

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА СПІЛКА ГЕРМАНІСТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ
АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГЕРМАНІСТІВ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)**

Випуск 105 (2)

Кіровоград – 2012

ББК 81.07
УДК 81.25

Наукові записки. – Випуск 105 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство):
У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – 592 с.

ISBN 966-8089-24-3

До наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань різних галузей сучасної філології та дискурсознавства – текстознавства, аналізу дискурсу.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 7 від 27.02.2012 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Олег Семенюк	– доктор філологічних наук, професор
(відповідальний редактор).
2. Григорій Клочек	– доктор філологічних наук, професор.
3. Болеслав Кучинський	– кандидат філологічних наук, професор.
4. Василь Лучик	– доктор філологічних наук, професор.
5. Володимир Манакін	– доктор філологічних наук, професор.
6. Василь Марко	– доктор філологічних наук, професор.
7. Володимир Панченко	– доктор філологічних наук, професор.
8. Валентина Парашук	– кандидат філологічних наук, професор.
9. Василь Ожоган	– доктор філологічних наук, професор.
10. Олег Поляруш	– кандидат філологічних наук, професор.
11. Олена Семенець	– доктор філологічних наук, професор.
12. Олександр Білоус	– кандидат філологічних наук, професор
(відповідальний за випуск).

ISBN 966-8089-24-3

Статті подано в авторській редакції.

**© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2012**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ

THE PORTRAYAL OF ASPECTS OF ENGLISH UNIVERSITY LIFE IN COMIC FICTION WITH SPECIAL REFERENCE TO THE WORK OF DAVID LODGE AND TOM SHARPE

Colin BROCK (Great Britain, Oxford)

У статті розглядається комічний роман про університетське життя як окремий жанр, особлива увага приділяється роботі Девіда Лоджа; надається стислий аналіз романів Тома Шарпа.

Ключові слова: університетське життя, комічний, Оксбрідж, 'червоноцегляні університети', 'нові університети', серйозний.

The paper views the comic university novel as a genre, making special mention of the work of David Lodge. It gives a case study of the 'Porterhouse' novels of Tom Sharpe and then a brief conclusion.

Key words: university life, comic, Oxbridge, 'redbrick universities', 'new universities', serious point.

THE GENRE

The 'campus novel' is largely confined to British and North American examples, with the first being *The Groves of Academe* by American author, Mary McCarthy (1952). In this paper, however, we will be concerned only with the British variant, the first of which was *Lucky Jim* by Kingsley Amis (1954). This story of a young lecturer, or university don as known especially in England, is decidedly comic and became a highly successful film. It was made at a time when, partly due to the opportunities made available through the expansion of public secondary education by the 1944 Education Act, an increasing number of young men and women were enabled to proceed to university. The number of undergraduates was further boosted by waves of ex-servicemen and women demobilised in the years immediately following the Second World War. Much of this expansion took place in the so-called 'redbrick' universities of provincial cities. So, before proceeding further, it is necessary to explain the popular typology of English universities. This is confined to England because the history and sociology of universities in Scotland, Ireland and, to a lesser extent, Wales has distinct differences. The categories comprising the typology are chronologically-based, which also confers a degree of status from ancient to modern in declining order.

The earliest, and most exclusive, is '*Oxbridge*'. As the name implies, this comprises only Oxford and Cambridge, the only two medieval 'Renaissance' foundations in England. Scotland has four, which tells us something we can not go into here! These are collegiate universities historically strongly associated with the most privileged social classes, the aristocracy and the upper middle class. Their earliest colleges were founded in the thirteenth century. Next come '*Redbrick*' beginning with two more collegiate institutions, London and Durham, and proceeding through a succession of unitary (non-collegiate) foundations. These were mostly associated with industrial and port cities from Manchester in the early nineteenth century to Hull in 1927. The situation at this point in the chronology is neatly summarised by one of our selected comic novelists, David Lodge, in the first of his 'campus trilogy' *Changing Places* (1975) when he introduces 'Rummidge', his fictional English university, with its counterpart in the USA, 'Euphoric State'.

Rummidge, on the other hand, had never been an institution of more than middling size and reputation, and it had lately suffered the mortifying fate of most English universities of its type (civic redbrick): having competed strenuously for fifty years with two universities valued chiefly for being old, it was, at the moment of drawing level, rudely overtaken in popularity and prestige by a batch of universities chiefly valued for being new (p14).

This 'batch' as Lodge calls them, comprise the third type '*Plate Glass*', beginning with Keele in 1957 and followed by some 15 foundations in the 1960s. This was an expanding post-war era with, especially in the 1960s, more money available for state education. This category comprises both totally new foundations in 'greenfield sites' such as Lancaster and Essex, and former polytechnics in the cities such as Loughborough and Bradford. Some of the latter were relocated to greenfield sites such as Bath and Surrey. The Open University was also founded in the 1960s as a distance learning institution, its headquarters being in a greenfield setting within the brand new town of Milton Keynes.

Next come the so-called '*New Universities*' of the 1990s and onwards. Some arose from the upgrading of relatively new polytechnics founded in the 1960s, such as Oxford Brookes University and Anglia Polytechnic University. Others were based on amalgamations of former teachers colleges, technical colleges and schools of art in various combinations. Examples here include The University of Gloucestershire and The University of Northampton.

There are a few exceptions to this typology including some small 'university colleges' such as Bishop Grosseteste University College in Lincoln, a city that also has one of the new universities. There is also the only private university in England, The University of Buckingham, formed in the 1980s and still very small. So far, only the four main categories have been the locations of comic university novels.

'Oxbridge', as noted above, is associated with privilege. This is not entirely fair since both Oxford and Cambridge are among the very top universities in the world based on the excellence of their research, especially in science and technology. However, this is achieved by postgraduate work including many students from other countries.

At the undergraduate level more than 50 percent of their students are from private secondary schools. Nowadays almost all of them are there on merit but they bring with them some of the exclusivity and snobbery redolent of Evelyn Waugh's classic novel *Brideshead Revisited* (1945). At the time of its screening as a TV film in the 1980s the image of Oxford was such as to deter significant numbers of state school students from applying there and Cambridge. This was less to do with the universities themselves as with the image of the colleges associated with them. These are in fact private businesses, and it is compulsory for all students to be a member of a college for which they have to pay an extra fee. This additional income, plus endowments and investments, supports these private little worlds in a way to which outsiders seems almost surreal. The petty politics involved was portrayed in C.P. Snow's classic novel *The Masters* (1951), part of a series called *Strangers and Brothers* about academic and political intrigue which was accorded high acclaim. Snow's story is thought to have been based on Christ's College, Cambridge, and the theme is taken further into the comic genre by Tom Sharpe, a graduate of Pembroke College, Cambridge. His two comic classics *Porterhouse Blue* (1974) and *Grantchester Grind* (1995) are the subject of a case study later in this paper. Some of the products of state grammar schools wallowed in the social climbing on offer at Oxbridge. Others found it distasteful, as Philip Larkin makes clear in his poem 'Oxford', which is in effect a communication to someone there as a contemporary undergraduate some thirty years earlier during the second world war:

*City we shared without knowing
In black-out and butterless days
Till we left and we glad to be going
(Unlike the arselicker who stays) (p179)*

Also related to Oxford, but in the late twentieth-century are the 'Inspector Morse' series of novels by Colin Dexter. These are detective stories rather than comic, but they irked the senior academics of colleges because the perpetrators of murders and other serious crimes seemed to often to be associated with people like themselves!

As mentioned above, *Lucky Jim* (1954) by Kingsley Amis is set in a provincial redbrick university. An Oxford contemporary of Philip Larkin, Amis often visited him at the redbrick university of Hull where he was Librarian from 1954 to 1985. The poet John Betjeman was also a regular visitor. Although the most accessible of poets, and a 'national treasure', Betjeman was a prize example of the middle-class lad at Oxford indulging to excess in the opportunities afforded for ingratiating there.

The ‘redbrick’ university component of the genre provides us with possibly the most incisive picture of the life of English academics, especially in the ‘campus trilogy’ of David Nobbs comprising: *Changing Places* (1974), *Small World* (1984) and *Nice Work* (1988). Two of these comic novels received prestigious literary awards, and two were made into films which were also highly acclaimed. The author, himself at the time a lecturer at a major redbrick university, Birmingham, gives the thinly disguised title of ‘Rummidge’ to his fictitious location. The trilogy examines three particular features of the experience of at least some academics in English universities: exchanging with an academic from an overseas university for a period of time; going to conferences; and gaining vicarious experience in the business world. In describing these three scenarios I will draw on the author’s introduction to the most recent printing of all three in one single volume called *The Campus Trilogy* (2011).

Changing Places arose from David Lodge’s sixth month visiting fellowship at the University of California in Berkeley. This was not strictly an exchange, but the author also drew on his experience of visiting scholars to Birmingham. As mentioned above, he makes the English university ‘Rummidge’, while for California he creates ‘Euphoric State’ university. This is the home of Professor Morris Zapp who exchanges with the archetypal English lecturer, Philip Swallow. All kinds of amusing situations occur, as Lodge puts it: ‘not just academic life, but social sexual and cultural life (p xi). Fiction writers tend to be more insightful than academic analysts, and in the original text of 1975, David Lodge provides a cryptic version of a comparative study of British and American educational cultures. Referring to Philip Swallow and Morris Zapp:

‘.....both men were characteristic of the educational systems they had passed through. In America it is not too difficult to obtain a bachelors degree. The student is left very much to his own devices, he accumulates the necessary credits at his leisure, cheating is easy, and there is not much suspense or anxiety about the eventual outcome. He (or she) is free to give full attention to the normal interests of late adolescence – sport, alcohol, entertainment and the opposite sex. It is at the postgraduate level that the pressure really begins, when the student is burnished and tempered in a series of gruelling courses and rigorous assessments until he is deemed worthy to receive the accolade of the PhD. By now he has invested so much time and money in the process that any career other than an academic one has become unthinkable, and anything less than success in it unbearable. He is well primed, in short, to enter a profession as steeped in the spirit of free enterprise as Wall Street, in which each scholar-teacher makes an individual contract with his employer, and is free to sell his services to the highest bidder. Under the British system, competition begins and ends much earlier. Four times, under our educational rules, the human pack is shuffled and cut - at eleven-plus, sixteen-plus, eighteen-plus and twenty-plus – and happy is he who comes top of the deck on each occasion, but especially the last. This is called Finals, the very name of which implies that nothing of importance can happen after it. The British postgraduate student is a lonely, forlorn soul, uncertain of what he is doing or whom he is trying to please – you may recognise him in the tea-shops around the Bodleian and the British Museum by the glazed look in his eyes, the vacant stare of the shell-shocked veteran for whom nothing has been real since the Big Push. As long as he manages to land his first job, this is no great handicap in the short run, since tenure is virtually automatic in British universities, and everyone is paid on the same scale. But at a certain age, the age at which promotions and Chairs begin to occupy a man’s thoughts, he may look back with wistful nostalgia to the days when his wits ran fresh and clear, directed to a single positive goal (Lodge, 1974, pp15-16).

We must note that since David Lodge composed these lines the eleven-plus exam has been abolished in most localities and tenure of university staff as well. Nonetheless the broad cultural comparison still holds.

The second in the trilogy, *Small World*, has to do with academics attending conferences, and what goes on in them! As Lodge says: ‘The combination of common professional interests and erotic opportunity makes a likely place for academics off the domestic leash to form interesting relationships, and therefore a

Setting full of fictional possibilities’. He includes both Phillip Swallow and Morris Zapp in this story, and after months of planning and seeking a substantive theme he decided to invoke the Holy Grail legend of historical and mythological fame. As he puts it:

I saw an analogy, comic and ironic, between modern academics jetting around the world to meet and compete with one another for fame and love in various exotic settings, and the knights of chivalric romance doing the same thing in a more elevated style, assisted, or hindered by poetic licence and magic’ (Lodge, 2011, p xv).

Morris Zapp arrives in the middle of the conference in Britain, having jetted across from California. He is met by a very enthusiastic and naïve young lecturer from the so-called University College of Limerick, who is detailed to look after him:

How’s it going, the Conference?

‘I can’t really say, I’ve never been to a Conference before, so I’ve no standard of comparison’

‘Is that right?’ Morris Zapp regarded him with curiosity: ‘A Conference virgin huh? Where is everybody by the way?’

‘The’re at a lecture’

‘Which you cut? Well you’ve learned the first rule of conferences, kid.

Never go to lectures. Unless you’re giving one yourself of course. Or I’m giving one’, he added reflectively. (Lodge, 2011, p 243).

I have found this to have been very good advice over the years, and always follow Professor Zapp’s advice to the letter when at Conferences !

The third comic novel of lodge’s trilogy is *Nice Work*. It was conceived at a time of fierce austerity for UK universities, as Mrs Thatcher’s government cut their funding severely. Aston University in Birmingham, near neighbour of ‘Rummidge’ and one of the 1960s upgrades from polytechnic status, lost over 40 per cent of its funding almost overnight. David Lodge decided to use a period of study leave to investigate the world of industry and commerce at first hand. It was not uncommon for an academic to be seconded or attached to this ‘real’ world, sometimes to shadow a senior executive, even a managing director (MD), and vice versa. Indeed there were schemes to facilitate it. This is what *NiceWork* is about. He describes his idea in the following passage:

It would raise the stakes, and increase the fun, of their forced collaboration if the shadow were a woman, and an intellectual of a kind with whom Vic Wilcox (as I call my MD) would have little sympathy. Accordingly I created Robyn Penrose, a young left-wing feminist literary theorist and specialist in the Victorian ‘industrial novel’, who had never been inside a factory in her life until she turns up at Vic Willcox’s office one day to his consternation and dismay (he had been expecting a man called ‘Robin’). They are two people who have absolutely nothing in common except a dedication to their work – work of two totally different kinds – and an underlying anxiety that they might soon be deprived of it’ (Lodge, 2011, p xix)

To Vic Willcox, then, Robyn’s physical appearance was no unexpected, close cropped hair and loose clothing, including pantaloons and boots, designed to conceal all so-called feminine attributes. By contrast, she is totally surprised, her image of an MD being one of an overweight late middle aged man in an expensive suit with gold cufflinks, matching tie pin and smoking a cigar. Instead, Vic Willcox was a younger, fitter middle aged man in an ill-fitting cheap suit and shirt : ‘the cuffs

hanging down over his wrists, like a schoolboy whose clothes had been purchased with a view to his 'growing into' them' (Lodge, 1988, p 109).

The narrative proceeds through a range of cleverly interlocking sub-themes to a point where an understanding of each other's position in the interdependent scheme of things, that is life itself, emerges. It is a master class of utilising the flexibility of the English language, and especially its comic resource to maximum effect to tell a story about a relatively obscure detail of English university life that emerged in extremis and later became routine and institutionalised. David Lodge realised himself that this would be the end not only of the trilogy but also of drawing on his own experiences. He had had to do some research for this book, and concludes the introduction to the trilogy thus:

'Writing 'Nice Work' had shown me what rewards there might be in deliberately exploring experience outside one's usual sphere, and henceforward my novels would be increasingly dependent on preliminary research (Lodge, 2011, p xxi).

One presumes, therefore that his later university - based comic novel *Thinks*, (see below), was composed on that basis.

Probably the most distinguished writer in this genre is Malcolm Bradbury who published the novel *Stepping Westward* in 1965, about university experiences in the USA. A decade later came his masterpiece *The History Man* (1975) which was an incisive and revealing insight into the internecine warfare within the academic world of a 'plate-glass' university. Since 1970, Malcolm Bradbury had been Professor of American Studies at the University of East Anglia where he also set up a massively Successful MA programme in Creative Writing, which still flourishes today nearly ten years after his relatively early death. Despite a long term illness, Bradbury was tireless in his support of aspiring writers of all ages. Although containing significant strands of wit, and made into an enormously successful film, *The History Man's* main achievement was to lay bare the skulduggery and vicious in-fighting typical of academics but largely hidden from the general public. It is said that many academics found it too painful to read or to watch, such was its voracity. By contrast, another of Malcolm Bradbury's masterpieces, *Rates of Exchange* (1983) is a wonderfully witty expose of the world of a British university lecturer working for The British Council in part of the western USSR before the fall of communism. The true location is not named but it is probably Ukraine. This immensely humorous book is not included in this paper because it does not refer to the university world in England itself.

Next in this introduction we come to a comic novel set in a fictitious 'new university'. *Thinks* (2001) by David Lodge is set in the imaginary 'University of Gloucester', though the following year the new University of Gloucestershire was founded. David Lodge acknowledges this obliquely in a later printing of the book when he adds an 'author's note' to the effect that: 'The University of Gloucester is an entirely fictitious institution. At least it was at the time of writing'. This nugget of sardonic wit is a kind of admission of the underlying accuracy of all four of Lodge's comic novels relating to campus life.

We must not forget that most splendid of higher education innovations in Britain, the Open University founded in the 1960s and now an exemplar for all such institutions in many other countries. As far as this genre of comic university novels is concerned Willie Russell's stage play *Educating Rita*, also a very successful film, doesn't strictly qualify, but it must be mentioned. Lecturers in traditional universities would act as tutors to Open University students, many of them mature candidates. Here we have a classical and very humorous interaction between a highly intelligent but uneducated working class housewife and a frustrated alcoholic tutor from a redbrick university. It is set in Liverpool where they both live in different social worlds but share a keen interest in creative literature. Both have dysfunctional marriages. Rita is very keen on the works of Chekov and takes several relevant book home only to find that her husband burns them. She protests, and he replies: 'I knew if you got involved in that university you's shack up with some foreign bloke'. Her tutor is hauled before the university senate for being drunk while attempting to lecture. She stays with him as they wait outside to hear the verdict. 'Will they sack you?' she asks. 'Definitely not' he replies, 'this is a university, and sacking me would involve coming to a decision.

They'll probably send me on a three - year sabbatical overseas'. They did, to Australia.

Having set these various works in the eclectic world of English higher education, the remainder of this paper will concentrate only on the comic university novels of Tom Sharpe.

TOM SHARPE'S CAMBRIDGE

Tom Sharpe graduated from the University of Cambridge having been a student of Pembroke College. Like the thirty or so other colleges at that time, as well as a similar number at Oxford, Pembroke was, and still is, a private institution. Both universities were, and still are, state institutions. It is important to remember that fact in order to understand the story of *Porterhouse Blue*. The setting is the ancient fictitious college, Porterhouse. There is a real college in Cambridge called Peterhouse, indeed the oldest, but no hint, locational or otherwise, that Tom Sharpe bases his story there. He may have had in mind Christ's College, the likely location of the aforementioned novel by C.P. Snow, *The Masters*. At the time when Sharpe was a Cambridge student Christ's was known to admit privileged and sporting young men who were not very bright. There was a counterpart at Oxford at that time, St Edmund Hall that did likewise. Nowadays this cannot happen due to the much - increased competition for places, and also from other top universities such as Durham, Bristol and University College, London.

For a resume of the main plot we cannot do much better than the endorsement of the novel on the back cover by *The Observer* newspaper:

To Porterhouse College, Cambridge, famous for its rowing, low academic standards and a proud cuisine, comes a new Master, an ex-grammar school boy, demanding Firsts, women students, a self-service canteen and a slot machine for contraceptives, to challenge the established order with catastrophic results...'

Despite the massive mathematical, scientific and philosophical breakthroughs at the Cambridge of the turn of the twentieth century, it is certainly true that some fifty years later there were still some colleges that remained resolutely reactionary. This despite the 1902 Education Act giving rise to state grammar schools, entry to which was gained through the eleven-plus examination mentioned above in a quotation from David Lodge. Although the eleven plus, being largely a verbal reasoning test favoured the middle classes, some boys and girls came through from the various strata of the working class. The new Master of Peterhouse, as mentioned above, was a grammar school boy. He had won a place at Peterhouse in open competition, on merit. As the college was, in the 1950s or so, still unreformed, its Fellows (the tutors in the college), and most of its undergraduates would almost all have come from the elite private schools of England, perversely known as 'public schools'. They abhorred the meritocracy. Consequently the arrival of Sir Godber Evans, albeit a knight of the realm and a successful politician was a massive shock to the senior fellows especially.

They were comfortable in their time-warp cocoon of nepotism. Such a secluded society also preserved its mediocrity by rarely having any research students reading for PhDs, because they would have to be accepted on academic merit.

Consequently, in addition to the new Master from the meritocracy, Tom Sharpe introduces just one research student, a Mr Zipser. He has been reluctantly accepted due to the funding brought with him to finance his research over a period of years.

Zipser is even more resented by the Fellows of Porterhouse because he is not a graduate of either Oxford or Cambridge, but Durham.

The final group in the cast of this dysfunctional madhouse are the college servants: cleaners, cooks, waiters and porters, led by the Head Porter, a formidable man called Skullion. In the 1950s, and even to some degree today, it is advisable to keep on the right side of the porters of an Oxbridge college, and especially the Head Porter. Skullion is fully on the side of the reactionary Fellows, and against the new Master and Zipser the solitary research student. As the story unfolds it becomes evident why the college is called Porterhouse.

There is a sub-plot concerning the unfortunate Zipser that interconnects with the main, but which need not concern us here. This is due mainly to the reliance of this sub-plot on a particularly crazy form of English humour, deployed by Tom Sharpe in many of his comic novels, that would have difficulty transcending cross-national cultural obstacles.

As indicated above, the main plot is the battle between the radical intentions of the new Master, Sir Godber Evans, and the reactionary and devious efforts of the Fellows, and Skullion, to prevent change. Words and phrases used to describe this resistance include: amiable inertia, prevarication, procrastination and low cunning.

All are classical stances of senior common rooms (the retreat of the fellows) of Oxbridge colleges to this day. The snobbish and reactionary attitude of the Dean, the most senior Fellow of Peterhouse, is epitomised in the following extract. The Dean is at his desk penning a letter to former students to seek their support against reform:

Every now and then he would lift his head and look for inspiration into the clear – cut features of the young men whose photographs cluttered his desk and stared with sepia arrogance from the walls of his room. The Dean recalled their athleticism and youthful indiscretions, the shopgirls they had compromised, the tailors they had bilked, the exams they had failed, and from his window he could see the fountain where they had ducked so many homosexuals. It had all been so healthily and naturally violent, so different from the effete aestheticism of today.....They'd acted in high spirits. Wholesomely. The Dean sat back and remembered the splendid riot on Guy Fawkes Night in 1948. The bomb that blew the Senate House windows out. The smoke bomb down the lavatory in Market Square that nearly killed an old man with high blood pressure. The lamp glass littering the streets. The bus being pushed backwards. The coppers' helmets flying. The car they'd overturned in King's Parade. There'd been a pregnant woman in it, the Dean recalled, and afterwards they'd all chipped –in to pay her for the damage. Good hearted lads. They didn't make them like that any more (Sharpe, 1974, pp 38-39).

Zipser, the solitary research student and graduate, the outsider from a provincial

University, saw it differently as a: 'disassociation from reality that seemed so much a part of life in Cambridge. It was as if everyone in the College sought to parody himself, as if a parody could become itself a new reality' (ibid. pp 52-53). Skullion, and most of the college servants, were part of that parody, for there has long been a part of the white working class that is reactionary, believing they were born to serve. As he sat in the Porters' Lodge of Porterhouse, Skullion brooded on aspects of English social class that were different from, but reinforced, those of the Dean:

The intricate system of social classification in Skullion's mind graded everyone. He could place a man within a hair's breadth in the social scale by the tone of his voice or even the look of his eye.....It had something to do with assurance, a certainty of oneself that nothing could shake. There were lots of intermediate stages between this ineffable superiority and the manifest inferiority of, say, the kitchen staff, but Skullion could sense them all and put them in the right place. There was money by itself, brash and full of itself but easily deflated. There was two-generation money with a bit of land. Usually a bit pompous that was. There was county rich and poor. Skullion noted the distinction but tended to ignore it. Some of the best families had come down in the world and so long as the confidence was there, money didn't count, not in Skullion's eyes anyway. In fact confidence without money was preferable, it indicated a genuine quality and was accordingly revered. Then there were various degrees of uncertainty, nuances of self-doubt that went unnoticed by most people, but which Skullion spotted immediately (ibid. pp 60-61).

This last group were the upper –middle classes, sons of self-made businessmen and professionals such as lawyers and doctors. Skullion accepted them because they had been to a 'public' school – a designation itself an indication of the perverse nature of social class in England.

Tom Sharpe goes on: 'Below public school Skullion lost all interest, according only slight respect if there was money in it for him'. Here the author is referring to a practice, still evident in this type of Oxbridge college in the 1950s, for intelligent but financially challenged grammar school educated undergraduates to write essays for their dim-witted public school peers in return for cash. Head Porters like Skullion acted as brokers of such deals and took a commission as a result.

In the mid 1980s there was an allusion to this practice in the satirical television programme *Spitting Image* in which public figures such as political leaders and the Royal Family were portrayed in the form of grotesque glove puppets. At that time Prince Edward, youngest son of the Queen, was an undergraduate at Jesus College, Cambridge. The allusion was to the effect that the good grades he had been receiving for his essays were due to his police protection officer having written them for him, perhaps with some reward. In thanking the officer, the Prince says something like: 'really Smith you should have gone to university yourself', to which the reply came: 'I would have liked to Sir, but I got the same 'A' level grades as you did'. The voracity of this story is unknown but the practice was not!

The story of Porterhouse Blue proceeds with many twists and turns, as Zipser expires due to the explosion of hundreds of condoms he had filled with gas to try to make them fly away like balloons, instead of which they all fell into the main courtyard of the college. Sir Godber Evans battles with the hopelessly degenerate Fellows and the stubborn Skullion to bring the college into the twentieth century. In Oxford and Cambridge colleges, private businesses as they still are, a new Master or Principal is normally elected by the Fellows. Porterhouse had always elected one of its former students, as indeed Sir Godber Evans had been. But this time there had been disagreement among the Fellows leading to deadlock, and in this case the Prime Minister of the day had the authority to take the decision for them. Hence the nomination of Sir Godber, a modestly successful politician past his sell by date, and a grammar school product to boot. This is what is called in Britain being 'kicked upstairs', normally to the House of Lords but sometimes to be the head of an Oxbridge college or Vice-Chancellor of a provincial university.

In the case of Tome Sharpe's fictional Porterhouse, there was also a curious tradition should the Master die in office. Before expiring he could name his successor! After the usual overindulgent dinner the Dean and Senior Tutor find the master collapsed in the courtyard of the college. Unbeknown to them he had had a physical dispute with Skullion. They carried him back to the master's lodgings.

'I'll get an ambulance', said the Senior Tutor, and picked the phone off the floor and dialled. While they waited the Dean sat staring down into the Master's face. It was evident Sir Godber was dying. He struggled to speak but the words wouldn't come.

'He's trying to tell us something', said the Senior Tutor softly. There was no bitterness now. In extremis the Master had regained the Senior Tutor's loyalty.

'He must have been drunk', said the Dean who could smell the whisky on Sir Godber's feeble breath.

The Master shook his head. An indefinite future awaited him now in which he would only be a memory. It must not be sullied by false report.

'Not drunk', he managed to mutter, gazing pitifully into the Dean's face.

'Skullion', he added.

The Dean and Senior Tutor looked at one another. 'What about Skullion?'

The Senior Tutor asked, but the Master had no answer for him.

(*ibid.* pp 216 –217)

In his dying breath Sir Godber Evans, Master of Porterhouse, had inadvertently nominated Skullion, the Head Porter, as his successor. As it happened, Skullion had, unbeknown to the Dean and Senior Tutor, assaulted Sir Godber and so was now a murderer. Skullion was contemplating his fate when the three most senior fellows came to tell him of Sir Godber's dying utterance, and that in consequence they had come to offer him the Mastership of the College.

'In the silence that followed this announcement, Skullion underwent a terrible change. A tremor ran down his body and his face, already

purple, became darker still. He wrestled with the terrible inconsequentiality of it all. He had murdered the Master and now they were offering him the Mastership. There were no just rewards in life, only insane inversions in the scheme of things in which he had trusted. It seemed for a moment as if he was going mad (ibid. p 220).

One of the most arcane and incredulous events in the long history of Porterhouse was that of suffering a ‘Porterhouse Blue’. This was a form of stroke brought on by the traditional gluttony that accompanied the rich and excessive cuisine of dinners on high table. The traditional colleges of Oxford and Cambridge have great dining halls with portraits of eminent former scholars around the walls. Fellows dine at a table elevated above that of the mass of students, known as ‘High Table’. It was, in a way, a hideous achievement, indeed an honour to suffer a ‘Porterhouse Blue’, despite the fact that one would be left incapacitated or even dead. Sir Godber had not dined on high table that evening, but Skullion had always enjoyed rich pickings in the kitchen from his friend Arthur, the Head Chef. Now, as he sat stunned by the news of his impending elevation to the Mastership of the college:

‘A new peace had come to Skullion out of the chaos of the last few minutes. There were no contradictions now between right and wrong, master and servant, only a strange inability to move his left side. Skullion had suffered a Porterhouse Blue’ (ibid. p 220).

Skullion became confined speechless to a wheelchair propelled by his faithful friend Arthur. The advantages of Skullion’s disability were not lost on the corrupt and scheming senior fellows. They would follow the ritual of reporting daily to the Master as tradition required, but Skullion was unable to respond. ‘I find that most consoling’, said the Dean, adding ‘He may not have been born with a silver spoon in his mouth, but by God he’s going to die with one’ (ibid. p224).

In fact, Skullion’s refusal to die, since he was otherwise of a strong constitution, soon became a matter of concern to the senior fellows. So after only a short while they began to think about ways of getting him out of the way. The college debts were mounting and they needed a new wealthy Master to manipulate. This becomes the story of the second of Tom Sharpe’s Porterhouse novels, *Grantchester Grind* (1995).

Space does not permit of a detailed account of this sequel. Suffice it to say that the scurrilous schemes of the Dean and Senior Tutor result in further disasters to the college as outlined in the endorsement on the back cover of the novel:

‘.....the College’s debts refuse to go away, and a sinister American media mogul seems determined to make a television documentary on the premises, destroying part of the chapel in the process. Moreover, the widow of the previous Master is convinced that her husband was murdered, so she plants an agent in the Senior Common Room to dig up an unpleasant truth that everyone else would prefer kept under the carpet.

Faced with such continuing crisis, the instinct of the true Porterhouse man is to reach for the bottle.....or to fall back on the subtle and traditional Cambridge skills of blackmail and kidnap.

We need to know some of the previous context and background. From the 1930s Cambridge had been a recruiting ground for senior spies by the KGB. It had a reputation for treachery not entirely deserved! Furthermore from the 1960s through the 1990s the power of media moguls increased enormously with Rupert Murdoch, former Rhodes Scholar at Oxford but now an American citizen, at the forefront. In *Grantchester Grind*, after they have had Skullion put into a care home they prepare their American media mogul for the Mastership on the grounds that Skullion is certifiable as incapacitated and therefore a burden on the College. In the event, the New Master, the mogul, Edward Hartang, dies in the Great Hall in suspicious circumstances just prior to his inauguration. So Skullion remains Master of Porterhouse. But the low cunning of the Dean knows no bounds, especially as Mr Hartang has died intestate and some at least of his massive wealth can be secreted by the Senior Fellows. But the college debts are still large and the Dean’s

next move is to groom a new successor to Skullion when he can be induced to expire. Japan was booming at the time, and so the story ends thus:

'For the first time in his life the Dean looked without shrinking into the face of the inconceivable and was undismayed. He would work for the appointment of a Japanese Master of Porterhouse. And for him. It would be an honour'
(Sharpe, 1995, p 490)

CONCLUSION

Writers of comic novels usually have a serious point to make. They simply use their art to expose real issues that are normally concealed by the powerful or otherwise influential. There is much in the bizarre world of English university life that is highly susceptible of comic and satirical treatment. It is a world of much privilege for some, and a great deal of rancour and backstabbing, in part due to its having developed from the Oxbridge template. Hopefully the discussion and extracts above will be sufficient to encourage the reader to delve into this genre.

REFERENCES

1. Amis, Kingsley (1952), *Lucky Jim*, Victor Gollanz.
2. Bradbury, Malcolm (1965), *Stepping Westward*, Secker and Warburg.
3. ----- (1975), *The History Man*, Secker and Warburg
4. ----- (1983), *Rates of Exchange*, Secker and Warburg.
5. Dexter, Colin (1975-1999), *The Inspector Morse Novels* (13), Pan Macmillan.
6. Lodge, David (1974), *Changing Places*, Martin, Secker and Warburg.
7. ----- (1984), *Small World*, Martin, Secker and Warburg.
8. ----- (1988), *Nice Work*, Martin, Secker and Warburg.
9. ----- (2001), *Thinks*, Secker and Warburg.
10. ----- (2011), *The Campus Trilogy*, Vintage Books.
11. Thwaite, Antony (1988) (Ed), *Philip Larkin: Collected Poems*, The Marvell Press.
12. McCarthy, Mary (1952), *The Groves of Academe*, Harcourt.
13. Russell, Willie (2000), *Educating Rita*, Pearson Education Edition.
14. Sharpe, Tom (1974), *Porterhouse Blue*, Martin, Secker and Warburg.
15. ----- (1995), *Grantchester Grind*, Martin, Secker and Warburg.
16. Snow, C. P. (1945), *The Masters*, Pan Macmillan.
17. Waugh, Evelyn, (1945), *Brideshead Revisited*, Chapman and Hall.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Колін Брок – доктор, професор Оксфордського університету (Велика Британія).
Наукові інтереси: порівняльна освіта та філологія.

ВИМІРЮВАННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ТЕКСТУ

Світлана ІВАНЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядається проблема вимірювання експресивності тексту, надається шкала для визначення індексів експресивності та формула обчислення загальної експресивності тексту. Апроксимативна методика демонструється на сучасних текстах німецькою мовою.

Ключові слова: експресивність, вимірювання експресивності, стилістичне значення, індекс експресивності, шкала індексів експресивності, тональність, гумористична тональність, емоція цікавості.

The article deals with a problem of text expressivity measurement, the scale for defining of expressivity indexes and the formula for measurement of whole text expressivity are given. Approximate procedure is demonstrated on the modern text in German.

Key words: expressivity, expressivity measurement, stylistic meaning, expressivity index, the expressivity indexes scale, tonality, humoristic tonality, emotion of interest.

Питання експресивного потенціалу тексту хвилювало й хвилює до сьогодні науковців різних галузей знань: порівняльного/інтеркультурного мовознавства, текстологів, представників лінгвістики тексту, герменевтиків, дискурсознавців, перекладачів, лінгвістів, психолінгвістів, соціолінгвістів та ін. Причина такого зацікавленого ставлення до зазначеної проблеми полягає в тому, що експресивний потенціал тексту впливає на ефективність людського спілкування та ефективність як масової, так і комунікації окремих людей, що і становить **актуальність** зазначеної проблематики.

Спираючись на теорію Гумбольдта говоримо про енергетичність мови та мовлення як більш загальної характеристики мовних феноменів сучасного контактування, у якій

безперечно знаходить відбиток експресія. В.В. Манакін [1] визнає, що на жаль у сучасному світі не існує приладу, який би на основі квантової теорії зміг би виміряти мовну чи текстову енергетику. З цієї причини послуговуємося іншими засобами об'єктивації такої якості тексту, як експресивність, що есплікується у різних видах тональностей, а в дуже загальному вигляді фігурує як енергетичність.

Новизна методики визначення інтенсивності експресивності тексту полягає у виборі стилістичного значення мовної одиниці як інструмента опису експресивності тексту та запропонованої на основі присутності компонентів стилістичного значення в мовній одиниці шкали індексів.

Метою запропонованої статті є обґрунтування та ілюстрація вимірювання експресивності тексту на основі застосування апроксимативної методики визначення інтенсивності експресивності за використання шкали індексів, в основу якої покладено присутність у мовній одиниці компонентів стилістичного значення.

Стилістичне значення за Е. Різель [6: 29] є додатковим до предметно-логічного і визначає у квалітативному й квантитативному плані вжиток тієї чи іншої лексеми, граматичного або фонетичного засобу в тексті. При цьому розрізняють експресивний, нормативний та функціональний компоненти стилістичного значення.

Експресивність певного стилістичного засобу відповідно до зазначених компонентів свідчить про різновиди сутнісних характеристик експресивності, однак не про її інтенсивність. П'ятиланкова шкала, яку пропонуємо [3: 49], допоможе надавати певному мовному елементу тексту відповідний індекс, за допомогою якого можна буде, частково застосовуючи дещо видозмінену формулу Сільке Яр [4: 109-111], виміряти експресивність конкретного тексту. Таблиця 1 ілюструє залежність індексу від наявності певного компонента стилістичного значення у значенні мовної одиниці. При цьому під **індексом** розуміємо показник ступеня інтенсивності експресивності за присутністю певного компонента/певних компонентів стилістичного значення у мовній одиниці.

Індекси мають значення від 0,5 до 4. В основу індексу 4 покладено закономірність найбільшої віддаленості певного компонента стилістичного значення від норми стандартного мовлення. Уважаємо, що саме ця закономірність становить основу найбільшої інтенсивності експресивності. Свідченням цього є приклади «сміливої» метафори (kühne Metapher), яку ще називають оказіональною.

Таблиця 1

Шкала індексів експресивності стилістичного значення мовної одиниці

Рівень інтенсивності	Засоби вираження
Найвищий – індекс 4	Присутні всі три компоненти стилістичного значення в лексемі або граматичному чи стилістичному явищі: -найвища амплітуда коливань за нормативним компонентом значення -порушення норми за функціональним компонентом значення за принципом найбільшої віддаленості окремих сфер діяльності людини одна від одної
Високий – індекс 3	Присутні всі три компоненти стилістичного значення
Середній – індекс 2	Присутні 2 компоненти стилістичного значення: -нормативний та експресивний або -функціональний та експресивний
Нижній – індекс 1 / 0,5	Присутній 1 компонент стилістичного значення – експресивний на основі: а) емотивності лексикки; б) оцінних лексем; в) риторичних фігур; г) тропів; д) фразеологізмів; е) засобів, що відбивають дистанційоване ставлення до фактів дійсності; є) логічного наголосу (0,5)
Нейтральний – індекс 0	Нейтральна оцінна лексика

Ступінь інтенсивності вираження експресивності мовної одиниці за п'ятиланковою шкалою: **найвищий, високий, середній, нижній, нейтральний** і надання їй відповідних індексів (0; 0,5; 1; 2; 3; 4) дозволяють виміряти експресивність на рівні тексту зважаючи на частотність уживання таких елементів стосовно нейтральних мовних одиниць тексту.

На відміну до запропонованої нами процедури визначення експресивності тексту на основі стилістичного значення, С. Яр [4: 111] виходить в оцінці емоційної інтенсивності/експресивності наукових текстів з триланкової диференціації її питомої ваги в окремих мовних одиницях: позитивної (+0,5 чи +1) або негативної (-0,5). Для визначення емоційної інтенсивності всього тексту чи якоїсь з його частин вона пропонує наступну формулу:

$$E1 = \frac{„B(\Sigma SM + F Ex) \Sigma Va}{W}$$

E1: емоційна інтенсивність

B: фактор ураженості, який означає присутність І – перемінної величини „психологічна близькість до тематики, про яку йдеться в тексті“, тобто особиста враженість/зацікавленість автора тематикою. Цей фактор отримує один бал за шкалою. Якщо цей фактор не присутній у тексті, то $B = 0$, а також і $E1 = 0$.

ΣSM : цей фактор означає суму всіх оцінних мовних засобів.

F Ex : фактор експресивності, який означає, що окремі мовні засоби оцінки відповідно до інтенсивності отримують індекс 1. Фактор **F Ex** отримує суму індексів питомої ваги й додається до оцінних мовних засобів.

ΣVa : У цю величину закладається індекс для І – перемінної. Ця оцінність помножується на число оцінних мовних засобів, тому що обидва фактори переплітаються при характеристиці емоцій.

W: кількість слів текстової одиниці, на яку ділять мовні засоби, що підлягають аналізу“ [4: 109].

За допомогою цієї формули досягається насамперед лексика, що презентує собою емоційний зміст наукових текстів. У зв'язку з тим, що синтаксична експресивність у таких текстах незначна, якщо не брати до уваги полемічні тексти, то заслуга розробки й застосування цієї формули полягає в більш точному визначенні емоційної інтенсивності наукових текстів на рівні лексики. Однак для того, щоб застосувати її щодо текстів інших функціональних стилів, необхідні інші оцінні шкали для експресивних мовних засобів цих функціональних стилів. Запропонована нами шкала може бути використана при визначенні інтенсивності експресивності будь-якого тексту за цією дещо зміненою формулою. При цьому необхідно додавати додаткові індекси щодо синтаксичної експресивності текстів.

Дані, отримані наукою у дослідженнях з функціональної стилістики, генології, дискурсознавства свідчать про те, що експресивність офіційно-ділового чи наукового мовлення має здебільшого набагато менші показники щодо експресивності порівняно з художніми, публіцистичними та побутовими текстами, що безпосередньо пов'язано з характером діяльності людини в зазначених сферах комунікації.

Тексти художньої літератури також різняться між собою за показником експресивності. Це пов'язано зі специфікою жанру певного роду літератури, авторською позицією, його художнім методом і літературним напрямком, постулати якого він сповідує, і не в останню чергу з емоційним потенціалом предмету комунікації. Неабияке значення у відображенні експресивного потенціалу предмету комунікації має структура жанру. У драматичних творах і новелах, які знаходяться на межі переходу від епіки до драматургії, емоційний згусток передається у кульмінації твору. А кожна сцена відбиває покровоко емоції, які готують нас до кульмінації.

Дещо інакше відбувається пропорціонування експресії в текстах художньої літератури для дітей та юнацтва. Оповідання для дитини має нести експресію, яка б підтримувала інтерес молодшої людини до читання. Це насамперед реалізація емоції «цікавість». Емоційне тло тексту для дитини має складати приємний емоційний тон.

Приємне і цікаве має багато облич як в емоційному вимірі, так і в його мовному відбитку. Свідченням тому є барвисте розмаїття літератур світу, представлене мільярдами книг.

Недостатність життєвого досвіду і знань про світ і людей компенсується в дитячому світосприйнятті через фантазію. Світ казок, який найбільше відповідає такому світосприйманню, але в якому закладено реальні уявлення про добро і зло, гарне і брідке, високе і нище, поєднує вигадане, фантастичне, нереальне з реальним, саме він готує дитину до перцепції творів художньої літератури, в яких реалізується її потяг до фантастичного та уявного, що як вигадане / художнє відбувається на реальному тлі.

Як уже зазначалось раніше, у процесі творення автор книги має обов'язково закласти емоцію цікавості щодо сприйняття художнього слова, інакше книга не буде прочитана. Сучасному німецькому письменнику Паулю Маару вдається це, як нікому. Серія його книг оповідань для дітей, пов'язаних одним із головних персонажів – паном Белло – псом з видатними здібностями, інтригує з самого початку заявкою на фантастичні події. Кожне з коротких оповідань додає до цієї інтриги невеликий штрих і таким чином підтримує інтерес до наступного оповідання, при цьому читач отримує додаткову інформацію про вже відомих персонажів, знайомиться з новими й просувається вперед до наступних фантастичних подій.

Розглянемо перше оповідання першої книги «*Herr Bello und das blaue Wunder*» (Пан Белло і синє чудо) [5: 9-15]. Назва самої книги експресивна, тому що в ній апелюється до символу «*das blaue Wunder*» - відомому в Німеччині, особливо у східній Німеччині – метафорична назва мосту через Ельбу, який уцілів під час другої світової війни. Однак асоціації з мостом-символом виникають у дорослих, а не в дітей. На дітей впливає експресія метафори – *синє чудо* та звертання до пса як до людини: *Herr (пан)*. Назва ж першого оповідання дещо тривіальна «*Max erzählt*» (Макс розповідає), але автору вдається з перших слів реалізувати тональність спілкування з підлітком-читачем через тональність персонажа, також підлітка. Барбара Зандіг [7: 21] класифікує різновид стилю, який виникає завдяки особливостям реципієнта-дитини, як дитячу тональність (Kinderton). Однак слід зауважити, що мовець при цьому симулює тональність розмови, характерну для дітей, а у випадку, коли дитячий автор пише з розповідної перспективи дитини, певного віку, у нашому випадку 12-річного хлопця Макса, він має симулювати дитячу тональність розповіді й при цьому викликати емоцію цікавості у читача.

Пауль Маар обирає для розповіді наївно-просвітлений гумористичний тон, який уособлює реалізацію емоції цікавості у читача. При цьому автор використовує насамперед засоби синтаксичної експресії (парцеляцію, порядок слів, ізоляцію, винесення за рамку, пролепис, еліпсис, уживання часток), повтори (варійовані, лейтмотив, анадиплосис). Це відповідає наївній складовій тону, тому що симулюється поступовість мислення хлопчика, він ніби додає до сказаного те, що не одразу зміг висловити. Або, навпаки, симулюється безпосередність дитини, яка негайно хоче розповісти про головне, а потім розуміє, що для цього потрібна ще додаткова інформація, але таким чином відбувається інтрига. Читач заінтригований розвитком подій і хоче задовольнити свою цікавість подальшим читанням.

Перші два речення оповідання – це яскравий приклад вираження інтриги симульованим наївним тоном з використанням засобів граматичної експресії: *Wenn damals nicht diese alte Frau in Papas Apotheke gekommen wäre, dann wäre uns viel Aufregung erspart geblieben. Auch Edgar.* (Якщо б *modi ця* стара жінка не прийшла до татової аптеки, тоді б ми не мали так багато клопоту. *Й Едгара*.).

Розповідь починається з неозначеним виміром часу: ужито прислівник *damals* (тоді) без ніякого уточнення, ніби читачу має бути відомим час дії, про яку розповідається. Далі вжито вказівний займенник *diese* (ця) щодо старої жінки, ніби знову ж таки читач має її знати. Ці засоби отримали індекс 0,5 за шкалою інтенсивності експресивності, тому що порушують закон епічності: від невідомого до відомого, використовуючи спочатку засоби неозначеності (неозначений артикль), а потім засоби означеності (означений артикль при іменниках, вказівні займенники, тощо).

Друге речення – це ізоляція, тобто винесення за межі речення слів, які структурно і семантично належать до нього, з метою наголошення на них. Ізоляція *Auch Edgar* також

виконує _нтригуючи функцію, тому що читач не має жодної інформації про Едгара. Ізоляція отримує індекс інтенсивності експресивності 1, але додається ще одна одиниця за те, що ізольоване як самостійне речення словосполучення є зевгмою стосовно структури виразу попереднього речення (*viel Ärger und Edgar erspart bleiben*).

Найвищий індекс інтенсивності експресивності стилістичних засобів цього тексту – це індекс 3 – лише один випадок: *doof* (у контексті образливо), тому що лексеми з нормативним – побутове – і експресивним компонентом стилістичного значення не отримують функціональний компонент, бо автор змальовує персонажа в побуті задля естетичного впливу на читача (персонаж спілкується в побуті побутовим мовленням, так само, як і читач).

Загальна сума індексів тексту за експресивність використаних стилістичних засобів становить 127,5. Додатковий індекс 1 додаємо за реалізацію ефекту неочікуваності стосовно зображеної поведінки у межах соціальних ролей матері й батька, на якому ґрунтуються інші стилістичні засоби тексту (мати кидає сім'ю задля новозеландського ловця крокодилів, тому що сама любить життя, повне пригод, з полюванням на диких кабанів й інших звірів, а батько сам виховує сина). Найбільш характерним індексом експресивності стилістичних засобів цього тексту є індекс 1.

Це оповідання складається з 1296 слів (98 речень), тому показовою є відповідність між сукупністю індексів експресивності стосовно кількості слів, ужитих в оповіданні: тобто $E = 127,5 : 1296 \approx 0,1$, а це означає, що інтенсивність експресивності проаналізованого тексту складає $\approx 0,1$.

Для порівняння візьмемо більш експресивний текст жанру «анекдот», який є прикладом суто гумористичної тональності. Це анекдот із серії анекдотів про графа Боббі „Die Sterne“ (Зірки) [2: 189]. Уже в назві анекдоту є натяк на його пуант, тому що вжито означений артикль перед іменником *Sterne*, а це означає, що йдеться про якісь конкретні зірки. У пуанті анекдоту граф Боббі захоплено вигукує, що це на небі тільки зірки Віденського округу. Невисловленим залишається захоплення графа Всесвітом, у якому ще набагато більше зірок, тому що ті, які вони бачать з бароном Мукі, належать до Віденського округу. Таким чином висміюється обмеженість аристократичної верхівки.

У цьому тексті найпоширенішим індексом інтенсивності є індекс 3. Це пов'язано з тим, що головні герої анекдоту – аристократи, а аристократія говорила високим стилем, у тексті ж анекдоту вони вживають лексику й граматичні структури побутового мовлення, тобто стилістичні засоби з нормативним і експресивним компонентом стилістичного значення отримують додатково функціональний компонент стилістичного значення.

На текст, довжиною у 62 слова (5 речень) припадає 35 одиниць індексів експресивності. Відповідно експресивність тексту становить за формулою

$$E = \frac{\sum IC3}{\sum C} = \frac{35}{62}$$

де $\sum IC3$ означає кількість індексів стилістичних засобів тексту, а $\sum C$ загальну кількість слів тексту $\approx 0,6$.

Отримані результати свідчать про різний ступінь експресивності текстів залежно від комунікативного наміру автора: розважати з підтриманням цікавості читача до читання – загальна експресивність тексту 0,1 або висміювання вад відмираючої верхівки суспільства з позиції моральної вищості – загальна експресивність тексту 0,6.

Продемонстрована апроксимативна методика вимірювання інтенсивності експресивності як окремої мовної одиниці, так і цілого тексту свідчить про можливість її застосування у дослідженнях, пов'язаних з аналізом впливу красного письменства й текстів практичного мовлення на читача/слухача задля досягнення більшої ефективності комунікації, а також у дослідженнях з герменевтики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Манакін В. В. Мова як енергетичний феномен. // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя. ЗНУ, 2007. – № 27. – С. 91–97.
2. Humor, Lachen, Heiterkeit. Eine Anthologie. / Hrsg. Gustav-Wolter von Klot.- München: Süd-West Verlag, 1961. – 362 S.
3. Ivanenko, S. Textpolyphonie aus psychologisch fundierter kommunikativ-pragmatischer Sicht / Svitlana Ivanenko. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005. – 308 S.

4. Jahr, S. Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten. Ein interdisziplinärer Ansatz zur qualitativen und quantitativen Beschreibung der Emotionalität von Texten / Silke Jahr. – Berlin, New York : de Gruyter, 2000. – 268 S.
5. Maar, P. Herr Bello und das blaue Wunder / Paul Maar. – Hamburg: Verlag Friedrich Oetinger, 2009. – 224 S.
6. Riesel, E. Deutsche Stilistik / Elise Riesel, Emilia Schendels – M.: Verlag Hochschule, 1975. – 316 S.
7. Sandig, B. Textstilistik des Deutschen / Barbara Sandig. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2006. – 584 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Іваненко – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Наукові інтереси: стилістичний аналіз німецькомовного тексту.

ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНІ ДОБИ МИСТЕЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО РУХУ

Юрій МАРИНЕНКО (Київ, Україна)

Об'єктом запропонованої статті є естетичний ідеал людини в українському еміграційному романі 40-х років ХХ ст. Розглянуто генезу, особливості художнього конструювання ідентичності пасіонарної особистості. Проаналізовано романи Л.Мосендза «Останній пророк», І.Багряного «Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою».

Ключові слова: проза, роман, епоха, естетичний ідеал, пасіонарний, персонаж, антагоніст.

The aesthetical ideal of man in Ukrainian emigrant novel of 40-th Years of XX Century is the object of investigation of this article. The genesis, ways of artistic construction of identity passionate are investigated. Novels by L.Mosends "The Last Prophet", I.Bagryanyj "Tiger Catchers", "Gethsemane Garden", "The Man Runs over the Precipice" are analyzed.

Key words: prose, novel, epoch, aesthetical ideal, passionate, personage, antagonist.

Наукове осмислення творчого доробку письменників другої хвилі еміграції, яка в повоєнні роки одержала назву Мистецький український рух (1945-1949), на Заході розпочалося понад шість десятиліть тому: [5], [19]. Нині в Україні літературознавці відкривають нові пласти цього непересічного в історії української літератури явища: [13], [14], [16] та ін. Метою запропонованої статті є системне висвітлення естетичного ідеалу людини в українському емігрантському романі 40-х років ХХ ст. На матеріалі романістики провідних прозаїків того часу Л. Мосендза І. Багряного розглянемо генезис, способи художнього конструювання ідентичності пасіонарної особистості.

Кожна епоха диктує свій ідеал особистості. Концепція людини в українській літературі доби Мистецького українського руху (1945 – 1949), детермінована полемічним дискурсом, провідною ідеєю якого була думка, що «крім літератури, Україна нічого не має й сама залишається скоріше духовною, ніж матеріальною субстанцією» [13: 285]. Йдеться про феномен, який О.Пахльовська називає «тісним біномом політики й культури в українському контексті» [14: 18]. Перед письменниками постало тоді «серйозне іманентне завдання – створити українця як громадянина сучасного світу» [16: 185]. Іншою важливою обставиною було усвідомлення потреби, як це сформулював один із мурівських ідеологів В.Державин, «безперервності і чинності» духових традицій нашого передвоєнного письменства» [5: 6].

Така постановка питання є цілком закономірною, адже основний склад, так би мовити, авторського колективу МУРу – учасники того ж таки довоєнного письменства (Є. Маланюк, У. Самчук, Д. Гуменна, В. Барка та ін.). Що стосується конкретно Л. Мосендза та І. Багряного, то перший, після поразки армії УНР опинившись в еміграції, став одним із чільних представників «вісниківської квадриги», ідеологічним куратором якої був Д. Донцов; другий – дивом уцілілий учасник Розстріляного відродження – вважав себе учнем М. Хвильового.

І тут маємо цікаву інтригу. Суть її полягає в тому, що Л. Мосендз, який виявив себе непримиренним борцем із художнім досвідом письменників Радянської України, в цей час написав статтю-памфлет «Знесвячування храму» [9: 133-143], в якій дав нищівну критику роману «Вальдшнепи» М. Хвильового. Натомість І. Багрянний публічно запевняв у своїй вірності ідеалам М. Хвильового, ідентифікував себе з ненависною Л. Мосендзу протагоністкою «Вальдшнепів» Аглаєю та її поколінням: «ми, ота молода протестуюча, ідейно високопробна революційна Україна. Ми, цебто – Хвильові, Куліші й інші, безліч з нас

тут (...)» [2: 114]. Найцікавіше, що маємо справу не з митцями антагоністичних позицій. Навпаки: в своїй творчій практиці вони мають більше спільного, ніж відмінного.

Передусім спільною платформою для них була українська національна революція 1917-1920 рр., яка, зазначав І. Дзюба, «високо піднесла культ Шевченка. Не в останню чергу його сприймали як «співця гайдамаччини» [6: 85-86]. Це дало змогу категорично відкинути започаткований у нашій літературі XIX ст. «солодкавий сентименталізм народницьких марень» [15: 36] з культом «наталкополтавського» типу українця-греккосія, натомість узяти за взірць утверджену Т. Шевченком особистість пасіонарну, козацьку. Саме козаччина, каже М. Ткачук, «наклала на український національний характер відбиток волелюбності й патріотизму, мужності й відваги» [17: 40].

Отже, як показує аналіз фактів, насправді харківський ваплітянець М. Хвильовий і львівський «вісниківець» Д. Донцов ідеологію мали спільну. М. Хвильовий розглядав проблему орієнтації українського письменства в площині бінарної опозиції «Україна чи Малоросія?» (назва статті) і вказував своїм сучасникам напрям на «Психологічну Європу» (назва іншої статті). В аналогічному руслі міркував Д. Донцов – «Росія чи Європа?» (назва його статті). Перший виступав проти пропаганди в українській літературі «пасивно-песимістичних» настроїв російської класики й обстоював «сильну й здорову, цільну й залізну людину» [18: 736-737, 741], відтак, наголошував М. Хвильовий, українське мистецтво мусить орієнтуватися на вироблений Заходом психологічний тип «європейської громадської людини» [18: 674]. Д. Донцов вимагав категорично відмовитися від насадженої російським письменством «філософії кволих», натомість намагався дати зелене світло в українській літературі «старому варязькому первневі, довкола якого викристалізувалася б сильна і відпорна на всякі чужі впливи душа нації»; тим самим обстоював ідеал – «блискучу й міцну душу Європейця» [7: 69].

Така синхронність висловлених ідеалів, на наше переконання, пояснюється, по-перше, тим, що українські митці таким чином відреагували на «дивний феномен» сучасного європейського суспільства – «життєву дезорієнтацію» [12: 202]; по-друге, вони мали спільні (такі європейські) першоджерела. Скажімо, знайому риторику зустрічаємо в Ф. Ніцше, який на запитання, «яку саме людину слід плекати, який тип людини має найвищу вартість?», відповів категорично: «Наша доля – це повнота, напруга й зосередженість сили. Ми спрагли за блискавицями й діянням, ми стоїмо якнайдалі від щастя недолугих (...) Формула нашого щастя: тверде «так» або «ні», пряма лінія і мета» [11: 331-332].

Питомою рисою концепції людини (взагалі – художньої концепції) вітчизняних письменників цієї доби є те, що вона наскрізь детермінована нагальними інтересами політичної боротьби. Так, головна мистецька домінанта Мосендза-прозаїка – культ гордої, сильної духом, національно свідомої особистості, життєлюба, готового водночас пожертвувати своїм життям заради високої мети, тобто саме того ідеалу людини, який був парадигматичним для празької школи, на особливу височінь піднятий т. зв. «вісниківською квадригою». Із такою особистістю зустрічаємося в оповіданнях письменника 1930-х рр. (зб. «Людина покірнa (HOMO LENIS)», повість «Засів»).

Зазначений ідеал втілено в образі протагоніста роману «Останній пророк» (1948). У пошуках досконалої особистості автор звернувся до біблійних часів, де, на сторінках Нового Завіту й віднайшов її – Іоана Хрестителя, який і став прототипом головного персонажа роману Єгоханана, тобто Богом даного.

Якщо Л. Мосендз шукає таку людину в минулому, то І. Багрянний цілковито перебуває в полоні сучасності. Вся літературна діяльність письменника спрямована, відзначав Ю. Шерех, на створення «образу українця як свідомого й цілеспрямованого борця проти советської системи» [19: 217]. По суті літературне амплуа Багряного – безкомпромісний опонент тотального, інтегрального зла епохи, яким є національне та соціальне гноблення. У нього одна наскрізна тема – змагання української людини з тоталітарними режимами. У такому розумінні всі твори Багряного становлять єдиний текст. Дарма, що це щоразу зовсім нові твори з іншими персонажами (Григорій Многогрішний у «Тигроловах», Андрій Чумак у романі «Сад Гетсиманський», нарешті, Максим Колот з роману «Людина біжить над прірвою», читацький інстинкт підказує, що маємо справу з однією й тією ж особою. Його

політичні декларації вельми точно визначають етичні, моральні, вольові, світоглядні якості літературних протагоністів Багряного-митця. «Маємо виховувати, – проголошував І.Багрянний-політик, – людей сміливих і гордих, людей незалежних в думаннях і устремліннях, людей діла й ризику. Людей боротьби й фанатичної твердості та зятятості. Людей здібних на жертву» [2: 115]. Свідома орієнтація письменника на творення т. зв. «функціональної» літератури [2: 141], спричинила специфічний ефект: його романи, наголошував Ю. Шерех, «прекрасно надаються як зразок для наслідування, особливо для юнацтва, але не завжди промовляють до свідомости інтелігентного читача» [19: 219].

У кожному ж випадку очевидні спільні ідеологічні засади творів: головні смисли романів пронизані ідеєю визвольної боротьби поневоленої нації за свободу.

Така постановка творчого завдання закономірно вимагала відповідних мистецьких рішень. Так, події в «Останньому пророці» розгортаються в Палестині на рубежі дохристової й Христової ери. Біля гебронської криниці жінки говорять про синів і Месію, що ось має з'явитися в «усій славі своїй! Мечем і вогнем звільнити народ від чужинців» [10: 9-10]. У своїй молитві мати майбутнього пророка Елісеба говорить про страждання свого народу, що, наче лев здобич, ухопив його чужинець і обіцяє офірувати майбутнього сина Месії, який поведе народ «за закон, за храм, за правду твою!» [10: 16]. Так само Захарій вимолює в Господа сина, щоб «побив, знищив і витеребив їх (чужинців. – Ю.М.)» [10: 29].

Таким чином, біографічні відомості про найвизначнішого пророка письменник «вмонтує» в історію євреїв. Після Вавилонського та Єгипетського полону й сорокарічного блукання пустелею у пошуках землі обітваної єврейський народ нарешті знайшов і в тяжкому змаганні з суперниками виборов її. Але прийшло нове лихо. Іудея потрапляє під владу нового ворога – могутнього Риму. Лише диво може врятувати дітей Ізраїля від небезпеки розпорошення в просторі й часі, зникнення з політичної карти світу. Таким дивом має стати прихід Месії. Про Нього в романі говорять всі і скрізь. Римські легіонери – за кухлем дешевого вина в єрусалимському шинку грека Ксенофонта. Прості євреї, тільки мова заходила «про стан землі й народу – зараз же переходили міркування про Його прихід» [10: 20]. Навіть за мурами царського палацу Ірода не можна було сховатися від чуток про Його прихід. У царя іудейського, який давно легковажив закони віри свого народу, «віра в Месію знайшла собі найміцніше місце в його істоті. Майбутній кесар цього світу був йому джерелом постійного страху й недовір'я» [10: 125].

Відтак образ Єгоханана розгортається на тлі тогочасної політичної боротьби. Майстерно відтворена письменником схема розстановки політичних сил, які діють у Єрусалимі. Легальну, помірковану, опозицію представляють фарисеї, у глибокому підпіллі знаходиться радикальна воєнізована організація – зелоти. Владну верхівку автор «збирає» на бенкеті в Іродовому палаці. Це представники римської адміністрації Публій Квінтілій Вар і його заступник Публій Септимій Квірін, цар Іудеї Ірод, члени синедріону від партії садукеев, що «вважалися за римських приятелів» [10: 115], – первосвященики Матіяс, Ганан та ін.

Розкриваються й, так би мовити, механізми, за допомогою яких тримається в покорі поневолений народ. Передовсім це добре підготовлені й оснащені військові підрозділи (легії). Опорою окупантів є відверті зрадники – деспот Ірод і садукеев, які водночас і захищені стіною військової міцї Риму. Все це спрямовано на нещадний визиск простого народу – селян і ремісників. Велика армія митників знекровлює край непомерними податками: «З чого вже їх не брали? І з винограду, й зі смокви, й із комина, і з воріт, з первородного і з померлого» [10: 19]. Левова частка тих багатств вивозиться до метрополії, натомість щедро винагороджуються чужинцями й зрадники. Розкошують на своїх просторах віллах місцеві вельможі – Ірод і садукеев. Кожна річ із Іродового палацу – мозаїки, інкрустації, тканини, – здавалося, промовляла відвідувачеві: «Дивіться, якому могутньому, багатому й щасливому володареві я належу!» [10: 113].

Тим часом не визиск матеріальних благ більше непокоїть Мосендзових протагоністів – загроза духовної нівеляції корінного народу під впливом культурної експансії завойовників. Бо вже ось єврейські діти, і малий Єгоханан серед них, хочуть бути подібними до римських воїнів: «Під ними вгиналася земля й розступалася вулиця. Це були люди! Де таких здібати в

Геброні? Це ніхто не казав йому, а він уже знав: це переможці!». І з того дня ні в що інше не хотів гратися, лише тих відважних людей, «у того міцного, що вів їх» [10: 155].

У радикальну залежність від статусу країни, народу поставлений особистий статус і персонажів І. Багряного, а їхні «біографії» співвідносяться з «біографією» нації. Так у «Тигроловах» причиною поневірянь Григорія Многогрішного в «Сибіру неісходимому» є колоніальний статус України (цікавою тут є алюзія з першим політичним каторжанином Дем'яном Многогрішним, що сигналізує парадигму стосунків колонії з метрополією). А сам Григорій бачить свою Вітчизну мов би в арештантському вагоні «розчавленою, розшматованою, знеосібленою» [3: 169]. В особі Андрія Чумака (роман «Сад Гетсиманський») тоталітарна держава карає всю Україну за її здобутки й поразки в національно-визвольній революції. А драма Максима Колота з роману «Людина біжить над прірвою» відбиває катаклізми тієї «частини Європи, найдальше висуненої на схід», що стала «найулюбленишим пляцдармом смерти в апокаліптичному побоевищі двох жорстоких систем» [1: 42] в «епоху грандіозних катастроф великих і малих світів» [1: 20].

Конструювання ідентичності пасіонарної особистості в художній творчості, переконуємося, здійснюється в режимі антагоністичного протистояння на осі «герой – антигерой». Безкомпромісний до будь-якої деформації вистражданого ним ідеалу, Л. Мосендз (краса і сила – культові в Мосендзовій концепції людини) розгортає образ свого протагоніста в перспективі, скажімо так, біблійного конфлікту «Іоан Хреститель – Ірод». Кожна деталь образу головного Єгохананового опонента, іудейського царя, вказує на фальш, штучність зовнішньої величі, створеної, так би мовити, придворними іміджмейкерами. Його голова була «підправлена зручним голярем», волосся «нафарблене й накручене, обличчя побілене й підсурмлене, як у найзнаменитішого міма, грубі уста яскріли червоною пурпуром, і смолиста борода спускалася на могутні груди, як у перського вельможі». І тримався він «рівно й рухався ходою важко-узброєного вояка-гопліта», і груди мав широкі, «циркового борця», і могутні руки «старанно виголені». На перший погляд «ще був справжній князь», та в одному були безсилі єрусалимські іміджмейкери: грізного іудейського царя зраджує погляд. Так не міг дивитися справжній «володар». Це був, читаємо в романі, погляд «учорашнього хитрого, облесного раба» [10: 114].

Мають своїх антиподів – антигероїв – і протагоністи І. Багряного. Григорій Многогрішний («Тигролови») змагається з Медвином, життєвій філософії Андрія Чумака («Сад Гетсиманський») протистоять філософії цілого ряду в'язнів і катів. Наочним прикладом духовної деградації в романі «Людина біжить над прірвою» є антипод Максима Колота (навколо якого розгортається антифабула твору), – перевертень, Віктор Феоктістович Смірнов. За царизму він був учителем історії й Закону Божого, за часів радянської влади – професором діалектичного матеріалізму й завідділу антирелігійної пропаганди облпарткому, прозваний Соломоном. На початку війни Смірнов не захотів утікати за Урал, відтак при німцях знову «грати чільну роль». Проте на цей раз не вийшло. Не витримав: «Рік глушив горілку затято й мовчки, намагаючись огородити себе, свою душу, подвійним муром – скепсисом і горілкою – від усіх штормів» [1: 20]. А щоб якось облагородити, теоретично обґрунтувати власну ницість, намагається мізерність власної натури поставити, так би мовити, на ідейний фундамент: «Людина – худобина, хам, безхребетний хробак» [1: 20]. Таким чином, протягом усього твору в ньому змагаються дві істини: істина протагоніста (Максима Колота) й істина антагоніста (Віктора Смірнова). Увесь романний шлях Максим Колот проходить, здається, задля того, щоб заперечити теорію цього «барда (...) хробачиною філософії» [1: 21].

Пасіонарна особистість у романістиці митців МУРу – це певною мірою «бунтівлива людина» А. Камю, яка не визнає компромісів, хоче бути або «всім», цілковито «ототожнюючи себе з тим благом», або «нічим» [8: 129]. Так, «громадянський вчинок» Мосендзового Єгоханана здійснюється в часи, коли парадигмою поведінки була якраз покора як запорука комфорту, адже саме «покора й послух дають безпечне життя» [10, с. 172-173]. Аксиологічний аспект протагоніста І. Багряного в романі «Людина біжить над прірвою» полягає в пошуках людини, яка, в «моторошному царстві руїни, безнадії, краху людської душі», має зухвалість «викресати з себе іскру волі й збунтуватися» [1: 40].

За своїми внутрішніми законами пасіонарна особистість – трагічна особистість. Головна проблема Єгоханана – класичний конфлікт ідеальної людини з недосконалим світом: «Одурив його Єрусалим! Шукав був Месію, а знайшов фальшивих пророків (...) Дивився за вождями, але знаходив лише шахраїв, перекупців і міняйл!» [10: 320-321]; «Для нього Месія і шлях до нього є святі й непоплямлені не лише чином, але й думками» [10: 388]. Автор ніби «пропонує» компромісне вирішення проблеми. Таким чином з'являється в романі Озій – людина розчарована, яка, лише усамітнівшись від суспільного життя у тиші полів, знаходить втіху. Проте й Озієва «альтернатива» для Єгоханана неприйнятна. «Ні, не має правди Озій, коли Господом спокою називає Вишнього, – мислить він. – Не Господь спокою, але Бог сили, Саваоф могутній і керуючий є Єдиний» [10: 328].

Ширший діапазон у цьому плані в І.Багряного. Якщо архітектоніка жанру пригодницького роману (таким є «Тигролови») вимагала в якості головного персонажа такого собі супермена, який утікав від погоні «як молодий гордий олень», адже мав на меті повернутися з тріумфом, «як завойовник, як месник» [3: 38-39], то в наступних творах автора, вочевидь, більше цікавлять питання людської екзистенції. Скажімо, головний персонаж роману «Людина біжить над прірвою» уже «зовсім не героїчний на вигляд, немовби зацькована тваринка», проте з «гарячим, буремним серцем» і з «очима, запаленими вогнем великої, нездійсненої мрії» [1: 41]. Трагізм ситуації пояснюється письменником тим, що всі ресурси епохи спрямовані проти його героя. Він живе в такий час, коли людина не лише на своїй землі не має місця під сонцем, але й у цілому світі не знайти їй такого місця. Якщо, зазначає романіст, біблійний Йосип зі своєю родиною міг рятуючись від терору Ірода, сховатися в Єгипті, то для Максима і його родини немає такого Єгипту. Традиційні естетичні канони, автор наразі пропонує читачеві такий собі, сказати б, літературознавчий лікбез, безсилі адекватно розкрити глибинну суть героїзму сучасної людини. На зміну «легендарному героєві легендарних часів людської історії, оспіваному поетами й трубадурами всіх епох і народів» прийшла «звичайна собі, сіренька, в лахміття вдягнена, заштовхана, стероризована, отака собі мізерна людина 20-го століття», супроти якої стоять «найбільші страхіття і почвари», серед яких «страхіття нищоти, масової підлоти, масової жорстокости й злоби, що стали разом гидрою мільйонноголовою, ще й опанцерованою в залізо» [1: 40-41].

Важливий для І. Багряного й етичний бік проблеми. Якщо, переконує він у «Саду Гетсиманському», класичне розуміння героїчного мало у думці «пафос чину перед лицем світу і перед лицем приготованих лаврів», то стан «сучасної людини на великому конвеєрі», де її розчавлюють «книшком у герметично ізольованих від світу кам'яних мішках», де вона «змагається не для того, щоб здивувати світ», а «щоб своє маленьке «я» зберегти від моральної ганьби й позорища перед самим собою», коли «звичайна смерть героїв – велике, недосяжне щастя» [4: 232-233], дефініювати звичним поняттям «героїзм» просто неможливо. Бо, виявляється, для Андрія Чумака («Сад Гетсиманський») головне – довести, що людина не «безвольний пес, що скавулить і плазує, готовий лизати що завгодно, від чобіт починаючи» [4: 110], для Максима Колота («Людина біжить над прірвою») заперечити «хробачину філософію» [1: 21] свого антипода.

Підсумовуючи сказане, відзначимо, що естетичний ідеал української романістики періоду Мистецького українського руху – апологія пасіонарної особистості – відбиває питомий аспект творчих пошуків вітчизняних письменників. Ідеологічна тенденційність, політична заангажованість як системотвірний фактор художнього мислення авторів була зумовлена, з одного боку, глибокою духовною кризою, глобальною світоглядною дезорієнтацією, що вразили європейське суспільство; з іншого – «марсельезами функційної доби» [19: 554], агресивні ритми якої вимагали адекватної реакції. На ці виклики часу, українські митці відгукнувся мобілізацією художніх ресурсів на пошуки надійних орієнтирів, якими має керуватися особа в своїй життєдіяльності. Вказані обставини сприяли тому, що нерідко аксіологічна домінанта (особливо в творах І.Багряного) змушувала митця нехтувати власне естетичними критеріями, а також формуванню якісних жанрових ознак творів: роман виховання, ідеологічний роман.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Багрянний І. Людина біжить над прірвою. Роман. – К.: Укр. письменник, 1992. – 320 с.
2. Багрянний І. Під знаком Скорпіона: З творчої спадщини письменника. – К.: Смолоскип, 1994. – 240 с.
3. Багрянний І. Тигролови: Роман та оповідання. – К.: Молодь, 1991. – 264 с.
4. Багрянний І. Сад Гетсиманський. Роман. – К.: Дніпро, 1992. – 528 с.
5. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції. – Мюнхен: Б. В., 1948. – 30 с.
6. Дзюба І. Шевченкові «Гайдамаки»: з відстані часу // Сучасність. – 2004. – № 6. – С. 67-92.
7. Донцов Д. Росія чи Європа? // Літературно-науковий вісник. – 1929. – Річник XXVIII. – С. 62-79.
8. Камю А. Бунтуючий человек. Філософія. Політика. Искусство. – М.: Изд-во полит. лит., 1990. – 415 с.
9. Лясковець М. Знесвячування храму // Сучасність. – 1999. – № 7-8. – С. 133-143.
10. Мосендз Л. Останній пророк. – Торонто: Діловий комітет з видання творів Л. Мосендза, 1960. – 456 с.
11. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – 415 с.
12. Ортега-и-Гассет Х. Новые симптомы // Проблема человека в западной философии: Переводы. – М.: Прогресс, 1988. – С. 202-206.
13. Павличко С. Теорія літератури. – К.: Основи, 2002. – 679 с.
14. Пахльовська О. Українська літературна цивілізація. Автореф. дис... докт. філол. наук. – К., 2000. – 96 с.
15. Поліщук Я. Присутність відсутності або Проблема читача Лесі Українки // Леся Українка і національна ідея. – К.: В-во імні Олени Теліги, 1997. – С. 27-43.
16. Руснак І. Проблеми геоетнічної вкоріненості у повесній прозі Уласа Самчука // Наукові записки. – Випуск 47. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВГ ІІ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2002. – С. 185-194.
17. Ткачук М. Естетична концепція людини в «Енеїді» Івана Котляревського: Посібник. – К.: Вища шк., 1995. – 55 с.
18. Хвильовий М. Новели, оповідання. Повість про санаторій ну зону. Вальдшнепи. Роман. Поетичні твори. Памфлети. – К.: Наук. думка, 1995. – 816 с.
19. Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. Т. 1. – Х.: Фоліо, 1998. – 607 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юрій Мариненко – доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: український літературний процес ХХ століття.

ПОВТОРЮВАНЕ СЛОВО В ДИНАМІЧНІЙ СИСТЕМІ НАРОДНОЇ ЗАГАДКИ

Анатолій МОЙСІЄНКО (Київ, Україна)

Стаття присвячена висвітленню ролі повторюваного слова в композиційно-смісловій організації тексту народної загадки. Розглядаються структурно-граматичні, текстотвірні параметри повторюваних одиниць у системі загадки.

Ключові слова: текст, повтор, образ, семантика.

The article illustrates the role of a repeated word in the compositional and notional text organization of a folk riddle. Structural and grammatical, textual parameters of repeated units in the system of a riddle are studied.

Key words: text, repetition, image, semantics.

Повтор у народній загадці, як правило, виконує дві основні функції – композиційно-сміслового розгортання фабули та інтонаційно-фонічного увиразнення текстової структури. Нерідко ці функції синтезовані в тексті загадки і взаємодоповнюють одна одну.

Повторюване слово виступає своєрідною пуантою кожного зі структурних компонентів, що перебувають між собою в різних смислових відношеннях, утворюючи цілі сюжетні лінії, формуючи відповідну систему репрезентації образу. Ланцюг причиново-наслідкової зумовленості в ряді паремій будується на певній ознаці, яка, будучи характерною для того чи того суб'єкта, стає відповідною даністю на означення дії цього суб'єкта: *білий кінь* у загадці про крейду і дошку *по чорному полю залиша білий слід за собою (2903)*[3]. *Дрібне насіння дрібно ся сіє* в загадці про сніг *(216)*. Інтенсивність такої ознаки на одному рівні проявляється новою якістю на іншому рівні, як, наприклад, у загадці *Котилася тарілочка по крутій горі; прийшла баба чорна, на ній жупан чорний, і надворі стало чорно (414, день і ніч) (чорна баба, чорний жупан і – надворі стало чорно)*. В іншій загадці бачимо ланцюг паралелістичної інтенсивності: *Одно каже: “Біжім, біжім”, – друге каже “Лежім, лежім,” – третє каже: “Похитаймось” (161А, гребля, річка, очерет)*.

Сміслові розширення образу відбувається завдяки контекстуальній дистрибуції в кожному новому фрагменті з повторюваною лексичною одиницею. Так, у загадці *Одною дорогою пішов – три дороги знайшов (1512, одягати сорочку)* компоненти *одною, три* виступають важливим смислотворчими чинниками на шляху перетворення повторюваного слова в візуально окреслений образ, який постає у відгадці. У загадці *По рівнині ходила, Ліси*

валила, Ліси впали, А гори встали (2442, коса косить) повторюване слово отримує відповідну об'єктно-суб'єктну трансформованість на основі корелятивної дієслівної ознаки з причиново-наслідковою семантикою (ліси валила – ліси впали). В динамічній основі наступної загадки маємо об'єктно-інструментальну форму представлення повторюваного слова: *Ішов дорогою, знайшов зло і зло злом зарубав (980А, солдат, гадюка і шабля).*

Словоповтори з певними диференційними ознаками на граматичному рівні чи з такими, що актуалізовані дистрибуцією, можуть виконувати розрізнявальні функції в паремійному тексті: *Тур ходить по горах, туриця по долах, Тур свисне – туриця мигне (303, грім і блискавка); Два брати старших, два брати менших, старшії ззаду, а молодші попереду біжать (2747, колеса в возі).* Образи двох у схожій з останньою загадці з аналогічними маркерами *впереді і ззаді* об'єднані динамічною ознакою *доганяти*, де виразно акцентуаційну роль відіграє модально-негаційний компонент *не можуть*: *Два впереді біжать, а два ззаді доганяють і ніколи друг друга не можуть догнати (2754А, колеса в возі).* У динамічну ознаку можливе переростання ознаки статичної: семантика одного повтору може дистрибутивно розширюватись у іншому: *Стоїть дуб-вертодуб, на тім дубі-вертодубі пташки літають (2387Б, вітряк).*

Надзвичайно цікавим явищем у досліджуваних структурах є ланцюгове розгортання образу на основі повторюваних доміантних слів, що формують цілісну семантику тексту і відповідно семантику відгадки. *Стоїть дуб, на дубі липина, на липі конопля, на коноплі глина, на глині капуста, а в капусті свиня(1417А, обід на столі).* *Спершу блиск, за блиском тріск, за тріском плеск ((304, блискавка, грім, дощ).* *На городі тичка, на тичці капличка, А в капличці людей копичка(508Д, мак).* Такі повторювані конструкції досить часто спостерігаємо в загадках для візуалізації образу людини, відгадки яких стають своєрідними структурними складниками такого образу, пор.: *Зверху гай, Під гаєм моргай, Під моргаєм сліпко, Під сліпком видко, Під видком нюхко, Під нюхком цапко(1264, волосся, брови, повіки, очі, ніс, рот); Був собі гай, за гаєм моргай, за моргаєм глядай, за глядаєм сапай, за сапаєм хапай, за хапаєм тримай, за тримаєм бовтай, за бовтаєм ковтай (1263В, волосся, брови, очі,ніс, губи, зуби, язик, горло); Стоїть хапун, над хапуном сапун, над сапуном мор гульці, над моргульцями поляна, над поляною ліс (1265, рот, ніс, очі, лоб, волосся); Стоять два кілки, на кілках бочка, на бочці кавун, а на кавуні трава (1257, людина).*

Не менш цікавою з'явою в народній загадці є чергування повторюваних одиниць, динамізм яких формується на хізматичній, оксюморонній основі, пор.: *Як родиться дівка від матері, так родиться і мати від дівки; станеться так, що одного дня родить мати дівку, а дівка матір (246, сніг і лід); Прийшов гість без вістей, Я йому гуску без костей; Гість наївся та й пішов, Гуска ціла осталася (1391А, дитина груди ссе).*

На особливу увагу заслугове динамізм контактних лексичних повторів. Організація таких повторів нерідко зумовлена ритміко-інтонаційними особливостями паремійної структури. Повторювана конструкція здатна формувати цезуру рядка (*Лежав-лежав і в річку втік (237, сніг); Рипу-рипу, над берегом хата(2705, дараба); За лісом-лісом синенький огонь горить (700, льон цвіте)),* нерідко з ознаками внутрішнього римування (*Іду-їду –ні коліс, ні сліду(2670А, човен); Серед моря-моря стоїть золота комора (28, місяць); Коло ями-ями сидять діди з киями(1411А, миска і ложки).* Досить поширені повтори з видозміненим другим компонентом: *За лісом-перелісом золота діжа стоїть (64Г, сонце); Зоря-зірниця по землі ходила, ключі загубила, А сонце зійшло – ключі найшло (330А, роса).* Інтенсивності вираження повторюваної ознаки сприяє і вживання другого компонента з аугметивним, демінутивним суфіксом (*Город-городище з високим димарем на все місто свище (2604, завод), (Баран-баранець, повна хата овець (1680, коробка сірників)),* у формі оказіонального слова (*Дуб-дубілей, на дубові сто гіллей, на гіллячці по листочку, на листочку по гніздечку, а в гніздечку по яечку (434, просо), За лісом-королісом каша кипить (1205, мурашник).*

Такі контактні повтори в загадці можуть отримувати різне частиномовне вираження, зокрема: дієслівне (*Лізу-лізу по білому залізу, на кінчику – хлоп!(2350, рушниця), Кочегаре-кочегаре, а принесуть додому – задзвенить і ляже (2282, пилка)),* іменникове (*Серед двора-двора лежить червона сковорода (24, місяць), По току-току ходить пан у червоному сюртуку (1100, півень)),* прикметникове (*Тоненьке-тоненьке, – два пхає, а третій тримає*

(1972, зашиляють нитку), Велике-велике рядно, а в ньому багато яєць (8, небо і зорі)), прислівникове (Стоять рядами, міцні головами, густо-густо (475, капуста), Не руками снувалося, Не руками і ткалося, Десь далеко вродилося У куточку вместилося. Сидить злодій тихо-тихо: Комусь буде лихо-лихо (1231, павутина і павук)) тощо.

Контактне функціонування повторюваних лексем, виражених різними частинами мови, представлено широким набором тавтологічних сполук, найчастотнішими з-між яких є: іменниково-дієслівні (дієслівно-іменникові): Бігунці біжать, ревунці режуть, сухе дерево везуть (1404, мерця несуть), Повзун повзе, на базар голки везе (955А, їжак), Село заселене, а півні не співають, і люди е встають (1406, цвинтар), Мигуля мигає – всей ліс полягає (2431, коса і трава), Загадаю загадку, Вийняв з болота ягодку, Вийняв, обітер і знову туди впер (2332, квач і мазниця), а також прикметниково-іменникові: Мудрий мудрець крицею оре (2864Б, письмо), Сидить дівця в темній темниці (447, картопля), Криву кривулечку через тин да в уличку, да в багатий двір (1413В, пальці, ложка, зуби, рот).

Ад'єктивно-субстантивним утворенням (з другим компонентом – субстантивованим прикметником) можна вважати і словосполуку біла-білява в загадці Біла-білява перед Богом стояла: “Боже мій милий, моє тіло рубають, а кров мою п'ють!» (777, береза), незважаючи на правописну фіксацію її а академічному виданні загадок. Пор.: через дефікс тут подано і утворення з чітко вираженими ад'єктивно-субстантивними складниками: Дереводерев'янське, листя коханське, цвіт янгольський, а кігті диявольські (802, троянда), Малий-малишка скинув бочку на вишку (528, мак). Натомість аналогі до білої-біляви знаходимо в інших джерелах, пор., наприклад, у білоруській загадці про ніч і день: (Чорная чорнява ўвесь лес паламала, белая бялява ўвесь лес пападымала (390) [1].

Менш поширеними, але не менш оригінальними в народній загадці є інші тавтології: іменниково-дієприкметникові: Мур муrowаний, склеп склепований, ще не вмерло, а в гробі лежить (1458, курча в яйці), Мур муrowаний, цеп цепований, посередині пан похований (1342, губи, зуби, язик); числівниково-іменникові: Чотирі чотирниці бігли на вечорниці; одна одну здоганяє, та не здожене (2748, колеса в возі), Чотири чотирнички, а п'ятий Макарничок Несуть кривулечку через тин та в уличку (1413А, пальці, ложка, зуби, рот) тощо.

Різні семантичні плани повторюваних іменникових, дієслівних та інших структур знаходять вираження в поєднанні з прийменниковим словом, яке Є. Курилович називав морфемою, що утворює єдність з відмінюваним закінченням [2:66]. На прийменниковій основі формуються частиномовні повтори з просторово-поширювальним значенням (По морі, по морі золота тарілка плаває (75, небо і сонце), За лісом, за пралісом висить біла завіса (1337, зуби)); з предметно-об'єднувальним значенням (Тіло до тіла, волосся до волосся, – і так спати довелось (1295, око), Прийшов чернець до черниці – ляп черницю по потилиці (1755, кагла)). Також різні модифікаційні плани змістовності – з семантикою невичерпності чогось (Біжить – не вибіжить, тече – не витече (172, річка), Мету-мету – не вимету; несунесу – не винесу; пора прийде – само вийде (123А, промінь сонця)), семантикою вагання (Мед – не мед, а солодке (1507, цукор), Міст і не міст – так лиш на якийсь час (181, лід на річці)) – отримують вираження на основі повторів з часткою не; модально-обмежувальна семантика формується на основі сполучника поки (Лежало поки лежалося, а припекло – то й сліду не зосталося (235, сніг) тощо.

Як не важко спостерегти на ряді вищенаведених прикладів, повторюване слово в багатьох випадках уводить у синтаксичний повтор (пор. ще: Сім гур, сім мур, сім болот, а за ними стоїть квітка золота (112, сонце)), формує сюжетно-композиційну колізію паремійного твору (Королі королювали, все королівство потеряли, а два як королювали, так королюють (789, листяні дерева і сосна, ялина)), і, таким чином, можна сказати, є важливим текстотвірним чинником художньої структури, її образно-сміслової, динамізаційної організації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Загадки / Склад. Грынблат М.Я., Гурскі А. І. - Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 448 с. В дужках – номер загадки.
2. Курилович Е. Положение имени собственного в языке // Е. Курилович. Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 251 – 256.
3. Українська народна творчість. Загадки / Упоряд. Березовський І. П. – К.: Вид-во АН УРСР. 1962.– 512 с. І далі приклади українських загадок (у дужках - номер загадки) подаються за цим виданням.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Мойсієнко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: граматики і поетика.

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ В ЛІТЕРАТУРІ АВСТРІЙСЬКОЇ ГАЛИЧИНИ

Алла ПАСЛАВСЬКА (Львів, Україна)

Проаналізовано етнічні авто- та гетеростереотипи в літературі Австрійської Галичини, здійснено їх тематичну класифікацію, простежено причини появи та сфери впливу.

Ключові слова: етнічні стереотипи, автостереотипи, гетеростереотипи, мовні стереотипи, упередження, література Австрійської Галичини.

Studied in the paper are self-created and heterogeneous stereotypes in the fiction of Austrian Galicia as well as their thematic affiliation and the factors responsible for their emergence and incidence.

Key words: ethnic stereotypes, self-created stereotypes, heterogeneous stereotypes, language stereotypes, biases, fiction of Austrian Galicia.

Стереотипи та упередження – невід’ємний елемент нашого життя, вони впливають на нього набагато більше, ніж ми думаємо. З дитинства нас вчать того, як можна вчиняти, а як ні, що добре, а що погано, як інтерпретувати ті чи інші знаки. Ми дійсно засвоюємо певні схеми мислення й поведінки з “молоком матері”. Ця інформація передається з покоління в покоління, вона дуже важко піддається якійсь корекції, часто спотворює реальну дійсність, але, водночас, полегшує орієнтацію в ній, задаючи параметри поведінки в типових ситуаціях людського існування.

Мета пропонованої статті – з’ясувати суть етнічних стереотипів, причини їх появи та побутування і проілюструвати їх моральну тематику на прикладі літератури Австрійської Галичини.

Слово *стереотип* – грецького походження, складається з двох компонентів і означає *stereós* “міцний, тривкий” і *topos* “місце, зразок, модель”. Поняття *стереотип* ввів 1798 року у вжиток французький друкар Франсуа Амбруаз Дідо на позначення спеціального, попередньо виготовленого друкарського шрифту. Очевидно, що саме ознака повторюваної механічної дії зумовила запозичення цього терміна іншими дисциплінами.

У 30-ті рр. 20-го століття *динамічним стереотипом* академік І. П. Павлов позначив у рамках фізіології систему умовних рефлексів, які відбуваються в певній послідовності [17]. Послугується зазначеним терміном і сучасна психіатрія та психологія, які характеризують динамічний стереотип як систему послідовних умовних рефлексів, повтор дій, рухів, думок чи моторики протягом тривалого періоду [22: 448].

У 1922 році американський журналіст Вальтер Липпман дав терміну ‘стереотип’ нове життя, використавши його у своїй книзі “Public Opinion” у рамках соціології, з метою з’ясування ролі і місця стереотипів у формуванні громадської думки. На думку В. Липпмана, ми ідентифікуємо дійсність за допомогою інформації, яку отримуємо завдяки спостереженням і сприйняттю навколишнього світу: „У більшості випадків ми не спочатку сприймаємо, а потім ідентифікуємо, а спочатку ідентифікуємо, а потім сприймаємо. У великому, розмаїтому сум’ятті зовнішнього світу ми обираємо те, що наша культура для нас вже ідентифікувала, і схильні до того, щоб ідентифікувати лише те, що сприйняли в тій формі, з якої наша культура зробила стереотипи” [16: 63, пер. А. П.]“.

Тож, кожен з нас послугується іншими зразками і має інші ‘картинки в уяві’, які відображають навколишній світ, у результаті чого ми, “в кінцевому результаті, залежимо від тих всеосяжних моделей, які репрезентують наше життя” [16: 69, пер. А. П.]. Однак ці моделі формуються не завдяки власному досвіду, або не лише завдяки йому. Вони є наслідком процесу соціалізації, виховання в сім’ї, з книжок, телебачення тощо. Оскільки навколишній світ надто великий, щоб завдяки власному досвіду, створити собі цілісну картину про нього,

ми послуговуємося чужим, успадкованим від інших досвідом. Тож, у цьому випадку стереотипи допомагають людині орієнтуватися у повсякденному житті. Завдяки стереотипізації, а з нею і спрощенню, формується картина світу, яка суттєво відрізняється від реальної дійсності. І як тільки реальний світ пропонує щось інше і чуже, людина відчуває в цих обставинах певну небезпеку для себе і хоче захиститися від них за допомогою стереотипів. В інтерпретації В. Ліппмана, стереотипи – це концепти, за допомогою яких людина пізнає світ і орієнтується в ньому, це знання про світ. Водночас, між картинками про світ в нашій уяві і реальним світом, між процесами нашого сприйняття і мислення та реальними зовнішніми процесами навколишнього світу – величезна різниця. По суті, наше сприйняття дійсності предетерміноване нашими знаннями про неї. Стереотипи не формуються як результат процесів індукції, а шляхом узагальнення почутого, прочитаного, не завжди об'єктивного, а головно суб'єктивного, інформаційно неповноцінного та емоційно маркованого. Як відомо, людина обертається у двох світах – зовнішньому, який охоплює те, що ми об'єктивно побачили і пережили, та внутрішньому, який вибудовується завдяки інформації, що надходить із різноманітних суб'єктивних джерел. Вважають, що обидва світи співвідносяться як карта і та велетенська територія, яку ця карта зображає.

Стереотипи були предметом аналізу також у рамках дослідження упереджень. Зазвичай, між стереотипами і упередження не вбачають жодної відмінності. Однак варто розмежувати їх хоча б умовно. У рамках соціальної психології, зокрема, коли йде мова про терміни, які позначають певні правила поведінки, яких дотримуються люди у процесі життєдіяльності, часто послуговуються терміном атитюд, який через російську мову українською перекладають як соціальну установку чи соціальну настанову. Термін 'атитюд' ввели у вжиток американські соціологи У. Томас і Ф. Знанецький на позначення суб'єктивної орієнтації індивідів як членів групи чи суспільства на ті чи інші цінності, які приписують індивідам певні соціально прийняті способи поведінки [4: 406]. Теорію атитюду Дж. Олпорт вважає "найхарактернішою і незамінною концепцією в сучасній американській соціальній психології" [8: 43, пер. А. П.]. Стверджують, що до складу атитюду входить когнітивний, афективний і конативний компоненти. На прикладі відношення людини до нової марки автомобіля Е. Аронсон та ін. ілюструють наступні компоненти атитюду: емоційне захоплення ним (афективний компонент), думку про його потужність (когнітивний компонент) і дії щодо придбання автомобіля (конативний компонент) [1: 215].

Когнітивний компонент стосується мисленнєвих процесів, уявлень і "картинок у нашій уяві", тож цей компонент покриває і стереотипи, які відображають процеси категоризації груп і приписування якостей, з відповідною позитивною або негативною оцінкою [8]. Прикладами стереотипів є висловлювання "Німці – пунктуальні", "Італійці їдять багато спагетті" тощо.

Афективний компонент фіксує почуття і оцінки особи щодо навколишнього світу. Саме цей рівень атитюду корелює з упередженнями. Відмінність між стереотипом та упередженням мала би полягати в тому, що стереотипи зумовлені когнітивними процесами, а упередження – почуттями, які, у більшості випадків негативні: "Приїжджі забирають у місцевих роботу", "Англіїці не мають доброї кухні", "Поляки крадуть дорогі автівки": "Упередження – це негативне відношення або несприйняття певної людини або групи людей, при чому цій групі людей у результаті стереотипних уявлень заздалегідь приписують якості, які через застиглість та емоційне насичення важко піддаються корекції навіть за наявності протилежного досвіду" [9: 53, пер. А. П.]. Відповідно, "етнічне упередження – це антипатія, яка ґрунтується на помилковому та негнучкому узагальненні. Вона може виражатися або лише відчуватися. Вона може бути скерована проти групи в цілому або проти індивідуума, тому що він член цієї групи" [9: 23].

Конативний компонент має змістом готовність до дискримінуючої дії, на кшталт "Я б ніколи не прийняв українців до ЄС" або "Ніколи не візьму негра на роботу".

Усі компоненти тісно пов'язані між собою, афективний базується на когнітивному, а конативний на обох інших. Часто стереотипне мислення, яке вибірково фіксує певні негативні факти про окремі етнічні групи чи їхніх представників, зумовлює появу упереджень щодо них, і навпаки, упереджене відношення до окремих представників етнічних

угруповань може формувати певні негативні стереотипи про цілу націю. Однак стереотипи можуть бути позитивними (“Німці – працьовиті”, “Англіїці – джентельмени”) або негативними (“Американці – примітивні”, “Цигани – злодії”), а упередження – переважно негативно марковані (“Не люблю французів – вони не розуміють жодної мови, окрім французької”, “Не переносу німецької ощадливості”). Разом з тим, інколи доволі важко провести межу між обома поняттями.

Етнічні стереотипи – це різновид соціальних стереотипів. Вони охоплюють образи та уявлення представників однієї етнічної групи щодо іншої етнічної групи або її представників. Ще їх називають гетеростереотипами. Відповідно, образи та явлення щодо власної етнічної групи, можна вважати автостереотипами.

Причини появи стереотипів та упереджень, які надалі в аналізі умовно об’єднано в стереотипи, пояснюють у рамках різних теоретичних підходів, залежно від їх соціального або психічного підґрунтя.

Конфліктологія пояснює виникнення стереотипів як результат конкуренції або конфліктів між різними соціальними групами. У рамках педагогічної психології появу стереотипи розглядають як процес засвоєння готової інформації у процесі соціалізації. Психодинамічний підхід вбачає причину стереотипів у структурі особистості і її внутрішніх психічних конфліктах. Когнітивні теорії шукають причину появи стереотипів у специфіці опрацювання особою інформації.

Стереотипи належать до сфери внутрішнього світу. Однак вони корелюють із реальним світом, трактуючи і оцінюючи його. У лінгвістиці стереотипи розглядаються як мовні одиниці, що відповідно до подвійного характеру мовного знака, мають окрім ментальної і матеріальну сторону [14: 26]. Таксономічно розрізняють мовні стереотипи, які базуються на мовних формах, і когнітивні стереотипи, які стосуються схем мислення [12: 2].

Мовні стереотипи охоплюють лексичний матеріал – прислів’я, приказки, фразеологізми, ідіоматичні порівняння, як, до прикладу, “нові українці” тощо. Когнітивні стереотипи стосуються слів, коли вони функціонують як соціокультурне знання для інтерпретації лексичних значень, або текстів – у формі експліцитно виражених, імпліцитно виражених і не виражених стереотипів [24]. Спільним для усіх стереотипів є те, що всі вони прямо або непрямо мовно детерміновані.

Тематичний аналіз стереотипів здійснено на матеріалі літератури Австрійської Галичини – німецькомовних творів Івана Франка, Богдана Лепкого, Осипа Маковея, Василя Стефаника, Леся Мартовича, Александра Гутри, Йозефа Вітліна, Леопольда фон Захер-Мазоха, Карла Еміля Францоца, Йозефа Рота та Сальці Ляндман.

Обрання матеріалом дослідження літератури Австрійської Галичини пояснюється тим фактом, що саме цей пласт німецькомовних художніх творів пропонує широкий простір для дослідження стереотипів. На матеріалі художніх творів було реконструйовано стереотипну для тогочасної літератури картину Австрійської Галичини і проаналізовано головну тематику стереотипів щодо неї. Виявлено універсальні механізми формування стереотипів та їхне ідіоетнічне наповнення.

1772 року, після першого поділу Польщі між Монархією Габсбургів, Російською Імперією та Прусією та двома ішими актами анексії 1793 та 1795 рр., у рамках Австрійської монархії було створено окремих коронний край — “королівство Галіції і Лодомерії”, яке проіснувало до 1918 року. Свого часу, саме щодо цього нового краю, який для більшості в Європі був зовсім незнайомий, панувало багато упереджень і стереотипів. Окрім цього, тогочасна література презентує моделі міжкультурної комунікації представників різних етносів тодішньої Галичини, які були зруйновані історичним розвитком подій: “Den Namen Galizien findet man heute auf keiner Landkarte mehr. Bis 1918 hieß so jener Teil des einstigen Königreichs Polen, der bei der etappenweisen Zerstückelung des Landes seit dem 18. Jahrhundert an die Donaumonarchie fiel. Der Name dieses österreichischen Kronlandes, eine Sprachschöpfung der Wiener Zentralverwaltung, lautete vollständig “Galizien und Lodomerien”, hergeleitet von “Halicz” und “Wladimir”, zwei einstigen Fürstentümern dieser Region” [15: 23].

Самі автори частково пояснюють, як формувалися стереотипи щодо економічно відсталих земель Австрійської монархії. З Галичиною пов’язують відсталість, бруд і

неосвіченість: „Dieses Land hat in Westeuropa einen schlechten Ruf. Der herablassende und faule Witz des zivilisierten Hochmuts bringt es in eine abgeschmackte Verbindung mit Ungeziefer, Unrat, Unredlichkeit. [...] Dennoch ist Galizien das große Schlachtfeld des großen Krieges, noch lange nicht rehabilitiert“ [19: 113]. Разом з тим, зазначається, що ця земля ще зазнає реабілітації через своє героїчне минуле. Брак інформації з віддалених земель гіперболізує їхню відсталість.

Не кожен наважувався на роботу в Галичині, яку називали краєм ведмедів: „In den Osten (A. П. nach Galizien) ging nur, wer sich kräftig und entsagungsvoll genug dazu fühlte; die Regierung musste auf junge Leute zurückgreifen, wenn sie die Ämter im “Bärenland” überhaupt besetzen wollte“ [10: 112].

Найцікавішими є все ж стереотипи, які стосуються окремих етносів Галичини. Загалом на її найщільніше населеній території проживало понад 8 млн. осіб, тобто 28% усього населення монархії [13: 55]: „In diesem Land lebten – nahe beisammen, aber trotz enger wirtschaftlicher Verflechtung kulturell voneinander geschieden wie Öl und Wasser – Polen, Ruthenen und Juden“ [15: 25]. При цьому, населення розподілялося наступним чином: поляки склали 4 672 500 осіб, українці – 3 208 092, євреї – 871 895, німці – 90 114 [13: 55]. Було звичним зображати Галичину як економічно відсталу країну, однак з родючими землями, затурканим але терплячим і працьовитим населенням: „Galizien hat mehr als acht Millionen Einwohner zu ernähren. Die Erde ist reich, die Bewohner sind arm“ [19: 114]; „Irgendwo weit, weit im Norden, hinter Bäumen, hinter Bergen und Felsen, gibt es ein Land, das seinen Bürgern gegenüber feindlich ist. (A. П. In diesem Land lebt) ein kluges und tüchtiges Arbeitstier, das ohne Aufsicht schuftet. Dieses heißt Mussicus. Das Gesicht des Mussicus erinnert an das menschliche Gesicht: er näht sich seine eigene Kleidung und trägt sie, er baut sogar sein eigenes Haus. Und das ist noch nicht alles. Der Mussicus kann anscheinend sprechen und nennt die Menschen Pannus (Herrus) oder Poppus“ [5: 50]; „Manche glauben, dass der Mussicus auch ein Mensch ist. Aber das kann nicht wahr sein. Denn wäre es möglich, dass sich ein Mensch trauen würde einen anderen Menschen, d.h. der Bruder den Bruder (denn wir sind alle Brüder) dermaßen zu beleidigen und zu erniedrigen? Und andererseits, wäre es möglich, dass sich der Mensch so misshandeln ließe und von seinem Joch nicht befreien würde“ [5: 55].

Найкологічнішими є стереотипні уявлення про конкретних представників різних націй. Звичайно, вони різняться, залежно від того, чи це автостереотипи, чи стереотипи, сформовані представниками інших націй. Так, у зображенні польського за походженням автора поляки постають як гарна, здорова нація, роботязий, глибоко побожний народ з поетичною душею: „Die Polen sind ein mittelgroßer, kerniger, arbeitsamer Menschenschlag. Mit der Natur aufs innigste verwachsen, passt der polnische Bauer ihr seine Lebensweise und seine Sprache an. Fast jeder Satz, den er ausspricht, enthält einen Vergleich aus der ihn umgebenden Natur und weist poetische Schönheiten auf, die in der Sprache anderer Volksstämme unbekannt sind...“ [13: 57]; „Aus tiefer, aufrichtiger Religiosität entspringen viele Eigenschaften dieser (A. П. polnischen) Bauern, die sie ethisch anderen Völkern überlegen machen. Laster, Verbrechen, Meineid kommen nur äußerst selten vor. Eine bewundernswerte seelische Gesundheit zeichnet sie aus“ [13: 63].

З меншим захопленням описує автор русинів: „Schlank und von höherem Wuchs als der Pole im Allgemeinen ist der Ruthene langsam, misstrauisch, argwöhnisch und verschlossen und handelt überlegt, zugleich aber doch auch leichtgläubig und unbeholfen“ [13: 57]; „Der Ruthene ist von melancholischem Temperament, in seinem Auftreten, Erwägen, Handeln, beinahe langsam durch sein unbesiegbares Misstrauen und einen ausgesprochenen Hang zur Vorsicht und Meditation, wodurch er sich von dem leichtsinnigen Polen sehr vorteilhaft unterscheidet. Im Benehmen ist er zuvorkommend, zuweilen devot, aber nicht mit jenem Gepräge des Frohsinns, das man bei den Polen findet. Er bleibt immer ernst und in seiner Demut liegt ein unverkennbarer Trotz. Bei allen diesen Charakterzügen ist gewiss viel auf Rechnung seiner Leiden, welche Jahrhunderte gewährt haben, zu setzen, und sie werden immer mehr, seitdem der ruthenische Bauer freier Grundbesitzer und jetzt sogar konstitutioneller Staatsbürger geworden ist. An Gelehrtheit und Geschicklichkeit steht der Ruthene im Allgemeinen dem adretten Polen nach, übertrifft ihn aber an Ausdauer, Treue, Anhänglichkeit und einem rücksichtslosem Mut, der durch nichts erschüttert werden kann. Im österreichischen Heere gilt der Ruthene, ebenso wie der Pole, mit einem Worte der

galizische Soldat, als der beste, ausdauerndste und verlässlichste. Es ist Tatsache, dass ein russisches Heer nie eine Schlacht so verloren hat, dass es fliehen musste... Gutmütig ist der Ruthene im höchsten Grade, so dass er selten etwas nachträgt, und nach der größten Bedrückung doch nie Rache zu nehmen sucht“ [13: 22–23].

Дещо емоційно нейтральніше постає українець у К. Е. Францо́за, єврейського за походженням письменника: „Die Ruthenen waren ja überall, in Österreich wie in Russland, stumme Dulder, welche hier unter der Faust des Polen, dort unter der Knute des Moskowitzers, sich beugen mussten“ [10: 141]; „Auch darf man nicht vergessen, dass es s l a v i s c h e s Material war [...] – Söhne stummer, an Gehorsam gewohnter Stämme, welche das Ducken gleichsam mit der Muttermilch eingesogen hatten“ [10: 158] та Л. ф. Захера-Мазо́ха: „Ein Russe, das hat er gleich gesagt, und war auch nicht schwatzhaft genug, um für einen Polen gelten zu können“ [20: 24].

Пристрасним захисником споконвіку поневоленого українця виступає В. Гнатюк: „Die Ukrainer kamen unter die österreichische Herrschaft ... nur als ethnographische Gruppe, die freilich die Grundlage jeder Nation bildet... Die Schlachta und das Kleinbürgertum waren völlig denationalisiert. Ukrainisch blieben nur noch die Bauern und der Klerus (chlop i pop) ... aber sie waren sehr stark unterdrückt und gleichzeitig auch sehr ungebildet“ [2: 38].

Щодо простого єврейського населення Галичини автори змальовують типові картини страшних злиднів, але різним є відношення до цієї етнічної групи – від зневажливого до співчутливого: „Der bei weitem häufigste Typ des Juden weist ein blasses, schmales Gesicht auf, von krankhaftem Aussehen. Ein zerzauster Bart umrahmt es. Die Nase stark gekrümmt, die Augen hervorstehend und unruhig. Lange, nie gekämmte Haarlocken (Paissen) hängen unter dem schmutzigen Samtkäppchen herab“ [13: 95]; „Ueber alle Maße gierig und doch grenzenlos barmherzig ist der polnische Jude. Ein in seinen Prinzipien und Begriffen starres Volk, und doch zu jederzeit zu jeder Demütigung und zu jeder noch so demütigenden Handlung bereit“ [13: 92]; „Eines der charakteristischsten Merkmale der galizischen Juden ist der Mangel an jeglichem Sinn für Ordnung und Reinlichkeit“ [13: 96]; „Im Durchschnitt ist die jüdische Rasse in Polen und Galizien stark und gut gebaut; durch den seit frühester Kindheit gewohnten Umgang mit den kompliziertesten Dingen steigert sich ihre natürliche Intelligenz um ein Vielfaches“ [20: 41]; „Schöne Männer sind bei den Juden in Galizien eher selten, hübsche Frauen dagegen gibt es unter ihnen viele“ [20: 41]; „Ein Schmutzian, wie die Juden alle“, sagt der Aktuar“ [Franzos 1988: 10]; „Denn sie sind ein herzloses Volk, diese Juden, einer wie der andere...“ [10: 13]; „Es fällt sonst dem Juden des Ostens niemals ein, einen Baum zu pflanzen oder eine Blume zu säen“ [10: 225].

Німці, як відомо, мали невеликий відсоток серед населення Галичини. Вони жили доволі відокремлено від інших, тому брак інформації про їхній побут, традиції, звички відобразився у стереотипних уявленнях про них на основі суджень про зовнішній вигляд, мову, поведінку: „die Hannusja...bleibt ihrem dummen Schwaben treu!“ [10: 38]; „die treue Liebe zwischen einem Schwaben und einer Ruthenin (A. II. war) an sich eine merkwürdige Erscheinung...“ [10: 39]; „Es gibt viele deutsche Kolonisten in der Bukowina – an die vierzigtausend Seelen – aber sie heiraten stets nur untereinander. Ohne es klar zu wissen, fühlen sie sich doch als die Söhne eines hochstehenden Kulturvolkes und blicken stolz auf die Einheimischen herab. Diese vergelten natürlich die Selbstüberhebung nach Kräften und verfolgen die braven, fleißigen, aber schwerfälligen Fremdlinge mit ihrem Spotte. Selbst Liebeleien kommen nur selten vor; von einer Heirat hatte ich nie vorher vernommen“ [10: 39]; „Der vielverhöhnnte Schwabe ist auch hier, ohne es zu beabsichtigen, ohne sich als solcher zu fühlen, ein echter und rechter Kulturträger“ [10: 45]; „So ist das Geschick dieser Schule typisch für das Geschick deutscher Kultur im Osten: sie blüht nur da, wo sich Deutsche selbst für sie einsetzen, und die gegenseitige Eifersucht die Gegner in Schach hält“ [10: 139]; „Wenn kniefrei, dann deutsch“; „Der Deutsche ist wie eine Weide – wo man ihn pflanzt, da schlägt er Wurzel“; „Der Deutsche ist nicht umzuschreiben, die Frau ist nicht zu vergessen“ [3: 312–313]; „...alle Leute, Ruthenen und Schwaben, (A. II. waren) gegen ihn, weil er eben ein Ungar war, ein „Zigeuner“, wie man ihm spottweise nachrief“ [10: 69]; „Eine Menschenstimme war es gewiss und höchst wahrscheinlich ein Ungar, denn nur diese schreien so sehr, wenn sie zu singen beginnen“ [10: 37]; „Aber andererseits sind auch die Rumänen der Bukowina just nicht von aggressiver Natur“ [10: 141].

Суттєвий вплив на формування стереотипів мав побут представників конкретних етносів. Спостереження за святами, обрядами, ритуалами постачали матеріал для узагальнень і формували типові картини в уяві свідків цих подій, які свої враження передавали іншим поколінням, і тим самим закріплювали відповідні стереотипи: „In Galizien respektierte man jedoch den Festkalender des Nachbarn. Jede Religionsgruppe buk und kochte ihre besonders köstlichen Festspeisen zu den verschiedenen Feiertagen. Ganz von selbst ergab es sich in der relativ toleranten Luft Altösterreichs, dass man den andersgläubigen Nachbarn zu einer Kostprobe einlud“ [15: 92]; „An sich waren die Slawen nicht minder gastfreundlich als die Juden. Aber der Großteil der jüdischen Bevölkerung hielt sich damals noch streng an die mosaischen Speisegesetze und aß bei Nichtjuden höchstens Brot und harte Eier. Die Christen ihrerseits nahmen dagegen Einladungen bei Juden mit Vergnügen an. Und in den guten jüdischen Gaststätten von Lemberg ließen sich ebenso viele Antisemiten wie Juden die leckeren koscheren Spezialitäten schmecken“ [15: 93]; „Denn mit einem Meschumed, mit einem Abtrünnigen vom Glauben, darf der Fromme keine Gemeinschaft haben... [11: 21]; „Esset, das ist die jüdische „Pascha“. Die Leute sagen zwar, es ist das Blut von Christenkindern darin, aber das ist eine Dummheit“ [6: 32]; „Die meisten frommen Juden verurteilen einen Mann aufs schärfste, der sich den Bart rasieren lässt – wie überhaupt das rasierte Gesicht das deutliche Merkmal für den Abfall vom Glauben darstellt. Der rasierte Jude trägt nicht mehr das Kennzeichen seines Volkes“ [18: 24]; „Die Verachtung, die ein Ostjude gegen den Ungläubigen empfindet, ist tausendmal größer, als jene, die ihn selbst treffen könnte. ...Während er den Herrn grüßt, verlacht er ihn. ... Von den Menschen kann ihm nichts wirklich Gutes kommen“ [Roth 1985: 24].

Певне уявлення про спосіб мислення і поведінки мешканців Австрійської Галичини дає аналіз рецепції у художній літературі типового відношення різних етносів до своїх правителів: „Der Glaube an den Kaiser Franz Joseph vereinigte in diesen entlegenen Ländern die römischen Katholiken mit den griechischen Katholiken, die Armenier und die Juden zu einer gemeinsamen und allgemeinen Kirche“ [23: 51].

Художній текст відображає також і соціальні відношення у суспільстві, сталий характер яких теж закріплюється в стереотипних уявленнях щодо того чи іншого явища: „Unter den Bauern der ganzen Welt befindet sich unser Bauer (A. П. – русин) in der schlimmsten Lage, aus der er keinen Ausweg finden kann. Die Form seiner Leibeigenschaft, seiner Unterjochung und seines Hungers ist jedes Mal anders, jedes Mal grausamer und drückt auf ihn wie ein Felsen, und niemand hat Mitleid mit ihm, und niemand hilft ihm, eher umgekehrt: er wird von allen ausgenutzt [7: 241]; ...Die (A. П. Bauern) sind fromm, abergläubisch, furchtsam. Sie leben in scheuer Ehrfurcht vor dem Priester und haben einen maßlosen Respekt vor der „Stadt“... in die man die Töchter schickt, auf das sie Dienstmädchen und Prostituierte werden“ [21: 114]; „Dort gibt es kein Wirtshaus, also auch keine Juden“ [6: 33]; „Wie auch der Orientale ist der polnische Jude zumeist entweder Kaufmann oder Philosoph; oder er ist beides zugleich“ [20: 34]; „Durch das Anwachsen ihres Volkes sahen sich die polnischen Juden dazu gezwungen, sich auch mit anderen Dingen als nur mit Talmud zu beschäftigen. So finden sich unter ihnen auch viele Handwerker, Kutscher und sogar Bauern. Die etwas aufgeklärten Juden ziehen es jedoch vor, ihre Söhne etwas Ernsthaftes studieren zu lassen, was zur Folge hat, dass es viele jüdische Ärzte, Anwälte, Ingenieure, Professoren und Beamten in Galizien gibt“ [20: 40]; „Der Ostjude sieht mit einer Sehnsucht nach dem Westen, den dieser keinesfalls verdient. Dem Ostjuden bedeutet der Westen Freiheit, die Möglichkeit, zu arbeiten und seine Talente zu entfalten, Gerechtigkeit und autonome Herrschaft des Geistes“ [18: 11]; „Dagegen sieht der Ostjude nicht die Vorzüge seiner Heimat; nicht die grenzenlose Weite des Horizonts; nichts von der Qualität des Menschenmaterials, das Heilige und Mörder aus Torheit hergeben kann, er hört nicht die Melodien von trauriger Größe und bessener Liebe. Er sieht nicht die Güte des slawischen Menschen, dessen Rohheit noch anständiger ist als die gezähmte Bestialität des Westeuropäers, der sich in Perversionen Luft macht und das Gesetz umschleicht, mit dem höflichen Hut in der furchtsamen Hand“ [18: 11]; „Der Ostjude sieht die Schönheit des Ostens nicht. Man verbot ihm, in Dörfern zu leben, aber auch in großen Städten. In schmutzigen Straßen, in verfallenen Häusern leben die Juden. Der christliche Nachbar bedroht sie. Der Herr schlägt sie. Der Beamte lässt sie einsperren. Der Offizier schießt auf sie, ohne bestraft zu werden. Der Hund jagt sie mit seinem Bellen, weil sie mit einer Tracht erscheinen, die Tiere ebenso

wie primitive Menschen reizt“ [18: 11–12]; „Ostjuden gehen meist nur als Bettler und Hausierer über Land. Die große Mehrzahl kennt den Boden nicht, der sie ernährt“ [18: 11–12]; „In politischer Beziehung ist der Ruthene ein geborener Demokrat im edelsten Sinne des Wortes und in seiner Abneigung gegen das Auftreten als Einzelner, das z.B. dem Deutschen eigen ist, und in seiner Vorliebe für die Gemeinde hat er den alten slawischen Urtypus am besten bewahrt. Dabei ist er allen Neuerungen, allem, was einer Revolution ähnlich steht, von Herzen Feind, und will keinen Zwang erleiden und keinen ausüben“ [21: 23].

Особливу роль у формуванні стереотипів відіграє жіноча тематика: роль жінки у суспільстві, сім'ї, релігії. Якими типовими рисами у цьому плані характеризується кожен етнос – все це також впливає на формування сталого уявлення про ті чи інші соціальні відношення у суспільстві: „Insbesondere sind die ruthenischen Frauen oft von ausgezeichneter Schönheit, gleich den Polinnen mit reichen, meist dunklen Haaren und seelenvollen Augen. Aber der Charakter ihrer Schönheit ist mehr imposant, während jener der Polinnen zarter, zierlicher ist“ [21: 23]; „[Die (A. П. Bauern) sind fromm, abergläubisch, furchtsam. Sie leben in scheuer Ehrfurcht vor dem Priester und haben einen maßlosen Respekt vor der „Stadt“... in die man die Töchter schickt, auf dass sie Dienstmädchen werden und Prostituierte“ [21: 23]; „Der Deutsche behandelt die Frau wie einen Untertan, wir aber unterhandeln mit ihr auf gleichem Fuße, wie ein Monarch mit dem anderen“ [20: 55]; „Denn sie war ja eine Polin, und bei diesem Volke ist alles Gefühlsleben in den Frauen, die Männer scheinen leer ausgegangen zu sein“ [10: 25]. „Verheiratete (A. П. jüdische) Frauen schneiden ihr Haar ab und tragen eine Perücke, die nie mehr abgenommen wird“ [Guttry 1916: 95]; „Sowohl für die Polin als auch für die Russin ist die polnische Jüdin daher eine gefährliche Rivalin“ [20: 41]; „Wenn die polnische Jüdin ihrer Religion und ihrem Ritus treu bleibt, ist sie ein Vorbild an Tugend. Die galanten unter den verheirateten Frauen bilden die Ausnahme. Meist sind sie denn auch nur dem Namen nach Jüdinnen, innerlich haben sie sich oft bereits von den Gesetzen ihrer Religion losgelöst“ [20: 41]; „Eine solche Jüdin wird zu einem Vampir. Ihre Wolllust ist unersättlich und ihrer Küsse bringen den Tod...“ [20: 41]; „Das jüdische Mädchen dagegen ist ohne jeden Tadel keusch und stolz“ [20: 41].

Стосунки у шлюбі, весільні традиції, заручини, залицяння – також засвідчують зразки соціальної поведінки носіїв тієї чи іншої нації: „...Lesen und Schreiben schien ihm, wie allen Juden in Barnow, für ein Mädchen unnützer Luxus“ [11: 20]; „Wenn ein jüdisches Kind gut beten kann, geht das Wort unter diesen verdüsterten Menschen, so braucht es nichts anderes, um gut und heiter zu sein“ [11: 20]; „Denn wozu braucht ein jüdisch Weib die Liebe?! Doch nur, um Gott zu lieben und seine Kinder und – o dass ich's nicht vergesse! – sein bisschen Reichtum zu bekommen!“ [11: 28]; „... die Ehe (A. П. ist) ein Geschäft geworden, geschlossen, um Geld zu erwerben und um die Auserwählten Gottes nicht aussterben zu lassen“ [11: 16]; „Aber sie wussten von der Liebe nur, das sei eine Mode der Christen, bevor sie sich verheiraten. Wozu braucht ein jüdisches Kind christliche Moden mitzumachen?“ [11: 53]; „Die Christen treiben viel Unsinn mit der Liebe“ [11: 57]; „...unter den Leuten dieser Landschaft, die sonst schon halbentwickelte Kinder miteinander verheiraten“ [11: 224]; „Denn die Schranken sind sonst eng gezogen unter diesen Leuten, nur Reich und Reich gesellt sich, Arm und Arm. Es ist auch so natürlich bei dem Volk, dem man den Gelderwerb als einzige Beschäftigung, den Geldbesitz als einziges Glück gegönnt über lange Jahrhunderte“ [11: 51].

Показовими для формування стереотипних уявлень є стосунки у межах сім'ї різних етносів. Література Австрійської Галичини ілюструє зазначені відношення численними прикладами: „...wo der Vater seinen Söhnen und allen Familienangehörigen weit näher, vertrauter war wie ein älterer Bruder, an dessen Interessen alle Familienmitglieder so oder so Anteil nahmen“ [Franko 1963: 37]; „...es fehlt aber der das Band gemeinsamer Interessen und Traditionen, welches dem jüdischen Familienleben Wärme und Dauerhaftigkeit verleiht; die Stellung der Frau ist meistens zum Niveau der Dienstmagd gesunken, das Band zwischen den Eltern und den Kindern meistens zerrissen...“ [6: 37]; „Dem Juden ist bekanntlich sein Geld lieber als sein Kind!“ [11: 38]; „Bei uns (A. П. bei den Juden) ist das Ei nicht klüger als die Henne. Und dann kennen wir auch gottlob nicht die Dummheiten von Liebe und dergleichen. Bei uns gehört nur zweierlei zu Ehe: Gesundheit und Geld“ [11: 35].

У результаті проведеного аналізу стереотипи та упередження, відображені в літературі Австрійської Галичини, прокласифіковано за тематичними групами, які структурно формують бінарні опозиції. Результати класифікації відображає заключна таблиця:

Тематична група	Опозиція	
	західний	східний
Світ	західний	східний
Країна	центр	периферія
Рівень розвитку	розвинутий	не розвинутий
Культура	цивілізований	не цивілізований
Походження	корінний	прибулий
Національність	етнічний	не етнічний
Соціальний статус	вгорі	внизу
Стать	чоловіча	жіноча
Вік	дорослий	дитина
Майновий статус	заможний	бідний
Конфесія	пануюча	пригноблена

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аронсон Э. Общественное животное. Введение в социальную психологию. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 520 с.
2. Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880 рр.) / Володимир Гнатюк ; упоряд. Ф. Стеблій ; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Шашкевичівська комісія. – Львів: [б.в.], 2006.
3. Головацький Я. Лист до І. І. Срезневського. 8 серпня, 27 липня 1844 р. / Твори // М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. – Київ: Дніпро, 1982. – 367 с.
4. Краткий психологический словарь / Общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Ростов н/Д.: Феникс, 1998. – 512 с.
5. Мартович Л. Винайдений рукопис про Руський край / Л. Мартович. – Твори. – Київ: Вид-во худ. літ-ри, 1963. – С. 50–55.
6. Франко І. Твори в двох томах / Іван Франко. – Т. 2. Оповідання. – К.: Дніпро, 1981. – 496 с.
7. Черемшина М. Стефанікові мужики / М. Черемшина. – Київ: Наукова думка, 1987. – 448 с.
8. Allport G. W. Die Natur des Vorurteils. – Kiepenheuer & Witsch, 1971. – 531 S.
9. Davis E. E. Zum gegenwärtigen Stand der Vorurteilsforschung / Earl E. Davis // Vorurteile, ihre Erforschung und ihre Bekämpfung. – Politische Psychologie. – Bd. 3. – 1964. – S. 51-72.
10. Franzos K. E. Erzählungen aus Galizien und der Bukowina / Karl Emil Franzos. – Berlin: Nicolai, 1988. – 192 S.
11. Franzos K. E. Die Juden von Barnow / Karl Emil Franzos // Geschichten. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1990. – 250 S.
12. Gülich E. Was sein muß, muß sein. Überlegungen zum Gemeinplatz und seiner Verwendung / T. Gülich // Bielefelder Papiere zur Linguistik und Literaturwissenschaft. – Nr. 7. – 1978. – S. 343–363.
13. Guttry A. v. Galizien: Land und Leute / Alexander von Guttry. – München und Leipzig: Georg Müller, 1916. – 239 S.
14. Klein J. Linguistische Stereotypbegriffe / Josef Klein // Heinemann, M. (Hrsg.). Sprachliche und soziale Stereotype. Forum Angewandte Linguistik. – Band 33. – Frankfurt a. M.: Peter Lang, 1998. – S. 25-46.
15. Landmann S. Mein Galizien / Salcia Landmann. – Herbig: München, 1995. – 234 S.
16. Lippmann W. Die Öffentliche Meinung / Walter Lippmann. Reprint des Publizistik-Klassikers. – Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1990. – 301 S.
17. Pawlow I. P. Der dynamische Stereotyp des höchsten Gehirnabschnitts. Vortrag gehalten auf dem 10. Internationalen Psychologenkongress in Kopenhagen am 24.8.1932. In Pawlow, I.P., Ausgewählte Werke. – Berlin: Akademie-Verlag, 1953. – S. 333–336.
18. Roth J. Juden auf Wanderschaft / Joseph Roth // Werke 2. – Köln: Kiepenheuer & Witsch (= KiWi 81), 1985. – 85 S.
19. Roth J. Reise durch Galizien / Joseph Roth // Frankfurter Zeitung. Leute und Gegend / 20.11.1924.
20. Sacher-Masoch L. v. Don Juan von Kolomea. Galizische Geschichten / Leopold von Sacher-Masoch. Herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Michael Farin. – Bonn: Bouvier Verlag Herbert Brundmann, 1985. – 211 S.
21. Sacher-Masoch L. v. Polnische Revolutionen: Erinnerungen aus Galizien / Leopold von Sacher-Masoch. – Prag: F.A. Credner, 1863. – 386 S.
22. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1978. – 4320 Sp.
23. Wittlin J. Die Geschichte vom geduldrigen Infanteristen / Józef Wittlin. Aus dem Polnischen von Izydor Berman / Marianne Seeger, Karl Dedecius, Friedrich Griese. Über den Autor von Andreas Lawaty. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. – 406 S.
24. Zybatow Lew. Die Veränderung der Sprache und die Sprache der Veränderung. Untersuchungen zum semantischen und pragmatischen Wandel im Gegenwartsrussischen. – Berlin, 1993. – Manuskript.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Паславська – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: мовні універсалиї, лексична та синтаксична семантика, міжкультурна комунікація.

МЕЖДУ ИЛЛЮЗИЕЙ И РЕАЛЬНОСТЬЮ: ЛЕГЕНДА СИЛВЕРХИЛЛА В КОНТЕКСТЕ ГОТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ

Сергей ТУЗКОВ, Инна ТУЗКОВА (Кировоград, Украина)

Роман Ф. Витні “Сілверхілл” розглядається у контексті готичної традиції. Відзначається, що його сюжет будується за схемою класичного готичного роману. Ключову роль в оповіді відіграють мотиви тайни та жаху, дзеркальності, інфернальні персонажі, скоєний злочин та фатальне пророцтво. “Готичним злодіям” протистоять позитивні герої, які зіштовхуються з проблемою вибору між ілюзією та реальністю.

Ключові слова: готична традиція, мотиви тайни та жаху, мотив дзеркальності, проблема вибору, ілюзія, реальність, Ф. Витні.

Ph. Whitney’s novel “Silverhill” is examined in the context of gothic tradition. It is marked that its plot is built according to the scheme of the classical gothic novel. The motives of mystery and horror, reflectivity, infernal characters, a crime once committed and fatal prophecy play the key role in the narration. “Gothic criminals” are resisted by positive characters, who come across the problem of the choice between illusion and reality.

Key words: gothic tradition, the motives of mystery and horror, the motive of reflectivity, the problem of choice, illusion, reality, Ph. Whitney.

Литературная готика относится к наиболее плодотворным направлениям словесности, влияние которых так или иначе обнаруживается в широком спектре художественных структур. Став связующим звеном между XVIII и XIX веками, готика благополучно пережила расцвет и увядание романтизма, органично сплелась с находками натурализма и модернизма, стала источником мотивов и идей для постмодернизма, демонстрируя литературную преемственность на протяжении трех веков. Известный филолог Валентайн Каннингем, анализируя состояние английской литературы в конце второго тысячелетия, отмечает: «Готика отвоевывает литературное пространство так же решительно, как и в девятые годы двух предшествующих веков» [3: 229]. За это время сложилась особая – в тематическом, сюжетно-композиционном и стилистическом отношении – художественная система, которая определяется исследователями как *готическая традиция в литературе*.

Расцвет литературной готики связан с именами Анны Радклиф и Мэтью Льюиса, представлявших два ее направления: **сентиментальная готика** – при всех полагающихся в готическом романе ужасах – никогда не допускала изображать *гниющие саваны и скелеты*, во всём соблюдала приличия; **фрэнетическая готика** с нарочитой натуралистичностью будоражила читательское воображение призраками, *пьющими кровь из свежесвырытых черепов*. Соответственно, все таинственные события у А.Радклиф и её последователей имеют рациональное объяснение, в то время как М.Льюис и другие представители фрэнетической готики вводят *“привидения и инфернальные силы в число действующих лиц”*, не разочаровывая читателя прозаическими объяснениями сверхъестественных явлений. В целом, проблема присутствия в готических произведениях фантастического элемента получила достаточно глубокую разработку в научной литературе [2; 4; 5]. **Цель нашей статьи** – показать, как готическая традиция реализуется в американской литературе XX века.

“Королева американской готики” Филлис Уитни (Phillis Ayame Whitney: 1903 – 2008) продолжает традиции А.Радклиф. Силверхилл – родовое поместье семьи Горем, героев романа «Силверхилл» (“Silverhill”, 1967). Серебряный дом в окружении серебряных берёз (Силверхилл – серебряный холм) – средоточие семейных тайн – целиком погружен в своё прошлое. Воспоминания – основной мотив, связующее звено между сюжетными линиями романа. В центре повествования – Мелинда, 23-летняя внучка хозяйки Силверхилла Джулии Горем. Повествование ведётся от её лица. Действие происходит в середине 60-х годов XX века в течение двух дней. Мелинда приезжает в Силверхилл из Нью-Йорка, чтобы похоронить маму и встретиться со своим прошлым, которое внушает ей ужас. Именно смерть матери заставляет Мелинду решиться на поездку в Силверхилл, где она надеется найти ответы на вопросы, мучающие её в течение многих лет. Прежде всего Мелинду интересуют давние силверхилльские события, связанные с гибелью Зебадии, психической болезнью Арвиллы и – особенно! – со шрамом на щеке, который был получен ею в 4-летнем возрасте и со временем стал для неё проклятием: *«Любой изъян значит для человека столько, сколько сам человек придаёт ему значения»* [1: 176].

Однако Мелинда оказывается нежеланным гостем в Силверхилле: в аэропорту её встречает только садовник Элден Солвей. Он провожает Мелинду на кладбище, но – выполняя распоряжение Джулии – отказывается отвезти её в родовое поместье. Равнодушные бабушки, которая не только сама не пришла на похороны дочери («Для меня Блани умерла давным-давно, а именно в тот день, когда по своей воле покинула отчий дом. К ней у меня не осталось никаких чувств» [1: 104]), но и запретила это сделать остальным членам семьи, поражает Мелинду. С одной стороны, – обида; с другой стороны, – данное матери обещание поговорить с тётёй Арвиллой; и наконец, желание освободиться от внутренних комплексов, – всё это заставляет Мелинду наперекор воли бабушки отправиться в Силверхилл: «... я должна увидеться с бабушкой и с тётёй Арвиллой. Ещё хочу выяснить, что именно произошло в те дни, когда мама привозила меня сюда и почему на моей щеке появился шрам» [1: 64]. Помогает ей местный доктор Уэйн Мартин, который – в свою очередь – оказывается втянутым в вереницу семейных тайн Силверхилла. Но – доверившись ему – Мелинда в течение некоторого времени об этом не догадывается.

Согласно готической традиции с первых же страниц своего романа Филлис Уитни вводит в повествование мотивы тайны и страха («сверхъ-естественного ужаса»). Не случайно героине романа Силверхилл представляется не иначе, как «серый призрак в обрамлении серебряных берёз» [1: 13]. При виде родового поместья Мелинда не только вспоминает семейную легенду («Бабушка уверяет, что с каждым годом деревья подступают ближе к дому и однажды раздавят его своими стволами...» [1: 59]), но и задаётся естественными вопросами: «Почему же при виде его (Силверхилла – С.Т. и И.Т.) меня не охватило волнение, не пронзило чувство причастности? Почему я ощущала лишь холодок страха? Ведь тогда я ещё не знала, сколь многого здесь мне следует бояться» [1: 14]. Ощущение необъяснимого страха не покидает Мелинду ни на минуту в течение всего времени, пока она находится в Силверхилле, и рассказчица постоянно напоминает об этом читателю, вынуждая его – в свою очередь – задаваться вопросом о причинах этого страха.

Следует обратить внимание и на завершающую данный фрагмент реплику героини («Ведь тогда я ещё не знала...»): с помощью подобных высказываний (а они с завидным постоянством то и дело встречаются в повествовании!) Ф.Уитни подчёркивает, что Мелинда рассказывает об уже прошедших событиях, оценивая их как бы со стороны, с позиции человека, который знает о том, чем всё завершится, – т.е., её рассказ в чём-то сродни традиционной рукописи из классических готических романов. Вместе с тем реплики такого рода, содержащие элемент недоговорённости, усугубляют атмосферу таинственности в повествовании, тем самым постоянно подпитывая читательский интерес. И надо сказать, что Ф.Уитни мастерски пользуется этим приёмом.

Впрочем, это далеко не единственный художественный приём, к которому с успехом прибегает писательница. Так, каждый герой (героиня) романа получает исчерпывающую портретную характеристику, – Мелинда поочерёдно знакомится со всеми обитателями Силверхилла:

- в аэропорту – с садовником Элденом Солвей [1 гл.];
- на кладбище – с Уэйном Мартином и его сыном Крисом [1 гл.];
- в гостиной Силверхилла – с Кэти Солвей (сестра Элдена) и Ниной Горем (вдова Генри, сына Джулии) [2 гл.];
- за ужином – со своим двоюродным братом Джералдом [3 гл.];
- ночью – с тётёй Арвиллой и бабушкой Джулией Горем [4 и 5 гл.].

При этом описания внешности героев обычно сопровождаются замечаниями психологического свойства, – о каждом из них Мелинда составляет своё мнение.

Из портретных характеристик особого внимания заслуживает описание внешности Джулии Горем, хозяйки Силверхилла, которая в структуре повествования выполняет роль «готического злодея»: именно к ней сходятся нити всех тайн, недомолвок, загадок Силверхилла («... похоже, у каждого в Силверхилле была своя тайна» [1: 114]). Ф.Уитни предлагает два описания её внешности. Едва переступив порог дома, Мелинда видит висящий в гостиной портрет Джулии, на котором ей 24 года («... тёмные волосы взбиты в стиле «помпадур», на затылке приколот большой шиньон. Лебединая шея, вздымаясь из v-

образного выреза платья гранатового шёлка, плавно переходит в чётко очерченный подбородок. На полных губах играет лёгкая загадочная – если не сказать злорадная – улыбка, огромные аметистовые глаза под чёрными бровями смотрят мечтательно. Художник запечатлел свою модель в момент полного душевного покоя, но это только видимость. Напряжение чувствуется в сложенных на коленях руках с длинными пальцами – так и ждёшь, что ещё мгновение – и они взметнутся в повелительном жесте» [1: 36]), а через несколько часов знакомится и с постаревшей на 55 лет бабушкой: «... вошла высокая седовласая дама в длинном бордовом платье, которое выгодно обрисовывало её дородную фигуру <...> Во всём её облике – от высокой причёски до чёрных атласных туфель с пряжками – чувствовалась королевская стать. Никогда в жизни не доводилось мне видеть столь величественных манер, как у моей семидесяти-девятiletней бабушки» [1: 100]. Во внешности Джулии подчёркивается прежде всего властность её натуры («повелительный жест», «королевская стать»), также обращают на себя внимание огромные аметистовые глаза, которые – при поразительном сходстве с Арвиллой (и, вероятно, – с матерью) – унаследовала Мелинда. Последняя деталь заставляет предположить, что вместе с бабушкиными глазами Мелинда унаследовала и характер Джулии, – не случайно, она постоянно ощущает, что её приезд вызывает страх у окружающих.

Силверхилл и его обитатели целиком погружены в своё прошлое, живут в иллюзорном мире. Впервые Мелинда отчётливо осознаёт это, когда, находясь в застеклённой веранде башни, смотрит на пруд, вдоль которого по шоссе проносятся машины: «Они казались далёкими, бесконечно удалёнными от этого дома, целиком погруженного в своё прошлое» [1: 45]. Контраст старого дома, много лет скрывающего от посторонних семейные тайны, и проносящихся мимо него машин подчёркивает статичность прошлого (мир Силверхилла) и динамику настоящего (окружающий мир), устремлённого в будущее. Так же, как и все обитатели поместья (Силверхилл «опутывал своими невидимыми безжалостными щупальцами и не отпускал от себя всякую зазевавшуюся жертву» [1: 41]), Мелинда психологически зависима от своих воспоминаний о «серебряном доме в пуще белоствольных берёз», но в отличие от остальных она пытается освободиться от «щупальцев» Силверхилла.

В этом смысле показательны разговор обитателей Силверхилла за ужином и диалог между Мелиндой и Джералдом в галерее (III глава). Здесь важно отметить динамику, которая прослеживается в отношении Мелинды к двоюродному брату. Ещё до встречи с Джералдом она испытывает к нему определённую симпатию и сочувствие, поскольку он – так же, как и она – легко уязвим из-за своего увечья: «С Джералдом меня связывало нечто большее, чем просто кровное родство. “Меченым” не так-то просто “жить своей жизнью”...» [1: 30]. Джералд – калека: он родился с обрубком правой руки. Не случайно, перед тем как поведать читателю о знакомстве с Джералдом, Мелинда делится своими переживаниями по поводу шрама на щеке, который ещё ребёнком получила при таинственных обстоятельствах (!) в оранжерее тёти Арвиллы. Читатель узнаёт, что вместе со своей мамой Бланш она жила в Нью-Йорке и до недавнего времени работала фотомоделью, рекламируя драгоценности. Но даже фотограф Грег («Мы помогли друг другу, и вскоре наше сотрудничество переросло в нечто большее, чем просто симпатия. Мы начали вместе появляться на вечеринках, и мой Пигмалион поверил в своё творение...» [1: 47]) – как оказалось! – не смог внутренне свыкнуться с её изъяном, хотя поначалу Мелинде казалось, что он «не видел» шрама на её лице: «Мы жили в иллюзорном мире, обманывая себя – оба!...» [1: 47]. Возврат к реальности для Мелинды оказался слишком болезненным. В результате она не только оставила работу и разочаровалась в любви, – её вновь всецело поглотили связанные со шрамом переживания. Читатель понимает, что приезд Мелинды в Силверхилл – попытка избавиться от собственной закомплексованности: «Мою жизнь окутывала не только призрачная тень фотосъёмки, но куда большая – её отбрасывали мансардные крыши Силверхилла. Приехав сюда, я получила шанс осветить эту тень лучами разума и тем излечиться от внутреннего недуга» [1: 49].

Не удивительно, что за внешним изъяном Джералда она «видит» тот же внутренний недуг и – естественно – хочет думать о кузене как о своём союзнике. Вместе с тем Мелинда понимает, что психологический комплекс на фоне физического изъяна мог придать его

натуре «страшные извивы», так что вопрос – союзник он или противник? – остаётся открытым... Пытаясь лучше понять Джералда, Мелинда отмечает, что когда речь заходит об отношении к ней Джулии Горем, он держится вполне нейтрально, точно репортёр, наблюдающий конфликт со стороны («Бабушка категорически не желает встречаться с вами...» [1: 53-54]), и начинает думать, что его следует опасаться: «Кузен говорил вполголоса, словно надеясь тем самым отвлечь внимание от себя, и порой мне приходилось напрягать слух, дабы уловить отдельные слова» [1: 54]. Но видя с какой страстью Джералд занимается собранной Зебадией коллекцией антикварных вещей и драгоценностей, Мелинда осознаёт, что «в душе кузен оставался ребёнком, которого больше интересовали дорогие игрушки, нежели собственная жизнь» [1: 55]. Поэтому когда Джералд за ужином упоминает о привидениях («По-вашему, кузина, у Горемов нет прав на привидения? А как же быть с призраком деда Диш, являющемся на чердачной лестнице..? А ребёнок, что плачет по ночам, и прячется среди берёз?..» [1: 58-59]) – это сквозной (важнейший!) мотив романа: «призраки из прошлого» живут в сознании обитателей Силверхилла и во многом определяют их быт, – Мелинда не воспринимает его слова всерьёз, относится к ним, как к и г р е ! Однако, когда речь за столом в очередной раз касается того, что Джулия настаивает на её скорейшем отъезде из Силверхилла, Мелинда убеждается в затаённой враждебности к себе Джералда, который видит в ней претендентку на часть наследства бабушки, и тут же вычёркивает его из числа возможных союзников: «Страшно даже представить, на что способен такой человек в порыве мести, думала я. Да, поводов к тому я не давала (хотя он полагает иначе), но теперь, по крайней мере, стало ясно, что Джералд, мне не союзник» [1: 68]. Сложившееся у Мелинды представление о Джералде чуть позже подтверждают Арвилла («Джералд вырос искривлённым внутри...» [1: 177]) и Джулия («Его отделяет от жизни зеркало – в нём он видит свой искажённый облик» [1: 208]).

После ужина Джералд предлагает Мелинде осмотреть коллекцию драгоценностей, и они идут в галерею, – настоящее царство зеркал. Повествование приобретает условно-метафорический характер: зеркало становится одним из лейтмотивных образов романа. Отражаясь в многочисленных зеркалах, которые повторялись друг в друге, Мелинда на какое-то время утрачивает представление о реальности, оказывается в мире иллюзий, – в мире притворства. Но в отличие от Джералда, который между реальностью и её отражением выбирает иллюзию («Стоит измениться освещению, и галерея меняется до неузнаваемости, – заметил Джералд. – Порой я думаю, что именно в этом месте для меня впервые стёрлась грань между реальным и мнимым. И иллюзия мне больше по нутру» [1: 69]), Мелинда – несмотря на то, что «зеркальные иллюзии» также вторгаются в её сознание («... ведь я-то отлично знала, как легко – как соблазняющее легко – предпочесть реальности иллюзию» [1: 69]) – не собирается бежать от реального мира, сколь бы жесток к ней он ни был: «Я должна была повернуться лицом к реальному миру, причём как можно скорее: вероятно, именно с этой целью и приехала сюда – чтобы избавиться от призрачного подобия жизни» [1: 70].

Перед выбором между иллюзией и реальностью, между бегством и наступлением оказываются не только Мелинда и Джералд, но и другие героини романа: Джулия, Арвилла, Бланш, Нина, Кэти ... Экзистенциальный характер конфликта – дань моде. Не следует забывать, что свой роман Ф.Уитни писала в середине 60-х годов, когда литература экзистенциальной направленности приобрела особую популярность. С другой стороны, экзистенциальная проблематика находится в русле готической традиции: героини произведений Г.Уолпола, А.Радклиф и др., оказавшись в пограничной ситуации, постоянно сталкиваются с проблемой этического выбора. Героини романа Ф.Уитни, в свою очередь, будучи втянутыми в бесконечные интриги, проходят ряд испытаний, прежде чем избавляются от иллюзий, находят путь к спасению из зеркального мира Силверхилла, мира лжи и притворства.

Джулия Горем – 79-летняя бабушка Мелинды, хозяйка Силверхилла – много лет назад, руководствуясь благими намерениями, совершила преступление, о чём знают (или догадываются!) лишь немногие героини романа (Нина, Бланш, Арвилла). Фамилия героини – вероятно, не случайно – созвучна имени известного мифологического персонажа. В XIX веке

была распространена возникшая в Праге еврейская народная легенда об искусственном человеке («големе»), созданном из глины для исполнения трудных поручений. По легенде голем превышает данные ему «полномочия», заявляет свою собственную волю: искусственный человек делает то, что «неприлично» или даже преступно для естественного человека. Как следствие, мифологический сюжет о големе приобретает богоборческий характер: в этом образе легализуется идея борьбы со злом, переступающая границы религиозного закона.

Аналогично и Джулия Горем (но – из гордости и высокомерия!) переступает границы закона, позволяя себе вершить судьбы своих близких, – Арвиллы, Бланш, Джералда... Немногие (в сущности, – только Мелинда, Джералд и Кэти) готовы противопоставить ей свою волю. Мелинда вопреки её желанию приезжает в Силверхилл и отказывается покинуть его, не поговорив с тётей Арвиллой: она становится тем катализатором, который нарушает привычный образ жизни обитателей усадьбы. Джералд и Кэти, в свою очередь, до конца сопротивляясь воли Джулии, отстаивают своё право на любовь и свободу выбора. Их отношения, как в искривлённом зеркале, отражают историю любви Арвиллы.

Однажды, сорок лет назад, Джулия «сломила» Арвиллу, лишив её не только возможности играть на сцене театра, но и незаконнорожденного ребёнка. Оказавшись перед выбором: боль или потеря памяти, – Арвилла избрала последнее и с тех пор «на подмостках Силверхилла» играла роль сумасшедшей («*Не могу принуждать память – прошлое должно вернуться само...*» [1: 191]). Лишь изредка в её сознании всплывали смутные воспоминания о смерти отца и плачущем ребёнке в белом платье... И тогда к ней являлись их призраки на чердачной лестнице или среди берёз...

Мать Мелинды – Бланш – бежала из дома (от Джулии!), унося с собой тайну гибели Зебадии и рождения Джералда: рассказать обо всём дочери она не решилась даже перед смертью, настолько велико было на неё влияние Джулии. В свою очередь Нина все эти годы жила в постоянном страхе, что Джералд однажды узнает тайну своего рождения и уже поэтому всецело зависела от Джулии. Приезд Мелинды, воспоминания Арвиллы, шантаж Джулии, которая настаивает на женитьбе Джералда на Кэти, в противном случае угрожая лишить его наследства, – всё это вынуждает Нину совершить роковой шаг: от отчаяния она убивает свою свекровь, тем самым обрекая и себя на смерть. Таким образом, в финале – классическая развязка готического романа: злодеи гибнут, а добродетельные герои соединяют свои судьбы...

Немаловажно и то, что в романе «Силверхилл» так же, как и в классических готических романах, осуществляется старинное пророчество. В концовке романа Ф.Уитни сбывается легенда Силверхилла, согласно которой окружающие дом берёзы постоянно к нему приближаются (оптический обман!): молния расщепляет одно из деревьев, и его верхушка, падая, проламывает окно. Символика этой сцены прозрачна: внешний, реальный мир вторгается в замкнутый, иллюзорный мир Силверхилла и разрушает его.

Легенда Силверхилла в иноказательной форме передаёт страх обитателей дома перед тем, что рано или поздно тайна совершённого ими преступления будет раскрыта. Приезд Мелинды нарушил сложившееся равновесие и вынудил обитателей дома действовать в собственных интересах.

Это привело к роковым для Джулии Горем последствиям:

- Арвилла вспоминает о том, что много лет назад родила ребёнка и сшила ему белое платье, по которому – к счастью! – и опознаёт его;
- выясняется, что Джулия забрала у неё незаконнорожденного младенца и отдала его Нине, которая не могла иметь детей;
- Нина воспитала Джералда как своего сына, но втайне боялась и ненавидела Арвиллу;
- Зебадия упал с лестницы и умер в результате несчастного случая, а не по вине Арвиллы;
- нет вины Арвиллы и в том, что маленькая Мелинда получила шрам на щеке...;
- наконец, в цепи разоблачений тайн Силверхилла закономерно появилось и звено расплаты за содеянное: испугавшись, что Джулия переписет завещание в пользу Мелинды, Нина убивает хозяйку Силверхилла...

Итак, сюжет «Силверхилла» строится по схеме классического готического романа. Ключевую роль в повествовании играют мотивы тайны и ужаса, inferнальные персонажи, остающееся в течение многих лет безнаказанным некогда совершённое преступление и роковое пророчество, исполнение которого зеркально отражает развязку художественного конфликта. «Готическим злодеям» (Джулия, Нина) противостоят положительные герои (Мелинда, Уэйн, Джералд, Кэти), которые сталкиваются с проблемой выбора между иллюзией и реальностью. Прежде чем найти путь к спасению из «зеркального запутанного мира» Силверхилла, они проходят ряд испытаний. В конце пути каждый обретает то, что заслужил: Джулия и Нина – смерть без раскаяния; Арвилла – потерянного сына; Джералд – мать и надежду на то, что однажды сможет разбить «зеркало, в котором отражается его искажённый облик»; Кэти – счастье с Джералдом; Мелинда и Уэйн Мартин – любовь.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Американский готический роман. – Екатеринбург: Независимое издательское предприятие «91», 1992. – 384 с.
2. Полякова А.А. Готический роман: Жанровый канон и типологические разновидности // Судьба жанра в литературном процессе. – Иркутск, 2005. – Вып. 2. – С. 145-156.
3. Каннингем В. Английская литература в конце тысячелетия // Иностранная литература. 1995. № 10. С. 227 – 232.
4. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу. – М.: Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1997. – 144 с.
5. American horror fiction: From Brockden Brown to Stephen King / Ed. by Docherty B. Basingstoke ; L.: Macmillan, 1990. – 180 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сергій Тузков – доктор філологічних наук, професор кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: типологія літературного процесу.

Інна Тузкова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: класична англійська та американська література.

ЛИЦАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ФЕОДАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА XII-XIII СТОЛІТЬ

Болеслав КУЧИНСЬКИЙ (Кіровоград, Україна)

У статті йдеться про творчість західноєвропейських трубадурів, труверів та мінезингерів. Розглядаються особливості їхньої творчої діяльності.

Ключові слова: література середніх віків, творчість Джауфре Рюделя, Бертрана де Борна, Бернарта де Вентадорна, Вальтера фон дер Фогельвейде, Нейдхардта фон Рейсенталя, Кретьсна де Труа, Генріха фон Фельдеке, Гартмана фон Ауе, Вольфрама фон Ешенбаха.

The article deals with the work of West-European troubadours, trouvères and minnesingers and focuses on the peculiarities of their creative activity.

Key words: literature of the Middle Ages, creativity of Dzhaufre Ryudelya, Bertran de Born, Bernarta de Ventadorna, Walter von der Fohelveyde, Neydhardt von Reyyentalya, Chretien de Troyes, Heinrich von Feldeke, Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach.

У житті західноєвропейського феодального суспільства суттєву роль відіграв численний лицарський стан, який створив власну літературу й культуру.

Інститут лицарства був породжений особливостями структури феодального суспільства, передусім прийнятим у XI ст. законом про наслідування феодальних латифундій та станів, так званим майоратом, відповідно до якого всі землі й усе майно померлого феодала переходили у спадок лише до старшого сина, а всі інші сини повинні були самі дбати про себе. Менша частина з них обирала для себе церковну кар'єру, більшість – поповнювала лави лицарів, а доньки феодала або виходили заміж, або приймали постриг. Лицарі несли військову службу у могутніх феодалів та церковних князів, служили при дворах, були основною ударною силою у христових походах.

Поступово лицарство виросло у могутню, широко розгалужену організацію, що жила за своїми законами й підлягала певним правилам моралі та етики. Теоретично лицарський кодекс правил поведінки, честі й доблесті відзначався справжньою гуманністю й благородством; лицар давав урочисту клятву бути стійким і мужнім, чесним і справедливим, добрим і щедрим, захищати усіх слабких та беззахисних, особливо жінок, бути безмежно

відданим своєму суверенові, завжди готовим стати на захист країни й церкви тощо. Ця піднесена постать ідеального лицаря була створена уявою численних лицарських та куртуазних (придворних) поетів і романістів, що писали свої твори при дворах королів та найбільших феодалів. Насправді ж таких лицарів майже не існувало, оскільки в реальних обставинах феодального світу ці високі ідеали часто-густо переходили навіть у свою протилежність.

Лицарська культура – явище складне й багато у чому суперечливе. Вона, з одного боку, носила яскраво виражений антинародний характер, відстоювала кастову ізоляцію дворянства, а з іншого визволяла мистецтво від рабської залежності, від церковних догматів, породжувала зовсім нові світські жанри європейських літератур.

Батьківщиною лицарської або куртуазної поезії була південна Франція – королівство Прованс, що утворилося внаслідок розпаду імперії Карла Великого, де склалися дуже сприятливі умови для посиленого економічного та культурного розвитку.

Прованс являв собою велику незалежну державу, розташовану на Північному Сході Середньомор'я, між Іспанією та Італією, на території, що довгий час перебувала під владою Риму. Ще в римську добу тут виникли великі торгівельно-ремісничі міста, які майже не постраждали в період «великого переселення народів» і стали головними культурними осередками феодального Провансу. На базі латини у Провансі ще наприкінці римської доби сформувалася власна провансальська мова, свої звичаї, своє коло інтересів. Сильної королівської влади не існувало, провідну роль у всьому відігравали міста, що мали такі ж свободи й привілеї, як деякі міста-комуни Північної Італії (Флоренція, Генуя, Мілан); місцеві феодалі, досить незалежні, тяжіли до культури міст, котрі займалися широкомасштабними торгівельними операціями у всіх країнах Середномор'я. У провансальських містах здавна існували райони, де мешкали турецькі, арабські й сирійські общини, що склалися в основному з купців та ремісників. Усе це й зумовило особливе значення Провансу в епоху феодалізму.

У XI-XII ст. у Провансі зароджується чудова лірика, творці якої називали себе трубадурами (від провансальського слова «знаходити»), тим самим підкреслюючи особливе мистецтво трубадурів у створенні нових форм вірша.

Провансальські поети склали численну й самобутню поетичну школу, збереглося близько 300 «біографій» трубадурів та відомості про двадцять провансальських поетес. Лірика трубадурів, яка дійшла до нас, відзначається художньою майстерністю, що часом доходила до справжньої віртуозності. Саме трубадури першими у Європі стали широко використовувати рими.

Серед трубадурів були представники різних прошарків феодального Провансу, що яскраво свідчило про зростання суспільного значення літератури. Авторитет та популярність трубадура визначалася не його соціальним статусом, а мірою його таланту, хоча зрозуміло, що навіть найталановитіші трубадури, які походили з народу, цілковито залежали від примхи своїх покровителів та покровительок – герцогів і герцогинь, графів і графинь.

Найзнаменитішими з трубадурів Провансу, поряд із герцогом Гільйомом Аквітанським та графом Ромбаутом д'Ауренгом, знатними дворянами Джаифре Рюделем, Бертраном де Борном, були і виходець із селян Маркабрюн, і син кухаря Бернарт де Вентадор, і син кравця Гільйом Фігейра, і селянський син Гіраут Борнейль.

Творчість Гільйома Аквітанського (1071-1127) – одного з ранніх представників лицарської поезії – яскраве втілення самовияву обдарованої особистості, живе відбиття «його бурхливої, повної пригод біографії. Хоробрий воїн, глибоко віруючий католик, хрестоносець, а потім паломник, що втратив свою дружину у битвах із сарацинами, невтомний шукач любовних пригод, Гільйом залишив після себе пісні, сповнені безпосереднього ліричного почуття, що виражали його гостре сприйняття дійсності. Яскраво й емоційно описуючи свої любовні переживання, Гільйом не зважав на думку духівництва, за що й був двічі відлучений від церкви. Герцог-поет з ентузіазмом і винахідливістю описував «втрачену любов», ставши у цій галузі творцем виразної традиції. Проте у творчості Гільйома є й інші поетичні зразки, де любовна тема трактується в дусі народного грубуватого жарту» [2: 534].

Джауфре Рюдель (XII ст.) був чудовим ліриком, що вмів поєднувати найтонші душевні переживання із зображенням різних станів та кольорів природи, із засвоєнням та розвитком традицій Овідія й любовної поезії арабів (Ібн Зайдун, Ібн Хамдіс, Абу Фіраз та інші) та традиціями народної провансальської лірики.

Бертран де Борн (бл.1135-бл.1210) – заможний феодал, був людиною авантюристичного типу, небезпечним та підступним дипломатом і відчайдушним сміливцем, який не соромився у найрізкіших тонах висловлюватися про своїх супротивників, а також і проти простого народу [2: 534].

Презирство й ненависть до простолюдинів у Бертрана де Борна нерідко забарвлюється почуттям остраху й непевності, тому він накликає на їхні голови усілякі страждання та злидні:

*Мужики, що злі та грубі,
На дворянство точать зуби
Тільки злидарям і любі!
Хочу бачити народ
Я роздязненим, голодним,
І бездомним, і безродним!*

Багатобарвна поетична спадщина Бертрана де Борна в цілому малює широку й правдиву картину життя феодального суспільства Провансу кінця XII ст., сповнену тривоги й бурхливих політичних подій.

Найталановитішим та найушлавленим трубадуром Провансу був Бернарт де Вентадорн (бл.1150-1180). Саме у поезії Бернарта де Вентадорна відбилися характерні особливості лірики трубадурів як поезії феодального двору з його турнірами, святами, змаганнями поетів та ритуалами служіння Дамі [2: 536].

Культ Прекрасної Дами, тема «справжньої любові» переважає у поезії Вентадорна над усіма іншими темами і взагалі є провідною у трубадурів, які розробили свою «науку» і свої «закони» кохання, що знайшло конкретне теоретичне оформлення у латинському трактаті Андрія Капеллана «Про любов» (кінець XII ст.)

Таке наполегливе звернення трубадурів до теми любові, яка відіграє у житті людей особливе, навіть виняткове значення, було виявом їхнього свідомого прагнення до розкріпачення почуттів, протестом проти традиційних форм шлюбу, а кінець-кінцем – реальним засобом боротьби з мертвими канонами римсько-католицького віровчення. Прованс не випадково став одним з головних центрів поширення ересей, і цілком природно, що інквізиція спрямувала саме на трубадурів усі свої громи й блискавки [1: 103].

Любов (твердили трубадури) буває «дурна» і «справжня», перша ґрунтується виключно на прагненні до чуттєвих насолод, друга – окрилює та облагороджує душу й серце, надихає на високі поривання й навіть героїчні вчинки. «Справжній» закоханий – не «знатний сеньйор» і не «дурний багатій», а людина із благородною душею. У людей скнарстих, пожадливих, грубих та пихатих немає місця для «справжньої любові» [1: 103].

У ліриці Бернарта де Вентадорна любов завжди виступає як велика перетворююча й просвітлююча сила, як уславлення повної свободи почуттів. «Справжнє» кохання, за Вентадорном, – це джерело натхнення, без якого неможливою є справжня висока поезія. Лірика Бернарта де Вентадорна, при всій її фаховій витонченості та вигадливості, передає й сильне любовне почуття, що цілком захоплює людину й дає їй змогу розкритися в усій багатогранності своєї душі. І в цьому – гуманістичність його світлої й ледь-ледь сумної лірики, яку можна розглядати як віддалений провісник Ренесансу [2: 537].

Лірика трубадурів Провансу, дуже поширена у Західній Європі, справила визначний вплив на формування нових поетичних лицарських шкіл у Франції й Німеччині, на творчість труверів та мінезингерів, на поезію Сицилії, Південної Італії та Іспанії. Величезний вплив справила вона і на лірику доби Відродження, а через неї на всю європейську поезію Нового часу, який відчувається аж до середини XIX ст.

У труверів (від давньофранцузького слова «знаходити») спостерігається більша, ніж у трубадурів, залежність від античної спадщини, насамперед від Овідія й Вергілія, їхня лірика взагалі більш умовна й книжна. Сама тема кохання, залишаючись провідною, трактується

труверами дещо інакше: з поняття любові вони виключають усі відтінки чуттєвості, піднімаючи на щит високе платонічне кохання. Таке трактування любові було запозичене в них Данте й Петраркою. Безцінна заслуга труверів у розвитку світової літератури полягає не стільки в їхній ліриці, скільки у створеному ними віршованому куртуазному романі.

Надзвичайно багатою й жанрово різноманітною, й водночас, безперечно, специфічною, є німецька куртуазна поезія, так званий міннезанг (від давньонімецького «пісня любові»), розвиток якої відноситься до XII-XIII ст.

У XII-XIII ст. Німеччина була великою державою під гучною назвою «Священна Римська імперія німецької нації», хоча насправді вона складалася з майже незалежних одна від одної феодальних держав та князівств, що перебували на різних рівнях економічного та культурного розвитку. В «імперії» не було спільного ринку, ні єдиної мови, існували лише численні діалекти. Агресивна політика династії Гогенштауфенів (1138-1254) та «христові походи проти слов'ян», які здійснювали баварські та саксонські герцоги, кінчилися поразкою й призвели у середині XII ст. до політичної роз'єднаності країни, що, у свою чергу, зумовило специфіку розвитку міннезангу.

Виникнувши у середині XII ст., міннезанг пройшов у своєму розвитку складний шлях, у якому виразно спостерігається чотири найважливіші етапи: ранній міннезанг, що склався порівняно незалежно від мистецтва трубадурів (1150-1180 рр.); міннезанг, позначений сильним впливом романської, у тому числі й північнофранцузької, лицарської поезії (1190-1200 рр.); період найбільшого розквіту міннезангу у роки піднесення творчості Вальтера фон дер Фогельвейде та його найвизначніших сучасників (1200-1230 рр.) і четвертий етап – (1230-і роки – XV ст.), в якому виразно відчувається початок кризи культури лицарського суспільства в германських землях [2: 542].

Найвидатнішими представниками міннезангу були Кюренберг, Димар фон Айст, Генріх фон Фельдеке, Фрідріх фон Хаузен, Генріх фон Марунген, Райнмар фон Хагенау, Нейхарт фон Рейєнталь, Ульріх фон Ліхтенштейн, Тангейзер та найвидатніший поет німецького середньовіччя Вальтер фон дер Фогельвейде (бл. 1160-1230), який творчо об'єднав основні течії німецької лірики свого часу.

Суспільне становище мінезингерів нічим не відрізнялося від становища труверів. В основному це були ті ж міністеріали, тобто люди, із збіднілих лицарських родин, що виконували різноманітну (часом вельми принизливу) службу при дворах поважних осіб, у всьому від них залежали, в їхні обов'язки, до того ж, входило ще й таке «доручення» - розважати своїх патронів куртуазними піснями. Так само, як і серед труверів, серед мінезингерів було мало представників аристократії. Саме тому, мабуть, творчість ранніх мінезингерів майже повністю базується на фольклорних традиціях. У ній ще відсутні основні ознаки куртуазії, зокрема, щирі вияви пристрасного кохання до улюбленої дами-патронеси. Уславлюючи «володарку свого серця», ранні мінезингери неодмінно звертаються до неї з підкресленою пошаною.

Наприкінці XII ст. спостерігається тенденція до зближення міннезангу з лірикою трубадурів та труверів, з'являються німецькі переклади пісень знаменитих трубадурів Провансу. Це призводить, з одного боку, до збагачення та ускладнення поетичної техніки міннезангу, з другого – до помітної втрати первісної простоти й наївної безпосередності, що ними були позначені ліричні пісні Кюренберга й Дітмара фон Айста. Для гармонійного сплетення оцих тенденцій знадобився поетичний геній Вальтерг фон дер Фогельвейде, чия біографія відома лише у найзагальніших рисах.

Фогельвейде – перший німецький національний поет – походив з родини збіднілого, безземельного лицаря і все життя був типовим міністеріалом – мандрівним поетом та воїном, що шукав могутніх покровителів.

Багатогранна творчість Фогельвейде мала ряд етапів, позначених усе більшим зростанням демократичних та викривальних тенденцій. Прекрасний лірик та співець кохання, він був водночас і автором гострих та гнівних політичних віршів, у яких невпинно боровся за централізацію країни, за припинення кривавих феодальних міжусобиць, проти лицемірства та жадібності римських пап.

Виступивши спочатку як учень Рейнмара фон Хагенау (бл. 1160-бл. 1207) – одного з виразних та обдарованих представників «чистої куртуазії» у міннезангу, Фогельвейде швидко й досить рішуче пориває з ним, протиставляючи «піднесений, справжній любові» фон Хагенау свою «низьку любов», зробивши своєю центральною ліричною героїнею молоду селянку. Наслідуючи традиції фольклорних «весняних пісень», Фогельвейде часто-густо веде розповідь від імені дівчини-селянки або молодих міських дівчат. Кращим зразком гармонійного поєднання високих досягнень поетичної техніки міннезангу з традиціями народної німецької поезії є знаменита пісня Фогельвейде «Під липами», яка, безперечно, є близькою до фривольної любовної лірики вагантів, що теж сягає коріння народних «веснянок».

Піля смерті Вальтерг фон дер Фогельвейде у міннезангу все виразніше відчуються ознаки кризи й занепаду, що свідчить про загальну кризу німецької феодальної культури – наслідку міжусобиць та політичної роздрібності. Навіть такі талановиті мінезингери, як Нейдхарт фон Рейнталь (бл. 1180-1240) і Тангейзер (друга половина XIII ст.), не змогли піднятися до рівня свого великого вчителя.

Лірика Нейдхарта, побудована на зразках народної обрядової «веснянки», заслужила велику популярність й породила численні легенди та комічні шванки (жарт – коротке, сатиричне оповідання) про самого поета, об'єднані у XV ст. в народну книгу «Нейдхарт-Лис», що стала джерелом для фарсу «Гра про Нейдхарта». Легендами овіяна і яскрава особистість Тангейзера – мандрівного поета, паломника до Палестини, автора численних танцювальних пісень, надзвичайно близького за духом до вагантів. Нарешті, на початку XVI ст. про нього було складено народну пісню, де Тангейзер виявився коханцем самої «пані Венери», з якою проводив час у глибинах Венериної гори. Потім він начебто розкався і пішов просити відпущення гріхів у самого папи римського, але той не відгукнувся на його прохання. «Як цей посох у моїй руці не зацвіте, – сказав папа Тангейзеру, – так і тобі немає прощення на землі». Втративши надію на «спасіння», Тангейзер повернувся до печери Венери, але посох у руці папи раптом зазеленів і розцвів, викриваючи «милосердя» глави церкви.

Легенди про Тангейзера творчо використали Генріх Гейне, Ріхард Вагнер, перший – у відомій баладі «Тангейзер», другий – у не менш відомій однойменній драмі.

Початок європейському лицарському роману був покладений англо-нормандським трувером Васом, який у своєму «Бруті» опрацював у 1155 р. латинську хронічку Гольфріда Монмутського «Історія королів Британії» (1136). «Брут» Васа породив великий цикл так званих бретонських романів про короля Артура та його лицарів, що зібралися навколо Круглого столу. Від цього циклу й відштовхнувся Кретьєн де Труа та всі його французькі й німецькі послідовники.

Найціннішою частиною бретонського циклу були романи про Трістана та Ізольду, англо-нормандських труверів Тома й Беруля (кінець XII ст.). Згодом ця тема у різних варіантах розроблялася у Франції, Англії, Німеччині. Порівняння численних фрагментів та варіантів роману дає змогу відновити його першоджерельну сюжетну основу, що відзначається справжньою поетичністю та глибокою людяністю.

Роман «Трістан та Ізольда» відзначається незвичністю й справжнім трагізмом ситуації, у яку потрапляють усі четверо головних героїв (Трістан, Ізольда Золотокудра, король Марк та Ізольда Білорука) майже рівних за глибиною почуття і внутрішньою шляхетністю, в усякому разі зовсім не типових представників верхівки феодального суспільства. І не так то й легко визначити, хто з них страждає найбільше? Одні скажуть – король Марк; інші – Ізольда Білорука, бо страждають вони не зі своєї причини.

Феодальне суспільство зображено у романі зовсім не в ідилічних барвах, у ньому відсутній опис блискучих турнірів, галасливого полювання та урочистих бенкетів, ігрищ, розваг. При дворі короля Марка, людини достойної і гуманної, панують, тимчасом, і заздрість, й інтриги, і взаємна недовіра, плітки й прямі нашіптування, стежками Корнуену блукають покинуті всіма, здичавілі й нещасні прокажені. У «Трістані та Ізольді» майже відсутні елементи чудесного й чарівного, типові для лицарського роману. Дракон, якого Трістан знищує в Ірландії, сприймається лише як темний символ темних сил, а «любовне

питво» нікого не обманює, адже кожному ясно, що палке кохання Трістана й Ізольди породжене зовсім не ним, а цілком природним потягом одне до одного двох молодих людей, їхньою красою й довгою спільною подорожжю морем.

Щирість і правдивість, тонкий психологізм і ліризм забезпечили романові особливу популярність серед сучасників і нащадків.

Про життя Кретьєна де Труа – найбільшого представника французького куртуазного роману – відомо небагато. Він був родом з Шампані – однієї з найкультурніших та економічно найрозвиніших областей тодішньої Франції, здобув чудову освіту і, мабуть, ще у шкільні роки почав перекладати французькою мовою «Науку кохання» й «Метаморфози» Овідія. Йому належить п'ять романів, сюжетно пов'язаних з «бретонським циклом»: «Ерек та Еніда», «Кліжес», «Ланселот, або Лицар воза», «Івейн, або Лицар з левом» та «Парсіваль». Останній – найраніший з романів Кретьєна де Труа, написаний на сюжет про Трістана та Ізольду, нажаль, до нас не дійшов.

Ці романи свідчать не тільки про виняткову обдарованість та новаторство Кретьєна де Труа, а й про його широку ерудицію та демократичність. Мотиви, запозичені з бретонських повістей про короля Артура та лицарів Круглого столу, переплітаються у його творах з мотивами греко-візантійських повістей та романів. Усі вони тією чи іншою мірою підпорядковані критиці та засудженню багатьох явищ феодальної дійсності. Більше того, Кретьєн де Труа був, фактично, першим європейським письменником, який змалював постаті страдницьких пролетарів, людей праці. До куртуазного роману, де раніше неподільно панували фантастика й легенда, він сміливо вводить епізоди й сцени з реального життя трудового народу. Так, у романі «Івейн, або Лицар з левом» герой зустрічається не з міфічними потворами та велетнями, а з нещасними ткалями, що день і ніч виготовляю шовки для розкішної одези принців і принцес, героїв та героїнь куртуазної поезії. Цілком очевидно при цьому, що Кретьєн де Труа запозичує ці картини саме з реального життя, тобто робить замальовки з натури скажімо, одна з майстерень Шампані, де злиденні, напівроздязнені й голодні майстрині-ткалі виробляли шовки та килими для феодальної знаті. Але автор іде й далі: він надає слово цим ткалям, різко пориваючи тим самим із каноном куртуазної розповіді, де жоден з представників «низів» суспільства не наважувався говорити про такі речі й факти, які випливають зі слів однієї ткалі (звернених до Івейнг) про те, як мало вона заробляє, як важко проіснувати на ці гроші, у той час як ті, на кого вони працюють, живуть у прекрасних умовах.

Творчість Кретьєна де Труа справила великий вплив на всіх куртуазних романістів Західної Європи, зокрема, на твори найвидатніших представників німецького лицарського роману – Гартмана фон Ауе (бл.1170-1210), Вольфрама фон Ешенбаха (бл.1170-1220) та Готфріда Страсбурського (кінець XII-перша половина XIII ст.).

Творцем першого куртуазного роману в Німеччині був мінезингер Генріх фон Фельдеке, автор «Енеїди» – вільного поетичного перекладу анонімного «Роману про Енея», що з'явився у Північній Франції в середині XII ст., який, у свою чергу, сягає «Енеїди» Вергілія; основну увагу у Фельдеке, як це було характерно для куртуазного роману, зосереджено на історії любові Енея та Дідони. Особливе значення Фельдеке полягає в тому, що він першим увів до арсеналу німецької поезії точну риму, рівномірне чергування акцентованих та неакцентованих складів, що стало обов'язковими для всіх його послідовників.

Гартман фон Ауе – типовий міністеріал, що служив феодальному сімейству Ауе у Швабії, здобув європейське ім'я завдяки своїй віршованій повісті «Бідний Генріх», а також вільним перекладом-переробкам двох романів Кретьєна де Труа: «Ерек» та «Івейн».

Як справедливо писав Б.І.Пуришев, у цих романах він прославляє любов, відданість та хоробрість як нерозлучні чесноти. На думку Гартмана, подвиги прикрашає любов, а любов надає подвигам великої сили. При цьому поет, суперечачи реальній феодальній дійсності, вимагає, щоб у основі лицарського подвигу не низькі егоїстичні, а високі гуманні мотиви. Як Ерек, так і Івейн постійно захищають принижених і пригноблених, постійно б'ються з велетнями, що втілюють у собі грубу фізичну силу та тиранічне свавілля. Щоправда, подолати трагічне протиріччя між моральним ідеалом і феодальною повсякденністю

виявляється можливим лише у фантастичному царстві короля Артура, де навіть дикі тварини вміють бути куртуазними [3: 67].

Набагато сильнішою у Гартмана повість «Григорій», створена на основі французького «Життя» римського папи Григорія, що відзначається великим драматизмом. У ній розкривається глибока духовна драма людини, котра проти власної волі стала співучасником великого гріха, однак усе-таки знайшла в собі сили витримати надіслане їй з небес випробування. За мотивами цієї повісті написано відомий роман Томаса Манна «Обранець».

Якщо всі ці твори Гартмана сюжетно залежать від певних джерел, то його повість «Бідний Генріх» – цілком оригінальна. Молодий, багатий і знатний швабський лицар Генріх (розповідає фон Ауе) – людина розумна й талановита, жив, не знаючи жодних турбот і вважаючи, що своєму щастю він завдячує виключно собі самому, забуваючи про Бога, за що і був покараний страшною хворобою – проказою. Друзі та родичі відсахнулись від нього. Порядунок та увагу він знайшов лише у Хаті бідного селянина, який орендував у нього земельну ділянку. Незабаром стало відома, що Генріх може бути зціленим, якщо невинна дівчина погодиться за нього вмерти: треба омий кров'ю виразку на його тілі. Молода дочка селянина згодна принести себе в жертву заради Генріха, вона кохає його і розуміє, що смерть доброго й справедливого господаря принесе незчисленні недолі не тільки її батькові, а й іншими бідним селянам, до того ж вона вірить, що її жертва буде позитивно сприйнята Богом і забезпечить їй загробне щастя у райській оселі. Після болючих роздумів Генріх погоджується на цю жертву, але в останню хвилину, коли лікар вже заніс ножа на дівчиною, ін. усе-таки знаходить у себе сили відмовитися від зцілення, купленого ціною чужого життя. За це Бог пробаचाє лицареві, проказа зникає сама собою. Генріх одружується з донькою орендаря, яка, по суті, і є провідною героїнею повісті, бо саме її чиста та безкорисна любов врятувала лицаря. Мотиви цієї глибокої людяної повісті були покладені в основу відомого німецького драматурга Г.Гартмана.

Сучасник Гартмана фон Ауе, небагатий баварський поет Вольфрам фон Ешенбах, увійшов у світову літературу насамперед як автор монументального роману «Перстваль», що відзначається складною та багатоплановою композицією. Роман Ешенбаха, безперечно, кращий із лицарських творів, присвячених розробці дуже популярної у середні віки легенди про чашу святого Грааля. Під цією чашею малося на увазі міфічна посудина, з якої Христос начебто пригощав своїх учнів-апостолів під час їхньої останньої спільної вечері (Таємна вечеря), у ту ж саму чашу учень Христа – Йосифом Арімафейським – начебто було зібрано краплини Христової крові під час його розп'яття на хресті, внаслідок чого ця чаша стала чудодійною.

В Ешенбаха чашу (подібно до язичницьких вірувань, за якими чаша достатку ніколи не може спорожніти) змінено на священне каміння Граалю, здатне дарувати молодість і могутність та насичати кожного відповідно до його бажання. Сюжетну основу роману становлять фантастичні пригоди Парсівала – сина король Гамурета, що загинув у Хрестовому поході, котрий крізь усі небезпеки приходить до повного внутрішнього просвітлення і стає охоронцем небесного каміння Граалю.

За мотивами роману Ешенбаха Ріхард Вагнер створив оперу «Нерціфаль», а образ самого Ешенбаха вивів в опері «Тангейзер» як втілення високої благородної любові.

Зовсім інший характер носить творчість третього видатного майстра куртуазного роману – Готфріда Страсбурзького. На відміну від Вольфрама фон Ешенбаха, у творах якого з великою поетичною силою втілений релігійно-героїчний принцип, Готфрід Страсбурзький виступає як представник чисто світської і при цьому ліричної течії німецької поетичної епіки.

Готфріда не захоплюють таємничі легенди про Грааль. Він не шукає шляхів до Бога, на вершину казкового Мунсальвеша. У своєму єдиному романі «Трістан та Ізольда» (точніше «Трістан», бл. 1210 р.) він звертається до історії трагічного кохання двох молодих людей, які відстоюють своє право на земне щастя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев М.И., Жирмунский В.М., Мокульский С.С., Смирнов А.А. История зарубежной литературы. – М.: Наука, 1978. – 448 с.

2. История всемирной литературы. – М.: Наука, 1984. – Т. 2. – 671 с.
3. История немецкой литературы. – М.: Наука, 1963. – Т. 1. – 423 с.
4. Прокав Ф.І., Кучинський Б.В., Булаховська Ю.Л., Долганов І.В. Зарубіжна література ранніх епох. – К.: Вища школа, 1994. – 405 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Болеслав Кучинський – доктор філософії, професор, завідувач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: всесвітня література, германська філологія.

ПАТОЛОГІЧНІ МЕТАФОРИ У ЛІРИЦІ МІНЕЗАНГУ

Тетяна БОЙКО (Київ, Україна)

У статті розглянуто патологічні метафори, які вербалізують образний компонент семантичної структури лінгвокультурного концепту MINNE у поезії мінезангу. Встановлено, що в середньовічній німецькомовній лінгвокультурі кохання трактувалося як хвороба, що почалася з ураження, поранення та могла закінчитися смертю або зціленням.

Ключові слова: концепт MINNE, вербалізація, концептуальна метафора, патологічна метафора, семантична структура концепту, лінгвокультура, мінезанг.

The article deals with the pathologic metaphors, which verbalize the figurative semantic structure component of the concept MINNE in the Minnesang lyrics. The German lingual culture of the Middle Ages interpreted MINNE as an illness, that begins with affection or wounding and can end with death or recovery.

Key words: concept MINNE, verbalization, conceptual metaphor, pathologic metaphor, semantic structure of concept, linguistic culture, Minnesang.

Сучасна лінгвістична наука характеризується значним інтересом до проблем семантики, зокрема, вивчення метафори та її ролі у лексико-семантичній системі мови. Мовознавці досліджують механізми і закономірності виявлення переносних смислів, роль метафоричних одиниць у відображенні дійсності та фрагментів мовної картини світу. Образні одиниці мови, які породжуються спільним когнітивним процесом аналогії, апіорі містять в собі якийсь метафоричний компонент, який дозволяє розглядати усю систему образних одиниць як поле метафоризації, що відображає принципи систематизації навколишнього світу, котрі властиві усім носіям мови загалом і певної мовної особистості зокрема.

Особливо **актуальними** є сьогодні лексико-семантичний, семасіологічний та лінгвокультурний аналіз тропеїчних номінацій у художньому дискурсі, які виявляються основою для побудови метафоричної моделі індивідуально-авторської картини світу крізь призму образних концептів, вербалізованих образними одиницями – метафорами.

Оскільки кохання як феномен психічного та соціального життя людини належить до тих явищ, що є найбільш складними та вкрай важко піддаються поясненню, то роль метафори в осмисленні цієї абстрактної сутності є надзвичайно високою [1: 80]. Любовна метафорика, вивчена на матеріалі різних мов та різних типів дискурсу, неодноразово ставала предметом детального дослідження вітчизняних та закордонних лінгвістів. Однак до сьогодні не було здійснено комплексне вивчення любовної метафорики поезії мінезангу, що є першим авторським ліричним напрямом в історії німецької літератури. Здійснена нами реконструкція образної складової семантичної структури лінгвокультурного концепту MINNE / КОХАННЯ є певним внеском у теорію концептуальної метафори, що визначає її **наукову новизну**.

Об'єктом нашого дослідження є лексика лірики мінезангу, **предметом** – метафоричне навантаження мовних засобів вираження образного втілення лінгвокультурного концепту MINNE / КОХАННЯ у середньовічній німецькій любовній ліриці. Наше **завдання** полягає у встановленні патологічних концептуальних метафор, які описують почуття кохання як психо-фізіологічний процес в текстах мінезангу.

Як відомо, найважливіша алегорія епохи Високого Середньовіччя – алегорія *кохання*, персоніфікована в жінці, дамі: *Frau Minne* (Панна Кохання) [2: 35]. Середньовічна історія культури знає *Frau Minne* як надзвичайну в багатьох ракурсах жінку: як любовну агресорку, яка перемагає своїми стрілами представників обох статей; снайперку, котру неможливо собі уявити в середньовічній літературі без зброї та насилля [5: 17–18]. Атакуючи, вона кидає кохання серед живих, що робить її не лише владною та жорстокою жінкою, але й однією з тих поодиноких жінок, що є активними в любовних справах. У подальшому вона перетворює середньовічну поезію в справжній лазарет. Кохання та смерть, агресія та хвороба зливаються

в творінні *Frau Minne* в широкий вир. Для цієї жіночої персоніфікації в її провідній активності характерне використання ураження, а конкретніше – випускання стріли з лука [6: 206]. Про це свідчить низка прикладів, які імплікують цю когнітивну метафору *КОХАННЯ-УРАЖЕННЯ*: *Dô si mich schôz, daz mich noch sticht als ez dô stach. – Als sie mich ins Herz traf, dass es mich heute noch schmerzt wie damals.* (Vogelweide, G, 22–23); *Minne, heile mine wunden, diu mir in vil kurzen stunden von der strâle din geschach. – Minne, heile meine Wunden, die in flüchtiger Sekunde wie durch Blitzstrahl mir geschah.* (Winterstetten, DM, 132–133); *mich schoßin had dir mynnen stral – mich hat der Pfeil deiner Liebe getroffen* (Cersne, DGM, 368–369).

Інколи поранення спричинене не стрілою кохання, а сьйвом очей дами, що вражають серце чоловіка. Такі контексти також містять концептуальну метафору *КОХАННЯ-УРАЖЕННЯ*: *Ich bin mit spilnden ougen wunt inz herze sunder lougen. – Durch Augenspiel versehrte mir das Herz (die Frau).* (Winterstetten, DM, 132–133); *Mich hât [...] sêre ir ougen blic gevangen. – Mich hat [...] ihrer Augen Glanz gefangen.* (Winterstetten, DM, 132–133); *Diu mit spilnden ougen vil tougen mich sêret. – Ihr Blick, der mich sprühend und glühend versehret.* (Würzburg, DM, 146–147).

Емоції в більшості лінгвокультур концептуалізуються як агресори. Внутрішні органи піддаються атаці з боку емоцій, у результаті чого вони отримують поранення чи відмирають. Це схоже на сценарій боротьби, що має таку схему:

1) фаза А: *фаза проникнення, інтервенції*, коли емоції атакують, а органи чинять опір (порушення нормального ритму життєдіяльності, виникає неспокій);

2) фаза Б: *органи перебувають у стані після проникнення емоцій*. При цьому органи завжди зазнають поразки. Вони поранені, болять чи гинуть, завмирають, спустошуються чи розриваються. Поранення виступає у таких випадках щоразу на перший план [3: 95–100].

Почуття *Minne* – вкрай "агресивна" емоція. Тому любовна патологія з притаманною їй симптоматикою є досить поширеною в ліриці мінезангу, однак уявлення про кохання як хворобу ніде не постає комплексно як синдром з усіма чи з більшістю окремих характеристик. Неодноразово трапляються лише окремі моменти, які функціонують у мінезангу як повсюдні стереотипи, серед яких домінує метафора поранення чи рани коханого. Наслідки захворювання чи поранення наявні в ліриці рудиментарно [4: 229–230]. Домінантними є такі концептуальні метафори:

а) *КОХАННЯ-РАНА*: *Si hât mich verwunt rehte aldûrch mîn sêle in den vil toetlichen grunt. – Sie hat mich verwundet im tiefsten Grund meiner Seele und meinen Lebensnerv getroffen.* (Morungen, L, 116–117); *Und wirde ouch niemermê gesunt von mînen wunden. – Und ich werde auch niemals wieder von meinen Wunden erlöst.* (Meißen, M, 204–205); *Wunt wart ich von dînen schulden. – Wund ward ich durch dein Verschulden.* (Neifen, DM, 124–125); *Chleinelhitzeroter munt wirt minnen wunt – dar nach gesunt. – Der klein-zart-heiß-rote Mund wird (zuerst) von der Liebe verwundet – danach aber wider gesund.* (Liechtenstein, DGM, 258–259); *Minne, heile mine wunden. – Minne, heile meine Wunden.* (Winterstetten, DM, 132–133); *Diu mit spilnden ougen vil tougen mich sêret. – Ihr Blick, der mich sprühend und glühend versehret.* (Würzburg, DM, 146–147); *Daz ich Minne niht enhieze, ob ich unversêret lieze zwei. – Dass ich nicht die Minne heiße, so ich ohne Wunden ließe zwei.* (Der Wilde Alexander, DM, 148–149); *Swelch mensche wirt ze einer stunt von warer minne reht wunt [...]. – Welcher Mensch auf einmal von wahrer Liebe richtig verwundet wird [...].* (Mechthild von Magdeburg, DGM, 300–301);

б) *КОХАННЯ-ХВОРОБА*: *Man giht, mir sî niht als ernstlich wê nâch ir, als sîz von mir vernomen hânt, ich sî gesunt; ich wær vil siech und siechlich var. – Man sagt, mir sei nicht wirklich nach ihr so weh, wie sie es von mir gehört haben. Ich sei gesund; und ich müßte krank sein und kränklich aussehen.* (Hadlaub, M, 248–249); *Mir sendem man tet daz so wê. – Mir liebeskrankem Mann tat das überaus weh.* (Hadlaub, DGM, 332–333); *Vor ir mein leib hat mangan swaiss berunnen. Dick rot und blaich hat sich verkert mein angesicht, vor zittern, seufzen hab ich oft emphunden nicht des leibes mein. – Vor ihr bin ich oft in Schweiss ausgebrochen. Oft ist mein Gesicht abwechselnd rot und bleich geworden, vor Zittern und Seufzen habe ich oft meinen Körper nicht mehr gespürt.* (Wolkenstein, DGM, 410–411).

Залежно від того, якою буде розв'язка любовного сюжету, кохання могло приносити духовну смерть чи зцілення від страждань (як правило, через поцілунок коханої). Тому група так званих "патологічних" концептуальних метафор доповнюється ще двома метафорами:

1) **КОХАННЯ-СМЕРТЬ**: *Nâch sîner minne bin ich tôt. – Nach seiner Liebe bin ich tot.* (Neidhart, M, 170–171); *Er (der winder) unde ein wîp diu machent mich in kurzen tagen alt. – Er (der winter) und eine Frau die bringen mich schon bald ins Grab.* (Neidhart, M, 170–171); *Ich wolt, das ich wer todt. – Ich wünschte, ich wäre tot.* (Neidhart, DGM, 200–201); *und liez mich der, sô wære ich tôt – wenn mich die verliefße, so wære ich tot* (Hadlaub, M, 248–249); *Ich lag vor ir als ein tôt man. – Denn ich lag wie tot vor ihr.* (Hadlaub, DGM, 328–329); *Jâ twinget mich vil senden man diu minne, daz ich muoz begeben die werlt in kurzen tagen. – Mein Verlangen ist so groß, dass die Liebe mich vor lauter Sehnsucht nach dir, Liebste, nicht länger leben lässt.* (Forste, TL, 140–141); *Sus manchen minn ertrenket, dem sie mit seime todes gall inschenket. – So ertränkt die Liebe viel, denen sie mit ihrem Honigseim tödliche Galle einschenkt.* (Mügelin, DGM, 366–367);

2) **КОХАННЯ-ЗЦІЛЕННЯ**: *Obe ir rôter munt mir gunde daz sîn kus die nôt enbunde, wunde von der minne wurde heil. – Wenn ihr roter Mund es wollte, dass ihr Kuss mir Labung zollte, sollte ich von Minne werden heil.* (Neifen, DM, 122–123); *Mich heile danne ir rôserôter munt. Des kus hilft mir, und anders niht, gesunden. – Wenn nicht ihr rosenfarbener Mund mich heilt. Sein Kuss und nichts sonst kann mir helfen zu gesunden.* (Meißen, M, 204–205); *[...] Der wirt niemer me wol gesunt, er enküsse noch den selben munt, von dem sin sel ist worden wunt. – [...] Der wird nie mehr gesund, es sei denn, er küsse denselben Mund, von dem seine Seele verwundet worden ist.* (Mechthild von Magdeburg, DGM, 300–301); *Mîn trôst, mîn heil gar an dir lît. – Mein Seelenheil ist dir geweiht.* (Leiningen, DM, 102–103).

Отже, образний компонент семантичної структури лінгвокультурного концепту MINNE втілено на вербальному рівні за допомогою низки патологічних метафор, де кохання трактується як хвороба, що почалася з ураження, поранення та може закінчитися смертю або зціленням. Саме окреслені вище метафори *minne-wunde* (поранення), *minne-siechheit* (хвороба), *minne-tôt* (смерть), *minne-heil* (зцілення) виражають топосне уявлення про кохання як патологію, що притаманне і сучасній німецькомовній лінгвокультурі.

Проте любовна середньовічна лірика є перспективним лінгвістичним матеріалом для подальших досліджень. Доцільним є проведення детального аналізу окремих значущих лінгвокультурних концептів дискурсивного простору німецької середньовічної любовної лірики, структурування ієрархічних зв'язків між зазначеними концептами, простеження динаміки розгортання лінгвокультурного концепту КОХАННЯ на матеріалі інтимної лірики інших німецькомовних авторів наступних епох, проведення контрастивного дослідження семантичного наповнення лінгвокультурного концепту КОХАННЯ в зіставленні з іншими лінгвокультурами на матеріалі корпусу зразків любовної поезії, написаної іншими національними мовами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анисимова С., Макарова Г. А. Концептуальные метафоры, описывающие концепт "ЛЮБОВЬ" в творчестве Жака Бреля / С. Анисимова, Г. А. Макарова // Лінгвокультурологічні проблеми изучения национальных концептосфер. Сб. статей межвуз. конф. – Йошкар-Ола : МГПИ, 2003. – С. 80–87.
2. Чавчанидзе Д. Л. Средневековый архетип в произведениях немецких романтиков (образ женщины) / Д. Л. Чавчанидзе // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – 1992. – № 2. – С. 29–41.
3. Chen L. Bilder menschlicher Emotionen in deutschen und chinesischen Phrasemen / Lina Chen. – Baltmannsweiler : Schneider, 2007. – 215 S.
4. Hoffmann W. Liebe als Krankheit in der mittelhochdeutschen Lyrik / Werner Hoffmann // Liebe als Krankheit / Forschungsstelle für Europäische Lyrik des Mittelalters an der Universität Mannheim. Hrsg. von Theo Stemmle. – Tübingen : Narr, 1990. – S. 221–257.
5. Keller H. E. Diu gewaltaerinne minne. Von einer weiblichen Großmacht und der Semantik von Gewalt / Hildegard Elisabeth Keller // Zeitschrift für deutsche Philologie. – 1998. – Band 117. – S. 17–37.
6. Keller H. E. Gott im Visier. Zur Konstruktion allegorischer Weiblichkeit in Text und Bild beim Motiv der Liebesaggressorin / Hildegard Elisabeth Keller // Manfichiu wîp, wîplich man: Zur Konstruktion der Kategorien "Körper" und "Geschlecht" in der deutschen Literatur des Mittelalters / Hrsg. von Ingrid Bennewitz und Helmut Tervooren. – Berlin : Erich Schmidt, 1999. – (Beihefte zur Zeitschrift für deutsche Philologie, 9) – S. 204–227.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

DGM : Deutsche Gedichte des Mittelalters. Mhd./Nhd. Übers., ausw. u. erl.: Müller, Ulrich. Erl.: Müller, Ulrich; Weiss, Gerlinde. – Stuttgart : Reclam, 1993. – 607 S.

DM : Deutscher Minnesang (1150 – 1300). Einführung sowie Auswahl und Ausgabe der mittelhochdeutschen Texte von Friedrich Neumann. Nachdichtung von Kurt Erich Meuer. – Stuttgart : Reclam, 2002. – 174 S.

M : Minnesang. Mittelhochdeutsche Texte mit Übertragungen und Anmerkungen. Hrsg., übersetzt und mit einem Anhang versehen von Helmut Brackert. – Frankfurt am Main : Fischer, 1999. – 352 S.

Morungen, L : Morungen, Heinrich von. Lieder. Mittelhochdeutsch und Neuhochdeutsch. Text, Übersetzung, Kommentar von Helmut Tervooren. – Stuttgart : Reclam, 2003. – 248 S.

TL : Tagelieder des deutschen Mittelalters. Mhd. / Nhd. Ausw., Übers. u. Komm.: Backes, Martina. Einl.: Wolf, Alois. – Stuttgart: Reclam, 2003. – 308 S.

Vogelweide, G : Vogelweide, Walther von der. Gedichte : mittelhochdeutscher Text und Übertragung / Walther von der Vogelweide. Ausgew., übers. u. mit e. Kommentar vers. von Peter Wapnewski. – Frankfurt am Main : Fischer, – 1990. – 303 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Бойко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри германських і романських мов Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: концептологія, лінгвокультурологія, медієвістика.

КРАСА ПРИРОДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ДИТИНИ У ТВОРАХ О. ДОВЖЕНКА ТА М. СТЕЛЬМАХА

Галина БУТКОВА, Маріанна КНЯЗЯН (Ізмаїл, Одеса, Україна)

У статті розкриті результати відображення в творах українських письменників (О. Довженка, М. Стельмаха) емоцій, мислення, поведінки дітей. Висвітлено роль стилістичних засобів (персоніфікація, іронія, гіпербола, порівняння, епітет) у віддзеркаленні світосприйняття дітей.

Ключові слова: світосприйняття дитини, стилістичний засіб, персоніфікація.

The results of description of children's emotions, mentality, conduct in the works of Ukrainian writers (O. Dovjenko, M. Stelmach) are exposed in the article. The role of stylistic methods (personification, irony, hyperbole, comparison, and epithet) in description of children's world outlook is found out.

Key words: children's world outlook, stylistic method, personification.

Проблема відображення в українській літературі особливостей світосприйняття особистості є однією з принципово важливих, оскільки дозволяє розкрити не лише суто стилістичні аспекти віддзеркалення внутрішнього світу людини, але й виявити психологічні причини, морально-ціннісне підґрунтя й ефективність поведінки та діяльності молодого покоління. Це питання пов'язане з такими пріоритетними науковими завданнями, як набуття та систематизація інформації про закономірності відбиття в літературі внутрішнього світу людини, а також розкриття напрямів виховання та розвитку її духовності, загальної культури, особистісних якостей, активізації творчості, рефлексивної діяльності, критичного мислення.

Дослідження творів українських письменників свідчить, що світ дитинства яскраво відображений у повістях таких великих вітчизняних митців, як О. Довженко та М. Стельмах. Науковий інтерес привертає проблема розкриття стилістичних особливостей автобіографічних творів О. Довженка й М. Стельмаха в аспекті відбиття характеру, поведінки, спілкування дитини.

Аналіз наукового фонду дозволяє окреслити такі напрями вивчення цієї проблеми: методологічні засади стилістики тексту (О. Селіванова, І. Смуцинська); класифікація стилістичних тропів і фігур (М. Князян, Є. Колесніченко, В. Мироненко, І. Кротенко); поетичність прози О. Довженка (М. Коваленко, О. Ковальчук); стилістичне забарвлення мовних одиниць у творах М. Стельмаха (В. Загороднюк). Поряд з цим, проблема розкриття своєрідності стилістичних засобів у творах О. Довженка й М. Стельмаха, їх компаративний аналіз, виявлення подібних і відмінних прийомів у аспекті віддзеркалення сприйняття дітьми краси рідного краю залишається поза уваги науковців, що й зумовило необхідність висунення такої мети статті: дослідження особливостей вживання лексико-стилістичних та граматико-стилістичних засобів у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» та повістях М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять...», «Щедрий вечір» у контексті відбиття характеру сприймання дітьми явищ природи.

В творах О. Довженка та М. Стельмаха описання світу природи покликане виховувати патріотизм у молодого покоління, любов до Батьківщини, свого народу, рідного краю. Письменниками широко використовуються персоніфікація, метафора, іронія, гіпербола, порівняння, епітет, що заставляють читачів відчувати неповторність, неперевершеність і

досконалість природи. Оскільки події повістей відбиваються крізь призму світосприйняття дітей (Сашка та Михайлика), вона представлена у творах О. Довженка й М. Стельмаха так, наче це людина, яка мріє, відчуває, мислить, працює, подорожує тощо.

Наприклад, такими прекрасними живими істотами, які ніжно огортають людину, дарують світу поцілунки, розмальовують дерева, є літо у повістях М. Стельмаха й весна в кіноповісті О. Довженка. З метою відображення краси довкілля письменники використовують такий стилістичний засіб, як персоніфікація: у О. Довженка маленький Сашко стверджує *«я чую весну... Весна пливла до нас з Десни»* [2: 38]. Діти завжди особливо поетично сприймають приход нової пори року. У повісті *«Гуси-лебеді летять...»* мати звертається до Михайлика з питанням: *«Не чуєш, як літо пішло нашим городом?»* [10: 67]. Хлопчик уявляє собі літо, як гарну жінку *«у квітчастій, кинутій на плечі хустці»*, що *«широко бредє туманом»* [10: 67]. Літо залишає свої сліди: починають виспівати фрукти (*«літєчко торкнулось руками до ягід, і вони почали паленіти»* [10: 67], на вишнях *«то тут, то там паленіють розпухлі щічки»* [10: 67]). Ця чарівна пора року час від часу заходить до людей (*«тихо з полів зайшло в село, постояло біля кожного тину, городу та й взялося до свого ділєчка, щоб усе росло, родило»* [10: 165]). Для Михайлика літо – це солодкий теплий туман, цвітіння волошки, спів перепілки в полі. Хлопчик так звертається до літа: *«я люблю, як ти довірливо дивився на мене очима волошки і озиваєшся косою у лузі, перепілкою в полі. А як хочеться спати в тобі, у твоєму солодкому тумані, у твоїх зорях!..»* [10: 164-165]).

Живими є не тільки пори року, але й ліс, кожне дерево, кущик і квітка в ньому. Наприклад, у М. Стельмаха знаходимо опис лісу й дерев під час дощу. Стилїстичний засіб персоніфікації допомагає розкрити почуття й настрої рослин: їх самотність, страх, безпритульність: *«під темним небом затривожився, загудів ліс, закипіло листя на ньому, деревам чогось захотілося бігти, але вони не знали, куди податися, й стогнучи, металися на всі боки»* [10: 201], *«ліс перелякався грози»* [10: 201]. Ці людські якості й почуття – дружбу, любов, невдоволення, печаль – М. Стельмах приписує лісу. Ліс має душу, яка то гомонить (*«очікуючи весну, гомонить душа лісу»* [10: 40]), то сердиться (*«душа лісу... як розсердиться, то заведе тебе в такі нетрі, де люди не ходять, де сокира не гуляє»* [10: 40]). Рослина, як мати, заколихує своїх дітей (*«яблуня похитує гіллям, приколисує своїх діток і мовчить»* [10: 175]), плаче (*«перед галявиною плакуча береза сипнула сльозами»* [10: 176]), дрїмає (*«дрїмало в тінях, у росі і метеликах високе різнотрав'я»* [10: 176]).

Сонце, як і інші явища природи, в повістях М. Стельмаха й О. Довженка представлені очима маленьких хлопчиків, саме тому й домінує персоніфікація – діти наділяють все, що їх оточує, живою душею, людськими якостями, здатністю до діяльності й творчості. Наприклад, у М. Стельмаха Сонце – це прекрасна особа, яка має свої ключі від землі й *«носить їх десь на шиї або ув'язує на руці»* [10: 23].

Воно робить багато справ:

– невтомно працює: має розбудити природу після зимового сну (*«сонце своїми ключами відімкне землю»* [10: 22]) і людей після нічного відпочинку (*«сонце золотою пучкою постукало в моє вікно»* [10: 161]), щедро зігрівати землю (*«на всі боки мірками розсипало тепло, розтрушувало проміння»* [10: 61]), висушувати вологу (*«сонце потроху почало визбирувати росу»* [10: 77], *«виносити росу і тіні»* [10: 180]);

– змагається з іншими явищами природи (*«сонце і блакитні розводи змагалися з хмарами»* [10: 27]);

– хворіє (*«сьгодні і небу, і сонцю млостилося, нездужалось і далечінь стояла така, ніби на ній хтось перелопачував сонячне проміння із місячним»* [10: 195]);

– грається (*«я зупинився посеред біло-рожево-блакитного дня, з яким саме сонце грає в піжмурки: зиркне собі на нього – і сховається за хмару, і знову зирк – ага, не знайшов мене!»* [10: 231]).

Живими істотами є і хмари: так, в уяві Сашка вони, схожі на велетнів і пророків, пливуть вільно, організовуючи час від часу змагання й битви (*«хмари по небу пливуть вибагливо й вільно і, плівучи в просторах голубих, вчиняють битви і змагання...»*; *«велетні і пророки невпинно змагались у битвах...»* [2: 29]).

У М. Стельмаха при описанні хмар також домінує персоніфікація. У його повістях хмари можуть бути грізними злодійками, що тримають у собі грім («прокинеться грім у хмарах» [10: 22]) або підступно закривають небо («злодійкувато наповзають хмари» [10: 146]). Але хмари дарують і радість людям, вони «обтрушують та й обтрушують (повтор) на поле нитки бабиного літа» [10: 89]. Такі епітети, як «розпатлані, обвислі хмари» [10: 21], «святково білі хмари» [10: 163], «спокійні грізно-фіалкові хмари» [10: 201] показують красу неба, його неповторність, кольорову насиченість.

На фоні прекрасного неба сяють веселки. М. Стельмах, відбиваючи надзвичайне захоплення веселкою, включає в текст персоніфікацію й гіперболу («веселка порозвішувала усі свої стрічки, і в їхнім одсвіті діброва стала такою гарною, якою вона може тільки наснитися» [10: 204]).

Описуючи струмки, письменники звертають увагу на їхній казковий передзвін, пісеньку, а то й плач. У М. Стельмаха персоніфікація відбиває лагідність і ніжність лісових джерел: струмки й джерельця у нього танцюють («струмки вже б'ють у бубни і витанцьовують на... кризі» [10: 39]), воркують («нас оточує воркування струмків» [10: 39]), співають («дзюркотливе джерельце співало й співало свою пісеньку» [10: 195]) і схлипають, як діти («схлипнуло невидиме джерельце і скинуло з себе клубочок туману» [10: 176]). М. Стельмах за допомогою персоніфікації, літоти, порівняння та градації показує спів води в різну пору року: «я дуже люблю, як співає вода, - весною вона з ревінням нуртує по всій долині і, аж запінившись від люті, рве греблі, влітку ледь-ледь награв у сопілку, а взимку тільки іноді спросоння писне, як в'юн, і знову спить» [10: 91]. Письменник порівнює багатство, красу, тишу полів з Дунаєм: «пшениця в добру годину стоїть, мов Дунай» [10: 174], «коноплі, що стояли, наче Дунай» [10: 192].

О. Довженко описує жорстокість води під час повені, вона виявляє свій гнів і навіть сичить попід дверима: «вода прибувала з великою люттю» [2: 40], «Бистра текла по вулицях, левадах з піною і аж сичала попід призьбами й сінешніми дверима...» [2: 40]. Метонімічну персоніфікацію вживає О. Довженко, розкриваючи реакцію людей на повінь: «не встигло село отямитись, як опинилося на острові...» [2: 40]. Втім, Десна залишається назавжди для письменника зачарованою, ласкавою («зачарована Десна», «Десна ласкава...» [2: 46]). Її хвилі граються, доганяють одна одну: «...хвиля хвилю з-за Десни доганяє...» [2: 29]. Згадуючи прекрасний світ дитинства, О. Довженко стверджує, що тепер вже нема таких річок, як Десна, й вона назавжди буде в його спогадах, наче незаймана дівчина, котра дала йому незабутні подарунки на все життя – відданість своєму рідному краю, захоплення неперевершеною красою довкілля, щирість сприйняття світу. Звертаючись до Десни, О. Довженко наче вигукує:

– «Одна лише Десна зосталася нетлінною у стомленій уяві» [2: 64];

– «Нема тепер уже таких річок, як ти була колись, Десно, нема» [2: 64];

– «Була тоді ще дівкою Десна, а я – здивованим маленьким хлопчиком із широко розкритими зеленими очима» [2: 64];

– «Благословенна будь, моя незаймана дівце Десно,.. так багато дала ти мені подарунків на все життя» [2: 64].

Дослідження засобів зображення птахів і тварин свідчить, що письменники найбільше використовують тропи: найпоширенішими є персоніфікація, епітети, іронія, рідше вживаються метафора, метонімія, синекдоха. Так, у повістях О. Довженка й М. Стельмаха увага приділяється опису поведінки й характеру тих тварин, які мешкали на подвір'ї у Сашка (пес Пірат, кури, коні) й Михайлика (качка, кобила Обмінна). О. Довженко, використовуючи персоніфікацію в поєднанні з іронією, розкриває ставлення маленького Сашка до пса Пірата, котрий розглядається хлопчиком як член сім'ї із суто людськими рисами характеру, наприклад, Пірат був поважним і серйозним («це був великий на зріст, немолодий вже, поважний і серйозний пес...» [2: 56]), розумним і добрим («...розумний був, добрий пес» [2: 57]), боїться прабаби так само, як і Сашко («навіть Пірат і той дивився з-під смородини на бабу з переляком» [2: 19]), здатний на відчуття щастя й великої радості («...перекидаючись на спину і голосно плачучи від повноти щастя...» [2: 57]), від туги й смутку навіть був на межі смерті (О. Довженко для більш рельєфного зображення цих моральних почуттів собаки

вводить пряму мову: « – Це я, ваш Пірат, впізнаєте? – гавкав він крізь сльози. – О, який я щасливий! Як тяжко було мені без вас!.. Повірите, трохи не здох від смутку, трохи не сказився, їй-богу» [2: 57]), виявляв якості трудівника («він був пес-трудяга» [2: 57]), віддавався високому творчому натхненню, вбиваючи ненароком партнерів по своїм собачим іграм («часом удвох із своїм батьком, віддавшись високому собачому натхненню, вони догравались до такого, що гра закінчувалась каліцтвом чи смертю їх партнерів...» [2: 57]). У цілому, за іронічним зауваженням О. Довженка, на подвір'ї у його батьків серед тварин панували злагода й взаєморозуміння («гуси з кабаном їдять щось з одного корита в повній згоді» [2: 35], «...неслися кури нишком од матері і різне дрібне птаство» [2: 14]). Людські якості характеру виявляють також корови та коні. На думку Сашка, ці домашні тварини, маючи унікальну душу, знають певну таємницю, яку нікому не довіряють. Ці загадкові тварини іноді викликають у хлопчика острах («здавалось мені, що коні й корови щось знають, якусь недобру таємницю, тільки нікому не скажуть. Я почував їх полонену темну душу і вірив у віщування через них, особливо вночі, коли все жило по-іншому» [2: 58]). Різну душу, характер і долю мають коні: серед них бувають хитрі, недобрі, перелякані, стурбовані тварини. Сашко порівнює їхню долю з долею простого народу, стверджуючи, що й серед коней є пригноблені, ображені, нещасливі: «були часом хитрі й недобрі коні. Були нещасливі, ображені мужицькі кінські душі. Були перелякані, закляті, стурбовані або заворожені навіки грішники конячі. Але всі вони були окремі від нас, пригноблені, засуджені безповоротно і навіки» [2: 58]. Це надзвичайно терплячі тварини: навіть коли вони хворіють і падають у холодну воду, вони не просять допомоги («... і мусив там лежати до ранку, бо коні ж не просять допомоги» [2: 58]). Але висловлюють своїми очима любов і подяку тим, хто їх рятує («кінь... дозволяв це робити і дививсь на нас, малих, з подякою і, як нам здавалося, з любов'ю» [2: 58]). Коні Мурай і Тягнибіда навіть розмовляють між собою, жаліючись на жорстокість Петра – батька Сашка. Можна порівняти з окресленими вище персонажами однокрилу качку з повістей М. Стельмаха. Ця домашня пташина є розумною, сміливою («своєю сміливістю й тямущістю дивує всіх вуличан» [10: 27]). Вона захищає курчат від ворон («якщо побачить десь ворону, то так уже пересварюється з нею» [10: 27]). Більш того, качка могла відрізнити добрих людей від жадібних і жорстоких («вміла качка якось і в добрих людях розбиратись» [10: 27]): якщо приходила хороша людина, вона супроводжувала її, «немовби статечна господиня» [10: 27]. Як Мурай і Тягнибіда, Обмінна з повістей М. Стельмаха – велика трудівниця, яка вже й постаріла на не переробній роботі в полі. Вона мала крутий норів, була вимогливою («наша коняка була здирцею: не погодуй чимось ласим її з рук, нізащо не сядеш на неї» [10: 38]). Її завжди сварили, повчали й виховували («я вичитую, яка вона паршива, неслухняна й підступна. А їй хоча б що: знову зачіпає моє плече і квапить на ту пашу, в якій заплутались роси і клапті туману» [10: 116]). Обмінна завжди думала про жорстоку невдячність людей, про їх нездатність розуміти тварину («похнюповившись, перетирала сіно і, очевидно, думала про людську невдячність» [10: 260]). Людськими рисами, думками, навіть хворобами письменники наділяють і інших персонажів. Так, М. Стельмах розкриває легковажність пташки («якась пташина розважає джерельце, вона нічутінку не турбується, що десь за лісами синіє холод» [10: 118]), лінощі павука («ледачий павук» [10: 206]), заклопотаність вовка («сірий вовк... теж не поспішав, маючи свій клопіт у лісах» [10: 279]). А куріпки мають свято – свій свят-вечір, на який вони, мабуть, дуже поспішали («на леваді перегукнулися куріпки, – і вони поспішали в село на свій свят-вечір біля якогось стіжка чи клуні» [10: 281]). В кіноповісті «Зачарована Десна» персонажуються комахи, птахи, тварини. Так, Сашко дивується дурним оводам, які надокучають коням («коні... хитали головами,.. байдуже дивлячись на нас і одганяючи дурних своїх оводів» [2: 47]), ненажерливим комарам («...і тоді вже комарі нас поїдом їли, пили нашу кров, насолоджуючись...» [2: 15]), зажуреним жабам у болоті («...і жаб'яче ніжно-журливе кумкання в болоті, як спадала вода весняна» [2: 27]), проникливості ворони, яка завжди надзвичайно точно сповіщала про погоду («погодою у нас на сінокосі щось, казали, років з півтора завідувала ворона» [2: 50]), кмітливості деркачів («...два деркачі...раптом притихли, немов почувавши, що мова йде про їхню деркацьку долю» [2:

49]), розуму й хитрості риби («раніш люди були дурніші, то й риба була дурна. А тепер люди порозумнішали, той риба стала, хоча й дрібна, ну, розумна та хитра – страх» [2: 49]).

Діти щиро довіряють дорослим стосовно тих природних явищ, які здійснюються в докільлі. Використовуючи гіперболу, О. Довженко передає враження Сашка від тверджень діда про те, що раніше «річки й озера були глибші, риба більша й смачніша, ліси були густіші,.. трави – вуж не пролізе» [2: 48]. Особливо хлопчика дивують комарі, розмір яких відбивається за допомогою гіперболи, вжитої в іронічному сенсі («комарі були... здорові, як ведмеді» [2: 49]).

Синтаксична фігура перерахування вживається з метою розкриття неймовірної внутрішньої радості, спокою, зачарування дитини світом («і радість, і смуток, і срібний передзвін огортають та огортають мене своїм снуванням» [10: 21] («Гуси-лебеді летять...»), «і хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому, на цім світі» [10: 281] («Щедрий вечір»)).

Цікавим є повтор у фразі «знизу мене охоплював світ казки, а зверху – казка весни» [10: 64], за допомогою якого М. Стельмах має можливість обіграти значення словосполучень «світ казки» й «казка весни». Світ казки знизу – це чарівний світ лісу, його багатого різнотрав'я, передзвону струмків, життя тварин, а казка весни зверху – це квітування дерев, спів птахів, ясне небо, радісне сонце, – і в цьому щасті, яке дарують казка й весна, купаються діти.

Кількісний аналіз окреслених стилістичних прийомів засвідчує, що М. Стельмах майже вдвічі більше використовує потенціал персоніфікації (63 %), ніж О. Довженко (31 %). При цьому, в кіноповісті О. Довженка домінує метафоризація (18 %), тоді, як у повістях М. Стельмаха цей показник дорівнює 10 %. Переважають у творі О. Довженка й такі тропи, як епітети (11 %), іронія (11 %), гіпербола (3 %), порівняння (6 %). У повістях М. Стельмаха окреслені лексико-стилістичні засоби були виявлені відповідно у 7 % (епітети), по 1 % (іронія, гіпербола), 5 % (порівняння) випадках. Такі прийоми, як метонімія, синекдоха й перифраза, вживаються при описанні природи переважно в повістях М. Стельмаха. Стосовно фігур має сенс зазначити, що їхня кількість є майже однаковою у письменників (антитеза (2 %), градація (1 %), повтор (4 %), паралелізм (3 %)), окрім перерахування, котре домінує в кіноповісті О. Довженка (10 %)).

Таким чином, при описанні особливостей сприймання дітьми чарівного світу природи О. Довженко й М. Стельмах використовують переважно персоніфікацію, метафору, гіперболу, іронію. Письменники відображають безпосередність, чистоту, щирість розуміння дітьми цього прекрасного світу. Саме діти, на думку авторів, здатні, дійсно, зрозуміти живу й неживу природу, для яких вона – жива казка, пісня або давня легенда.

Перспективи дослідження полягають у висвітленні стилістичних засобів віддзеркалення соціального контексту, в якому виховувалася дитина на початку ХХ століття, впливу сім'ї, історичних подій на її духовне становлення як особистості, формування гуманістичних цінностей, розвиток творчості та мислення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Довженко О. Вибране / О. Довженко / Упорядкув. текстів та передм. О. М. Таранченко. – К.: «Школа», 2008. – 320 с.
2. Довженко О. Вибрані твори / О. Довженко. – Одеса: «Маяк», 1976. – 148 с.
3. Загороднюк В. С. Психологізм романів Михайла Стельмаха: Автореф. дис... канд... філол. наук: 10.01.01 / В. С. Загороднюк; Кіровоград. держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2001. – 19 с.
4. Князян М. О. Компаративний аналіз стилістичних засобів відображення краси природи в творах Гі де Мопассана, К. Паустовського й М. Стельмаха // Наукові записки. Серія «Філологічна». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22-23 квітня 2010 року «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» / М. О. Князян. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 13. – 2010. – С. 303-310.
5. Колесниченко Е. Л. Ирония как лингвистический феномен // Культура народов Причерноморья / Е. Л. Колесниченко. – 2009. – № 168, т. 1. – С. 383-385.
6. Кротенко И. А. Проблемы интерпретации художественного текста // Культура народов Причерноморья / И. А. Кротенко. – 2009. – № 168, т. 1. – С. 406-408.
7. Мироненко В. К вопросу о сущности понятия «стиль» и составляющих стиля художественного текста // Наукові записки / В. Мироненко. – Випуск 81 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 217-221.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
9. Смушинська І. Теорія фігур у ХХІ столітті, основні проблеми // Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: Матеріали Третьої Всеукраїнської наукової конференції романістів / І. Смушинська. – Одеса: Вид-во КП ОМД, 2010. – С.22-23.

10. Стельмах М. П. Гуси-лебеді летять...; Щедрий вечір: Повісті / Передм. В. Є. Панченка / М. П. Стельмах. – К.: Веселка, 1993. – 319 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Маріанна Князян – доктор педагогічних наук, професор кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: стилістичні засоби відображення особливостей світогляду, спілкування, креативності дітей у світовій літературі; оптимізація професійної підготовки майбутніх учителів.

Галина Буткова – кандидат філологічних наук, доцент, в. о. професора кафедри української мови Ізмаїльського державного гуманітарного університету, проректор з навчально-виховної роботи.

Наукові інтереси: проблеми синонімії української мови, стилістики тексту.

ЦЕНТРАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ СХІД-ЗАХІД У ТВОРЧОСТІ РЕДЬЯРДА КІПЛІНГА

Оксана ВЕЧІРКО (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються особливості функціонування мотивів Заходу і Сходу у прозі відомого англійського письменника Редьярда Кіплінга, талант якого генетично пов'язаний з європейською культурою і невід'ємний від східної.

Ключові слова: опозиція Схід-Захід, культурна ідентичність, основна сентенція творчості Редьярда Кіплінга

In the article the peculiarities of functioning of motives of the West and East in the prose of famous English writer Rudyard Kipling are investigated. His talent is genetically related to the European culture and inalienable from east.

Key-words: opposition the West – East, cultural identity, basic adage of Rudyard Kipling's creative work

Тема опозиції Схід-Захід набула особливої актуальності у зв'язку з кардинальним переглядом духовно-моральних цінностей соціуму. Самобутнім явищем англійської літератури у цьому аспекті постає художня проза Редьярда Кіплінга, в якій органічно поєдналися образи східної і західної культур.

Сучасна культурологія визначає Захід і Схід як умовну змістовну конструкцію, сформовану культурологічною думкою людства для первинної типології світової культури: “Захід і Схід – парна категорія, яка виражає дихотомію поляризованого цілого всесвітньої культури, тому вона водночас характеризує і амбівалентну єдність культури людства, і розділеність на принципово відмінні один від одного, а, в основному, і протилежні моделі культурної ідентичності. Захід і Схід взаємно передбачають один одного і в той же час взаємовиключають; вони втілюють собою доповнюваність і антиномічність полярних початків; діалектику єдності і множинності культури як складного цілого. Захід і Схід неможливо уявити без заданої протилежності: якщо певний культурний текст характеризується як Захід, то в якості його епістемологічного контексту завжди виступає Схід (і навпаки)” [6 (1: 211)].

Питання взаємин Заходу і Сходу, постколоніальний світ і майбутнє імперій – ось невеликий перелік проблем міжнародних відносин, досліджуваних Редьярдом Кіплінгом і актуальних сьогодні. Саме завдяки його таланту такі висловлювання, як “Велика гра” (з роману “Кім”), “на схід від Суєца” (з вірша “Мандалай”), “тягар білих” (з однойменного поетичного твору), “закон джунглів” (з однойменного вірша), “О, Захід є Захід, Схід є Схід” (“Балада про Схід і Захід”) часто вживаються знавцями східної культури.

Письменник, можливо, почував себе часткою цілої верстви англійського суспільства, цілого покоління, яке виросло на перехресті двох цивілізацій – європейської та індійської. У творчості митця часто звучать мотиви Сходу-Заходу як один із ключових складних протиставлень. Зокрема, Індія зображується як країна досить нерозвинена у порівнянні із Заходом, але яка цінує перш за все свої традиції, захищає свої священні реліквії та не бажає сприймати навіть допомогу (наприклад, у вигляді лікарні, яку намагалися заснувати на теренах індійських земель Кейт, героїня роману “Нуалака: Історія про Схід та Захід”). Схід у світобаченні митця постає як країна, що перебуває на стадії певного сну, небажання змінюватися, у чому проявляються консервативні погляди самих жителів, у ньому він бачив пасивний початок, який не міг задовольнити його потребу до дії. На відміну від Індії, Захід

(на прикладі невеликого американського містечка Топаз) є втіленням подальшого швидкого промислового розвитку країни та її демократичної розбудови.

По-різному можна пояснювати основну сентенцію кіплінгівської творчості: Схід-Захід, ця центральна опозиція, тісно пов'язана з антитезою "імперія-неімперія", яка синонімічна традиційному протистоянню добро/зло або порядок/хаос. Центром істини Кіплінг побачив Британську імперію, яка, як пише А. Долінін, "набула у його очах значення майже трансцендентального: у ній він побачив законодавця і вождя, який вів "обрані народи" до есхатологічного спасіння" [1: 15]. Імперський мессіонізм став релігією Кіплінга. "Він творив міф про Імперію і англосаксів як єдиний народ, який піклується про світові долі" [1: 15].

Індія – це країна, де зіткнулися дві великі культури – Схід і Захід. Кіплінг знав Індію не з чуток. Працюючи в газеті, він мав можливість зібрати найбагатший фактичний матеріал про діяльність тамтешньої англійської адміністрації, про положення тубільців, про звичаї катування й зловживання. Колонія стала в його оповіданнях не тропічним раєм, а країною, де люди вмирили від ран і лихоманки, де жалили змії й кусали пантери, де стояла виснажлива спека, досить незвична для європейців, де людина тужила і страждала, пригноблена не тільки владою, але й почуттям власної самотності. Демократизм Кіплінга позначився й у виборі тем, і в постановці проблеми індусів, про яких автор знає все досконально, починаючи з релігії, давніх міфів і повір'їв і закінчуючи подробицями побуту й злидарського існування. Це очевидно з таких оповідань, як "Ліпсет", "Будівельники мосту", "Диво Пурун Багхата", "Саїс місс Юел" і "Справа про розлучення чоловіка й жінки Бронк-хорст". Героєм двох останніх є поліцейський Стрікленд, наділений деякими рисами самого письменника. Він живе з індусами в мирі, поважає їхні звичаї, при дослідженні кримінальних справ одягається в національний одяг, змішується з юрбою й завдяки знанню місцевих мов навіть видає себе за факіра. Європейці ставляться до героя Кіплінга негативно. Р.Кіплінг солідаризується зі своїм героєм й тим самим ще раз показує недієздатність англійської адміністрації, що поглиблює споконвічний конфлікт між колонізаторами й місцевими жителями, які страждають під "тягарем білої людини".

Багаторазові спроби пояснити феномен Кіплінга екзотичністю, політичною заангажованістю зовсім не наближають нас до справжнього розуміння творчості Редьярда Кіплінга (чи "залізного Редьярда" – як його називали друзі й недоброзичливці, вкладаючи у ці слова зовсім різний зміст), адже особистість Кіплінга одна з найбільш суперечливих та загадкових постатей в англійській літературі.

На початку ХХ століття, коли людство вступило у грандіозну смугу соціальних потрясінь, Кіплінг з його непохитною вірою в історичну місію Британії виглядав анахронізмом. Неоднозначно до творчості письменника ставилась інтелігенція, а для повоєнних поетів-авангардистів з кола молодих Т.С.Еліота і Е.Паунда, які тяжіли до складної рафінованої символіки, Кіплінг, що говорив мовою мільйонів, був не стільки митцем, скільки "бардом імперіалізму" [7: 172]. На жаль, цей ярлик на довго закріпився за письменником, дарма що один із його авторів, Т.С.Еліот, згодом чимало зробив для відродження доброго літературного імені Кіплінга. Йому ж належала одна з перших спроб дослідити особливості поетичного світу митця, зокрема, у Передмові до впорядкованих ним "Вибраних поезій" Кіплінга. "Кіплінг писав поезії, хоча й не прагнув цього робити. Він став автором балад. Річ у тім, що я розширюю і водночас дещо звужую значення слова "балада"[8: 128]. Різноманітність форм, які Кіплінг вигадує для своїх творів, вражає: кожна з них чітка, доречна і якнайкраще пасує до змісту і настрою твору. І водночас його віршування не є занадто правильним: монотонний ритм існує там, де монотонність справді потрібна.

З погляду проблеми "Схід-Захід" в контексті жанру балади цікавою видається "Балада про Схід і Захід", перші рядки якої часто й абсолютно неправомірно висмикуються з контексту – на доказ начебто непоборного для Кіплінга антагонізму двох різних світів з їхніми системами цінностей, поглядів і законів:

О, Запад есть запад, и Восток есть Восток,
И с места они не сойдут,
Пока не предстанут небо с землей
На страшен господен суд. (Пер. О.Полонської) [2: 254].

Насправді вся балада – це послідовне спростування цієї тези, палкий гімн силі людського духу, що дає змогу різним людям піднятися над кастовими і національними забобонами й простягти один одному руку. Адже відразу за двома часто цитованими рядками йде спростування:

Но нет Востока, и Запада нет
(что - племя, родина, род?),
Если сильный с сильным лицом к лицу
У края земли встаёт! (Пер. О.Полонської) [2: 254].

Європа і Азія відчуються Кіплінгом як дві великі корпорації, які мають власні внутрішні закони і ритуали, незмінні, рівні тільки самі собі, але закриті одна для одної, але є «великі речі, дві як одна: по перше – Кохання, по-друге – Війна», стосовно яких обидва закони збігаються: обидва вони вимагають від закоханих вірності і самопожертви, а від воїна – самовідданої відваги і поваги до ворога.

Балада має кільцеву композицію, рядки, наведені вище, повторюються в кінці твору. Весь він – немовби відповідь на питання, болюче і в той же час просте. Зіткнення двох ворогів – представників різних цивілізацій – Сходу (Камал) і Заходу (син полковника) змальовано не як протистояння цивілізації і дикунства, а як сутичку двох рівних противників, двох вовків із різних зграй:

Камал вцепился в него рукой и посмотрел в упор.
"Ни слова о псах, – промолвил он, – здесь волка с волком спор" [2: 257].

Порівняння воїна з вовком сягає своїм корінням індоєвропейської міфології. Вовк – істота, наближена до бога. Так, у скандинавській міфології вовк співвідносився з ватажком бойової дружини або з богом війни. У ролі останнього вовк виступає і у давньогерманській традиції. Вовк супроводжує бога Одіна. До цієї групи архетипів належить і порівняння війська, військового загону з вовчою зграєю. В індійському епосі "Махабхарата" Біхам також представлений в образі воїна-вовка. Таким чином, у даному архетипі перехрещуються Схід і Захід – Кіплінг поєднує у своєму вірші західну і східну традиції.

Можливо, архаїчні корені образної системи підказали Кіплінгу найбільш відповідний у цьому випадку жанр – баладу, яка є однією з найдавніших форм європейського фольклору і літератури.

Отже, Кіплінг ніколи не заперечував достоїнств азійської культури, більше того, він намагався зрозуміти закони Сходу, розшифрувати його код і навіть поглянути на світ з точки зору східної культури. Яким би джингоїстом не був Кіплінг, але його індійці – великий народ, який наділений глибокою душею, саме у такому контексті він з’явився у літературі кінця XIX століття у Кіплінга.

У баладі простежується ідея місіонерської ролі англосаксів. Поет щиро переконаний, що вони прокладають дорогу до цивілізації поневоленим народам, а тому повинні нести тяжкий тягар до кінця, як Томмі Аткинс ("Томмі"), що став своєрідним англійським "бравим солдатом Швейком". Нехай він і його товариші приречені на загибель, нехай гірко жаліються на долю, що закинула їх у далекі країни, та вони - гарматне м'ясо, принесене в жертву імперським амбіціям.

У книзі "Від моря до моря" Кіплінг наголошує, що англо-індійці є окремою нацією, батьківщиною якої є Індія. На його думку, англійці є великим народом, але створюють імперію ціною невиправданих втрат. Кіплінг також попереджає, що велика війна у Європі вигідна виключно Вашингтону – "демократії монополій" для якої старий світ є дуже вдалим ринком, а Японія швидше за все стане придатком США [4: 132].

Під час дослідження політичних настроїв Кіплінга, зокрема його опозиції "Схід-Захід", особливу увагу ми звернули на роман "Нуалака: Історія про Схід та Захід", адже саме цей твір став яскравим втіленням світобачення письменника, який народився в Індії, працював в Англії, а думками часто був у Сполучених Штатах Америки.

Роман "Нуалака" Р. Кіплінга написаний у 1891 році у співавторстві з Уолкоттом Балестье, посередником однієї з американських видавничих фірм в Англії. Кіплінгу належить індійська частина роману, Балестье – американська. Проте, у зв'язку з раптовою смертю Балестье у 1891 році, доопрацьовував роман Р. Кіплінг, тому літературознавці часто

приписують авторство тільки йому [5: 5]. Книга має підзаголовок “Роман про Схід і Захід”. Але традиційний Захід і Схід тут набуває нового змісту. На сторінках роману відбувається зустріч екзотичного Сходу і не менш екзотичного американського Заходу. Хронологічно роман охоплює події декількох місяців, зокрема деякі з них відбуваються протягом тижнів, а деякі – розгортаються протягом одного дня.

Просторові рамки твору відображені у сюжетній послідовності: спочатку автор подає картину західного маленького містечка Топаз, у якому тільки зароджується демократичний рух, плануються виборчі перегони, автор демонструє картини утворення нової держави на Дикому Заході.

Головний герой, енергійний і практичний Ніклас Тарвін, своїми рисами характеру нагадує героїв американських вестернів. Він вирушає до Індії у пошуках легендарного скарбу Нуалаки. Щоправда, на відміну від героїв вестернів, ним рухає не романтична пристрасть до пригод, а тверезий розрахунок: він має надію, що скарби допоможуть побудувати залізницю у рідному місті. Але для того, щоб Ніклас не виглядав таким приземленим прагматиком, у роман вводиться мелодраматична історія його кохання до Кейт, яка несподівано вирішила, що її призначення – поїхати до Індії в якості місіонерки і віддати своє життя заради полегшення долі індійських жінок. Молода дівчина-лікар переконана, що її місія на землі – лікувати людей в цій країні. Цікаво описує автор її погляд вже в останні дні перед поїздом: “У її очах поселилася печаль, яка притаманна людям, що живуть серед високих гір та безмежних рівнин, тим, чиє життя досить нелегке і хто знає йому ціну. Такі очі бувають у жінок американського Заходу” [3: 9].

Ніклас Тарвін, який вирушає з Кейт у мандрівку до Індії, керується не тільки турботою про добробут рідного міста, але й “особистим інтересом”: паралельно з пошуками скарбів він переконує Кейт повернутися на батьківщину і стати його дружиною.

Головний герой роману є патріотом свого міста: “він любив своє місто і дорожив цим почуттям” [3: 6], а от до Індії, про яку мріє його кохана, він ставиться досить критично, наголошуючи, що ця країна нерозвинута у моральному плані, а природні умови взагалі жахливі. І “єдине, що постійно є в Індії, – це холера, неймовірна спека та вічні війни” [3: 7]. Загублене у пустелі маленьке містечко Ратор нагадує діяльному Тарвіну болото. Він починає діяти у відповідності з правилами того суспільства, у якому йому довелося жити. Герою здається, що йому вдалося вивести жителів Ратора зі стану сплячки. Але поступово він усвідомлює, що Схід набагато складніший, ніж це здається на перший погляд. За зовнішньою пасивністю приховане достатньо складне і напружене життя. Роман закінчується “хеппі-ендом”. Хоча Ніклас Тарвін не забирає із собою скарбу Нуалаки, він знаходить кохану і повертається у рідне місто більш мудрою і зрілою людиною.

“Нуалаку” і роман “Кім”, який з’явився значно пізніше, віддаляють один від одного важливі події в житті Кіплінга. Через п’ять тижнів після смерті Балест’є він одружився з його сестрою Кароліною, і вирушив у весільну подорож спочатку до Канади і США, а потім до Японії, де він дізнався про банкрутство свого банку. Скориставшись кредитом, Кіплінг з дружиною повернувся у США, де побудували будинок, який Кіплінг назвав “Нуалака”. На той час він ще і не здогадувався, що головною його книгою стане “Кім”. Ця книга, опублікована у журнальному варіанті у 1901 році, являла собою синтез британської імперіалістичної ідеології з розважальною “повістю про хлопчиків”. Головний герой, що вагається між західною та східною системами цінностей, має деяку схожість з іншим героєм Кіплінга – Мауглі: як і Мауглі, він за місцем народження не належить до того середовища, у якому йому судилося жити. Хлопчик-сирота європейського походження, який виріс серед азіатів, випадково опиняється втягнутим у боротьбу за володарювання у Південній та Центральній Азії, яку ведуть між собою Британська та Російська імперії. Історія набуває особливої екзотичності та романтизму. Саме у “Кімі” автор поєднав, нарешті, Захід і Схід, збурих холодну північну кров безумними фарбами півдня. І втілив цю єдність в образі англійського хлопчика, що після смерті батьків змушений вести безпритульне життя на вулицях Лахора. Кім, англієць по крові, є самою Індією, з її кастами, віруваннями, забобонами, великою кількістю богів і звичаїв. Він міг стати ким завгодно: мусульманином, факіром, сікхом, учнем лами або лікарем. Граючись зі смертю, він смертельно ризикує,

проходячи крізь небезпеку, як фенікс – крізь полум'я. У романі діють герої з різних прошарків індійського суспільства, кожен зі своїми звичаями, уявою і манерою поведінки, пригодницький сюжет роману не приховує життя цілої країни і головною темою стає набуття духовності вуличним хлопчиком. Доля зводить його зі старим ламою з тибетського монастиря, який шукає річку, що змиває всі гріхи. Між хлопцем і старим зав'язується дружба. Кім стає учнем лами і, разом з тим, мандрує дорогами Індії, виконуючи завдання розвідки. Але поступово любов до лами завойовує серце хлопця і змушує підлітка по-новому подивитися на навколишній світ, людське життя і на самого себе. Багато дослідників вважають, що Кіплінг поставив свого героя перед дилемою, яка так і залишилася невіршеною. Кім мав обрати, чому присвятити себе: земному світу, якому властива груба матеріальність, але який сповнений захоплюючих пригод, або вічним ідеальним істинам, які сповідує і шукає лама. Важко не погодитися з тим, що “Кім” – книга про пошук істини, автор переконаний, що вона доступна і старому тибетському ламі і юному англійському безпритульному, бо істина поза часом і простором, що для неї такі умовності, як вік і расова належність, нічого не варті.

Відомо, що Індія неблагополучна країна, там мільйони жебраків, сотні померлих від голоду, постійно проливається кров: мусульмани ріжуть індусів, індуси – мусульман, а послідовники Калі – всіх підряд. Можливо, за часів Кіма, ситуація була кращою, оскільки країною керували британці (коли вони пішли єдина Індія роз'єдналась на власно Індію і Пакистан). Злидні і розкіш водночас властиві Сходу, величні храми і глибинна філософія, мудрість – все це Індія. “Кім” дійсно мудра книга, якщо вона і повчає, то не за західними зразками, а так, як прийнято на сході: не нав'язуючи, а показуючи.

Таким чином, означені мотиви в творчості Р.Кіплінга, складно переплітаючись, являють собою індивідуальний авторський синтез світових ідей і культурних символів. Західні і східні елементи не поляризовані у творчості письменника, їх цільність досягає тієї концентрації, коли одна художня домінанта перетікає в іншу, визначаючи змістовну цілісність його художніх творів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Долинин А. Редьярд Кіплінг // Кіплінг Р. Рассказы, стихотворения. – Л., 1989. – С.5-16.
2. Кіплінг Р. Избранное. – Л., 1980.
3. Кіплінг Р. Нуалака. Кім. – М., 1993. – 215 с.
4. Кіплінг Р. От моря до моря // Кіплінг Р. Немного о себе.: Пер. С англ. Д.Вознякевич, В.Кондраков, Н.Димичевский / Предисл. и сост. А.Николаевская. – М., 2003. – 414 с.
5. Кіплінг Р. Свет погас. Роман. Повесть. Новеллы. Под ред. Р.Ованесян. – М., 1992. – 463с.
6. Культурология XX век: Словарь: в 2 т. – СПб.: Университетская книга, 1997.
7. Фомина О.В. Взаимовлияние культур в истории: феномен Редьярда Кіплінга // Всеукраїнська молодіжна науково-практична конференція «Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин»: Статті та матеріали. – Луганськ, 2007. – Вип.3. – С.171-172.
8. Фомина О.В. Редьярд Кіплінг: апологет і незвіданий критик Британської імперії // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Шевченка. – 2006. - №17 (112). – С.127-133.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Вечірко - кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми психологічного аналізу у художньому творі, проблеми сучасної культурології.

СЕМАНТИКО-КОГНИТИВНЫЕ МЕТОДЫ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТЕННОЙ ПРОЗЫ: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Ирина ГАЛУЦКИХ (Запорожье, Украина)

У статті наводяться результати аналітичного огляду методів та методик когнітивного аналізу з досвіду застосування їх для дослідження художніх текстів.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітивна поетика, когнітивна семантика, концептуальний аналіз, концепт, фреймова семантика, концептуальна метафора, художній текст.

This article focuses on the perspectives of the linguistic study of literary texts. It comprises analytical review of the methods of cognitive analyses applied.

Key words: cognitive linguistics, cognitive poetics, cognitive semantics, conceptual analysis, concept, frame semantics, conceptual metaphor, literary text.

Сложность феномена художественного текста, его многоаспектность и многогранность обуславливают тот факт, что только лишь привлечение разных подходов к его изучению позволяет проникнуть в ткань художественного произведения, увидеть его особенности, понять творческий замысел автора. Невероятная сложность словесно-художественного творчества, его отличие от других видов речи вызывает необходимость разработки целого комплекса методик его анализа. Это и определяет наличие множества методов лингвистического, литературоведческого, лингвостилистического, лингвопоэтического, прагматического и, наконец, когнитивного видов анализа, которые уже разработаны и успешно используются в филологических студиях художественных текстов. При этом, методологический аппарат, который делает возможным более глубокое проникновение в таинственные смыслы текста, выбирается в соответствии с научной парадигмой.

Значительный интерес для исследователей на сегодняшний день представляет именно когнитивный подход к анализу художественных текстов – как поэзии, так и прозы.

На корпус методов, разработанных когнитивной лингвистикой, опирается в основном когнитивная поэтика, которую еще называют когнитивной теорией литературы и которую И. А. Тарасова определяет как «изучение архитектуры мыслительных форм автора и читателя» [12: 446]. Она представляет собой междисциплинарный подход к изучению художественного текста, объединяя совокупность смысловых, концептуальных, семиотических и коммуникативных методик, направленных на выяснение когнитивной мотивации любых эстетически значимых компонентов и всего текста в целом [11: 36]. Когнитивный анализ в трактовке И. А. Тарасовой определяется как разновидность смыслового анализа, который позволяет определить, какие компоненты каких когнитивных структур при помощи каких языковых средств актуализированы на определенном участке текста [11: 167]. В более глобальном смысле это тот вид анализа, который способен предоставить возможность наиболее глубокого и исчерпывающего изучения специфики преломления обыденной картины мира эстетически настроенным сознанием в художественном тексте и художественной картине мира.

Ведь, на наш взгляд, можно согласиться с точкой зрения о том, что художественное сознание не выступает противоположностью по отношению к повседневному, оно базируется на тех же когнитивных процессах, хотя они и используются для художественного и эстетического самовыражения.

Нужно отметить, что относительно данного положения есть и иные точки зрения. Один из основоположников когнитивной поэтики Ройвен Цур утверждает, что в случае с художественным творчеством срабатывает принцип «поэтического насилия над когнитивными процессами» [29: 4-5; 30]. Это, по-видимому, предполагает задействование наряду с привычными когнитивными процессами, их модификацию, нарушение, а иногда и деформацию, что и создает эффект своеобразного концептуального прорыва и создания нового узла в концептуальной картине мира [6:18], воплощенного в принципиально новых образах – «кенотипах» (термин Л.И. Белеховой [2]).

Вместе с тем, и художественный дискурс в целом, и отдельные включенные в него поэтические фигуры являются проявлением *структурированного* определенным образом сознания, а вовсе не неограниченного воображения [6: 18]. Ведь их создание подчиняется общечеловеческим принципам когниции, что и накладывает когнитивные ограничения на ход и логику поэтического воображения, а, следовательно, и построение художественного текста [27: 64-65], что согласуется с общеязыковой тенденцией в плане специфики протекания когнитивных процессов, лежащих в основе трансформаций семантики (ср. принципы прототипической семантики Д.Геерэртса [20]).

Это положение подтверждает и Р. Гиббс, подчеркивая, что суть поэтической образности состоит не в создании новых концептуализаций действительности, а в новых метафорических расширениях обычных способов концептуального картирования [21: 7].

Отстранившись от дискуссии по поводу возможности/невозможности наложения повседневной и художественной картины мира, хотим еще раз акцентировать внимание читателя на схожести когнитивных процессов в основе создания и структурирования обеих.

Таким образом, методики и принципы концептуального анализа, разработанные в лингвистической традиции, вполне релевантны для реконструкции хода преломления в художественном сознании когнитивных процессов, укоренившихся в обыденном сознании, что проводится с целью снятия неоднозначностей и трудностей в восприятии и интерпретации произведения, установлении диапазона прочтения текста, изучения авторского стиля путем структурирования концептуального пространства его образной системы и т.п. Соглашаясь с Маргарет Фримэн, заметим, что когнитивный подход, хотя и не способен дать ответ на вопрос о том, «почему поэт думает определенным образом» и не может описать «уникальность новизны художественного творчества», он может «выявить те особенности воображения, которые позволяют художественному произведению состояться» [19: 43].

Безусловно, на наш взгляд, методы когнитивного анализа нуждаются в дальнейшей разработке, а собственно их адаптации к специфике исследования художественных текстов путем их модификации и комбинации с целью углубления проводимого анализа.

В данной статье мы рассмотрим, какие виды анализа, разработанные в рамках когнитивной лингвистики, уже задействуются или являются перспективными как методы исследования художественных текстов. Эта систематизация является необходимой для того, чтоб с новых позиций вернуться к ответам на все еще открытые в когнитивной поэтике вопросы [см. 6].

В рамках когнитивной поэтики уже накоплен определенный опыт интерпретации художественных текстов, где доминантными выступают различные виды когнитивного анализа: методика реконструкции ключевых концептуальных метафор [2: 172-177; 3-5; 7; 8], изучение динамики ментальных пространств в рамках художественного текста [3; 5], построение текстовых миров в семантическом пространстве художественного текста и анализа их взаимодействия [9; 26], построение сети концептуальной интеграции [3; 4; 31], когнитивный анализ поэтического дейксиса [1; 13: 41-54; 21], использование принципа иконичности [13; 18: 254-259].

Значимость в этом аспекте методов и методик когнитивного анализа базируется на том, что в художественных текстах основными механизмами вербализации авторского замысла, создания художественного образа остаются метафора, метонимия и символизация, рассматриваемые в литературоведении как средства художественной выразительности, здесь же – как когнитивные механизмы формирования смысла. Именно метафорические, метонимические и символические когнитивные модели, наряду с пропозициональными (не использующими образные механизмы), Дж. Лакофф относит к основным в работе "Женщины, огонь и другие опасные вещи" [23]. В этой работе он разграничивает концепты базового уровня ('basic-level concepts'), образно-схематические концепты ('image-schematic concepts'), возникающие при непосредственном участии восприятия, а также комплексные концепты ('complex concepts'), которые выражают более сложные идеи и выступают результатами человеческой способности формировать когнитивные модели на основе концептов базового уровня (непосредственно понимаемых в терминах физического опыта).

Безусловно, когнитивная поэтика и методика ее анализа немислима без *когнитивной теории метафоры* Дж. Лакоффа и М. Джонсона, в которой метафора предстает не столько выразительным средством, сколько базовым *способом категоризации и концептуализации действительности* [24].

Детальное рассмотрение путей формирования предложенных Дж. Лакоффом метафорических, метонимических и символических моделей возможно при помощи теории метафорического отображения, подробно описанной как в работах Дж. Лакоффа и М. Джонсона [24], так и в исследованиях М. Тернера и Ж. Фоконнье [15; 16].

Она позволяет проиллюстрировать ход образования метафоры посредством системы отображений элементов домена, являющегося образом метафоры, на домен, являющийся топиком метафоры, а также объяснить понятие «концептуальной метафоры», введенного Дж.Лакоффом и М.Джонсоном [24: 18].

Данная теория и понятие о концептуальной метафоре является перспективным в интересующем нас аспекте. В частности, отметим возможность объяснения сложных

метафорических концептов, рожденных творческим сознанием автора художественного текста, первичными (примарными) метафорами, на которых базируются все абстрактные, в том числе базовые, понятия (время, причина, разум) [24]. Согласно такому представлению, где каждая первичная метафора оказывается затем «атомом в молекуле сложной метафоры, являющейся результатом концептуального слияния» [24: 13], абстрактные концепты упорядочиваются в когнитивном бессознательном индивида метафорически. Эта функция метафоры в художественном тексте еще более гипертрофирована. Она также позволяет актуализировать неизвестные свойства наблюдаемого объекта, выявить неожиданные его признаки, а также установить взаимодействие между слоями концептов, в чем мы абсолютно солидарны с Ж.Н. Масловой, которая отметила, что в художественных текстах могут комбинироваться концепты, ранее не связанные, и возникать новые варианты смысла [10: 389]. Изучение характера и специфики подобного взаимодействия, основанного на перекрещивании двух и более концептов в метафорической концептуальной модели, позволяет проследить когнитивный механизм включения нового объекта в художественную реальность и ход его осмысления через категоризацию на основе прототипического сходства.

Дальнейший опыт реконструкции концептуального пространства текста, где ключевую роль играют укорененные в повседневном сознании «метафоры, которыми мы живем» [24], приводит к необходимости поиска и систематизации способов их трансформации и модификации в художественном тексте. Поскольку, как показывают исследования [3], базовые концептуальные метафоры преобразуются в художественном сознании в более сложные концептуальные образования путем изменения, объединения между собой, разрушения и приобретают новое видение, интерес вызывает попытка систематизации способов их модификаций.

Так, З. Кёвечеш предложил классифицировать основные когнитивные механизмы поэтического переосмысления базовых концептуальных метафор, среди которых: 1) *расширение*, что предполагает появление дополнительных концептуальных составляющих в концептосфере-источнике; 2) *развитие* (наращивание), в основе которого – замена ракурса концептуализации; 3) *объединение*, результатом которого является одновременная активация, наложение или слияние нескольких базовых метафор; 4) *пересмотр*, при котором ставятся под сомнение релевантность укорененных в сознании базовых метафор [22; 47-53].

И действительно, базовые концептуальные метафоры очень часто пересматриваются, а иногда и коренным образом, в контексте художественного произведения, выходя, таким образом, за рамки укоренившихся ментальных схем.

Изучение системы образов с помощью теории концептуальной метафоры способствует их рассмотрению как составляющих устойчивой индивидуально-авторской символики, системы регулярных образных уподоблений, что находим в исследованиях авторов [3-5; 7].

Следующим этапом в поисках скрытых смыслов текста может выступать построение сети концептуальной интеграции по Ж.Фоконнье и М.Тернеру [16]. Подобная методика вступает инструментом вычленения новых неожиданных смыслов, появление которых часто стимулируется явлением эмотивного резонанса [7].

Следующий подход, релевантный в плане изучения художественных текстов – разработка анализа в рамках когнитивной семантики, предложенного Л. Талми [28] – направлении, в котором исследуется концептуальное содержание и его организация в языке [28: 4]. Известен опыт использования подобного вида анализа при изучении поэтического текста [10], где рассматривается специфика отражения в языке поэзии особенностей концептуализации действительности и способов кодирования концептов в поэтическом языке с целью выявления того, как концепты и механизмы вербализации поэтической картины мира отличаются от общезыковой картины.

Таким образом, основополагающим среди положений теории Л.Талми, релевантных в рамках анализа художественного текста, выступает понимание о концептуальной системе, которая кодируется в языке, как состоящих из двух подсистем: структурирующей («conceptual structuring system») и наполняющей содержанием («conceptual content system»). В языке эти подсистемы представлены в терминологии Л. Талми [28] элементами закрытого класса («closed-class») и открытого («open-class»), соответственно. В структурирующей

подсистеме автор выделяет такие составляющие как *конфигурирующая система*, (структурирует пространственные, временные характеристики, а также участников ситуации; *система перспективы* (определяет точку зрения, позицию, с которой рассказывается о ситуации, здесь вербализуется дейксис и позиция нарратора); *система внимания* (определяет, как говорящий или рассказчик направляет внимание оппонента на детали ситуации); *динамическая система силы* (описывает положение объектов по отношению к воздействующим силам, которые понимаются не только как физическое, но и психологическое или социальное воздействие) [28].

Вышеперечисленные системы, по мнению Ж.Н. Масловой, должны действовать на уровне поэтического текста, что она аргументирует одинаковой, вторичной по своей сущности, природой художественной и языковой картины мира [10: 372].

В когнитивной семантике можем выделить также еще ряд подходов, которые могут быть адаптированы к изучению художественных текстов. Наряду с возможностью изучения характера взаимодействия концептов посредством теории ментальных пространств Ж.Фоконнье [14; 15], анализу может подвергаться организация семантической структуры относительно структур концептуального знания в рамках теории фреймовой семантики Ч. Филлмора [17] и теории доменов Р. Ленекера, суть которой заключается в том, что репрезентация знания может быть организована по принципу «профиль-основание» («profile-base organisation») [25].

Здесь важен факт понимания опорного и уточняемого знания, которые взаимодействуют как два ментальных пространства. Механизм такого взаимодействия заключается в проецировании выделяемых характеристик опорного концепта (опорного знания) на уточняемый концепт (уточняемое знание), в результате чего формируется новое ментальное пространство – новое оценочное знание.

Думается, что основу процесса проецирования характеристик одного концепта на другой можно увидеть, обратившись к явлению сложного профилирования, описанному Р. Лэнкером [25: 214-228]. Он разработал понятие сложного профиля, который включает два выделяемых элемента: определяющий, который назвал «ориентир» (land-mark), и определяемый - «траектор» (trajector), а также отношение между ними. Такой сложный профиль он назвал «реляционным профилем». На базе модели, предложенной Р. Лэнкером, можно определить роли, выполняемые уточняемым знанием и опорным знанием в процессе формирования нового знания.

Знание о любом объекте многоаспектно и может быть представлено в виде фрейма, элементы которого, отражающие признаки объекта, могут интерпретироваться как части, в комплексе составляющие целое. В зависимости от ситуации говорящий и реципиент выделяют какой-либо признак, знание о котором становится опорным и которое проецируется на спектральную шкалу уточняемого концепта. Таким образом, высвечивается определенная позиция траектора (актуальный для данной ситуации элемент спектральной шкалы). Выделенная характеристика опорного концепта определяет позицию траектора и поэтому опорный концепт представляет собой ориентир (landmark) в реляционном профиле. В результате актуализации элементов, аналогичных для двух концептов (фреймов), определяется зона пересечения двух концептов (фреймов), то есть их активная зона (см. [17; 25]).

Данный подход, используемый в когнитивной семантике, позволяет установить взаимодействие концептов и ментальных пространств, которые в художественных текстах могут носить новый, неожиданный характер.

В целом, очевидно, что когнитивная поэтика охватывает множество возможных направлений когнитивного анализа, обобщая различные методологические подходы, которые могут включать также исследования метафорических архетипов, использование теории концептуальной интеграции, скрипты и схемы, теорию прототипов и т.п. Все вышеперечисленное свидетельствует о необходимости выработки интегрированной методики концептуального анализа художественного текста в целом, где объединяются различные техники, которые в своей совокупности позволят сделать его интерпретацию наиболее объективным.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахапкин Д. Н. Когнитивный дейксис и проблемы анализа художественного текста // Первая российская конференция по когнитивной науке: Тезисы докладов. – Казань: КГУ, 2004. – С. 21–22.
2. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії). – Херсон: Айлант, 2002. – 368 с.
3. Воробьёва О.П. Сюжетное напряжение сквозь призму конфликта ментальных пространств (опыт концептуального анализа) // Когнитивная семантика: Ч.1. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 123-125.
4. Воробьёва О.П. Художественная семантика: когнитивный сценарий // С любовью к языку: Сб. науч. тр. Посвящается Е.С.Кубряковой. – М.; Воронеж: ИЯ РАН; ВГУ, 2002. – С. 379-384.
5. Воробьёва О.П. Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд // Языки и транснациональные проблемы: Мат-лы Первой междунар. науч. конф. Т.ІІ / Отв. ред. Фесенко Т.А. – М.; Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2004. – С. 50-55.
6. Воробийова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – Вип. №635. – С. 18-22.
7. Воробийова О.П. Поетика хвиль в контексті емоційного резонансу (нарис з когнітивної емотіології) // Мова, культура й освіта в сучасному світі: Зб. наук. праць до 90-річчя проф. Романовського О.К. / Відп. ред. Стишов О.А. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – С.126–135.
8. Колесник Д.М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мердок: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. - Черкассы, 1996. – 260 с.
9. Короткова Л.В. Семантико-когнитивный и функциональный аспекты текстовых аномалий в современной англоязычной художественной прозе: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – Киев, 2001. – 20 с.
10. Маслова Ж.Н. Концептуализация в поэтическом тексте // Когнитивные исследования языка. Вып. IV. Концептуализация мира в языке / ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Н.Г.Державина, 2009. - С. 370-397.
11. Тарасова И.А. Введение в когнитивную поэтику. – Саратов: Научная книга, 2004. – 48 с.
12. Тарасова И.А. Когнитивная поэтика футуристического текста // II международная конференция по когнитивной науке. – СПб., 2006. – С. 446-447.
13. Burke M. Iconicity and literary emotion // European Journal of English Studies. – 2001. – Vol.5, No.1. – P. 31-46.
14. Fauconnier G. 1994. Mental Spaces. New York: Cambridge University Press.
15. Fauconnier G. & Turner M. 1996. Blending as a central process of grammar // Conceptual Structure, Discourse, and Language / Ed. A. Goldberg. - Stanford: Center for the Study of Language and Information.
16. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. — N.Y.: Basic Books, 2002.
17. Fillmore Ch. Frame semantics and the nature of language" // Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech. Volume 280. – NY, 1976. – P. 20-32.
18. Freeman M. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature // Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective / Ed. by A.Barcelona. — Berlin; NY: Mouton de Gruyter, 2000. — P. 253-281.
19. Freeman M. The body in the word: A cognitive approach to the shape of a poetic text // Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / Ed. by E. Semino and J.Culpeper. — Amsterdam: John Benjamins, 2002. — P.23-47.
20. Geeraerts D. Diachronic Prototype Semantics. A Contribution to Historical Lexicology. – Oxford: OUP. - 224 p.
21. Gibbs R. W., Jr. The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language and Understanding. — Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
22. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. – Oxford: OUP, 2002.
23. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. – Chicago: University of Chicago Press, 1987.
24. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. - Chicago: University of Chicago Press, 1980.
25. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I. - Stanford University Press, 1987.
26. Semino E. Language and World Creation in Poems and Other Texts. – London; New York: Longman, 1997.
27. Shen Y. Cognitive constraints on poetic figures // Cognitive Linguistics. – 1997. – V.8, No 1. – P. 33-71.
28. Talmy L. Toward a cognitive semantics (in 2 vols.) - Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 2000.
29. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics. – Amsterdam: Elsevier Science Pbl., 1992.
30. Tsur R. Aspects of cognitive poetics // Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / Ed. by E. Semino and J.Culpeper. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2002. – P. 279-318.
31. Vorobyova O. Conceptual blending in narrative suspense: Making the pain of anxiety sweet // 7th International Cognitive Linguistics Conference: Abstracts. – Santa Barbara, 2001. – P. 188-189.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Галуцких – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри англійської філології Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна поетика, концептологія, лінгвістика тексту, історична лексикологія, питання мовної еволюції, лінгвокультурологія.

ЭМОТИВНОСТЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В КОНТЕКСТЕ ПРОГРАММЫ ЕГО ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Светлана ГЛАДЬО (Винница, Украина)

У статті розглядається одна з базових категорій художнього тексту у ракурсі раціонального та емоційного аспектів програми текстової інтерпретації, будується концептуальна модель емотивності художнього тексту з урахуванням референційного, інтенціонального та рецептивного факторів, визначаються три основні складові емотивності: предметність, залученість й сугестивність.

Ключові слова: емотивність, програма інтерпретації художнього тексту, когнитивний ракурс, емотивний ракурс, предметність, залученість, сугестивність.

The analysis of a basic category of literary text is conducted within the program of textual interpretation that has both rational and emotional value. The conceptual model of emotivity is built on the basis of referential, intentional and receptive factors. The three main components of emotivity – objectivity, involvement and suggestivity are outlined.

Key words: emotivity, the program of textual interpretation, cognitive aspect, emotive aspect, objectivity, involvement and suggestivity.

Вписанная в содержание текста программа по распределению и осмыслению адресатом задаваемого данным текстом характера его восприятия, т.е. программа интерпретации текста [6: 226], включает в себя, в приложении к художественному тексту, как рациональный (когнитивный), так и эмоциональный (эмотивный) ракурс [7: 240]. Когнитивный ракурс программы интерпретации художественного текста, ориентированный на интеллектуальный контакт автора и читателя, предполагает обработку «логического пространства художественной реальности текста, его метасмысла» [4: 37].

Эмотивный ракурс данной программы соотносится с вероятным эмоциональным контактом автора и гипотетического читателя, т.к. художественный диалог предполагает не только «со-мыслие» автора и читателя, но и их «со-чувствие» (по Г. Шпету). Реконструкция читателем вписанной в текст программы интерпретации в её эмотивном ракурсе связана, таким образом, с выявлением точек эмоционального контакта читателя с автором. Такого рода эмоциональный контакт становится возможным благодаря воплощению в тексте эмоциональных интенций автора, очерчиванию предполагаемого эмоционального реагирования читателя на текстовую действительность, а также экспликации в тексте эмотиогенного знания о мире.

Соотнесённость указанных ракурсов программы интерпретации художественного текста обусловлена взаимодействием в художественном тексте когнитивных и эмоциональных сфер, которые, будучи неразделимыми, являются отличными друг от друга аспектами человеческого опыта [см. 14: 168]. Проблема разграничения эмоционального, чувственного и когнитивного, интеллектуального, в сфере которого различаются разум (*intellectus*) и рассудок (*ratio*) [9: 49], в структуре сознания, мышления и познания решалась сначала философами, а позже психологами и лингвистами на основании как теоретических представлений об эмоциях, так и феноменологических данных о них. При этом существовавшая до недавнего времени «пандемия когнитивизма» (по А. А. Залевской) сменилась признанием взаимообусловленности сфер когнитивного и эмоционального, доказательства которой приведены в многочисленных работах психологов и философов (Вилюнас В.К., Выготский Л.С., Пиаже Ж., Рубинштейн С.Л. и др.). Параллельно с ними к выводу о взаимодействии когнитивного и эмоционального в системе языка приходят и лингвисты [Арутюнова Н.Д., Балли Ш., Вежбицкая А., Демьянков В.С., Залевская А.А., Шаховский В.А. и др.], отмечая, что «когнитивные процессы вызывают эмоции, т.к. они эмотиогенны, а эмоции влияют на когнитивные процессы, т.к. они проникают во все уровни когнитивных процессов (пер. наш - Гладь С.В.)» [14: 173].

С учётом взаимообусловленности когниции и эмоций программа интерпретации художественного текста схематически может быть представлена следующим образом (схема 1):

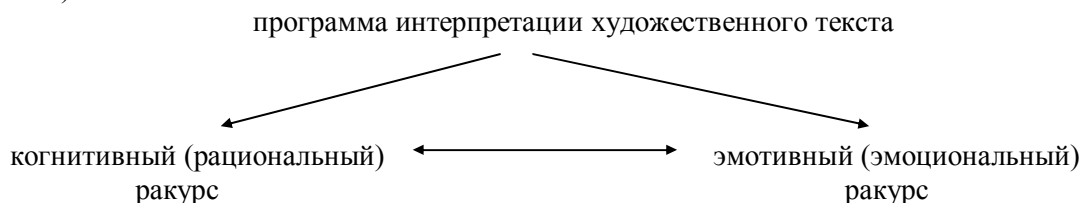

Схема 1. Единство сфер когнитивного и эмоционального в художественном тексте

Основу обоих ракурсов программы интерпретации текста составляют представленные в художественном тексте знания о мире. Однако в отличие от когнитивного ракурса исследуемой программы, который основывается на знаниях участников коммуникации о

мире вообще, её эмотивный ракурс базируется на определённой части данных знаний, а именно, – на знаниях о человеческих эмоциях, т.е. об эмоциональных концептах и прототипических ситуациях, в рамках которых данные эмоции можно описать [см. 5: 216; 10: 153].

Когнитивный ракурс программы интерпретации художественного текста сопряжён с прогнозируемым пониманием читателем главной идеи художественного текста и связан с теми конкретными социальными и/или индивидуальными эмоциями, которые адресат в потенциале может испытывать в результате интеллектуального контакта с автором при получении из текста определённой рациональной информации. Именно поэтому в идеале любой текст является эмоционально значимым в каждом конкретном прочтении.

Признавая важность когнитивного ракурса программы интерпретации художественного текста, нельзя не отметить, что в художественном тексте читатель ищет не столько источник информации, сколько источник удовлетворения своих эмоционально-эстетических потребностей [12: 134]. В этом смысле эмотивный ракурс программы интерпретации художественного текста является, по сути, программой организации переживаний гипотетического читателя, реагирующего на текст нормальным, или прототипическим образом. Когнитивной основой эмотивного ракурса данной программы является способность читателя при восприятии и интерпретации художественного произведения оперировать концептами эмоций [5: 326], которые принимают форму прототипического сценария, описывающего не столько внешнюю ситуацию реальной действительности, сколько абстрактную когнитивную структуру [18: 120], или сценариев и фреймов, обобщённо включающих все ситуации, связанные с определёнными эмоциями [1: 458–459]. Иными словами, чтобы прочувствовать некоторую эмоцию (или понять, что подразумевается под той или иной эмоцией в художественном тексте) необходимо *знать*, что чувствует человек, находящийся в определённой ситуации или получающий представление о ней, т.е. уметь оперировать конкретными концептами “когнитивно-обоснованных” (cognitively based) эмоций лингвокультурного или универсального характера [см. 18: 178–179].

Исходя из того, что художественный диалог между автором и читателем отражён в текстовой семантике, которая является своеобразным оттиском форм и способов представления знаний и эмоций коммуникантов, раскрытие лингвокогнитивной сущности эмотивности как категории художественного текста требует обращения к вопросу о её концептуальном представлении.

Для построения концептуальной модели эмотивности художественного текста необходимо учитывать, с одной стороны, особенности семантики художественного текста, а с другой, – природу человеческих эмоций, важнейшими свойствами которых являются их предметность (направленность на мир) и субъективность (принадлежность субъекту) [8: 110]. Семантика текста формируется с учётом того, что текст означает, как он построен и как относится автор к его многочисленным адресатам. В этом смысле описание эмотивности возможно с точки зрения референциального [11: 22], интенционального (авторского, адресантного) и рецептивного (читательского, адресатного) [6: 45–46] аспектов текстовой семантики, разграничение которых позволило выделить три составляющие эмотивности: предметность, вовлечённость и суггестивность. Под **предметностью** понимается присутствие в художественном тексте эмотиогенных знаний о мире, **вовлечённость** отражает воплощение в тексте знаний об авторских эмоциональных намерениях, а **суггестивность** является своеобразным указанием на возможное эмоциональное реагирование адресата на текстовую действительность.

Разграничение объективной действительности как источника человеческих знаний и действительности, отражённой сознанием человека (projected) [16: x], позволяет рассматривать текстовую действительность как оттиск сложного коммуникативного акта, осуществляемого с определёнными целями и следствиями. В этом плане следует учитывать различие между художественным диалогом и реальным коммуникативным актом, в процессе которого его участники могут испытывать и/или выражать эмоции, а также говорить о них [15: 258]. В коммуникативном акте эмоции адресанта и адресата могут быть соположены и/или внеположены ему. Именно поэтому разграничиваются эмоции адресанта и адресата

пресуппозиционного характера, т.е. не связанные с самим коммуникативным актом, и эмоции, выраженные адресантом в процессе коммуникативного акта, а также эмоции, возникшие у адресата в результате общения. Испытанные и/или эксплицитно/имплицитно выраженные участниками коммуникации в процессе общения эмоции получили название “горячих” (hot) [14: 170]. Эмоции, которые вербализованы как объекты человеческой концептуализации (human cognizance), называют “прохладными” (cool) [ibid]. Указание на прохладные эмоции коммуникантов носит описательный характер и реализуется в виде сообщения об эмоциях (account of emotions), которое может быть эксплицитным, проявленным и имплицитным, скрытым [op.cit., 173–174]. В этом плане в художественном тексте в ракурсе авторского повествования горячие эмоции участников коммуникации (автора и гипотетического читателя) опредмечиваются за счёт комментариев, текстовых внесений, лирических отступлений и пр., т.е. элементов текста, с помощью которых прямо выражаются эмоциональные интенции автора и моделируется предполагаемое эмоциональное реагирование читателя на текстовую действительность. Прохладные эмоции участников коммуникации реализуются в художественном тексте опосредованно, в виде косвенного указания на эмоциональные интенции автора и ориентации на эмоциональный опыт читателя. Соответственно, предметность, вовлечённость и суггестивность связаны с прохладными эмоциями участников коммуникации в случае концептуального манифестирования эмоций, основанного на знании автора/адресата о прототипических ситуациях, сопряжённых с эмоциями человека. Составляющие эмотивности также соотносятся с горячими эмоциями автора/адресата благодаря репрезентации в тексте эмотиогенных знаний о мире (предметность), через прямое выражение авторских эмоций (вовлечённость), за счёт указания на предполагаемое эмоциональное восприятие фрагментов текстовой действительности читателем (суггестивность). Учитывая возможность параллельного подключения в авторское повествование горячих и прохладных эмоций участников коммуникации, т.е. как прямого выражения, так и косвенного указания на них, сообщения о них, можно говорить о смешанных эмоциях участников коммуникации, реализованных в художественном тексте.

Исходя из того, что любая эмоция обусловлена положением вещей, которое человек воспринял или созерцал, и его рациональной оценкой этого положения вещей [1: 52], составляющие эмотивности художественного текста следует рассматривать и с точки зрения аксиологичности. Сопровождение эмотивности оценочным компонентом, подтверждаемое многочисленными исследованиями психологов [5: 85 и др.] и лингвистов [13: 342; 17: 239 и др.], было отмечено ещё Ш.Балли, который полагал, что чувства, вызванные речью (текстом) у адресата, характеризуются одобрением/неодобрением явления, вещи, мысли [3: 86]. Ввиду неоднородности оценочных характеристик в семантике слова и высказывания принято разграничивать оценки рационального и эмоционального планов. Данное разграничение является достаточно условным, т.к. не бывает “ни абсолютно рассудочных, ни абсолютно эмоциональных речевых актов, <...> значение имеет только пропорция, в которой они представлены” [op.cit., 188]. Всё же своеобразие семантики рациональной оценки заключается в том, что она “выносит приговор” о нарушении эталонов и стереотипов [2, 298], в то время как эмоциональная оценка выражает определённые чувства-отношения, способствуя возникновению соответствующей эмоциональной реакции у адресата. Отношения эмоций и оценки могут быть выражены с помощью линейного ряда: первопричина эмоции как физическое восприятие или ментальное созерцание некоторого положения вещей :: рациональная (интеллектуальная) оценка этого положения вещей как вероятного или неожиданного, желательного или нежелательного для субъекта :: собственно эмоции и эмоциональное отношение к действительности как результат двух предыдущих фаз [7: 52].

С учётом всего вышесказанного концептуальная модель эмотивности художественного текста приобретает вид куба, сторона А которого представляет три составляющие эмотивности: предметность, вовлечённость и суггестивность; на стороне В отмечена аксиологичность, выраженная положительным, отрицательным и неопределённым знаками (например, удивление может быть связано как с положительным, так и с отрицательным

знаком); сторона С изображает горячие, прохладные и смешанные эмоции автора и гипотетического читателя, очерченные в тексте.

Изображение концептуальной модели эмотивности в виде куба обусловлено стремлением схематически представить многомерность и объёмность семантики художественного текста, рассматриваемой в ракурсе эмотивности; показать взаимную сопряжённость и совмещение составляющих эмотивности, эмпирическое разграничение которых весьма условно; отразить невозможность выявления сущности эмотивности без учёта специфики выражения человеческих эмоций (их названия, описания или указания на них) в художественном тексте. Дальнейшее обращение к той или иной составляющей эмотивности определяется выбором плоскости рассмотрения эмотивности: как воплощения эмоциональных интенций автора, как указания на вероятные эмоции читателя или как экспликации эмоциогенных знаний о мире. При исследовании такого рода плоскостей учитываются возможность их маркирования положительным, отрицательным или неопределённым знаком аксиологичности, а также соотносённость с горячими, прохладными или смешанными эмоциями участников коммуникации.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды: В 2-х томах / Рос. акад. наук, Языки русской культуры, Восточная литература. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1995. – Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. – 767 с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика: Пер. с фр. – М.: Изд-во ин. лит-ры, 1961. – 394 с.
4. Богин Г.И. Рефлексия и понимание в коммуникативной подсистеме “человек – художественный текст” // Текст в коммуникации: Сб. науч. тр. – М.: АН СССР, Ин-т языкознания, Тверской сельскохоз. ин-т, 1991. – С. 22–40.
5. Вежбицкая А. Толкование эмоциональных концептов // А. Вежбицкая. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ. – М.: Русские словари, 1997. – С. 326–375.
6. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. – М., 1993. – 406 с.
7. Воробьева О.П. Эмотивность художественного текста и читательская рефлексия // Язык и эмоции. – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 240–246.
8. Графова Т.А., Шахнарович А.М. Экспериментальное исследование реализации эмотивности в речевой деятельности // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991. – Гл. 4. – С. 99–113.
9. Демьянков В.З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория // Язык и структуры представления знаний: Сб. научно-аналит. обзоров. – М.: Рос. акад. наук, Ин-т научной информации по общ. наукам, 1992. – С. 39–77.
10. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Генезис числа у ребенка. Логика и психология: Пер. с англ. и фр. – М.: Междунар. педагог. академия, 1994. – 680 с.
11. Тураева З.Я. Лингвистика текста. Текст: структура и семантика. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
12. Шаховский В.И. Эмотиология в свете когнитивной парадигмы языкознания // К юбилею ученого: Сб. науч. тр., посвященных юбилею Е.С.Кубряковой. – М.: Моск. гор. пед. ун-т, 1997. – С. 130–135.
13. Caffi C., Janney R.W. Toward a Pragmatics of Emotive Communication // Journal of Pragmatics: An Interdisciplinary Monthly of Language Studies. – 1994. – No 22. – P. 325–373.
14. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A Preliminary Survey of the Field // Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists / Eds. W.Bahner, J.Schildt, D. Viehweger. – Berlin: Akademie Verlag, 1987. – P. 168–179.
15. Danes F. Involvement with Language and in Language // Journal of Pragmatics: An Interdisciplinary Monthly of Language Studies. – 1994. – Vol. 22. – P. 251–264.
16. Jackendoff R. S. Semantics and Cognition. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 1983. – 283 p.
17. Stankiewicz E. Problems of Emotive Language // Approaches to Semiotics: Cultural Anthropology, Education, Linguistics, Psychiatry, Psychology / Eds. T. A. Sebeok, A.S. Hayes, M.C. Bateson. – L.: London Univ. Press, 1964. – P. 239–264.
18. Wierzbicka A. Semantics. Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. – Oxford; N.Y.: Oxford Univ. Press, 1992. – 487 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Гладь – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: лінгвокогнітивістика, семантика та інтерпретація художнього тексту, лінгвосоціотика, дискурсознавство.

РОЛЬ ІНТЕРТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ ІМПЛІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Ольга ГРИНЯК (Херсон, Україна)

Стаття присвячена ролі інтертексту в розкритті прихованого смислу поетичного тексту та проблемі формування і функціонування імплікатів як основних складників імплікативного простору.

Ключові слова: імпліцитність, імплікативний простір, імплікат, індикатор імплікату, інтертекст, значення, смисл.

The article focuses on the role of intertext in explication of the hidden sense of a poetic text, on the problem of the formation and functioning of implicates as the main components of the implicit space.

Key words: implication, implicit space, implicate, indicator of an implicate, intertext, meaning, sense.

Когнітивний підхід, який спирається на дані з психології, філософії і лінгвістики, дає можливість внести уточнення у визначення вищенаведених термінів та виявити співвідношення значення, змісту і смислу. У цілому, під значенням у лінгвістиці розуміють об'єктивний зміст, а під смислом – зміст, пов'язаний з індивідуальною інтерпретацією значення [3: 15]. Смысл виступає єдністю інтелектуальних та афективних процесів, оптимальне сполучення раціонального й емоційного робить його повноцінним [7: 55; 8: 72].

Співвіднесення понять значення, зміст і смисл уможлиблює дослідження особливостей імплікативного простору. Значення номінативної одиниці – це опредметненні знання про світ, форма мовного знання про типізовані або конкретні об'єкти дійсності [1: 19]. Під значенням тексту в лінгвістиці розуміють експліцитний зміст, а під смислом – зміст, пов'язаний з індивідуальною інтерпретацією значення [3: 14-20].

Актуальність вибору теми зумовлена, з одного боку, зростаючим інтересом дослідників до проблеми імплікації, а з іншого – розвитком когнітивної лінгвістики, яка дає можливість глибше вникнути в авторський задум. Недостатнє вивчення **імплікативного простору** як лінгвокогнітивного конструкту, що є результатом прочитання та осмислення поетичного тексту становлять проблематику дослідження. Метою дослідження є виявлення імплікатів – смислів, прихованих у художньому за допомогою інтертекстуалізації – лінгвокогнітивної процедури, що передбачає використання інтертексту, а крім нього вимагає фонових або, в термінології когнітивістики, енциклопедичних знань [4: 30].

Виходячи з того, що імплікативний простір обіймає всі рівні тексту, його вивчення передбачає аналіз як мовних, так і позамовних чинників його формування. До мовних відносимо індикатори імплікатів – носії прихованого смислу в поетичному тексті, які привертають до себе увагу в ході прочитання тексту завдяки стилістичній маркованості. До позамовних чинників – інтертекст – основний вид та спосіб побудови художнього тексту в мистецтві модернізму й постмодернізму, який полягає у тому, що текст створюється за допомогою аллюзій та ремінісценцій [9: 113].

Лінгвокогнітивний аналіз поезії модерну показав, що імплікатом, який об'єднав поетичні тексти Е.А. Робінсона, Е. Лі Мастерса, Р. Фроста є «*цінність особистості*». Так, наприклад, у збірці «The Town Down the River» Е.А. Робінсона у центрі Тільбюрі-таун, метонімічний зміст якого «*світ людських драм, розчарувань*», втілюється головна ідея тексту – неповторність життєвого досвіду, власний погляд на життя кожної окремої людини. Лаконічні портрети-характеристики провінційних мешканців Тільбюрі-тауна (Ричарда Корі, Кліффа Клінгенхагена, Люка Хевергола, містера Флада та ін.) імплікують у собі особистісні переживання, драми, самотність ліричних героїв: *And shook his head, and was again alone./ There was not much that was ahead of him,/ And there was nothing in the town below* [1: 190-192]. Схема зображення вигаданого містечка Тільбюрі-тауна як своєрідного мікросвіту сприймалася як модель макросвіту Америки [6: 35] і була використаний Едгаром Лі Мастерсом у збірці епітафій «Spoon River Anthology». Е.Лі Мастерс як і Е.А. Робінсон, зображує простих людей, невдах, чудаків, фантазерів. Особливість жанру епітафії слугує постійним нагадуванням читачу про те, що життєвий шлях закінчено і немає ходу назад, вказуючи таким чином на імплікат: «*швидкоплинність життя*».

Where are Elmer, Herman, Bert, Tom and Charley,

The weak of will, the strong of arm,

the clown, the boozier, the fighter?

All, all are sleeping on the hill [1: 198].

До вищезгаданого імплікату звертається Р. Фрост у таких поетичних текстах, як, наприклад «Come in», «Stopping by Woods on a Snowy Evening», «Acceptance», у яких індикатором імплікату виступає номінативна одиниця «wood»: «*the woods are lovely, dark and deep*» [1: 236]. Ліс таїть у собі небезпеку із-за своєї непізнаності: «*as I came to the edge of the woods*» [1: 238], нарощуючи смисл завдяки інтертекстуальним зв'язкам із «Божественною комедією» Данте: «*я опинився у похмурому лісі, пройшовши до середини земне життя*», «*той дивний ліс погрозливий, дрімучий*» [5: 5].

Протилежний «цінності особистості» імплікат «знецінення життя» втілюють К. Седберг у таких поетичних текстах як, наприклад, «Limited», «Grass», «Chicago» та Р. Джефферс у «The World's Wonders». Вищезгаданий імплікат К. Седберг пов'язує з філософськими роздумами про тлінність усього живого «*and all the men and women laughing in the diners and sleepers shall pass to ashes*» [1: 208], а також з властивістю часу стирати з пам'яті наступних поколінь імена, події, місця колишньої слави і колишніх поразок:

Pile the bodies high at Austerlitz and Waterloo.

Shovel them under and let me work –

I am the grass; I cover all.

Two years, ten years, and passengers ask the conductor:

What place is this?

Where we now? [1: 210]

К. Седберг активує фонові знання читачів з історії про кровопролитні бої між армією Наполеона I із союзними військами Росії і Австрії (Аустерліц) й англо-голландськими (Ватерлоо) [11: 75], акцентуючи увагу на тому, що з плином часу вже не можливо віднайти місця сутичок, поховань полеглих у боях, тому що вони покриті травою (*I am the grass; I cover all*). Імплікат «те, що зітре із пам'яті спогади» формується через концептуальну інтеграцію семантичних ознак, які містяться на периферії семантичної структури номінативних одиниць: «*grass, cover*» та риторичних питань: «*What place is this? Where we now?*» Ці індикатори імплікатів мають інтертекстуальний зв'язок з російським прислів'ям «всякая могила травой поростет».

Як і К. Седберг Р. Джефферс у вірші «The World's Wonders» активує енциклопедичні знання читачів з історії, але якщо К. Седберг звертається до воєнних подій початку XIX століття, Р. Джефферс імпліцитно вказує на Другу Світову війну, сучасником якої він був, а саме на ядерну атаку літаків США японських міст Хіросіми та Нагасакі в серпні 1945, у результаті якої загинули близько п'ятисот тисяч людей [11: 342].

I have seen far stars weighed and their distance measured,

and the powers that make the atom put into service – For what? –

To kill half a million flies – men I should say – at one slap [1: 256].

Імплікат «знецінення життя» актуалізується завдяки порівнянню людей (*men*) із комахами (*flies*), унаслідок якого активується конотативне значення «*flies*» – «щось маленьке, мізерне» [10].

Імплікат «необхідність мирного існування» виходить на перший план у таких поетів-постмодерністів як А. Гінзберг («Wichita Vortex Sutra», «Howl», «Hum Bomb!»), Г. Корсо («Bomb»), Р. Блай («The Teeth Mother Naked at Last», «Call and Answer»). Індикатор імплікату «bomb» в однойменній антивоєнній поемі-притчі Г. Корсо наділяється антропоморфічними якостями: «*the earth will madonna the bomb/ the hearts of men to come more bombs will be born/ there is a hell for bombs*». Бомба стає в рівень з людиною, яка її винайшла і наділила цю зброю потужною силою (*grandest of all* [13]), що здатна знищувати все «*budger of history, brake of time*» [13].

Індикатор «bomb» має параболічні риси, які закодовані в семантиці компонентів смислу, що не вилучається шляхом відшукування аналогій між суб'єктивними та об'єктивними його частинами, а встановлюється через залучення різного роду знань читача (енциклопедичних і лінгвістичних), через пошук інтертекстуальних зв'язків [4: 79]. Розглянемо такий приклад: «*There is a hell for bombs/ They sit in bits and sing songs.../ And two American songs/ and they wish there were more songs/ especially Russian and Chinese songs/ and some more very long American songs that'll never be an Eskimo song*» [13] Наведений фрагмент поеми має інтертекстуальний зв'язок із поетичним текстом Р. Джефферса «The World's Wonders», який пише про вбивчу силу атому (див. розбір).

Імплікат «ядерна бомба, що розірвалася» втілюється у словосполученнях «*two American songs, Russian and Chinese songs*» та вказує на держави-учасниці «Холодної війни», кінцева мета якої – світове панування [11: 91]. Великим державам із багатомільйонним і мільярдним населенням, що має великий потенціал ядерної зброї, протиставляється ескімоський народ (*Eskimo song*), загальна чисельність якого в середині XX століття не перевищувала 80 тисяч

чоловік, а основною зброєю були дерев'яні луки, що використовуються для полювання на оленів, гірських баранів [11: 349]. Вибір ескімоської пісні має імпліцитне значення. Зважаючи на те, що територія розселення цього народу обіймає північні межі Євразійського континенту і північ Американського (півострів Аляска) [11: 69], а саме частини території держав-суперниць, тим самим Г. Корсо вказує на те, що людина може жити без атомної та водневої бомб (*A-bomb, H-bomb*).

Як і Г. Корсо Р. Блай у своїй антивоєнній поемі «The Teeth Mother Naked at Last» використовує індикатори імплікату «війна» з антропоморфічними характеристиками:

*The mad beast covered with European hair rushes...
The waters underneath part: in one ocean luminous
globes float up (in them hairy and ecstatic men)
in the other, Teeth Mother, naked at last [12].*

Індикатором імплікату «війна» виступає номінативна одиниця «beast», що у поєднанні з метонімічним прикметником «European», який вказує на I та II Світові війни, що проходили на території Європи, та номінативною одиницею «hair» набуває антропоморфних ознак, які є свідченням того, що війна – справа рук людини, і якщо первісні захищалися від звірів, то гомо сапієнс має захищатися вже від собі подібних. Концентр «Mother» – це імпліцитне втілення всього кращого, що є в людині: любові, ніжності, розуміння. Як дитина підсвідомо шукає порятунку та розради у матері, як головного авторитету, так і автор бачить вихід у перемозі вищих моральних якостей, здорового глузду (*mother wit*).

Отже, результати інтертекстуального аналізу поетичних текстів американських поетів ХХ століття показали, що на початку століття увага була сконцентрована на проблемах, переживаннях окремої людини, індивіда, тому центральним імплікатом стала «цінність особистості». У другій половині століття у зв'язку з багатьма факторами в першу чергу з Другою Світовою, в'єтнамською війною та війною з Іраком на початку ХХІ століття на перший план виходять імплікати «знецінення життя», «час стирає спогади» та «відповідальність за свою бездіяльність».

Лінгвокогнітивний аналіз основних характеристик епох модерну й постмодерну, історичних і біографічних даних дозволив у певній мірі окреслити імплікативний простір віршованих текстів американських поетів, у яких знайшли своє відображення як власні переживання, так і суспільно-політичні події минулого століття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Американская поэзия в русских переводах XIX-XX века. / Сост. С.Б. Джимбинов. – М.: Радуга, 1983. – 667с.
3. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: [монографія] / Л. Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 331с.
4. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики: науково-методичний посібник / Л.І. Белехова. – Херсон: Айлант, 2004. – 124с.
5. Данте А. Божественная комедия / А. Данте. – М.: Художественная литература, 1991. – 167с.
6. Зверев А. М. Модернизм в литературе США / А. М. Зверев. – М. : Наука, 1979. – 318 с.
7. Нефедова Л.А. Когнитивно-деятельностный аспект имплицитивной коммуникации / Л. А. Нефедова. – Челябинский гос. Ун-т., 2001. – 151с.
8. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 758с.
9. Руднев В.П. Модернизм / В.П. Руднев. Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1997. – С.110-150.
10. Словарь английского языка АBBYY Lingvo. – Ел. ресурс: <http://lingvo.yandex.ru/en?text=FLY&st_translate=1&lang=en&dAB=on>.
11. Энциклопедический справочник / А.В. Аграшников, Н.М. Блинов, И.Г. Бутырская, А.Н. Мячин. – М.: Вэчэ, 1997. – 616с.
12. Bly R. The Teeth Mother Naked at Last / R. Bly. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.caterina.net/paw/archives/000213.html>.
13. Corso G. Best Poems / G. Corso. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://famouspoetsandpoems.com/poets/gregory_corso.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Гриняк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри романо-германських мов факультету перекладознавства Херсонського державного університету.
Наукові інтереси: когнітивістика, поетика.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ ЯК ОДИНИЦЯ СТРУКТУРУВАННЯ КУЛЬТУРНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ТЕКСТАХ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЦЕРЕМОНІАЛЬНОЇ ПРОМОВИ

Олена ГУНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається питання дослідження лінгвокультурного концепту як одиниці структурування культурно значущої інформації на матеріалі текстів сучасних американських церемоніальних промов першої половини XXI століття.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, структура концепту, концептополе, концептосфера, концептосистема.

The article views the issue of linguacultural concept as a unit of structuring culturally meaningful information in the texts of contemporary American ceremonial speeches of the first part of the XXI century.

Key words: linguacultural concept, structure of the concept, conceptual field, conceptual sphere, conceptual system.

Американська церемоніальна промова є, з одного боку, одним з типів публічної комунікації, що описує соціально значущу комунікативну подію в житті певної національної (етнічної) спільноти. З іншого боку, сучасна американська церемоніальна промова є культурно маркованим текстом, що відображає цінності американської лінгвокультури, які можливо реконструювати шляхом аналізу засобів їхньої вербалізації. У лінгвокультурному аспекті основними одиницями структурування культурної інформації в текстах церемоніальної промови виступають концепти, які виокремлюються та тлумачаться відповідними дослідницькими процедурами. Отже, **предметом** нашого подальшого дослідження є лінгвокультурний концепт.

Мета статті полягає у визначенні суттєвих особливостей лінгвокультурного концепту, що виокремлюють його серед інших ментальних утворень. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки завдань: з'ясувати специфіку структури лінгвокультурного концепту, виокремити засоби вербалізації лінгвокультурного концепту в тексті, встановити зв'язки між поняттями „концептосфера”, „концептополе” та „концептосистема”.

На сучасному етапі термін „концепт” увійшов до поняттєвого апарату лінгвістики тексту, когнітивної семантики, лінгвокультурології, психолінгвістики тощо. Широке вживання цього поняття в науці часто пов'язане з довільністю його використання, розмитістю кордонів, плутаниною з близькими за значенням / чи за звуковою формою термінами. Різні підходи до розуміння концепту в цілому можна віднести до двох напрямів – лінгвокогнітивного та лінгвокультурного [3: 117]. Як зауважує В. І. Карасик, ці підходи не є взаємовиключними: „концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосфери соціуму, тобто в кінцевому результаті на культуру, а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який стає здобутком особистості” [3: 117]. Перший напрям сконцентрований на вивченні концептів як одиниць та засобів ментального кодування й перетворення інформації, другий – на розгляді концептів як елементів культури. Лінгвокультурний підхід до розуміння культурного концепту полягає в тому, що концепт визнається базовою одиницею культури, її концентратом [3: 116; 6: 93; 7: 14; 15: 41].

Лінгвокультурний концепт лежить в індивідуальній чи колективній свідомості [4: 75]. Саме у свідомості відбувається взаємодія мови та культури, тому будь-яке лінгвокультурне дослідження одночасно є когнітивним дослідженням [3: 117].

Концепт є осередком культури в ментальному світі людини: „Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить до культури, а в деяких випадках і впливає на неї” [14: 40].

Культурний концепт розуміється як ментальна сутність, що має ім'я в мові та структурує культурно-національне уявлення людини про світ [8: 4]. Окреслені концепти є носіями культурної пам'яті народу та зумовлені культурними парадигмами й змінами культурних кодів.

Серед концептів, які відіграють найважливішу роль у відповідній культурі, виокремлюють: константи культури [15: 42], телеономні концепти (смыслежиттєві) та

культурні доміанти [3: 142]. Константи культури є сконцентрованим вираженням своєрідностей певної етнолінгвокультури; телеономні концепти уособлюють найвищі людські цінності; культурні доміанти частково перетинаються з константами культури, але акцентують соціально-групові цінності.

Зміст лінгвокультурного концепту складається з трьох компонентів: *поняттєвого*, *образного* та *ціннісного* [3: 109]. Поняттєва складова концепту включає його мовну фіксацію, позначення, опис, структуру ознак, дефініцію, зіставні характеристики концепту відносно до тих чи інших концептів. Образна складова концепту складається із зорових, слухових, тактильних, смакових тощо характеристик предметів, подій, відображених у пам'яті, це релевантні ознаки практичного знання. Образна складова концепту формується когнітивними метафорами, що підтримують концепт у мовній свідомості [9: 333]. Оскільки концепт є одиницею культури, його центром завжди виступає цінність [3: 129]. Саме наявність ціннісної складової відрізняє культурний концепт від інших ментальних одиниць, якими оперує сучасна наука, наприклад, когнітивний концепт, фрейм, сценарій, скрипт, архетип, гештальт, мнєма, понятійна категорія і т.д. [3: 128]. Сукупність концептів, що аналізуються в аспекті цінностей, утворюють ціннісну картину світу.

Питання вербалізації лінгвокультурного концепту не є до кінця вивченим у сучасній лінгвістиці. Різниця в підході до визначення сутності концепту полягає в характері об'єктивації змісту, але розкрити та описати когнітивні структури свідомості можна лише через їхню матеріалізацію в культурі, через такий універсальний код як мова [16: 64].

Лінгвокультурний концепт у мовній свідомості представлений як багатомірна сітка значень, які виражаються лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами, а також тактиками мовленнєвої поведінки, що відображають, на думку Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова, фрагменти соціального життя, які постійно повторюються [1: 56].

Мовний знак представляє концепт у мові та в мовленні [10: 43]. Слово, як і будь-яка інша номінація, є ключем, який відкриває для людини концепт як одиницю розумової діяльності. Структура семантичних ознак значення слова відбиває основу структури концепту [8: 60]. Наявність мовного вираження для концепту, його регулярна вербалізація підтримують концепт у стабільному, стійкому стані, роблять його загальновідомим. Аналіз засобів вербалізації концептів дозволяє реконструювати їх та їхні ціннісні компоненти. Іншими словами, дослідження засобів мовної організації текстів певної лінгвокультури створює можливість реконструкції її загальних цінностей та ціннісних доміант.

Співвідношення будь-якого концепту більш ніж з однією лексичною одиницею, тобто з планом вираження усєї лексико-семантичної парадигми його імені, дозволяє представити його у вигляді *концептуального поля* (концептополя), що збігається за змістом з семантичним [2: 34].

Концептополе є „ментально і семіотично розроблена сфера етнокультурного простору, яка об'єднує концепти як факти культури, а не мови” [5: 54]. Концептополе виступає як симбіоз семантичних і поняттєвих полів, оскільки воно є інтегрованим цілим, суттєві ознаки якого формуються через взаємозв'язки частин; воно є багаторівневим й багатомірним системним утворенням, що організує певні когнітивно-семантичні простори [11: 217].

У лінгвістичних дослідженнях поняття концептополе іноді ототожнюється з поняттями концептосфера та концептосистема, що саме по собі є хибним, оскільки глибина значень цих понять суттєво різняться. Отже, за визначенням, *концептосфера* охоплює весь набір ментальних уявлень щодо устрою світу, відображеного вербальними формами з чітко вираженою етнокультурною доміантою [11: 216]. Концептосфера дискретно поділяється на певні понятійні ділянки, які мають вигляд концептуального поля, а його складові організуються в єдине ціле за принципом включення одне в одне як таксони вищого і нижчого порядків. Сукупність концептів в індивідуальній чи колективній свідомості утворюють індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські *концептосфери* [4: 78; 6: 8-9].

Концептосистема є категорією дискурсу, тексту, жанру та ідіостилю, яка відображає деяку сукупність концептів, які характерні саме для певного дискурсу, і являють собою

такий інвентар, якому надається перевага в тому чи іншому режимі спілкування [12: 185]. Концептосистему не можна зводити до ментального лексикону, тобто системи вербалізованих (ословлених) знань, яку ще називають внутрішнім лексиконом, тезаурусом, мовною пам'яттю. Концептосистема і ментальний лексикон перебувають у відношенні „ціле – частина”, оскільки концептосистема – це єдиний рівень представлення знань, що поєднує мовну, сенсорну й моторну інформацію. Концептосистема не є стабільною – вона динамічна, весь час змінюється під впливом постійного процесу пізнання, водночас концептосистеми в різних людей не збігаються, що залежить не тільки від їхнього інтелектуального рівня, а й від життєвої практики [11: 218].

Отже, лінгвокультурний концепт як носій та одиниця структурування культурно значущої інформації в текстах має трикомпонентну структуру, а саме: образну, поняттєву та ціннісну складові, де остання виступає його вирізняльною рисою. Існують різні класифікації лінгвокультурних концептів залежно від їхньої тематики, належності, функціонування тощо. Лінгвокультурний концепт має широке коло засобів вербалізації, які уможливають реконструкцію ціннісної картини світу певної національно-етнічної спільноти. Вивчення зовнішніх зв'язків між концептами, їхніх типологій, ієрархічних систем тощо вимагає розгляду таких понять як „концептосфера”, „концептополе” та „концептосистема”, що є складними, багаторівневими й багатовимірними системними утвореннями.

Перспективами подальших розвідок може бути ґрунтовне вивчення засобів вербалізації лінгвокультурного концепту на матеріалі текстів сучасної американської церемоніальної промови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верещагин Е. М. В поисках новых путей развития лингвострановедения : концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1999. – 84 с.
2. Дорофеева Н. В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Дорофеева Наталия Владимировна. – Краснодар, 2002. – 213 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик – М. : ИТДГК „Гнозис”, 2004. – 390 с.
4. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. науч. тр. / [под ред. И. А. Стернина]. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75–80.
5. Кошарная С. А. Миф и язык : Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира / С. А. Кошарная. – Белгород : БелГУ, 2002. – 287 с.
6. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // ИАН СЛЯ. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
7. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. – Архангельск : Перемена. – Вып. 1. – 1997. – С. 11–35.
8. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пос.] / В. А. Маслова. – [2-е изд.] – Минск : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
9. Полинниченко Д. Ю. Образная составляющая лингвокультурного концепта „язык” в русской и английской паремииологии / Д. Ю. Полинниченко // Языки и транснациональные проблемы : сб. науч. тр. – Москва-Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина. – Т. 1. – 2004. – С. 332–337.
10. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с.
11. Приходько А. М. Концепт як об'єкт з'ясування мовознавства / А. М. Приходько // Мова. Людина. Світ : До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. ст. / [відп. ред. О. О. Тараненко] – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 212–220.
12. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : монография / Е. А. Селиванова – К. : Изд. укр. фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
13. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Общее языкознание. Социоллингвистика. Психоллингвистика” / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 1999. – 18 с.
14. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
15. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов // Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1997. – С. 40–45.
16. Чернейко Л. О. Базовые понятия современной лингвистики в их взаимосвязи / Л. О. Чернейко // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М. : МАКС Пресс, 2005. – Вып. 30. – С. 62–74.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гундаренко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвістика тексту, лінгвокультурологія, риторика.

ФОРМИРОВАНИЕ АБСОЛЮТНОЙ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ПРЯМОЙ РЕЧИ ПЕРСОНАЖА

Маргарита ДАНИЛКО (Кировоград, Украина)

У статті розглядаються особливості формування абсолютної антропоцентричності художнього тексту в прямій мові персонажу.

Ключові слова: пряма мова, антропоцентричність, авторське мовлення, мова персонажу, адресант, адресат.

The article deals with forming of absolute anthropocentrism of a literary text in a character's speech.

Key words: direct speech, anthropocentrism, author's narration, character's speech, addresser, addressee.

Поскольку художественный образ персонажа обуславливает абсолютную антропоцентричность литературного произведения и служит средством актуализации авторского концепта, постольку важность исследования его прямой речи, как внешней, так и внутренней, очевидна. Персонажная речь представляет собой специфический тип изложения, прямо воссоздающий сообщение героя из перспективы последнего. В данной статье рассматриваются особенности формирования абсолютной антропоцентричности художественного текста во внешней (произнесенной) прямой речи персонажа.

Внешняя речь персонажа – диалог – представляет собой не точную копию устной разговорной речи, а ее художественную репрезентацию в литературном произведении, что и определяет своеобразие ее содержательной и формальной структуры. В прямой речи персонажа часто допускается отклонения от литературной нормы. Эта заданная автором «неправильность» в сочетании с широким использованием лексических и синтетических средств, отражающих эмоциональность, выразительность устной разговорной речи, создают ощущение ее непосредственности, спонтанности, непринужденности, иными словами, конструируют естественную атмосферу человеческого общения. В результате, именно через диалог читатель прямо, без внешних опосредований, знакомится с персонажем, слышит его голос.

Тем не менее, функции произнесенной прямой речи персонажа в вводном абзаце произведения не сводятся к манифестации особенностей ситуации устной коммуникации действующих лиц. Будучи одним из главных средств речевой индивидуализации героя, инициальная диалогическая реплика придает повествованию динамизм, способствует сюжетному развитию, играет большую роль в раскрытии завуалированного авторского концепта, благодаря чему художественный диалог служит симультанной репрезентации персонажей и авторской модальностей. Имплицитно опосредованная автором полифункциональность произнесенной речи героя и составляет ее коренное отличие от имитируемого «подлинника» - устной разговорной речи.

Внешняя речь действующего лица обычно выделяется в тексте типографски, при помощи кавычек или тире, что графически обособляет персонажную речь, усиливает ее «чужеродность», подчеркивает отдаленность произнесенного слова как неавторского.

Эксплицитным речевым субъектом в диалоге является художественный персонаж. Его произнесенное слово и оказывается объектом авторского изображения и основным источником информации для читателя.

В рамках собственной речи говорящий идентифицируется, как правило, личным местоимением 1-го лица, в именительном или объектном падеже. Так, в приведенном ниже вводном абзаце, где господствует неоткомментированная прямая речь одного из главных персонажей, говорящее лицо вводится в текст в самом общем виде путем его обозначения местоимением «me»:

“You want me laugh?” [9: 59].

Что же касается проявлений незримого речевого субъекта – автора, всегда стоящего за эксплицитным персонажным словом, то первичное самостоятельное употребление произнесенной речи героя имитирует полную свободу от авторского прямолинейного комментария, отличается максимальной завуалированностью образа автора и, соответственно, максимальной затрудненностью реконструирования образа автора из речевой системы персонажа. Данный принцип воссоздания художественного мира не

исключает, тем не менее, самораскрытия автора. В персонажной речи имплицитный авторский момент состоит в сознательном предпочтении самой формы репрезентации художественной действительности, в выборе и способе представления данного субъекта речи, в системной организации речи последнего, в заданном способе подачи и изображения чужого слова. Представляя индивида через его внешний речевой план, автор моделирует речевое бытие человека, раскрывает опосредованно свою позицию. Итак, позиция автора выкристаллизовывается из речевой партии действующего лица исключительно благодаря имплицитно существующим в тексте дополнительным художественным смыслом. Можно сказать, что на глубинном уровне внешняя персонажная речь по своей сущности представляет собой не диалог персонажей, а монолог автора.

Все сказанное свидетельствует о том, что инициальная персонажная речь насыщена подтекстовой информацией и характеризуется малой степенью предсказуемости относительно дальнейшего функционирования говорящего лица, что, в свою очередь, активизирует читательское восприятие литературного текста.

Необходимо отметить, что в большинстве проанализированных случаев произнесенная прямая речь героя, как правило, функционирует в интродуктивном абзаце не автономно, а в комплексе с сопровождающими ее авторскими словами, эксплицирующими субъект опосредования – автора. Выполняя функцию введения персонажной речи, авторское повествование объединяется с последней в единое целое интродуктивного абзаца, составные части которого – персонажный и авторский речевые планы – взаимодополняют и взаимообогащают друг друга. Авторский речевой сегмент может предварять речь персонажа, заключать ее, находиться в середине ее, или его местонахождение определяется из сочетания вышеназванных позиций.

Автор одновременно имплицитно присутствует в речи конкретного персонажа и трансгрессирует ему, его точка зрения всеобъемлет частные позиции изображенных им лиц, его понимание и видение мира значительно глубже и шире, чем ограниченное восприятие героя. При этом «автор знает и видит больше, не только в том направлении, в котором смотрит и видит герой, а в ином, принципиально самому герою недоступном» [1: 77].

Сказанное и определяет тот факт, что вводящий персонажную речь авторский контекст нередко дает описание говорящего субъекта, указывает на сам характер и цель персонажной речи, уточняет время и место происходящего процесса общения, выражает реакции и чувства индивида в течение речевого акта, проясняет и конкретизирует ситуацию говорения, что способствует более полной инициальной ориентации реципиента текста. В наибольшей степени подготавливают читательское восприятие персонажной речи авторские слова, стоящие в препозиции к персонажным. Но в подавляющем большинстве проанализированных вводных абзацев, где доминирует слово персонажа, функция авторских вводящих слов ограничивается выявлением принадлежности речи определенному действующему лицу.

They told him, “Stand on the corner with two of the biggest oranges in your hands and when an automobile goes by, smile and wave the oranges at them. Five cents each if they want one”, his uncle Jack said, “three for ten cents, thirty-five cents a dozen. Smile big”, he said. “You can smile, can’t you Luke? You got it in you to smile once in a while ain’t you?” [9: 93].

В зачине рассказа У.Сарояна “The Oranges” превалирующим типом изложения является персонажная речь, в которой заключена основная содержательно-фактуальная информация вводного абзаца. Говорящее лицо заявляет о себе самим речевым актом, прямая идентификация субъекта речи в его собственном речевом сегменте отсутствует. Сложность определения речевого субъекта обусловлена также тем, что персонажное слово в данном случае не воспроизводит характерных особенностей речевой манеры индивида. Однако благодаря вкраплениям авторской речи в абсолютном начале абзаца, где прямо указывается на говорящее лицо, происходит экспликация не заявленного в персонажной речи субъекта, что, естественно, увеличивает в целом прогнозирующую функцию зачина, снижает внезапность введения говорящего персонажа в текст.

Вследствие эпизодического включения автора в персонажный контекст, уже в рамках интродукции наблюдается градация в обозначении говорящего лица. Первичное его введение

в художественный текст осуществляется прономинальным путем при помощи личного местоимения 3-го лица “they”, которое в данной позиции имеет крайне неопределенное и обобщенное значение. Затем «расплывчатое» “they” в середине абзаца конкретизируется, сменяясь именной номинацией речевого субъекта (his uncle Jack), которая, в свою очередь, замещается анафорическим местоимением “he”. Значение последнего уже достаточно определено ввиду предшествующей именной идентификации лица.

Поскольку речевое высказывание всегда является двусторонним актом, кем-то производимым и для кого-то предназначенным, характерной особенностью и обязательным условием функционирования инициальной диалогической реплики является ее обращенность вовне на партнера по коммуникации, что обуславливает заявленность последнего в прямой произнесенной речи персонажа. Введение адресата высказывания в художественный текст осуществляется, как это видно из вышеприведенных зачинов, главным образом при помощи местоимения 2-го лица “you”, что подчеркивает тесную связь персонажной речи с реальной коммуникацией. Последняя обычно начинается с обращения к потенциальному слушателю, к какому-нибудь «ты». В последующем контексте, как правило, происходит процесс семантизации местоимения “you” при помощи имени собственного или нарицательного. В анализируемом примере содержательное насыщение местоимения 2-го лица осуществляется в пределах одного предложения. (“You can smile, can’t you, Luke?”). Таким образом, во внешней персонажной речи местоимение “you” обозначает определенное действующее лицо, в связи с чем значение местоимения здесь предельно узко и максимально конкретно. Случай прономинального введения адресата персонажной речи всегда закрыт, поскольку емкость местоимения заполнена окончательно.

Наряду с прономинальным введением адресата высказывания, в произнесенной речи персонажа наблюдается также именная его номинация в абсолютном начале произведения, как это происходит в рассказе А.Кристи “The Nemean Lion”.

“Anything of interest this morning, Miss Lemon?” he asked as he entered the room the following morning. [5: 109]

Кроме того, что именная идентификация конкретного партнера по коммуникации выполняет контактоустанавливающую функцию, употребление в качестве обращения имени собственного актуализирует пресуппозицию знакомства персонажей, определяет уровень их отношений, что, в свою очередь, репрезентирует персонажную субъективную оценку, увеличивает информационную емкость вводного абзаца за счет подтекстовой информации.

Выбор определенного обозначения собеседника в персонажной речи обуславливается, во-первых, личностными взаимоотношениями говорящих персонажей, во-вторых, субъективной целевой установкой автора, и, наконец, в-третьих, царящими в обществе традициями и нормами именования и обращения.

Характерной особенностью прямой персонажной речи является отсутствие в ней выраженного адресата-читателя, который тем не менее имплицитно присутствует в тексте. Дело в том, что, подчиняясь авторскому концепту и составляя часть художественной структуры произведения, произнесенная прямая речь персонажа обращена не только к конкретному адресату, действующему лицу литературного текста, но и, как всякая художественная речь, прагматически направлена на потенциального адресата, читателя. Таким образом, прямая речь персонажа являет собой диалогически форму авторской адресации к читателю, так как за репликой говорящего персонажа, эксплицитного адресанта речи к конкретному собеседнику прослеживается коммуникативная направленность на гипотетического читателя.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности. – М.: Наука, 1995. – 135 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 135 с.
3. Єфімов Л.П., Ясінецька О.А. Стилїстика англійської і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 240 с.
4. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с.
5. Christie A. The Labours of Hercules. – Harper Collins, 2010. – 412 p.
6. Leech G., Short M. Style in fiction: a linguistic introduction to English fictional prose. – Pearson Education, 2007. – 404 p.
7. Mansfield K. Selected Stories. Oxford’s World Classics. – Oxford University Press, 2002. – 183 p.
8. Saroyan W. The Saroyan Special: Selected Short Stories. – Harcourt, Brace and Company, 1st edition 1948. – 368p.

9. Updike John. Pigeon Feathers: And Other Stories. – Random House Trade Paperbacks, 1996. – 288 p.
 10. Verdonk P. Stylistics. – Oxford University Press, 2003. – 124 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Данілко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: стилістика англійської мови, порівняльна стилістика, інтерпретація тексту, перекладознавство.

ТИПОЛОГІЯ ПАРАДОКСУ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Олександр ЄМЕЦЬ (Хмельницький, Україна)

У статті визначаються типи парадоксу в художніх текстах. Охарактеризовано стилістичні засоби вираження парадоксу як фігури думки та його прагматичні функції.

Ключові слова: парадокс, типи парадокса, омонімія, транспозиція, хіазм, оксиморон, прагматична функція.

Types of paradox in fiction are determined in the article. The stylistic devices of realizing paradox as figure of thought and its pragmatic functions are characterized.

Key words: paradox, types of paradox, homonymy, transposition, chiasmus, oxymoron, pragmatic function.

Суперечливість людського мислення яскраво виявляється у такому стилістичному засобі, як парадокс. Парадокс вивчається у філософії, логіці, риториці. Німецький вчений В.Шмід розглядає парадокс з літературознавчих позицій [2]. Російська дослідниця О.М.Яшина визначила функціональні види парадокса: філософський, характерологічний, сюжетний, іронічний, історичний [3: 281]. Разом з тим лінгвістична природа парадокса недостатньо досліджена. Мета нашої роботи – визначити лінгвістичні типи парадокса та їх стилістичну основу.

За визначенням О.О.Селіванової, парадокс у широкому розумінні є “судженням, яке розходиться із загальноприйнятими уявленнями, тобто незвичним, неочікуваним, оригінальним запереченням того, що є безумовно правильним” [1: 531]. На наш погляд, важливим у парадоксі є не лише заперечення відомого, але й відкриття нового, незвичного явища. Наше визначення парадоксу є таким: “Парадокс – це фігура думки, що являє собою суперечливе висловлення, яке розкриває нову, незвичну сутність об’єкта або явища”. Парадокс завжди створює значний прагматичний ефект.

Одним з типів лінгвістичного парадокса є **фоносемантичний** парадокс, який може мати численні прояви. Розглянемо один з таких проявів у відомому лімерику:

There was once a girl of West Ham,
 Who hastily jumped on a tram.
 When she had embarked,
 The conductor remarked: “Your fare”.
 She answered: “I am”.

Зовнішня парадоксальність відповіді пов’язана з грою слів *Your fare – You’re fair*, в основі якої лежить омонімія. Тут парадокс має гумористичний характер, як і в багатьох гумористичних віршах та анекдотах, що базуються на омонімії або паронімії:

- What has four legs and flies?
- I don’t know.
- Your dinner table.

Якщо наведені приклади фоносемантичного парадокса є традиційними, то використання алітерації для створення парадокса може бути прикладом індивідуальної авторської творчості: *The landlord stood at the door to welcome us, simpering like a wolf. He was a long, lean, blackfanged man. ‘What a beautiful August day!’ he said and touched his love-curl with a claw* (Д.Томас).

Проза Ділана Томаса відзначається широким використанням фоностилістичних засобів. Наведений фрагмент є прикладом стилістичної конвергенції – сполучення зооморфного порівняння (*simpering like a wolf*), епітету (*blackfanged*) та метафори (*claw*) з алітерацією – 12-разовим повтором звуку [I]. Традиційно цей звук має позитивну семантику, він асоціюється з чимось ніжним, приємним – любов’ю, світлом. У наведеному фрагменті розгорнута метафора створює негативний та іронічний прагматичний ефект – порівняння

хазяїна пивного бару з вовком. Тому відбувається зіткнення різних за семантикою мовленнєвої та звукової метафор. На нашу думку, багаторазовий повтор звуку дозволяє автору виділити основні компоненти розгорнутої метафори.

Граматичний парадокс може мати різноманітні прояви. Одним із підтипів граматичного парадокса є транспозиція часових форм, так зване Historic Present (історичний теперішній час). Historic Present означає використання теперішніх часів, найчастіше Simple Present, для розповіді про минулі події. Така транспозиція використовується не лише у художніх текстах, але й у розмовній мові, однак вона є стилістично маркованою. У романі сучасного американського письменника Нельсона Демілла “Night Fall” теперішній історичний час використовується у персонажному мовленні: *She said, “Remember that time you and Dom went to that town house down in Gramercy Park where the wife shot her husband, and she’s saying he pulled the gun on her, they struggled, and it went off? Then Dom goes up to the bedroom where the corpse is getting stiff and comes back and shouts, ‘He’s alive! Call an ambulance!’* У наведеному фрагменті спостерігається перехід від однієї темпоральної площини до іншої, тим самим оповідач (персонаж) створює враження, що події розгортаються перед очима співрозмовників (і, відповідно, читача).

Транспозиція, яка полягає у використанні однієї граматичної форми у значенні іншої, може мати різноманітні форми, проте не всі види транспозиції становлять парадокс. Цікавим і стилістично маркованим явищем є використання неозначеного артикля у незвичному контексті – з іменниками, що позначають унікальні об’єкти: *sun, moon, Earth*. В оповіданні Д.Томаса “The Dress” використання неозначеного артикля з такими іменниками при переліку відображає тривалість, навіть безкінечність руху: *Sometimes there was a sun, a moon, and sometimes under a black sky he had tossed and thrown the wind before he could be off*. Функція артикля як прояву транспозиції, або граматичної метафори, як її інколи називають – передати відчуття людини, яка біжить і не помічає зміни дня і ночі.

З точки зору синтаксису, проявом граматичного парадокса, може бути **хіазм** (зворотний паралелізм), як у відомому афоризмі: *An army of donkeys led by a lion is stronger than an army of lions led by a donkey*. Тут несподіванка створюється порушенням традиційних уявлень, твердженням про те, що армія віслуків сильніше за армію левів. Відомо, що хіазм, як і у наведеному реченні, створює значний іронічний або гумористичний ефект.

У романі Агати Крісті “The Clocks” несподіваний ефект хіазму підсилюється розгорнутою метафорою. Описуючи книжковий магазин, письменниця з іронією характеризує власника магазину як людину, що прогнала нерівну боротьбу з книгами, що книги перемогли власника магазину: *He had the air of one who has given up an unequal struggle. He had attempted to master the books, but the books obviously succeeded in mastering him. He was a kind of King Canute of the book world, retreating before the advancing book tide*. Антропоморфна метафора використовується для зображення безладу у книжковому магазині і створює своєрідний ефект очуднення. Під очудненням розуміють такий спосіб художньої оповіді, коли об’єкти, події, явища описуються ніби вперше, під зовсім незвичним кутом зору. Хіазм є основою граматичного парадокса і в іншому фрагменті цього роману А.Крісті. Зворотний паралелізм взаємодіє з розгорнутою метафорою: *The man loves and respects his dog. He indulges him, he boasts of the intelligence and sagacity of his dog to his friends. Now figure to yourself, the opposite may also come to pass! The dog is fond of his master. He indulges that master! He, too, boasts of his master, boasts of his master’s sagacity and intelligence*. Наведений монолог Еркюля Пуаро, героя багатьох романів А.Крісті, включає зовні парадоксальну, але зовсім не абсурдну думку про інтелектуальні властивості тварин, зокрема собаки. Таке несподіване припущення про ставлення собаки до свого хазяїна у реальному детективному творі справляє ефект ошуканого очікування або очуднення.

У наведених прикладах синтаксичний та метафоричний аспекти парадокса взаємодіють, причому метафора домінує, розгортається і продукує парадоксальну картину. Разом з тим зворотний паралелізм є структурною основою створення парадокса. Зворотний паралелізм може бути реалізований не лише у межах одного або кількох речень, але й також у рамках цілого тексту. В оповіданні “Zoo” сучасного американського письменника Едварда Хоука дві частини тексту – початок і кінець – знаходяться у відносинах зворотного паралелізму. У

першій частині тексту описується фантастична історія про те, як космічний корабель професора Х'юго привіз на Землю незвичайні та страхітливі істоти з інших планет, зокрема конеподібних павуків (*horselike spiders*). Земляни приходили дивитись на цей космічний зоопарк з інтересом і жахом і висловлювали думку, що це був найкращий зоопарк в їх житті: *the Earth people agreed that this had been the best Zoo ever yet*. Парадокс реалізується в іншій сильній позиції – кінці тексту, де описується, як конепавуки повертається з Землі на рідну планету Каан і розповідають матері про свої враження від перебування на Землі – це був найкращий зоопарк в їх житті: *It was the best Zoo ever*. Відбувається структурна когезія двох частин тексту, синтаксичний паралелізм у будові тексту підкреслює семантичний паралелізм: люди вважають істот з інших планет дикими тваринами, конепавуки вважають землян дикими істотами, зоопарком. Разом з тим текст несе гуманну ідею толерантності, рівності, взаємоповаги, саме тому і заголовок варто перекладати “Зоопарк” або “Зоосад”, але не “Звіринець”, тому що прагматичний ефект останньої назви є менш позитивним.

Стилістичні форми парадокса є дуже різноманітними. Найчастіше у художніх текстах парадокс реалізується за допомогою **оксиморона**. Британський письменник Джордж Майкс, характеризуючи ставлення англійців до смерті, писав: *The English are the only race in the world who enjoy dying*. Тут оксиморон включає сполучення дієслова та герундія. Оксиморон як стислий спосіб вираження парадоксальної думки є дуже ефективним. Ефект несподіванки створюється миттєво. У контексті твору Майкса стає зрозумілим, що англійці сприймають смерть як щось звичайне, природне, не роблять із цього трагедію. Проте винесення оксиморонного парадокса у сильну позицію – перше речення тексту – справляє сильне враження.

В оповіданні Д.Томаса “A Story” поганий настрій головного героя призводить до того, що оточуючих людей він бачить з негативної точки зору. Навіть маленька дитина у колясці описується парадоксально: *A baby with an ancient face sat in its pram*. Оксиморонний епітет *ancient* стосовно дитини відображає психологічний стан оповідача, молодого хлопця, а не реальну характеристику обличчя. Оксиморонний парадокс може мати концептуальний характер, оскільки людському мисленню притаманно поєднання двох протилежних якостей в одній думці, фразі: *bitter sweet, serious joke, civil war*. В оповіданні сучасної американської письменниці Л.Е.Уілсон “Bullhead” парадокс набуває узагальненого значення: *Every story is true and a lie*. Семантично близькою до оксиморона є **антитеза**, інша фігура протиставлення, як у відомому афоризмі О.Уайлда: *Nowadays people know the price of everything and the value of nothing*. У детективному романі Кена Фоллетта “The Modigliani Scandal” суперечлива думка виражена антитезою, і один із співрозмовників експліцитно характеризує фразу як парадокс: *“I think I should show that drug abuse tends to be good for art and bad for artists”*. – *“A nice paradox”*. Антитеза, на відміну від оксиморона, характеризує тут два різні об’єкти – *art* та *artists*. Відповідно, протилежна за прагматикою характеристика зловживання наркотиками (*good-bad*) пояснюється тим, що це дає можливість створити нові шедеври у мистецтві, проте згубно впливає на здоров’я і життя художників.

Метафора як засіб створення парадокса характеризувалась у вищенаведених фрагментах з роману А.Крісті. Парадоксальність нерідко властива авторській метафорі. Видатний американський письменник Рей Бредбері кілька десятиліть тому дав образну негативну характеристику телебаченню, яка є дуже актуальною і у наш час: *“Then I went in and shot the television, that insidious beast, that Medusa, which freezes a billion people to stone every night, staring fixedly, that Siren which called and sang and promised so much and gave, after all, so little”*[...]. Ця оригінальна метафора, що уподібнює телевізор Медузі Горгоні, створює певний ефект очуднення.

У статті ми розглянули лінгвістичні аспекти використання парадокса з точки зору фоностилістики, морфології та синтаксису і семасіології на матеріалі художньої прози ХХ – початку ХХІ століть. Дослідження парадокса є перспективним і може бути продовжено на матеріалі поетичних текстів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія/О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля –К, 2001. – 844 с.

2. Шмид В. Заметки о парадоксе/В.Шмид// Парадоксы русской литературы: Сб.статей. – СПб:ИНАПРЕСС, 2001. – С.9-16.
3. Яшина Е.Н. Виды парадокса в художественном тексте/Е.Н.Яшина// Вестник Тамбовского ун-та. – 2007. - №8. – С.280-288.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Ємець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов Хмельницького національного університету, завідувач кафедри романо-германських мов.

Наукові інтереси: стилістика, інтерпретація тексту, лінгвoseміотика, художній переклад.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕФРЕНІВ У ПОВІСТІ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА «ВЕРТЕП»

Юлія КАЛАШНИК (Харків, Україна)

У статті досліджуються рефрени в новелах повісті А. Любченка «Вертеп». Зокрема, визначається їх синтаксична організація, лексичне наповнення, з'ясується специфіка функціонування, простежуються структурно-семантичні зміни.

Ключові слова: рефрен, синтаксична стилістика, синтаксична організація, речення, складне синтаксичне ціле, предикативна частина, словесний образ.

The article considers refrains in narrative "Vertep" by A. Lyubchenko. In particular, its syntactic organization, specifics of functioning, structural and semantic changes are observed.

Key words: refrain, syntactic stylistics, syntactic organization, sentence, composite syntactic unit, predicative part, word image.

Лірична повість у новелах «Вертеп» вважається вершиною творчості талановитого письменника 1920–30-х рр. А. Любченка. Визначаючи роль цього твору в літературному процесі, Ю. Шерех писав, що «для короткої й сповненої внутрішнім змістом ери українських двадцятих років «Вертеп» був відносно тим самим, чим «Божественна комедія» для західноєвропейського середньовіччя, чим «Фауст» для доби політичних і філософських шукань, що зрушили людство Європи після 1789 р.» [9: 460].

Творчий доробок письменника активно досліджують вітчизняні та еміграційні літературознавці (В. Агеєва, Ю. Барабаш, Г. Костюк, Н. Кудря, І. Михайлин, М. Наєнко, Л. Пізнюк, Ю. Шерех та ін.).

Як одне з перших мовознавчих досліджень слід назвати працю Я. Полфьорова (1929), в якій розглядаються різноманітні стилістичні засоби творення музичних і звукових образів [7]. В останні роки з'явилися лише поодинокі мовознавчі студії, присвячені творчості А. Любченка (С. Ігнат'євої [2], І. Мариненко [5]).

Мета нашої роботи полягає в з'ясуванні специфіки лексико-семантичного наповнення та синтаксичної організації рефренів, які функціонують у повісті А. Любченка «Вертеп».

Твір має незвичну побудову та своєрідну форму. Він складається з десяти новел, які, за висловом Л. Пізнюк, рухливі як кінокадри і відтворюють панораму життя цілої доби нових років України [4: 24]. Дослідники відзначають те, що повість є синтезом музики, танцю, живопису, сценічної майстерності та ін. [3: 11]. У деяких новелах «Вертепу» функціонують різні за структурою та семантикою рефрени. Як зауважує Ю. Шерех, «визначенню жанру «Вертепу» як містерії з інтерлюдіями зовсім не суперечить система міжрозділових рефренів» [9: 483].

У філологічних працях рефрен в основному визначається як стилістична фігура, що характерна для поетичної мови. Лише в окремих дефініціях це поняття не співвідноситься тільки із цариною поезії, як-от: «Рефрен (франц. refrain) – уривок тексту, який час від часу повторюється, допомагаючи тіснішому об'єднанню його компонентів і наголошуючи на певному аспекті думки» [8: 242].

Зокрема, новела «Соло неприкаяної лірики», у якій порушено проблему часу, обрамлюється суголосним рефреном: «Шалено-швидко пролітають наші дні, мчать життям, як розлогими степами, наші буйногриві місяці, пропливають, як гордовито задумані кораблі, наші роки...» [4: 269]. Наведений рефрен становить собою безсполучникове складне речення з однотипними частинами, що мають значеннєві відношення одночасності. Як на нашу думку, Аркадій Любченко свідомо не ставить між

ускладненими предикативними частинами інший розділовий знак – крапку з комою, який був би тут цілком доречним. Постановлення коми і, відповідно, відсутність відчутної паузи дозволило автору створити своєрідне неоднозначне «перетікання» думки з однієї частини в другу, так що метафоричний предикат наступної частини ніби стосується і попереднього підмета. Рефрен побудовано за принципом неповного синтаксичного паралелізму. Певні структурні зміни в кожній предикативній частині викликають відповідну зміну прозового ритму викладу, а саме його уповільнення, що цілком природно пов'язано із часовою градацією (*дні – місяці – роки*). З огляду на це друга і третя частини більш поширені порівняно з першою. Причому в третій частині, в якій ідеться про роки, уповільнення темпу досягається розташуванням більш поширеного порівняльного звороту відразу після присудка.

У подальшому розгортанні контексту цей рефрен з'являється вже у внутрішньому монологі автора і вводиться дієсловом із семантикою мислення:

«Ви думаєте: шалено-швидко пролітають наші дні, мчать життям, як розлогими степами, наші буйногриві місяці, пропливають, як гордовито задумані кораблі, наші роки, пропливають у безвість, щоб не вернутись...» [4: 271]. Якщо на самому початку новели цей словесний образ часу сприймається як об'єктивна даність, то в щойно наведеному контексті час суб'єктивується, тобто переміщається в площину безпосередньо людського життя. На думку Ю. Шереха, «сум автора «Вертепу» «навіщо, навіщо так швидко пролітають дні?» в «Соло неприкаяної лірики» – це не тільки філософія часу, а й елементарне в своїй щирості людське почуття» [9: 490]. Образність рефрену набуває розвитку: додається просторовий поширювач *у безвість*, семантика якого посилюється предикатом *не вернутись*.

А. Любченко розгортає цей рефрен у складне синтаксичне ціле, кожен абзац якого містить риторичні запитання із ключовими образами на позначення часу (*дні – ночі – роки*):

«Навіщо, навіщо так швидко пролітають дні? Чому не можна затримати свою руку в дружній руці і ще раз, ще міцніше стиснути її?»

Чому вже не буде тих буремних повстань першої ночі, чому існує ніч друга, чому так невблаганно-хутко настає третя?»

Чому так напосідливо скрадаються тіні і так підступно, ніби з далекої далини, підповзає срібляста павутинка?»

Чи не можна справді, як у тій українській пісні, осідлати вороних і чимдуж полетіти навздогін?»

– Не вернемось!

Так! Мов гордовито задумані кораблі, вони пропливають у безвість, щоб не вернутись ніколи...» [4: 271].

Автор використовує повтор прикінцевих образних елементів рефрену для кільцевого обрамлення складного синтаксичного цілого. Додавання часового поширювача *ніколи* посилює виразність створеного словообразу.

Новела «*Mystere profane*», в якій розкривається основна тема степу, завершується рефреном, що має іншу структуру та лексичне наповнення: «*Еге ж, сьогодні буде заглиблено-творчий, багатий день*» [4: 282], – але в ньому теж підтримується мотив часу.

Дещо в трансформованому вигляді цей же словесний образ завершує і новелу «Танок міського вечора»: «*Так! Завтра буде заглиблено-творчий, багатий день*» [4: 291]. Письменник, уживаючи рефрен, варіює ствердні частки (*еге ж, так*) й актуалізує необхідну для ідейно-тематичного плану новел семантику конструкцій шляхом зміни часових поширювачів *сьогодні – завтра*.

А. Любченко найбільш активно використовує рефрен у новелі «Пантоміма», в якій розкривається тема дитинства та «ірраціональної психології людини як такої і людини в юрбі» [9: 470]. Рефрени, які є характеристикою маленької дівчинки, завершують відповідні складні синтаксичні цілі. Наведемо контекст із першим введенням рефрену, структура якого для наступних буде визначальною:

«Дівчинка дуже любить сонце і любить сніг. І якщо вам особисто сніг нагадує всілякі давно й широко відомі образи, що за їхньою допомогою звикли змальовувати сніг (сніг, як вата, сніг, як скатерка, сніг, як розсипана мука і т. ін.), то маленькій дівчинці слово «сніг»

перш за все нагадує її великого, білого, пухнастого діда-Мороза, якого вона теж дуже любить. Дарма що дід-Мороз надто вже зазнав її пестоців, що йому геть скрутили в'язи й бракує однієї ноги, дівчинка дуже любить дідуся-Мороза.

Маленька дівчинка – велика любов» [4: 271].

В основі цього й подальшого функціонування рефрену лежить антитеза, створювана постійними антонімічними епітетами.

Надалі, змінюючи одну з лексем, автор в основному зберігає структурну модель рефрену і лише подекуди вводить ствердні частки, наприклад: *«Маленька дівчинка – великий захват»* [4: 297]; *«Еге ж, маленька дівчинка – великий інтуїт»* [4: 298] та ін. Структура рефрену ускладнюється поступово в останніх двох випадках його використання: *«Еге ж, маленька дівчинка – раб своїх прикрас, свого куточка»* [4: 299]. У цьому контексті спостерігаємо ускладнення речення однорідними присудками.

Підсумковим акордом є подання рефрену у вигляді безсполучникового складного речення: *«Маленька дівчинка – великий бунтар, маленька дівчинка – жорстокий сміливець»* [4: 300]. В усіх варіаціях рефрену змінюється остання лексема, що виконує функцію призв'язкового члена іменного складеного присудка. Героїня новели – маленька дівчинка – бере участь у різних іграх-дійствах і в процесі зростає та змінюється. Причому риси, яких вона набуває, є певною мірою протилежними до вихідних – ідеальних: *велика любов, велика радість, велика тривога* змінюються на життєві, реальні (*великий*) *самолюб – хитрун – консерватор – раб – бунтар – жорстокий сміливець*.

Епітет *великий (-а)*, що постійно супроводжує лексеми в присудковій функції, відбиває глибоку думку, закладену в рефрені: *маленька дівчина – велике почуття* [9: 478].

У завершальній новелі «Наказ» центральні образи попередніх новел об'єднані предикативною частиною *«Йдіть, не забуваючи»* [4: 328], що безпосередньо втілює імперативність. Якщо рефрен проминання днів, місяців і років подається в цій новелі без структурно-семантичних змін, то в рефрені про маленьку дівчинку подано лише чотири лексеми із наведених у предикатах:

«– а маленька дівчинка – велика радість, великий химерник, великий бунтар і жорстокий сміливець, що заслуговує тільки на прощення та любов і завжди нагадує давню азійську мудрість: нарід, що не любить дітей, не має майбутнього» [4: 329].

Цей рефрен розгортається частинами, що приєднуються підрядним та безсполучниковим зв'язком. Додані предикативні частини тепер уже містять народну мудрість та пов'язані з цим морально-етичні настанови.

Отже, використання рефренів у «Вертепі» зумовлено синтезним характером цієї повісті. Безумовно, рефрени втілюють основні мотиви новел. Ці фігури мають чітко продуману синтаксичну організацію, а лексичні зміни в них пов'язані з розгортанням тексту. Водночас рефрени певною мірою самодостатні в семантичному плані, оскільки в аналізованих новелах мають узагальнювальний, підсумковий або настановчий характер. У тексті «Вертепу» рефрени функціонують із різною частотністю. Якщо рефрени-характеристики маленької дівчинки систематично вживаються в тексті новели, то рефрени дня – тільки як заключні акорди двох новел. Рефрен проминання днів, місяців і років, виконуючи функцію обрамлення, слугує і початком розвитку новели, і точкою переходу в іншу площину викладу, і підсумком. Аналізовані рефрени мають різну синтаксичну організацію залежно від частотності функціонування, смислового й емоційного навантаження. А. Любченко розширює змістотворчі функції рефренів, уводячи їх до складу інших конструкцій. Прозова мова письменника, позначена новаторськими пошуками, дає плідний матеріал для подальших досліджень її синтаксичної організації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агєєва В. П. Аркадій Любченко / В. П. Агєєва // Історія української літератури ХХ ст. : у 2 кн. – Кн. 1 : 1910–1930 роки : навч. посібник / за ред. В. Г. Дончика. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1994. – С. 610–618.
2. Ігнат'єва С. Є. Аксиологічне коло Аркадія Любченка / С. Є. Ігнат'єва // Лінгвістика. – Луганськ, 2011. – № 1 (22). – С. 180–186.
3. Кудря Н. Б. Поетика прози А. Любченка: структурно-семантичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / Н. Б. Кудря. – Харків, 2008. – 19 с.
4. Любченко А. Вибрані твори / передм. Л. Пізнюк / Аркадій Любченко. – К. : Смолоскип, 1999. – 520 с. – (Сер. «Розстріляне відродження»).

5. Мариненко І. Прислівники як елемент ідіостилю Аркадія Любченка / Ірина Мариненко // Наук. записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. – 2009. – Вип. 86 (Серія: Філологічні науки). – С. 87–92.

6. Пізнюк Л. «Вертеп» Аркадія Любченка як множинна структура / Леся Пізнюк // Наук. записки Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – 1999. – Т. 17. (Серія: Філологічні науки) – С. 58–61.

7. Полфьоров Я. Звукові і музичні елементи в творах українських прозаїків / Я. Полфьоров. – Харків: ДВУ, 1929. – Кн. 1. – 85 с. – (Б-ка мистецьких дослідів, серія «Звук-слово», ч. 2).

8. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.

9. Шерех Ю. Колір нестримних палахтїнь («Вертеп» Аркадія Любченка) / Юрій Шерех // Любченко А. Вибрані твори / передм. Л. Пізнюк / Аркадій Любченко. – К.: Смолоскип, 1999. – С. 459–497 – (Сер. «Розстріляне відродження»).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Калашник – доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук.

Наукові інтереси: лінгвостилїстика, синтаксис тексту.

ІКОНІЧНА СУТНІСТЬ МЕТАФОРИЧНИХ ЗАГОЛОВКІВ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Тетяна КІБАЛЬНИКОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто проблему іконічної природи заголовків-метафор, з'ясовано їх роль у розкритті імплікації художнього цілого.

Ключові слова: іконічна природа, заголовок, знак, конотація, образність.

The article considers the problem of iconic nature of metaphorical titles as well as elucidates their role in revealing the implication of the poetic whole.

Key words: iconic nature, title, sign, connotation, imagery.

Наразі одним з актуальних підходів до тлумачення тексту є семіотичний, що базується на теорії стійків. Вона розглядає знак як сутність, котра утворюється відношенням означника й означуваного. Виходячи з різних відношень між означуваним та означником, Ч.С. Пірс виокремлює три основні типи знаків: знак-індекс, іконічний знак і символ [8]. Пірсова тріада знаків лежить в основі багатьох лінгвопоетичних досліджень (Л.Ф. Грицюк [3], О.М. Траченко [11], та ін.). Проте семіотична природа заголовків-метафор ще й досі не ставала об'єктом окремої наукової розвідки, що й обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні іконічної сутності метафоричних заголовків англійських поетичних творів. **Об'єктом** дослідження є метафоричні одиниці в складі заголовків англійських поетичних творів ХХ – ХХІ столїття, **предметом** – їх іконічний, експресивно-конотативний потенціал.

З огляду на предмет нашого дослідження особливу увагу в пірсовій тріаді знаків привертають знаки-ікони. Як зауважує Ч.В. Морріс, іконічні знаки позначають або денотують об'єкти, які мають ті самі властивості, що й самі знаки [146: 58]. Погоджуючись із думкою Ю.М. Лотмана, що в поетичному тексті знак розуміється як такий, що має не умовний, як у мові, а іконічний характер [6: 31], зважаємо на те, що в результаті створення поетичного тексту одиниці різних рівнів художнього цілого реалізують передусім вторинну номінативну функцію. У вертикальному контексті поетичного твору лексичні одиниці можуть розширювати свою семантику, що зумовлює переважання конотативних (образних) значень. Це дає підстави говорити про заголовки-образи (або заголовки-метафори), які формально відповідають знакам-іконам у Пірсовій тріаді знаків, адже метафору Ч.С. Пірс вважає одним із модусів іконічності і визначає її як знак, заснований на співвіднесеності означуваного з будь-яким елементом в іншому знакові [цит. за 10: 102].

Інтенсивність образності заголовків-образів висока. Потенціал розвитку його значення може відчуватися вже в прециклі сприймання твору. В основному циклі та в постциклі сприймання поезії концептуальне значення заголовного виразу підлягає конкретизації за рахунок одиниць усього текстового простору.

Властивість іконічних знаків бути подібними до позначуваних ними об'єктів наштовхує на думку, що заголовки-образи (ікони), як може здатися, відзначаються меншою кодовою зумовленістю, а це ніби гарантує їхню більшу зрозумілість [5: 66]. Довести нерелевантність такого твердження не становить труднощів. У поетичному творі відношення планів

вираження і змісту суттєво відрізняється від інших семіотичних систем. У поезії конотативне значення залежить від вторинних кодів, або лексикодів [12: 56]. На базі цих лексикодів системний мовний знак, який найчастіше позначає узуальний денотат, починає співвідноситися з оказіональним референтом, внаслідок цього й виникає образ.

Значення будь-якого елемента поетичного тексту залежить від будови всієї структури. Так, заголовок, будучи відносно автосемантичним знаком тексту, корелює з усією віршовою конструкцією, його значення розглядається з позицій вертикального контексту.

Особливого значення під час інтерпретації заголовків-образів набуває не лінійний, як у мові, а вертикальний контекст. Важливість вертикального контексту поетичного твору для інтерпретації заголовка пов'язана з необхідністю зіставлення першого знака тексту з усіма елементами текстової структури одночасно.

Заголовок-образ не розкриває свого значення повністю в прециклі сприймання тексту. Воно реалізується в мисленнєвому просторі, де лінійні мовні одиниці виявляються задіяними в складних синтагматичних відношеннях, а також включеними до вертикального контексту, в якому вони утворюють парадигматичний ряд. Це спонукає адресата до “реверсивного” читання поетичного тексту. Така особливість іще раз доводить той факт, що заголовок актуалізує категорію ретроспекції.

Лексичні одиниці з умовним співвідношенням їх форми та змісту ідеальні для номінації [4: 26]. Цим пояснюється те, що автори досить часто вдаються до використання різних видів тропів у заголовках поетичних творів: **метафори** – “*Hell’s Pavement*” (J. Masefield), “*Love’s Remorse*” (E. Muir), “*The Thought-Fox*” (T. Hughes); **метонімії** – “*Days*” (R.W. Emerson), “*Days*” (P. Larkin), “*Hands*” (D. Finkel), “*Dead Hand*” (W.S. Merwin); **іронії** – “*Not Waving But Drawing*” (S. Smith), “*Five Ways to Kill a Man*” (E. Brock); **оксюморону** – “*Trench Idyll*” (R. Aldington), “*Willful-Missing*” (R. Kipling), “*The Last Freedom*” (R. Church); **антитези** – “*Nature With Man*” (J. Silkin), “*Life and Death*” (W.E. Henley), “*Ruby and Amethyst*” (R. Graves).

Належність поетичного тексту до вторинної моделюючої системи пояснює здатність заголовків виступати в переосмисленому, конотативному значенні. Як зазначає О.О. Потебня, поетичний образ під час кожного акту його сприймання “говорить тому, хто його розуміє, дещо інше і більше, ніж те, що в ньому безпосередньо міститься” [9: 16].

Результати аналізу заголовків англomовних віршованих творів виявили найбільшу продуктивність метафори у створенні образності. Заголовки з метафоричною образністю можуть також містити в собі уособлення, або персоніфікацію. У них те, що мається на увазі, не відрізняється принципово від явленого, але перевершує його ступенем своєї абстрактності.

Заголовки-образи, в основі яких перебуває метафора, характеризуються особливими зв’язками між тим, що пояснюється, і тим, що пояснює. У поетичному творі означник і означуване рівноправні й автономні. Заголовки-метафори не тільки формують уявлення про те, що вони позначають, але й задають напрямок мислення про денотат. Метафора в заголовному виразі покликана “створити первинну настанову, сконцентрувати увагу читача на її семіотичній глибині” [2: 13].

Серед заголовків-метафор можна виділити ті, значення яких частково або повністю розкривається вже в прециклі сприймання віршованого твору. Такі заголовки-образи проспективно орієнтовані: “*Hell’s Pavement*” (J. Masefield), “*Love’s Remorse*” (E. Muir), “*The Thought-Fox*” (T. Hughes), “*The Starred Coverlet*” (R. Graves). Другу групу складають ті, в яких переносне значення розкривається тільки в макроконтексті цілого твору. Такі заголовки вимагають ретроспективного осмислення: “*Fog*” (C. Sandburg), “*The Eagle*” (A. Tennyson), “*End Of Play*” (R. Graves).

Розглянемо механізм реалізації метафоричного значення заголовків двох груп на прикладах деяких поезій.

Заголовок вірша Р. Грейвза “*The Starred Coverlet*” виявляє ознаки метафоричності вже в мікроконтексті. Безпосередньо в ньому розпізнається образна метафора. Зсув у плані змісту першого знака тексту відбувається через незвичне сполучення ключових лексем. Актуалізація образного значення заголовного виразу передбачає розширення просторових

меж ситуації в напрямку “верх – низ”. Читач нібито дивиться в телескоп у космічний простір. Метафорична образність заголовка підтримується й за рахунок лексичних одиниць тексту, які семантично пов’язані із заголовком: *true lovers, troubled hearts, the dusk, dream, crown love*. Усе в творі спрямоване на розкриття метафоричного заголовка:

Yet lovers who have learned this last refinement –
To lie apart, yet sleep and dream together
Motionless under their starred coverlet –
Crown love with wreaths of myrtle [1].

Отже, *the starred coverlet* – це вічність, нескінченність почуттів.

Ще одним прикладом є заголовок поетичного твору Е. М’юїра “*Love’s Remorse*”. Заголовок містить у своєму складі когнітивну метафору – високе почуття наділяється здібністю відчувати докори сумління. Але в першому катрені відбувається переосмислення значення заголовка: абстрактний денотат переосмислюється до конкретного ліричного героя:

I feel remorse for all that time has done
To you, my love... [1].

Останні шість рядків містять головну ідею твору: кохання, на відміну від людини, є вічним, і тільки кохання може повернути людині юність:

Eternity alone our wrong can right,
That makes all young again in time’s despite [1].

Дещо складнішими в плані виявлення образного значення є заголовки з імпліцитно вираженою метафоричністю. Розглянемо механізм еволюції їх образного значення, коли метафора розпізнається в постциклі сприймання поетичного твору.

Заголовок поезії Р. Грейвза “*The End of Play*” до прочитання самого твору не виявляє ознак образності, проте метафоричність виразу визначається вже мікроконтекстом:

We have reached the end of pastime, for always,
Ourselves and everyone, though few confess it
Or see the sky other than, as of old,
A foolish smiling Mary-mantle blue [1].

Напрямок для адекватної інтерпретації заголовного виразу задають і наступні рядки: “*Though life may still seem to dawdle golden... the grass to shine... Faith to descend in a chariot from the sky...*” [1]. Отже, заголовний вираз асоціюється в поета з людським життям, що є тлінним.

Проблема іконічної природи заголовків-образів не вичерпується цією науковою розвідкою. Перспективним вважаємо лінгвосеміотичний аналіз заголовків, у складі яких містяться інші стилістичні прийоми, адже характер образних засобів, які використовує поет у заголовку твору, є показником індивідуального стилю автора, його естетико-філософської концепції та прагматичної настанови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Английская поэзия в русских переводах. XX век. Сборник / Сост. Л.М. Аринштейн, Н.К. Сидорина, В.А. Скороденко. – М.: Радуга, 1984. – 848 с.
2. Белая Г.А. О “внутренней” и “внешней” теме // Филологические науки. – 1983. – № 2. – С. 10 – 17.
3. Грицюк Л.Ф. Семиотические и лингвопоэтические особенности заголовков стихотворных произведений (На материале англоязычной поэзии XIX – XX в.в.). Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: – К., 1985. – 246 с.
4. Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака // Вопр. языкознания. – 1993. – № 4. – С. 18-28.
5. Лотман Ю.М. Об искусстве. – С.-Петербург: Искусство – СПб, 1998. – 704 с.
6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
7. Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 37 – 89.
8. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения: Пер. с англ. – М.: Логос, 2000. – 448 с.
9. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990. – 342 с.
10. Сигал К.Я. Проблема иконичности в языке (обзор литературы) // Вопр. языкознания. – 1997. – № 6. – С. 100-120.
11. Траченко О.Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (На материале англоязычного рассказа): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1984. – 200 с.
12. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – СПб: Петрополис, 1998. – 430 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Кібальнікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси – лінгвістика тексту, лінгвопоетика, семіотика.

ІНТЕНСИВНІСТЬ ЯК СМИСЛОВИЙ КОМПОНЕНТ ЕКСПРЕСИВНОСТІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Раїса КОЗАК (Кам'янець-Подільський, Україна)

У статті розкриваються особливості семантичної категорії експресивності як ознаки тексту, його якісної характеристики. Зроблено порівняння експресивності із інтенсивністю як засобом підсилення чи вираження додаткової якісної або кількісної характеристики. Доведено, що інтенсивність зумовлює експресивність.

Ключові слова: експресивність, інтенсивність, інтенсифікатор, ненормативність, підсилення тексту, прагматична категорія, семантичний компонент, референт, реципієнт, статусно-рольові відносини, стратегія, тактика, увиразнення тексту.

In the article the peculiarities of semantic category of expressiveness as a feature of the text, its quality characteristics are discovered. The comparison of the expressiveness with intensity as a means of intensification or expression of additional quality or quantity characteristics is made. It is proved that intensity causes the expressiveness.

Key words: expressiveness, intensity, intensifier, intensification of the text, pragmatic category, semantic component, status and role relations, strategy, recipient, referent, tactics, text expressivity.

Українська та російська мови багаті на лексичні та граматичні (морфологічні й синтаксичні) засоби, що вказують на різні поняття розміру, міри, величини, обсягу виявлення дії, стану, якості тощо. Сукупність таких понять формує категорію **інтенсивності**, яка часто, у вузькому розумінні цього терміна, ототожнюється із **експресивністю**. З огляду на це поняття **інтенсивність** та **експресивність** потребують розмежування через виокремлення тотожних та відмінних ознак, чим і мотивуємо **актуальність** теми.

Мета статті – довести, що інтенсивність є смисловим компонентом експресивності. Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- описати традиційні погляди щодо категорії інтенсивності;
- виокремити тотожні та відмінні ознаки інтенсивності та експресивності;
- визначити особливості взаємозв'язку, у якому перебувають інтенсивність та експресивність.

Експресивність у стилістиці, риторичі, семасіології, лінгвопрагматиці зарубіжні, в тім числі російські мовознавці, традиційно мотивують підвищенням сили впливу висловленого чи написаного. Тому одні з них (І. Туранський, В. Шаховський та ін.) повністю ототожнюють експресивність із інтенсивністю, інші тлумачать інтенсивність як семантичний компонент експресивності (Н. Лук'янова, Т. Шмельова, Т. Матвєєва, Є. Вольф, В. Телія тощо).

На недоцільність уживання термінів **інтенсивність** й **експресивність** як синонімічних вказують мовознавці М. Гасилене, О. Полянський, О. Шейгал, Н. Лук'янова, В. Шаховський, Н. Кругликова та інші. В українському мовознавстві такі дослідження активно не проводились (можемо лише назвати окремих авторів, чії дослідження частково співвідносяться із аналізованими поняттями, – Д. Баранник, К. Городенська, Н. Бойко, Л. Марчук, В. Мусієнко та ін.).

Ми підтримуємо думку, що семантику експресивності не можна ототожнювати із інтенсивністю, та зробимо спробу довести, що інтенсивність із смислового погляду є неоднорідною.

Необхідно насамперед зазначити, що поняття **інтенсивність** та **експресивність** зустрічаються не в усіх словниках та довідковій літературі. У «Словнику української мови» **'інтенсивний'**, **а**, **е** тлумачиться як: 1. напружений, посиленний. 2. Який дає найбільшу продуктивність. 3. рідко. Яскравий, густий (про колір). У ракурсі розглядуваної нами проблеми ми використовуємо перше значення цього тлумачення [12: 36-37].

У «Словнику іншомовних слів» – **інтенсивність** – [< лат. *entensio* – напруження] – 1) посилення, напруження; 2) фіз. кількість енергії, яку переносить звукова хвиля за одиницю часу через одиницю площини, перпендикулярну до потоку енергії [10: 475].

Експресивність – [< лат. *expressio* – тиснення, вираження, висловлення, < *exprimo* – витискаю; ясно вимовляю, висловлюю] – особливий прийом увиразнення поетичного мовлення при активному застосуванні розмаїтих художніх засобів (тропів, звукових повторів, звуконаслідувань тощо) [10: 409-410].

Л. Струганець визначає **інтенсивність мовлення** (від лат. *intensio* – напруження, посилення) так: «сила вимови звуків, слів, мовних тактів, що залежить від амплітуди коливань голосових зв'язок і пов'язана з особливостями мовного дихання» [13: 25]. Ф. Бацевич тлумачить **експресію мовлення (комунікативну)**: «насиченість повідомлення мовними і позамовними засобами вираження суб'єктивного ставлення адресанта до адресата або змісту комунікації, їх оцінки» [1: 323].

Інтенсивність через домінуючу *сила* входить до синонімічного ряду *потужність, безмежжя, безмір, безкрай, глибина, безодня* (чого або з означенням – про ступінь вияву почуття, думки тощо) [11: 612], а **експресивність** (сила вияву якихось почуттів, переживань тощо) синонімізується із поняттям *виразність* [11: 484].

Як бачимо, поняття **інтенсивність** та **експресивність** у синонімічні відношення не вступають.

У працях із семасіології подається одне зі значень інтенсивності – «високий ступінь виміру реального предмета чи ознаки»: «інтенсивність – це спроможність експресивного знака виразити кількісно-якісну характеристику референта» [7: 56], або «інтенсивність – це мовна категорія, компонентами якої є емотивний і/або оцінний компоненти, що підсилюють, збільшують, напружують кваліфікативно-оцінну характеристику суб'єкта, предмета чи явища, яку репрезентують різнорівневі засоби вираження» [8: 40]. Так, захоплення або обуреність мовець часто супроводжує емоцією подиву, що передуює оцінці. Наприклад:

– *Ух ты! – восхитилась Инга, окончательно уверовав в королеву Нидерландов. – Класс какой! А она из Англии звонила? – Из Москвы, – буркнул Сергей. – Как же, – удивилась Инга, – ты же говоришь, что она из английской семьи?* (Г. Устинова); – *О Господи, – дивувалась Надя, – а то їх скільки треба?! Багато, – хитав головою Чинбар, – дітей треба мати багато. Діду, ви що, в штунди пішли? – охнула Надя, але Чинбар вже не слухав її...* (Г. Тарасюк). Здивування, потрясіння передаються жестами і мімікою.

Незвичайність об'єкта сприймання і зумовлене ним інтенсивне емоційне хвилювання і в українській, і в російській мові підкреслюють вигуківі слова: *Ого! О! О Боже! Жах! Ох! Ех! Ич! Тьфу! Ха! Тю! Боже мій милий! Боронь Боже! Матінко! Ой матінко! Ой нене! О Господи! Ой лишенько! От біда!* [3: 374] // *Ого! Вот это да! Вот это X! Ай-ай-ай! Вот тебе на! Вот так так! Господь с тобой! Ну и ну! Поди ж ты! Ишь! С ума сойти! Черт возьми!* [6: 290] тощо. Як бачимо, вигуківі система української та російської мов є багатогою на засоби вираження. Цікавим видається і той факт, що семантику «незвичайного» окремі дослідники ототожнюють з експресивністю [5: 100; 17: 14; 9].

К. Долинін, І. Арнольд, Л. Новиков услід за М. Ріффатером та представниками російської формальної школи (Р. Якобсон, Ю. Лотман, В. Шкловський тощо), під впливом теорії інформації (Г. Клаус) убачають джерела й механізми експресивності у розмаїтому відхиленні від узвичаєного, стандартного, перебільшуючи значущість «ефекту оманливого очікування». М. Ріффатер підкреслював, що призначення «незвичайних» елементів – деавтоматизувати свідомість читача, запобігати тому, щоб він не пропустив чогось важливого. У зв'язку з цим вважаємо, що «інтерес», «зацікавленість» відносяться до модусного смислу, який активізує свідомість, увагу реципієнта.

Будь-що незвичне збуджує інтерес, саме тому інтенсифікація має зв'язок із когнітивним станом зацікавлення. «Незвичайне» або видаване за таке підсилює інтенсивність сприйняття інформації і надає експресивності висловленню та спрямовує мовленнєву поведінку мовця.

Комуніканти насамперед зауважують небажане відхилення від нормативних параметрів, про що намагаються повідомити співбесіднику. «Ненормативність» – це «семантичний подразник» емоційного хвилювання суб'єкта, основний експресійний мотив багатьох оцінних жанрів – докору, осуду, зневаги. Все, що відхиляється від норми, сприймається людиною як загроза для узвичаєного руху речей і подій, його моральним цінностям й емоційній стабільності. Кращим захистом від дестабілізуючих факторів є наступ, чим і пояснюється категоричність більшості оцінних жанрів. Наприклад: – *Ну, якщо не тут, то це ще ліпше. Я розсуваю рамки сімейних фотоальбомів. Я-ху-у!* (Г. Тарасюк) // – *Слушай, Григорий, – выговорил он, тяжело дыша и утирая рот, – вот я при свидетелях говорю: я*

тебя уволю. Ты понял или нет? Еще один раз, даже не раз, а... и все. Я больше не могу (Т. Устинова).

Реакцією на «ненормативне» стає інтенсивне вираження думок, емоцій, оцінок, що часто сприймається як категоричність.

Іншою причиною підсилення категоричності є прагматична, пов'язана із прагненням мовця підкреслити прагматичну спрямованість висловлення, досягнути планованого перлокутивного ефекту, що у кінцевому результаті визначає успіх мовленнєвого впливу. У мовленнєвому спілкуванні, окрім категоричності, використовуються інші засоби підсилення прагматичного ефекту. Вважаємо, що саме в цьому – стратегічному значенні – можна використовувати замість терміна **інтенсивність** термін **підсилення** (*Підсилення*, -а, -е. 1. Дія за значенням *підсилити*: сприяти сильнішому, інтенсивнішому прояву якої-небудь особливості, якості, процесу і т. ін.) [2: 781].

У традиційній стилістиці термін **підсилення** інколи вживається розпливчасто, у не термінологічному значенні для визначення експресивності як властивості підсилити прагматичний потенціал висловлення. У стилістичних й риторичних концепціях будь-яке виявлення експресивності мотивують підсиленням сили впливу висловленого. Як бачимо, співвіднесеність **експресивності** й **інтенсивності** визначається через співвіднесення із поняттям **підсилення**.

Для досягнення стратегічних цілей, як-от, виконання прохання, вимоги, наказу, автор може, по-перше, експресивувати висловлення через інтенсифікатори, по-друге, зробити додаткові мовленнєві спроби, по-третє, обрати мовленнєвий жанр із «запасом тривкості». Проілюструємо ці три тактичних рішення прикладами:

1. – *Люди добрі, вона безмірно любила вас – свій народ. Вона віддала вам свій талант, свою долю, своє життя. Вона писала про вас. Вона боролась за вас. І я хочу, щоб її славним іменем ви назвали школу, де вона вчилась, вулицю, де вона жила. Пам'ятайте її, дорогі мої люди! Тож земля їй пухом і вічна ваша пам'ять!* (Г. Тарасюк) // – *Ну, извини, – сказал бритоголовый со слоновым сочувствием. – Слушай, ты в курсе, какой у нас ночью шухер был? Менты приезжали, «Скорая», все дела! Да это на вашем этаже где-то! Ленка всю ночь не спала, я уж хотел идти скандалить, блин!* (Т. Устинова).

2. – *Розумієш, – сказав твій мудрий уже державний муж, – щоб користуватися уже без страху і мук сумління земними благами, треба мати підстави. Такими законними підставами є: дисертації, звання, посади... Тож, моє сонечко, вперед і вгору! Мені потрібна достойна супутниця життя* (Г. Тарасюк) // – *Вот те крест святой, видала! Как входил, не видала, врать не стану, а вот как выходил – видала. Сел на свой танк и покотил, покотил!.. Зачем он наврал, если дружка не он прикончил, а?* (Т. Устинова).

3. – *Знайдеться, – раптом сказала Лора. – Я напишу. Хтось же повинен сказати правду...*

Як і всі маніякальні натури, Лора була небезпечно обов'язкова. Варто було лиш іскру кинути в цю скирту правдолюбної соломи і...

Пожжежа вибухнула! (Г. Тарасюк) // – *Ничего, ничего, – пробормотал Сергей. От пыли у него свербело в носу, и он даже потер переносицу, чтобы не чихнуть. – Здравствуйте, Елена Львовна!* (Т. Устинова).

Не можна заперечити той факт, що інтенсифікація залежить від емоційного стану мовця: чим вище загострення пристрастей, тим більше категоричним є суб'єкт мовлення, частіше обирає крайні методи мовлення, свого впливу. Висловлення з інтенсифікаторами передають емоції високого напруження: емоційне піднесення, збудження, радість, здивування, нервова напруга, роздратування, гнів тощо. Наприклад: – *Я? – здивовано. – Слухала, а далі кажу одному: «Читай». Шукає. Не знає де. Не стежив... «Два» – кажу. «За що?» – питає. «За те, що не знаєш». – «Ставте ще одну двійку». – «І поставлю!». Він сів. «Встань! Я не дозволяла». Сидить. «Встань!». Сидить. Я за книжки і в двері... Приходжу до директора. «Заберіть Синюка», – кажу... (Г. Тарасюк) // *На Нинкином лице стоял ужас. Ее пугала бессовестность, разлитая в мире и направленная на нее. – Я просто не знаю, как мне жить. Это какой-то ужас. Я так не выдержу* (В. Токарева).*

Інтенсифікатори точно передають, у першому тексті, – нервову напругу, роздратування, гнів, у другому – відчай, розпуку, безвихідь, і підсилюють інтерактивну мету діалогічної взаємодії – отримати емоційну підтримку, допомогу, пораду, «полегшити душу». Гіперболізація переживаних відчуттів, коли емоції не стримуються у спонтанному діалозі, створює враження граничної відвертості, щирості, як-от: – *Давайте поговоримо як жінка з жінкою, – Ася сама увага і турбота, сама ніжність і доброта. – Вам треба, просто необхідно народити дитину... Знаю... знаю... Але стверджую як лікар: сорок років – цілком дитородний для жінки вік. Моя мама мене народила в сорок п'ять...* (Г. Тарасюк) // – *Визвала, визвала, – запричитала Марья Семеновна, – уже должны быть! Как не вызвать, вызвала, конечно! Починют, починют они лифт, будьте покойны!* (Т. Устинова). У наведених контекстах мовці змальовують ситуацію, прагнуть переконати співбесідника у цілковитій правомірності мовленого.

В основному визначена мета досягається завдяки інтенсивному вираженню емоцій. Зазначимо, що за спонтанного діалогу гіперемоційність найчастіше розглядається як виявлення відвертості й оцінюється позитивно, а категоричність виступає пародією на офіційні, статусно-рольові відношення, в тім числі «дитинно-батьківські». У категоричній фамільярності неофіційного спілкування проглядається ігровий, карнавальний початок української та російської народних культур. Ігри дорослих у «батька і дитину», «керівника і підлеглого» моделюють ідеальні відносини, за яких «дитина» і «підлеглий» знають, що за «батьківською» суворістю заховуються любов і дружня прихильність. Наприклад: *Він здивувався. Витираючи їй сльози, заспокоював: – Ну-ну, годі, не плач. То все – пусте. Вони – ніщо. А ти для мене – все. Тільки ти і більше – нікого... І так буде, якщо... любитимеш мене весело... Гра-ю-чись!* (Г. Тарасюк) // *Он вздохнул: – Ну, и чего ты от меня хочешь? – Я хочу, чтобы ты ему запретил. – Здрате! – сказал он сердито. – Почему я должен?!* (Т. Устинова).

Визначаючи, що експресивність розкриває якісний характер висловлення, є ознакою мовленнєвого акту, що відображає її суть, правомірно тлумачити інтенсивність як ознаку ознаки, як кількісну характеристику експресивності.

В основі нерозрізнення цих двох категорій знаходиться факт використання обома одного і того ж набору фонетичних, граматичних і лексико-синтаксичних засобів. Так, до експресивних модифікацій синтаксичних конструкцій, як виразних засобів мови, відносяться:

1. Еліпс: *То там, то тут чулося: – Шедеврально! Геній! – Ганьба вбивцям! – На могилу!* (Г. Тарасюк) // – *Ангел, – всхлинула Валентина, – небесный ангел!* (Т. Устинова).

2. Повтор: *Та головне – зійшлося все село. Все село прийшло до тебе, Лоро!* (Г. Тарасюк) // *Аллочке Зубовой очень нравился Григорий Батурун. Ей даже стыдно было, до того он ей нравился* (Т. Устинова).

3. Інверсія: *Так і лишилась у баби Васьки молоденька вчителька* (Г. Тарасюк) // – *Обычному дачному жулику не нужны бумаги из письменного стола. Обычный дачный жулик не ездит на машине* (Т. Устинова).

4. Паралелізм: *І випиваю до дна. І всі випивають, приказуючи: «Царство небесне... земля пером...»* (Г. Тарасюк) // *Мировая катастрофа. Парад планет. Любовь до гроба* (Т. Устинова).

5. Питальні конструкції: *Проте, Лоро, озирнувшись по безлюдному кладовищу, чи можеш мені дорікнути черствістю? Мені, одиноко вляклий у твоїм вічнім узголов'ї?* (Г. Тарасюк) // – *Что могли искать? – пробормотала Кира растерянно. – Ну что? Устав компании? Старые статьи? Визитные карточки?* (Т. Устинова).

6. Окличні конструкції: *Боже, яка довга, яка теменна ніч! Але – все! Досить. Фінита ля комедія! Пора ставити крапку. І – забути. Але ти... Ти не даєш мені цього зробити, Лоро...* (Г. Тарасюк) // – *Какая-то ерунда! – беспомощно сказала Кира. – Ужас какой-то!* (Т. Устинова).

Ці ж засоби є засобами інтенсифікації висловлення, оскільки призначення категорії інтенсивності – показати міру експресивності. Обидві категорії – і категорія експресивності, і категорія інтенсивності – є «внутрішньо лінгвістичними категоріями, обидві виконують

функцію посиленого впливу на адресанта, обидві пов'язані із суб'єктивним вибором адресантом експресивних засобів і засобів інтенсифікації висловлення, обидві категорії, зазвичай, супроводжують показники емоційності й оцінності» [4].

Зважаючи на погляди мовознавців та наше розуміння експресивності, можемо зробити висновок, що між **інтенсивністю** та **експресивністю** не привативні, а причиново-наслідкові відношення, а саме: інтенсивність не є компонентом експресивності, а створює експресивність; навіть усупереч тій думці, що інтенсивність не завжди є експресивною, вона характерна для більшості експресивних мовних одиниць, бо експресивність – це певне відхилення від нейтральної норми. Причини інтенсифікації будь-якого параметра висловлення різні. «Незвичність» чи то «ненормативність» явища не може залишити людину байдужою, а підсилення емоційності, наразі, спричиняє зміни у поверхневій структурі та мовленнєвій поведінці комунікантів. Під впливом емоцій гіперболізуються оцінка й самооцінка, обираються стратегія і тактика «посиленого впливу на адресата, активізуються паралінгвістичні засоби спілкування». Такий прояв пристрасті до дійсності залежно від ситуації адресат сприймає як чи то переконання, чи то категоричність, чи то зацікавленість, чи то щирість. Зазначені особливості мовленнєвої поведінки употужнюють експресивний ефект.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
4. Галеева И. Ф. Интенсивность и экспрессивность как основные характеристики рекламного текста. Критерии их разграничения / И. Ф. Галеева. – Режим доступу: http://www.tisbi.org/science/vestnik/2002/issue 4/Fil 6_1.html.
5. Долинин К. А. Стилистика французского языка / К. А. Долинин. – Л. : Просвещение, 1978. – 343 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск : Наука, 1987. – 227 с.
8. Матвеева Т. В. Лексическая экспрессивность в языке : учеб. пособие по спецкурсу / Т. В. Матвеева. – Свердловск : УрГУ, 1986. – 92 с.
9. Проблемы экспрессивной стилистики / под ред. Т. Г. Хазагерова. – Вып. 2. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовс. ун-та, 1992. – 144 с.
10. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
11. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 1999-2000. – Т. 1. – 1040 с.; Т. 2. – 960 с.
12. Словник української мови. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1973. – Т. 4. – 840 с.
13. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
14. Тарасюк Г. Т. Любов і гріх Марії Магдалини : Маленькі романи. Новела. Поезія / Г. Т. Тарасюк. – Чернівці : Чернівецька обласна друкарня, б/р. – 384 с.
15. Токарева В. С. Лиловый костюм : повести и рассказы. – М. : АСТ, 1999. – 476 с.
16. Устинова Т. В. Развод и девичья фамилия : роман / Т. В. Устинова. – М. : Эксмо, 2010. – 352 с.
17. Черепанова И. Ю. Язык творчества бессознательного (суггестивная лингвистика в прикладном аспекте) / И. Ю. Черепанова // Фактическое поле языка (памяти проф. Л. Н. Мурзина) : межвуз. сб. науч. тр. / Перм. ун-т, 1998. – С. 146-152.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Райса Козак – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвокогнітивістика.

БІЛІ ПЛЯМИ НА ЗОЛОТОМУ ПЕРСНІ: ДО ПИТАННЯ ПРО КОМПОЗИЦІЙНУ БУДОВУ ТА ОБРАЗИ РОМАНУ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІЄНА «ВОЛОДАР ПЕРСНІВ»

Ольга КОЗІЙ (Кіровоград, Україна)

Незважаючи на ретельне виписування усіх предметних та пейзажних деталей, майстерно виписаний історичний фон культової книги XX століття – трилогії Дж. Р. Р. Толкієна «Володар перснів», у око впадає певна недосказаність на рівні галереї образів та композиційної побудови твору.

Ключові слова: композиція, образи, деталі, автор та оповідач, процес створення.

In spite of using diligent details of different types, skillfully combined historical background of J.R.R. Tolkien's novel «The Lord of the Rings» it's necessary to pay attention to some omissions on the levels of characters and composition.

Key words: characters and composition, details, historical background, the author and the story-teller, the process of creation.

«Володар перснів» став культовою книгою XX століття і зробив свого автора, професора-лінгвіста Дж. Р. Р. Толкієна (1892 – 1973) усесвітньо відомим та одним з найпопулярніших письменників. Його трилогія переросла межі літературного твору, стала біля витоків субкультури «толкієністів». Звернувшись до його міфології, вони втілили принцип навіть не вторинної (оскільки такою є творіння англійського письменника й науковця), навіть деміургів третього порядку.

Секрет незаперечного успіху та незгасаючої популярності роману Дж. Толкієна не лише у таланті письменника, що, на жаль, мав не надто широке поле для розкриття, а й у його власній – свідомій чи підсвідомій – вірі у *реальність* створеного. Для самого автора його роман був лише сторінкою у ґрунтовній, створеній ним же міфології, продовженням історії хоббітів, що полюбилися читачам після публікації казки про подорож Більбо Торбінса. У листі У. Х. Одена письменник зізнався, що «історія Більбо з перснем була найкращою логічною зав'язкою», тому й у «масштабному творі перстень одразу став Перснем з великої літери, й одразу ж виник Чорний Володар» [8: 240].

Робота над «необхідним фоном» для історії ельфійських мов» [11: 183] (як зазначив Дж. Толкієн у передмові до своєї трилогії), характеризується надзвичайною ретельністю, навіть педантичністю. Сучасник Дж. Толкієна, автор не менш відомих, аніж «Володар перснів» «Хронік Нарнії», К. Льюїс вважав реалізм однією з основних рис роману [6: 264]. Стиль оповіді Дж. Толкієна – послідовний, логічний, позбавлений поспіху та формалізму. Він (стиль) охоплює стрункість композиції, талановите нанизування подій, тонкий і добрий гумор та певний відсоток патетики.

Та зображення у творах жанру фентезі – то вже тема для наступної розвідки. Зараз же хочу докладніше зупинитися на «білих плямах» на золотому Персні Влади, чи то пак, чистих сторінках у Червоній Книзі Західних Кордонів. Почну із низки образів, котрі, на мою думку, потребують докладнішого вивчення. Це найперше, хоч це і може здатися дивним, брак так званого історизму (назву його *псевдоісторизмом*, чи ж історизмом фентезійним) у історії племені хоббітів. По тому розмова піде про, певне, найбільш загадкового персонажа роману – веселого лісового господаря Тома Бомбаділа. На рівні ж композиції очевидно є «обірваність» фіналу. Та після смерті професора його син Крістофер віднайшов у батькових архівах кілька варіантів закінчення твору.

Поряд із наполегливою роботою важливу роль у творчості англійського письменника відіграв елемент прозріння. За свідченнями Х. Карпентера, Дж. Толкієн згадував, що якимось, перевіряючи студентські роботи, професор раптом написав на майже чистому листку паперу: «У пагорбі була вирита нора, а в нірці жив хоббіт» [2]. Ця фраза стала першою цеглинкою у моноліті героїчної епіки «Хоббіта...» та «Володаря перснів». На той момент, як пізніше згадував письменник і лінгвіст, він ще не знав, хто такі хоббіти. Коли ж на папірці перед очима з'явилося нове слово, Толкієн-дослідник почав водити рукою Толкієна-літератора, аби з'ясувати, хто такі хоббіти і чим може зацікавити їхнє життя. Наприкінці двох розповідей про їх пригоди – повісті «Хоббіт...» та трилогії «Володар перснів» Дж. Толкієн перекладає відповідальність авторства із плечей людини (самого себе) на плечі своїх героїв – відповідно

Більбо й Фродо. Після мандрівки із гномами містер Торбінс вирішує написати літопис своїх пригод, а працю його продовжує племінник Фродо. Коли ж останній залишає береги Середземелля, він заповідає завершення книги Сему – своєму садівнику й найближчому другу. У короткому казковому зачині до повісті «Хоббіт, або Подорож туди й назад» автор подає лише коротку портретну характеристику маленьким створінням («на зріст доходять до поясу дорослій людині» [11: 8]), наголошуючи на принципових відмінностях між представниками різних рас створеного ним світу («вони (хоббіти) – не гноми: вони нижчі, та й бороди ніколи не мали» [11: 8]). У «Хоббіті...», котрий за задумом письменника був дитячою казкою, Дж. Толкієн не заглиблюється у історичний екскурс: «Зараз, – говорить він, – хоббіти стрічаються дуже рідко» [11: 8].

З одного боку, письменник не хоче переобтяжувати маленьких читачів (адже саме їм адресована книга), котрим цікавіше послухати родинні приповідки, аніж історичні опуси, тому й уводить в повість трохи генеалогії головного героя Більбо; з іншого ж боку, можна припустити, що автор ненав'язливо робить свого персонажа оповідачем. Тож, дивлячись на світ очима персонажа, письменник не вважає за потрібне повідомляти читачам очевидні речі.

У «Володарі перснів», набагато ґрунтовнішій псевдоісторичній розвідці таких ретроспекцій більше, вони інформативніші. По-перше, це пролог, по-друге – розповідь Гендальфа про історію персня, викладена у розділі «Гінь минулого», в якій, як відзначає С. Кошелев, «проблеми особистої біографії набувають історично значимих рис» [5]. Коротку історичну ретроспекцію привносить, певне, один з найтаємничіших образів роману – Том Бомбаділ. На ньому докладніше зупинюся нижче, зараз же зазначу, що ця ретроспекція має на меті утвердження сили, могутності й віку Господаря Прадавнього Лісу, який важко виміряти, а не наповнення твору історизмом. Він розповів своїм маленьким гостям про перших ельфів, що з'явилися в Арді, про таємні й темні помисли дерев та ентів, покликаних їх берегти, про зведення і зруйнування фортець, про війни між князівствами. Ретроспекція у тілі твору набуває рис ліричного відступу.

Крім того, «реальність» існування народу хоббітів увиразнюється порівнянням їх із своїми сучасниками-англійцями, до якого професор вдався у приватному листуванні. Де в чому автор стає літописцем Третьої Епохи (маємо феномен злиття голосу автора й оповідача), для якого представники цього племені були непомітними на фоні історичних зрушень, незважаючи на їх вирішальну роль у Війні Персня. «Третя Епоха Середземелля давно минула, з того часу навіть обриси земель змінилися, та хоббіти, без сумніву, живуть там, де й жили» [11: 189], – говорить автор у пролозі до роману, підкреслюючи, що ані для нього, ані будь для кого це не може бути цікавим.

Том Бомбаділ – найнеповторніший із героїв Дж. Толкієна. То, напевне, експеримент самого письменника, або ж сюрприз, котрий йому піднесло його ж творіння: згідно законів квесту він з'являється нізвідки, щоб урятувати героїв від озлобленого Дядька Верби.

Цей персонаж є живим втіленням Аристотелевого уявлення про щастя, уособленням юнгівського архетипу самості, що охоплює іпостасі Бога-творця й індивіда, є особистістю самодостатньою. Разом зі своєю прекрасною схожою на німф із давньогрецьких міфів Золотинкою він створює гармонійний статичний мікросвіт у Всесвіті Дж. Толкієна. Тож сила його також і у постійному відчутті щастя. Його біограф Х. Карпентер, стверджує, що «чоловіча атмосфера» творів письменника визначена подіями з життя науковця і письменника. Так будучи віддаленим від коханої Едіт, Дж. Толкієн «усі задоволення і відкриття [...] мав ділити [...] з людьми своєї статі, тому він мимохідь звик асоціювати більшу частину радощів життя із чоловічою компанією» [2: 75], що, в той же час, не мало нічого спільного із гомосексуальністю.

Художній світ Дж. Толкієна є переважно чоловічим: холостяк Більбо вирушає у подорож разом із тринадцятьма гномами; дев'ять чоловіків-хранителів персня у першій частині трилогії «Володар перснів» є антиподами дев'яти назгулів – колишніх королів і полководців; головними героями малої прози письменника «Фермер Джайлз із Хему», «Коваль з Великого Вуттона», «Лист Ніггля» також є чоловіки. Рід гномів у деміургійному дискурсі Дж. Толкієна приречений на холостяцьке існування, оскільки жінки у цьому грубуватому племені народжувалися надзвичайно рідко, тому їх пристрасна відданість ковальській справі

може розглядатися як сублімація родинної нереалізації. Чоловічим є і світ ентів. Їх жінки збереглися лише у піснях і переказах. Їх пошук стає для чоловічої половини чимось на кшталт релігійного паломництва. Для хоббітів, яких письменник в одному з інтерв'ю визначив як «звичайних англійських селян», що «зображені низькими на зріст, оскільки це відображає характерну для них бідну уяву, але [...] брак мужності та внутрішньої сили» [2: 274]. Спокійне подружнє життя є нормою для хоббітів. У пролозі до «Володаря перснів» Дж. Толкієн відзначив, що «самітники на кшталт Більбо та Фродо Бегінсів були винятком» [11: 194]. Самотнім є Гендальф; для Арагорна, майбутнього короля Гондору, метою квесту стає найперше прекрасна ельфійка, а потім вже трон. Володіння артефактом влади й злої волі для героїв сублімує родинне щастя. У зв'язку з цим згадаймо, що перстень, коло загалом трактується як символ вічності, безкінечності та циклічності, а перстень у трилогії Дж. Толкієна, на думку К. Корольова, є «літературною квінтесенцією міфологеми кільця» [3: 314]. У подібному ракурсі образ Господаря Лісу також вирізняється: самодостатність робить його невразливим до згубної влади персня.

Основним засобом у побудові цього образу є антифразовість, що полягає у контрасті між портретом, що справді нагадує ляльку (невисокий на зріст, рум'яний, з каштановим волоссям та такого ж кольору кучерявою бородою та зодягнений у досить примітний костюм, що складається із жовтих черевиків, шкіряних штанів та капелюха з пером), удаваною легковажністю, котру відзначає навіть Гендальф (коли на раді у Елронда вирішується доля персня, то маг не підтримує пропозиції віддати його Тому, оскільки той, якщо й «візьме перстень на прохання усіх вільних народів, то усе одно не зрозуміє, навіщо це потрібно. Забуде, або й просто викине» [11: 426]) та прихованою глибиною, котра розкривається через історичні ретроспекції. К. Корольов, відомий дослідник творчості та один з кращих перекладачів творів Дж. Толкієна, вважає, що Том є одним з майар (божественною сутністю) [4: 92]. На цю думку науковця, певне, наштовхнула коротка «біографія» цього персонажа, яку автор вкладає в уста Гендальфа: «Той, хто ходив схилами й гаями у ті давні часи [...]. Він і тоді був давніший за давнє [...]. Ельфи називали його Іарвейн Бен-адар, Найстаріший серед Ненароджених. Проте імен у нього багато – для гномів він Форн, для людей з півночі – Оральд» [11: 425].

Сам себе Том називає Старішим: «Ви хочете знати моє ім'я? Що у ньому є? Коли позбавити нас імен, чи припинимо бути тими, хто ми є? [...] Я... Я Старіший – ось єдина відповідь» [11: 304]. Цікавим є синтез внутрішньої гармонії та самодостатності цього персонажа із відособленим ставленням до самого себе, про що свідчить вживання третьої особи: «Том був тут раніше за ріки й дерева. Першу дощову краплю пам'ятає він, перший жолудь» [11: 304]. Не дивно, що прихильники творчості Дж. Толкієна припускали, що за маскою веселого лісового мешканця, зодягнутого у яскраві різнокольорові шати (мав ім'я та зовнішність ляльки, що належала сину Дж. Толкієна) письменник «приховав» самого творця Еру Ілуватара. Хоча письменник і заперечив це, все ж така *самовідособленість* наводить на алузію про християнську віру у синтез Божественної сутності та існування в кількох іпостасях.

Як і у випадку з хоббітами, Дж. Толкієн розставляє акценти щодо недостатнього розкриття образу Хранителя Лісу, говорячи, що навіть Гендальфу небагато про нього відомо.

На відміну від Гендальфа (майара Олоріна), водночас войовничого, оскільки є слугою «потаємного вогню» [11: 485], та сповненого співчуття до всього живого (бо ж був одним із учнів-послідовників вали Нієнни), Том з однаковою зовнішньою легковажністю ставиться і до озлобленого Дядька Верби, і до привидів з кургану, і до єдиного персня. Коли четверо хоббітів залишають його привітний дім, аби продовжити свій квест, то незабаром потрапляють у смертельно-гіпнотичний полон привидів. Перебуваючи вже на маргінесі двох світів вони знаходять у собі сили звернутися по допомогу до потужної сили Господаря Прадавнього Лісу. У такому контексті він (Том) є уособленням великої життєдайної енергії, що перемагає смерть.

Том є персоніфікованим уособленням природи та влади над нею. Проте ця влада особливого характеру: «Володіння було б для нього аж надто важким тягарем [...], – говорить про нього дружина. – Дерева, трави та усі тутешні жителі живуть самі по собі та

належать лише самим собі. А Том Бомбаділ – то Господар! Йому відомі усі таємничі стежки, усі приховані броди. Удень та вночі гуляє він лісом, танцює на верхів'ях пагорбів, не стрічаючи перешкод, не маючи страху. Він Господар, одвічний Господар» [11: 298].

Письменник знайомить нас із цим персонажем шляхом нанизання звукових образів: крики хоббітів, яких полонило дерево тонуть у лісовому шумі, який припиняється, варто Тому почати свою веселу й безтурботну пісеньку. Його білі вірші, незважаючи на вдавану їх несерйозність, є потужною магією підкорення природи. Звісно ж, як і випадку з ельфами, про що зазначив Дж. Толкієн у листі до М. Уолдмана, ця магія є «мистецтвом, позбавленим багатьох обмежень, мистецтво вільне, сміливе, досконале» [9: 246]. Словами, яких не змогли зрозуміти хоббіти (можемо припустити, що то була ентійська мова), Том звертається до озлобленого Дядька Верби, легенько б'є гілочкою і веселою примовкою примушує відпустити полонених.

Образ веселого Господаря Лісу романтичною лінією пов'язаний із ще менш розкритим образом прекрасної діви Золотинки, котра, на думку К.Корольва є майєю зі свити валара Ульмо – повелителя води. Портрет: «Довге волосся спадало золотими хвилями на зелену кольору молоді тростини сукню зі срібними, мов краплини роси, річні перлинки, підперезане надзвичайним золотим паском у вигляді ланцюжка із золотих водяних лілей» [11: 297].

Знаковим у художньому світі роману є випробування перснем.

Із гідністю проходять його Більбо, що залишає Гендальфу конверт із дорогоцінністю; сам маг відмовляється від добровільно запропонованого Фродо. Його протистояння спокуси ще вагомніше, оскільки супроводжене знаннями про можливі перспективи володіння: «Якщо я його візьму, й моя сила зросте, собою мені вже не бути. [...] – Очі мага загорілися, обличчя ніби освітілося внутрішнім вогнем. – Не спокушай мене [...]! Я зовсім не бажаю стати подібним до Темного Володаря!» [11: 243].

Гіркою іронією сповнені слова Галадріель, коли хоббіт пропонує їй персня: «На першій зустрічі я хотіла випробувати твоє серце, а ти вже й відплатив мені. [...] Довгі роки міркувала я, що могла б зробити, якби Єдиний опинився у моїх руках, – і ось Він тут. Його принесли мені та пропонують узяти, не треба й віднімати!» [12: 517].

Кілька хвиль тривають її вагання: «Якщо ти віддаси Персня мені – віддаси із власної волі – то замість Темного Володаря світ отримає Королеву. [...] Вклонятися мені, тремтіти переді мною – такою буде доля усіх, що живуть на землі!» [11: 517]. Та мудра ельфійська королева із гідністю проходить випробування, одразу потому отримуючи винагороду: «Випробування пройдене, – сказала вона ніжним, печальним голосом. – Я відпливу за Море та залишуся Галадріель» [11: 517].

У випадку з Бомбаділом письменник підкреслює, що Том *вимагає* (не *просить*) дати йому перстень, відзначаючи, що не викликало жодного внутрішнього спротиву у Фродо (хочеться наголосити, що Більбо був оскаженів на подібну вимогу Гендальфа; сам Фродо же у надрах Рокової гори вирішив привласнити дорогоцінність): він «витяг із кишені ланцюжка, зняв перстень та *без вагань* віддав Бомбаділові» [11: 305 – 306].

Перстень, що володів думками багатьох героїв роману, зміг побувати на руці тільки п'ятьох з них: трьох хоббітів, Темного Володаря та Тома. Смертні, одягши його, потрапляли у маргінальний стан, ставали на межу між світами живих істот і безтілесних сутностей (на кшталт вершників назгулів), приречених на вічне рабство та жагу володіння. Знаково, що Том на рівні із Сауроном, котрий викував цей артефакт, може його контролювати, оскільки не зникає, не переходить у вимір привидів. Більше того, очевидним є те, що надзвичайна могутність Старійшого, можливість контролювати розповсюджується не лише у світі живих: він *бачить* Фродо, котрий одяг персня, змушує коритися Могильну Нежить. Знову хочеться провести паралель із Новим Заповітом, згадавши діяння Христа – зцілення одержимих демонами та воскресіння померлих.

Нижче хочу зупинитися на кількох аспектах композиції роману.

Насправді, професор не планував трилогії: свій твір він поділив на шість книг. К. Льюїс порівняв «Володаря пернів» із архітектурною спорудою, «величною і витонченою водночас» [6: 262]. Кожна з шести книг, наголошує він, виконує свою роль у загальній

тканині твору: у першій закладається сюжет, у другій – він (сюжет) розвивається, «обростаючи» історичним матеріалом тощо [6: 262]. Та коли Дж. Толкієн приніс свій твір видавцям, ті, незважаючи на успіх «Хоббіта...», мали сумніви щодо вкладання коштів у друк такого значного за обсягом твору, тому запропонували автору розподілити матеріал у три томи та видати їх один за одним.

Остання частина трилогії – «Повернення короля» закінчується словами: «Ось я і повернувся» [11: 1084]. Такий фінал композиційно логічний і нелогічний водночас. З одного боку, труднощі і втрати усіх вільних народів Середземелля у довгій війні були платою за можливість мати дім, до якого можна повернутися. З точки зору фрейдівського психоаналізу перстень може бути витлумачений як втілення жіночого начала, що пояснює потужний вплив, який він чинив на чоловіків. З чотирьох представників племені хоббітів, включаючи Голлума-Смеагола, котрі певний час володіли перснем, лише садівник Сем знайшов своє місце у новому світі. Фродо не бачить себе у майбутньому свого краю: «Я хотів врятувати свій край, і він врятований, але не для мене. Таке часто трапляється [...] – аби щось зберегти, доводиться від цього відмовлятися» [11: 1082]. З іншого ж боку – завершення такого масштабного твору простенькою фразою зовсім не «вписується» у творчі принципи Дж. Толкієна – науковця у всьому, навіть у вигаданому ним світі. Син письменника, Крістофер Толкієн, вже після смерті батька опрацьовуючи архіви, знайшов кілька варіантів фіналу «Володаря перснів». «Рукопис свідчить, – зазначає Крістофер, – що текст продовжувався без будь-якого розриву; немає вказівок, що батько думав про те, що пише ніби щось відокремлене від раніше написаного» [13]. Син професора знайшов кілька варіантів останнього розділу, що різняться окремими деталями. Епілог до роману побудований у формі гри у питання й відповіді. Очевидно, що професор ставив перед собою завдання поставити усі крапки над «і»: у епілозі він наводить імена дітей Сема, розповідає, подібно до висновків до наукової роботи, що сталося з іншими героями роману. Це надає ще більшої правдоподібності написаному, примушує читачів вірити у реальність світу, створеного англійським письменником. Художній прийом питань-відповідей особливо яскраво простежується у другому варіанті.

Мотив повернення додому у епілозі звучить рефреном до останньої фрази відомої редакції твору: Сем з дружиною пригадують свої колишні страхи, що були подолані вірою у скору зустріч, у повернення додому. Сем відзначає, що, виконуючи покладену на нього місію, він розривався надвоє, й лише потрапивши додому, став цілісним. Крістофер Толкієн зазначає, що такими були останні слова «Володаря», проте пізніше його батько додав: «Вони увійшли до будинку та зачинили двері та, зачиняючи, Сем раптом почув, як шуміло море біля берегів Середземелля» [13]. Цей абзац – рефрен-підтвердження слів Фродо, котрий передбачив долю свого друга, котрий певний час змушений був носити Перстень: «Зараз ти лише проведеш нас, – говорить Беггінс на шляху до Срібних Гаваней, – а потім...хто зна? Ти теж носив Перстень, хоча й недовго, можливо, твій час настане» [11: 1082].

Дж. Толкієн якось зізнався, що «такі історії [...] проростають, ніби насінини у темряві, із листяного перегною, що накопичився у пам'яті, – з усього, що колись було побачено, передумано та прочитано» [2: 196]. «Ця книга, – зізнавався професор, – написана кров'ю мого серця – густою чи рідкою – яка вже є, більшого я не можу» [2: 323]. Тож розглянуті аспекти, то аж ніяк не хиби твору, а просто сторінки Червоної Криги Західних Кордонів, до котрих ще не сягнуло цікаве око. Це білі плями, на які читач, мандруючи Середземеллям, міг би нанести власні позначки та стати співавтором літопису.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бональ Н. Толкієн. Мир чудотворця. / Н.Бональ. // (fb2) либрусек.
2. Карпентер Х. Дж. Р.Р. Толкієн. Біографія. / Х. Карпентер. – М.: Издательство ЭКСМО – Пресс, 2002. – 432 с.
3. Королёв К. О кузнецах и кольцах. / К. Королёв. // Толкієн Дж. Возвращение Беорхтота и другие произведения / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. – 352 с.
4. Королёв К. Толкієн и его мир: Энциклопедия / К.М.Королёв. – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra fantastica, 2003. – 589 с.
5. Кошелев С. «Великое сказание» продолжается. Эстетическая теория Дж.Р.Р.Толкієна и его роман «Властелин колец». / С.Кошелев. // «Время покупать черные перси». Сборник фантастических романов и повестей. – Москва: «Молодая гвардия», 1990.

6. Льюис К. Развенчание власти. / К.Льюис. // Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. — С. 261 – 267.
7. Льюис К. Рецензия на «Братство кольца». / К.Льюис. // Тайм енд тайд. – 1944. – 14 авг.
8. Оден У. В поисках героя. / У.Оден. // Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. — С. 268 — 296.
9. Толкин Дж. Избранные письма. / Дж.Толкин. // Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. — С.231 – 258.
10. Толкин Дж. О волшебных историях. / Дж.Толкин. // Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. — С. 135 — 230.
11. Толкин Дж. Полная история Средиземья: Сб.: Пер. с англ. / Дж. Толкин. – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra fantastica, 2002. – 1341 с.
12. Толкиен Дж. Приключения Тома Бомбадила и другие стихи из Алой Книги. / Дж. Толкиен // Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. — С.41 – 96.
13. Толкин Дж. Эпилог к «Властелину колец». / Дж.Толкин. // www.tolkien.ru.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Козій Ольга – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості літературного процесу ХХ століття.

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУМНІВУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Вікторія КОЧУБЕЙ (Кіровоград, Україна)

У статті визначено та описано вербальні й невербальні засоби вираження інтелектуальної емоції сумніву в англійському художньому тексті.

Ключові слова: інтелектуальна емоція сумніву, лінгвістичні засоби репрезентації сумніву, негативна когнітивна позиція людини, епістемічна модальність, фонаційні та кінесичні невербальні засоби вираження.

The article deals with the identification and description of verbal and non-verbal means of expressing the intellectual emotion of doubt in English literary text.

Key words: intellectual emotion of doubt, linguistic means of representing doubt, negative cognitive position of a person, epistemic modality, phonic and kinesic non-verbal means of expressing.

Сучасні психологічні та психолінгвістичні дослідження доводять нерозривний зв'язок емоції та думки, емоційного реагування і процесу пізнання [3:4]. Емоції включені в структуру свідомості та мислення, поєднуються з когнітивними процесами [6]. Емоції є однією з форм відображення світу, які позначають душевні хвилювання, почуття [1: 72].

Емоція сумніву, поряд із впевненістю, цікавістю, здивуванням, здогадкою, відноситься до інтелектуальних емоцій, під якими розуміють специфічні переживання, які виникають у людини в процесі її розумової діяльності [3:5]. Сумнів є багатоаспектною категорією, яку вивчають з позицій філософії (Л. Вітгенштейн, Р. Декарт), когнітивної лінгвістики – як лінгвокультурний концепт (Л.Н. Юровіцька [7]), як специфічну інтелектуальну емоцію (І.Г.Нікольська [3]). На матеріалі російської мови семантика сумніву описується з точки зору суб'єктивної модальності, вивчається як мікрополе в функціонально-семантичному полі істинності або як модусна категорія [3].

Незважаючи на універсальність та впізнаваність емоцій у всіх культурах, мовні репрезентанти емоцій в різних мовах демонструють специфічні риси. Актуальність проведеного нами дослідження обумовлюється відсутністю комплексного вивчення вербальних та невербальних репрезентантів емоції сумніву в англійській мові на матеріалі художнього тексту.

Метою цієї статті є визначення вербальних і невербальних засобів вираження сумніву в англійському художньому тексті.

На думку Р. Філера, для вивчення емотивності в мовознавстві є три аспекти – маніфестація та інтерпретація емоцій, а також мовленнєві стратегії, які при цьому використовуються [1: 72].

Маніфестація емоцій може реалізовуватись різними засобами: 1) психологічна маніфестація (тремтіння, блідість), 2) невербальна звукова (звуки, що виражають афект, сміх), 3) невербальна незвукова (міміка, жести), 4) інтонація та темп мовлення, що супроводжують вербальну комунікацію, 5) маніфестація в межах вербальної частини

комунікації (вибір слів, типів висловлювань), б) комунікативна поведінка (вибір теми, типу дискурсу, стратегії, модальності діалогу) [1: 72].

Сумнів є фундаментальною розрізнявальною рисою мислячої і немислячої природи [4: 61]. Сумнів специфічно пов'язаний з мотивацією, він є її продуктом і перешкоджає формуванню спонукання тільки на підставі бажання.

Стан сумніву можна назвати, описати та виразити. У художньому тексті сумнів передається або від першої особи, коли персонаж сам описує свій емоційний стан, або словами автора. В обох випадках сумнів позначається за допомогою спеціальної лексики, яка передає цей стан.

Проаналізувавши випадки опису сумніву в англійському художньому тексті (роман Marian Keys 'Sushi for Beginners' [9]), виокремлюємо такі два варіанти:

1) емоція сумніву персонажу є об'єктом спостереження з боку автора або іншого персонажу, наприклад:

Indecision zigzagged across Ted's thin face before he surprised everyone by saying: 'Hold on, I'll come with you' [9:107].

She was uncomfortably unsure of what the correct etiquette was, but felt she should say something [9: 99].

2) Емоція сумніву може бути об'єктом самоспостереження персонажу, наприклад:

A numb, fuzzy sensation of alienation. 'Dublin?' she heard her muffled voice ask 'Perhaps... perhaps ... perhaps they meant Dublin, New York [9: 6].

'I'm not sure about the party,' Ashling asked cautiously [9: 102].

Засоби, які репрезентують категорію сумніву, дуже різноманітні, вони відносяться до різних мовних рівнів, активно взаємодіючи між собою.

Опис стану сумніву персонажу в художньому тексті здійснюється за допомогою:

1) дієслів *to suspect, to doubt, to hesitate, to falter, to vacillate, to waver*, які належать до одного лексико-семантичного поля *doubt*, а також дієслів *to fear, to worry, to wonder, to attempt*, які виражають стан невірності думок, коливання, побоювання;

2) іменників *disbelief, anxiety, hesitation, suspicion, alarm, confusion, dilemma, doubt*;

3) прислівників *doubtfully, anxiously, thoughtfully, vaguely, uncertainly, sheepishly, humbly, cautiously*;

4) виразів *to be unsure, to have no clue, not to be convinced*.

Крім того, під час опису сумніву можуть вживатися лексичні одиниці, які передають значення розгубленості, знервованості, тривоги, наприклад: *to feel perplexed, to be a little nonplussed, to feel awkward*.

Аналіз засобів репрезентації сумніву в англійському художньому тексті дозволяє встановити тісний зв'язок емоції сумніву з іншими негативними емоціями, зокрема такими як:

1) розгубленість – *Ashling was too mired in embarrassment to focus: 'Would you...?' [9:100].*

2) зніяковілість – *Ashling felt awkward. She was due to meet him on Monday night [9:147].*

3) знервованість – *Ashling neighed with nervous laughter [9:156].*

4) тривога – *'But you're not now?' Lisa said, in alarm [9: 202].*

5) страх – *'I know', May agreed, and for a horror-stricken second wondered if she'd said it aloud [9: 275].*

6) безпомічність – *With a helpless look at Dylan, Clodagh turned to go back in again [9: 255].*

7) презирство – *'You!' Joy laughed scornfully. 'I don't think so.' [9: 76].*

8) сором – *A wave of crimson shame slapped in the face. What was she doing, assaulting a defenceless little girl? What was wrong with her? [9:115].*

Подібну семантичну дифузність позначення емоції сумніву відзначала І.Г. Нікольська, досліджуючи семантику сумніву на матеріалі російської мови. Пояснити таке тісне переплетіння емоцій можна тим фактом, що сумнів знаходиться на перетині декількох семантичних зон: достовірності, оцінювання, стану, емотивності [3: 3]. З аксіологічних позицій, емоція сумніву локалізується в негативній зоні англійської концептуальної картини світу, оскільки якщо розум не може виявити причин, аргументів, які б дали йому змогу прийти до однозначного рішення стосовно правильності чи хибності своєї думки, тоді сумнів

є негативним [5: 35]. Всі негативні емоції походять від одного джерела – страху (тривоги). Крім того, значення «страх», яке є застарілим значенням лексеми *doubt*, розвинулося ще в старофранцузькій мові, звідки перейшло в англійську мову [8].

Варто додати, що окрім вираження негативного стану невпевненості, нерішучості, підозри, сумнів виражає когнітивну позицію людини стосовно істинності певного твердження, що може поєднуватись з такими позитивними емоціями, як здивування (*'Is that it? Five members of staff? Five?' At Femme her secretary had had a secretary* [9: 65]) та сподівання, намагання здогадатись (*'Herald?' he offered hopefully* [9: 113]).

Сумнів в англійській мові може виражатись як безпосередньо за допомогою перформативних дієслів *to hesitate*, *to doubt* тощо, а також непрямыми засобами.

Сумнів є категорією епістемічної модальності, в основі якої лежить імовірна когнітивна позиція суб'єкта по відношенню до істинності певного твердження. Саме цим сумнів відрізняється від припущення (що базується на позитивній імовірнісній когнітивній позиції) та впевненості (яка ґрунтується на детермінованій позитивній чи негативній когнітивній позиції [7: 14]).

Основними засобами вираження епістемічної модальності в художньому тексті є:

1) модальні дієслова: **should** (*'I should think so.' In fact, Lisa didn't know* [9: 53], **might** (*'They might have been just about to,' Clodagh attempted* [9: 78], **can't** (*'I can't believe this is Ireland,' Ashling said to Joy* [9: 104], **must** (*Lisa must be mistaken. But she seemed so sure of her facts* [9: 125]).

2) модальні частки: **perhaps** (*Perhaps then she'd feel deserving of her new job and the anxiety that dogged her might lift* [9: 99], **probably** (*Was this normal? She wondered. Probably. And if it wasn't?* [9: 279], **maybe** (*Maybe Dylan was planning a surprise holiday for Clodagh* [9: 147], **really** (*'Really?' Ashling said, hardly daring to believe it* [9: 211]).

Ще одним способом вираження ставлення мовця до висловленого є модальні фрази, які підкреслюють невпевненість мовця в істинності та ймовірності висловлювання. До таких фраз належать: **I suppose** (*'Well ... yes, I suppose. It was my first day at my new job today'* [9: 74], **I think** (*'I was wondering... I thought that may be she might be depressed'* [9: 191], **I don't think** (*What could I do? Anyway, I don't think it's appendicitis –'* [9: 72]).

Сумнів може виражатися за допомогою складного дієслівного присудку, компонентом якого є дієслово *to seem* (здаватись), наприклад: *He was amused by Trix, polite to Mercedes and seemed to positively dislike Ashling* [9: 94].

Використання вводних слів, таких як **well**, **sort of** також вказує на стан невпевненості людини, наприклад: *'I don't mean it to be,' he said with vague wistfulness. 'It's just ... sort of ... happens, and I'm always sorry afterwards.'* [9: 205]. *'Had it been worth it? Well, she'd just better make damn sure it would be* [9: 35].

Епістемічну модальність виражають дієслова умовного способу, наприклад: *She'd been worried that he would get back with Mai over their lunch, but it looked as if their path was clear...* [9: 117].

Аналіз типів речень, які використовуються в прямій мові персонажів, дозволяє прослідкувати такі тенденції. Сумнів персонажу, невпевненість стосовно висловленого передають питальні речення, причому питання можуть бути загальні (*'But don't they know...?' she couldn't stop herself from blurting* [9: 120]), спеціальні (*But something was wrong. What was it?* [9: 454]), розділові (*Clodagh found herself thinking about what Ashling had said about Dylan being up to something. He wouldn't, would he?* [9:98]). Типовими для вербалізації сумніву є неповні речення (*'What about...?' Ashling said slowly, barely trusting herself to speak* [9: 68]). Відзначимо, що лексема *surely*, маючи значення «безсумнівно», в поєднанні з питальною інформацією виражає невпевненість, незважаючи на прямий порядок слів у реченні, наприклад: *Surely these pictures will be unusable?* [9: 348].

Заплутаність думок, нездатність мовця прийняти остаточне рішення проявляється в тому, що він заперечує сказане ним раніше (*I have a horrible feeling... Ah, no, I couldn't have* [9: 379]), сподівається отримати від співрозмовника схвалення своїх дій (*Am I right?* [9: 151]).

Сумнів, невпевненість в мовленні персонажів вербалізується не тільки лексичними та граматичними засобами, але підсилюється шляхом використання відповідної питальної

інтонації, а також пауз коливання. Такі паузи можуть бути заповненими (вокалізованими) як звуками нефонемного характеру, так і словами та висловлюваннями, наприклад: “*He’s – um – very serious* [9: 75], “*But ...but... she’s two and a half* [9: 151]. Зустрічаємо також і незаповнені паузи: “*You don’t think he’s ... up to something* [9: 98].

Перебуваючи в стані емоційної напруженості, відчуваючи тривогу та невпевненість, мовець може спробувати заспокоїтись та прийняти певне рішення, повторюючи речення або фрази, що інколи набуває форму навіювання, напр. “*I will get this job, I will get this job, I will get this job... But what if I don’t? Ashling couldn’t help but wonder. Well, then I won’t mind, well, then I won’t mind, well, then I won’t mind* [9: 17].

Під час аналізу засобів вираження сумніву в художньому тексті, привертає увагу одночасне використання декількох засобів вираження невпевненості, наприклад: “*...but though Jack wavered and seemed like he might stop, he sped up again and passed by* [9: 117]. Можна стверджувати, що для передачі емоції сумніву в художньому тексті діє цілий комплекс мовних і невербальних засобів.

Як відомо, більша частина спілкування здійснюється без участі засобів мовного коду, але з орієнтацією на інші невербальні компоненти, які витворюються і сприймаються різними сенсорними системами: зором, слухом, тактильними відчуттями тощо [2: 59]. З-поміж двох семіотичних систем емоцій – невербальної (body language) та вербальної (verbal language) первинна семіотична система має перевагу перед вторинною (вербальною) в аспекті надійності, швидкості, безпосередності, ступеню широти та сили вираження емоцій, а також з точки зору адекватності їх декодування реципієнтом [6].

Розглянемо, якими невербальними засобами може виражатись сумнів у мовленні персонажів.

Одним з основних невербальних засобів реалізації сумніву є фонаційний компонент, котрий охоплює зміну гучності мовлення – від тихого голосу (“*Dublin?*” *She heard her muffled voice ask* [9: 6]) до шепотіння (“*No*” *Ashling whispered* [9: 123]. *Ashling offered breathlessly* [9: 410]), уповільнення темпу (“*What about ...?*” *Ashling said slowly, barely trusting herself to speak* [9: 68]), зітхання (*Lisa gasped* [9: 52]. “*Ehm, what are you talking ab-*” *Then Jack stopped and sighed* [9: 477]), невпевнене мовлення із заїканням (“*Yes, but ...*” *Clodagh faltered* [9: 223]), тремтіння голосу (“*Look*”, *her voice quavered. ‘Maybe we could even go away together* [9: 410]) та використання паузи (тиші) (*She plunged into silence as something bizarre occurred to her* [9: 156]).

Сумнів може бути виражений «мовою тіла», а саме такими рухами, як: знизування плечима (*Lisa shrugged. ‘Haven’t a clue.’* [9: 412]), рухи голови – кивання (*Ashling nodded thoughtfully* [9: 143]) або похитування головою (*Ashling shook her head, embarrassed at what a loser she was* [9: 217]), зміна положення тіла (*She sank to the floor, jack-knifed with disbelief* [9: 450]). Дії людини стають скутими, невпевненими (*Ashling knocked timidly on the door* [9: 20], *paused sheepishly* [9: 23]), посмішка та сміх втрачають невимушеність *a wobbly smile* [9: 66], *a shaky laugh* [9: 172]. Коли людина перебуває у стані невизначеності, коливання, її погляд може ставати «бігаючим», не концентруючись довго на об’єкті споглядання, наприклад: “*All by yourself?*” *Lisa couldn’t stop herself. She looked from Kelvin to Dervla* [9: 62], *She flicked to Emmerdale, then home and Away, but nothing worked* [9: 459].

Крім вищезазначених просодичних (фонаційних) і кінесичних невербальних засобів вираження сумніву, показниками переживання людиною емоційного стану сумніву є дроз в тілі (*She trembled with shock and disbelief* [9: 459]), відчуття запаморочення (*She was giddy with disbelief* [9: 65]), незвичні неприємні відчуття в шлунку (*Her stomach was twisted into a knot as she waited to be told to do something that she wasn’t able to* [9: 101]), тремтіння колін (*Lisa suggested, an unresponsive wobbliness about her knees* [9: 121]). Така психологічна маніфестація емоції сумніву є найменш контрольованою з боку свідомості людини.

Отже, інтелектуальна емоція сумніву проявляється в процесі розумової діяльності людини та має низку вербальних і невербальних репрезентантів, які взаємодіють між собою та виражають неспокій, невдоволення, невпевненість, нерішучість, коливання з приводу того, що слід вважати істинним чи правильним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабаева Р.И. Лексические средства выражения эмоций в немецком обиходном дискурсе // Филологические науки. – 2008. – №4. – С. 72-81.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Никольская И.Г. Семантика сомнения и способы ее выражения в русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01/СПГУ. – СПб., 2009. – 22 с.
4. Колесов Д.В. Проблемы развития и бытия личности // Развитие личности. – 2006. – №3. – С. 60-83.
5. Петренко І. В. Функціональні паузи у лекції з дидактичної сфери // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2000. – Вип. 22. – С.189-198.
6. Шаховский В.И. Что такое лингвистика эмоций // http://tverlingua.by.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf
7. Юровицкая Л.Н. Английский лингвокультурный концепт «Сомнение» и способы его языковой манифестации : Автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 /СГП ун-т Самара. – Самара, 2005. – 23 с.
8. Word Origin and History [Электронный ресурс]. – URL: <http://dictionary.reference.com/browse/doubt>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Keys, Marian Sushi for Beginners. – Hardsmondsworth, England: Penguin Books. – 564 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Кочубей – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: емотіологія, проблеми фонетики англійської та української мов.

РЕДУКЦІЯ ВОКАТИВА В ТЕКСТЕ ПИСЬМА

Елена КУВАРОВА (Днепропетровск, Украина)

У статті проаналізовано комунікативно-прагматичні чинники редукції вокатива на початку епістолярного тексту. Обґрунтовано висновок про те, що відсутність адресації пов'язана з такими умовами письмової комунікації, як ситуативний динамізм, емоційний стан адресанта, особисті та соціальні стосунки між комунікантами.

Ключові слова: лист, епістолярний текст, листування, адресант, адресат, звертання, вокатив.

The article deals with the communicative and the pragmatic factors of reduction of the appeal at the beginning of epistolary text. The conclusion that absence of addressing is related to such terms of writing communication, as situational dynamism, emotional state of addresser, personal and social relations between communicants is grounded.

Key words: letter, epistolary text, correspondence, addresser, addressee, appeal, vocative.

Практика речевого общения людей так или иначе регламентирует их вербальное поведение, предписываемое определёнными нормами словесного этикета, которые, правда, для целого ряда коммуникативных ситуаций не имеют юридического статуса и носят лишь рекомендательный характер, но при этом большинством коммуникантов, как правило, соблюдаются. Эти нормы, а также обусловленный ими выбор необходимого и допустимого при речевом контакте, выбор формы выражения проблемных лингвистических и интеллектуальных конструктов в процессе коммуникации определённым образом актуализируются, но особенно значимыми становятся при общении письменном, причём без сколько-нибудь жёсткой зависимости от темы и содержания соответствующего документа, тем более если таким документом является письмо с полным комплексом его специфических для эпистолярники формальных параметров: индексом места и времени написания письма, обращением к адресату, заключительной формулой уважения, указанием отправителя и постскриптумом [8: 66–67]. К наиболее важным из этих параметров следует, по-видимому, отнести те фигуры, с помощью которых устанавливается контакт адресанта с адресатом. И здесь, если говорить о письме как графическом субституте устного общения, есть целый ряд нюансов.

В общем случае установление контакта между людьми осуществляется, как правило, в двух основных вербальных формах: в обращении к коммуниканту, прямом или косвенном, непосредственном или опосредованном (*Милостивый государь; Господин редактор; т. Волкову; Дорогим родным; Сергей Петрович; Дорогая моя мамочка; Солнышко моё; Саша* и т. п.) и во взаимном приветствии участников акта коммуникации (*Доброе утро! Здравствуйте! Христос воскрес! Привет!* и т. д.). Такого рода формы в качестве нормы общения систематизированы и даже закреплёны в специальных словарях речевого этикета [1], но следование этим нормам зачастую оказывается весьма проблематичным, причём не столько по причине тех или иных этических предпочтений, сколько в силу определённых условий коммуникации, которые, с одной стороны, могут развести обращение и приветствие

по разным формам общения: устной и письменной, – с другой же стороны, вообще редуцировать как какой-то один из указанных компонентов этикета, так и оба. Если, например, говорить о первой из этих ситуаций, то нетрудно заметить, что при устном общении фигура приветствия превалирует над фигурой обращения, поскольку участники акта коммуникации вступают в непосредственный контакт и роли адресанта и адресата сразу же маркируются. Более того, не обозначить друг друга коммуниканты могут без каких-либо взаимных претензий, а вот не поздороваться, если они знакомы и видят друг друга, – это уже, как минимум, невежливость.

При переписке как уже знакомых, так и лично не знающих друг друга людей ситуация иная, и при наличии эпистолярного материала с двумя указанными выше формами вербального контакта, как, скажем, в письме А. С. Пушкина супруге Наталье Николаевне: *Здравствуй жёнка, мой ангел* [10: 393], – в письме Любови Шевцовой своим близким: *Здравствуйте, мамочка и Михайловна* [3: 247] – или в письме простой девушки-солдата: *С Новым 1945 годом! Здравствуйте, дорогие мои – мамуля, Лидия и Тamarочка* – в подавляющем большинстве из нескольких тысяч проанализированных нами писем, написанных разными по своему социальному статусу людьми и в разное время, присутствует только обращение или какой-нибудь иной способ адресации без собственно приветствия, и это никак не соотносится ни с личностью адресанта, ни с его отношением к адресату, ни с содержанием послания. Формулой приветствия, а также её эквивалентом при этом может, очевидно, являться сам факт письменного послания с соответствующим обращением, иногда далеко не традиционным, как, скажем, *Ваше Литературное Высокопревосходительство!* в письме А. И. Герцена И. С. Тургеневу [2: 428] или *Добрейший из юмористов и помощников присяжного поверенного, бескорытнейший из секретарей Виктор Викторович!* в письме А. П. Чехова В. В. Билибину [15: 66], т. е. обращением явно с подтекстом и вряд ли возможным в подобной форме при непосредственном контакте указанных коммуникантов, который в принципе мог бы сопровождаться традиционным, но в данном случае явно избыточным приветствием типа *Добрый день*, не менее, на наш взгляд, избыточным, чем, например, произнесенный одним из участников акта коммуникации индекс места и времени общения. Но и собственно адресация, а значит, и обращение в письме как речевом произведении имеет свою интригу и довольно часто опускается, причём опять же в силу определённых условий коммуникации, без жёсткой связи с содержанием письма.

Редукция как прямого, так и косвенного обращения в письме – явление достаточно распространённое и чрезвычайно интересное. Вокатив может присутствовать или отсутствовать без особых, на первый взгляд, формальных оснований для выбора того или иного варианта общения и в письмах одного адресанта разным лицам, и даже при переписке друг с другом одних и тех же лиц, в том числе и в письмах, касающихся одной и той же ведущей темы, т. е. в письмах, квалифицируемых в качестве деловых и частных, стандартных и относительно свободных, а также благодарственных, пригласительных, подтверждающих, запрашивающих и др. [11: 439]. И вот несколько примеров:

А. В. Суворов может обратиться к Г. А. Потёмкину так: *Светлейший Князь Милостивый Государь!* [12: 156] или *Батюшка Князь Григорий Александрович* [12: 148], но может написать ему и без вокатива [12: 44, 57, 159].

В письмах Л. Н. Толстого А. А. Фету есть *Любезный дяденька* [14: 234]; *Афанасий Афанасьевич* [14: 259]; *Любезный друг* [14: 272] и т. п., но есть и редукция адресации [14: 236, 254, 291 и др.]. Аналогично и в письмах А. А. Фета Л. Н. Толстому есть, скажем, *Дорогой граф* [14: 377], но есть письма и без обращения к адресату [14: 253].

А. М. Горький в письмах А. П. Чехову – *Антон Павлович* [6 (28: 51)] и без обращения [6 (28: 76)]; в письмах Е. П. Пешковой – *Катеринка* [6 (28: 26)] и без обращения [6 (28: 95)]; А. В. Луначарскому – *Дорогой Анатолий Васильевич* и без вокатива [6 (29: 44)].

Наличеству и редуцируется вокатив во многих письмах С. А. Есенина, причём к одним и тем же лицам, и в частности в письмах своему товарищу Г. А. Панфилову (*Дорогой Гриша* [7: 98] и отсутствие обращения [7: 96]), сестре Екатерине (*Дорогая Екатерина* [7: 208] и без вокатива [7: 170]). То же самое имеет место и в дипломатической переписке одних и тех же лиц.

Письма с обращением: Я. З. Суриц (посол во Франции) М. М. Литвинову (наркому) – *Дорогой Максим Максимович* [5 (1: 54)]; М. М. Литвинов Я. З. Сурицу – *Дорогой Яков Захарович* [5 (1: 72)]; Г. А. Астахов (посол в Германии) В. М. Молотову (наркому) – *Глубокоуважаемый Вячеслав Михайлович* [5 (2: 178)] и др. И тут же письма без вокатива: Я. З. Суриц М. М. Литвинову [5 (1: 94)]; М. М. Литвинов Я. З. Сурицу [5 (1: 127)]; Г. А. Астахов М. М. Литвинову [5 (1: 105)]; Г. А. Астахов В. М. Молотову [5 (2: 108)] и др., – письма, в которых адресант никак не обращается к своему даже высокопоставленному адресату, включая патрона.

Казалось бы, никакой системы, и тем не менее некоторые закономерности, так или иначе обуславливающие редукцию вокатива при переписке, всё же прослеживаются, даже если не принимать во внимание то обстоятельство, что имя адресата может быть указано не непосредственно в тексте самого письма, а каким-либо иным способом: на конверте, на стандартном бланке, на обратной или свободной от текста стороне послания и т. п. Связаны эти закономерности главным образом с тремя основными, на наш взгляд, условиями письменной коммуникации: 1) её ситуативным динамизмом, 2) эмоциональным состоянием адресанта, 3) характером и степенью определённости как личных, так и социальных отношений между адресантом и адресатом. И здесь, особенно если речь идёт об отношениях между коммуникантами, своя диалектика.

Оперативная переписка, как, скажем, срочное сообщение о результатах какой-либо военной или медицинской операции, а тем более запрос на её разрешение или отмену с возможной дискуссией по этому поводу да ещё и в недостаточно комфортных условиях (а телефонной связи нет), обычно не сопровождается экивоками вежливости и выражением почтения, а значит, и не требует обязательного обращения ни в исходном послании, ни в ответе на него. И в своих донесениях князю Г. А. Потёмкину о ходе военных действий во время русско-турецкой войны А. В. Суворов часто опускает собственно вокатив. Например:

По жестоком сражении чрез целый день союзными войсками побит Визирь! 5000 на месте, несколько сот пленных, взят обоз, множество военной амуниции, щетных 78 пушек и мортир. Наш урон мал. Варвары были вчетверо сильнее.

Александр Суворов [12: 180].

Эмоциональное состояние адресанта может нарушить свойственную ему манеру контакта со своим адресатом. Так, при достаточно выраженной педантичности в ведении переписки Л. Н. Толстой может отступить от свойственной ему манеры адресации и опустить вокатив, как это он делает в письме И. С. Тургеневу, написанном в день ссоры этих писателей, грозившей дуэлью между ними [13: 232]. Однако редукция обращения в этом письме лишь эпизод, и письмо Л. Н. Толстого тому же адресату с извинениями и отказом от дуэли уже начинается традиционным *Милостивый государь* [13: 237].

Есть в указанном плане и своего рода экзотика, связанная с экспрессивным выражением настоятельной, безотлагательной просьбы. Вот, например, начало письма А. М. Горького издателю И. П. Ладъжникову без какого-либо обращения к нему:

Папирос!

Вот искренний крик моей души!

И такая же концовка – *Папирос!* [6 (29: 27–28)].

Включение в это послание чего-нибудь вроде *милостивого государя* стилистически невозможно, а обращение в нём, скажем, по имени-отчеству уберёт или, как минимум, снизит эмоциональный накал (главное – папиросы), а с ним и остроту просьбы.

Характер отношений между адресантом и адресатом, степень их формальной и фактической детерминированности – более тонкое, а в какой-то мере даже противоречивое, но всё же достаточное основание для редукции в письме собственно вокатива. И очень показательна в этом плане переписка высших руководителей государств.

В минувшие столетия монархи, например, обычно обращались друг к другу в письмах как к родственникам (зачастую многие из них таковыми и были) даже во время военных действий между их странами. В наши дни часто звучит вокатив *друг*, хотя и не в прямом, надо полагать, значении этого слова. Но были периоды и отчуждённости государств и их руководителей, что, разумеется, усложняло при необходимости общения между ними форму

письменного контакта, и в частности характер обращения к адресату. Хорошая, на наш взгляд, иллюстрация такого рода ситуации – это переписка И. В. Сталина с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Второй мировой войны [9], когда идеологические оппоненты, не принимающие государственный строй друг друга, оказались союзниками в борьбе с фашистской Германией.

В письмах И. В. Сталина руководителям США и Англии вокатива, как правило, нет. Обычное для граждан СССР, в том числе и для адресанта, *товарищ* (с эпитетом или без такового) здесь не подходит. *Милостивый государь* устарело, да и не та стилистика. Обратиться по имени или назвать другом – не те отношения. Остаётся традиционный апеллятив *господин* (в том числе и его графический вариант *г-н*), который должен сопровождаться обязательно именем и/или статусом адресата, а факультативно – ещё и эпитетом типа *уважаемый*. И соответствующие апеллятивные вокативы иногда в письмах руководителям Англии и Америки актуализируются:

Господин Президент [9 (2: 13)]; *Уважаемый г-н Президент* [9 (2: 253)]; *Уважаемый г-н Рузвельт* [9 (2: 188)]; *Уважаемый Премьер Черчилль* [9 (1: 27)]. Рузвельту один раз было адресовано и эмоциональное, не свойственное адресанту обращение *Мой дорогой друг*, и это было в письме с благодарностью за содействие в решении одного вопроса [9 (2: 139)]. Однако это всё лишь эпизоды, и в подавляющем большинстве своих писем союзникам И. В. Сталин избегает прямого обращения. Из 240 писем премьер-министру Великобритании только в трёх письмах есть прямой вокатив, а из 180 писем президенту США обращение отсутствует в 167 письмах. В какой-то мере такую редукцию можно, конечно, обусловить наличием косвенного указания адресата, но главная её причина – это скорее всего неопределённость отношений между нашими коммуникантами, а зачастую и отсутствие должного доверия друг другу (Сталина, в частности, к Рузвельту большее, к Черчиллю меньшее), не позволяющее ни стабилизировать формы контакта, ни как-то разнообразить эти формы. И вполне вероятно, что тон такого рода общения был задан У. Черчиллем, первые письма которого в июле – сентябре 1941 года собственно вокатива не содержали, и только в письме от 21.09.41 есть обращение *Уважаемый Премьер Сталин* [9 (1: 24)], в ответе на которое и И. В. Сталин употребил такого же типа вокатив *Уважаемый Премьер Черчилль*. Было ещё *Уважаемый г-н Черчилль* в 1944 году [9 (1: 265, 267)], но это скорее всего ответ на обращение Черчилля *Уважаемый Маршал Сталин* [9 (1: 264)].

И ещё одна иллюстрация корреляции редукции вокатива и характера отношений между адресантом и адресатом – это письма Н. В. Гоголя А. С. Пушкину.

Отношение Гоголя к Пушкину почти трепетное, и такое, скажем, обращение к нему, как *господин Пушкин*, для Гоголя невозможно в силу отчуждённости этого вокатива. *Александр Сергеевич* – тоже официоз. Позволить себе ту или иную формулу дружеского обращения Гоголь, естественно, не решает. Быть навязчивым в своих чувствах, очевидно, не может. Оригинальничать, надо полагать, не хочет. Поэтому без вокатива и сразу к делу. Чувства же Гоголя к своему адресату выражены в конце его писем: *Да хранит вас бог* [4: 291]; *Обнимаю вас и целую и желаю обнять скорее лично* [4: 325] – с подписью типа *Ваш Гоголь* и *Вечно ваш Гоголь*. И такая стилистика его письма именно Пушкину. При переписке же со своими друзьями и близкими Гоголь, тоже довольно часто опускает вокатив, как, скажем, при переписке с М. П. Погодиным [4: 303, 305, 307, 313, 331, 339, 349], не чуждается в письмах к нему же и выражающего вполне определённые чувства обращения, в том числе обращения с приветствием: *Здравствуй, душа моя* [4: 325]; *Мой дорогой и милый Погодин* [4: 330]; *Здравствуй, мой дорогой друг* [4: 334].

Мы, разумеется, не можем исключить возможность актуализации и иных, в том числе спонтанных типа дефицита бумаги, причин, связанных с особенностями адресации, и в частности с редукцией вокатива, однако системный характер, как показывает проанализированный нами материал, носят лишь три сопутствующих письменной коммуникации фактора: форсированная динамика, экспрессия и взаимоотношения коммуникантов. Такой же вывод следует, как говорится, и из логики вещей – объективной значимости указанных факторов в поведении человека и вообще, и в процессе его речевой, включая, естественно, и письменную, деятельности.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балакай А. Г. Словарь русского речевого этикета: ок. 6000 этикетных слов и выражений / А. Г. Балакай. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 767с.
2. Герцен А. И. Сочинения в девяти томах. – Т. 9 / А. И. Герцен. – М.: ГИХЛ, 1958. – 756 с.
3. Говорят погибшие герои. Предсмертные письма советских борцов против немецко-фашистских захватчиков. – М.: Политиздат, 1973. – 496 с.
4. Гоголь Н. В. Собрание сочинений в шести томах. – Т. 6 / Н. В. Гоголь – М.: ГИХЛ, 1959. – 564 с.
5. Год кризиса, 1938–1939: Документы и материалы. В 2-х т. – Т. 1. – М.: Политиздат, 1990. – 555с. Т. 2. – М.: Политиздат, 1990. – 431 с.
6. Горький А. М. Собрание сочинений в тридцати томах. – Т. 28 / А. М. Горький. – М.: ГИХЛ, 1954. – 600 с. Т. 29 / А. М. Горький. – М.: ГИХЛ, 1955. – 672 с.
7. Есенин С. А. Собрание сочинений в пяти томах. – Т. 5 / С. А. Есенин. – М.: ГИХЛ, 1962. – 456 с.
8. Куварова Е. К. Проблема лингвистической маркировки письма как послания и документа / Е. К. Куварова // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія: Мовознавство. – 2011. – Вип. 17, т. 1. – С. 80–87.
9. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1957. – 408 с. Т. 2. – М.: Госполитиздат, 1957. – 296 с.
10. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений в десяти томах. – Т. 10 / А. С. Пушкин. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 903 с.
11. Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 811 с.
12. Суворов А. В. Письма / отв. ред. А. М. Самсонов. – М.: Наука, 1986. – 808 с.
13. Толстой Л. Н. Собрание сочинений в двадцати томах. – Т. 17 / Л. Н. Толстой. – М.: ГИХЛ, 1965. – 624 с.
14. Толстой Л. Н. Переписка с русскими писателями / Сост., подгот. текста, вступ. статья и примечания С. Розановой. – М.: ГИХЛ, 1962. – 720 с.
15. Чехов А. П. Собрание сочинений. В двенадцати томах. – Т. 11 / А. П. Чехов. – М.: ГИХЛ, 1963. – 696 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Куварова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та російського мовознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: стилістика російської мови, епістолярика, лінгвістика тексту.

НАРАТИВНІ МОДЕЛІ СВІТУ ДІТЕЙ У ВЕЛИКІЙ ПРОЗІ Є. ГУЦАЛА ТА М. ВІНГРАНОВСЬКОГО: КОМПАРАТИВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Марина ЛУЧИЦЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються наративні моделі повісті Є. Гуцала «Саййора» та М. Вінграновського «Сіроманець» як специфічне авторське відображення складного, емоційного світу дітей.

Ключові слова: наративні моделі, екзистент, ефект ока камери, інтрадієгетичний гомодієгетичний оповідач, екстрадієгетичний гетеродієгетичний розповідач, першоособове та третьоособове наратування.

The article considers the narrative models in E. Hutsalo's tale "Sayora" and the tale by M. Vingranovsky "A Grey Wolf" as the specific authors' reflection of the complicated, emotional children's world.

Key words: the narrative models, the existent, the camera eye effect, the intradiegetic homodiegetic narrator, the extradiegetic heterodiegetic narrator, the first-person and the third-person narration.

Серед творів про, лише на перший погляд, простий і передбачуваний дитячий світ розмаїттям наративних моделей вирізняються повісті Є. Гуцала “Саййора” та “Княжа гора”, а також повість М. Вінграновського “Сіроманець”.

“Сіроманець” М. Вінграновського тематично близький до обох повістей Є. Гуцала, однак діаметрально протилежний з наратологічних позицій. Повість співзвучна зі зразком аналогічного жанру Є. Гуцала “Княжа гора” у плані співвіднесення дитячого світу зі світом дорослих. Проте нам видається доцільним детальне зіставлення її з повістю “Саййора”, оскільки, на відміну від “Княжої гори”, “Сіроманець” і “Саййора” у ролі наратологічних екзистентів [8: 28; 6: 40] романтизовано експлікують представників світу тварин (у першому випадку – вовк, у другому – лисенята).

У повісті Є. Гуцала “Саййора” світ дітей твориться десятирічним наратором, котрий є головним героєм, функціонує як персонаж, оповідає власну історію. За своєю природою він – інтрадієгетичний, гомодієгетичний [3] оповідач. Наратив аналізованого твору вирізняється внутрішньою фокалізацією, оскільки повісткування ведеться з перспективи десятирічного хлопчика-персонажа.

Композиції не належить провідна роль у повісті. Однак епіграф у формі традиційного примовляння з дитячої гри в піжмурки “Котилася торба з високого горба, а в тій торбі хліб, паляниця, – хто буде жмуриться?” [2: 182] провокує антиципацію зустрічі зі світом дітей.

У розкритті змісту повісті “Саййора” провідна роль належить сюжету. Рух художнього часу нагадує реальний: події викладаються хронологічно послідовно й обмежуються кількома днями літніх канікул. Зображені події відбуваються на фоні близького для героя-дитини і для самого письменника світу природи.

Наративна картина повісті досить розмаїта. Спостерігається домінування нарації від другої особи однини (*ти-нарація*), яка сприяє залученню реципієнта до світу наратора й художнього світу твору вцілому. Письменник часто розчиняється в свідомості дитини-наратора та, як справжній психолог, відкриває тонкощі дитячої психіки. Досить часто зустрічаються випадки введення автором другоособової нарації у формі множини (*ви-нарація*). Зазначена наративна форма, з одного боку, відбиває зближення рівнів свідомості хлопчика-наратора та його нової знайомої Саййори, а з іншого – передає спільні інтереси та дії хлопчика-персонажа й дитячої ватаги. Коли письменникові треба внести у світ дитячих стосунків об’єктивний погляд, він вдається до традиційної форми нарації *від автора*. Але й тут (за законами наративної інерції) відчувається присутність голосу хлопчика та інших персонажів. Епізодично Є. Гуцало звертається до окремих реплік дітей і традиційних діалогів. Автор уміло чергує різні наративні форми, ситуативно модифікує їх.

Наративна стратегія автора спрямована на кілька центрів нарації: ігри дітей та взаємини між ними; стосунки хлопчика-наратора із Саййорою та історія з лисенятами.

Зображуючи дитячі ігри, крізь свідомість наратора-дитини письменник представляє інших персонажів повісті. Під час дитячих ігор, учасником яких є також і десятирічний наратор, розкриваються їхні характери: хлопчик-наратор помічає мікромоделі поведінки кожного з них. Як наслідок, перед читачем постають спритний та хитрий Шило, невдаха Мурашко, нічим не примітні Гнідаш та Катря.

Важливим центром нарації виступають також лисенята. Ставлення до них виявилось випробовуванням дітей на здатність жити в злагоді з природою та одне з одним. Лисенята, як зазначалося вище, виконують роль наратологічного екзистента, оскільки вони справляють істотний вплив на внутрішній світ і поведінку персонажів повісті.

Повість можна розбити на кілька високохудожніх, логічно побудованих і лаконічно зв’язаних ситуацій із життя маленької людини. Високохудожності їхнього зображення сприяє наскрізно присутній у ній ефект *ока камери*, що проявляється в творі як особлива техніка нарації, яка передає ситуації та події так, “як трапились” [8: 11; 6: 90]. Саме ефект *ока камери* в поєднанні з *ти-нарацією*, що перемежовується з емоційними вигуками хлопчика-персонажа, дозволяє реципієнтові відчути особливе дитяче замилювання наратора маленьким лисенятком.

Як талановитий психолог, Є. Гуцало тонко передає внутрішній світ дитини, що зростає в гармонії з природою. Хлопчик-наратор спостерігає, пізнає, вивчає довколишній світ. Тому так природно змальовує він поведінку тварини, зацікавленої зловленим дитиною підлящиком. *Око камери* дає змогу читачеві разом із хлопчиком-персонажем затамовувати подих, помічаючи, як оченята тваринки “поблискували круглими тривожними горішками, а тьмяно-каштановий писок його теж посвічувався, приношуючись до повітря” [2: 183]. Наділивши дитину-наратора такою рисою, як спостережливість, автор майстерно передає цікавість і острах, з якими маленьке лисеня сприймає навколишній світ. Письменник бездоганно відображає природні рухи зацікавленої тварини: скрадливе переставляння лапками, видовження шиї і т. ін.

Яксь мить – і “об’єктив” уявної камери наближає наратора-хлопчика (разом із реципієнтом) до лисеняти. Читач ніби бачить, як хлопчик легким рухом кидає підлящика. За допомогою ефекту *ока камери* в уяві реципієнта вимальовується природна поведінка маленької тваринки, яка живе на волі: вона інстинктивно розуміє, що навкруги чатує небезпека, тому спочатку здригається та має намір тікати. Спостережливе хлоп’я, перебуваючи в гармонії зі світом природи, помічає тонку зміну настрою лисеняти, коли воно розуміє, що “йому дано гостинця” [2: 184]. Втечею тваринки автор натякає, що дикий звір

отримав, можливо, першу в своєму маленькому житті «здобич» і не бажав у ту мить ділити її ні з ким.

Психологічно точно змальовує письменник спілкування хлопчика-наратора з однолітками. Автор уважно простежує зародження першого почуття, першого дитячого кохання, перебігом подій подає перші прояви самовідданої прив'язаності наратора-дитини до чарівної маленької дівчинки. Зародження цих почуттів акцентується зосередженим зацікавленням десятирічного хлопчика, з яким він прислухався до розповіді своєї матері про батьків Саййори: мати дівчинки – узбечка, а батько – син баби Степаниди.

Зміни настрою наратора-дитини, пов'язані з новою знайомою, автор підкреслює синтаксично. Зокрема, вдаючись до використання трьох крапок у кінці фрази, Є. Гуцало підкреслює занепокоєння хлопчика, викликане словами матері: “Були вчора гості у нашої Степаниди. Вже поїхали ...” [2: 189]. Звістка про те, що батьки Саййори залишили дівчинку в бабусі на ціле літо, звучить як полегшення і відрода не тільки для маленького наратора, але й для реципієнта.

Усвідомлення ставлення головного героя до Саййори автор інтродукує зізнанням наратора в формі другої особи однини: “Відтепер тобі скрізь бачиться тільки Саййора ...” [2: 189]. Три крапки наприкінці цього речення виконують дещо іншу функціональну роль, ніж у попередній фразі: привносять у дієгезис твору ареол романтичності й дитячої замріяності.

Введення нової форми наратування – другоособової нарації множини – в ситуації, коли Саййора запрошує хлопчика поглянути на ластівку у хліві, знаменує початок дружби. У реченні, яке передає реакцію персонажа на запрошення, ще присутня звична форма другої особи однини (“згоджуєшся” [2: 192]), а вже через одну репліку звучить: “Ви скрадливо переступаєте поріг хліва” [2: 192]). Так, наративними засобами, автор фіксує спорідненість дитячих душ.

У ролі тонкого психолога виступає також і хлопчик-наратор в епізоді, коли автор подає його хвилювання, відбиті в рефлексіях про те, чим відповісти на жест довір'я Саййори. Десятилітній наратор розуміє, що дівчинка ніколи не зрадіє кишеньковому складаному ніжикові навіть із перламутровою ручкою, чи лозинному сюрчку, чи барвистим черепкам із розбитої глиняної миски. Тому він вирішує, що найкращим подарунком для його подруги буде довірливе знайомство з лисенятком, його власною таємницею. Так герой, хоч і опосередковано, впускає Саййору до свого світу.

Зустріч хлопчика-наратора і Саййори зі зворотом автор подає у вигляді живої картини, природність якої досягається ефектом *ока камери* та наратуванням від другої особи однини: “Ти спершу глянув на річку, далі вздовж берега, а вже тоді кинув погляд на шелюгові кущі. Там, де сріблilась риба в траві, стояло знайоме лисенятко. Передню лапку задерло, наче вагалось ступити вперед, а мордочка ж була така хитра, така довірлива! Обоє вушок стриміли, ловлячи найменшу небезпеку. Над лисенятком видзвонювала бджола, а воно хоч би що – розумними очима дивилось і наче усміхалось” [2: 195–196].

Другу стадію взаємин хлопчика і дівчинки знаменує випадкове виявлення друзями схованки цілої лисячої родини. Завдяки наповненню нарації хлопчика інформативним матеріалом, автор уводить реципієнта до загадкового художнього світу повісті, де маленька людина і маленька тварина здатні творити для себе власну, особливу ідилію у власному, особливому середовищі, а наратування наближає до форми об'єктивованої розповіді. Занурившись у напівказкову атмосферу світу лисенят, реципієнт здогадується, що відтепер ця лисяча схованка – найкращий скарб, найпотаємніша таємниця двох малих друзів.

Сон-фантазія хлопчика-наратора споріднює світ дітей та світ маленьких лисенят, підносячи їх до символу дитячої дружби. У його фантазуваннях лисенята так само, як і друзі, граються в піжмурки. Крізь зазначений епізод письменник акцентує особливості дитячого світосприймання, наголошуючи, що свідомість маленької людини, акумулюючи картини зовнішнього світу, своєрідно переробляє їх, надаючи їм казковості, й тим самим адаптує реальність, уможливаючи адекватне розуміння загальнолюдських істин. У дитинстві людина схильна творити для себе казку, щоб краще осягнути, відкрити для себе й усвідомити вічно опозиційні категорії *добро – зло, краса – потворність, справедливість – підступність*.

Досить несподівано в дитячу гармонію *хлопчик – Саййора* автор уводить трикутник *хлопчик – Саййора – Шило*. Дитячу ідилію порушує грубе втручання заздрісного й жорстокого Шила, який у творі виразно демонструє риси антагоніста. Автор, набуваючи ролі всезнаючого наратора, сповіщає: слідкуючи за друзями, Шило дізнається про схованку і наважується знищити лисенят, закидавши ходи соломною й підпаливши її. У вищезазначеному випадку діє таке психологічне поняття, як *сублимація*, що виявляється як психічний процес переключення енергії афективних станів на суспільну діяльність [4: 943]. Говорячи про небезпеку й шкоду, яку становлять лисенята для колгоспних курей, Шило підсвідомо намагається втамувати душевний біль від ігнорування Саййорою його особливого ставлення до неї, руйнуючи ідилію *хлопчик-протагоніст – Саййора*. На особливу увагу заслуговує сміливість Саййори в цій ситуації (кульмінаційний момент повісті), яку автор подає, вдаючись до розповіді (третьоособової нарації) разом з ефектом *ока камери*, розчинившись у свідомості наратора-дитини. Маленька героїня виявляє відвагу та самозречену сміливість під час порятунку тварин, оскільки вони – символ дружби з дуже дорогою для неї людиною, символ особливого мікрокосму й гармонії дитячих душ. Проте гармонія світу лисенят руйнується назавжди.

Психологічною складністю ситуації автор посилає реципієнтові сигнал: причина жорстокого вчинку антагоніста – *ревнощі*. З. Фройд кваліфікує це поняття як афективні стани, що досить часто грають велику роль у підсвідомому житті. Ревнощі, окрім печалі, болю через передчуття втрати об'єкта кохання та нарцистичної образи, складаються також із ворожих почуттів по відношенню до суперника, якому надано перевагу, та певного рівня самокритики [7: 140]. Це може призвести до конфліктів, ускладнень у стосунках і навіть злочину [5: 155]. Дії Шила можна розцінювати, як злочин, оскільки він зруйнував мікросвіт не лише маленьких звірят, але й головного героя та Саййори, адже лисяча схованка була символом єдності їхнього внутрішнього світу.

Очима дитини-наратора Є. Гуцало передає переживання самого Шила, пригніченого дружбою Саййори з його товаришем. Хлопчик-наратор бачить, як Шило, проводжаючи Саййору, ховає за спиною пишний букет. Завжди такий зухвалий і самовпевнений, антагоніст так і не наважується подарувати квіти. Наратор через свій вік не здогадується, чим керувався Шило, поводячись так невпевнено: чи самокритикою, чи соромом, чи просто образою за те, що перевагу віддано не йому. Але юний оповідач, без сумніву, помічає небайдужість антагоніста до дівчинки-узбечки.

Змальовуючи день від'їзду Саййори, автор майстерно передає сумну атмосферу прощання. Наратив від другої особи сповіщає читачеві про відчуття наратора-дитини, викликані малюнками дівчинки, що закарбували найщасливіші моменти їхніх канікул. Короткий діалог хлопчика-протагоніста із Саййорою дарує співрозмовникам надію на те, що лисенята врятувались і перебувають у безпечнішій схованці. Відразу ж після дитячого діалогу промовляє сам автор, набуваючи ролі всезнаючого наратора: “На малюнку Саййори вони (лисенята. – М. Л.) зостануться такими, якими були в свою найщасливішу пору і якими більше ніколи не будуть” [2: 215]. Майстерно показуючи усвідомлення дітьми перших втрат, письменник наголошує: пам'ять – їхня реакція на сувору реальність.

Роздуми-спогади маленького наратора у формі другої особи однини наприкінці твору, які переходять у дитячі фантазування про те, що мале лисеня повернеться, аби, як було раніше, отримати гостинця, відкривають реципієнтові картину істинного стану душі хлопчика: “відчуваючи журливо-радісне свято в душі” [2: 217], дитина-наратор увесь час потай сподівається на ту казкову мить повернення, адже лисеня для хлопчика нерозривно пов'язане з особливим мікрокосмом, з тією бездоганною гармонією дитячих душ, котра так раптово виникла в дитячому світі як результат чистого, світлого почуття головного героя до маленької узбечки Саййори.

У повісті М. Вінграновського “Сіроманець”, на відміну від проаналізованої вище повісті Є. Гуцала, відчутне домінування третьоособової нарації. Розповідь ведеться від імені всезнаючого наратора, який у дієгезисі демонструє риси екстрадієгетичного, гетеродієгетичного [3] розповідача. Наратив твору вирізняється нульовою фокалізацією. Нараторська розповідь має демонстративний характер. Аналітичну й оцінкову функцію тут

виконують голоси персонажів та нарація від автора, яка у більшості випадків представлена авторським коментарем. Наскрізно автор повісті демонструє риси майстерного психолога, якому добре відомі всі тонкощі дитячої психіки, що ототожнює твір із вищезгаданими високопсихологічними повістями Є. Гуцала.

Наратив аналізованої повісті вирізняється притаманною Є. Гуцалу панорамністю сюжету, яскраво представленою в циклі “Сльози Божої матері”. М. Вінграновський відкриває реципієнтові кілька яскравих картин, фокусуючи авторську розповідь на світі тварин (світ старого вовка-сіроманця, колишнього ватажка вовчої зграї), дитячому світі (світ маленького Сашка) та світі дорослих (батьки Сашка, Василь Чепіжний, вчителька та ін.). Усі три світи в дієгезисі твору постійно взаємодіють, знаходяться в безперервному взаємозв'язку, здійснюють перманентний вплив один на одного.

Сюжет охоплює буденні моменти з життя українського радянського села, що перемежуються з романтизованими картинами самовідданої дружби маленького школяра Сашка зі старим, сліпим вовком та відчайдушних спроб Василя Чепіжного, схильної до марнославства людини, впіймати вовчого ватажка.

Рух художнього часу в кожному епізоді, так само, як і в повісті Є. Гуцала “Саййора”, нагадує реальний. У творі також відсутні яскраво виражені моменти ретроспекції.

На початку повісті перед очима реципієнта постає центральна фігура твору – старий вовк-сіроманець, екзистент, що поєднує панорамний наратив в одну органічну сполуку добра і зла, любові та ненависті, відкритості та підступності.

Гетеродієгетичний, екстрадієгетичний наратор, демонструючи всевідний погляд, надає екзистентові антропоморфності крізь несподівану для читача здатність вовка міркувати й мислити, яка в тексті матеріалізується в окремих «репліках» тварини на зразок “Ого-го!”; “Далеко ... А навіщо?” [1: 61] та у снах-жахіттях хижого звіра, переданих третьоособовою нарацією розповідача: “... і снівся йому щоночі єдиний сон: срібні очі постріляних вовчат, постріляні вовчиці з білими зубами у землю ...” [1: 62]. Саме сни-жахіття, передані нараторською розповіддю, ретроспективно відкривають реципієнтові особисту трагедію Сіроманця: він – ватажок, що втратив зграю від руки людини.

Інтродукція вовка побудована на контрасті: у його особі автор протиставляє силу й неміч. Передусім, це яскраво есплікується в нараторських ретроспекціях щодо минулої слави вовчого ватажка: “Не один кінь з передсмертним кривавим хрипом падав на траву чи на сніг од зубів Сіроманця. Його проклинали конюхи й пастухи ... Молоді вовки з лісів і яруг мріяли пройти у нього бойову вовчу стратегію і тактику ...” [1: 61] та у штрихах-спостереженнях автора-наратора щодо теперішнього стану хижака: “Тепер, на старість, вовк осліп. Бурхлива темнота зацарювала в його очах. Один лише нюх водив його по світу, і кашляти вже почав ...” [1: 62]. Змальована вище фізична неміч протиставляється кмітливості тварини, природній здатності навіть у такому стані захистити себе, знешкодити ворога. Вербально це матеріалізується в картині зіткнення Василя Чепіжного із Сіроманцем у лісі крізь третьоособову нарацію розповідача, коли сліпий вовк, рятуючи себе від загибелі, вибиває рушницю в хитрого Чепіжного й заганяє його в озеро, та в оповіді-маренні наляканого, змерзлого горе-мисливця: “Я вже йому й коня прив'язав до сосни, коли ж чую: на рушницю мою хтось тільки плиг із кущів ... уже стоїть переді мною, як грім ... лапою помацав мої кишені, зняв ось з цієї шиї торбу з хлібом і каже, прямо-таки так і каже: «Руки вгору!» ...” [1: 64].

Протистояння підступного, однак недалекого Василя Чепіжного, через якого загинула вовча зграя, й спритного, кмітливого, проте сліпого й хворого вовка становить собою центральний конфлікт аналізованої повісті. Чепіжний – яскраво виражений антагоніст, підступну натуру якого акселерують нараторські штрихи до його психологічного портрету (здебільшого, виписані в кумедних ситуаціях, котрі підкреслюють його недалекість), в якому сконцентроване маніакальне прагнення антигероя будь-якою ціною знищити непереможного ватажка. Справжнім героєм у повісті обрано маленького хлопчика-школяра Сашка, котрий самовіддано та по-дорослому шляхетно виявляє прагнення та здатність допомагати своєму незвичному другові, старому вовкові-сіроманцю, виконуючи у згаданому вище протистоянні роль непомітного й спритного рятівника, своєрідного ангела-охоронця хижої тварини.

Перше занепокоєння маленького друга через ймовірність втрати Сіроманця висвітлюється в епізоді, коли Сашко бачить вертоліт (який нагадує дитині пуголовка), що, за планами Чепіжного, стане в нагоді під час полювання на вовка, й увиразнюється в нараторській експлікації розпачливої думки героя: “«Тепер пропав Сіроманець!» – подумав Сашко, і йому стало сумно біля цього пуголовка” [1: 65]. Маленький Сашко виправдовує хижу вдачу Сіроманця по-дитячому широко й зворушливо: “Так він живий, мамо, і йому треба жити. А потім – на те він і вовк: не буде ж він їсти манну кашу, як я, і ніхто не пече йому й не варить” [1: 66]. Діалог дитини з батьком, головою колгоспу, увиразнює запеклість ворожнечі між вовком і Василем Чепіжним: зі слів дитини реципієнт дізнається, що останній отримував премії за вбитих вовків.

Діалог у повісті відіграє роль засобу психологізації твору. Діалоги хлопчика з батьком, Василем Чепіжним, вчителькою Надією Петрівною, подругою Галиною Грушецькою не лише прискорюють рух подій, сюжетних колізій, але й підкреслюють особливості світосприймання маленького героя – гостре відчуття справедливості, наївне прагнення допомогти за будь-яких обставин й будь-якою ціною, не шкодуючи власних сил і здоров'я.

На відміну від щирого, наївного героя – представника мрійливого дитячого світу, Чепіжний демонструє риси прагматичного, холоднокровного, підступного дорослого. Проте, співчуваючи героєві та його старому другу, М. Вінграновський акцентує вже згадану раніше недалекість антагоніста, вдаючись до гумору, а інколи – гіркої іронії, коли мова йде про реалізацію його підступних планів: третьоособова нарація повістує, що “жовто-сіра мрія” [1: 70] Чепіжного, Вовкодавиха, приводить не достатньо сильних (на Василеву думку) цуценят; плануючи вирити вовчу яму, мстивий Чепіжний з величезними труднощами долає чагарі; нарешті впіймавши Сіроманця, Василь, потенційна зірка місцевої газети, натомість стає посміховиськом, коли за дуже загадкових (для Чепіжного) обставин вовк тікає прямісінько з-під його носа.

Автор-наратор кожною окремо взятою високопсихологічною ситуацією підкреслює, що рятівною, рушійною силою, яка зупиняє зло, є сила щирої дружби. Маленький Сашко, так само, як і десятирічний наратор в повісті “Саййора”, живе в гармонії з природою та самим собою. Нараторське спостереження – “До школи Сашко ходив далеченько. До школи була і дорога, нею ходили всі, хто хотів, а Сашко ходив стежкою, лісом” [1: 66] – акцентує хоробрість та цілісність природи героя. Моменти дружніх зустрічей вовка і дитини автор-наратор подає у формі уявних діалогів. Так само, як лисенята в “Саййорі”, Сіроманець – таємниця маленького хлопця, невід’ємна частина його мрійливого дитинства. Аналогом Саййори в повісті виступає однокласниця Сашка – Галя Грушецька, єдина представниця світу людей, якій згодом відкриється ця таємниця, що засвідчує особливе ставлення хлопчика до Галини.

Переламний момент у свідомості маленького Сашка засвідчує діалог хлопчика з Надією Петрівною, вчителькою, яка, відповідаючи на питання свого учня про допомогу сліпим старим людям, розповіла про Одеську лікарню імені Філатова. Хлопчик розуміє, читаємо між рядками повісті, що старому Сіроманцеві стане набагато легше вберегтися від переслідувань Чепіжного лише тоді, коли він знову почне бачити. Щира дитяча наївність змушує хлопця без вагань вірити в можливість отримати допомогу величезному дикому вовкові в лікарні для людей.

Щирість, непохитність дружби хлопчика-школяра й вовка-сіроманця засвідчує відчайдушне рішення маленького Сашка дістатися Одеси. Новина про це незвичайне рішення починає відкриватися реципієнтові в діалозі Галі й Сашка під час утаємничення дівчини в світ мрійливого ідеаліста. Наратор вербально не матеріалізує саму новину (розмова дітей концентрується на тому, що батько Галини, ветеринар, колись не зміг вилікувати сліпого бичка, відповідно – не вилікує і вовка). Реципієнт здогадується про наміри Сашка з нараторської розповіді про те, як хлопчик майструє Сіроманцеві намордник, про нашійника, якого змайструвала Галя, а також – з короткого діалогу Сашка і Галі про харчі й те, що хлопчина бував там (автор-наратор не уточнює, де саме) не раз.

Початок таємничої мандрівки друзів інтродукує спостереження наратора: “Удосвіта Сашко потихеньку вийшов з дому. На столі в його кімнатці біліла записка: «Тату і мамо,

мене не буде кілька днів. З шафи я взяв 50 карбованців. Сашко» [1: 96]. Звертаючись до показу подій крізь об'єктив уявної камери (традиційний і для творчості Є. Гуцала ефект ока камери), М. Вінграновський запрошує реципієнта крокувати поруч: третьособова нарація візуалізує пройдені степові стежки, дороги, яри, ярки, вибалки, балки, села ... Не лише маленький Сашко рятує й захищає свого друга – Сіроманець теж допомагає хлопцеві в дорозі: лякає непроханих подорожніх, аби не стали на заваді здійсненню його планів.

Зворушливо звучить нараторська розповідь про приготування хлопчини і вовка до прогулянки Одесою: “Сашко позривав з Сіроманця реп'яхи, алюмінієвим гребінцем розчесав боки, шию, голову, одягнув намордник” [1: 99]. Особливий «статус» Сіроманця впливає із авторських спостережень за реакцією на друзів у місті, матеріалізованих у розповіді наратора та окремих репліках перехожих: “У самій Одесі Сіроманець занервував: на вулицях траплялись собаки і собачата, на таких, як і він, повідках, але, зачувши його, одні в паніці рвалися з рук господарів тікати, а другі ошкірювались на нього, бризкали слиною, кипіли очима, повними зненависті” [1: 99–100]; “ – Куди батьки дивляться? Таке страховисько дитина водить!” [1: 100] та ін. Проте, уподібнюючи повість до казки, автор-наратор дозволяє дитині досягнути своєї мети – знайти необхідну йому лікарню. Мить казковості змінює сувору реальність – в лікарні обід. Мить зволікання, сповіщає наратор, вимальовуючи сцену бійки Сіроманця з фокстер'ерами, призводить до втечі атакованого місцевими собаками вовка.

Фінал повісті, на відміну від гуцалівської “Саййори”, позбавлений романтичної мрійливості з боку героя-протагоніста. Автор-наратор взагалі замовчує почуття й переживання маленького мрійника Сашка після втечі друга. Натомість він зосереджується на реальності старого, німечного вовка: згасаючи, тварина байдуже ставиться до небезпеки, яка раніше змушувала з останніх сил тікати – зараз він сам по черзі обходить кожне обійстя своїх колишніх кривдників (Шевчука, Побігайла, Чепіжного ...). Проте небайдужий Сіроманець до щирої дружби з маленьким школярем – хижий вовк приходить вмирати в Сашкове село.

Романтизація авторської розповіді досягає апогею в момент змалювання процесу згасання старого вовка, що набуває ознак легенди про дивні перетворення: “ ... Сіроманець ліг на спину, підняв лапи, і на його лапи западав дощ, за дощем – сніг, аж до тих пір, коли на кожній його лапі не звили собі гніздечка сорокопуди ... Бігла біла вода, відцвітав пізній глід, пищали сорокопуденята, і синє небо переходило в небеса. З води виходило сіре сонце, на ньому скидалась риба, і Сашко обнімав Сіроманця за шию” [1: 102]. Як контраст – буденна реальність радянського села: Сашко сходить з одеського автобуса; Сашко біжить полем до лісу; Василь Чепіжний вирушає до Києва з Вовкодавихою та її цуценятами; Сашко і Галя бачать, як буксує мотоцикл Чепіжного ...

Як вінець уславлення безсмертя справжньої дружби – слова дитини, адресовані друзі, які він не раз повторював, рятуючи його від смерті: “А ти думав, вовчику, як? Ти думав, що це нам уже і кінець з тобою? ...” [1: 102], котрі, за волею наратора, звучать у згасаючій свідомості Сіроманця. Всевідний погляд гетеродієгетичного, екстрадієгетичного наратора-розповідача дає змогу письменникові об'єктивно відобразити події, спонукаючи реципієнта до власних висновків, водночас, ситуативно конкретно уславлюючи безсмертя щирої, самовідданої дружби.

Отже, не зважаючи на яскраво виражену наратологічну розбіжність (в основі наративних моделей повістей діаметрально протилежні форми нарації), аналізовані зразки великої прози митців мають спільні риси: наскрізне людинолюбство та дидактичність як прокламацію необхідності жити в гармонії із самим собою та з іншими, за будь-яких обставин не втрачати людяності. Наративні моделі творів, диференціюючись крізь домінування першоособового наративу з внутрішньою фокалізацією та третьоособового наративу з нульовою чи зовнішньою фокалізацією, розкривають тонку психологію та складну філософію світу дітей, де казка поєднується із суворою реальністю, забезпечуючи поступове пізнання та осмислення дитиною неоднозначного та суперечливого світу дорослих.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вінграновський М. С. Сіроманець: [повість] / М. С. Вінграновський. // Вибрані твори: у 3 т. – Т. 3: [повісті й оповідання]. – Тернопіль: Богдан, 2004. – С. 61–103.

2. Гуцало Євген. Саййора: [повість] / Євген Гуцало. // Сім'я дикої качки: Для мол. та середн. шк. віку / [упорядкув. та передм. Лесі Вороніної]. – К.: Школа, 2007. – С. 182–217.
3. Женетт Жерар. Фигуры. В 2-х томах. / Жерар Женетт. – Том 2. – М.: изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 472 с.
4. Новый словарь иностранных слов: Более 60 000 слов и выражений / [глав. ред. В. В. Адамчик]. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2005. – 1152 с.
5. Психологічний словник / [за ред. члена-кореспондента АПН СРСР В.І. Войтка]. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
6. Ткачук О. М. Наратологічний словник. / О. М. Ткачук. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.
7. Фрейд З. Влечения и невроты / З. Фрейд; [пер. с нем. А. М. Боковинова]. – М.: Академический Проект, 2007. – 233 с.
8. Prince Gerald. A Dictionary of Narratology. Revised Edition. / Gerald Prince. – Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2003. – 126 ps.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Лучицька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: англійська філологія, наратологія, наративний дискурс, наративні моделі великої прози Є. Гуцала, історія української літератури ХХ століття.

ПАРАДОКСАЛЬНІСТЬ В СЕМІОТИЧНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОЇ АВСТРАЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ J. WRIGHT)

Олена МАРІНА (Київ, Україна)

У статті окреслюється поняття поетичного тексту як простору та визначається когнітивно-семіотична специфіка втілення категорії парадоксальності в віршованих творах сучасної австралійської поезії. Основним механізмом об'єктивації аналізованого явища є контрастивне мапування, що супроводжується низкою когнітивних операцій і процедур.

Ключові слова: категорія парадоксальності, контрастивне мапування, семіотичний простір, мультимодальність, когнітивно-семіотична мережа, оксюморон, суперечність.

In the article the notion of a poetic text as space is defined. Cognitive and semiotic specificity of paradoxality category embodiment in modern Australian poetry is revealed. The main mechanism of the phenomenon under analysis actualization is contrastive mapping, accompanied by a number of cognitive operations and procedures.

Key words: paradoxality category, contrastive mapping, semiotic space, multimodality, cognitive and semiotic network, oxymoron, contradiction.

Парадоксальність осмислюється як ментальна потреба мовної особистості, тобто онтологічна схильність мислення людини до спростування очевидних фактів, що спричинене так званою „реакцією людської свідомості” на метаморфози істини та омани, оскільки будь-яка омана містить елемент істини [5:93]. Розгляд категорії парадоксальності бере свій початок ще в античності. Вже тоді знаходимо підтвердження попередньо висунутої тези, а саме парадоксальність тлумачиться як «висловлення», що суперечить «доксі», тобто загальноприйнятій думці або спростування останньої, як висловлення, що вступає в протиріччя з раніше пробудженим очікуванням, як дивацтво, що суперечить загальноприйнятій, традиційній думці [1].

Метою нашої статті є виявлення лінгвосеміотичної специфіки втілення категорії парадоксальності в поетичних текстах австралійської поетеси J. Wright із залученням теоретико-методологічного апарату когнітивної поетики.

Проведення нашого дослідження у зазначеному напрямі ґрунтується на думці М. Freeman та О. П. Воробйової стосовно вбудованої або прихованої мультимодальності (полікодовості) художнього тексту взагалі та поетичного зокрема, що проявляється у його акцентованій іконічності. Отже, виходячи з цього вважаємо обґрунтованим застосування теоретичних положень та методологічного апарату когнітивно-семіотичного підходу до конструювання парадоксальних значень та породження парадоксальних смислів відповідно в сучасній австралійській поезії.

Вибір матеріалу не є випадковим, адже, панування парадоксу відзначається у перехідній епохи, а саме в неупорядковані загальноприйнятими нормативними системами періоди, в часи епістемологічного неспокою, точніше у часи протистояння загальновідомому стану науки [3:62]. Такими вважаються епохи модернізму та постмодернізму, але щодо останнього, лише в такому випадку, якщо достатнім є ендоксальний фон (стереотипний, традиційний), що є обов'язковою умовою задля „парадоксального скандалу”, або „вибуху”. Так, ще одним

істотним елементом парадоксу є в будь-якому випадку спростування стереотипу, тобто стереотипного знання, розуміння, сприйняття, тлумачення тощо. Тут і відбивається коливання між величинами (оцінками) „так” або „ні” в художньому тексті взагалі та поетичному зокрема. В цьому зв'язку вибір саме поетичного дискурсу не є випадковим, оскільки поезія визнається онтологічно парадоксальною [4:301]. Тобто вихідний парадокс поезії полягає у тому, що природна мова не є хаотичним утворенням її складових, іншими словами, на сполучення останніх накладаються певні обмеження, що складають правила певної мови. Відсутність таких обмежень, у свою чергу, спричиняє спростування комунікативного призначення мови як такої. Проте одночасно накладання зазначених обмежень на мову призводить до звуження її інформативності. Щодо поетичного мовлення встановлюються нові, додаткові обмеження по відношенню до природної мови, а саме вимоги дотримання певних метро-ритмічних норм, аранжування на фонологічному, лексичному тощо рівню, що спричиняє ще більшу „невільність” поетичної мови в порівнянні до звичайної розмовної.

Дискурсивний простір взагалі та простір поетичного дискурсу зокрема тлумачиться як **аксіологічна система**, що є складноструктурованим та багатоконпонентним утворенням і містить різноманітні конфігурації та формати переживання аксіологічних пріоритетів тієї чи іншої культури [6:54].

З огляду на вищезазначене, **актуальність** роботи зумовлюється проведенням дослідження в межах **когнітивно-семіотичного підходу**, що сприяє виявленню особливостей актуалізації категорії парадоксальності в сучасній австралійській поезії. Крім того, актуальністю та **науковою новизною** визначається тлумачення поетичного тексту як простору, у якому втілюються певні думки людини, що є невід'ємною частиною термінологічного апарату сучасної лінгвістики [7:3; 8].

З одного боку, поетичний текст є, перш за все, вмістилищем словесних поетичних образів, через які відбувається опредметнення основної естетичної функції поетичного тексту, а саме – слугувати емоційному задоволенню читача (Р. Якобсон). З іншого боку, у сучасній лінгвістичній парадигмі наголошується на лейбніцевській концепції інтерпретації просторового аспекту тексту, а саме останньому не стільки як вмістилищі речей (образів), скільки універсальною силою, яка забезпечує організацію елементів, що його утворюють. Іншими словами, видається можливим розгляд засобів опредметнення категорії парадоксальності в поетично-образному просторі в їх взаємодії, а саме в динамічному процесі семіозису, що охоплює адресанта (автора), адресата (читача або критика) та зазначені засоби зокрема. Образні зв'язки, що простежуються між прийомами актуалізації парадоксальності в віршованих творах, тлумачаться як „гойдання” між позитивом та негативом, „ствердженням” чи „запереченням” [6:102]. Образ і є парадокс, протиріччя, він завжди випромінює множинність смислів (там само). Ядром вербального втілення парадоксальності в поетичному тексті вважатимемо **парадоксему**, переферійні полюси якої коливаються між парадоксею та ендоксею (*тотожністю-антиномією, альтернативною-визначеністю* тощо).

Інструментом, що дає змогу простежити активацію парадоксальних поетичних смислів у процесі сприйняття та розуміння поетичного тексту, є методика побудови семіотичних просторів, розроблена Датською школою когнітивної семіотики [10]. Ця методика дозволяє здійснити аналіз образних прийомів опредметнення парадоксальності в поетичному тексті. У межах запропонованої методики моделювання образного простору парадоксальності складається з шести семіотичних просторів: *семіотичного базового* (англ. semiotic base space), *репрезентативного* (англ. presentation space), *референтного* (англ. reference space), *віртуального* (англ. virtual space), *смыслового* (англ. meaning space) та *релевантного* (англ. relevance space) просторів [там само].

Побудова когнітивно-семіотичної мережі починається з *семіотичного базового простору*. В останньому репрезентовано учасників та компоненти акту художньої комунікації, а саме поетичний текст як словесне повідомлення, автора, який його відправляє, та читача або критика [10; 9:194]. Семіотичний базовий простір є відправною точкою до створення інших просторів мережі.

Наступними є репрезентативний та референтний простори. Тоді як перший представляє структуру позначувального словесного знаку [11:35-42], другий містить позначуване [11; 10]. Позначувальні, що містяться в репрезентативному просторі, мають здатність проектуватись на відповідні ним позначувані референтного простору.

Складники репрезентативного і референтного просторів сполучаються, проектуючись, до *віртуального простору*, в межах якого виникає бленд, або інтегрована структура [10]. Інтерпретація нового значення, що виникає у межах бленду, здійснюється в межах окремого *смыслового простору* [там само].

Представимо аналіз поетичного твору австралійської поетеси J. Wright "*Human Pattern*", крізь призму категорії парадоксальності. J. Wright – визначна австралійська поетеса сучасності, активістка у боротьбі за права людини. В її поезії перетинаються минуле і майбутнє, біль і радість, справедливість і несправедливість.

Втілення парадоксальності в художніх творах взагалі та поетичних зокрема відбувається за допомогою когнітивного механізму **контрастивного мапування** [2:179], що супроводжується різними когнітивними операціями та процедурами. Останнє є проектуванням онтологічних ознак однієї складової на протилежні онтологічні ознаки іншої [там само]. У нашому дослідженні лінгвокогнітивна операція наративного контрастивного мапування полягає у проектуванні знань про відомі сюжети, теми, мотиви чи ідеї з будь-яких творів художньої літератури або відомих історичних подій на новий віршований твір, який містить протилежні мотиви або ідеї, шляхом їх переосмислення та інакомовного втілення в словесних поетичних образах. Підґрунтям цієї операції є параболічне поетичне мислення, що стає можливим завдяки здібності людини до наративної уяви [2:181]. Така здібність не вимагає будь-яких зусиль у проектуванні однієї розповіді на іншу, у нашому випадку контрастивну [там само].

Сигналами наративного мапування є власні імена, цитації або парафрази, які є алюзією на певний сюжет з біблійних притч, міфів або мотивів літературних творів [2:182]. Особливо у поетичних текстах епохи модернізму та постмодернізму з'являється багато інтертекстуальних посилань, а раніше алюзії були поодинокими натяками. Автор будує текст, насичуючи його різноманітними алюзіями, що розгадує читач, таким чином створюючи вірш за принципом гри в словах та мисленні.

В аналізованому поетичному тексті відтворено філософію древньогрецького філософа Геракліта Ефеського – родоначальника діалектики. Так, за допомогою лінгвокогнітивної операції наративного контрастивного мапування відбувається проектування основних положень філософії Геракліта на аналізований поетичний текст, де вони набувають і протилежного звучання. Власні імена *Heraclitus*, *Agni*, згадування понять *Logos*, *fire* є сигналами наративного мапування.

Так, опредметнено мотиви гармонії та єдності протилежностей – *reconcile opposing principles, the play of opposites, their interpenetration, there's the reality fission and fusion*; єдності світу – *all changes yet all's one*, підґрунтям якого є певний порядок, який він, в свою чергу, називає різними словами, а саме логос, огонь, Бог – *we are all born of ethereal fire and we return there, understand the Logos*. Крім того, це думки щодо існування протилежностей, суперечностей, на яких вибудовується світ, проте, це не статичні, а динамічні суперечності, що знаходяться в постійній боротьбу.

Суперечлива природа ВСЕСВІТУ: СВІТЛА і ТЕМРЯВИ, ЗНАННЯ і НЕЗНАННЯ маніфестується у низці оксюморонів, антитез та парадоксів: *I shiver by the fire this winter day, the unseen sinner, the prayer to Agni, fire-god, cannot be prayed, perhaps the dark itself is the source of meaning*. У результаті проведеного аналізу, слід зазначити, що віршований твір "*Human Pattern*" є криком душі авторки, її протесту проти жадливих речей, що мають місце у сучасному світі, застереження людства проти всеосяжного поглинання світла темрявою та добра злом.

Перспективою подальшого дослідження видається розгляд категорії парадоксальності в світлі інтерсеміотичних трансформацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристотель. Етика. Політика. Риторика. Поетика. Категорин. – Минск.: Литература, 1998. – 977 с.

2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Л. І. Белехова. – К.: КН ЛУ, 2002. – 476 с.
3. Лахманн Р. К поэтике оксюморона (на примере стихотворения Даниэла Наборовского “Krotkosc zywota”) // Лотмановский сборник. Т. 2 / Сост. Е.В. Пермяков. – М.: РГГУ, изд-во “ИЦ-Гарант”, 1997. – С. 58-70.
4. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. – СПб.: Искусство – СПб, 1996. – 848 с.
5. Ляпон М. В. К семантике парадокса / Майя Валентиновна Ляпон // Русский язык в научном освещении. – 2001. – № 2. – С. 90–107.
6. Серебrenникова Е.Ф., Плотникова С. Н., Антипов Н.П. Лингвистика и аксиология. Этносемиотрия ценностных смыслов / Е.Ф. Серебrenникова, С. Н. Плотникова, Н.П. Антипов. – Москва: Тезаурус, 2011. – 352 с.
7. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. Знак. Понятие. Ментальный мир. Реальность. Номинализм и реализм. Новый реализм. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
8. Топоров В.Н. О стихотворении Шевырева «Пушкину» и античной параллели к нему // Лотмановский сборник. Т. 2 / Сост. Е.В. Пермяков. – М.: Изд-во РГГУ, “ИЦ-Гарант”, 1997. – С. 224-244.
9. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика: Пер. с англ. // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193-230.
10. Brandt L. Cognitive poetics and imagery. – http://www.hum.au.dk/semiotics/docs2/pdf/brandt&brandt/cognitive_poetics.pdf
11. Pierce Ch. Semiotic Nature of Iconicity // Form miming meaning. Iconicity in language and literature. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company – 1999. – P. 29-45.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Маріна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Київського славістичного університету.

Наукові інтереси: когнітивна поетика, лінгвосеміотика, мультимодальна стилістика.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ ПАРОДІЙНО-САТИРИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. СТЕЙНБЕКА “THE SHORT REIGN OF PIPPIN THE IV”)

Оксана НИЧКО (Тернопіль, Україна)

У статті розглядаються мовностилістичні засоби вираження пародії й сатири у мало знаному українському читачеві творі Нобелівського лауреата Джона Стейнбека “The Short Reign of Pippin IV” (1957). У романі чітко простежуються прикметні моделі пародії й сатири, вживання таких стилістичних фігур як алюзія, гіпербола, мейозис, каламбур, ремінісценція, метафора, що сприяють розкриттю автором іміджу Франції та французів.

Ключові слова: пародія, сатира, непряма сатира, метафора, ремінісценція, алюзія, гіпербола, мейозис, каламбур.

The article investigates stylistic means of parody and satire expression in a little known to the Ukrainian reader novel “The Short Reign of Pippin IV” (1957). Patterns of parody and satire as well as such stylistic figures as allusion, hyperbole, meiosis, pun, reminiscence, metaphor, which help the author to disclose the image of France and the French, are investigated in the novel.

Key words: parody, satire, indirect satire, metaphor, reminiscence, allusion, hyperbole, meiosis, pun.

Свого часу популярність Нобелівського лауреата Джона Стейнбека спричинила на Заході появу сотень книг біографічного та історико-критичного спрямування, низки дисертаційних досліджень, монографій, статей про творчість письменника (див. праці Пітера Ліска, Александра Стенлі Геральда, Чарльза Данієля Джонсона, Андерсона Хітона, Арнольда Голдсмита, Слайда Леонарда та багатьох інших). Цікавилися дослідники й питаннями мовних особливостей у творчому доробку письменника, зокрема, стилістичним використанням діалектизмів, архаїзмів, сленгізмів, жаргонізмів, специфікою вживання комерційної термінології у романах Джона Стейнбека. Наведемо назви лише кількох наукових праць, які безпосередньо торкаються проблем стилістичної лексикології, а саме: St. A. Kingsbury “Steinbeck’s Use of Dialect and Archaic Language”, F. H. Jackson “Economics in Literature” (The Grapes of Wrath), L. A. Slade Jr. “The Use of Biblical Allusions in the Grapes of Wrath”) та ін.

Майже невідомий українському читачеві – через відсутність перекладу як українською, так і російською мовами – роман “The Short Reign of Pippin IV” (1957). Відтак *мета* цієї статті полягає у розкритті мовностилістичних засобів вираження пародійно-сатиричного спрямування маловідомого роману Нобелівського лауреата Джона Стейнбека “The Short Reign of Pippin IV” (1957). *Завданням* дослідження є аналіз лінгвостилістичних засобів творення пародії і сатири, форм комічного у досліджуваному романі.

Насамперед зазначимо, що суттєву особливість пародії знаходимо вже в етимології слова (від *para*, “проти” і *ode*, “пісень”). Пародія завжди виступає *проти*, часто проти пісень, проти

первинного начала, відтворює генетику пересміюваного явища [95, 89]. Механізм пародії – “порівняння непорівнянного” – представлений дослідником В. Л. Новіковим, який зазначає, що пародія пропонує попередній образ, знакову історичну фігуру чи ідею [4: 5]. Дж.Стейнбек, змалюючи численні почесті й торжества у цій “трансформаційній операції” (використовуємо дефініцію Б. Н. Путилова) [6: 101], вдається до традиції, яку він включає в новий контекст. Письменник надає національного та історичного забарвлення Франції тієї доби. Перші пародійні взірці читач помічає, коли у Францію “умовно” вертається старий, призабутий роялістський режим, в якому виражаються риси, типові для французького суспільства доби монархії, а з нею і вся пишність, величаві, гучні манери й водночас вади, хиби й зло, які письменник завбачливо старається розкрити, опираючись, безперечно, на прерогативи минулого й керуючись усвідомленою ремінісценцією призабутих традицій: “*Then again will come honor and truthfulness, devotion to duty and reverence for the king; then will servants and peasants be protected and sheltered, not turned out into a rapacious world; then will Gracious Majesty preside like a benevolent umpire over the refined and well – born... Then will gentlemen be gallant to ladies and ladies lovely and gracious to gentlemen*” [11: 25–26]. “Перелицювання” традиції, пародійне трактування її, але водночас і варіювання деяких її суттєвих моментів – уся ця метушня приймає комічного забарвлення: “*The Couture was swamped with orders for court dresses... Newly appointed lords of protocol, kings-at-arms, nobles of the bedchamber, ladies in waiting, ran in circles, while the offices of the Royal Historians were lighted all night. There was no artist whose brush and palette could not find employment in repainting coats of arms and armorial bearings... Armorers relearned the burnishing and lubrication of gauntlets, of greaves, of visors, of basinet... Carriage-makers, unemployed for half a lifetime, were dragged out of senile retirement to swell the spokes and felloes of state coaches and to direct the replacement of leather springs*” [11: 42–43]. Так сатирично й комічно, за допомогою архаїчних форм, що, безперечно, надають даному фрагменту високого стилістичного тону, змальовує письменник дійсність, описуючи претензійну метушню, реорганізацію поведінки людей у ній.

Як відомо, сатира, “(…) поєднує іронічний гумор і дотеп з критикою з метою висміювання безглуздя, недоліків, тупості – цілого ряду людських вад й моральних слабостей – у осіб та інституцій” [9: 194]. До того ж сатиричне висловлювання виражає одночасно критичне відношення автора до певних явищ життя, виростає з почуття невідповідності, шкідливості, абсурдності певних ситуацій; однак не пропонує жодних позитивних пропозицій взірців чи ідеалів – його натуральною стихією є висміювальна негачія. У зв’язку з такою односторонністю сатири, прийнято говорити, що вона показує дійсність “у кривому дзеркалі”, деформовану через комічне перебільшення або применшення [10, 348]. Сатира народилася з критики суспільних вад, офіційних урядових інституцій. Непряма сатира (*indirect satire*), як відомо, виступає сучасним (модерним) засобом сатири, при цьому створений письменником-сатириком світ населений персонажами, які говорять і діють так, наче вони самі – мішень сатири [9: 195].

Пародійним моментом, що досягає кульмінації у своїй гротескно-гіперболічній безглуздості, з характером емоційності, при змішуванні реального, ірреального і метафоричного, є виготовлення корони для Піпіна: “...*a diadem three feet high and so thickly jeweled that a support had to be built on the back of the throne, else its weight would have broken the neck of the monarch. This crown was carried by four priests*” [11: 43]. Відверто пародійний і применшувальний, понижуючий характер, очевидність *мейозису* [3: 165] носить епізод в’їзду короля Піпіна, постать якого позбавлена колишньої величі французьких королів. Ще смішніше виглядає астроном у королівській мантії у кульмінаційній частині всієї церемонії, стаючи – гротескно – просто річчю, редукуючись у мантію: “*At last the royal coach creaked by. Pippin IV, an uncomfortable bundle of purple velvet and ermine... acknowledged the cheers of the loyal bystanders and responded with equal courtesy to hisses...*” [11: 54]. Ці зовнішні якості свідчать про неповноцінність змальованих автором персонажів та за допомогою очевидних стилістичних зворотів, наводять читача на завуальований глибокий сатиричний зміст поверхневого комізму. Таким чином, пародія виявляється засобом розкриття внутрішньої нікчемності того, що пародіюється. У пародіях завжди виявляється, вважає А. Щербина,

певне ставлення пародиста до предмета пародіювання: скептичне, іронічне, дружньо-насмішкувате, жартівливе чи саркастичне, воно контрастує із самим предметом, що порушує, а нерідко і руйнує наше звичайне його сприймання [8: 60-61]. Використовуючи такий стилістичний засіб як *алюзія*, Стейнбек викриває споконвічну неспроможність Франції вибрати успішного короля, достойного свого трону: “*Louis the Fourteenth was a spendthrift. He busted the nation. He was at war all the time. He drained up the treasury and wiped out a generation of young men. But he was the Sun King and he was adored, while France was flat on its pants*” [11: 96]. Письменник метафорично, образно, звісно ж для досягнення певного стилістичного ефекту [1: 173], втілює цю неспроможність правителя у Піпіні: “*I did not ask to be a king. I was picked like a berry from a bush and placed in a position where there are many precedents, nearly all of them bad and all of them unsuccessful*” [11: 83].

Не менш активну функцію мовних засобів відіграють стилістичні звороти – *каламбури*, що вважаються окремим, особливим випадком гостроти [5: 94]. Таке поєднання несумісних понять, сконструйоване на співзвучності слів призводить до смислового абсурду і створює комічного та сатиричного ефекту [3: 193]. Гострослів'я – як психоаналітичне дослідження естетичної насолоди від дотепу, комічного та гумору – було висунуто ще З. Фройдом, який визначав основною психологічною функцією словесного дотепу ліквідацію внутрішнього стримування, витіснення та розширення меж задоволення, що діє як психічне розвантаження [2: 83–86]. Ми наведемо два-три приклади такого ігрового прийому: “...*He [the president – О. Н.] is rehearsed by an authority in speech, in pronunciation, and in emotion; coached by a man who has proved beyond doubt his – what they call ‘draw’*. “*Like Marilyn Monroe*” [11: 46]. Англійські слова *draw* і *Monroe*, сказані в жарт, засновані на комічному використанні подібних за звучанням, але різних за значенням слів. Адже каламбур є грою слів, що базується на подібності звучання при різних смислових значеннях; спільні ознаки каламбурної гостроти власне і є принципом контрасту, природності і цілеспрямованості, дотепності й правдивості самої думки [5: 95]. У репліці Тода криється гра слова “*democratic*”: “*He [the king – О. Н.] is very democratic, said Uncle Charlie. “I voted the Democratic ticket,” said Tod*” [11: 64]. Як правило, каламбур не ставить собі за мету викрити які-небудь недоліки. Його використовують як необразливий жарт [5: 97]. Мовне непорозуміння внаслідок незнання чужих висловів і буквального сприйняття іншомовних слів, варваризмів, інтержаргонізмів, нерідко викликає в романі комічні ситуації гротеску, двозначність, двосторонність стає каламбуром: “...*Did you ever have a Bloody Mary? “What is that?” “Had to change the name in France. You had no Queen Mary in France, so the name seemed a little sacrilegious. Here it is called Marie Blessée.” “Wounded Mary,” said the king. “What is it?” “Leave it in my hands, sir. It is elixir, it is pretty close to a transfusion.” He reached for the phone. “Louis? Tod Johnson, ici. Quatre Maries Blessée, s’il vous plaît. Vite. Oui – quatre. Très bien. Merci bien. ... I won’t be surprised if Louis sends four wounded girls*”, said Tod [11: 93]. Таке комічне непорозуміння зумовлене і стилістично виправдане різним рівнем освіченості, різною культурою і навіть різною ідеологією тих, хто говорить. “Неприродна” у представлених вище фрагментах мова персонажів насправді є природною й закономірною, оскільки вона відтворює їх соціальну і психологічну суть.

Таким чином, нами окреслено низку мовностилістичних засобів семасіології та лексикології, що сприяють вираженню пародійно-сатиричного спрямування суспільно-політичного роману Джона Стейнбека “*The Short Reign of Pippin IV*”. Використані автором лексико-стилістичні парадигми, форми та фігури, у першу чергу каламбур, значно підсилюють створені в документальній творчості Стейнбека імідж Франції та француза, виявляючи при цьому недоліки, демонструючи ницість, банальність, анахронізм французької монархії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – 2-е изд. – Л.: Просвещение, 1983. – 303 с.
2. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство / Ніла Вікторівна Зборовська. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
3. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. – К., Высшая школа, 1984. – 249 с.
4. Новиков В. И. Книга о пародии / Владимир Иванович Новиков. – М.: Сов. писатель, 1989. – 554 с.
5. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха / Владимир Яковлевич Пропп. – М.: Искусство, 1976. – С. 54–119.

6. Путилов Б. Н. Пародирование как тип эпической трансформации / Борис Николаевич Путилов // От мифа к литературе: сборник в честь семидесятилетия Е. М. Мелетинского. – М. : Российский университет, 1993. – С. 101–115.
7. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: вступ до літературознавства / Анатолій Олександрович Ткаченко. – К. : Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2003. – 435 с.
8. Щербина А. О. Жанри сатири і гумору : нарис/ Артур Олександрович Щербина. — К. : Дніпро, 1977. – 135 с.
9. Morner K., Rausch R. NTC's Dictionary of Literary Terms / Kathleen Morner, Ralph Rausch. – Contemporary Publishing Group, 1998. – 239 p.
10. Słownik terminów literackich [pod red. J. S. Sławińskiego]. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Ossolineum, 2005. – 706 s.
11. Steinbeck J. The Short Reign of Pippin IV / John Steinbeck. – New York : Penguin, 1978. – 151 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Ничко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для зовнішньоекономічної діяльності Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: стилістика художнього твору, компаративістика.

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АККУЛЬТУРАЦІЇ У НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ МІГРАНТІВ

Галина НОВАК (Луцьк)

У статті обґрунтовується твердження, що німецька література мігрантів, яка почала активно розвиватися у 70-их роках ХХ століття як результат міграційних процесів, є вербальним відображенням процесів аккультурації та культурного шоку.

Ключові слова: лінгвокультурологія, література мігрантів, аккультурація, культурний шок, асиміляція, міжкультурна комунікація, російські німці

In this article it is demonstrated that the literature of immigrants to Germany, which began to develop rapidly after the 1970s as a result of globalization processes and migration, is a verbal representation of the acculturation process and cultural shock.

Key words: linguo-culturology, the literature of immigrants, acculturation, cultural shock, assimilation, intercultural communication, Russian Germans

Триєдність «мова-культура-нація» набуває особливої актуалізації в період становлення єдиного європейського простору, посилення міграційних процесів, що призводить до значних змін у ментальності народів, їхньому світосприйнятті та вербалізації накопиченого життєвого досвіду.

Сучасна лінгвістика спрямовує вектор дослідження із семантично-структурного у антропологічне русло. Етнолінгвістика та лінгвокультурологія, які почали активно розвиватися наприкінці ХХ століття як новий напрям у лінгвістиці, вивчають особливості існування індивіда в певному соціальному, культурному та мовному просторі.

Використовуючи досвід своїх попередників В. фон Гумбольдта, Е. Сепіра, Б. Уорфа, сучасні лінгвісти (В.В. Воробйов, В.А. Маслова, Н.Н. Биховець, І.А. Ольшанський, А.Д. Швейцер та інші) довели, що оскільки мислення протікає і реалізується в мовних формах, то його категоризація залежить від взаємодії двох факторів: законів будови мови та законів будови дійсності. Поряд із загальнонаціональними, універсальними явищами у будь-якій мові спостерігаються національні, специфічні риси.

Метою статті є зображення національно-специфічних рис процесу аккультурації, як способу відтворення лінгво-культурної адаптації у культурно-концептуальній та мовній сферах.

Поставлена мета конкретизується вирішенням наступних **завдань**:

- пояснити поняття аккультурації;
- прослідкувати основні етапи аккультурації на прикладі конкретних вербалізованих ситуацій;
- визначити відношення текстів літератури мігрантів різних хвиль міграції до німецької мови.

Актуальність розвідки обумовлюється особливою увагою науковців до проблеми міжкультурної комунікації та транснаціонального письменства. Мовне відображення етнічної специфіки менталітету, а також особливостей мовної комунікації в умовах контакту двох лінгвокультур викликають сьогодні посилений інтерес філологів.

Матеріалом дослідження слугувала література мігрантів, а саме твори «російських німців», які в добу глобалізаційних перетворень кінця ХХ – початку ХХІ століть набули винятково актуального значення у німецькій літературі.

«Тоді (у 70-ті роки) – це було абсолютно новим явищем у Німеччині, що іноземці також почали писати, і до того ж німецькою, після того як вони чверть століття мовчали. Очевидно прийшов такий час, що і чужі взяли в руки перо. Так зародилася так звана література мігрантів» [4: 27]. У той час, коли в таких країнах як Англія, Франція, США давно склалася традиція, що мігранти пишуть мовою країни, яка їх прийняла, для Німеччини це явище було абсолютно новим. Німецькому читачеві було цікаво, наскільки іноземці володіють німецькою, і чи вміють вони взагалі виражатися цією досить складною мовою. На цих авторів дивилися як на екзотику і відвідували їх лекції, щоб зблизька подивитися на хоробрих чужинців. Їм було цікаво дізнатися, якими є німці та Німеччина в очах іноземців [6].

Тематика творів літератури мігрантів тим чи іншим чином пов'язана із процесами аккультурації, тобто з процесом засвоєння людиною чужої культури, адаптацією до нових умов життя з метою досягнення сумісності із соціокультурним середовищем [1: 18]. Ця адаптація повинна враховувати два елементи: психологічний та соціокультурний. Перший передбачає психологічний комфорт, формування почуття культурної ідентичності. Другий – вміння вільно орієнтуватися у новій культурі і у новому соціумі.

Основні етапи аккультурації чітко проявляються у творах мігрантів з колишнього Радянського Союзу так званих «російських німців». Уже сама назва „Russlanddeutsche“ вказує на своєрідність: у Росії вони були німці, а в Німеччині вони «мігранти з Росії», тобто іноземці [5]. А причина цього перш за все у мові. Російські німці повертаються на свою батьківщину, тому само собою зрозуміло, вони повинні говорити німецькою. Але це далеко не так. Особливо молоде покоління володіє мовою погано або ніяк, що часто має як психологічне, так і історичне підґрунтя.

Представники старшого покоління «російських німців» (перша хвиля міграції) (Johann Warkentin (р.н. 1923), Peter Klassen (1906-1998), Waldemar Herdt (1917-1997), Alexander Brettman (р.н. 1918), Rosa Pflug (р.н. 1919), Nelly Wacker (р.н. 1919), Hermann Arnhold (1921-1991) пишуть лише німецькою. Вони розпочали свою літературну діяльність ще у Радянському Союзі, живуть або жили у Німеччині і принесли з радянського минулого спадок, який відображений у їх творах і який допомагає «німецьким німцям» зрозуміти «російських німців». Особливої уваги серед цих творів заслуговує хрестоматія під назвою «Nachrichten aus Kasachstan» (1974), яку уклав західнонімецький германіст Alexander Ritter.

Представники середнього покоління (друга хвиля міграції) теж пишуть німецькою: Viktor Heinz (р.н. 1937), Wendelin Mangold (р.н. 1940), Waldemar Weber (р.н. 1944), Lore Reimer (р.н. 1947). Але у них уже відчутні проблеми контакту з чужою культурою, суспільством, мовою:

*Ich hab mich in fremde Sprache verirrt
Zu fremden Stämmen gesellt.
Mit vierundzwanzig stehe ich verwirrt
In einer fremden Welt.* [Schnittke: 168]

Agnes Giesbrecht (р.н. 1953, еміграція у 1989) пише вірші та прозу лише німецькою. Але її любовна лірика написана російською. Лише російською авторка може передати всю свою тугу та ностальгію.

Для молодого покоління (третья хвиля міграції), представники якого часто є дітьми змішаних шлюбів, рідною мовою є російська, німецька – це іноземна:

*Ты говоришь уже со мною
на иностранном языке...* [RDLK: 8]

Білінгвізм, у якому вони живуть, відображений у їх творах, вони пишуть як німецькою, так і російською. А назви їх творів говорять самі за себе:

«Нас много здесь» (Lydia Rosin), «Здесь всё не так» (Lydia Rosin), «Die geraubte Kindheit» (Nelli Kossko), «Geiseln. Von Deutschland nach Russland und zurück» (Alexander Prieb).

Акультурація за О.О. Селівановою проходить кілька етапів [2: 301-302], які чітко прослідковуються у творі відомого в Німеччині письменника, емігранта з колишнього Радянського Союзу, Владіміра Камінера «Russendisko», де автор із притаманним йому гумором розповідає історію свого батька.

Батько автора, інженер за професією, у Радянському Союзі звик вести активний спосіб життя. Він старанно і багато працював, щоб зробити кар'єру. Але успішне просування по службі вимагало членства в партії, що було абсолютно виключеним для єврея, бо кожен єврей теоретично міг емігрувати із Союзу. Якщо таку прекрасну країну залишав єврей, це було зрозумілим і нормальним явищем. Але для члена Комуністичної партії це було виключено. Все ж пан Камінер старший не падає духом, він прикладає максимум зусиль, щоб бути успішним як при соціалізмі, так і при «пострадянському ранньому капіталізмі».

У 1993 році він приймає рішення емігрувати. Опинившись в Берліні, і, не маючи більше потреби боротися за існування, він проходить всі класично визначені фази акультурації:

- нульову фазу як підготовчу, коли людина приймає рішення залишити країну проживання, збирає інформацію про культуру іншого народу, вперше знайомиться з іншою мовою:

Egal was für Nachrichten das Fernsehen brachte, meinem Vater konnten keine Perestrojka-Wirren etwas anhaben. Doch auf Dauer wurde ihm die eigene Festung zum Gefängnis. Ermüdet entschied er sich 1993, ebenfalls nach Berlin zu ziehen. Zwecks Familienzusammenführeng, wie das lange Wort in seinem Reisepass hieß [1: 31].

- фазу вживання в культуру іншого народу, що супроводжується ворожим ставленням до культури й мови, порушенням уявлення про ідентичність, утратою орієнтації в соціокультурному просторі:

Hier wurde er depressiv, weil er nach dem langen anstrengenden Kampf nichts mehr zu tun hatte – wohl das Schlimmste, was einem mit 68 passieren kann. Die süßen Früchte des entwickelten Kapitalismus einfach zu genießen, war ihm zuwider. Mein Vater sehnte nach neuen Aufgaben, nach Verantwortung und Kampf um Leben und Tod [1: 32].

- адаптаційну фазу, тобто деяке примирення із чужою культурою шляхом пошуку спільного з власною культурою або допустимого для себе:

Wer sucht, der findet. So kam mein Vater auf die Idee, den Führerschein zu machen. Damit war er erst einmal für die nächsten zwei Jahre beschäftigt... Dreimal wechselte er die Fahrschule. Sein erster Fahrlehrer sprang mitten im Verkehr aus dem Auto, in drei Sprachen fluchend. Sein zweiter Fahrlehrer weigerte sich schriftlich, mit ihm im selben Wagen zu sitzen [1: 32].

- етап рівноваги, тобто зменшення міри критики чужої культури, прагнення створити об'єктивну думку:

Der dritte Fahrlehrer war ein mutiger Kerl. Nachdem beide mehrere Stunden zusammen im Auto verbracht und dem Tode ins Auge gesehen hatten... schaffte er, meinem Vater die Führerschein-Idee endgültig auszureden [1: 32].

- остання фаза може вилитись у відторгнення чужої культури, аж до повернення додому й адаптацію до своєї культури або закінчитися повною асиміляцією з новим соціумом.

Dann kam wieder eine lange Phase der Depression... [1: 32].

Через неповну акультурацію вплив чужої культури на людину може спричинити психічну напругу, стрес, що породило таке поняття як «культурний шок», введене американським дослідником Р. Обергом. Він, як правило, породжується руйнуванням звичної системи орієнтацій, стереотипів, норм і цінностей і проявляється почуттям втрати, самотності, порушенням самоідентифікації і може перерости у відразу до нової культури, у почуття меншовартості [3].

Rita Terra у вірші «Auswanderer – Einwanderer» грою слова «setzen» відтворює тему культурного шоку:

*Übergesetzt
Über ein Meer
Übersetzt
Von Sprache zu Sprache*

*Von Haus und Hof
Versetzt
Nach Chicago
entsetzt
ausgesetzt
in der neuen Welt. [3: 45]*

Відсутність пунктуації та пропущені рядки позначають проміжки часу, у які протагоніст намагається асимілюватися у чужу йому культуру, ментальність, мову, але зусилля марні, у відчаї він розуміє, що новий світ його не приймає.

У випадку з Камінером-старшим, після того як він знайшов своє місце у новому суспільстві, можна стверджувати, що процес аккультурації закінчився повною асиміляцією у нову культуру, новий соціум. Чергова депресія закінчилася у пана Камінера раз і назавжди після того, як на одній з берлінських вулиць він відкрив для себе кабаре для людей похилого віку.

Dort stieg er ein. In dem Programm „Kein Grund, um stillzuhalten“ – eine Satire zu aktuellen Problemen unserer Zeit, „heiter, aber bissig!“ – spielt mein Vater nun den Ausländer [1: 32].

Отже, література мігрантів на вербальному рівні відображає лінгво-культурну адаптацію «російських німців» до умов німецької дійсності, що супроводжується трансформаційними процесами у культурно-концептуальній та мовній сферах.

Запропонований у статті підхід передбачає подальший аналіз етнокультурної ситуації, пояснення процесів асиміляції з неодмінним урахуванням фактів мови й культури у їх діалектичній єдності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Селіванова О.О. – Полтава: Дозвілля – К. 2006. – 716 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрямки та проблеми. / Селіванова О.О. – Полтава: Дозвілля – К. 2008. – 711 с.
3. Тоффлер Э. Шок будущего. / Тоффлер Э. – М.: Издательство АСТ. 2004. – 557 с.
4. Alev T. In drei Sprachen leben. / Alev T. // Fischer S., McGowan M. Denn du tanzt auf einem Seil.– Stauffenburg: Brigitte Narr GmbH. 1997.– S.27-33
5. Chiellino C. Interkulturelle Literatur in Deutschland. / Chiellino C. – Stuttgart, Weimar: J.B. Metzler. 2000. – 529 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Kaminer: Kaminer W. Russendinko. / Kaminer W. – München: Taschenbuchverlag. 2002. – 191 s.
2. RDLK: Russlanddeutscher Literaturkalender. – 1997. – 87 s.
3. Schnittke: Schnittke V. Stimmen des Schweigens. Erzählungen und Gedichte. / Schnittke V. – Moskau: Raduga Verlag. 1992. – 240 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Новак – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету ім. Лесі Українки.

Наукові інтереси: сучасна німецька література, міжкультурна комунікація, лінгвопоетика.

РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНОГО АНГЛОМОВНОЇ ПОЕТИЧНОЇ ДРАМИ

Ганна ПЕРЕДЕРІЙ (Миколаїв, Україна)

У статті концептуальний простір героїко-трагічного англomовної поетичної драми розглянено як упорядковане поєднання і системна взаємодія художніх концептів.

Ключові слова: поетична драма, концептуальний простір, художній концепт, ключові концепти буття, реконструкція, картина світу, фрагмент картини світу.

The conceptual space of heroic-tragic of English poetic drama is claimed to be formed by literary concepts which actualize the priorities of author's worldview.

Key words: poetic drama, conceptual space, literary concept, basic concept, reconstruction, world picture, part of world picture.

Картина світу є сукупністю мовних і ментальних структур художнього світу письменника [3: 14]. У поетичному тексті картина світу (чи фрагменти картини світу) вербалізується. Вербальні засоби, у свою чергу, об'єктивують ментальні сутності – художні концепти, текстові концепти і ключові концепти буття, сукупність яких структурує

концептуальний простір англомовної поетичної драми. Тобто, виявлення художніх, текстових концептів, характерних для ідіостилію драматурга, встановлення смислових відношень й зв'язків між ними веде до реконструкції концептуального простору англомовної поетичної драми.

Втілення героїко-трагічної картини світу в англомовній поетичній драмі визначається своєю специфікою – мовними засобами вираження. Більш того, мовні засоби об'єктивують ментальні сутності – художні, ключові концепти буття. Результатом системної взаємодії художніх й ключових концептів буття є концептуальний простір героїко-трагічного. Здійснений нами аналіз поетичних драм надав змогу виявити художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ, який домінує у концептуальному просторі героїко-трагічного та взаємодіє з іншими ключовими концептами буття. Поетико-когнітивний аналіз *героїко-трагічних поетичних драм* уможливив реконструкцію таких ключових концептів: ВЛАДА (СВІТСЬКА та ДУХОВНА 43% текстових реалізацій), ЖИТТЯ (17%), СМЕРТЬ (13,4%), ДОЛЯ (7,6%), ВІРА (6,1%), ГІДНІСТЬ (4,9%), ЧАС (4,7%), ЛЮБОВ (3,3%).

Так, концептуальний аналіз ключових фрагментів тексту англомовної поетичної драми Т. С. Еліота "Убивство у храмі" ("Murder in the Cathedral") дозволив виявити такі концепти як: СМЕРТЬ, ЖИТТЯ, ВЛАДА, ДОЛЯ, ВІРА, ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ, ЦІННОСТІ. Усі ці концепти тісно пов'язані між собою і знаходяться у певних смислових відношеннях й підпорядковані художньому концепту ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ.

Художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ займає центральну площину в концептуальному просторі героїко-трагічного англомовної поетичної драми "Убивство у храмі", де зображене зіткнення між світською та духовними владами. Трагічною жертвою одного з таких зіткнень став Архієпископ Кентеберійський Св. Томас Бекет, видатний релігійний просвітитель, котрий намагався підняти духовний авторитет Церкви та обмежити свавілля англійського короля Генріха II. Образна система англомовної поетичної драми "Убивство у храмі" як категоріальна ознака драматичності репрезентована, перш за все, персонажними образами, а саме – Архієпископом, чотирма спокусниками: перший – землевласник, другий – представник влади, третій – представник вищого суспільства, і четвертий – спокусник в образі диявола. Допоміжним дійовими особами виступає хор (chorus), що виражає думки й погляди натовпу, трьох священників – представників духовної влади та чотирьох лицарів, які скоїли вбивство. "Убивство" за своєю суттю, виявляється добровільним вибором архієпископа Т.Бекета (протагоніста), для якого смерть від кинджала підсланих королівських слуг є актом спокутування [2: 89]. Томас втілює у собі "еліотівське розуміння діалектики духовної свободи та приреченості долі, котре співзвучне доктрині християнського екзистенціалізму й протистоїть гуманістичному тлумаченню категорії свободи" [2: 89–90; 5].

Художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ найбільш актуалізований, на нашу думку, у текстових фрагментах, де реалізовано героїчний та трагічний пафоси. Суть таких ключових фрагментів тексту англомовної поетичної драми "Убивство у храмі" полягає у зображенні акту спокушання Томаса дияволом. Перед Томасом як і перед Ісусом постають спокусники, котрі пропонують йому блага [1: 5]. Чотири спокусники є уявленням Томаса, насправді він полемізує сам з собою (уявний внутрішній діалог). Так, перший уявний спокусник пропонує архієпископу згадати той час, коли вони були друзями. Тому в уявному внутрішньому діалозі між першим спокусником та Т. Бекетом простежується осмислення основних категорій буття, таких як час, циклічність тощо. Так, категорія часу, що об'єктивується у тексті через концепт ЧАС, традиційно осмислюється як TIME IS A CYCLE. Натомість у тексті час асоціюється з порушенням циклічності – "*The same things happen again and again / Men learn little from other's experience. / But in the life of one man, never / The same time returns*" [5: 260]. Модифікація базової концептуальної метафори TIME IS A CYCLE у схему TIME IS NOT A CYCLE є проявом авторського світосприйняття. Ось чому ми вважаємо концепт ЧАС художнім, котрий слугує, у свою чергу, розгортанню смислу художнього концепту ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ.

Інше тлумачення категорії часу як знишувача, що все руйнує на своєму шляху, знаходимо у наступному ключовому фрагменті тексту: "*biting Time can sever*" [5: 258]. Тут

концептуальна схема TIME IS A DEVOURER, втілюючись у словесну тканину поетичної драми "оживає" та зазнає розширення, яке відбувається через актуалізацію нової концептуальної ознаки, що позначається епітетом *biting*. У результаті конвенційна метафора зазнає деталізації (розробки) – TIME IS A CRUEL DEVOURER.

Кохання для Томаса є життєдайною силою: "*Love in the orchard / Send the sap shooting*" – LOVE IS A SHOOT OF LIFE. З іншого боку людське кохання асоціюється з презирством, відштовхуванням: "*A man will often love when he spurns*" – HUMAN LOVE IS A SPURN.

Другий уявний спокусник пропонує архієпископу владу, котра об'єктивується у тексті поетичної драми через концепт ВЛАДА: "*Power obtained to glory, / Life lasting, a permanent possession. A templed tomb, monument of marble. Rule over man reckon no madness*" [5: 264]. Наведений концепт ВЛАДА структурований декількома концептуальними схемами. Ці схеми є концептуальними метафорами, що лежать у підґрунті поетичної метафори, яка відбиває поняття влади і життя: POWER IS A THING, POWER IS A PATH TO HEIGHT, LIFE IS A THING, LIFE IS ETERNITY. Наведені концептуальні метафори вилучені за допомогою лінгвокогнітивних операцій узагальнення та конкретизації через семантичний аналіз номінативних одиниць *obtain, glory, last, permanent, possession*. У семантичній структурі слова *glory* є сема "високість", що дає нам підстави підвести номінативну одиницю *glory* під концепт HEIGHT.

Третій уявний спокусник, представник вищого суспільства – барон, пропонує Томасу зрадити короля та прийняти його дружбу: "TEMPTER: *Purpose is plain. / Endurance of friendship does not depend / Upon ourselves, but upon circumstance. / But circumstance is not undetermined. / Unreal friendship may turn to real / But real friendship, once ended, cannot be mended. / Soon shall enmity turn to alliance. / The enmity that never knew friendship / Can sooner know accord" [5: 270 – 272]. У наведеному уривку така моральна цінність як дружба асоціюється з тривалістю, з річчю, котра можна полагодити, та насамперед із союзом. Союз, у свою чергу, як домовленість між двома сторонами протиставляється ворожнечі. Тут художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІСТЬ осмислюється у термінах універсального концепту ЦІННОСТІ. До концепту ЦІННОСТІ ми відносимо концепт ДРУЖБА, що вербально втілений у тексті за допомогою іменників *friendship, alliance, accord*. В основі образного втілення зазначеного концепту лежить концептуальна схема FRIENDSHIP IS A THING. Надалі ця прототипова концептуальна схема зазнає спеціалізації і може бути репрезентована як FRIENDSHIP IS ALLIANCE, FRIENDSHIP IS ACCORD. В основі наведеного словесного поетичного образу лежить концептуальний оксиморон – FRIENDSHIP vs. ENMITY, ENMITY vs. ALLIANCE, та ENMITY vs. ACCORD. Концептуальний оксиморон є підґрунтям таких образних засобів як поетичний оксиморон, антитеза, гротеск [4].*

Четвертий, і останній уявний спокусник, постає перед архієпископом Т.Беккетом у образі диявола. Ствердження величі подвигу Томаса проявляється, перш за все, у стійкості його характеру, його незламній волі: "FOURTH TEMPTER. *Well done, Thomas, your will is hard to bend. / And with me beside you, you shall not lack a friend*" [5: 276]. У наведеному прикладі художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІСТЬ осмислюється у термінах концепту ВОЛЯ. Відтак, основою метафоричного втілення концепту ВОЛЯ є конценційна концептуальна схема WILL IS A THING. Зазначена схема зазнає розширення завдяки епітету *hard* та набуває вигляду WILL IS A HARD THING.

Найтяжчий гріх у християнській догмі є пихатість, котра завжди веде до загибелі: "THOMAS. *Is there no way, in my soul's sickness, / Does not lead to damnation in pride? I well know that these temptations / Mean present vanity and future torment. / Can sinful pride be driven out / Only by more sinful? Can I neither act nor suffer / Without perdition?*" [5: 286]. Серед спокус, диявол пропонує Томасу вічну славу, враховуючи його стремління, прагнення й пихатість. Натомість архієпископ опирається своїм темним бажанням у чому і проявляється його величність. Художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІСТЬ осмислюється тут крізь призму полярного до концепту ЦІННОСТІ концепту ARROGANCE (ПИХАТІСТЬ). Концепт ARROGANCE репрезентований у тексті за допомогою іменників *sickness*,

damnation, pride, temptation. Основою образного осмислення концепту ARROGANCE слугує концептуальна схема ARROGANCE IS SIN.

Героїко-трагічна особистість, котра проявляється у ствердженні величі подвигу, також знайшла своє втілення у персонажному образі графині Кетлін В.Б. Йейтса. Так, в англомовній поетичній драмі "Графиня Кетлін" відтворений ірландський міф кельтської міфології. Благородна й відверта графиня продає свою душу посередникам диявола, щоб врятувати свій народ від голоду. Теми жіночності, самопожертвування й відданості є провідними не тільки у цій драмі, а й у самому християнському оригіналі [6]. У донегальській казці (а Donegal tale) жінка заради спасіння свого чоловіка йде до пекла на 10 років, більш того, залишається ще 10 років там, щоб отримати дозвіл у диявола унести з собою стільки душ, скільки може вчепитися за її спідницю [7]. Саме жіноче ество, що уособлює тепло, любов до ближніх, відданість, відвертість, і врешті-решт навіть вартість своєї душі, життя, котре здатна віддати жінка заради свого народу, надихнуло В. Б. Йейтса на написання цієї поетичної драми.

Концептуальний аналіз ключових фрагментів тексту англомовної поетичної драми "Графиня Кетлін" уможливив виявлення таких ключових концептів буття як: СМЕРТЬ, КОХАННЯ, ВІРА, ЗЕМЛЯ. Вилучені нами концепти підпорядковані в тексті, на нашу думку, художньому концепту ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ, оскільки сприяють його розгортанню.

Художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ найбільш реалізований у текстових фрагментах, де актуалізовано героїчний, трагічний різновиди пафосу та конфлікт як категоріальна ознака драматичного. Зміст таких текстових фрагментів полягає у зображенні величі подвигу – акту самопожертвування головного персонажного образу графині Кетлін. Головна героїня свідомо йде на смерть заради спасіння свого народу: "*CATHLEEN. O, hold me, and hold me tightly, for the storm / Is dragging me away*"; "*CATHLEEN. The storm is in my hair and I must go*" [7]. Смерть для графині Кетлін є штормом, що тягне її у безодню. Звідси ключовий концепт буття СМЕРТЬ осмислюється як DEATH IS STORM. Наведена концептуальна метафора є перетворенням метафори DEATH IS A DEVOURER через звуження концептуального змісту джерела шляхом смислового розвитку концепту DEVOURER: поняття пожирач хоча й асоціюється зі штормом, але воно ширше за поняття шторм. Осмислення художнього концепту ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ у тексті англомовної поетичної драми відбувається через концепт ДУША: "*CATHLEEN. Being my own it seems a priceless thing*"; "*A PEASANT. Do not, do not, for souls the like of ours / Are not precious to God as your soul is*"; "*FIRST MERCHANT. We know of but one soul that's worth the price*"; "*SECOND MERCHANT. Our precious jewel; waiting to seize her soul*" [7]. Душа асоціюється з безцінною, коштовною, неоціненною річчю, котру можна спіймати, врешті-решт придбати. Підґрунтям наведених словесних поетичних образів є базова концептуальна метафора SOUL IS AN OBJECT. Але наведена концептуальна базова метафора зазнає розширення, яке відбувається через актуалізацію нової концептуальної ознаки *priceless, precious* концепту OBJECT. У результаті базова концептуальна метафора SOUL IS AN OBJECT трансформується тобто зазнає розширення – SOUL IS PRICELESS THING, SOUL IS PRECIUOS THING.

Поетичне звеличення головного персонажного образу, графині Кетлін, здійснюється не тільки через гіперболізацію її вчинків, а й шляхом освітлення її внутрішнього світу, що об'єктивується у тексті через концепт КОХАННЯ: "*CATHLEEN. Do not hold out to me beseeching hands. / This heart shall never waken on earth. I have sworn, / By her whose heart the seven sorrows have pierced, / To pray before this altar until my heart / Has grown to Heaven like a tree, and there / Rustled its leaves, till Heaven has saved my people*" [7]. У наведених словесних поетичних образах кохання персоналіфіковано, а закохана людина здатна відчувати лише біль, страждання. Більш того, кохання як дерево спроможне вирости аж до Раю й врятувати всіх людей. Перегляд таких базових концептуальних метафор як LOVE IS A HUMAN BEING, LOVE IS A PLANT, що є підґрунтям концепту КОХАННЯ, уможлиблює утворення оказіональних концептуальних метафор LOVE IS DEATH, LOVE IS SUFFERING, LOVE IS SAVIOR. Відтак, трансформація базових концептуальних схем веде до нового, авторського,

іноді парадоксального осмислення речей та всесвіту, котре об'єктивується у тексті англомовної поетичної драми через художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ.

Художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ насамперед актуалізований у текстових фрагментах англомовної поетичної драми "Графиня Кетлін", де висвітлено питання стійкості релігійної віри: "*CATHLEEN. And if it be a sin, , while faith's unbroken / God cannot help but pardon*" [7]. Віра представлена як потужна, незламна річ – FAITH IS AN UNBROKEN THING. У наведеному прикладі базова концептуальна метафора FAITH IS THING зазнає розширення – FAITH IS AN UNBREAKABLE THING (віра є не тільки речовиною, а ще й незламною, стійкою річчю).

У ключових текстових фрагментах персональний образ графині Кетлін, котра покликана захищати ідеали добра й справедливості, уявляється як велична біла лілія всесвіту ("A PEASANT. *She was the great lily of the world*" [там само]), маленька улюблена рослина зламана навпіл ("AN OLD PEASANT WOMAN. *The little plant I love is broken in two*") [там само], та гарніша ніж бліді зорі ("A PEASANT. *She was more beautiful than the pale stars*" [7]). У наведених текстових фрагментах художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ структурований декількома конвенційними концептуальними схемами – WOMAN IS A PLANT, WOMAN IS NATURAL PHENOMENON, HUMAN DEATH IS THE DEATH OF A PLANT. Так, базова концептуальна схема WOMAN IS A PLANT, в якій сутність царини джерела краса як складова концепту PLANT, конкретизується через актуалізацію його концептуальної ознаки, втілюючись у слові *лілія*. Метафорична концептуальна схема набуває вигляду WOMAN IS A LILY. До того ж ця схема розширюється завдяки епітетам *great, white*, котрі надають додаткової ознаки сутності царини мети *woman – purity*. Іншими словами, внаслідок розширення метафорична концептуальна схема аналізованого словесного поетичного образу може бути репрезентована як WOMAN IS PURE BEAUTY.

Таким чином, концептуальний простір героїко-трагічного англомовної поетичної драми репрезентований, перш за все, художній концептом ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ. Актуалізація художнього концепту ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ прослідковується у текстових фрагментах, де реалізовано такі різновиди пафосу як героїчний та трагічний як категоріальні ознаки поетичності й драматичності. Художній концепт ГЕРОЇКО-ТРАГІЧНА ОСОБИСТІТЬ займає центральну площину у концептуальному просторі героїко-трагічного англомовної поетичної драми та осмислюється переважно у термінах таких ключових концептів буття як СМЕРТЬ, ЖИТТЯ, КОХАННЯ, ВІРА, ЗЕМЛЯ, ВЛАДА, ДОЛЯ, ЦІННОСТІ, котрі знаходяться у певних смислових зв'язках по відношенню один до одного.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Біблія. — К. : Вид-во місійного товариства НОВЕ ЖИТТЯ Кемпус Крусейд Форд Крайст, 1992. — 1383 с.
2. Зверев А. М. Модернизм в литературе США / А. М. Зверев. — М. : Наука, 1979. — 318 с.
3. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра : монографія / Віра Григорівна Ніконова. — Дніпропетровськ : вид-во ДУЕП, 2007. — 364 с.
4. Скідан О. Г. Контрастивні стилістичні засоби втілення концепту *ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ* у художніх текстах У.С. Моєма: дис. ...канд філол. наук : 10. 02. 04 / Ольга Геннадіївна Скідан. — Харків, 2007. — 283 с.
5. Еліот Т. С. Избранная поэзия. Поэмы, лирика, драматическая поэзия / Томас Стерн Элиот; [пер. с англ.]. — СПб. : Северо-Запад, 1994. — 446 с.
6. Энциклопедия : Кельтская мифология; [пер. с англ.]. — М. : Изд-во Эксма, 2002. — 341 с.
7. Yeats W. B. The Countess Cathleen. — Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/etext/5167>. — Назва з титул. екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Передерій – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвостилістика.

LITERARY DIMENSION OF METAPOETIC STUDIES

Alla PERMINOVA (Kyiv, Ukraine)

Пропоноване дослідження присвячене розкриттю багатовимірного простору поетичного перекладу. У статті здійснюється літературознавчий аналіз напрямів у межах сучасного американського поетичного дискурсу, що є необхідною передумовою метапоетичних студій.

Ключові слова: поезія, метапоетичний дискурс, полісистема, перекладацька стратегія, тенденція, інтертекстуальність, трансформація, евристичний метод.

The proposed research is an insight into multidimensional space of poetry translation. The article dwells on literary trends within the purview of the contemporary American poetic discourse, which is prerequisite to metapoetic studies.

Key words: poetry, metapoetic discourse, polisystem, translation strategy, trend, intertextuality, transformation, heuristic method.

The translation of poetry (or metapoetics) is reasonably considered to be the most challenging form of translation. It has been legitimately called the art of compromise, which implies balancing between unavoidable losses and rewarding gains. Translation itself represents a special dimension for the study of poetry, specifically because it brings out multiple threads of the source text (ST), and subtly weaves them into the tapestry of the target text (TT), as well as reactivates the possibilities enhanced by a poem in the languages involved into the process of unfathomable interaction and creative transposition. It often leads to poetic resurrection and cultural revival of the original in the realm of literary polisystem.

Much discussion has been held as to the very possibility of poetry translation. The dialectics of the subject matter can be exemplified by 1) Robert Frost's statement – "poetry is what is lost in translation" (thesis), 2) Joseph Brodsky's "poetry is what is gained in translation" (antithesis), and 3) the idea expressed by Octavio Paz "poetry is what gets transformed" (synthesis).

Similar dialectics may be historically illustrated by three major approaches to translation: 1) the ancient word-for-word translation of ecclesiastic works (thesis), 2) free translation initiated by Horace (antithesis), and 3) Cicero's principle of sense-to-sense translation conveying "the spirit" of the original (synthesis).

No wonder that a subject, which is both extremely controversial and rewarding, has been incessantly attracting interest of many scholars and practicing translators. Works by Eliot T.S., Holmes J., Malone J., Selver P., Savory T., Pound E., etc. are canonical. Much attention has been given to the issues of the language of translation (Nida E., Newmark P.), methods and strategies of translation (Karaban V., Kolomiyets L., Lefevere A., Rose M.) individual translator's style (Henderson J., May R., Novikova M.), translation quality assessment (Bekh P., Cherednychenko O., House J., Rose M., Radchuk V.), equivalence in translation (Larson M., Nida E., Radchuk V.), etc. Valuable contribution to elaboration of poetry translation methodology has been made by Kolomiyets L., who developed the theory of translation as metapoetic writing, and substantiated an inductive multi-interpretative model of translation process [1].

However, there is still a need to bring multivector studies within the purview of poetry translation to common conceptual denominator, and establish a set of methodological criteria to follow on the way to better understanding poetry, selecting means of its recreation, making an informed judgment about multidimensional adequacy of its translation. The above considerations prove the **topicality** of our research.

The main **objective** of the present paper is to outline poetic trends within the contemporary dimensions of the American literary polisystem, which is prerequisite to metapoetic studies. Special attention is to be paid to poetic individuality of Adrienne Rich and its representation in a metapoetic project by Marta Tarnavska. The above objective is designed to be met with the help of ST-centered, anthropocentered, and functional-descriptive **methods** of investigation.

In the latter half of the 20th century American poetry broke free from imposed formal constraints such as rhyme and meter and flung itself into new dimensions alongside the abstract expressionists in painting. Diversity of impulses (postmodernism, the expansion of the canon, ethnicities, the dawning of global literature, the elaboration of women's continuing contributions, and the role of the poet's individual voice raised against commercialism and conformity) makes the field decentralized and hard to define. Diversity permeates not only the realm of the contemporary American poetry but also the work of individual authors. It is getting more and more difficult to pin down a poet's life and work for the sake of literary taxonomy. Adrienne Rich, one of the most famous contemporary woman authors, once said: "If you think you can grasp me, think again".

New dimensions of poetry include women's writing, ethnic writing, jazz poetry, cowboy poetry, Buddhist-influenced poems, hip-hop, etc. With the advent of the World Wide Web, some experimental poetry has shifted its focus to a paperless, virtual, global realm giving rise to cyber-poetry [5].

However, all the above strains are overlapping, being not mutually exclusive, and sharing a common spiritual core. The contemporary American poetry celebrates eternal values of love, beauty, family, and nature despite hectic modern life.

In her attempt to make sense of the flood of poetry Kathryn VanSpanckeren [2] envisions a continuum, with poetry of the speaking, subjective self on one end, poetry of the world on the other, and a large middle range in which self and world merge. Poetry of the speaking self, according to Kathryn VanSpanckeren, tends to focus on vivid expression and exploration of deep, often buried emotions. It is psychological and intense, and its settings are secondary. In the last half of the 20th century, the most influential poet of this sort was Robert Lowell, whose descents into his soul inspired confessional writing. The poetry of self tends toward direct address or monologue. It may be extremely spiritual, aspiring to a timeless realm. It may also undercut spiritual certainty by referring all meaning back to language. Within this large grouping one may find somewhat romantic, expressive poetry, but also language-based poems that question the very concepts of identity and meaning. Balancing these concerns, John Ashbery, whose poetry was elegantly introduced into the Ukrainian literary polisystem by Yuri Andrukhovych, has said that he is interested in "the experience of experience," or what filters through his consciousness, rather than what actually happened. For Ann Lauterbach, one of the recent poets of self, the poem is an extension of the mind in action. Leslie Scalapino, another experimental author, writes hermeneutic poems as an "examination of the mind in the process of whatever it's creating". Among other renowned poets of the speaking self who have pushed more deeply into a phenomenological awareness of consciousness played out moment by moment are Julia Kristeva, Susan Howe, Jorie Graham, etc [5].

Poetry of the world, on the other hand, tends to build up meaning from narrative drive, detail, and context. It sets careful scenes. This is a downbeat poetry that at first reading may be perceived as anti-poetical and too prosaic. Nevertheless, the best of this poetry cuts through multiple perspectives, questions the very notion of personal identity, and understands suffering from an ethical perspective. One of the most influential poets of the world was Elizabeth Bishop, generally considered the finest American woman poet of later 20th century. If the poets of the speaking self wrest meaning from self-presentation and heightened language, Bishop offers, instead, detailed landscapes in a deceptively simple style. Among other poets writing in this manner are Richard Hugo, Gwendolyn Brooks, Phil Levine, Ellen Bryant Voigt, and Yusef Komunyakaa [5].

However, most poets hover somewhere between the two poles overcoming divisions, diluting demarcation lines. The self and the world become mirrors of each other as they do in Adrienne Rich's poetry.

Adrienne Rich is one of America's most renowned intellectual poets and essayists. The form of her works has evolved with their content, moving from tight and decorous formalist lyrics to more experimental poems using a combination of techniques: interjections of prose, juxtaposition of motifs, didacticism, etc. The power of Adrienne Rich's poetry is transparently and forcefully voiced. Utilizing speech cadences, half-rhymes, rearranged rhymes, enjambment, and irregular line and stanza lengths, Rich's open forms include "non-poetic" language into poetry while exploring the issues of identity, sexuality and politics, incorporating feminist, lesbian, historical, non-capitalist, humanitarian, multi-racial, and multi-cultural points of view [4].

Rich's poetry is highly intertextual. Her controversial multidimensional work aligns her with the visionary stance of Shelley and Whitman, and with American transcendentalists such as Emerson. Her poetry of witness and protest is in tune with that of Carl Sandburg, Robert Hayden, Muriel Rukeyser, and Gwendolyn Brooks [5]. Adrienne's exploration of the points where private lives and public acts intersect, as well as the confessional mode her poems sometimes employ suggests the work of Robert Lowell, Sylvia Plath, and Anne Sexton. Being positive that poetry can and does make something happen, Adrienne Rich is committed to the idea to transform the world with a word.

The very making of a poem involves a transformation from perceived reality or experience into a verbal utterance shaped by the poet's imagination and craft. For Adrienne Rich, however, transformation goes beyond the act of writing; it extends to the culture at large through the poem's ability to challenge given assumptions and offer new visions. Transformation is thus private as well

as public. One of the poems which explores the space where these realms intersect is “Our Whole Life a Translation”/ “Все життя наше переклад” translated by Marta Tarnavska: *Our whole life a translation /the permissible fibs/and now a knot of lies/eating at itself to get undone/Words bitten thru words/meanings burnt-off like paint /under the blowtorch/All those dead letters/rendered into the oppressor's language/Trying to tell the doctor where it hurts /like the Algerian/who walked from his village, burning/his whole body a cloud of pain /and there are no words for this/except himself* [4] - *Все життя наше переклад/з дозволеними вигадками/вузол брехонь/що пожирає сам себе щоб розв'язатися/Слова перегризлі слова /значення спалені геть мов фарба/під паяльною лампою/Всі оці мертві літери /перекладені на мову гнобителя /Спробуй сказати лікареві де болить як цей алжирець /що йшов із села палаючи/все тіло в хмарі болю/для цього слів немає/хіба він сам* [3].

Incorporating terminology suggested by Kolomiyets L. the above translation is performed in line with heuristic method of metapoetic writing leading to ultimate semantic convergence of the ST and TT. Syntagmatic and paradigmatic symmetry is reinforced by the translator's imitation of the poem's graphic means of imagery generation. Only two instances of minor metapoetic interference might be traced when Marta Tarnavska chooses to specify certain paradigmatic connections between the poem's expresemes: *Our whole life a translation /the permissible fibs - Все життя наше переклад/з дозволеними вигадками; his whole body a cloud of pain/ все тіло в хмарі болю.*

Hence, adhering to the heuristic method of metapoetic discourse generation Marta Tarnavska manages to elegantly balance between fidelity to the original and responsibility to translation, adequately recreating a piece of verbal art at the intersection of the self and the world. Conventional wisdom goes that translators should efface themselves from the surface of the text they recreate by means of another language, that good translators are invisible [6]. However, it takes much creativity and ingenuity to stay invisible, flesh out the original without distortion retaining the beauty of the form and content.

Since poetry does not only function in terms of semantic content and aesthetic form; it is primarily aimed at producing emotional and intellectual impact upon the reader or listener, pragmatic dimension of a poem (the most difficult to account for in translation) and the strategies to achieve perlocutionary symmetry (dynamic equivalence) in metapoetic discourse generation deserve our further research.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Коломієць Л.В. Еволюція напрямів в англо-українському поетичному перекладі кінця XIX – початку XXI ст.: Автореф. дис...док. філол. наук. – Київ, 2006. – 41с.
2. Iipdigital.usembassy.gov
3. poetryka.uazone.net/tarnawska/adrich03.html
4. Rich Adrienne. The Fact of a Doorframe. Selected poems 1950-2001. – New York, London: W.W.Norton & Company. New edition, 2002. – 327p.
5. The Outline of American Literature. United States Information Agency, 1994. – 125p.
6. Venuti, L. The Translator's Invisibility. A History of Translation. London and New York: Routledge, 1995. – 353p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Пермінова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: поетичний переклад, герменевтика, прагматика.

АНТРОПОМОРФІЗМ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ БОГІВ В АНТИЧНІЙ МІФОЛОГІЇ

Інна ПЕРЦОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються особливості антропоморфічного зображення богів у давньогрецькій міфології. Визначається місце, роль і значення образів олімпійських небожителів в античних міфах.

Ключові слова: антична література, давньогрецька міфологія, антропоморфізм, антропоморфічний аспект, бог, хтонічні божества.

The paper examines peculiarities of anthropomorphic representation of gods in Ancient Greek mythology. It defines the place, role and significance of the Olympic celestial characters within the ancient mythology.

Key-words: ancient literature, Ancient Greek mythology, anthropomorphism, anthropomorphic aspect, god, chthonic deities.

Антична література виросла з міфології, яка складала суттєву частину давньогрецької релігії. Давньогрецька міфологія не тільки засвідчила самобутність мислення, пізнання давніми греками закономірностей, що панують у світі, місця людини в ньому, а й сформулювала універсальний кодекс людської честі, виміри шляхетної поведінки. У ній представлені духовність, етичні принципи, культура багатьох європейських народів. Письменники світової літератури активно використовують міфологічні архетипи, моделюють міфологічні мотиви, символи у своїй творчості, постійно проводять паралелі між сучасністю і старовиною. Без знання античної міфології не можна пізнати глибин історії, багатьох релігійних систем, вершинних надбань літератури, музики, живопису, архітектури, театрального мистецтва, зрозуміти еволюцію міфологічного матеріалу в сучасній літературі. Саме цим і зумовлена **актуальність** дослідження.

Мета статті полягає у визначенні найбільш суттєвих особливостей антропоморфічного зображення олімпійських богів у давньогрецькій міфології, що уможливить більш точно виявити ідейний зміст, як самих міфів, так і пізніших творів світової літератури, в основі яких знаходяться міфологічні сюжети та міфологічні образи.

Давня міфологія є образною мовою, що на примітивному рівні пояснювала людям явища природи. На перших етапах розвитку людської цивілізації греки відчували перед природою тваринний страх, адже вони не розуміли її законів. Природа лякала у всіх своїх проявах: гучний грім, блискавки, страшні зливи і розливи річок, землетруси і виверження вулканів. Персоніфікація певних реалій дійсності давніми людьми демонструвала їхнє ставлення до них. Греки почували себе набагато слабкішими за звірів, тому перші хтонічні божества були наділені тим, чого бракувало людині – міццю, силою, проворністю, спритністю, хитрістю. Відповідно і боги на перших етапах розвитку міфології мали зооморфічний вигляд. Згадаємо, як виглядали хтонічні божества: Медуза Горгона – жінка із зміями замість волосся; кентавр – напівкінь-напівчоловік; сфінкс – потвора з тулубом лева, головою молодої жінки та крилами птаха; грифон – істота з головою хижого птаха і тілом пантери з крилами; сирена – напівжінка-напівптаха; прекрасна Афіна Паллада мала своє зміїне минуле; Посейдон уявлявся конем.

У класичний період розвитку міфології давні греки почали "олюднювати" природу, тобто уявляли її в образах, схожих на себе. На еволюцію образу грецьких небожителів впливали фактори історико-культурного, соціального розвитку суспільства. З'явилась потреба в нових духовних орієнтирах, морально-етичних принципах відповідно до змін, що відбувались у соціально-політичному та культурному житті. Формуються образи олімпійських богів. Антропоморфізм давньогрецької міфології, тобто олюднення божеств, означає, що людина порозумілася з природою, відчула свою владу над нею.

Олімпійські боги, за уявленнями давніх греків, жили своїм власним життям окремо від людей, вони не схильні до недуг, болю і смерті. У них особлива кров. Вони живились нектаром та амброзією. Будь-яка спроба людини зрівнятися з богами силою, красою, могутністю закінчувалася нищівною поразкою (згадаємо давньогрецький міф «Фаєтон», в якому трагічно закінчилися спроби юнака, сина бога Геліоса, замінити свого батька на колісниці [1: 52-56]).

Між богами і людьми є дистанція, але не така вже вона непрохідна. Грецькі боги мали подобу людину: красу, молодість, мудру зрілість; долю людини: народжувались, одружувались, виховували дітей; характер людини: сварились, милувались, могли бути добрими й жорстокими, милостивими й мстивими. Боги не тільки схожі на людей, вони вступали з ними у стосунки: допомагали їм, сперечалися, змагалися, закохувалися.

Природа то помирала, то оживала, вона руйнувала все, що робила людина, і дарувала нове життя. Усе це викликало страх, здивування і цікавість. Людина намагалася встановити відповідність між станом природи і своїм внутрішніми переживаннями, емоціями. Очевидно, так народився відомий міф «Деметра і Персефона».

Деметра – велика богиня родючості, хліборобства, землеробства, шлюбу, материнства [1: 44]. Богиня залишила за собою символічний образ матері. Страждання, які спіткали Деметру, після того, як бог підземного царства Аїд забрав до себе її доньку Персефону, роблять її ще більше схожою на звичайну смертну: «Тяжка скорбота від втрати єдиної

любленої дочки охопила серце Деметри. Одягнена в темний одяг, дев'ять днів, нічого не тямлячи, ні про що не думаючи, блукала велика богиня Деметра по землі, проливаючи гіркі сльози. Вона всюди шукала Персефону, всіх просила вона про допомогу, але ніхто не міг зарадити її горю» [1: 45-46].

Зевс – верховний бог греків, цар і батько богів і людей [1: 48]. У його руках життя і смерть, на золотих терезах зважує він жереб бійця. Зевс дає щастя і багатство, стежить за виконанням обітниць, відновлює порушене прав. Він керує громом, блискавкою та дощем. Верховний бог засуджує кровопролитні війни. По відношенню до своїх дітей Зевс є турботливим батьком. Так, бога Діоніса після смерті матері, вагітної ним, Зевс зашиває до себе у стегно, звідки той невдовзі і з'являється на світ [1: 56-57].

Проте, маючи надлюдські можливості, Зевс не є втіленням самих чеснот. Його антропоморфізм пов'язаний не тільки з батьківськими почуттями до своїх дітей, а й з гнівливостю, безсердечністю, деспотизмом (згадаємо його сувору розправу з Прометеєм [1: 68-78]). Крім того, Зевс відомий своїми численними зрадами. Дослідники налічують більше двадцяти його романів. Зевс постійно зраджує своїй дружині Гері, наражає на небезпеку своїх коханок (так Іо стала жертвою ревнощів дружини верховного бога [1: 18-19]). Зевс проявляє жорстокість і по відношенню до простих смертних (розгніваний на людство, він послав на землю потоп, від якого врятувалось тільки одне подружжя – Девкаліон і Пірра [1: 67-68]). Троянська війна – теж наслідок рішення Зеса покарати людей за їхню огиду [1: 228].

Богиня Гера (ще відома як Юнона) – вірна дружина Зевса, богиня шлюбу, покровителька материнства, «сяяла своєю юною величною красою серед сонму богів Олімпу, сидючи на золотому троні поруч з великим царем богів і людей Зевсом» [3: 17]. У давньогрецькій міфології вона звичайно виступала в ролі ревнивої дружини або злої мачухи (згадаємо її роль в історії Геракла, сина Зевса і земної жінки Алкмени [1: 114]). Геру принижували багаточисленні любовні зв'язки верховного бога. **Суперниця** завжди ставала об'єктом гніву цієї богині (страждання Іо, доньки аргоського царя, яку безупинно жалить величезний гедзь, [1: 18-19] і смерть Семели, матері Діоніса, яка підбурювана ревнивою дружиною верховного бога, вмовила Зевса постати перед нею у вогні блискавок – справи рук Гері [1: 56]).

За кількістю любовних пригод **Посейдон** – бог моря й мореплавства, близький до Зевса. Найбільш відомі його любовні пригоди з Деметрою та Медузою, яка народила від нього чародійного коня **Пегаса**. Він дуже вередливий і буркотливий небожитель, як звичайний смертний, часто впадає в несамовитий гнів. Коли Посейдон перебуває у гніві, змахує він своїм тризубом, спричиняючи землетруси, топлячи та руйнуючи судна: «...неначе гори, здіймаються морські хвилі, вкриті білими гребенями піни, і бурхає на морі люта буря. Б'ються тоді з шумом морські вали об прибережні скелі і стрясають землю» [1: 14].

У західноєвропейській культурі **Афродіта** – богиня вроди й кохання, цариця німф і грацій, стала символом фізичної краси. Образ тілесно прекрасної богині тлумачать як символ тотожності людини з навколишнім середовищем. «Висока, струнка, з ніжними рисами обличчя, м'якою хвилею золотого волосся, що, як вінець, лежить на її прекрасній голові. Афродіта – втілення божественної краси і нев'янучої юності. Коли вона йде, у сяйві своєї краси, в запаших шатах, тоді яскравіше світить сонце, пишніше розцвітають квіти» [1: 36]. Могутня Афродіта вдихнула життя в кам'яну Галатею, коли в неї закохався Пігмаліон [1: 37]. Натура її складна і сповнена протиріч, як у звичайної жінки. Афродіта може бути мстивою: богиня, охоплена гнівом, жорстоко карає тих, хто відкидає кохання (згадаємо жорстку помсту Іполіту, який шанував тільки Артеміду, трагічну історію юнака Нарциса [1: 38]). Афродіта може сповнюватися пристрасною як до богів, так і до простих смертних, постійно зраджуючи своєму чоловікові Гефесту [1: 40].

Артеміда – богиня мисливства, лісів, гір, місяця і породіль, сестра-близнючка бога Аполлона [1: 26]. Образ Артеміди мислився втіленням цноти (за міфом богиня випросила у батька Зевса вічну цноту). Утрата заповіту простору для Артеміди є рівнозначним втраті цноти. Богиня має рішучий та агресивний характер. Мисливця Актеона, що бачив, як Артеміда купалась в лісовому струмку (а значить порушив її спокій і власний простір), вона перетворила на оленя, якого розірвали його ж власні пси [1: 27-28].

Афіна – богиня мудрості, справедливої війни, покровителька науки. Афіна, як і Артеміда, також цнотлива богиня. Проте Афіна, на відміну на Артеміді, не уникає чоловіків. Богиня є порадицею всіх грецьких героїв. Афіна опікується Одисеем: одним дотиком своєї чарівної палички зробила його прекраснішим, сприяє поверненню героя додому з Троянської війни [1: 332-386]. Допомагає Ясону готуватися до походу в Колхиду [1: 197]. Афіна піклується про Ахілла: під час його поєдинку з Гектором, богиня підтримуючи Ахілла, підступно обдурила Гектора, обернувшись на його брата Деїфоба. [1: 306]. Афіні, як і іншим богам олімпійського пантеону, часто не вистачає милосердя, поблажливості по відношенню до слабостей простих смертних. Так смертна Арахна була жорстоко покарана Афіною, за те, що жінка намілилась змагатися з самою богинею у ткацькій майстерності та ще й зобразила богів на своїх полотнах з людськими пристрастями [1: 30-31].

Аполлон – златокудрий бог сонця, бог-цілитель, покровитель медицини, мистецтва, наук, провісник майбутнього, охоронець стад, доріг, він також очищав людей, які скоїли вбивство. Ідея гармонії, тема міри, традиційного знання і раціоналізму – одна з провідних в образі бога сонця. Образ Аполлона, одного з богів-олімпійців, є чи не найскладнішим у грецькій міфології і релігії. Суперечність і складність образу Аполлона ще в античні часи породжувала часто протилежні погляди на тлумачення його іпостасі. З одного боку, він відомий як чистий святий бог. З іншого, відомі і темні аспекти Аполлона. Він міг бути мстивим і жорстоким. Під час Троянської війни Аполлон насилає на ахейців моровицю, образившись, що Агамемнон не захотів повертати його жрецю доньку Хрісеїду [1: 247]. Він буває підступним, нестриманим, як і бог війни Арес. Загибель Патрокла спричинена втручанням Аполлона, який б'є героя в спину, і той на мить знепритомнює, чим і користується Гектор [1: 288].

Гефест – бог вогню, ковальства, покровитель металургії. За давньогрецьким міфом, Гера, розгнівавшись, що син народився кволим, скинула його на землю [1: 42]. Кульгавість Гефеста пов'язують з цим падінням небожителя. Знову маємо справу з подвійністю божества: з одного боку, частка вічного, нетлінного, з іншого – істота з плоті і крові – може впасти і забити ноги. Гефест не має чудодійних здібностей, його талант прагматичний і приземлений – як звичайний чоловік, він реалізує себе через фізичну працю. Гефест не має стійкості духу Прометея і завжди лишається рабом волі Зевса. Так, співчуваючи Прометею, він за наказом верховного бога, без коливань, простромлює своєму другові груди [1: 69].

Діоніс – єдиний олімпійський бог, у якого матір'ю була звичайна смертна жінка Семела. Це бог рослинності, родючості, вологи, емоційної свободи, драми, вина, покровитель виноградарства, виноробства, один із найбільш шанованих давньогрецьких небожителів. З іншого боку, Діоніс – темний і нестримний, для якого найприроднішим станом є «сп'яніння». Він жорстоко розправляється з тими, хто не хоче визнавати його владу (серед жертв Діоніса – цар Лікурґ [1: 58]; дочки царя Мінія [1: 59]).

Антропоморфізм давньогрецьких богів пояснюється тим, що для греків людина була втіленням усього суцього, прообразом усього створеного й творимого. Бажання перемогти смерть, пошуки, з одного боку, духовної досконалості, з іншого, фізичних насолод, матеріальних благ, призвели до олюднення богів, життя яких мислилось ідеальним. Тому образ людини, зведений до прекрасної норми, був не тільки провідною, а й майже єдиною темою класичного мистецтва.

Проте Олімп – не утопія. Боги мають всі людські вади (жадібність, ревності, гнів, заздрість, пихатість, хитрість, підступність тощо). Небожителі подекуди ведуть себе гірше за смертних. Вони можуть бути як справедливими, так і занадто не надійними по відношенню до людей. Моральний рівень богів дуже часто низький, адже у них відсутні тверді орієнтири. Поведінка давньогрецьких небожителів – демонстрація всіх семи смертних гріхів. Принцип антропоморфізму в міфології призвів до того, що мешканці Олімпу часто виступають приземленими.

Отже, боги Греції представляли різні аспекти складної людської душі. У їхніх образах воедино зливається людське і природне, надлюдське і надприродне. Поява Олімпійських богів привела до внутрішнього морально-духовного й розумового розкріпачення людини, до

нових форм мислення й творчості. Крім того, антропоморфізм давньогрецької міфології визначив гуманізм античної літератури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кун М.А. Легенди та міфи стародавньої Греції. – К., 1993.
2. Лосев А.Ф. Античная мифология в ее историческом развитии. – М., 1957. – С. 7-34, 34–85.
3. Шалагінов Б.Б. Давньогрецька міфологія // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2001. – № 3. – С. 46-51.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Перцова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: семасологія, стилістика, семантичні аспекти перекладу.

МОВНИЙ ОБРАЗ ДУХОВНОЇ КРАСИ В ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Інна ПІДГОРОДЕЦЬКА (Харків, Україна)

У статті схарактеризовано номени «душа» і «серце» як словесні домінанти мовного представлення духовного світу особистості в художніх текстах для дітей, з'ясовано механізми їх метафоричної трансформації. Визначено взаємозв'язки концептів «краса» і «добро» на семантичному рівні.

Ключові слова: душа, серце, краса, добро, мовний образ, асоціативний зв'язок, метафора.

In the article the nomens "soul" and "heart" as verbal dominants of linguistic presentation of the inner world of personality in the fiction texts for children are characterized, the mechanisms of their metaphorical transformation are found out. The connections of concepts "beauty" and "good" on the semantic level are defined.

Key words: soul, heart, beauty, good, linguistic image, associative connection, metaphor.

У надзвичайно широких пошуково-тематичних парадигмах сучасної української лінгвістики не завжди легко окреслити нові аспекти вивчення давно знаних проблем. Сказане стосується й вивчення художньої мови, що в українському науковому просторі має давні традиції аналізу, реалізовані в багатьох студіях, присвячених лінгвістичному розглядові творів різних жанрів, течій, стилів та напрямів (праці І.К. Білодіда, Л.А. Булаховського, С.Я. Єрмоленко, В.В. Жайворонка, В.С. Калашника, В.І. Кононенка, Л.І. Мацько, А.К. Мойсієнка, О.Г. Муромцевої, Л.О. Пустовіт, В.М. Русанівського, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицької, В.А. Чабаненка).

У цьому зв'язку вивчення мовних образів – носіїв прекрасного відкриває обрії **актуальних** питань, що стосуються особливостей художніх світів української літератури, лінгвопрагматичного потенціалу поетичного слова, адресованого дітям, з'ясування специфічних рис мовностильової організації літератури для дітей. **Мета** роботи – схарактеризувати засоби об'єктивації духовної краси людини в мові художніх творів для дітей (друга половина XIX –початок XX ст.). Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- виявлення ключових номенів, що відтворюють духовний образ людини, аналіз їх семантичної структури;
- з'ясування механізмів метафоричного переосмислення відповідних лексичних одиниць;
- визначення взаємозв'язків концептосфер *краса* і *добро* на рівні семантики лексичних одиниць.

Природний інтерес до краси – буттєвої універсалії – зумовлює дослідницький пошук лінгвістичного представлення краси як художньої універсалії і складника змістових структур поетичних та прозових текстів. Естетична категорія *прекрасне* поєднує *красу* і *добро*. Етичний концепт *добро* й естетичний концепт *краса* мають точки перетину, утворюють спільні зони, у яких етичне й естетичне начала накладаються одне на одне або протиставляються одне одному. Етичний фактор як складник прекрасного декларується насамперед у сфері моралі, загальної культури, виховання мовного етикету [3: 160].

Як засвідчує мовний аналіз художніх текстів для дітей, ключовими одиницями, що об'єктивують уявлення про внутрішній світ людини, є номени *душа* і *серце*, які позначають практичну цінність внутрішніх характеристик людини. *Душа (серце)* виступає символом-асоціатом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації емоцій і високих бажань, пов'язаних із задоволенням духовних потреб. В українській мові номен *серце*

широко використовують у функції метонімічного пестливого позначення людини при звертанні, що підтверджує його позитивний семантичний потенціал [2: 41-42].

У літературі, призначеній юному читачеві, образи дітей вирізняються зовнішньою привабливістю і красою внутрішнього світу, що створюють гармонійну єдність естетичного й етичного начал: *Ти ж бо, дитинонько, – любая ніжна краса! // Ще ж бо душа твоя чиста, як рання роса... // Гарна дитинонька – усміх її чарівний, // Щира віра і погляд, як небо, ясний* (Олена Пчілка) [6: 57]. Усі епітетні конструкції мають яскраво виражену позитивну семантику; порівняння *душі дитини з чистою ранньою росою*, а *дитячого погляду з небом* засновані на зорових асоціаціях з естетично маркованими природними об'єктами.

Зовнішню красу (*ніжну дитячу вроду*) і красу душі (*щирість*) поєднано в таких поетичних рядках: *Діти любі, чемні діти, // Ї ви в життю, неначе цвіти, // В личку щирість вам зоріє, // Око і душа радіє. // Ваша ніжність, ваша врода, – // Се для мене насолода. // Забуваю зло і муку, // Виджу щастя запоруку...* (Уляна Кравченко) [7: 351-352]. Асоціативно-образний ряд *чемні діти – життя – цвіти* підкреслює взаємозв'язок між поняттями *добро* (категорією, що у широкому розумінні охоплює всі позитивні внутрішні характеристики людини, зокрема *чемність*) та *краса* (виразником її у тексті є поетизм *цвіти*). Метафора *в личку щирість вам зоріє* експлікує красу внутрішнього світу дитини крізь зовнішні її вияви (*щирість зоріє*); естетично маркованими є одиниці *зоріє* (у знач. «випромінює»), *личко* (позитивна конотованість зумовлена семантикою суфікса). Асоціативний ланцюжок *чемність – щирість – ніжність – краса – радість – насолода – щастя* демонструє зв'язок між духовними поняттями з етичним, естетичним й емотивним змістовим наповненням. Виділені позитивні риси відповідають загальноновизнаному ідеалу вихованої дитини: чесність, щирість, ніжність – основа відношень між дитиною і вихователем.

Номен *серце*, ужитий у значенні «осередок почуттів, переживань, настрою людини», називає абстрактне поняття, що в художньому тексті зазнає метафоричного переосмислення: *Золоте, як зірка, сердечко... // Принесу я серце-сонечко...* (Олександр Олесь) [5: 165]. Порівняння *серця із золотою зіркою*, метафоричний образ *серця-сонця* вказують не на зовнішню красу (хоча семантика слів *зірка, сонце, золотий* асоціативно пов'язана з уявленнями про зовнішню привабливість), а на позитивні внутрішні риси людини. Асоціативне зближення понять *серце* й *сонце* відбувається на основі семи «випромінювання тепла» (паралель *тепло – добро*). Усталена метафора *золоте серце* ґрунтується на аксіологічній характеристиці позначуваного за семою «цінність».

Уявлення про гармонію зовнішнього і внутрішнього світів утілено і в казкових образах: *Паміра встала й наділа на голову вінок з барвінку, руги та павиноного пір'я. Зелене листя, павине пір'я затріпотіло; з вінка полився дивний брильянтовий світ. Пишна краса Паміри заблищала, як дорогий алмаз. Чорні великі очі засвітились розумом; біле чоло з тонкими бровами засяло. На щоках заграли рожеві рум'яні. Уста зацвіли, мов троянда... Перед усіма одразу засяла краса небесна, висока. Здавалось, ніби зорі впали з неба на залу й впелися в Памірин вінок... Горниця сповнилась якимись нетутешніми дивними пахощами, од котрих мліла душа, а серце наливалось коханням, добром та щастям. Десь високо в небі защебетали соловейки... А через двері та покрівлю дзвеніла з садка Памірина пісня: Я всім людям даю щастя... Всім волі бажаю! (І.С. Нечуй-Левицький) [4 (6: 349-350)]. Зовнішня краса героїні казки, зокрема привабливість обличчя, відповідає стереотипним етнічним уявленням про жіночу вроду (*чорні великі очі, біле чоло з тонкими бровами, рожеві рум'яні, уста, мов троянда*). Вінок із квітів – атрибут національного вбрання дівчини, символ краси, гідності (*ругу, барвінок* традиційно пов'язують із привабливістю, дівочтвом; *павине пір'я* у народній свідомості асоціюється із яскравою зовнішньою принадністю). Зелений колір листя символізує молодість, вічне буяння життя. Асоціативний зв'язок *зовнішня краса – світло* експлікують атрибутивні сполучення (*брильянтовий світ*), порівняльні конструкції (*зблищала, як дорогий алмаз; ніби зорі впали з неба на залу*), метафори (*пишна краса заблищала; біле чоло засяло; світ лився*). В основу асоціацій *дорогоцінне каміння – краса* покладено ознаку блиску, сяйва. Паралель *квіти – цвіт – краса* експлікована естетизмами *троянда, рожа, фіалка*. Образ духовної краси розкривають епітети *небесна, висока*, метафори *засяла краса небесна, висока; серце наливалось коханням, добром та щастям*.*

Духовна краса пов'язана з небом, яке за народними уявленнями має подвійний вимір – фізичний і духовний – звідси паралель: *небо – духовність – небесна (духовна) краса*. Серце постає вмістилищем кохання, добра, щастя.

Кращі моральні риси людини порівнюють зі скарбами, завдяки чому абстрактне набуває рис конкретного: *Інших скарбів співець не збирає – // О, бо скарбів доволі він має: // Духом він, серцем багач! // Не хова ж своїх скарбів у скриню, // Свого серденька чисту святиню, // Всім віддає той дукач* (Олена Пчілка) [6: 63]. Номени *дух і серце*, що позначають нематеріальні сутності, означені словом із конкретним значенням – *скарб*. Генітивна метафора *чиста святиня серденька* реалізує семи «божественне походження» й «чистота» як ознаки священного морального осередку внутрішнього світу людини. Непрямо експлікованою постає ще одна риса морального портрету особистості – щедрість, готовність допомагати, виражена у сполученні *віддавати дукач* (у значенні *віддавати серце, духовні скарби*).

Зовнішня непривабливість і внутрішня краса утворюють опозицію: *Дід старий в одежі вбогий // До світлиці завітав... // За нічліг дари великі // Під полою він тримає: // Розум, Правду і Науку // Був би він подарував. // Подивились: голодранець, // І суворий, і страшний, // Тільки в очах іскри грають, // Наче зіроньки ясні* (О.Я. Кониський) [7: 233]. Слова, що характеризують зовнішність (*вбога, голодранець, страшний*), мають негативну оцінність, а ті, що репрезентують внутрішній світ, позитивно конотовані (*дари, розум, правда*). Порівняння *очей* (зовнішніх експлікаторів внутрішнього світу) із *ясними зорями* сприяє загальному позитивному оцінюванню образу (асоціативний ряд *очі-зорі – світлий розум, чиста душа – висока моральність*).

За національними уявленнями, гонитва за багатством призводить до моральної руйнації людини. Антонімічну пару утворюють поняття *багатство – добро* : *Бачте, був я зла катряга, // Безсердечний скупиндрияга, // Від голодних дер я хліб, // Голих, бідних пер в болото, // Лиш у срібло та у злото // Душу всю свою загриб. // Та аллах благий та бистрий, // Знать, добра доглянув іскри // У душі моїй на дні; // Сими капцями, мов міхом, // Іскри ті роздуд з успіхом // У могутій огні... // Капці, скарбе мій великий! // Вами ж то нога владики // В мою душу увійшла! // Вами бог мене сліпого, // Вивів з п'їтьми, із грузького // Багновища злоби й зла!* (І.Я. Франко) [8: 162]. Компоненти асоціативного ряду *іскра – полум'я – добро (духовна краса)* об'єднані семами «вогонь», «світло», «тепло». Душа мислиться вмістилищем морального, зокрема добра як однієї із суттєвих внутрішніх першооснов духовного світу людини (асоціативний зв'язок *душа – добро*), а образ вогню художньо-естетично оформлює ідею відновлення моральних характеристик людини. Опозиційним виступає асоціативний ряд *багатство – скупість – безсердечність – зло*.

Зовнішню розкіш, красу протиставлено духовній зубожілості, що цілком відповідає християнським догматам, згідно з якими пріоритетними є духовні, а не матеріальні цінності: *Хіба ж ти не знаєш, що в пані // Сумління у серці нема?... // Ще змалку брехнею сповита, // Вона тільки знає одно, // Щоб блиском свого оксамиту // Усіх затоптати в багно. // Душі її скарб із-за злота // Бруднився чималі рази... // Чи ж варт ота панська пустота // Й одної твоєї сльози?..* (М.П. Старицький) [7: 275]. Метафорична внутрішня спорожнілість, зіпсованість (*серце без сумління, забруднена злотом душа, сповитість брехнею*) протиставлені зовнішній красі оксамиту, яка нічого не варта із традиційного погляду.

Опозицію *зовнішня врода – духовна черствість* репрезентують рядки: *Жила собі королівна, і мала королівна прекрасні очі-терниченьки, а серця не мала, тільки камінь. Сохли і в'янули юнаки од очей тих, як трава на огні, а вона сміялась. І стала слава на всі царства про чарівні очі королівни. А за тою славою прогула друга: що немає в неї душі, тільки вітер.... хоч велика сила у твоєї краси, та сама ти нікчемна людина* (С.В. Васильченко) [1 (1: 150)]. Моральну ницість виражають метафори-дефініції (*серце-камінь; душа-вітер*), асоціативні ланцюжки *духовна черствість – твердість* (як ознака каменю); *легковажність – легкість – повітря – вітер*.

Отже, ключовими номенами, що виражають духовну сутність людини в художніх текстах для дітей, є *душа й серце*. Здатність образно називати внутрішній світ людини зумовлена структурою семантики зазначених лексем. У метафоричних сполученнях слова

душа і серце набувають позитивної конотації через асоціативний зв'язок з естетично маркованими реаліями навколишнього світу, зокрема такими природними об'єктами, як сонце, зорі. Метафорична відсутність душі (серця), їх спорожнілість, забрудненість є свідченням духовної зубожілості особистості.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в подальшому розкритті естетичного потенціалу художнього слова в творах, призначених юному читачеві.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильченко С.В. Твори у трьох томах/С.В. Васильченко. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 1 – 407 с.
2. Голубовська І.О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов)/ І.О. Голубовська // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 40–47.
3. Маленко О.О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) / О.О. Маленко. – Харків: Основа, 2010. – 488 с.
4. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів: У 10 томах / І.С. Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1964–1968. – Т. 6. – 466 с.
5. Олесь Олександр. Все навколо зеленіє: Вірші, поеми, казки: Для мол. та серед. шк. віку / Олександр Олесь. – К.: Веселка, 1990. – 318 с.
6. Пчілка Олена. Годі, діточки, вам спати!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Олена Пчілка. – К.: Веселка, 1991. – 334 с.
7. Українська дитяча література. Хрестоматія: У 2 ч.: Навч. посібник / І.А. Луценко, А.М. Подолінний, Б.Й. Чайковський [упоряд.]. – К.: Вища школа, 1992. – Ч. 1. – 382 с.
8. Франко І.Я. Казки / І.Я. Франко. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Підгородецька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного економічного університету.

Наукові інтереси: лінгвістична семантика, лексична семантика, лінгвокультурологія.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МОДАЛЬНОСТІ САТИРИЧНОГО ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Ірина РОЗОВА (Горлівка, Україна)

У статті розкриваються функціонально-стилістичні особливості вираження авторської модальності сатиричного прозового твору. Систематизується мовний матеріал, досліджуються змістові характеристики прагматичних настанов авторської модальності.

Ключові слова: авторська модальність, надфразова єдність, прагматична настанова.

The article is focused on some definite peculiarities of the author's modality creation. This phenomenon is being submitted through the semantic disclosing of the whole set of different pragmatic intentions.

Key words: author's modality, microfield, pragmatic intentions.

Визнання сатиричного прозового твору одиницею досліджень у руслі лінгвістики тексту, зумовило необхідність виявлення й опису його сутнісних характеристик. До розряду семантичних категорій тексту [2:47] належить категорія авторської модальності, що безпосередньо пов'язана з особистістю автора, із проблемою художнього сприйняття автором навколишньої дійсності.

Художня концепція це прошарок тонкої матерії, який неможливо сприйняти лише емпірично, тобто “будь-який істинно творчий текст є певною мірою вільним і невизначеним емпіричною необхідністю одкровенням особистості” [2:185]. Отже, необхідно знайти засоби для проникнення в “іншу реальність”, яку, на думку В. Вернадського, можна лише змодельювати [1:47].

З позицій лінгвістики тексту, сатиричний текст розуміється нами як макрознак, що має не тільки особливий план вираження, але і специфічний план змісту. Планові змісту властива цілісність як смислова єдність, а також семантична зв'язність, забезпечувана реляцією текстотвірних інформативних блоків.

Інформативні блоки та їхні реляції утворюють простір “текстового світу, зону референції самого тексту, створюючи тим самим текстовий концепт, що може бути представлений у вигляді структури або моделі”.

Відповідно до концепції У. Еко про лабіринти розплутування оповідання [8:154], сатиричний текст характеризується комунікативною асиметрією, тобто наявністю трьох антропоцентрів: автора, персонажа, читача – альфи й омеги художньої комунікації. Основним для комунікативного підходу до сатиричного тексту є положення про художню творчість як невід’ємну частину комунікативної діяльності людей [3].

Дослідження сатиричного тексту в комунікативному ракурсі приписує виявлення запрограмованого автором процесу емоційно – естетичного впливу на адресата, а також особливостей певних сторін творчого процесу.

Художнє відображення дійсності відбувається з орієнтацією на певний емоційно-естетичний вплив мистецтва, автор співвідносить зображуване і зображення з особливостями індивідуального і соціального відношення читача до дійсності і мистецтва – тобто виводить інтерпретанта на емоційну парадигму [6:21]. Створюючи сатиричний текст, автор організує й адаптує ті чи інші плани, виходячи свідомо або несвідомо із уявлень про соціально-психологічну, культурно-художню орієнтацію читача. Естетичні цінності продукуються цілісною особистістю художника в єдності її свідомості і неусвідомлюваних психічних проявів. Здійснення функції впливу неможливе без звернення до вивчення ролі “людського фактору” в реалізації мовної системи [4:8]. Ефект літературної комунікації визначається цілеспрямованою прагматичною настановою художника на емоційно-естетичний вплив.

Запозичений із психолінгвістики термін “настанова” [3] в нашій роботі набуває значення спрямованості сатиричного тексту, його ролі в комунікації з погляду адресата. Настанова є основою творчої активності художника. Передумовою створення настанови є мотив і потреба художника виробити у своєму витворі емоційний світ, систему цінностей, своє художнє світосприйняття, “самовиразитися”. Таким чином, об’єктом даного дослідження виступає прагматична настанова сатиричного тексту.

Метою нашого дослідження треба вважати вивчення специфіки текстової інтерпретації авторської модальності, яка встановлюється на основі творчості особистості, її різних характеристик, обставин її включеності у світ дійсності тощо.

Для реалізації мети треба вирішити наступні **завдання**:

1) встановити оцінні, етичні та ціннісні характеристики прагматичних настанов авторської модальності;

2) виявити лінгвістичний спектр прагматичних настанов авторської модальності.

3) встановити негативно-оцінні суб’єктивно-модальні змісти, що різняться за ступенем емоційності й експресивності, а також співвідносяться з соціальною нормою.

Текстова категорія авторської модальності реалізує наступні прагматичні настанови в художньому тексті; на вираження суб’єктивно-оцінного ставлення до зображуваного або авторське самовираження; на створення морально-етичного настрою оповідання; на ціннісну орієнтацію читача.

Прагматична настанова на вираження авторського суб’єктивно-оцінного ставлення до зображуваного, або авторське самовираження передбачає спрямованість мовних засобів на повідомлення реципієнтові авторського оцінного уявлення про предмет зображення, та вираження його особистісної позиції, суб’єктивного світосприйняття, наприклад:

Angela was twenty-five pretty, good-natured, lively intelligent and popular – just the sort of girl, in fact, who, for some mysterious cause deep-rooted in anglo-saxon psychology, finds it most difficult to get satisfactorily married. During the last seven years she had done everything which it customary for girls of her sort to do. In London she had danced on an average four evenings a week, for the first three years at private houses, for the last four at restaurants and night clubs; in the country she had been slightly patronizing to the neighbours and had taken parties to the hunt ball which she hoped would shock them; she had worked in a slum and a hat shop, had published a novel, been bridesmaid eleven times and god mother once: been in love unsuitable twice: had sold her photograph for fifty guineas to the advertising department of a firm of beauty specialists; had got into trouble when her name was mentioned in gossip columns: had acted in five or six charity matinees and two pageants, had canvassed for the conservative candidate at two general Elections, and like every girl in the British Isles, was unhappy at home.

(Waugh, The Complete Short Stories, p. 58)

У цій над фразовій єдності автор експліцитно виражає своє суб'єктивно-оцінне модальне ставлення до зображуваного. Опис – портрет виступає важливим засобом індивідуалізації, він номінативний і оцінний одночасно. Уведення прикметника “popular” до семантичного ряду “good-natured, intelligent” викликає зниження теми. Вставне речення “just the sort of girl...” дає наочну уяву про спосіб життя “гідної леді”. Авторська негативна оцінка інтенсифікується введенням паралельних конструкцій “she had worked, had published...” під час опису численних занять міс Trench-Troubridge вона саме втілення легковажності, снобізму, пихатості.

Оцінюваний компонент переважає у всіх мовних засобах використаних автором. Моральні характеристики у цьому прикладі цілком індивідуальні, свідомо вводяться автором з метою передати суб'єктивно-оцінне ставлення до об'єкта зображення. Авторська модальна оцінка пронизує мікротекст, експліцитний характер цієї оцінки, зумовлений прагматичною настановою автора., який засуджує духовну нікчемність, чванство окремих представників “золотої” молоді і запрошує читача розділити його погляд.

Прагматична настанова на створення морально-етичного настрою оповіді визначає таку організацію мовних модальних засобів, яка орієнтована на психологію реципієнта і обумовлена моральним ставленням автора до зображуваного [7:45]. Зміст цієї прагматичної настанови в сатиричному тексті – скерувати поведінку в безпечне русло, дати цінні вказівки, орієнтири і рекламації, наприклад: “Still no news from the hills. We should have heard of the victory by now?”

“We should have heard”

“What has happened? Why don't you answer me? Why have we hear nothing?”

“Who am I? I know nothing. I only hear what the ignorant people are saying in the bazaar since the public men evacuated the city. The ignorant people say that your majesty's army has not gained the victory you predict.”

“Fools, what do they know? What can they understand? I am Seth, grandson of Amurath. Defeat is impossible. I have been to Europe. I know. We have the tank. This is not a war of Seth against Sayid but of Progress against Barbarism”. And Progress must prevail. I have seen the great tattoo of Aldershot, the Paris exhibition, the Oxford Union I have read modern books – Shaw, Arlen, Priestley. What do the gossips in the bazaars know of all this? I am the new Age. I am the Future.”

(Waugh, Black Mischief, p. 16)

Проблема надуманої величі персонажа опосередковано вплітається у розповідь з усіма її складностями і протиріччями. Автор робить акцент на самозакоханості, егоїзмі персонажа, його презирливому ставленні до “ignorant people”. Риторичні запитання, паралельні конструкції уводять тему особистої трагедії, горя. За допомогою модальних засобів, автор створює портрет представника аристократичних кіл суспільства, що є показником свідомих зусиль письменника, скерованих на виклик відрази до самозакоханого егоїста, який вважає лише себе “the new age, the Future.”

Прагматична настанова на ціннісну орієнтацію читача передбачає орієнтованість мовних модельних засобів на виклик творчих проявів читача. Ціннісна орієнтація – найважливіший фактор що детермінує мотивацію особистості. Прагматична спрямованість ціннісної орієнтації виявляється прихованою за удаваною самостійністю читача у формуванні власної оцінки, зумовленої авторським модальним ставленням до зображуваного, наприклад:

“Lord Copper quite often gave banquets: the guests were assembled for no other reason to rejoice on the occasions which Lord Copper celebrated: they were there either because it was part of their job or because they were glad of a free dinner. Many were already on Lord Copper's felt, his for the evening. He had bought them, and found them, hand and foot with consommé and cream of chicken, turbot and saddle, duck an peche melba.”

(Waugh, Scoop, p. 215)

Читач стає свідком контрасту між викладеними фактами і реальним станом справ у редакції. Уведення автором особових займенників та предикатів “had bought, had found” стосовно тих забаганок лорда Коппера, які принижують людську гідність, орієнтує читача у справжній ситуації. Лорду Копперу притаманний розрахунок, цинізм, злочинна зневага до

людей. Незважаючи на достовірність оповіді, що створюється об'єктивною актуальною інформацією, авторська негативна оцінка імпліцитно наявна у надфразовій єдності. Читачеві пропонується самостійно зробити висновок про згубний вплив грошей та влади на людину.

Сатирик, здійснюючи вибір засобів досягнення мети, орієнтується на свої ціннісні переваги. Таким чином, створює нелінійну (творчу) ситуацію [5:25]. Нелінійна ситуація в сатиричному творі – це ситуація гри з реальністю, це тип фізичного експерименту, або ж ментальної і екзистенціальної гри-блукання полем різноманітних шляхів у майбутнє.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Наука, 1989. – 264с.
2. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. – М.: Высш. шк., 1977. – 332 с.
3. Колшанский Т.В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. – 150с.
4. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988 –с. 8 – 69.
5. Пригожин И., Стенгерс С. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Наука, 1986. – 181 с.
6. Тураева З.Я. Лингвистический текст: Пособие для студ. нед. ин-тов. – М., 1987. – 127с.
7. Янко Т.Е. Рябцева Н.С. Этические знания и их “предметное воплощение” // Логический анализ языка: Языки этики / Языки русской культуры, 2000. – 448с.
8. Eco U. Semiotic and philosophy of Language – Bloomington: Indiana Univ. Press, 1985. – p.80-85.
9. Waugh E. Black Mischief – Harmondsworth: Penguin books, 1997.-238p.
10. Waugh E. Scoop. A Novel about Journalists. – Harmondsworth: Penguin books, 1978. – 222p.
11. Waugh E. The Complete Short Stories. – L.: David Cambell Publishers Ltd, 1998. – 592p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Розова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри фонетики та практики Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, функціональна граматики, прагмасемантика.

СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕЙ НА УКРАЇНСЬКУ ТЕМАТИКУ

Оксана СЕМИДА (Київ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню української тематики у дискурсі преси, вивченню структурних і прагматичних особливостей статей про Україну. Розглянуто особливості побудови газетних статей, роль і функції структурних компонентів, велику увагу приділено дослідженню лінгвокраїнознавчих відступів у них. Визначено види лінгвокраїнознавчих відступів у статтях на українську тематику, розглянуто та проаналізовано їх прагматичну мету.

Ключові слова: стаття, адресат, ретроспекція, дискурс преси, структурний компонент, прагматична мета, лінгвокраїнознавчий відступ.

The article is devoted to the study of the newspaper articles about Ukraine in the newspaper discourse, namely to the structural and pragmatic features of these articles. The structural peculiarities of the newspaper articles, their aim and functions were analysed. A great attention is paid to the linguistic and cultural excursus, their types and pragmatic aims were studied.

Key words: article, addressee, retrospect, newspaper discourse, structural part, pragmatic aim, linguistic and cultural excursus.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки багато уваги приділяється вивченню когнітивної функції тексту, зокрема його інформативному та культурному аспектам. Це дозволяє всебічно дослідити механізми функціонування мови та сприяє розкриттю закономірностей побудови тексту, дослідженню вживаності у ньому певних лексичних одиниць та граматичних структур. **Об'єктом** здійсненого дослідження стали тексти статей на українську тематику, взяті із французької преси. За **предмет** дослідження були обрані структурні компоненти статей: заголовок, надзаголовок, підзаголовок, лід та відступи. **Мета** дослідження полягала у визначенні прагматичної мети, яку виконує кожен із структурних компонентів, у вивченні їх функцій, структурних та прагматичних характеристик, зокрема, розглянути більш детально лінгвокраїнознавчі відступи у цих статтях, визначити їх прагматичну роль та види. **Актуальність** теми зумовлено спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення механізмів створення і подання інформації та її когнітивної презентації у дискурсі преси. Відступи, як структурні частини газетної статті, несуть прагматичне, історичне, національно-культурне навантаження та складають інтерес у якості самостійної одиниці дослідження.

Газетна стаття є особливою текстовою формою, характерною для дискурсу преси. Вона складається з обов'язкових (рубрика, заголовок, основна та заключна частини) і факультативних (надзаголовок, підзаголовок, лід) компонентів, кожний з яких має свою прагматичну мету, що реалізується у лексико-стилістичній та синтаксичній оформленості. Так, рубрика є обов'язковим компонентом дискурсу преси, який у найзагальніших рисах розкриває тематичну спрямованість статті та орієнтує адресата. Вона слугує для визначення узагальненого тематичного напрямку кожної статті, яка розміщена під нею, та для упорядкування матеріалу у примірнику. У мовному плані для рубрики не характерна образність, вона зазвичай містить одне слово, рідше словосполучення. Об'єднуючи статті за спільною тематикою рубрика носить узагальнюючий характер. Її прагматичною метою є поінформувати адресата та упорядкувати матеріал. Статті про Україну у французькій пресі найчастіше зустрічаються у таких рубриках: *Monde, Économie, Politique, Ukraine, International, Europe, Russie - Ukraine*.

Заголовок є важливим і невід'ємним компонентом дискурсу преси і відіграє чи не найголовнішу роль у сприйнятті статті. Він є одним з найголовніших елементів газетного тексту, що здатний функціонувати самостійно і, водночас, як його метонімічний заміник [5: 1]. Заголовок є візитною карткою статті і завжди виділяється шрифтово. Це не лише назва тексту, а й “формулювання авторського задуму, елемент його пізнання та інтерпретації” [3: 96]. Прагматичною метою заголовка є номінація, створення реклами статті, інформування та емоційний вплив на читача. Інформаційне наповнення концентрується у невеликій кількості слів, де максимум змісту передано на обмеженій площині. Заголовок повинен зацікавити адресата, встановити з ним контакт та вплинути на нього, тому навіть існує термін “заголовковий апарат”, котрий є “зоною підвищеної уваги читача”, “тріумфальною аркою” до публікації [4; 6]. У сучасній періодиці при створенні заголовків характерною є тенденція до економії мовних засобів. Відбувається процес концентрації інформаційного наповнення у невеликій кількості слів. Це зумовлено необхідністю передати максимум змісту на обмеженій газетній площині. Створення заголовка, який впливатиме на читача та керуватиме його увагою, залежить від умінь автора підібрати влучну та лаконічну лексико-синтаксичну форму. Аналіз синтаксичної структури заголовків показав, що найбільш розповсюдженими є предикативні заголовки: *Les partis prorusses veulent former le gouvernement* — 46%. Рідше трапляються називні: *L'après-Tchernobyl* — 24% і складені: *Ukraine : accord définitif sur un nouveau gouvernement “orange”* - 20%. Найменше еліптичних: *Les pays européens préoccupés mais à l'abri de la pénurie* - 8% і запитальних: *Vers une nouvelle guerre de Crimée?* - 2% заголовків. Перевага у використанні певного типу заголовків пояснюється здатністю синтаксичної структури влучно втілити задум автора.

Надзаголовок і підзаголовок є факультативними компонентами, що мають коригуючий характер, конкретизуючи подію чи період та доповнюючи заголовок. Їхнє місце чітко фіксоване, а розмір коливається від окремої синтагми чи речення до цілого абзацу. Своєрідним введенням в основний зміст статті є лід. Він стисло знайомить з матеріалом статті, привертаючи увагу читача та змушуючи прочитати текст до кінця. В основній частині, яка реалізує пізнавально-інформативну функцію статті, подаються перипетії подій, фіксуються різні ситуації, виділяються окремі аспекти обраного сюжету. У ній вживаються відступи та різні тропи більшою мірою, ніж в інших структурних компонентах. Наприклад, стаття, що має назву *L'Ukraine “libre” reste rongée par la corruption et la pauvreté (LeMonde, 15.11.05)* містить такі компоненти заголовкового комплексу: заголовок, підзаголовок та лід. Заголовок, що виконує не лише інформативну, але й оцінну функцію, дає читачеві повне уявлення про зміст статті та привертає увагу своєю метафоричністю (*rongée par la corruption et la pauvreté*). Таким чином, загострюється увага на проблемах, актуальних в Україні – корумпованість влади та бідність населення. Слово “*libre*”, взяте у лапки, дає читачеві зрозуміти, що свобода, проголошена сучасною владою України, не стала благом для її народу, а іменники *la corruption et la pauvreté* уточнюють викривально-переносне значення прикметникової та присудкової частини “*libre*” і “*reste rongée*”.

Підзаголовок статті: *Un an après la “révolution orange”, l'Ukraine a retrouvé sa place sur la carte politique de l'Europe, mais reste un pays pauvre et corrompu, quoique certainement plus libre*

et indépendant є менш категоричним та дещо суперечливим у порівнянні із заголовком, хоча, фактично, також визначає Україну як *un pays pauvre et corrompu* (бідну і корумповану країну). Водночас це негативне означення до певної міри пом'якшується позитивною частиною оцінки, яка оперує лексичними одиницями *libre et indépendant* (вільна і незалежна). У статті використовується прийом модифікованого повторення ключових слів *la corruption, corrompu, la pauvreté, pauvre* у заголовку, підзаголовку та ліді, що має на меті акцентувати увагу французького адресата на проблемах боротьби з корупцією та бідністю.

У ліді-розповіді статті: *Le soulèvement pacifique qui a défrayé la chronique mondiale et permis l'élection à la présidence de M. Iouchtchenko n'a pas été accompagné de miracles économiques ou sociaux, une déception pour la population. "La corruption persiste, la séparation du pouvoir et du monde des affaires n'a pas eu lieu", relève le politologue Vadim Karassiov. Un an après, bon nombre d'Ukrainiens vivent toujours dans la pauvreté, et la corruption sévit au quotidien* знову робляться акценти на ключових проблемах: бідність народу України та корумпованість влади.

Отже, як бачимо, заголовковий комплекс функціонує як одне ціле і кожна його частина доповнює або розкриває наступну частину, подаючи стисло інформацію про зміст усієї статті.

Особливе місце в аналізі статей на українську тематику займають лінгвокраїнознавчі відступи. Відступи належать до категорії текстової ретроспекції, охарактеризованої Д. Камбуровою [2], і сприяють розумінню структурно-прагматичної побудови газетних текстів. Вони є перепочинком у бігові лінійного розгортання тексту, відводять від сюжету завдяки перестановці часових планів. Ретроспекція відсилає читача до попередньої фактичної інформації, тобто відбувається перестановка часових планів розповіді. Вона втілюється у вигляді відступів різного розміру – від великих текстових частин до окремого речення чи його частини. Невеличкі ретроспективні вставки, з одного боку, відводять від сюжету, який розгортається, а з іншого боку, допомагають іншомовному читачеві краще зрозуміти всі перипетії сюжету [1]. Тому інколи журналісту, який пише для іншомовного читача, доводиться робити такі пояснення, котрі носію мови та культури можуть здатися досить банальними.

Статті на українську тематику у французькій пресі призначені французькому адресату, якого необхідно ознайомити з важливими попередніми подіями та краєзнавчими деталями, оскільки це те, що допомагає вірно зрозуміти зміст написаного, сформуванню ставлення до подій. Тому, подаючи матеріал, адресант орієнтується на адресата, його інтереси, фонові знання, психо-соціологічні характеристики. Дослідження показало, що у статтях на українську тематику у французькій пресі відступи виконують такі функції: подають додаткову інформацію про учасників подій, висвітлюють другорядні події, створюють контрастність або аналогію з метою виразнішої характеристики сучасної ситуації.

Так, у франкомовних статтях зустрічаємо різні види відступів.

Історичні: *en 1954, pour fêter le tricentenaire de l'ünement, Nikita Khrouchtchev, qui dirigeait alors l'URSS, fit cadeau de la Crimée a l'Ukraine;*

порівняльні: *en octobre, Krivorijstal, la premiure aciurie du pays acquise pour une somme d'ürisoire par le gendre de Koutchma et un associü a ütü vendue six fois plus cher au leader mondial du secteur, Mittal, lors d'enchures publiques;*

біографічні: *femme, qui vend des babioles a la sauvette, ücrase une larme en parlant de sa "vie de chien";*

географічні: *un petit village de l'est de l'Ukraine, a quelques dizaines de kilomutres de la Russie... A cet endroit passait la frontiere entre la Pologne et la Russie.*

Характерним є вживання відступів комплексного характеру: історично-біографічних, географічно-біографічних, лірично-географічних тощо. Наприклад: *"Oü est l'Ukraine? La, il y a les Polonais, la les Russes, alors oü est l'Ukraine?" A cet endroit passait en fait la frontiere naturelle qui süpare l'Europe de, dirais-je, la seconde partie de l'Eurasie"* (лірично-географічний відступ).

Чимало відступів у франкомовних статтях пов'язані з особами високопосадовців, президента. Вони є різними за характером, за змістом і за розміром: від речення до кількох абзаців.

Так, у ліді статті *Viktor Iouchtchenko nommé un nouveau Premier ministre en Ukraine (Libération, 15.09.05)* читаємо: *L'ancien gouvernement a perdu son esprit d'équipe", a déclaré Iouchtchenko, qui a été porté au pouvoir en décembre par une "révolution orange" qui avait renversé la vieille garde ukrainienne.* Тут адресант використовує біографічний відступ, щоб надати інформацію чи нагадати читачеві про те, в результаті яких подій і коли прийшов до влади новий президент. Цей відступ граматично не є самостійним реченням, а має статус підрядно-означальної предикативної частини складнопідрядного речення.

Стаття з назвою *Entre Kiev et Moscou, le réchauffement n'était que temporaire (Libération, 26.01.05)* містить історично-біографічний відступ, у якому розкриваються витoki газової проблеми: *contre Ioulia Timochenko, l'égérie de la Révolution orange, nommée lundi à la tête du gouvernement ukrainien, poursuivie pour avoir versé, en 1995, des pots-de-vin à des responsables du ministère russe de la Défense, alors qu'elle dirigeait la société d'électricité ukrainienne.* Цей відступ різнобічно розкриває образ політика, подаючи деякі біографічні факти. У ньому вжито дві антонімічних ремарки: одна характеризує жінку-політика як палку прихильницю “помаранчевої” революції (*l'égérie de la Révolution orange*), а інша говорить про існування звинувачення у спробі дати хабара (*poursuivie pour avoir versé, en 1995, des pots-de-vin*). У цій же статті вжито й інший історичний відступ, що звертається до минулого экс-президента України та розкриває для французького читача взаємозв'язок між низкою подій: *L'un d'entre eux s'appelle Léonid Koutchma, le président sortant dont les dix ans au pouvoir ont été marqués par une série de scandales. Le plus grave d'entre eux est l'affaire Gongadzé. L'assassinat de Gueorgui Gongadzé, ce journaliste d'origine géorgienne, directeur d'un journal en ligne, dont le corps décapité avait été retrouvé dans une forêt à la fin de l'année 2000, avait suscité une crise sans précédent dans le pays dont de nombreuses manifestations.* Згадуючи колишнього президента, автор статті не міг не згадати трагічну справу про вбивство журналіста Г. Гонгадзе, яка здійснила помітний вплив на кар'єру політика.

У статті *Neuf mois après la "révolution orange", les oligarques ukrainiens redressent la tête (LeMonde, 15.09.05)* вживається ситуативно-порівняльний відступ, у якому створюється контрастність між трьома часовими планами: до “помаранчевої” революції, під час “помаранчевої” революції і після. *Les voitures des parlementaires ne dépareillent pas, garées a une encablure de la sur l'une des collines dominant la place de l'Indépendance ou, pendant l'hiver dernier, des milliers de personnes ont campé jusqu'a mettre a terre le régime corrompu de Leonid Koutchma. "Les brigands en prison !", scandait a la tribune Viktor Iouchtchenko, le héros de la "révolution orange".* Подається опис одного і того ж самого місця (Майдану Незалежності), але в різний час: сучасний опис - знову дорогі машини членів парламенту, котрі знаходяться на тому місці, де нещодавно розгорталися події “помаранчевої” революції і лунали революційні лозунги. У відступі, у якому здійснюється імпліцитна оцінка існуючої ситуації, знаходить пояснення фраза із заголовка: *les oligarques ukrainiens redressent la tête.* Цей відступ підводить французького читача до висновку, що обіцянки, які лунали під час “помаранчевої” революції, залишилися лише словами.

У статті *Vacances à Tchernobyl (Express, 04.07.05)* історичний відступ використовується в ліді для зачину та носить коментуючий характер: *C'est le dernier spot à la mode des touristes branchés: Tchernobyl, en Ukraine. Le site de la plus grande catastrophe nucléaire civile de tous les temps est en principe fermé au public...* Цей відступ є нагадуванням про те, що українське місто Чорнобиль на сьогодні є закритим через найбільшу в світі атомну катастрофу. У такий спосіб створюється контрастність до заголовка, в якому йдеться про відпочинок у Чорнобилі. Відступ в ліді розкриває сенсаційність теми статті - відпочинок у Чорнобилі.

Багатою на історичні, географічні та біографічні відступи є стаття *Sébastopol, citadelle russe en Ukraine (LeMonde, 13.02.06)*. Вона спроектована на гостро актуальну кримську проблему. У жанровому відношенні вона є репортажем з елементами інтерв'ю та містить історично-географічні відступи, які характеризують Севастополь як російське місто. Це емоційні відступи про місто-герой і місто-музей (*cette ville-musée*) з його художньо-

історичною Панорамою, що стала символом високого патріотизму і героїзму севастопольців у Кримській війні 1844-45 рр. (*le musée Panorama retrace cette légende*); з його Діарамою на Сапун-горі, де відбувалися тривалі і запеклі бої Червоної армії з військовими силами Вермахту у роки Великої Вітчизняної війни (*Diorama, le musée de la seconde guerre mondiale situé sur la colline de Sapun*) і за які Севастополь був нагороджений високим званням “ville-héroïne de l'URSS”. Ці ремарки мають не тільки експресивно-пізнавальне значення, а й виконують прагматико-комунікативну і виховну функції, оскільки розраховані на підсилення інтересу до української сучасності, знайомлять французького читача з українськими реаліями. У статті розповідається про політику Сталіна щодо татар та заселення Севастополя авторитетним комуністами (*Staline organisa la reconstruction de la cité. Puis s'attacha à la repeupler de communistes méritants venus de Russie intérieure. La colonisation entamée par Catherine II se poursuit*) та про перетворення цього міста на засекречений об'єкт (*Un strict cordon de police l'isolait du monde*). В одному з історичних відступів говориться, що Крим був подарований Україні М. Хрущовим в 1954 (*En 1954, pour fêter le tricentenaire de l'événement, Nikita Khrouchtchev, qui dirigeait alors l'URSS, fit cadeau de la Crimée à l'Ukraine*), і це пояснює претензії росіян на цей півострів та їх твердження: “*Bien sûr que Sébastopol est une ville russe!*” Подання таких історичних відступів допомагає зрозуміти зарубіжному читачеві витoki низки проблем навколо Севастополя. У статті автор подає чимало пейзажних і географічних замальовок: *Sur un des quais de Sébastopol, coincés entre deux navires de guerre russes, des pêcheurs trempent leur ligne dans la mer Noire. Une vingtaine de bateaux, au gris progressivement mangé par la rouille, sont amarrés là. Partout, d'immenses grues semblent tenir la mer au bout de leurs câbles*. Інтерв'ю автора з жителями Севастополя є біографічними відступами, оскільки автором вводяться повсякденні реалії життя пересічного українця. Важливу роль у статтях про Україну відіграє зорова наочність у вигляді фотографій політичних діячів, шаржів і карикатур на них, схем і графіків, які ілюструють виборчий процес, економічні показники тощо. Дуже часто у статтях про Україну просто подається карта з нанесеними на ній найбільшими містами. Під час виборів така карта мала помаранчевий і блакитний кольори, в залежності від підтримки виборцями певної політичної сили.

Отже, з проаналізованого матеріалу можна зробити висновки, що преса вводить свого читача не просто в курс подій, а намагається розкрити певні обставини, причини та наслідки, ознайомити читача з культурологічною, історичною ситуацією. Зокрема, це досягається завдяки використанню відступів різного характеру. Відступи роблять статтю яскравішою, цікавішою, збагачують іншомовного адресата знаннями, що допомагають зрозуміти сучасність у її гостро актуальних проблемах як для української спільноти, так і для іноземного читача. Перспективами подальших досліджень вбачаємо більш детальне вивчення структурних компонентів газетних статей, їх опис та класифікація.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алганаева Н. А. Языковые особенности комментария как особого типа текста / Н. А. Алганаева // Прагматика и стилистика. – 1985. – № 245. – С. 138–148.
2. Камбурова Д. Прагматический аспект формирования категории ретроспекции / Д. Камбурова // Прагматика и стилистика. – 1985. – № 245. – С. 57–68.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 123 с.
4. Майданова Л. М. Язык и композиция газетного текста: теория и практика / Л. М. Майданова. – Свердловск : Уральск. ун-т, 1987. – 196 с.
5. Hoek, L. H. La marque du titre. Dispositifs sémiotiques d'une pratique textuelle La Haye / Léo. H. Hoek. – Paris, New York : Mouton, 1981. – 368 p.
6. Nayer V. L. Newspaper Style: Brief News Items, Advertisements and Announcements, the Headline, the Editorial / V. L. Nayer // Galperin I. R. Stylistics. – М. : Vyshaya Shkola, 1977. – pp. 140-142.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Семида - кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: дискурсологія, когнітивна лінгвістика, прагматика.

СЕМІОЗИС СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ: КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ)

Антоніна СТРІЛЬЧУК (Вінниця, Україна)

У статті висвітлюється когнітивно-семіотична специфіка синтаксичних конструкцій поетичних текстів. Виявлено, що семіозис синтаксичних одиниць залучає два етапи: перцепцію і семіотизацію, результатом яких відповідно є утворення позначуваного (смислу) і позначувального (форми) синтаксичних конструкцій вірша.

Ключові слова: синтаксична конструкція, образ-схема, семіозис, позначувальне, позначуване, поетичний текст, когнітивна семіотика.

The article highlights cognitive and semiotic peculiarities of syntactic constructions of poetic texts. It has been found out that semiosis of syntactic units is realized in two stages: perception and semiotization, which result accordingly in the formation of the signified (meaning) and the signifier (form) of syntactic constructions of a poetic text.

Key words: syntactic construction, image-schema, semiosis, signifier, signified, poetic text, cognitive semiotics.

Актуальність дослідження семіозису синтаксичних конструкцій вірша зумовлена спрямованістю сучасних когнітивно орієнтованих поетичних студій на виявлення і пояснення глибинних механізмів формування одиниць різних рівнів поетичного тексту [2; 10; 15]. Метою статті є висвітлення механізмів формування синтаксичних одиниць вірша з позицій когнітивно-семіотичного підходу, що передбачає вирішення таких завдань: розкрити когнітивно-семіотичну специфіку синтаксичної конструкції вірша, визначити етапи семіозису синтаксичних конструкцій поетичного тексту та виявити когнітивні моделі, які схематизують значення синтаксичних одиниць.

На сучасному етапі перспективним напрямом дослідження когнітивних механізмів мови й мовлення є когнітивна семіотика (Л. Брандт, П. А. Брандт) [10] – новітня галузь філологічної науки, заснована на традиціях європейської та американської когнітивної лінгвістики (М. Джонсон, Дж. Лакофф, Р. Ленекер) [11; 13; 14] і семіотики (Р. Барт, У. Еко, Ч. С. Пірс, Р. Й. Якобсон) [1; 5; 8; 9], надбання яких інтегруються до її теоретико-методологічного апарату. Спираючись на здобутки цих напрямів, когнітивні семіологи намагаються пояснити специфіку семіозису – процесу пізнання об'єктів, подій, явищ навколишнього світу та відношень між ними і семіотизації (позначування) його результатів за допомогою словесних знаків.

У світлі когнітивно-семіотичного підходу *синтаксична конструкція* вірша тлумачиться як двостороннє когнітивно-семіотичне утворення, яке інкорпорує позначувальне (синтаксична форма) й позначуване (значення) [14: 5]. Єдність плану вираження й плану змісту уможливорює знакову функцію синтаксичної конструкції, пов'язану зі здатністю до номінації фрагментів навколишнього світу [7: 344]. Синтаксичними конструкціями поетичного тексту вважаємо предикативні одиниці: прості, складні речення та речення зі вставленими компонентами, дієприкметниковими зворотами тощо, а слова і словосполучення, що входять до їх складу, розглядаємо як елементи конструкцій.

З позицій когнітивної семіотики аналіз синтаксичних конструкцій художніх текстів спрямований на розкриття семіозису, тобто специфіки їх формування, яка полягає в співвіднесенні *позначувального* й *позначуваного* словесних знаків [3: 98]. Семіозис за своєю природою є когнітивно-семіотичним процесом, під час якого свідомістю "схоплюється", а конструкцією "позначається й виражається певний фрагмент дійсності, виділені факти й події" [6: 166]. Семіозис синтаксичних конструкцій поетичного тексту охоплює два етапи: *перцепцію* і *семіотизацію* [15: 409]. На етапі перцепції формується значення конструкції, яке в ході семіотизації отримує вербальне втілення в словесній формі синтаксичних одиниць поетичного тексту.

Згідно з принципом когнітивної відповідності синтаксичні конструкції як словесні знаки поетичного тексту співвідносяться з подіями та явищами позамовного світу не прямо, а опосередковуються мисленням і свідомістю поета [там само: 167]. Значення конструкції формується в ході пізнавальної діяльності автора і являє собою когнітивний витвір (англ.

constrial), який конструюється у свідомості й опредметнюється в словесному знаку [6: 167]. Такий погляд на природу значення мовних одиниць отримав у когнітивній семантиці назву експерієнціалістського, тобто такого, що ґрунтується на досвіді людей як мислячих істот [4: 347]. Особливістю пізнавальної діяльності людини є той факт, що спочатку ми сприймаємо об'єкти навколишнього світу органами чуття в узагальненому, гештальтному вигляді [3: 26]. Згідно з цим підходом значення мовних одиниць виникають на доконцептуальній основі [4: 349] і мають *передконцептуальну структуру* – ядро.

Розглядаючи *позначуване* конструкцій поетичного тексту, ми відштовхуємося від гіпотези просторового представлення форми (The Spatialization of Form hypothesis), сформульованої Дж. Лакоффом [там само: 368] та розвинутої П. Діном [див.: 12: 180]. Згідно з цією гіпотезою категорії в цілому та мовні категорії зокрема розуміються індивідом на основі спільного для людства доконцептуального просторового досвіду, пов'язаного з усвідомленням будови власного тіла і специфіки його взаємодії з об'єктами навколишнього середовища [4: 73, 368]. Наш тілесний досвід не є аморфною масою, він структурований ментальними зразками, що постійно повторюються внаслідок взаємодії людини зі своїм фізичним і соціальним оточенням [там само: 348]. Ці відносно прості структури отримали в когнітивній лінгвістиці назву образ-схем, оскільки вони "виникають на предметно-образній, чуттєвій основі – як емпіричний образ предмета або явища" [3: 25] і водночас мають схематичну природу, відтворюючи об'єкти навколишнього середовища в узагальненому вигляді. Слід зауважити, що думки про несвідоме формування граматичних понять та їх співвідношень одне з одним висловлювалися ще на початку ХХ століття задовго до зародження когнітивної лінгвістики американськими антропологами та лінгвістами Ф. Боасом та Е. Сепіром, які вважали, що здатність до сприйняття синтаксичних відношень є несвідомою і не пов'язана з будь-якими інтелектуальними зусиллями [див.: 9: 18, 19].

До просторових образ-схем, які найчастіше розглядаються в працях з когнітивної семантики й граматики, належать ЗВЕРХУ – ЗНИЗУ, ПОПЕРЕДУ – ПОЗАДУ, ВСЕРЕДИНИ – ЗОВНІ, БЛИЗЬКО – ДАЛЕКО, ОБ'ЄКТ, ЧАСТИНА – ЦІЛЕ, ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ, ВМІСТИЩЕ, ШЛЯХ, ЗВ'ЯЗОК, РІВНОВАГА, СИМЕТРІЯ, ЦИКЛ тощо [4: 348, 353-359; 11: 126]. Хоча образ-схеми і є узагальненими, гештальтними структурами, вони структуровані певними елементами, що отримали в сучасній когнітивній лінгвістиці назву *концептуальних ознак* [2: 137-138; 3: 29; 4: 355]. Наприклад, концептуальними ознаками образ-схеми ВМІСТИЩЕ є *вміщення всередину, обмежений простір* [3: 147-148; 4: 355], образ-схема ШЛЯХ структурована такими концептуальними ознаками, як *рух уздовж певної траєкторії, пересування від однієї точки до іншої* [11: 113].

Згідно із цим підходом значення синтаксичних конструкцій поетичного тексту мають втілену природу, тобто вони виникають на основі тілесного досвіду і розуміються читачем, завдяки вкоріненості в його свідомості відповідних образ-схем. Просторовими образ-схемами, за допомогою яких осмислюються синтаксичні конструкції і відношення між їх елементами, є ОБ'ЄКТ, ЛІНІЙНА ШКАЛА, ЧАСТИНА – ЦІЛЕ, ЗВ'ЯЗОК, ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ, ПОВТОРЕННЯ, РІВНОВАГА, ЦИКЛ, ПЕРЕШКОДА, ПОДІЛ, УЗГОДЖЕННЯ, ЗЛИТТЯ, ПОДІБНІСТЬ, КОНТАКТ, БЛИЗЬКО – ДАЛЕКО [4: 378-379]. Отже, передконцептуальна структура – це смисл синтаксичної конструкції, який розуміється читачем через концептуальні ознаки наведених образ-схем, що мають здатність актуалізуватися в синтаксичній формі. У річищі експерієнціалістського розуміння такі синтаксичні обмеження, як порядок слів, зв'язки між елементами структури тощо, пояснюються не лише правилами синтаксису певної мови, а є семантично зумовленими [там само: 599-600]. Образ-схеми як структури тілесного досвіду, накладають *втілені обмеження* на формування синтаксичних конструкцій поетичного тексту [13: 506]. Виходячи з цього, укоріненість просторових образ-схем у нашому доконцептуальному досвіді дозволяє нам зрозуміти у загальних, схемних обрисах синтаксичне значення конструкції поетичного тексту. Проілюструємо специфіку цього механізму на прикладах.

Оскільки людина сприймає навколишній світ як такий, що утворений дискретними об'єктами [11: 122], синтаксична конструкція розуміється читачем у термінах образ-схеми просторовий ОБ'ЄКТ, концептуальними ознаками якої є *існування в просторі, здатність до*

взаємодії з іншими об'єктами. Структура синтаксичної конструкції осмислюється нами за допомогою образ-схеми ЧАСТИНА – ЦІЛЕ, концептуальними ознаками якої є *конфігурація (взаємне розташування частин), цілісність, єдність* [4: 356-357, 377; 14: 512]. Так, будь-яке речення сприймається нами як ЦІЛЕ, елементи якого, тобто слова, словосполучення або прості речення як елементи складного речення, є ЧАСТИНАМИ, що існують у певній КОНФІГУРАЦІЇ. Конфігурація ЦІЛОГО не є довільною, вона ґрунтується на образ-схемі ЛІНІЙНИЙ ПОРЯДОК, концептуальними ознаками якої є *протяжність у горизонтальній площині, розташування в певній послідовності* [4: 368, 377-378].

Пояснимо роль зазначених образ-схем у розумінні синтаксичних конструкцій на прикладі поетичного уривка: *Life, friends, is boring. We must not say so. / After all, the sky flashes, the great sea yearns, / we ourselves flash and yearn* (Bettyman ATL, 1715). Аналізована конструкція є складним безсполучниковим реченням, що сприймається читачем за допомогою образ-схеми ОБ'ЄКТ, організований згідно з образ-схемою ЧАСТИНА – ЦІЛЕ, в якій ЦІЛЕ співвідноситься з конструкцією як такою, а ЧАСТИНАМИ вважаються її елементи *the sky flashes, the great sea yearns, we ourselves flash and yearn*. Розташовані одна за одною послідовно, в ЛІНІЙНОМУ ПОРЯДКУ, вони відтворюють порядок подій позамовної дійсності, пропущений кризь призму світобачення автора поетичного тексту.

Відношення між головними і другорядними членами простого речення або між головною й підрядною частинами складного речення розуміються нами через образ-схему ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ, концептуальними ознаками якої є *важливість центру, залежність периферії від центру, підпорядкованість* [4: 353-359, 377; 11: 124-125]. У цьому напрямку головні члени речення, підмет і присудок, осмислюються нами як ЦЕНТР, від нього залежить ПЕРИФЕРІЯ, яку складають другорядні члени, напр., означення, що характеризує підмет, або обставина чи додаток, які залежать від присудка. Аналогічним чином ми сприймаємо і синтаксичні відношення між головним реченням, що розуміється як ЦЕНТР складнопідрядного речення, і підрядним як залежним від нього, яке становить ПЕРИФЕРІЮ конструкції. Так, наприклад, у сприйнятті складнопідрядного речення з підрядним порівняльним *Fear passes from man to man / Unknowing, / As one leaf passes its shudder / To another* (Simic PA, 2) синтаксична форма конструкції активує концептуальні ознаки образ-схеми ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ, на основі яких ми розуміємо головне речення *Fear passes from man to man* як синтаксично незалежне, якому підпорядковане підрядне порівняльне *As one leaf passes its shudder / To another*.

Специфіка синтаксичного зв'язку, за допомогою якого елементи синтаксичних конструкцій поетичного тексту поєднуються один з одним, розуміється нами завдяки вкоріненості в доконцептуальному досвіді образ-схеми ЗВ'ЯЗОК, концептуальними ознаками якої є *зв'язність, контакт, поєднання, взаємодія, взаємозалежність, співвідношення, внутрішня близькість, сполучення, скріплення, з'єднання чого-небудь із чимось* [4: 357, 377; 11: 117-119]. Саме ця образ-схема наділяє наше розуміння навколишнього світу зв'язністю. Образ-схема ЗВ'ЯЗОК є чи не найголовнішою для розуміння синтаксичних конструкцій, адже увесь синтаксис тим чи іншим чином ґрунтується на зв'язках і відношеннях. Пояснимо це на прикладі: *You are ice and fire, / The touch of you burns like snow* (Lowell NALW, 1299). Аналізована конструкція є складним безсполучниковим реченням, до якого входять дві частини, поєднані без сполучника. Оскільки ці речення сприймаються нами як ЧАСТИНИ ЦІЛОГО синтаксичної конструкції, які розташовані поряд, ми підсвідомо намагаємося встановити зв'язок між ними, який дозволить нам зрозуміти смисл конструкції. Це складне безсполучникове речення ми можемо перетворити на складносурядне речення із причиново-наслідковим зв'язком, вираженим сполучником *so*: *You are ice and fire, so the touch of you burns like snow*. Таким чином, у синтаксичній формі конструкції об'єктивується концептуальна ознака *зв'язність* за допомогою безсполучникового зв'язку, що ґрунтується на образ-схемі ЗВ'ЯЗОК.

Розуміння хіазму, анафори, епіфори, паралелізму, тобто синтаксичних конструкцій, в основі яких лежить повторення певних елементів синтаксичного ланцюжка, пов'язане з образ-схемою ПОВТОРЕННЯ, концептуальними ознаками якої є *імітація, наслідування, подібність* [11: 126], напр.: *time is the school in which we learn / time is the fire in which we burn*

(Schwartz PH, 13). Наведений уривок побудований на паралелізмі та анафорі. Частина синтаксичної конструкції є тотожними за будовою. Це складні речення з підрядними означальними, під час сприйняття яких у свідомості читача активується концептуальна ознака *подібність*, на основі якої дві частини конструкції сприймаються як подібні не лише за формою, але й за значенням. Така синтаксична конструкція актуалізує смисл: з одного боку, з плином часу люди вчаться, набувають досвіду, а, з другого, з кожною годиною наше життя минає.

Отже, результатом перцепції є формування смислу синтаксичної конструкції поетичного тексту, який виявляється через аналіз концептуальних ознак просторових образ-схем. Образно-схематичне значення синтаксичної конструкції – це схематична, гештальтна структура, яка відтворює події реальної або створеної автором поетичного тексту уявної дійсності лише в загальних обрисах. Наповнення синтаксичних конструкцій змістом здійснюється в ході концептуалізації: мисленнєвого конструювання явищ або подій навколишнього світу. Дослідження цього етапу семіозису становить подальшу перспективу дослідження синтаксичних конструкцій текстів сучасної американської поезії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барт Р. Основы семиологии // Структурализм: "за" и "против" / Р. Барт. – М.: Прогресс, 1975. – С. 157–163.
2. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: [монографія] / Лариса Іванівна Белехова. – [вид 2-е, доп. і перероб.]. – М.: ООО "Звездапад", 2004. – 376 с.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: [курс лекций по английской филологии] / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2000. – 123 с.
4. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф; [пер. с англ. И.Б. Шатуновский]. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
5. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / Чарльз Сендерс Пирс; [пер. с англ. К. Голубович и др.]. – М.: Логос, 2000. – 448с.
6. Фурс Л. А. Форматы представления знаний в синтаксисе / Л. А. Фурс // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – №1. – С. 166–181.
7. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Фундаментальные направления современной американской лингвистики / А.Ченки. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – С. 340–369.
8. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко. – СПб.: ТОО ТК "Петрополис", 1998. – 432 с.
9. Якобсон Р. Язык и бессознательное / Роман Якобсон; [пер. с англ., фр., К. Голубович, Д. Епифанова, Д. Кротовой, К. Чухрукидзе, В. Шеворошкина]. – М.: Гнозис, 1996. – 248с.
10. Brandt L., Brandt P. A. Cognitive Poetics and Imagery [Електронний ресурс] / L. Brandt, P. A. Brandt. – 19 p. – Режим доступу: http://www.hum.au.dk/semiotics/docs2/pdf/brandt&brandt/cognitive_poetics.pdf
11. Johnson M. The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson. – Chicago; L.: University of Chicago Press, 1987. – 227 p.
12. Kemmerer D. Is Syntax Based on Spatial Image Schemas in the Inferior Parietal Cortex? Evidence against Deane's Parietal Hypothesis / D. Kemmerer // Cognitive Linguistics. – 1998. – Vol. 9, № 2. – P. 180–188.
13. Lakoff G. M. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y.: Basic Books, 1999. – 624 p.
14. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites / R. W. Langacker. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – V.1. – 516 p.
15. Tabakowska E. Linguistic expression of perceptual relationships: Iconicity as a principle of text organization (A case study) / E. Tabakowska // Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature / Ed. by M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999. – P. 409–422.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. ATL: The American Tradition in Literature / [Ed. By G. Perkins]. – N.Y.: Mc Crawhill, Inc, 1994. – 2115 с.
17. NALW: The Northon Anthology of Literature by Women: The Tradition in English / [Ed. by Sandra M. Gilbert, Susan Cubar]. – N.Y.: W.W.Norton & Co., 1985. – 2457 p.
18. PA: The Postmoderns: The New American Poetry Revised / [Ed. by Donald Allen and George F. Butterick]. – N.Y.: Grove Weidenfeld, 1982. – 436 p.
19. Schwartz PH: Schwartz D. Poems [Електронний ресурс]. – 75 p. Режим доступу: http://www.poemhunter.com/i/ebooks/pdf/delmore_schwartz_2004_9.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Антоніна Стрільчук – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: когнітивна семіотика, когнітивна поетика, когнітивна граматики, лінгвосинергетика.

КАУЗАТИВНО-ФАКТИТИВНА ЗОНА ДІЯЛЬНОСТІ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ/ГЕРОЇНИ НАРОДНИХ КАЗОК ВЕЛИКОБРИТАНІЇ В ГЕНДЕРНОМУ АНАЛІЗІ

Олена ТКАЧИК (Київ, Україна)

У статті аналізуються гендерно обумовлені причинно-наслідкові мотиви дій казкових персонажів, відображених в англійському фольклорі, як таких, що безпосередньо впливають на дитячу свідомість і мають велике значення при формуванні мовної картини світу як кожної окремої особистості, так і підостаючого покоління взагалі.

Ключові слова: чоловічий/жіночий персонаж, британські народні казки, гендерні стереотипи, фактитивно-каузативні мотиви поведінки, концептуальний простір, чоловік/дружина, одруження.

The article examines gender conditioned cause-and-consequence motives of fairy tales characters' actions, which are regarded as such that influence children's consciousness and have a significant influence on the language mapping of the world formation of a separate personality as well as a rising generation as a whole.

Key words: male/female character, British fairy tales, gender stereotypes, factitive-and-causal motives of behaviour, conceptual space, husband/wife, marriage.

Казковий епос як частина усної народної прози є великим пластом англійської словесності. Як вказує В. Гнатюк, „казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія” [4: 204].

Гендерний фактор у народній казці виявляється на всіх стадіях її творення та функціонування і впливає з основних характеристик цього фольклорного жанру – його естетичного та ідейного спрямування, дидактичних цінностей, моральних уявлень народу, його мрій, сподівань та прагнень.

Гендерні стереотипи у народних казках Великобританії (НКВ) досі не були предметом дослідження. З останніх робіт, присвячених аналізу лінгвостилістичних, структурно-композиційних та антропологічних особливостей англійських казок, можна назвати праці В.С.Аппатової, І.В.Гейнце, Н.Ф.Єремєєвої, О.І.Лещенко, О.Д.Нефьодової [2], [3], [5], [6], [7]. **Перспективним й актуальним** є вивчення статево зумовленої різниці у презентації фольклорних персонажів, зокрема каузативно-фактитивних мотивів їхньої поведінки, з позицій когнітивної лінгвістики.

Метою даної статті є дослідження гендерно зумовлених вчинків персонажів НКВ, які формуються їхніми мотивами, причинами і метою дій (функцій) казкових героїв. Як правило, виконуючи певні дії, герої НКВ керуються передусім благородною метою – допомогти знедоленому і покарати зло, бажанням подолати перешкоди, розбагатіти і знайти своє щастя, отримати допомогу, повернутися додому. Крім цих каузативних мотивів, існують ще й додаткові: жага до мандрів; вигнання з рідної домівки; необхідність знайти зниклий об'єкт; необхідність знайти кохану людину, яка зникла; бажання одружитися; жага до пригод; потреба знайти роботу; бажання помститися за скоєне зло.

Аналізуючи концептуальний простір англійських народних казок, Н.Ф.Єремєєва зауважує, що найбільш характерними для англійських народних казок (АНК) каузативними комбінаціями є: „безкорислива благородна мета + бажання подолати перешкоди + (жага до мандрів / вигнання з рідної домівки / необхідність знайти зниклий об'єкт)” [5: 10].

З існування тріади „причина-дія-результат” впливає те, що результат (фактитив) безпосередньо диктується причиною тієї чи іншої дії. Це пояснює тісний зв'язок фактитивних мотивів в АНК з переліком каузативних мотивів. До найбільш характерних фактитивних мотивів позитивного персонажа АНК належать: здобуття щастя та багатства, перемога над злом (встановлення справедливості, допомога постраждалому), подолання перешкод, отримання допомоги, одруження, повернення додому. Менш частотними є такі фактитивні мотиви: неповернення додому, одержання роботи, поразка в боротьбі зі злом, подальше існування в бідності та негараздах, знайомство зі світом, задоволення жаги до мандрів, виявлення зниклого об'єкта, знаходження зниклої коханої людини. Але можливість неоднозначного завершення казкового сюжету (досягнення / недосягнення мети) веде в деяких випадках до появи антонімічних корелятивів.

Найбільш характерним наслідком цілеспрямованих дій позитивного героя є досягнення такого сукупного результату, як: „перемога над злом + подолання перешкод + отримання допомоги + знаходження зниклого персонажа + повернення додому (+ одруження)”, „перемога над злом + подолання перешкод + отримання допомоги + неповернення додому + (здобуття щастя та багатства + знайомство зі світом)” [5:10].

Згадані вище результати дій героя пов'язані зі щасливим завершенням казкових пригод, із досягненням поставленої мети. Більш важлива роль таких фактивних мотивів, як „здобуття щастя та багатства” і „одруження” у порівнянні з відповідними каузативами пояснюється тим, що ці результати в казці можуть і не плануватися героєм від початку, матеріальна ж винагорода є своєрідною компенсацією за безкорисливу працю.

Продовжуючи дослідження з точки зору гендера, зауважимо, що в НКВ *одруження* як один із найпоширеніших компонентів фіналу казки може виступати як *винагорода* і для маскулітних і для фемінних персонажів, мотивація яких є різною. Варто зауважити, що саме для жінки питання одруження є важливим в усіх видах англійських фольклорних творів. Стереотипно вважається, що життя молодій дівчині набуває повноцінного змісту поряд із заможним чоловіком. Саме тому в переважній більшості випадків одруження є винагородою для жінки / дівчини, яку вона заслужила, наприклад, своїм коханням та відданістю (*The Fish and the Ring*).

Дівчина може щасливо одружитися завдяки своїй красі, вмінню танцювати, співати. Головна героїня казки *Catskin* була чудовою танцівницею і зачарувала принца своїм вбранням: *When she entered everyone was surprised at so beautiful a face and form dressed in so rich and rare a robe, but the young lord at once recognized his beautiful sweetheart, and would dance with none but her the whole evening.*

Особливі здібності у веденні домашнього господарства, вміння куварити можуть бути вирішальними для чоловіків при виборі дружини. Прикладом є казка *Tom Tit Tot*, де король повірив, що дівчина вміє прясти п'ять клубків прядива за день, що вважалось нечуваним результатом у ті далекі часи, і одружився з нею: *“Five skeins!” cried the king. “By my garter and my crown, I never heard tell of anyone who could do that! Look you here, I have been searching for a maiden to wife and your daughter who can spin five skeins a day is the very one for me”*.

Щасливе одруження як відновлення справедливості при несхильності долі в минулому є досить поширеним сюжетом у казках, де головною героїнею є дівчина-сирота, як, наприклад, у казці *Tattercoats*. Загалом образ дівчини-сироти трапляється частіше в НКВ, ніж образ хлопця-сироти, – це підкреслює її безпорадність, скрутне становище в оточуючому світі.

Стереотипна думка про конкурентний характер чоловічих стосунків, прагнення визнання, задоволення чоловічої амбіційності знаходить свої корені і в чарівних НКВ. Закономірно, що знедолений, але щирий серцем герой-юнак відновлює справедливість, змінюючи свою долю на щасливу, не завдяки одруженню з заможною дівчиною, а через отримання багатства завдяки своєму розуму, силі, відвазі. Винагородою для героя-чоловіка за перемогу над злими силами, є визнання його найсильнішим, найрозумнішим. Одруження з дочкою джентльмена, як у казці *Dick Whittington*, що відбувається після цього, є тільки підтвердженням щасливої кінцівки.

Переважає більшість казок має сюжет, фіналом якого є одруження бідної дівчини з багатим джентльменом, принцом або королем, де його багатство виступає головною позитивною рисою і, водночас, є гарантією кохання, щасливого життя молодого подружжя. Для дівчини визначальною рисою є краса, що робить неважливим її фінансове становище та походження. На доказ цьому виступають численні казки, де дочка короля, не погоджуючись одружуватися з розрахунку, тікає від батька і живе в бідності, працюючи служницею і допомагаючи на кухні в іншому королівстві. Принц, увагу якого привертає її краса, вміння готувати, танцювати тощо, пропонує їй одруження, і тільки після цього з'ясовується, що вона має знатне походження, багата (головна героїня є „бідною” дочкою короля у казках *Cap of Rushes*, *Tattercoats*, *The Three Heads of the Well* та багатьох інших).

Достатньо широко використовуваним є мотив боротьби двох жінок за привабливого багатого молодого чоловіка. Як правило, негативним виступає образ злої чаклунки (*a witch-*

woman'), яка, накладаючи чари на об'єкт своєї симпатії, позбавляє його можливості звертати увагу на інших претенденток. Позитивна героїня ('*abeautiful maiden*') доводить своє кохання і відданість, протистоячи багатьом перешкодам. У казці '*The Black Bull of Norrway*' дівчина була покарана за те, що не послухалася наказу свого юнака не рухатись, доки він не прийде з битви. Він не повернувся до неї після бою, і після довгих пошуків вона тричі приходить до нього вночі, намагаючись розчаклувати його. Іноді у чарівних казках зустрічаються виразні відверто еротичні мотиви.

Казки на зразок '*Molly Whuppie*', де схема одруження „він-багатий + вона-бідна” вмотивована відважною поведінкою головної героїні, її розумом та сміливістю (вона вийшла переможницею у протистоянні з велетнем, знайшла багатих чоловіків для своїх двох сестер та для себе), є нетиповими для НКВ. Розум, кмітливість та рішучість ("*she always had her wits about her*") якщо і з'являються в описі жінки ('*Nix Naught Nothing*'), то є лише допоміжними характеристиками до її головної позитивної риси – краси.

Висока оцінка, повага та визнання інших приходять з умінням володіти ситуацією, можливістю знайти вихід, вчасно прийняти правильне рішення. Цими рисами володіє герой-чоловік. Типовою поведінкою жінки у скрутній ситуації є усвідомлення безвиході, неможливість прийняти рішення, підкорення долі, про що в казковому сюжеті свідчать безпорадні сльози героїні: *Well, she were that frightened, she'd allus been such a gatless mawther, that she didn't so much as know how to spin, an' what were she to dew to-morrer, with no one to come nigh her to help her. She sat down on a stool in the kitchen, and lork! how she did cry!* ("*Tom Tit Tot*"). Аналізований матеріал не показав жодного прикладу подібної поведінки чоловіка, який завжди несе на собі відповідальність за наступний перебіг подій, займає активну життєву позицію, сам приймає рішення і знаходить вихід зі складної ситуації.

Поодинокі казки, в яких бідний чоловік одружується на багатій дівчині, є глибоко іронічними, а одруження має випадковий характер. Нерозумні жінка чи чоловік — образи порівняно небагатьох НКВ. Через свою недолугість вони зазнають невдачі в усьому, за що беруться, їх часто обдурюють, б'ють, обкрадають. Але вони завжди виявляються моральнішими та справедливішими від своїх кривдників. Тому народ оповідає про них із неприхованою симпатією. Нерідко абсурдні рішення та вчинки недотепи допомагають йому. Так, у казці '*Lazy Jack*' безглузді дії головного героя розчаклували дівчину: побачивши, як Джек несе на спині віслюка, вона розсміялася – і знову здобула вміння чути і говорити. За це її батько одружив їх. Сюжети казок „вона-багата + він-бідний” досить рідкісні і є, швидше, іронічною ілюстрацією до прислів'я „Дурням щастить”.

Життєвий шлях бідного юнака часто пов'язаний з усілякими негараздами й випробуваннями. Виявляючи сміливість і розум, послуговуючись допомогою другорядних позитивних персонажів та користуючись магічними речами (скринька, що виконує бажання, чарівною паличкою), головний герой перемагає злі сили й здобуває багатство ('*The Golden Snuff-Box*'). Тільки в новому, вищому статусі героя чоловік може одружитися з жінкою, яка має відповідне майнове становище.

Варіантом такої самої закономірності є наділення героя з низькими фінансовими можливостями маєтком та титулом через одруження з дочкою заможної титулованої особи. Наприклад, у казці '*Jack the Giant-Killer*' парубок, селянський син, зробивши ряд героїчних вчинків, звільняє країну від велетнів, які тероризували весь народ, розчаклує полонених тощо. У винагороду отримує від короля Артура руку дочки графа та замок із землями (відповідність схемі „він-багатий + вона-багата”). *Whereupon, as a reward for his good services, the king prevailed upon the aforesaid duke to bestow his daughter in marriage on honest Jack. So married they were, and the whole kingdom was filled with joy at the wedding. Furthermore, the king bestowed on Jack a noble habitation, with a very beautiful estate thereto belonging, where he and his lady lived in great joy and happiness all the rest of their days* ("*Jack the giant-killer*").

Іншим прикладом може бути відома англійська казка '*The Red Ettin*', названа за іменем жахливого триголового страховиська. Повага до батьків, хоробрість та гострий розум допомогли простому хлопцеві перемогти велетня і визволити молодшого брата та інших полонених, серед яких була дочка короля. *Then the king married his daughter to the young man*

who had delivered her, and he gave a noble's daughter to his brother. Отже, як показують два наведені приклади, одруження може бути винагородою і для чоловіка, якщо багата жінка є варіантом подарунка в поєднанні з покращенням соціального та майнового становища героя.

Казки про шлюбну зраду є абсолютно нетиповими для англійського фольклору. Твори, у яких обігрується цей мотив, викривають аморальність, подружню невірність як сімейне та суспільне зло. Подекуди чесна жінка вдається до хитрощів, щоб позбутися набридливих залицяльників. Вона запрошує їх у гості за відсутності чоловіка, ставить їм різні умови, при виконанні яких чоловіки потрапляють у комічні ситуації, зазнають покарання за свої непристойні наміри.

Розлучення з чоловіком є покаранням для жінки. Найчастіше причиною є її неслухняність. Через невиконання наказу свого чоловіка жінка залишається без нього, довгі роки важкою працею доводячи своє кохання та відданість. Дружина, яка змушена була сім років працювати у наймах і відстоювати свою гідність за те, що не послухалася свого чоловіка, була зрештою винагороджена його поверненням (*'The Three Feathers'*). У казці *"Cherry of Zennor"* дівчина, що закохалась у свого хазяїна, мусила покинути його домівку і ніколи більше його не бачити через порушення заборони заходити до певної кімнати. В основу цих творів закладено визнання першості чоловіка в подружньому житті, а роль жінки зведено до статусу підлеглої особи, непокора якої заслуговує на покарання.

Таблиця 1.

Матеріальне становище		чоловічого персонажа	
		низьке	високе
жіночого персонажа	низьке	6 %	54 %
	високе	2 %	38 %

Як свідчить таблиця 1 (підрахунки проводилися на матеріалі сюжетів 96 казок), соціальний статус, титулованість та рівень достатку є визначальними для чоловіка, в обов'язки якого входить утримання сім'ї. У переважній більшості казок позитивний чоловічий герой подається без опису зовнішності; його „привабливість” тим більша, чим вищий його статус і прибуток.

Певні узагальнення приводять до висновку, що фольклор Великобританії пропагує стереотипну думку про те, що щасливе одруження можливе за умови, що чоловік є багатого, титулованою особою з високим становищем у суспільстві, а жінка є красивою і відданою дружиною, турботливою матір'ю.

Аналіз каузативно-фактивної зони діяльності головних персонажів у НКВ показує, що зміна незалежного статусу на одруження передбачає першочергову зацікавленість саме жінки. Закономірно, що заможний чоловік зупинить свій вибір на тій, яка є найгарнішою. Перспектива стати дружиною є основною можливістю самореалізації жінки, адже, відповідно до сюжетів досліджених казок, її роль у стародавньому суспільстві зводилася до жінки-матері та жінки-дружини. Гендерно протилежні ідеали чоловіка (найбагатший) та жінки (найгарніша) є взаємозумовленими і впливають із виконуваних ними суспільних ролей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Английские народные сказки (на англ. языке) / Сост. В.А.Верхогляд. – М.: Просвещение, 1986. – 127с.
2. Аппатова В.С. Атрибутика персонажей британской народной волшебной сказки: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 1990. – 18 с.
3. Гейнце И.В. Фразеологические единицы в английском детском фольклоре: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Московский гос. лингвист. ун-т. – М., 1991. – 26 с.
4. Гнатюк В. Передмова до збірки „Народні казки” (1913) // Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. — К.: Наук. думка, 1966. — С. 202-207.
5. Єремеева Н.Ф. Концептуальний простір англійської народної казки: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К., 1997. – 19 с.
6. Нефьодова О. Д. Особливості лінгвістичної організації тексту британської літературної казки: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Д. Нефьодова. – Харків, 2001. – 18 с.

7. Нефёдова Е.Д. Особенности интертекстуального взаимодействия британской литературной и народной сказок // Лингвистична і вербальна комунікація у XXI столітті: тенденції і преспективи: Матеріали Міжнародної конференції. – К.: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. – С. 38-39.

8. Children of the Salmon and Other Irish Folk Tales. – Poolbeg Press Limited, 1988. – 349 p.

9. EnglishFairyTales. - Wordsworth Editions Limited, 1994. – 256 p.

10. Irish Folk Stories for Children. – Mercier Press, 1983. – 96 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Ткачик – кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії і практики перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: дослідження гендерної та когнітивної лінгвістики.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЧАСОВИХ ФОРМ У ТЕКСТАХ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Тетяна ТОКАРЕВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається вживання часових форм дієслова як стилістичних засобів; розкриваються особливості реалізації та функціонування категорії часу з точки зору лінгвістики тексту.

Ключові слова: категорія часу, художній стиль, часова структура, просторово-часовий континуум.

The article views the usage of the tense forms of the verb as stylistic devices in belles-lettres texts; it highlights the peculiarities of realization and functioning of the category "Time" from the point of view of linguistics of the text.

Key words: category „time“, belles-lettres style, space-temporal continuum, tense structure.

Часові форми дієслова як диференційні ознаки стилю вже багато років знаходяться у центрі уваги дослідників стилю. Їх синонімія у системі, різноманітні транспозиції у вживанні вимагали і вимагатимуть проведення таких досліджень, у яких морфологія і синтаксис розглядатимуться із точки зору стилістики. Цим обумовлюється також перспектива подальшої дослідницької діяльності, яка повинна передбачати ще більше аспектів спільних досліджень у галузі граматики і стилістики, особливо у сфері функціональної стилістики, лінгвістики тексту та ін. Той обсяг досліджень у даному аспекті, який маємо на сьогоднішній день, належить швидше до царини макростилістики, в той час, коли у функціональній стилістиці залишаються багато невирішених проблем, які можуть бути предметом подальшого дослідження.

Категорія часу – одна із найважливіших категорій просторово-часового континуума, яка знаходить своє відображення у мові. Із середини 70-х років у зв'язку із бурхливим розвитком лінгвістики тексту пріоритетною сферою вивчення функціонування часових форм став рівень тексту. Саме тоді й були розпочаті дослідження функціонування граматичної категорії часу на рівні тексту такими вченими-лінгвістами, як З.Я.Тураєва, О.І.Москальська, М.П.Брандес, В.А.Співак, Н.Д.Марова, Г. Вайнріх, З. Латцель. На теперішній час проблема художнього часу знову викликає підвищений інтерес лінгвістів на рівні художнього дискурсу. **Актуальність** проблеми обумовлена зростаючим інтересом до питань простору і часу у художній літературі, оскільки тут спостерігається складне переплетення часових пластів, порушення хронологічної послідовності, фабульності подій, пошуком нових шляхів у реалізації механізму вираження та функціонування художнього часу.

Мета даної статті полягає у розкритті та аналізі деяких особливостей реалізації та функціонування категорії часу у текстах художньої літератури.

Що стосується саме даного аспекту, то необхідно в першу чергу звернутися до результатів досліджень, проведених Л.А.Скибою, які мали на меті проаналізувати процентне співвідношення різних часових форм у функціональному стилі художньої літератури. А саме: презенс – 28%, претерит – 60%, перфект – 3%, плюсквамперфект – 8% (із розрахунку на кожні 200 тисяч словоформ у *Aktiv Indikativ*). Отже, найбільш характерним для стилю художньої літератури є претерит, він добре пасує для зображення, яке є основним способом викладення у художній літературі. Також при описі автори часто користуються претеритом, особливо у епічних творах. Як спеціальні функції у стилі художньої літератури можна виділити претерит пережитого мовлення та футуристичний претерит. Перфект виявляє себе стосовно вживання у мистецькій прозі як початковий (*Eröffnungspferkt*) та завершальний

перфект (*Schlußperfekt*), який утворює так звану «рамку», в самій же «рамці» вживається претерит. Перфект також може включатися до ланцюжка претерита, розривати його і цим самим наголошувати на зміні способу бачення. Як зазначила Е.Шендельс, така зміна часових форм претерита і перфекта має у белетристиці велику стильову цінність [6:96].

Дуже поширеним способом створення стилістико-морфологічних прийомів є так звана транспозиція форми, тобто перенос слівформ у сферу дії іншого граматичного значення, і, отже, використання цієї слівформи у значенні, яке йому не притаманне.

Особливо широкі транспозиційні можливості має дієслово, і, перш за все, сполучення часових значень дієслівних форм у результаті сполучення двох планів часу, один із яких виражається безпосередньо формою з її основним загальномовним значенням, а інший – мовленнєвим, або ситуативним контекстом, напр.: переносне використання форм теперішнього часу.

Форма теперішнього часу використовується у художній літературі і в усному розмовному мовленні для позначення дії у минулому: „*Franz steht oft vor der Pfandkammer Alte Schönhauser Straße, drin in der Pöpelstube verhandelt er mit dem und jenem, man kennt sich, Franz studiert die Zeitungsrubrik: Einkäufe, Verkäufe, mittags trifft er sich mit Mieke (A. Döblin. Berlin Alexanderplatz).*

Тут події неначе переносяться з минулого у теперішній час, читач неначе «залучається» до цих подій. Транспозиція часу має у таких випадках образну експресію. Форма теперішнього часу може вживатися у значенні актуального майбутнього часу, тобто дії, яка готова відбуватися у момент мовлення: „*Wir waren für Montag verabredet. Leider geht es nicht, ich bin dienstlich verhindert. Wollen Sie bitte so nett sein und ihm hinterlassen, ich erwarte bis zehn Uhr seinen Anruf*“.

В останньому реченні акцентована суб’єктивно-модальна експресія форми теперішнього часу в імперативному значенні, тобто форма теперішнього часу транспонована в імперативне значення. В усно-розмовному мовленні форма теперішнього часу може використовуватися для експресивного волевиявлення, наприклад: „*Wolle wir schon reingehen - ich glaube, es wird Zeit*“ [1:287].

Експресія даного вживання полягає в тому, що дія, яка пропонується або диктується, уявляється мовцем (тією особою, яка говорить), як дія, яка вже відбувається у момент мовлення.

Багаточисленними та різноманітними є метафоричні переосмислення форми простого майбутнього часу в розмовному мовленні: це і позначення дії, синхронної із моментом мовлення, і позначення минулої події, що суб’єктно актуалізується у теперішньому часі, і для вираження різноманітних модальних значень і т. ін.

Шість часових форм дієслів надають у розпорядження справжню комплексну систему часових вказівок, особливо тоді, коли часові рамки диференціюються завдяки додатковій вказівці на час, яку виконують прислівники (*jetzt, einst, bald, nachmittags*) чи інші прислівникові означення (*heute Abend, in drei Tagen, voriges Jahr, bei Sonnenaufgang*).

1) Домінуючими часовими формами є презенс і претерит. У писемному мовленні за статистикою граматики DUDEN 53% часових форм складає презенс, 38% - претерит, 5,5 % - перфект, 3,2 % - плюсквамперфект, 1,5 % - футур I, 0,03% - футур II. Вказівки на майбутній час у зв’язку із цим збільшуються, але вони замінюються через *das futurische Präsens*, або через перфект: *Morgen fahren wir nach Dresden* замість *Morgen werden wir nach Dresden fahren* [4:229].

У розмовній мові все ж таки перфект частіше вживається замість претерита. Говорять: *Gestern bin ich nach Dresden gefahren* а не *Gestern fuhr ich nach Dresden*.

2) Претерит часто вживається у романах, новелах, казках, детективах та ін. Презенс – у повідомленнях, репортажах, наукових статтях (трактатах). Із стилістичної точки зору розрізняють часовий ряд для розповіді (претерит і плюсквамперфект як давно минулий час) і для повідомлення (презенс і перфект як давно минулий час). Також і в ліричних творах ми швидше зустрінемо презенс, ніж претерит, оскільки лірика виражає відчуття, настрої та думки. Презенс часто використовується у баладах, як наприклад у Й.В.Гете („*Erlkönig*“):

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?

*Das ist der Vater mit seinem Kind,
Er hat den Knaben wohl in der Arm,
Er fasst ihn sicher, er hält ihn warm.*

Але можна зустріти й претерит, наприклад у Т.Фонтане („Ribbeck“):

*Herr von Ribbeck auf Ribbeck im Havelland,
Ein Birnbaum in seinem Garten stand,
Und kam die goldene Herbstzeit
Und die Birnen leuchteten weit und breit.*

3) У літературознавстві дуже велику роль відіграє розмежування між часом, який використовується для зображення події у самому тексті і часом, який фактично займає подія, про яку розповідається. На перебіг часу звертається увага і у кінофільмах. Так, наприклад, у класичному вестерні «12 годин опівдні» («High Noon») часовий проміжок, у який відбувається перестрілка між шерифом і злочинцем у події фільму (*Filmhandlung*) та у реальному фільмі триває 5 хвилин, при цьому у кінофільмі весь час показують годинник.

4) Важливим стилістичним засобом є зміна часових форм від претерита у спокійній розповіді, до презенса для передачі події, яка дуже швидко відбувається, і потім знову повернення до спокійного темпу розповіді у претериті.

5) Закони, які стосуються людини, закони природи і математичні закони, прислів'я із життєвою мудрістю, народні прикмети про погоду – всі ці вислови, які постійно діють, оформлюються у презенсі [4:232].

Проаналізуємо деякі особливості зміни часових форм, а саме стильовий презенс та інші можливості. Відомим стилістичним засобом є зміна розповідної форми претерит на презенс у оповіданні для зображення якоїсь напруженої сцени. Одними із творів, у якому ця особливість проявилася дуже вишукано, є роман Й.В.Гете «Страждання молодого Вертера». Роман у листах викликав свого часу багато протиріч та непорозумінь, оскільки зображав самогубство. Саме цей роман, разом із драмою «Гьотц фон Берліхінген» в один момент зробили Гете відомим.

Із тексту роману видно, що Гете, як юрист, знав напевне, про що він писав, та й медичні деталі є досить реалістичними. Як вже було сказано, «Вертер» - роман у листах, які видаються його другом, який наприкінці повідомляє про смерть Вертера. Останній лист до Шарлотти Кестнер, яку він палко кохає, але та залишається для нього недосяжною, завершується словами: „*Sie sind geladen – Es schlägt zwölf!* So sei es denn! - Lotte! Lotte, lebe wohl! Lebe wohl!“ Слова „*Es schlägt zwölf!*“ свідчать про те, що була північ. Далі слідує заключне повідомлення друга, який видав листи. „*Ein Nachbar sah den Blick von Pulver und hörte den Schuss fallen; da aber alles stille blieb, achtete er nicht weiter darauf*“ – тут розповідним часом є претерит (*sah, hörte, blieb, achtete*).

„*Morgens um sechse tritt der Bediente herein mit dem Lichte. Er findet seinen Herren auf dem Boden, die Pistole und Blut. Er ruft, er fasst ihn an; Keine Antwort, er röchelt nur noch. Er läuft nach den Ärzten, nach Alberten. Lotte hört die Schelle ziehen, ein Zittern ergreift alle ihre Glieder. Sie weckt ihren Mann, sie stehen auf, der Bediente bringt heulend und stotternd die Nachricht, Lotte sinkt ohnmächtig vor Alberten nieder*“. Спочатку йде вказівка на час доби „*morgens um sechse...*“, відбувається заміна претерита на презенс у коротких реченнях із великою кількістю дієслів, які показують динаміку тих подій: *tritt herein, findet, ruft, fasst ...an, röchelt, läuft, hört, ergreift, weckt, stehen auf, bringt, sinkt...nieder*.

У наступному епізоді, в якому описується візит лікаря і огляд пораненого Вертера, відбувається зміна часової форми претерит на плюсквамперфект який вказує на дію, яка відбулася раніше у минулому; використовуються багато дієслів: *kam, fand, schlug, waren gelähmt, hatte ... geschissen, war herausgetrieben, ließ, lief, holte*. Перейдемо до наступного етапу розвитку подій. „*Aus dem Blut auf der Lehne des Sessels konnte man schließen, er habe sitzend vor dem Schreibtisch die Tat vollbracht, dann ist er heruntergesunken, hat sich konvulsivisch um den Stuhl herumgewälzt*“. Тут діє часове вираження у формі складного дієслівного присудка „*konnte ...schließen*“, потім з'являється кон'юнктив I як можливість „*habe vollbracht*“, кон'юнктив II був би вираженням нереальної дії, потім перфект „*ist ...heruntergesunken, hat sich ... herumgewälzt*“. Описуючи сцену, коли Вертер лежав на спині

напроти вікна, як його підняли з підлоги та поклали на ліжку, як виглядало його обличчя, обличчя ще живої, але вже майже мертвої людини, письменник знову повертається до розповідної часової форми претерит та плюсквамперфект: *lag, war, kam, trat herein, hatte gelegt, hatte verbunden, rührte, röchelte, erwartete*“. У фрагменті, де автор описує прощання батька з сином і смерть Вертера, Гете знову використовує претерит: *kam ...hereingesprengt, küsste, kamen, fielen ... nieder*, потім скорочений плюсквамперфект „*geliebt (hatte)*“, наступною часовою формою знову вживається претерит: *hing, verschieden war* як давно минулий час і перехід до виразу „*um zwölf mittags*“, вживання дієслів у претериті: „*starb, tuschten*“.

Проаналізуємо останній епізод: „*Nachts gegen elfe ließ er ihn an die Stätte begraben, die er sich erwähnt hatte. Der Alte folgte der Leiche und die Söhne, Albert vermocht's nicht. Man fürchtete für Lottes Leben. Handwerker trugen ihn. Kein Geistlicher hat ihn begleitet*“. Основне навантаження має тут вказівка на час „*nachts gegen elfe*“, дієслова вживаються у претериті: „*ließ... begraben, vermocht's, fürchtete, trugen*“. В останньому реченні вживається перфект „*hat ... begleitet*“.

Вся подія представлена дуже реалістично, але що стосується часової структури, то тут спостерігається чітка вказівка на те, що у романі розповідається вигадана історія. Саме дуже чіткий час за годинником занадто впадає у вічі: опівночі (*um zwölf Uhr Mitternacht*) лунає постріл, о шостій годині ранку (*um sechs Uhr morgens*) пораненого Вертера знаходить служник, опівдні (*genau um zwölf Uhr mittags*) герой помирає і близько одинадцятої години вечора (*nachts gegen elf Uhr*) відбувається поховання – у реальному житті такий швидкий перебіг подій навряд чи може трапитися [4: 234-236].

Актуальним аспектом дослідження категорії часу як стилістичного засобу є аналіз вживання у художніх текстах часової форми *Präsens historicum*. Під теперішнім історичним часом традиційно розуміють вживання презенса у розповіді про минулі події з метою їх оживлення (актуалізації) (*Vergegenwärtigung*). Назва цього явища походить, як нерідко буває у лінгвістиці, від одного із його випадків, а саме, від використання презенса у авторському тексті історичних хронік, наприклад: „*1685 stirbt der König, es beginnt ein Interregnum...*“ (тепер цей тип зазвичай називається хронологічним теперішнім часом). Між історичною хронікою та художнім твором (перш за все – його авторським текстом) існує, як відзначалося ще у 40-50-х роках ХХ століття у роботах Г.Мюллера та особливо К.Гамбургера, принципова різниця у теперішній орієнтації: якщо в хронікально-документальному жанрі описуються події, які мали місце в дійсності, і, як наслідок, у реальному часі, про який розповідає автор з точки зору свого моменту мовлення (*Erzählzeit*), то у белетристиці – події вигадані, чи, у всякому випадку, художньо переосмислені. Тому вони і представлені у першу чергу у відповідному авторському сюжеті у часі, який ним (автором) визначений (*erzählte Zeit*), який є частковим випадком текстового часу (*Textzeit*) та існує у двох основних варіантах – сюжетній послідовності (власне розповідь) та сюжетній одночасності чи повторюваності (опис), причому другий варіант є тут різнобічним і, зазвичай, підключається до першого. Із сказаного випливає, що ключові поняття вищеназваного визначення історичного теперішнього часу (розповідь про минуле, актуалізація) потребують по відношенню до художніх текстів уточнення [2:3]. Крім того, явище, яке аналізується, зустрічається у сучасній белетристиці не у вигляді побутової розповіді із зачином типу: «Іду я вчора по вулиці і бачу...», який, зазвичай, приводиться у якості учбового прикладу на *Präsens historicum* (це ще один доволі специфічний випадок), а у нашаруванні на інші граматико-стилістичні явища, які визначаються особливостями видів мовлення і їх комбінацій.

Одним із видів такого нашарування є авторське мовлення художнього твору. Воно є тією «полярною» сферою, у якій реальний час, із якої б позиції ми його не розглядали – авторської або читацької – виступає у найбільш невідповідному вигляді. Якщо в історичному романі ще можна говорити про більш чи менш наявну співвіднесеність подій, які зображуються з точки зору обох комунікаторів, тобто до минулого у власному розумінні слова, то в інших жанрах вона стає менш визначеною, а у фантастичному романі майбутнього, де описуються неначебто реальні (по крайній мірі, для автора) події, про таку

віднесеність говорити взагалі немає необхідності, хоч і тут в німецькій мові вживаються форми «минулого» (претерит) чи «теперішнього» (презенс). Тому універсальну трактовку ні значення самих форм часу, ні вживання презенса замість претерита у термінах реального часу дати не можна, цей час визначає лише деякі випадки, у тому числі і наведені вище приклади. Тут не можна керуватися і лише сюжетним часом, оскільки художній сюжет (як і будь-який твір мистецтва) завжди сприймається як такий, що оживає перед нашими очима, тобто є раз і назавжди актуалізованим, незалежно від того, якими дієслівними формами він виражений. Таким чином, поняття реального часу (теперішнього і минулого) повинні бути замінені по відношенню до авторського мовлення в цілому на більш загальні поняття, а ефект актуалізації, навпаки, потребує більш конкретного тлумачення [2:4].

Далі розглянемо особливості вживання неконтрастивного (жанрового) презенса. Принципова відмінність цілісного художнього тексту з основною лінією розповіді у презенсі від аналогічного тексту у претериті полягає, на думку В.А.Жеребкова та Г.Н. Россихіної, у протиріччі між мовленнєвою формою «розповідь» та інваріантним компонентом значення презенса (граматичний теперішній час), яке зберігається у всіх випадках його вживання.

Дійсно, якщо розповідь за своєю природою («одна подія після іншої») передбачає закритість кожної із послідовно віднесених подій, то інваріант презенса, як би його не визначали - «континуум буття» (за Х.Брінкманом) чи «невідокремлення від граматичного моменту мовлення» (за А.В.Бондарко) – завжди включає в себе протилежний момент – відкритість дії, тоді як претерит недиференційовано суміщає у собі відкритість і закритість, реалізуючи залежно від умов контексту, будь-який із цих варіантів, тобто маючи можливість повної гармонії із розповіддю. У презенса, навпаки, ця гармонія є неповною. Інваріант його значення допускає завершення дії тільки з одного боку – з початку або з кінця, з іншого – вона залишається відкритою, незавершеною, що надає дієслівній дії «псевдоактуальності» (термін Е.І.Шендельс) у видо-часовому плані на відміну від актуалізації самого сюжету, який має, скоріш за все, психологічну природу [2:4-5]. Для перерахування одноразових подій у простій (ланцюжковій) послідовності такої однобічної закритості достатньо, однак, вона закладена у часовій формі як такий і тому вимагає розширеного залучення контекстних засобів перфективізації дії (граничне дієслово, прислівники із значенням миттєвості, спеціальні синтаксичні конструкції і т. ін.), які завдяки своєму власному значенню підсилюють динамічність розповіді:

1 *Als Pinneberg an diesem Abend nach Hause kommt (1), wird er plötzlich (2) von einer elektrischer Taschenlampe angeleuchtet, und eine Stimme ruft(3): "Halt! Hände hoch!"* (H.Fallada): (1) словоформа граничного слова *kommen*, яке закриває першу дію «з кінця» (термінативність); (2) *plötzlich* – прислівник миттєвості, який закриває другу дію «із початку» (імпресивність). (1-3) ланцюг пов'язаності (термін Б.М.Баланіна), який виключає вживання сполучника „als“ із значенням одноразовості.

Отже, для контрастивного презенса характерна деяка ілюзія зримості, яка визначається інваріантом значення цієї форми в цілому. Однак, при використанні презенса в описовій і особливо у розповідній функції, виникає необхідність у розширеному залученні засобів локалізації і перфективізації, які не тільки послаблюють цю зримість, але й вносять у висловлювання свої додаткові відтінки, які її перебивають, а саме – відтінок підвищеної динамічності при розповіді і звуженої статичності чи повторюваності при описі, що загалом може бути визначено як жанрова стилізація цілісного тексту під репортаж, або як його кінематографічність.

Якщо основна лінія авторської розповіді ведеться у претериті, то історичний презенс може бути використаний у рамках неповного тексту (*Teiltext*), частіше за все на стику абзаців. Зміна темпоральної форми викликає за контрастом ефект виділення, акцентування (*Hervorhebung*). Наприклад: 1) розповідь: *Das Zimmer wurde zusehends dämmeriger... Simone saß lieber im Dämmer als im elektrischen Licht. Da kommt Madame (L.Feuchtwanger)*; 2) опис: *Gleichwohl konnten sie ihn (Henri) deswegen verhaßt machen bei den Protestanten... Don Philipp sitzt und spinnt Pläne für sein Weltreich (H. Mann)*.

Контрастивне вживання презенса доволі характерне для сучасної белетристики. За тим же принципом у претеритальну авторську розповідь вводиться «позачасовий» презенс, який не відноситься до історичного теперішнього часу.

У сучасній художній прозі авторська мова і мова персонажів (переважно не висловлена вголос) часто зливаються у межах певних стилістичних прийомів, відомих під наступними назвами: 1) ремінесценція, яка нагадує у випадку подібного злиття про епізоди із життя персонажа, які передують основній лінії розповіді; 2) імажинація, яка передає удавані уявлення (а також сни) персонажа у авторському баченні (в авторській інтерпретації); 3) сенсуалізація, яка аналогічним чином зображує сприйняття і почуття персонажа; 4) медитація, яка містить подібне зображення роздумів персонажа і тому називається також пережитим мовленням. У всіх вищевказаних прийомах може вживатися історичний презенс, як контрастивний, так і неконтрастивний, причому, в останньому випадку (особливо у розповіді, яка ведеться від першої особи – *Ich-Erzählung*) ці види презенса майже не відрізняються один від одного, так як і від загальної лінії розповіді, оскільки тут відсутній не лише контраст часу, а й контраст особи, оскільки автор сам є головним персонажем. Тому цілісний текст із неконтрастивним презенсом утворює на базі невласне авторської мови ще один особливий жанр «потік свідомості» (*stream of conscience*), у якому, як і в будь-якому авторському тексті, можливі вкраплення прямої та непрямої мови персонажів, авторські відступи і ін. (як у романі Е.М.Ремарка «Чорний обеліск»).

У власній (прямій) мові персонажів художньої прози представлені у слабо диференційованому вигляді і з мінімальною частотністю всі перераховані вище випадки вживання історичного теперішнього часу. В цілому, можна говорити про імітацію прототипу історичного теперішнього часу, оскільки він виник, звичайно, не у тексті хронік, а у розмовному мовленні дописемного періоду. Наприклад: „*So saß ich damals, ich glaube, über einem Atlas und träumte mir Reisen aus. Da klopft es aufgeregt an die Tür, der Boy steht draußen und eines von den Weibern...*“ (St. Zweig). „*Kurz und gut, man figuriere sich: Es ist ein Novembernachmittag, kalt und regnet, dass Gott erbarm', ich komme von einem Amtsgeschäft die Alfstraße hinauf und denke der schlimmere Zeiten*“ (Th. Mann).

Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що при розгляді історичного теперішнього часу доцільно послідовно розрізняти план вираження і план змісту. У першому з них у художній прозі можна говорити про сюжетний презенс, у другому – про сюжетний теперішній час, для якого при презенсі характерні наступні основні ознаки, останні три з яких є факультативними: 1) інваріант значення форми (граматичний теперішній час), 2) актуалізація сюжету, 3) ослаблена ілюзія зримості дієслівної дії (псевдоактуальність), обумовлена власною семантикою перфективізуючих засобів контексту, 5) значення реального минулого, 6) додаткові ефекти тону, ущільнення та уповільнення, які викликаються локалізованим підключенням до розповіді описового презенса, 7) додатковий ефект акцентування, виділення, який виникає при контрастній зміні сюжетного претерита на презенс на межі неповного тексту (*Teiltext*) [2:5].

У цілому можна стверджувати, що в художній прозі представлені два види сюжетного теперішнього часу – презентальний (тобто «історичний») і претеритальний, які відрізняються один від одного у плані змісту за інваріантними значеннями відповідних форм (граматичний теперішній і минулий час), а також за цілим рядом більш часових ознак (наприклад, напівзакритість - закритість ланок розповіді). Обидва види практично ніколи не співпадають тут із реальним теперішнім і лише факультативно – з реальним минулим. Що стосується сюжетного минулого часу, то він виражається при сюжетному презенсі перфектом чи претеритом і при сюжетному претериті – плюсквамперфектом, а вже при виході на рівень самостійного сюжету набуває властивості сюжетного теперішнього часу і переходить на відповідні йому засоби – презенс чи претерит із тим же розподілом понять граматичного, текстового (тут сюжетного) і реального часу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для инситутов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1990. – 320 с.
2. Жеребков В.А., Россиянина Г.Н. Настоящее историческое в тексте художественной прозы (на материале немецкого языка) / Иностранные языки в школе. - № 4, 1983. – с.3-6.

3. Зиндер Л.Р., Строева Т.В. Пособие по теоретической грамматике и лексикологии немецкого языка (для студентов педагогических институтов). – Ленинград: Учпедгиз, 1972. – 147 с.
4. Büntig, Karl-Dieter (Prof. Dr.). Ratgeber. Stilsicheres Deutsch. Tandem Verlag GmbH, Königswinter, Köln. – 320 S.
5. Duden Band 4: Die Grammatik, hrsgg. vom Wissenschaftlichen Rat der Duden – Redaktion, Duden-Verlag, Mannheim. 1984, S. 143/4.
6. Glusak T.S. Funktionalstilistik des Deutschen. Minsk: Verlag “Wyscheischaja Schkola“, 1981. – 171 S.
7. Heringer, Hans Jürgen. Grammatik und Stil. Praktische Grammatik des Deutschen. – Berlin: Cornelsen Verlag, 1989. – 384 S. 1. Auflage – 2. Druck 1995.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Токарєва – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: стилістика, теоретична граматики.

МЕТАМОВНІ ФРАГМЕНТИ В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Роман ТРИФОНОВ (Харків, Україна)

Розглянуто ті фрагменти з роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», у яких головний персонаж, від імені котрого ведеться оповідь, вербалізує своє сприйняття деяких мовних знаків та практик їх уживання в сучасну добу. Показано, як у такий спосіб на метамовному рівні авторка розкриває світобачення персонажа й кодує суспільно значущі ціннісні позиції.

Ключові слова: метамова, мовна особистість, мовна картина світу, пострадянська мова, оцінка, конотація, сарказм.

The article considers the fragments from Lina Kostenko's novel "The Notes of Ukrainian Mantal", in which the main character of the novel verbalizes his view of some language signs and their modern usage. The way how the author shows the main character's world-view and codes socially significant value positions, on the metalingual level is highlighted.

Key words: metalanguage, language personality, language mapping of the world, post-soviet language, evaluation, connotation, sarcasm.

У поетичній творчості Ліни Костенко дослідники проаналізували вже найрізноманітніші мовні аспекти – як у ліриці, так і в історичних віршованих романах (С. Богдан, Г. Губарева, С. Єрмоленко, Т. Іванова, Ю. Калашник, О. Карпенко, М. Мельник, Н. Місяць, Л. Петрова, Л. Пришляк, Л. Ставицька, О. Степанюк та ін.). Серед усього варто звернути увагу, що об'єктом спеціальних досліджень ставав концепт (в інших термінах – словообраз, мовно-естетичний знак) СЛОВО, важливий для лірики поетеси, що засвідчено, наприклад, низкою студій у новітньому ювілейному випуску збірника «Культура слова» (2010). Зокрема, Н. Мех запропонувала спостереження про те, що вербалізований концепт СЛОВО в поетичній мові Л. Костенко має ширшу семантику, ніж лексема в словниках, а саме: ‘слово – потенційна нескінченність сенсів’ [5: 53]. В. Калашник і Л. Савченко розглянули *слово* в єдиній тріаді з вербально-естетичними знаками *душа* і *печаль*, показавши його інтегрованість у ментальні й естетичні структури емоційного переживання дійсності [2]. І в дослідженні інтертекстуальних форм функціонування поезії Л. Костенко в семіотично неоднорідному інтернет-просторі (С. Чемеркін) на передньому плані опиняється рядок «Страшні слова, коли вони мовчать...» [8].

Об'ємний прозовий твір «Записки українського самашедшого», опублікований наприкінці 2010 р., ще потребує різноманітного мовознавчого аналізу. Осмислення цього тексту в культурних та історичних обставинах доби і в координатах естетичних вартостей відображене наразі в широкому спектрі рецензій, від захоплених до різко негативних. Його потужний соціальний резонанс робить пропонуване дослідження актуальним.

З називанням цього прозового твору романом багато хто не погоджується: «Традиція “охудожнення” публіцистичних рефлексій теж давня – згадати бодай “Моральні листи до Луцілія” Сенеки або “Небожа Рамо” Дідро. Але видавці в анотації нарекли “Записки...” романом – й цим, схоже, спровокували неадекватні критичні оцінки», – пише К. Родик [6]. С. Пиркало сформулювала думку в такий спосіб: «Якби я займалася піаром цієї книги, я б краще назвала її не прозовим дебютом, а дебютом полеміста чи соціального коментатора» [http://bukvoid.com.ua, 23.02.2011]. Доволі симптоматичні також твердження рецензентів: «Методологічною помилкою є сприйняття героя – автора записок, як реального персонажа,

між тим це всього лише – ідеал мужчини, яким його бачить авторка. [...] Намагання почути в цих записках чоловічий голос – марне завдання. Зате голос Л. В. чується дуже виразно, тож слухайте, що думає про наше суспільство та, хто про нього думає в своїй добровільній екзилі» [7] (зберігаємо особливості мови рецензентів); «Як не крути, перед очима стоїть образ Ліни Костенко. І кожна теза сприймається не інакше як саме її моральні настанови» [1].

Звичайно ж, з огляду на таку присутність Ліни Костенко, хай і в ролі «соціального коментатора», у романі виявляються певні питомі риси її як мовної особистості. Це стосується й значущості ментальних образів мови та слова, загалом сприйняття їх. Привертає увагу те, як ця частина уявлень про дійсність репрезентована в метамовному коментуванні. Рефлексивність головного персонажа виявляється й на рівні рефлексії над словом як відображенням дійсності – матеріальної та духовної. З'ясування особливостей і функцій метамовних фрагментів у романі «Записки українського самашедшого» становить мету цієї статті. Метамовні роздуми й зауваження в романі зустрічаються часто – у ході роботи над цим дослідженням їх виокремлено сорок – і здебільшого навантажені й концептуально, й прагматично.

Дуже показовим моментом у тому, як персонаж та авторка сприймають слово в сучасній Україні, є неодноразово наголошена метамовно ідея викривленої референції – невідповідності слів дійсності. Такі фрагменти мають спільні риси: вони оцінні, при цьому слово як «чистий» репрезентант концепту зіставляється з тим, що воно насправді позначає в конкретних історичних і суспільних умовах. Останні оцінюються зі знаком «мінус», а слово має протилежну, позитивну оцінку: «Чому все купується і продається? Чому домінує жлобство на державному рівні? Чому все це називається – демократія, народовладдя?!» [4: 292]. Загалом у цьому типі коментарів їх об'єктом стає передусім якраз слово *демократія*: «Я за все своє життя не наслухався таких пасквілів на народ, як наговорено при цій, з дозволу сказати, демократії» [4: 26]; «– Що ж ти хочеш від суспільства, яке за одне століття пережило три суспільні формації? – сказав Лев, інвертований на пустелю. – Монархію, та ще й російську, соціалізм, не апробований на дрозоділах, а тепер ще й олігархат під псевдонімом “демократія”» [4: 288]. Навіть якщо інша лексема є в системі мови та в системі уявлень про життя нейтральною, то внаслідок протиставлення негативним реаліям оцінка зміщується в бік позитивного полюса – нормативний тип оцінки, за Н. Аругюною: «Ті ж самі голоси, той самий “касетний скандал”, ті ж дебільні ситуації у верхніх ешелонах влади. Я тільки не знаю, чому це зветься політикою. Політика, строго з грецької, це мистецтво керувати державою. Натомість тільки й чуєш: “політика – це мистецтво компромісів”, “політика – це брудна справа”, “бардак”, “дерибан” і т. д.» [4: 46–47]. В останньому прикладі авторка ніби цілеспрямовано вербалізує найважливіші складники, що їх розглядають у концептологічних дослідженнях: етимологію, прецедентні вислови, асоціативи.

І. Кононов слушно відзначив у рецензії на роман: «Через пересічного героя, його рідних, його друзів і знайомих, через політиків і особливо через ЗМІ постає образ країни. Цей образ має дві складові – нормативну і реальну. І ці складові не відповідають одна одній, постійно конфліктують у душах героїв» [3]. Тож у метамовних коментарях референційна невідповідність є виявом зазначеного конфлікту, концептуального розриву.

Такий самий концептуальний розрив наявний у протиставленні: мова персонажа – мова сучасності. Ця антитеза акцентована як частина загального небажання героя адаптувати свій світогляд під неприйнятні вимоги доби: «Вона підходить до мене, прилягає мені на груди, обдавши пахощами своїх парфумів – чи то вечірня фіалка, чи терпкий і п'яний “Едем”. Раніше сказали б: “Я втрачаю від неї голову”, тепер кажуть: “Я торчу”. А я старомодний. Я втрачаю від неї голову. Я називаю її доленька й зіронька» [4: 203]. Життєві невдачі персонаж також ілюструє неактуальністю важливих для нього слів: «Мої справи кепські. Я втрачаю надію на роботу, не кажу вже – за покликанням, тепер це слово не модне, але хоча б якусь. Скрізь ввічливо відмовляють, бо хто я такий? Без рекомендації, без дзвінка» [4: 151]. Навіть у тих випадках, коли коментар про «сучасність» певного слова не містить оцінного підтексту щодо самого слова, загальний дух негаразду іррадіює негатив на лексему,

характерну для доби: «Він [батько головного персонажа – Р. Т.] блискучий перекладач, але ж з мов живих на мову ледь животіючи, отже, по-сучасному мовлячи, – у що він інвестував своє життя?!» [4: 262].

Цікаво, що в низці метамовних фрагментів герой опирається негативним зразком мови сучасності, а от в одному раптово виявляє у власному ідіолекті такий самий мовний знак, що стає підставою для нової інвективи від нього й від Ліни Костенко: «Мати притишено виводила своїм оксамитовим мецо: “А ми тую червону калину підіймемо...” [...] Киян ця мелодія не вставляє. Мимоволі і я вже звикаю до цієї огидної лексики. Живемо у липкій атмосфері звироднілого суспільства. Моральний лепрозорій розповсюджує коросту слів» [4: 290].

Сучасність і властива їй мовна свідомість у романі – це не лише впровадження в систему мови та мовну картину світу певних засобів. Характер доби для письменниці реалізується і в ставленні до традиційних, давніших і віддавна ціннісно навантажених знаків мови: «Все має бути спонтанне й гранично відверте – як фізіологічний акт, як бажання лайнутись або відлити в неположеному місці. Відливають на все. На батька, на матір, на літературу, на історію. Сміються до гикавки над самим словом “патріотизм”» [4: 287].

Розглянуті метамовні фрагменти варто сприймати як один із конкретних виявів загальнішої опозиції мови своїх (тих, хто кодує світобачення в правильних із погляду героя та письменниці мовних формах) і мови чужих (яка проголошується викривленою семантично, стилістично й аксіологічно). Чужі є не просто абстрактно чужими – вони зазіхають на мову своїх і беруть мовні знаки з неї для своїх потреб: «Політичні клоуни жонглюють словом “народ”» [4: 350]; «У паспорті національність не вказана, так що тепер будь-яка погань називається українською – “українська мафія”, “українська корупція”, “українська проституція”. Шахраї, злодюги, антисеміти, хабарники, пофігісти і матюгальники, держиморди й політикани, бюрократи й нувориші, затхлий спадок імперії, потолок зжужитих ідеологій – все приписується цьому народові, який уже й не знає, що з ним діється і в які Бермуди попав» [4: 24]. Уже з першого контексту (політичні клоуни) видно, що до мови чужих належить мова сучасних політиків, чиї лінгвальні риси конфліктують у свідомості персонажа й авторки з базовими ціннісними кодами («Визначають нам прожитковий мінімум. Тобто – мінімум для прожитку. Навіть не для життя, для прожитку!» [4: 197]) та лінгвокультурними засадами номінації («Ура! У нас уже є “лошадка”. Тобто новий прем’єр-міністр, згідно з термінологією президента. Щоправда, я ніколи не чув, щоб десь у світі прем’єр-міністрів відносили до класу непарнокопитних» [4: 139]) – отже, з мовною картиною світу, репрезентованою як природна. Саме звернення до семантики слова в природній картині світу дозволяє авторці зняти з нього нашарування, накладені ідеологізованою картиною дійсності: «Це ж 12-та річниця виведення радянських військ з Афганістану. Але до чого тут свято і феєрверк? Чи святкують, що та біда таки закінчилася, чи справді думають, що виконували “інтернаціональний долг”? Що вони кому заборгували? Хто їм що позичав?» [4: 84–85].

Різкий сарказм відіграє провідну роль у метамовному супроводі вербальної дії чужих – їхнього приміряння на себе претензійної номінативи: «Народ навіть мав приємність побачити в телеящику, як вони [політики – Р. Т.] у червоних мантіях у загадковій півтемряві пройшли ритуальне посвячення, зі схиланням коліна, з дотиком шпаги до плеча, і тепер вони шевальє. Ну, дяка Богу, слово знайдене. Бо геть були заплуталися на переході від соціалізму до демократії, ніяк не могли знайти відповідної форми звертання. Від товариша ще не одвикли, до пана-добродія ще не звикли. Принаймні до них тепер можна звертатися – товариші шевальє» [4: 229]. Засобом дискурсивної боротьби з такими мовними прийомами є не тільки контекстуальний сарказм, а й добір іншої номінативної одиниці – Ліна Костенко ще й вкладає її у уста «людини з народу», стилізуючи «простонародні» ігрові мовні ходи: «Знову обрали тих самих, отже, буде те саме. У нас є така стабільна обійма, яка завжди проходить. Моя теця називала їх проходимцями» [4: 209].

Розвінчання номінативом із дискурсу політиків-чужих відбувається, зокрема, шляхом апеляції до лінгвокультурних кодів, які мовцеві-персонажеві-авторці видаються недоречними, – прийом зниження: «Партій тих розвелося, вискакують, як прищі, на

незрілому обличчі демократії. Часом їх назви складаються в непристойну абрєвіатуру, мало не з трьох букв, або в щось однозначно тваринне. Приміром, був СЛОН, а тепер уже з'явився ЗУБР, себто – за Україну, Білорусь і Росію, за їхній знову нерушимий союз» [4: 56–57]. Сам вибір номінативної одиниці, який здійснюють представники певної соціогрупи, постає в динаміці як показовий, що дозволяє робити негативнооцінні висновки, ґрунтуючись на знанні про сценарії: «Опозиція створила Фронт національного порятунку. Сильно сказано: Фронт. Та ще й національного порятунку. Але поки дійшло до діла, перейменували його на Форум. Залишилась тільки літера Фе. Бо фронт це фронт, це треба боротися. А Форум якось м'якше, комфортніше – побалакали, сіли та й заплакали» [4: 79].

Загалом привертає увагу, що в аналізованому творі Ліни Костенко важливу роль відіграє метамовний прийом дискурсивного протиставлення чужим, який базується на розкритті змісту власної назви в лінгвокультурному аспекті. У таких ситуаціях чужі постають у невідгладному світлі через свою недостатню культурну компетенцію, про яку, на думку персонажа (авторки), свідчить вибір оніма: «Транслюють акцію “Бізнес-Олімп”. Те, що у нас зветься елітою, роздає саме собі національну премію “Прометей-престиж”. Але чому національну, все ж таки і Прометей, і Олімп – це антична Греція. І який престиж? Невже їм здається, що бути прикутим до скелі, з печінкою, закльованою орлом, це престижно? Може, вони думають, що Прометей сидів на Бізнес-Олімпі? Чи їм що промоутер, що Прометей?» [4: 95]; «У Москві в День усіх закоханих обвалився розважальний центр “Трансвааль”. З дитинства пам'ятаю: “Трансвааль, Трансвааль, ты весь в огне”. А тепер це всього лише аквапарк, сталєво-скляно-бетонна конструкція, що обвалилася на голову молоді, яка пурхала там на ковзанах, поняття не маючи ні про англо-бурську війну, ні про апартеїд. Там кров лилася, там боролися за свободу, Нельсон Мандела сидів 27 років, а їм розважальний центр. Ну, назвали б Цицикамма, у Південній Африці є такий парк. Або Лімпопо, річка така є. Але ж ні, Трансвааль. Красиве слово. Може, їм що Трансвааль, що трансвестит? Профанація чужих трагедій, навіть на рівні слів» [4: 336]. Уже згаданий вище концептуальний розрив тут набуває форм розриву культурного, і мовним маркером його стають власні назви в рефлексії.

Вище авторка в мовленні героя демонструє культурне протиставлення з українською діловою та політичною верхівкою, а також із певним узагальненим типажем творця сфери розваг (вони в контексті про «Трансвааль»). Ще однією соціогрупою, культурний розрив із якою засвідчує текст «Записок українського самашедшого», є американські військові – часті гості стрічки повідомлень, у спогляданні, осмисленні й коментуванні якої проводить чимало часу персонаж. Номінативна діяльність цієї соціогрупи – також об'єкт коментарів і зауважень героя; виходить такий собі дискурс міжкультурної комунікації в його версії: «Американська операція в Афганістані називається “Анаконда”. Але ж до чого тут анаконда, величезна змія з родини удавів, що водиться десь у тропіках, живиться рибою і молодими крокодилчиками, – вона ж присохне до тих кам'янистих гір, як присохли були англійські чоботи, присохли радянські» [4: 205]; «Про війну в Іраку вже теж забувають. Там уже й не шок, і не трепет – операція в Ель-Фалуджі називається “Гнів примари”. Буйна фантазія у військових, назви прямо з кінобойовиків. Неясно тільки, хто кому там примара і чому такий кривавий у тієї примари гнів» [4: 363]. Це теж прагматично забарвлена метамовна дія – лінгвальне виведення чужого за межі культурного поля.

Цим не вичерпуються фрагменти, у яких власні назви стають об'єктом метамовного коментування в прозовому творі Ліни Костенко. В інших випадках ідеться не так про відчуження, як про певний лінгвокультурний коментар на ґрунті конотацій: «На Атлантиці розгулялися урагани. Накоївши лиха на Кубі, один тепер насувається на штати Луїзіану і Техас, а другий погнав на Мексику. І чого це урагани так гарно називаються, такими ніжними жіночими іменами? Ізабель, Азалія, Наемі, Лілі» [4: 238]. Показово, що в наведеному прикладі, як і в більшості фрагментів з онімами, власна назва функціонує в контексті негативу й небезпеки (зрештою, саме небезпечні та катастрофічні події герой – споглядач новин – повсякчас виокремлює). Лише раз на початку роману зустрічається позитивний метамовний контекст із власною назвою, де сприйняття оніма мотивоване в ірраціонально-асоціативний спосіб, підставою для оцінки стає зовнішня форма знака: «...Я

народився під впливом зірки Альгерат у сузір'ї Ворона, – поняття не маю, у якій це галактиці, просто чув з радіоточки на кухні: “Народжені у цей день”. В астрологічний патронат я, звичайно, не вірю, а все ж приємно бути народженим під зіркою з таким загадковим іменем» [4: 19].

Отже, дослідження показало, що метамовні роздуми, вербалізовані у відповідних висловах, є в романі Ліни Костенко засобом творення образу головного персонажа, а з позиції самого персонажа – засобом визначення та відстоювання власного місця в дискурсивному просторі на тлі, з одного боку, сучасного дискурсу, з другого – системи української мови. Вони дозволяють мовцеві відмежовуватися від світоглядно чужих, обстоювати певні базові для нього цінності, втілені в мовних знаках, захищати власну картину світу – концептуальну і мовну – від деструкції. Різноманітні функції метамови мають бути далі ретельно досліджені у зв'язку зі світоглядом і настановами мовних особистостей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гузьо Г. «Записки...» українського божевілья / Галина Гузьо : [електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua/articles/89561>.
2. Калашник В. С. Мовно-естетичні знаки *душа – печаль – слово* у поетичному світі Ліни Костенко / Володимир Калашник, Любов Савченко // Культура слова / НАН України ; Ін-т укр. мови. – Вип. 73. – К. : Вид. дім Д. Бураго, 2010. – С. 16–22.
3. Кононов І. Лінія оборони Ліни Костенко / Ілля Кононов : [електронний ресурс] // Режим доступу : <http://ostro.org/articles/article-157046>.
4. Костенко Л. В. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
5. Мех Н. О. Лінгвокультурологема *ЛОГОС* у поетичному світі Ліни Костенко / Наталія Мех // Культура слова / НАН України ; Ін-т укр. мови. – Вип. 73. – К. : Вид. дім Д. Бураго, 2010. – С. 49–53.
6. Родик К. Кафка назавжди. Ліна Костенко як дзеркало українського дискурсу / Костянтин Родик : [електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1853/164/65820>.
7. Санченко А. «Записки українського самашедшого»: інструкції з прочитання / Антон Санченко : [електронний ресурс] // Режим доступу : <http://sumno.com/literature-review/zapysky-ukrajinskogo-samashedshego-instruktsiji--1>.
8. Чемеркін С. Г. Слово Ліни Костенко в Інтернеті // Культура слова / НАН України ; Ін-т укр. мови. – Вип. 73. – К. : Вид. дім Д. Бураго, 2010. – С. 69–72.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Роман Трифонов – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: дискурсологія, мовна особистість, лінгвопрагматика.

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЛЕКСИЧНОГО ПОВТОРУ В ТЕКСТАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ РОЗАМУНДИ ПІЛЬХЕР "WINTERSONNE")

Наталія ХОДАКОВСЬКА (Київ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню прагматичних аспектів використання лексичного повтору як засобу створення певного мовленнєвого ефекту в художньому тексті, виявлено діапазон смислових можливостей лексичного повтору в німецькомовному художньому тексті, визначено роль та прагматичні функції лексичного повтору в створенні мовленнєвих форм.

Ключові слова: повтор, лексичний повтор, лексико-синтаксичний повтор, тавтологія, анафора, епіфора, анадіплож.

The article is devoted to investigation of pragmatic aspects of using lexical repetition as a means of creation of stylistic effect in the fiction text. The range of semantic potential of lexical repetition in the German speaking fiction text is defined, the role and pragmatic functions of lexical repetition in creation of speech forms is described.

Key words: repetition, lexical repetition, lexical-semantic repetition, tautology, anaphora, epiphora, anadiplosis.

Розвиток в останні десятиліття такої галузі науки лінгвістики, як лінгвістика тексту визначила багаточисельні дослідження художнього тексту, категорій, які його визначають, і засобів, які беруть участь в його побудові. До таких засобів відноситься **лексичний повтор**, який і є об'єктом даної статті.

Лексичний повтор стає об'єктом вивчення не тільки лінгвістики, але й суміжних наук: логіки, психолінгвістики, психології, прагматики, теорії комунікації. Безперечно, великий досліджуваний матеріал, присвячений лексичному повтору, свідчить про складність та

багатогранність цього явища. Вибір теми зумовлено тим, що це лінгвістичне явище не до кінця вивчено. У багатьох авторів описані види повтору та їх функції, визначені основні риси різних функціональних стилів, але немає встановлених закономірностей вживання певного виду повтору в кожному із них. У сучасній стилістиці лексичному повтору присвячено монографії Азнаурової Е.С., Шведової Н.Ю. [1;25] та роботи на матеріалі англійської мови (Арнольд І.В., Маліновський Е.Ф та ін.) [2;16], німецької мови (Бекетова О.В., Головкіна Н.Т. та ін.) [3;9], французької мови (Дуднікова Т.С., Гак В.Г. та ін.) [10;6], російської мови (Семіна С.І., Васильєва Ю.В. та ін.) [21;4] та української мови (Коваль А.П., Жук Т.В. та ін.) [13;11].

Актуальність даної статті визначається постійним інтересом до мовних особливостей художнього тексту. Дослідження прагматичних аспектів художнього тексту отримує особливу актуальність, оскільки уможливує інтерпретацію не тільки мовних особливостей, а й художнього тексту в цілому.

Метою статті є дослідження прагматичних аспектів використання лексичного повтору, його можливості, роль та прагматичні функції в художньому тексті (на матеріалі роману Розамунди Пільхер "Wintersonne").

Об'єктом дослідження є лексичні повтори.

Матеріалом для вивчення проблеми слугував роман Розамунди Пільхер "Wintersonne".

Предметом дослідження в даній роботі стали прагматичні особливості повтора.

Новизною роботи є те, що проведено дослідження прагматичних особливостей лексичного повтора на матеріалі конкретного роману. В статті здійснюється також визначення прагматичних функцій лексичного повтора в мовленнєвих формах художнього тексту.

Залучення до аналізу матеріалу різносистемних мов дозволяє припустити універсальність повтору як принципу текстоутворення та способу граматики-стилістичної організації тексту, показати поліфункціональність повтору в різних мовах, що проявляється до того ж на всіх рівнях структури мови [1:16]. Аналізу піддавались різні аспекти вживання повторів, а саме: використання повторів конкретними алюрами [23], структурно-семантичні та синтаксичні особливості повторів [30;2]. Ряд досліджень присвячено вивченню окремих видів повтору: дистантному [12], синтаксичному паралелізму [17].

У більшості досліджень повтор і його види розглядаються як стилістичний засіб. Серед стилістичних функцій повтору пріоритетними є функції посилення та виділення [7], коли повтор виділяє, підкреслює важливе для висловлювання слово, акцентує на ньому увагу читача. Окрім стилістичних функцій повтор виконує також синтаксичну функцію, а саме, засобом зв'язку на рівні фрази [7;22;5]. У цьому випадку він носить обов'язковий характер тобто свобода вибору між конструкцією з повтором і конструкцією без повтору відсутня. Такий повтор може бути експресивним, але не в цьому його головна роль.

Повтори передають додаткову інформацію емоційності, експресивності та слугують важливим засобом зв'язку між реченнями. Письменники використовували граматику повтор задля відображення хвилюючих моментів у житті людини, її емоційного стану, наприклад: "Und es hat einen Garten, aber das ist mitten **im Winter** auch kein Trost." "Es ist ja nicht immer **Winter**." "Ich weiß nur nicht, was um alles in der Welt ich da oben mit mir anfangen soll" [32: 100].

Згідно І.Р. Гальперіну, синтаксичний повтор включає в себе **анафору, епіфору, анадіплож, полісіндетон** [8: 23-48]. **Анафора** - стилістична фігура, що створюється повторенням одних и тих самих елементів мови на початку кожного паралельного ряду: рядка, строфи, абзаца. Анафора буває звукова, лексична, морфемна, синтаксична, тобто це "фігура мови, що утворюється повторенням певних звуків, слів, виразів, синтаксичних конструкцій на початку суміжних мовних одиниць" [24:25]. Мета анафори – стримати, закріпити в пам'яті читача наполегливо виділений повтором елемент. Анафора надає тексту, висловлюванню особливого ритму та виконує такі функції: 1) емоційне виділення будь-якої частини висловлювання; "**Ich weiß es nicht, Carrie. Ich weiß wirklich nicht, was los ist. Sie hat mir am Telefon davon erzählt, aber sie klang eher niedergeschlagen als himmelhoch jauchzend**" [26: 200]. 2) створення ефекту чергування подій; "**Vielleicht war das der erste Schritt zu seiner**

Gesundung gewesen. Vielleicht war dieses Gespräch die Fortsetzung. Er wusste es nicht. Er wusste nur, dass er sich besser, stärker, nicht mehr so überflüssig fühlte. Vielleicht hatte er sich doch ganz wacker geschlagen" [26:322]. 3) створення ефекту кульмінації; *"Ist es das?", fragte Elfrida mit einem Anflug von Skepsis in der Stimme. Eindeutig und unverkennbar. Oscar stieß einen Seufzer der Erleichterung aus. "Das ist es"* [26: 212]. Повтор виступає як один з основних елементів архітектоники твору, неодмінною умовою є повтор структури, лексичне ж наповнення цієї структури може частково варіюватися. Особливого смислового або експресивного навантаження анафоричний повтор в описаних прикладах не несе. Цей стилістичний засіб конденсує авторську думку, служить основою формування різноманітних образних уявлень, підсилює емоційне сприйняття твору.

Епіфора – стилістична фігура, протилежна анафорі, полягає у повторенні одних і тих самих елементів у кінці кожного паралельного рядка. Епіфора сприяє створенню ритму в художній прозі, завдяки ідентичності завершальних частин пропозиції. Але стилістичні функції епіфори не зводиться тільки цим. Епіфора підкреслює емоційну тотожність сміжних відрізків мовлення та виконує наступні функції: 1) може надавати частинам висловлювання емфатичного наголосу; *"Sie ist in Schottland? Was macht sie denn in Schottland?"* [26: 170]. 2) може сприяти створенню ефекту кульмінації; *"Aber nur wegen des Essens? Nur wegen des Essens. Von unseren Plänen kein Wort, bis alles unter Dach und Fach ist. Ein Geheimnis zwischen uns beiden"* [26: 192]. 3) може сприяти створенню ефекту припущень. *"Jeffrey hat mir erzählt, dass du in Schottland bist. Er hat mir die Nummer gegeben. Elfrida, ich muss dich um einen Gefallen bitten. Einen riesigen Gefallen"* [26: 242]. Повтор у даному реченні закликає підкреслити характерну деталь, яка в образній, запам'ятовуваній формі зображує явище.

Анадиплоза – фігура, що поєднує одним словом чи конструкцією передню строфу (чи речення) з наступною. Наприклад, *"In London? London stell ich mir ziemlich langweilig vor. Vielleicht sollten wir verreisen"* [26: 189]. *"Sie wissen nicht, was er macht oder wer er ist? Da sind Sie vermutlich der Einzige in Greagan. Er ist unser Pfarrer. Der Pfarrer der hiesigen Kirche. Der Pfarrer. Der Pastor"* [26: 228]. *"Um fünfundzwanzig Minuten nach zwölf ging er die St. Street entlang, stellte sich beim Portier von Whites vor und fragte nach Sir David Swinfield. Sir David sei an der Bar, wurde ihm gesagt, und erwarte einen Gast"* [26: 121]. Слова **London, Pfarrer, Sir David** "підхоплюються", їм надається додаткова інформація, щоб читач не залишив їх непоміченими. Повтор-підхоплення використовується і для конкретизації або надання додаткової інформації про предмет мовлення.

Полісиндетон – стилістична фігура, що характеризується зумисним нагромадженням сполучників (іноді прийменників) для підсилення кожного з членів речення. *"Ich habe meinen geliebten Hund Horaz mitgebracht, der mir Gesellschaft leistet, und ich habe meine Rente und nebenbei Nähe ich Kissen für ein ziemlich hochgestochenes Einrichtungsgeschäft in London"* [26: 27]. Полісиндетон пом'якшує перехід від однієї пропозиції до іншої. Його основна функція – це об'єднання. Найбільш часто в полісиндетон бере участь союз *und*, самий частотний союз усіх художніх і нехудожніх текстів.

До **синтаксичних повторів** належить таке явище як синтаксичний паралелізм [19:81-85]. Н.М. Разінкіна визначає його як "семантико-структурну єдність, що складається мінімально з двох компонентів (складових), які характеризуються синтаксичною тотожністю й логіко-сисловою спільністю" [20:195]. Синтаксичний паралелізм може визначатися як і відрізок мови, що складається з синтаксично однотипних конструкцій, об'єднаних загальною думкою. Такий відрізок мовлення може мати різну величину: малі форми (мікропаралелізм), тобто один член речення, і великі форми (макропаралелізм), тобто кілька самостійних або ж додаткових пропозицій. Він слугує для встановлення відповідностей між предметами і для створення мовної врівноваженості та ритмічної організації тексту. У паралельні конструкції можуть включатися різні члени речення або цілі фрази: *"Ich hätte Ihnen Bescheid gesagt", sagte er, "aber ich hatte keine Ahnung, wo Sie waren." "Ich hatte ja auch keine Ahnung, dass es nötig sein würde." Sie holte tief Atem* [26: 97].

Найчастіше синтаксичний повтор пов'язаний з повтором лексичним, що й дозволяє говорити про **лексико-синтаксичний повтор**. У складному реченні він виконує одночасно дві функції: експресивну і синтаксичну [15:10]. З одного боку, повтор акцентує увагу автора

на тому слові, яке він хоче виділити, підкреслити, і таким чином, виконує експресивну функцію, оскільки будь-який повтор за своєю природою є емоційним. З іншого боку, повтор головного члена речення обов'язково потребує присудку. Наприклад: *"Nicola dagegen hatte die Einladung abgelehnt, einmal weil sie hoffnungslos unsportlich war, aber auch weil sie gern mit Dodie allein sein wollte, damit die beiden Einkäufe machen und neue Kleider für Nicola kaufen konnten"* [26: 155]. *"Ich habe all die wunderbaren Ereignisse des heutigen Tages schon aufgeschrieben, dass Carrie zurück ist, dass wir im Restaurant waren und sie gesagt hat, dass wir beide zu Weihnachten vielleicht gemeinsam irgendwohin fahren"* [26: 249].

У стилістиці існує таке поняття як **тавтологія**, тобто повтор, який нічого не додає до змісту висловлювання. **Тавтологія** – повторення одного з коренів, що передбачає своєрідний акцент автора на певному явищі, яке має позитивний стилістичний ефект [14: 183]; неусвідомлюваний, мимовільний або, навпаки, навмисний повтор у межах словосполучення, речення, спільнокореневих або різнокореневих слів з тотожним чи подібним значенням [24: 677]. Тавтологічний повтор може мати сатиричний напрямок, розкриваючи пустоту та одноманітність персонажів. У мовленнєвих характеристиках персонажів повтори завжди поєднують експресивність і функціонально-стилістичні риси, експресивність і емоціональність. Завдання тавтології – затримати увагу на сказаному, увиразнити його, посилити емоційність і ритмічність мови. Наприклад: *"Heute ... heute habe ich zum ersten Mal das Gefühl, dass die höllischen Zeiten hinter uns liegen"* [26: 269]; *"Ich muss weitemachen, sagte er sich. Weitemachen, Schritt für Schritt"* [26: 223]; *"Natürlich", sagte sie. "Aber nicht gleich in den nächsten fünf Minuten. Oscar ging es in letzter Zeit nicht so gut und wir müssen uns ein bisschen erholen."* *"Natürlich, natürlich. Es wird sich schon eine Gelegenheit finden"* [26: 219]. Наведені приклади показують, що будь-які формальні елементи мови в художньому тексті можуть володіти силою емоційного впливу на читача. Тавтологія може бути стилістичним прийомом, який посилює дієвість мовлення.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що лексичний повтор як стилістичний засіб є розповсюдженим у художній літературі і використовується автором для передачі емоційного стану персонажів в різних життєвих ситуаціях, а також для надання розповіді ритмічності та динамічності. Будучи засобом структурної організації тексту лексичний повтор здійснює взаємодію реплік діалога, тобто слугує синтаксичним засобом скріплення реплік; об'єднує окремі абзаци або фрагменти художнього тексту з метою створення цілісної картини; забезпечує структурний зв'язок художнього тексту. Повтор як стилістичний прийом слугує також для акцентування будь-якої думки, бере участь у створенні характеристики персонажа, підтримує увагу читача до певної інформації, слугує фоном для привертання увагу до найбільш важливих слів або інформації, сприяє створенню ритмічного характеру художнього тексту. Результати дослідження підтверджують, що розгляд лексичного повтора не повинен обмежуватися тільки одностороннім висвітленням в рамках стилістики або риторики. В художній літературі потрібно розглядати повтори різних рівнів у взаємодії, оскільки вони націлені на досягнення певного ефекта впливу на читача. Отримані при дослідженні данні є перспективними при подальшому вивченні значущості лексичного повтора в різних типах тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. – Ташкент: Фан, 1988. – 121 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) / Ирина Владимировна Арнольд. – 3-е изд. М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
3. Бекетова О.В. Структурно-семантические та функциональные особенности фигур повтора в аргументативных текстах (на материале немецкой мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ольга Вікторівна Бекетова. – КДЛУ – К., 1998. – 18 с.
4. Васильева Ю.В. Повтор как принцип организации фольклорного текста (Лексико-синтаксический повтор в произведениях русского и англо-шотландского фольклора): дис. [...] канд. філол. наук: спец. 10.02.19 "Русский язык" / Юлия Витальевна Васильева, Саратов, 2004. – 213 с.
5. Власова Ю. Н. Анафоро-эпифорические производные во французской поэзии XIX - XX вв.: дис. [...] канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романские языки" / Юлия Николаевна Власова, М., 2002. – 200 с.
6. Гак В.Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1998. – 768 с.
7. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / Илья Романович Гальперин. М.: изд-во лит-ры на иностр. яз., 1958. – 459 с.
8. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистических исследований / Илья Романович Гальперин. М.: Наука, 1981. – 139 с.

9. Головкина Н.Т. Повтор как стилистическое средство в различных видах и жанрах речи : автореф. дис. [...] канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Наталья Трофимовна Головкина. – 1-й Моск. гос. пед. ин-т языков. – М., 1964. – 16 с.
10. Дудникова Т. С. Повтор как элемент ритма и его стилистическое значение во французской песне : автореф. дис. [...] канд. филол. наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / Тамара Сергеевна Дудникова. – Л., 1975. – 22 с.
11. Жук Т. В. Лексический и синтаксический повтор в украинском народном творчестве (на материале украинских народных сказок) : дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Татьяна Васильевна Жук. Национальный педагогический ун-т им. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 215 с.
12. Змиевская Н.А. Лингвостилистические особенности дистантного повтора и его роль в организации текста : автореф. дис. [...] канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Нина Александровна Змиевская. – Моск. гос. пед. ин-т им. М. Тореца. – М., 1978. – 25 с.
13. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / Алла Петрівна Коваль. К., Вища школа. – 1978. – 346 с.
14. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навч. посіб.] / Ірина Миколаївна Кочан. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
15. Летучева В.П. К вопросу о синтаксической функции лексических повторов в сложных трёхчастных конструкциях // Филологические науки. Вопросы синтаксиса русского языка. – Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. пед. ин-та и Мичуринского гос. пед. ин-та. – 1973. – С. 34-42.
16. Маліновський Е.Ф. Функціонування простого контактного повтору в сучасному англomовному дискурсі: дис. [...] канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Едуард Феліксович Маліновський. Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2006. – 202 с.
17. Мальцев В.А. Параллелизм, его связи с повтором и роль в организации художественного текста // Романское и германское языкознание. – Минск: Изд-во Минск. пед. ин-та ин. яз. – 1976. – № 6. – С. 128-140.
18. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
19. Москвин А.П. Выразительные средства современной русской речи. Тропы и фигуры. Общая и частная классификация. Терминологический словарь / Василий Павлович Москвин. Изд. 2-е, существ., перераб. и доп. М.: ЛЕНАНД, 2006. – 376 с.
20. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика / Нина Марковна Разинкина. М., 1989. – 182 с.
21. Семина С.И. Языковой повтор как конституент полипредикативного сложносочиненного предложения в современном русском языке : дис. [...] канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Русский язык" // Светлана Ивановна Семина, Таганрогский гос. ун.-т, 1999. – 197 с.
22. Сковородников А.П. Позиционно-лексический повтор как стилистическое явление // Филологические науки. 1984, № 5. – С.71-76.
23. Тимошук Л.Н. Повтор как лингвостилистический и структурно-композиционный элемент прозы В. Борхерта : автореф. дис. [...] канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Леонид Николаевич Тимошук. – Львов, 1975. – 19 с.
24. Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. Бажана, 2004. – 824 с.
25. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Шведова Наталья Юльевна. – М.: Азбуковник, 2003. – 378 с.
26. Pilcher Rosamunde Wintersonne. Roman. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. – Hamburg. 2002. – 767 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Ходаковська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: стилістика, лінгвістика тексту, стилістичний словотвір.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ И КОГНИТИВНОЕ ПРОСТРАНСТВО ЯЗЫКА

Светлана ЧУГУ (Винница, Украина)

У статті досліджуються особливості лінгвістичної репрезентації основних концептів роману «A Short History of Tractors in Ukrainian» сучасної британської письменниці Марини Левицької і наголошується на необхідності врахування фактів історичного, соціального та культурного характеру для вірної інтерпретації змісту цього художнього твору.

Ключові слова: інтерпретація, концепт, національно-мовна картина світу, концептуалізація, вербальна репрезентація, художній простір, фонові знання.

The article deals with the study of peculiarities of lingual representation of the basic concepts in the novel 'A Short History of Tractors in Ukrainian' by the contemporary British writer Marina Lewycka. It highlights the necessity to take into consideration the main historical, social and cultural facts to ensure adequate interpretation of the novel.

Key words: interpretation, concept, national-language model of the world, conceptualization, verbal representation, literary model, background knowledge.

Для современных лингвистических исследований характерным является повышение интереса к изучению закономерностей функционирования социокультурного слоя языка и установлению лингвистических характеристик дискурса с учетом его концептуальных особенностей. Особое внимание уделяется определению способов вербализации информационно значимого содержания, которое обеспечивает успех коммуникации между носителями разных культур, поскольку особенности мировосприятия, исторические,

социальные и культурные факторы находят отражение в концептуальной картине мира, в которой фиксируются основные знания об объективной действительности, приобретенные в процессе познания [1; 2]. На основе концептуальной (понятийной) формируется национально-языковая картина мира, которая является источником речевой деятельности и реализуется в дискурсе [4; 5].

Очевидно, что успешная коммуникация и адекватная интерпретация высказываний возможны только в том случае, когда коммуниканты имеют общие знания о реальном мире и эмоциональной сфере, закрепленные в языке, в силу того, что именно язык является неотъемлемой частью истории и культуры народа, объединяя коллективные и индивидуальные знания. На их основе посредством концептуализации формируются когнитивные структуры [3], которые находят отражение в дискурсе и в тексте через выбор и употребление определенных лингвистических средств.

В связи со сложностью и многоаспектностью концептуализации когнитивный анализ текстов разных жанров, в том числе художественных, дает достоверный результат, если при изучении особенностей репрезентации и вербализации национально-культурной и национально-языковой картин мира лингвистическими и художественными средствами в тексте учитываются данные междисциплинарных исследований, в частности в области когнитивной лингвистики, анализа дискурса и лингвокультурологии.

Одним из наглядных примеров неверного прочтения содержания художественного произведения, которое по своей глубине и актуальности проблематики сродни мемуарам, является первый роман современной английской писательницы Марины Левицкой «A Short History of Tractors in Ukrainian», опубликованный в 2005 году. Изучение отзывов об этом произведении свидетельствует о том, что, к сожалению, многие западные читатели восприняли роман, главным образом, как юмористический, в связи с незнанием особенностей жизни в советской стране в довоенное, послевоенное время и в эпоху Брежнева. Именно этот факт и не позволил критикам романа увидеть полифонический образ многострадальной Украины за описанием комических бытовых ситуаций и странностей в поведении Николая Маевского, главного героя романа, которому уже за восемьдесят и который живет в нескольких временных измерениях, но при этом не теряет любви к Украине и к жизни, а также готовности и желания помочь тем, кто оказался в беде.

Несмотря на положительные и хвалебные отзывы о стиле и чувстве юмора как главных достоинствах «бытового», по мнению западных читателей, произведения, недостаточные (фоновые) знания о советской реальности не позволили критикам дать правильную оценку содержанию романа. Поверхностное видение и неверная трактовка содержательного плана произведения свидетельствуют об отсутствии адекватного понимания его концептуальной основы, представленной переплетением ряда основных концептов, таких как РОДИНА, СЕМЬЯ, ЛЮБОВЬ, СОСТРАДАНИЕ, НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ, составляющих основу мироощущения и ядро в системе ценностей славянских народов, что и является лейтмотивом этого романа.

Приведем примеры, которые доказывают наличие в концептуальном пространстве текста указанных концептов и свидетельствуют об их значимости для правильной его интерпретации.

Ukraina: he sighs, breathing in the remembered scent of mown hay and cherry blossom [6: 1].

Instead of going home to Ukraina, Ukraina will come home to him [6: 26].

Особое внимание обращает на себя необычное написание названия родной для Николая страны *Ukraina*, которое употребляет не только он, но и его дочери.

Чувство сострадания к украинке Валентине, которая находится в Британии нелегально и пытается остаться в стране, используя любые, даже незаконные способы, руководит действиями Николая, хотя он осознает абсурдность брака с женщиной, которая моложе на сорок восемь лет. Кроме того, Николай рад возможности общения со своей соотечественницей, ведь он постоянно вспоминает о родной земле и об украинских традициях.

If I can save just one human being – one human being from this horror, do you not think this is the moral thing to do? [6: 32].

*You must understand, Nadezhda, **only I can save her!** [6: 4].*

Николай давно уехал из страны, но он всегда следил за развитием событий в Украине, поэтому он дает точную и исчерпывающую характеристику современной украинской действительности и объясняет факторы, которые оказали влияние на формирование мировоззрения Валентины. Николаю знакомы реалии жизни в стране и тяжелое материальное положение большинства украинцев.

*Clearly this Valentina, she is of quite different generation. **She knows nothing of history, even less about recent past. She is daughter of the Brezhnev era. In times of Brezhnev, everyone's idea was to bury all gone-by things and to become like in West. To build this economy, people must be buying something new all the time. New desires must be implanted as fast as old ideals must be buried. This is why she is always wanting to buy something modern. It is not her fault; it is the post-war mentality** [6: 140].*

Обе дочери Николая - младшая Надежда и старшая Вера, которой в детстве вместе с матерью удалось выжить в так называемом трудовом лагере, - чувствуют свое родство с украинской землей, хотя они знают о страшном трагическом времени голода, коллективизации и тяготах жизни беженцев.

*Peasants in the fields, folk-songs at harvest, **the motherland: what has all this got to do with me? I am a post-modern woman. I know about structuralism. I have a husband who cooks polenta. So why do I feel this unexpected emotional tug?** [6: 82].*

*In 1930, when my mother was eighteen, **her father was arrested. It was still several years before the purges were to reach their terrible climax, but it happened in the classic way of the Terror – a knock on the door in the middle of the night, the children screaming, my grandmother Sonia Ocheretko in her nightdress, her loose hair streaming down her back, pleading with the officers** [6: 64].*

Нельзя не согласиться, что Марина Левицкая мастерски описывает бытовые ситуации и повседневную жизнь своих героев. Вместе с тем, целый исторический пласт жизни народа, всепоглощающее чувство страха, голод, массовые репрессии, дефицит, отсутствие элементарных свобод в тоталитарном обществе остались вне внимания западных читателей и критиков, несмотря на их представленность эксплицитно в поверхностной структуре романа.

***The labour camp at Drachensee was a huge, ugly, chaotic and cruel place. Forced labourers from Poland, Ukraine, Belarus, conscripted to boost the German war effort, communists and trade unionists sent from the Low Countries for re-education, Gypsies, homosexuals, criminals, Jews in transit to their deaths, inmates of lunatic asylums and captured resistance fighters, all lived cheek by jowl in low concrete lice-infested barracks. In such a place the only order was terror** [6: 268-269].*

*My mother had known **ideology**, and she had known **hunger. When she was twenty-one, Stalin had discovered he could use famine as a political weapon against the Ukrainian kulaks. She knew – and this knowledge never left her throughout her fifty years of life in England, and then seeped from her into the hearts of her children – she knew for certain that behind the piled-high shelves and abundantly stocked counters of Tesco and the Co-op, hunger still prowls with his skeletal frame and gaping eyes, waiting to grab you the moment you are off your guard** [6: 19].*

Необычное название романа тоже интерпретировано неверно, ведь в 20-30-е годы двадцатого века в стране выдвигался лозунг полной механизации советской экономики, и с трактором связывались основные надежды на стремительное экономическое развитие и повышение благосостояния народа. Невозможно не отметить определенный символизм понятия «трактор», который в те времена использовался, главным образом, как механическое средство, как тягач. В жизни Николая и его семьи такой силой выступает любовь к Украине и ко всему, что с ней связано. Именно поэтому Николай готов делиться своими знаниями с сыном Валентины, а ее мужа он с энтузиазмом знакомит со своими многолетним научным трудом, посвященным роли трактора в экономическом развитии советской страны в начале двадцатого века.

*You will learn something about the history of **our beloved motherland**” [6: 80].*

Использование реалий, связанных с украинской кухней и многолетней традицией выращивать на своем огороде овощи и зелень, позволяет писательнице передать национальный характер и сущность главного героя, отличительной особенностью которой является гостеприимство и забота о других людях.

Look, at least come home and have something to eat first. I've got a lovely beetroot soup. And kotletki – your favourite kotletki, with spinach and beans from the garden, and little potatoes [6: 112].

Символичны в романе имена дочерей Николая, Надежда и Вера, а с любовью к Родине созвучны все упоминания о родной земле.

Анализ фактического материала свидетельствует, что вербализация основных концептов романа осуществляется лингвистическими средствами разных уровней: морфологическими, лексическими, синтаксическими, широкое использование которых в сочетании с разнообразными стилистическими приемами создает многомерное художественное пространство и неповторимость содержательного плана романа. В связи с этим, необходимо отметить, что филологический и дидактический потенциал данного художественного текста, в котором воссоздается образ определенной исторической эпохи, трудно переоценить, ведь помимо эстетической, художественной и образовательной ценности он способствует расширению знаний читателей и заставляет задуматься над вопросами, связанными с особенностями формирования культурных концептов в национально-языковой картине мира.

Роман «A Short History of Tractors in Ukrainian» на примере истории одной украинской семьи знакомит западных читателей с трагическими событиями, происходившими в советской стране повсеместно в прошлом веке.

Многомерное художественное пространство романа Марины Левицкой обогащает вдумчивых и внимательных читателей духовно, а система лингвистических средств, которая используется для репрезентации сложных по структуре концептуальной и художественной моделей, созданных писательницей в романе на основе реальных исторических событий, способствует расширению когнитивного пространства английского языка.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2005. – № 4. – С.76 – 83.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик - М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 390с.
3. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: курс лекций / В.В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270с.
4. Милославский И.Г. Расширение когнитивного пространства как главная проблема русского литературного языка XXI в. / И.Г. Милославский // Вестник Московского университета. Серия 19. – 2008. – №3. – С.75-89.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми: підруч. [для студ. вищих навч. закл.] / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2008. – 712с.
6. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian. - L.: Penguin Books, 2005. – 324p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Чугу – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія.

ВИЯВИ АВТОРСЬКОЇ МОВНОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ТЕКСТІ

Вікторія ШАБУНІНА (Кременчук, Україна)

Проаналізована мовна особистість автора науково-навчального тексту, схарактеризовані основні функції відправника повідомлення та визначений ступінь вираженості авторизації в тексті науково-навчального підстилю.

Ключові слова: автор, адресат, наукова комунікація, науково-навчальний підстиль, навчальний текст, авторизація.

The article analyses author's linguistic personality of a scientific-educational text, describes the main functions of addresser and determines degree of the authorization expressing in a text of scientific-educational substyle.

Key words: addresser, addressee, scientific communication, scientific-educational substyle, educational text, authorization.

Суб'єкт наукової діяльності аналізувався в працях з теорії пізнання (Ж.М. Абдільдін, В.С. Біблер, Н.В. Мішаріна, Ю.К. Наумов, К.С. Пирогов), наукознавства (В.П. Карцев, І.А. Майзель, М.І. Мішин, М.Г. Ярошевський), психології наукової творчості (І.Г. Герасимов, О.Ф. Зотов, О.М. Леонт'єв), а також розглядався в працях із загальної психології, психолінгвістики (О.О. Леонт'єв), соціопсихолінгвістики (Т.М. Дрідзе), комунікативної лінгвістики (О.О. Леонт'єв, Ю.О. Сорокін, Є.Ф. Тарасов, А.М. Шахнарович), функціональної стилістики (О.О. Баженова, Т.Г. Винокур, М.М. Кожина, Л.М. Лапп, Е.Б. Погудіна, Н.М. Разинкіна, Р.К. Терешкіна, О.С. Троянська, Д.М. Шмельов), але особливості авторської мовної індивідуальності в науково-навчальному тексті не були об'єктом спеціального лінгвостилістичного дослідження.

Вплив суб'єкта мовлення на творення тексту залежить від функціонального стилю. У науковому стилі, як і в науково-навчальному підстилі, суб'єкт впливає на мовленнєву організацію повідомлення й пов'язується з поняттям «образ автора».

В.В. Виноградов називає категорію образу автора «концентрованим утіленням сутності твору, яке об'єднує всю систему мовних структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем і за допомогою них є ідейно-стилістичним центром, фокусом цілого» [3: 118]. На думку вченого, «в образі автора, як у фокусі, сходяться всі структурні ознаки словесно-художнього цілого» [3: 211]; ця категорія демонструє ставлення автора «до літературної мови своєї епохи, до способів її розуміння, перетворення й поетичного використання» [3: 106].

Особливості мовлення автора наукового тексту, як і будь-якої людини, тісно пов'язані зі своєрідністю його особистості. Важливою ознакою людської індивідуальності є «одиночність, неповторність, без урахування яких її не можна правильно зрозуміти, але які самі по собі ще не утворюють феномен індивідуальності» [6: 9]. Зміст неповторності особистості зумовлює стиль її мислення, її творче самовираження.

Визначні відкриття роблять лише творчі автори з яскраво вираженою індивідуальністю, неабиякими здібностями, нестандартним мисленням, спроможним подолати стереотипні уявлення. На думку В.І. Ільїної, мовлення відображає індивідуальні особливості людини, виражає її особистість [4: 100]. Щоб висловитися яскраво, потрібна глибока, оригінальна думка. Р.О. Будагов уважає, що в дійсно науковому стилі існує тісний взаємозв'язок між мовними засобами й авторським задумом [2: 221]. Індивідуальність мовлення зумовлена індивідуальністю думки. Оригінальна думка, нестандартний погляд на предмет дослідження визначають своєрідність висловлень.

Автор науково-навчального тексту значною мірою впливає на весь процес комунікації. На думку Ф.С. Бацевича, з адресантом пов'язані різні аспекти спілкування, а саме: 1) відкрита й прихована мета висловлювання, дотримуючись якої автор створює конкретні тексти; 2) мовленнєві стратегія й тактика, типи мовленнєвої поведінки, які залежать від ілюктивних намірів адресанта та визначених ним цілей спілкування; 3) правила комунікації, які ґрунтуються на принципах співпраці; підтримуються або не підтримуються адресантом як ініціатором спілкування; 4) настанови мовця, які залежать від вибору адресантом способу взаємодії з визначеними адресатами; 5) референція мовця, тобто зіставлення мовних виразів із предметами дійсності, яке впливає з намірів автора; 6) прагматичні пресупозиції (оцінка мовцем фонових знань отримувача інформації, рівня його інформованості, переконань, психологічного стану, рис характеру, здатність зрозуміти адресата); 7) ставлення мовця до повідомлюваного [1: 105-106].

У тексті науково-навчального підстилю фіксується мовленнєва поведінка автора, яка створює уявлення про його індивідуальні особистісні соціальні й групові властивості, а також відносини, оцінки, думки, настанови, знання, досвід та інші характеристики комуніканта. На мовленнєву поведінку комунікантів впливають різноманітні чинники: пресупозитивні, психо- та соціолінгвістичні характеристики, зумовлені фізіологічним станом, ситуативними умовами, історичним і національно-культурним розвитком людини. Під впливом зазначених чинників автор тексту обирає доцільний у конкретній ситуації мовленнєвий варіант, урахуовуючи специфічні для окремих соціальних груп спілкування оцінки, дотримуючись спільних для всіх комунікантів принципів спілкування, реалізуючи

свої пресупозитивні, особистісні й соціальні характеристики, прогнозуючи реакцію адресата.

Урахування інтенції адресата, яка полягає в очікуванні певного зв'язку в навчальному тексті, важливе. І це очікування повинен задовольнити автор [9: 98]. Велику роль відіграє початок тексту, оскільки саме він формує специфічне очікування в отримувача повідомлення й окреслює прагматичні межі тексту. Зважаючи на це, автор приділяє особливу увагу як початку тексту, так і заголовку, що має на меті активізувати увагу, викликати інтерес, створити особливу напругу. Назва обов'язково повинна враховувати пресупозиції адресата. В.У. Дресслер розглядає пресупозиції як припущення учасників щодо умов контексту, які принципово повинні бути істинними [9: 98]. Тривалість однієї пресупозиції залежить від обсягу індивідуальної пам'яті адресата, від швидкості мислення, здатного розуміти логічні суперечності й сприймати нові пресупозиції, а також від зовнішніх сигналів, які вказують на зміну пресупозицій. У науково-навчальному тексті таким сигналом може слугувати, наприклад, новий розділ чи параграф. Пресупозиції авторів писемного й усного текстів не однакові, що пояснюється різною тривалістю створення та передачі писемного повідомлення. При цьому автор не може врахувати зміни прихованих пресупозицій адресата [9: 100].

Цінність тексту визначається метою реципієнта на час отримання певного повідомлення. Однак цілі адресата не завжди достатньо зрозумілі авторові писемного тексту. Це пояснюється тим, що, по-перше, цілеспрямована діяльність відбувається в часі, і не завжди можна розмежувати найближчу й віддалену мету; по-друге, цілеспрямована діяльність орієнтована на навколишню дійсність, об'єкти якої не мають чітко окреслених меж; по-третє, автор не знає адресата [7: 75]. Знання пресупозиції адресата зумовлює успішність / неуспішність комунікації. Якщо цілі автора й адресата збігаються, то мовленнєвий акт успішний. Якщо адресат не зрозуміє цілей відправника або не поділятиме їх, то комунікація буде невдалою.

Г.Г. Матвєєва [5] звертає увагу на те, що під час досягнення спільних цілей активізується прихована мовленнєва діяльність комунікантів, що міститься в тексті як відображення їхньої мовленнєвої поведінки. Вивчаючи цю поведінку, можна скласти мовний портрет відправника тексту й визначити риси його особистості.

Під мовленнєвою поведінкою розуміють мовленнєву діяльність індивіда, яка складається з його мовленнєвих учинків, виконуваних миттєво й автоматично на неусвідомлюваному рівні як вибір лінгвістичних одиниць для досягнення цілей спілкування. За Г.Г. Матвєєвою [5], цей неусвідомлюваний комунікантами вибір лінгвістичних одиниць належить до тієї великої сфери неусвідомлюваного психічного, що було колись усвідомлюваним і може стати таким за певних умов. До цієї сфери належать, наприклад, добре автоматизовані й неусвідомлювані навички. У мовленнєвій діяльності автоматизованою навичкою є мовний учинок. Здійснюючи його, відправник, на думку Г.Г. Матвєєвої [5], обирає мовну форму висловлення, актуалізуючи мінімальну предикативну одиницю (малу синтаксичну групу – самостійну або в структурі складного речення). Ця мала синтаксична група є результатом мовного вчинку, наслідком вибору автором певної лінгвістичної комплексної одиниці в конкретній ситуації. Важливо, що лінгвістична одиниця досягла мети, в якій одночасно актуалізувалася прихована для свідомості комунікантів інтенція. Прихована інтенція реалізується мовцем неусвідомлено, автоматично, як результат багаторазово повторюваного мовного досвіду, спрямованого на формування в адресата особливої думки про предмет повідомлення, а потім такого ставлення, в якому зацікавлений автор. Змістовий аспект прихованої інтенції визначається тематичним змістом лексико-граматичних полів, у центрі яких знаходяться приховані граматичні значення. Мовні способи вираження цих інтенцій різноманітні, але їхня актуалізація залежить від конкретних умов комунікації. Їх вибір обмежується інтуїцією комунікантів, мовленнєвим досвідом будь-якого відправника тексту. Цей вибір здійснюється шляхом актуалізації певного структурно-семантичного варіанта висловлення, який містить набір прихованих граматичних значень.

З одного боку, такий вибір суб'єктивний, тому що його робить особа з індивідуальними соціальними й психологічними рисами, і він зумовлюється її комунікативними намірами й рівнем мовної та мовленнєвої компетенції. З іншого боку, цей вибір об'єктивний, оскільки

віддзеркалює зовнішні об'єктивні складники комунікативного акту. З погляду прагматики, важливий саме дієвий аспект мовленнєвого вчинку вибору: наскільки ефективно або неефективно впливав автор на адресата своїм вибором лінгвістичної одиниці, чи досяг він своєї мети, чи здійснив свій намір. Критерієм оцінки прагматичного аспекту мови є ступінь відповідності висловлення, спрямованого на конкретного одержувача, певній ситуації.

Авторські інтенції є загальним задумом, концепцією науково-навчального тексту, що зумовлює вибір засобів для досягнення цієї мети. Використання авторських і мовленнєвих інтенцій забезпечує формування у творі авторської свідомості, тобто індивідуально упорядкованої системи когнітивних моделей, які відображають навколишню дійсність у текстових категоріях [8: 53], вираження авторського світогляду, основних життєвих позицій, переконань.

У результаті розвитку літературної мови сформувалася група стереотипних стилістично маркованих одиниць для вираження автором власного «Я», що фіксують психологічні настанови адресанта, його почуття й переживання, пов'язані з розумовою та мовленнєвою діяльністю щодо отримання й передавання нового знання. Ці одиниці, потрапляючи в текст, формують його план авторизації.

На нашу думку, авторизація є явищем, яке організує процес побудови й розуміння тексту й забезпечує взаємодію комунікантів. Будемо вважати авторизацію прагматичним складником науково-навчального тексту, що відображає авторське світосприймання як виражений мовними засобами результат його соціально й особистісно зумовленої когнітивної діяльності й ураховує чинник адресата, що вможливує інтерпретацію позицій автора.

Ступінь вираженості авторизації в наукових творах різний. У текстах, для яких характерна безособовість викладу, відсутні авторські риси попередників. Ці тексти містять загальновідомі, визнані факти, які передаються лаконічно й несуперечливо або, навпаки, у вигляді алгоритму. В інших текстах простежуються роздуми дослідника. У сучасному науковому стилі переважає безособовість викладу, що зумовлено комп'ютеризацією, колективністю й масовістю наукових публікацій, тенденцією до оптимізації комунікативного процесу згідно із сучасними стандартами швидкого інформаційного обміну.

На підставі вищевикладеного робимо висновок, що мовна поведінка автора, його індивідуальні риси детермінують сприйняття навчального тексту комунікантами, оскільки адресант, створюючи текст, прагне визначити оптимальний мовленнєвий варіант, зважає на умови та закони спілкування, прогнозує оцінне ставлення читачів до змісту тексту, їхні реакції, втілює пресупозиції, а разом з тим і власні особистісні й соціальні характеристики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили : Монография / Р. А. Будагов ; ред. Л. Н. Токарев. – М. : Высшая шк., 1967. – 376 с.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 240 с.
4. Ильина В. И. К вопросу об изучении вариантов речи / В. И. Ильина // Вопросы психологии. – М. : Академия пед. наук РСФСР, 1965. – № 6. – С. 100.
5. Матвеева Г. Г. Скрытые грамматические значения и идентификация социального лица («портрета») говорящего : дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Санкт-Петербург. гос. ун-т. – СПб., 1993. – 322 с.
6. Резвицкий И. И. Философские основы теории индивидуальности / И. И. Резвицкий. – Л. : ЛГУ, 1973. – 175 с.
7. Хазагеров Т. Г. Некоторые вопросы семантики в свете теории информации / Т. Г. Хазагеров // Изв. АН СССР, ОЛЯ. – 1977. – Т. 36, № 1. – С. 70–77.
8. Язык. Человек. Картина мира : Лингвоантропологические и философские очерки (на материале русского языка) / [материалы Всероссийской научной конференции]; под ред. М. П. Одинцовой : в 2 ч. – Ч. 1. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2000. – 224 с.
9. Dressler W. Einführung in die Textlinguistik. 2. Aufl. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1973. – 136 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Шабуніна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: функціональна стилістика, лінгвістика тексту.

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ МЕТАФОРИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛО- ТА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ВИДАНЬ)

Анжеліна ШИШКО, Марина ЛАГЕРЕВА (Кременчук, Україна)

У статті проводиться аналіз специфіки функціонування різних типів метафоричних одиниць у текстах Інтернет-новин, опублікованих на англо- та німецькомовних порталах у 2011 році. Виявляються і описуються приклади реалізації контекстоутворюючої функції, функції багатоплановості, цілісності та метатекстуальності.

Ключові слова: метафора, метафорична одиниця, Інтернет-видання, газетний стиль, функції метафори, контекстоутворююча функція, функція багатоплановості, функція цілісності, функція метатекстуальності.

The article deals with the analysis of special type of functioning of diverse metaphorical units in Internet news texts published in 2011. The author shows and describes examples of realization of context-creating function, multi aspect function, unity function and metatextuality function.

Key words: metaphor, metaphorical unit, Internet publication, newspaper style, functions of metaphor, context-creating function, multi aspect function, unity function, metatextuality function.

Кінець ХХ століття та початок ХХІ-го – це час, коли увага вітчизняних та закордонних лінгвістів прикута до мовних явищ, дослідження яких не має під собою жодного фундаменту у вигляді наукових робіт вчених-попередників, адже сама проблема постала в мовознавстві тільки з появою абсолютно нових засобів комунікації, що базуються на використанні глобальної мережі Інтернет як нового феномену розвитку суспільства та специфічності функціонування мови в системі типу «людина – комп'ютер – мережа – комп'ютер – людина». Особлива комунікативна сфера Інтернету може розглядатися як уніфікований та зручний засіб для передачі інформації, який докорінно змінює принципи та методи роботи людей. Це пояснюється тим, що технічно-опосередкована комунікація робить можливою передачу та зберігання значних масивів інформації будь-якої направленості, типу, тематики та гатунку та є доступною для людей різних національностей та вікових категорій.

Значні темпи розвитку Інтернет-технологій та зростаюча доступність комп'ютерів призвели до того, що великий сегмент інформації, яка раніше розповсюджувалася за допомогою друкованих засобів масової інформації, тепер переноситься у віртуальне середовище, серед найяскравіших ознак якого можемо відмітити оперативність та масовість, якості вкрай важливі для мас-медіа.

Скласти уявлення про загальний стан проблеми і її актуальність дозволяють, наприклад, видання К.П. Піотровського, М.К. Пилиповича, Г.Л. Родіонова, Н.І. Черкасової. Комунікативно-прагматичні дослідження в галузі мережевої комунікації актуалізували проблеми жанрового розмежування віртуального дискурсу (Н.Г. Асмус, О.М. Вавілова, О.М. Галичкіна, О.І. Горошко, П.Є. Кондрашов, В.Ю. Нестеров, Ф.О. Смирнов, Т.В. Яхонтова).

Отже, **актуальність** статті зумовлена зростаючою роллю Інтернету та комунікації за допомогою інтернет-технологій, а саме обміну інформацією через електронні мас-медіа в аспекті буття сучасного суспільства.

Метою статті є аналіз реалізації певних функцій метафори у текстах електронних мас-медіа (на матеріалі англо- та німецькомовного середовища).

Завданням статті є розгляд контекстоутворюючої функції метафори, функції багатоплановості, функції цілісності, функції метатекстуальності та дослідження специфіки впливу Інтернет-середовища на зсув їх традиційного лінгвального поля.

Наукова новизна статті полягає у визначенні функцій метафори в Інтернет-дискурсі, її лінгвістичних властивостей, взаємодії мови електронних мас-медіа та мови традиційних друкованих ЗМІ, у виявленні впливу Інтернет-середовища на трансформацію мовних засобів Інтернет-комунікації.

Стилістику Інтернету важливо розглядати у межах комплексної системи із застосуванням синтезуючого підходу при дослідженні та інтерпретації об'єктів, що вивчаються. Основним засобом вираження комп'ютерних та Інтернет-понять є метафора, яка в працях, присвячених даному аспекту Інтернет-дискурсу, розглядається як фундаментальна

когнітивна операція, яка забезпечує перенесення образних схем з однієї концептуальної сфери на іншу.

Евристична, когнітивна функція метафори виділяється дослідниками з часів античності поруч з орнаментальною й номінативною функцією. У межах загальної когнітивної лінгвістики, у центрі уваги якої знаходиться мова як загальний когнітивний механізм, який грає роль у репрезентації й трансформуванні інформації, виділяється напрямок дослідження ролі метафори у пізнанні та відображенні навколишньої дійсності – когнітивна теорія метафори [5].

У когнітивній лінгвістиці концептуальна метафора розглядається як один зі способів концептуалізації – організації й узагальнення людського досвіду, який дозволяє зрозуміти один об'єкт через інший, а в цьому сенсі є одним із способів репрезентації знань в мовній формі. [4]

Однак треба зауважити, що світ веб-простору живе за своїми законами, які почасти не збігаються з законами «класичного» текстового дискурсу. В Інтернет-дискурсі метафора реалізує дві мети: по-перше, вона полегшує розуміння Інтернету людьми, які не мають спеціальних знань в області комп'ютерних технологій, представляючи нове через знайоме й старе; по-друге, вона допомагає висловити експресивне відношення до поняття.

Ми зупинимо свою увагу на чотирьох функціях метафори, які, на нашу думку, зазнали найпомітніших змін у сфері Інтернет-дискурсу в порівнянні з друкованими ЗМІ.

Важливу роль відіграє контекстоутворююча функція метафори. Вона співвідноситься зі здатністю метафори розтягувати зміст, тобто створювати єдину смислову сітку тексту, в рамках якої один образ перетікає в інший. Завдяки цьому забезпечуються багатоплановість та цілісність тексту [1].

В Інтернет-статтях для підкріплення цієї метафоричної сітки можуть використовуватися також параграфемні елементи, такі як картинки, різноманітні емотикони, тощо. Ось, наприклад, розглянемо речення зі статті про маркетингову політику однієї з американських компаній.

*“We find that **sites are hungry** for more information on ways to improve performance; it also drives teamwork and once site demonstrates that something is achievable the others quickly pick it up,” said Gary Johnson, executive director [3].*

Метафора *sites are hungry* повторюється в даному матеріалі три рази та акцентуалізується за допомогою відповідної карикатури, що дає змогу Інтернет-користувачу за дуже короткий час, відведений на ознайомлювальний перегляд веб-сторінки, виділити саме те, до чого хотіли привернути увагу автори.

У німецькомовних електронних ЗМІ така ситуація спостерігається навіть частіше, адже конкуренція за читача в цьому сегменті Інтернету набагато більша, ніж, скажімо, в глобальному англomовному. Це можна проілюструвати прикладом зі статті в журналі «Stern», в якій йдеться про негативний вплив Інтернет-комунікації на людину.

*Abzuwägen zwischen der Freiheit, nach individuelleren Rhythmen zu arbeiten und zu ruhen. Und dem Druck der ständigen Erreichbarkeit, der Smartphones und Laptop zur elektronischen **Fußfessel** werden lässt. Die Mitglieder der Protestbewegung „Sabbath Manifesto“ haben sich schon entschieden: Sie verzichten einen Tag pro Woche komplett auf elektronische Kommunikation [7].*

Іншим важливим аспектом функціонального поля Інтернет-метафори виступає функція багатоплановості, яка полягає у метафоричному відображенні складності тексту [1]. Прояв такої функції є одним з аспектів реалізації метафорою здатності розтягування змісту.

В Інтернет-ЗМІ ця функція реалізується вкрай обережно, але саме тут вона набуває особливої яскравості та влучності через особливі вимоги до електронного тексту. Стаття про потужну мережу ювелірних магазинів та їх нову колекцію «Inner Fire» розтягує дану метафоричну одиницю в багатопланову концепцію. Навіть текст статті в цьому випадку розміщується на фоні зображення вогнища.

*At the heart of this captivating contemporary design is a star-shaped pattern of facets expertly cut into the bottom of the diamond thereby maximizing **inner fire** [3].*

Особливо важливою в Інтернет-середовищі стає доступність та легкість сприйняття матеріалу. Функція цілісності проявляється у створенні широкого метафоричного контексту, який забезпечує контекстуальну підтримку та покращує розуміння тексту. Наступне речення є яскравим тому прикладом, оскільки словосполучення *Ford Veterans Network Group* може бути незнайомим рецепторові тексту і унеможливити адекватне розуміння функцій цієї організації.

During a Veterans' Day program sponsored by the Ford Veterans Network Group, Ford was recognized for standing firmly behind employees in uniform [2].

Практично ідентична картина спостерігається і даному прикладі, взятим з Інтернет-джеркала німецької газети «*Allgemeine Zeitung*».

Eine missglückte Bewerbung kann zum Stolperstein für die Karriere werden. Die Bewerbung für einen Ausbildungsplatz ist weit mehr als nur ein kurzer Brief und die Kopie des Abschlusszeugnisses. Die Personalchefs wollen viel über ihren zukünftigen Auszubildenden erfahren [6].

Функція метатекстуальності пов'язана зі здатністю розгортання не тільки основних, але й другорядних метафоричних значень у процесі викладання тексту. З одного боку, реалізація даної функції служить формуванню багатоплановості тексту, а з іншого – внаслідок перенесення метафоричних значень з тексту в текст, створюється основа для єдності текстів, тим самим забезпечуючи смислові поля культури, в рамках яких відбувається взаємодія змістів та значень [5].

Специфічність реалізації даної функції метафоричної одиниці можемо побачити у наступному реченні. В цьому випадку Інтернет-портал Yahoo news робить цілу підбірку новин про різноманітні фактори, що шкодять розвитку комерції, саме тому на перший план для метафори виходить функція метатекстуальності.

Today global economy remains in distress and GTF Company is a smaller company on the rebound, after weathering a hostile business environment [3].

У наш час майже до кожного слова, яке традиційно асоціюється у свідомості носія мови з певним предметом чи явищем, можна підібрати декілька метафоричних синонімів, які мають стильові або ситуативні відмінності. Такі метафоричні переноси не обмежені мовними бар'єрами й можуть здійснюватися не тільки у вербальний спосіб але й на асоціативно-образному рівні.

Унікальність метафоричних переносів полягає у можливості моделювання ознак, які не мають аналогів у системі засобів прямої номінації. Образно-аналітична структура дозволяє передавати значення будь-якої складності та семантичної конфігурації.

Отже, науково-технічний прогрес зумовив перехід від “класичних” ЗМІ до електронних, що, зі свого боку, спричинило трансформацію функціонального поля багатьох тропів, особливо метафори, яка залишилась чи не єдиним засобом експресії та виразності, коли всі інші аспекти перебрали на себе параграфемні елементи. Найзначніший зсув відбувся у полі контекстоутворюючої функції метафори, функції багатоплановості, функції цілісності, функції метатекстуальності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дацишин Х.П. Статична та динамічна метафора в сучасному українському політичному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1079>
2. Інтернет-портал Reuters News. World Section. – 2011. – 10 вересня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reuters.com/news/world>
3. Інтернет-портал Yahoo news. – 2011. – 02 жовтня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.yahoo.com/internet/>
4. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте. / Телия В. Н. – М.: Наука, 1988 – 186 с.
5. Чудинов А. П. Теория метафорического моделирования на современном этапе развития // Лингвистика: Бюллетень Уральского лингвистического общества. / Чудинов А. П. - Екатеринбург, 2000. Т. 5.
6. Allgemeine zeitung (німецька газета). – 2011. – 04 жовтня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.allgemeine-zeitung.de/index.htm>
7. Stern (німецький журнал). – 2011. – 21 вересня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.allgemeine-zeitung.de/index.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анжеліна Шишко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології та перекладу Кременчуцького Інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, стилістика, когнітивістика, дискурсологія.

Марина Лагерєва – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Кременчуцького Інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: психолінгвістика, стилістика, перекладознавство.

ФРАНЦУЗЬКА ПРЕЦІОЗНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕНОМЕН XVII СТОЛІТТЯ

Юлія ГУРМАК (Львів, Україна)

У статті аналізуються стилістичні та синтаксичні особливості французької мови XVII ст., а саме періоду Преціозності. Розглядаються причини формування преціозної течії, її найімовірніші витоки та основна система поглядів. Описується також соціальне підґрунтя цього суспільно-культурного феномену. Теоретичні висновки підтверджені практичним дослідженням конкретного художнього твору згаданого періоду.

Ключові слова: Преціозність, салони, французькі аристократки, вишуканість, стилістичні засоби, перифраз, метафора, роман, поезія.

This article studies the stylistic and syntactical peculiarities of the French language of the 17th century, more precisely of the period of Presiosity. It examines the reasons of formation of the movement of Presiosity, its most presumptive origins and the system of ideas. The article describes the social basis of this public and cultural phenomenon. The theoretical conclusions are confirmed by the practical analysis of an artistic text of the mentioned period.

Key words: Presiosity, salons, French aristocrats, daintiness, stylistic means, periphrasis, metaphor, novel, poetry.

У середині XVII ст. у Франції відбуваються важливі зміни у суспільно-політичному, економічному, культурному житті монархії, народжується новий спосіб життя, нова поведінкова та мовна філософія, яка отримує назву Преціозність. Це явище знайшло своє відображення як у соціальному плані (елегантність вбрання, вишуканість манер), так і у підході до мови і літератури (особливий стиль мовлення). Апогею свого розвитку це власне французьке явище досягнуло у 50-60-х роках XVII ст. серед паризької аристократії. Цю течію сформували головно жіночі товариства і салони, які постали проти грубості звичаїв XVI ст. – епохи релігійних та громадянських воєн, численних королівських фавориток-простолоудинок, що намагалися різними шляхами добитися французького трону. За правління Генріха IV, який за своїм вихованням та військовим способом життя зовсім не звик до вишуканості та делікатності, виникла своєрідна опозиція навколишній розпущеності, безтактності та вседозволеності. Організовувались товариства, салони, якими керувало бажання виокремитись, вивищитись над простолоудинами.

Однак, комплексність феномену Преціозності не стала ще предметом спеціального дослідження, що й визначає актуальність нашої розвідки. Хоча окремі його аспекти розглядалися у роботах таких вчених З.Т.Піскозуб [3], М.О.Гаврилової [4], В.І.Пащенко [3], М.О.Гончар [2], новизна нашого аналізу полягає у різнобічному висвітленні проблеми, її соціального підґрунтя, літературних джерел та впливів, визначенні причин та наслідків формування течії Преціозності. Ми проілюструємо наші теоретичні міркування практичним аналізом поеми Мадлен де Скудері «Скарги закоханих королю на нічних злодіїв та шахраїв...» на лексичному, синтаксичному та стилістичному рівнях.

Преціозність має світське походження. Вона зародилась ще у XII та XIII ст. при королівських дворах на півдні Франції, зокрема у Провансі, як розвага після вирішення політичних та державних справ. Поступово ця традиція поширилася на північ, легко «завойовуючи» тамтешню аристократію, і стосувалася насамперед літератури, а саме таких жанрів, як лірична поезія та куртуазний роман, де любов займає головне місце і стає чи не єдиною причиною життя та подвигів персонажів (наприклад, Ланселот). Це стосується також і пісень про кохання, єдиною метою написання яких було розважити аудиторію. Серед них варто згадати алегоричну поему Гійома де Лорріса «Роман про троянду» (прибл. 1225—1230 рр.), що вважається кодексом куртуазної любові. Завдяки численным художнім засобам

висвітлення невмирущої теми кохання цей твір вважається найбільш преціозним у французькій літературі Середніх віків.

Однак це були, так би мовити, «проблиски», зародки повноцінної течії, яка розквітає на початку XVII ст. і триває (умовно) до 1665 року. Вона формується завдяки придворним освіченим дамам, які часто збираються в аристократичних помешканнях, щоб обмінятися «духовними речами» [1: 39]. Першим таким осередком нової культури в Парижі був салон мадам де Рамбуїє, що «став справжньою школою світської ввічливості» [1: 39]. Продовжила ці ідейні пошуки Мадлен де Скюдєрі. Саме вона, як стверджує Ж. Монгредьєн, «відкрила моду на преціозність» [цит. з 1: 39], а її салон був потужним осередком розповсюдження нових теорій.

Бажання виокремитись, підкреслити свою обраність та привілейованість стояло на першому місці у діяльності преціозних салонів. Ці якості мали відобразитись як у поведінці, так і в способі вираження думок. Власне так виникає справжній преціозний «жаргон», який характеризується вживанням лише правильних, «гарних» слів та особливих, вишуканих висловів, які б не мали нічого спільного з простонародною мовою. Автори-преціозники постійно працюють над очищенням свого стилю від реалістичних термінів, що викликають в уяві «нестерпні» вульгарні образи: «*cadavre, vomir, excrément, balai*» тощо. Це призводить до використання неординарних перифразів, які, на думку самих преціозниць, свідчать про велику геніальність. Антуан Бодо, пан Сомезький, приділив цьому процесу особливу увагу, уклавши у 1660 році тлумачний словник преціозних висловів під назвою «*Grand dictionnaire des précieuses ou la clef de la langue des ruelles*», звідки ми черпаємо яскраві приклади вживання цих художніх засобів.: «*Les pieds : les chers souffrants*» [5:33]; «*Le temps : l'immortel ou le père des années*» [5: 40]; «*Les violons : l'âme des pieds*» [5: 43]. Лексеми *les pieds, le temps, les violons* вжиті у переносному значенні з тим, щоби приховати, завуалювати зміст речення, ускладнити розуміння тексту для «непосвячених». Застосувавши герменевтичний метод дослідження, можемо стверджувати, що всі перифрази побудовані на асоціаціях: ноги носять все тіло, їм доводиться найважче, тому преціозники називають їх «стражденною плоттю» (*les chers souffrants*). Час – поняття абстрактне, нематеріальне, безкінечне, тому преціозні автори називають його «безсмертним» (*l'immortel*). «Батьком років» (*le père des années*) він є тому, що постійно «народжує» новий рік і є «невмирущим». Деякі асоціації можна легко встановити на основі експліцитних текстових маркерів, та найчастіше вони виражені імпліцитно, тому читач може тільки здогадуватись, які насправді символи письменники закодували у тому чи іншому вислові. Так, скрипку (*les violons*) вони назвали «душею ніг» (*l'âme des pieds*), що ми трактуємо, як асоціацію з музикою, мелодією, що «змушує» ноги танцювати.

Такий бароковий стиль підсилювався надмірним використанням стилістичних засобів (гіпербола, парадокс, протиставлення, персоніфікація), гостротою вислову, що загалом ускладнювало читання та розуміння преціозного художнього твору, тим самим звужуючи імовірних адресатів. Але коли цих засобів не достатньо, щоб задовільнити інтелект вишуканих дам, вони вдаються до створення неологізмів, які стають ще одним доказом неординарності їхнього мислення: «*féliciter, enthousiasmer, savon, anonyme, incontestable*».

Така стилістична надмірність, складність описів та характеристик інколи викликала насмішки та спричиняла певний скептицизм у сприйнятті стилю Преціозників. Так, відомий французький класик Мольєр у своїй п'єсі «Смішні манірниці» («*Les Précieuses ridicules*») висміює штучну та часто недоречну манеру висловлювання преціозниць. Разом з тим він ніби подає загальний огляд художніх прийомів преціозного мовлення. Можемо відзначити вживання неологізмів («*un nécessaire*» [6 (1: 139)] замість «*un valet*»), субстантивованих прикметників («*le doux, le tendre, le passionné*» [6 (1)]), гіперболізованих прислівників («*furieusement, terriblement, effroyablement*» [6 (1)]), складних перифразів («*Voiturez-nous ici les commodités de la conversation*» [6 (1: 142)] замість «*Apportez-nous les fauteuils*») та модних на той час серед преціозниць висловів («*Le moyen de souffrir cela!*» [6 (1: 139)]). До цього переліку художніх засобів можна також додати використання антитез та оксюморонів, які створюють ефект контрасту, метафор та алегорій, що дозволяють не називати предмет бесіди прямо, а представляти його описово. Однак у передмові до п'єси автор пояснив, що мав

намір висміювати не самих преціозниць з їхнім прагненням до витонченості та передовими ідеями, а провінційних наслідувальниць з їхнім снобізмом та примітивним копіюванням.

Однією з привілейованих тем у салонах було кохання – кохання ідеалізоване, платонічне, духовне. Серед відвідувачок преціозних салонів було дуже мало тих, що вийшли заміж по любові. Ось чому у них було дуже ідеалістичне уявлення про це почуття. Вони хочуть піднятися над грубим, тілесним потягом до бездоганного кохання, тобто платонічного, без одруження, яке вимагає багато часу. Тут відчувається вплив роману «Астрея» Оноре д'Юрфе, бажання чинити по-іншому, ніж прості смертні, а також витончений смак до духовних речей. Взявши цей принцип за основу, преціозниці формують певні доктрини про любов:

- ніхто не може її уникнути: вона торкається всіх без винятку;
- ніхто не може їй протистояти: вона є фатальною;
- краще, коли любов є, ніж коли її немає.

Ця система поглядів вироблялась під час психологічних дебатів, на яких також проголошувалось верховенство свободи, особливо свободи у коханні. Письменниці бажають любити лише того, кого вони самі оберуть. Отже, любов у їхньому розумінні – явище цілком свідоме, це вибір розуму.

Тема кохання займає центральне місце в літературі цього періоду, таких найпоширеніших на той час жанрах, як ідеалістичний роман – пасторальний («Астрея» Оноре д'Юрфе) та пригодницький («Великий Кір», «Клелія» Мадемуазель де Скюдери), жартівливий чи хвалебний лист (Жан-Луї Гез де Бальзак, Вінсент Вуатюр) та галантна (епіграма, блазон, мадригал – Ісаак де Бенсерад), хитромудра (рондо, загадка, вірш з наперед заданими римами тощо – Вінсент Вуатюр, Шарль Котен) та психологічна поезія (метаморфоза – Шарль де Сен-Мор, герцог Монтозьє, портрет).

Своє натхнення письменники черпали з куртуазної поезії XII ст., згодом відродженої Петраркою та поетами Плеяди (дю Белле та Ронсаром) у період Ренесансу. Середньовічне лицарство, що характеризувалось галантністю, також мало великий вплив на розвиток Преціозності. Не можна не згадати і європейських авторів, які започаткували моду на манірну поезію (Джон Лілі в Англії, Луїс де Гонгора-і-Арготе в Іспанії, Маріно Дарса в Італії). У Франції - поезії Філіпа Депорта і романи Оноре д'Юрфе (особливо «Астрея», 1607 р.), які на початку століття знаменують своєрідний перехід до нової культури.

Як ми вже зазначали попередньо, головні засади і концепції преціозності були сформовані у жіночих салонах. Однак, письменники-чоловіки не залишились осторонь цього суспільно-культурного явища. На засадах преціозності написані романи «Каритея» (1621) і «Полександр» (5 томів, 1632-1637) Марена Леруа де Гомбервіля, «Касандра» в 10-и томах (1642—1645), «Клеопатра» у 12-и томах (1646-1658) та незавершений роман «Фарамонд» в 7-и томах (1661-1670) Готьє Кальпренеда.

Зрозуміло, Мадлен де Скюдери займає особливе місце у письменницьких колах цього періоду, адже саме її поема «Скарга закоханих королю на нічних злодіїв і шахраїв та Відповідь шахраїв» («*Placet des amants au Roy contre les voleurs de nuit et les filoux, et la Response des filoux*») стала своєрідним взірцем преціозної літератури. Для ілюстрування такого твердження наведемо уривок з твору (хоча твір ми аналізуємо повністю).

«*Placet des amants au Roy contre les voleurs de nuit et les filoux*
 Prince, le plus aimable et le plus grand des rois,
 Nous venons implorer le secours de vos loix.
 Tous les tendres amants vous adressent leurs plaintes :
 Vous seul pouvez calmer nos soucy et nos craintes ;
 Par vous seul nostre sort peut devenir plus doux ;
 L'amour même ne peut nous rendre heureux sans vous.
 La nuit, si favorable aux ames amoureuses,
 A beau nous preparer ses faveurs precieuses,
 Sans respecter ce dieu, les voleurs indiscrets
 Troublent impunement ses mystères secrets ;
 Chaque jour leur audace augmente davantage.»

On ne va plus la nuit sans souffrir quelque outrage.
 On trompe d'un jaloux les regards curieux,
 Mais du filou caché l'on ne fuit point les yeux.
 Comme on n'ose marcher sans avoir une escorte
 On ne peut se glisser par une fausse porte,
 Et, seul au rendez-vous si l'on veut se trouver,
 On est deshabillé devant que d'arriver.
 La nuit, dont le retour ramenoit les delices
 Des paisibles moments à l'amour si propices,
 Destinez seulement à ses tendres plaisirs,
 Ne peut plus s'employer qu'à pousser des soupirs.
 Les maris rassurez, les mères sans allarmes,
 Dans un si grand desordre ont sceu trouver des charmes.
 La nuit n'est plus à craindre à leurs esprits jaloux :
 Ils dorment en repos sur la foy des filoux ;
 Ils aiment le peril qui nous tient en contrainte,
 Et la frayeur publique a dissipé leur crainte.
 Ô vous qui dans la paix faites couler nos jours,
 Conservez dans la nuit le repos des amours !
 Que du guet surveillant la nombreuse cohorte
 Nous serve à l'avenir d'une fidelle escorte ;
 Qu'il sauve des voleurs tous les amants heureux,
 Et souffre seulement les larcins amoureux ;
 Qu'il nous oste la crainte, et qu'en toute assurance
 Nous goûtions les plaisirs à l'ombre du silence ;
 En faveur de l'amour finissez nostre ennuy
 Vous n'avez pas sujet de vous plaindre de luy.
 Ce dieu, dont le pouvoir domine tous les autres,
 En vous donnant ses loix semble avoir pris les vostres,
 Et garde pour vous seul ce qu'il a de plus doux ;
 Il commande partout et n'obeit qu'à vous ;
 Il separe de vous l'eclat et les couronnes ;
 Il fait qu'on aime en vous vostre sainte personne :
 Plaisir que rarement les rois peuvent goûter,
 Et duquel toutefois vous ne pouvez douter...» [7 (3: 5-8)]

Як бачимо, у поемі переважає вишуканий рівень мови (le style élevé), використовуються лише витончені, рідковживані і модні на той час слова: «*implorer, impunément, outrage, larcins amoureux, ayeul, madrigalet*» [7 (3: 5-9)], з'являються неологізми: «*félicitez, escroqueurs, coquets*» [7 (3: 5-9)]. Твір пересипаний перифразами: «*calmer nos soucy et nos craintes*» замість «*nous aider*», «*suspendez un moment la rigueur de vos loix*» замість «*attendez un moment avant de donner des ordres*», «*partout où s'adressent nos pas*» замість «*partout où nous allons*» [7 (3: 5-9)].

Розмаїття метафоричних синонімів, якими М. де Скюдери образно називає то моменти ночі: «*ses faveurs précieuses*», «*ses mystères secrets*», «*les délices*», «*des paisibles moments à l'amour si propices*», то закоханих: «*tendres amants*», «*ames amoureuses*», «*esclaves de l'amour*», гіперболи, які вживаються головно у звертанні до Його Величності Короля: «*Prince, ... l'amour même ne peut nous rendre heureux sans vous*», «*vostre sainte personne*» [7 (3: 5-9)], відтворюють не тільки манірність аристократичної поведінки, а й романтичний дух епохи дворянства та підданства.

У поемі прослідковується ще один вид вторинної номінації – анафора. Перш за все це звертання «*Prince*», з якого починаються обидва листи твору. Такі повторення, зрозуміло, сприяють структурній цілісності вірша, підсилюють його когерентність. А анафори всередині кожної частини, як от лексема «*la nuit*» у першій частині («*La nuit si favorable aux âmes amoureuses*» [7 (3: 5)], «*La nuit, dont le retour remenoit les delices*» [7 (3: 6)], займенник «*nous*» у другій («*Nous nous opposont seuls à leur felicitez*», «*Nous troublons leurs plaisirs*» [7 (3:

7)) акцентують увагу читача на певній думці, певному головному понятті (у першому листі це - образ ночі, у другому – образ шахраїв).

Тему кохання та особливого місця жінок у суспільстві письменниця розвиває також у романах «Ібрагім» (1641-1642), «Артамен, або Великий Кір» (1649-1653) та «Клелія» (1654-1660).

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що прагнення елегантності в розмові, очищення мовлення від жаргонізмів, архаїзмів, простонародних висловів, створення преціозниками нових термінів і перифразів для заміни звичних і вульгарних назв предметів та понять призвело до появи у мовленні і в літературних текстах спеціального вокабуляру та особливих синтаксичних конструкцій. Незважаючи на відносно короткий період існування преціозності, її вплив на суспільний та літературний процес є значним. Подальший аналіз суспільних умов, які спричинили розвиток Преціозності у мові й літературі не лише XVII ст., але й відобразились у наступних епохах, дозволить систематизувати усі складові цього феномену. Крім того, незаперечним стає науково-практичний підсумок такого дослідження у вивченні курсу національної літератури, адже становить важливий етап розвитку французької культури у широкому розумінні цього терміну, етап мало вивчений у критичних роботах, практично відсутній у вітчизняних навчальних посібниках.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гаврилова М.О. Етика преціозности в романе М. де Сюдери «Клелия» // Филология в системе современного университетского образования. – Вып. 5. – М., 2002. – С. 39-44.
2. Гончар М.О. Концепція роману у М. де Сюдери [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pulib.if.ua/referat/view/33238>
3. Пашенко В.І. Преціозна література // Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://leksika.com.ua/13870502/ure/pretsiozna_literatura.
4. Піскозуб З. Т. Семантичні та функціональні властивості абстрактних іменників французької мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / З.Ф. Піскозуб; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2003. — 20 с.: рис. — укр
5. Antoine Baudeau, sieur de Somaize, Le grand dictionnaire des précieuses ou la clef de la langue des ruelles, 1660 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.miscellanees.com/s/somaize.htm>,
6. Jean-Baptiste Poquelin, alias Molière, Oeuvres de Molière, avec des notes de tous les commentateurs, Tome Premier, Paris, Librairie de Firmin-Didot et Cie, Imprimeurs de l'Institut, rue Jacob, 56, 1890 P. – 151-181.
7. VARIÉTÉS HISTORIQUES ET LITTÉRAIRES, M. Edouard Fournier – Tome III. – Paris, Chez P. Jannet, Libraire, 1164

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Гурмак – аспірант кафедри романської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: стилістика та синтаксис французької мови XVII ст.

ПРИРОДА У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Наталія ДАШКО (Дрогобич, Україна)

Статтю присвячено аналізу когнітивних аспектів дослідження образів природи у художньому тексті. Текстовий концепт NATUR/ПРИРОДА у творах німецькомовних письменників Галичини розглянуто як ментально-мовну одиницю, яка формується у свідомості письменника і репрезентується у художньому творі за допомогою мовних засобів і стилістичних прийомів. Досліджено джерела формування концепту, його типологічні характеристики.

Ключові слова: концепт, текстовий концепт, концептуалізація природи, структура концепту, джерела формування концепту.

Cognitive aspects of the images of nature in creative writing are analyzed in this article. The concept of the text NATUR/ПРИРОДА described by German speaking writers of Galicia reveal a psychological linguistic unit that expands in the consciousness of the writer. Nature is represented in the creative works through language means and stylistic devices. The sources of the concept formation and its typological characteristics are analyzed.

Key words: concept, concept of the text, conceptualization of nature, structure of the concept, sources of the concept

Належність письменника до певної літературної епохи, його індивідуальний світогляд визначають специфіку естетичної концепції автора, особливу картину світу, втілену в художньому творі. Для розуміння художнього тексту необхідний аналіз мовних засобів, обраних автором для передачі свого замислу та розкриття теми, а також для забезпечення структурно-семантичної цілісності і зв'язності всієї композиції. Тому аналіз художніх

концептів на матеріалі текстів окремих письменників є цікавим з огляду на те, що у цьому випадку йдеться про особливе художнє бачення світу та спосіб його лексичної репрезентації.

Актуальність дослідження зумовлена тенденціями сучасної лінгвістики до осмислення принципів антропоцентризму, а також недостатнім вивченням когнітивних аспектів номінації об'єктів природи у художньому тексті. Незважаючи на значну кількість досліджень з когнітивної лінгвістики [4; 7; 8], частина яких присвячена вивченню концепту ПРИРОДА у художньому творі [2; 5; 9; 10], творчість німецькомовних письменників Галичини, зокрема експлікація у ній концепту NATUR/ПРИРОДА, не були предметом когнітивного аналізу.

Предметом дослідження є мовні одиниці в текстах німецькомовних письменників Галичини (Й.Рот, Л. фон Захер-Мазох, С.Моргенштерн), які вербалізують концепт NATUR/ПРИРОДА. Вибір предмету дослідження зумовлений тим, що аналізований концепт є смисловою домінантою художньої мови цих письменників, важливим чинником формування авторської концептуальної картини світу. **Метою статті** є встановлення значимості когнітивних методів у дослідженні образів природи художнього тексту.

Невід'ємною частиною вивчення ідіостилю автора є аналіз образів природи у художньому творі. Зображення природи в тексті передає поліасоціативність її сприйняття, художньо-образну та індивідуально-авторську інтерпретацію просторових параметрів моделі світу письменника. Тому зображення „природного фону” у просторі художнього тексту пов'язане з особливостями мовної особистості суб'єкта-оповідача, зокрема інтенціями автора, мовними стратегіями оповідача та персонажа художнього твору. З іншого боку, воно виявляє „узагальнено-національні” риси просторових об'єктів, національно-культурні конотації словесних образів. П.Кононенко зазначає: „В одній мові будуть образи, що відбивають наявність верб, ставів, тополь, річок чи моря; в іншій – евкаліптів, верблюдів, оазисів чи пустель; в одній пануватимуть образи безмежно високого неба, безкрайнього степу, таємничо-піднесених у височінь гір, а в іншій – стиснутість джунглями чи ущелинами, безмовність льодовиків чи тундр” [3 : 121].

Саме у зображенні природи відображається національна свідомість. Вона визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, характерних для певної особистості, соціальної чи етнічної групи людей, зумовлена національним, груповим менталітетом, а також факторами особистісного розвитку людини (освітою, культурою, досвідом сприймання та інтерпретації дійсності), а також її соціальними, віковими, професійними та гендерними особливостями [5 : 403]

Мова, що є „закодованою системою просторових відношень об'єктів природи” [10 : 90], відіграє домінантну роль у проблемі сприйняття природи. Вона не лише відображає дійсність, а й впливає на це відображення і є своєрідним „вікном” у свідомість людини [4].

Виходячи із вищесказаного, саме концепт є тим поняттям, яке найповніше відповідає відображенню природи в тексті. Увага до концепту, до засобів його лексичної репрезентації дає змогу реконструювати концептуальну картину світу (ККС) письменника, адже функція концепту полягає у фіксації та актуалізації понятійного, емоційного, асоціативного, вербального змісту об'єктів дійсності, включеного в структуру ККС. Оскільки об'єктом дослідження є концепт, зафіксований у художніх творах, розглядаємо його як **текстовий концепт** – ментально-мовну одиницю, яка формується у свідомості письменника і репрезентується у художньому творі за допомогою мовних засобів та стилістичних прийомів.

На нашу думку, найефективнішим способом аналізу природи у художньому тексті є **концептуальний аналіз** – процес вияву концептуальних характеристик через значення мовних одиниць, що репрезентують досліджуваний концепт, їхні словникові тлумачення та контексти. Він містить елементи лінгвосоціотичного, семантичного та стилістичного аналізу, що уможливорює максимально точну характеристику концепту ПРИРОДА [6 : 9]

Концептуалізація природи у художньому тексті проявляється в тому, що автор як творець тексту доповнює загальновідомі уявлення про світ природи своїми власними. Л. Бабенко зазначає: „Аспекти концептуалізації зумовлені, по-перше, об'єктивними законами світобудови, по-друге, оціночною позицією автора, його кутом зору на факти дійсності” [1 : 84].

На відміну від індивідуальної ККС, авторська є „свідомою інтерпретацією інформаційного поля, сформованого на основі моделювання та відтворення індивідуальної картини світу” [6 : 7]. Створюючи художній текст, письменник свідомо відбирає мовний матеріал залежно від поставлених завдань і власного світобачення, а також відповідно до обраного ним способу відображення дійсності. В авторській ККС, що відображає особливий спосіб осмислення і сприймання дійсності, концепт ПРИРОДА співвідноситься з індивідуально-авторською концептуалізацією, яка притаманна письменнику як креативній мовній особистості. Зображення природи – не лише імітація навколишнього світу, а й ставлення автора до нього. Тому лексична наповнюваність досліджуваного концепту відображає індивідуально-авторське сприймання природи, опираючись водночас на традиційне уявлення про природу, закріплене у тлумачних словниках.

Хоча дослідники концепту ПРИРОДА пропонують різні моделі його структури, однак усі вони розглядають цей концепт як складне багаторівневе розгалужене утворення. Наприклад, Н.Богданова об’єднує всі лексичні одиниці, які репрезентують концепт ПРИРОДА, у декілька лексико-семантичних полів: „Водна стихія”, „Атмосферні явища”, „Небо і небесні світила”, „Стихія вогню і світла”, „Особливості земної поверхні”, „Тваринний світ”, „Рослинний світ” [2]. О.Пустовалова розглядає концепт ПРИРОДА як складне багаторівневе утворення, яке включає суперординатний (представлений лексемами *природа, світ, простір* тощо), базовий (*вода, море, земля, дерево, квіти*) та субординатний рівні (*ріка, хмара, поле, береза, сніг*) [9]. А.Приходько також розглядає концептокорпус у вигляді чіткої структури, яка передбачає виділення таксонів вищого і нижчого порядку, що організуються ієрархічно п'ятьма ланками – мега-, макро-, гіпер-, мезо- і (ката)концептами [8: 219].

Враховуючи досвід моделювання концепту ПРИРОДА у дослідженнях попередників та спираючись на зібраний фактичний матеріал, пропонуємо наступну таксономічну **модель концепту NATUR**. Концепт NATUR є базовим концептом і складається з кількох субконцептів. В аналізованому концептополі до них належать зокрема FAUNA, FLORA, LANDSCHAFT, WETTER, HIMMEL. Близня периферійна зона відображає особливості індивідуального авторського сприйняття дійсності та складається із ключових слів (лексико-тематичне поле „NATUR”). До віддаленої периферії відносимо образні засоби: метафору, метонімію, епітет, порівняння, перифраз.

Джерела формування концепту залежать від форм пізнання, тому концепт ПРИРОДА формується на основі:

- 1) чуттєвого досвіду в результаті сприймання зовнішнього світу органами чуття:
 - зорові (колір, світло): *Über den blauschwarzen Bäumen stand der volle rothe Mond und warf ein grelles Feuer auf den dunkeln Himmel* [13 : 106].
 - акустичні (звук): *Das Wasser sang einförmig fort, die Luft schlug von Zeit zu Zeit die Blätter der Bäume zusammen, die Nachtigallen schluchzten, die Grashüpfer schwirrten, da und dort schnarrte ein Laubfrosch* [13 : 109]
 - тактильні (дотик): *... und wie sie in dem großen, schweren Pelze an meiner Brust lag, hatte ich ein seltsames, beklemmendes Gefühl, wie wenn mich ein wildes Tier, eine Bärin umarmen würde, und mir war es, als müßte ich jetzt ihre Krallen in meinem Fleische fühlen* [12 : 80].
 - нюхові (запах, аромат): *Berauscher Duft von Flieder und Thymian stieg auf und manchmal trug ein Lüftchen den frischen Heugeruch der Wiesen herüber* [13 : 109].
 - психологічні, емоційні концепти: *ein fernes Wasser sang einförmig, weinerlich durch die Nacht* [13 : 106].
- 2) предметно-практичної діяльності (дії з різними об’єктами природи): *Er muß die Tiere tödten, aber er soll nicht mehr thun, als nothwendig ist, er soll sie nicht quälen* [13 : 132].
- 3) розумової діяльності (міркування, переживання, умовиводи про життя людини на основі порівняння з явищами природного світу, які є невід’ємною частиною художнього твору і рисою ідіостилію): *Was macht unser Volk so melancholisch? Die Ebene* [13 : 37].

Особливим джерелом формування концепту слугують конотації, викликані предметами оцінки, відчуття, емоції, які проявляються в результаті зіткнення людини з реаліями навколишнього світу: *ein altes Fräulein, ein verdorrtes Blatt auf dem Baume Israels* [11: 13].

Джерела формування концепту можуть відображати одностороннє сприймання концепту або, доповнюючи одне одного, забезпечувати його комплексність. Однак сприймання світу природи і його концептуалізація орієнтовані в першу чергу на чуттєвий досвід та фізичне сприймання.

У репрезентації світу природи у художньому тексті особливу роль відіграють метафори, позаяк у метафоричному перенесенні закладені когнітивні уявлення про дійсність, які реалізуються у конкретних мовних формах. При метафоричному перенесенні асоціативні зв'язки мають або загальноприйнятий характер, або ґрунтуються на суб'єктивно-авторській оцінці явищ. Так, сніговий покрив степу Л. фон Захер-Мазох називає „зимовим горностаєм”: *Wie wir den kahlen Berg hinabflogen mit klingenden, hellen Glöckchen, lag die Ebene vor uns, unermesslich, unfaßbar, unendlich. Der winterliche Hermelin gab ihr die höchste Majestät* [13: 62].

Використовуючи типологію концептів, запропоновану Н.Болдиревим, досліджуваний концепт ПРИРОДА є:

- 1) з точки зору відображуваних об'єктів – пізнавальним (входить до системи знань про світ) та художнім (входить до системи мовної образності);
- 2) за характером суб'єкта-носія знання, зафіксованого у концепті – авторським (суб'єктивне ставлення письменників до природи);
- 3) за способом вираження – лексичним (представлений лексемами);
- 4) з точки зору польової структури – багаторівневим (складним);
- 5) за змістом і ступенем абстракції розглядаємо концепт NATUR/ПРИРОДА як фрейм, оскільки фрейм – це структуроване знання, об'ємний, багатокомпонентний концепт, „пакет” інформації, одиниця знання, яка організована навколо певного поняття і містить дані про суттєве, типове і можливе для цього поняття.

Оскільки концепт ПРИРОДА тісно пов'язаний з культурою і менталітетом народу, він займає важливе місце в системі знань і уявлень людини про світ. З одного боку, досліджуваний концепт є універсальним поняттям, однак з іншого – у системі художнього тексту він набуває власних специфічних рис, зумовлених національними особливостями, індивідуальним змістовим наповненням, особливостями поетики літературних напрямів. Образи природи у художньому тексті супроводжуються особливим відбором лексичних одиниць, а індивідуальний стиль письменника надає такій картині світу унікальності. Тому перспективним є аналіз вербалізаторів концепту NATUR/ПРИРОДА не лише в окремих творах німецькомовних письменників Галичини, а й на рівні інтертексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика [учебник ; практикум] / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – [3-е изд., испр.] – М. : Флинта : Наука, 2005. – 496 с.
2. Богданова Н.В. Лексическая экспликация концепта "Природа" в раннем творчестве И.А. Бунина : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / Н.В. Богданова. – СПб., 2007. – 16 с.
3. Кононенко П.П. Українознавство : [підруч.] / П.П. Кононенко. – К. : Заповіт, 1994. – 320с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
5. Левина В.Н. Концептуализация пейзажа в художественном тексте / В.Н. Левина // Когнитивные исследования языка. – Вып. IV : Концептуализация мира в языке : [коллектив. моногр.] / [гл. ред. сер. Е.С. Кубрякова, отв. ред. Н.Н. Болдырев]. – М. : Ин-т языкознания РАН ; Тамбов : Изд. дом Тамб. гос. ун-та, 2009. – С. 398–413.
6. Підгорна А. Б. Лінгвальні засоби актуалізації авторських моделей світу в романах сестер Бронте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Підгорна Анна Борисівна. – Одеса, 2008. – 20 с.
7. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
9. Пустовалова А.А. Концепт „природа” в системі мовної образності поезії Н. Рубцова : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / А.А. Пустовалова. – Тамбов, 2009. – 25 с.
10. Серебрянська І.М. Етнокультурний концепт „природа” як складова просторового коду / І.М. Серебрянська // Філологічні трактати. – 2009. – № 1. – С. 90–94.
11. Morgenstern S. Der Sohn des verlorenen Sohnes : [Erster Roman der Trilogie Funken im Abgrund] / Soma Morgenstern ; [hrsg. und mit einem Nachwort von Ingolf Schulte]. – 1. Aufl. – Lüneburg : zu Klampen, 1996. – 283 S.
12. Sacher-Masoch L. von. Venus im Pelz: [mit einer Studie über den Masochismus von Gilles Deleuze] / Leopold von Sacher-Masoch. – Frankfurt am Main : Insel Verlag, 1980. – 282 S.
13. Sacher-Masoch L. von. Don Juan von Kolomea. Galizische Geschichten / Leopold von Sacher-Masoch; [hrsg. und mit einem Nachwort von Michael Farin]. – Bonn : Bouvier Verlag Herbert Grundmann, 1985. – 205 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Дашко – викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, німецькомовна література Галичини.

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ПРОПОВІДЕЙ

Маріанна ДІЛАЙ (Львів, Україна)

У статті проаналізовано прагматичні функції імпліцитної інформації у текстах англомовних протестантських проповідей. Установлено, що використання прагматичних пресупозицій та імплікатур мовленнєвого спілкування є проявом суб'єктивного чинника та спрямоване на реалізацію маніпулятивних намірів мовця.

Ключові слова: імпліцитна інформація, прагматична пресупозиція, макропресупозиція, мікропресупозиція, імплікатури мовленнєвого спілкування.

The article presents pragmatic analysis of implicit information in the texts of English protestant sermons. Pragmatic presuppositions and conversational implicatures are viewed as manifestation of subjunctive factor in preacher's speech aimed at the implementation of manipulative intentions.

Key words: implicit information, pragmatic presupposition, macropresupposition, micropresupposition, conversational implicatures.

У текстах англомовних протестантських проповідей спостерігається складна взаємодія різних типів імпліцитної інформації. Імпліцитна інформація формально не виражена, але виводиться паствою при інтерпретації проповіді з опертям на знання про світ та соціальні стереотипи, уявлення про традиції мовленнєвого етикету чи стратегії та наміри проповідника, знання про особливості даної мови чи інших семіотичних систем. Використання імпліцитної інформації у текстах англомовних протестантських проповідей прагматично зумовлене, спрямоване на здійснення непрямого релігійно мотивованого впливу на паству. Імпліцитна інформація характеризується пониженою комунікативною значимістю та непрямим кодуванням [7]. На відміну від експліцитної інформації, вона меншою мірою контролюється свідомістю адресата, яка зосереджена на експліцитній інформації. Ця властивість імпліцитної інформації використовується з метою маніпулювання свідомістю: сумнівні ідеї проштовхуються в цій частині змісту висловлювання, яка є менш контрольованою [5].

Об'єктом лінгвістичного аналізу в цій статті є прагматичні пресупозиції та імплікатури мовленнєвого спілкування, як типи імпліцитної інформації у текстах англомовних протестантських проповідей. **Предметом дослідження** є прагматичні функції пресупозицій та імплікатур мовленнєвого спілкування у текстах англомовних протестантських проповідей. **Метою** цієї статті є проаналізувати функціонування прагматичних пресупозицій та імплікатур мовленнєвого спілкування, як різновидів імпліцитної інформації, які, маючи потенції впливу, використовуються у текстах протестантських проповідей для реалізації комунікативної стратегії маніпулювання.

Проблеми розробки комунікативних стратегій – це багато в чому проблеми співставлення наших очікувань, пресупозицій, з реальним процесом комунікації [6: 86]. Будь-який мовленнєвий акт пов'язаний з уточненням та коректуванням пресупозицій, однак перш ніж уточнити та коректувати пресупозиції, їх необхідно побачити.

Прагматична пресупозиція – це компонент повідомлення, мовленнєвого жанру, дискурсу, пов'язаний із суб'єктивним чинником спілкування відсутність або незнання якого перетворює повідомлення, мовленнєвий жанр, дискурс, комунікацію загалом у недоречні, такі що не відповідають умовам їх успішності [1: 139]. Прагматична пресупозиція є прагматичною, бо характеристика її змісту включає відсилання до одного з прагматичних складових мовленнєвого акту – до адресанта: це презумпція про знання адресанта [11: 57]. Прагматична пресупозиція включає уявлення мовця про загальний контекст спілкування, та орієнтацію в ньому, модель адресата, умови успішності спілкування та інші суб'єктивні чинники. У цьому сенсі прагматична пресупозиція – це пропозиційна установка, суб'єктом якої є мовець [12: 235]. Прагматична пресупозиція визначає доречність та/або успішність висловлення, опирається на інформацію дану в контексті та когнітивно засвоєну

комунікантами. Для успіху комунікації необхідний спільний когнітивний фонд, іншими словами в учасників має бути спільний набір пресупозицій контексту – спільний пресупозиційний фонд, без якого їхня спільна діяльність породження та розуміння дискурсу ускладнена чи просто неможлива. Її встановлення чи підтримка у кожному акті мовлення постійно змінює пресупозиційний фонд і залежить від нього.

Пресупозиційні характеристики текстів англомовних протестантських проповідей загалом ґрунтуються на спільних для комунікантів знаннях протестантського віровчення, орієнтації учасників спілкування у текстах Святого Письма, в якому закладені основи цієї християнської доктрини. Ці знання можна назвати макропресупозицією всього тексту, тобто фрагментом спільної когнітивної бази проповідника та пастви, наприклад: *We have to be a Good Friday and an Easter people. We have to live with the contrast, to work it out in our own lives, to be prepared to suffer with Christ and so to enter into his glory [22]; The spiritual power of hanging on a cross, what the world judges weak, shows up the weakness of the world's lust for power [23].*

Окрім того, у межах текстів проповіді виявляються мікропресупозиції – спільний фонд знань комунікантів про конкретну ситуацію, у межах якої відбувається комунікативний акт [2: 182]. Наприклад, у наведеному нижче уривку мікропресупозицією виступають знання про економічну кризу 2009 року: *God knows that in this island you have felt the effects of international debt and the way in which the economy of our world seems to turn its back on those in need. God knows that in many different societies represented here in our Anglican Communion that experience is the same, as if the world has turned its back on need. And so for us, as a Christian family worldwide, this must be at the heart of our witness and our message [18].*

На думку М.Л. Макарова, більш коректним з точки зору врахування когнітивних аспектів мовного спілкування при комунікативному підході до аналізу мовлення виглядає визначення прагматичної пресупозиції як низки тверджень мовця, відповідно до того, що адресат здатен сприйняти на віру, без заперечення [10: 137]. Ці припущення (Г.П. Грайс називає їх несуперечливою інформацією [4: 190]) зовсім не обов'язково входять у спільний фонд знань і вірувань комунікантів, радше в учасники повинні бути однаково налаштовані на сприйняття такої інформації. Прагматичну пресупозицію розглядаємо як очікування того або розраховування на те, що частина пропонованої інформації самоочевидна та (або) відома адресату. В психологічному плані цьому відповідає складний комплекс установок на дотримання правил спілкування, передбачень мовцем реакцій адресата, очікувань адресатом несуперечливої інформації.

Описані ознаки роблять пресупозицію зручним інструментом мовного впливу, який нерідко використовується в англомовній протестантській проповіді через подання ідеї, яку потрібно нав'язати пастві під виглядом пресупозиції (того, що вже і так зрозуміле, відповідно не потребує доказів). Подібний механізм структурування та подачі інформації у проповіді може використовуватися для того, щоб ввести приховано від адресата те, чого би він не сприйняв в іншій формі. Т.В. Булигіна, А.Д. Шмельов називають такий прийом „асерцією, замаскованою під пресупозицію” [3: 139]. З цією метою використано пресупозицію у наступних висловленнях: *But, while the legal issues are being fought over and the exact scope of religious freedom in the terms of human rights legislation is debated, we might step back a pace or two and think about the larger picture [14]; If you think of all the high-profile attacks on Christianity that have been published in recent years, you may wonder why those who shout most loudly about the irreversible decline of Christianity campaign so ferociously against something which, on their own account, is withering away [14]; And at local level, the Church's continuing contribution to tackling the human problems no-one else is prepared to take on is one of the great untold stories of our time [17].*

Виділені частини подано як достовірну інформацію з точки зору адресанта, проте, немає впевненості у тому, ця інформація є істиною, – прагматична пресупозиція, яка має виразний маніпулятивний характер: *“legal issues are fought over and the exact scope of religious freedom in the terms of human rights legislation is debated”*; *“high-profile attacks on Christianity that have been published in recent years”*; *“Church's continuing contribution to tackling the human problems*

no-one else is prepared to take on". Винесення певного смислу в пресупозицію дозволяє представити його як таке, що саме собою є зрозумілим.

Під видом об'єктивної, вихідної інформації у пресупозиції часто подається суб'єктивна оцінка відправника повідомлення. Наприклад, у висловленні: *With a bit of a sigh, we read about yet another legal wrangle over the right to wear a cross in public while engaged in professional duties... If we fear what these petty bureaucratic assaults mean, it should not be because we fear for ourselves or our faith or our God, who is amply able to look after himself [19]*, пресупозиція *right to wear a cross in public while engaged in professional duties is petty bureaucratic assault*, без сумніву, суб'єктивно-оцінне судження, приховане у структурі речення. У всіх наведених вище висловленнях можна констатувати заміну двох семантичних компонентів висловлення: асерції (твердження, яке потребує спростування) та пресупозиції (безсумнівної передумови, яка не потребує пояснення).

Заповнення одного речення різними типами пресупозицій збільшує їхню потенцію впливу. Що більше пресупозицій, то важче слухачеві розплутати речення і піддати сумнівам хоч якусь із пресупозицій [8: 216].

Отож, прагматичні пресупозиції як спільний фонд знань (у широкому сенсі) про внутрішній світ людини, закони і правила комунікації, відіграють важливу роль в організації й плинні спілкування між проповідником та паствою, значною мірою впливають на створення проповіді і сприйняття її віруючими. Маючи складну семантико-прагматичну природу, вони лежать в основі комунікації проповідник-паства, формуючи її зв'язність, цілісність, органічність, доречність. Оскільки адресат керується презумпцією осмисленості інформації, що проходить по комунікативних каналах, він схильний некритично приймати на віру пресупозиції висловлювань, не піддаючи їх сумнівам. Прагматичні пресупозиції – важливий складник комунікативної компетенції комунікантів; вони пов'язують внутрішні світи проповідника та пастви, а також особи комунікантів зі змістовою складовою процесів релігійної інтеракції. Таким чином, прагматична пресупозиція є дієвим мовним засобом втілення комунікативної стратегії маніпулювання в англомовних протестантських проповідях.

Поняття імплікатур мовленнєвого спілкування (*conversational implicatures*) було введене Х. Грайсом в середині 70-х років і протиставлене поняттю умовної істинності при характеристиці змістового боку висловлення, тобто прямому смислу висловлення [4: 234]. Імплікатури мовленнєвого спілкування – це така імпліцитна інформація, яка виводиться з висловлення завдяки контексту, фоновим знанням, правилам спілкування й іншим чинникам комунікативної ситуації. Вони, на відміну від пресупозицій, непрямо пов'язані зі змістом висловлення та завдячують своє існування тому, що учасники мовленнєвого акту пов'язані спільною метою комунікативного співробітництва [3: 251]. Мовець експлуатує деякий постулат, формулює своє висловлення таким чином, що адресат виводить з нього більше змісту, ніж в ньому безпосередньо виражено, оскільки адресат переконаний, що мовець дотримується принципу Кооперації [11: 42]. Імплікатури мовленнєвого спілкування є характерним компонентом змісту текстів англомовних протестантських проповідей і свідомо використовуватися проповідником з метою спрямувати паству на потрібні йому висновки. Вони виводяться з контексту, впливають із загальних умов успішної комунікації, опираються на правила та максими мовленнєвого спілкування.

Джерелом комунікативної імплікатури, що допомагає нав'язати пастві релігійне бачення дійсності та відповідну поведінку, може слугувати певна комунікативна організація повідомлення (ієрархія виділення тем в тексті, макроструктурні зв'язки речень тексту) [13: http]. Розглянемо, наприклад, такий фрагмент тексту проповіді: *To come into this glorious future is to learn how to be dependent on God. And that word tends to have a chilly feel for us, especially us who are proudly independent moderns. We speak of 'dependent' characters with pity and concern; we think of 'dependency' on drugs and alcohol; we worry about the 'dependent' mind set that can be created by handouts to the destitute. In other words, we think of dependency as something passive and less than free.*

But let's turn this round for a moment. If we think of being dependent on the air we breathe, or the food we eat, things look different. Even more if we remind ourselves that we depend on our

parents for learning how to speak and act and above all how to love. There is a dependence that is about simply receiving what we need to live; there is a dependence that is about how we learn and grow. And part of our human problem is that we mix up this entirely appropriate and lifegiving dependency with the passivity that can enslave us [19].

Відповідно до максими релевантності Г.П. Грайса, можна встановити приховані причинно-наслідкові зв'язки між поняттями *dependent on God*, *dependent on air we breathe or the food we eat*, *dependent on our parents* та *glorious future, receiving what we need to live, how we learn and grow*. Наприкінці фрагменту проповіді поняття *dependent on God* замінюються поняттям *entirely appropriate and lifegiving dependency*. Незважаючи на те, що в тексті експліцитно повідомляється *word [dependant] tends to have a chilly feel for us .. something passive and less than free*, ієрархія виділення тем така, що на перший план виходить імпліцитна інформація про зв'язок між *to be dependent on God* і *glorious future, entirely appropriate and lifegiving*.

Джерелом комунікативних імплікатур у текстах проповідей часто є **метафора**. Метафора непомітно нав'язує адресату певний тип сприйняття об'єкта і спосіб поведінки [9]. Метафоричні висловлювання будуються на навмисному порушенні, експлуатації максими Якості принципу Кооперації Г.П. Грайса [15; 16]. Імплікатура, яка породжується в метафоричному висловлюванні ґрунтується на використанні певного мовного номінативного засобу (як елементарної так і предикативної номінації) по відношенню до іншого референта [15]. В ментальній сфері такому перенесенні найменування передують зближення ознак двох концептів. В основі прагматичної інтерпретації метафоричного висловлювання лежить буквально значення висловлювання, яке окреслює низку асоціативних комплексів, наприклад: *You and I've been wonderfully made. We are the joy and pride of our Creator. But we've been cut off from God. We've been tossed about by the waves of our sin-sick society. We've been washed up on hostile land and taken captive by one who would sell us into bondage. But our Creator has redeemed us; He has paid the costly price to buy us back for Himself* [20].

Комунікативні імплікатури в текстах проповідей породжуються також за допомогою прийому **аналогії**, наприклад: *Just as in a school we learn from watching one another, so in the Church, in the community of Jesus Christ's friends, we learn from watching Jesus* [21].

Будь-які висновки комунікативних імплікатур з фрагменту повідомлення одержують епістемічний статус інтроспективних інтерпретацій, оскільки нам достовірно не відомі інтенції мовця, ступінь його зацікавленості та ширості. При цьому, як зазначає М. Макаров, навіть метафорично говорити про певну чисельність імплікатур по меншій мірі некоректно, адже інтерпретації чужих реплік можуть бути, а можуть і не бути адекватними [10: 131].

Отже, використання різних видів імпліцитної інформації у текстах проповідей є проявом суб'єктивного чинника та спрямоване на реалізацію маніпулятивних намірів мовця. Проаналізовані прагматичні пресупозиції та імплікатури мовленнєвого спілкування сприяють підвищенню дієвості проповіді. Імпліцитна інформація, на відміну від експліцитно поданої, оминає аналітичні процедури оброблення, тому адресат не схильний аналізувати й оцінювати цю інформацію, а сприймає її такою, якою вона є. Адресат сам виводить цю інформацію, а не отримує її в готовому вигляді, а тому, як правило, не шукає підтвердження їй, адже знання здобує власними інтелектуальними зусиллями, сприймається як своє власне і не підлягає сумніву [14: 118]. Однак, слід зазначити, що кількість прихованих змістів, породжених текстом, для різних людей не однакова. Це залежить від глибини розуміння, від фокусу уваги, від обсягів знань людини, яка інтерпретує текст, від схильності чи несхильності до стереотипного мислення тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С. Бацевич. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 344 с.
3. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на матер. русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М.: Наука, 1997. – 574 с.
4. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. 16. – С. 217 – 237.
5. Имплицидность в языке и речи / Отв. ред. Е. Г. Борисова, Ю. С. Мартемьянов. - М.: Языки русской культуры, 1999. – 200 с.

6. Клюев Е.В. Речевая коммуникация: успешность речевого взаимодействия / Е.В. Клюев. – М. : Рипол классик, 2002. – 314 с.
7. Кобозева И.М. Лингво-прагматический аспект анализа языка СМИ [Электронный ресурс] / И.М. Кобозева // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М. : Издательство МГУ, 2003. – Режим доступа: http://evartist.narod.ru/text1/2/08.htm#z_04.
8. Ковалевська Т.Ю. Комунікативний аспект нейролінгвістичного програмування / Т. Ю. Ковалевська. – Одеса : Астропринт, 2001. – 344 с.
9. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М.Джонсон // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 126–170.
10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 277 с.
11. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е.В. Падучева – М. : Наука, 1985. – 272 с.
12. Падучева Е.В. Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е.В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
13. Пирогова Ю.К. Имплицитная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материале рекламных и PR-сообщений) [Электронный ресурс] / Ю.К. Пирогова // Проблемы прикладной лингвистики 2001. – М., 2001. – С. 209–227.
14. Різун В.В. Лінгвістика впливу: Монографія / Різун В.В., Непицвода Н.Ф., Корнев В.М. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – 148с.
15. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика [Электронный ресурс] / Иван Павлович Сусов. – Режим доступа: <http://homepages.tversu.ru/~ips/Pragmj.html>.
16. Levinson S. C. Pragmatics / S. C. Levinson. – Cambridge, 1985. – 420 p.
17. <http://www.anglicancommunion.org/acns/news.cfm/2010/4/4/ACNS4697>
18. <http://www.archbishopofcanterbury.org/2396>
19. <http://www.archbishopofcanterbury.org/2797>
20. http://www.episcopalchurch.org/sermons_that_work_120927_ENG_HTML.htm
21. http://www.faithanglicanchurch.org/index.php?option=com_content&view=article&id=140&catid=6&Itemid=30
22. <http://www.westminster-abbey.org/worship/sermons/2009/april/easter-day-sermon-2009>
23. <http://www.westminster-abbey.org/worship/sermons/2009/april/good-friday-sermon-2009>
24. <http://www.westminster-abbey.org/worship/sermons/2010/april/sermon-given-at-sung-eucharist-on-easter-day-sunday-4-april-2010>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маріанна Ділай – асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».
Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвопрагматика, сугестивна лінгвістика, дискурсологія.

АРГУМЕНТАТИВНІСТЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СТАТТІ

Надія ДОРОНКІНА (Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу жанру наукової статті в аргументативному контексті. Розглянуто особливості аргументації як форми когнітивного компоненту наукового дискурсу а також невербальні та вербальні засоби аргументації на лексичному та синтаксичному рівні в науково-технічних статтях. Зокрема обговорені такі питання, як: аргументативні стратегії, структура та модель аргументації в науково-технічних статтях.

Ключові слова: науковий дискурс, аргументація, аргументативний дискурс, теза, дані, підстава, обмежувач.

The article is intended to analyse the technical research paper in argumentative context. The features of argumentation as a cognitive component form in scientific discourse as well as nonverbal and verbal means of argumentation on the lexical and syntactical levels in technical research papers are considered. In particular argumentative strategies and the model of argumentation are discussed.

Key words: scientific discourse, argumentation, argumentative discourse, claim, ground, warrant, qualifier.

У процесі роботи над науковою статтею слід подбати про те, щоб переконати читачів у правильності викладеної інформації. Способом реалізації цієї стратегії є аргументативний дискурс, компоненти якого використовуються аргументаторами з метою максимального впливу на реципієнта. Отже, науковий дискурс має аргументативний характер. Оскільки наукова стаття належить до найважливіших і невід'ємних частин процесу наукового спілкування, то аналіз засобів реалізації аргументації зумовлює актуальність цієї статті.

Об'єктом цієї статті є аргументативний дискурс науково-технічних статей.

Предметом статті є встановлення характерних рис аргументативного дискурсу притаманних жанру науково-технічної статті.

Як відомо, за прагматичною спрямованістю науковий дискурс належить до аргументативного та інформативного типу, що тісно пов'язані між собою, оскільки фактична сторона інформації здійснює вплив на читача, а будь-який аргумент підтверджує інформацію. Ілокутивна сила переконливості є невід'ємною складовою змісту наукових статей, доповідей та інших жанрів.

Комунікативний аспект наукового дискурсу – спосіб мовленнєвої дії на реципієнта. Він характеризується спрямованістю на зміну або доповнення моделі наукового досвіду останнього.

Когнітивний аспект наукового дискурсу відображає пізнавальний процес, що можна описати як послідовність дій з метою пошуку відповіді на пізнавально значиме питання. Крім того, в когнітивному дискурсі виділяють репродуктивний і креативний компоненти. Для технічних науково-технічних статей це відповідає теоретичному підґрунтю і науковій новизні дослідження. Когнітивний дискурс виступає у таких формах, як: аргументація, пояснення, класифікація, та ідентифікація [6: 8].

Розглянемо детальніше одну з цих форм, а саме аргументацію. Аргументація – комунікативна діяльність суб'єкта у триєдності вербального, невербального і екстралінгвістичного з метою переконання адресата через обґрунтування правильності своєї позиції [1: 5]. Один з регулятивних принципів наукового дискурсу – обґрунтованість висловлювань. Будь-яке нове положення або гіпотеза мають бути ретельно обґрунтовані за допомогою процесу аргументації. У науково-технічних статтях зустрічаються такі види аргументативних міркувань, як: доведення, спростування, підтвердження. Кожен вид аргументативних міркувань описаний алгоритмічно [6: 9-13]. Зокрема доведення у науковому мовленні виступає як класичний текстотип, що репрезентує процес перетворення гіпотези в наукову теорію. В тексті доведення розпізнається на основі таких критеріїв як:

– комунікативно-функціональний. Доведення – текстова побудова, що виконує функцію встановлення істинності певного твердження з метою переконання учасників комунікації;

– композиційно - структурний. Доведення містить два обов'язкових блока: тезу (ключову препозиційну частину) і аргументи (коментуючу частину), а також факультативну частину – висновок, що повторює тезу варіативно;

– логіко-семантичний. В основі доведення лежить умовивід, тобто існує казуальний зв'язок між компонентами висловлювання. Теза відповідає на запитання :”Що доводиться?”, аргументи - “Чим доводиться?”, демонстрація доведення – “Як доводиться?”

– мовний. В оформленні тексту, аргументу і висновків використовують типовий набір мовних засобів, що демонструють стилістико-мовленнєву системність текстів - доведень [7: 126-130].

У всіх композиційних частинах доведення використовуються лексичні ідентифікатори.

Аргументація наукових статей належить до підготовленого типу. За характером аудиторії така аргументація є контекстуальною, тобто вона ефективна лише для певної аудиторії. Оскільки науковий дискурс є різновидом академічного дискурсу то для наукових статей характерна «демонстративна аргументація з експліцитними логічними зв'язками, чітким розгортанням доказів» [1: 15]. У класифікації за типом використаних аргументів, в науково-технічних статтях має місце аргументація з аргументами, що відносяться до реальності.

У англійських науково-технічних статтях мають місце вербальні та невербальні засоби аргументації. Знакова невербальна аргументація, яка в той самий час належить до аргументації ілюстрації, широко представлена в наукових статтях цього типу. Таблиці, графіки, діаграми слугують наочності викладу інформації. Їх переконливість завжди базується на порівнянні. Наприклад, графіки наочно демонструють різницю між розрахунковими та експериментальними даними. Таблиці – зручний інструмент систематизації, де порівнюються групи даних. Діаграми використовують, щоб показати динаміку змін фізичних величин. Все вищезазначене, зазвичай, належить до аргументів автора статті.

До функцій дискурсного рівня належать прагмема, інформема, інфопрагмема, аксіологема, аргументема. Оскільки більшість наукових жанрів припускають лише об'єктивну та максимально раціонально викладену інформацію, то поява в них аргументем, що базуються на суб'єктивності, малоімовірна [1: 104-106].

Вербальні засоби аргументації у науково-технічних статтях створюють ієрархію [3: 282-284]. На лексичному рівні – це такі номінативні засоби, як: номінативно – перформативні дієслова (to note, to suppose, to think, etc.), модальні дієслова, модальні слова зі значенням

припущення, слова та вирази зі значенням впевненості (it goes without saying, certainly, undoubtedly, etc.), заперечні частки, прийменники, допоміжні дієслова, емпіза, дієслова ментальної дії або стану (prove, mean, know), дієслова, що виражають потребу, примус, бажання (require, need, want), іменники з семантикою узагальнюючого характеру, прикметники з семантикою узагальнення (all, every), слова з семантикою кількісної оцінки (small, large, etc.), заперечні та неозначені займенники та інші. Виділимо також лексичні засоби, що слугують для з'єднання блоків: структиви, що означають послідовність аргументації, а саме: логічні конектори (therefore, so, etc.), нумеративні конектори (first, second, firstly, secondly, etc.), класифікуючі конектори (internationally, historically, on the national level, etc), протиставні сполучники, аргументативні зв'язки (but, even, at least), аргументативні оператори (hardly, just, almost, no more/less than).

До синтаксичних засобів належать: підрядні речення умови, загальні питання, здебільшого у непрямій мові (у тому числі риторичні питання), мовленнєві кліше, що виражають думку мовця.

До основних мовно-стилістичні прийомів аргументації відносяться протиставлення та повторювання [1: 89]. Крім того переконання адресата відбувається через епістимічний стан мовця та послідовність викладу аргументів.

Когнітивний дискурс буває формальний (теоретичний) і емпіричний. Зазвичай, в науково-технічних статтях має місце як емпірична, так і теоретична аргументація [4: 90-126]. До засобів емпіричної аргументації належать:

- пряме підтвердження, тобто безпосереднє спостереження;
- індукція. Найчастіше емпірична аргументація має форму індуктивного умовивода;
- емпіричне спростування;
- наведення прикладу;
- ілюстрація.

Виокремлюють такі засоби теоретичної аргументації:

- дедуктивне обґрунтування, де положення, що потрібно обґрунтувати, логічно виводиться з вже обґрунтованих положень;
- системна аргументація – обґрунтування твердження шляхом включення його в обґрунтовану систему тверджень або теорію;
- аналіз тверджень з позицій можливості його емпіричної перевірки;
- методологічна аргументація, тобто обґрунтування шляхом посилення на надійний метод, за допомогою якого отримано твердження, що обґрунтовується.

Науково-технічні статті використовують всі вищеназвані засоби аргументації [5: 85-103]. У процесі дедуктивного обґрунтування широко використовуються формули, тобто закодовані з метою наочності речення.

Виділяють такі мовленнєві стратегії аргументації, як переконання, твердження та інші. Для науково-технічних статей переконання базується на інформації про факти та їх інтерпретації. У другому випадку автор статті висловлює свою думку або міркування з метою переконання читача. Якщо розглядати дискурс як послідовність мінімальних сегментів або висловлювань, то можна сказати, що вони формують розділи і підрозділи науково-технічних статей.

Якщо для аналізу структури аргументації використовувати принцип розподілу тексту-аргументу на кроки, ходи та макроходи, то кожен розділ англомовної наукової статті, а саме: *Abstract – Introduction - Experiment Design / Methods- Results and Discussion- Acknowledgments*, репрезентує хід або макрохід. Кожен аргументативний хід складається з аргументативних кроків, що мають спільну глобальну тезу [2: 37]. Аргументативний крок – це комплекс аргументативних функцій, до яких належать:

- теза – положення, яке реципієнт має прийняти;
- дані – інформація, яку реципієнт вважає істинною і яка є початковим пунктом для переконання реципієнта;
- основа або підстава – думка, що веде від даних до тези;
- свідчення – деталізація або актуальне підтвердження підстави;
- обмежувач – інформація про ступінь впевненості автора в правдивості тези;

застереження – умови, за яких теза не діє. Особливості даної моделі для науково-технічної статті потребують більш детального опису.

Природний розподіл дискурсу на сегменти, що виділяє його як ціле з його оточення і робить можливим розпізнавання його внутрішньої структури називається членуванням. Останнє відбувається за тематичним або функціональним принципами. До тематичної структури належать введення, розробка та закінчення обговорення теми. Функціональна організація базується на інтерактивних мовленнєвих діях та на діях, що організують мовлення [3: 48]. Членування дискурсу науково-технічних статей переважно відбувається за тематичним принципом. *Introduction* – введення теми; *Experiment Design / Methods- Results and Discussion*- початок обговорення теми. Оскільки наукова стаття є лише компонентом діалогу з читачем, то закінчення обговорення теми вказати неможливо.

Отже, жанр науково-технічної статті виявляє як комунікативний, так і когнітивний аспект наукового дискурсу. Аргументація належить до форм когнітивного компоненту. Аргументативний дискурс науково-технічної статті має власний набір засобів її реалізації. Вербальні і невербальні засоби аргументації тісно пов'язані між собою. В наукових статтях широко представлена як емпірична, так і теоретична аргументація.

Одним із перспективних напрямів дослідження є структурно-функціональний аргументативний аналіз науково-технічної статті, розгляд її аргументативного фрейму а також аналіз семантико-синтаксичних параметрів аргументативного наукового дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. - К.: ИИА «Астрея», 1997. – 309 с.
2. Васильев Л.Г. Аспекты аргументации. Тверь: Тверск.гос. ун-т, 1992.– 42 с.
3. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты: монография / В. С. Григорьева. – Тамбов: ТГТУ, 2007. – 288 с.
4. Дашкова С.Ю. Логико—прагматический анализ аргументации в научно-учебном тексте: дис... канд. філол. наук: 10.02.19– Кемерово: КГУ, 2004–154 с.
5. Ивлев Ю.В. Теория и практика аргументации: учеб. М.: Проспект, 2009. – 288 с.
6. Кротков Е. А. Научный дискурс [Электронный ресурс] // Современный дискурс-анализ – 2010. –№2. – С.4-18. – Режим доступа до журн.: http://www.discourseanalysis.org/ada2_1.pdf
7. Пузикова З.Г. Функционально-стилевые варианты доказательства в русском литературном языке начала XXI века: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 –Пермь: ПГУ, 2007. – 150 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Доронкіна – старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: дискурсологія, когнітивна поетика.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Віра ДРАБОВСЬКА (Вінниця, Україна)

У статті розглядається жанровий склад джерел прецедентних текстів англомовного соціуму США як предмет лексикографічної інтерпретації. Робиться висновок про необхідність удосконалення критеріїв добору текстових джерел до сучасних навчальних тлумачних словників англійської мови для іноземних користувачів та специфіки відображення лінгвокультурної інформації у тлумачній статті.

Ключові слова: прецедентний текст, лінгвокультурний концепт, навчальна лексикографія, міжкультурна комунікація.

The article deals with the genre composition of the US English-speaking community precedential texts resources as a subject of linguo-cultural interpretation. Conclusion is made about the necessity to upgrade the criteria of textual resources selection for modern English learners' explanatory dictionaries and update the specifics of linguo-cultural information reflection in a dictionary entry.

Key words: precedential text, linguo-cultural concept, learner's lexicography, intercultural communication.

У теперішній час практичні знання іноземних мов мають значний соціальний запит, що проявляється у широкому їх використанні як засобу міжкультурної комунікації. Однак, для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур сьогодні необхідно, поряд із мовним, долати й культурний бар'єр. До тих національно-специфічних компонентів культур, які створюють проблеми міжкультурної комунікації, поряд із

побутовою культурою, відносять також повсякденну поведінку (тобто прийнятні в певному соціумі норми вербального й невербального спілкування), „національні картини світу”, які відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тої чи іншої культури та художню культуру, що відображає культурні традиції того чи іншого етносу [11: 28-29].

Текст, як породження контексту мови та її ілюстрація, є, водночас, і породженням культури. Народжуючись у певному лінгвокультурному просторі, текст відображає його основні риси. Серед розмаїття текстових жанрів прецедентні тексти (далі – ПТ) є тою множинністю текстів, котра входить до культурного багажу пересічного носія будь-якої мови; вони є певним типом лакун, що найкращим чином діагностує ступінь сумісності одного культуротаксиса з іншим [9]. Звернення до ПТ відновлюється неодноразово в дискурсі мовної особистості (далі – МО), адже вони є значимими в пізнавальному й емоційному відношеннях і добре відомими як для неї самої, так і для її широкого оточення [4: 105].

Як одиниці текстової концептосфери, властиві свідомості носіїв певної мови, ПТ слугують основою для формування лінгвокультурних концептів [8: 42], тому лінгвокультурологічні дослідження ПТ мають велике значення для розуміння ціннісних орієнтацій та установок будь-якої національно-культурної спільноти.

Мета статті – розглянути жанровий склад джерел прецедентних текстів англomовного соціуму США, репрезентованих у навчальному тлумачному словнику культурознавчого типу OGBAC [14]. Завданням такого дослідження є виявлення ключових жанрових джерел ПТ, що знайшли свій прояв у сучасних навчальних тлумачних словниках англійської мови для іншомовних користувачів, з яких останні можуть дізнатися й відповідно інтерпретувати лінгвокультурну специфіку зазначених одиниць та отримати адекватне уявлення про текстову концептосферу представників американської нації.

Актуальність дослідження ПТ англomовного соціуму США як мовного явища постає із факту нестримного та безпрецедентного поширення американського варіанта англійської мови на світовій арені. Лексикографічний аспект дослідження у даному випадку проявляється в інтерпретації американської текстової концептосфери методами навчальної лексикографії.

З точки зору Г.Г. Слишкіна, ПТ може бути будь-яка послідовність знакових одиниць, що характеризується цілісністю та має ціннісну значимість для певної культурної групи. Він може мати будь-яку протяжність: від прислів'я чи афоризму до епосу та включати в себе поряд із вербальним компонентом зображення чи відеоряд, наприклад, плакат, комікс або фільм [8].

Серед найбільш відомих класифікацій ПТ можна виділити класифікацію, запропоновану О.Г. Ростовою, яка виділила п'ять класів текстів, прецедентних для сучасної російської культури, а саме: 1) тексти, що виникли на російській культурній основі (фольклорні твори, авторські тексти, анекдоти, лозунги тощо); 2) інокультурні й іншомовні відомі тексти, перекладені на російську мову, а також іншомовні тексти (частіше за все написані латиною, рідше – французькою та англійською); 3) російські тексти, які виникли на ґрунті іноземних як результат міжкультурного діалогу; 4) фольклорні й авторські тексти, що виникли на основі міжнародних “бродячих” сюжетів (наприклад, казок); 5) тексти, що виникли на базі загальнолюдських ПТ [7].

Класифікація О.А. Земської базується на виділенні таких різновидів ПТ російської культури, як: 1) віршовані рядки; 2) прозаїчні цитати; 3) рядки з відомих пісень; 4) назви художніх творів; 5) назви вітчизняних і зарубіжних кінофільмів; 6) прислів'я, поговірки й крилаті вирази; 7) популярні висловлювання епохи соціалізму; 7) перифрази Священного Писання; 8) іншомовні тексти або тексти, орієнтовані на іншомовні цитати, або тексти, записані латиницею (так звані “інтелігентські ігри”) [2: 159-167].

Реалізацію ПТ у мовленні називають «текстовими ремінісценціями». По суті, вони будь-якими цитатними відсиланнями до більш або менш відомих раніше створених текстів у складі більш пізнього тексту [10: 17]. Такі вербальні посилання на ПТ зберігаються у свідомості МО й можуть відтворюватися згідно його прагматичних цілей через цитату, назву

твору, ім'я автора чи персонажа [5: 218], а також «крилаті слова», слівця, імена персонажів, самі назви творів, імена їхніх авторів, конотації слів і виразів, різного роду нагадування про ситуації [10: 17].

З точки зору Іванової, джерелами англійських текстових ремінісценцій можуть бути: 1) біблеїзми, 2) англійська міфологія, 3) класична міфологія, 4) твори англійської літератури, 5) твори зарубіжної літератури, 6) шекспіризми, 7) висловлювання масмедійного походження, джерелом яких є газети, журнали, 8) політичні тексти, 9) пісні, 10) дитяча література. Телебачення, кіно й політичні тексти, що поступили через масмедійні джерела, дослідниця відносить до так званих прецедентних явищ або мовленєвих стереотипів, тобто емоційно чи пізнавально значимих явищ культури, котрі вже знайшли мовне втілення й закріплення в рамках лінгвокультурологічного коду. І хоча звернення до них доволі регулярно відбувається в дискурсі певної національно-культурної спільноти, вони не можуть бути джерелом текстових ремінісценцій у суворому сенсі цього слова [3].

Той факт, що текстові ремінісценції є динамічними, тобто вони з'являються у великій кількості, засвоюються мовним колективом і набувають статусу стійких одиниць, пояснює появу численних словників різних жанрів: від словників крилатих слів і виразів, запозичень, власних імен до культурологічних, країнознавчих та словників культурної грамотності типу "OGBAC" [14], «LDELС» [13] та "TNDCL" [12].

Із точки зору лінгвокультурології процес комунікації розглядається як сукупність апеляцій до колективних культурних концептів. Національно марковані засоби є найкоротшим шляхом до серця іншомовного співрозмовника, адже текстова концептосфера, будучи невід'ємним складником тезаурусу представника певної національно-культурної спільноти, яскраво відображає особливості менталітету народу. Таким чином, корпус ПТ слугує основою для формування у свідомості носія мови текстової концептосфери [8: 29]. Відповідно, знання ПТ є показником належності індивіда до певної епохи та її культури, так само, як їхнє незнання є передумовою відторгнення від відповідної культури [4: 105-106].

Культурна грамотність як обізнаність людини в області художнього засвоєння дійсності є відображенням глибини входження МО у текстовий універсум. Так, у кожній культурно-мовній спільноті синхронно представлені художні тексти, що найчастіше цитуються або згадуються, які слугують основою для асоціацій, оцінок, порівнянь тощо. Частотність звернення до текстових ремінісценцій у мовленні, уміння використовувати їх відповідно до комунікативних цілей, кількість та жанрова віднесеність текстів, які слугують основою для текстових ремінісценцій, є важливими показниками при характеристиці даного індивіда як МО [8: 27].

Величезну роль у вивченні мовними засобами історії та культури кожного народу і людства в цілому відіграють словники. Будь-який словник є явищем і дзеркалом культури народу. Безумовно, різні жанри словників відображають цю культуру по-різному, залежно від завдань словника, методів лексикографічного аналізу, врахування критерію нормативності, націленості на певний тип користувача та його педагогічної орієнтації.

Сучасна навчальна лексикографія є лінгвометодичною дисципліною, змістом якої є теоретичні і практичні аспекти опису лексики в навчальних цілях. Крім традиційних власне лексикографічних проблем вона враховує й численні лінгвометодичні фактори. Однак, оскільки сьогодні справедливо визнається, що міжкультурна комунікація та навчання соціокультурним відмінностям повинні бути основою словника будь-якої сучасної мови [6: 72], тому ознакою прогресивності будь-якого навчального тлумачного словника дедалі більше стає культурознавчий аспект та його комунікативна орієнтованість. Отже, сьогодні навчальний тлумачний словник іноземної мови повинен відігравати важливу роль у засвоєнні основ певної лінгвокультури, оскільки він є доступним широким колам користувачів засобом відображення світу мови й культури, до якої він належить.

Оскільки ПТ неодмінно вписані в ідеологічний контекст епохи, корпус національних ПТ постійно змінюється як реакція на зміни у життєвій ідеології нації. Тобто мовний склад національного корпусу ПТ залежить від мовної ситуації, яка існує в даному соціумі. У цьому контексті доцільно припустити, що корпус прецедентних текстів, наявних у навчальному тлумачному словнику будь-якої іноземної мови, здатен стати важливим чинником у

формуванні міжкультурної комунікативної компетенції його користувачів, а належне знання ПТ та вільні апеляції до культурних концептів ПТ у вигляді текстових ремінісценцій є суттєвим елементом культурної грамотності користувачів такого словника.

Отже, належний аналіз сучасних англомовних лексикографічних джерел здатен виявити основні жанрові групи корпусу ПТ, які формують текстову концептосферу англомовного соціуму. Для нашого дослідження актуальним є прослідити, яким чином у сучасних навчальних словниках англійської мови культурологічного типу, призначених для іншомовних користувачів, відображено ПТ, властиві американському соціуму.

Проведений аналіз словника OGBAC [14] дозволив виявити, що склад корпусу ПТ англомовного соціуму США створюється здебільшого з таких джерел, як: 1) назви американських кіно- та мультиплікаційних фільмів; 2) твори класиків та сучасників американської літератури й драматургії; 3) крилаті вирази, народжені в американському соціумі; 4) політичні програмні тексти й лозунги; 5) популярні пісні; 6) масмедійні (рекламні) тексти; 7) американський фольклор; 8) віршовані рядки.

Оцінити характеристики словника OGBAC можна з Таблиці 1.

Таблиця 1.

Кількість ПТ англомовного американського соціуму словника OGBAC

Словник	Кількість одиниць	Джерела								
		пісні	міфологія та фольклор	політичні програми й лозунги	цитати й афоризми	літературні твори	віршовані рядки	кіно - та мультиплікаційні фільми	крилаті вирази	масмедійні тексти
OGBAC	326	32	7	42	5	61	3	126	42	8

Словник OGBAC є сьогодні дуже добре відомим українським користувачам як сучасне джерело країнознавчих та лінгвокультурних відомостей про Британію та США. Він є відносно невеликим за обсягом порівняно з іншими лінгвоенциклопедичними виданнями (середнє арифметичне реєстрових одиниць на сторінці становить 17) [1: 26], і тому дуже зручним у користуванні. Призначення OGBAC для учнів із підвищеним та високим рівнем володіння англійською мовою дозволяє рекомендувати його у якості ефективного навчального посібника як викладачам, так і студентам для групової та індивідуальної роботи.

Однак, проведений аналіз виявив, що, по-перше, упорядники словника надають перевагу відображенню фактів британської культури. Для порівняння, їх майже у півтора рази більше, ніж тих, що репрезентують американську культуру [1]. По-друге, на нашу думку, деякі жанрові різновиди ПТ були знехтувані упорядниками на користь інших. Так, кількість ПТ, народжених американською кіноіндустрією, удвічі перевищує кількість джерел ПТ, народжених творами американської літератури та драматургії. У свою чергу, у словнику зовсім не репрезентовані відомі дитячі пісні й вірші, які народилися на американському ґрунті та є добре відомими кожному пересічному американцю. В OGBAC також відсутні американські прислів'я та поговірки й найбільш популярні апеляції до відомих анекдотів. У незначній кількості вони присутні безпосередньо у тлумачних статтях у вигляді додаткової енциклопедично релевантної інформації.

Невелика кількість цитат у якості реєстрових одиниць OGBAC також відображає спосіб їхньої репрезентації у словнику безпосередньо у тлумачній статті у якості ілюстрації. Наприклад, стаття до лінгвокультуреми «Walt Disney» має такий вигляд:

Walt Disney /.../ (1901-66) a US producer of films, especially cartoons. He created *Mickey Mouse and *Donald Duck, and made the first long cartoon films, which included *Snow White and the seven Dwarfs (1937), *Fantasia (1940), and *Bambi (1942). ...“Fancy being remembered around the world for the invention of a mouse! Walt Disney.

Щоправда, відома цитата у словниковій статті виділена у вигляді окремого блоку на сірому фоні, що дещо акцентує увагу користувача.

Крім того, у словнику зовсім відсутня та частка крилатих виразів як одиниць афористичного рівня, які народилися в США під впливом певних історичних подій або як результат активної літературної, політичної та інших видів діяльності видатних американців.

Загалом, характер репрезентації інформації в OGBAC носить здебільшого енциклопедичний характер, що дещо нівелює навчальну цінність словника. Відсоткове співвідношення джерел ПТ, наявних в OGBAC, свідчить про важливість репрезентації ПТ саме світу кіноіндустрії та художньої літератури, а також аспекту політичного життя як найбільш впливових для американської культури, адже будь-яка мова розвиває лексичне й текстове багатство тільки у найважливіших для кожної культури сферах.

На нашу думку, проведений аналіз словника OGBAC дозволяє зробити висновок про те, що сьогодні доцільно створювати комунікативно-орієнтовані навчальні тлумачні словники англійської мови для україномовного користувача, в яких специфіка репрезентації певної лінгвокультури буди значною мірою пояснюватися наявністю великої частки готових текстових ремінісценцій, за допомогою яких користувач зможе вільно оперувати та апелювати до культурних концептів відповідного етносу.

Перспективним для подальших досліджень у цьому контексті є порівняльний аналіз складу ПТ сучасних популярних навчальних тлумачних словників, створених із урахуванням лінгвокультурологічного аспекту, а також розробка нових лексикографічних засобів репрезентації текстових ремінісценцій у якості реєстрових одиниць та способів тлумачення культурних смислів описуваних одиниць, які зроблять роботу користувачів зі словниками більш ефективною.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Драбовська В.А. Лінгвокультурологічний аспект американського варіанта англійської мови у навчально-тлумачних словниках для іноземних користувачів / В.А. Драбовська та американістика: 36. Наук. Праць / ред. кол.: А.І. Анісімова (голов. ред.), Т.М. Потніцева (заст. гол. ред.) та ін.. – Д.: Вид.-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – Вип. 7. – С. 22-34.
2. Земская Е.А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет / Е.А. Земская // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Татьяны Григорьевны Винокур. – М.: Наука, 1996. – С. 157 – 168.
3. Иванова С.В. Лингвокультурологический аспект исследования языковых единиц / Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19./ Светлана Викторовна Иванова. – Уфа, 2003. – 364 с.
4. Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Ю.Н. Караулов // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы. Доклады советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М.: Русский язык, 1986. – С. 105 – 126.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
6. Карпова О.М. Учебная лексикография современного английского языка (на материале словарей серии Collins COBUILD) / О.М. Карпова // Лексика и лексикография. Сб. научн. тр. Вып. 14. М., 2003. – С. 75 – 80.
7. Ростова Е.Г. Использование прецедентных текстов в преподавании РКИ: цели и перспективы / Е.Г. Ростова // Русский язык за рубежом. – 1993. – № 1. – С. 7 – 26.
8. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 141 с.
9. Сорокин Ю.А. Теория лакун и оптимизация межкультурного общения / Ю.А. Сорокин // Единицы языка и их функционирование: Межвуз. сб. науч. тр. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1994. – Вып. 4. – С. 3 – 9.
10. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17 – 29.
11. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособие / С.Г. Тер-Минасова. – М.: СЛОВО/ SLOVO, 2000. – 264 с.
12. Hirsch E.D., Jr. The New Dictionary of Cultural Literacy. – Houghton Mifflin Company. – Boston, New York, 2002. – 647 p.
13. Longman Dictionary of English Language and Culture. New Edition. – Harlow, 2006. – 1624 p.
14. Oxford Guide to British and American Culture. New Edition. – Oxford University Press 2006. – 544 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Драбовська – аспірантка кафедри англійської філології Львівського Національного університету імені Івана Франка, асистент кафедри іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: навчальна лексикографія, лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація.

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТОТИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ТЕКСТІ

Катерина ЖУКОВСЬКА (Київ, Україна)

Статтю присвячено огляду існуючих досліджень у когнітивній лінгвістиці, що дозволяють розглянути та класифікувати літоту з погляду цієї лінгвістичної дисципліни. Виявляються і описуються особливості вживання та сприйняття літоти, труднощі інтерпретації літоти в контексті.

Ключові слова: літота, когнітивна лінгвістика, концепт, текст, перцепція, мислення, фрейм, рефреймінг.

This article is an overview of current researches in cognitive linguistics, which allow us to review and classify litotes from point of view of this linguistic science. The suggested approach is illustrated by the analysis and description of the usage and perception of litotes as well as by the difficulties in defining the concept of litotes in the text.

Key words: Litotes, cognitive linguistics, concept, text, perception, thinking, frame, reframing.

Мета статті полягає у дослідженні проблемних питань щодо визначення способів класифікації літоти з погляду когнітивної лінгвістики та в спробі класифікувати існуючі дослідження за обґрунтованими критеріями.

Актуальність. Літота є засобом прикрашання мови, ефективність використання якого залежить від знання особливостей його будови та впливу на реципієнта. Актуальність дослідження літоти з погляду когнітивної лінгвістики полягає в тому, що єдиного визначення її властивостей, способів впливу та утворення немає і в наш час, тому назріла необхідність визначитись з лінгвокогнітивними методами осмислення літоти.

Об'єктом дослідження у цій статті обрано роботи мовознавців, що містять розгляд основних положень когнітивної лінгвістики, пов'язаних з методами і методикою аналізу літоти. Тому у цій статті пропонуються шляхи аналізу та розгляду літотичних висловлювань з погляду цієї лінгвістичної дисципліни.

Перш ніж переходити до літотичних висловлювань, слід зробити певний екскурс до проблем когнітивної лінгвістики, та, пов'язаних з дослідженням літотичних висловлювань.

Літота є видом побудови мовлення (усного чи писемного), що продумується у мозку людини аби приховати, применшити чи певним чином висловити більш коректно свою справжню думку, щоб зберегти свій соціальний статус чи пом'якшити справжній стан речей для реципієнта. З огляду на те, що когнітивна лінгвістика, як наголошує М. П. Кочерган, має таку особливість, як розгляд функціонування мови як пізнавальної діяльності, а дослідження мовних явищ відбувається через розгляд когнітивних механізмів або структур людської свідомості [16 : 147], - дослідження літоти за допомогою когнітивної лінгвістики є доречним. Головною ідеєю когнітивної лінгвістики є ідея того, що мовна здатність людини є частиною її когнітивної (пізнавальної) здатності. Тобто когнітивна лінгвістика є “для чого/чому-лінгвістикою”, в основі якої – примат пояснення, за Кубриком Є. С. [16 : 149]. Під терміном “когнітивна лінгвістика” розуміють групу теоретичних підходів, які сповідують такі основні принципи, що розглядають мову як плід людського розуму, який певною мірою вказує як працює розум, а структура мови відображає функціональні критерії, основою яких є використання мови як комунікативного знаряддя [20].

У В. Бюрнера та К. Фогеля когнітивна лінгвістика набула значення науки, що займається ментальними процесами, що знаходяться в основі структури та використання мови, а людина знаходиться в основі центру інтересів когнітивістики та когнітивної лінгвістики, що можна проілюструвати, згадавши подвійну когнітивну сферу: сферу висновків (Schlußfolgern) та сферу сприйняття (Wahrnehmung) [10 : 70–72]. Тут для прикладу можна навести спосіб сприйняття одного з простих літотичних висловлювань “es ist nicht schlecht” (це непогано). Якщо у контексті цьому висловлюванню передувало або за ним слідувало позитивний відгук про ситуацію, то можна зробити висновок, що адресант таким чином висловив стриману схвальну думку про подію, якщо ж навпаки, йдеться про негативну інтонацію чи контекстні висловлювання, то тут літота постає як применшення несхвального ставлення адресанта.

Перш ніж перейти до осмислення лінгвокогнітивного методу у його зв'язку з літотою варто звернути увагу на деякі терміни когнітивної лінгвістики, що мають важливе значення для дослідження. Важливим терміном когнітивної лінгвістики є концептосфера, що за В. А. Масловою, є сукупністю концептів, з яких складається полотно світорозуміння носія мови. У концептосфері формується національна мовна особистість. У структурі концептосфери є ядро та приадресна зона, що переважно репрезентують універсальні та загальнонаціональні знання, та периферія, що репрезентує індивідуальні [17 : 34–35]. Існують також різні типи структур представлення знань: схема, картина, фрейм, сценарій (скрипт), гештальт. Теоретично схожі висловлювання можуть репрезентувати в мовленні

різні ознаки концепту: мені радісно (фрейм), я радію (сценарій), радіти (схема), застрибати від радості (картина) [17 : 35].

У запропонованій статті нас цікавить літота в тексті. Особливістю когнітивного дослідження та сприйняття тексту можна назвати, посилаючись на думку М. В. Гаврилової, те, що у тексті інформація може бути представлена експліцитно та імпліцитно. Очевидне, експліцитне уявлення отримують лише ті знання, що не відомі адресату висловлювання. Знання, що складають загальний фонд знань комунікантів, отримують неочевидне, імпліцитне уявлення та виступають в якості основи зв'язку між пропозиціями дискурсу [13 : 42]. Іншим важливим моментом у тексті, за К. Брінкером, є відмінність від усного мовлення позиції реципієнта (на відміну від мовлення, де є реципієнт), – у тексті продуцент та реципієнт розмежовані в часі і просторі. Текст з когнітивної точки зору містить елементи твердження (Konstellationselemente) у вербалізованій формі, мовні дії в ньому утворюють ланцюг, знання (інформація) – більш лексикалізована (символізована) та представлена в структурі речень. У текстах зв'язок виражається різноманітно та виражено (explizit). Тексти є результатом планування і залежать від медійних репрезентацій (mediale Repräsentationen) [1 : 929 – 938].

Використання лінгвокогнітивного способу виокремлення літоти у тексті наводить нас на виокремлення певних важливих параметрів, що впливатимуть на вибір методів дослідження літотичних висловлювань для їх класифікації.

Першим важливим аспектом є урахування контекстів у ряді висловлювань з метою виокремлення літоти з-поміж заперечень. До цієї групи можна зарахувати дослідження В. Сандерса, у яких зазначається, що в писемному мовленні ситуація обмежується лише писемною ситуацією, до якої в написаному визначене певне ставлення, тому когнітивне сприйняття написаного тексту чи висловлювання буде залежати, звичайно, від загального зазначеного в тексті ставлення до певної ситуації [9 : 88 – 93]. Щоб зрозуміти, що у висловлюванні використано саме літоту, варто уважно слідкувати за контекстом, адже, за Р. Тібергером, “якщо двоє говорять одне й те саме, це не означає, що вони думають однаково, і якщо двоє думають однаково, це не означає, що вони висловлюватимуться однаково” [9 : 100]. Це наводить нас на думку, що виділити літотичне висловлювання поміж простим запереченням в тексті легше при врахуванні раніше згаданої думки, яка завжди певним чином міститься в тексті. Наприклад, словосполучення “*nicht schlimm*”, може звучати як літота та як просте заперечення. Для цього візьмемо знову твір Е. М. Ремарка “Три товариші”. Слова Кестера про рану: “*Der Schuß sitzt doch ganz seitlich. Es kann doch nicht schlimm sein!*” [2 : 476] (постріл знаходиться збоку. Та погано не буде (шкоди не буде)!), – є звичайним запереченням, як можна побачити з контексту. Інший приклад з цього ж твору: “*Es ist gar nicht schlimm. Vor allem ist es wunderbar warm*” [2 : 158], (зовсім непогано. Передусім дивно тепло), – тут одразу ж зрозуміло, що перед нами літота, де слово “непогано” можна було б замінити нелітотичним – “чудово” або будь-яким іншим, що не містить заперечної частки, котра надає саме літотичного відтінку висловлюванню.

З іншого боку дослідження концептів М. Доналдсона (1959), вказують на те, що негативні речення виходять з контексту [7 : 77], що зайвий раз підтверджує той факт, що сприйняття та утворення літоти залежить від контексту, а не від самого факту наявності подвійного заперечення.

Другу групу аспектів складає вплив способу мислення на вживання літотичних висловлювань у тексті. Тут слід зауважити, що суть лінгвокогнітивного розгляду літоти полягає у визнанні того факту, що спосіб висловлювання з допомогою літоти зумовлений наявністю у людській свідомості певних готових понять, ідей, що є готовими та закодованими, та взаємодіють між собою. Іншими словами, висловлюючись таким способом, людина репрезентує раніше отримані враження, досвід.

Окрім того, зробивши висновки з дослідження К. Фібаха та К. Германна можна стверджувати, що завжди, висловлюючись з допомогою подвійного заперечення, намагаючись при цьому приховати чи завуалювати справжні емоції, людина використовує більше праву півкулю мозку, а, виказуючи свої емоції – більше ліву півкулю [4 : 114].

Мислення, за В. А. Масловою, являє собою маніпулювання ментальними репрезентаціями типу фреймів, сценаріїв, планів, моделей та інших структур знань. Мова ж, як ментальний феномен, стає одним із способів кодування різноманітних форм пізнання: чуттєвого (відчуття, сприйняття, уявлення) та раціонального (поняття, судження, умовивід) [17 : 71]. Це особливо помітно у літотичних висловлюваннях, адже в них мислиться одне, а вимовляється інше, пом'якшене, протилежне судження. Наприклад, у статті журналу “Spiegel” про історію рок-групи описується реакція присутніх на концерті людей: “*Die Leute wirken nicht unzufrieden*” [8 : 69] (люди здається не незадоволені). З подальшого опису цієї реакції, можна зрозуміти, що використано літоту, адже автор написав: “*Eher überrascht [...]* *Sie schwimmen wie frisches Fleisch in einem Kessel kalter Suppe*” [8 : 69] (скоріше захоплені [...]) Вони (група) плавають як свіже м'ясо в холодному супі), - що вказує на те, що автор передав літотичним висловлюванням позитивне ставлення публіки до концерту групи, висловившись пом'якшено, стримано.

Третю групу аспектів складає вплив попереднього досвіду на вживання літотичних висловлювань у тексті. Р. Харре (Rom Harré) зазначив, що ще великий філософ XVIII ст., І. Кант сказав, що “концепти без перцепції є пустими: перцепція ж без концептів є сліпою” (concepts without percepts are empty: percepts without concepts are blind). Щоб зрозуміти щось, як щось, що має визначений характер, наші тілесні відчуття мають бути визначені при використанні системи концептів. Поняття, що не знаходить відображення в людському досвіді, не несе жодної користі [5 : 36].

Лінгвокогнітивний аналіз літоти покликаний з'ясувати, як в лінгвістичних структурах проявляються структури знань людини про світ та його відображення. За М. В. Гавриловою, когнітивний аналіз у цілому дає можливість зрозуміти як мислення людей, так і соціально значимі дії, що у свою чергу дозволяє моделювати процес комунікації. Проблему когнітивного моделювання комунікативних процесів можна сформулювати як пошук кореляції “між лінгвістичними структурами тексту та структурами уявлень його автора”. В основі цього методу “лежить припущення, що людські когнітивні структури (сприйняття, мова, мислення, пам'ять, дія) нерозривно пов'язані між собою в рамках одного спільного завдання – пояснення процесів засвоєння, переробки та трансформації знання, які, відповідно, і визначають сутність людського розуму” [13 : 42].

Стосовно використання літоти як мовного засобу, слід зазначити, що вона містить вже відому реципієнтові інформацію, але ніби загортає її в новий вигляд, тому з точки зору когнітивної лінгвістики цей ефект можна описати якнайкраще саме за допомогою фреймів. Так, А. Є. Болдирева стверджує, що процес мислення людини ґрунтується на наявності в її пам'яті матеріалізованого величезного набору різноманітних фреймів, з допомогою яких людина усвідомлює зорові образи, розуміє слова, роздуми, дії тощо., тобто при підведенні будь-якої ситуації до певного фрейму можна побачити, яким саме чином можна використовувати цей фрейм, та, що ще може зустрітись в ситуації (чи в тексті, що описує цю ситуацію), з яким ще ситуаціями вона пов'язана в межах більш широкого контексту, і, як слід вчинити, якщо сподівання не виправдаються. Фрейми дають нам контекстні очікування, що дозволяє спрогнозувати, що буде сказано, що дозволяє мозку висунути гіпотезу, і, якщо отримана інформація відповідає обраній гіпотезі, то її деталі будуть накопичуватись до того часу, доки не буде досягнуто певного рівня прийнятності, тоді гіпотеза зможе перейти до групи прийнятих, тобто під час спроби адресата сфокусувати увагу на певній стереотипній ситуації відбувається встановлення ним рамок того, що може очікувати його далі. Якщо ж відбувається певне порушення, то в мозку починається пошук іншої гіпотези. Використання фреймів конструює очікування, а неочікувана зміна фреймів не виправдовує сподівань [11].

Вищезгаданий ефект непередбачуваності зустрічається і в літоті, наприклад, у реченні “*man sagte “Ost-Musik”, und es war nicht nett gemeint*” [8 : 69], – (кажучи “східна музика”, мали на увазі не щось миле), – увага адресата фокусується на стереотипній ситуації “ставлення до музики”, потім встановлюються певні рамки, у межах котрих варто будувати власне ставлення до певного виду музики, а далі починається пошук гіпотези «що ж власне мається на увазі в словах “*nicht nett gemeint*”, – чи це слід розуміти як негативне ставлення до цього виду музики, чи то навпаки, йдеться про те, що така музика варта уваги. Тут адресат

має звернутись до свого досвіду та згадати вже відоме йому про такий вид музики, і зрозуміти у висновку, що у вислові використано применшення справжнього негативного ставлення адресанта до “східної музики”.

Четвертим є когнітивний підхід до вивчення аспектів сприйняття літотичного висловлювання. Важливим у сприйнятті висловлювань, що містять літоту, є їх розуміння. Таке розуміння можна визначити, спираючись на думку А. А. Реана, що воно пов’язане з когнітивними процесами, що є сукупністю процесів, що забезпечують перетворення сенсорної інформації від моменту потрапляння стимулу на рецепторні поверхні до отримання відповіді у вигляді знання [18 : 453].

Саме тут доцільним є згадати точку зору М. Мінського: «процес розуміння полягає в тому, що людина добуває з пам’яті структуру, яку можна назвати фреймом (frame)». Фрейм – це структура даних (data-structure), що містить опис тієї чи іншої стереотипної ситуації. При породженні та сприйнятті тексту має місце процес знаходження відповідностей між реальною ситуацією, в якій знаходиться той, хто говорить (пише) чи сприймає, і всією тією величезною кількістю фреймів, що знаходяться в його пам’яті [15 : 92]. Прив’язаними до кожного фрейму є певні види інформації, як стверджує, що містить такі частини про те, – як використовувати фрейм; що можна передбачити, що станеться далі; що робити, якщо сподівання не справдилися. Р. Харре розглядає фрейм як сітку перетинів та відношень (nodes and relations) «Вищі рівні» фрейму є незмінними та репрезентують речі, що завжди є правильними в передбачуваній ситуації. Нижчі рівні мають багато терміналів – «слотів», що мають бути заповненими в особливих прикладах даних [6 : 94]. Тобто, обмірковуючи свою тактику згідно з метою комунікації, адресант обирає певний мовний засіб, використовує якийсь прийом, що максимально відповідає його намірам. Будь-яке слово, вислів активує у свідомості адресата відповідний фрейм. У певний момент, обраний адресантом з наміром (інколи, в умовах безпосереднього спілкування, без наміру), у його мовленні з’являється непередбачуваний елемент: слово, фраза і т. ін., що активує у свідомості адресата фрейм, який не має з попереднім спільних терміналів. Далі відбувається рефреймінг, тобто “зміна фреймів, переміщення певного образу чи переживання у новий фрейм” (Р. Бендлер, Дж. Гріндер) [12 : 11 – 13]. При сприйнятті літотичного повідомлення адресатом “запускається” когнітивний механізм виникнення ефекту заперечення, тобто заперечення протилежного значення (друга фаза лінгвокогнітивного механізму, створення ефекту заперечення). Наприклад, у Е. М. Ремарка, у “Трьох товаришах” Роберт Локамп, наголошуючи на тому, що Пат мусить бути дійсно голодною перед тим, як йти до Альфонса, використовує літоту “*zu Alfons kann man nicht gehen ohne Hunger*” [2 : 316], (до Альфонса не можна йти неголодним). Сприймавши повідомлення, реципієнт, тобто Пат, відповідає протилежним висловлюванням “*Ich habe sogar einen furchtbaren Hunger*” (я страшенно голодна), підтверджуючи, що вона “не неголодна”, та посилюючи висловлювання словами про “страшений голод”. У свою чергу, цю фазу сприйняття літотичного висловлювання можна поділити, використавши поділ фаз сприйняття гумористичного висловлювання А. Є. Болдирєвої [12 : 11 – 13], на декілька етапів: несподіваний рефреймінг, ошукане сподівання, усвідомлення алогічності повідомлення та виникнення ментальної опозиції.

В. Еванс та М. Грін, посилаючись на Р. Лангакера стверджують, що одним з когнітивних підходів до аналізу мовних явищ з точки зору граматики є підхід, у якому мова (або граMATика думки) репрезентується у розумі мовця у вигляді реєстру символічних одиниць, – загальноприйнятних у певному суспільстві форм побудови мовлення [3 : 501]. У дослідженні йдеться про те, що вживання звичайного заперечення типу “це не зрозуміло” (*es ist nicht klar*) є більш прийнятним і сприймається реципієнтом безпосередньо, більш буквально, ніж висловлювання, - “це не незрозуміло” (*es ist nicht unklar*), яке потребує більш детального обміркування та аналізу у мозку реципієнта.

У дослідженні літоти варто поміж іншим зосередити увагу на тому, як сприймається інформація мозком людини. Дослідження К. Фібаха та К. Германна вказують на те, що під час читання, людський мозок зосереджує більше уваги на порядку слів у реченні, ігноруючи при цьому граматичну інформацію [4 : 14]. Тобто, для того, щоб розрізнити літоту поміж простими реченнями, що не містять її, автор послуговується розміщенням слів в реченні в

певному порядку. Наприклад, щоб звернути увагу на ставлення особи до іншої, розмістити літоту в усному мовленні варто на початку речення. Такий висновок можна зробити з дослідження К. Фібаха та К. Германна, тому що вони стверджують, що під час слухання людина зосереджує увагу на першій частині речення [4 : 37], відповідно для того, щоб приховати своє негативне ставлення, та при цьому висловити його літотичним висловлюванням, варто розмістити літоту в кінці речення.

Іншими важливими аспектами для розуміння написаного є, за В. Сандерсом, особистість автора, – а саме, психічно-соціальний характер (здібності, інтереси), індивідуальність, – та оцінка автором особистості читача, відношення між ролями та ставлення до ролей, від цього залежить причина та спосіб написання: напр., використання “правильного тону” (жодної помилки на тому стилістичному рівні, що був обраний для написання [9 : 241]), що дасть змогу автору правильно передати те, що було ним задумано [9 : 88 – 93]. Автор уживатиме або непрямі висловлювання, що містять літоту (а отже виражають певне ставлення), для того, щоб завуалювати висловлювання, чи просто описуватиме події та їхній зміст [9 : 100].

У процесі сприйняття однаково важливу роль відіграє зовнішня та внутрішня інформація, тобто, сприймаючи висловлювання, ми спираємось, з одного боку на контроль внутрішніх процесів, а з іншого, на активність взаємодії з зовнішнім середовищем [19 : 23], що впливає на реакцію адресата.

Розуміння літотичного висловлювання не є абсолютним. Можна стверджувати, що при формулюванні такого висловлювання автор має на увазі певний ступінь наголошення на визначеній ситуації, бажаючи акцентувати більше або менше уваги на своїй точці зору, але життєвий досвід реципієнта відіграє важливу роль у розумінні, тому реципієнт може сприймати інформацію зі своєї точки зору, надаючи іншого відтінку початковому формулюванню. Так, у прикладі “*Man sagte “Ost-Musik”, und es war nicht nett gemeint*” [8 : 69] („коли казали „Східна музика“, це не означало приємна“), - реципієнт, що розуміє, про яку музику йдеться, зробить висновки, що вона була не такою вже й хорошою через якість звучання та інструментів, тобто просто не досить якісною. Проте шкала оцінювання того реципієнта, що не мав досвіду знань про цей тип музики, може коливатись від думок про жахливий зміст тексту пісень до надання їй статусу вульгарної або просто, вважаючи, що це просто суб’єктивна думка автора щодо східної музики у Німеччині.

П’ятим аспектом є підгрунття побудови висловлювання з літотою.

Власне висловлюванню літотичному, як і будь-якому іншому висловлюванню, передують мисленнєва діяльність людини. Спочатку виникають потреба, мотив, мета, задум, установка, знання щодо ситуації, що склалась. Далі – багатосторонній аналіз ситуації, у якій має відбутись діяльність. Наступним кроком є прийняття рішення здійснювати чи не здійснювати мовленнєву діяльність, та насамкінець, вибір оптимальних для даної ситуації засобів здійснення діяльності, тобто підбір найбільш вдалих засобів мовлення. Важливим є планування мовленнєвої діяльності, що за В. М. Глуховим та В. А. Ковшиковим відбувається на різних рівнях усвідомлення його результатів, та за яким йде виконання певних мовленнєвих дій та операцій. Після того, як висловлювання вже озвучене, у мозку відбувається контроль за тим, що сказано, а, за необхідності, його корекція. Для набуття досвіду та задля більш продуктивного впливу висловлювання після наступної мовленнєвої діяльності, відбувається порівняння результату з метою [14 : 61 – 62].

Таким чином, детальний аналіз основних досліджень з когнітивної лінгвістики дозволив нам здійснити класифікацію існуючих поглядів, які є актуальними у типології літоти. Специфікою розгляду літоти є відмежування її від заперечення. Основними аспектами, що дозволяють нам розглянути літоту з лінгвокогнітивного погляду є вплив способу мислення на вживання літотичних висловлювань у тексті, урахування контекстів у ряді висловлювань з метою виокремлення літоти з-поміж заперечень, вплив попереднього досвіду на вживання літотичних висловлювань, особливості сприйняття літотичного висловлювання, мотивація для побудови висловлювання з літотою.

Перспективним для подальшого дослідження літоти видається здійснення спроби розібрати складові літоти, з метою їхнього когнітивного аналізу та класифікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Brinker K. Text- und Gesprächslinguistik : ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung / Hrsg. Klaus Brinker. – Berlin, New York : de Gruyter, 2001. – S. 1805
2. E. M. Remarque. Drei Kameraden. Roman. – Köln : Kiepenheuer&Witsch, 1991. – S. 585
3. Evans V., Green M. Cognitive linguistics. An introduction / Vyvyan Evans, Melanie Green. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates Inc., 2006. – 830 p.
4. Fiebach C., Hermann C. Gehirn & Sprache / Christoph Fiebach, Christoph Hermann. – 2. Aufl. – Frankfurt am Main : Fischer Verlag, 2007. – 127 S.
5. Harre R. Cognitive science: a philosophical introduction / Rom Harre. – London : SAGE, 2002. – 314 p.
6. Harre R. Keythinkers in psychology / Rom Harre. – London : SAGE, 2006. – 287 p.
7. Johnson-Laird P. N., Wason P. C. Thinking: readings in cognitive science / Philip Nicolas Johnson-Laird, Peter Cathcart Wason. – N.Y. : Cambridge university press, CUP Archive, 1977. – 618 p.
8. Mascolo G. Spiegel №39. Nachrichtenmagazin / Georg Mascolo. – Hamburg : SPIEGEL-Verlag Rudolf Augstein GmbH & Co.KG. – 27.09.2010. – 198 S.
9. Sanders W. Gutes Deutsch – besseres Deutsch. Praktische Stillehre der deutschen Gegenwartssprache. – 5. Aufl. – Darmstadt : WBG, 2009. – 294 S.
10. W. Börner, K. Vogel. Kognitive Linguistik und Fremdsprachenerwerb: das mentale Lexikon / Wolfgang Börner, Klaus Vogel (Hrsg.). – 2. überarb. Aufl. – Tübingen: Narr, 1997. – 258 S.
11. Болдырева А. Е. Когнитивный подход к изучению комического // Записки з романо-германської філології / Ред. І. М. Колегаєва. – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова : факультет романо-германської філології. – Вип. 18. – Одеса : Фенікс, 2007. – С.21-29
12. Болдырева А. С. Мовні засоби створення гумористичного ефекту : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П. Г. Вудхауса) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 [Електронний ресурс] / А. С. Болдырева. – Одес.нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О : Фенікс, 2007. – 24 с. – укр.
13. Гаврилова М. В. Методы и методики исследования политической коммуникации : учеб. пособие для студентов вузов. – Санкт-Петербург : Изд-во Невского ин-та языка и культуры, 2008. – 92 с.
14. Глухов В. П., Ковшиков В. А. Психолінгвістика. Теорія речової діяльності. – М. : АСТ, Астраль, 2007. – 330 с.
15. Ермакова Е. В. Имплицидность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / под ред. М. Б. Борисовой. – Саратов : Изд-во Саратов. Ун-та, 2010. – 200 с.
16. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 464 с. (Альма-Матер)
17. Маслова В. А. . Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / Валентина Авраамовна Маслова. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 296 с.
18. Реан А. А. Психология подростка. Учебник под ред. члена-корреспондента РАО А. А. Реана. – Спб. : Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. – 480 с..
19. Шатохина Е., Титко В. Эволюция восприятия (Evolution der Wahrnehmung) / Елена Шатохина, Владимир Титко. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2005. – S.506.
20. Янковська В. В. Когнітивний стиль як підхід до репрезентації картини світу індивіда [Електронний ресурс] / В. В. Янковська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2001. - №8. – С. 190-194. – Бібліогр.: 29 назв. – укр.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Жуковська – аспірант кафедри романо-германської філології Інституту іноземної філології, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: германські мови, стилістика, когнітивна лінгвістика.

МЕСТО ТЕКСТОТИПА «МЕДИЦИНСКАЯ ИНСТРУКЦИЯ» В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТИПОЛОГИИ ТЕКСТОВ

Марина ЗУБКОВСКАЯ (Запорожье, Украина)

Стаття присвячено питанню приналежності текстів медичних інструкцій (МІ) до лінгвістичної типології текстів. З'ясовано, що німецькомовна МІ відноситься до текстотипу, що несе ділову інформацію, характеризується наявністю певного тематичного змісту і комунікативно-прагматичного компоненту.

Ключові слова: лінгвістична типологія, текстотип, медична інструкція, лінгвістика тексту, тематичний зміст, опозиція, комунікативно-прагматичний компонент.

The paper considers the place of medical instructions in the linguistic typology of the text. It is found out that German medical instructions belong to the business information text type. They are characterized by certain thematic content, communicative and pragmatic component.

Keywords: linguistic typology, type of the text, medical instruction, text linguistics, thematic content, opposition, communicative and pragmatic component.

Текст является наиболее сложным и противоречивым уровнем языковой системы. Проблематика текстов и их типологии продолжает вызывать особый интерес как у отечественных [1; 3; 4], так и зарубежных лингвистов [10; 14; 15]. Однако относительно унифицированной типологии текстов, которая охватила бы все возможные их функции и характеристики, исследователи до сих пор не пришли к единому мнению. Поэтому представляется важным рассмотреть различные подходы к типологии текстов, что и стало предметом нашего исследования.

Отдельную категорию текстов составляют малоформатные тексты [6: 291], среди которых особое место занимают тексты профессиональной направленности, а именно тексты медицинских инструкций (МИ), которые являются объектом настоящего исследования, а целью – определение их места в лингвистической типологии текстов. Для достижения указанной цели необходимо проанализировать особенности построения текстов МИ, что и относится к основной задаче данной статьи. Важность рассматриваемых вопросов показывает, что проблема типологии текстов остаётся неразработанной, что, в свою очередь, свидетельствует об актуальности выбранной темы.

Построение типологии текстов представляет собой значительные трудности в связи со сложностью самого объекта и его бесконечной вариативностью. Тем не менее, известные успехи в этой области достигнуты. Теоретическим фундаментом типологии текстов служат главным образом взгляды немецкой текстологической школы (Р. Харвег, Е. Агрикола, Я. Петефи, Х. Изенберг, С. Шмидт, В. Дресслер и др.), поскольку Германия считается центром возникновения и формирования лингвистики текста как самостоятельной области языкознания [8: 483]. Существуют описания коммуникативных, структурных и семантических особенностей текста сказки, баллады, лирического стихотворения, мифа, детектива, короткой газетной статьи, текстов малого жанра.

Помимо описаний типов текстов, объединенных по принадлежности к одному функциональному стилю, к одному жанру, известны иные критерии построения типологии текстов. Так Г.В. Ейгер и В.Л. Юхт говорят о двух подходах к таким текстотипам, один из которых основан на анализе связности, способах соединения входящих в текст элементов. В основе второго лежит исследование коммуникативной установки и определяемых ею структурно-семантических особенностей текста [2: 103 – 109].

Типология, созданная по второму принципу, строится вокруг модели речевого акта, предложенной основателем структурализма Р.О. Якобсоном [9: 306 – 318]. Рассмотрим компоненты коммуникативного акта, ориентированного на текст, построением различных оппозиций. Дополним существующую градацию текстов ориентацией на индивидуально-коллективные тексты, присущие МИ. Так, видоизменённая градация текстов при ориентации на отправителя (адресанта) сообщения имеет следующий вид:

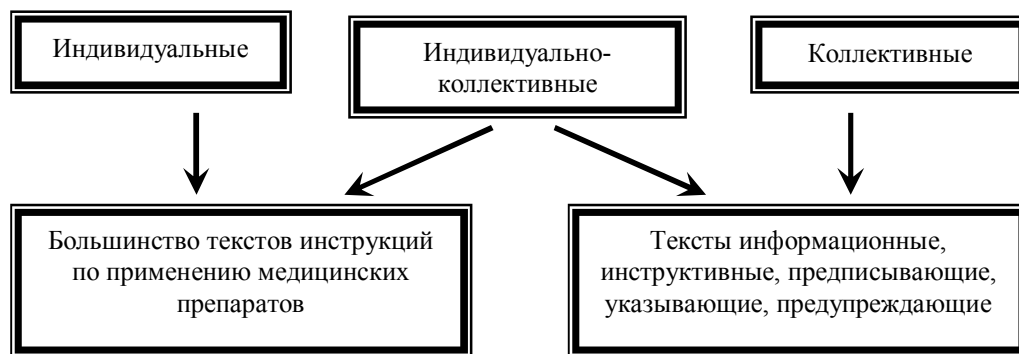

Рис. 1. Адресантная оппозиция текстов

При установке на сообщение (адресата) возникает следующая оппозиция текстов:

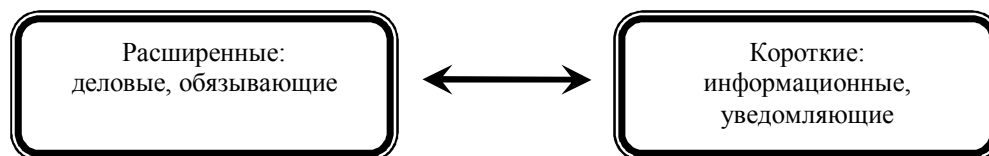

Рис. 2. Адресатная оппозиция текстов

При анализе структуры текста релевантными являются такие оппозиции текстов:

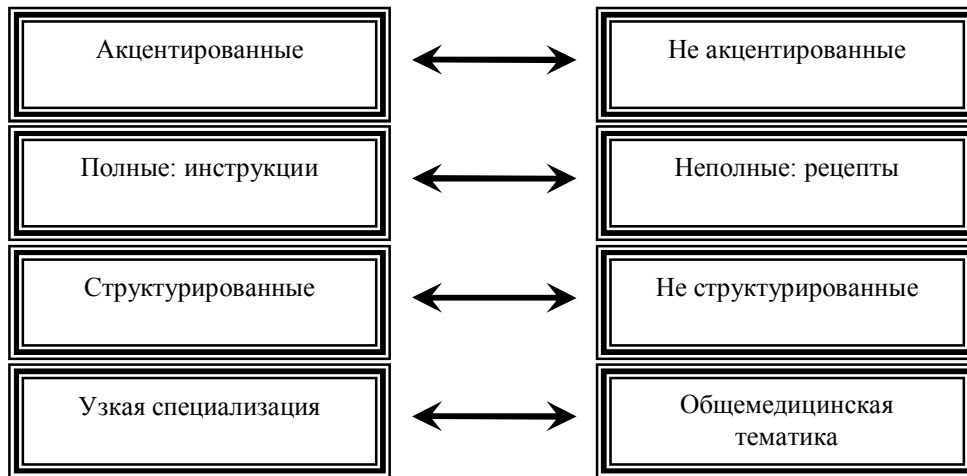

Рис. 3. Структурная оппозиция текстов

В зависимости от моделируемых конструкций текстов можно предложить ещё ряд оппозиций, которые, хотя и не исчерпывают всего их многообразия, но могут быть основой одной из возможных типологий. Так, Т. ван Дейк [11: 383 – 410] предлагает следовать трихотомическому подходу, предложенному ещё Аристотелем: учитывать способ представления материала, манеру изложения и объект репрезентации. При рассмотрении вопроса о типах текстов нужно отметить, что различные концепции подхода к этому вопросу, которые были изложены выше, О.С. Муранова делит на две группы. Типология должна быть гомогенной, т.е. базироваться на одном признаке, являющемся единым всеобщим дифференцирующим признаком отнесения текста к монологической или диалогической речи. Кроме того она должна основываться на множественности дифференцирующих признаков [5: 253 – 256]:

- на внутритекстовых языковых признаках;
- на экстралингвистических внеязыковых признаках;
- как на внутритекстовых, так и на экстралингвистических признаках с привлечением разных параметров.

Остановимся более подробно на множественности дифференцирующих специфических особенностей текстов медицинских инструкций. На наш взгляд для определения типа текста целесообразно проанализировать имеющиеся глагольные формы и по доминирующим признакам составить его характеристику.

Анализ текстотипа начинается с перечисления всех непосредственно или косвенно связанных с глаголом грамматических категорий, формируемых по принципу бинарных оппозиций (рис. 4):

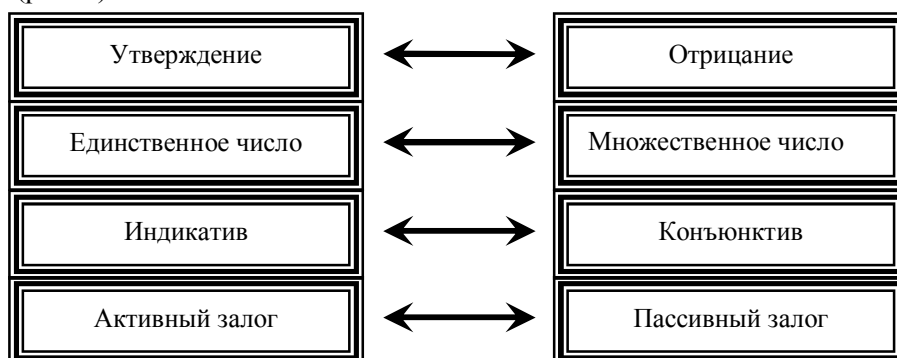

Рис. 4. Бинарная оппозиция текстов

Затем подсчитывается встречаемость каждого из противочленов оппозиции, которая указывает на преобладание тех или иных грамматических форм.

Большое развитие получает и построение типологий, исходящих из коммуникативной предназначенности текста. В русле деятельной концепции языка исследователи рассматривают языковые характеристики как производные от коммуникативной задачи или функции текста, его социальной значимости с учётом типичных коммуникативных ситуаций.

У Э. У. Гроссе основным критерием при построении типологической модели текстов служит заложенная в ней функция намерения (интенции) автора, направленная на адресата, т.е. «инструкция» для соответствующего понимания текста [13]. У К. Бринкера [10], в свою очередь, критериями для построения типологической модели текстов (табл. 1) являются:

Таблица 1.

Типологические модели текстов

Форма передачи	
Устная	Письменная
Внешние обстоятельства	
Частные	Общественно-официальные
Роль партнеров	
Диалогическая	Монологическая
Степень подготовленности	
Спонтанная	Подготовленная
Общие интенции	
Ориентируется на партнёра	Ориентируется на говорящего
Специальные интенции	
Приближающие	Дистанцирующие
Одобряющие	Возмущающие

На наш взгляд, наиболее приемлемой для определения места медицинских инструкций (МИ) в типологии текстов является типологическая модель У. Энгеля, так как она исходит из конкретной коммуникативной ситуации [12]. Согласно этой типологической модели основными критериями противопоставления текстов и объединения их по типам являются тактика проведения беседы (Gesprächstaktik), которая определяется главным образом по активному или пассивному участию партнёров в процессе коммуникации и степень открытости (Öffentlichkeitsgrad).

Исходя из указанных критериев, различают шесть типов текстов: информирование, побуждение, убеждение, обучение, установление контакта и снятие эмфазы. Каждый тип текста, в свою очередь, имеет глобальную (специальную) и модифицирующую цели. Глобальная и модифицирующая цели указывают на форму выражения данного текста с последующим определением его типа. Учитывая то, что глобальной целью типа текстов «информирование» является передача информации одним или несколькими участниками коммуникации с целью приумножения знаний другими (в особых случаях теми же участниками коммуникации), можно утверждать, что медицинские инструкции относятся к типу текстов «информирование», где адресант активен, а адресат пассивен.

Существует типология В. Хайнемана, которая подводится под соотношение текста с определёнными контекстуальными факторами в конкретной коммуникативной ситуации [14: 9 – 29]. К этим факторам относят различные условия: место, время, отношения между коммуникантами, стремление синтезировать или анализировать содержание высказываемого и другие. Исходя из них тексты подразделяются на нормативные (законы, договоры, свидетельства о браке); контактные (письменные поздравления, соболезнования); общественно – возбуждающие (гимны, проповеди, приветствия, призывы); поэтические (стихи, романсы); переходные классы (тексты с призывом и информацией) и тексты с деловой информацией, к которым относятся извещения, научный текст, руководства к использованию, медицинские инструкции, рецепты.

Медицинские инструкции (МИ) относятся к совершенно определенному типу текстов, а именно к текстам, несущим деловую информацию, и к типу текстов «информирование». Этот тип текстов характеризуется следующими параметрами: тематической направленностью, компактностью, лаконичностью, информационной насыщенностью, директивностью и отсутствием эмоционального компонента.

Перечисленными качествами обладают и описываемые нами тексты медицинских инструкций. Проиллюстрируем результаты на примере микротекстов Anwendungsgebiete (показания к применению) и Dosierungsanleitung und Art der Anwendung (дозировка и способ применения) медицинских препаратов Aspirin® и Vibrocil® Nasenropfen.

Тематическая направленность отображает общий вектор содержания МИ, направленного на лечение адресата (пациента). Компактность текстов МИ проявляется в чётком и кратком перечислении заболеваний, при которых они применяются (*Schmerzen, Kopfschmerzen, Entzündungen, Fieber; Erkältungskrankheiten*). Лаконичность отражается в перечислении показаний к применению в строгой форме с частым сокращением слов (*Schmerzen, wie Kopf-, Zahn-, Muskel- oder Glieder-Schmerzen*). Информационная насыщенность характеризуется доминирующей ролью содержательно-фактуальной информации, т. е. перечислением всех возможных заболеваний, при которых применяется данный препарат, часто с указанием противопоказаний (*Fieber und Schmerzen auch bei Erkältungskrankheiten, Entzündungen. Aspirin® soll wegen des möglichen Auftretens eines Reye-Syndroms nur auf ärztliche Anweisung und nur dann angewandt werden, wenn andere Maßnahmen nicht wirken*). Директивность выполняет функцию облигаторности прескрипции определённым возрастным категориям (*Kinder von 1-6 Jahren, Kinder ab 6 Jahren und Erwachsene*). Основным свойством вербализации плана содержания МИ является отсутствие эмоционального компонента (*Bitte schrauben Sie den Verschluss von der Flasche ab. Füllen Sie die Pipette etwas und führen Sie sie bei weit nach hinten gebeugtem Kopf in eines der beiden Nasenlöcher ein*).

Выводы. Установлено, что проанализированные тексты МИ на примере микротекстов «показания к применению» и «дозировка и способ применения» медицинских препаратов Aspirin® и Vibrocil® Nasenropfen обладают параметрами, присущими документам, несущим деловую информацию и могут быть включены в систему лингвистической типологии текстов.

Перспективы. Наблюдения и выводы, сделанные в статье, способствуют уточнению представлений о типологической систематизации текстов, являются перспективными и заслуживают дальнейшего изучения.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – Київ: Академія, 2004. – 344 с.
2. Ейгер Г.В. К построению типологии текстов / Г.В. Ейгер, В.Л. Юхт // Лингвистика текста: материалы научной конференции при МПНИИ им. М. Тореца. Ч.1. – М, 1974. – С. 103 – 109.
3. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту. Навч. Посібник / Т.А. Єщенко. – Київ: Академія, 2009. – 264 с.
4. Маслова В.А. Современные направления в лингвистике / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр Академия, 2008. – 272 с.
5. Муранова О.С. Лингвостилистические особенности текста научно-популярной статьи / О.С. Муранова // Язык и текст в современных парадигмах научного знания. – СПб: Борей Арт. – 2006. – № 15. – С. 253 – 257.
6. Писаревская А.К. Малоформатный текст как тип текста / А.К. Писаревская // Язык и текст в современных парадигмах научного знания. – СПб: Борей Арт. – 2006. – № 15. – С. 291 – 294.
7. Россихина Г.Н. Новый англо-немецкий язык: угроза или реальность? / Г.Н. Россихина // Филологические науки. – М.: – 2001. – №2. – С.109 – 116.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова // Полтава: Довкілля-К. – 2008. – 712с.
9. Якобсон Р.О. Избранные работы / Р.О. Якобсон // М.: Прогресс. – 1985. – С. 306 – 318.
10. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. 5., durchgesehene und ergänzte Auflage / K. Brinker. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2001. – 178 S.
11. Dijk T.A. van. On macrostructures, mental models, and other inventions: A brief personal history of the Kintsch-van Dijk theory / T. A. van Dijk // Discourse Comprehension: Essays in Honor of Walter Kintsch. – L.: Hillsdale, 1995. – P. 383-410.
12. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. 3. Auflage / U. Engel. – Berlin: Tampere, 1994. – 284 S.
13. Große E.U. Text und Kommunikation. Eine linguistische Einführung in die Funktionen der Texte / E.U. Große. – Stuttgart: Kohlhammer, 1976. – 215 S.
14. Heinemann W. Textsorten. Zur Diskussion um Basisklassen des Kommunizierens. Rückschau und Ausblick / W. Heinemann // Adamzik K. (Hg.) Textsorten. Reflexionen und Analysen. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2007. – S. 9 – 29.
15. Sandig B. Textlinguistik des Deutschen. Studienbuch / B. Sandig. – B., N.Y.: Walter de Gruyter, 2006. – 584 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Зубковська – аспірант кафедри англійської філології та зарубіжної літератури Класичного приватного університету, м. Запоріжжя.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвістика тексту, дослідження медичного дискурсу.

СТРУКТУРА ПРОСТОЇ АНТИТЕЗИ В ТЕКСТІ «ІСТОРІЇ» ГЕРОДОТА

Святослав ЗУБЧЕНКО (Львів, Україна)

Здійснено класифікацію простих антитез за зовнішньою та внутрішньою структурами, визначено особливості їхньої організації на граматичному та словотвірному рівнях.

Ключові слова: антитеза, антонім, контраст, внутрішня структура, зовнішня структура.

The article presents the classification of simple antitheses according to their outer and inner structures and defines the peculiarities of their organization on the grammatical and word-building levels.

Key words: antithesis, antonym, contrast, outer structure, inner structure.

Відомо, що автор кожного твору намагається не лише донести інформацію до читача, але й певним чином вплинути на нього через різні мовностилістичні засоби вираження своєї мови. Серед них особливий інтерес представляє експресивний потенціал синтаксичних конструкцій, побудованих на контрасті, зокрема на рівні речення чи словосполучення, а саме – на антитезі. Ця фігура відіграє домінуючу роль серед стилістичних прийомів грецького історика Геродота.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених його «Історії», в яких переважають історичні, географічні та етнографічні дослідження, досі незначною серед них залишається частка системних лінгвістичних студій, зокрема мовностилістичних. Такі студії не лише відображають систему мовних засобів, якими послуговується автор для досягнення комунікативної мети, але і спосіб відображення реальності такою, якою її бачить автор – індивідуальний спосіб, який творить ідіостиль письменника. Питання ідіостилю письменників як носіїв певної етнокультурної інформації належать до площини актуальних проблем сучасного мовознавства. Вивчення індивідуальних особливостей мовного стилю письменника, зокрема Геродота, дає змогу розкрити механізми оповідної стратегії історика, серед яких різноструктурні антитези, які досі залишалися поза увагою вітчизняних та зарубіжних дослідників давньогрецької мови.

Цю фігуру з різних позицій і на матеріалі різних мов та літературних жанрів досліджували Л. Н. Гиоева [3], С. Є. Доломан [4], Л. А. Корнілова [6; 7], Н. А. Кульчицька [8], С. Я. Хархан [12] та інші. Незважаючи на значну кількість дефініцій, вчені загалом дотримуються думки, що антитеза – це стилістична фігура протиставлення протилежних, контрастних за своїм змістом слів (образів) [4: 17], що розкривають контрадикторну сутність означуваного, несумісність різних сторін предмета, явища чи загалом предметів з явищами [7: 104]. Дослідники відзначають, що антитеза має бінарний характер [10: 208; 3: 131], а її основою часто слугують антоніми [5: 16]. Існують різні класифікації антитез за їхньою будовою та деривативними характеристиками: прості і розгорнуті [11: 30], нерозгорнуті та розгорнуті [4; 18], однокомпонентні та багатокомпонентні [12: 179], афіксальні та кореневі [8; 20]. Л. А. Корнілова класифікує антитези за зовнішньою та внутрішньою структурами [6; 7]. За зовнішньою структурою дослідниця поділяє антитезу на три групи: з однією парою протиставлення слів, з двома та трьома, тобто в основу поділу покладено кількість опозицій у фразі. За внутрішньою структурою вона виокремлює однокореневі, різнокореневі та без морфемні антитези [7: 104].

Враховуючи відсутність спеціальних досліджень антитез у Геродота, на першому етапі дослідження нами визначено *мету* – виявити структурну специфіку одного з видів антитез – простої, в якій протиставляється лише один компонент. Відповідно до мети у статті поставлено такі *завдання*: здійснити класифікацію простих антитез за зовнішньою та внутрішньою структурами; простежити особливості їхньої організації на граматичному та словотвірному рівнях.

Об'єктом дослідження слугують прості антитези (248 прикладів) у перших чотирьох книгах «Історії» Геродота, які присвячено описам Лідії, Вавилону (I книга), Єгипту (II книга), походу Камбіса та Царювання Дарія (III книга), Скіфії та острова Тери (IV книга). Предметом дослідження слугуватимуть граматичні та словотвірні особливості організації простих антитез у тексті «Історії» Геродота.

Виклад основного матеріалу. Оскільки статтю присвячено структурі простої антитези, вважаємо найбільш відповідною для нашого дослідження класифікацію Л. А. Корнілової [6; 7] за зовнішньою та внутрішньою структурами. Отож, розглянемо спочатку прості антитези за зовнішньою структурою. Як було зазначено вище, прості антитези передбачають одну опозиційну пару, однак у тексті Геродота вони можуть супроводжуватися додатковими компонентами – службовими частинами мови, які підсилюють ефект контрасту.

Близько половини усіх антитез такого типу (109 випадків) утворено без додаткових компонентів: ... ποιῆσαι αὐτῷ τὸν ποταμὸν ἐξ ἀριστερῆς χειρὸς ῥέοντα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐκ δεξιῆς ῥεῖν (I, 75) – він зробив так, щоб ріка, протікаючи з лівого боку від війська, текла і з правого. Основою протиставлення, вираженого антонімічною парою прикметників δεξιά (права) – ἀριστερά (ліва), виступає сема місце відносно центру.

В іншій групі простих антитез простежуються засоби підсилення контрасту (139 прикладів). Передусім йдеться про специфічні корелятивні частки давньогрецької мови μὲν...δὲ, одну з яких (μὲν) вживають у першій частині речення і часто пропускають, а протиставну (δὲ) – у другій частині, яка їй протиставляється і містить антонім (93 випадки). Використання часток μὲν – δὲ зумовлює певну структуру речення, що тяжіє до паралелізму: ἀντίπυλοι ἀλλήλησι, ἔξ μὲν πρὸς βορέω ἔξ δὲ πρὸς νότον τετραμμέναι (II, 148) – брами розвернені шість на північ, а шість на південь. У цьому випадку частка δὲ підсилює антонімію іменників на позначення різних сторін світу: ὁ βορέας (північ) – ὁ νότος (південь).

Часткам μὲν – δὲ суттєво поступається у вживанні протиставний сполучник ἀλλὰ, який підсилює опозицію лексем, при цьому перед першим членом опозиційної пари часто стоїть заперечення οὐ (13 випадків): ἴρῃται δὲ οὐκ εἰς ἕκαστον τῶν θεῶν ἀλλὰ πολλοί (II, 37) – жерцем кожного з богів є не один, але багато. Сполучник ἀλλὰ підсилює антитезу εἰς – πολλοί, основою протиставлення якої є сема кількість.

Дослідник творчості давньогрецьких істориків М. Л. Гаспаров звертає увагу на те, що антитезу часто прикрашають словесні повтори [2: 41–42]. У тексті Геродота антитезу може супроводжувати повтор сполучників, зокрема єднального οὔτε (18 випадків) та розділового εἴτε (2 випадки): οὔτε πρότερον οὐδὰμὰ ὑσθεῖσαι οὔτε ὕστερον (III, 10) – ні раніше зовсім не випадав дощ, ні пізніше. Тут повторюваний сполучник οὔτε, підсилюючи заперечення, підсилює й антитезу представлену прислівниками ὕστερον (пізніше) – πρότερον (раніше), які протиставляються за ознакою послідовність у часі. ... ἔζηγέο σύ, εἴτε αὐτοῦ κατοικίῳ εἴτε ἀποπέμψω παρὰ σέ (IV, 9) – ... ти поясни, чи мені їх (синів) тут залишати (тобто не відсилати), чи відсилати до тебе. Сполучник εἴτε, сприяючи синтаксичному паралелізму, посилює взаємовиключення дій, їхню несумісність, а отже і відмінність, яка виражається дієсловами κατοικίῳ (залишати) – ἀποπέμψω (відсилати), що стають антонімами лише в контексті.

Як відомо, артикль при його дублюванні та вживанні в однакових позиціях у різних частинах речення набуває у давньогрецькій мові дистрибутивного значення. Таке вживання артиклів у супроводі часток μὲν – δὲ в антитезах не лише сприяє синтаксичному розділенню інформації, але й увиразнює ефект протилежності (11 випадків): διφασίοισι δὲ γράμμασι χρέονται, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἱρὰ τὰ δὲ δημοτικὰ καλέεται (II, 36) – два типи письма використовують, і одне з них називається священним, інше – народним. У цьому прикладі контекстуальної антонімії протиставляють два типи письма: ἱρὰ (священне, високе – його використовували для написів, ділових паперів, у переписці) та δημοτικὰ (загальнонародне, тобто загальноприйняте). В основі антонімії прикметників, які їх позначають – ознака приналежність до різних суспільно-соціальних явищ.

До складу простих антитез входять лексеми різних частин мови – як змінних, так і незмінних. При цьому змінні значно переважають над незмінними. Серед змінних превалюють: іменники – 74 випадки (*Κροῖσε, τίς σε ἀνθρώπων ἀνέγνωσε ἐπὶ γῆν τὴν ἐμὴν στρατευσάμενον πολέμιον ἀντὶ φύλου ἐμοῖ καταστῆναι* (I, 87) – *Крезе, хто з людей порадив, щоб ти, пішовши походом проти моєї землі, став мені ворогом, замість друга?*); дієслова – 62 випадки (*τὰ μὲν νικᾶν αὐτῆν τὰ δὲ ἔσσοῦσθαι ὑπ' αὐτῆς* (II, 122) – *то перемагав її, то був переможений нею*); прикметники – 51 випадок (*μαχόμενοι ὀλέγοι πρὸς πολλοὺς* – *змагаючись нечисленні з численними* (I, 176)). Трапляються антитези виражені дієприкметниками (*πέμπων τε δῶρα καὶ δεκόμενος ἄλλα παρ' ἐκείνου* (III, 39) – *посилаючи дари і отримуючи інші від нього*). Серед незмінних переважають прислівники – 26 прикладів (*Ζωπύρου δὲ οὐδέ τις ἀγαθοεργίην Περσέων ὑπερεβάλετο παρὰ Δαρείῳ κριτῆ οὔτε τῶν ὕστερον γενομένων οὔτε τῶν πρότερον* (III, 160) – *Зопіра, на думку Дарія, ніхто не перевершив з Персів щодо мужності, ані з тих, що пізніше народилися, ані з тих, що раніше*) та прийменники – 14 випадків (*ἔν τε ἱρῶ καὶ ἔξω ἱροῦ* (III, 147) – *у храмі і поза храмом*). Здебільшого прості антитези становлять протиставлення, що налічує антоніми однієї частини мови, проте подибуємо і змішані види: *Μασσαυεῖται ... ἰππόται δὲ εἰσὶ καὶ ἄνιπποι* (I, 215) – *Масагетти ... є вершниками і пішими* (іменник *ἰππότης* розташований в опозиції до субстантивованого прикметника *ἄνιππος*). ... *κότερον περιτετιμμένη ἢ θρίδαζ ἢ δασέα εἴη καλλίων* (III, 32) – *який з двох, обципанний чи густий латук є крацим?* (антонімічну пару творять дієприкметник *περιτετιμμένη* і прикметник *δασέα*).

Розглянувши особливості зовнішньої структури простих антитез, перейдемо до розгляду внутрішньої, почавши з однокорневих антитез (27 випадків), які у Геродота представлено трьома видами. Перший – це антитези, до складу котрих входять дві антонімічні лексеми, одна з яких є похідною від іншої і утворюється методом афіксації: *ὄς δ' ἂν ἴβιν ἢ ἱρηκα ἀποκτείνῃ, ἦν τε ἐκῶν ἦν τε ἀέκων, τεθνάναι ἀνάγκη* (II, 65) – *той, хто вб'є ібіса чи яструба, чи то навмисно, чи то ненавмисно, повинен вмерти*. У цій антитезі антонімом до прислівника *ἐκῶν* виступає її дериват *ἀέκων* із заперечним префіксом α- (α-privativum). Другим видом однокорневих простих антитез є такі, які утворено за допомогою дублювання тієї самої лексеми, але із заперечною часткою (μή, οὐ). Зазвичай друга лексема після заперечних часток еліптується: *καὶ οἱ μὲν αὐτῶν νομάδες εἰσὶ οἱ δὲ οὐ* (III, 98) – *і одні з них є кочівниками, інші ж – ні* (не є кочівниками) (еліптується дієслово *εἰσὶ*); *εἰ μὲν δὴ ᾧ δέσποτα ἐν τοῦτω τοι ἐστὶ ἢ βασιλέα εἶναι ἢ μή, θάρσεε...* (III, 85) – *якщо, о господарю, лише від цього залежить, чи бути царем чи не (бути), довірся...* (відбувається еліпсис *εἶναι*). Третій вид простих антитез – це антитези, основою котрих слугує протиставлення однієї і тієї ж лексеми щодо її граматичної форми: *Ἐποίησας ... Πέρσας, ἀντὶ δὲ ἄρχεσθαι ὑπ' ἄλλων ἄρχειν ἀπάντων* (I, 210) – *ти зробив, щоб перси керували над усіма, замість того, щоб керували ними*. Контраст досягнуто протиставленням різних способів дієслова *ἄρχω* (*ἄρχεσθαι* – Infinitivus Praesentis passivi; *ἄρχειν* – Infinitivus Praesentis activi).

Окрім однокорневих, було зафіксовано низку різнокорневих антитез – антитез, виражених різнокорневими антонімами. Такі антоніми Н. А. Кульчицька називає корневими, оскільки їх протиставляють за допомогою різнокорневих слів і їхнє протиставлення не виражається спеціальними морфологічними засобами (префіксами і суфіксами) [8: 20]. У простих антитезах Геродота здебільшого саме такі антоніми (197 випадків): *κότερον λέγειν πρὸς σε ... ἢ σιγᾶν ... χρῆ;* (I, 88) – *чи мені слід говорити до тебе, чи мовчати?* Мовними антонімами у цьому прикладі виступають дієслова *λέγω* (*говорити*) – *σιγᾶω* (*мовчати*).

Останнім видом у класифікації за внутрішньою структурою є безморфемні антитези – утворені лексемами, що не є прямими антонімами, а набувають протиставного значення у контексті (24 випадки): *ἐκείνους μέντοι τοὺς περιποίησαντας οὐ καταπρόξασθαι ἀλλ' ἀποκτενέειν καὶ ἐποίησε ταῦτα* (III, 36) – *тих, що це звісно зробили, він не залишить непокараними (тобто живими), але вб'є їх*. У цьому прикладі контекстуального антонімічного значення набуває пара *οὐ καταπρόξομαι* – *ἀποκτείνω*. Поза контекстом ці дієслова втрачають протиставне

значення, адже бути покараним, не обов'язково означає бути вбитим. Серед них трапляються такі, де другим елементом антонімічної пари виступає перифрастичне словосполучення: *μηδὲν οἶόν τ' εἶναι ἐπ' αὐτοῦ ἐπιπλέειν, μήτε ζύλον μήτε τῶν ὄσα ζύλου ἐστί ἐλαφρότερα, ἀλλὰ πάντα σφέα χωρέειν ἐς βυσσόν.* (III, 23) – ніщо не було в змозі плавати на поверхні, ні дерево, і ніщо з того, що є легшим за дерево, але все опускалось на глибину. Дієслово *ἐπιπλέω* (плисти, триматися на поверхні) стоїть в опозиції до описової фрази *χωρέω ἐς βυσσόν* (опускатися на дно), що заміняє дієслово *βυθίζομαι* (тонути); *τῷ μὲν ὡς ἀθανάτῳ Ὀλυμπίῳ δὲ ἐπωνυμίην θύουσι, τῷ δὲ ἑτέρῳ ὡς ἦρωι ἐναγίζουσι* (II, 44) – йому (Гераклові), на ім'я Олімпійський, в одному (храмі) приносять жертви як богу, в іншому ж, як героєві, здійснюють жертвопринесення. Антитезу творить прикметник *ἀθάνατος* (безсмертний), що при субстантивзації стає синонімом до іменника *ὁ θεός* (бог), та іменник *ὁ ἦρως* (герой), який є антонімом-мезонімом у градуєвальній шкалі *боги – герої (напівбоги) – люди*.

Висновки. Виконаний аналіз простих антитез у тексті «Історії» Геродота дає змогу констатувати, що серед них переважають антитези з допоміжними засобами підсилення контрасту – 56%. Без допоміжних засобів виявлено 44% прикладів. У складі антитез превалюють змінні частини мови (80%), серед яких чільне місце посідають іменники (30%). За ними слідує дієслова (25%) та прикметники (20%). Серед незмінних частин мови (16%) переважають прислівники (10%) та прийменники (6%).

Серед простих антитез найпродуктивнішими виявилися різнокореневі антитези (79%), де протиставляються лексеми різної морфемної структури. Майже у рівній кількості Геродот вживає однокореневі (11%) та безморфемні (10%). Однокореневі утворено шляхом приєднання заперечного префікса *α-* (*α-privativum*) та заперечними частками *μή* та *οὔ*. Значну кількість антитез утворюють мовні антоніми. Хоча проста антитеза налічує два компоненти, вона відзначається специфічністю будови, а також частиномовною та деривативною багатоманітністю.

Подальшою перспективою досліджень стане вивчення різноструктурних антитез в «Історії» Геродота.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка : Учебник. / И. Р. Гальперин. – 3-е изд. – М. : Высшая школа, 1981. – 334 с.
2. Гаспаров М. Л. Античная риторика как система. Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика / М. Л. Гаспаров. – М. : Наука, 1991. – 60 с.
3. Гиоева Л. Н. Антитеза и ее роль в линейных и вертикальных структурах художественного текста / Л. Н. Гиоева // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2008. – № 3. – С. 131–134.
4. Доломан С. Е. Антитеза в мові художньої літератури / С. Е. Доломан // Культура слова. – 1983. – № 24. – С. 17–19.
5. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 223 с.
6. Корнилова Л. А. Структурно-функциональная классификация антитезы в англоязычной литературе и фольклоре / Л. А. Корнилова // Ученые записки Казанского государственного университета. – 2008. – № 150 (6). – С. 260–265.
7. Корнилова Л. А. Лексико-семантический анализ антитезы в сонетах В. Шекспира / Л. А. Корнилова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2008. – № 1. – С. 104–108.
8. Кульчицкая Н. А. Использование антонимии в стилистических приёмах контраста / Н. А. Кульчицкая // Збірник Запорізького національного університету «Нова філологія». – 2006. – № 24. – С. 20–25.
9. Лексико-семантические группы русских глаголов : Учеб. слов.-справ. / Под общ. ред. Т. В. Матвеевой. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1998. – 153 с.
10. Романова Н. Н. Стилистика и стили / Н. Н. Романова, А. В. Филиппов. – М. : Флінта, 2006. – 416 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Хархан С. Мовні засоби формування ритму прози в листах Фукидидової «Історії Пелопоннеської війни» / С. Хархан // Іноземна філологія. – 2008. – № 120. – С. 175–185.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Herodotus. Histories, Book 1–4 / Herodotus [ed. A. D. Godley]. – Cambridge : Harvard University Press, 1920. – 370 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Святослав Зубченко – аспірант кафедри класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: теорія аргументації, стилістика, теорія ідіостилу.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ РІЗНОВИДИ ЛЕКСИЧНОГО ПОВТОРУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Микола КОБЗЄВ (Донецьк, Україна)

У статті проаналізовано структурно-семантичні різновиди лексичного повтору в художньому тексті англійської та української мов, який найбільш забезпечує структурно-сміслову зв'язність тексту. Досліджуються епіфора, анафора, епанода, анадиплоза, синонімічний, антонімічний повтори, повтори родо-видових понять, які забезпечують зв'язність текстових величин на формальному й змістовному рівнях.

Ключові слова: лексичний повтор, епіфора, анафора, епанода, анадиплоза, синонімічний повтор, антонімічний повтор.

The paper studies the structural and semantic types of the lexical repetition in the English and Ukrainian languages that create cohesion and coherence of the text. Anaphora, epiphora, epanoda, anadiplosa, synonymic, antonymic repetitions, which provide text units cohesion on the formal level and the level of sense, are analyzed.

Key words: lexical repetition, epiphora, anaphora, epanoda, anadiplosa, synonymic repetition, antonymic repetition.

Аналізу лексичного повтору в різних функційних стилях сучасної англійської та української мов присвячена значна кількість наукових праць, але питання й на сьогодні залишається актуальним, оскільки, у наукових дослідженнях цьому поняттю надається різний зміст, у зв'язку з чим висловлюються різні, подекуди протилежні твердження щодо явища лексичного повтору, повторюваних елементів, їх взаємодії в структурі висловлення, їхніх мовних функцій, структури, семантики.

Актуальність цього дослідження пов'язана з дослідженням різновидів лексичного повтору, а зокрема структури й семантики в контексті нової когнітивно-дискурсивної парадигми сучасного англійського та українського художніх дискурсів. Відсутність комплексного системного аналізу лексичного повтору в англійській та українській мовах підвищує необхідність проведення цього дослідження, науковим завданням якого є аналіз різновидів лексичного повтору з урахуванням його структури й семантики.

Метою дослідження є комплексний аналіз лексичного повтору, що функціонує на формальному й змістовному рівнях англійського та українського художніх дискурсів. Для реалізації зазначеної мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

1) розглянути лінгвістичне явище повтору у порівнюваних мовах з погляду його філософського, соціального, психофізичного, фізіологічного вимірів; зокрема з'ясувати лексичний повтор, який найбільше забезпечує зв'язність художнього тексту в семантичному й структурному аспектах.

2) дослідити різновиди лексичного повтору, які забезпечують зв'язність тексту на формальному й змістовному рівнях.

Об'єктом дослідження є різні типи лексичного повтору, розмаїті з огляду на їхнє структурування, семантику й позицію в складі реченневих синтагм англійського та українського художніх дискурсів.

Предметом дослідження є художні твори англійських та українських письменників ХХ століття (Д.Фаулз, В.Шевчук, В.Дрозд), у яких адекватно моделюються загальні закономірності функціонування лексичних повторів.

У філософському сенсі принцип повтору виявляє себе на всіх рівнях організації матеріального світу як чинник структуроутворення природних об'єктів. Сучасний світ – це світ симулякрів, в якому людина не переживає Бога, а тотожність суб'єкта не переживає тотожності субстанції. Всі тотожності тільки симульовані і виникають, як оптичний ефект глибшої гри – гри відмінності та повторення. Повторюються саме повторення, розрізняються ж відмінності [3: 9, 19]. Універсальність повтору як одного з філософських чинників буття та певна простота принципу повтору робить об'єкти та системи надійнішими. Той самий принцип реалізується на всіх рівнях мови як основа її структурної єдності, але специфіка полягає в утворенні сполучень елементарних об'єднань зі зміною як інформативної ємності, так і протяжності складників самого коду [5: 17]. Мовна категорія повтору не є результатом теоретичної побудови; вона реально існує як “щось” у мові лише тою мірою, якою

протиставляється чомусь іншому, що з ним пов'язане, але є відмінним від нього [9: 144]. На відміну від філософських категорій, лінгвістичні категорії характеризуються необхідними й достатніми для виділення категорії рисами, а їхні члени мають однаковий набір критеріальних ознак та є рівноправними. Основним критерієм існування мовної категорії є протиставлення певного явища іншому, що з ним пов'язане, але й відрізняється від нього. У повторі таким критерієм є опозиція **повторюваний елемент / неповторюваний елемент** [10: 314]. Антропоцентрична сутність повтору розкривається вже згідно з класифікацією І.Р. Гальперіна, який виділяє два різновиди повторів – **значущі** та **незначущі** [12: 157-159]. Значущі повтори реально здійснюються з певною прагматичною метою (виграти час, привернути увагу, виразити згоду/незгоду зі співрозмовником, продемонструвати подив чи сумнів, підкреслити головну думку та ін.) [4: 78]. Незначущі не плануються адресантом заздалегідь і не залежать від його волі. Вони можуть бути відновлені особливостями його фізичного стану (дефекти мови, кашель чи незвичайний емоційний стан (шок, переляк, подив тощо) [4: 78]. З погляду продуцента, такий повтор не несе нової інформації і найчастіше навіть сам факт повтору не усвідомлюється як такий. Використання комунікативно-незначущих повторів (в цьому випадку на рівні літерно-звукової рекурсії) пов'язане з такими характеристиками мовної особистості комуніканта, як: 1) фізичний стан (дефекти мови, кашель) та незвичайний емоційний стан (шок, переляк, подив тощо). На думку окремих авторів, повтор не є суто мовною категорією, а являє собою особливе психофізичне явище, що здійснюється на двох рівнях – слуховому та візуальному [20: 358]; 2) недостатній рівень володіння мовою спілкування, нерозвиненість комунікативних навичок та вмінь [13;16;24]. Щодо цього повтор є маркером недбалої чи довільної мови [19: 61]. На думку Дж. Вонг, саме поняття повтору часто випадало з поля зору лінгвістів, оскільки випадки повторів трактувались, як непотрібне дублювання або навіть як показник відсутності у мовців необхідних мовних навичок. Повтор можна було розглядати або як технічний прийом оповідача, або як характерну ознаку невмілого мовця [25: 407]. В окремих психолінгвістичних дослідженнях повтор представлено як вияв підсвідомості [17: 255; 14: 117], як “неконтрольований підтекст” [7: 40], як характерні вікові чи ментальні особливості [18; 21; 22; 23], і навіть як поєднання індивідуальної стратегії мовця з певним універсальним принципом. В онтологічному плані виникнення повтору пов'язують з першими стадіями фонологічного розвитку мови [15: 267].

Серед активних засобів витворення структурно-семантичної зв'язності тексту можна виділити лексичний повтор. На генетичне коріння лексичного повтору звернув увагу ще А.Белый, вказуючи, що “повтор слова, групи, речення – прийом билин; з давнього епосу повтор перенесений у формі особистої поезії” [2: 235]. А.Сковородников убачає сутність лексичного повтору в повторюваності в синтаксичній конструкції (реченні чи тексті) синтаксичної позиції або в тотожності синтаксичної конструкції з одним і тим же семантичним наповненням [8: 24]. О.В.Бекетова розглядає повтор як засіб акцентування, засіб вираження авторської модальності та прагматичної настанови тексту [1: 3]. Повтор – це “повне або часткове повторювання кореня, основи чи цілого слова без зміни їх звукового складу (чи з частковою зміною) як спосіб утворення слів, синтетичних і описових форм та фразеологічних одиниць” [6: 327]. Залежно від засобів реалізації лексичного повтору, лінгвісти виділяють такі типи повторів: звукові, морфемні, лексичні, синтаксичні. Хоча і досить складно відмежовувати семантику від структури, лексичний повтор можна аналізувати і диференціювати за типами у: 1) структурному напрямі – як повторюється і яке місце займає повторюваний елемент у структурі висловлення; 2) семантичному напрямі – вивчається елемент, який повторюється з огляду на його функціонально-семантичне навантаження. Факт наявності повтору на відповідних мовних рівнях, тісний взаємозв'язок повтору усередині одного рівня і між рівнями, надає системного характеру лексичному повтору в парадигматичних і в синтагматичних вимірах англійської та української мов. З-поміж лексичних повторів, що забезпечують структурну зв'язність тексту, можна виділити анафору, епіфору, епаноду, анадиплозу та інші.

Анафора – повторювані елементи знаходяться на початку двох чи кількох речень (тут і далі наводимо приклади англійської мови з перекладом): (1) «*I was called in — all this, you*

understand, in strictest confidence — I was called in to see her ... a ten-month ago» (J. Fowles The French Lieutenant's Woman) 'Мене покликали – все це, ви розумієте, в таємниці – Мене покликали оглянути її ... десять місяців тому'. Повторювання особового займенника “мене” і дієслова “покликали”, лексичне значення якого надає фрагменту глибшої переконливості, вказує на впевненість автора. (2) «Ірїй – це країна, звідки кінцик привозить щотижня нові кінофільми...; Ірїй – це країна, де існує насправжки те ідеально прекрасне життя... Ірїй – це країна твого майбутнього» (В. Дрозд Ірїї). Розпочинаючи кожне нове речення зі слів “Ірїй – це країна”, автор створює атмосферу країни мрій свого дитинства, в яку б він мріяв потрапити у будь-який момент життя.

Епіфора – це такий різновид повтору, коли повторювані елементи розміщені в кінці двох чи кількох речень або періоду: (3) «*What you question now is the justice of existence. – And that is forbidden? – Not forbidden. But fruitless» (J. Fowles The French Lieutenant's Woman) 'Те, про що ви питаєте зараз – це справедливість існування. – І це заборонено? – Не заборонено. Але не має сенсу'. Емоційна напруга співрозмовників поглиблюється завдяки специфічному структуруванню повтору, який не лише заміщує, а й розпочинає кожну реченеву синтагму, або ж (4) «*Олізар думав цю свою першу думку про смерть, і вторували йому цвіркуни. Адже обточений гладко пісок – це теж думка про смерть. Сумирно й тихо було в нього на душі: бачив у своїй уяві збиту копитами дорогу, і візія тієї дороги стала третьою його думкою про смерть» (В.Шевчук Птахи з невидимого острова). Конструкцію “думка про смерть” автор вживає, з одного боку, як висновок у кожному новому реченні, а з іншого – як початок нового етапу в житті, але вже в іншому житті, яке можливе в якомусь іншому світі.**

Епанода – слово чи словосполучення, які використовуються на початку одного речення, повторюються в кінці наступного речення чи періоду: (5) «*I feel you have saved my life. – Nonsense, my dear fellow. – No, it is not nonsense» (J. Fowles The French Lieutenant's Woman) 'Я відчуваю, що ви врятували мені життя. – Нісенітниця, мій друже. – Ні, це не нісенітниця'. Автор фокусує увагу читача на початку першого речення та наприкінці другого на слові “нісенітниця” для виділення найважливішої деталі всього повідомлення; (6) «*Тепер і радий би ти розлюбити, та назад вже ходу тобі нема. Та це що, а прийде година – і вірвовці радий будеш» (В.Дрозд Земля під копитами). Автор вживає прикметник «радий» на початку першого речення й наприкінці другого, щоб підкреслити марність справ співрозмовника, який вже не знаходить радощів у житті, окрім знущання над своїми односельцями.**

Анадиплоза – подовження останніх синтаксичних одиниць, що йдуть одна за одною, повтор кінцевого елемента висловлення на початку наступного: (7) «*There was no artifice there, no hypocrisy, no hysteria, no mask; and above all, no sign of madness. The madness was in the empty sea, the empty horizon, the lack of reason for such sorrow; as if the spring was natural in itself, but unnatural in welling from a desert» (J.Fowles The French Lieutenant's Woman) 'Там не було хитрості, лицемірства, істерії, удавання; та крім всього, ніяких ознак божевілля. Божевілля було в порожньому морі, порожньому горизонті, у відсутності причини для такої печалі; нібито весна була природньою по собі, але неприродньою для джерела в пустелі'. Автор вдало використовує порівняння ситуації з «божевіллям», яким закінчує одне речення та розпочинає друге, але цього разу він вже описує все навпаки, таким чином повтор з'єднує два речення, гармонійно розташовуючись у тканині тексту. (8) «– Так, – гаряче сказав Олізар. – Великий, чарівний, безмежний світ! Світ, якому нема кінця і краю. Землі, моря, країни, безліч веселих міст та сіл, безліч люду вченого й невченого. З якими розумниками ви б могли увійти в мудрі диспути!» (В.Шевчук Птахи з невидимого острова) Концепт «світ» повторюється та робить семантичний ланцюг між першим реченням та другим, він глибше розкриває зміст попередньої, вже повідомленої інформації. Проаналізовані фігури лексичного повтору ми диференціюємо за місцем реалізації в структурі речень надфразової одиниці і розглядаємо як один із засобів досягнення поверхневого зв'язку між реченнями чи частинами цілого періоду в художніх текстах.*

З огляду на засоби реалізації повторюваного елемента, виділяють різні види повторів: звукові, морфемні, лексичні, синтаксичні. Звуковий повтор – увиразнює значення слів через розрізнення однієї фонемі. Морфемний повтор – це повтор однієї морфемі в межах речення чи тексту. Для художнього мовлення звуковий та морфемний повтори є властивими, бо це

здебільшого засоби експресивності художньої прози та віршованого тексту: (9) «*Did not see dearest Charles. Did not go out, tho' it is very fine. Did not feel happy. It had been a very did-not sort of day for the poor girl, who had had only Aunt Tranter to show her displeasure to...*» (J.Fowles *The French Lieutenant's Woman*) 'Не бачила любого Чарльза, не виходила, хоча на вулиці досить гарно. Не відчувала себе щасливою.' Це був такий невдалий тип дня для бідлашної дівчини, яка мала лише тітоньку Трентер, щоб показувати їй своє незадоволення'. Повторювана морфема «не» вказує на відсутність, заперечення чогось, незадоволеність і саме слова з префіксом «не» характеризують героїню як людину, не здатну оцінити повноцінне існування в суспільстві без свого задоволення.

(10) «– Бачила, як ми розмовляємо з ворогами нового порядку? – Степан кивнув у бік двору. – Тепер пригадалося, де сховала Гутиху? – Не було в мене Гутихи, не бачила і не чула. Не можу ж я на себе сказати того, що не робила» (В.Дрозд *Земля під копитами*). Автор підкреслює саме повтор морфем «не», що має заперечувальний характер, коли спростовуються факти, що можливо мали місце, але не повинні стати відомі будь-кому за будь-яку ціну. Лексичний повтор, який функціонує як експліцитний показник реалізації семантичного повтору, функціонує як тотожний, синонімічний, антонімічний, повторення слів однієї тематичної або лексико-семантичної груп, родо-видових понять тощо.

Тотожним лексичним повтором називають неодноразове повторення в тексті тих самих слів та словосполучень, які відтворюються без певних структурних та семантичних змін: (11) «*Charles felt immediately as if he had trespassed; as if the Cobb belonged to that face, and not to the Ancient Borough of Lyme. It was not a pretty face, like Ernestina's. It was certainly not a beautiful face, by any period's standard or taste. But it was an unforgettable face, and a tragic face*» (J.Fowles *The French Lieutenant's Woman*). 'Чарльз відчув відразу ж, нібито його шукали; нібито Кобб належав тому обличчю, а не старовинному району Лайма. Це було не гарне обличчя, як в Ернестіні. Це було одностайно не прекрасне обличчя, за будь-яким періодом історії чи стилем. Але це було незабутнє обличчя, та трагічне до того ж'. Приклад свідчить, що прийом тотожного лексичного повтору не є надлишковим елементом текстової структури художнього тексту. Незважаючи на те, що в тексті формально відтворюється та сама лексема "обличчя", за кожного наступного повтору лексема набуває додаткового лексичного значення, що позначається на змістовій наповненості цілого тексту. "Не прекрасне обличчя, але незабутнє" – автор свідомо підкреслює не зовнішні ознаки героїні, а внутрішні, які насамперед відобразились на її обличчі так сильно, що впадають в око від першої зустрічі. (12) «*Я побачив високе вогнище, на якому спалювали чудової вроди дівчину, побачив людей у сутанах, які говорили про любов тим, кого мали завтра покарати на смерть. Я побачив величезні валки війська, які стялись у страшиному кривавому змаганні, кров рікою текла по землі*» (В.Шевчук *Сповідь*). Автор вживає дієслово «побачив» щоразу з додатковим відтінком, що створює ємнішу, загальнішу картину потойбічного світу, куди потрапив головний герой.

Синонімічний і антонімічний лексичні повтори відіграють значну роль у витворенні змістової єдності цілого тексту, бо синонімічний повтор – "повторення, яке відбувається як заміна одного слова іншим синонімічним" [6: 17]: (13) «*Then, at the vicar's suggestion, she dictated a letter. The handwriting was excellent, the spelling faultless*» (J.Fowles *The French Lieutenant's Woman*). 'Далі за пропозицією священника, вона продиктувала листа. Почерк був відмінним, вимова бездоганною'. Слова "відмінний, бездоганний" у цьому тексті постають контекстуальними синонімами, що набувають спільних сем завдяки задуму автора – описати здібності героїні, що має неабияку освіту та зможе впоратись з письмовою роботою без зайвої допомоги; (14) «*Вибухнувши, тітка Дора розлетілася сотні на три маленьких, мов гумові ляльки, тіток Дор, що повсідалися на підвіконнях... і заволали, зарепетували, загримали до мене та дядька в один голос*» (В.Дрозд *Ірїї*). Дієслова «заволали, зарепетували, загримали» є синонімами та створюють ефект емоційно-напруженого стану, в який потрапив герой роману, коли почав заперечувати своїй тітці. **Антонімічний** повтор полягає у введенні слів із протилежним значенням до двох чи кількох сусідніх речень, причому це не руйнує зв'язність тексту, а, навпаки, її підтримує: (15) «*But she took no notice. He was left standing there. His amazement was natural. What was unnatural was his now quite distinct sense of guilt*»

(J.Fowles *The French Lieutenant's Woman*) 'Але вона не помітила. Він залишився стояти там. Його здивування було природнім. Те, що було неприроднім зараз, це відчуття провини'. Автор протиставляє одне почуття іншому завдяки антонімічному повтору «природній-неприродній», що підтримує зв'язність тексту та доповнює зміст твору. (16) «Але діти чекали. І Галя не йшла, не бігла, а на крилах летіла» (В.Дрозд *Земля під копитами*). Дієслова «не бігла», «летіла» є антонімами та являють собою приклад антонімічного повтору, коли автор підкреслює характер дуже швидкого руху.

Засобом організації зв'язності тексту можна вважати й використання слів однієї родо-видової групи: (17) «*Mary was not faultless; and one of her faults was a certain envy of Ernestina. It was not only that she ceased abruptly to be the tacit favorite of the household when the young lady from London arrived; but the young lady from London came also with trunkfuls of the latest London and Paris fashions, not the best recommendation to a servant with only three dresses to her name—and not one of which she really liked, even though the best of them she could really dislike only because it had been handed down by the young princess from the capital*» (J.Fowles *The French Lieutenant's Woman*) 'Мері була не бездоганна; та одним з її недоліків була заздрість до Ернестіни. Це було не тільки тому, що вона відразу перестала бути привселюдною фавориткою родини, коли молода леді з Лондону приїхала; але молода леді з Лондону приїхала з пакунками речей останньої моди Лондона та Парижу, не найкраща рекомендація для служки з трьома сукнями для одягу – та ні одну сукню вона дійсно не цінувала, до того ж ці сукні були передані від молодій принцеси зі столиці'. Постійна заміна автором слів однієї родо-видової групи «Ернестіна, молода леді з Лондону, молода принцеса зі столиці» зосереджує зацікавленість читача не лише на самій особі, про яку розповідається, а й на її способі життя та вчинках; (18) «Дора – її рідна сестра, мені ж – тітка, а дядькові Денису – дружина» (В.Дрозд *Ірій*). Автор використовує слова «Дора – сестра, тітка, дружина» що є словами однієї родо-видової групи, щоб показати які відносини між людьми існують у межах однієї родини; щоразу повторюючись, додає нового відтінку.

У художніх текстах реалізується такий різновид лексичного повтору, як повторення семи слів однієї тематичної групи: (19) «*Butlers, footmen, gardeners, grooms, upstairs maids, downstairs maids—they took just so much of Mrs. Poulteney's standards and ways and then they fled*» (J.Fowles *The French Lieutenant's Woman*) 'Дворецькі, лакеї, садівники, конюхи, покоївки – так багато зробили, щоб відповідати стандартам Місіс Полтіні і потім вони збігли'. Визначивши лексичне значення кожної повторюваної одиниці, можемо встановити спільну сему цієї групи – прислуга в домі. Повтор апелятивів на позначення «слуг дому» вносить певні смислові акценти: приватний дім – це складна система, механізм, бездоганне функціонування якого забезпечує злагоджена й чітка робота його складників – дворецьких, лакеїв, конюхів, покоївок. (20) «*Вечеряючи у суботу ввечері, ми також співали. Біля хати грали музики: скрипка, цимбали й бубонець; ми випивали, хміль плував наші думки та язика*» (В.Шевчук *Сповідь*). Назви музичних інструментів є повтором однієї семи слів однієї тематичної групи, що створює атмосферу свята під час опису весілля.

У ході дослідження ми дійшли висновку, що лексичні повтори в художніх текстах розмаїті з огляду на їхнє структурування, семантику й позицію в складі реченневих синтагм, що забезпечує зв'язність текстових величин на формальному й змістовому рівнях. Повтор – це явище, що належить до філософських чинників буття людини, характеризує мовну особистість як представника соціуму, відбиває особливості психофізичного чи психологічного стану людини; повтор може бути як інтенціональним, так і неусвідомленим. Сукупність ознак визначає онтологічний статус повтору як феномену, що належить водночас і світу людини, і мові, із чого й випливає необхідність антропоцентричного підходу до його аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бекетова О. В. Структурно-семантичні та функціональні особливості фігур повтору в аргументативних текстах // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія "Філологія" Вип.5. Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: КДЛУ, 1997. – С. 3- 12.
2. Бельй. А. Мастерство Гоголя. – М.: Высшая школа, 1934. – 255 с.
3. Делёз Ж. Различие и повторение. – М.: "Петрополис", 1998. – 384 с.

4. Ігнатенко Л. Ю. Повтор як засіб зміни когнітивного значення вислову // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції "Треті Каразинські читання: методика і лінгвістика на шляху до інтеграції" 28 жовтня 2003р. – Х.: Харків. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – 2003. – С. 77-79.
5. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
6. Пришляк Л. Повтор як синтаксичний засіб у поетичному мовленні Миколи Вінграновського // Лінгвістичні студії: Зб.наук.праць. Вип.6. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – С.156-162.
7. Ронен О. Лексические и ритмико-синтаксические повторения и "неконтролируемый подтекст" // Изв. АН РФ. Сер. лит. и яз. – 1997. – Т.56, № 3. – С.40-44.
8. Сквородников А. П. Позиционно-лексический повтор как стилистическое явление // Филологические науки. – 1984. – № 5. – С.71 -76.
9. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
10. Швачко С. А., Соколова И. В., Кобякова И. К. Лингвистический статус повтора // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2002. – № 567. – С.313-318.
11. Clark H. H., Wasow Th. Repeating words in spontaneous speech // Cognitive Psychology. – 1998. – Vol.37, № 3. – P. 201-242.
12. Galperin I. R. Stylistics. – М.: Higher school publishing house, 1971. – 343 p.
13. Harris C. L., Morris A. L. Repetition blindness occurs in nonwords // Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance. – 2004. – Vol.30, Iss.2. – P.305-318.
14. Kanwisher N. G. Repetition blindness: type recognition without token individuation // Cognition. – 1987. – Vol.27, №2. – P. 117-143.
15. Lleo C. Homonymy and reduplication: on the extended availability of two strategies in phonological acquisition // Journal of Child Language. – 1990. – Vol.17, № 2. – P. 267-278.
16. Morris A. L., Harris C. L. Sentence context word recognition, and repetition bliss // Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition. – 2002. – Vol.28, Iss.5. – P.962-982.
17. Nagata Hiroshi. Effect of repetition on grammaticality judgements under objective and subjective self-awareness conditions // Journal of Psycholinguistic Research. – 1989. – Vol.18, №3. – P. 255-269.
18. Prull M. W. Exploring the identification-production hypothesis of repetition priming in young and older adults // Psychology and Ageing. – 2004. – Vol.19, Iss.1. – P.108-124.
19. Raymond W. D., Dautricourt R., Hume E. Word-internal /t,d/ deletion in spontaneous speech: modeling the effects of extra-linguistic, lexical, and phonological factors // Language Variation and Change. – 2006. – Vol.18. – P.55-97.
20. Rugg M. D., Doyle M. C., Melan C. An event-related potential study of the effects within- and across-modality word repetition // Language and Cognitive Process. – 1993. – Vol. 8, № 4. – P.357-377.
21. Soto-Faraco S. An auditory repetition deficit under low memory load // Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance. – 2000. – Vol.26, Iss.1. – P.264-278.
22. Surber J. R. Effect of topic label repetition and importance on reading time and recall of text // Journal of Educational Psychology. – 2001. – Vol.93, Iss.2. – P.279-287.
23. Taylor Tracy L., Ivanoff J. Inhibition of return and repetition priming effects in localization and discrimination tasks // Canadian Journal of Experimental Psychology. – 2005. – Vol.59, Iss.2. – P.75-89.
24. Whittlesea Bruce W. A., Masson Michael E. J. Repetition blindness in rapid lists: activation and inhibition versus construction and attribution // Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition. – 2005. – Vol.31, Iss.1. – P.54-67.
25. Wong J. Repetition in conversation: a look at "first and second sayings" // Research on Language and Social Interaction. – 2000. – Vol. 33, № 4. – P.407- 424.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Дрозд В.Г. Земля під копитами. – К.: Дніпро, 1988. – 85 с.
2. Дрозд В.Г. Ирїй. – Харків: Фоліо, 2008. – 313 с.
3. Шевчук В.А. Сповідь. – К.: Радянський письменник, 1989. – 58 с.
4. Шевчук В.А. Мор. – К.: Радянський письменник, 1989. – 64 с.
5. Шевчук В.А. Птахи з невидимого острова. – К.: Радянський письменник, 1989. – 45 с.
6. Fowles John. The French Lieutenant's Woman. – Jonathan Cape, Ltd, 1969. – 445 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Микола Кобзєв – аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету.
Наукові інтереси: лінгвістика тексту, семантика тексту, контрастивна лінгвістика.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІРРЕАЛЬНОГО У ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ ЕДГАРА ПО

Марія КРАВЕЦЬ (Київ, Україна)

У статті досліджуються особливості аналізу категорії ірреального у прозових творах Е.По. Визначаються площини реальностей текстів Е.По та мовні засоби, якими вони виражені.

Ключові слова: реальність, нереальність, категорія ірреального, категорія містичного, суб'єктивна реальність, мовні засоби.

The given paper investigates the analysis of peculiarities of irreality in E.A.Poe's prose texts. The areas of different realities are defined and language means of their conveying are described.

Key words: reality, unreality, the category of irreality, the category of mystical, subjective reality, language means.

Проблема сутності світу турбувала людство з давніх-давен. Разом із питанням “Що таке світ?” та які особливості його функціонування, виникли питання про те, наскільки цей світ є тим світом, який ми сприймаємо (бачимо, чуємо і т.д.). Шукаючи відповідь на це питання ще з часів Стародавньої Греції (IV ст. до н.е.), вчені обговорюють його і донині, відкриваючи нові можливості та породжуючи нові об’єкти дослідження (пошук паралельних світів, питання множинності світів, введення поняття віртуальної реальності тощо).

Те, що окрім матеріального світу, матеріальної реальності існує ще й інша, стверджував у своїх роботах Аристотель, увівши поняття “метафізика” (тобто “над фізикою”), яке визначило розвиток філософської думки (“матері всіх наук”) на довгі століття уперед [1: 138-140]. Зараз існує чимало видів вимірів світу: трансцендентний, метафізичний, надприродний тощо.

Читаючи художні твори Е.А. По, в око впадає розмаїття явищ, що межують між природним та надприродним, об’єктивним та суб’єктивним, реальним та ірреальним. Проте, звертаючись до багатьох філософських джерел, ми не знайшли одноставної думки щодо визначення саме таких понять “на межі” та віднесення їх до певної категорії [5; 9; 10]. Це визначило **проблему** цієї наукової статті.

Метою статті є аналіз особливостей та специфіки дослідження *ірреального* у прозових текстах Едгара Аллана По.

Завдання статті: дослідити поняття *ірреальність* у художніх текстах Е.А. По та визначити мовні засоби його зображення.

Актуальність статті зумовлена загальним напрямком наукового дослідження.

Поняття *реальність* досліджувалося надзвичайно великою кількістю вчених, серед яких: Аристотель, В.Бичков, О.Васильєва, Е.Корет, Н.Овчинников, Парменіт, О.Петропавловський, О.Севальніков, Г.Спенсер, М.Хайдеггер, Ф.Шиллер, К.Юнг (філософія); О.Козорог, Р.Надо, Н.Шогенцукова (літературознавство); А.Гольдман, А.Дуброва (лінгвістика); Д.Браун, Н.Корнієнко, З.Фройд (психологія).

Виклад основного матеріалу. Едгар Аллан По був неординарною людиною, яка кидала виклик сірій буденності, не лише своєю поведінкою, але й творчістю. Його твори – це сплетіння месмеричного та загадкового, наукового та фантастичного (що дало початок науковій фантастиці), містичного та буденного, дивного та звичайного: “Едгар По був романтиком у найповнішому сенсі цього слова. Наскрізь романтична не лише його творчість, а й удача і доля. Типовим для романтика був його літературний портрет, створений далекими від об’єктивності сучасниками. І, що особливо знаменно, так само романтично написаний його пером уявний автопортрет. В обох випадках вигадане заступає справжнє, фантазія торжествує перемогу над реальністю, карикатура чи ідеалізація замінюють справжній образ” [8: 385]. Таке переплетіння якостей та характеристик життя цілком підтверджується його художніми текстами.

Для того, щоб чітко розмежувати уявне (нереальне) і справжнє (реальне) та мати змогу відокремити одне від одного, слід знайти загальну категорію для тих чи інших понять.

Звертаючись до багаточисельної наукової літератури (філософських, тлумачних словників, словників-довідників, енциклопедій), доходимо висновку: єдина думка, яка може врешті-решт стверджуватися напевно – це те, що однозначної “готової” категорії (видової) для позначення вищеназваних явищ немає. Розглянемо деякі визначення.

Перше, що слід зазначити, це відсутність в багатьох джерелах опозиції щодо поняття “реальність”, друге – відсутність категорії “нереальність” у філософській думці. Це все пояснюється тим, що поняття “реальність” може мати декілька смислів:

- Об’єктивна реальність (тобто матерія в сукупності її різноманітних видів), тут їй протиставляється суб’єктивна реальність (явище свідомості);

- В іншому значенні “реальністю” може називатися все, тобто весь матеріальний світ, у тому числі і його ідеальні продукти, в цьому смислі реальними є і помилки, і ілюзії [12: 477].

Так, ще давньогрецький філософ, творець онтологій у філософії, Парменід стверджував, що можна мислити неіснуюче. Навіть найдивніші фантазії існують як елементи індивідуальної свідомості суб’єкта і мають певні об’єктивні передумови [5].

У той же час, словник антонімів російської мови подає такі лексеми з протилежним значенням до слова “реальність”: реальність-нереальність; дійсність-фантастика; реальність-фантастика; (у значеннях “можливість-неможливість”, “бути справжнім-несправжнім”, “бути справжнім-вигаданим”).

Що стосується прикметників, похідних від вищезазначених іменників, то об’єкт може бути: реальним-нереальним, реальним-фантастичним, реальним-ідеальним, реальним-казковим (у значенні “справжній-несправжній, неможливий, вигаданий”) [7: 244-246].

Словник “Merriam Webster” визначає такі антоніми до слова “реальність” (reality): fantasy (фантазія, уява, галюцинація), fiction (вигадка, фікція), illusion (ілюзія, обман почуттів, міраж). Всіх їх об’єднує сема зі значенням неможливості бути в об’єктивному матеріальному світі. Окрім цього, нам видаються цікавими ще два визначення: “unreality” (нереальність) та “irreality” (ірреальність), які визначаються як “the quality or state of being unreal: lack of substance or validity; something unreal, insubstantial, or visionary: figment” та є синонімами [13].

Матеріалістична традиція (яка дала нам поділ на об’єктивну та суб’єктивну реальності) була принципово важливим етапом розуміння і трактування поняття “реальність”. На думку В.І.Овчаренко та А.Є.Іванова такий поділ не є достатнім, тому вони пропонують ще такі види: *реальність природня та штучна* [9].

Наразі, особливого значення набуває питання співвідношення, взаємодії та побудови різних моделей реальності (однією з найважливіших є віртуальна реальність).

Для нас, аби вибудувати класифікаційну сітку взаємодії різних видів реальності у художніх текстах, є важливим встановити критерій реальності, і тут ми підтримуємо філософську точку зору, яка стверджує практику людства (в тому числі науково-експериментальну і технічну) як критерій реальності. Отже, те, що не має місця в буденному житті людини та не може бути пояснене наукою, не має підстав вважатися реальним. Якщо воно сприймається органами чуття, то існує (реальне), але якщо виходить за межі загальноприйнятого та пояснюваного, то потрапляє до категорії *ірреального*. У той же час, що для одного буде реальністю (наприклад, галюцинація) для іншого буде нереальністю, тому що немає об’єкта спостереження. Тому, категоризація реальностей буде тривимірною: ірреальне (не пояснюване) – нереальне (неіснуюче) – реальне (існуюче об’єктивно чи суб’єктивно). Не можна стверджувати однозначно та напевно опозиційність цих понять, оскільки вони доповнюють одне одне, тісно переплітаються між собою та, часом, представляють одне і те ж явище [2; 3; 6; 7; 11].

Що стосується суб’єктивної реальності, то вона створена свідомістю людини (суб’єкта) і є удаваною реальністю, більшість з того, що людина вважає існуючим насправді, таким насправді не є (наприклад, кольори веселки) [4].

У той же час існує “психічна реальність” (термін введено З.Фрейдом), яка позначає в психіці суб’єкта те, що має таку ж зв’язність та опірність, як і матеріальна дійсність (наприклад, несвідомі бажання, фантазії) [6].

Отже, різновидами реальності є об’єктивна та суб’єктивна; природна та штучна; соціальна та пріоритетна; матеріальна та психічна; метафізична та фізична; наукова та художня.

У буденному ж мисленні людини світ сприймається перцептивно, через органи чуттів, осмислюється та розуміється. Те, що виходить за межі розуміння – відноситься до ірраціонального. Оскільки Едгар По був майстром передачі єдності “раціональне-ірраціональне”, то видається неможливим проаналізувати ціле без аналізу його складових: “Образи і картини у художніх текстах По конструюються на основі органічного сполучення цілковитої вигаданості загального і скрупульозної точності, предметності всіх деталей. Саме це надає пластичної і навіть технічної переконливості малоімовірному або й просто неймовірному” [8: 394].

Таким чином, ми пропонуємо таку класифікацію реальностей для дослідження їх поєднання і взаємодії у художніх текстах Е.А.По:

Для позначення буденних речей:

- 1) Матеріальна / об’єктивна реальність;
- 2) Психічна / суб’єктивна реальність;

Для позначення речей, які виходять за межі буденної людської практики, за межі *раціо* та оминаються наукою:

- 3) Ірреальність / нереальне;
- 4) Сюрреальність / сюрреальне.

Спостереження над лінгвістичним матеріалом дозволяє нам виділити такі субкатегоріальні ознаки вищевказаних категорій (з огляду на те, що у семантичній структурі слів може міститися спільний змістовий компонент, який має свої асоціативні ознаки та є певним змістовим стрижнем, утворюючи поняттєві сфери):

1. Матеріальна реальність (те, що можна пояснити, відчутти, зрозуміти):
- “Здатність адекватно мислити”:

(1) *The mental features* discoursed of as the *analytical* are in themselves but little susceptible of *analysis*. We appreciate them only in their effects [15: 100];

(2) I said ‘legitimate *deductions*’, but my *meaning* is not thus fully expressed. I designed to imply that the *deductions* are the sole proper ones and that the suspicion arises inevitably from them as the single result [15: 136-137];

- “Площина наукової практики”:

(3) *The faculty of re-resolution* is possibly much invigorated by mathematical study, and especially by that highest branch of it which unjustly <...> has been called <...> *analysis* [15: 101];

- “Точність предметних деталей” (локативність, темпоральність):

(4) *Residing in Paris during the spring and part of the summer of 18-* [15: 106];

Е. По один із небагатьох поетів, хто був добре обізнаний з точними науками, таким чином, подаючи в текстах власні назви, імена вчених (справжніх, вигаданих), вдаючись в деталі та подробиці описів місця та часу, конкретні дати, назви країн, а також використовуючи назви та здобутки природничих наук, створює живу картину реального світу. Цей художній прийом від По був перейнятий послідовниками наукової фантастики (Жюль Верном, Гербертом Уеллсом та іншими) [8: 394].

2. Психічна реальність:

- “Відтінки сприйняття” та “Уява і свідомість”:

(5) <...> *I could see into the after-cabin quite distinctly and just at that portion of it, too, where were situated the state-rooms of Mr. Wyatt. Well, during two nights (not consecutive) while I lay awake I clearly saw Mrs W.* <...> [14: 158];

(6) I repeat, therefore, that it must have been simply *a freak of my own fancy*, distempered by good Captain Hardy’s green tea. Just before dawn, on each of the two nights of which I speak, *I distinctly heard Mr. Wyatt replace the lid upon the oblong box* <...> [14: 160];

Явища, які належать до психічної діяльності людини, займають важливе місце у текстах Е.По, оскільки саме фантазії уяви переплітаються із дійсністю, іноді її заміщуючи, а органи чуття (зір, слух, дотик) для суб’єкта є головним критерієм реальності, таким чином, два персонажі сприймають по-різному один і той самий об’єкт, створюючи при цьому дві різні площини реальностей (наприклад, як в оповіданні “Золотий жук”).

3. *Ірреальне* (“фантастичні”, “містичні”, “ілюзорні”, “вигадані”, “казкові”, “міфічні” – персонажі, події, істоти):

(7) *Believe that Madame L. told fortunes for living* [15: 118];

(8) <...> and, at the same instant, *the sprang up into a sitting position, directly facing the host, the bruised, bloody, and nearly putrid corpse of the murdered Mr. Shuttleworthy himself. It gazed for a few seconds, fixedly and sorrowfully, with its decaying and lacklustre eyes, full into countenance of Mr. Goodfellow; uttered slowly, but clearly and impressively, the words – “Thou art the man!” and then, falling over the side of chest as if thoroughly satisfied, stretched out its limbs quaveringly upon the table* [14: 132];

Едгар По хоч і захоплювався модним на початку XIX сторіччя месмеризмом (вченням про гіпноз, котрий може зупинити навіть трупний розлад) і однією з найхарактерніших особливостей його творів є їхня таємничість, в основі якої лежить загадка, що, до речі, дуже часто розв’язується вельми матеріалістично, та, загалом, певна частина його оповідань написані у культурі раціо, в науково-фантастичній тематиці і особливому інтересі до технічних

винаходів [8: 386, 386]. Тому відносити об'єкти до категорії *ірреального* слід дуже обережно, оскільки часом, вони можуть виявитися в протилежній категорії, але це також залежить від композиції твору і є об'єктом для іншого дослідження.

4. *Сюрреальне* (позначення людей, наділених якостями природи, предметів або навпаки):

(9) *It was a freak of fancy in my friend (for what else shall I call it?) to be enamored of the night for her own sake <...> [15: 108];*

(10) *By the aid of these we then busied our soles in dreams – reading, writing, or conversing, until warned by the clock of the advent of the true Darkness [15: 108].*

Оповідання Е.По різняться одне від одного та написані у досить різних напрямках (вони можуть бути психологічні, пародійні, романтичні, філософські, детективні, містичні тощо) [8: 393]. Але навіть в його детективах, наскрізно раціональних, мають місце таємничі образи. В даному випадку “*любов до ночі*” та “*справжній прихід Темряви*” не є простим уособленням чи персоніфікацією, оскільки на тлі винятково раціонального тексту таку закоханість можна сприйняти як психічне відхилення.

Висновки. Тексти Едгара По, доволі різні за своєю тематикою, об'єднані елементом таємничості та загадковості, що призводить до поділу дійсності на площини різних реальностей (матеріальну, психічну) з явищами, що належать до категорій *ірреального* та *сюрреального*, створюючи, таким чином ще одну площину. У текстах вони зображуються різними мовними засобами, аналіз яких представлено нижче.

Матеріальна об'єктивна реальність передається великою кількістю обставин місця та часу, справжніми або вигаданими географічними назвами, назвами газет, наук та їх винаходів.

Психічна (суб'єктивна) – дієсловами, що позначають сприйняття: *to see, to hear, to listen to* та інші, даний аспект є важливим, оскільки, для суб'єкта органи чуття є критерієм реальності, який не є критерієм для визначення об'єктивної реальності.

Категорія *ірреального* та *сюрреального* представлена іменниками, які позначають фантастичні, містичні об'єкти (*Believe that Madame L. told fortunes for living*), синтаксичними структурами із семою “*нереальність*” (*nearly putrid corpse of the murdered Mr. Shuttleworthy – gazed, uttered words*) та уособленнями з компонентом нагнітання страху – через символи та атрибути, із залученням метафоричних епітетів (*the advent of the true Darkness*).

Перспективи дослідження полягають у подальшій розробці прийомів та критеріїв виділення категорій *ірреального* та *сюрреального*, які створюють окрему тематичну площину в текстах Едгара Аллана По.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бачинин В.А. Философия. Энциклопедический словарь / В.А. Бачинин. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А. – 2005. – 288 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ФТВ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Кикель П. Краткий философский словарь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://terme.ru/dictionary/176>
5. Корет Е. Основы метафизики [Электронный ресурс] / Емерих Корет, переклад В.Терлецького. – К.: Тандем, 1998. – Режим доступа: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/koret01/index.htm>
6. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б.Понталис [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.analitik-nn.ru/texts/laplansh_slovar_po_psihoanalizu.html.htm
7. Львов М.Р. Словарь антонимов русского языка: более 2000 антоним. пар / Под. ред. Л.А. Новикова. – 2-ое изд., испр. и доп. – М.: Рус. яз., 1984. – 384 с.
8. Наливайко Д.С. Зарубіжна література XIX століття. Доба романтизму / Д.С. Наливайко, К.О. Шахова. – Тернопіль: Нова книга – Богдан, 2001. – 416 с.
9. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. – Минск.: изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
10. Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. / Сост. и глав. науч. ред. А.А. Грицанов. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280
11. Толковый словарь русского языка: Ок. 7000 слов. ст.: Свыше 35000 значений: Более 70000 иллюстр. примеров / Под ред. Д.В. Дмитриева. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 1582 с.
12. Философская энциклопедия: т.4 / глав. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1967. – 591 с.
13. The Merriam-Webster Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.merriam-webster.com/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. По Э.А. Загадочные истории: парал. текст на англ. и рус. яз.: учеб. Пособие / Эдгар Алан По. – М.: Эксмо, 2010. – 192 с.
15. Original Reading English: Edgar Allan Poe / Э.А. По. – Рассказы: Книга для чтения на английском языке. – СПб.: Каро, 2007. – 368 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Кравець – аспірант, викладач кафедри перекладу Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, когнітивна лінгвістика.

МЕТАФОРА ЯК ЛІНГВОКРЕАТИВНИЙ ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В БЕСТСЕЛЛЕРІ ГЕРИ ЛІНД “DER MANN, DER WIRKLICH LIEBTE”

Олена ЛАЗЕБНА (Київ, Україна)

У статті детально аналізуються та розглядаються оцінні метафори в площині парадигматики як одиниці мови і в площині синтагматики як одиниці мовлення.

Ключові слова: метафора, оцінка, засіб вираження оцінки, оцінна метафора, метафорична одиниця, зоонім, оцінний предикат.

The paper considers evaluative metaphors as a component of German literary texts. Such metaphors are marked by cultural and linguistic specific features that are analyzed from the points of view of their paradigmatic and syntagmatic relations.

Key words: metaphor, evaluation, means of evaluation, evaluative metaphor, metaphorical unit, zoonym, evaluating predicate.

Правомірність вибору порушеної теми обумовлена недостатністю системного вивчення оцінних метафоричних одиниць, що функціонують в рамках художнього тексту сучасної німецької мови. В статті вперше здійснена спроба комплексного аналізу оцінної метафорики в бестселлері сучасної німецької письменниці Гери Лінд «Чоловік, який дійсно кохав»; запропоновано узагальнену модель аналізу оцінних метафор, на основі якої була зроблена їх класифікація. Матеріалом дослідження послугувало 65 прикладів контекстуального вживання оцінних метафор, відібраних методом суцільної вибірки з вищезазначеного роману загальним обсягом 348 сторінок.

У повсякденному житті ми постійно виносимо правильні і/або неправильні судження щодо інших осіб, предметів та навіть часом і щодо нас самих. Предмети, події, люди таким чином оцінюються нами, отримуючи знак «+» або «-» з тією чи іншою мірою інтенсифікації і/або ефективності. Мова оцінки в художній прозі розкриває індивідуальний спосіб осмислення картини світу, ціннісні орієнтації автора та виражається стратегією використання слова у висловлюванні. Мовні засоби інтерпретації семантики оцінки формують індивідуальний творчий стиль автора. Творчий потенціал письменника розкривається не тільки в його здатності створювати яскраві оцінні контекстуальні образи, але й в умінні постійно варіювати і трансформувати наявний у його розпорядженні мовний матеріал. Адже письменник, мов живописець з палітри, бере з багатства загальнонаціональної мови (та з інших мов) ті кольори, які йому потрібні для вирішення художніх завдань. З метою надання більшої експресивності слову у висловлюванні автор вдається до метафори як засобу вираження оцінки, яка є важливою текстоутворюючою категорією. Таким чином, відбувається експансія метафори в художній прозі.

Сучасна художня проза не обмежується вирішенням проблем виключно дидактичного характеру, зведенням життєвих колізій до спрощеного «добре» або «погано», вона все більше тяжіє до недомовленого [3:116]. Оцінна метафора і є тією проблемою, яка вимагає подальшого вивчення незалежно від того, що вона вже була предметом лінгвістичних досліджень багатьох вчених: Н.Д.Арутюнової, Н.Н.Карл, С.Ю.Портнової, А.Мікулової, Д.Девідсон, Е.Маркормарк. Проте, на дослідження аспектів оцінки та оцінного значення засобами метафори були спрямовані в основному лінгвістичні розвідки мовознавців, в чиїх роботах приділялась належна увага персуасивній функції метафори як інтенціонального акту в рамках прагматичної парадигми, а, отже, прикладами слугували лише інтертекстуальні метафоричні одиниці. В подальшому вивчення оцінної метафори важливо продовжувати на конкретному матеріалі. Цим і був продиктований вибір матеріалу для аналізу.

Гера Лінд – одна з найсучасніших німецьких письменниць, що подарувала читачам більше 10 прозових творів, 7 з яких екранізовано. Романи перекладені 17-ма мовами. Автор

Гера Лінд відома всьому світу завдяки віртуозному застосуванню повних фантазії емотивно-експресивних метафоричних висловлень, що містять категорію оцінки. Життєвий уклад, поневір'яння у житті, світобачення, трагічні сторінки, нещастя, біди, які випадають на долю людей, письменниця змальовує засобами рідного слова, які вражають своєю оригінальністю, несподіваністю та психологічною глибиною.

Дослідження метафори як лінгвістичного явища проводилися ще в античні часи. Але що ж таке метафора? Арістотель розумів метафору як скорочене порівняння, в якому не вказується загальна ознака об'єктів, які порівнюються [4:15]. В лексикології та лексикографії метафора розглядалась як засіб вторинної номінації, як засіб поповнення словникового запасу мови [1:104]. Сучасна когнітивістика (Н.Д. Арутюнова, Т.Г. Скребцова, А.Н. Баранов, М. Джонсон та ін.) розглядає метафору як важливу (а в деяких концепціях як навіть основну) ментальну операцію, як спосіб пізнання, категоризації, концептуалізації, оцінки тощо. З позицій когнітивної лінгвістики метафора розглядається не як засіб прикраси мови, а як присутнє людській свідомості та пізнанню явище і саме мислення людини за своєю суттю метафоричне [Лакофф, 1988]. Людина не тільки висловлює свої думки за допомогою метафор, використовуючи їхній естетичний потенціал, але й мислить метафорами, пізнає з їх допомогою той світ, в якому вона живе. Метафори, таким чином, є концептуальними метафорами, оскільки вони існують одночасно в двох концептах та двох концептуальних сферах [4:16].

Механізм метафори, як найбільш розповсюдженої фігури, базується на тому, що її екстенціоналу, який викликає образне уявлення, відповідає цілий набір емотивно підкріплених смислів – експресивного, оцінного, стилістичного, модального, бо метафора, як правило, дає інформацію про те, як суб'єкт мовлення ставиться до позначуваного предмета. Так, наприклад, мовець вважає, що інші, показуючи схожість з «баранами» (що є «погано»), заслужили зневагу через свою тупість, і це дає йому підставу висловитися про носіїв такої якості фамільярно-зверхньо. «Аналогія (порівняння), що лежить в основі метафоричного або інших видів переосмислення, нагадує про себе не тільки ззовні (через запозичене в іншого позначуваного ім'я), але й тим, що є мотивом для модальності, яка виражає ставлення суб'єкта до цієї аналогії, екстенціонал якої представлений внутрішньою формою» [5:26].

Метафора використовує подобу з метою створення експресивного ефекту, розрахованого більше на оцінку, ніж на образне сприйняття об'єкта, оскільки «традиційно вицленені, експресивно забарвлені значення слів та виразів несуть у собі сигнали, що визначаються у діапазоні схвалення/несхвалення при домінації в ньому суб'єктивно-емотивного спектра» [5:83].

Розглядаючи речення *Das hab ich wohl dir zu verdanken, dass ich aussehe wie eine grüne Wurst in der Pelle* [9:72] як приклад оцінної метафори, ми маємо на увазі, що в цьому реченні принаймні одне слово (*eine Wurst*) використовується метафорично, а з інших слів одне слово використовується в буквальному сенсі (*Pelle*). Таким чином, слово *eine Wurst* будемо називати фокусом метафори, а його оточення - рамкою (frame). Отже, ми відносимо це речення до розряду метафоричних.

Згідно субституціональної концепції фокус метафори (тобто очевидно метафоричне слово чи вираз, що вставлений в рамку прямих значень) служить для передачі змісту, який в принципі міг би бути виражений буквально. Таким чином, автор використовує М замість L; задача ж читача здійснити зворотну заміну: на основі буквального значення виразу М встановити буквально значення виразу L. Розуміння метафори подібне дешифровці коду або розгадуванню загадки.

Вважається, що існує три форми процесу метафоризації: антропоморфізм, синестезія та переніс конкретне-абстрактне. Принцип антропоморфізму, що лежить в основі символічно-образних асоціацій, часто застосовує при формуванні модально позначених смислів лексемі-соматизми, які володіють досить широким асоціативним діапазоном і, так чи інакше, пов'язані з особистісним виявленням людини. Цікаво, що вирази на кшталт «блідий як стіна» мають два види модальності: денотативну модальність (погано, що обличчя таке біле відносно стереотипу «мати рум'янець») та конотативну модальність, яка орієнтована на порівняння, яке застосовується для кваліфікації позначуваного («блідий» - це погано,

обличчя схоже на білу стіну є ненормальним для здорової людини). Саме шляхом тропу модальність *de te* зберігає зв'язок з суб'єктом мовлення, з його ставленням до даного позначуваного, бо він вибирає саме цей засіб, що має узуально закріплену за ним конотацію [6:27]. Виходячи з цього, в романі Гери Лінд знаходимо речення, яке є прикладом двох видів модальності (денотативної та конотативної): *Röhrdanz' Haut war grau wie Pergament, das Herz schlug ihm bis zum Hals* [9:47].

Б.В.Томашевський у своїй «Поетиці» перераховує такі близькі мовні явища, як класична метафора, метафоричне порівняння та метафоричні епітети: «Метафоричне слово завжди стоїть в контексті, значення якого перешкоджає виникненню чіткого уявлення в ряду первісного значення слова. Замість подібного уявлення виникає відчуття деякої можливості значення; при цьому подібна можливість переживається емоційно, оскільки не може бути до кінця осмислена» [7:54-55]. Прикладом класичної метафори слугує речення: *Es sah gespenstisch aus* [9:141], оскільки воно є лаконічним, відсутні інтенсифікатори та модифікатори, метафорично трансформоване слово *gespenstisch* вводиться нульовою зв'язкою.

Метафоричне порівняння характеризується синтаксичною рухливістю, наявністю інтенсифікаторів, модифікаторів, афективів, компаративної зв'язки на кшталт *wie, als, als ob, ähnlich*. Роман Гери Лінд просто таки рясніє метафоричними порівняннями, наприклад, *Alles an ihr war so filigran und zerbrechlich wie bei einem kleinen Schmetterling* [9:178], *Wenn Richard ihm von sich aus freigab, wenn seine Kollegen ihn schon wie ein rohes Ei behandelten, dann war er ein Wrack* [9:64].

Як у порівнянні, так і в метафорі міститься семантичний елемент «можна сказати» [2:146], але в той же час «метафора - це тип вживання мови, в той час як порівняння – це тип психологічного процесу» [9:135]. Метафору все-таки не можна ототожнювати з порівнянням. Основою оцінної мотивації є уподібнення, яке дозволяє читачеві зрозуміти, чому автор вжив у тексті саме цю оцінну метафору.

За Рєгером розрізняють такі види оцінних метафор [10:110]:

1. Динамічна (Через динамічну оцінну метафору об'єкту надається та динаміка, яка йому не властива), наприклад, *Bin ich froh, dass endlich jemand mit mir spricht, Röhrdanz räusperte sich, seine Stimme hörte sich an wie eine rostige Säge* [9:31].

2. Конкретизуюча, наприклад, *Die Beine waren wie Pudding* [9:48].

3. Персоніфікована, наприклад, *Röhrdanz' Stimme flatterte wie ein angeschlossener Vogel* [9:44].

4. Сенсорна оцінна метафора, наприклад, *Röhrdanz' Haut war grau wie Pergament, das Herz schlug ihm bis zum Hals* [9:47].

5. Ментальна, наприклад, *Ein edler Traum in der Flasche* [10:111].

У функції метафоричних оцінних предикатів найчастіше використовуються назви тварин. Це обумовлено тим, що «назви тварин індукують навколо себе «силове поле», що являє собою індуктивно-емпіричне поняття, що відображає прагматичні оцінки, на яких засновуються вторинні переносні значення та вживання референтної назви в ролі предиката» [8:125]. Оцінна метафора «олюдинює» навколишній світ та надає сили образності та емоційності в зображувальній ситуації. Відмітимо особливу роль зоонімних концептуальних метафор, які виникають лише в тому випадку, коли «зоонім вилучається з вихідної концептуальної сфери «Тваринний світ» та при метафоричному переносі описує кінцеву сферу «Людина» [4:16].

У складі номінацій значне місце посідає експонент «звірі». Часто в романі зустрічаємо власне загальну назву «тварина, звір» по відношенню до самої людини, наприклад, *Warum lassen Sie sie zum Sterben nach Leverkusen bringen?, schrie er auf wie ein gequältes Tier* [9:210].

Номінацій тваринного світу нараховуємо близько 44 одиниці, які були нами поділені на:

- назви птахів, наприклад, *Helga hatte ebenfalls ein langes weißes Kleid an mit einem weißen Gürtel und V-Ausschnitt und ein paar dünnen Schleifen auf den Schultern. War das nie irgendwie gegen die Spielregeln? Brautmutter war die Eule, hieß es doch irgendwo nicht Brautmutter war die Schneegans?* [9:215], *Röhrdanz' Stimme flatterte wie ein angeschlossener Vogel* [9:44], *Wie ein verletzter kleiner Vogel, dachte Röhrdanz* [9:6]

– назви риб, наприклад, *Was soll mir denn schon passieren?, sagte Angela lachend, als er rückwärts aus der Einfahrt fuhr. Ich bin doch nur ein kleiner Fisch* [9:189].

– назви дрібних організмів, наприклад, *Was soll denn aus den kleinen Würmern werden, die da nebenan schlafen?* [9:76], *Er würde mich zu Angela lassen und nicht über das Baby sprechen wie über einen halb zertretenen Wurm* [9:54].

– назви домашніх тварин, наприклад, *Dann schlich er wie ein geprügelter Hund zum Auto und fuhr in die Firma* [9:49].

– назви комах, наприклад, *Herr Doktor, sagte er schließlich und beäugte sein Gegenüber wie ein unheimliches Insekt* [9:142], *Alles an ihr war so filigran und zerbrechlich wie bei einem kleinen Schmetterling* [9:178], *Der Arzt schüttelte ihn ab wie ein lästiges Insekt* [9:43].

У незначній кількості зустрічаємо номінації рослинного світу, наприклад, *Ihre Lippen waren so voll und weich wie eine reife Erdbeere* [9:201].

Лінгвістичні спостереження над мовою індивідуально-авторських оцінних метафор, використаних в романі Герою Лінд, вказують про невичерпні можливості слова в художній прозі, адже автор не обмежується лише тваринними номінаціями, в романі превалюють метафоричні одиниці зі світу речей та артефактів, наприклад, *Du bist meine liebe Laterne* [9:158], *Bin ich froh, dass endlich jemand mit mir spricht, Röhrdanz räusperte sich, seine Stimme hörte sich an wie eine rostige Säge* [9:31], *Du bist äußerlich ein heißer Feger und innerlich brennst du lichterloh!* [9:199], *Vier Frauenhände zogen gnadenlos an ihm und er fiel in die Kissen zurück wie ein alter Sack* [9:214].

Проведений лінгвістичний аналіз підтверджує той факт, що будь-яка метафора є експресивним елементом оцінної діяльності людини. Аксіологічна функція метафор полягає у введенні нової категоризації добре відомих феноменів з метою надання їм нової оцінки. Оцінна метафора є тим улюбленим знаряддям думки, за допомогою якого автору вдається досягти найвіддаленіших ділянок нашого концептуального поля. Через призму добору оцінних метафоричних номінацій письменник відтворює нам не тільки індивідуально пізнаний світ, але й індивідуальність митця. В семантичному плані оцінні метафори, за нашими спостереженнями, здатні висловлювати позитивне чи негативне відношення до дії чи особи з інтелектуальної, гедоністичної, естетичної, морально-етичної, утилітарної, нормативної, телеологічної позицій. Аналіз подібних оцінних номінацій відіграє важливу роль у виявленні диференційних ознак аксіологічних картин світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болдырев Н.Н. Структура и принципы формирования оценочных категорий//Сб.науч.трудов. Посвящается Е.С. Кубряковой. - М.: 2002. - 114с.
2. Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора. Теория метафоры. – М., 1990. – 222с.
3. Дземидок Б.О. О комическом. – М.: Прогресс, 1974. – 223с.
4. Новикова Е.В. Зооморфные образы в немецкой языковой картине мира. – О.: Изд-во Ом. гос.ун-та, 2009. – 96с.
5. Ортони Э. Роль сходства в уподоблении и в метафоре. Теория метафоры. – М., 1990. – 235с.
6. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143с.
7. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. – М., 1999. – 334с.
8. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 108-140.
9. Hera Lind. Der Mann, der wirklich liebte, 2010. – 348 S.
10. Ulrike Hager. Metaphern im Alltag, 2009. – 348 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Лазебна – аспірант кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: стилістика, когнітивна лінгвістика, дискурсологія.

АРХЕТИПНА МЕТАФОРА У ЛІРИЦІ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

Юлія ЛЕЩУК (Луцьк, Україна)

Стаття присвячена дослідженню метафоризованої архетипної символіки у віршах Пауля Целана, німецького поета-герметиста ХХ ст. Аналізується семантика метафори у рамках психобіографічного та архетипного методів, а також крізь призму інтертекстуального аспекту ліричної творчості поета.

Ключові слова: архетип, метафора, архетипна метафора, шифр, символ, міф, знак, значення.

The paper considers the metaphorized archetypal symbolism in the poems by Paul Celan, the German poet and hermetist of the 20th century. The semantics of the metaphor has been analysed within the framework of psycho-biographical and archetypal methods, as well as from the perspective of the intertextuality of the poet's lyrics.

Key words: archetype, metaphor, archetypal metaphor, code, symbol, myth, sign, meaning.

Архетипна символіка є однією зі складових герметичної поетики Пауля Целана. Міфічні та релігійні образи у віршах поета слугують об'єктивації основних мотивів занепаду людської моралі, страху, втечі від дійсності у контексті післявоєнної картини світу. Метафоризовані архетипи тварин, квітів, богів, предметів експлікують потаємні смисли вірша. Саме присутність міфів у літературі, на думку Н. Фрая, «забезпечує їй комунікаційну силу впродовж століть, незважаючи на усі ідеологічні зміни» [1: 110].

Основною метою статті є виявлення специфіки архетипів-метафор у віршах Пауля Целана через аналіз їх семантичного значення та стилістичного забарвлення. Об'єктом дослідження є архетипи Троянди, Життя, Місяця, Бога, вербально об'єктивовані у целанівській мовній картині світу. Предметом виступили метафоризовані міфічно-релігійні символи європейської та іудейської культур. Матеріалом послужили вербальні об'єктивації вище згаданих архетипів, вибрані із текстів герметичної лірики німецького поета Пауля Целана (1920-1970).

Згідно літературознавчої енциклопедії, архетип (грец. «першообраз») – прообраз, ідея, первинний мотив, теоретично вірогідна форма [5: 96-97]. Юдео-елліністичний філософ Філон Александрійський вважав архетип праїдеєю, Августин Аврелій – споконвічним, присутнім у пізнанні образом, Фома Аквінський – універсальним ante rem, вищим принципом, ототожненим з поняттям Бога, Й.В. Гете – первісним феноменом, формою форм, Г.В.Ф. Гегель – абсолютним духом. У літературознавстві архетипом називається модель, за якою формується певний твір, відображаючи універсальні сенси, спроектовані у символах, виражені у міфах. Архетип вважається символічною формулою, що функціонує, коли відсутнє або неможливе однозначне поняття; ніколи не руйнується, лише видозмінюється, набуваючи нового вигляду: човен може замінити гріб, як у вірші Пауля Целана «Nachtstrahl»: «ein schöner Kahn ist der Sarg, geschnitzt im Gehölz der Gefühle» («гарний човен – це гріб, вирізьблений з дерева моїх почуттів») [Целан 1: 36]. Архетип вперше в такому розумінні застосовував швейцарський філософ К.Г. Юнг, вказуючи, що йдеться про переживання трансцендентного, не про зміст, а про форму («Архетип і символ»). Існуючи як певний і не репрезентований наочно чинник, він не здатен до самовиявлення, проте засвідчує свою присутність на підставі колективних схем поведінки чи мотивів, які виникають з глибин колективного підсвідомого у вигляді сновидінь, кодів, символів. Отже, згідно К.Г. Юнга, архетип – це основний елемент колективного людського досвіду; архетип – це символічна фігура, яка не руйнується, а лише проявляє себе по-іншому в нових історичних епохах.

Архетип наділений як структуротвірними, креативними задатками, так і руйнівними: Змій, Вогонь, Вода. Етнологи відмічають нерозривний зв'язок між архетипами та ментальністю певного народу, що підтверджується поряд з іншими творами німецької літератури багатьма віршами Пауля Целана: у ліриці поета присутні архетипи троянди, каменю, місяця, млина, вогню, янголів тощо. Архетип виражається через символи, персоніфікації, тропи та ін., подеколи набуває концепційного вигляду, але не завжди несе в собі первинну (міфологічну) енергію, бо відбувається розрив між знаком і значенням (так, важливі для поетичного світу Пауля Целана персоніфіковані архетипи Сонця та Серця, що можуть відповідно рости, мають людські властивості: «die Sonnen wachsen rasch wie ein Gras überm Grab» («сонця ростуть швидко, немов трава на могилі») [Целан 1: 37]; «mein bärtiges Herz» («моє бородате серце») [Целан 1: 22]).

Марина Новикова, користуючись принципами архетипної критики, розробленої представником неоміфологічної школи Н. Фраєм на підвалинах психоаналітичної теорії, на засадах міфу та ритуалу, вбачає в архетипі закодований у колективній свідомості праобраз з антропологічною основою [5].

Архетипну модель аналізу літературних текстів, започатковану Норттропом Фраєм, критикували за її «обмежений характер, що давав змогу прочитання усієї літератури за допомогою кількох одноманітних зразків» [1: 110]. Проте існує твердження, що «автор не

зовсім контролює повне значення свого тексту» [1: 110]. На думку Т. Еліота, зміст вірша може бути ширшим від авторського задуму або й взагалі відрізнятись від нього, «читацька інтерпретація може радикально відрізнятись від авторської і водночас бути цілком слушною і навіть точнішою. Різні інтерпретації виявляються тільки частковими формулюваннями того самого» [1: 76].

Поетичне полотно Пауля Целана рясніє міфічними та релігійними символами, аналіз яких здійснюємо у цій статті крізь призму метафори. Доречно згадати думку Н. Фрая про те, що «міт – це мистецтво безумовної метафоричної ідентичності» [1: 114], а метафора – за словами Ф. Ніцше – це «маленький міф» [2]. У логіко-філософському аспекті метафора трактується як мисленнева операція неістинного, фіктивного позначення шляхом поєднання двох думок про різні предмети, ознаки, ситуації переважно шляхом виокремлення певного суміжного поняття. Формування метафори за принципом *als ob* – «нібито», полягає в тому, що вона відкидає належність об'єкта до того класу, до якого він насправді входить, і стверджує його залучення до категорії, до якої він не може бути віднесений раціонально [2]. Семантична двоїстість метафори – її основна ознака; оскільки вона складається з двох компонентів: значення (властивість актуального суб'єкта) і образу її допоміжного суб'єкта.

Цікавою є думка Х.Л. Борхеса, що «всю історію людства можна зобразити як історію кількох метафор» [3]. Цей вислів варто уточнити, зауваживши, що це можливо лише тоді, коли такі метафори укорінені в колективній підсвідомості, тобто мова йде, перш за все, про архетипні метафори.

На думку Ю. Тимошенка, архетипна (базова, ядерна, коренева) метафора на відміну від художньої «має значно вищий ступінь функціональності у художньому творі», оскільки представляє «релікт універсально-колективних первнів людської психіки, як образ етноміфологічного канону володіє потужним сугестивним зарядом – інтенцією виражати, навіювати, захоплювати» [8].

Своєрідним камертоном, що визначає осягнення Паулем Целаном єврейської проблематики стали одні з основних архетипних символів: квітка, життя, місяць, бог. У ліриці поета вони з'являються у різних варіаціях, повертаються все новими гранями, характеризуючи постійну зосередженість поета на відтворенні єврейського контексту.

Архетип Троянди. З давніх-давен троянда є одним з найбільш уживаних міфопоетичних образів. У християнстві вона є втіленням милосердя, господньої любові, мучеництва [7: 185]. Назва збірки «Die Niemandrose» («Троянда-Ніхто») має не лише інтертекстуальний елемент, але й архетипну природу: за словами П. Рихла, назва є целанівською еліптичною парафразою з епітафії Рільке «*Rose, oh reiner Widerspruch, Lust / niemandes Schlaf zu sein...*» («трояндю, о чиста суперечносте, насолодо / бути нічийним сном під стількома / повіками»). Так, в міфі про кохання Афродіти та Адоніса троянди символізують вічне кохання та відродження: прекрасні квіти вирости із крові вбитого юнака. В християнській символіці троянда означає кров, пролиту Христом на розп'ятті. Церковна іконографія зображає троянду як символ Марії, королеви небесної [4]. Амплітуда інтерпретацій архетипу троянди у герметичній ліриці Пауля Целана є досить широкою. Проте семантику цього символу у творчості поета варто розглядати крізь призму Голокосту, маніакального злочину проти євреїв, який означав їх жорстоке винищення. Так, у книзі «Зоар» троянда оспівується як символ єврейської общини. Троянда – це людина, яка проливає кров через свою «іншість»: «*die Rose, die Rose / steht mit den Schatten im Spiegel, sie blutet*» («Троянда, троянда, стоїть з тіннями в дзеркалі, вона кровоточить») [Целан 1: 52]. Троянда – це людина, вбита на війні через свою «іншість»: «*die Rosen füllen die Asche ganz*» («попіл наповнюється трояндами») – можливо, троянди імплікують євреїв, спалених у концтаборах, від яких на землі залишився лише попіл. Поет глибоко переживає це як особисту трагедію та все життя страждає від почуття вини перед загиблими та від самотності: «*Ich bin allein, ich stell die Aschenblume / ins Glas voll reifer Schwärze...*» («я самотній, я ставлю спалену квітку у вазу, наповнену давньою чорнотою») [Целан 1: 45]. Пам'ять про загиблих метафоризується в образ «терну», який нерозривно пов'язаний з трояндою: «*Stille! Der Dorn dringt dir tiefer ins Herz: / er steht im Bund mit der Rose*» («Тихо! Терня заходить глибше в серце: вона у пучку з трояндою») [Целан 1: 52]. Болем-співчуттям до єврейського народу пройняті також слова з целанівського віршу: «*Wer*

sein Herz aus der Brust reißt zur Nacht, der langt nach der Rose («хто серце своє вириває з грудей проти ночі, той тужить за трояндою») [Целан 1: 44]. У вірші «Псалом» троянди символізують трагедію всього єврейського народу: «*Ein Nichts / waren wir, sind wir, werden / wir bleiben, blühend: / die Nichts-, die / Niemandrose*» («Ніщо ми були, є і будемо, квітуючи: троянда-Ніщо, троянда-Ніхто»). Упродовж століть євреям довелося жити «розпорошеними у вигнанні» [7: 10], не маючи власної держави (аж до 1948 року), будучи Ніким на цій землі. Прокляття усього іудейського народу як ворожого християнам закарбувалося в історичній свідомості людства. Існує міф про Агасфера, «вічного жида», який відмовив Христу в перепочинку, коли той ніс хрест на гору Голгофу, або ж легенда про те, як євреї таємно у пасхальну ніч вбивають християнських дітей і п'ють їхню кров [7: 37].

Архетип Життя. Символ Життя є архетипним у віршах Пауля Целана, оскільки його семантика виражається у текстах метафорично через пори року. З давніх-давен люди вірили, що чотири пори року – це чотири періоди життя (антитезами молодості, зрілості, старості, смерті є відповідно весна, літо, осінь та зима). Трагічність життя полягає в тому, що часто воно завершується в молодості, особливо гірко цю ідею передає порівняння молодої людини з мертвою пташкою в березневному снігу: «*Nun bist du jung, wie ein toter Vogel im Märzschnee*» («зараз ти молодий, немов мертва пташка в снігу») [Целан 1: 36]. Частини життя у філософських роздумах поета можуть також асоціюватися з частинами дня, тобто молодість – це ранок, смерть – це ніч. «*Die Nacht ist die Nacht, sie beginnt mit dem Morgen*» [Целан 1: 36] – «ніч є ніч, вона починається ранком», тобто смерть забирає молодих. Авторський оксюморон-неологізм «*mitternächtiger Tag*» [Целан 1: 38] – «день опівночі» – можемо трактувати як життя без сонця, світла, надії на виживання.

Архетип Місяця, за словами Г.Марку, має амбівалентну семантику [7: 122]. Двоїста природа цього символу представлена у віршах поета: «з одного боку, місяць може інтерпретуватися як символ смерті, а з іншого – як символ віхи та надії» [7: 122]. Так, метафора «*mondhelles Herz*» («місячно світле серце») [Целан 1: 57] означає серце, сповнене надії. Пронизане мечем серце-місяць імплікує смерть надії, світла у житті: «*Krieger stießen den Speer in den Mond. Blute*» («Воїни встромили меч у місяць. Стікай кров'ю») [Целан 1: 56]. В той же час, образ місяця має у Пауля Целана зловісний, танатичний характер, що сповіщає смерть, біль: «*Blutstrahl des Mondes*» («кривавий промінь місяця») [Целан 1: 39], «*Der Dorn eines Mondstrahls*» («колючий промінь місяця») [Целан 1: 442].

Архетип Бога. У ліричних текстах Пауля Целана прослідковуються, за словами П. Рихла, богоборчі мотиви. Бог порівнюється з вовком: «*in Gottes wölfischem Schoß*» («у вовчому лоні Бога») [Целан 1: 21]. Метафора є не випадковою, вона містить архетипний символізм: «демонічний світ тварин у релігійних віруваннях представлений агресивними монстрами або потворами, типовими серед яких є вовк. Вовк – традиційний ворог вівці, вшанування якої є загальноприйнятим і дає нам центральний архетип пасторального образу. Вівці мають свого пастиря, і, мабуть, тому спільноти овець найбільш подібні до людських» [1: 119]. У контексті віршів Пауля Целана така спільнота овець – це єврейський народ, який панічно тікає від всемогутньої сили, персоніфікованої в образі вовка. Відсутність віри, відчай, страх змушують бачити в Богові найбільшого ворога. «Травматичне переживання Голокосту», за словами П. Рихла, позбавило поета віри в Бога. «Господь вже не підноситься на троні над людьми, а твориться з їхньої знедоленості, порожнечі. Розп'яття стало репрезентативною долею людей» [7: 176]. Бог в образі небес – зруйнований: «*Trümmer der Himmel*» («уламки небес») [Целан 1: 27] і має для людини навіть руйнівний, «отруйний» характер: «*unter den giftigen Himmeln sind andere Halme wohl falber*» («під отруєними небесами стеблини стають тьмяними») [Целан 1: 33]. Метафора «люди як соломини/стеблини» символізує слабкий, знедолений, беззахисний (у контексті вірша єврейський) народ, що втратив віру в Бога. Люди – це лише листки на дереві життя, які може в будь-яку хвилину зірвати вітер. Метафоричний символ людини як листка, що «мовчить та висить на гілці» вербалізується у віршованому рядкові: «*...der uns die Welt verhüllt, wo jedes Du ein Ast ist, / an dem ich hänge wie ein Blatt, das schweigt und schwebt*» («...який відкриває нам світ, в котрому кожен Ти – це гілка, на якій я – листок, що висить та мовчить») [Целан 1: 45].

Отже, у ліричному світі Пауля Целана вагоме місце займають символи релігійного та міфічного світоглядів як єврейського, так і європейського народів. Архетипи вплітаються у целанівські поетичні тексти у вигляді метафор, допомагають «розшифрувати» глибинну семантику об'єктивованих у віршованій мові настроїв поета.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст./За ред. Марії Зубрицької. – Л.: Літопис, 1996. – 633с.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс/Н.Д. Арутюнова. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-33.
3. Борхес Х.Л. Сфера Паскаля. [Електронний ресурс] // Режим доступу до веб-сторінки: <http://vzms.org/borhes-pascal.htm>
4. Книга символів. [Електронний ресурс] // Режим доступу до веб-сторінки: <http://www.symbolsbook.ru/Article.aspx?id=549>
5. Літературознавча енциклопедія/Ю.І. Ковалів. – К.: ВД «Академія», 2007. – С. 96-97.
6. Пемпуть Т.С. Метафора: теоретико-літературний аспект [Електронний ресурс] // Режим доступу до веб-сторінки: <http://studentam.net.ua/content/view/8807/95/>.
7. Рихло П. Шібболет. Пошуки єврейської ідентичності в німецькомовній поезії Буковини: Наукова монографія. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 304с.
8. Тимошенко Ю. Феномен метафори: проблема давня і сьогочасна/Ю.Тимошенко // Слово і час. – 2001. – №5. – С. 29-35.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Целан І: Celan P. Die Gedichte. Kommentierte Gesamtausgabe/Hrsg. : Barbara Wiedemann. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 2005. – 1000 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Лещук – аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки.
Наукові інтереси: лінгвістична, німецька лірика XX ст.

ТРАНСФОРМОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ТЕКСТАХ ЗМІ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ольга ЛИТВИН, Тетяна ГНАТКОВСЬКА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті на матеріалі текстів засобів масової інформації проаналізовано особливості функціонування трансформованих фразеологічних одиниць. Виявлено, що у сучасному публіцистичному тексті фразеологізми різного рівня спаяності реалізують кілька ключових стилістичних функцій, зокрема оцінну, емоційно-експресивну, заголовну, а також виражають імпліцитні смисли тексту. Досліджено, що ідіоми, трансформовані при перекладі з англійської мови, впливають на формування специфічних фрагментів мовної картини світу.

Ключові слова: публіцистичний текст, контекст, функціональне навантаження, фразеологічна одиниця, стилістична функція, імпліцитна інформація, інтерпретація.

In the article based on the material of the mass media texts special features of functioning of transformed phraseological units are analyzed. It was found out that in contemporary journalistic text phraseological units that possess different levels of combining perform several major stylistic functions, that are used for evaluating, creating topics, expressing emotions and implicit sense of a text. It is proved that idioms transformed during the process of translation from the English language influence the formation of specific fragments in the language mapping of the world.

Key words: journalistic text, context, functional load, phraseological unit, stylistic function, implicit information, interpretation.

Засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють важливу роль у нашому житті, впливаючи на психіку людини та її ставлення до подій, що відбуваються навколо. Звичайно, найважливішим елементом впливу є мова текстів, у якій всі складові «працюють» на те, щоб якнайвиразніше передати авторський задум, максимально виразити суспільні реалії. Особливою одиницею мовлення публіцистичного тексту є фразеологічні одиниці (ФО) – своєрідні образні вислови, що характеризуються двоплановістю зображення і функціонують як знак певної ситуації, своєрідний «текст у тексті».

Метою нашого дослідження є простежити функціональне навантаження фразеологізмів у сучасному публіцистичному тексті, порівняти лексичні одиниці, використані автором оригіналу англійської статті та україномовного перекладу. **Матеріалом** роботи послужили публікації, розміщені в журналах «Український тиждень» за 2010 рік. Це зумовлено тим, що вказані тексти:

- 1) є новими, тому недостатньо дослідженими в українському мовознавстві,
- 2) за змістом мають глибоке аналітичне спрямування, що розширює потенціал лінгвістичного аналізу;

3) великою мірою насичені клішованими мовними формами, стійкими сполученнями слів різного ступеня спаяності, влучними образними висловлюваннями;

4) саме у журналах «УТ» за 2010 рік редакція журналу відповідно до угоди про співпрацю вперше використала переклади матеріалів англomовного часопису «The Economist», що відкриває можливість зробити спробу зіставлення мови текстів.

Простір публіцистичного тексту – це результат авторської інтерпретації подій реальної дійсності. Його основне завдання – здійснення активного впливу на читача. Ознаками публіцистичного тексту є доступність мови й формулювань, логічність викладення ключових тез разом з їхнім емоційним забарвленням, наявність яскравих засобів позитивного чи негативного авторського тлумачення, образне мовлення, поєднання ознак наукового та художнього стилів, термінології та експресивних засобів. Дуже важливою особливістю публіцистичного тексту є широке охоплення мови – від термінів до слів повсякденного вжитку. Основними мовними засобами є емоційно забарвлені слова і вирази; уживання в переносному значенні наукових, спортивних, музичних, військових та інших термінів; різні типи окличних, питальних, спонукальних речень; зворотний порядок слів; риторичні запитання, гасла; влучні афористичні, інтригуючі заголовки. «*Проти течії*» – саме так називається інтерв'ю з Сашком Положинським [пор. 2: 56–59]. Ще навіть не читаючи статтю, а лише побачивши заголовок, ми можемо зрозуміти, що мова йтиме про волюву, темпераментну особистість. Адже ФО «*пливти (плисти, іти і т.ін.) / попливти (поплисти, піти і т.ін.) проти течії (проти води)*» означає «діяти всупереч усталеним поглядам, зразкам і традиціям» [8: 520]. Справді, інтерв'ю є доволі гострим – відповіді на запитання правдиві та неочікувані, розмова емоційна і відверта, сповнена категоричних поглядів на окремі ситуації шоу-бізнесу.

Найважливішою характеристикою публіцистичного тексту є те, що автор прагне спрямувати ракурс сприйняття читача, увиразнити своє ставлення до події. При цьому він намагається оптимізувати структуру тексту, зекономити мовні ресурси, не втративши змісту, який прагне передати. Саме тому у публіцистичному тексті часто зустрічаються ФО, адже вони яскраво і влучно надають оцінну характеристику явищам.

Фразеологічна одиниця – це мовна одиниця, що виражає специфічне фразеологічне значення, граматичні категорії та має постійний, відтворюваний за традицією склад компонентів, що втратили лексичну самостійність. Це «нарізно оформлений, але семантично неподільний, відтворюваний у мовленні знак» [9: 38].

В одній зі статей «Українського тижня» (УТ) читаємо: «*Наслідок – промисловість без інвестицій не розвинулась, Китай перейшов на дешевий ліс з Африки, а чимало простих людей поклали зуби на полицю*» [4: 33]. Вжитий тут фразеологізм «*покласти зуби на полицю*» означає «*голодувати*» [8: 300]. На нашу думку, використавши цю ФО, автор висловив своє негативне ставлення до наслідків заборони вивезення з Росії деревини до Китаю, що можна трактувати, як прихований вплив на формування думки читача про подію. Отже, ФО акцентують увагу читача на тій інформації, яка є ключовою, допомагають висловити ставлення автора до ситуації і спровокувати реакцію читача.

Щодо визначення фразеологізмів, їхніх ознак та функцій не існує єдиної позиції вчених. Наприклад, на думку В. Жукова, релевантними ознаками є відтворюваність і стійкість, а О. Бабкін виокремлює семантичну цілісність та експресивно-емоційну маркованість. М. Шанська та Є. Малиновський висувають думку про пріоритетність такої ознаки, як надслівність, В. Архангельський вказує, що найважливішими ознаками є відтворюваність, єдність значення, внутрішньоконструктивні зв'язки, граматична організованість, строгий лексичний склад [9: 17].

Фразеологізми виконують найрізноманітніші стислістичні функції. Дуже важливою є оцінна функція ФО. Вона викликає у читача певне ставлення до зображуваного, дає йому позитивну чи негативну оцінку. Проаналізуємо уривок зі статті «Під гіпнозом трендів» [7: 82].

«*Світські львиці*» теж *не пасуть задніх* – на них тепер уже майже не побачиш міні-спідниць, ботфортів і леопардових суконь, натомість вони з'являються на українських феєш-віках у чоботах із дірками на носачах чи вдягають на себе досить скромні балахони»

[7: 82]. ФО *«пасти задніх»* означає *«відставати від когось або поступатися перед кимсь у чому-небудь»* [8: 486]. Використання цього фразеологізму увиразнює негативне ставлення до т.зв. гламурних явищ в українських реаліях. На нашу думку, використовуючи зіставлення на фразеологічному рівні (пор. «светські левіці» – «пасти задніх») автор іронізує зі спроб певних, можливо, впливових осіб не відставати від закордонних зірок. Наведену антитезу можна було би сконцентровано виразити так: «що може дозволити собі справжня «світська левиця», у тому «світська левіца» «пасе задніх», перетворюючись по суті з левиці на, наприклад, корову. Така інтерпретація співзвучна із прислів'ям «що дозволено Юпітеру, те не дозволено бикові», адже використаний автором поморфермний суржиковий переклад (світська левиця – «светская левіца») виокремлює ідею: неможливо бути оригінальним, копіюючи інших.

ФО можуть виконувати емоційно-експресивну функцію, характеризуючи психічний стан мовця, передбачаючи існування додаткового стилістичного колориту. Простежмо: *«Тут, щоправда, варто згадати, що у вересні СБУ вчинило перевірку соросівському фонду «Відродження», але зразу ж спіймало облизня»* [3: 16]. На нашу думку, вводячи у публіцистичний текст ідіому, автор не лише розповідає про безпорадність працівників СБУ, їхнє невміння здійснити заплановане, але й натякає на те, що перевірка насправді була організована задля наживи, адже фразеологізм *«спіймати (вхопити, схопити і т.ін) облизня»* означає *«лишитися без того, на що розраховував, сподівався»* [8: 681].

Простежмо в іншому контексті: *«В Україні й справді є чимало організацій, від спрямованості яких за версту пахне фінансуванням від однієї сусідньої країни, яка дуже любить нагадувати про своє вставання з колін»* [3: 16]. Автор виразно маркує публіцистичне висловлювання фразеологічними одиницями *«за версту чути»*, що означає *«відразу можна розпізнати, відрізнити від інших кого-, що-небудь»* [8: 808] та *«вставати (підніматися) / встати (піднятися) з колін»*, тобто *«звільнятися від гніту, поневолення»* [8: 132]. Використання наведених фразем відкриває доступ до прихованого плану зображення. Проаналізувавши інформацію, можемо зробити висновки, що для України, яка не так давно здобула державну незалежність («встала з колін»), гроші, зароблені нечесним шляхом (на це натякає ФО «за версту пахне») у Росії, є зовсім непотрібними.

Описуючи заголовну функцію, варто зазначити, що завдяки яскраво вираженим заголовкам, в яких вжито фразеологізми, прислів'я, крилаті слова, рекламні гасла, автор загострює увагу читача на змісті, спонукає до прочитання надрукованого, стисло повідомляє про зміст, концентровано відображає головну думку. Наприклад, стаття називається *«Європерспективи в кінці тунелю»* [пор. 4: 13]. Узусним є стійке поєднання слів *«світло в кінці тунелю»* (надія на розв'язання безвихідної ситуації), яке вказує на те, що Україна має можливість стати членом ЄС, але читач розуміє авторський натяк на деяку нереальність такої події чи, принаймні, її віддаленість у часі.

Виконуючи функцію передачі внутрішніх якостей персонажа, ФО позначає якості особи. Наприклад: *«Було кілька випадків, коли ставили жучки, – мій опер на всі руки майстер»* [1: 27]. ФО *«майстер (мастак) на всі руки»* означає *«людину, яка все вмє робити, вправну, тямущу у будь-якій справі»* [8: 364], тобто людина пишається своїм керівником, вважає його професіоналом.

Для детальнішого висвітлення проблеми функціонування ФО у публіцистичному тексті проаналізуємо статтю *«Лебідь, рак і щука»* [6: 36-37].

Текст присвячено розгляду основних кризових явищ 2010 року. Автор робить деякі прогнози економічної ситуації 2011 року і характеризує три найважливіші зони розвитку економіки. У статті використано різноманітні типи речень, епітети, порівняння, емоційно-експресивну лексику. Журналіст ввів у текст кілька фразеологізмів. Простежмо: *«Нині інвестори спокійно реагують на значно гірші новини, ніж ті, від яких у них волосся ставало дибки ще рік тому, як, наприклад, на новини про різке збільшення дохідності за борговими інструментами на периферії єврозони чи про зростання інфляції в Китаї»* [6: 36]. ФО *«Волос (волосся) дибом (дубом, дуба) стає / став (стало)»* означає, що *«кого-небудь охоплює великий страх, гнів, подив і т.ін.»* [8: 123]. Цей фразеологізм виконує оцінну

функцію, викликаючи певне ставлення до події. Автор прагне сказати, що ці новини жахали людей, а використана ФО підсилює емоційне забарвлення інформації.

Важливим фактом є те, що стаття, вміщена в «Українському тижні», – це переклад англomовного матеріалу «Three-way split» з журналу «The Economist». Порівняймо: *With Brazilian shops packed with shoppers, inflation there has surged above 5% and imports in November were 44% higher than the previous year.*

«У бразильських магазинах **ніде яблуку впасти**, хоча інфляція там вже перевищила 5%, а обсяг імпорту в листопаді зріс порівняно з попереднім роком на 44%». Англomовне дієслово *to pack*, що означає *заповнювати, переповнювати* перекладено за допомогою фразеологізму «**голіці (яблуку, яблукові) ніде впасти**», що означає «*дуже багато людей, надзвичайно людно; надзвичайно багато*» [9: 126]. Використання ФО в україномовному тексті, на нашу думку, є доречним і зумовлено тим, що дієслово *to pack* входить до складу ідіоми *packed like sardines* – «*як оселедці у бочці*», що увиразнює зображену ситуацію, надає їй емоційності.

Таким чином, результати нашого дослідження показують, що фразеологізми у публіцистичному тексті реалізують декілька важливих стилістичних функцій, зокрема оцінну, емоційно-експресивну, заголовну. За допомогою фразеологізмів читач може виокремити, більш увиразнено побачити ключову інформацію в тексті або відчитати його прихований зміст. При перекладі публіцистичного тексту використання стійких сполучень слів часто є виправданим, адже формує особливий колорит, допомагає сформувати специфічну мовну картину світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Буткевич Б. Недружні поглиначі / Богдан Буткевич // Український тиждень. — 2010. — №13 (126). — С. 26-29.
2. Буткевич Б. Проти течії / Богдан Буткевич // Український тиждень. — 2010. — №4 (117). — С. 56-59.
3. Вовнянко В. Безпартійна журналістика / Дмитро Вовнянко // Український тиждень. — 2010. — №44 (157). — С. 16.
4. Європерспективи в кінці тунелю // Український тиждень. — 2010. — №44 (157). — С. 13.
5. Калинчук Д. Гайдамаки з Уссурійщини / Дмитро Калинчук // Український тиждень. — 2010. — №24 (137). — С. 32-33.
6. Лебідь, рак і щука // Український тиждень. — 2010. — №1 (166). — С. 36-37.
7. Перинська Н. Під гіпнозом трендів / Наталія Перинська // Український тиждень. — 2010. — №44 (157). — С. 82.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. — К. : Наукова думка, 2003. — 1104 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. — К. : Знання, 2007. — 494 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Литвин – асистент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Наукові інтереси: фразеологія, перспективний потенціал мовних одиниць, лінгвістика тексту.

Тетяна Гнатковська – студентка II курсу напряму підготовки «Філологія» Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Наукові інтереси: практична стилістика, перекладознавство, сучасні медіа-технології.

РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ ЯК ВЕРБАЛЬНО-ВІЗУАЛЬНА ЄДНІСТЬ

Тетяна ЛУК'ЯНЕЦЬ (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню полікодового тексту і встановленню впливу одиниць різних знакових систем на його семантичну та структурну цілісність. Здійснено спробу проведення мультимодального дискурсивного аналізу для інтерпретації змісту полікодового тексту.

Ключові слова: полікодовий текст, мультимодальний текст, мультимодальний дискурсивний аналіз, вербальні знаки, візуальні знаки, інтерсеміотичний паралелізм, інтерсеміотична полісемія

The article is devoted to the study of the text as a multimodal unit of various semiotic codes. It is an attempt to apply a multimodal discourse analysis for a polycode text interpretation.

Key words: policode text, multimodal text, multimodal discourse analysis, verbal signs, visual signs, intersemiotic parallelism, intersemiotic polysemy

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки текст все частіше розглядається як полікодова єдність, тобто сукупність одиниць різних знакових систем [1: 71-78; 4: 76-82; 7: 161]. Ускладнення структури тексту об'єктами іншого кодування дозволяє авторіві чіткіше виразити власну ідею твору, а читачеві точніше декодувати сприйняту інформацію.

Таким чином, *актуальність* цієї статті обумовлюється загальною спрямованістю сучасних філологічних студій на дослідження мовних явищ у їх інтерсеміотичних і мультимодальних координатах.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні полікодового характеру тексту та встановленні впливу одиниць різних знакових систем (зокрема, вербальних і візуальних знаків) на особливості його функціонування. Мета роботи передбачає вирішення таких *завдань*: 1) дати визначення поняття полікодового тексту; 2) охарактеризувати особливості мультимодального дискурсивного аналізу як дослідження процесу створення та інтерпретації кодів різних знакових систем у тексті; 3) вивчити природу інтерсеміотичних семантичних відношень між знаками, щоб встановити їх вплив на семантичну та структурну цілісність тексту.

У спробах відмежувати власне лінгвістичний текст як єдність вербальних знаків від тексту як сукупності одиниць різних знакових систем необхідно розмежувати терміни, що їх позначають.

Для позначення семантичних відношень між знаками різної природи у тексті використовують поняття *мультимодальності тексту*, введене вченими Гюнтером Крессом та Тео ван Ліувенем у спільній статті “Multimodal Discourse” [5: 56]. Вони розуміють його як комплексне поєднання у тексті різних кодових систем, наприклад графіки, вербальних знаків та аудіо (звуків) з метою якіснішого представлення та отримання інформації. До того ж, вчені розглядають таке поєднання інтуїтивним, вказуючи на його залежність від соціального досвіду мовців. Таким чином, мультимодальність має справу із засобами, які використовуються для передачі певного значення або смислу в тексті, тобто із різними режимами (від англ. *modes*) вираження значення.

У нашій статті ми використовуємо термін *полікодовий текст* і розглядаємо його як особливий різновид тексту, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної та невербальної, що належить до інших знакових систем, ніж природна мова [2:180]. Зміст полікодового тексту кодується в різних знаках – вербальних і візуальних, при цьому створюється особливий лінгво-візуальний феномен, в якому ці два компоненти утворюють одне структурне, смислове та функціональне ціле, що забезпечує його комплексний, прагматичний вплив на адресата.

Тлумачення тексту як полікодової єдності передбачає використання мультимодального дискурсивного аналізу в ході його вивчення. Такий аналіз пов'язаний із дослідженням семантичного розширення первинного значення, що є результатом комбінування одиниць різних знакових систем у тексті як мультимодальному та полікодовому феномені.

Він передбачає виокремлення наступних етапів дослідження:

- 1) Виокремлення одиниць різних знакових систем, які є відмінними від мовних.
- 2) Виявлення інтерсеміотичної зміни значення як результату вибору одиниць різних знакових систем у полікодовому тексті. Така зміна значення дозволяє вивчити багатовимірний семантичний простір тексту з можливими процесами звуження чи розширення, накладання або конфліктності значень.
- 3) Дослідження зміни значення одиниць різних знакових систем залежно від контексту їх вживання (наприклад, вивчення впливу соціального чи історичного контексту на інтерпретацію значення знаків).

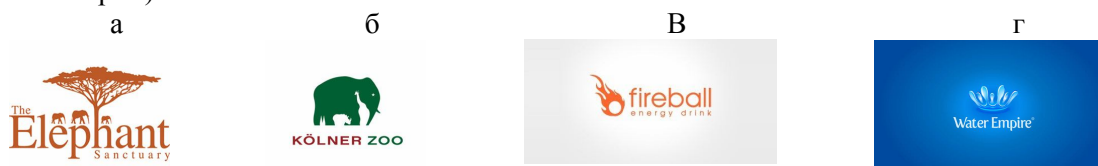
Таким чином, шляхом застосування мультимодального дискурсивного аналізу у ході нашого дослідження ми вивчаємо природу інтерсеміотичних семантичних відношень між знаками різної природи у полікодовому тексті для того, щоб встановити як вони впливають на семантичну цілісність тексту.

Така вербально-візуальна єдність полікодового тексту залежить від трьох принципів поєднання одиниць різних знакових систем: 1) інформаційної цінності, яка залежить від розташування елементів на сторінці, їхнього виділення серед інших знаків у тексті; 2) тиші, варіювання рівня привернення уваги до різних елементів зображення через вибір їх кольору, форми, розміру чи розташування та 3) обрамлення, яке співвідносять із темо-рематичних членуванням у лінгвістиці [5: 138]. Це поєднання вербальних і візуальних знаків і створює логічно послідовний та семантично зв'язний текст.

Природу інтерсеміотичних семантичних відношень між одиницями різних знакових систем у полікодовому тексті ми ілюструємо на прикладі аналізу мультисеміотичного жанру рекламного тексту, який найчастіше поєднує у собі вербальні та візуальні знаки. Ми досліджуємо поєднання цих видів знаків у трьох аспектах: плані вираження (їхній формі), плані змісту (їхній семантиці через аналіз словникових дефініцій та порівняння їх із зображеннями відповідних об'єктів) та площині контексту [9: 212]. Шляхом аналізу паралелізму, полісемії та набору імплікацій між мовними та візуальними знаками, ми прагнемо довести, що знаки різної природи є важливими текстотвірними елементами, які впливають на семантичну та структурну цілісність тексту.

Розглянемо детальніше функціонування візуальних і вербальних знаків у полікодовому тексті. Традиційно вказують на важливу роль фонетичного паралелізму у художніх творах для смислотворення та висвітлення авторського бачення [3: 213]. Так, визначальними для поезії є алітерація, асонанс та рима. Однак, якщо розглядати явище паралелізму ширше, то у художніх і нехудожніх текстах він також існує як *інтерсеміотичний паралелізм*, який передбачає паралельне використання вербальних і візуальних знаків, коли два семіотичні компоненти є схожими за формою [6: 67-73]. Інтерсеміотичний паралелізм є важливим текстотвірним засобом, адже він впливає на такі значення, які простіше передати зображенням ніж описово. До того ж, його використовують для досягнення бажаного стилістичного ефекту (наприклад, акцентуалізації певного образу в тексті) або у випадку, коли за рахунок зображення відбувається розширення значення.

Інтерсеміотичний паралелізм може створювати два види ефектів у тексті: 1) *одновимірність* [6: 68-71] та 2) паралельні структури. *Одновимірність* – це тип просторового паралелізму, який ґрунтується на поєднанні вербальних та візуальних знаків у першу чергу, у плані вираження, а також у плані змісту для підсилення певного значення. Наприклад, логотипи компаній на рис.1(а,б,в,г) ілюструють поєднання графічних образів/візуальних знаків із їх типографічними відповідниками/ вербальними знаками, що мають спільні семантичні: а) зображення слонів та слово *elephant* для підсилення значення могутності компанії; б) зображення тварин на позначення Колнерського зоопарку; в) зображення палаючого шару та фраза *fire ball* для позначення дієвості енергетичного напою; г) зображення корони, виготовленої із крапель води, на позначення Водної імперії (Water Empire).

Такі зображення зазвичай інтенсифікують значення вербальних знаків, наочно підтверджуючи виражене на письмі. Однак, слід відмітити, що паралельні написи та зображення не завжди мають однакове значення. Інколи, один із компонентів паралелізму може бути полісемічним і виражати відмінне значення або поєднувати два чи більше значень. Тому, досягнення ефекту одновимірності шляхом інтерсеміотичного паралелізму часом не сприяє достовірній інтерпретації полікодового тексту. Лише повний збіг сем обох типів знаків забезпечує достовірність значення.

Паралельні структури – це таке поєднання вербальних і візуальних знаків, що тлумачать світ досвіду через транзитивні конфігурації [6: 73-76]. Якщо два різних знаки передають схожу конфігурацію описаних об'єктів або позначають подібні дії, то вони створюють інтерсеміотичні паралельні структури у полікодовому тексті. Наприклад, фото на рис. 2 та фраза *How to kick the ball!*, яка її коментує, є яскравим прикладом паралельної структури. Фраза *to kick the ball* означає укр. 'вдарити по м'ячу'/ англ. 'push the ball out of the back of the scrum with one's heel' і включає сему спрямованого руху ногою, вона за своєю семантикою збігається із зображенням гри у футбол.

Рис.2. How to kick the ball!

Таким чином, паралельні структури в полікодовому тексті забезпечують його семантичну цілісність тексту в плані змісту шляхом зіставлення паралельного, синонімічного або навіть ідентичного значення вербальних і візуальних знаків. А також виявляють його структурну цілісність у плані вираження через співвіднесення знаків за їхньою формою.

Вербально-візуальна єдність полікодового тексту також забезпечується так званою *інтерсеміотичною полісемією*. Остання стосується зв'язності між вербальними та візуальними знаками тексту, які мають кілька співвідносних значень, і позначає радше подібність у семантиці, ніж вказує на відмінність між ними [10: 26]. Інтерсеміотична полісемія призводить до контекстуалізації між мовою (вербальними знаками) і образами (візуальними знаками) на основі позамовного досвіду автора чи інтерпретатора полікодового тексту [8:317]. Наприклад, реклама нового програмного забезпечення від компанії Microsoft використовує гру слів, яка базується на інтерсеміотичній полісемії, для привернення уваги покупців до нового продукту. Зображення подушки на тлі стандартної для Microsoft заставки робочого столу комп'ютера співвідносне із назвою програмного забезпечення Microsoft Pillows і актуалізує первинне значення слова *pillow* 'a rectangular cloth bag stuffed with feathers or other soft materials, used to support the head when lying or sleeping'. Таке значення підтверджується і слоганом *When you just need to crash!*, де виявляється сема захисту від пошкоджень у разі різкого падіння. Однак, Microsoft Pillows має й інше значення, яке є власне значенням самого продукту: 'програмне забезпечення для відновлення операційної системи (ОС) Windows у разі її краху'/у комп'ютерному слензі "подушки безпеки ОС". До того ж, гру слів простежуємо і у першому компоненті назви програмного забезпечення, адже Microsoft Pillows можна тлумачити і як надм'які подушки, і як "подушки безпеки" компанії Microsoft. Загалом, ця реклама є формально і семантично цілісною, адже у ній поєднано всі принципи поєднання одиниць різних знакових систем: інформаційної цінності (ключовий знак *подушка* розташований у центрі зображення), принцип тиші (яскраво синій колір великої за розміром подушки та не менш яскравий логотип Microsoft) та принцип обрамлення (стандартна для Microsoft заставка робочого столу комп'ютера, як тло для реклами їхнього нового продукту). У наведеному прикладі, інтерсеміотична полісемія служить для унаочнення багатозначності використаних вербальних знаків з метою зацікавлення покупців у новому продукті.

Отже, аналіз тексту з позицій його полікодовості дозволяє простежити значний вплив одиниць різних знакових систем (зокрема, вербальних і візуальних знаків) на особливості його функціонування. Взаємодія між знаками різної природи є невід'ємним текстотвірним компонентом полікодового тексту і забезпечує його вербально-візуальну формальну та семантичну цілісність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Е. Е. Анисимова // Вопросы языкознания. – 1992. – №1. – С. 71-78.
2. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – 268с.
3. Стилистика английского языка / [Мороховский А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В.] . – К.: Высш. шк., 1991. – 271 с.
4. Halliday M. A. K. Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning / M. A. K. Halliday. – L.: Ed. Arnold, 1978. – 236 p.
5. Kress G. R. Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication / G. R. Kress, T. van Leeuwen. – L.: Ed. Arnold, 2002. – 152p.
6. Lim F.V. Developing an integrative multi-semiotic model in Multimodal discourse analysis / F.V. Lim. – London: Continuum, 2004. – 246 p.
7. Martinec R. Cohesion in action / Radan Martinec // Semiotica. –1998. – Vol. 120. – №1/2. – P. 161-80.
8. O'Halloran K. L. Interdependence, interaction and metaphor in multi-semiotic texts / K. L. O'Halloran // Social Semiotics. – 1999. – Vol. 9. – № 3. – P. 317-354.
9. O'Halloran K. L. Multimodal discourse analysis / K. L. O'Halloran. – L.: Continuum, 2004. – 219 p.
10. Royce T. D. Synergy on the page: Exploring inter-semiotic complementarity in page-based multimodal text / Dr. Terry Royce // JASFL Occasional Papers. – 1998. – Vol. 1. – № 1. – P. 25-49.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лук'янець – викладач кафедри української та іноземних мов Національного університету фізичного виховання і спорту України, Київ.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, когнітивна семантика, інтерсеміотичні дослідження художніх і нехудожніх текстів.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СТЕРЕОТИПІВ ЖІНОЧНОСТІ У РОМАНІ К. Е. ФРАНЦОЗА «KAMPF UMS RECHT»

Ліліана МАКОВІЙЧУК (Чернівці, Україна)

У статті розглядається питання гендерних стереотипів та їх репрезентація в німецькій мові.

Ключові слова: фемінність, гендерні стереотипи, тематична група, жінка.

The article deals with gender stereotypes and their representation in German.

Key words: femininity, gender stereotypes, subject group, woman.

Актуальність даної теми визначена потребою дослідити концептуалізацію гендерних стереотипів у системі оцінних номінацій на позначення особи жіночої статі. Багато вітчизняних науковців, таких як В. Агеева, А. Мартинюк, О. Кісь займаються дослідженням даного питання. О. Селіванова вважає, що стереотип – «впорядкована структура свідомості, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища» [3: 579].

У даному дослідженні ми досліджуємо загальноприйняті стереотипи жіночності на основі роману К. Е. Францоza „Kampf ums Recht“ та виявляємо їх конотацію. Даний аналіз ми проводимо на лексичному рівні, тому що саме лексичні одиниці є тим матеріалом, в якому якнайбільше відображаються уявлення та світогляд народу. Для того щоб вивчити вираження оцінних характеристик стереотипів щодо особи жіночої статі в німецькій лінгвокультурі ми проаналізуємо гендерно маркований концепт «жінка». Тобто в поле нашого зору потрапляють лексичні одиниці на позначення жінки, які характеризують її з нейтральною, позитивною або негативною конотацією. Для аналізу даного питання ми звертаємося до такого поняття як тематичні групи. За основу ми беремо наступне визначення О. Ахманової: «тематична група – це ряд слів, які в тій чи іншій мірі співпадають за своїм основним семантичним змістом, тобто за приналежністю до одного і того ж семантичного поля» [1: 118]. У тематичній групі лексичні одиниці можуть виражати об'єкт, поняття, ознаку, дію, якість. Як зазначає Ж. Вардзелашвілі, досліджувана лексика тематично розподіляється за групами, які об'єднують іменники, в залежності від певних типів денотатів. Вона відмічає, що «тематичні групи одночасно є лексико-семантичними групами, оскільки вони обмежені належністю до однієї частини мови - іменника» [2: 47].

У досліджуваній нами романі ми виокремили наступні тематичні групи концепту *жінка*, для того щоб встановити оцінні характеристики особи жіночої статі за такими параметрами:

1. **За родинними зв'язками** (до таких зв'язків ми відносимо спорідненість кровну та юридичну). Дана група об'єднує лексичні одиниці, які виражають оцінні номінації осіб жіночої статі та мають позитивну або нейтральну конотацію: Mutter (48 вживань), Witwe (17), Tochter (14), Frau (дружина) (11), Gattin (10), Schwester (9), Braut (8), Erbtochter (4), Enkelin, Mütterchen (2), Großmutter, Junge, Stiefmutter, Töchterchen (1). Найчисленнішим виявився іменник *Mutter*, який вживається у даному творі утричі частіше всіх інших лексем:

„Aber ihr wißt auch, wie diese Verfolgung, dank meiner *Mutter*, für mich zum Guten ausschlug“ [4:147]

„Ich bin eine *Witwe*, die sich friedfertig hält, um ihren Kindern das Erbe zu erhalten“ [4:228]

„Bogdan hatte seiner Wanda eine polnische Erziehung geben lassen, wie sie für die *Tochter* eines polnischen Edelmannes paßte“ [4:203]

„Die gute *Frau* entschuldigte sich verlegen ob der Versäumnis und trug einen riesigen Schinken auf“ [4:96]

„Und in ihrem Gefolge ihre edle *Schwester*, die Gerechtigkeit, die allen ein menschenwürdiges Los bereitete“ [4:181]

2. **За віковою ознакою**: Mädchen (45), Jungfrau (6), Dirne (4), Fräulein (3), Alte, Greisin, Großmutter, Junge (1). Дана група об'єднує лексичні одиниці, які надають оцінні характеристики особи жіночої статі з точки зору її біовікових ознак. У даній тематичній групі представлені іменники, які описують осіб жіночої статі: молодого (*Mädchen, Jungfrau, Fräulein, Junge*) або похилого віку (*Alte, Greisin*) (позитивна й нейтральна конотація). Крім того частотність даних лексем повністю співпадає з таким розподілом за віком, найчастіше зустрічаються іменники, які описують молодих дівчат, а ось найменування жінок старшого віку зустрічаються по одному разу:

„Es war ein ältliches *Mädchen* aus dem Dorf, Praxenia, das den kleinen Haushalt versah, seit die Gattin des Popen verschieden war“ [4:72]

„Wenn der ‚Edelfalke‘ eine *Jungfrau* liebgewinnt und sie besitzen will, so kann dies nur eine Ehre für sie sein“ [4:366]

„Wer eine arme, schwache *Dirne* mit Gewalt um ihr heiligstes Gut bringen will, ist ein Ehrloser, und es soll ihm geschehen, wie einem Ehrlosen gebührt“ [4:379]

3. **За положенням у суспільстві**: Popadja (20), Frau (пані) (18), Gräfin (17), Herrin (6), Dame (5), Erbtochter (4), Dienerin, Wirtschafterin (3), Baronin, Bäuerin, Gebieterin (2), Gräfin-Witwe, Kaiserin (1). Дана група об'єднує лексичні одиниці, які являють собою оцінні характеристики особи жіночої статі з точки зору її соціально-статусних ролей. Характеристики мають позитивну конотацію. Найчастотнішим іменником даної тематичної групи стала лексема *Popadja* (дружина священика), оскільки сам священик мав великий авторитет серед населення того часу, який описується у даному романі (початок ХХ століття), то і його дружина мала чималий вплив на громаду. До неї зверталися не інакше як «пані», тобто *Frau*, тому дана лексема знаходиться на наступному шаблі після іменника *Popadja* за частотою вживання у даному творі:

„Die *Frau Popadja* hatte inzwischen rasch die Kerzen in der Wohnstube angezündet“ [4:95]

„... dem Manne, der sich soeben mit einer *Dame* von dem Rufe der *Gräfin* Wanda verlobt hatte, mußte sie fast wie ein Glück erscheinen ...“ [4:220]

„Und um ihretwillen blieb ich auch unbeweibt, weil sie sonst nicht *Herrin* im Haus und meine einzige Sorge hätte bleiben können“ [4:246]

„Ich höre „*Gebieterin*“ sagte er, „daß du mir ein gutes Angedenken bewahrt hast, wie ich deinem Herrn und dir“ [4:305]

Крім того нами було помічено, що знайдені нами іменники, які описують певне положення жінки у суспільстві, несуть в собі ознаку заможності. Деякі з цих іменників вказують на владу жінки: *Herrin, Gebieterin, Kaiserin*.

4. **За родом занять**: Magd (7), Dienerin, Wirtschafterin (3), Bäuerin, Hausfrau (2), Kupplerin (1). Майже всі іменники даної групи описують жінок, які працюють у господарстві, хто на себе (*Wirtschafterin, Hausfrau*), а хто на когось (*Magd, Dienerin, Bäuerin*) та мають нейтральну або позитивну конотацію:

„Wenn du hier bleibst, heute, morgen, Anusia, wirst du *Magd* werden im Dorf, wo ich Knecht bin“ [4:26]

„Als sie die Tür des Pfarrhofs öffnete, kam ihnen seine *Wirtschafterin* mit verweinten Augen entgegen“ [4:72]

„Den Mann ergriff, als er dieser armen *Bäuerin* ins starre, tränenlose Gesicht sah, eine Empfindung, wie er sie vor den Mächtigen dieser Erde nie gefühlt hatte; ...“ [4:315]

5. **За національністю:** Polin, Ungarin (2), Jüdin (1). Дана група не виокремлюється своєю частотністю. У творі знайдено всього три найменування різних національностей, дві з яких позначають людей з сусідніх з Україною країн: Polin, Ungarin (нейтральна конотація).

„Das war zwar nicht viel, aber gerade genug; Wanda sollte eine echte und rechte *Polin* werden“ [4:204]

„... und die Weiber mühten sich um die gebrochene Gestalt, allen voran die gute dicke Popadja und die *Jüdin*, das Weib des Schenkwrirts“ [4:154]

6. **За походженням:** Huzulin, Pariserin, Römerin (2). Частотність даної групи низька, у ній зустрічаються іменники, які виражають оцінні характеристики жінки з нейтральною конотацією:

„Herr“, sagte er dann, „mit einem Dutzend Bauer will ich es aufnehmen und meinetwegen mit dem Teufel selbst, aber was diese Anusia betrifft – Herr! Das ist eine *Huzulin!*“ [4:71]

„Sie erhielt ihre Ausbildung durch eine *Pariserin*, die ihr etwas Französisch und einiges Klaviergeklimper beibrachte, ...“ [4:203]

7. **За зовнішнім виглядом:** Blondine, Riesin (1). Ми знайшли всього два іменника, які описують жінку за її зовнішнім виглядом: за кольором волосся - Blondine (нейтральна конотація) та за статурою – Riesin (негативна конотація):

„Die üppige *Blondine* glich einer Centifolie im September: ...“ [4:222]

8. **За відносинами з чоловіками:** Witwe (17), Frau (11), Gattin (10), Braut, Geliebte (8), Metze (2), Liebste, Verlobte (1). Ми виокремили іменники, які вказують на законний зв'язок між жінкою та чоловіком (Witwe, Frau, Gattin, Braut, Verlobte), вони виявилися також найчастотнішими, та на вільний зв'язок між ними (Geliebte, Metze). Дані іменники мають відповідно позитивну та негативну конотацію:

„... heute führe ich dich ins Dorf zu einer alten *Witwe*; sie wird dir ein Lager geben für diese Nacht“ [4:26]

„... und drittens war er ein gutmutiger Bursche, der seine *Frau* in keiner Weise genierte“ [4:204]

„Besonders ergreifend war es, als der Liebende zuerst einen Kuß auf die Stirn seiner *Braut* drückte, ...“ [4:217]

9. **За ознакою злочинності:** Gauklerin, Verhaftete, Verurteilte (1). У романі були знайдені поодинокі іменники, які б вказували на ознаку злочинності з боку жінки (негативна конотація):

„... sie ließ der Kreishauptmann diese beste Stube des Hauses, die eigentlich zur Wohnung des Kerkermeisters gehörte, für die *Verhaftete* und ihre Kinder instand setzen und gab persönlich die Weisung, ihr jede mögliche Erleichterung der Haft zu gewähren“ [4:316]

10. **Стилістично забарвлені:** Jungfrau (6), Gebieterin, Metze, Weibsbild, Zauberin (2), Ding (1). З цієї невеликої кількості іменників, які несуть в собі стилістичну ознаку, більшість з них мають саме негативне забарвлення (Metze, Zauberin, Weibsbild, Ding), а іменник Jungfrau має повністю протилежне, тобто позитивне значення:

„Das holde, liebliche Gesicht war unentstellt, und wie ein Diadem schmückte der grüne Kranz, der Schmuck der *Jungfrau*, die stolze Stirne“ [4:376]

„Freilich, das arme *Weibsbild* hat mir ja keine Ruhe gelassen“ [3:385]

11. **За ознакою божественності:** Heilige (2), Glücksgöttin (1). У цій групі було виокремлено дві лексичні одиниці, які мають позитивну конотацію:

„Betrübt schlich die *Heilige* von dannen und erzählte es ihrem Sohne“ [4:169]

„Dieser stille, beschränkte, wenig begüterte Mann wäre nie solcher Ehre teilhaft geworden, wenn nicht die launische *Glücksgöttin* seinen jüngeren Bruder Konstantin zu schwindelnder Höhe emporgetragen hätte“ [4:119]

12. За негативними характеристиками: Unglückliche (7), Ärmste (4), Feindin, Metze, Weibsbild (2), Ding, Gauklerin, Lügnerin, Riesin, Verhaftete, Verstorbene, Verurteilte (1). На відміну від попередньої тематичної групи, де було знайдено всього кілька лексичних одиниць, де жінка порівнювалась з чимось недосяжним, негативних характеристик у даному творі було знайдено набагато більше, хоча дані лексеми і зустрічаються у тексті одиничними випадками:

„Die Ohnmacht war gewichen, denn die *Unglückliche* hielt die Augen weit geöffnet, ...“ [4:154]

„Dann ist sie eben, wenn es zur Untersuchung kommt, eine schamlose *Lügnerin*“ [4:226]

„Der Mann taumelte entsetzt zurück, dann deutete er in einen Korridor zur Linken und öffnete, als ihm Taras die Pistole vorhielt, die Zelle der *Verurteilten*“ [4:344]

Отже, у романі К.Е.Францоza «Kampf ums Recht» ми виокремили велику кількість різноманітних тематичних груп, які репрезентують оцінні номінації, спрямовані на особу жіночої статі від загальних номінацій до певних характеристик жінки, наприклад, номінації, які описують зовнішні параметри жінки, її соціально-статусні ролі, вікові характеристики. Серед досліджених нами лексичних одиниць переважають оцінні номінації з позитивною та нейтральною конотацією (соціально-статусні, вікові, за родинними зв'язками, родом занять, національністю, походженням, зовнішнім виглядом), хоча варто відзначити, що негативні конотації також досить чисельні (злочинність, стосунки з чоловіками, зовнішній вигляд). У групі за положенням у суспільстві велика кількість оцінних номінацій вказує на самотійну жінку, за віковими оцінними номінаціями більша частина лексичних одиниць позначає молоду жінку, що може вказувати на вагому роль саме молодої особи жіночої статі в суспільстві. У групі родинні зв'язки наявна значна кількість оцінних номінацій заміжньої жінки, а також матері, де немає негативно забарвлених одиниць, що може свідчити про те, що роль матері, дружини залишається найголовнішою в стереотипних уявленнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – 608 с.
2. Вардзелашвили Ж.. Тематические группы метафорических номинаций в русском языке // Санкт-Петербургский государственный университет и Тбилисский государственный университет. Научные труды. Серия: филология. Выпуск I. – СПб-Тб., 2001. – С. 47-51.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
4. Franzos K. E. Ein Kampf ums Recht. – Berlin: Verlag Neues Leben, 1970. – 413 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ліліана Маковійчук – аспірант кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: гендерна лінгвістика.

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ

Тетяна МАСЛОВА (Київ, Україна)

У статті розглянуто основні класифікації текстових категорій, які існують у вітчизняних та зарубіжних працях з лінгвістики. Цілісність та зв'язність визначено як головні категорії тексту та дискурсу.

Ключові слова: класифікація, текст, властивості тексту, текстові категорії, цілісність, зв'язність, дискурс.

The article is concerned with the classifications of text categories existing in language studies. Coherence and cohesion are considered to be the main categories of text and discourse.

Key words: classification, text, features of text, text categories, coherence, cohesion, discourse.

Поняття «текстова категорія» почало вживатися в мовознавчій науці ще з середини 70-х рр. ХХ ст., але воно й досі не має чіткого визначення. По-перше, в деяких працях з лінгвістики тексту можна зустріти дещо схожі за змістом терміни «ознаки тексту» або «властивості тексту». Але, як слушно зауважує В. В. Красних, ознаки тексту – це те, що відрізняє текст від інших мовних одиниць (напр., надфразових єдностей, речень), в той час як категорії тексту, які є більш абстрактними, ніж ознаки, виокремлюються власне в самому тексті [5:43–78]. Під категоріями тексту слід розуміти найбільш загальні та суттєві властивості тексту, його структури та змісту. По-друге, встановлення сутності текстових

категорій ускладнюється тим, що на разі існує чимало класифікацій, яким, на жаль, бракує системності та впорядкованості.

Мета даної статті – проаналізувати існуючі підходи до виділення текстових категорій та встановити які категорії є основними для текстів будь-якого жанру.

Виклад основного матеріалу. Питання про межі й ознаки тексту досліджувалися в роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (Н. С. Валгіна, Х. Вейнрейх, О. П. Воробйова, І. Р. Гальперін, В. Дресслер, А. П. Загнітко, Г. Г. Інфантова, В. А. Кухаренко, О. О. Леонтьєв, О. І. Москальська, О. О. Селіванова, З. Я. Тураєва, Р. Харвег, М. Халлідей). Особливе значення для становлення лінгвістики тексту має монографія І. Р. Гальперіна «Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження» (1981), в якій мовознавець визначає текст як результат творчого мовленнєвого процесу, що характеризується завершеністю, і існує у вигляді письмового документа. Текст складається з назви та низки особливих одиниць, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного та стилістичного зв'язку, а також має цільову прагматичну установку [2: 18].

Довгий час лінгвістичне дослідження тексту відбувалося в межах системно-структурної парадигми, займаючись саме аналізом відношень між елементами мовної системи всередині тексту, встановленням правил побудови зв'язного тексту, описом та моделюванням внутрішньотекстових зв'язків – логічних, граматичних, лексичних, стилістичних та інших [7:63].

Одна з найбільш відомих робіт з питань властивостей тексту є теорія дослідників Р. де Богранда і В. Дресслера про сім параметрів текстуальності, тобто сім критеріїв виділення **інтегративної ознаки** тексту. Серед них:

- *когезія* – утворення поверхневої структури тексту завдяки граматичним формам, відношенням між словами на рівні речень, повторенням лексичних елементів;
- *когерентність* – суто змістовні (когнітивні) взаємозв'язки між окремими компонентами тексту, які становлять об'єкт сприйняття як автора, так і читача;
- *інтенційність* – намір автора створити зв'язний та змістовний текст, що відповідає потребам читача;
- *акцептабельність* – адекватне сприйняття читачем тексту, що задовольняє його комунікативні потреби;
- *інформативність* – новизна та несподіваність у використанні елементів тексту, що привертає увагу читача;
- *ситуативність* – фактори, які вказують на важливість тексту, його релевантність у певній комунікативній ситуації;
- *інтертекстуальність* – зв'язки з іншими текстами певних жанрів або типів [11:38-42].

З часом, намагаючись якнайточніше описати зв'язок між елементами тексту як єдиної системи, науковці збільшували цей список за рахунок виділення нових текстових категорій і введення нових назв для вже існуючих.

Наприклад, поряд з *інформативністю*, що може породжувати асоціативні та конотативні значення, і різними засобами *когезії* розрізняють *ретроспекцію/ проспекцію* (посилання на попередню/ наступну інформацію), *членованість* (поділ тексту на частини), *континуум* (розгортання подій у просторі та часі), *автосемантию* (відносна незалежність уривків тексту), а також *модальність* (вираження суб'єктивної оцінки), *інтеграцію* (нейтралізація відносної автосемантиї) та *завершеність* (реалізація задуму автора).

Як бачимо, ці категорії є взаємообумовленими, перебуваючи в особливих синтагматичних відношеннях – дія однієї категорії завершується тоді, коли в силу вступає інша [2].

Використовуючи конкретні визначення та критерії, текстові категорії поділяють також на структурні (зв'язність, інтеграція, прогресія, стагнація) та змістовні (образ автора, художній простір і час, інформативність, причинно-наслідкові зв'язки, підтекст) [12].

За іншою класифікацією пропонуються такі категорії тексту як членованість, змістова та формальна зв'язність, ретроспекція і проспекція, антропоцентричність, локально-темпоральна віднесеність, інформативність, системність, цілісність, модальність, прагматична спрямованість [6:74-84].

Пізніше, у зв'язку з переорієнтацією лінгвістики тексту до вивчення в основному художніх, зокрема поетичних, та публіцистичних текстів з'явилися категорії абсолютної антропоцентричності (Є. О. Гончарова), адресованості (О. П. Воробйова), комунікативності (Є. В. Сидоров), емотивності (С. В. Гладь), емоційності (В. І. Болотов), естетичності (Н. С. Болотнова), діалогічності (С. Т. Вайман), точності (О. В. Тряпичина), соціологічності художнього тексту (М. М. Бахтин), послідовності (О. І. Новиков) та інші.

Із виникненням комунікативного підходу до вивчення тексту структурна модель опису внутрішніх зв'язків між елементами тексту стає недостатньою, виникає потреба враховувати концепції прагма-, психо- та соціолінгвістики, когнітології. Текст поза ситуацією починає протиставлятися дискурсу, тобто тексту, зануреному в реальність. Об'єктом досліджень тепер є не ідеально побудовані тексти, а текстові стратегії та їх реалізації у дискурсі.

В контексті залучення прагмалінгвістичних, дискурсивних та когнітивних аспектів тексту поняття «текстова категорія» означає концептуальну побудову, що відображає найбільш суттєві властивості тексту, взаємодія яких забезпечує його специфіку і стійкість як комунікативного утворення. Зокрема, мова йде про єдність екстралінгвістичних, антропоцентричних, лінгвосеміотичних та дискурсивних факторів функціонування тексту на основі його полісистемності (текст є складною й системно організованою одиницею), прототипності (окремий текст – це прототип певного усталеного зразка класу текстів) та антропоцентричності (текст імпліцитно чи експліцитно підпорядковується фактору адресата) [1:13–24].

Розглядаючи текстово-дискурсивні категорії як надпарадигмальні властивості текстів, актуалізованих в різних дискурсах, О. О. Селіванова вважає *діалогічність* за основну категорію, пов'язану із створенням дискурсу. Дослідниця також виділяє *цілісність* (завершеність), *дискретність* (членованість), *інформативність* (підкатегорії: модальність, аксіологічність й емотивність), *зв'язність*, *континуум* (підкатегорії: простір та час), *референційність*, *антропоцентричність* (підкатегорії: адресантність та адресованість), *інтерактивність* (підкатегорії: інтенційність, стратегічність, інтерпретанти та ефективність) і *інтерсеміотичність* (інтертекстуальність у дискурсі, інтердискурсивність) [10:195-239].

Проте, окрім спроб детально описати текстово-дискурсивні категорії через ієрархію їх підкатегорій, є й спроби зведення їх до такої мінімальної кількості, яка б забезпечувала структурну й смислову організацію текстів різних жанрів. В такому випадку категорії поділяються за формою і змістом на:

- *конститутивні*, що дають змогу сприймати текст як цілісне утворення, відрізнити текст від “не-тексту” (тематична, стилістична та структурна цілісність і відносна змістова завершеність);

- *жанрово-стилістичні*, які характеризують тексти за функціональними різновидами мовлення і дозволяють віднести той чи інший текст до певної сфери спілкування на основі стандартних уявлень про типи комунікативної поведінки (приналежність до певного стилю, жанровий канон, наявність кліше);

- *змістові (прагматико-семантичні)*, що розкривають значення дискурсу через самовираження мовця (адресованість, образ автора, інформативність, модальність, інтерпретативність, інтертекстуальна орієнтація);

- *формально-структурні*, що характеризують спосіб організації тексту і перебувають у тісному зв'язку із прагматико-семантичними та жанрово-стилістичними категоріями (композиція, членування, когезія тощо) [4].

Усі вони тісно взаємодіють одна з одною, забезпечуючи внутрішню організацію тексту, однак питання про кількість та внутрішню ієрархію текстових категорій й досі є актуальним в сучасній лінгвістиці. Єдине, в чому погоджуються дослідники є те, що текст становить інформаційну і структурну єдність, функціонально завершене мовленнєве ціле. Існування автономної мовленнєвої побудови, яка визначається як текст, забезпечує смислова, комунікаційна і структурна цілісність [9:17-30]. Оскільки ці характеристики стосуються всіх видів текстів, категорії цілісності та зв'язності, що лежать в основі виділених ознак, є найважливішими.

У працях зарубіжних лінгвістів цілісність та зв'язність тексту часто називають *когерентністю* та *когезією*. Когерентність тексту вважається властивістю цілого тексту, тоді як когезія розглядається як властивість окремих елементів тексту, але не менших за речення. Отже, під когерентністю частіше розуміють цілісність тексту, що полягає у логіко-семантичній, граматичній (передусім синтаксичній) та стилістичній співвіднесеності й взаємозв'язку речень, які становлять текст. Інакше кажучи, когерентність тексту – це результат взаємодії логіко-семантичного, синтаксичного та стилістичного видів когезії.

Зв'язність та цілісність тексту розрізняються за сферами функціонування. Когезія – це формально-граматична зв'язність, яка існує на “локальному рівні”, в той час як когерентність, яка є ширшою за когезію, стосується не тільки формально-граматичних аспектів побудови тексту, але й семантико-прагматичних аспектів дискурсу і представлена на “глобальному рівні”, тобто на рівні єдності теми. Цілісність тексту полягає у тому, що текст як єдине ціле завжди щось більше, ніж сума його складових. Саме цілісність, поєднуючи текст з іншими складними системами, призводить до утворення дискурсу [8:195]. Дійсно, у сучасній лінгвістиці дискурс визначається як «...виклад матеріалу різножанрової тематики з ознаками когерентності та когезії, в яких простежується змістовна, тематична та мовнорепрезентативна єдність відповідних компонентів, поданих у письмовій чи усній формі на основі одного, кількох або багатьох речень, між якими наявний зв'язок на лінгвістичному (лінгвальному) та екстралінгвістичному (екстралінгвальному) рівнях» [3:7].

Висновки. Проблема класифікації текстових категорій, встановлення їх типології та внутрішньої ієрархії ще й досі залишається невирішеною через існування різноманітних підходів до вивчення самого поняття «текст». Складність виділення текстових категорій пояснюється також їх значною стилістичною та прагматичною диференціацією.

Проте, головна особливість організації будь-якого тексту полягає у зв'язності його компонентів та тематичній цілісності. Зв'язність (когезія) є домінуючим фактором у формальному та структурному оформленні тексту, в той час як цілісність (когерентність) відповідає за комунікативну та змістовну складову тексту. Таким чином, розуміння тексту як когерентного дискурсу є актуальним напрямком сучасних лінгвістичних досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата: монография. – Киев : Выш. шк., 1993. – 200 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138с.
3. Ильченко О. М. Етикет англоязычного научного дискурса: Монография. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2002. – 288с.
4. Карасик В. И. О категориях дискурса. [Электронный ресурс] Волгоградский государственный педагогический университет, 2006. – Режим доступа: <http://homepages.tversu.ru/~ips/JubKaras.html>
5. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолингвистике текста)//Вестник Московского университета. Серия 9. №1. – М., 1998. – С. 43-78.
6. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Левицький Ю. А. Лингвистика текста. М.: Выш. шк., 2006. – 207с.
8. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 273 с.
9. Москальская О. И. Грамматика текста. – М., 1981. – 183с.
10. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Фитосоцицентр, 2002. – 336 с.
11. Тичер С., Мейер М., Водак Р., Веттер Е. Методы анализа текста и дискурса / Пер. с англ. – Харьков: Гуманитарный центр, 2009. – 356 с.
12. Тураева З. Я. Лингвистика текста. – М.: Просвещение, 1986. – 126 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Маслова – здобувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: лексикологія та стилістика англійської мови, лінгвістика тексту, прагматика, дискурсологія.

ПРО ДЕЯКІ ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ М.ДНІПРОПЕТРОВСЬКА)

Ольга МИХНЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглянуто сучасне розуміння рекламного тексту, проаналізовано лінгвістичні особливості рекламного тексту та проведено опис мовних засобів, вжитих у рекламних текстах на матеріалі зовнішньої реклами м. Дніпропетровська. Виокремлено проблемні аспекти в мові реклами.

Ключові слова: рекламний текст, слоган, мовна гра, транслітерація, інтерференція, рекламний заголовок, слово-сигнал.

The modern understanding of advertising text is considered in the article; the linguistic features of advertising text are analysed; the description of the language means used in the advertising texts based on the material of external advertising in Dnipropetrovsk is presented. The problem aspects in the language of advertisement are highlighted.

Key words: advertising text, slogan, language game, transliteration, interference, advertising heading, word-signal.

Розвиток засобів масової комунікації та їхній вплив на мову набувають щораз більшого значення. Одним з найяскравіших різновидів засобів масової комунікації є реклама, яка не тільки відображає соціально-економічний розвиток суспільства, але й є важливим джерелом збагачення знань у галузі лінгвістики. Мову реклами досліджували Г. Кук, К. Бове, В. Л. Музикант, М. М. Кохтєв, Д. Е. Розенталь, І. О. Соколова, О. П. Стоянова. Соціальної та психологічної характеристики мови реклами присвячено праці Ю. А. Сорокіна, Є. Ф. Тарасова, Н. М. Лисиці. Рекламні тексти на вулицях м. Дніпропетровська досліджували мовознавці Дніпропетровського національного університету ім. Олесь Гончара І.С. Попова, С.А. Ганжа, Т. С. Пристайко, І. І. Турута, О. В. Савченко, Ю. В. Сердечний. Вийшло три збірки під назвою "Писемне слово на вулицях Дніпропетровська" [10; 11; 12].

Французький соціолог і філософ Жан Бодрійяр значив: „Реклама... стає предметом споживання, ... через рекламу суспільство дивиться саме на себе і засвоює свій власний вибір” [1: 53]. Реклама – один з найвагоміших чинників багатьох суспільних процесів і водночас складник національної культури. Останнім часом реклама має потужний вплив на вербальну поведінку людей, менталітет, змінює соціальні норми та культурні традиції. Рекламний текст має велику силу психологічного впливу на суспільство, тому особливо важливо, щоб текст реклами відповідав мовним нормам.

Українським рекламистам, особливо тим, хто лише нещодавно розпочав свою діяльність у цій галузі, нерідко не вистачає ні теоретичних, ні практичних знань, що й проявляється на наших телевізійних екранах та білбордах на всіх етапах створення рекламного продукту від задуму до реалізації. Не кожна кампанія має можливість замовляти рекламу в мережевому агентстві з хорошою репутацією, проте абсолютно кожен підприємець може принаймні вчитати текст рекламного звернення перед тим, як випустити його в ефір або на носії зовнішньої реклами. Тексти на плакатній рекламі переважно обробляються й пишуться дизайнерами без участі філологів, тому передусім через недостатнє знання української, а подекуди й російської мов копірайтерами й дизайнерами допускаються численні помилки. На жаль, загальна мовна освіченість суспільства не надто висока, тому помилки, допущені в черговому рекламному зверненні, можуть лишитися непоміченими більшістю населення. Ще однією досить суттєвою проблемою є пристосування реклами зарубіжних продуктів до українського ринку споживання. При цьому автори рекламних текстів часто не враховують мовні та соціальні особливості певних регіонів. Саме тому багато популярних західних рекламних акцій після невдалої адаптації на території України виявилися провальними.

Оскільки реклама нині стала невід’ємною частиною й рушійною силою бізнесу, то вплив і регулювання державою не тільки її правомірності, але й мови, якою викладені рекламні тексти, повинні посилюватися. Основним законом у сфері реклами є Закон України „Про рекламу” від 03.07.96 р. № 270/96-ВР. Мові реклами в ньому присвячена невелика за обсягом та досить суттєва за своєю проблематикою 6 стаття. Вона містить посилання на те, що „застосування мови у рекламі здійснюється відповідно до чинного законодавства України про мови”. На сьогодні чинне законодавство про мови складає Закон „Про мови в

Українській РСР” від 28.10.89 р. № 8312-Х1. Він також містить небагатослівну статтю 35, в якій зафіксовано, що „*тексти ... реклами ... виконуються українською мовою. Поряд з текстом, викладеним українською мовою, може бути вміщено його переклад іншою мовою*”. Ця стаття не зазнала змін у 1996 році у зв’язку із прийняттям Конституції України, хоча коло проблемних питань із часом лише розширилося. Це зумовлює потребу не тільки вивчати й описувати рекламу в правових межах, але й досліджувати її з погляду лінгвістики, приділяючи значну увагу мові реклами як особливому виду тексту.

Метою нашого дослідження є з’ясування лінгвістичних особливостей рекламного тексту, що передбачає виконання таких завдань, як аналіз сучасного розуміння рекламного тексту та проведення системного опису мовних засобів, вжитих у рекламних текстах, виокремлення проблемних аспектів у мові реклами. Матеріалом для дослідження стала зовнішня реклама м. Дніпропетровська, дібрана автором статті протягом півроку (червень-листопад 2011 року).

Існує багато визначень реклами, але передусім постає потреба з’ясувати, що сучасні лінгвісти розуміють під поняттям „реklamний текст”.

Л. Дядечко у своїй статті „Рекламні тексти в українській національно-мовній картині світу” подає таке визначення рекламного тексту: „Рекламний текст – це особливий вид тексту, в якому при мінімальному обсязі міститься велика кількість інформації, котра справляє вплив не тільки на свідомість людей, а й на їх вербальну поведінку” [4]. І. Соколова вживає термін „інформаційно-реklamний текст” і визначає його як „тип тексту, який використовується для інформування адресата про інновації в різних сферах діяльності людини з метою реклами цих інновацій” [14]. Є. Коваленко рекламний текст зараховує до текстів масового впливу, „які розв’язують комунікативно-прагматичне завдання, спрямоване на забезпечення надійності, тривалості та ефективності процесу комунікації” [6]. У своїй статті ми будемо спиратися на визначення рекламного тексту Л. Дядечко.

Рекламні тексти соціально зумовлені, вони рекламують не лише товари та послуги, але й спосіб життя суспільства, його систему матеріальних, соціальних і духовних цінностей. Проте, як засвідчує практика, рекламні тексти не завжди відповідають етичним, естетичним та літературним мовним нормам. Мова рекламних текстів потребує постійного дослідження й вивчення для того, щоб виробити своєрідну модель рекламного тексту [5: 53], яка допоможе запобігти виникненню помилок та порушень мовних норм і сприятиме виявленню засобів впливу на свідомість споживача при розробці реклами.

Щоб рекламний текст був сприйнятливий, потрібно забезпечити такий ланцюжок створення цього продукту: привернути увагу читача до тексту – викликати інтерес до змісту – підвести читача до рішення або сформулювати його погляди – закликати читача до дії, порадити те, до чого читач уже підготовлений [3: 481]. Мета будь-якої реклами – формування психологічної установки для споживача, а отже, рекламний текст виконує важливу функцію психологічного впливу. Тому названа проблема рекламного тексту лежить на стику мовознавства й психології, а отже, становить науковий інтерес для такого розділу мовознавства, як психолінгвістика.

Як засвідчили наші спостереження, однією з особливостей сучасного рекламного тексту є його **багатомовність**. Реклама породжує закономірні процеси глобалізації та англійської присутності в українській мові. В Україні чимало назв зарубіжних торговельних марок, а також українських виробників пишуться та вимовляються на англійський манер (*Gala, Amrita, Shauma*). Якщо споживач розуміє англійську мову, то для нього не складе великої ваги визначити змістове навантаження деяких висловів – *persil green power* (зелена сила), *orbit winter fresh* (зимова свіжість) [9]. Але часто англійські інтелектуальні “збагачення” викликають незрозуміння й несприйняття. Кількість англіцизмів в одній фразі часом сягає такої кількості, що глядач (слухач) уже не здатен сприймати інформацію.

У гонитві за „модою” на англійську мову часто в рекламі вживаються англійські слова, написані українською мовою, наприклад: туристична агенція *Престиж-тревел* (подорож) (вул. Артема, 19), магазин спортивного харчування – *Айрон мен* (залізний чоловік) (пр-т. Гагаріна, 19), книгарня *Елефант* (слон) (пр-т. Гагаріна, 105), і навпаки транслітеруються українські слова, унаслідок чого трапляється багато помилок – взуттєвий магазин *Planetta взуття* (вул. Московська), витяжки *Pyramida* (вул. Артема, 1).

Таким чином, ще однією особливістю рекламних текстів є **англо- та україномовна транслітерація**.

Дібраний і проаналізований матеріал дає нам підставу виділити таку особливість рекламних текстів, як **інтерференція** – порушення носієм двомовності та багатомовності правил співвідношення мов, які контактують, що проявляються в його мовленні у відхиленні від норми, зокрема в уживанні в різних комунікативних ситуаціях української та російської мов [8]. З одного боку взаємне проникнення елементів обох мовленнєвих структур взаємозбагачує їх, а з іншого – стає причиною виникнення помилок на різних мовних рівнях.

Найчастіше інтерференційні риси проявляються, по-перше, на лексичному рівні, наприклад: посуд одноразового використання "*Мелочі жизни*" (правильно – "*Дрібниці життя*") (реклама у ТЦ „Караван”, вул. Нижньодніпровська, 17), по-друге, на орфографічному рівні, наприклад: допускаються помилки у вживанні літер *е* та *є* – "*Державна аптека*" (пр-т. Калиніна, 51), *и* та *і* – *сантехника* "*Новий Світ*" (пр-т. Карла Маркса, 52), салон краси "*Ириша*" (пров. Парусний, 2), ігнорування або неправильне вживання апострофу – оздоровчий комплекс "Катерина": сауна, російська лазня, басейн, *біл'ярд*, бар (вул. Коробова, 5); салон "Багіра" – гардини, *порт'єри*, *пошив* (русизм, правильно – *пошиття*) штор; *кур'єрська* доставка (пров. Короленка, 16). Подібні орфографічні помилки є найбільш типовими в мові реклами.

Майже в усіх українських оголошеннях м. Дніпропетровська наявні такі прийняті в російській мові скорочення, як *б/у* (укр. *б/в* – був у вжитку), *а/я* (укр. *а/с* – абонентська скринька), *ул., пер.* (укр. *вул., пров.* – вулиця, провулок відповідно) або такі абrevіатури, як *ООО* (укр. *ТОВ* – товариство з обмеженою відповідальністю), *ОАО* (укр. *ВАТ* – відкрите акціонерне товариство) та багато інших.

Мета рекламіста полягає в тому, щоб викликати інтерес у ймовірного споживача продукції, яка рекламується. Слово може бути стилістично нейтральним і може містити тільки об'єктивну інформацію, проте найчастіше реклама не тільки інформує читача, але й формує в нього яскравий, чіткий рекламний образ через систему зображально-виражальних засобів мови. До об'єктивної інформації додається додаткова, яка має суб'єктивне спрямування. Вона виникає головним чином за рахунок стилістично забарвленої лексики й засобів синтаксису, що дозволяють окреслити конкретно-чуттєвий образ рекламованих об'єктів, емоційно оцінити факти, про які йдеться [13: 51]. Створення певного образу є одним із завдань рекламного тексту. Рекламний образ, який утворюється за допомогою зображально-виражальних засобів, динамічний, рухливий.

Саме до виражально-зображальних засобів творення рекламного тексту належить **мовна гра** – свідоме порушення мовних норм, правил мовної поведінки, перекручення мовних кліше з метою надання повідомленню більшої експресивної сили [3: 482]. Використання мовної гри в мові реклами є цілком закономірним, бо такий текст більше привертає увагу читача й слугує реалізації найголовнішої функції реклами – збільшенню кількості споживачів товарів та послуг.

До прийомів мовної гри відносять **графічні виділення** товару чи фірми або ключових слів у тексті (Аверс *Кот* (Аверс К) – майстер канцелярських справ – змінений логотип до року кота) (вул. Суворова, 35), "*ГРАНДіозна піца*" (реklamний плакат у ТРЦ "Материк"), **творення авторських неологізмів** ("Не гальмуй – *снікерсуй!*" (реklamні щити на пр-ті Карла Маркса), "*Nuts – цілогоріхова насолода*" (реklamні щити на пр-ті Карла Маркса), "*Справжній цінопад* на цифрову техніку у салонах "Мобілочка" (вул. Робоча, 79), "*Чіпси "Pirate"* зі смаком кетчупу. *Хрустить томатно*" (реklamні плакати у мережі магазинів АТБ у м. Дніпропетровську), **неправильне поєднання слів** ("ЛЮКС Хвилясті" *відчуй хвилю на смак!*" (реklamні щити на ж/м Червоий Камінь) та ін. Іноді рекламісти користуються засобами фонетики для створення оригінального рекламного тексту, наприклад, у рекламі жувальної гумки *orbit папайя* (я = [ja]) – *хапай папайю*, використано **асонанс** – фонетичний прийом, суть якого полягає в нанизуванні однакових голосних звуків, що підсилює милозвучність і музичність даного рекламного слогану.

Прийоми мовної гри роблять рекламу оригінальною, адже їй протипоказані штампованість і монотонність, які знижують стійкість і концентрацію уваги споживачів.

Тому автори рекламних текстів повинні особливо ретельно підбирати слова й уникати мовних стандартів, як-от: *"Книга – найкращий подарунок"*, *"Бережіть здоров'я змолоду – фітоцентр "Твоє здоров'я"*.

Однією з найвизначальніших особливостей рекламного тексту є **реklamний слоган**, як один із основних засобів залучення уваги й інтересу аудиторії. Особливо зростає його роль за відсутності інших елементів, що привертають мимовільну увагу: ілюстрацій, кольорового рішення тощо. Слоган – це короткий рекламний девіз, гасло, заклик, що звичайно випереджає рекламне звертання [2: 15-18].

Рекламний слоган виконує надзвичайно важливу роль у сприйнятті реципієнтом подальшого тексту, отже, він повинен бути зрозумілим, простим, але водночас містити вичерпну інформацію про описуваний товар чи послугу. Саме на рекламний слоган читачі (потенційні споживачі) найперше звертають увагу, тому для увиразнення мови рекламного слогана нерідко застосовуються мовні тропи й різноманітні синтаксичні конструкції. У нашому матеріалі, зокрема, відзначена метонімія – *"Ева – твоя найкраща подруга"* (пр-т. Карла Маркса, 40); інверсія – *"Nescafe" – нового дня ковток* (реklamний щит на пр-ті Карла Маркса); метафора – *"Гаврилівські курчата". Коли смак перемагає* (реklamний плакат на пл. Петровського); анафора – *"Новий Воп'ю. Новий смак"* (реklamний щит на пр-ті Карла Маркса) тощо.

Не можна оминати такий складник рекламного тексту як **реklamний заголовок**, який не слід плутати зі слоганом, хоча їхні завдання і функції значно перегукуються. Проаналізований фактичний матеріал і опрацьовані теоретичні джерела дозволили зробити висновок, що рекламний слоган часто може виступати рекламним заголовком (особливо якщо йдеться про зовнішню рекламу, зокрема рекламні щити й плакати, де інформація про рекламований об'єкт викладена стисло), але далеко не кожен рекламний заголовок може стати слоганом. Наявність заголовка зумовлює потребу подальшого тексту, який би детально повідомляв про певний товар чи послугу, тому ця особливість рекламного тексту переважно виявляється в інтернет-рекламі, радіорекламі, рекламі в пресі.

Серед опрацьованого фактичного матеріалу зафіксовані лише поодинокі приклади рекламних заголовків, які не претендують на роль слогана, наприклад: *"Живі гроші даємо у кредит. Ломбард "Благо"* (реklamний щит на пл. Петровського).

Щоб привернути увагу певної групи споживачів, іноді достатньо вставити в заголовок (слоган) одне ключове слово, що вказуватиме на товарну категорію й аудиторію користувачів продукту: *"Пиво "Славутич". Чоловікам потрібен відпочинок!"* (реklamний плакат на пл. Петровського). Короткі заголовки сприймаються й запам'ятовуються краще, особливо якщо заголовок влучно підібраний і римований: *"Доппельгерц (Doppelherz) – сила двох сердець"* – реклама німецьких ліків від серцево-судинних порушень (реklamний щит на пр-ті Кірова).

Використання окличних речень (*"BONAQUA. Найбільше для твоїх дорогих!"* – рекламний плакат на пл. Петровського), експресивних звернень (*"Збери собі піцу у подарунок"* – плакат у ТРЦ "Материк"), риторичних запитань (*"ФОРЕКС. Готовий розпочати?"* – рекламний щит на пр-ті Кірова) у рекламному заголовку теж має неабияке значення – сприяє створенню певного емоційного настрою, підготовці адресата до конкретної дії. Оцінна лексика, а також епітети є важливими засобами виділення окремого товару чи послуги із групи подібних на мовному рівні: *"Надійна та безпечна електрика "КАПРО"* (магазин на пл. Петровського), *"Сучасний, потужний, доступний. Samsung Galaxy Y"* (реklamний щит на пр-ті Карла Маркса), *"Найпотужніший ноутбук Samsung NP900X3A"* (реklamний плакат у магазині Foxtrot на пл. Петровського).

Цікавою особливістю в тексті реклами можна виділити слово-сигнал, яке називає об'єкт реклами чи натякає на нього, сигналізує про тему реклами. Виокремлюють також ключові слова, які створюють для потенційного покупця рекламний образ, через них дається необхідна інформація про об'єкт реклами [7: 71]. Наприклад, у рекламному слогані *"Шоколад "Корона" – смак бажання"*, слово-сигнал – *"шоколад"*, а ключові слова – *"смак", "бажання"*.

Отже, під час дослідження було з'ясовано, що рекламний текст – це особливий вид

інформаційного тексту, основною функцією якого є функція психологічного впливу на читача (потенційного споживача). Саме лінгвістичними засобами рекламісти створюють тексти, які забезпечують виконання основної функції реклами.

Серед особливостей рекламного тексту найперше виділяємо рекламний слоган як чіткий мовний вираз, у якому лаконічно зосереджені відомості та переваги певних товарів чи послуг та слово-сигнал як складник рекламного слогана (заголовка), навколо якого сконцентрована провідна ідея тексту. Особливістю рекламного тексту є його заголовок, функції і завдання якого відповідають завданням і функціям слогана.

Задля забезпечення чільної функції реклами під час творення рекламного тексту застосовуються різноманітні засоби контекстуально-синонімічного та синтаксичного увиразнення мови, зокрема прийоми мовної гри, творення авторських неологізмів, неправильне сполучення слів, використання тропів (метафори, метонімії та ін.) та стилістичних фігур (анафори, інверсії тощо), залучення фонетичних засобів.

Проблемними на сьогодні залишаються питання багатомовності рекламного тексту, що через недостатню лінгвістичну підготовку рекламістів породжують проблему мовної інтерференції. Не можна також ігнорувати проблему адаптації зарубіжних рекламних текстів до українського реципієнта з огляду на його менталітет і потреби у певному товарі чи послугі.

Оскільки реклама в сучасному суспільстві поступово стає частиною національної культури, вона потребує до себе посиленої уваги. Насамперед необхідно докласти чимало зусиль до подолання проблеми мовної інтерференції в умовах українського полілінгвізму, ввести суворий контроль за друкованою рекламою, яку обов'язково мають переглядати висококваліфіковані фахівці, щоб вулиці міста не рясніли оголошеннями, вивісками, плакатами рекламного характеру з помилками.

Наразі залишилося ще багато невисвітлених питань у лінгвістичному дослідженні рекламних текстів. Постійне поповнення фактичного матеріалу й зростання інтересу до нього окреслює перспективи подальшого вивчення цього важливого складника сучасної комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр. – М.: Рудомино, 1999. – 223 с.
2. Готто Н. Особливості композиції текстів реклами / Н. Готто // Східнослов'янська філологія: здобутки та перспективи. – Кривий Ріг, 2005. – С. 15-18.
3. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник для студентів аграрних вищих навчальних закладів та коледжів / Т. Б. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 536 с.
4. Дядечко Л. А. Рекламні тексти в українській національно-мовній картині світу / Л. А. Дядечко // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 30. – Ч. 1. – К.: Вид-во Київ. націон. університету ім. Т.Г. Шевченка, 2010.
5. Зирка В. В. Изображение рекламного текста в формах и жанрах / В. В. Зирка // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. – Вип. 8. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 53-58.
6. Коваленко Є. Рекламний текст як основна одиниця рекламної комунікації: особливості лінгвістичного аналізу [Електронний ресурс] / Є. Коваленко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzvdpu_filol/2009_11/zbirnuk%2011%20%202009/reklamnuu%20tekst.pdf
7. Кохтев Н. Н. Психология восприятия и композиция рекламы / Н. Н. Кохтев // Русская речь. – 1991. – № 4. – С. 68-72.
8. Малишева А. В. Проблема визначення терміну «Мовна інтерференція» [Електронний ресурс] / А. В. Малишева. – Режим доступу: <http://intkonf.org/malisheva-av-problema-viznachennya-terminu-movna-interferentsiya/>
9. Мова сучасної реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reklama-ua.info/index.php?l=2&o=106>.
10. Писемне слово на вулицях Дніпропетровська: [науково-методичне видання] / С. А. Ганжа, І. С. Попова, Т. С. Пристайко, І. І. Турута. – Вип. 1. – Дніпропетровськ: Пороги, 2007. – 77 с.
11. Писемне слово на вулицях Дніпропетровська: [науково-методичне видання] / С. А. Ганжа, І. С. Попова. – Вип. 2. – Дніпропетровськ: Пороги, 2008. – 85 с.
12. Писемне слово на вулицях Дніпропетровська: [науково-методичне видання] / С. А. Ганжа, І. С. Попова, О. В. Савченко, Ю. В. Сердечний. – Вип. 3. – Дніпропетровськ: Пороги, 2008. – 126 с.
13. Розенталь Д. Э. Язык рекламных текстов: Учеб. пособие [для фак. журналистики вузов] / Д. Э. Розенталь, Н. Н. Кохтев. – М.: Высш. школа, 1981. – 125 с.
14. Соколова І. Інформаційно-реklamний текст як тип тексту [Електронний ресурс] / І. Соколова. – Режим доступу: <http://www.dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/5541/1/Informational%20and%20Advertising%20Text.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Михненко – аспірант кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: лексикологія, фразеологія, психолінгвістика, прикладна лінгвістика.

УЧАСТЬ ХРОНОНІМІВ У СТВОРЕННІ ЧАСОВИХ ТА ПОДІЄВИХ ОРІЄНТИРІВ У ТВОРІ КЕНА ФОЛЛЕТТА "СТОВПИ ЗЕМЛІ"

Олена МІНІНА (Горлівка, Україна)

У статті розглянуто різні підходи до визначення хрононімів, їхні особливості та семантичну класифікацію. Виявлено й описано функції хрононімів як часових та подієвих орієнтирів у творі Кена Фоллетта "Стовпи Землі".

Ключові слова: периферійний розряд, хрононім, геортонім, час, подія, поетонімосфера, релігійне свято.

The article studies different approaches to the definition of chrononyms, their specific features and semantic classification. The chrononyms' functions as time or event landmarks in Ken Follett's "The Pillars of the Earth" are identified and described.

Key words: periphery class, chrononym, geortonym, time, event, poetonimosphere, religious holiday.

Серед різноманітних розрядів і класів власних назв особливе місце посідають хрононіми як «провідні темпоральні маркери художнього контексту; без них неможливою є побудова сюжетного руху, образної системи, усіх рівнів художності. Вони є унікальним носієм історичної інформації, акумулятором пам'яті народу про важливі віхи на історичному шляху» [5: 29]. Хрононіми – один з периферійних розрядів онімної лексики, який часто вважають побіжним і не вартим серйозної уваги, і дотепер є мало вивченим і про який у кращому випадку лише згадують.

Вивченням хрононімів займалися такі науковці як: Суперанська О. В., Подольська Н. В., Карпенко О. Ю., Чжоу Шао Бо, Реммер С. А., Немировська О. Ф., Неклесова В. Ю. та ін. Услід за В. Ю. Неклесовою вважаємо, що досі немає єдиної думки щодо чіткого визначення хрононімів серед учених пострадянського простору, а спеціалісти з ономастики англомовних країн взагалі не виділяють хрононіми як такі [4: 64] та хронопоетоніми зокрема. Актуальність нашого дослідження витікає з відсутності уніфікованого визначення терміну «хрононім» та відсутності робіт з вивчення хрононімів у художньому творі та їхньої ролі в створенні часово-подієвих орієнтирів твору. Отже метою нашої статті є дослідити роль хрононімів як часових та подієвих параметрів на прикладі твору Кена Фоллетта "Стовпи Землі". Досягнення цієї мети передбачає порівняння існуючих підходів до визначення хрононіма, встановлення його особливостей, основних функцій та семантичного складу, а також дослідження хрононімів з часової або подієвої точки зору. Виконання цих завдань на матеріалі аналізу хронопоетонімів конкретного твору має внести свій внесок в подальше розуміння цього розряду онімної лексики та його можливості в реалізації творчого задуму письменника.

Згідно з Суперанською О. В., «позначення певних відрізків та моментів часу – хрононіми – це власні назви, різні за своїми характеристиками». Дослідниця виділяє хрононіми, які вказують на регулярно повторювані явища та явища одиничні у своєму роді. Вона також наголошує, що «чим частіше та регулярніше повторюється позначення, тим ближче воно до апелятивної лексики». Суперанська О. В. відокремлює від поняття хрононім назви днів та місяців, що «відносяться до класів та не мають строго визначених об'єктів», назви свят, торжеств, ювілеїв, заходів, кампаній і воєн, але вона згодна з тим, що вони «можуть служити одночасно і своєрідними хрононімами, якщо їх приурочено до певних дат» [10: 197-198].

Дослідниця О. Ю. Карпенко розглядає хрононіми з точки зору когнітивної ономастики і відзначає, що «власні назви, існуючи в ментальних лексиконах різних індивідів, реалізуються в мові як індивідуальні онімичні фрейми» [2: 106-107] та констатує, що «ми говоримо про хрононіми як про назви відрізків часу, оскільки саме час є визначальною прикметою цього онімичного фрейму. Однак фактично хрононім – це не тільки час. Ця власна назва поєднує три компоненти – час, подію (та особлива ознака, що призводить до виділення та номінації певного відрізка часу) й місце (подія відбувається на якійсь території, яка може охоплювати всю земну кулю)» [3: 114]. За її словами, існує лінійне розуміння часу – рух з минулого в майбутнє, і є циклічне – повторюється щороку або щотижня. Відповідно й події та їх назви, хрононіми, теж бувають лінійними й циклічними, повторюваними [2: 207]. Відповідно до цього, дослідниця запропонувала визначення хрононімів як «лінійних або

циклічних назв відрізків часу, відмежованого певною подією (якої завгодно тривалості) і прив'язаними до певної території» [3: 117].

На думку Чжоу Шао Бо, хрононіми «являють собою позначення чітко визначених, хронологічно окреслених відрізків часу та є невід'ємною складовою частиною онімного простору» [13: 9]. Вона поділяє хрононіми згідно з поняттям про час: історичний час – час історії, втілений у тріаді «минуле – сьогодення – майбутнє» й астрономічний час – час річного кола, втілений у цивільному, церковному або народному календарі [13: 10]. Н. В. Подольська визначає хрононім як «власне ім'я історично значущого відрізка часу» [6: 147]. Саме ця дослідниця вводить новий термін, суміжний поняттю «хрононім», – геортонім та визначає його як «назву будь-якого свята, пам'ятної дати, торжества, фестивалю» [6: 48]. Поділяючи в цілому думку вищезгаданих науковців щодо визначення хрононімів, ономаст С. А. Реммер не погоджується з розподілом хрононімів на власне хрононіми та геортоніми та з визначенням хрононімів як власних назв лише історично значущих відрізків часу. Дослідник визначає хрононіми як «особливий розряд власних імен, кожне з яких називає події історії та явища культурного життя, побуту народу, співвіднесені з певним відрізком часу, який (завдяки цим подіям) став важливим моментом в історичному та культурному розвитку народу, людства в цілому. Таким чином, денотат хрононіма – час реальних історичних і культурних подій, або час соціальний, – характеризується: а) чіткими хронологічними межами; б) історичним і соціокультурним значенням для народу чи всього людства» [9: 3]. На думку С. А. Реммера, хрононімами можуть бути найменування: 1) днів, присвячених святому, релігійних свят, постів, а також днів та тижнів, пов'язаних з останніми; 2) загальнонародних і державних свят; 3) історичних періодів, війн і пам'ятних дат, де витоками є історичні події; 4) періодів, що характеризуються особливим суспільно-політичним змістом, і пов'язаних з іменами конкретних історичних діячів; 5) пам'ятних дат, що відбивають національні традиції; 6) конференцій, нарад, зустрічей, що мають історичне значення; 7) дат і періодів, що відбивають особливості культури народу [7: 91].

Вважаємо, що всі підходи до визначення хрононімів є досить правомірними, оскільки хрононіми дійсно являють собою розряд власних назв, що вказує або на певні хронологічно окреслені та історично значущі відрізки часу, який може бути лінійним та циклічним, або на історичні та культурні події, співвіднесені з відрізком часу. Виходячи з того, що головною функцією власних назв є відображення історії та культури народу, національних традицій, особливостей національного побуту, національного менталітету й національно-мовної картини світу [5: 28], ми дотримуємося думки, що і в художньому творі хрононіми — це власні назви, основне призначення яких виступати часовим або подієвим орієнтиром. Науковець С. А. Реммер зазначає, що хрононіми найбільш повно реалізують це призначення, функціонуючи в тексті літературного твору [8: 188], адже «саме зв'язок з культурою народу, перетворює власні імена на виразні засоби художньої літератури. На відміну від реальних ситуацій, у яких національно-культурні риси, розкидані на великій території, по крихтах можна прослідкувати в кожному соціумі, художня література все це концентрує, збільшує й зближує» [11: 127].

Якщо хрононіми в тексті художнього твору виконують дві основні функції: часових орієнтирів і найменування подій, історичних фактів, функціонування хрононімів можна розглядати з подієвої точки зору, або часової. Аналізуючи хрононіми, ужиті Кеном Фоллеттом у творі, застосуємо семантичну класифікацію хрононімів, запропоновану Реммером С. А. Ми також акцентуватимемо увагу на структурних типах хрононімів, адже усі багатоконпонентні хрононіми є апелятивно-онімічними комплексами, у складі яких термінологічний апелятив зазвичай вказує на часовий або подієвий характер хрононіму в тексті твору. Нам також представляється доцільним зазначити кількість хрононімічних одиниць та частотність їхніх ужитків у творі, що сприятиме виявленню частотнішого хрононімічного орієнтира. Варто наголосити, що хрононіми у творі Кена Фоллетта використовуються досить обмежено й нараховують лише 22 одиниці в 110 вжитках, але, безперечно, вони є невід'ємним елементом опису життя та побуту доби Середньовіччя.

На наш погляд, більшість однокомпонентних хрононімів твору «Стовпи Землі», загальна кількість яких у творі складає 9 одиниць у 63 ужитках (40,91 % усіх однокомпонентних

моделей) використовуються саме в якості часових орієнтирів. Так серед однокомпонентних хрононімів зустрічаємо назви релігійних свят (*Christmas* (28 ужитків), *Easter* (8), *Epiphany* (4), *Trinity* (1), *Whitsun* (12)), днів, присвячених святому (*Michaelmas* (3)), постів (*Lent* (5)) – 7 одиниць (77,78%). Усі зазначені релігійні свята використовуються в тексті як часові віхи, тому дуже часто їм передують характерні прийменники *by*, *after*, *before*, *at*, *until*, *past*: ”*By Christmas they were starving*”, ”*I was there at Easter*”, ”... when he set out for Earlcastle on the day *after Epiphany*”, ”*On the Sunday before Whitsun, William Hamleigh got married*” [14: 56, 455, 174, 862]. Для назви свята Трійця письменник використовує дві взаємозамінних форми *Trinity* та скорочену від *White Sunday* – *Whitsun*. Хрононім *Michaelmas* – день або свято на честь Святого Архангела Михайла – також є одним з ключових часових орієнтирів, за яким в той же час закріплено інформацію про побут середньовічних городян: ”... women bathed once a month, and men at Easter and *Michaelmas*” [14: 701]. Оскільки хрононім *Lent* (від англ. ”Великий піст”) передбачає період голодування та покаяння тривалістю в сорок днів від Дня покаяння до Великодня [12: 16], то зовсім не випадково письменник уживає перед ним прийменники *during* або *throughout*: ”*These will deaden our appetites during Lent*”, ”*The king was normally at Winchester throughout Lent ...*” [14: 140, 386]. У тексті твору вжито ще два однокомпонентних хрононіма: свято, що відображує національні традиції (*Hallowe'en*), й пам'ятну дату історичних подій (*Crusades*) – по 1 одиниці в 1 вжитку, тобто по 11,11 % відповідно. Хрононім *Hallowe'en* сприймається двояко: як подія, що має чіткі часові межі, адже відомо, що цей день святкується католицьким світом напередодні Дня всіх святих 31 жовтня, та як її національно-культурне наповнення (з необхідною атрибутикою з гарбуза, солодошів та костюмованих дійств). Бувають випадки, коли хрононім асоціюється більш з подією аніж з хронологією. Таким виявився хрононім *Crusades* – у перекладі з англійської ”хрестові походи”, який перш за все підкреслює подію, а не час: ”*Some men face danger every day, in battle, at sea, and on hazardous pilgrimages or Crusades*” [14: 118]. Як бачимо, однокомпонентні хрононіми виступають часовими орієнтирами твору, акцентуючи реальність зображуваних подій, що співпадає з ствердженням О. Ф. Немировської щодо підпорядкованості хрононімії в жанрі історичної прози законам реалістичного письма та правдивому відображенню історичних подій [5: 30].

Групу двокомпонентних хрононімів, які нараховують 11 одиниць у 45 вжитках та складають 50 % усіх хрононімів твору, також представлено назвами релігійних свят, свят на честь святих та днів, пов'язаних з релігійними святами – 7 одиниць у 33 ужитках (63,64 %) (*Christmas Day*, *Day of Judgement*, *Easter Sunday*, *Judgement Day*, *Michaelmas Day*, *Quinquagesima Sunday*, *Whit Sunday*), назвами свят, що відображують національні традиції та особливості культури й побуту народу – 2 одиниці в 10 вжитках (18,18 %) (*Lammas Day*, *Midsummer's Eve*) та назвами історичних періодів і пам'ятних дат історичних подій – 2 одиниці в 2 ужитках (18,18 %) (*Battle of Lincoln*, *Golden Age*). Більшість моделей хрононімів, які належать до першої та другої підгрупи, створено шляхом додавання до однокомпонентних назв свят лексем *day* або *Sunday*, наприклад, *Christmas Day*, *Easter Sunday*, *Michaelmas Day*, *Whit Sunday*, *Quinquagesima Sunday*, остання назва походить від латин. ”п'ятидесятий”, тобто цей хрононім вказує на п'ятидесяту неділю перед Великоднем. Узагалі назви з лексемою *Sunday* уточнюють час, підкреслюючи, що свято припадає саме на неділю, тобто свято має чітке відношення до певного дня. ”Частина хрононімів має варіанти, що виражається в використанні різних структурних типів одних і тих самих найменувань” [1: 27]. Так у тексті твору вживаються ще дві назви з лексемою «*day*» – *Day of Judgement* або його варіант *Judgement Day* – біблійне ”Судний день”, хрононім, який в першу чергу акцентує увагу на подійній стороні назви, адже ніхто не знає точної хронологічної дати цього дня, але всі знають про події, що мають статися в цей день: оживуть мертві, відбудеться другий прихід Ісуса Христа, і мертві, і живі постануть перед судом божим [17]. Хрононіми *Lammas Day* та *Midsummer's Eve* є відбитком традицій та звичаїв, побуту англійців доби Середньовіччя, вони реалізуються з двох боків: часової та подійної, де подійна сутність розкривається в контексті твору. *Lammas Day* (староангл. ”loaf mass day” – від англ. ”день меси на честь хліба”) святкується 1 серпня і уявляє собою фестиваль першого врожаю [15], *Midsummer's Eve* (від англ. ”передодень середини літа”) – день, пов'язаний з літнім

сонцестоянням, що святкується 21 або 23 – 24 червня [16], обидва свята супроводжуються різними торжествами та змаганнями.

Третю підгрупу складають назва історичного періоду *Golden Age* та пам'ятна дата історичної події *Battle of Lincoln*. Ці два хрононіми акцентують увагу читача не на часі, а на історичних подіях. Перший з п'ятьох історичних періодів – *Golden Age* (від англ. "Золота доба") – значущий для всього людства, період споконвічної злагоди та спокою, гармонії, стабільності й розквіту. У творі письменник порівнює юність настоятеля Філіпа з цією історичною добою: "When he looked back on his *youth*, it seemed to Philip that there had been a brief *Golden Age*, a year or perhaps less, between the end of his rebellion and the onslaught of *fleshly lust*" [14: 96]. Хрононім *Battle of Lincoln* – назва битви – позначається топонімом, за назвою найближчого географічного об'єкта. На перший погляд топонім за формою (просторове позначення) стає хрононімом за змістом (темпоральне позначення). Таке часто буває, адже, за словами О. Ю. Карпенко, хрононіми часто пересікаються з топонімами, оскільки топоніми часто прив'язані до місця, хоча мають зв'язок і з часом. Хрононіми, у свою чергу, називають темпоральні відрізки, але ці відрізки прив'язані до певних територій. На її думку, перетин хрононімів і топонімів є фактичним перетином часу і простору. «Хрононіми – власні назви часових відрізків – подій, що відбуваються в якийсь період і тому локалізовані в часі, а не в просторі. Для події головне: коли? Тому вона й визначається передусім часом, належить до окремого онімічного розряду – хрононімії. Але кожна подія відбувається десь, у якомусь місці. Тому хрононіми мають і просторову локалізацію. Що відбувається в їх найхарактернішому позначенні – топонімічному» [3: 112].

І нарешті до останнього структурного типу хрононімів належать трикомпонентні хрононіми. Їх у творі Кена Фоллетта нараховано лише 2 одиниці в 2 ужитках, що складає 9,09 % усіх хрононімів, ужитих у творі. Трикомпонентні хрононіми включають назви католицьких релігійних свят *All Saints' Day* та *St Augustine's Day* з характерною компонентою *day*, перше на честь усіх святих, що святкується 1 листопада, друге – на честь Святого Августина, філософа та богослова IV – V сторіччя, день якого у католицтві святкують 28 серпня. Обидва свята присвячено святим, але зазвичай у ці дні не відбувається ніяких значних святкувань. Тому зрозуміло, що обидва хрононіми виступають перш за все як часові орієнтири й у тексті твору вживаються з прийменником *on*: "It was done *on All Saints' Day*", "Work stopped at noon *on St Augustine's Day*" [14: 611, 573].

Як показав аналіз, серед 22 вищезазначених хрононімів 14 хрононімів є часовими орієнтирами твору, 3 хрононіми відображують водночас подію та час і 5 хрононімів є подієвими орієнтирами в тексті. Для відображення реального історичного часу та відтворення історичної правди письменник використовує хрононіми відповідно до законів реалістичного письма. Хрононіми у творі Кена Фоллетта виконують функції часових орієнтирів і найменування подій або історичних фактів, допомагають розкрити авторський задум у зображенні культури народу, національних традицій та особливостей побуту. Слід також зауважити, що в творі Кена Фоллетта "Стовпи Землі" використання хрононімів як часових віх переважає, що підтверджує тенденцію, визначену С. А. Реммером [8: 188-189]. Чи є це характерною ознакою ідіостилу письменника, чи це шана добі, в яку відбуваються події твору? Виявлення таких закономірностей уживання хрононімів у творчості Кена Фоллетта потребує подальшого дослідження на матеріалі інших творів письменника.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воронова И. А. Структурно-семантическая характеристика английских хрононимов (на материале учебной литературы) / И. А. Воронова // Тези доповідей і повідомлень Шостої республіканської ономастичної конференції "Описова та прикладна ономастика". – Част. II. – Одеса, 1990. – С. 26-28.
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 378 с.
3. Карпенко О. Ю. Структура хрононімічного фрейму / О. Ю. Карпенко // Записки з ономастики: Збірник наукових праць. – Вип. 11. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 111-118.
4. Неклесова В. Ю. Хрононіми у руслі когнітивної ономастики / В. Ю. Неклесова // Записки з ономастики: збірник наукових праць. – Вип. 12. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 64-73.
5. Немировська О. Ф. Хрононіми як показник історичного часу (на матеріалі роману І. С. Нечуя-Левицького "Гетьман Іван Виговський" / О. Ф. Немировська // Записки з ономастики: Збірник наукових праць. – Вип. 11. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 28-36.
6. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии – М. : Наука, 1988. – 192 с.

7. Реммер С. А. К вопросу об определении хрононимов / С. А. Реммер // Восточноукраинский лингвистический сборник: Сборник научных трудов. – Вып. 2. – Донецк : ДонГУ, 1996. – С. 89-97.
8. Реммер С. А. Употребление хрононимов в тексте литературного произведения / С. А. Реммер // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Вып. 6. – Донецк : Донеччина, 2000. – С. 188-194.
9. Реммер С. А. Хрононіми як особливий розряд власних імен: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2005. – 18 с.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 368с.
11. Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов (Отв. ред. А. П. Непокупный). – М. : Книжный дом "Либроком", 2009. – 256 с.
12. Томахин Г. Д. Американские праздники и народные поверья: Пособие по английскому языку / Г. Д. Томахин. – М. : Стелла, 1994. – 32 с.
13. Чжоу Шао Бо Номінація відрізків часу в різноструктурних онімічних просторах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2004. – 21 с.
14. Follett, Ken. The Pillars of the Earth / Ken Follett. – London : Pan Books, 1990. – 1076 p.
15. Harper, Douglas Online Etymology Dictionary – [Electronic resource]. – 28.11.2011. – Режим доступу http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=Lammas&searchmode=none
16. Harper, Douglas Online Etymology Dictionary – [Electronic resource]. – 28.11.2011. – Режим доступу http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=Midsummer&searchmode=none
17. New American Bible, Gospel of Matthew 25:31-46 – [Electronic resource]. – 28.11.2011. – Режим доступу http://www.vatican.va/archive/ENG0839/_PVY.HTM

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Мініна – аспірант кафедри англійської філології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.
Наукові інтереси: ономастичні дослідження, літературна ономастика.

ДІАЛОГІЧНІСТЬ НАУКОВОГО ТЕКСТУ В АСПЕКТІ РЕДАКТОРСЬКОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Ліна СЕМЕНЕЦЬ (Львів, Україна)

У статті розглядається феномен діалогічності людського слова, його природа та вплив на організацію наукових текстів. Визначаються засоби діалогізації наукового викладу.

Ключові слова: діалогічність, науковий текст, самоорганізація, структура тексту, метадискурс, діалогізація, фрактали.

The article deals with the phenomenon of dialogism in human speech, its nature and influence on the organization of academic texts. The means of dialogization of academic narration are determined.

Key words: dialogism, academic text, self-organization, text structure, metadiscourse, dialogization, fractals.

Наука як сфера людської діяльності є одним з основних чинників, що визначають обличчя сучасної цивілізації. Наукові дослідження і їх результати – наукові праці, винаходи і технології – більше не є лише підпоркою для людства, засобом полегшення праці; навпаки, розробки вчених у процесі наукового прогресу часто докорінно змінювали не лише спосіб життя людини, але і самий її світогляд.

Якщо в англослов'янському науковому суспільстві науковий текст, специфіка його організації та функціонування є об'єктом активного вивчення, то вітчизняні дослідники цікавляться цим феноменом значно менше, ніж феноменом художнього та – останнім часом – публіцистичного тексту. Передусім це пов'язане з історичними обставинами розвитку суспільства, домінуванням у культурі художнього стилю, що нині змінилося пануванням стилю публіцистичного: на зміну владі книги прийшла влада мас-медіа. Друга причина недостатньої вивченості наукового мовлення – позірне обмеженість його сферою рацію, сухість викладу, обмеженість мовних прийомів, що на перший погляд робить науковий текст значно менш цікавим для аналізу порівняно з іншими стилями.

Беручи, однак, до уваги тенденції соціального розвитку в останнє століття, не можемо не погодитись із думкою про те, що науковий дискурс в інформаційному суспільстві посідає одне з ключових місць, якщо не центральне [10]. У постіндустріальному суспільстві, твердить американський соціолог Деніел Белл, центральне положення посідає теоретичне знання як стрижень, навколо якого організуються нова техніка і технології, економічне зростання та розшарування суспільства [Там само]. Наука є двигуном та запорукою прогресу, однією з основних цінностей та товарів інформаційного суспільства; мова ж науки є формою, у якій відбуваються розгортання та організація наукового тексту, і якщо форма ця виявиться недосконалою або неефективною, то і зміст наукового відкриття не зможе повною мірою вплинути на розвиток наукової думки, реалізувати всі закладені в ньому потенції.

Особливо важливим аспектом організації наукового тексту із цього погляду, на нашу думку, є феномен діалогічності. Кожне висловлення, кожне слово в мові необхідним чином спрямоване на діалог із деякою іншою стороною. «Діалогічна орієнтація слова, – твердить видатний російський мислитель М. М. Бахтін, – явище, властиве, звичайно ж, усякому слову. Це – природна настанова будь-якого живого слова. На всіх своїх шляхах до предмета, в усіх напрямках слово зустрічається з чужим словом і не може не вступати з ним у живу напружену взаємодію» [1: 92]. Мета цієї розвідки – визначити сутність діалогічності як невід’ємної властивості людського слова та специфіку її виявів у науковому тексті. Досягнення цієї мети передбачає виконання наступних завдань: з’ясувати природу мовної діалогічності як феномену; визначити особливості відбиття іманентної діалогічності людського мовлення в організації наукових текстів; установити засоби діалогізації наукового тексту.

Вивчення діалогічності розпочалося у 20–30-і роки ХХ ст. в працях Л. В. Щерби, Л. П. Якубинського. У 1940–50-і роки теорію діалогічних відношень розвивали Б. О. Ларін, Н. Ю. Шведова та ін. З кінця 1960-их років, крім загальнотеоретичних праць, з’являються дослідження, присвячені аналізу діалогічного мовлення в різних сферах діяльності: розмовній, художній, науковій, публіцистичній. В українській науці вивченням діалогізму займалися А. П. Грищенко, П. С. Дудик, Н. П. Карпчук, В. І. Кухарева, С. В. Малихіна, Н. В. Шульжук, Н. П. Щербачук та ін.

Діалог у бахтінському розумінні трактується в тому числі й у широкому сенсі – як безпосередня чи опосередкована взаємодія людей, культур, епох, що приводить до породження якісно нової інформації. Як твердить А. Ф. Коп’єв, у теорії М. М. Бахтіна можна виділити два взаємозв’язані значення поняття «діалог»: перше, загальне, полягає в тому, що діалог – це деяка загальнолюдська реальність, умова формування свідомості людини; друге, вужче, значення трактує діалог як подію спілкування людини [6]. М. М. Бахтін писав: «Діалогічний підхід можливий навіть стосовно окремого слова, якщо воно сприймається не як безособове слово мови, а як знак чужої смислової позиції, як представник чужого висловлення, тобто якщо ми чуємо в ньому чужий голос. Тому діалогічні стосунки можуть проникати всередину висловлення, навіть усередину окремого слова, якщо в ньому діалогічно стикаються два голоси». І далі: «Уявімо собі діалог двох, у якому репліки другого співрозмовника пропущені, але так, що загальний сенс аніскільки не порушується. Другий співрозмовник присутній незримо, його слів немає, але глибокий слід цих слів визначає усі наявні слова першого співрозмовника. Ми відчуваємо, що це бесіда, хоча говорить тільки один, і бесіда щонайнапруженіша, оскільки кожне слово всіма своїми фібрами відгукується і реагує на невидимого співрозмовника, вказуючи поза себе, за свої межі, на невимовлене чуже слово» [Цит. за: 8].

Саме людське мовлення виникло з потреби повідомити іншому певну інформацію й отримати на своє повідомлення відповідь. Ця фундаментальна, іманентна властивість людської мови характерна для будь-якого типу дискурсу і для будь-якого тексту як результату дискурсивного акту. Жива дружня бесіда, офіційний протокол, молитва на самоті – будь-яке слово завжди звернене до деякого адресата: безпосередньо присутнього при акті комунікації чи опосередкованого, чи уявного, чи то просто до самого себе; усяке слово прагне бути почутим і зрозумілим, отримати відповідь – створити певний бажаний для мовця ефект. Саме тому, конструюючи повідомлення, адресат керується не лише своїми думками, емоціями та намірами, але й попереднім знанням про аудиторію – її кількісний та якісний склад, особливості мислення, сприймання та культурного фону: «Усяке слово спрямоване на відповідь і не може уникнути глибокого впливу передбачуваного відповідного слова», – твердить М. М. Бахтін [1: 93].

Сутність спілкування, діалогу визначається його конститутивною роллю в пізнанні й самопізнанні: у діалозі відбувається не обмін готовими, раніше створеними внутрішніми смислами, а залучення до процесу спільного творення нового змісту, що змінює і учасників процесу, і їхній світогляд [4: 105]. Вельми цікавим щодо розгляданого явища видається в аспекті редакторського опрацювання феномен наукового тексту як формації з особливо

яскраво вираженим – фактично формально регламентованим – діалогічним опертям на попередній контекст.

Саме існування науки можливе єдино в тому випадку, якщо вчений засновує нові розробки на результатах досліджень попередників і сучасників. Розвиток науки як сфери людської діяльності – складної нелінійної системи, на кожен етап розвитку якої впливають її попередні стани, – виявляється особливо залежним від накопиченої системою пам'яті. Якщо, скажімо, в художньому дискурсі автор може черпати ресурси для творчості з власного духовного досвіду, власного унікального переживання свого суб'єктивного буття, і навіть публіцистичний дискурс віддзеркалює не стільки об'єктивний стан речей, скільки журналістський погляд на нього, то раціоналістичний по суті свій науковий дискурс прагне відтворювати неупереджену істину, осягати не заломлене кризь призму емоцій і забобонів знання про світ-який-він-є. Наукове дослідження ґрунтується передусім на виробленому за століття розвитку наукової думки інтелектуальному багажі людства, на відображеному в наукових працях об'єктивному знанні про світ і людину в ньому, і єдиний спосіб дійти нових відкриттів – спиратися на вже наявні, будуючи свої висновки на фундаменті наявних теорій і підтверджуючи науково зафіксованими фактами.

Кожне нове слово в науковій думці є відповіддю, реакцією на висловлену попередником ідею, яка у свою чергу була породжена як заперечення або розвиток чиеїсь більш ранньої думки. Глибинна, засаднича інтенція наукового тексту – бути кінець кінцем включеним у «великий діалог», послужити черговою сходинкою до досягнення наукової істини, спираючись на яку, подальші покоління учених дійдуть своїх власних висновків. Таким чином, науковий текст завжди є не чим іншим, як реплікою у великому науковому діалозі, відповіддю на безліч попередніх реплік. Науковий текст лише тоді займе своє місце в науковій комунікації, якщо буде почутий і осмислений адресатом – і отримає відповідь, яка розвивала б думку автора або полемізувала з нею. Через те настанова на діалог разом з настановою на досягнення наукової істини є однією із засадничих інтенцій наукового дискурсу.

Необхідна, інгерентно властива науковому тексту настанова на діалог виявляється на всіх його рівнях: від макро- до мікроструктури, від фундаментальних принципів побудови тексту до щонайтонших відтінків семантики тієї або іншої лексеми. Необхідно відмітити, що зарубіжні дослідження взаємодії між автором і читачем у науковому тексті (К. Гайленд, Е. Крісмор, У. Ванде Коппле) звертають увагу переважно на свідомо вживані, експліцитно виражені прийоми організації діалогу між мовцем і реципієнтом, обмежуючись до того ж лише елементами дискурсу, що функціонують відносно всієї пропозиції. Таке звуження предмета, безумовно, видається раціональним з погляду зручності дослідження і чіткості його поля, проте, як ми вважаємо, не дозволяє осягнути глибинну природу діалогічності наукового тексту – явища, яке багато в чому спрямовує хід думки автора і визначає використання експліцитних прийомів діалогізації викладу. Настанова на діалогічність як атрактор задає спектр можливих шляхів розвитку системи наукового тексту, впливає на формування комунікативної стратегії і кінець кінцем визначає обличчя тексту – від загальної його композиції до щонайменшої мовної конструкції.

Розглянемо, яким чином феномен діалогічності виявляється на рівні макроструктури. З погляду редакторської підготовки тексту в очі передусім упадає санкціонована і регламентована інтертекстуальність наукового дискурсу, а саме – формальне відображення діалогу думки вченого з попередниками і сучасниками: обов'язковий для всякого наукового дослідження бібліографічний апарат. Викладаючи свої міркування, учений обов'язково посилається на твердження інших дослідників тієї самої проблеми або ж покликається на певну думку, аби спростувати її власними висновками. Для читача ж список використаної автором літератури є потенційною можливістю ширше вивчити контекст проблеми, ознайомитися з альтернативними думками і на їх базі сформулювати свою власну. Мету, таким чином, досягнуто – оскільки метою всякого наукового діалогу, всякого обміну інформацією є спільний пошук нової істини на основі вже наявної.

Послідовність інформаційних блоків, які складають наукову статтю, вибудовується так, щоб максимально полегшити читачеві сприйняття і розуміння. Якщо письменник може грати

з адресатом, а журналіст – інтригувати, то основний пріоритет ученого – все ж таки найбільш ефективно подання інформації. Так, вступ дає адресатові базове розуміння суті дослідження і його значення в контексті вітчизняної і зарубіжної науки і культури, дозволяючи визначити для себе релевантність пропонованої інформації; постановка проблеми і визначення завдань дозволяють реципієнтові скласти уявлення про структуру дослідження, а також співвіднести проблеми, що піднімаються в роботі, з власними науковими інтересами; послідовний логічний виклад висновків автора має на меті переконати аудиторію в правильності його умовиводів та окреслити перспективи подальших розробок у цьому руслі, відкриваючи таким чином шляхи для продовження діалогу.

Російська дослідниця М. М. Кожина виявляє різновиди діалогічності писемного наукового мовлення в аспекті структури мовленнєвого акту і взаємодії комунікантів, доходячи висновку, що вираження діалогічності надзвичайно різноманітні як у своїх різновидах, так і за рівнем її експлікованості в тексті. Крім того, М. М. Кожина визначає форми (способи) вираження діалогічності, основними з яких вважає наступні: «розмова» з іншою згадуваною особою (особами), ідейними (теоретичними) супротивниками та односторонніми; зіставлення (чи зіткнення) двох і більше різних поглядів, які зазвичай у процесі аналізу оцінюються автором; «розмова» з читачем, запрошення його до співміркувань, прагнення привернути його увагу до змісту мовлення; «розмова» зі своїм об'єктивованим другим «Я», представлена в тексті як діалог-самоаналіз, самоконтроль або – простіше – діалог різних логік з метою перевірки доказу [2].

Закордонні дослідники виділяють в організації тексту – зокрема й наукового – такий компонент, як *метадискурс* (metadiscourse): аспекти тексту, які експліцитно організують дискурс або виражають позицію автора стосовно змісту чи адресата повідомлення [11: 14]. Так, К. Гайленд (США) пропонує наступну класифікацію використовуваних у наукових текстах метадискурсивних засобів: інтерактивні ресурси (стосуються способів, у які автор експлікує структуру тексту відповідно до свого уявлення про ймовірний рівень знання та розуміння читача; ці ресурси полегшують сприйняття тексту) та інтеракційні (залучають читача до співучасті в розбудові тексту, позначаючи явні втручання автора в наукову нарацію: коментарі, оцінки матеріалу). Ці дві великі категорії у свою чергу поділяються на групи. До інтерактивних засобів належать переходи (transitions; виражають відношення між клаузами, наприклад: *окрім того; але; таким чином; і*), фреймові маркери (frame markers; окреслюють межі дискурсивних актів, їх стадії та послідовності: *насамкінець; на завершення; нашою метою є...*), ендофоричні маркери (endophoric markers; посилаються на інформацію, що міститься в інших частинах тексту: *як зазначалося вище; див. мал.; у параграфі 2 та ін.*), евіденціали (evidential; покликаються на інформацію з інших текстів: *згідно з N; X стверджує*), кодові глоси (code glosses; розгортають пропозицію: *a same; наприклад; зокрема; інакше кажучи тощо*). До інтеракційних маркерів відносять хеджі (hedges; пом'якшують категоричність твердження і відкривають можливість діалогу: *можливо; ймовірно; приблизно*), підсилювачі (boosters; наголошують на впевненості мовця або закривають діалог: *фактично; доконечно; очевидно, що...*), маркери ставлення (attitude markers; виражають ставлення автора до пропозиції: *на жаль; ми погоджуємося; дивно, що...*), самозгадування (self mentions; експлікують наявність автора в тексті: *я; ми; мій; наш*) та маркери залучення (engagement markers; ініціюють відкритий контакт із читачем: *звернімо увагу; як бачимо*) [11].

Зауважимо, що переконання читача, на противагу поширеній думці про суху раціональну природу наукового тексту, часто-густо здійснюється не лише за допомогою раціональних аргументів, але і за допомогою гри на почуттях адресата, його сприйнятті образу автора, повазі до наукових авторитетів. Серед перелічених засобів організації тексту до подібних можна віднести хеджі, що «розмивають» однозначність твердження; підсилювачі, які на ній, навпаки, акцентують; маркери ставлення, що відбивають особистий погляд автора на те або інше твердження; самозгадування і маркери залучення, які експлікують приховану в тексті особистість автора та вступають із читачем у відкриту взаємодію, а також евіденціали – посилення на твердження інших учених.

З урахуванням кількісних даних про вживання маркерів діалогічності до ядерних (центральных) належать засоби передавання чужої мови: пряма і непряма мова (цитація); вставні слова, словосполучення і пропозиції, що передають джерело повідомлення, посилання, виноска, а також комплекси «питання – відповідь». Ці засоби наділені повнотою вираження стосунків діалогічності комунікантів та імітації форм власне діалогу і до того ж дуже активно вживаються в наукових текстах. До ядерних відносять також інші засоби, що сприяють формуванню мовного акту спілкування. Найбільш значущими тут виявляються синтаксичні засоби: конструкції спонукального характеру, вставні слова і словосполучення, що виражають семантику згоди, негативні конструкції, складнопідрядні речення з підрядним умови. До периферійних засобів належать: із синтаксичних – вставні конструкції комунікативно-інформаційного характеру, конструкції, що підкреслюють логіку викладу, окличні речення; з морфологічних – видільні частки, вказівні прислівники і займенники. З лексичних засобів до периферії поля належать лексеми, що передають оцінку досліджуваних фактів [3]. Графостилістичні ж засоби оптимізують комунікативний вплив, допомагаючи розмежувати головну та другорядну інформацію, розставити логічні акценти [9].

Настанова на діалогічність, як бачимо, реалізується на кожному рівні, в кожному елементі системи наукового тексту. За допомогою засобів та прийомів цих рівнів відбувається структурування інформації, акцентування на ключових положеннях, залучення реципієнта до наукової співтворчості та його переконування. Будь-який науковий текст є, по суті, діалогом автора з минулим, сьогоденням і майбутнім – і в той же час стислою, скомпресованою відповідно до фрактального принципу організації систем окремою реплікою у великому загальнонауковому діалозі, що відкриває широкі подальші перспективи дослідження організації діалогу в науковому тексті на мікро-, макро- та мегарівні.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Слово в романе // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М. : Художественная литература, 1975. – С. 72–233.
2. Дускаева П. Р. Диалогичность речи письменной / П. Р. Дускаева // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. – М. : Флинта, Наука, 2003.
3. Дускаева П. Р. Категория диалогичности функциональная семантико-стилистическая / П. Р. Дускаева // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожинной. – М. : Флинта, Наука, 2003.
4. Заніздра Н. О. Діалогічність наукового мовлення / Н. О. Заніздра, В. В. Заніздра // Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету імені Михайла Остроградського. – Вип. 2 (43). – Кременчук : КДПУ, 2007. – С. 103–105.
5. Зелінська Н. В. Нова модель наукової комунікації і дискурс / Н. В. Зелінська // Стиль і текст. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 19–27.
6. Копьев А. Ф. Психологичне консультування: досвід діалогічної інтерпретації / А. Ф. Копьев // Питання психології. – 1990. – № 3. – С. 17–25.
7. Курбанова З. Ф. Диалогичность научной прозы в аспекте экспрессивности и прагматики: На материале специальной литературы по физике : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Спец. 10.02.01 – русский язык / З. Ф. Курбанова. – Махачкала, 2004.
8. Руднев В. П. Диалогическое слово // Руднев В. П. Словарь культуры XX века. – М. : Аграф, 1997. – С. 84.
9. Шабуніна В. В. Засоби діалогічної організації науково-навчальних текстів технічної галузі в сучасній українській мові : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Спец. 10.02.01 – українська мова / В. В. Шабуніна. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
10. Ягодзінський С. М. Науковий дискурс в умовах інформаційного суспільства: методологічний і соціокультурний аспекти : Автореф. дис. ... канд. філософських наук. Спец. 09.00.02 – діалектика та методологія пізнання / С. М. Ягодзінський. – К., 2008. – 18 с.
11. Hyland K. Metadiscourse : Exploring Interaction in Writing / K. Hyland. – London and New York : Continuum, 2005. – 230 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ліна Семенець – аспірант кафедри видавничої справи і редагування Української академії друкарства (м. Львів).
Наукові інтереси: едитологія, дискурсологія, семіотика, лінгвофілософія.

ФАНТАСТИЧНИЙ ХУДОЖНІЙ СВІТ ЯК КОГНІТИВНИЙ СКЛАДНИК МАГІЧНОГО У ГУМОРИСТИЧНОМУ ФЕНТЕЗІ

Євгенія УКРАЇНСЬКА (Київ, Україна)

У статті розглянута ієрархія можливих світів, що існує у комічному фантастичному світі творів британського письменника Т. Пратчетта.

Ключові слова: гумористичне фентезі, можливий світ, ієрархія можливого світу.

This paper addresses the hierarchy of imaginary worlds which exists in comic fantasy world of books by the British writer T. Pratchett.

Key words: humorous fantasy, imaginary world, hierarchy of imaginary worlds.

Гумористичне фентезі – особливий тип втілення художнього вимислу; це література, у просторі якої виникає ефект дивовижного, у ній основним та невід’ємним елементом є комічні надприродні та неможливі світи, персонажі та об’єкти, з якими герої та читачі опиняються у більш менш тісних стосунках [3: 21]. Предметом творів гумористичного фентезі є людська душа, внутрішня реальність свідомості, що сягає рівня підсвідомості [13], а рушійною силою таких творів виступає надприродний фактор, надприродні сили, які використовуються для пародіювання ознак інших світів класичного фентезі. Однак, ставлячи перед собою завдання розкриття внутрішнього світу персонажів, розвитку вічного конфлікту добра і зла, гумористичне фентезі у той самий час репрезентує фантастичний художній світ, який є ареною для пародій на кліше класичного фентезі, світ, який не виростає безпосередньо з реального світу і відображає не об’єктивну сутність явищ природи і суспільства, а явища вторинного плану, що є плодом індивідуальної свідомості автора [5:106]. При цьому основною типологічною рисою жанру гумористичного фентезі є те, що розуміння комічного магічного світу як нереального протиставляється не поняттю норми фантастичного світу в героїчному чи епічному фентезі, а поняттям «звичайне», «тривіальне», які належать до канонів та штампів світів інших різновидів фентезі. Це і зумовило вибір **об’єкту** нашого дослідження, яким є комічний можливий світ гумористичного фентезі.

Вигаданий світ у творах цього літературного напрямку можна розглядати з позиції теорії можливих світів. Саме поняття «можливий світ» було запозичене лінгвістами з модальної логіки [4: 180] Можливий світ як **предмет** дослідження є **актуальним** у контексті антропоцентричної парадигми, що передбачає встановлення взаємозв’язку між мовною особистістю та продуктом її мовлення. **Мета** цієї статті – у визначенні основних ідей, які автор циклу романів про Дискосвіт використав для зображення комічного можливого світу. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: виокремити основні ідеї, що були використані автором для творення цього можливого світу, та з’ясувати специфіку їх втілення в образі комічного магічного світу.

Можливий світ – будь-який логічно непротирічний, необов’язково реально існуючий світ. Під можливим світом у філософії розуміють «ймовірний стан буття, що є альтернативним існуючому» [4: 18]. Можливий світ художнього тексту тлумачать як певне ментальне утворення [6: 119; 1: 136-137]; індивідуальну авторську модель реальності [8: 35-42]; світ із своїми фактами, законами та своїми власними підсвітами [12]; світ слів, які проникають у нашу свідомість [9: 37]; світ, який має інші просторово-часові рамки [7: 99; 13: 22; 16: 26]; світ, що не є об’єктивно даним, а сконструйованим когніцією людини [15: 4-7]. Якщо підсумувати ці визначення, то під можливим світом гумористичного фентезі будемо розуміти такий можливий світ, що організований на основі структурних принципів, відмінних від принципів організації реального світу, де стан справ суперечить стану речей в реальному світі, який має свої власні підсвіти, не характеризується прямою проєктивністю та пародіює канони можливих світів класичного фентезі.

У комічному можливому світі можуть інтегруватися різні світи, зокрема, модельований світ (Roundworld), де стан речей відповідає стану справ в реальному світі (фізично і логічно можливий світ) і не модельований світ (неможливий можливий світ Discworld), де стан справ суперечить стану речей в реальному світі [10: 222-223; 14: 257-261].

Приклад 1. *Outside of this particular universe, however, the repercussions of the sudden double-take bounced to and fro across the face of The Sum of Things, bending whole dimensions and sinking galaxies without a trace. All this was however totally lost on Dr Rjinswand, 33, a bachelor, born in Sweden, raised in New Jersey, and a specialist in the breakaway oxidation phenomena of certain nuclear reactors.... Something else was coming up the aisle. Something big and oblong and wooden and brassbound. It had hundreds of legs. If it was what it seemed—a walking chest of the kind that appeared in pirate stories brim full of ill-gotten gold and jewels—then what would have been its lid suddenly gaped open. There were no jewels. But there were lots of big*

square teeth, white as sycamore, and a pulsating tongue, red as mahogany. An ancient suitcase was coming to eat him [CM: 295].

У цьому прикладі спостерігаємо взаємодію двох можливих світів: модельованого (головний герой народився у Швеції, має ступінь бакалавра та ін.) і не модельованого (наявність магічного артефакту «Сундук», який має зуби, ноги, пересувається та є людоджером). Ця взаємодія ймовірного та неможливого (магічного) завдяки своїй абсурдності та нереалістичності викликає сміхову реакцію.

Оскільки в реальному світі існує певна ієрархія, то й у фантастичному можливому світі гумористичного фентезі, що є пародією на світ, у якому ми живемо, також повинна існувати певна ієрархія, що відтворюється в тексті твору. Тобто кожен можливий світ має власний спосіб вербальної об'єктивації, а їх сукупність у творі можна розглядати як цілісну ієрархічну систему [2: 10-11].

Можливий світ художнього тексту гумористичного фентезі Т. Пратчетта має свою структуру, що має ієрархічний характер. Планета Дискосвіт – це неповторний, специфічний мегасвіт, який об'єднує всі інші світи та забезпечує їх семантичну єдність. Розглянемо основні з них:

- Володіння Смерті (Death's domain) – вигаданий можливий світ, який створив для себе один з головних героїв Дискосвіту Смерть (DEATH). Цей світ відображає у собі всі характерні риси, які людство зазвичай йому приписує, тобто є віддзеркаленням наших стереотипів про те, що таке Смерть. Для створення комічного простору існування Смерті, автор не просто наділив цього героя усіма рисами, які йому приписували люди різних епох та різних цивілізацій, але ввів нові, які протирічать нашим стереотипними уявленнями. Смерть не є творцем, тому його дім це лише відтворення речей, які він десь колись бачив.

Приклад 2. *The house even imitated human houses. Death had created a bedroom for himself, despite the fact that he never slept. If he really picked things up from humans, had he tried insanity? It was very popular, after all. Perhaps, after all these millennia, he wanted to be nice.* [Hogfather: 91]

У цьому прикладі Смерть, який на відміну від стереотипних уявлень про немилосердність, похмурість, насправді хоче здаватися людяним та милим чоловіком, намагаючись у своєму домі встановити людські закони.

Усе в його оселі та саду має тільки чорні кольори, які контрастують з черепами, косами, кістями та деревним молотком у вигляді символу річниці смерті «Омега» – основним декоративним елементом маєтку. Навіть великий настільний годинник має маятник, що нагадує косу.

Приклад 3. *...here was a bare wooden corridor outside, with big yellow candles set in holders on the far wall. Mort crept out and sidled along the boards until he reached a staircase. He negotiated that successfully without anything ghastly happening, arriving in what looked like an entrance hall full of doors. There were a lot of funereal drapes here, and a grandfather clock with a tick like the heartbeat of a mountain. There was an umbrella stand beside it. It had a scythe in it...Mort looked around at the doors. They looked important. Their arches were carved in the now-familiar bones motif. Death's garden was big, neat and well-tended. It was also very, very black. The grass was black. The flowers were black. Black apples gleamed among the black leaves of a black apple tree. Even the air looked inky. After a while Mort thought he could see – no, he couldn't possibly imagine he could see . . . different colours of black.* [Mort: 83]

Ці декорації наче повинні створювати атмосферу крипти чи мавзолею, але така перенасиченість сакральними символами має зовсім протилежний ефект – нам перестає бути страшно, а стає смішно, адже, за словами Смерті, цей герой має лише приблизне уявлення про кладовища та подібні їм місця, адже люди помирають зовсім не там.

- Підземні виміри (Dungeon dimensions) – другий вигаданий можливий світ, де існують різні жахливі істоти (Things, Creatures), народжені від кошмарів. На Дискосвіті вважається, що магія послаблює кордони між світами, тому істоти підземних вимірів збираються у місцях, де існує її велике скупчення, і чекають шансу на звільнення двома шляхами – або хтось в голос назве число вісім, яке асоціюється з ними, або хтось із чаклунів про них подумає.

Приклад 4. *“Strange,” it said. “Why can’t he say eight?” Eight, hate, ate said the echoes. There was the faintest of grinding noises, deep under the earth. And the echoes, although they became softer, refused to die away. They bounced from wall to wall, crossing and recrossing, and the violet light flickered in time with the sound. “You did it!” screamed Rincewind. “I said you shouldn’t say eight!” He stopped, appalled at himself. But the word was out now, and joined its colleagues in the general susurrations. Rincewind turned to run, but the air suddenly seemed to be thicker than treacle. A charge of magic bigger than he had ever seen was building up; when he moved, in painful slow motion, his limbs left trails of golden sparks that traced their shape in the air. Behind him there was a rumble as the great octagonal slab rose into the air, hung for a moment on one edge, and crashed down on the floor. Something thin and black snaked out of the pit and wrapped itself around his ankle. [CM: 95]*

У цьому прикладі число «вісім», що є своєрідною роду пародією на сакральне для казок число «сім», асоціюється з жахливими істотами, для яких воно стає сакральним як заклинання, що спричиняє їх появу в нашому світі та пояснює, що саме станеться з героєм, вирішившим назвати це число.

Ці жахливі магичні істоти мають все, щоб налякати читача, але їх головний комічний парадокс у тому, що знищити їх можливо лише не використовуючи магію, тобто магичну істоту можна вбити не магичним способом, наприклад, вспышкою від фотоапарату.

Приклад 5. *“They’re about ripe now, can’t hold them any longer. Everyone smile, please.” There was a flash of light so white and so bright it didn’t seem like light at all. Bel-Shamharoth screamed, a sound that started in the far ultrasonic and finished somewhere in Rincewind’s bowels. The tentacles went momentarily as stiff as rods, hurling their various cargoes around the room, before bunching up protectively in front of the abused Eye. The whole mass dropped into the pit and a moment later the big slab was snatched up by several dozen tentacles and slammed into place, leaving a number of thrashing limbs trapped around the edge. [CM: 103]*

- Бібліотека (L-Space) – третій вигаданий можливий світ у циклі про Дискосвіт. Оскільки ця бібліотека поєднує всі інші бібліотеки, видається можливим дістатися до будь-якої книги через простір, час та всесвіт. Це означає, що у цьому просторі зібрані усі матеріали, які колись існували, існують чи навіть, можливо, існуватимуть у всесвіті, і не обов’язково у формі книжок. Головною персоною у бібліотеці є Бібліотекар, який повинен слідкувати за магичними книгами, що можуть випромінювати магію та пропускати у світ істот з підземних вимірів:

Приклад 6. *It was an awe-inspiring place. Many of the books were magical, and the important thing to remember about grimoires is that they are deadly in the hands of any librarian who cares about order, because he’s bound to stick them all on the same shelf. This is not a good idea with books that tend to leak magic, because more than one or two of them together form a critical Black Mass. And, of course, there is always the half-felt presence of the Things from the Dungeon Dimensions, clustering around the magical leakage and constantly probing the walls of reality. The job of magical librarian, who has to spend his working days in this sort of highly charged atmosphere, is a high-risk occupation. [LF: 27]*

Наведений приклад свідчить про те, що наші уявлення про досить безпечну і просту роботу бібліотекаря виявляються хибними, адже у можливому світі магичної бібліотеки він повинен не тільки володіти інформацією про усі манускрипти, які є у наявності, а ще й ризикувати життям у боротьбі з книгами, щоб не допустити проникнення у світ магичних істот з руйнівними намірами.

- Паразитний всесвіт та Країна Фей (Parasite Universe and Fairyland) – це ще один можливий світ, який існує поза межами минулого та майбутнього, де живуть істоти, що не відчувають впливу часу і тому є трохи божевільними. Головним представником Паразитного Всесвіту є Країна Фей, володіння Королеви Ельфів. На відміну від стереотипних уявлень про цивілізацію ельфів як мудрих та справедливих створінь, ці істоти злі, кровожерливі та похмурі. Їх місце існування – це країна вічної зими, де сонце ніколи не світить, але і ніколи не настає ніч. Ельфи видаватимуться нам страшними, а їх країна похмурою, доки ми не дізнаємося причини її похмурості – від Королеви Ельфів втік чоловік, заснувавши свої власне королівство вічного літа:

Приклад 7. *It ignored them all and strutted slowly to the fallen Queen. Magrat pulled herself to her feet and hefted the axe uncertainly. The Queen uncoiled, leaping up and raising her hands, her mouth framing the first words of some curse— The King held out a hand, and said nothing. Only Magrat heard it. Something about meeting by moonlight, she said later* [LaL: 342].

Комічність описаної ситуації полягає в тому, що, як і звичайні люди, найсильніші та найзліші жінки, королеви можливих світів, які володіють магічними здібностями та стоять на чолі країн чи військ, прагнуть того самого – романтики, і зла королева ельфів відмовляється від заклинань, почувши від чоловіка запрошення на побачення.

- Темна пустеля (Dark desert) – цей магічний можливий світ є комічним зображенням християнського уявлення про Чистилище, тобто це місце між життям земним та загробним. Пустеля є магічною, бо до неї можуть потрапити не тільки мерці, а й живі люди, але вибратися з неї їм буде дуже важко. Як і все, що пов'язане зі Смертю, ця пустеля описується як піщаний шлях чорного кольору, над яким вдень світить чорне сонце, а вночі холодні яскраві зорі. В кінці цього шляху перебуває Правосуддя, але навіть Смерть не знає, де саме це Правосуддя розташоване:

Приклад 8. *And then he realized that it wasn't the corridor he remembered, with its shadows and the grittiness of sand underfoot. That corridor didn't have a glow at the end, that pulled at him like a magnet pulls at an iron filing. You couldn't put off the inevitable. Because sooner or later, you reached the place when the inevitable just went and waited. And this was it. Fri't stepped through the glow into a desert. The sky was dark and pocked with large stars, but the black sand that stretched away to the distance was nevertheless brightly lit. A desert. After death, a desert. The desert... They said: you must walk a desert . . . "Where is this place?" he said hoarsely. THIS IS NO PLACE, said Death . . . all alone . . . "What is at the end of the desert?" JUDGEMENT . . . with your beliefs . . . What have I always believed? That on the whole, and by and large, if a man lived properly, not according to what any priests said, but according to what seemed decent and honest inside, then it would, at the end, more or less, turn out all right. You couldn't get that on a banner. But the desert looked better already.* [SG: 84]

Комічність ситуації в тому, що пустеля втрачає свої магічні властивості як останній, важкий чи легкий, шлях (залежно від праведності життя), якщо людина вірить не заповідям, які пропонує церква як моральні норми поведінки, а сама для себе вирішує, як їй треба жити і що є добре, а що погано.

- Скляний Дім (Glass House) – це магічний можливий світ, який є антропоморфною персоналізацією часу:

Приклад 9. *...PERSONAL. AND YOU HAVE HEARD ME SPEAK OF THE... PERSONIFICATION OF TIME... "You didn't tell me much. She lives in a palace of glass, you once said." Susan felt a small, shameful and yet curiously satisfying sensation in seeing Death discomfited. He looked like someone who was being forced to reveal a skeleton in the closet. YES. ER... SHE FELL IN LOVE WITH A HUMAN... "Well, that sort of thing used to happen a lot in antiquity, didn't it?" said Susan. "Poets were always falling in love with moonlight or hyacinths or something, and goddesses were forever—" BUT THIS WAS REAL, said Death. "How real do you mean?" TIME HAD A SON... And now he realized that glass was not a word to use here. Crystal might be better; or ice—the thin, flawless ice you sometimes got after a sharp frost. Everything was visible only by its edges. He could make out staircases through distant walls. Above and below and to every side, the glass rooms went on for ever. And yet it was all familiar. It felt like home* [ToT: 74].

Приклад демонструє, що Час існує у не як абстрактне поняття, яке вимірюється секундами та миттєвостями, і навіть не як могутня категорія буття, яка керує долями людей, а як звичайна домогосподарка, що закохується, народжує дітей і створює затишну атмосферу у домі.

Отже, комічний можливий світ гумористичного фентезі – це поєднання декількох можливих підсвітів, що сформовано відносно самостійними сюжетними лініями, які у свою чергу окреслюють мікротексти (мікросвіти персонажів), з метою посилення комічного ефекту магічного. Це продукт творчої уяви письменника, який читач відбудовує із частин

інформації, що називаються «ситуативними моделями» [Graeersser, Singer, Trabasso 2008: 338] і звідки він отримує нові знання про певний текстовий всесвіт.

У перспективі подальших досліджень виявлення особливостей художнього втілення комічних елементів магічного у можливих світах Дискосвіту Т. Пратчетта, упорядкування тропів і фігур, задіяних для їх репрезентації, вироблення методики розкриття прихованих смислів, які потенційно закладені в комічних елементах магічного як важливих смислотворчих текстових компонентах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Языкознание. БЭС / [Гл. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд.]. – М.: «Большая Российская Энциклопедия», 2000. – С. 136-137.
2. Бабушкин А. П. Возможные миры в ментальном пространстве языка / А. П. Бабушкин // Язык и мышление: психологические и лингвистические аспекты – М.: Пенза, 2001. – С. 11-12.
3. Ковтун Е.Н. «Истинная реальность» fantasy / Е.Н. Ковтун // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – М.: Из-во МГУ, 1998. - №3. – С. 106-115.
4. Мисник М.Ф. Лингвистические особенности аномалий художественного мира произведений жанра фэнтези англоязычных авторов: Автореф. дис. ... канд. фи-лол. наук: 10.02.04 / М.Ф. Мисник; [Иркутский государственный лингвистический университет, 2006. С. 18. Новейший философский словарь: Изд. 2-е, перераб. и доп. – Минск: Интерпрессервис. Книжный дом, 2001. С. 1280].
5. Плотникова С.Н. Когнитивные принципы создания аномального художественного мира // Проблемы стилистики и прагматики высказывания и текста: Межвуз. сб. науч. тр. Иркутск, 1997.
6. Селіванова О. О.Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.
7. Смушинська І. В. Художній текст як об'єкт лінгвістичного аналізу / І. В. Смушинська // Лінгвістика ХХ століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук, дослідж. і викладання інозем. мов; [Редкол.: В. Акуленко (гов.ред.) та ін.]. – К.: Логос. – 2006. – № 1. – С. 94-103.
8. Степанов Ю. С. Альтернативний мир. Дискурс. Факт и принцип причинности / Степанов Ю. С. // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С.35-73.
9. Холл М. Магия коммуникации. Использование структуры и сознания человека / Холл М. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 352 с.
10. Dolezel L. Heterocosmica: Fiction and Possible worlds / Lubomir Dolezel. – L.: The John Hopkins University Press, 1998. – 339 p.
11. Graeersser A. C., Singer M., Trabasso T. Constructing Interferences during Narrative Text Comprehension / A. C. Graeersser, M. Singer, T. Trabasso // Discourse Studies / [ed. by T. A. van Dijk] – 2-d ed. – London: Sage, 2008. – V 2. – P. 338-390. Manlove, C.N. Modern Fantasy: Five Studies / C.N. Manlove. – N.Y.: Cambridge University Press, 1975.
12. Ronen R. Possible Worlds beyond the Truth Principle [Електронний ресурс] / R. Ronen – 2006. – Режим доступу до статті: [http://www.fabula.org/atelier.php?Possible worlds beyond the truth principle](http://www.fabula.org/atelier.php?Possible%20worlds%20beyond%20the%20truth%20principle)
13. Saka P. How to Think about Meaning / Paul Saka. – Dordrecht: Springer, – 2007. – 271 p.
14. Sorrensen R. Meta-conceivability and Thought Experiments / Roy Sorrensen. // The Arcistructure of the Imagination: New Essays on Pretence, Possibility and Fiction / [ed. by S. Nichols – Oxford, N. Y.: Oxford University Press, 2006. – P. 257-272.
15. Taylor J. R. Introduction: On Constructing the World / J. R. Taylor // Language and The Cognitive Constructing of the World / [ed. by J. R. Taylor, R. E. MacLaury]. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1995. – P. 1-23.
16. Widdowson H. Discourse Analysis / Henry Widdowson. – Oxford, N. Y.: Oxford University Press, 2007. – 152 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Pratchett T. Hogfather. – New York: Harper Collins, 2008.
18. Pratchett T. Lord and Ladies. – New York: Harper Collins, 2008
19. Pratchett T. Mort. – New York: Harper Collins, 2008
20. Pratchett T. Small Gods. – New York: Harper Collins, 1992.
21. Pratchett T. The Colour of Magic. – New York: St Martin's, 1983.
22. Pratchett T. The Light Fantastic. – New York: Harper Collins, 2008
23. Pratchett T. The Thief of Time. – New York: Harper Collins, 2008

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Українська – аспірант кафедри лексикології та стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвопоетика.

КОМПОЗИЦІЯ ДРАМАТУРГІЧНИХ ТЕКСТІВ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Олена УЛАНОВСЬКА (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена аналізу точок зору на проблему композиції тексту драми, що вивчається різними лінгвістичними напрямками. Визначено поняття композиції тексту в різні історичні періоди його розвитку, обґрунтований когнітивний підхід до вивчення композиції драматургічних текстів, а також виявлені складові тексту драми, як елементи його аранжування.

Ключові слова: композиція, текст драми, складові частини, лінгвістичні тенденції, аранжування тексту, співвідношення частин тексту, композиційно-сюжетна структура.

The article focuses on the problem of a drama text composition, investigated in different linguistic paradigms. It reveals and analyses various conceptions of the notion of text composition, suggests a cognitive approach to the study of drama text composition and defines the constituent parts of a drama text arrangement.

Key words: drama text, composition, constituent parts, arrangement, linguistic paradigms, text parts correlation, composition - plot structure.

Проблема вивчення композиції тексту підіймалась багаторазово в різні часи та різними науковими течіями, наприклад, історичною поетикою (О.М. Веселовський, О.М. Фрейденберг), яка тлумачила композицію як серію нанизаних епізодів, "ансамбль сюжетних одиниць", розвиток та втілення сюжетів; когнітивною поетикою (О.П. Воробйова, Л.І. Белехова), в рамках якої композиція розуміється як лінгвокогнітивний конструкт, що існує у свідомості людини й слугує підґрунтям процесу розвитку смислу тексту. Цей конструкт скеровує формування поетичного тексту та обумовлює типи його композиційно-смислової структури [12: 22]. В семантичній поетиці композиція відокремлюється від розуміння її як архітекτονіки, що стосується саме форми організації складових частин та елементів твору, й розглядається як особлива організація змістового аспекту тексту.

Метою цієї роботи є прослідкувати історичний розвиток поняття композиції тексту як предмету лінгвістичного дослідження та еволюцію поглядів на це поняття з різних наукових точок зору.

Під композицією (лат. *compositio* – складання, з'єднання) розуміють форму побудови художнього твору, яка знаходить свій вияв у смислосназуючому співвідношенні окремо взятих його частин [10: 448]. Водночас вона є елементом образності твору, що посилює та підкреслює його смислову суть і естетичну виразність, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, каноном, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата [9: 48]. Композиція виражає взаємини, взаємозв'язок, взаємодію персонажів, сцен, епізодів зображених подій, розділів твору, способів зображення і компонування художнього світу (розповідь, оповідь, опис, портрет, пейзаж, інтер'єр, монолог, діалог, полілог, репліка, ремарка) і перспективи суб'єктів художнього твору (автора, розповідача, оповідача, персонажів) [11: 105].

Під драматургічною композицією розуміють значуще співвідношення частин художнього твору [10: 449], спосіб, за допомогою якого впорядковується драматичний твір (зокрема текст), як організація дії в просторі і в часі. Визначень композиції існує багато, але в них ми зустрічаємо лише два різних за своєю сутністю підходи. Один розглядає співвідношення частин літературного тексту (дискурс персонажів), інший – безпосередньо склад подій, дій персонажів (дискурс постановки).

Основи поняття композиції були закладені в «Поетиці» Арістотеля. В ній він називає частини трагедії, якими слід користуватися як утворюючими, і складові частини, на які трагедія поділяється за обсягом (пролог, епісодій, ексод, хорова частина, а в ній парод і стасім). Пролог – вступний монолог, іноді ціла сцена, яка містить виклад зав'язки сюжету чи вихідної ситуації. Епісодій – безпосереднє розвиток дії, діалогічні сцени. Ексод – фінальна пісня, що супроводжує урочистий вихід хору зі сцени. Хорова частина – до неї входить стасім (пісня хору без акторів), кількість і обсяг стасімів неоднакові, але після третього акту дія рухається до розв'язки; коммос – спільна вокальна партія соліста і хору [1: 103]. Тут ми також виявляємо ті самі два підходи до проблеми композиції. На це ж вказував В.О. Сахновський-Панкєєв, говорячи про те, що одночасно можливо «вивчення композиції п'єси за формальними ознаками відмінності частин (підрозділів) і аналіз побудови, що виходить з особливостей драматичного дії» [9: 165]. Нам же видається, що ці два підходи насправді є етапами в аналізі драматичної композиції. Композиція в драмі одночасно залежить від принципу побудови дії, а він, у свою чергу, від типу конфлікту і його природи. Крім того, композиція п'єси залежить від принципу розподілу та організації літературного тексту між персонажами, і відношення фабули до сюжету.

Розглядаючи загальні принципи, необхідно торкнутися частин композиції, запропонованих Арістотелем. Він перший у теорії виділив частини трагедії, які становлять її

композицію. У всякій трагедії, за Арістотелем, має бути шість частин: сказання (mythos); характери (ethe); мова (lexis); думка (dianoia); видовище (opsis); музична частина (melos) [1: 567]. Перші чотири частини належать безпосередньо до драматургії, дві останні - безпосередньо до подання. Найважливішою з усіх частин Арістотель вважає склад подій (сказання), тому метою наслідування є зображення певної дії, а не якості. На його думку, характери надають людям саме якостей. Арістотель розглядав складові частини подій як найважливішу частину трагедії, а принципи організації подій в єдине ціле, як основи побудови композиції.

З розвитком драматургічного мистецтва початковий розподіл на середину, початок і кінець в техніці драматургії більш ускладнився і на сьогоднішній день ці частини драматичного твору мають такі назви: експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка та епілог. Кожен елемент структури має своє функціональне призначення. Але подібна схема закріпилася не відразу, в принципі суперечки про назви та кількість елементів тривають дотепер. У кінцевому результаті всі автори сходяться на структурі тріади, що лежить в основі драматургічної композиції. Якщо звести всі їхні схеми воедино, то структуру драматичного твору можна виразити таким чином: початок боротьби – хід боротьби – результат боротьби. З цієї схеми ми бачимо, що початок боротьби розкривається в експозиції та зав'язці основного конфлікту. Ця боротьба реалізується через конкретні вчинки (перипетії – за висловом Арістотеля) і становить загальний рух від початку конфлікту до його вирішення. Кульмінація - вища напруга в дії. Результат боротьби показується в розв'язці та фіналі п'єси.

Ці коротко охарактеризовані основні частини композиції драматичного твору не мають раз і назавжди заданої форми поєднання, але кожен раз, поєднуючись по-новому, створюють особливі види композицій. У композиційній викладці подій п'єси розрізняють розбивку дії за актами. Події в актах розташовуються абсолютно по-різному і залежать, насамперед, від форми побудови п'єси.

Поняття композиції є актуальним для всіх видів мистецтв. Воно співзвучне поняттю архітектоніки (від давньогрецького *Ἀρχιτεκτονική* - будівельне мистецтво), яка розглядається як побудова художнього твору і об'єднує в собі співвідношення частин твору, розташування і взаємний зв'язок його компонентів, що утворюють разом деяку художню єдність [7: 26]. Композиція у значенні архітектоніки (аранжування) є власне не лише побудовою сюжету з п'ятьма традиційними ступенями, а й розподіл твору на частини, та чи інша послідовність подій, введення в оповідь різних описів, авторських міркувань і ліричних відступів, групування дійових осіб і т.п. Прийоми архітектоніки складають один із суттєвих елементів стилю, в широкому сенсі й авторського.

Елементи п'єси звісно не об'єднують лише для того, щоб створити драматичний твір, але щоб вони, працюючи разом, через структуру гри, ставали головним фактором практичного впливу. Аранжування драми диктується конкретними вимогами матеріалу, який повинен драматизуватися: схема фарсу може ґрунтуватися на єдиному жарті; релігійна драма може зобразити цілу історію людства. Реалістична драма може зажадати багато передісторій, вставок, символів, спогадів, в той час як у хроніці драматург може повідомити цілу розповідь від початку до кінця. Як бачимо, в межах одного й того самого літературного стилю прийоми архітектоніки змінюються залежно від художнього жанру, причому кожен жанр характеризується низкою специфічних ознак, що вимагають своєрідної композиції. Отже, будь яка композиція, ґрунтуючись на якійсь моделі (у ролі якої виступає задум), спочатку оформулюється як певний «план», покликаний максимально виразити задум автора і основну ідею твору. Композиція на даному етапі підпорядкована завданню розкриття, розвитку і вирішення основного конфлікту. Тому, якщо розглядати конфлікт як зіткнення характерів, композиція – це реалізація конфліктів у драматичній дії, яка в свою чергу реалізується в мові. З когнітивної точки зору композиція – це закон побудови рівнів сенсу в художньому творі. Композиція дозволяє сприйняттю йти від частини до цілого і, навпаки, від одного рівня сенсу до іншого, від первинних значень і смислів до якогось узагальнення. А слідом за Солодовою О. С. вважаємо, що композицію будь-якого художнього тексту слід розуміти як спосіб забезпечення цілісності змісту, сенсу і форми [11: 97]. У результаті цього композиція

тракується як цілісна реалізація композиційно-сюжетної структури, яка відображає художню обробку описаних в тексті подій і композиційно-сміслову структуру, що сприяє розумінню змісту тексту.

Ще ширший погляд на концепт «композиція тексту» засвідчує М. Л. Гаспаров, який вказує, що «у будові будь-якого тексту можна виділити такі три рівні, на яких розташовані всі особливості його змісту та форми: верхній – ідейно-образний, середній – стилістичний та нижній – фонетичний. Розрізняються ці три рівні за тим, якими аспектами нашої свідомості ми сприймаємо явища, що належать до них. Нижній, звуковий рівень ми сприймаємо слухом. Середній, стилістичний рівень ми сприймаємо "почуттям мови". Нарешті, верхній, ідейно-образний рівень ми сприймаємо розумом та уявою» [5: 14-15]. Саме цей рівень структури художнього тексту ми вважаємо провідним та базовим у відтворенні композиційних засад драматургічного твору.

Аналітичний огляд наукових поглядів на теорію композиції тексту в цілому, і драми зокрема, дозволив виділити такі основні напрями її вивчення як структурний (схематичний), семантичний (змістовний) і сюжетний. У кожному з напрямів виявляються явища, що є перспективними в плані дослідження еволюції композиційних принципів побудови драматургічного тексту, що є приводом продовжити наше дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристотель. Етика. Політика. Риторика. Поетика. Категорії / Аристотель. – Минск: Література, 1998, С. 1064-1112.
2. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989. – 406 с.
3. Виноградов В. В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика / В. В. Виноградов. – М.: АН СССР, 1963. – 254 с.
4. Волькенштейн В. Драматургия / В. Волькенштейн. – М.: Сов. писатель, 1960.
5. Гаспаров М. Л. О русской поэзии: Анализы, интерпретации, характеристики / М. Л. Гаспаров. – СПб.: Азбука, 2001 – 480 с.
6. Зунделович Я. Архитектоника // Литературная энциклопедия: Словарь литературных терминов: В 2-х т. — М.; Л.: Изд-во Л. Д. Френкель, 1925. – Т. 1. – С. 75—76.
7. Литературный энциклопедический словарь / [под общ. ред. В. М. Кожевникова и П. А. Николаева]. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 750 с.
8. Ляшик О. А. Жанрова специфіка композиційно-сміслову структури поетичного тексту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі творів американського поетичного ренесансу): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Олена Анатоліївна Ляшик – К., 2006. – 251 с.
9. Сахновский-Панкеев В. А. Драма. Конфликт. Композиция. Сценическая жизнь / В. А. Сахновский-Панкеев. — Л., 1969. — 232 с.
10. Словарь литературоведческих терминов / [ред.-сост.: Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев]. – М.: Просвещение, 1972. – 856 с.
11. Солодова Е. С. Лингвокогнитивные характеристики композиции текста английских сказок Дж. К. Роулинг: дис. ...канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Е. С. Солодова. – Харьков, 2007. – 181 с.
12. Спивак С. М. Имя собственное в композиционно-смысловой структуре стихотворных текстов американской поэзии: коммуникативно-когнитивный подход: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / С. М. Спивак. – К., 2004. – 21 с.
13. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг. – М.: Лабиринт, 1997. – 448 с.
14. Холодов Е. Композиция драмы / Ефим Холодов. – М.: Искусство, 1957.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Улановська – аспірант Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов, викладач кафедри теорії та практики перекладу Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, драматургічний дискурс.

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ХРОНОТОП» В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

Ольга ФОРГІЛЬ (Львів, Україна)

Стаття присвячена вимірам часу і простору в українських та російських замовляннях. Нерозривність поняття часопростір, з одного боку, та можливість окремого розгляду його компонентів, з іншого, лише підкреслюють глибину та складність феномену хронотоп в фольклорних текстах.

Ключові слова: Хронотоп, час, простір, фольклор, замовляння, міфологічний простір, текст.
The article is devoted to measuring of time and space in Ukrainian and Russian incantation. Integrity of the notion Spacetime, on the one hand, and the possibility of separate consideration of every component, on the other, only enhance the depth and complicity of the phenomenon in folklore texts.

Key words: Chronotope, time, space, folklore, incantation, mythological space, text.

Історія дослідження фольклорного тексту на різних рівнях дає можливість побачити його складну гетерогенну замкнену систему, яка шляхом словесного вираження відображає когнітивно-філософські категорії буття. Мета дослідження – аналіз поняття хронотоп як важливої характеристики тексту замовлянь, яка забезпечує сприйняття та формує композицію цього жанру. «Саме вона дає можливість проаналізувати усі найголовніші структурні елементи літературного чи фольклорного твору як цілісну художню систему крізь призму соціальних, історичних, психологічних, культурних чинників у світоглядному ракурсі» [9: 66].

Як філософське поняття часопростір досліджували П. Флоренський та М. Гайдегер. Як універсальну естетичну категорію художній хронотоп розглядали О. Шпенглер та М.М. Бахтін. Саме М.М. Бахтін в 1975 році ввів термін «хронотоп» і започаткував вивчення простору і часу як єдності, що підлягає осмисленню в художньому тексті. Цю традицію продовжили: Копистянська Н. Х., Топоров В. Н., Новікова М. А., Шама І. Н., Лисюк Н. А. та ін. Наше дослідження опирається на праці деяких з названих авторів, а також має загальнофілософське підґрунтя робіт Ф. Кассирера, Б.А. Успенського, Ф. Шварца та ін., що сприяє глибшому аналізу магічного тексту, закони побудови якого відзначаються особливим сугестивним характером.

В межах хронотопу постає ряд питань, найперше з яких – співвідношення категорій «час» та «простір» у фольклорі як репрезентативі архаїчної моделі світу. Як зазначає В. Н. Топоров, «простір не протиставлений часу як зовнішня форма споглядання внутрішній ... час і простір... невіддільні одне від одного, вони формують єдиний просторово-часовий континуум» [11: 231]. Дане твердження не заперечує гетерогенності співвідношення цих понять в різних текстах: «у кожному окремому міфологічному чи фольклорному творі й у кожному окремому жанрі конфігурація часу і простору є особливою, однак закони, за якими будуватимуться відповідні моделі, залишаються незмінними» [6: 7]. Однією з найяскравіших характеристик співвідношення категорій є метафоризоване сприйняття часу, усвідомлення часу через виміри простору: «в міфопоетичному хронотопі час згущується і стає формою простору» [11: 232], «форма» часу виражається в такій мірі, в якій вона здатна знайти собі опору в просторових і предметних визначеннях» [4: 132], таким чином, зміна сприйняття часу від абстрактної категорії до просторової, «позбавляє від неминучої лінійності, робить логіку його розгортання множинною і відносною. < ... > Час постає в якості тексту» [1: 62], тобто перетворюється в об'єкт, що підлягає інтерпретації, джерело суб'єктивізованої інформації як в історичному так і в міфологічному (фольклорному) просторах. Інтерпретація темпоральних вимірів залежить від позиції, тобто прийняття статичної чи динамічної концепції часу. Згідно зі статичною концепцією, «події минулого, теперішнього і майбутнього існують реально і ... одночасно, а становлення і зникнення матеріальних об'єктів – це ілюзія, що виникає в момент тих чи інших змін. Згідно з динамічною концепцією, реально існують тільки події теперішнього часу, події минулого реально вже не існують, а події майбутнього реально ще не існують» [8: 101]. Тексти замовлянь, як вираження особливої фольклорно-міфологічної дійсності, репрезентують темпоральний простір, синкретизуючи обидві концепції часу.

Динамічна концепція притаманна текстам, в яких подієвість сконцентрована в теперішньому моменті часу, який є самодостатнім для розуміння і творення динаміки, оскільки «певний мінімум повноти часу необхідний в будь-якому часовому образі» [3]:

«На синьому морі, на камені ворон сидить, лапами розгрібає, хвостом розмітає, од хрищеного раба Божого Івана всякий пристрїт одганяє» [12: 111];

«На Белом море лежит белый камень, на том камне живут две бабки. Они не шьют не вышиват, а от «Сурацы» помощь дают. Дай Боже на помощь их. Аминь» [2: 52].

Статична концепція реалізовується через осягнення «вчора», «сьогодні» і «завтра» як детермінованих елементів. Причинно-наслідковість в замовляннях має особливий не прямолінійний, а символічний (вибірковий) характер: майбутнє твориться теперішнім через певний конкретний відрізок минулого, вибір якого обумовлений імітативним принципом магії – подібне викликає подібне:

«Летів орел сизокрилий та й сів на колючі груші. Як ту грушу не можна без сокири зрубати, без огню спалити, щоб так не можна переломити жовтої кості, червоної крові, (такої-то) шерсті ломити» [12: 139];

«Умели родить, умели ходить. Не скорбля недуги уходила: светлым месяцем просвещаюсь, замком замыкаюсь, из аминимья аминь. Зародился один, укрепился один; враг сатана, откачнись от раба (...) за три двери, за четыре замки, и замкни все болезни за три двери, за четыре замки, аминь» [2: 31];

«Летел ворон, пал на камень: у раба Божьего (...) кровь не канет. Аминь» [2: 37].

У межах статичної концепції часу відбувається процес історичної інверсії. М.М. Бахтін стверджує, що сутність цього процесу «зводиться до того, що міфологічне і художнє мислення локалізує в минулому такі категорії як мета, ідеал, справедливість, гармонійний стан людини і суспільства. ... Майбутньому належить реальність іншого роду, так би мовити, більш ефемерна, «буде» позбавлено тієї реальності і щільності» [3], оскільки майбутнє «може бути досягнене лише через умовивід, а не досвід» [13: 32]. Інверсія виступає не тільки способом побудови тексту замовлянь, а й сугестивним чинником: перцептивне минуле формує майбутнє з більшою імовірністю, адже тут відображаються події минулого такими, що реально повинні здійснитися в майбутньому, «що насправді є ціллю, повинністю, а аж ніяк не дійсністю минулого» [3]. Тобто минулий час в магічних текстах співвідноситься з майбутнім, це дія наділення буттям потенційної дійсності, в чому і полягає процес інверсії :

«Ишов святой Петро и Павел з Пресвятою Богородицею високих гір ворочати, вниз води спускати, з раба Божого Івана уроків, примовок знімати...» [12: 94];

«Вела баба бычка по огороду на веревочке, веревочка оборвалась, у раба божьего (...) кровь унялась» [2: 37].

Замкнуте коло часу, який ми розглядаємо в замовляння, французький антрополог Ф. Шварц інтерпретує як ритуальне повторення початкового часу: «те, що одного разу відбулося, постійно повторяється» [14]. Для формування бажаної дійсності необхідно вибрати актуальний в даний момент початковий (той, який вже відбувався) момент часу і наділити його буттям.

Особливий тип текстів – «псевдотемпоральні» замовляння, що виконують захисну функцію (небезпека виводиться за межі дійсності). В таких текстах відсутнє повторення. Лінійне (історичне) чи циклічне (міфологічне) сприйняття часу в межах статичної концепції передбачає дане (минуле та теперішнє) та імовірне (майбутнє) – таке, що не суперечить логіці (в т.ч. в межах міфу). Не імовірні процеси, спроектовані на майбутнє, ментально знаходяться поза часом, оскільки події не відбувалися в минулому, не відбуваються зараз і не можуть відбутися в майбутньому, саме тому їх часова локалізація має умовний, псевдоподібний характер:

«Сей сук коли буде розвиватись, листья свою хату покривати, тоді буде в сій хаті цвіркунище кричати. Цур тобі! Пек тобі!» [12: 162];

«Месяц в небе, медведь в лесу, мертвец в гробу; когда эти три брата сойдутся вместе, тогда пусть болят зубы у раба (...)» [2: 43].

Саме граматичне вираження «псевдотемпоральних» замовлянь в майбутньому часі свідчить, що «майбутнє неоднорідне з теперішнім на минулим, і яким би довгим воно не мислилось, воно позбавлене змістовної конкретності» [3]

Реалізовуючись через просторове сприйняття, час надає особливих характеристик власне простору: «простір «заражується» внутрішньо-інтенсивними властивостями часу, втягується в його рух, стає невід'ємно укоріненим в міфі, сюжеті (тобто в тексті), який розгортається в часі» [11: 232].

Усвідомлений простір, визначається поняттям межі, з плином часу межі змінюються і «час стає межею простору» [10: 73]. Аналізуючи магічний текст (чи дискурс), ми можемо говорити про зовнішній та внутрішній простір. Створення зовнішнього, позатекстового «сакрального простору, розглядається як особливий вид творчості» [5: 61], так звана ієротопія. Ієротопія містить категорію «ієрофанія» - «деяке вторгнення священного, в результаті чого із навколишнього космічного простору виділяється якась територія, якій надається якісно нові властивості» [5: 61].

У межах внутрішнього простору тексту відбувається зворотній процес: адресант замовляння входить у сакральний простір, в якому перебувають представники вищої сили, виконують побутові дії і взаємодіють з адресантом:

«В неділю рано Пречиста Діва плугом небо орала, небо орала, руту сіяла. Рута не зійшла, щоб кров не йшла» [12: 52];

«Во имя Отца и Сына и Святого Духа. Пришел старый месяц к новому и говорит: «Возьми у раба Божия (...) репьяный зуб, а дай ему костяной» [2: 43].

Таким чином межі сакрального простору замовлянь розширюються, охоплюючи предмету сферу профануму та об'єкти власне сакруму, органічно поєднуючи їх та гармонійно творячи ефект «космічної» глобальної цілісності.

Основними топічними поняттями текстів замовлянь є поняття шляху та центру. «Мотив міфологічного центру відомий усім східнослов'янським народам і зустрічається не менш ніж в 5-7 % східнослов'янських лікувальних замовлянь. Він широко поширений у східних слов'ян, але зовсім невідомий в замовляннях західних та південних слов'ян» [7: 275]. Центр, як місце дії замовляння, навіть при відсутності лексичної втілення завжди має на увазі як такий, оскільки сама дія передбачає певну форму реалізації в чотирьох вимірах: «не існує жодного досягнення чи творіння духу, яке так чи інакше не співвідносилось би зі світом простору и якимось чином не прагнуло прижитися в цьому світі» [4: 123]:

«Як голубу без очей, так би тобі, раба Божя Марія, за мною без ночей. Аминь» [12: 46];

«Лазарева субота, Златоустов день, у кого болять зуби, щоб те зуби окаменіли и вовеки векав е боліли» [2: 42]

– це є перший тип структури образу центру в замовляннях. Другий тип передбачає словесне втілення простору – центру дії. Таки центр може бути одноплановим:

«Як ці береги не стрічаються так щоб народжений молитвенний Іван не стрічався з хмільним вином» [12: 127],

або ж може підлягати певній структурі градації від більшого (ширшого) члена до меншого (вужчого):

«Ви, стіни, не будьте німі, ви, сволоки, підійміться; лихі речі, лихі мислі, на добре переверніться, бо Іван іде чорним волом, щоб став моїм ворогам язык колом.» [12: 185];

«На Бело море лежит белый камень, на том камне живут две бабки. Они не шьют не вышивают, а от «Сурацы» помощь дают. Дай Боже а помощь их. Аминь» [2: 52].

Модельовання місця дії відповідає вищезгаданому імітативному принципу магії, який може реалізовуватися за допомогою метафори та метонімії. Третій тип образу центру простору замовляння об'єднується з образом шляху, який має структуру концентричних кіл. «Першим колом концентрично побудованого «іншого світу» найчастіше виявляється море, річка чи місто. Іншим колом, що слідує за морем, зазвичай є острів (або відразу камінь). Еквівалентна йому та часто його замінює (особливо при відсутності згадки про море) гора (або гори). Нарешті центральний локус міфологічного світу представлений великою кількістю різноманітних об'єктів, з яких власними назвами можуть володіти камінь, дерева, рідше - церква.» [7: 275]:

«Ишов Господь Бог морем, золотим мостом, стрів мару-покусу: «Згинь маро-покусо». Став Господь Бог суди судити: Господу Богу ногавиці, суддям рукавиці, а чорту перелоги...» [12: 140];

«Стану я, раба Божия (...), благословясь, пойду перекрестясь, из избы дверьми, из двора воротьми. Выйду я в чистое поле, помолюсь и поклонюсь на восточую сторону...» [2: 72].

Отже, об'єднуючи поняття шляху та міфологічного центру текст замовляння формує своєрідну міфологічну фабульність, розв'язка якої повинна вийти за межі тексту і реалізуватися у зовнішньому просторі.

Хронотоп – це особлива взаємодія часу та простору в фольклорі. Сакральний час в замовляннях визначає межі простору в минулому, теперішньому та форму їх в майбутньому; сакральний простір «розширюється», концентрує основну дію в міфологічному центрі, створюючи момент часу (певну точку відліку між «до» і «після»). Така взаємодія категорій забезпечує цілісність сприйняття твору, створює особливу сакральну тональність та реалізує сугестивну дію тексту замовлянь.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авраменко К. Ю. Социальное время как семиотический код / К. Ю. Авраменко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 891. – С. 61–65.
2. Александров Н. П., Александров В. Н., Александров А. Н. Знахари и заговоры: лечебные молитвы / Н. П. Александров, В. Н. Александров, А. Н. Александров. – СПб. : Респект, 1995. – 207 с.
3. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет [Электронный ресурс] / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 504 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/baht_form/index.php
4. Кассирер Э. Философия символических форм / Эрнст Кассирер. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2002. – Т.3 : Феноменология познания. – 398 с.
5. Лидов А. М. Иеротопия. Создание сакральных пространств как вид творчества и предмет исторического исследования [Электронный ресурс] / Лидов А. М. // Иеротопия. Создание сакральных пространств в Византии и Древней Руси / ред.-сост. А. М. Лидов. – М. : Индрик, 2006. – С. 9–58. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/540497/>
6. Лисюк Н. А. Міфологічний хронотоп : Матеріали до курсів “Міфологія”, “Міфологія слов’янська і світова” / Н. А. Лисюк. – К. : Український фітосоціологічний центр, 2006. – 200 с.
7. Луц О. Подієвий склад міфологічного центру всесвіту замовлянь // Література. Фольклор. Проблеми поетики (Присвячений 170-річчю від дня народження Павла Чубинського) / О. Луц. – К. : «Київський університет», 2009. – Вип. 39. – С. 274–285.
8. Молчанов Ю. Б. Проблема времени в современной науке / Ю. Б. Молчанов. – М. : Наука, 1990. – 512 с.
9. Олійник О. Часопросторова проблематика у літературознавчих і фольклористичних дослідженнях / О. Олійник // Міфологія і фольклор. – 2010. – № 3-4(7). – С. 66–71.
10. Пеллегрини П. Смысл пространства / П. Пеллегрини // Семиотика пространства Сб. науч. тр. Междунар. Ассос. Семиотики пространства / Под ред. Баранова А. А. – Екатеринбург: Архитектон, 1999. – С. 69–92.
11. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура / Отв. ред. Т.В. Цивьян. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.
12. Українські замовляння / Упор. М.Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.
13. Успенський Б. А. Избранные труды. Семиотика истории. Семиотика культуры / Успенський Б. А. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – Т.1. – 608 с.
14. Шварц Ф. Сакрализация профанного времени [Электронный ресурс] / Ф.Шварц // Міфологічний простір і час у сучасній культурі. – К., 2003. – (Мат. Міжнар. наук. конф., 12–13 грудня 2003 р.). – Режим доступа: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=3418>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Форгіль – аспірант кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: лінгвокультурологія, етнолінгвістика, лінгвістична генеалогія, дискурсологія.

ПРО ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ ЖАНРУ "ЧИКЛІТ" (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. КІНСЕЛЛИ "МІНІ-ШОПОГОЛІК")

Зоя ЦИГАНКОВА (Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу та характеристиці лексичних особливостей жанру "чикліт" на прикладі роману Софі Кінселли "Міні-шопоголік". Особлива увага приділяється характерним засобам, які відображають сучасний стан англійської мови.

Ключові слова: постфемінізм, емоційно забарвлена лексика, неологізм, окаціоналізм.

This article deals with the analysis and description of lexical peculiarities of the chicklit genre, based on the novel "Mini shopaholic" by Sophie Kinsella. Special attention is paid to characteristic means which describe the modern state of the English language.

Key words: postfeminism, emotional words, neologism, nonce words.

Зміни в економічному, соціально-політичному і культурному житті суспільства початку ХХІ ст. знаходять, природно, своє відображення як у мові, так і в літературі. З'являються нові жанри, серед яких на особливу увагу заслуговує новий напрям у прозі постфемінізму – так званий "чикліт" (в американському варіанті англійської мови слово chick є сленговою назвою дівчини, жінки; lit – скорочення від слова literature 'література'). У творах цього літературного жанру, що з'явився наприкінці минулого століття у США, розповідається про проблеми повсякденного життя сучасної жінки, стосовні кар'єри, родинного життя, успішності.

Незважаючи на нарікання критиків щодо передбачуваних сюжетних ліній і примітивності героїв, романи жанру "чикліт" належать до найбільш тиражованих у світі. Секрет успіху прози постфемінізму полягає, насамперед, у правдивості явищ, зображених у романах, і максимальній наближеності сюжетних ліній до повсякденного життя сучасної жінки.

Велика популярність романів у світі спричинила розподіл жанру "чикліт" на категорії залежно від цільової аудиторії: романи, які присвячені проблемам жінок із надмірною вагою (Bigger Girl Lit), літературу для "кар'єристок" (Career Chick Lit), романи для самотніх жінок,

які живуть у мегаполісі (Single City Girl Chick Lit), романи для жінок пенсійного віку (Hen Chick Lit), для "шопоголіків" (Shopping Chick Lit); для жінок із дітьми (Kids Chick Lit) тощо.

Актуальність дослідження зумовлюється також відсутністю праць, присвячених лінгвістичному дослідженню романів "чикліт". У літературознавчому плані цю тему розглядають Ю. Г. Ремаєва і Н. Ю. Степанова, але лінгвістичні характеристики та особливості творів цього своєрідного сучасного жанру ще не стали предметом окремого дослідження, принаймні у вітчизняному мовознавстві.

Об'єктом нашої розвідки є лексичні особливості романів нового літературного жанру. Предмет дослідження – лексичні засоби, які використовуються у текстах жанру "чикліт".

Матеріалом для цього дослідження став роман однієї з популярних британських письменниць-представників нового літературного напрямку Софі Кінселли "Міні-шопоголік". Цей роман наразі є останнім і характерним твором письменниці з серії пригод про "шопоголіка".

Мета цієї розвідки полягає у визначенні лексичних особливостей роману, особлива ж увага приділяється характерним лексичним засобам, які присутні в романі, тож визначаються їх основні характеристики та особливості їх функціонування.

Автори романів жанру "чикліт" використовують у своїх творах мовні засоби, якими носії мови послуговуються у повсякденному спілкуванні. Це, передусім, емоційно забарвлена лексика, яка здебільшого представлена розмовною лексикою, вульгаризмами, оказіоналізмами. Причиною такого вжитку є, на нашу думку, намагання автора занурити читача в емоційний світ героїв, створити атмосферу невимушеності й дружельюбності. Але, крім особливого лексичного наповнення, характерним елементом "чикліту" є його "...стиль, який має бути кокетливим, приємним, комічним, смішним, фривольним і легким. Це мова, якою користуються жінки у повсякденному житті" [1:3].

Стилістично знижені елементи є одним із найефективніших засобів досягнення експресії. Вживання розмовної лексики у тексті свідчить про комунікативний характер роману, присутність особистісного начала, тобто опис подій, відбувається через діалоги та монологи самої героїні, яка виступає оповідачем. Наприклад: *I can tell you, he got the heebie-jeebies when he saw how long the queue was*. Вираз *to get heebie-jeebies* є розмовним і має значення 'нервувати, бути роздратованим'. Інший приклад демонструє вживання суто британської розмовної лексики: *If my daughter promised you a marquee, I'll supply a marquee. I can't lay on the full monty, you'll have to put it up yourself*. Вираз *full monty* має означає 'все, що бажаєш', він з'явився відносно нещодавно і має не до кінця з'ясоване походження. Існує думка про те, що він походить від виразу *the full Montague Burton* 'костюм, який складається з трьох предметів' (Монтею Бертон – ім'я відомого кравця) [2: 2].

Розмовна лексика найбільшою мірою представлена прикметниками зі словотвірними афіксами *-ish*, *-y*. Суфікс *-ish* указує на частковий ступінь якості й утворює "тактовні" модальні слова, що виступають як оказіональні, якщо мовець не хоче говорити про щось прямо, різко й категорично [3:69]: *Somehow I manage a normalish voice – but I can hardly contain myself*. Завдяки суфіксу *-ish* прикметник *normalish* у цьому контексті означає, що через роздратування героїні її тон був лише наближеним до нормального. Інший приклад із тим самим суфіксом ілюструє окказіональне вживання прикметника: *... Suze can get quite mothertigerish about anyone she loves*. Англійський прикметник *tigerish* 'тигрячий' має також переносні значення 'кровожерливий, лютий'. Автор додає іменник *mother* для того, щоб надати більшої точності й експресивності слову, яке набуває значення 'люта, як тигриця' ("С'юзі як тигриця оберігає всіх, кого любить" – пер. наш – З. Ц.).

Суфікс *-y* вирізняється високою продуктивністю в розмовному слововжитку в англійській мові, у сполученні з іменниками він утворює прикметники, які несуть емоційне, часом іронічне, конотативне значення. Наприклад: *"Don't get so stressy!" I say. «Why is it such a big deal where I bank?»* Прикметник *stressy* у цьому випадку є розмовним варіантом прикметника *stressful*. В іншому прикладі виступає прикметник *Christmassy* у значенні 'різдвяний': *"Winter Wonderland" is being piped out of a nearby speaker and I suddenly feel so Christmassy I can't help closing my eyes, clenching Minnie's hand and wishing*.

Інша група емоційно забарвленої лексики, яка вживається в романі, представлена вульгаризмами. Вульгаризми вживаються з метою посилення експресивності висловлення. Таке слововживання відображає мовні вподобання певної частини суспільства, яка прагне віднайти у стилістично зниженій лексиці засоби адекватної номінації явищ дійсності. Вульгаризми мають переважно негативне оцінне забарвлення. Використання їх у мові як саме такого засобу на сучасному етапі є поширеним стилістичним прийомом. Наприкінці ХХ століття вульгаризми усвідомлювалися певною частиною мовців як особливо виразні, експресивні слова і вирази, що, природно, знайшло своє відображення і в сучасному романі. Наприклад: *Did you buy the whole bloody place? Dad's looking at the sea of plastic bags. або I was so sick of Hollywood bullshitters.*

Стилістично знижена лексика, яка функціонує в романі, сприяє реалізації принципу діалогічного мовлення, тобто встановленню контакту з читачем, а вживання такої лексики є засобом стилізації неофіційного, невимушеного, фамільярного спілкування.

Цікавою складовою авторського стилю роману "Міні-шопоголік" є вживання оказіоналізмів, які мають емоційніше навантаження і є більш насиченими за змістом, аніж слова загального вжитку. Крім того, вони надають додаткової розмовності тексту. Здебільшого оказіоналізми в тексті представлені складними словами. У більшості випадків це цілі синтаксичні структури, поєднані в одну. Наприклад: *Uh-oh. Mum's inhaling with one of her I've-never-been-so-insulted-in-all-my-life breaths. I think Luke must have got some of her genes. The determined, steely, crush-every-obstacle ones.*

Уживання таких конструкцій не є випадковим, це переважно гіперболи, які виступають основним стилістичним прийомом для створення комічного ефекту в романі. У романі зустрічаються як кількісні, так і якісні (образні) гіперболи. Це своєрідна "візитна картка" роману, в якому героїня підходить до вирішення проблем із гумором та самоіронією.

Можна припустити, що вживання лексичних одиниць такого зразка характеризує "жіночість" роману. Оскільки жінкам частіше властива надмірна емоційність, перебільшення, все це, природно, знаходить своє відображення у мові, зокрема у мовленні героїні.

Крім експресивно забарвленої лексики, у тексті роману вживаються неологізми. На думку американського мовознавця П. Макфедриса, неологізм має відповідати таким параметрам: уперше вживатися у письмовому мовленні не раніше 1980 року; не бути зареєстрованим у словниках; бути зафіксованим у трьох різних періодичних виданнях (щонайменше у трьох статтях, написаних трьома різними авторами) [див. 4: 9]. На нашу думку, неологізм не обов'язково має бути зафіксованим у словнику, оскільки "...52% лексики англійської мови ...не задокументовано в стандартних довідниках..." [5: 178]. За допомогою пошукової системи Google нами визначено кількість фіксацій певних лексичних одиниць у словникових статтях, добутих із різних джерел.

Більшість неологізмів, які зустрічаються у тексті, представлені іменниками і відображають соціально-економічні відносини: "*Maybe my identity's been stolen. Or maybe I was **sleep-shopping!***" Вираз не зафіксований у словниках, але в той же час зустрічається в статтях і має значення 'вид лунатизму, коли людина несвідомо під час сну купує товари через мережу Інтернет' (89 фіксацій): "*Next she'll probably invent some form of **anti-shopping.** Like anti-matter or anti-gravity.*" Цей вираз має антонімічне значення відносно слова shopping, реєструється у Wikipedia (197 фіксацій): "*You're saying that if we don't cure Becky, Minnie could turn into a **shopaholic** herself?*" Слово з'явилося у 1984 році, воно зафіксоване у словнику неологізмів Ю. А. Зацного і перекладається як "шопоголік" [6:284]. Інший приклад: "*Since living in Chile, Tom and I have taken the decision to be **zero-consumers**, or as near as possible.*" Зазначений вираз уживається для опису категорії людей, які мінімально витрачають кошти на споживчі товари, натомість отримують потрібне бартером (34 фіксації). "*I said she had to wear something more glam and she got on her high horse and said why should she support **throwaway consumerism** just for one night?*", – у підмові реклами є вираз *throwaway society*, що позначає суспільство, яке одноразово використовує товари (тобто живе за принципом "легше купити нову річ, аніж ремонтувати стару"), словосполучення, яке

використовується в тексті, частково синонімічне і позначає споживчу ідеологію одноразового використання речей (13 фіксацій).

Іншим важливим мовним процесом, який простежується у романі, є активізація використання іншомовної лексики, особливо французької. Ідеться саме про активне вживання іншомовних слів, а не лише про нові запозичення, оскільки поряд із появою запозичень-неологізмів спостерігається інтенсивніше вживання іншомовної лексики. Джерелом інформації про зовнішній світ для героїнь романів жанру "чикліт" є глянцева журналістика, які насичені французькими словами. Здебільшого це лексичні одиниці на позначення предметів одягу, інтер'єру, але зустрічаються слова, належні до розряду загальноновживаних. Використання їх у романі можна пояснити прагненням героїнь вирізнитися, бути модними: *Elinor's dressed in white bouclé, with giant pearls round her neck* (іменник *bouclé* має французьке походження і позначає тканину з пряжі) або *Mum's here and she is going to babysit. I think we need to be à deux, don't you?* (вираз *à deux* має значення 'бути удвох, наодинці'). Вживання останнього виразу додає емоційного забарвлення ситуації, відтінку грайливості та флірту.

Отже, в романі Софі Кінселли "Міні-шопоголік" широко використовується розмовна лексика різних рівнів. Основна мета такого слововживання – створення додаткової експресії та налаштування контакту з читачем. Крім того, в романі представлені неологізми та запозичення, що є словесними рефlekсами змін у сучасному житті людей.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у порівнянні лексичного наповнення романів жанру "чикліт" інших британських, а також американських письменниць.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Chiara Manfrinato. It's a girls thing [Електронний ресурс] / С. Manfrinato, 2005. – Режим доступу: http://www.gala-global.org/en/resources/CcapsManfrinato_EN.pdf
2. Електронний словник. Режим доступу: <http://www.phrases.org.uk/meanings/full%20monty.html>
3. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: уч. для ин-тов и фак-тов иностр. яз. / И. В. Арнольд. – М.: Высш. шк., 1986. – 295 с.
4. McFedries P. Word Spy. The word lover's guide to modern culture / Paul McFedries. – New York: Broadwaybooks, 2004. – 420 p.
5. Jean-Baptiste Michel. Quantitative analysis of culture using millions of digitized books [Jean-Baptiste Michel and others] / J. B. Michel // SCIENCE. – 14 January 2011. – Vol. 331. – P. 176–182. – Режим доступу: <http://www.sciencemag.org/content/331/6014/176.full.pdf>
6. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова книга, 2008 – 360 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Зоя Циганкова – аспірант Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України, викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: сучасна англійська мова, лінгвістичні особливості літератури жанру "чикліт".

РЕКОНСТРУКЦІЯ МОДЕЛІ УЯВНОГО У ТВОРАХ АНГЛОМОВНОГО КЛАСИЧНОГО ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА)

Наталія ЧЕТОВА (Хуст, Україна)

У статті розглянуто проблему реконструкції картини світу у творах Толкіна, описано лінгвокогнітивні процедури моделювання фентезійної картини світу, охарактеризовано основні компоненти моделі уявного в поезії Толкіна.

Ключові слова: фентезійна картина світу, концептуальний простір, модель, уявне.

The investigation deals with the problem of reconstruction of the world mapping in Tolkien's works. The description of linguistic and cognitive procedures of the fantasy world map modeling is given. The main components of the model of the imagined in Tolkien's poetics are analyzed.

Key words: fantasy world picture, conceptual space, model, imagined.

Актуальність обраної теми визначається спрямованістю сучасного мовознавства на осягнення глибинних процесів мовної творчості, у тому числі художньої, на розкриття специфіки художнього тексту, який створює "особливий світ", що може інтерпретуватись шляхом аналізу окремих значущих елементів та їх сукупностей. Нове осмислення

традиційних проблем семантики тексту з позицій когнітивного підходу зумовило актуальність звернення до аналізу лінгвокогнітивних механізмів вербалізації категорії уявного, що є стрижневим компонентом творів жанру фентезі. У ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми відкрилися нові перспективи осмислення і творів Толкіна, зокрема природи уявного в його творах.

Мета статті – розглянути проблему реконструкції картини світу, якою вона постає в толкінівських творах, і описати лінгвокогнітивні процедури моделювання фентезійної картини світу як спосіб реконструкції поетичного світобачення в творах Толкіна. Зазначена мета зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) показати специфіку фентезійної картини світу; 2) побудувати модель уявного в толкінівських творах, спрямовану на з'ясування природи уявного в поезії Толкіна.

Об'єктом дослідження є фентезійна картина світу у творах Толкіна, **предметом** – простір уявного в поезії Толкіна.

Осмислення уявного в творах Толкіна на якісно новому рівні стає можливим у зв'язку з поширенням у когнітивних дослідженнях художньої семантики (О. Воробйова, Л. Белехова, О. Кагановська, В. Ніконова) ідеї про існування *концептуальної картини світу* як системи знань окремої особистості та її вираження через внутрішній лексикон у *мовній картині світу* (О. Кубрякова, В. Телія, Ю. Апресян). В основу розуміння мовної та концептуальної картин світу покладено тлумачення, запропоноване О. Кубряковою: *мовна картина світу* – це проєкція концептуальної системи нашого знання, яка утворена вродженими та набутими у процесі пізнавальної діяльності концептами. Отже, *фентезійна картина світу (ФКС)* – це різновид картини світу як інваріантної моделі. Висуваючи гіпотезу про те, що аспектами реалізації фентезійної картини світу в творах Толкіна є жанровий, текстовий, мовний і концептуальний, вважаємо *концептуальний простір уявного* одним з аспектів фентезійної картини світу.

У сучасному мовознавстві концептуальний простір розглядається як сукупність взаємопов'язаних концептуальних сфер, що відбивають знання людини про певні фрагменти світу. Концептуальний простір уявного в творах Толкіна є макроконцептуальним утворенням, конструйованим шляхом поєднання і взаємодії всіх художніх концептів, які входять у концептуальний простір уявного як частини його внутрішньої форми.

У процесі дослідження творів Толкіна з використанням методики поетико-когнітивного аналізу (О. Воробйова, Л. Белехова, О. Кагановська, В. Ніконова), була висунута гіпотеза про ієрархічну структуру ФКС як моделі інтерпретації письменником вигаданої дійсності, в якій взаємодіють жанровий, текстовий, мовний і концептуальний аспекти її реалізації у творах. Моделювання ФКС відбувається шляхом аналізу циклу Середзем'я Толкіна в кожному із цих аспектів.

Проте вказаним чотирьом аспектам реалізації Толкіном вигаданої дійсності передують фоновий аспект, який розкриває вплив широкого культурного і соціально-історичного контексту на світобачення письменника. В результаті в уявному просторі відбиваються не тільки риси різних цивілізацій, а й багатьох історичних епох. На нашу думку, фоновий аспект дає історико-етимологічне тлумачення досліджуваного поняття. Так, визначення даного поняття, зафіксоване у "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" характеризує уявне як таке, що "не існує в дійсності, а створене уявою, в уяві" [14: 1524]. Подібне визначення знаходимо і в Oxford Advanced Learner's Dictionary: "imaginary – existing only in the imagination or fancy; not real; fancied" [15]. Ця інформація дає пояснення тому, що в загальному мається на увазі під терміном "уявний" і які поняття прийнято відносити до категорії уявного.

Жанровий аспект ФКС визначається поезією англійського модернізму; колективною етнічною свідомістю людей Англії в міжвоєнний період, що зумовила характер світорозуміння Толкіна; тими літературними напрямками (романтизм, критичний реалізм, модернізм), які синтезовані у творчості Толкіна (О. Тихомирова, В. Бойніцький), специфікою жанру фентезі (С. Кошелєв, Н. Мамаєва, О. Колесник, Н. Ситник) як складного і водночас надзвичайного органічного злиття багатьох жанрів: філософсько-фантастичного епосу («Іліада» й «Одіссея» фантастичної літератури), який охоплює всю світобудову,

космологію й історію; сюжетно насиченого пригодницького «роману пошуку» (the quest novel) і запозиченого в міфології «подорожі-кільця»; алегоричної притчі про розтліваючу природу Влади та місце індивідууму в Історії; з любов'ю та професійним знанням створеного фантастичного світу – Середзем'я, населеного як людьми, так і різними міфологічними істотами; оригінальною «лінгвістичною фантазією»; ескапістським фентезі, що містить потужний релігійно-моральний заряд; квазіісторичних хронік, які охоплюють період у десятки сторіч та стосуються доль сотень персонажів; своєрідної «консервативної утопії»; містичного Апокаліпсису, що розуміється в канонічному християнстві (як кінець старого світу та поява світу нового); фольклорної казки, яка використовує мотиви скандинавської, англо-саксонської та інших міфологій. [9: 556-558] Саме синтез всіх цих літературних жанрів знаходить своє відображення в поезиці Толкіна.

Індивідуально-авторський аспект пояснює специфіку розуміння уявного конкретним індивідом та причину його звернення до даної категорії. Оскільки усі лексичні одиниці, що надалі вербалізують й моделюють простір уявного, характеризуються суб'єктивністю автора твору та формуються на основі особистого перцептивного досвіду письменника, ми вважаємо неможливим ствердно говорити про об'єктивність під час формування уявного світу, так як він конструюється та репрезентується за допомогою авторської вигадки, фантазії. Беручи до уваги визначення "вигадки" як "плоду уяви (фантазії) автора, створення сюжетів і образів, що не мають відповідностей у попереднім мистецтві і реальності" [5: 153], ми припускаємо, що більшою мірою через призму авторської уяви Толкіна, аніж його світобачення, відбувається суб'єктивне конструювання уявної дійсності його творів. На цій підставі до п'ятимодульної моделі, запропонованої В. Ніконовою при дослідженні концептуального простору трагічного в п'єсах Шекспіра [6], нами був введений ще індивідуально-авторський модуль, який може спиратись на досвід попередників (фоновий та жанровий модулі) або нівелювати їх й послуговуватись виключно власною уявою і таким чином дати початок новому жанру, що й сталося у випадку з жанром фентезі.

Далі взаємодія фонового аспекту з жанровим, переломлені кризь призму індивідуально-авторського світобачення, знаходять своє вираження у тексті. Текстовий аспект ФКС – це її реалізація у ключових фрагментах тексту фентезі – *контекстах уявного*. Їх виділення зумовлено як змістовим (наявність теми контексту), так і формальним (обсяг контексту) показниками. Семантико-змістові вияви контекстів уявного в нашому дослідженні зводяться до трьох груп текстових явищ – *аномальність змісту тексту*, що видається його автором за нормальність, *логічна суперечливість* та *невизначеність референції*, – які віддзеркалюють розбіжності емпіричного знання устрою реального світу і світу художнього твору. Перекручування текстовим світом ситуацій і становища справ, що існують у світі реальному, іншими словами, порушення онтологічних відповідностей за рахунок *фізичної несумісності* світів (закони природи в актуальному світі й у можливому світі тексту різні) або *логічної несумісності* (в можливому світі тексту не дотримується принцип несуперечливості, при дотриманні цього принципу в актуальному світі) є причиною *когнітивного дисонансу* (Л. Короткова), під яким розуміється інтелектуальний конфлікт, що виникає, коли традиційно усталеним думкам і уявленням суперечить нова інформація (А. Белова). Прикладом такого контексту може слугувати наступне речення, де йдеться про те, що над мешканцями, дружніми народами нависає загроза: "*Soon actual darkness was coming into a stormy sky; while still the great bats swirled about the heads and ears of elves and men, or fastened vampire-like on the stricken.*" [10: 328] Даний фрагмент репрезентує контекст уявного завдяки тому, що в ньому представлені уявні істоти, персоніфіковане зло.

В результаті змістової компресії контекстів уявного (Л. Мурзін, А. Штерн) виявляються *тематичні лінії*, в яких сконцентрована найвагоміша концептуальна інформація. Так, у наведеному вище прикладі перетинаються три тематичні лінії: "боротьба Добра і Зла", "дружба народів / рас", "страх перед невідомим, незрозумілим".

Мовний аспект ФКС – це її вираження засобами мовної (слова і фразеологічні одиниці) і мовленнєвої (вільні словосполучення і речення) репрезентації тематичних ліній у контексті уявного. Такими засобами є експресивно-емотивні й образні звороти, а також авторські

метафори. В семантичній структурі розглянутого контексту уявного превалює конотативний аспект.

Серед мовних / мовленнєвих засобів концептуально вагомим є поняттєве ядро тематичної лінії контексту уявного – *тематична домінанта* (слово / словосполучення / речення), яка позначається *тематичним словом* (М. Городникова). Так, у вищезгаданих тематичних лініях імовірними найменуваннями тематичних домінант "протистояння", "взаємодія", "небезпека" Семантично співвіднесені з тематичною домінантою елементи контексту, які разом з нею розкривають його тему (підтему), називаємо *смісловими релятами* (Дж. Міллер). Кожна тематична лінія містить одну тематичну домінанту і один або кілька смислових релятів. Наприклад, релятами тематичної домінанти "взаємодія" є "дружба", "підтримка", "допомога".

Концептуальний аспект ФКС репрезентовано сукупністю художніх концептів уявного (ХКУ) як ментальних утворень у свідомості Толкіна, системна взаємодія яких формує концептуальний простір уявного в його творах.

Таким чином, концептуальний простір уявного є не тільки одним з аспектів фентезійної картини світу, а й найвищим рівнем абстракції в її ієрархічній структурі, який базується на трьох попередніх.

Застосування основних здобутків в галузі когнітивного моделювання [3] уможливило побудову *моделі уявного* – ментальної конструкції, яка у спрощеній схематичній формі відображає етапи реконструкції фентезійної картини світу в творах Толкіна, що спрямовані на розкриття концептуального змісту цих творів (рис. 1) (за аналогією моделі представленої В. Ніконовою [6]). Багатоаспектність фентезійної картини світу зумовлює моделювання всього інформаційного простору толкінівського тексту, тому модель уявного виявляється комплексною ієрархічною структурою, яка складається з наступних модулів, послідовно пов'язаних між собою: *фонового* (вплив широкого соціально-історичного і культурного контексту, в якому творив Толкін), *жанрового* (зумовленість способу зображення дійсності в творах Толкіна жанровою своєрідністю фентезі), *індивідуально-авторського* (свідомість Толкіна), *текстового* (текстова реалізація ФКС в толкінівських фентезійних текстах), *мовного* (мовні засоби реалізації ФКС) і *концептуального* (втілення проявів свідомості Толкіна в художніх концептах уявного, їхня взаємодія в концептуальному просторі уявного).

Отже, у моделі уявного, що складається з шести модулів (фонового, жанрового, індивідуально-авторського, текстового, мовного і концептуального), віддзеркалюється процес реконструкції фентезійної картини світу в поетиці Толкіна.

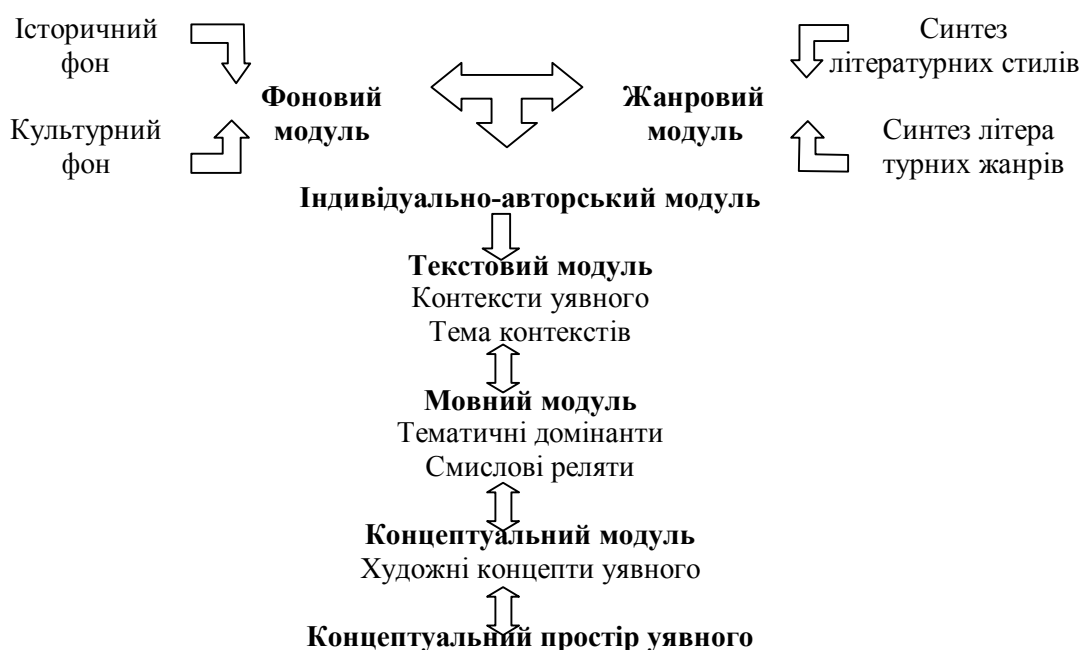

Рис. 1. Модель уявного в поетиці Толкіна.

Таким чином, реконструкція картини світу, якою вона постає у творах Толкіна, потребує комплексного поетико-когнітивного підходу до аналізу авторського тексту. Шляхом виявлення жанрової своєрідності творів Толкіна (жанровий аспект) визначаються контексти уявного; у результаті аналізу текстової реалізації художніх концептів уявного (текстовий аспект) виокремлюються тематичні лінії в контексті уявного; дослідження мовних засобів репрезентації ХКУ (мовний аспект) уможлиблює визначення тематичної домінанти і смислових релятивів як концептуально важливих компонентів контексту уявного; шляхом аналізу семантики тематичної домінанти виявляється тематичне слово як можливе мовне позначення ХКУ, визначається ідентифікація ХКУ у творах Толкіна за допомогою мовних структур (концептуальний аспект). Результатом системної взаємодії художніх концептів є концептуальний простір уявного, у якому реалізовано розуміння письменником уявного, що зумовлене історичними і культурними традиціями епохи та синтезом літературних жанрів.

Своєрідність розуміння Толкіном категорії уявного, яка виявляється в порівнянні художніх концептів уявного з мовними в плані змісту та в плані вираження, становить перспективу подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Л.І. Белехова. – К.: КНЛУ, 2002. – 476 с.
2. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О.П. Воробйова // Вісник Харківського нац. ун-ту. – 2004. – № 635. – С. 18-22.
3. Горднікова М.Д. Когнітивне моделювання при інтерпретації художественного тексту / М.Д. Горднікова. // Когнітивні аспекти лексики (німецький язык): Сб. тр. – Тверь: Тверск. гос. ун-т, 1991. – С. 20-28.
4. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі франц. романістики середини ХХ ст.): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.05 / О.М. Кагановська. – К., 2003. – 502 с.
5. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Гл. ред. и сост. А.Н.Николюкин; Рос. АН. Ин-т науч. информации по обществ. наукам. – М.: НПК "Интелвак", 2001. – 1600 с.
6. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... док. філол. наук: 10.02.04 / В.Г. Ніконова. – Київ, 2008. – 558 с.
7. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поетичі Шекспіра: монографія / В.Г. Ніконова. – Дніпропетровськ: Видавництво ДУЕП, 2007. – 364 с.
8. Селіванова О.А. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Толкін Дж.Р.Р. (1892 - 1973) / Вл. Гаков // Енциклопедія фантастики. / Под ред. Вл. Гакова. – Минск: ИКО "Галаксиас", 1995. – с. 556 – 558.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Tolkien J.R.R. The Hobbit. / J.R.R. Tolkien. – London: Harper Collins Publishers, 2006. – 390 p.
2. Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Ring. / J.R.R. Tolkien. – Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. – 424 p.
3. Tolkien J.R.R. The Two Towers. / J.R.R. Tolkien. – Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. – 352 p.
4. Tolkien J.R.R. The Return of the King. / J.R.R. Tolkien. – Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. – 440 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / В.Т. Бусел. – К.: Перун, 2005. – 1728 с.
2. Oxford Online Dictionary // <http://oxforddictionaries.com>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Чегова – старший викладач кафедри іноземних мов та перекладу Карпатського інституту підприємства.
Наукові інтереси: лінгвістична етимологія, когнітивна лінгвістика, концептологія.

СУЧАСНІ ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ

Олена ЧМІЛЕНКО (Київ, Україна)

У статті розкрито особливості лінгвістичних досліджень англійської літературної казки, виконаних протягом останніх десяти років.

Ключові слова: літературна казка, народна казка, сучасні філологічні дослідження, діахронічний підхід, герменевтичний підхід, лінгвокогнітивний підхід, теорія інтертекстуальності.

This paper addresses the peculiarities of linguistic studies of English literary fairytales, which have been conducted over the last decade.

Key words: literary fairy tale, folktale, modern philological research, diachronic approach, hermeneutical approach, cognitive approach, intertextuality.

Англійська дитяча література – одна з найбільш значимих серед дитячих літератур і одна з небагатьох, яка дала світові найбільшу кількість текстів, написаних у жанрі літературної

казки. Популярні не тільки у Великобританії, але і в інших країнах твори Л. Керролла, А.А. Мілна, П. Треверс у наш час вважаються класикою дитячого читання. Інтерес до англійської літературної казки постійно підтримується нещодавно відкритими увазі українських дітей казками Роалда Дала та творами лауреата численних літературних премій Філіпа Пулмана. Поява культових творів Дж.Р.П. Толкіна і Дж.К. Роулінг, шанувальники яких буквально оживили героїв їхніх творів за допомогою рольових ігор, екранізацій книг і змусили сприймати їх як реальних, сприяла виникненню інтересу вчених до жанру літературної казки і призвела до появи нових досліджень даного явища у філології, кількість яких зросла з початком XXI століття. Саме необхідність огляду таких наукових розвідок і визначає актуальність даного дослідження.

Мета цієї статті полягає у розкритті специфіки лінгвістичних досліджень англійської літературної казки, виконаних протягом останніх десяти років. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: визначити місце англійської літературної казки у дослідженнях сучасних філологів; описати особливості таких досліджень; окреслити перспективи подальших наукових розвідок стосовно даної проблеми.

Якщо проаналізувати кількість та часові рамки досліджень англійської літературної казки, виконаних філологами на теренах колишнього СРСР, то не можна не помітити тенденцію підвищення інтересу до даної проблеми у період з 2006 року і до наших днів. Так, з 2001 по 2005 роки було виконано і захищено 4 дисертаційних дослідження, матеріалом яких виступали літературні казки різних англійських авторів, а починаючи з 2006 року, кількість таких робіт зросла удвічі. При цьому предметами наукових дискусій виступають: власні імена, що функціонують в авторській чарівній казці [5], лексико-семантичні, функціонально-стилістичні та структурні особливості поетонімікону творів для дітей, до яких, звичайно, належать і казки [8], лінгвостилістичні особливості текстів сучасних англомовних літературних казок [10], своєрідність літературної казки з точки зору розгляду використовуваних в ній синтаксичних засобів [3], засоби репрезентації смислових відносин в текстах літературної казки, що виражаються в особливостях сюжетопобудови [12], структурно-семантичні і стилістичні характеристики інтертексту текстів казок [11], способи та засоби реалізації інтертекстуальних зв'язків британської літературної казки на всіх рівнях її структури [7], лінгвістичні сигнали адресованості в дитячій художній літературі [2], лінгвокогнітивні характеристики композиції тексту англійської авторської казки [9], історичний розвиток британської казки [6], механізм зміни дискурсу, який матеріалізується в текстах творів сучасної англомовної дитячої літератури [1].

У цілому слід зазначити, що найчастіше англійська літературна казка досліджується у зіставленні з народною казкою [6; 7; 9; 12], і в цьому зберігається загальна тенденція досліджень літературної казки, незалежно від мови твору. Так наприклад, О.Д. Нефьодова вважає, що особливістю художнього тексту літературної казки є обов'язковий інтертекстуальний зв'язок з фольклорним жанром народної казки та обумовлена ним семантична двоплановість тексту літературної казки, що найбільш яскраво виявляється в елементах його лінгвостилістичної організації. На думку дослідниці, літературна казка не тільки успадковує, але і трансформує жанрово-стильову доміную чарівної народної казки; асимілює семіперсонажну схему чарівної народної казки, до якої належать такі функціональні типи актантів: герой, антагоніст, дарувальник, помічник, принцеса та її батько, удаваний герой; а найяскравішим елементом лінгвостилістичної організації тексту літературної казки, успадкованим у чарівної народної казки, є формули казки [7].

Також у результаті порівняння літературної казки з народною, російська дослідниця А.О. Шевцова виділяє наступні ознаки літературної казки: 1) індивідуально-авторський характер, 2) вторинність по відношенню до фольклорної традиції, 3) синтетичний характер (на відміну від синкретичного у фольклорі), 4) універсальність сюжетів; 5) єдність естетичної та дидактичної функцій [12].

Дослідженням, яке не могло не зачепити питання порівняння літературної казки з народною, є робота І.Ю. Мауткіної, в якій вивчається поетика британської чарівної казки, що дала імпульс формуванню казки літературної. Унікальним є підхід дослідниці до казок О. Уайльда, які вона розглядає з точки зору діахронічного підходу. В її роботі "Історична

поетика британської казки і літературні казки О. Уайльда" системно представлено формування поетики британської літературної казки: від міфологічних витоків через чарівну казку до розвиненої літературної казки кінця дев'ятого століття і казкам О. Уайльда. Автор доводить, що поетика британської чарівної казки бере свій початок у кельтському міфі, звідки походять такі важливі категорії її поетики, як образність, система просторових відносин, категорія чарівного, а сама літературна казка Великобританії являє собою сплав традиційних (чарівно-казкових) і власне-авторських рис [6].

Одним з останніх досліджень тексту казки, є дослідження О.С. Солодової, матеріалом якого виступають авторські казки Дж.К. Роулінг, і в якому доводиться, що жанрова своєрідність тексту цих казок полягає в тому, що будучи авторськими, із домінуючими ознаками казкового жанру, вони інтегрують деякі ознаки фольклорної казки як пражанру, а також психологічного та детективного романів. Але цікавим є ще й те, що дослідниця вперше вивчає композицію тексту англійської авторської казки у руслі когнітивної поетики. Новим також є тлумачення композиції казки як взаємодії сюжетної, смислової структур тексту та їхньої вербальної репрезентації. Робота, виконана в межах когнітивного підходу, розуміє композицію казки постмодерну як лінгвокогнітивний конструкт, який інкорпорує композиційно-сюжетну, композиційно-смислову структури та лінгвістичні засоби їх об'єктивації в тексті. Така єдність забезпечує зв'язність та цілісність тексту й відбиває його змістовний, смисловий та формальний аспекти [9].

Однією з робіт, у яких також застосовано когнітивно-концептуальний підхід до дослідження мовностилістичних особливостей текстів сучасних англійських казок, є дослідження А.О. Тананихіної. Дослідниця доводить, що у художній картині світу сучасної британської літературної казки завжди є два центри, які являють собою два фундаментальних концепти цивілізованого світу - концепт "добро" і концепт "зло", протистояння яких є рушійною силою розвитку сюжету сучасних англійських літературних казок. Мовне вираження парних емотивних художніх концептів "добро" і "зло" представлено діями персонажів казки і виражено лексичними засобами, що мають позитивні і негативні конотації, а також нейтральними мовними засобами, що здобувають позитивні і негативні конотації в контексті [10]. Концептуальний зміст тексту сучасної британської казки створюється за допомогою використання художніх, поетичних засобів мови, і, одночасно, за допомогою прецедентних текстів, які живуть у свідомості письменника; основними стратегіями авторської мови є емотивна характеристика персонажів, яка представлена описом рухів і дій, типових для цих станів.

Серед найостанніших філологічних досліджень літературної казки слід відзначити роботу, в якій вивчається національна специфіка англійської дитячої літературної казки, а також інтерпретація і використання окремих принципів естетики постмодернізму в творах цього жанру. У роботі, яка виконана в рамках літературознавства, автор робить свій внесок у визначення жанрової специфіки літературної казки та стверджує, що її складають оновлені ознаки фольклорної казки: чарівно-казковий хронотоп, система образів, підпорядкована розкриттю конфлікту казки (знову присутнє порівняння з народною казкою), і категорія чарівного [4]. Проте дослідниця відзначає розширення жанрових можливостей англійської літературної казки в епоху постмодернізму, яке автор пов'язує з її початковою інтертекстуальністю (по відношенню до фольклорних джерел і попередньої казкової традиції) і установкою на ігровий принцип, який дає можливість моделювати казкові світи і деконструювати традиційні образи героїв.

Таке цікаве та багатогранне явище, як казка, давно привертає увагу дослідників. Логічно, що інтерес спочатку був прикутий до народної фольклорної казки, адже знайомство з нею було і лишається неминучим (у добромум сенсі слова) для кожного, незалежно від національності та мови. Проте з роками та все зростаючою популярністю літературних казок, увага від народної фольклорної казки частково перемістилась до казки літературної, різноманіття якої дає дослідникам-філологам щедру ниву для наукових розвідок.

Проведений огляд досліджень англійської літературної казки, виконаних філологами протягом останніх десяти років, підтверджує думку, що дослідження англійської казки займають досить вагоме місце серед філологічних досліджень, і дає можливість

охарактеризувати дані розвідки як такі, що обирають предметом дослідження різноманітні аспекти вивчення казки як лінгвістичного та літературного явища в рамках теорії інтертекстуальності, діахронічного, герменевтичного, лінгвокогнітивного підходів. Найчастіше англійська літературна казка досліджується у зіставленні з народною казкою: таким чином визначаються особливості та жанрова своєрідність тексту літературної казки, її ознаки, системно представляється формування поетики англійської літературної казки, а також вивчається її національна специфіка.

Літературні казки з неповторимим художнім світом, оригінальною естетичною концепцією, великим розмаїттям сюжетів, індивідуальною авторською мовою містять великий потенціал для подальших досліджень, серед яких може бути вивчення лінгвокогнітивних засобів вираження виховного потенціалу літературних казок, адже будь-яка казка, безумовно, відображає моральні норми та уподобання того часу, в якому живе автор, а також його особисті погляди.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белоглазова Е.В. Дискурсивна гетерогенність літератури для дітей: когнітивний і лінгво-прагматичний аспекти: автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е.В. Белоглазова. - Санкт-Петербург, 2010. - 41 с.
2. Белоглазова Е.В. Лингвистические аспекты адресованности англоязычной детской литературы: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е.В. Белоглазова. - Санкт-Петербург., 2001. - 16 с.
3. Брандаусова А.В. Основные синтаксические особенности английской литературной сказки: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / А.В. Брандаусова. - М., 2008. - 20 с.
4. Викторова Н.А. Английская литературная сказка эпохи постмодернизма: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 "Литература народов стран зарубежья (английская литература)" / Н.А. Викторова. - Казань, 2011. - 21 с.
5. Гришина И.И. Функционирование имени собственного в кроссвордной логике английской авторской волшебной сказки: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / И.И. Гришина. - Иркутск, 2006. - 21 с.
6. Мауткина И.Ю. Историческая поэтика британской сказки и литературные сказки О. Уайльда: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 "Литература народов стран зарубежья (английская литература)" / И.Ю. Мауткина. - Великий Новгород, 2006. - 20 с.
7. Нефьодова О.Д. Особливості лінгвостилістичної організації тексту британської літературної казки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.Д. Нефьодова. - Х., 2001. - 18 с.
8. Петренко О.Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.Д. Петренко. - Одеса., 2006. - 20 с.
9. Солодова О.С. Лінгвокогнітивні характеристики композиції тексту англійських казок Дж.К. Роулінг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.С. Солодова. — Х., 2008. — 20 с.
10. Тананыхина А.О. Лингвистические особенности современной англоязычной литературной сказки: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / А.О. Тананыхина.- Санкт-Петербург., 2007. - 24 с.
11. Чорновол-Ткаченко Р.С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрала): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Р.С. Чорновол-Ткаченко. - Х, 2007. - 24 с.
12. Шевцова А.А. Метафоризация как средство смыслообразования в тексте литературной сказки: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец.: 10.02.19 "Теория языка" / А.А. Шевцова. - Тверь, 2004.- 22 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Чміленко Олена - аспірант кафедри англійської філології факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: когнітивна стилістика англійської мови.

СТИЛЕТВОРЧІ ФУНКЦІЇ СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ У ПЛАТОНА (НА ОСНОВІ VII КНИГИ "ДЕРЖАВИ")

Мар'яна ШАН (Львів, Україна)

Статтю присвячено дослідженню мовностилістичних особливостей створення образу людини в трактаті Платона "Держава". Виявляються та описуються символи-репрезентанти основних постулатів філософії Платона. Особлива увагу приділяється жанрові твору та семантико-стилістичним особливостям символічних образів.

Ключові слова: поняття людина, символізм, авторський стиль, діалог, Платон, образ Сонця, алегорія печери.

The article reveals linguistic and stylistic peculiarities of the creating of notion "human" in "Republic" by Plato. The representative symbols of the main Plato's philosophical ideas are being investigated and described. Special attention is paid to the genre of the work and to semantic and stylistic characteristics of symbols.

Key words: notion "human", symbolism, author's style, dialogue, Plato, allegory of Sun, allegory of cave.

Носієм пізнання та мови незмінно завжди є людина, хоч “вся людина не вкладається в межі своєї мови...їй доводиться замикаєти у слова свій невловимий дух, щоб...використовувати слова як опору для досягнення того, що виходить за їхні рамки” [7: 349].

Антропологічна тематика виявляє свою актуальність у сучасній лінгвістиці, оскільки характеризується різноплановим аспектом дослідження, виражаючи специфіку індивідуальної та колективної свідомості, світосприйняття, емпіричних здобутків, внутрішніх станів, емоцій та інтелектуальних надбань. Тематика статті зумовлена антропологічним напрямком сучасних лінгвістичних студій, необхідністю репрезентації образу людини у контексті давньогрецької літератури, а також відсутністю спеціальних напрацювань у сфері мовностилістичної специфіки зображення людини у філософському просторі Платона й недостатнім рівнем вивчення семантики лексичних одиниць на позначення поняття “людина”.

Наукова новизна статті полягає у комплексному дослідженні вербальних засобів вираження концепту-образу людини, встановленні особливостей його репрезентації у концептосфері Платона.

Лінгвістичні дослідження в антропологічному спрямуванні здійснювались крізь призму метафори (Арутюнова Н.Д., Склярєвська Г.Н., Глазунова О.І. [3; 16; 6]), аксіології (Арутюнова Н.Д., Телия В.Н. [3;19]), лінгвокультурології (Верещагин Е.М.[4]), етнології [Толстой Н.И., Сорокин Ю.А., Прохоров Ю.Е. [20;17;14]), аналізу культурних концептів (Степанов Ю.С. [18]). Євграфова А. О. узагальнює ці пошуки твердженням про те, що “проблематика мовознавчої науки значно розширилась, коли центром дослідження стала людина” [9:108].

Згідно з висловом І. Рассоха, стиль Платона – це і є його філософія; Платон став тим, хто “вперше в Європі об’єднавши надзвичайно глибоку думку з драматизмом і строгий художній стиль з безкінечним різноманіттям естетичних відтінків...” [15:41-42].

В основі самоексплікації мислителя лежить діалогічний спосіб викладу, для якого притаманна єдність висловленої думки та її сприйняття. Причиною вибору діалогу як способу вираження власних постулатів, на нашу думку, є інтенціональна ознака діалогу (донести до слухача певне повідомлення), цілеспрямованість, намір. Існує також погляд, згідно з яким причина вбачається у характері античної філософії, яка “...немислима без вічною постановки все нових і нових запитань, без напружених пошуків відповідей на них, без пристрасті до сперечань, до найбільш звивистих мисленнєвих прийомів, без захоплення словесними засобами, промовами та квітучою риторикою” [15:41], тому у сприйнятті автора функція діалогу зводиться до “надзвичайно (занадто) рухливого та гарячого драматизму думки” [15:42].

У сьомій книзі “Держави”, описуючи світ та способи його пізнання, Платон вдається до художнього прийому – алегорії. Абстрактну ідею просвіченості людської природи філософ зображає за допомогою образу печери: “Уяви собі, що люди ніби перебувають у підземному, подібному до печери помешканні, до якого на всю ширину печери веде відкритий для світла вхід” [13: VII, 514 b]. Цей символ становить “серце платонівської міфологеми”, що володіє глибинними архетипними значеннями: печера – сакральне пристановище, у грецькій традиції пов’язане з Паном, Ендиміоном, сатирами, німфами; Зевсом-дитиною; також це мотив сонця, що заходить у печеру та його сходу [11]. На думку П. Куликова, у Платона – це метафора умов, в межах яких доступним є лише неістинне, недостовірне, викривлене знання та неповне існування [10]. Рене Генон вказує на зв’язок між символом печери і символікою серця – уособлення чогось потаємного, прихованого від зовнішнього світу [5]. Печера визначає своєрідну лінію поділу між внутрішнім простором особи та світом довколишнім, вона набуває статусу сакрального: те, що відбувається всередині важливіше того, що діється назовні. Необхідність “розміщення” світу думки як несправжнього знання всередині печери вносить драматизм, який характеризує стан людини.

М. Федорів вдало окреслює зв'язок поняття ідеї та людини у творчості Платона: “Ідея у “сократичному діалозі” органічно поєднується з образом людини – її носія. Тому випробування ідеї у ході діалогу є одночасно також випробуванням людини-виразника цієї ідеї. Тобто цей жанр першим в історії європейської літератури вводить героя-ідеолога” [21].

Символічна мовна система Платона становить своєрідний мовно-культурний код. Авторіві притаманний символізм як художній прийом і водночас як іманентна ознака світовідчуття. На різних структурних рівнях його мета тексту функціонують символістичні фігури. Платон кодифікує мову свого твору, інтерпретуючи світ у вигляді печери, а її мешканця – людину, наповнює новими смисловими інтерпретаціями.

Образ людини презентується у Платона найбільш чисельно через лексему | ἄνθρωπος~ [13: VII. 3, 13, 17, 28], яка вживається, як на позначення однієї особи, так і набуваючи рис збірного поняття, репрезентуючи людську природу та спільноту [13: VII.514b, 531a, 518c]. Платон застосовує такі словосполучення, як τοὺς παρ' ἑκείνους – у них, у цих людей (в'язнів) [13: VII.516d, 516b], πρὸ τῶν ἀνθρώπων – людям [13: VII.514b], παρ' ἀλλήλων – інші (у значенні – в'язні, Платон також називає їх співтоваришами) [13: VII.516c], антитези πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων – спершу ...свое чи чуже [13: VII.515a], οἶον εἶκος τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων – одні з тих, що несуть –говорять, а інші –мовчать [13: VII.515a], порівняння ὁμοίους ἡμῖν – подібні до нас [13: VII.515a] – оперування таким лексичним набором дає нам змогу зробити висновки про те, що людина в Платона, зокрема просвітлена людина неодмінно проявляє гуманізм у відношенні щодо решти [13: VII.516c]. Соціальна іпостась людини – образ особи, яка виросла, виховалась у соціумі та продовжує у ньому розвиватись, автор демонструє взаємозв'язки між членами людської спільноти.

Символ людини, крім загально-суспільного, колективного наповнення, забарвлений конотаціями внутрішньо-індивідуального. Вербально Платон реалізовує концепт “людина” через духовно-ментальне явище – \bar{O} у c/ (“душевні якості, характер, вдача” [8]). Душа – це той порив у людині, який веде її до “межі” – ідеї блага, при цьому персоніфікується. Платонівське вчення розглядає людську душу як таку, що належить до світу ідей: “εἶναι ... πάντων ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἐν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τοῦτου κύριον τεκοῦσα, ἐν τε νοητῷ αὐτῇ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη, καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ” [13: VII.517b-c]. Наше тіло, що належить до матеріального світу, є далеко не вічним й піддається руйнації часом. З цієї причини наші відчуття є невіддільною частиною тіла, тому ми теж не можемо їм повністю довіряти. Проте в людській природі також є закладена безсмертна (нематеріальна) душа.

Про людей, що використовують власні природні здібності для корисливих цілей, які “направляють погляд душі вниз” [13: VII.519b], мислитель каже вважає, що вони наповнені τὸ ψυχάριον, а \bar{O} у c/; він “нагороджує” їх епітегами “непросвічені” та “несвідомі в істині”: “ἢ οὐπω ἐννεονήκας, τῶν λεγομένων πονηρῶν μὲν, σοφῶν δέ, ὡς δριμύ μὲν βλέπει τὸ ψυχάριον καὶ ὄξέως διορᾷ ταῦτα ἐφ' ἃ τέτραπται...” [13: VII.519a].

Повернути душу від сутінкового дня до істинного дня буття (що закладено у прагненні до мудрості) можливо за допомогою речей, які спрямовують душу вгору – пізнання, розмірковування, що формують думку, а також віра й уподібнення. Дві останні утворюють мислення – душевне піднесення в область недосяжного для розуму [13: VII.523a, 523d, 524b, 525c]. Володаркою ж у цій області є ідея блага, від якої залежить істина та розуміння [13: VII.525a]. Ментальний рівень представлений лексемами – | I3go~ [13: VII. 533b, 534], | no\$~ [13: VII.522c, 532a-b): διὰ τοῦ λόγου ἐπ' αὐτὸ ὃ ἔστιν ἕκαστον ὀρμᾶν [13: VII.532a]. Остання лексема використовується також у складі антитези: “... ἐπ' αὐτῷ γίνεται τῷ τοῦ νοητοῦ τέλει, ὡς περ ἑκείνος τότε ἐπὶ τῷ τοῦ ὁρατοῦ” [13: VII.532a]. Сфера ментального у сьомій книзі твору безпосередньо пов'язана з гносеологічним потенціалом: “ἢ δέ γε... λύσις τε ἀπὸ τῶν δεσμῶν καὶ μεταστροφῆ ἀπὸ τῶν σκιῶν ἐπὶ τὰ εἶδωλα” [13: VII.532b]. Людські можливості пізнання згідно Платонівського вчення спрямовані на осягнення істини [13: VII.532b, 533a]. Символічним вираженням морально-етичних пошуків людини – верховної ідеї блага є Сонце – “причина всього правильного і прекрасного” [12: 8], у тексті супроводжується антитезами

ἐκ τοῦ καταγείου εἰς τὸν ἥλιον [13: VII.532 b] та порівняннями δι' ἑτέρου τοιοῦτου φωτὸς ὡς πρὸς ἥλιον [13: VII.532b].

Образ людини в інтерпретації філософа реалізується через фізіологічний компонент – зовнішню, видиму оболонку – τὸ σῶμα “тіло” (у Платона засвідчені значення цієї лексеми як сукупність, система [8]), протиставляється душі: “καὶ ἐπαναγωγὴν τοῦ βελτίστου ἐν ψυχῇ πρὸς τὴν τοῦ ἀρίστου ἐν τοῖς οὖσι θεάν, ὡσπερ τότε τοῦ σαφεστάτου ἐν σώματι” (антитеза) [13: VII.532c];

“οἱ μὲν γὰρ τοῦ σώματος πόνοι βίᾳ πονοῦμενοι χεῖρον οὐδὲν τὸ σῶμα ἀπεργάζονται, ψυχῇ δὲ βίαιον οὐδὲν ἔμμονον μάθημα” (метонімія) [13: VII.536e].

Людина як мікрокосмос у рецепції Платона пізнається через аксіологічні епітети: τοιοῦτους ἄνδρας, αὐτούς – цим (видатним) людям [13: VII.519e, 520a, 519d], συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ – забезпечує єдність всіх громадян, щоб вони були взаємокорисні один одному [13: VII.519e], θανμάσιοι – достойніші [13: VII.526a], τοὺς χρηστοὺς – про тих добрих людей [13: VII.531b], οἱ τε φύσει λογιστικοὶ εἰς πάντα τὰ μαθήματα ὡς ἔπος εἰπεῖν ὅξεῖς φύονται – люди з природними властивостями до рахунку легко засвоюють й інші науки [13: VII.526b]; компаративи: ἄμεινόν τε καὶ τελεώτερον ἐκείνων πεπαιδευμένους καὶ μᾶλλον δυνατοὺς – ви виховані краще і досконаліше, ніж ті філософи, і здатні краще займатись і одним, й іншим [13: VII.520b]; вербальні конструкції – такі, що відповідають справедливій вимозі законів – піклуватися про інших, багатий добродійним і розумним життям (у цьому значенні прирівнюється до прикметника εὐδαιμόνων – щасливий, успішний, під покровительством благого божества [8]).

Соціальний рівень реалізації образу людини тісно пов'язаний з її національним призначенням – образ людини-громадянина насичений рисами вірності та любові до власного призначення [13: VII.521b], діяльністю задля спільного блага [13: VII.521b], прагненням до мудрості [13: VII.521c], благородністю [13: VII.536a], мужністю [13: VII.535a-b], стійкістю в науках, на війні та у всьому, що приписано законом [13: VII.537d]. Структурний поділ суспільства є частково кастовим, оскільки особистісні риси визначають рівень соціального поступу [13: VII.525b, 541, 535a]: “πολεμικῶ μὲν γὰρ διὰ τὰς τάξεις ἀναγκαῖον μαθεῖν ταῦτα, φιλοσόφῳ δὲ διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπτερον εἶναι γενέσεως ἐξαναδύντι, ἢ μηδέποτε λογιστικῶ γενέσθαι” [13: VII.525b]. Детальний розгляд суспільної структури у трактаті супроводжується питаннями виховання, сімейних функцій [13: VII.538] і гендерного аспекту [13: VII.540d]. На думку Платона, рівень розвитку людини визначає ступінь поступу держави: “ἔχουσιν ἡμῖν οἱ λόγοι περὶ τε τῆς πόλεως ταύτης καὶ τοῦ ὁμοίου ταύτῃ ἀνδρός; δῆλος γάρ που καὶ οὗτος οἷον φήσομεν δεῖν αὐτὸν εἶναι” [13: VII.541b].

У трактаті Платона стилістичні особливості мають риторичний мотив. Найбільш домінантним художнім засобом у Платона виявлено порівняння – ὡσπερ ἐν σμίνεσιν ἠγεμόνας τε καὶ βασιλέας ἐγεννήσαμεν [13: VII.520b], αὐταὶ ἀλλήλων ἀδελφαί [13: VII.530d], ὡσπερ οἱ ἀστρονόμοι, πονοῦσιν; ταῦτὸν γὰρ ποιοῦσι τοῖς ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ [13: VII.531a, 531c], καὶ τῷ ὄντι ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῶ τινι [13: VII.533d], καὶ τὸν νῦν βίον ὄνειροπολοῦντα καὶ ὑπνώπτοντα [13: VII.534c], ὡσπερ σκυλάκια [13: VII.539b], εὐχερῶς ὡσπερ θηρίον [13: VII.535e], ὡς εὐδαίμοσί τε καὶ θεοίς. [13: VII.540c]. Автор часто використовує підсилені епітети ὁ τυχῶν καὶ οὐδὲν προσήκων [13: VII.539d], εἰ μὴ πάνυ εἴη φύσει ἐπιεικής [13: VII.538b], персоніфікація ὅταν τὸν οὕτως ἔχοντα ἐλθὼν ἐρώτημα ἔρηται [13: VII.538d] та паралелізм οὖν αὐτόθεν πρὸς ποτέρους διαλέγη [13: VII.528a].

Використання символічних образів у Платона забезпечує вираження:

- смислотвірної функції – когнітивний простір людини забезпечується семантичним змістом лексичних одиниць: “смислотвірна здатність людини є єдиною творчою силою людського буття, а сам процес “олюднення” людини є створенням сукупності смислів (ї їх комбінацій), що містяться в усіх аспектах життєдіяльності людини (тілесному, духовному, соціальному)” [1].

- культуромісної – лексичні одиниці, виступають носіями “культурних смислів” перетворюються в особливі знаки – знаки-символи: “... надання смислу будь-якій людській дії чи вчинкові є діянням культури” [1].

- інтенціональної функції – система тропів, які використовує Платон, має на меті привернути увагу читачів щодо окремих аспектів проблематики поняття людина, викликати відповідні реакції. На думку Льюїса Кемпбелла, “Жоден великий автор прозових творів не володів подібною силою методів адаптації висловлювання до способу думок чи уявлень. Без порушення гармонії, він (Платон) часто переходить від надзвичайної простоти до незвичайної складності, відповідно до предмету дискусії й духу, з яким він до нього наближається” [22: 166]. Дослідник виділяє у Платона: просту нарацію, пишномовну нарацію, уривки морального піднесення, питання-відповіді та безперервну діалектику. Зображення алегорії печери він відносить до опису з використанням “багатої” мови: “такі речення – довші, й більш ускладнені поясненнями, ілюстраціями, сентенціями, рефлексіями, та побічними твердженнями...при цьому зберігається природність та правдоподібність” [22:167]. На його думку, стиль Платона відзначається розмовною жвавістю й свободою і водночас діалектичною точністю.

Зміст філософської системи Платона репрезентується символічними образами – печери, Сонця та ідеї людини. Антропологічний символ є полі-компонентним, та знаходить своє вираження у трактаті завдяки ментальному, фізіологічному, морально-етичному, соціальному та індивідуальному осмисленню досліджуваного поняття. Символізм посідає особливе місце у творі Платона, функціонує як єдність смислотвірних, культуромісних та інтенціональних стилістично-авторських особливостей. Досліджуваний текст презентує майстерний синтез лірико-епічних, драматичних та ораторських елементів, та є перспективним у плані вивчення характерних ознак філософського твору крізь призму його семантико-стилістичного рівня.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрейчук Н. Застосування терміна код в антропокультурній лінгвістиці / Н.Андрейчук // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології" – 2009. – № 648. – С. 113–117.
2. Апресян Ю. Д. Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сборник статей (в честь чл.-корр. РАН Нины Давидовны Арутюновой) / Ю. Д. Апресян. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – 880 с.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека/ Н.Д.Арутюнова. – Москва: Языки русской культуры, 1998. – 896с.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова/ Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – Москва: Русский язык, 1980. –320 с.
5. Генон Рене. Символы священной науки. Солнечные врата/ Рене Генон. <http://www.arctogaia.com/public/guonon/solar.htm>
6. Глазунова О.И. Логика метафорических преобразований/ О.И. Глазунова. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Glaz/index.php
7. Гумбольдт В. Язык и философия культуры/ Вильгельм фон Гумбольдт. – Москва: Прогресс, 1985. – 452 с.
8. Дворецкий И. Греческо-русский словарь/ И.Дворецкий // Электронна версія.
9. Євграфова А.О. Гуманітарні ідеї в мовознавстві: еволюція поглядів / А.О.Євграфова // Вісник Сумського держ. ун-ту: зб. наук. праць. Серія Філологічні науки. – 2007. – №2. – С.107-111.
10. Куликов П. Откуда берется свет в пещере? Прелюдия к философскому мифу Платона/ П.Куликов. – http://kogni.ru/mag/kulikov_plat.pdf
11. Мифы народов мира. Энциклопедия/ Гл. ред. С.А.Токарев. – Москва: Советская энциклопедия, 1980: <http://philologos.narod.ru/myth/mnminindex.htm>
12. Панафідіна О.П. Іммануїл Кант і дві “лінії в філософії”/ О.П.Панафідіна http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apd/2008_9/Zbirka09/zb09_2008_103-125_panafidina.pdf
13. Платон. Держава: 7 книга/ Платон// Перекл. з давньогр. Д. Коваль. – Київ: Основи, 2000. – 356 с.
14. Прохоров Ю.Е. В поисках концепта/ Ю.Е.Прохоров. – Москва: Флинта, 2008. – 176 с.
15. Рассоха И.Н. Апология софистов. Релятивизм как онтологическая система/И.Н.Рассоха. – Харьков, 2007: http://www.hrono.ru/libris/lib_r/rass34sofi.html.
16. Скляревская Г.Н. Метафора в системе языка/Г.Н.Скляревская. – Санкт-Петербург: Наука, 1993. – 152 с.
17. Сорокин Ю.А. Антропосемиология: основные понятия и их предварительная интерпретация/ Ю.А.Сорокин // Электронный научный журнал «Мир лингвистики и коммуникации» [Электронный ресурс]. – Тверь: ТГСХА, ТИШЛиМК, 2008. – № 4 (13).
18. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания/ Ю.С.Степанов. – Москва: Просвещение, 1975. – 271 с.
19. Телия В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке/ В.Н.Телия. – Москва: Наука, 1981. – 269 с.
20. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике/Н.И.Толстой. – Москва, 1995. – 262 с.
21. Федорів М. Жанрово-стильова специфіка діалогів Сквороди / Марія Федорів. – <http://ruthenia.info/txt/fedorivm/skovoroda.html>.
22. Jowett B., Campbell L. Plato's Republic. The Greek text/ В. Jowett, L. Campbell. – Oxford: Clarendon Press, 1894. – 356p.
23. Plato. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0167>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мар'яна Шан – аспірант кафедри класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: етнолінгвістика, антропологія, когнітивна лінгвістика, перекладознавство.

О НЕКОТОРЫХ ЖАНРАХ СЖАТЫХ ТЕКСТОВ В СТРУКТУРЕ УЧЕБНИКА

Екатерина ШЕВЧИК (Днепропетровск, Украина)

У статті розглядаються особливості функціонування стислої тексту у шкільному підручнику російської мови. Побудовано номенклатуру видів стислих текстів у підручнику.

Ключові слова: текст, стислий текст, жанр, підручник, лінгвістика тексту.

The article deals with the peculiarities of functioning of a brief text in a school Russian language textbook.

The list of brief text genres is presented.

Key words: text, brief text, genre, textbook, text linguistics.

В статье в общем виде ставится проблема исследования современного учебника как текста. Данная проблема находится в русле важнейших исследований, так как анализ лингвистических основ учебно-педагогического дискурса имеет большое значение для возможной оптимизации учебного текста.

Исследованию различных аспектов текста учебника посвящают свои работы Л. Г. Бабенко, Ж. Баянсан, О. П. Богатырева, Н. В. Войтик, А. Р. Габидулина, Л. И. Дергун, В. Д. Калинина, Т. С. Кудрявцева, М. Ю. Терехова, Ю. В. Чичасова и другие лингвисты. Однако, насколько нам известно, сжатые тексты в структуре учебника еще не получили достаточного освещения в теоретической литературе.

Целью данной статьи является построение номенклатуры сжатых текстов в структуре школьного учебника. Материалом нашего исследования являются учебники русского языка для общеобразовательных школ с украинским языком обучения (авторы Н. Ф. Баландина, К. В. Дегтярева, С. А. Лебеденко) [2].

Текст учебника мы рассматриваем прежде всего как текст, то есть предмет лингвистики текста. По мнению О. И. Москальской, за время своего существования «современная лингвистика текста прошла несколько этапов развития, и в ней произошла значительная эволюция как самого понятия «текст», так и подхода к тексту» [6: 17].

Наиболее актуальными проблемами современной лингвистики текста являются следующие: проблема изучения структурно-семантической и коммуникативно-смысловой организации целого текста, проблема установления его формальных и содержательных грамматических категорий, проблема определения статуса текста в дихотомии языка [8]. Трудности изучения текста связаны, с одной стороны, с многообразием его текстов, с другой стороны, с тем, что очевидные элементы грамматической и даже лексико-грамматической организации могут отсутствовать и связь между предложениями - компонентами текста нередко осуществляется только на смысловой основе.

У каждого учёного, занимающегося исследованием текста, своё представление о данном понятии, и каждый даёт своё определение, в котором стремится найти место текста в системе языка и речи и вычленил собственные текстовые категории, присущие только этой единице. М. М. Бахтин рассматривает текст (письменный и устный) как первичную данность всего гуманитарно-филологического мышления (в том числе богословского и философского мышления в его истоках). Текст является той непосредственной действительностью (действительностью мысли и переживаний), из которой только и могут исходить филологические и философские дисциплины и это мышление. Где нет текста, там нет и объекта для исследования и мышления. Указанный учёный вводит понятие «подразумеваемый» текст. Если понимать текст широко — как всякий связный знаковый комплекс, то и искусствоведение (музыковедение, теория и история изобразительных искусств) имеет дело с текстами (произведениями искусства). Гуманитарная мысль рождается как мысль о чужих мыслях, волеизъявлениях, манифестациях, выражениях, знаках, за которыми стоят проявляющие себя боги (откровение) или люди (законы властителей, заповеди предков, безыменные изречения и загадки и т. п.). Научно точная, так

сказать, паспортизация текстов и критика текстов — явления более поздние (это целый переворот в гуманитарном мышлении, рождение недоверия). Первоначально вера, требующая только понимания — истолкования [3: 9–191].

Различие в определениях текста исходит из понимания исследователями места текста в системе языка и речи; тем не менее, в существующих определениях можно выделить общие положения:

- текст рассматривается как речетворческое произведение;
- как продукт речи;
- продуцирование и осмысление текста происходит в процессе коммуникации;
- служит для достижения целей сообщения;
- это законченное, завершённое произведение;
- имеет собственную внутреннюю структуру, определённое строение;
- обладает средствами связности его частей, которые не позволяют ему распасться на отдельные предложения.

Рассмотрев различные подходы и толкования понятия «текст», мы приходим к выводу, что в качестве определения, наиболее отвечающего целям и задачам нашего исследования, мы примем определение, предложенное И. И. Меньшиковым: «Текст – это любое нормативное и формально завершённое речевое образование, содержащее в себе прагматически ориентированную информацию» [6: 103].

Исходя из указанных определений, мы рассматриваем учебник как особое текстовое произведение, состоящее из ряда отдельных элементов, которые мы можем назвать жанрами. В лингвистике основы теории речевых жанров были заложены М.М. Бахтиным [3], и нужно сказать, что многие теории речевых жанров основывались на классификациях жанров письменной и устной форм. Многоаспектность исследования жанра определила критерии понимания его сущности и обусловила ракурсы анализа научной литературы, посвященной изучению жанров. Значительный теоретический потенциал имеют концепции, согласно которым жанр рассматривается как социокультурная категория; подтверждение глубинных связей между развитием культуры и процессом жанрообразования на материале отдельных жанров разных видов искусств представлено в исследованиях С. Аверинцева [1: 104], Ю. Тынянова [11: 255]. Особенного внимания в контексте современных перспектив развития жанрологической проблематики заслуживает монография С. Овчаренко «Информационность жанра» [9: 101-188], где раскрывается социокультурное значение жанра как формы «инорационального» мышления.

По мнению М. М. Бахтина, речевая воля говорящего осуществляется прежде всего в выборе того или иного речевого жанра. Этот выбор определяется спецификой данной сферы речевого общения, предметно-смысловыми (тематическими ображениями), конкретной ситуацией речевого общения, персональным составом его участников и т.п. [4: 170].

М. М. Бахтин указывает, что «богатство и разнообразие речевых жанров необозримо, потому что неисчерпаемы возможности разнообразной человеческой деятельности и потому что в каждой сфере деятельности имеется целый репертуар речевых жанров, дифференцирующийся и растущий по мере развития и усложнения данной сферы» [4: 150].

Подчеркивая важность изучения отдельных жанров, М. М. Бахтин указывает, что «в каждой сфере бытуют и применяются свои жанры, то есть определенные, относительно устойчивые тематические, композиционные и стилистические типы высказываний» [4: 301]. Интересующие нас тексты, то есть элементы учебника, соответствуют этому определению, то есть мы можем определить их лингвистический статус как особый речевой жанр.

Ряду жанров, входящих в структуру учебника, присуща такая характеристика, как сжатость. Сжатый текст – это сообщение, объективированное подобно любому иному тексту в письменной форме, построенное путем сокращения полного текста либо созданное как изначально краткое, предназначенное при необходимости для

дальнейшего развертывания в более объемный текст. Сжатый текст имеет повышенную информативную насыщенность по сравнению с первичным полным вариантом, что достигается благодаря разнообразным обязательным и факультативным средствам всех уровней языка. Сжатые тексты создаются в результате своеобразного сочетания объективных (материальных и технических) и субъективных факторов, имеют обширную сферу функционирования; возможность их формирования базируется на таких языковых тенденциях, как языковая избыточность и языковая экономия, последняя реализуется в языковой краткости и языковой компрессии [10:106]. При построении сжатого текста осуществляется количественное сокращение речевого произведения благодаря применению разнообразных графических сокращений, условных обозначений, элиминации лишних слов, эллипсиса вспомогательных лексико-синтаксических единиц, глубинных семантических преобразований.

По мнению А. Р. Габидуллиной, текст учебника избыточен: «текст, как правило, не сжат и включает в себя эмоционально-воздействующие элементы (сравнения, метафоры, гиперболы), позволяющие «делать своеобразные паузы от напряжения», способствующие фиксации прочитанного в «голове» читателя (примеры, цитаты, факты, исторические экскурсы и др.). Эту же роль играют «картинки» в тексте, дублирующие текст графическими средствами» [5: 20].

Тем не менее, по нашим наблюдениям, можно говорить о первичных и вторичных сжатых текстах в структуре учебника. Первичные тексты – это те, которые составляют неотъемлемую часть именно данного учебника. К ним можно отнести следующие жанры

- название: *Русский язык*;
 - надпись на обложке, которая в данном случае выполняет информативно-рекламную функцию: «*1 МЕСТО на Всеукраинском конкурсе учебников Министерства образования и науки Украины*».

- аннотация: «*Настоящий учебник составлен в соответствии с программой по русскому языку для 5 класса общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения. 68 занятий (60 учебных и 8 итоговых) дают основы знаний о языке, обеспечивают достаточно высокий уровень общения и формирования навыков грамотного письма, приобщают к русской культуре. Материал по языку и развитию речи объединен в пределах каждого параграфа. Его соотношение учитель может определять самостоятельно, учитывая подготовленность учащихся. Теоретические сведения по языку изложены блоками, к каждому из которых подобраны упражнения. Обучение всем видам речевой деятельности осуществляется с помощью упражнений, активного использования текстов и учета знаний, полученных на уроках украинского языка*» [2].

- содержание: «*Занятия 2, 3. Понятие о фонетике. Занятия 4, 5. Звуки речи и буквы. Занятие 6. Алфавит. Занятия 7, 8. Слог. Ударение...*»

- условные обозначения: «*Читайте – тексты для слушания и чтения... Тренируйтесь – задания для формирования умений по развитию и культуре речи. Практикуйтесь – задания для использования сформированных умений по развитию и культуре речи...*» [2, с. 3].

- таблички, которые могут быть заполнены:

Сравните!

<i>По-русски</i>	<i>По-украински</i>
<i>Тот</i>	<i>Той</i>
<i>Этот</i>	<i>Цей</i>
<i>Эта</i>	<i>Ця</i>
<i>Это</i>	<i>Це</i>

[2: 214].

или предназначены для заполнения учащимися:

Заполните таблицу. Самостоятельные части речи

Часть речи	Что обозначает?	На какой вопрос отвечает?	Примеры
Существительное			
Прилагательное			
Местоимение			
Числительное			
Глагол			
Наречие			

[2:261].

- установки к упражнениям: «объясните кратко сущность одной из игр.» [2: 124];
 - текст с пропущенными словами: «вместо пропусков вставьте нужные по смыслу слова. Сначала мы ехали в..., а потом – в новеньком В поле пашет землю Зерно убирает» [2: 187];

- тексты с отсутствием пробелов: «Изсекретоврасскажуодин. Бываеттак чтостоишьтихо,ажмуркаидетнабелясраспростертьмируками.Еслибросишьсябежать— услышитидогонит. ...» [2: 114] и ряд других видов текстов.

Вторичными текстами в структуре учебника мы считаем те, которые заимствованы из другого источника. Приведем некоторые примеры:

- лексикографическое толкование: «Экспозиция – расположение в определенном порядке предметов, служащих для обозрения на выставке, в музее» [2: 142].

- сокращенный текст известного стихотворения «...Дело было вечером,/Делать было нечего. / Галка села на заборе,/ Кот забрался на чердак.

Тут сказал ребятам Боря / Просто так: / - А у меня в кармане гвоздь! / А у вас? ...» [2: 20]

или отрывок из текста : «...Давным-давно был в некотором царстве Могучий царь по имени Демьян Данилович. Он царствовал премудро. И было у него три сына: Клим-царевич, Пётр-царевич и Иван-царевич...» [2: 21].

- пословицы и поговорки: «купить kota в мешке. На душе кошки скребут. Не все коту масленица. ...» [2:250]

Таким образом, сжатые жанры занимают достаточно заметное место в структуре учебника. Перспективу дальнейших исследований мы видим в построении лингвистических характеристик описанных выше жанров.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Аверинцев С. С. Историческая подвижность категории жанра: опыт периодизации / Сергей Сергеевич Аверинцев. – М.: Наука, 1986. – С. 104–116.
2. Баландина Н. Ф. Русский язык, 5 класс; учебник для общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения / Н. Ф. Баландина, К. В. Дегтярёва, С. А. Лебеденко. – К.: Мастер-класс, 2007. – 303 с.
3. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности / Михаил Михайлович Бахтин. Эстетика словесного творчества. Издание 2-е. – М.: Искусство, 1986. – С. 9–191, 404–412.
4. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества. – М., 1979. – С. 237–280.
5. Габидуллина А. Р. Учебно-педагогический дискурс : монография / Габидуллина Алла Рашатовна.. – Горловка., 2008. — 257 с.
6. Меньшиков И.И. Текст как синтаксическая единица / И.И. Меньшиков // Вісник ДНУ. – Серія Мовознавство. – 2003. – Вип. 9. – С. 167 – 170.
7. Москальская О. И. Грамматика текста / Ольга Ивановна Москальская. –М.: Высшая школа, 1981. –183 с.
8. Новиков А. И. Текст как объект исследования лингвopsихологии / А. И. Новиков. Методология современной психолнгвистики: Сб. статей. — Москва; Барнаул, 2003 <http://psycholing.narod.ru/monograf/novikov-psy-hrest.htm>
9. Овчаренко С. В. Інформаційність жанру : монографія / Світлана Володимирівна Овчаренко. - Одеса : Астропринт, 1998. - 188 с.
10. Панченко Е.И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка): дис. ... доктора филол. наук: 10.02.02 / Панченко Елена Ивановна. – Днепропетровск, 1998. – 370 с.
11. Тынянов Ю. Н. Литературный факт / Юрий Николаевич Тынянов. Поэтика. История литературы. Кино. - М., 1977. - С. 255-270

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Шевчик – аспірант кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, текстологія, лінгвістика тексту, мовна компресія.

ТОНАЛЬНІСТЬ ДРАМАТИЧНОГО ТВОРУ

Мальвіна ШЕМЯКІНА (Київ, Україна)

У статті аналізується тональність драматичного твору щодо її комунікативно-прагматичного аспекту; вивчається стилістична тональність як категоріальна характеристика тексту; виводиться класифікація типів тональності; вводяться музикознавчі терміни для позначення стилістичних понять.

Ключові слова: тон, тональність, драма, емоційність, експресія, модальність, тональна будова тексту.

The article deals with the analyses of a text dramatic tonality in the aspect of its communicative pragmatics, studies the stylistic tonality as a categorical characteristics of a text; deduces a classification of types of a tonality; enters musicological terms for a designation of stylistic concepts.

Key words: ton, tonality, drama, emotionality, expressivity, modality, ton building of a text.

Одним з актуальних процесів сучасної мовознавчої науки можна назвати процес запозичення термінології однієї галузі іншою. Так літературознавство активно використовує терміни, які природно відносяться до музикознавчих досліджень. Використання музикознавчих термінів у філології має давню традицію, витоки якої можна знайти у часи Аристотеля та Платона.

У цій статті ми пропонуємо розглянути питання тональності твору, що й складає **предмет** нашого дослідження. Поняття «тон» уживається в різних сферах буття – у музиці, літературі, психології, мистецтві. Толстой [19], Гете [4], Петч [16] уживали лексеми «тон», «тональність» саме у значенні «основний настрій тексту». Брандес М. П. визначає тон – **об'єкт** цієї статті – як «засіб вираження оцінки», який убирає в себе почуття й створює емоційно-експресивну забарвленість тексту [1: 222]. Основна стилістична тональність тексту виражається в основному типі експресії, пов'язаному зі способом викладу – епічним, ліричним, драматичним. Брандес М. П. акцентує, що основна стилістична тональність – це загальна атмосфера висловлення, «загальний емоційний настрій».

Метою статті є визначення тональності тексту, передумовою розуміння якої вважається створення у читача естетичної готовності для занурення у внутрішній світ письменника [1: 211]. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: визначити загальну тональність тексту, яка складається з тональностей та тонів локального значення; визначити місце тональності в системі драматичного жанру. **Актуальність** цієї статті обумовлена тим, що в ній розглядаються питання, пов'язані з розробкою антропоцентризму в сучасних лінгвістичних студіях. Так, у художньому творі естетичне ставлення індивіда проявляється у вигляді певної тональності, яка уособлює почасти прихований зміст. **Новизна** полягає у втіленні термінів музикознавства для відповідних нюансів тональності твору.

У літературі поняття «тон» з'являється ще у XVIII столітті [17: 49]. У риторичі пізнішого періоду ораторське мистецтво характеризувалося художньою імітацією афектів, у якій вже не відчувалася людська прामова як видавання звуку [17: 36].

Кінець XVIII – початок XIX століття розрізняють наївний, народний, дитячий, конверзаційний, салонний, фантастичний, моторошний, комічний тони [17: 38-39].

Початок XIX століття знаменує широке використання поняття «тон» в аналізі літературних творів. Вольф О. Л. Б. зазначає, що головну якість стилю твору визначає тон [22: 16]. Також Зенгле Ф. обґрунтовує популярність теорії тону – вона оживила застаріле вчення про три стильові рівні [17: 37]: високий, нейтральний, знижений. Іваненко С. М. вважає такий підхід правильним, тому що «основний тип тону задає атмосфера, яка йде від матеріалу й експлікується тональностями інших розрядів» [10: 66].

Ешенбург Й.Й. кожний літературний жанр описує за допомогою тону. Він виділяє ніжний, такий, що привертає до спілкування, легкий, жартівливий, природний, неприкрашений, повчальний, об'єктивний підвиди тону, які є близькими до сучасного уявлення про тон. Окрім цього, він наголошує на наступних видах тону – споглядальний, описовий, оповідний [8: 118-231]. На думку Іваненко С.М. [10: 67], зазначені «три види тону притаманні композиційно-мовленнєвим формам і передають ритм кожної з них».

У XX столітті Інгарден Р., розглядаючи літературний твір у єдності чотирьох рівнів (звуки та їх утворення вищого щабля, одиниці значення, різнобічні схематичні погляди, зображені предмети та їх долі), виділяє різні якості тону: «жалібний і радісний», «енергійний

і стомлений», «пристрасний і спокійний» – мовлення здійснюється від першої особи; «жорстокий» і «милостивий», «зверхній», «дружній», «буркотливий», «сповнений любові», «з ненавистю» і т.д. – мовлення, звернене до інших. Інгарден Р. називає ці особливості тонів якостями маніфестації, тому що в них маніфестуються приховані психічні стани мовця [11: 53].

Проблеми «тональності» викладу, «емоційної атмосфери» тексту не існувало у теоретичному осмисленні тексту, за Гуковським Г. А., аж до періоду, що передував романтизму в європейській літературі [6: 199-201]. Емоційну диференціацію поділяли на раціонально-жанрову та ієрархічну, тобто, за ознакою висоти. Таким чином, трагедія, комедія, сатира, елегія зображали цілком певні, раціонально обмежені емоції: жах та співчуття, сміх, смуток, сум та ін., з одного боку. З іншого боку, розрізнялася тональність: ода – висока, елегія – середня, байка – низька.

Лише в 17 ст. емоція починає виступати як забарвлення викладу та мовлення, як точка зору на зображення, тобто як колорит викладу та його атмосфера, як тональність твору. Емоційність розглядається як двостороння, взаємозалежна спрямованість на предмет та на адресат мовлення. При спрямованості на предмет вона (емоційність) складає його емоційну сторону висловлення, при спрямованості на адресата – підвищує комунікативну сторону змісту, тобто несе прагматичний ефект. «Змістовні аспекти емоційності відбивають явища і ситуації, що мають особливу значимість для суб'єкта. Вони нерозривно пов'язані зі стрижневими особливостями особистості, з її моральним потенціалом: спрямованістю мотиваційної сфери, світоглядом, ціннісними орієнтаціями та ін.» [21: 127].

Уживання терміна «тональність», який відноситься до композиційної структури художнього твору, розповсюджується як на галузь літературознавства, так і на стилістику. У літературознавстві термін «тональність» походить від слова «тон» та вживається як його синонім. Літературознавче трактування співвідносить тональність з жанрово-прагматичним рівнем художнього твору. У стилістиці термін «тональність» пережив певну еволюцію: спочатку він уживався для позначення стилістичної забарвленості одиниць мови [3: 69], зараз цей термін співвідноситься з рівнем мовлення і слугує для позначення стилістичного ефекту, який виникає внаслідок функціонування стилістично забарвлених одиниць у тексті [12: 43]. Вдалою для нашого дослідження є характеристика тональності Іваненко С.М. – «тональність тексту є проміжною ланкою між композиційно-мовленнєвим та архітектоніко-мовленнєвим рівнями тексту. Вона ніби зціплює текст у єдине ціле і є елементом його цілісності» [10: 4]. Дослідниця визначає тональність як категорію тексту, «що виражає інтенцію адресанта в залежності від якостей об'єкта мовлення й ставлення адресанта до цих якостей, як концентрат усіх експресивних засобів тексту, які він застосовує у своїй мовленнєвій діяльності» [10: 3].

На основі взаємовпливу родів літератури Іваненко С. М. говорить про три основні стилістичні тональності та їх гібридні форми:

- Епічну, яка в літературному творі у чистому вигляді зустрічається рідко, тому що на неї нашаровуються інші тональності;
- Ліричну, яка зустрічається як елемент лірики та створюється за рахунок ліричного тону віршованого уривку;
- Драматичну тональність, яка показує людські пристрасті, а не їх мотиви;
- Лірико-епічну комбінацію тональностей, сутність якої полягає в передачі емоційного самопочуття автора або автора в іпостасі ліричного героя;
- Драматично-епічну комбінацію тональностей, яка відрізняється інтенсивністю тонів, що передають загостреність почуттів персонажів, які вони демонструють під час конфлікту [10: 223-290].

На думку Іваненко С. М. основну стилістичну драматично-епічну тональність характеризують її наступні різновиди:

- Гумористична, психологічну основу якої складає почуття гумору. Гумористична тональність в свою чергу поділяється на: 1) сатиричну оптимістичну, тобто безстрашну позицію автора відзначає глибока впевненість у праведності свого месіанства й почуття віри в підтримку широкого загалу, якому він демонструє недоліки суспільства, та сатиричну

песимістичну, яка виникає при відсутності почуття віри в підтримку взагалі; 2) іронічна, яка будується на створенні ефекту обманутого очікування, та 3) саркастична, яка ґрунтується на надмірній інтенсифікації іронічного тону.

– Патетична, яка займає проміжне становище між трагічною й гумористичною тональностями, й може слугувати як для створення трагічної, так і гумористичної тональностей. Виділяють патетично-трагічну (з відтінком примарності) та патетично-гумористичну (вихолощену патетичну) тональності.

– Трагічна тональність зумовлена трагічним потенціалом об'єкта зображення. Об'єктивно-трагічна тональність характеризується основними емоціями – страхом, інтересом, хвилюванням, здивуванням, стражданням, радістю, комплексними емоціями – тривогою та ворожнечею [10: 290-294]. Суб'єктивно-трагічна «проявляється в застосуванні образної лексики з емоційним компонентом, та лексики з раціональною й емоційною оцінкою позитивного чи негативного спектру» [10: 249-254].

За стилістичним словником [18: 549] тональність ототожнюється з суб'єктивною модальністю, текстовою модальністю, текстовою експресивністю. Тональність визначається як «текстова категорія, в якій знаходить відображення емоційно-вольове настановлення автора тексту при досягненні конкретної комунікативної мети, психологічна позиція автора по відношенню до того, що викладається, а також до адресата та ситуації спілкування». Зміст тональності складається з суб'єктивного авторського бачення та психологічного саморозкриття автора, яке має посилений вплив на адресата. До числа засобів вираження семантичних сфер тональності, тобто емоційної оцінки, інтенсивності та волевиявлення, відносять емоційні вигуки, емотивно-експресивну лексику, слова-інтенсифікатори, прямі та непрямі форми наказового способу, засоби експресивної фоніки та синтаксису, спеціальні засоби виразності (тропи та фігури). Також можуть добавлятися до них нейтральні мовні одиниці з контекстовою емоційною конотацією, ритмічні та інші мовленнєві засоби емоційної експресії, композиційні засоби експресивності [18: 549].

У сучасній художньо-прозаїчній літературі тональне диференціювання розглядається як функція суб'єкта оповідання. Тон, експресія виступають як форми характеристики суб'єкта оповідання, а через нього й реального автора [2: 128]. Схожої думки й Гореликова М. І., яка вважає, що «однією з форм прояву „прихованої“ авторської точки зору є забарвлення, або тональність (модальність) тексту – жартівлива, іронічна, сатирична, лірична. Чим раніше читач відчує авторську настанову на комізм або, навпаки, на „серйозність“, тим адекватніше буде сприйняття смислу цілого тексту» [5: 10].

На сьогоднішній день склалося певне уявлення щодо тональності художнього твору, до складу якої входять наступні компоненти: емоційний тон твору, домінуючий настрій (тобто загальний емоційний стан, який своєрідно забарвлює на певний час діяльність людини, характеризує її життєвий тонус) [24], стилістична експресія. Мацько Л. І. визначає експресію як «інтенсивну виразність тексту, що створюється фонетичними, лексичними, граматичними, стилістичними засобами мови» [14: 437]. Визначення експресії у мовленнєвому плані знаходимо у Брандес М.П. – це «виразні властивості мовлення, які відрізняють його від звичайного стилістично нейтрального мовлення. Це своєрідні емоційно-змістовні «домішки», які дозволяють автору виражати своє ставлення до того, що він описує [1: 222]». Мовленнєва експресія – це «лінгвостилістична категорія, що виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення впливової сили вислову [7]».

Для продуктивного сприйняття поняття тональності слід звернутися до музикознавчого тлумачення тональності. «Тональність – висотне положення ладу, також ладова система на певній висоті, тобто ладотональність. Термін уживається також для позначення функціональної мажорно-мінорної ладової системи. Сутність тональності – створення стійкої та логічно диференційованої системи звуків, які підпорядковуються першорядності одного звуку або співзвучності, за назвою якого отримує назву й сама тональність. Для тональності характерним є виражене прагнення до головного тонального центру. У протяжній музикальній п'єсі схоже прагнення відчувається і в самому чергуванні тональностей. Їх зміна називається модуляцією. Модуляційний рух створює такий тональний план, який зв'язує всю п'єсу. При цьому звичайно домінує одна тональність: за нею визначається весь музичний

твір» [20: 70]. Ця дефініція є актуальною й для аналізу художнього твору, де основними положеннями виступають:

1. Уся система значень звуків усередині однієї тональності підкорюється першорядності одного звуку або співзвучності;
2. Існує прагнення до головного тонального центру;
3. Модуляційні відхилення в середині твору не відмінюють панування однієї тональності.

Естетичну модуляцію основної тональності літературного твору слід розглядати на емоційно-мовленнєвому рівні. При цьому важливо запозичити досвід розгляду модуляції тональності в музиці, елементами якої зазвичай розглядають: а) похідну тональність – ту, з якої здійснюється перехід; б) нову тональність – ту, в яку здійснюється перехід; в) модулюючий акорд – перший акорд нової тональності, який не вкладається у звукоряд похідної тональності та не є для неї характерним; г) загальний акорд – такий, що вкладається у звукоряди обох тональностей та стоїть перед модулюючим акордом.

Модуляція в музиці класифікується за трьома ознаками:

- за спорідненістю тональностей;
- за засобом переходу;
- за значимістю тональностей [25].

Таке визначення модуляції можна спроектувати й на художній твір. Узагалі термін «модуляція» для лінгвістики, зокрема для російського віршознавства, запропонував Шенгелі Г.О. для позначення своєрідних ритмічних явищ, які з'являються у вірші завдяки паузам між словами. Проте Шенгелі Г.О. уважав, що паузи у вірші стоять між усіма словами. У реальному ж вірші слова вимовляються злитно, але як поодинокий випадок модуляція має певне значення [23].

Значну роль у створенні тональності літературного твору має її кореляція з горизонтальною структурою тексту. Так, заголовок набуває більшого значення, якщо в ньому вжито емотивну лексику, часто він стає ключем до інтерпретації змісту всього твору [13: 95-97]. Основні функції заголовка також відіграють не менш значущу роль у визначенні тональності твору: 1) номінативна – вихідна функція, оскільки заголовки виникли для позначення тексту; 2) інформативна (комунікативна) – будь-який заголовок інформує читача про текст; 3) членування – заголовок виділяє текст з оточуючого простору. Здійснення цієї функції відбувається в основному за рахунок графічних засобів: заголовок друкується перед текстом, виділяється шрифтом, кольором тощо; 4) експресивно-апелятивна – заголовок може виявляти авторську позицію, а також психологічно готувати читача до сприйняття тексту. Експресивність може виражатися за допомогою як мовних, так й позамовних засобів; 5) рекламна – заголовок повинен привернути увагу, зацікавити читача [15].

Стилістична тональність являє собою категоріальну характеристику тексту та має безпосереднє відношення до такого компонента, як точка зору автора, й розглядається нами у безпосередньому зв'язку з суб'єктивною організацією художнього тексту.

За Іваненко С.М. парадигму категорії тональності тексту складають:

- 1) основні стилістичні тональності, основу виділення яких становлять емоції-стани: любов – нелюбов – страждання;
- 2) тональності, екстралінгвальна основа яких почуття;
- 3) підвиди тональностей, яким відповідає окреме почуття, яке може бути частково забарвлено іншим почуттям чи розглядатися у бінарній опозиції об'єктивне/суб'єктивне;
- 4) тони, яким відповідають емоції;
- 5) відтінки тонів, яким відповідає емоційний тон [9: 250].

Тональність як текстова категорія є типовою для текстів усіх функціональних стилів (ми розрізняємо епічну, ліричну, драматичну тональності та комбінації лірико-епічної та драматично-ліричної тональностей) та задається мовними засобами на всіх рівнях. Кожен функціональний стиль характеризується своєю тональною побудовою. Жанрова систематика функціонального стилю уточнює загальну картину тональності, при цьому інколи ознака тональності є важливою жанроутворюючою ознакою.

Отже, дослідження тональності є актуальною проблемою лінгвістики та стилістики тексту, яку досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці. Тональність як категорія тексту характерна також і для драматичних творів і відбиває їх жанрово-стильову специфіку.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2-е изд., испр.и доп. – М.: Высш.шк., 1990. – 320с.
2. Брандес М.П. Стилистический анализ (на материале немецкого языка). – М.: Высшая школа, 1971. – 192с.
3. Виноградов В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистики//Вопр. языкознания./ Ин-т языкознания АН СССР. – 1955. – №1. – С. 60-87.
4. Гете Й.В. Пoesия і правда: Збірник/Упоряд., пер. Б.М.Гавришкова. – К.: Мистецтво, 1982. – 280с.
5. Гореликова М.И. Интерпретация художественного текста. Пособие д/преподавателей. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 80 с.
6. Гуковский Г.А. Реализм Гоголя. М. – Л.: Художественная литература. –1959. – 532с.
7. Дідук І. А. Психологічні чинники формування правових уявлень // Педагогіка і психологія. – 2007. – №1. – С. 102-113.
8. Eschenburg, J.J. Entwurf einer Theorie und Literatur der schoenen Redekuenste. 4. Auflage. – Berlin und Stettin: 1817. – S. 118-231.
9. Іваненко С.М. Категоріальний статус тональності художнього тексту//Нова філологія. – 2002. – №4(15). – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – С.248-255.
10. Іваненко С.М. Поліфонія тексту. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 318 с.
11. Ingarden, R. Das literarische Kunstwerk. – Tuebingen: Niemeyer, 1972. – S. 406
12. Кузнец М.Д., Скренев Ю.М. Стилистика английского языка. – Л.: Наука, 1960. – 173 с.
13. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 272 с.
14. Мацько Л.І. та ін. Стилистика української мови: Підручник/Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько; За ред. Л.І.Мацько. – К.: Вища школа., 2003. – 462с.
15. Парандовский Я. Алхимия слова. –М.: Изд-во Правда, 1990. – 93с.
16. Petsch, R. Wesen und Formen des Dramas. Allgemeine Dramaturgie. – Haale (Saale):Max Niemeyer, 1945.
17. Sengle, F. Vorschlaege zur Reform der literarischen Formenlehre. Stuttgart: J.B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH, 1969. – 52 S.
18. Стилистический энциклопедический словарь русского языка/ Л.М.Алексеева, В.И.Аннушкин, Е.А.Баженова и др.; М.Н.Кожина (ред.). – М.: Флинта: Наука, 2003. – 694 с.
19. Толстой Л.Н. Полн. собр. соч., т.53. – М., 1949.
20. Холопов Ю. Тональность // Теория музыки. – М.: Библиотека им. В. И. Ленина. НИО Информкультура, 1977.
21. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник: Близько 2500 термінів. – Х.: Прапор, 2004. – 604 с.
22. Wolf, O.L.B. Handbuch deutscher Beredsamkeit. 1. Teil: 1846 – 211 S.
23. http://mirslovari.com/content_litenc/moduljacija-11668.html– Літературна енциклопедія.
24. <http://www.refine.org.ua/pageid-3758-2.html> – Поняття про емоції, їх значення та особливості. Фундаментальні емоції людини.
25. [http://ru.wikipedia.org/wiki/Модуляция_\(музыка\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Модуляция_(музыка)).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мальвіна Шемякіна – аспірантка кафедри німецької та французької мов Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, м.Київ.

Наукові інтереси: антропокультурна лінгвістика, стилістика тексту.

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТУ В АМЕРИКАНСЬКИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ

Ольга ШКОЛІНА (Херсон, Україна)

У статті уточнено зміст понять «поетична мова», «суб'єктність» та «суб'єктні компоненти мовлення»; виявлено функції ліричного суб'єкту в американських віршованих текстах.

Ключові слова: суб'єктність, суб'єкт, суб'єктні компоненти мовлення, поетична мова, ліричне «я», ліричний суб'єкт, семантичні ролі.

The article focuses on maintenance of concepts «poetic language», «subject components of speech» and «subjectivity», and revealing functions of lyric subject in American poetic texts.

Key words: subjectivity, subject, subject components of speech, poetic language, «lyrical I», lyrical subject, semantic roles.

При аналізі віршованих текстів широко використовують поняття «суб'єкт». Певної згоди з приводу трактовки даного терміну не існує, і тому дане поняття не має формального визначення. Використовуючи його кожний дослідник уточнює саме що він має на увазі. Таких уточнень дуже багато: «семантичний суб'єкт», «ліричний суб'єкт», «семантичний суб'єкт». Кожен суб'єкт має свої певні компоненти. Суб'єктні компоненти мовлення мають пряме відношення не тільки до прагматичної мови, а й розумових та мовнорозумових

операцій, що стоять за нею [4: 228]. Одна з центральних проблем використання суб'єтних компонентів мовлення – указівка на увагу, виділення головного, його актуалізація.

Недостатнє дослідження проблеми суб'єктності у віршованих текстах і категорії суб'єктності як такої, її вираження в поетичному дискурсі зумовили вибір теми дослідження.

Основною **метою** роботи є лінгвокогнітивна характеристика суб'єтних компонентів мовлення в американській поезії модерну і постмодерну.

Визначена мета передбачає виконання наступних **завдань**:

– уточнити зміст понять «поетична мова», «суб'єктність» та «суб'єктні компоненти мовлення», зважаючи на існуючі в сучасному мовознавстві підходи до тлумачення цих категорій;

– визначити засоби вираження суб'єкта в поетичному дискурсі («ліричне я»);

Об'єктом роботи являються суб'єктні компоненти мовлення в американських віршованих текстах модерну і постмодерну.

Предметом дослідження є лінгвокогнітивні особливості форм та функцій суб'єтних компонентів мовлення в американському поетичному дискурсі.

Слово «поезія» включає в себе поняття про високе мистецтво, основою якого є мова. Художня література як один із видів мистецтва пов'язана з поетикою (від грець. *poietike* – майстерність творення – наука про художню літературу, теорію літератури [5: 559]. "*Поетична мова* — 1) мова віршованої поезії, або віршована мова (у протиставленні поняттю "мова прози"); 2) мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією; 3) система мовно-виражальних засобів, орієнтованих на досягнення ефекту високого стилю, незвичного для буденного спілкування". Поетичну мову одностайно називають художньою або образною [9: 500].

Коментуючи перше і третє визначення, можна стверджувати: поетична мова розглядається не лише як формальна, віршова організація мовлення, а й як певні семантичні процеси творення образу (наприклад, семантизація звукової будови, переосмислення слів-понять, виникнення нових асоціативних зв'язків між ними, актуалізація синтаксичних структур для створення колоритів індивідуальної і жанрово-стильової мови). Щодо другого визначення, то поетична мова має певні традиції у відборі й організації мовного матеріалу. Використання поетичних традицій свідчить про знання рідної мови, про вміння митця творчо ставитись до того, що стало загальнонаціональним здобутком. Поетична мова являє собою сукупність мовних елементів, які утворюють організовану систему виражально-образних засобів художнього зображення дійсності. Основу поетичної мови складає літературна мова з її нормативністю і стильовою диференціацією. Мовний стандарт не дозволяє письменнику вийти за рамки його звукової, семантичної і формально-граматичної системи.

Відомо, що лірика за своєю природою найбільш безпосередньо виростає з суб'єкту ніж епос чи драма. Але до недавнього часу ліричний образ вивчався поза зв'язком з суб'єктною структурою, яка була його підґрунтям [4: 226].

Проблема ліричного суб'єкта тісно пов'язана з питаннями свідомості й самосвідомості автора, адже йдеться про співвіднесеність творчої діяльності з її індивідуальним або колективним агентом. Оскільки це визначає специфіку твору, то здебільшого вчені пишуть про реляцію „автор – текст”.

Суб'єктність є невід'ємною і змістовно важливою складовою будь-якого віршового твору, зокрема ліричного, адже в ліриці авторська свідомість може бути виражена різноманітними формами – від персоніфікованого ліричного героя до певних абстрактних образів, персонажів, предметів, які „закодовують” ліричного героя – семантичного суб'єкта – як агенса в структурі речення односкладної будови [2: 15].

Якісно новим кроком стала концепція М. М. Бахтіна, яка була заснована на розумінні художнього образу як відношення між суб'єктами [7: 343]. Унаслідок не розробленої у М. М. Бахтіна теорії лірики, перспективне вивчення суб'єктної сфери, яке було накреслено дослідником, виявилось ізольованим від вивчення сфери образної. Так визначилося наукове єднання двох сфер як суб'єктно-образної цілісності.

Першим історичним типом єдності таких сфер був суб'єктно-образний синкретизм поезії. Саме він був вивчений О. М. Веселовським та став підґрунтям архетипної моделі паралелізму [3: 123].

Другий історичний тип суб'єктно-образної цілісності з'являється в другу велику епоху поезії – епоху рефлексивного традиціоналізму, або риторики [1: 27]. Саме тепер особистісна рефлексія призводить до того, що «субстанціональна» концепція тексту поступово змінюється концепцією «раціоналістичною» та «критичною», яка розміщує між словом та явищем яке воно визначає, явище *суб'єкту* [6: 243].

Що стосується суб'єктної трактовки підмета, то сам термін “суб'єкт” використовується в мовознавстві вкрай неоднозначно. У західних традиціях під терміном “subject” розуміється щось близьке до “нашого” підмета [3: 110]. Крім того, існує традиція розмежування: grammatical vs. semantic subject. Нарешті, розуміти підмет як іменну групу, яка має певні семантичні (у широкому розумінні) та певні граматичні ознаки [2: 89].

Що стосується вітчизняних мовознавців, то традиційне трактування категорій підмету, яка має певне місце в роботах І. І. Мещанінова, ґрунтується на ототожненні категорії синтаксичного суб'єкту з семантико-реляційною категорією агенса. З одного боку, під суб'єктною функцією підмета розуміють вираження агетивності, з іншого, сам підмет визначається як «синтаксичний суб'єкт». Таке положення певно було викликано відсутністю чіткого уявлення про статус суб'єкту в граматиці.

За визначенням Н. Ю. Шведової суб'єктом є «той чи те, від чого йде дія, зміни стану, відношення, сприйняття (у широкому розумінні) або ознака» [10: 464].

Проблема антропоцентричності мови та закладених в неї знань стає проблемою «суб'єктно-орієнтованих», «суб'єктних» компонентів мовлення. *Суб'єктні компоненти мовлення* – компоненти висловлення / тексту, що співвідносяться із суб'єктом, який лежить у його основі. Суб'єкт висловлення може бути присутнім одночасно як спостерігач – суб'єкт сприйняття, як той, хто говорить – суб'єкт мовлення і як суб'єкт свідомості та мислення (відношення, реакції), а також як суб'єкт (мовної) діяльності / поведінки, культури, та крім того, об'єктом [8: 376].

До суб'єктних компонентів мовлення відносяться: дейксис, метатекстові компоненти, оцінка, суб'єктивна модальність, стиль, емпфаза [8: 377]. Суб'єктні компоненти являються єдиною системою комунікативних мовних засобів які тісно пов'язані та доповнюють один одного, а не окремі, самостійні та не залежні елементи.

При цьому дуже важливим є те, що суб'єктний не означає суб'єктивний. Так, оцінка (думка, відношення, реакція), модальність дійсно можуть бути суб'єктивними, але дейксис, інтонацію або стиль суб'єктивними вважати не можна. При цьому думка завжди «суб'єктна», має свого носія, але навіть вона не обов'язково суб'єктивна: прискіплива, одностороння, помилкова.

Таким чином, суб'єктні компоненти мовлення маркують присутність того, хто говорить у мові, тісно пов'язані між собою, мають можливість виражатися одними мовними засобами, тобто бути присутніми у висловлюванні синкретично, а також віддзеркалюють інтелектуальні операції, які стоять за мовою.

Через поезію і в поезії ліричне «я» шукає відповіді на суперечність власної ідентичності та пропонує формулу примирення, визнаючи себе водночас творцем (віршів, образів, внутрішньої картини зовнішнього світу, картини внутрішнього світу) і творінням (частинкою природи, зовнішнього світу).

Аналіз сторінки поетичних текстів свідчать про різну вживаність ліричного «я», то ліричне «я» уявляє себе суб'єктом, який дає поштовх до дії (агенс), і об'єктом, на який її спрямовано (пацієнс), бо навіть витвором чисієсь цілеспрямованої дії. Ліричне «я» обирає форму діалогу (прикметну і для класичної лірики), одну з двох центральних форм його експліцитної присутності у просторі вірша, у просторі віртуальному, позаяк художній простір — то завжди простір уявно-можливий. Ліричне «я» або мовить від свого імені, або вдається до діалогічного мовлення, делегуючи частинку самого себе своєму уявному партнерові. Спосіб мовлення від «я» до «ти», коли ліричне «я» залишається у просторі вірша імпліцитно, дає змогу позбутися зосередженості на собі. Лінії силового поля тепер не

виходять від ліричного «я», щоб усякчас на ньому замикатися. Енергія поетичного мовлення пульсує між «я» і «ти». Простір вірша стає багатограннішим. Читач його не знає і, зазвичай, ніколи про нього не довідується, за винятком опосередкованих вказівок у самому вірші. Так воно й має бути, адже таїнство поезії полягає у відмежуванні від приземленого. Момент відмежування — то момент перетворення тексту на вірш.

Спираючись на розробку семантичних ролей Ч. Філлмора, який виокремив *агенс* – ініціатор будь-якої дії, який її контролює (тобто за власним бажанням починає або закінчує її); *пацієнс* – сила або партицип'янт який більш ніж інші несе зміни (стану, фізичної форми, положення); *об'єкт* – учасник, який переміщується та видозмінюється при взаємодії; *експерієнцер* – учасник, на якого дія робить певний ефект; отримує інформацію за допомогою дієслів сприйняття або носій будь-якого відчуття; *реципієнт* – найчастіше це живий учасник ситуації, інтереси якого були порушені в процесі реалізації дії, отримавши від неї користь або шкоду; та інші [11: 56] було виявлено функції ліричного суб'єкту у віршованих текстах.

До прикладу ліричне «я» виконує функцію *анегсу* у творі “**Monarch**” Прісцили Беккер

...
 This season there are many
 kings; *I've made* a shrine
 to orange things, a coterie
 of me and three domestic
 leaning cats whose naps fulfill
 a mossy genuflection brought on
 by moiding walls, delays
 in evolution.

Ліричне «я» привалює у функції *експерієнцера* у творі “**And Day Brought Back My Night**” Джефрі Брока

It was so simple: you came back to me
 And *I was happy*. Nothing seemed to matter
 But that. That you had gone away from me
 And lived for days with him – it didn't matter.

Ліричне «я» виконує функцію *пацієнсу* у творі Деніза Левертова з “**A tree Telling of Orpheus**”

...
 Fire he sang,
 that trees fear, and *I, a tree*, rejoiced in its flames.
 New buds broke forth from me though it was full summer.
 As though his lyre (now I knew its name)
 were both frost and fire, its chords flamed
 up to the crown of me.
I was seed again.
I was fern in the swamp.
I was coal.

Ліричне «я» виконує функцію *реципієнту* у творі “**Mirage**” Ернеста Хільберта

...
 I thought she smiled at me. What a relief.
I smiled back, but she scowled. What went wrong?
I grew confused. *I was struck*, standing there.
 What slipped in my reckless reach for reprieve?

Отже, проблема ліричного суб'єкта займає вагоме місце в мовознавстві. Суб'єктність є невід'ємною і змістовно важливою складовою будь-якого віршового твору, зокрема ліричного, адже в ліриці авторська свідомість може бути виражена різноманітними формами.

Суб'єктні компоненти мовлення маркують присутність того, хто говорить, пов'язані між собою та онтологією людської свідомості, об'єктивуючи досвід пізнання людиною навколишнього світу з досвідом мовної інтерпретації. Найважливіша їх властивість — здатність бути присутніми в комунікації у явному або згорнутому вигляді.

У роботі уточнено зміст понять «поетична мова», «суб'єктність» та «суб'єктні компоненти мовлення» та визначено засоби вираження «ліричного я» в поетичному дискурсі.

Поняття ліричного суб'єкту, викладеного у даній статті, що спирається на розробку семантичних ролей Ч. Філмора, може бути використано при вивченні інших проблем, до яких ми не доторкалися, - синтаксичного чи граматичного суб'єкта в американських поетичних текстах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аверинцев С. С. Древнегреческая поэтика и мировая литература // Поэтика древнегреческой литературы. М., 1981. – С.27-36.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1979. – 562 с.
3. Бройтман С. Н. К проблеме субъектного синкретизма в устной народной лирике // Литературное произведение и литературный процесс в аспекте исторической поэтики. Кемерово, 1988. – С.110-125.
4. Бройтман С. Н. Субъектно-образная структура русской лирики XIX в. в историческом освещении // Серия литературы и языка. 1991. Т.50. №3. – С.226-235.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. - 752с.
6. Матхаузерова С. Две теории текста в русской литературе XVII в. // Тр. отдела древнерусской литературы. Т. XXXI. Л., 1976. – С. 242-250.
7. Павличко Д. Тасмниця твого обличчя / Д. Павличко. – К.: Молодь, 1979. – 647 с.
8. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект / РАН. Ин-т языкознания. – М.: Academia, 2005. – 640 с.
9. Українська мова: Енциклопедія / Керівник науково-редакційної підготовки М. П. Зяблюк. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2004. – 823 с.
10. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения // Славянское языкознание. М., 1973. – 610с.
11. Fillmore C.J. The case for case // E. Bach, R. T. Harms eds. Universals in linguistic theory. – L. etc.: Holt, Rinehart and Winston, 1968. – 88p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Школіна – аспірант кафедри романо-германських мов факультету перекладознавства Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: лінгвосеміотика, дискурсологія.

ИМЯ СОБСТВЕННОЕ КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В АВТОБИОГРАФИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В. КАВЕРИНА «ОСВЕЩЕННЫЕ ОКНА»)

Наталья ЩАСЛИВАЯ (Киев, Украина)

У статті розглядаються особливості функціонування інтертекстуальних й прецедентних феноменів, що актуалізуються за допомогою власних імен, на прикладах з автобіографічного твору В.Каверіна «Освітлені вікна». Аналіз охоплює прецедентні імена національно- й соціумно-прецедентного рівня.

Ключові слова: інтертекстуальні феномени, прецедентне ім'я, автобіографічний дискурс.

The article discusses the peculiarities of the intertextual and precedent citations' functioning based on the examples of autobiographical work by V. Kaverin 'The Lighted Windows' ('Osveshchennye Okna'); the analyses covers the precedent names of the national and socio levels of precedence.

Key words: intertextual phenomena, precedent name, autobiographical discourse.

Для современной лингвистической парадигмы характерно то, что в центре внимания оказывается автор автобиографии как Человек Говорящий, Человек, действующий словом (Homo verbo agens) [9: 41], то есть субъект дискурса, субъект мыслительной и риторической деятельности как части жизнедеятельности.

Целью нашей статьи является анализ особенностей актуализации интертекстуальных и прецедентных феноменов, выраженных именем собственным с позиций авторского самовыражения и жанровой специфики текста.

В произведении В. Каверина «Освещенные окна» прецедентные имена (ПИ) употребляется как денотативно, так и коннотативно. Такая особенность характерна для

преобладающего большинства антропонимов автобиографического дискурса, причем, чем выше уровень прецедентности, тем большим количеством коннотаций обладает ПИ. Возьмем, к примеру, оним К. И. Чуковский: «Недели три я лежал один. – Пишет В. Каверин о пребывании в больнице. – Потом стали заглядывать друзья, и одним из первых пришел Корней Иванович Чуковский» [4]. Антропоним К. И. Чуковский в первую очередь выполняет функцию денотата. Но данный оним интертекстуален, он имеет высокий уровень прецедентности и обладает коннотациями. Поэтому, с точки зрения читателя, может быть воспринят совсем иначе – как минимум, у реципиента возникают положительные эмоции, связанные с такой легендарной личностью как Корней Чуковский.

Анализ трилогии позволяет выделить значительное количество прецедентных имен **универсально-/национально-прецедентного уровня**: Керенский, Островский, Золя, е.и.в.¹ великая княгиня Мария Павловна, Романовы, Гамсун, Ибсен, Шаляпин, Бронислав Губерман, Корней Иванович Чуковский, Тургенев, Гончаров, Достоевский, Герцен, Блок, Шопенгауэр, Овидий, Диккенс, Стивенсон, Тургенев, Тынянов, Жуковский, Пушкин, Верлен, Бодлер, Шерлок Холмс, Гоголь, Лермонтов, Фенимор Купер, Минин, Пожарский, Александр Первый, Александр III, К.Г. Паустовский, Юлий Цезарь, Князь Голицын, Бетховен, Шопен, Скрябин, Лист и др. Для объективного восприятия художественного текста необходимо представить его культурный фон, который, прежде всего, находит выражение в антропонимике данного произведения. Учитывая специфику произведения, ПИ можно систематизировать следующим образом: политические деятели: Минин, Пожарский, Керенский; представители русской монархии: Александр III, е. и. в. великая княгиня Мария Павловна; писатели и поэты (отечественные и зарубежные): Густав Эмар, Фенимор Купер; композиторы, музыканты: Шопен, Чайковский, Губерман; литературные персонажи: лейтенант Глан, крошка Доррит, Жан Вольжан. Естественно, предложенная классификация достаточно условна, но и она дает возможность достаточно четко охарактеризовать автора как компетентную языковую личность и определить круг читателей, к которым он обращается. По мнению В.И. Карасика, лексическое оформление художественного произведения связано с поисками наиболее адекватных авторскому замыслу образов [5:347].

Говоря о ПИ как о составной части фоновых знаний, мы имеем в виду, прежде всего, именованная реальных личностей. Ономастический материал художественного произведения должен тем или иным образом соответствовать реальному антропонимикону описываемого в произведении периода жизни, так как ПИ «имеют важность и значение не только как материал языка, но и как памятник воззрений, понятий и представлений народных, в них нередко отражается характер и дух народа лучше всех других исторических памятников» [7:5]. Рассмотрим примеры: «В конце мая 1916 года... <...> На открытии огорода присутствовала е. и. в. великая княгиня Мария Павловна. Собственный оркестр гимназии исполнил государственный гимн, и директор выступил с речью, в которой указал на важность новшества во всех отношениях» и «Да, и у них, в Петрограде, между учащимися были политические столкновения. Однако после общегородского митинга, на котором присутствовал французский министр-социалист Альбер Тома и с большой речью выступил Керенский, удалось достигнуть равновесия» [4]. Имена собственные е. и. в. великая княгиня Мария Павловна и Керенский отображают политическую картину страны и свидетельствуют о дореволюционном и послереволюционном периоде в истории России.

Поскольку **литературные ПИ** – это свернутые национально-культурные тексты, входящие в состав единицы более высокого уровня – супертекста произведения, то культура отпечатывается в антропониме в качестве национально-культурного компонента, она «разлагается на тексты состоит из текстов, хотя качественно не сводится к ним» [8].

Литературные антропонимы представлены ИС таких реальных личностей как А. Блок, И. Северянин, В. Маяковский: «Еще в феврале в московском Политехническом музее состоялось избрание "короля поэтов". Первое место занял Игорь Северянин, второе - Маяковский, третье - Бальмонт. Я спросил: - А Блок?». Следует отметить, что ссылка на Блока типична для Каверина, он и сам сознается, что Блок для него «давно стал королем

¹ е.и.в. – её императорское величество

поэтов», в юности он часто подражал ему как поэт. Поэтому в тексте мы можем наблюдать функционирование данного ИС как денотативно, так и коннотативно.

Наличие имен музыкантов, композиторов, театральных деятелей в тексте трилогии связано с чрезвычайно высоким интересом семьи Зильберов к музыке – отец Вениамина Каверина был капельмейстром военного оркестра и хотел, чтобы все дети шли по его стопам: *«все "музыкальные" события, большие и маленькие, происходившие в городе, были связаны с мамой. По ее приглашению в Псков приезжали Шаляпин, Мозжухин, Смирнов. Она как святыню хранила торопливую, но любезную записку Лабинского, извещавшего ее, что концерт откладывается по болезни. Родители приводили к ней детей, чтобы узнать, есть ли у них музыкальный слух. Ни один благотворительный концерт не проходил без ее участия»; сестре Елене предрекали судьбу виолончелистки; «Некогда о Льве Григорьевиче – дяде Вениамина Каверина – говорили как о восходящей звезде музыкального мира. <...> С утра до вечера он играл - готовился к концерту. Он надеялся, что этот концерт сразу поставит его на одну доску с лучшими пианистами мира, тем более что дядя так развил руку, что мог взять полторы октавы. Только у Падеревского была такая рука»[4].* В настоящее время представленные выше «музыкальные» ИС вряд ли можно отнести к разряду интертекстуальных (разве что имя Шаляпина соотносимо с вневременностью), но во время жизни автора ИС действительно проходили фазу прецедентности национального уровня. Следовательно, ПИ служат цели максимального приближения описываемых событий к реальной жизни. Употребляя такие онимы, автор использует их как указатели на время действия произведения, поскольку при обращении к любой исторической эпохе невозможно избежать экскурсов в прошлое, обойтись без имен деятелей искусства и политики предшествующих эпох. С этой целью и появляются в тексте ПИ реальных личностей, ярких представителей определенного исторического периода [7:160-161].

Наряду с именами реальных личностей, имеющих непосредственное отношение к музыке, в тексте функционируют следующие антропонимы, степень интертекстуальности которых не вызывает сомнений: *Чайковский, Бетховен, Шопен, Скрябин, Лист* и др. Как правило, они составляют риторические или интермедийные тропы: *«Он [дядя Лев Григорьевич] выбрал трудную программу Скрябина, Листа и на бис мазурку Шопена», «Он [Саша] говорил, что для композитора неважно, умеет ли он хорошо играть, что даже Чайковский играл, в общем, средне» [4].* В следующем примере атропоним *Бетховен* отражает уже иной тип интертекстуальности – *метатекстуальность* (как пересказ или комментирующая ссылка на претекст) – и актуализирует тем самым ПС: *«...дядя сказал, что звуки ему, в сущности, не нужны и что глухота не помешала же Бетховену сочинить Девятую симфонию!».*

Литературные антропонимы занимают доминирующее место в тексте трилогии. Они в первую очередь свидетельствуют о широте культурного пространства автора как главного персонажа, отображают культурные пристрастия представителей эпохи, придают повествованию полифоничность. К примеру, ИС *Островский, Ибсен и Гамсун* являются частотными в тексте. Это можно объяснить «вторым рождением» в 1896 году «Бесприданницы» Островского, когда роль Ларисы сыграла Комиссаржевская; представители же норвежской литературы получили в начале прошлого века мировую известность, в том числе и в России: *«Незнакомые иностранные имена – Ибсен, Гамсун – постоянно повторялись», « ... добрался я наконец до Ибсена, которого читал, подгоняемый особенным интересом - ведь о нем больше всего спорил Лев со своими гимназическими друзьями!» [4].*

Чтение занимало в жизни автора важное место (*«мне казалось, что не было минуты, когда бы я не читал»* – признается В. Каверин), соответственно, в тексте трилогии чтению не случайно посвящено две главы – «Чтение» и «Чтение. Герцен»: *«Читая Диккенса, мне ничего не стоило вообразить себя в долговой тюрьме, где произносил свои жалкие и величественные речи отец Крошки Доррит. <...> Каждый раз чтение превращалось в путешествие, далеко уносившее меня из дома, из Пскова. <...>*

Но совсем другое почувствовал я, читая Герцена – медленно, потому что это было новое для меня, трудное чтение. Он не уводил меня с собой; напротив, он сам явился ко мне

...». В приведенном отрывке мы наблюдаем, как автор противопоставляет Герцену всех иных писателей и, приводя герценовскую цитату, заключает: «К *"шуму времени"* прислушиваются те, для которых всегда был дорог Герцен. Решение иных загадок современности они находят на его страницах». Конгломерат языковых средств интертекстуальности – ИС Герцен, его высказывание, прецедентная ситуация – вступают в отношения **паратекстуальности** по отношению к названию главы. В своих внешних проявлениях это название предстает как метатекст по отношению к тексту, во внутренних – как субтекст единого целого текста.

ПИ литературных и исторических закреплены за культурным тезаурусом определенной эпохи и выполняют в произведении хронотопическую функцию. Данные номинативные единицы имеют кодовый характер, поскольку предполагают знание связанного с ними прецедентного текста или исторического контекста [2:15-16]. К примеру, произведения А. Н. Островского являются средствами формирования объективного визуального образа исторически-временного пространства, о котором повествует автор: «...в пьесах Островского актеры старались сделать вид, что они - обыкновенные переодетые люди. Да и не очень-то переодетые! В Гостином дворе было сколько угодно таких приказчиков и купцов. Отец Борьки Алмазова мог, не переодеваясь и не гримируясь, перебраться из своего трактира на сцену». Посредством введения имени автора произведений в отрывках данного типа осуществляется актуализация образов персонажей, которые способствуют развертыванию замысла повествования.

Следующая группа ИС, выполняющая те же функции, что и антропонимы-имена авторов – **ИС-фиктонимы**. Имена литературных персонажей составляют проекцию ИМЯ – МЕТАФОРА (В. К. Харченко). Здесь речь идет о презумпции похожести, идеале, поведенческом образце: «В беспредельности новых и новых открытий, в раскате невероятных происшествий я впервые почувствовал себя не чеховским Чечевичиным, не гимназистом, мечтающим убежать в пампасы, а истинным читателем, то есть человеком, который в долгожданный час остается наедине с книгой». Возникает ассоциация с образом одного из мальчиков А. П. Чехова. Употребление прецедентного имени срывает как ассоциативная гипербола в развернутом метафорическом контексте [11:78].

Интертекстуальные фиктонимы связаны как с произведением в целом, так и с отдельными составляющими, например, проблематикой произведения, как в следующей иллюстрации, представляющей нравственно-политические споры В. Каверина и его сверстников: «Что такое внутренняя свобода? Не политическая, дарованная нам навсегда, - в этом никто не сомневался. Нет, нравственная, свобода души, которая делает человека неуязвимым, бесстрашным. Кто внутренне свободнее – Пьер Безухов во французском плену или Платон Каратаев с его языческой готовностью подчиняться Року?» [4].

Ссылки на претексты Л. Толстого регулярно встречаются в повествовании – кроме представленной выше ссылки на роман «Война и мир», наблюдаем также ссылку на «Севастопольские рассказы», представленные паратекстуально (цитацией самого заглавия), метатекстуально (наблюдается интертекст-пересказ) и «точечными цитатами» – фиктонимами, топонимами, криптонимами: «Потом я прочел "Севастопольские рассказы" Толстого и решил, что он написал их только потому, что ему хотелось доказать себе и отчасти другим, что он - не трус. <...>. Адъютант Калугин не позволяет себе бояться, потому что считается храбрецом. Это – храбрость от тщицлавия. Юнкер барон Пест трусит из трусости, но когда он в беспамятстве убивает француза, ему сейчас же приходит в голову, что он - герой. Князь Голицын содрогается при одной мысли, что его могут послать на бастионы, <...>. Офицер, который в августе едет в Севастополь из города П., из храбреца становится трусом <...>. Я запутался, размышляя о том – трус я или нет, хотя меня немного успокаивала мысль, что запутался, в сущности, и Толстой» [4]. Различные авторы по-разному используют находящиеся в их расположении языковые ресурсы. Индивидуальный авторский подход выражается в выборе способа представления ПФ – имплицитно или же эксплицитно. Конструкция «текст в тексте о тексте» не является типичной для идиостиля В. Каверина, но ее выбор аргументирован разнообразием

компетенции читателя, в том числе и такого, которому неизвестно данное произведение. Рассуждая о включении читателя в систему произведения, М. М. Бахтин отмечает, что «автор, создавая свое произведение, не предназначает его для литературоведов и не предполагает специфического литературоведческого понимания [1].

Особое пристрастие В. Каверина к поэзии отражено в употреблении имен поэтов, цитировании классиков – эксплицитных средств представления «чужого слова»: *«Ночью, когда мне не спалось, я сочинял стихи, подражая Жуковскому, которого узнал прежде Пушкина и полюбил на всю жизнь. Множество незнакомых слов в его сочинениях поразили и очаровали меня. Его баллады были как будто написаны на неизвестном языке. Что такое "анахорет"? Кто такие Эвмениды? Почему он пишет не "ворон", а "вран", не "берег" а "брег", не "холодный", а "хладный"? Я никого не спрашивал, где находится Инглигфор или Стукс, и мне не удалось найти их на географической карте. Однажды я спросил Сашу, кто такой Асмодей...»*[4]. «Точечные» цитаты, интерпретируемые как аллюзии, направлены на соотнесение произведений Жуковского с собственными впечатлениями реципиентов при знакомстве с прототекстовыми поэтическими произведениями, к которым имплицитно отсылает метатекст. Хотя именную аллюзию можно также интерпретировать как и реминисценцию (Н. Фатеева).

Отметим, что несмотря на то, что именно ИС являются одними из наиболее часто используемых средств вербальной реализации интертекстуальности в пространстве автобиографической прозы, стилю В. Каверина свойственно вовлечение иных языковых средств интертекстуальности, которые образуют интертекстуальные комплексы и служат цели наиболее точного развертывания смыслов. Наблюдаются случаи, когда ИС фигурирует в роли атрибута ПС. Как правило, к прецедентному имени прилагается краткое описание ситуации, как в примере о легендарном римском юноше-патриции: *«Прочитав о Муции Сцеволе, дожившим руку на пылающий жертвенник, чтобы показать свое презрение к пыткам и смерти, я сунул в кипяток палец и продержал почти десять секунд»*. В тексте описание может следовать после ИС, или занимать препозицию: *«Путь к успеху, оказывается, шел не через внушение, а через самовнушение. Нужно было внушить себе, что мы волевые, энергичные люди. Именно так поступили в свое время Рокфеллер, Карнеджи и другие. О гипнозе упоминалось мельком»* [4]. Таким образом, можно сделать вывод о том, что ИС антропонимы, входящие с состав корпуса ИС универсально-/ национально-прецедентного уровня, обладают некоторой долей интеллектуальной информации, что делает возможным их включение в сообщения на правах семантически значимых, а не только номинативных слов [10:7]. В то же время собственное имя, обобщающее какой-то признак и/или какую-то ситуацию, несомненно, заставляет читателя проецировать содержание и смысл произведения на ту ситуацию, с которой данное имя связано. Следовательно, одновременно устанавливается двусторонняя ассоциация: не только от ИС к произведению, но и от произведения к имени.

Следующая рассматриваемая нами группа ИС-антропонимов составляет массив **социумно-прецедентных феноменов**.

Некоторые ПФ можно было бы отнести к национально-прецедентным, но в рамках иного временного пространства (имеется в виду временной отрезок, описываемых В. Кавериним событий). Так, например, упоминание о Д. Д. Плетневе с точки зрения синхронии вызывает некоторые ассоциации в основном у представителей социума, который можно условно назвать «научные, медицинские работники», в то время как с позиции диахронии этот антропоним являлся общеизвестным: *«... он [брат В.К. Лев] стал энергично заниматься в клиниках медицинского факультета. Его учителем был знаменитый Дмитрий Дмитриевич Плетнев, с которым он постоянно ссорился и спорил»*. К этой же группе можно отнести и антропонимы А. Г. Догель («Брат и раньше бывал на кафедре известного гистолога А. Г. Догеля»), Гизе («Время от времени она [мать В. К.] проводила два-три дня в постели, держа на сердце блин из белой глины, как ей советовал петроградский профессор Гизе»). В приведенных отрывках наблюдается дополнительная идентифицирующая или характеризующая дескрипция, которая «используется для выражения дополнительной предикации, обычно связанной по содержанию с основным сообщением» [12:258]. Их

компоненты заключают в себе весьма богатое содержание, которое выявляется на основе синтагматических связей с именем собственным [11:126]. Синтагматические особенности подачи ИС в анализируемых текстах можно рассматривать как жанровые и идиостилевые признаки, поскольку стилистически окрашенные лексемы, сопровождающие имя, весьма частотны и едва ли не обязательны для исследуемого жанра.

Такие антропонимы как *Тынянов* и *Летавет*, входя в состав социумно-прецедентных феноменов, где, с точки зрения автора, социум не выходит за рамки семьи, друзей семьи, родственников, могут сближаться с автопрецедентами.

Следующая группа антропонимов приобретает дополнительные коннотации у музыкантов, у тех, кто так или иначе связан с музыкой. К ним, например, относятся следующие ИС: пианистка *Баринова*, музыканты *Зейферт*, *Падеревский*, *Губерман*, *Кубелик* и др. Рассмотрим, как они функционируют в тексте: «Знаменитая пианистка Баринова приехала в Псков, и, слушая ее, я с особенной остротой понял, что музыку нельзя ни рассказать, ни изобразить так же как нельзя передать поэзию прозой...»; «Прежде семейное честолюбие было воплощено в сестре Лене, с четырнадцати лет учившийся в Петербургской консерватории по классу известного Зейферта» [4]. Кроме номинативно-денотативной, приведенные онимы выполняют прагматическую функцию, ср. на синтагматическом уровне *знаменитая пианистка Баринова, известный Зейферт*.

Некоторые ИС выполняют функции тропов. Здесь речь идет о презумпции схожести, поведенческом образце, ср.: «Зато я был на концерте Губермана, а он получал двести рублей за концерт, и лучше его во всем мире играл только Кубелик»; «С утра до вечера он [Лев Григорьевич, дядя В.К.] играл – готовился к концерту. Он надеялся, что этот концерт сразу поставит его на одну доску с лучшими пианистами мира, тем более что дядя так развил руку, что мог взять полторы октавы. Только у Падеревского была такая рука». В. Каверин сравнивает Губермана с Яном Кубелик (чешским скрипачом и композитором), а профессиональные способности своего дяди со способностями польского пианиста И. Я. Падеревского. Обладая достаточно широкой известностью в своё время, представленные имена выполняют функции выразительных средств языка. Таким образом, их эмоционально-экспрессивная ценность увеличивается.

Временно-пространственную парадигму революционной России характеризуют имена революционеров-народников *Морозова*, *Желябова*, *Кибальчича* и др., а также имена авторов, шагавших в ногу со временем: «Совсем другое чтение началось, когда зимой восемнадцатого года я принялся за книги, которые мы с Алькой унесли из книжного склада Совдепа. Казалось, что авторы – Степняк-Кравчинский, Плеханов, Кропоткин – торопились написать их, наборщики - набирать, переплетчики - переплетать, <...>. В этих книгах передо мной впервые появились – и ослепили меня – имена Желябова, Кибальчича, Морозова, Веры Фигнер» [4].

Как показывают результаты нашего исследования, ПФ универсально-, национально- и социумно-прецедентного уровня являются знаками скрытого значения, осмысление которых приводят к пониманию смысла произведения.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках / М.М. Бахтин [Электронный ресурс] // Диалог культур XXI. – Режим доступа: www.culturedialogue.org
2. Багирова Е.П. Эволюция антропонимикона в текстах разных редакций романа М. А. Булгакова «Мастер и Маргарита»: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Рус. яз.» / Багирова Елена Петровна. – Тюмень, 2004. – 24 с.
3. Гудков Д.Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 152 с.
4. Каверин В.А. Освещенные окна / В.А. Каверин [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://bookz.ru/authors/kaverinveniamin/72f6edc046.html>
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И.Карасик; ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.; 2-е изд. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Максимовский М.Н. Господин и учитель / М.Н. Максимовский [Электронный ресурс]. – Псков: Псковская губерния, 29 сентября - 05 октября 2010 г. – № 38 (509). – Режим доступа: http://gubernia.pskovregion.org/number_509/07.php. – Господин и Учитель. Слово Михаила Николаевича Максимовского о Николае Николаевиче Колиберском
7. Мариненко И. О. Функции антропонимов в романах И. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев» и «Золотой теленок»: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Мариненко Ирина Олеговна. – Одесса, 1992. – 197 с.
8. Мурзин Л. Н. Язык, текст, культура / Л. Н. Мурзин // Человек – текст – культура. – Екатеринбург: Ин-т развития регионального образования, 1994. – С. 160–169.

-
9. Пешков И. В. Новый Органон / И.В. Пешков // Бахтин М. М. Тетралогия. М., 1998. – С. 542-579.
 10. Суперанская А.В. Имя нарицательное и собственное / А.В. Суперанская – М: Наука, 1978. – 207 с.
 11. Харченко В.К. Лингвогенеалогия: Имя собственное в жанре семейных родословных / В.К. Харченко, Е.М. Черникова. – М: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 192 с.
 12. Шмелев А.Д. Русский язык и внеязыковая действительность / А.Д. Шмелев. – М., 2002. – 496 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Щаслива – аспірант кафедри російської мови, викладач кафедри іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, м. Київ.

Наукові інтереси: інтертекстуальність, ономастика, дискурсологія.

ДИСКУРС У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ЛІНГВОПРАГМАТИЧНОМУ, ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

CONTEMPORARY ISSUES OF ETHICAL LANGUAGE

Anastasia ZAKARIADZE (Tbilisi, Georgia)

Стаття присвячена аналізу специфіки відображення деяких морально-етичних проблем у мові. З'ясовано її особливості вербалізації моральних суджень.

Ключові слова: етична мова, прескриптивна мова, моральне судження, імперативи.

The paper explores the peculiarities of reflection of moral and ethical problems in language. Ways of verbalization of moral judgments are investigated and described.

Key words: ethical language, prescriptive language, moral judgement, imperatives.

In a contemporary world in which the problems of conduct become every day more complex and tormenting, there is a great need for an understanding of the language in which these problems are posed and answered, that means, the language of morals. Our moral language sometimes leads to some confusion.

The language of morals is one sort of prescriptive language. And this is what makes ethics worth studying: the question “*What shall I do?*” And answer cannot be for long evaded; the reason why actions are in a peculiar way revelatory of moral principles is that the function of moral principles is to guide conduct. Therefore, we could not reduce moral language to imperatives, but the study of imperatives seems to be the best introduction to the study of ethics.

Philosophers have devoted much work showing that sentences in the indicative mood may be of very various logical characters, and that the classification of them all under the one name 'statements' may lead to serious error if it makes us ignore the important differences between them. But we can see how one kind of indicative sentence, that which expresses value-judgments, behaves logically in a quite different way from the ordinary indicative sentence.

Imperatives are a mixed bunch. Even if we exclude sentences like '*Would I were in Kiev!*' which are dealt with by some grammarians as imperatives, we still have, among sentences that are in the imperative mood many different kinds of utterance. We have military orders, architects' specifications, instructions for cooking or operating vacuum cleaners, pieces of advice, requests, entreaties, and countless other sorts of sentence, many of whose functions shade into one another. The distinction between these various kinds of sentence would be easily seen.

Term '*command*' may to be used to cover the sorts of thing that sentences in the imperative mood express, and within the class of commands make only some very broad distinctions. Term '*statement*' may to be used to cover whatever is expressed by typical indicative sentences, The example of command is sentences like '*Open the window*' and sentences like '*You are going to open the window*', is an example of '*statement*'.

It is difficult to deny that there is a difference between statements and commands; but it is far harder to say just what the difference is. It is not merely one of grammatical form. The distinction lies between the meanings which the different grammatical forms convey. Both are used for talking about a subject-matter, but they are used for talking about it in different ways. The two sentences '*You are going to open the window*' and '*Open the window*' are both about your opening the window in the immediate future; but what they say about it is quite different. An indicative sentence is used for telling someone that something is the case; an imperative is not - it is used for telling someone to make something the case [2: 302-315].

A number of moral philosophers offer parallel to similar theories about moral judgments, which indicates that there may be some important logical similarity between the two. Let us first consider two theories, similar to the type of 'naturalist' ethical theory [1:108-9; 8:231]. Both are attempts to '*reduce*' imperatives to indicatives. The first does this by representing them as expressing statements

about the mind of the speaker. Just as it has been held that 'A is right' means *'I approve of A'*, so it might be held that *'Open the window'* means *'I want you to open the window'*. There is on the colloquial plane no harm in saying this; but it may be very misleading philosophically. It has the consequence that if I say *'Open the window'* and you say to the same person: *'Do not open the window'*, we are not contradicting one another; and this is odd.

The upholder of the theory may reply that although there is no contradiction, there is a disagreement in wishes, and that this is sufficient to account for the feeling we have that the two sentences are somehow incompatible with one another. But there remains the difficulty that the sentence *'Open the window'* seems to be about opening the window, and not about the speaker's frame of mind, just as instructions for cooking cake are instructions about eggs, not introspective analyses of the psyche of Mrs. N. who cooks. To say that *'Open the window'* means the same as *'I want you to open the window'* or is like saying that *'you are going to open the window'* or means the same as *'I believe that you are going to open the window'*. In both cases it seems strange to represent a remark about opening the window' as a remark about what is going on in my mind. But in fact neither the word 'believe' nor the word 'want' will bear this interpretation. *'I want you to open the window'* is not a statement about my mind but a polite way of saying the imperative *'Open the window'*. The theory, therefore, explains nothing; and the parallel ethical theory is in the same case.

The temptation to reduce imperatives to indicatives is very strong, and has the same source as the temptation to analyze value-words in the way called 'naturalistic'. This theory holds that a sentence does not have meaning unless there is something that would be the case if it were true. So, if a sentence is claimed to express a statement of fact, and yet we have no idea what would be the case if it were true, then that sentence for us is meaningless. If this criterion of meaningfulness is applied indiscriminately to types of utterance which are not intended to express statements of fact, causes difficulties. Imperative sentences do not satisfy this criterion, and it may be that sentences expressing moral judgments do not either; this sense may be a narrower one than that of normal usage. It does not mean that they are meaningless, or even that their meaning is of such a character that no logical rules can be given for their employment [7:21].

Some philosophers, for example Ayer, think that moral judgments do not ordinarily function in the same way as the class of indicative sentences marked out by his verification-criterion. In the case that, we recognize the obvious fact that imperatives are not like typical indicatives and regard only typical indicatives, it will be natural then to say *'Imperatives do not state anything, they only express wishes'*. We speak of expressing statements, opinions, beliefs, mathematical relations, and so on; and if it is in one of these senses that the word is used, the theory though it tells us little, is harmless. Artists, composer and poets are said to express their own and our feelings; oaths are said to express anger; and dancing upon the table may express joy. Thus to say that imperatives express wishes may lead the unwary to suppose that what happens when we use one, is this: we have welling up inside us a kind of longing, to which, when the pressure gets too great for us to bear, we give vent by saying an imperative sentence.

And it would seem that value-judgments also may fail to satisfy the verification-criterion, and indeed be in some sense, like imperatives, prescriptive, without having this sort of thing said about them.

There could be no analogue, in the case of singular imperatives, of the 'attitude' variety of the approval theory of value-judgments [8:214]. But it is possible to construct such a theory about universal imperative sentences. If someone said *'Never hit a man when he is down'*, it would be natural to say that he had expressed a certain attitude towards such conduct. It is extremely hard to define exactly this attitude or give criteria for recognizing it, just as it is difficult to say exactly what moral approval is as opposed to other sorts of approval. The only safe way of characterizing the attitude which is expressed by a universal imperative is to say *'The attitude that one should not (or should) do so and so'*; and the only safe way of characterizing the attitude which is expressed by a moral judgment is to say *'The attitude that it is wrong (or right) to do so and so'*. To maintain an attitude of *'moral approval'* towards a certain practice is to have a disposition to think, on the appropriate occasions, that it is right; But there is in all this nothing to explain just what one thinks when one thinks that a certain sort of act is right.

Sentences containing the word 'approve' are so difficult of analysis and similarly, it would be perverse to explain the meaning of the imperative mood in terms of wishing or any other feeling or attitude; for we learn how to respond to and use commands long before we learn the comparatively complex notions of 'wish', 'desire', 'aversion', etc.

Another group of theories hold that the function in language of either moral judgments or imperatives is to affect causally the behavior or emotions.

R. Carnap writes: "*But actually a value-statement is nothing else than a command in a misleading grammatical form. It may have effects upon the actions of men, and these effects may either be in accordance with our wishes or not; but it is neither true nor false*". [3:24]. For Ayer ethical terms do not serve only to express feeling. They are calculated also to arouse feeling, and so to stimulate action. Indeed some of them are used in such a way as to give the sentences in which they occur the effect of commands" [2:108]. The same opinion is elaborated by Stevenson. [8: 21].

These theories suggest, that the function of a command is to affect the hearer causally, or get him to do something; and to say this may be misleading. In ordinary parlance there is no harm in saying that in using a command our intention is to get someone to do something; but for philosophical purposes an important distinction has to be made. The processes of *telling* someone to do something, and getting him to do it, are quite distinct, logically from each other. [5:201]. The distinction may be elucidating by considering a parallel one in the case of statements and is important for moral philosophy; for in fact the suggestion, that the function of moral judgments was to persuade, led to a difficulty in distinguishing their function from what they declare. [8: xi].

In moral discourse commands and moral judgments have some similarities, and both of them may be classified as prescriptions.

The misunderstanding comes from a mixture of two distinctions. The first is that between the language of statements and prescriptive language. The second is that between telling someone something and getting him to believe or do what one has told him. That these two distinctions are quite different, and overlap each other, should be clear after a moment's consideration.

The so-called 'imperative theory' of moral judgments is based on a misconception of the function, not only of moral judgments but also of the commands to which they were being assimilated. The similarities between commands and moral judgments reveal themselves in essential intention for answering questions asked by rational agents, and both are governed by logical rules. Kant, referred to moral judgments as imperatives; but he was using the latter term in an extended sense, and that moral judgments, though they are like imperatives in some respects, are unlike them in others [6: 85].

The contemporary issues of language of morals are most sharply concentrated in young generations' moral upbringing problem. The question '*How shall I bring up my children?*' is one to the logic of which, since ancient times, few philosophers have given much attention. A child's moral upbringing has an effect upon him which will remain largely untouched by anything that happens to him thereafter. If child has had a stable upbringing, it will be extremely difficult for him to abandon those principles in later life difficult but not impossible. They will have for him the force of an objective moral law; and his behavior is not compared with the behavior of those who stick just as firmly to quite different principles. Unless our education has been so thorough as to transform us into automata, we can come to doubt or even reject these principles; that is what makes human beings, whose moral systems change, different from ants, whose '*moral system*' does not. It is here that the most fundamental moral decisions of all arise; and it is here, that the most characteristic uses of moral words are to be found. Shall I bring up my children exactly as I was brought up, so that they have the same intuitions about morals as I have? Or have circumstances altered, so that the moral character of the parent will not provide suitable equipment for the children? Perhaps I shall try to bring them up like their parent, and shall fail; perhaps their new environment will be too strong for me, and they will come to repudiate my principles. Or I may have become so bewildered by the strange new world that, although I still act from force of habit on the principles that I have learnt, I simply do not know what principles to impart to my children, if, indeed, one in my condition can impart any settled principles at all. Many of the dark places of ethics become clearer when we consider this dilemma in which parents are liable to find themselves. We have already noticed that, although principles have in the end to rest upon decisions of principle, decisions as

such cannot be taught; only principles can be taught. It is the powerlessness of the parent to make for his son those many decisions of principle which the son during his future career will make, that gives moral language its characteristic shape. The only instrument which the parent possesses is moral education - the teaching of principles by example and precept, backed up by chastisement and other more up-to-date psychological methods. Shall he use these means, and to what extent? Certain generations of parents have had no doubts about this question. They have used them to the full; and the result has been to turn their children into good intuitionists, able to cling to the rails, but bad at steering round corners. At other times parents suffer from lack of confidence; they are not sure enough what they themselves think, to be ready to impart to their children a stable way of life. The children of such a generation are likely to grow up opportunists, well able to make individual decisions, but without the settled body of principles which is the most priceless heritage that any generation can leave to its successors. The dilemma between these two extreme courses in education is plainly a false one. What we have to do is to give him a solid basis of principles, but at the same time ample opportunity of making the decisions upon which these principles are based, and by which they are modified, improved, adapted to changed circumstances, or even abandoned if they become entirely unsuited to a new environment. To teach only the principles, without giving the opportunity of subjecting them to the learner's own decisions of principle, is like teaching science exclusively from textbooks without entering a laboratory. The moral words reflect in their logical behavior double nature of moral instruction. The sentences in which they appear are normally the expression of decisions of principle and it is easy to let the decisions get separated, in our discussion of the subject, from the principles.

To become morally adult is to reconcile these two apparently conflicting positions by learning to make decisions of principle; it is to learn to use 'ought' sentences in the realization that they can only be verified by reference to a standard or set of principles which we have by our own decision accepted and made our own. This is what our present generation is so painfully trying to do.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ayer A. J. Language, Truth and Logic. / A. J. Ayer – 2nd ed. – New York: Dover Publications, 1946. – 160 p.
2. Gylford B. H. The Semiotic Status of Commands. / Bohner Herbert Gylford // Philosophy of Science. – No. 12 (4). – P. 302-315.
3. Carnap Rudolf. Philosophy and Logical Syntax. / Rudolf Carnap. – New York: AMS, 1979.
4. Hare r. M. The language of morals. / r.m. hare. – oxford: oxford university press, 2003. – 208 p.
5. Edwards j. Freedom of the will. / jonathan edwards. – new york: cosmo classics, 2007. – 348 p.
6. Kant i. Groundwork of the metaphysic of morals. / immanuel kant. – new york: harper & row, 1964. – 345 p.
7. Stevenson C. L. On the Analysis of Moral Judgments // Philosophical Essays .
8. Stevenson C. L. Ethics and Language. / Ch. L. Stevenson . – Oxford University press, 2000. – 284 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Закаріадзе – доктор філологічних наук, професор, голова комісії з питань якості знань факультету гуманітарних наук Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі, Грузія.

Наукові інтереси: філософсько-етичні проблеми мови, аналіз дискурсу.

РОЛЬ ОЦЕНОЧНОЙ ЛЕКСИКИ КАК МАНИПУЛЯТИВНОГО СРЕДСТВА ПРИ СОСТАВЛЕНИИ РЕКЛАМНОГО СООБЩЕНИЯ

Вера ЗИРКА (Днепропетровск, Украина)

У статті розглядається питання дослідження оцінної лексики у рекламному тексті. Визначено її роль і місце при створенні студентами рекламного повідомлення студентами у навчальному процесі.

Ключові слова: оцінна лексика, рекламне повідомлення, маніпуляція

Key words: evaluative words, ads, manipulation.

Как известно, в рекламном тексте специфическим образом отражается то общество, которому адресована конкретная реклама, его культура, традиции, менталитет. Оценочной лексике принадлежит в ней ведущее место при описании современной ценностной картины мира, отражении приоритета системы ценностей страны, народа. Ценными свойствами для нынешнего потребителя по-прежнему являются *новизна, дешевизна, современность, уникальность*. Это подтверждают тексты, рекламный эффект которых, достигается за счет часто повторяемых предикатов *эффективный, новый, дешевый, уникальный, эксклюзивный*,

доступный и под.

Реклама, как форма коммуникации, связана с самыми различными лингвистическими направлениями, которые требуют постоянного изучения рекламного словотворчества, языкового воздействия на массового потребителя, внушения и побуждения его к желаемому действию, ибо это и есть основная цель всех рекламных текстов, за которыми стоит адресант - рекламодатель. Наш интерес и обращение к оценочной лексике, функционирующей в рекламном сообщении, вызвано тем, что такая лексика представляет собой важное манипулятивное вербальное средство, посредством которого и осуществляются коммуникативные стратегии: воздействие и побуждение. Не менее важным представляется исследование оценочной лексики при творческом составлении рекламных текстов студентами-филологами университета имени Альфреда Нобеля.

Как известно, оценка социально обусловлена. Так, Н. Д. Арутюнова отмечает, что интерпретация оценки зависит от норм, принятых в том или другом обществе или его части. Мировоззрение и мироощущение, социальные интересы и мода, престижность и немотивированность формируют и деформируют оценки. Но оценочные предикаты связаны не только с фактором говорящего. Они весьма активно обращены на адресата речи. Некоторые авторы даже видят главное назначение ценностных суждений в том, чтобы оказывать влияние. Автор справедливо подчеркивает, что оценочное высказывание уже само по себе выражает коммуникативную цель рекомендации, побуждения к действию, предостережения. Его интерпретация, таким образом, включает и фактор адресата, и коммуникативную цель конкретного речевого акта. Роль оценки состоит в том, чтобы соотнести предметы и события с идеализированной, т.е. нормативной картиной мира [1, с. 6-10].

Вынося оценку, адресант прямо или косвенно связывает себя данной рекомендацией, берет на себя ответственность за последствия ее принятия. Мы согласны с мнением ученых в том, что оценочные высказывания подразумевают скрытый императив, они нередко придают высказыванию, в котором они употребляются, функцию приказа. Наличие свойства «хорошести» в сумме свойств объекта может служить побуждением к действию, отмечает Н. Д. Арутюнова [1, с. 46]. Исследователи оценки отмечали, что свойство «хорошести» обладает неким магнетизмом. Признавая, что X является хорошим, человек тем самым приобретает более сильную тенденцию действовать соответствующим образом, чем если бы оценка не состоялась» [Stevenson, 1964, p.130; цит. по 1, с. 52; 3].

Реклама как никакой другой тип коммуникации изобилует лексикой, которая выделяет положительные свойства товара, расхваливая этот товар, продвигая его на рынке сбыта, и вызывает не просто положительные эмоции по отношению к рекламируемому товару или услуге, но способствует к его моментальному приобретению. Оценка, по нашему мнению, является неотъемлемой частью общего построения рекламного текста; она взаимодействует и тесно связана с дескриптивной стороной рекламы. Среди языковых единиц, используемых рекламистами для характеристики рекламируемого объекта, несомненно, преобладают прилагательные и наречия. Именно эти разряды слов соотносятся в языке с оценочной лексикой и отличаются огромным разнообразием оценочной семантики.

Учеными-лингвистами отмечено, что язык оценок удивительно хорошо приспособлен к употреблению в ситуации принятия решения, инструкции о выборе или изменении принципов выбора и модификации стандартов, - так объясняется исследователями рекламы внедрение оценочных предикатов в сферу информирования, привлечения внимания и побуждения к действию [2, с. 14; 5]. Поскольку оценочные предикаты убеждают потребителя и утверждают мысль о превосходстве (или преимуществе) товара над товарами-конкурентами, постольку они и формируют воздействующий компонент рекламного текста. И являясь таковым, оценочная лексика представляет собой неотъемлемую часть манипулятивной стратегии рекламы в целом.

Частотность функционирования оценочной лексики в рекламном сообщении заслуживает особого внимания. Наш интерес к оценочной лексике вызван еще и тем, что некоторая часть этой эмоционально-эмотивной лексики составляет нечто вроде устойчивого профессионального словаря рекламиста, без которого не может обойтись ни один копирайтер. Этому вопросу уделяется большое внимание при чтении спецкурса «Лексика

рекламы» при обучении (творческой) письменной речи – составлении рекламного сообщения на родном и английском языке [4]. Оценки в рекламе нередко заменяют логическую аргументацию, поэтому зачастую оценочные утверждения принимают характер аргументов. Своеобразие употребления оценочной лексики в рекламном тексте накладывает отпечаток на саму систему оценочной лексики, семантику оценочных структур.

Опираясь на существующие классификации оценочных прилагательных, мы определяем оценочные прилагательные как общеоценочные, частнооценочные и дескриптивные. При этом под общеоценочными нами понимаются такие, семантическая структура которых включает только один компонент со знаком оценки «+» или «-». В структуре таких слов, как отмечает Н. Д. Арутюнова, нет указания на аспект оценки, они отличаются «семантической опустошенностью», т.е. являются информативно недостаточными [1, с. 92].

Частнооценочные прилагательные, обозначая собственные свойства предмета (дескриптивный компонент значения), включают в свою семантическую структуру и оценочный компонент «хорошо/плохо», выражающий субъективное отношение к объекту, то есть субъект оценки взаимодействует с ее объектом. Классификация производится на основании оценки, на которую указывает дескриптивная сема частнооценочного слова.

Поясняя студентам-филологам важность оценочной лексики в рекламе, мы представляем и ряд прилагательных, характеризующих предмет/услугу отрицательно. Такие прилагательные используются, например, в рекламе косметики и лекарственных препаратов исключительно в целях контраста, для усиления впечатлений от свойств рекламируемого товара, и, разумеется, для привлечения внимания потребителя. Примером тому могут служить следующие оценочные предикаты:

Сухие, жесткие, непослушные волосы? Полное разглаживание за 3 минуты (новая маска Эльсэв - разглаживающая с нутрилеум). Ведь вы этого достойны.

Мерзкий клубок тревожений под названием стресс. И есть только один верный способ от него избавиться: отключиться от проблем ... и получать удовольствия.

Загрязненный воздух, сигаретный дым, стрессовые ситуации ... вызывают образование в нашем организме свободных радикалов, инициирующих процесс преждевременного старения и нарушения в иммунной системы ... - Триовит – ваш лучший щит.

У вас воспаленные глаза? ...

Весь банк рекламных сообщений, который мы демонстрируем на занятиях, показывает, что положительная оценочная лексика используется рекламистами мастерски и весьма разнообразно, ей принадлежит приоритетное место. Именно от нее зависит успешность рекламы.

Инновационная текстура, блеск, недостижимый прежде;

Самый женский фитнес-клуб «Ой, ля-ля»;

Платиновое тело, платиновое лицо; Брильянт косметологии;

Красивая фигура ручной работы, специальные зимние цены;

Суперускоренное выращивание волос;

Эксклюзивные свадебные прически;

Элитная парфюмерия;

Косметика нового поколения;

Уникальные методики - уникальная компьютерная диагностика;

Успешны благодаря улыбке;

Лучшие окна; Лучшие условия для опытных рекламистов;

Принципиально новый метод лечения, необычное решение;

Чистая победа над несовершенствами кожи;

Непревзойденное увлажнение кожи – новый шампунь Дав,

Бесконечные ресницы.

Детальное рассмотрение выбранных нами оценочных предикатов показывает широкую представленность в них общеоценочных предикатов: *хороший, лучшие, наилучшие результаты, улучшенная планировка, отличный, классный, первоклассная техника, суперклассный, превосходный, идеальный, совершенные технологии, безупречный* и др. Как указывалось ранее, в структуре этих прилагательных нет указания на аспект оценки.

Частнооценочные предикаты представлены прилагательными, которые, обозначая собственные свойства предмета (дескриптивный компонент значения), включают в свою семантическую структуру и оценочный компонент «хорошо/плохо», выражающий субъективное отношение к объекту (*эксклюзивный препарат, уникальные технологии, эффективное решение* и др.). Дескриптивная сема в подобных прилагательных указывает на аспект оценки, эксплицирует ее основание, а оценочное значение, заложенное в них, становится вторичным. Примерами частнооценочных прилагательных могут служить следующие: *изящный, роскошный, шикарный, престижный, восхитительный, изумительный, безупречный, доступные (цены)* и под.

Анализируя примеры рекламных сообщений с семантикой оценочных предикатов на занятиях по указанному спецкурсу, студенты приходят к выводу о том, что существуют некоторые закономерности функционирования оценочной лексики разных групп. Так, например, товары и услуги, как правило, характеризуются общеоценочной лексикой: *лучшие окна, успешная реклама, высококласные технологии*. Сферой оценки частнооценочных предикатов является не только товары/услуги, но и сам потребитель. Происходят, так называемые «заигрывания» с потребителем. Ему предлагается особый образ жизни, заранее делается комплимент: *элегантный, стильный, современный, достойный, независимый, изысканный (вкус), здоровые (зубы), щедрая (душа)* и под.

Примеры, приводимые студентами, и наши собственные наблюдения над функционированием дескриптивных предикатов показывают, что они переходят в предикаты дескриптивной оценки. Это происходит тогда, когда определяется свойство товара, имеющее ценность для потребителя в контексте времени: *уникальная возможность (методика, система, особенность, свойство и под.), эксклюзивный, натуральный (продукт), революционное решение, новейшие, современные технологии, минимальные цены, индивидуальный подход*.

Функциональной особенностью рекламных текстов является то, что некоторая нейтральная, объективная лексика в них приобретает оценочное значение. Например, нами отмечено частотное использование предиката «европейский» (диплом европейского образца; европейский ремонт, европейский опыт, европейское качество, еврозаборы и под.). Отпечаток накладывает стереотип ценностной ориентации, импликация системы ценностей современного потребителя. В этом состоит еще одна сторона манипулятивности рекламного дискурса: в сознательном формировании у потребителя соответствующих ценностей, устойчивых образцов, норм поведения, на которые потребитель ориентируется или которым стремится подражать.

На заключительных занятиях по курсу «Лексика рекламы» мы отмечаем, что реклама последних лет стала излишне эмоциональной в расхваливании своих товаров/услуг, несмотря на существующее правило избегать прямых оценок, самовосхваления и чрезмерной похвалы, Ничего удивительного в этом нет. Ведь согласно моральному кодексу, конкурента нельзя открыто противопоставлять себе, следовательно, упор следует делать на рекламу превосходства качества своего продукта. Отсюда чрезмерное использование аффективных (повышенно-эмоциональных) оценок: *удивительный, поразительный, упоительный, восхитительный* и под. и большого количества оценочных прилагательных с интенсификаторами *лучший, высший, самый, сверх-, супер-, экстра-, высоко- и др.: лучшие товары и производители, прекрасные подарки, самый удобный расчет, сверхмодный, супермодный, экстрасуперпохудение, экстраэкономичный, высококачественный, наилучший из лучших* и др. Отметим, что частотность употребления этих и ряда других оценочных прилагательных с интенсификаторами позволяют нам квалифицировать их как так называемую устойчивую профессиональную лексику рекламиста.

Возникает вопрос, что же получает общество от такой чрезмерной похвалы и не всегда достаточной аргументированности оценок рекламируемого продукта? В результате у потребителя возникает неприятие рекламы, недоверие к ней, реклама стала считаться средством манипуляции, навязывания товара и мнения рекламодателя. Потребитель иначе и не рассматривает такую лексику как «семантические пустышки», понимая, что их цель состоит лишь в привлечении внимания, а не в квалификации рекламируемого товара. По

нашим наблюдениям, большая часть отечественных потребителей относится к рекламе, по меньшей мере, скептически. А это означает провал для рекламного текста, целью которого является информирование, убеждение, воздействие на процесс принятия решений. Вот почему рекламистам необходимо искать иные пути эффективной подачи информации и эффективного словотворчества. Один из них — снижение категоричности оценки. Такая стратегия направлена, прежде всего, на создание положительного образа говорящего, на формирование к нему доверия. Этот вопрос, по нашему убеждению, заслуживает отдельного внимания.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. // Н.Д. Арутюнова. - М.: Наука, 1988.
2. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики. Вступительная статья // Новое в зарубежной лингвистике: Выпуск 16. - М., 1985. - с.3-43.
3. Баранов А.Н. Аксиологические стратегии в структуре языка (паремиология и лексика) // Вопросы языкознания. - 1989. - №3. - С. 74-90.
4. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект. - Изд. 2-е, испр. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009.
5. Кафтанджиев Х. Тексты печатной рекламы // Х. Кафтанджиев - М.: Смысл, 1995.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Зірка – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології та перекладу Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: рекламна комунікація, лінгвістика тексту, мовне маніпулювання, переклад.

ДИСКУРС БАЙКИ У СИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗОВОЇ БАЙКИ)

Лідія ПІХТОВНІКОВА, Олег ГОНЧАРУК (Харків, Україна)

У статті характеризується дискурс байки у синергетичному аспекті. Розкривається зміст понять «атрактор» і «репелер», «параметр порядку», «поляризація» тексту і підтексту як складових дискурсу. Досліджено самоорганізацію байки на мовностилістичному рівні як конкурентну взаємодію актуального членування тексту та надфразової єдності.

Ключові слова: атрактор, репелер, параметр порядку, поляризація, актуальне членування, надфразова єдність.

The article characterized the discourse of fable in synergetic aspect. The meanings of “attractor” and “repeller”, “order parameter”, “polarization” of text and subtext as components of discourse were described. Self-organization of fable on linguostylistic level as a competitive interaction between text actual division and overphrase unity (discourse) was studied.

Key words: attractor, repeller, order parameter, polarization, actual division, overphrase unity.

Базові ідеї про самоорганізацію дискурсу містяться у роботах Л. С. Піхтовнікової [6, 7, 8, 9]. Згідно синергетичної концепції у будь-якому типі дискурсу є актуальною взаємодія тексту й контексту, а також їх продукту – підтексту. В процесі самоорганізації художнього дискурсу текст і підтекст моделюють один одного й навколишнє середовище, створюючи при цьому поляризацію смислів у дискурсі. «Моделювання» тут розуміється у традиційному смислі: текст у кожному своєму фрагменті й у цілому є позначенням смислів підтексту; при цьому знаки тексту і смисли підтексту знаходяться у відношенні ізоморфізму (взаємно-однозначна відповідність) або гомоморфізму (кожному знаку відповідає хоча б один смисл, кожному смислу – хоча б один знак). Ізоморфна або гомоморфна відповідність і є суть поняття «бути моделлю». [2: 36]. У свою чергу, підтекст, як імпліцитна сутність, може відображати свої смисли у вербальних знаках тексту; тут також спостерігається гомоморфне відношення знаків тексту та імпліцитних смислів підтексту.

Відносно протистояння, поляризацію тексту й підтексту можна представити як протистояння експліцитного й імпліцитного, фактуальності та її оцінки, нарешті, як протистояння смислів тексту й підтексту. «Технічним реалізатором» поляризації виступає так званий параметр порядку – одне з основних понять синергетики. У будь-якій системі, що самоорганізовується, це поняття позначає той параметр (або параметри), який є найбільш мінливим, рухливим. Параметр порядку, змінюючись у всіх частинах системи, що самоорганізовується (наприклад, у тексті та підтексті дискурсу), підпорядковує усі характеристики системи єдиному плану, єдиній архітектурі. Підпорядкування відбувається у

відповідності до цілей і обмежень дискурсу, тобто у відповідності до інтенцій автора й інших комунікантів дискурсу, норм висловлювання, екстралінгвістичних умов тощо. З точки зору синергетики всі цілі дискурсу, як би їх не сформулювати, є так званими **атракторами**, тобто об'єктами, які «притягують» і направляють процеси організації і відбору в системі. Обмеження можна уявити собі як анти-атрактори (репелери), які відштовхують при відборі й організації усе, що не вкладається у норми, цілі й завдання [6: 49]. Очевидно, що поняття «атрактор» і «репелер» представляють із себе концептуальну метафору загальних цілей і обмежень дискурсу: притягувати, акумулювати, відбирати необхідну інформацію (атрактор); відштовхувати, відкидати, уникати інше (репелер).

Для кожного типу дискурсу створені «винаходи», які дозволяють найкращим чином реалізувати цілі саме цього дискурсу. Для дискурсу байки такими винаходами виступають іносказання (алегорія), образ-символ і розгалуження смислів, які учасники дискурсу надають подіям, змальованим у тексті байки. Винайдені прийоми байки конкретизують зміст атрактора, оскільки він «притягує» саме ці прийоми. Реалізація атрактора відбувається при дії параметра порядку, який поляризує дискурс байки (текст і підтекст), підпорядковує його алегорії, образу-символу та розгалуженню смислів текстових подій.

Дія параметра порядку на когнітивному рівні полягає, перш за все, в самоорганізації концептів і образів-символів байки. Маючи на меті виразити в тексті певний концепт і образ-символ, параметр порядку на когнітивному рівні за допомогою автора «обирає» структуру концепту (набір його атрибутів, їх значень, джерел знань про значення), а також призначає персонажів і події, які приводять до створення образу-символу. Дискурс байки «обирає», «позначає», «за допомогою» автора – такі висловлювання знову представляють собою концептуальну метафору, суть якої полягає у тому, що творчі можливості автора байки не безмежні: жанр байки обмежений її традиційною побудовою (упізнавання байки), стереотипами властивостей персонажів, екстралінгвістичними умовами їх дій. Таким чином, репелери дискурсу байки є реальністю, і, враховуючи їх, обрані персонажі та їх план дій, проект концептів і образів-символів стають змістом атрактора, який далі управляє створенням байки.

Лінгвістичні «події», які відбуваються на когнітивному рівні при самоорганізації дискурсу байки, можна підсумувати наступним чином.

1. Відбувається наповнення змістом атрактора, потім – активізація цілей дискурсу (створення алегорій, образів-символів, розгалуження смислів), готовність до їх реалізації.

2. Відбувається підготовка до реалізації цілей, яка керується змістом атрактора. Починає діяти параметр порядку, який поляризує смисли створюваного тексту й підтексту.

Поляризація відбувається, зокрема, у наступних аспектах:

а) розгалуження смислів, які надаються діям персонажів;

б) перенесення властивостей, характеристик персонажів на негативні соціальні прояви людини й суспільства; при цьому властивості персонажів виражені в їх вчинках і оцінках (текст), а авторські й читачькі оцінки виявляються у підтексті і/або фонових знаннях (читача); перенесення властивостей (алегорія) – є когнітивна операція, яка закладена у підтексті.

На прагматичному рівні під керуванням атрактора параметр порядку створює коди (сатиричні, іносказання) і засновані на них мовленнєві стратегії. Коди, виступаючи посередниками між смислами і значеннями, відіграють роль своєрідних «перекладачів» з нечітко вираженої мови людської ментальної сфери (інтенцій, урахування обмежень тощо) на більш чіткий і наочний знаковий рівень, в мовностилістичну сферу байкового тексту. Іншими словами, в тексті, як кінцевому продукті дискурсу, набуває закінченого оформлення і вираження увесь зміст атрактора.

У процесах створення тексту й підтексту активну роль відіграють явища надфразової єдності (НФЄ) і актуального членування тексту (АЧ). Обидва явища належать одному й тому ж мовностилістичному рівню: вони конструюють макросинтаксис тексту й одночасно виступають стилістичними прийомами вираження семантики тексту [1: 198].

НФЄ забезпечує смислову зв'язність (когерентність) тексту і поряд з цим може слугувати його експресивності й утворенню додаткової інформативності за рахунок

формування нових зв'язків фрагментів тексту. Основними показниками НФЄ у тексті виступають: узгодження граматичних форм речень; використання різних способів переносу лексики з одного речення до іншого; узгодження структурних схем окремих частин тексту; використання ланцюжків лексем та їх з'єднань, що відображають анафоричні й логіко-семантичні зв'язки між реченнями [3: 15].

Перенесення лексики відбувається, як правило, у вигляді буквальних і трансформованих повторів, анафоричні і логіко-семантичні зв'язки реалізуються в так званих ненасичених реченнях. Останні не мають відносно завершеного смислу при самотійному вживанні [3: 38]. У кожному зв'язному тексті майже кожне речення інтерпретується реципієнтом у зв'язку з інтерпретацією інших речень (ендофора) або у зв'язку з попередньою інформованістю реципієнта (мовна компетенція), або відносно екстралінгвістичної ситуації (екзофора). Ендофора може бути анафоричною (інтерпретація відносно попередніх речень) і катафоричною (інтерпретація відносно наступних речень) [3: 39]. Відмінною особливістю зв'язування тексту за допомогою НФЄ є нелінійний, «відкладений» прояв у тексті усіх перелічених ознак НФЄ. Наприклад, анафора або катафора може пов'язувати смисли не сусідніх, а досить віддалених у тексті речень (яскравий приклад – анафоричний зв'язок речення-моралі у байці з реченнями, які виражають події, сюжет). Так само, у тексті з НФЄ перенесення лексики, повтори можуть виявлятися не в сусідніх реченнях, а у віддалених. Таким чином, механізм НФЄ встановлює у тексті своєрідну «далекосіяжність», вплив на відстані на формування й сприйняття смислу. Досить очевидно, що таким чином самоорганізується смисл підтексту. На мовному й мовленнєвому рівні НФЄ виступає одним із варіантів реалізації парадигматичних зв'язків у тексті.

Механізм НФЄ пристосований для надання підтексту будь-якого смислу, створення у тексті й підтексті будь-яких смислів, які можуть входити до інтенції автора. У синергетичних поняттях це означає, що інтенція, задумка автора, міститься у змісті атрактора, і цей останній керує за допомогою параметра порядку створенням у тексті й підтексті алегорій, образів-символів, розгалужень смислів. Параметр порядку конструює НФЄ у тексті байки; в свою чергу, НФЄ зв'язує у тексті саме ті смисли, які породжують алегорію, образи-символи, розгалуження смислів.

Актуальне членування речення, тобто його розподіл на тему – те, що вже повідомлене; і рему – нове повідомлення, протиставляється формальному членуванню на граматичний суб'єкт і граматичний предикат. Актуальне членування виявляє спосіб включення речення до предметно-тематичного контексту цілого висловлювання. У зв'язному висловлюванні кожне наступне речення містить у якості теми те, про що вже розповідалось у попередньому, і це передається займенниковим заміщенням, повтором, означеним артиклем тощо. Перше речення тексту при цьому виявляється повністю ядром висловлювання (ремою) [1: 198]. І. В. Арнольд наводить приклад аналізу художнього тексту на предмет його актуального членування [1: 199]. Усередині великих тем виокремлюються більш дрібні відрізки, які розділяються на тему й рему; таким чином, актуальне членування іде «вглиб тексту», обслуговує предметно-тематичний аспект висловлювань, стає глобальною текстовою характеристикою. Саме у цій якості глобальної характеристики тексту актуальне членування впливає на виразність тексту (стилістичний аспект), його прагматичні характеристики (мовленнєві стратегії побудови висловлювань) і його когнітивний аспект (розподіл інформації по тексту). Однак розподіл висловлювання на тему і рему не завжди просто здійснюється і не є завжди можливим.

Дослідники визначили третю складову частину актуального членування речення – дифузну зону, яка має подвійний зв'язок (дулексив) як з темою, так і з ремою [10: 21].

Актуальне членування тексту виявляє чергування тем, рем, дифузних зон, тобто чергування нових і попередніх повідомлень. Повідомлення відносяться, в більшості, до актуальної інформації, до самого тексту, а не до його підтексту. Актуальне членування виявляє «прилегли» зв'язки сусідніх фрагментів тексту. Таким чином, АЧ є «близькодія» у плані вираження, на відміну від НФЄ, яка є «далекосіяжністю».

Якщо у деякому типі художнього тексту необхідне протистояння, поляризація смислів тексту та підтексту, то скоріш за все, смисли тексту будуть утворені за допомогою

актуального членування, а смисли підтексту – за допомогою НФЄ. Саме цей процес і спостерігається у байці, де текст (опис подій, зрідка – вербальні характеристики персонажів) протидіє підтексту (алегорія, сатира, наявність образів-символів). Параметр порядку під впливом цільового атрактора організує структуру актуального членування тексту для повідомлень, вбудовуючи НФЄ паралельно до тексту для утворення підтексту.

Самоорганізація на мовностилістичному рівні полягає в тому, що НФЄ багаторазово «змушує» при створенні й відтворенні дискурсу повертатись до смислу попередніх фрагментів тексту, виявляючи тим самим їх додатковий тропеїчний смисл. У той же час, актуальне членування лінійно подає чергові частини тексту, відслідковуючи лише фактуальну інформацію і близький каузальний зв'язок. На описаному синергетичному ефекті базуються сатиричні коди та коди іносказання й мовленнєві стратегії байки (прагматичний аспект), а також і реалізація когніції, яка міститься в атракторі. Таким чином, самоорганізація охоплює усі основні лінгвістичні аспекти дискурсу байки.

До сказаного вище можна додати ще два аспекти розвитку дискурсу; детальні ілюстрації цих аспектів далі наведемо при аналізі конкретних текстів.

1. Відповідно до класифікації Е. Г. Різелі у художньому дискурсі існують такі композиційно-мовленнєві рівні: формальний (зовнішнє членування тексту: абзац, розділ, частина, сцена, акт), формально-змістовий (комбінація архітектоніко-та композиційно-мовленнєвих форм), змістовий (розвиток дій, сюжетні лінії, мотиви, опис характерів, ідейний та емоційний зміст) [12: 35–39]. Цю класифікацію доповнює запроваджений Л. С. Піхтовніковою асоціативно-образний рівень [5: 32].

2. У художньому дискурсі, на всіх його композиційно-мовленнєвих рівнях реалізується своєрідна інформаційна архітектоніка, суть якої полягає в такому [4: 101]. Інформація в художньому тексті завжди має оптимум оригінальності (новизни) і надмірності. На кожному композиційному рівні художнього тексту повинна бути деяка надмірність інформації (для полегшення упізнавання попереднього), а оригінальність інформації повинна перевершувати можливості сприйняття адресата, але надавати цю можливість на більш високому композиційному рівні; від цього безпосередньо залежить відчуття художньої цінності тексту. Композиція тексту заснована на можливості семантичної компенсації оригінальної інформації рівня N на рівні N+1. Таким чином, більш високий рівень композиції «пояснює» оригінальну інформацію попереднього рівня.

Як стверджувалось раніше, у дискурсі байки на змістовому композиційному рівні дія параметра порядку поляризує смисли фактуальної інформації та інформації асоціативно-образної, а також концептуальної. Більш конкретно, фактуальна інформація переважно створюється в тексті за допомогою актуального членування і є на змістовому композиційному рівні надлишковою. Асоціативно-образна і концептуальна інформація утворюється переважно за допомогою НФЄ і є на змістовому композиційному рівні оригінальною і не може бути на цьому рівні повністю адекватно сприйнятою. Її «пояснює» наступний, більш високий рівень – асоціативно-образний; це пояснення є образна, алегорична інтерпретація оригінальної інформації.

Розглянемо конкретні приклади самоорганізації дискурсу байки.

1. Байка Дж. Тербера “*The Fairly Intelligent Fly*” [13: 43].

A large spider in an old house built a beautiful web in which to catch flies. (PEMA). Every time a fly landed on the web and was entangled in it the spider devoured him, so that when another fly came along he would think the web was a safe and quiet place in which to rest. (TEMA). One day a fairly intelligent fly buzzed around above the web so long without lighting that the spider appeared and said, “Come on down.” (PEMA). But the fly was too clever for him and said, “I never light where I don’t see other flies and I don’t see any other flies in your house.” (TEMA). So he flew away until he came to a place where there were a great many other flies. (PEMA). He was about to settle down among them when a bee buzzed up and said, “Hold it, stupid, that’s flypaper. All those flies are trapped.” “Don’t be silly,” said the fly, “they’re dancing.” (TEMA). So he settled down and became stuck to the flypaper with all the other flies. (PEMA).

Moral: There is no safety in numbers, or in anything else. (ДИФУЗНА ЗОНА).

У розглянутому прикладі актуальне членування забезпечує зв'язність тексту, а саме, близький каузальний зв'язок смислів рем і тем. Ці смисли відносяться повністю до розвитку подій, сюжетних ліній, мотивів, опису характерів, ідейному та емоційному змісту, тобто до змістового рівня тексту. Очевидно також, що актуальним членуванням пов'язується тільки фактуальна інформація. На композиційному рівні, незважаючи на економність викладу, існує деяка надмірність інформації. Без втрати смислу можна було б опустити деякі епітети-характеристики, не «вимальовувати» так докладно деталі подій. З лінійного ряду смислів тем і рем «випадає» смисл дифузної зони (мораль байки). Висловлювання моралі формально можна вважати ремою, оскільки там присутнє нове поняття «безпека» і твердження про її відсутність. Однак, імпліцитний, оригінальний (новий) смисл цього висловлювання є наслідком і продовженням смислу всього попереднього тексту, тобто ремою. Імпліцитний смисл не може бути адекватно сприйнятий на змістовому композиційному рівні; його пояснює наступний композиційний рівень – образний.

НФЄ у тексті байки представлена катафорою, яка пов'язує смисл заголовка і смисл тексту, й анафорою, яка пов'язує мораль з попереднім смислом тексту. Катафоричний зв'язок є суперечливим (та іронічним): смисл слова «*intelligent*» у назві не відповідає характеристикам персонажу, представленим у тексті.

У розглянутому тексті механізм НФЄ обмежений катафорою й анафорою; інші ознаки НФЄ або відсутні (немає ненасичених речень), або виражають НФЄ слабо. Останнє відноситься до повторів, переносу ідентичної лексики до наступних речень. У цьому тексті, на відміну від інших байок, такі переноси виконуються лише до сусідніх речень (немає далекосяжності), забезпечуючи лише лінійний, синтагматичний зв'язок тексту, зв'язок його тем і рем.

Анафора й катафора відіграють значну роль при моделюванні підтексту. При цьому слово «*intelligent*» в катафорі позначає смисл, полярно протилежний підтексту, а «*there is no safety in numbers, or in anything else*» в анафорі виражає у підтексті стисло, як резюме, іронічну оцінку помилок персонажа.

На змістовому композиційному рівні в результаті поляризації буквального смислу фактуальної інформації тексту (вираженої за допомогою актуального членування) і оригінальної інформації (вираженої НФЄ) відбувається їх конкуренція, зіткнення несумісних смислів, що змушує адресата (читача, інтерпретатора) шукати новий імпліцитний смисл на більш високому (образному) рівні. Адресат їх знаходить, переходячи до метафоричної і сатиричної трактовки, таким чином виникає підтекст. При цьому, фактично, відбувається реконструкція дискурсу, запланованого автором у змісті атрактора.

2. Байка А.Бірса "The Tyrant Frog" [11].

Актуальне членування тексту байки виглядає наступним чином.

A Snake swallowing a frog head-first was approached by a Naturalist with a stick. (РЕМА).

"Ah, my deliverer," said the Snake as well as he could, "you have arrived just in time; this reptile, you see, is pitching into me without provocation." (ТЕМА).

"Sir," replied the Naturalist, "I need a snakeskin for my collection, (РЕМА). but if you had not explained I should not have interrupted you, for I thought you were at dinner." (ДИФУЗНА ЗОНА).

Пояснимо причину, згідно з якою ми вважаємо останнє висловлювання дифузною зоною в актуальному членуванні тексту. Це висловлювання семантично еквівалентно наступному (якщо не зважати на умовний спосіб подачі цього висловлення): *But if you had not explained (ТЕМА), I should not have interrupted you (РЕМА), for I thought you were at dinner (ТЕМА).*

Однак умовний спосіб в оригіналі висловлювання змінює структуру його актуального членування. Умовний спосіб виражає умовні дії, наміри, оцінки, а не реальні події, хоча, спирається на достеменні факти й події у минулому. Опір на минуле надає висловлюванню ознак ТЕМИ, але наміри, оцінки та умовні дії є новими, і це надає висловлюванню ознак РЕМИ. В цілому ж висловлювання є ДИФУЗНОЮ ЗОНОЮ.

НФЄ представлена у тексті байки анафорою, катафорою і двома ненасиченими реченнями. В останньому висловлюванні тексту є два ненасичених підрядних речення (еліпсиси), які повертають до смислу попереднього тексту, надаючи йому іншу, іронічну

трактовку. Еліпси встановлюють анафоричний зв'язок з попереднім. Назва містить у собі катафору – смисловий зв'язок з другим реченням тексту. Цей зв'язок надає нового, іронічного смислу другому реченню.

Поляризація смислу фактуальної інформації і смислу її іронічної оцінки складає суть дії параметра порядку, який вибудовує структури актуального членування і НФС тексту таким чином, щоб досягти цієї цілі. В результаті, на образному композиційному рівні виникає образ-символ удаваної ввічливості, яка не усуває антагонізми, і образ-символ людської виверткості. Такі образи-символи були сплановані й обрані параметром порядку ще на когнітивному рівні до загрузки атрактора змістом.

На завершення слід сказати про відмінності в синергетичному й когнітивно-комунікативному підходах до дослідження дискурсу. Обидва підходи використовують низку загальних понять, що відносяться до дискурсу, походять із єдиної трактовки цього феномена. При цьому когнітивно-комунікативна парадигма дискурсу, в основному, приділяє увагу умовам і способам функціонування дискурсу (дискурсивним стратегіям, фактору адресата, інтенціональності, інформативності тощо). Синергетична парадигма розглядає дискурс як систему, що самоорганізовується, вона вивчає синтез дискурсу, і серед численних факторів синтезу зосереджує увагу, в основному, на головному факторі саморозвитку системи: зміні її частин у протилежних напрямках, поляризації їх властивостей при збереженні загальних цілей і структури системи. «Диригентом» або «менеджером» поляризації виступає параметр порядку, який організовує відбір серед потенційних можливостей тих елементів дискурсу, які відповідають змісту цільового атрактора. Такий відбір відбувається на когнітивному, прагматичному і мовностилістичному рівнях. Індивідуально-авторська корекція відбору регулюється мовною картиною світу та мовною компетенцією автора.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В.Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
2. Бирюков Б.В., Геллер Е.С. Кибернетика в гуманитарных науках / Б.В.Бирюков, Е.С.Геллер. – М.: Наука, 1973. – 382 с.
3. Добрускина Э.М., Берзон В. Е. Синтаксические сверхфразовые связи и их инженерно – лингвистическое моделирование / Э.М.Добрускина, В.Е.Берзон. – Кишинев: Штиинца, 1986. – 168с.
4. Моль А. Искусство и ЭВМ / А. Моль. – М.: Мир, 1975. – 556 с.
5. Пихтовникова Л. С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен 18 в.): дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л. С. Пихтовникова. – К., 1992. – 338 с.
6. Пихтовникова Л.С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматистическом аспекте / Л. С. Пихтовникова // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2009. – № 848. – С. 48 – 52.
7. Пихтовникова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки (13-20 ст.): жанрово-стилістичні аспекти: дис... доктора філол. наук: 10.02.04; 10.01.05 / Л. С. Пихтовникова. – К., 2000. – 427 с.
8. Пихтовникова Л. С. Синергія стилі байки: німецька віршована байка 13 - 20 ст.: Монографія / Л. С. Пихтовникова. – Х.: Бізнес Інформ, 1999. – 220 с.
9. Пихтовникова Л. С. Стилістика і синергетика дискурсу / Л. С. Пихтовникова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. — С. 29–36.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Bierce A.: *Fantastic Fables*, 2007. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.analitica.com/bitbliblioteca/bierce/fables.asp>.
12. Riesel E. *Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation*: Учебное пособие для студентов ин-тов и фак. иностр языков / Riesel E. – М.: Высшая школа, 1974. – 184 с.
13. Thurber J. *Fables for Our Time and Famous Poems* / J. Thurber. – NY: Harper & Row Publishers, 2008. – 128 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Лідія Пихтовникова – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької філології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна.

Наукові інтереси: прагматистика і синергетика дискурсу; лінгвостилістична інтерпретація, дидактизація текстів малих форм.

Олег Гончарук – старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін, юридичної журналістики та мовної підготовки навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: лінгвокогнітивістика, прагматистика та синергетика дискурсу англійської мови.

ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЯЗЫКА

Валериан РАМИШВИЛИ (Тбилиси, Грузия)

Стаття присвячена проблемі повсякденного буття мови. Автор аналізує відображення культурно-зумовленого менталітету в повсякденному мовленні та визначає вплив засобів масової комунікації на персональний дискурс.

Ключові слова: розмовне мовлення, засіб комунікації, маніпуляція, мова в епоху кризи.

The paper is devoted to the content of everyday speech. The author analyses the reflection of cultural mentality in everyday speech communication and defines the mass media impact on everyday speech.

Предметом нашего интереса является способ существования языка, который объективируется в виде письма и речи, в виде естественных и формальных языков. Мы хотим поговорить о повседневном бытии языка, язык тоже имеет свою повседневность, когда она проявляется в повседневном бытии человека в виде повседневной речи.

Исследования повседневности языка позволяют за фактом культуры увидеть ее смысл, в формах обыденности прочесть и расшифровать следы коллективного бессознательного, раскрыть архитипические корни менталитета [См. 1]. Деконструкция повседневной речи должна показать, какую роль она играет в общественной жизни. Повседневная речь наиболее всех других видов речи загрязнена иностранными словами, наиболее поддается манипулированию и наименее отражает метафизическое, вечное. Повседневная речь все больше отдаляется от языка мыслящего, что является главной проблемой языка и человека. Это проявляется в низкой социальной компетентности общества, слабости гражданского общества, в конформизме и в том, как легко общество поддается манипуляции. Необходима деконструкция повседневной речи, чтобы понять духовное состояние человека, что скрывает и что выражает повседневная речь. Не только из повседневного бытия человека, но и из повседневности языка удален разговор о вечном, об истине, о нравственном поступке, о прекрасном. Повседневная речь все реже рассуждает об этих темах, которые становятся делом специалистов мертвого языка. На нем могут говорить только эксперты – наука об истине, философия о ценностях. Такой язык не может быть домом Бытия.

Почему это происходит? Меняется повседневное бытие современного человека, которое направляет не церковь, не традиции и не образование. Новую семантику обретают в постмодерном Новом Свете такие понятия, как магазин, аптека, почта и др. Мы живем в перевернутом мире. Телевидение, реклама перепутали верх и низ: стало не принято говорить публично о религии и нравственности, а туалетная бумага и дезодоранты являются темой всенародного обсуждения [3].

Язык из средства мышления превратился главным образом в средство коммуникации и манипуляции. Это есть деградация повседневной речи и его роли в жизни человека. Раньше повседневная речь являлась средством передачи знания, мудрости, идей. Сегодня она потеряла эту функцию и язык экспертов, формальный язык является языком передачи истины, идей и ценностей. Повседневная речь больше не мыслит и превратилась в бессмысленную, пустую болтовню. Мышление из повседневной речи переходит в письмо. Повседневная речь же из языка мышления превратилась в средство выражения желания, страха, агрессии. Это не язык мышления и творчества, а язык выживания. В повседневном языке проявляется особенность повседневного бытия человека. Это можно считать кризисом или изменением природы и роли языка в бытии человека. Надо различить кризис языка и язык в эпоху кризиса. Это можно считать больше положением языка в эпоху кризиса, что проявляется в противостоянии и взаимоотноуждении повседневной речи и письма.

В пространстве повседневной речи современного мира определяющим фактором бытия человека и его языка является не метафизика, не наука, не религия, а политика и масс-медиа. ЮНЕСКО считает, что именно масс-медиа должны сыграть важную роль в образовании, в первую очередь, молодежи, тем самым содействуя распространению передового опыта медиаобразовательных методик. Сегодня не церковь, не университет, не культура, а политика, экономика и мультикультурный мир составляют пространство повседневной речи. Ранее необходимым элементом повседневности человека были слово Божие, сегодня же необходимым элементом повседневности человека является масс-медиа, который каждый день слышит новости и масс-медийную лексику. Это в основном политическая лексика как проявление воли к власти и направление воли к власти. Современная повседневная речь человека не диалог с Богом, а монолог с масс-медиа, чьими главными темами являются скандал, катастрофа, убийства и так далее. От них исходят волны насилия, страха, агрессии. Часто насилие становится языком повседневности, в чем проявляется очевидное влияние масс-медиа на бытие человека, и на повседневную речь.

С другой стороны, повседневная речь человека находится в постоянном диалоге с языками других культурных сообществ. Результатом этого диалога являются сленги, что есть обеднением языка. Язык прекращает творческую работу по созданию нового слова исходя из собственной глубины, а пополняется сленгом. Такой язык теряет связь с ментальностью нации и культуры. Языковой обмен происходил всегда. Это особенно свойственно Грузии, но этот процесс был постепенным и осмысленным. Повседневная речь становится все более интернациональной и глобальной и отделяется от литературного языка нации.

Многообразие языков культур также экологично, как и многообразие видов животных. Жизнеспособность культуры зависит от прочности и органичности семиотических связей, рожденных ею: менталитет, традиции, стереотипы поведения — все образует ее неповторимую индивидуальность, т.е. код. Поэтому литературному языку нации и особенно его повседневной форме необходимо сохранить национальное и культурное измерение, потому что язык является не только естественным мировоззрением, что определено историей нации и особенностями природной среды, но в первую очередь есть средством и формой диалога человека с Богом, с метафизическим и специфическим способом мышления, что проявляется в особенности культуры и ментальности [Рамишвили].

Грузия полиэтническая и мультилингвистическая страна, в которой независимо существует языки повседневности разных этнических групп, которые не проявляют особого желания изучать грузинский язык. Поэтому создание общего языка повседневности невозможно. Система образования стремится преодолеть языковую разобщенность и прилагает много усилий для распространения грузинского языка среди языковых меньшинств, что дает им возможность интегрироваться в грузинское государство и культуру. Общественное телевидение осуществляет передачи информационных программ на языках национальных меньшинств. Однако существование интернета, спутникового телевидения дает им возможность смотреть телепередачи тех стран, к которым они этнически принадлежат. Неслучайно Германия и Великобритания объявили, что мультикультуризм не оправдал себя в Европе.

Метаморфозы языка повседневности, как справедливо отмечает И. Третьяков: “между логикой обыденного языка и феноменологией повседневной речи, мы задеваем самые тонкие струны человеческих будней, быта и бытия, касаемся самых глубоких философских вопросов о смысле жизни, о сфере и границах человеческого мира” [3]. М. Хайдеггер в повседневной речи искал след метафизического [4], З. Фрейд осуществлял лингвистическое исследование обыденной речи, чтобы выявить скрытую причину невроза. Ю. Хабермас и М. Фуко в повседневной речи стараются найти атомарные проявления власти и властных отношений. Исходя из цели исследования, меняется стратегия анализа повседневной речи. Метаморфозы анализа языка повседневности показывает метаморфозу основных проблем человеческого бытия и укорененность доминантных мировоззренческих дискурсов в повседневности человеческого бытия и в его повседневной речи.

Язык повседневности отличается от коммуникативного дискурса [6], в котором участники сознательно включены в дискурс и имеют сознательную цель добиться разумного консенсуса. На уровне дискурса проблема осознана как общая проблема. Дискурс повседневной речи отличается от коммуникативного дискурса и его целью не является достижение разумного компромисса. Мнимый консенсус и мнимое понимание являются продуктами стратегии слушателя. Повседневная речь является проявлением культурного менталитета, на этом уровне реальные проблемы не осознаны, поэтому необходима деструкция повседневной речи, чтобы проявить в них скрытые проблемы повседневности. После этого проблемы повседневности могут перейти в другую плоскость на уровне коммуникативного дискурса и стать предметом обсуждения гражданского общества, медиа и политиков.

Деконструкция повседневной речи отличается от деконструкции теоретического, научного или политического текста. Деконструкция повседневной речи должна раскрыть тоталитарные устремления политики и стремление человека к конформистскому повиновению. В полиэтническом и полилингвистическом обществе повседневная речь разобщена на повседневную речь разных этносов и их объединение невозможно, так как

повседневная речь не осуществляется на одном языке. Это обстоятельство мешает осуществлению коммуникативного дискурса.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Касавин И. Т. Язык повседневности: между логикой и феноменологией / И. Т. Касавин // Вопросы философии. – 2003. – С. №5. – С. 14-29.
2. Рамишвили В. Герменевтика и диалог культур/Валериан Рамишвили // Диалог культур. – С. 56. (на грузинском языке).
3. Третьяков И. А. Метаморфозы языков повседневности http://anthropology.ru/ru/texts/tretjakova/aestip_27.ht
4. Хайдеггер М. Путь к языку / М. Хайдеггер // Время и Бытие. – М.: , 1993.
5. Habermas J. Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln. – Frankfurt am Main, 1983

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валеріан Рамішвілі – професор інституту філософії гуманітарного факультету при Тбіліському державному університеті імені Іване Джавахішвілі, Грузія.

Наукові інтереси: філософські аспекти мовлення, вплив мас-медіа на мову.

КОМУНІКАТИВНЕ МОВЧАННЯ: ОНТОЛОГІЧНЕ ТА ЛІНГВІСТИЧНЕ БУТТЯ

Світлана ШВАЧКО, Іван ВАЦУК (Суми, Україна)

Стаття присвячена осмисленню феномену комунікативного мовчання, його екстеріоризації, ідентифікації основних типів маркерів (графічних, лексичних, стилістичних). З'ясовується природа комунікативного мовчання, його базові характеристики, визначаються типи номінацій на позначення силенціального ефекту, виокремлюється номінативний корпус авторських ідіолектів з релевантного феномену.

Ключові слова: силенціальний ефект, комунікативне мовчання, пауза, тиша, художній дискурс, вербальні та невербальні екстеріоризатори, стилістичний засіб, ідіолект.

The article deals with the phenomenon of communicative silence, its exteriorization, identifying the main types of its markers (graphic, lexical, stylistic). The nature of communicative silence and its basic characteristics are determined, and nominations for expressing silence effect as well as nominative base of authors' idiolects concerning the relevant phenomenon are distinguished.

Key words: silence effect, communicative silence, pause, silence, artistic discourse, verbal and converbal exteriorizers, stylistic means, idiolect.

Актуальність теми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття вивчення феномену мовчання в мовленнєвому аспекті набуває розмаху. Невербальні комунікації стають популярним об'єктом системних досліджень. Розширення діапазону сфер спілкування зумовлює зростання інтересу науковців до питання комунікативного мовчання. Див. Арутюнова Н. Д. [2], Бацевич Ф. С. [3], Безугла Л. Р. [4], Белова А. Д. [5], Солощук Л. . [9], Анохіна Т. О. [1], Швачко С. О. [10] та ін. Дане дослідження покликане сприяти осмисленню невербального каналу інформації, зокрема – вираженим комунікативного мовчання.

Об'єктом нашого дослідження є силенціальний ефект (СЕ) як феномен комунікативного мовчання. **Предметом** – характер омовлення СЕ, лексичне та стилістичне буття номінацій феномену мовчання в англійському та українському художньому дискурсах.

Матеріалами дослідження слугували художні тексти відомих сучасних англійських та українських письменників, відповідно обсягом у 3355 сторінок англійського тексту та 2583 сторінок українського.

Мета дослідження полягає в осмисленні феномену комунікативного мовчання, його екстеріоризації та ідентифікації основних типів маркерів у порівнюваних мовах.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання: з'ясувати природу комунікативного мовчання, визначити його базові характеристики; визначити типи номінацій на позначення силенціального ефекту; виокремити номінативний корпус авторських ідіолектів на позначення СЕ.

Феномен мовчання представлений комунікативно значущим та незначущим типами. Комунікативно незначущим є мовчання під час сну або виконання певних фізичних дій. Комунікативно значущим є мовчання, яке є свідомим та контрольованим з боку учасників інтеракції. Наприклад, свідоме мовчання у відповідь на чиесь небажане або недоречне запитання. Комунікативно значуще мовчання має місце при зміні комунікативних ролей;

активне мовчання слухача заповнюється киванням головою, поглядами, жестами, мімікою, поставою тощо, коли мовець вагається, не бажає продовжувати розмову. Мовчання еліптичного характеру передбачає відсутність синтагматично залишкового елементу [3: 86]. Поліаспектність феномену мовчання зумовлює широкий набір його функцій: фатичну, конотативну, металінгвістичну, експресивну, референційну та поетичну. Фатичне та конотативне мовчання співвідносяться з невербальними діями привітання, прощання. Експресивне мовчання найбільш притаманне діалогічному дискурсу. Референційне мовчання співвідноситься з топіками розмови. Поетичне мовчання (метафоричне мовчання) є типовим для креативних пошуків майстрів слова.

Н. Д. Арутюнова диференціює соціальне та міжособистісне мовчання, що обумовлено особливостями соціальної комунікації. В соціальній комунікації немає такого безпосереднього контакту, як при міжособистісному спілкуванні. Мовчання в соціальному контексті найчастіше піддається негативній оцінці. Особливо негативно оцінюється мовчання, як вважає Н. Д. Арутюнова, тих людей, “які за призначенням мали б мати що сказати, – письменники, громадські діячі, проповідники, вчителі життя. Ситуація мовчання в цьому випадку інтерпретується як ненормативна – як знак творчої кризи, як вимушеність, обумовлена соціальними факторами, іноді як пауза” [2: 113].

Комунікативне мовчання відноситься до глибинної семантики, воно репрезентує дискурсивну імплікатуру, є складовою комунікативного акту, позбавлено експліцитної пропозиції. Зміст мовчання розглядається не як смисл висловлювання, а як його імплікатура.

Поведінку людини можна представити в матриці ієрархії доменів, в якій перший ярус є родовим по відношенню до другого, а другий - до третього (див. рис. 1).

Рис. 1. Матриця доменів людської поведінки

К. Бюлер вказував в своїх працях на первинність "мовчазного дейксису"; вчений вважав, що мовчазний жест асоціює з "позначуваням" [6: 81]. Емоційна оцінка повідомлення на 55% залежить від міміки доповідача, на 38% – від фонетико-артикуляційних властивостей мовлення і тільки на 7% - від лексичного наповнення повідомлення. Невербальна поведінка людини вказує на її психічний стан, а мовчання як силенціальний компонент є стратегічною складовою поведінки людини [5: 81]. Свідомо або підсвідомо людина виражає свій психологічний стан за допомогою невербальної поведінки, номінацій, які утворюють особливий корпус одиниць: підсилюють або замінюють засоби вербальної комунікації.

Мовчання не розглядається як відсутність звука, як таке, що не має диференційних ознак. Смисл мовчанню надає ситуація, норми соціальної поведінки, канонізовані повір'я та ритуал. Мовчання позначено антропоцентричністю (див. табл. 1). Індивідуально-психологічне мовчання притаманне людині в такому стані, коли суб'єкт мовчить, а інформація поступає. Соціально-культурне мовчання корелює із нормами поведінки людини

в соціумі. Біологічне, фізичне мовчання пов'язане зі станом людини під час релаксації, відпочинку, сну. Персоніфіковане мовчання має вторинний характер, воно дистантовано від людини, метафорично пов'язане з її поведінкою (тиша в природі, мовчання артефактів).

Таблиця 1

Таксономія мовчання

Комунікативне мовчання		Некомунікативне мовчання	
індивідуально-психологічне мовчання (силенціальне)	соціально-культурне (ритуальне)	біологічне, фізичне (особливий стан людини)	персоніфіковане мовчання (мовчання природних явищ та артефактів)

Мовчання - це нульовий денотат, який наповнюється ситуативним смислом з огляду на психічний стан мовця: суб'єкт або говорить, або мовчить. Імплікація також є скритою смисловою девіацією лінійних і вертикальних ризоматичних структур. Зміни в поверхневій структурі корелюючих одиниць не завжди генерують модифікації глибинної структури. Пор. вторинні за характером аббревіатурні утворення.

Феномен мовчання як засіб невербаліки для позначення прагматичної, емотивної ситуації слугує зв'язності тексту та комунікативним цілям. Пор. базові метазнаки англ. *silence, pause, stop, hesitation, silentness, stillness, quietness, quiet*; укр. *мовчання, мовчазний, тиша*.

Фізіологічне припинення мовлення називають паузою. В аутентичних джерелах зазначають, що *пауза* (лат. *pausa*, від гр. *pausis* - «зупинка, припинення») – це тимчасова зупинка звучання, під час якої мовленнєві органи не артикують, вона (зупинка) розриває потік мовлення, актуалізується звукова організація речення, його складових - їх членування та відокремлення. Цей складний феномен поєднує у собі тривалість перерви у звучанні, комплекс тональних модифікацій передпаузальних сегментів та часові характеристики. Відношення *пауза: мовчання* розкриваються на фонетичному та граматики-синтаксичному рівнях. Відношення *пауза: мовчання* є інклюзивними, мовчання включає паузу.

В англійському художньому дискурсі мовчання в основному позначається за допомогою лексем *silence* та *pause*, напр.: *She was silent* (Miller, p. 379). *The others were silent* (Theroux: p. 438). *A pause to give-Mona a chance to collect herself. Then spilling over again* (Miller: p. 37). *There was an awkward pause and then in a matter of fact tone he asked me what I was going to do about my pay* (Miller: p. 35).

Комунікативне мовчання на письмі відтворюється графічними знаками (ГЗ), які еволюціонували від синтаксичних пунктуаційних знаків та стали вторинними біфункціональними знаками. ГЗ екстеріоризують емотивні аспекти та семантичні нюанси. Так, експлікуючи silenціальний ефект, пунктуаційні маркери сприяють не тільки синтаксичній організації, але й виступають семантизованими елементами писемного дискурсу. В англійському художньому дискурсі silenціальні знаки (здебільшого три крапки та тире) вказують на емоційно-психологічний стан комуніканта. Мовчання на письмі позначається знаками, які утворюють окрему групу метазнаків пунктуації – “графіка мовчання” [1: 106]. “Графіка мовчання” для позначення silenціального ефекту охоплює, крім тире та трьох крапок, крапку в еліптичному реченні (“рубленому синтаксисі”), редуплікацію знаків оклику, питання та крапок.

Окрім невербальних існують вербальні екстеріоризатори (ВЕ) комунікативного мовчання. Серед ВЕ виокремлюються монологічні, полілексемні, синтаксичні та фразеологічні одиниці. Вербальні засоби позначення мовчання є прямими або дескриптивними номінаціями silenціального ефекту.

У художньому дискурсі ідентифікація мовчання частіше реалізується в ланцюжках коментуючих одиниць типу англ. *sat silent, another silence, watchful silence, said nothing, could only stare at him, was silent, lay silent, paused a minute, feel silent, look a question, far from*

uttering a word, noises had stopped, fell silent, stared mutely; укр. *відчувати тишу, запало мовчання, густа тиша, завмерти, і не чичиркнути, сидіти притихцем.*

Семантична палітра феномену мовчання широко представлена у прислів'ях різних мов: англ. *Be swift to hear, slow to speak. Keep your mouth shut and your eyes open. A close mouth catches no flies. As a word never spoken is the word that is never broken. Speech is silver, silence is gold. Silence is golden. No wisdom like silence*;

укр. *Хто нічого не говорить, той на все пристає. Або розумне казати, або зовсім мовчати. Замотати, зав'язати та й нікому не казати. Вмієш казати, вмій і мовчати. Слухай багато, а мало говори. Лихо говіркому, та не добре й мовчазному.*

Аналіз вербальних та невербальних маркерів мовчання свідчить, що у художньому дискурсі вони не є лише екстеріоризаторами силенціального ефекту, але й актуалізують стилістичне навантаження, формують стилістичні засоби та входять до їх складу як релевантні компоненти.

Персоніфіковане мовчання (*nature silence*) в українській мові номінується лексею *тиша*, її похідними та номінаціями однойменної семи.

<p>С. Складенко <i>Враз ніч ожила, зникла тиша (13).</i> <i>На берегах Тибру тихо. Рим спить. Час спочивати й папі (59).</i> <i>У палаті стало тихо (90).</i> <i>[...] і в тиші терема звуки його кроків лунали, як грім (162).</i></p>	<p>Ю. Збанацький <i>Вітер згодом стих. Ні дихне, ні шелесне (106).</i> <i>Доц і зовсім затих (36).</i> <i>[...] поки настає тиша (73).</i> <i>[...] навколо стояла неймовірна тиша (99).</i> <i>На якусь хвилину запало мовчання (27).</i></p>
---	--

Автори зазвичай описують у своїх художніх творах не тільки мовчазну поведінку персонажів, але й звертаються до інших образів – до мовчання артефактів, природи, персоніфікованих феноменів. Блоки людського мовчання (*homo silence*) та нелюдського мовчання (*nature silence*) представлені в аналізованих творах по-різному: у С.Складенка їх коефіцієнт становить 0,6, у Ю.Збанацького – 0,2, що свідчить про ідіостиль митців, їх індивідуальне вподобання. Спільним при цьому залишається наявність ідентичних образів мовчання, з одного боку, та можливість семантизувати силенціальні ситуації іманентними засобами конкретної мови.

Мовчання як лакуна говоріння та мовчазний процес превалює над зображенням мовчазного стану; їх співвідношення в аналізованих творах становить 8/7 : 1.

<p>С.Складенко <i>Він помовчав і кінчив (39).</i> <i>Ярополк мовчав. Він тікав як вовк (165).</i></p> <p>Ю.Збанацький <i>[...] Якусь хвилину він мовчав (82).</i> <i>[...] круто повернувся і мовчки пішов з бібліотеки (156).</i></p>	<p><i>[...] стоять мовчазні та замислені (10).</i> <i>[...] був тільки мовчазний, малоговіркий (83).</i></p> <p><i>[...] ніби мовчазно вишанували чиясь пам'ять (53).</i> <i>[...] він же був взагалі мовчазний, тасмницю міг зберігати за сімома замками (158).</i></p>
--	--

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анохіна Т.О. Семантизація категорії мовчання в англослов'янському художньому дискурсі. Монографія. – Вінниця: Видавництво “Нова Книга”, 2008. – 160 с.
2. Арутюнова Н.Д. Молчание: контексты употребления // Логический анализ языка: Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. – С. 106-117.
3. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: учебник / Ф.С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ “Академія”, 2009. – 376 с.
4. Безуглая Л.Р. Значимое молчание в системе прагматической импликации // Вісник ХНУ. – Х.: ХНУ, 2004. – Вип. № 636. – С. 47-49.
5. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Астроя, 1997. – 310 с.

6. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка: Пер. с нем. /Общ. ред. и коммент. Т. В. Булыгиной, вступ. ст. Т. В. Булыгиной и А. А. Леонтьева. - М.: Издательская группа "Прогресс". - 2000. - 528 с.
7. Ващук І.В. Силентальний ефект та стилістичне навантаження його номінацій // Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції "Перекладацькі інновації", м. Суми, 25-27 листопада 2010 р. / Редкол.: С.О.Швачко, І.К.Кобякова. - Суми:Вид-во СумДУ, 2010.-145с.
8. Потапенко С.И., Левицкий А.Э., Белехова Л.И. и др. Язык и пространство: проблемы онтологии и эпистемологии: [монография] / под ред. А.Э. Левицкого, С.И. Потапенко. - Нежин: Издательство НГУ шимени Николая Гоголя, 2011. - С. 175-206.
9. Солощук Л. В. Невербальные коммуникативные компоненты в системе межкультурной коммуникации // Вісник Сумського державного університету. Філологічні науки. - Суми: СумДУ, 2004. - № 4 (63). - С. 170-176.
10. Швачко С.О., Анохіна Т.О. Лінгвістичний статус паузи (на матеріалі англословних художніх текстів) // Вісник СумДУ. Серія "Філологія". - 2002. - №3. - С. 116-121.
11. Швачко С.О., Ващук І.В. Стилiстичні засоби позначення комунікативного мовчання (на матеріалі англословного та українськомовного художнього дискурсу) // Філологічні трактати. - Суми: СумДУ, 2011. - Т.3. - С. 67-73.
12. Agnieszka Knas. Read My Voice: Expressing Silence and Sound in Text-messages // Networking Knowledge: Journal of the MeCCSA Postgraduate Network. - 2009. - №1 - Vol. 2. - P. 1-18.
13. Bruneau T. J. Communicative Silences: Forms and Functions II. The Journal of Communication, 1973. - Vol. 23. - P. 17-46.
14. Knapp M. L. Nonverbal Communication in Human Interaction. -N.Y: Holt, Rinehart & Winston, 1978. - 212 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА:

15. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. - К. : ВЦ "Академія", 1997. - 752 с.
16. The Oxford English Dictionary. Vol IX. - London: Clarendon Press, 1961. - P.570.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Вибрані твори: / Упорядкув., передм. О.П.Ткаченко. - К.: Грамота, 2006. - 336 с.
2. Довженко О.П. Кіноповісті. Оповідання / Упоряд. Дзевєрін І.О. - К.: Наукова думка, 1986. - 710 с.
3. Грінченко Б.Д. Вибрані твори в 2-х т.: Т 1 (Класики української літератури) / Упоряд. Ю.Б. Кузнєцова, Н.В. Левчик; вступна стаття Н.В. Левчик. - К.: ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. - 448 с.
4. Збанацький Ю. Твори в 4-х томах / Ю.Збанацький. - Т.4. - Київ: Дніпро, 1985. - 541с.
5. Симоненко В. Тиша і грім. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://poetry.uazone.net/default/pages.php?place=symonenko&page=tysha11>
6. Скляренко С. Д. Володимир. - К.: Державне видавництво художньої літератури, 1962. - 545 с.
7. Buck, Pearl. China Sky. - New York, 1942. - 272 p.
8. Duncher, Patricia. Stalker // New Writing 8. - London: Vintage, 1999. - P. 1-40.
9. Ferrigno, Robert. Dead Silent. - London: Simon&Schuster, 1999. - 307 p.
10. Greenwood, Walter. Love on the dole. - London: Vintage, 1993. - 256 p.
11. Maugham, W. S. Of Human Bondage. - New York, 1936. - 565 p.
12. Miller, Henry. Rosy Crucifixion. - Glasgow: Flamingo, 1993. - Volume I. - 462p.
13. Limb, Sue. Enlightenment. - London, 1997. - 394 p.
14. Robbins, Harold. Desend from Xanada. - London, 1985. - 297 p.
15. Theroux, Paul. O-ZONE. - London: Penguin Books, 1986. - 547 p.
16. Warner, Alan. These Demented Lands. - London: Vintage, 1998. - 215 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Швачко – доктор філологічних наук, професор, академік Академії ВШ України, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Сумського державного університету.

Наукові інтереси: теорія комунікації, лінгвістика тексту, вербальні та невербальні засоби спілкування.

Іван Ващук – студент-магістрант кафедри теорії та практики перекладу Сумського державного університету.

Наукові інтереси: теорія комунікації, стилістика художніх текстів, соціолінгвістика.

СИНТАГМАТИКА МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ**Надія ГЛАДУШ (Київ, Україна)**

У статті розглядається роль мовленнєвого акту в структурі дискурсу, описуються синтагматичні пари мовленнєвих актів, визначається характер відносин між ними.

Ключові слова: мовленнєвий акт, синтагматична сполучуваність, імпліцитне значення, іллокутивна узгодженість/неузгодженість, конвенціональні мовленнєві акти.

The article focuses on the role of a speech act in the conversational discourse. Different combinations of illocutionary acts and their syntagmatic properties are analyzed.

Key words: speech act, syntagmatic properties, implicit meaning, adjacency pairs of speech acts, conventional speech acts.

Функціональна спрямованість теорії мовленнєвих актів зумовила вивчення структури дискурсу та ролі мовленнєвого акту в цій структурі. Дослідження структури дискурсу стало актуальним і важливим хоча б тому, що в деяких випадках визначити іллокутивну силу висловлювання можливо лише в контексті наступного мовленнєвого акту і не кожне висловлювання можна вжити після якогось іншого висловлювання. Цілісність дискурсу передбачає існування певної закономірності синтагматичної сполучуваності мовленнєвих

актів, а відтак існує комунікативний порядок мовленнєвих актів, певна структура обміну мовленнєвими діями.

Ситуація використання мови – це, перш за все, ситуація інтеракції, основною умовою якої є наявність хоча б двох мовців. Тому не випадково, що як мінімальна одиниця діалогічної взаємодії виступає єдність хоча б двох послідовних мовленнєвих дій – діалогічна єдність, яка характеризується такими особливостями: усі репліки пов'язуються єдиною темою; мінімальна діалогічна одиниця починається з абсолютно незалежного і завершується абсолютно залежним мовленнєвим актом; у межах послідовності реплік усі відношення іллокутивного змушення і саме змушення виконані; усередині цієї послідовності не існує іншої послідовності [5, с. 25].

Мета статті полягає у визначенні ролі мовленнєвого акту в структурі дискурсу. З точки зору позиції і функції мовленнєві акти в елементарній мовленнєвій взаємодії поділяються на ініціальні та реактивні, або відповідні. У дискурсі ініціальні та відповідні мовленнєві акти утворюють пари, що розглядаються як вияв прагматичного сполучення: запитання – відповідь, відмова від відповіді; прохання – дозвіл, відмова; обіцянка – прийняття, неприйняття; твердження – згода, незгода; пропозиція – згода/незгода, запрошення – прийняття/відмова та багато інших.

Синтагматична парність мовленнєвих актів може бути факультативною або обов'язковою, оскільки організація мовленнєвої взаємодії залежить від багатьох позамовних чинників, які значною мірою і визначають перебіг іллокутивної сполучуваності мовленнєвих актів. *Наприклад: (1) "Aren't you glad you use DIAL? Don't you wish everybody did?" (2010 Television advertisement for Dial soup); (2) Irate Mother (at dinner): "Johnny, I wish you'd stop reaching for things. Haven't you a tongue? Johnny: "Yes, Mother, but my arm's longer" (Language and Humour, p.16)*

У першому випадку мовленнєвий акт, який є риторичним запитанням, функціонує як директива і зумовлює невербальну дію адресата – покупку товару – мила марки "Dial". У наступному прикладі адресат ігнорує директивне прочитання риторичного запитання і дає відповідь на нього.

Мовленнєвий акт перформатива має обов'язкову синтагматичну сполучуваність, бо є керуючою одиницею і завжди вимагає завершення і виконання (вербального або невербального): *"I baptize this boy John Smith"* which changes a nameless boy into one with a name. або *"This court sentences you to ten years' imprisonment"* which puts the person into prison.

Синтагматичне об'єднання мовленнєвих актів може дати пояснення імпліцитним прочитанням мовленнєвих актів, появи непрямих значень. Наприклад, розглянемо таку пару мовленнєвих актів, як прохання – вдячність. Адресант може висловити вдячність за щось замість прохання, при цьому адресант має на увазі прохання. Саме тому висловлювання „Дякую, що ви зачинили двері” начебто передбачає стандартне прохання „Зачиніть, двері, будь ласка”. Підтвердженням такого використання висловлень слугують розповсюджені оголошення на кшталт: *Thank you for cleaning up after your dog, Avoncliff welcomes dog owners who clean up after their dogs = Clean up after your dog.*

Вищезазначений список пар мовленнєвих актів не повний не тільки тому, що проблема недостатньо вивчена, а й тому, що відношення між мовленнєвими актами є складнішими. Тут доцільніше говорити про іллокутивну узгодженість/неузгодженість мовленнєвих актів. Мовленнєвий акт вважається іллокутивно узгодженим, якщо потім іде типова конвенціональна реакція. Конвенціональна реакція на твердження є його підтвердження або заперечення; на запитання – відповідь (різних типів і структур); на спонукання – згода або відмова; на експресивні мовленнєві акти, такі, як вибачення, поздоровлення тощо – чітко регламентовані відповіді. Наприклад:

A: *Would you like to come over for a drink tomorrow?*

B: *Yes, that would be nice. (Accept)*

Yes, if it could be after six. (Accept with condition)

No. (Reject)

Мовленнєвий акт пропозиції потребує прийняття пропозиції – згоди, часткової згоди, незгоди. Незгода частіше висловлюється не так категорично, адже мовленнєвий код

ввічливості вимагає застосування більш ввічливих форм на кшталт: *Thank you very much, but I'm afraid I'm booked up tomorrow night, what about... (etc.)* Різні ролі комунікантів і ситуації мовленнєвої взаємодії будуть породжувати різні структури таких пар мовленнєвих актів. Ввічлива незгода швидше за все буде складатися з вдячності (*Thank you very much*), виразу пом'якшення (*I'm afraid*), пояснення причини незгоди (*I'm booked up tomorrow night*). Така модель мовленнєвої взаємодії характерна для спілкування друзів, колег у неформальних, але ввічливих ситуаціях. Якщо комуніканти знаходяться в більш інтимних стосунках, то перелічені вище мовленнєві ходи можуть бути відсутніми.

У процесі спілкування репліки можуть бути неузгоджені за своєю іллокутивною функцією. Результатом такого неузгодження є імплікації та комунікативні девіації – різноманітні помилки, невдачі, збої у спілкуванні [1, с. 248-249]. Причиною таких комунікативних відхилень можуть бути недостатня комунікативна компетенція адресата або адресанта, недотримання правил, максим, постулатів, конвенцій спілкування. Розглянемо приклади:

1. *Bunty: I want you to stop playing for a minute.*

Nicky: I am not interested in what you want. (Coward)

2. *Jones was always trying to borrow money, and his friends had begun to avoid him. One morning he tackled an acquaintance in the street before the latter had a chance to escape. "I say, old man" began Jones, "I'm in a terrible fix. I want some money badly, and I haven't the slightest idea where on earth I'm going to get it from". "Glad to hear it, my boy", returned the other promptly". I was afraid that you might have an idea you could borrow it from me" (Language and Humour)*

Функціонування підкреслених висловлень як директивних (прохання припинити гру й позичити гроші) можливе в ситуаціях мовленнєвої взаємодії друзів, близьких людей, тобто при відносно рівних статусах адресанта та адресата. Крім того, об'єкт чи предмет бажання мовця повинен перебувати в полі зору адресата, бажана дія адресата залежить від нього або пов'язана з його соціальною чи функціональною роллю. Наприклад, адресат-хазяїн будинку намагається виконати бажання гостей. Через це висловлювання про бажання, як правило, сприймається як прохання. У випадку відсутності такого зв'язку розповідне речення не може виконувати функцію спонукального (див. вищенаведений приклад), а для його директивної інтерпретації потрібна експлікація прохання. Подібні факти вказують на те, що висловлювання будуть виконувати свою непряму комунікативну функцію тільки при певній підтримці контексту. Таким чином, ситуація підсвідомо визначає дійсну іллокутивну функцію висловлювання і є ключовим моментом для визначення комунікативно-прагматичного змісту висловлювання.

Іллокутивно залежним мовленнєвим актом вважаються такі акти, що пов'язані в даному мовленнєвому контексті відносинами „іллокутивного спричинення”. Термін „іллокутивне спричинення” експлікує зв'язок між репліками: вважається, що один мовленнєвий акт спричиняє інший мовленнєвий акт. Змушення формується під впливом іллокутивної функції висловлювання, а також під впливом загальних законів діалогу, конверсациональних максим, принципів ввічливості.

Мовленнєвий акт вважається іллокутивно незалежним, якщо в діалозі немає такої репліки, яка б його спричиняла. Наведемо приклад:

NW: Okay, the first question is easy: Is your real name Roberta?

BB: No. It's really Bobbi. (New Woman)

Ініціальна репліка представляє собою запитання і є абсолютно незалежним мовленнєвим актом, бо немає такої репліки, яка б його змусила. Друга репліка викликана попередньою і є абсолютно залежним мовленнєвим актом, у наступному контексті немає іншої репліки, яку б вона спричиняла.

Роль мовленнєвого акту в організації діалогічного дискурсу розробляється і залежно від позиції мовленнєвого акту в усьому дискурсі: ініціальні, медіальні, фінальні; залежно від орієнтації пресупозицій: проспективні й ретроспективні; залежно від фіксованої/нефіксованої дискурсної координати: мовленнєві акти з фіксованим/нефіксованим дискурсним компонентом [4, с.47-51]. Прикладами мовленнєвих актів з

фіксованим дискурсивним компонентом слугують акти привітання (ініціальні акти) і акти прощання (фінальні). Ці мовленнєві акти є також організуючими стереотипними актами дискурсу [3, с. 57-62].

Якщо пресупозиція мовленнєвого акту орієнтована на майбутнє, мовленнєвий акт називається проспективним. Якщо пресупозиція мовленнєвого акту спрямована в минуле, він називається ретроспективним. Такими актами є відмова, вибачення, згода/незгода тощо. Наприклад:

- *Would you like to join us for lunch?*

- *No. I don't like people who eat with their dirty hands out. He turned and left the office. (Sheldon).*

Перший мовленнєвий акт – директив – проспективний акт, другий – відмова – ретроспективний акт.

Деякі мовленнєві акти мають різновекторну орієнтацію пресупозицій. Наприклад, висловлювання вибачення базуються на перспективному намірі й зворотно спрямованій ретроспективній оцінці. *"I am sorry", he said, "I know I shouldn't have come". "Don't worry. It's O'K."* (Cutting) Перше висловлювання зорієнтовано на наступний мовленнєвий акт адресата – прийняття вибачення, а друге оцінює вже зроблені дії адресанта.

Цікавим і перспективним бачиться розгляд перлокутивного акту в дискурсі. Перлокутивний акт є компонентом лише вдалого мовленнєвого акту. Якщо мовленнєвий акт не вдалий, то можна говорити тільки про перлокутивну спробу. Для адекватного опису перлокуції необхідний дискурсивний підхід, який розглядає не ізольований мовленнєвий акт, а взаємозв'язану послідовність мовленнєвих актів [2, с.82].

Кожний мовленнєвий акт у дискурсі виконує численні функції і має багато цілей. Цілі можуть бути організовані ієрархічно як стратегічні або локальні відповідно до певних стадій, фаз розвитку всієї комунікативної події. Тому видається перспективним дослідження комунікативних стратегій і тактик дискурсів.

Таким чином, досліджуючи роль мовленнєвих актів в організації дискурсу, встановлюються типові моделі організації дискурсу, фрейми мовленнєвих подій, описуються їх системні особливості, досліджуються преференції комунікантів у використанні мовленнєвих дій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики/Ф.Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336с.
2. Криворучко С.И. Аналитический обзор концепций перлокутивного акта // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – №636. – С. 79-82.
3. Полюжин М.М. Дискурсивні стратегії та організуючі стереотипні висловлювання в англійській мові // Дискурс іноземної мовної комунікації. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім.І.Франка. – 2002. – С. 49-76.
4. Почепцов О.Г. Речевой акт и организация дискурса // Вісник Київського державного університету ім.Т.Г.Шевченка, 1988. – №2. – С. 47-51.
5. Cutting Joan. Pragmatics and Discourse: A resource book for students/ J.Cutting – London and New York: Routledge, 2008. – 187р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Гладуш – кандидат філологічних наук, професор, проректор Українсько-американського інституту «Вісконсинський міжнародний університет (США) в Україні».

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, дискурсологія, перекладознавство.

ГЕНДЕР КАК ЛИНГВОКОММУНИКАТИВНАЯ КАТЕГОРИЯ

Алла АНДРУХОВИЧ (Київ, Україна)

Стаття розглядає категорію гендер в міждисциплінарній науковій парадигмі, відображає гендер як конструкт соціальної ідентичності комунікантів-представників різних лінгвокультур.

Ключові слова: гендер, гендерні дослідження, лінгвокультурний конструкт, лінгвокомунікативна категорія.

The paper addresses the category of gender in the framework of interdisciplinary scientific paradigm and regards gender as the element of social identity of the representatives of different linguistic cultures.

Key words: gender, gender researches, linguistic and cultural element, linguistic and communicative category.

Постановка проблеми. В последние годы все более лингвистический интерес сосредотачивается на категориях лингвокультурологии. В этой научной парадигме рассматриваются и вопросы взаимосвязи языка и пола его носителей. К проблематике гендерного (социополового) неравенства в обществе, влияющего на сферы социального познания, первыми обратились социологи (Э. Гидденс, Дж. Смелзер, Х. Хартманн, Дж. Лорбер, Дж. А. Дойл). Позднее гендер стал предметом лингвистических исследований как славянских (О. Воронина, Е. Горошко, А. Кирилина, Л. Компанцева, Н. Пушкарева), так и западных ученых (Дж. Батлер, С. де Бовуар, Р. Лакофф, Д. Спендер, Дж. Скотт). В настоящее время лингвистические гендерные исследования уже оформились в самостоятельное направление (Д. Батлер, С. Бовуар, С. Воронина, М. Гаспаров, О. Горошко, А. Кирилина, Л. Компанцева, Е. Кубрякова, Р. Лакофф, Н. Пушкарева, Г. Слышкин, М. Томская, М. Фуко).

Западная феминистская наука положила начало сдвигу научной гуманитарной парадигмы, в том лингвистической, в направлении гендерных исследований (Р. Лакофф, Х. Хартманн, Д. Зиммерман, К. Уэст). Бурное развитие гендерных исследований на Западе совпало по времени с формированием новой философии науки, а также поиску новой эпистемы в самой лингвистике. Женские исследования (women's studies) конца 60-х - начала 70-х годов прошлого века обусловили системное изучение взаимодействия языка и гендера, с 80-х годов гендерные исследования стали развиваться как научное направление. В настоящее время гендерные исследования предполагают новый вектор – man's studies (Б. Коннел, А. Кирилина, И. Халеева). «Исследователей интересовали в основном два вопроса: как говорят мужчины и женщины (гендерная специфика речи) и как говорят о мужчинах и женщинах (репрезентация мужского и женского в системе языка)» [3: 5]. Гендерный аспект социализации личности, как отмечает А. Кирилина, «влияет на ее осознание своей идентичности, а также на идентификацию говорящего субъекта другими членами социума» [6: 4]. В лингвистике же категория *гендер* «стала плодотворной для прагматики и антропоориентированного описания в целом» [6: 4]. Антропоцентрический характер современного языкознания предполагает усиленное исследовательское внимание ко всем параметрам человеческой личности, в том числе и гендерной составляющей. Познание исторических, социальных и ментальных причин неравенства мужчин и женщин, преодоление сексизма в обществе и дискриминации по половому признаку обуславливают **актуальность** данной статьи. **Цель статьи** – проследить многовекторность категории *гендер*.

Гендер, понимаемый как культурно обусловленный и социально воспроизводимый феномен, приобретает особую актуальность в современных лингвистических исследованиях, позволяет получить знания о мышлении и речевом поведении человека определенной лингвокультуры. Гендер входит в парадигму многих лингвистических дисциплин. В настоящее время категория *гендер* позволяет описать различные стороны научного знания: социолингвистики, лингвокультурологии, когнитивной лингвистики, психолингвистики, эмотиологии, лингвопрагматики, теории коммуникации и речевого воздействия, и ряда других лингвистических наук.

С позиций социолингвистики, *гендер* рассматривается в фокусе речевого поведения мужчин и женщин, социальные аспекты пола и связанные с ним культурные традиции и стереотипы фиксируются языком и служат целям самоидентификации личности. Подобный подход позволяет выявлять гендерные ассиметрии, перекосы в социальных позициях и возможностях мужчин и женщин, уровень сексизма в обществе, который определяется английским социологом Э. Гидденсом как «установки и убеждения, в соответствии с которыми представителям одного или другого пола ложно приписываются или отрицаются определенные качества, что приводит к усилению полового неравенства» [2: 693]. Некоторые исследователи (И. Гоффман, М. Фуко) придерживаются позиций биологического детерминизма, понимая «пол», прежде всего, как биологическую данность, физиологически и психически обусловленную дифференциацию когнитивных различий и языковой способности мужчин и женщин. Е. Гриценко отмечает, что «*гендер* отражает одновременно процесс и результат «встраивания» индивида в социально и культурно обусловленную

модель мужественности или женственности, принятую в данном обществе на определенном историческом этапе» [3: 6], и, как следствие, «учет *гендера* как социопараметра – наряду с возрастом, статусом, этнической принадлежностью – расширил представления о характере и причинах языковой вариативности, особенностях речевого поведения, межличностной и межкультурной коммуникации» [3: 80]. Теоретики феминизма различают биологический пол (*sex*) как совокупность анатомических особенностей и социальный пол (*gender*) как социокультурный конструкт, «детерминирующий не только стиль одежды и поведения, но и формирующий через определенную систему социализации и культурных норм психологические качества индивида (поощряя развитие одних и третируя другие), развивающий в определенном направлении его способности (...) и предписывающий виды деятельности, профессиональные занятия и т. д.» [7: 4]. Н. Лавриненко указывает на неоднозначный смысл феномена *гендер* и его многокомпонентность. Исследовательница объединяет составляющие категории *гендер* в две группы. *Гендер* как социальный институт:

- гендерные статусы – социополовые роли;
 - гендерное разделение труда, предполагающее колебание оценки общества в зависимости от гендерного статуса;
 - гендерно предписанное родство как совокупность прав и возможностей в семейной либо родственной ячейке;
 - гендерные биологические (половые) сценарии поведения;
 - гендерные качества личности, характерные черты, зависимые от социальных ожиданий;
 - гендерный социальный контроль – общественное одобрение либо порицание за конформное/неконформистское поведение;
 - гендерная идеология – маскулинизм, подавляющий критическое направление мысли;
 - гендерные имиджи (образы) как культурная репрезентация гендера.
- И *гендер* как индивидуальный статус:
- биологический пол, определяемый с момента рождения;
 - гендерная идентичность в плане личностного осмысления и принадлежности к определенному полу;
 - гендерный брачный и репродуктивный статус;
 - гендерная сексуальная ориентация;
 - гендерная личность с интернализированными моделями социально одобряемых чувств и эмоций;
 - социальные процессы по производству гендера;
 - гендерная презентация как демонстрация себя как личности посредством различных невербальных маркеров.

В лингвокультурологии «базовым понятием гендерных исследований является *гендер*, который понимается как специфический набор культурных характеристик, которые определяют социальное поведение женщин и мужчин, их взаимоотношения между собой» [8: 21]. О. Воронина замечает, что «в отличие от первого – биологического – аспекта пола, в двух других его аспектах – социальном и культурно-символическом – содержатся неявные ценностные ориентации и установки, сформированные таким образом, что все, определяемое как *мужское* или отождествляемое с ним, считается позитивным, значимым и доминирующим, а определяемое как *женское* – негативным, вторичным и субординируемым. В современных социальных и гуманитарных исследованиях *гендер* используется не как неизменная и универсальная конструкция. Понятие *гендер* означает не вещь или предмет, не много вещей или предметов, а анализ комплексного переплетения отношений и процессов. Необходимо «мыслить отношениями», чтобы из аналитической категории *гендера* вывести культурную реальность» [1]. В процессе коммуникации *гендер* проявляется как конструкт социальной идентичности коммуникантов. Лингвокультурологические исследования категории *гендер* определяют его культурную специфику, общее и особенное в его конструировании в зависимости от лингвокультуры данного общества. *Гендер* – понятие лингвокультурологическое. Образ идеальной женщины или идеального мужчины в данное время и на данной территории формируется историей,

релігій, національними традиціями, етнопсихологією, ступенню цивілізованості общества, національним менталітетом і відображається в мовній картині світу нації.

А. Кириліна визначає *гендер* в мові як «параметр змінної інтенсивності» [4: 117], «плаваючий параметр» [4: 117], який може то з'являтися, то зникати в залежності від комунікативної ситуації. Розмитість меж категорії *гендера* обумовлюється її міждисциплінарним характером. «Отрицание перманентного присутствия категории гендер в языке и речи (коммуникации) — одно из наиболее важных достижений лингвистической гендерологии последних лет» [5]. Так, А. Кириліна і М. Томська відзначають, що дослідження *гендера* в мовознавстві стосується двох груп проблем.

1. Мова і відображення в ній статі. Мета такого підходу полягає в описанні і поясненні того, як маніфестується в мові наявність людей різної статі (досліджуються в першу чергу номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду і т. п.), які оцінки приписуються чоловікам і жінкам і в яких семантичних областях вони найбільш помітно/відчутливо виражені.

2. Мовне і в цілому комунікативне поведіння чоловіків і жінок, де виділяються типові стратегії і тактики, гендерно специфічний вибір одиниць лексикону, способи досягнення успіху в комунікації, переваги в виборі лексики, синтаксических конструкцій і т. д. – т. е. специфіка чоловічого і жіночого мовлення [5].

Когнітивна лінгвістика досліджує процеси засвоєння, накоплення і використання інформації людиною, механізми розуміння, на які опирається мовна особистість при виробленні і розумінні висловлювання. Е. Гриценко відзначає, що «лінгвістичне описання *гендера* як конвенціонального ідеологічного конструкта може вестись в межах двох моделей: когнітивно-прагматическої, пояснює механізм конструювання гендерних значень в аспекті їх породження і інтерпретації, і стилістическої, орієнтованої на виявлення і описання «поверхностних» мовних складових гендерного дисплея (набору семиотических маркерів чоловічості і жіночості)» [3: 12]. Гендер як когнітивний феномен зафіксований в стійких вираженнях, кліше, мовних особливостях комунікантів. Е. Гриценко вважає, що «вплив когнітивної традиції на розвиток гендерної лінгвістики пов'язано, в частині, з експлікацією ментальних механізмів (когнітивних здібностей), учасників в процесах мовного конструювання *гендера* – категоризація, автоматизм, інференції, перцептивна організація «фігура – фон», ментальна образність і конструювання, концептуальні архетипи, соціальне поведіння і пр. Для розуміння *гендера* як дискурсивного конструкта важливий внесок когнітивної традиції в розробку проблеми значення, акцентуючий активну природу розуміння і можливість створення значень (значень) в процесі їх інтерпретації учасниками комунікації» [3: 78].

Таким чином, на основі проведеного аналізу представляється можливим говорити про багатовекторність і поліфункціональність категорії *гендер*, що підтверджує основну ідею ряду досліджень, які проводились в міждисциплінарній науковій парадигмі. Комунікативне поведіння чоловіків і жінок, які представляють різні лінгвокультури, їх переваги в виборі мовних засобів, сприйняття інформації веде до розуміння механізмів конструювання гендерного дисплея. Вважаємо, що група проблем гендерної спрямованості, які входять в коло досліджень мовознавства, може бути доповнена наступним аспектом – нові соціально-комунікативні практики, відзначені раніше обмеженим колом комунікантів, закритістю спілкування, в силу нових комунікативних умов (глобалізація общества, формування мережеских структур, активізація громадянсько-військових відносин і пр.).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вороніна О. А. Поняття *гендера* і методологіческіе основи гендерного аналізу. [Електронний ресурс] / О. А. Вороніна. – М.: Московський центр гендерних досліджень. – Режим доступу: <http://www.gender.ru/russian/public/voronina/3-1.shtml>.
2. Гідденс Е. Соціологія: підручник / Ентоні Гідденс. – М.: Едиторіал УРСС, 1999. – 704 с.
3. Гриценко Е. С. Мова як засіб конструювання *гендера*: дис... на соискання уч. ступеня доктора філол. наук : 10.02.19 / Елена Сергеевна Гриценко. – Нижній Новгород, 2005. – 405 с.

4. Кирилина А. В. Современное состояние гендерных исследований в российской лингвистике / А. В. Кирилина // Beitrage des Gender-Blocks zum XIII. Internationalen Slavistenkongress. – Munchen, 2003. – S. 113-127.
5. Кирилина А., Томская М. Лингвистические гендерные исследования. [Электронный ресурс] / А. Кирилина, М. Томская // Отечественные записки. Журнал для медленного чтения.– 2005 – № 2 (22)– Режим доступа до журн.: <http://www.strana-oz.ru/?article>.
6. Кирилина А. В. Гендер : лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М. : Изд-во «Институт социологии РАН», 1999. – 180 с.
7. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект) / Н. В. Лавриненко. – К. : ВИПОЛ, 1999. – 172 с.
8. Ожгихина Е. С. Концептуальный анализ рекламного текста с позиции гендера: на материале современного английского языка: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. / Е. С. Ожгихина. – Уфа : РГБ, 2006. – 192 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Андрухович – доцент кафедри теорії та практики перекладу Національної академії Служби безпеки України.
Наукові інтереси: лінгвокультурологія, лінгвогендерологія, міжкультурна комунікація, дискурсологія.

NONVERBAL COMMUNICATION: ITS FORMS AND APPLICATION

Inesa BAYBAKOVA, Oleksandra HASKO (Lviv, Ukraine)

Стаття стосується питання мови рухів загалом та невербальної комунікації в аудиторії зокрема. Розглянуто різні аспекти, що стосуються стратегій викладання іноземної мови.

Ключові слова: аудиторія, невербальна комунікація, навчальні стратегії, іноземна мова, мова рухів, мова знаків, застосування

The paper deals with the issue of body language in general and classroom nonverbal communication in particular. Different aspects concerning foreign language teaching strategies have been regarded.

Key words: classroom, nonverbal communication, teaching strategies, foreign language, body language, sign language, application

Body language is sometimes taken for sign language. But sign language is a sort of conveying information messages by hands and body in general. Moreover, it is specially used by deaf persons or people with impaired hearing; such people have to use this kind of communication. Sign language assists one in expressing his or her feelings in the society which would not understand them at all. It is commonly believed that sign language differs from body language. Firstly, it is true that sign language is of various kinds. It is not possible to have knowledge of this kind of communication and use it in every country since each nationality has various ways of expressing one's thoughts, whereas body language is almost universal and one can easily comprehend one's attitudes, thoughts or even emotions in each country without considering some enormous differences. It is possible to find out that body language may be miscellaneous in some gestures among different nationalities and it can lead to misunderstandings to some extent but in general it may disrupt only a bit in transmission. In sign language, however, such differences may disturb completely and even damage entire conversation since each sign for each country has its own patterns and meanings [1].

Secondly, sign language is a language which instead of acoustic sounds uses visually transmitted signs such as different hand shapes and other movements of the body. Body language, however, uses both sounds and body movements at the same time. In general, sign language is a way to communicate and it is consistent with one's true beliefs or thoughts at the same time. In body language it is possible more often to find inconsistency with one's thoughts and his or her gestures. Moreover, it is easier, for example, to discover that somebody lies being aware of body language than being familiar with sign language.

Thirdly, it is often declared that sign language is rather a conscious way of expressing speaker's thoughts, for persons using sign language are doing it with consciousness. Body language may be both conscious and subconscious and it is possible to teach some gestures but generally it is not so easy like in sign language since it is extremely hard to deceive our body and be truthful in our speech towards others. Last but not least, in sign language there appear various code signs and alphabets which allow persons to teach this kind of communication. Not only can the entire sentence be shown by proper signs but also each separate word can be demonstrated in this way. Body language does not have either sign codes or the alphabet. Sign languages may also have a syntax and grammar since there are some rules governing some proper signs like in spoken

language. In a non-verbal way of communication which is body language grammar or syntax do not appear at all. To sum up, sign language is a way of communication which is taught by some people or courses and in general it is conscious. It is used instead of acoustic sounds like words and sentences especially by persons who cannot hear or who have some other disorders. Body language cannot be taught by any courses and it is a language of the body which demonstrates one's feelings but it is not used instead of speech: it appears together with spoken words and it does not have any alphabet or system codes.

There are fundamentally two ways of communication: verbal and non-verbal. There are many differences between them since many persons are not aware of the differences they possess. In spoken language it is possible to find some characteristic features which do not appear in body language.

Firstly, the sound is one of these features which are presented only in spoken language. A signal can be heard and repeated by any member of the conversation. In body language there is a chance only to see visual messages which are hidden by various gestures. The sound does not take part in body language since only one's gestures transmit the messages.

Secondly, in spoken words speakers use various systems of grammatical rules and syntax which are widely accepted by the society; while, in non-verbal way of communication such rules and patterns do not appear. What is more, the language of the body is not possible to be taught by any schools; however, spoken words are taught and some spoken traditions can be easily handed down through generations by words. Body language has also its long history but cannot be used to demonstrate traditions of some people at all [1].

Body language can be divided into conscious and subconscious. Both aspects of body language are crucial but we will concentrate on aspects which are conscious. To begin with, it is possible to innumerate eight primary elements of body language which are of extreme importance.

The first such element is the face. It is the major source of knowledge which demonstrates the present feeling such as smile, frown, desire to speak, to demonstrate disgust, anger or even just to show interest or lack of it. People's faces are very powerful in demonstrating somebody's attitude towards a situation or some persons since it betrays one's true thoughts especially when speech tries to convince of something else. The second element of body language is the eyes which are as much effective as the face in betraying one's true intention. Somebody's eyes are the first part of the body that others can notice. They are often used to make visual eye contact with somebody in various situations. Some people claim that through eyes it is possible to see somebody's soul.

The third aspect of body language is the posture. It includes in what way somebody holds somebody's head, shoulders, legs, arms and hips. Moreover, each of these parts of the body works separately to indicate some hidden messages or attitudes towards the other persons. For example, tilting one's head, slumping one's shoulders, turning hips sideways, and the like [7].

The fourth element which is also very important in knowing all the aspects of body language are gestures. They can be related to verbal communication or unrelated to verbal communication. For instance, one might wave at another person as a way of saying 'hello', not having to actually say the word out for the message to be clear.

The fifth aspect of body language to be presented is the voice. It is commonly used in verbal language, but it is also an integral part of non-verbal communication such as body language. Especially, the tone of the voice, volume, emotion, pace and the like, all influence the messages somebody sends as part of their body language. Depending on a situation and a state of the mind the tone and the pace will be changed and what is more, they will give the entire picture of somebody's true feelings in a given situation [7].

The sixth element is the movement which is both flexible and commanding. For instance, moving toward another person may send a message of dominance or assertiveness, while moving away from another person may send a message of avoidance, submission. The movement can demonstrate also one's true features of the character; especially during an interview or other important meetings. Persons who are cool, calm, collected and in control of their emotions use clear, uncomplicated, deliberate movements [6].

The seventh and the most powerful element of body language is the touch which is capable of communicating various messages, and can also be interpreted in so many different ways. Moreover,

touch may be divided into four main categories: friendship, professional, social and intimate. There are specific ways of touching which indicate each of those categories. It is extremely important to be aware of it as it may cause a lot of problems [3].

The last worth mentioning aspect is the appearance. One's physical appearance includes the way people wear clothes which give visual messages to other people about one's feelings and the state of mind.

All these elements of conscious use of body language are crucial in making up the entire body language. Learning about the key elements of body language and increasing one's awareness of them will assist in all aspects of communication and in all aspects of one's life. There are a lot of variations that can be created within each element of body language. All of these elements are connected together into body language in ways that may be both conscious when one is aware of it and subconscious when somebody uses it without being aware of it [7].

The problem of nonverbal communication being of interdisciplinary character belongs to different fields of human activities. Both theoretical and practical aspects of nonverbal phenomena are studied by linguists, psychologists, managers, etc. Speaking about nonverbal communication in the classroom M. Haranburu, J. Esteve and their colleagues [2] distinguish three things of primary importance. First of all they indicate the décor of the classroom as one of the key factors concerning nonverbal communication and the learning environment (including the origin of the lighting, the existence of natural light, the colour of the walls and the temperature of the classroom). The height of the chairs and the tables as well as sound transmission influence the quality of communication in the classroom. The effective communication also depends on the proper classroom space arrangement i.e. the location of the desks, the distance between the pupils, their desks and the teacher. From the point of view of the nonverbal communication, the role of a teacher comprises kinesics in the sense of the appropriate use of the body language. A skilled teacher conducts the lesson in a perfectly orchestrated way demonstrating his or her ability to create advantageous learning environment. The latter is focused on establishing a good rapport between the teacher and the students resulting in their effective interaction. Teachers have also to master the use of paralanguage i.e. the inflections such as a change in tone or pitch of voice and other vocal and gestural nuances added to language to convey meaning. Even physical appearance and olfactics should be taken into consideration. Thus, an adequate combination of both verbal and nonverbal communication strategies are requested not only for overcoming occasional resistance to communication on the part of some students but for obtaining beneficial results in the teaching/studying process ensured by a correct choice and a proper usage of effective communication key factors.

Time perception which includes punctuality, willingness to wait and interaction plays a large role in the process of nonverbal communication. Time perception and time structuring can be regarded as powerful tools helping set the stage for communication since both the use of time and reaction to it can affect movements, speed of speech and students' willingness to listen. Knowledge of chronemics, the study dealing with the use of time in nonverbal communication, is rather helpful in compiling teaching strategies. Haptics also belongs here. It refers to the sense of touch. Being a form of nonverbal communication it is a component of interpersonal relationship.

Eye contact should also be mentioned as a form of nonverbal communication. According to oculusics, the study of eye contact, direction of someone's gaze may indicate to others where this person's attention lies. Besides, eye contact is supposed to have a positive impact on the recall of information and its retention i.e. the ability to retain facts in memory promoting in this way the efficiency of learning.

Mark L. Knapp and Judith A. Hall state that 'like verbal behavior, the meanings attributed to nonverbal behavior may be stereotyped, idiomatic, or ambiguous. Furthermore, the same nonverbal behavior performed in different contexts may, like words, receive different attributions of meaning'. [5: 11]. Nonverbal elements can have multiple uses and like words they may have denotative and connotative meanings.

One should bear in mind, though, that body language varies greatly with peoples, so applying Western understanding to Eastern non-verbal language can be misleading. Playing a great part in nonverbal communication kinesics, chronemics, haptics, oculusics and olfactics have quite different

perception and interpretation across cultures. The way different cultures perceive them may influence communication process.

A very interesting investigation on the problem of non-verbal communication in the Japanese EFL classroom has been performed by Robert L. Seltman [4] aiming to assist the non-Japanese teacher in understanding the cultural subtleties behind student behaviour. Besides the information concerning the use of the hands, the face, body posture and gesture the paper contains the analysis of various uses of silence by the Japanese student. The author distinguishes different kinds of silence, namely surprised silence, silence as an expression of agreement or disagreement, silence as an expression of femininity, silence as an expression of defiance, silence in mixed classes and silence as passive resistance. The paper mostly deals with nonverbal communication characteristic of Japanese learning environment where the teacher must be aware of what 'students are saying when they are not speaking' and 'where students listen to the silence, for hidden innuendo and deeper meaning, almost as if reading between the words' [4]. Nevertheless, the use of silence in communication is not exclusively Japanese phenomenon. Silence may serve as a powerful tool for expressing the meaning loudly and clearly.

A teacher should be capable of deciphering message clusters of signals and postures which reveal the internal emotions and mental states of the students audience, for example, attentive body language showing real interest in the subject vs. bored body language testifying to the lack of interest. When reading body language signals the teacher should take into account individual differences such as age, gender and emotional state of the students.

Nonverbal communication cannot be regarded as an isolated phenomenon since it is an inseparable part of the total process of communications. Verbal and nonverbal behaviour are two mutually complementary elements managing the flow of interaction within the framework of our daily life communication system.

Thus, the teacher's task is to settle a feedback avoiding its misreading. The teacher must use nonverbal language correctly in the classroom and train his or her own ability to handle and properly understand the above mentioned nonverbal elements in order to ensure fluid communication with the students.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Crystal D. Cambridge encyclopedia of language / D. Crystal. – Cambridge : CUP, 1997. – 477 p.
2. Haranburu M. Nonverbal communication in the classroom / M. Haranburu, J. Esteve, N. Balluerka, A. Gorostiaga // ICERI2010 Proceedings of the 3rd International Conference of Education, Research and Innovation (Spain, Madrid, 15-17 November, 2010). – University of the Basque Country, 2010. – P. 4453-4459.
3. Hogan K. Selected language of business / K. Hogan. – John Wiley & Sons, 2008. – 227 p.
4. Japanese body language; Nonverbal communication in the classroom / The School for International Training ; R. Seltman : Vermont, Brattleboro, 1991. – [Cited 01.12.2011]. – Available from : Lov-e.com/RLSArticlesfolder/JBL1.html
5. Knapp M. Nonverbal communication in human interaction / M. Knapp, J. Hall. – [7th ed.]. – USA : Wadsworth, Cengage Learning Boston, 2010. – 491 p.
6. Pease A. Definitive book of body language / A. Pease. – London : The Orion Publishing Group, 2006. – 416 p.
7. Body language expert. – Available from : <http://www.bodylanguageexpert.co.uk/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інеса Байбакова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Львівського політехнічного національного університету.

Олександра Гасько – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Львівського політехнічного національного університету.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, семантика, стратегії навчання іноземної мови, ESP, теорія і практика перекладу.

НАТЯК ЯК ОБ'ЄКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Олена БЕЛОЗЬОРОВА (Харків, Україна)

Стаття присвячена комплексному аналізу специфіки репрезентації концепту ANDEUTUNG у сучасному німецькомовному дискурсі. Виявляються і описуються способи дискурсивної реалізації цього концепту, змістові ознаки концепту ANDEUTUNG в німецькій концептосфері.

Ключові слова: концепт, дискурс, натяк, імпліцитний, мовленнєвий акт, вербалізація, експлікація, тактика.

The article focuses on complex analysis of representation of concept ANDEUTUNG in modern German discourse. The paper deals with ways of discursive realization of this concept and semantic features of the concept ANDEUTUNG in German concept sphere.

Key words: concept, discourse, hint, implicit, speech act, verbalization, explication, tactics.

Дослідження функціонування мовних явищ, які передбачають інтендоване передавання мовцем імпліцитних смислів у мовленні, належить до найактуальніших проблем сучасного лінгвістичного пошуку. Феномен натякання, який дотепер потрапляв у фокус уваги лінгвістів як алюзія [14; 16; 18], мовленнєвий акт [6] або дискурсивна стратегія [15], в річищі когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної мовознавчої думки позиціонується як імпліцитний мовленнєвий акт, який визначається як дискурсивно-мовленнєва взаємодія мовця і адресата, у ході якої ними конструюється інтендована імпліцитна пропозиція – натяк [1]. Новітній когнітивно-дискурсивний ракурс розгляду феномену натякання обумовлює актуальність аналізу його когнітивної природи, дослідження репрезентації цього концепту у сучасному німецькомовному дискурсі.

Мета статті полягає у визначенні імені концепту НАТЯК у німецькій мові, встановленні способів дискурсивної реалізації цього концепту, виявленні його змістових ознак у німецькій концептосфері. Об'єктом дослідження постають дискурсивні фрагменти, в яких реалізується натяк, що досліджуються на предмет встановлення його когнітивно-семантичної специфіки. Матеріал дослідження склали фрагменти діалогів, що ілюструють мовленнєві акти натякання, з творів художньої літератури німецькомовних авторів кінця ХХ – початку ХХІ століття, а також релевантні дефініції авторитетних словників.

Натяк як об'єкт концептуального аналізу вартий уваги вже тому, що термін «концепт» деякі лінгвісти пояснюють за допомогою слова «натяк»: «Концепти виникають в свідомості людини не тільки як натяки на можливі значення, а і як відгуки на попередній мовний досвід людини в цілому» [9: 5].

Поняття «концепт» є основною категорією когнітивної лінгвістики [13: 23]. В процесі становлення когнітивного підходу до вивчення мови, тобто «такого підходу, при якому робиться спроба дослідити всі явища та процеси, одиниці та категорії, що вивчаються, за їх зв'язком з іншими когнітивними процесами – зі сприйняттям та пам'яттю людини, її уявою та емоціями, мисленням» [8: 9], поняття концепту тлумачилось науковцями по-різному. Від досить нечіткої дефініції С.А.Аскольдова «концепт є уявним утворенням, яке заміщає нам в процесі мислення невизначену безліч предметів одного й того ж роду» [цит. за 9: 4], поняття концепту набуло більш конкретного визначення в працях О.С. Кубрякової [7], З.Д. Попової і І.А. Стерніна [11], С.О. Жаботинської [4] та ін. За О.С. Кубряковою, **концепт** – це «термін, який слугує поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, що відбиває знання та досвід людини; оперативна змістова одиниця **пам'яті**, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, що її відбито в людській психіці. Поняття концепту відповідає уявленню про ті смисли, що ними оперує людина в процесах мислення та які відбивають зміст досвіду й знання, зміст всієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання» [7: 90, виділено в оригіналі]. Таким чином, виявляється можливим за допомогою здобутків концептуального аналізу з'ясувати специфіку репрезентації концепту НАТЯК у сучасному німецькомовному дискурсі.

Оскільки концептуальні характеристики виявляються через значення мовних одиниць, що репрезентують даний концепт, їх словникові тлумачення, мовні контексти [2: 31], було проведено дослідження, насамперед, всіх доступних мовних засобів репрезентації концепту НАТЯК в системі мови та мовлення на матеріалі сучасної німецької мови. В результаті проведеного аналізу фрагментів німецькомовного дискурсу нами було встановлено, що в німецькій мові концепт НАТЯК репрезентований лексемами *Anspielung, Andeutung, anspielen, andeuten, Deut, Fingerzeig, Hinweis, Wink, Zeichen, Anzüglichkeit, Gestichel, Häkelei, Hieb, Stichelei*, а також словосполученнями *sich in Anspielungen ergehen, auf jdn./etw. Andeutung machen, andeutende Bemerkungen, in Andeutungen reden, sich in Andeutungen ergehen, eine Andeutung über etw. machen, eine Andeutung über etw. fallen lassen, andeutungsweise sprechen, abzielen auf, antippen, hinweisen, meinen, mitteilen, durchblicken lassen, anklingen lassen, etw. bedeuten, etw. sagen, etwas zu verstehen geben, einen Hinweis geben, einen Wink geben, andeuten, ankündigen, zeigen*, що знайшло підтвердження також і під час порівняльного аналізу дефініцій авторитетних словників [24; 26].

Незважаючи на абсолютну синонімію лексем *Andeuten*, *Andeutung* і *Anspielen*, *Anspielung*, на якій наголошують синонімічні словники [23; 27], аналіз дискурсивної реалізації концепту НАТЯК виявив між ними певні відмінності, що підтверджується також у працях лінгвістів – носіїв німецької мови: «*Andeuten*, *Andeutung* і *Anspielen*, *Anspielung* не можуть заміщати один одного: *Er deutete an, er sei zu einem Kompromiss bereit* суперечить *Er spielte damit auf eine längst vergangene Affäre an*. Аномальними були б речення *Er spielte darauf an, dass er zu einem Kompromiss bereit sei* і *Er deutete damit eine längst vergangene Affäre an*. *Die Andeutung* відрізняється від *die Anspielung* через те, що *die Andeutung* надає інформацію, вводить щось нове в розмову. *Die Anspielung* не надає ніякої іншої інформації, крім тієї (яка звісно може бути новою для співрозмовника), що людина, яка натякає, також знає про щось. Факт, на який натякується, повинен бути відомим адресату, його ніколи не вводять вперше» [16: 409].

Аналіз контекстуального використання цих лексем підтверджує зазначені відмінності:

„*Warum nicht? Wir vermuten, dass sich Hagen Pläne von diesem Bunkergang beschafft hatte. Wir wissen, dass der Bruch gründlich, von langer Hand geplant worden ist, und wir haben Hagens Leiche im Innenhof der Post gefunden, erschlagen in der Nacht, in der die Bank und das Juwelergeschäft ausgeräumt wurden*“. +> *Du hast Hagen erschlagen*.

„*Soll das...was wollen Sie damit andeuten? Dass etwa ich...?*“

(Bieber H.: *Kaiserhof*, S.219)

В цьому дискурсивному фрагменті факт, на який натякується, не був раніше відомий адресату, адже тут мовець висловлює за допомогою мовленнєвого акту натякання припущення, що адресат брав участь у пограбуванні, а також, що він вбив одного з організаторів пограбування, але мовець помиляється, і ця інформація є новою для адресата.

На відміну від цієї «невідомості» факту, на який натякується, в наступній ситуації натякання особа, яка фігурує в натяку, є відомою обом співрозмовникам, адресат знає її, адже це його син, а мовець знає про наявність сина у адресата і тому навмисно непрямо залучає його у свій натяк:

„*Es gibt wirksamere Mittel, ihn zum Reden zu bringen*“.

+> *Wir töten seinen Sohn*.

„*Das ist unfair von Ihnen, Murad!*“ sagte Yonatan böse. „*Er spielt auf meinen Sohn an*“.
(H. Kosalik: *Liebe auf dem Pulverfass*, S.135-136)

Лексеми *Anspielung* і *anspielen*, виходячи з контексту висловлень, дійсно передбачають знання про певну відому річ, на відміну від *Andeutung* та *andeuten*.

З огляду на ці відмінності, принциповим для нас є визначення лексеми, що слугуватиме ім'ям концепту. В нашому дослідженні ми свідомо обираємо лексему ANDEUTUNG, досліджуючи засоби об'єктивзації цього концепту в сучасній німецькій мові. Це зумовлено наступними причинами:

1) по-перше, незважаючи на згадану синонімію *Anspielung* і *Andeutung*, у довідковій літературі значення «натякати» йде першим для лексеми *andeuten*, але лише другим для *anspielen*, порівняємо:

anspielen 1. (Sport) (den Ball, die Scheibe) jmdm. zuspiesen 2. (Sport, Spiel) das Spiel beginnen; die erste Karte ausspielen. 3. *versteckt hinweisen*: auf die Vorgänge, auf sein Alter anspielen 4. *sich im Spiel gegen jmdn., etw. zu behaupten suchen*.

andeuten 1. a) *vorsichtig, durch einen leisen Hinweis, eine Bemerkung o.Ä. durchblicken lassen, zu verstehen geben: einen Wunsch, ein Vorhaben vorsichtig a., b) ahnen lassen, ankündigen c) etw. nur skizzenhaft, nur in wenigen Grundzügen o.Ä. darstellen, nicht ausführen* [22].

2) по-друге, лексему *Andeutung* ми вважаємо більш влучною, ніж *Anspielung*, завдяки факту спільнокореневості з лексемами *bedeuten*, *Bedeutung*, *deuten*, що має суттєве значення для нашого дослідження, адже названі лексеми свідчать про тісний зв'язок феномену натяку з когнітивними процесами людини, що знаходить відображення також у довіднику Ф. Дорнзейффа [21], де ми спостерігаємо, що натяк як *Andeutung* відносять до таких тематичних груп, як *мислення*; *знак*, *повідомлення*, *мова*; *суспільство та громада* (*Das Denken*; *Zeichen*, *Mitteilung*, *Sprache*; *Gesellschaft und Gemeinschaft*), а також до їх підгруп, позначених словами *двозначний*, *припущення*, *повідомлення*, *значення*, *троп*, *осудження*, *несхвалення*, *глузування*,

можливо (*zweideutig, Vermutung, Mitteilung, Bedeutung, Tropus, Tadel, Missbilligung, Spott, wahrscheinlich*).

3) по-третє, лексема ANDEUTUNG обрана нами для того, щоб провести чітку межу між специфікою нашого дослідження феномену натякання і німецькою лінгвістичною традицією вивчення названого явища як стилістичного прийому аллюзії, яка користується лексемою *die Anspielung* [18; 19].

Аналіз фразеологічних та ідіоматичних словників виявив, що концепт ANDEUTUNG може бути репрезентований також через такі ідіоми:

ein Wink mit dem Zaunpfahl – прозорий натяк

j-m. einen Wink mit dem Zaunpfahl geben – прозоро натякати

j-m. einen leisen Wink geben – злегка, обережно натякнути [20; 25].

В тлумачному словнику німецької мови знаходимо таке пояснення виразу *ein Wink mit dem Zaunpfahl* – (*scherzh.*) *indirekter, aber sehr deutlicher Hinweis; überaus deutliche Anspielung* [22]. Там само знаходимо словосполучення *geheimnisvolle, dunkle Anspielungen; eine persönliche, freche Anspielung; zweideutige Anspielungen nicht verstehen, absichtlich überhören; einen Wunsch, ein Vorhaben vorsichtig andeuten*.

Отже, аналіз дискурсивної реалізації концепту ANDEUTUNG і словникових тлумачень дає змогу виявити змістові ознаки концепту ANDEUTUNG в німецькій концептосфері.

Натяк постає як:

- певна пропозиція, що не передається буквально, тобто імпліцитна пропозиція;
- певна пропозиція, що є завуальованою з певною метою;
- певна прихована пропозиція, що може бути легкою для впізнання чи вимагати додаткових зусиль з боку адресата.

Інакше кажучи, концепт ANDEUTUNG характеризується:

- пропозиційністю (це є пропозиція),
- імпліцитністю (ця пропозиція є імпліцитною),
- інтендованістю (ця імпліцитна пропозиція є інтендованою).

Таким чином, натяк, виходячи з аналізу словникових дефініцій, є продуктом розумових операцій людини.

Концепту ANDEUTUNG притаманні специфічні дискурсивні властивості. Специфіка його дискурсивної реалізації полягає у тому, що зазначені лексеми, за допомогою яких цей концепт реалізується у мові, в мовленнєвому акті натякання не виражаються перформативно-експліцитно суб'єктом натякання (порівн.: принцип «іллокутивного самогубства» [3]).

Експлікація цього концепту в дискурсі можлива у таких випадках:

- з боку об'єкта натякання, тобто адресата мовленнєвого акту (МА) натякання, який в реагуючих МА може перепитувати, коментувати попередні МА суб'єкта натякання, або у спілкуванні з третіми особами згадує про натяк;
- з боку третіх осіб, які коментують або передають мовленнєві дії суб'єкта й об'єкта натякання;
- в авторських ремарках, де прямо називаються дії комунікантів, у тому числі і натякання;
- з боку мовця у випадку опису ним своїх попередніх дій – такі МА кваліфікуються не як імпліцитні МА натякання, а як метакомунікативні МА.

Наявність у реактивних репліках адресата, в МА третіх осіб, в авторських ремарках або в описі мовцем його комунікативних дій лексем *Andeutung, Anspielung, andeuten, anspielen* дозволяє нам говорити, що у свідомості комунікантів присутня певна одиниця, яка вербалізується цими лексемами. Однак, реалізуючи МА натякання, мовець не може перформативно вербалізувати згадані лексеми, адже «дієслова типу *poхваляться, докоряти, натякати, погрожувати, осадити, зрізати* відзначаються нездатністю перформативного використання, однак вони можуть використовуватись для передавання висловлень третьої особи» [17]. Дійсно, використання таких дієслів означає «іллокутивне самогубство» мовця в розумінні З.Вендлера [3]. Реалізація імпліцитного мовленнєвого акту і тактики натякання не дозволяє мовцю перформативно використання названих одиниць мови *Andeutung, andeuten,*

Anspielung, anspielen тощо. Однак це не може свідчити про відсутність у свідомості мовця концепту ANDEUTUNG, навпаки, «єдиним доступом до аналізу концепту для лінгвіста є одиниця мови, що репрезентує цей концепт у дискурсі» [10: 12].

Значимо, що концепт ANDEUTUNG репрезентований у дискурсі не тільки лексемами, а й тактикою натякання. Мовець свідомо обирає тактику натякання для реалізації конкретних дискурсивних стратегій.

З огляду на той факт, що «сьогодні не існує жодної теорії, що чітко визначає структуру концепту» [13: 49], тому що «зміст концепту постійно збагачується, а його обсяг зростає завдяки новим концептуальним характеристикам» [2: 30], вивчаючи концепт ANDEUTUNG, доцільним є виділення базового шару концепту – певний чуттєвий образ, який є одиницею універсального предметного коду, що кодує даний концепт для розумових операцій, – і вторинних шарів концепту, які можуть різнитися за рівнем абстракції, та протиставлення цих шарів. Таким чином, виявляється, що концепт має «багатокомпонентну й багатшарову структуру, яка може бути виявлена через аналіз мовних засобів її репрезентацій» [13: 50]. Базовий шар концепту деякі дослідники називають «ядром» концепту, що складається з конкретно-образних характеристик, які є результатом чуттєвого сприйняття світу, його буденного пізнання [2: 29]. До нього належать також когнітивні шари, що відображають розвиток концепту, його відношення до інших концептів. Шари концептуальних ознак, що створюють периферію концепту, збільшують обсяг концепту, однак вони є дифузійними, не є сталими, їх розташування індивідуально і залежить від умов формування концепту у кожної людини [13: 50-51].

Названі можливості експлікації натяку у дискурсі полегшують дослідникові завдання ідентифікації ситуацій натякання. Тож ми в результаті аналізу художніх текстів дійшли висновку, що ключовими лексемами-репрезентантами концепту ANDEUTUNG в німецькій мові виступають лексеми *die Andeutung, andeuten i die Anspielung, anspielen*. Цими лексемами концепт маніфестується в мовленні, тобто за допомогою даних одиниць здійснюється базова вербалізація концепту.

Ядро концепту ANDEUTUNG відбиває семантика ключових лексем: прихована вказівка (*versteckter Hinweis*). Диференційними ознаками зазначеного концепту виступають наступні ознаки: непрямий характер повідомлення і вмотивованість. Ядро поля концепту ANDEUTUNG становлять лексеми *die Anspielung, anspielen, die Andeutung, andeuten*; до найближчої периферії концепту належать лексеми *abzielen auf, hinweisen, Hinweis, durchblicken lassen, zu verstehen geben, antippen, meinen, ein Wink, ein Wink mit dem Zaunpfahl, Zeichen*.

Дальню периферію концепту ANDEUTUNG становлять лексеми *Anzüglichkeit, Gestichel, Häkelei, Hieb, Stichelei, drohen*.

Підсумовуючи, зауважимо, що, звичайно, не можна навести всі варіанти, що виникають при мовленнєвому використанні словникових номінацій концепту ANDEUTUNG в німецькій мові, оскільки зміст концепту не є до кінця вичерпаним. Кожне слово репрезентує лише частину концептуальних характеристик, що мають значення для комунікації [2: 35]. Очевидно, що «весь концепт в усім багатстві свого змісту теоретично не може бути виражений тільки сукупністю засобів мови, кожен з яких розкриває лише його частину» [12: 16]. Це зумовлено тим фактом, що пізнання є індивідуальним, так само як і формування самого концепту. Засоби його репрезентації є також індивідуальними і в наслідок цього настільки численними, що їх майже неможливо зафіксувати та проаналізувати [2: 35].

Таким чином, ми дійшли висновку, що концепт ANDEUTUNG як одиниця свідомості, що має ознаки пропозиційності, імпліцитності й інтендованості, реалізується у діалогічному німецькомовному дискурсі у вигляді імпліцитного мовленнєвого акту і тактики натякання. Ознака пропозиційності спричиняє реалізацію натяку у вигляді імпліцитної пропозиції – імплікатури. Ознака імпліцитності унеможливує перформативну експлікацію концепту ANDEUTUNG мовцем в імпліцитному мовленнєвому акті натякання. Ознака інтендованості зумовлює перлокутивний характер дискурсивної реалізації цього концепту. Ім'ям концепту НАТЯК у німецькій мові слугує лексема ANDEUTUNG. Ядро поля концепту ANDEUTUNG становлять лексеми *die Anspielung, anspielen, die Andeutung, andeuten*. Найближча периферія

концепту подана лексемами *abzielen auf, hinweisen, Hinweis, durchblicken lassen, zu verstehen geben, antippen, meinen, ein Wink, ein Wink mit dem Zaunpfahl, Zeichen*. До дальньої периферії концепту ANDEUTUNG належать лексеми *Anzüglichkeit, Gestichel, Häkelei, Hieb, Stichelei, drohen*. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розкритті специфіки когнітивного сценарію натякання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белозьорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / О.М. Белозьорова / ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика/Н.Н.Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2001. – 123 с.
3. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство/З.Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С. 238-250.
4. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов /С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського Університету. Серія: Філологічні науки. – Черкаси. – 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс /В.И. Карасик. – Москва: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 390 с.
6. Кобозева И.М. Об одном способе косвенного информирования / И.М. Кобозева, Н.И. Лауфер // Известия АН СССР. Сер. лит.ин.яз. – 1988. – Т. 47. – № 5. – С. 462-471.
7. Кубрякова Е.С. (ред.) Краткий словарь когнитивных терминов (Е.С.Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю.Г.Панкрац, Л.Г.Лузина) / Е.С. Кобозева. – М.: Фил. ф-т МТУ им. М.В.Ломоносова, 1997. – 245 с.
8. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира/ Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
9. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка/Д.С. Лихачев // Изв.АН. Сер. Лит. и яз. – 1993. – Т.52. – №1.– С.2-9.
10. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі / А.П. Мартинюк // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – №725. – С.9-12.
11. Попова З.Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях/ З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2000. – 30 с.
12. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира/ З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: «Истоки», 2003. – 59 с.
13. Рудакова А.В. Когнитология и когнитивная лингвистика/ А.В. Рудакова. – Воронеж: ВГАУ, 2002. – 78 с.
14. Тютенко А.А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / А.А. Тютенко / ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.
15. Хвоцевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі суч. фр. мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Р.В. Хвоцевський / КНУ ім. Т.Г.Шевченка. – Київ, 2002. – 20 с.
16. Römer R. Die Anspielung im Sprechakt / R.Römer // Muttersprache. – 1977. – 87. – S. 396-412.
17. Wierzbicka A. Lingua mentalis /A. Wierzbicka. – Sydney etc.: Acad. Press, 1980. – 367 p.
18. Wilss W. Anspielungen. Zur Manifestation von Kreativität und Routine in der Sprachverwendung/ W.Wilss. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1989. – 238 S.
19. Wirth U. Zwischen Zeichen und Hypothese: Für eine abduktive Wende in der Sprachphilosophie /U.Wirth// Die Welt als Zeichen und Hypothese (Hrsg. von U. Wirth) – Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1979. – S.133-157.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

20. Немецко-русский фразеологический словарь / [укл. Биневич Л.Є]. – М.: Госуд. изд-во иностр. и нац. словарей, 1956. – 904 с.
21. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen, 7. unveränd. Aufl./ F.Dornseiff. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1970. – 922 S.
22. Duden Deutsches Universalwörterbuch / [hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. [Red. Bearb.: Matthias Wermke...]]. – 3., völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverl., 1996. – 1816 S.
23. Das Krüger Lexikon der Synonyme / [hrsg. von Erich und Hildegard Bulitta]. – Frankfurt am M.: Fischer Verlag GmbH, 1993. – 1005 S.
24. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Russisch. 1. Band. – Berlin, München: Langenscheidt KG, 1997. – 1076 S.
25. Pons Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext / [hrsg. von Prof. Dr. Hans Schemann]/ – 1. Aufl. – Stuttgart; Dresden: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. – 1037 S.
26. Ukrainisch-deutsches Wörterbuch / [bearb. V. Zeno Kuzela und Jaroslaw Rudnyckij. Unter Mitw. von S.Iwanzkyj u. K.H.Meyer]. – 3.Aufl. – Wiesbaden: Harrasowitz, 1987. – 1499 S.
27. Wörterbuch der Synonyme und Antonyme / [hrsg. von Erich und Hildegard Bulitta]. – Frankfurt am M.: Fischer, 1994. – 795 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bieber H. Kaiserhof. – Dortmund: GRAFIT, 1996. – 260 S.
2. Konsalik H. Liebe auf dem Pulverfaß. – Bayreuth: Goldmann, 1991. – 190 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Белозьорова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: дискурсологія, когнітивна лінгвістика.

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ У АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ІНТЕРВ'Ю

Світлана БУЧАЦЬКА (Вінниця, Україна)

У статті досліджується прагматичний потенціал дискурсивних маркерів. Аналіз текстів англomовного політичного діалогічного дискурсу свідчить про те, що дискурсивним маркерам, окрім конективної функції на локальному та глобальному текстових рівнях, властива функція маркування сугестії, а також стану емоційної напруги мовця.

Ключові слова: дискурсивний маркер, прагматична функція, сугестія, стан емоційної напруги.

The article focuses on pragmatic potential of discourse markers. The analysis of English political dialogical discourse shows that discourse markers are able to serve not only as 'connectives' on local and global levels of text, but also as indicators of suggestion as well as signals of speaker's emotional stress.

Key words: discourse marker, pragmatic function, suggestion, state of emotional stress.

Актуальність дослідження. Сьогодні дедалі частіше лінгвісти звертають увагу на вивчення дискурсу й однієї з його базових категорій – параметра когерентності. Значна кількість відношень когерентності в усному дискурсі легко ідентифікується реципієнтом, тому їх експліцитність має статус необлігаторності. Однак не всі види відношень когерентності можна без ускладнень установити, оскільки вивідність будь-якого відношення залежить не від характеристики самого відношення, а від контексту та фонових знань реципієнта. Одним із засобів реалізації зазначеної категорії традиційно вважаються дискурсивні маркери [12].

Нині відзначаємо зростання уваги лінгвістів до дискурсивних маркерів, визначення лінгвістичного статусу цих одиниць. У більшості праць, присвячених дискурсивним маркерам та когерентності тексту загалом, ґрунтовно аналізуються їхні семантичні, синтаксичні та прагматичні властивості [3; 5; 11]. Слід зауважити, що згадані одиниці зазнали впливу “функціональної переорієнтації” [4, с. 284], втративши первинне семантичне значення задля виконання дискурсивних функцій. Однак питання, пов’язані з прагматичною природою дискурсивних маркерів, все ще залишаються досить актуальними й вимагають свого вирішення. При цьому не менше важливим є врахування функціонального аспекту проблеми, зокрема вивчення характеристик досліджуваних елементів у політичному діалогічному дискурсі.

Саме ці проблеми й визначає **актуальність** нашого дослідження, позаяк вивчення дискурсивних маркерів з прагматичної перспективи сприятиме виробленню комплексної концепції функціонування цих одиниць у дискурсі.

Предметом нашого дослідження є вивчення прагматичних функцій дискурсивних маркерів глобальної когерентності текстів політичних інтерв'ю.

Метою дослідження є встановити прагматичні функції дискурсивних маркерів англomовного політичного дискурсу. Для прикладу обрали текст політичного інтерв'ю Білла О'Рейлі з Президентом США Бараком Обамою.

Постановка проблеми й обговорення результатів. Традиційним критерієм визначення поняття “маркер” є його синтаксична неінтегрованість у речення, а також функціонування, як правило, в ініціальной позиції вислову. Крім того, як зауважує Засекін С. В., ця мовна одиниця здатна оперувати як на локальному, так і на глобальному рівнях когерентності дискурсу. До окреслених критеріїв визначення дискурсивного маркера автор додає ще дві релевантні ознаки: неналежність одиниці до пропозиційного змісту висловлювання, а також її процедурне значення [3].

Мовці, зазвичай, активно використовують у мовленні дискурсивні маркери, які кваліфікуються лінгвістами також як «конектори», «кон'юнкти» чи «метатекстові елементи» [9; 11]. Якщо на локальному рівні дискурсивним маркерам характерна обмеженість функції позначення зв'язку між суміжними висловлюваннями, то на рівні макроструктури вони вже не стільки маркують паратактичні чи гіпотактичні зв'язки між дистантними репліками мовців, скільки екстраполюють свої функції на актуалізацію нової теми розмови, відхилення від неї або повторне її введення до фокусу розмови. Водночас іноді надто активне використання їх мовцями може свідчити про здатність цих «конекторів» проявлятися також у прагматичній іпостасі. Такий потенціал зумовлений тим, що організація тематичного

розвитку в діалозі передбачає чітке врахування прагматичних інтенцій мовця. Як свідчить аналіз прикладів, топікальні дискурсивні маркери здатні виступати не лише релевантними сигналами стратегій глобальної когерентності в бесіді, беручи участь у організації та сегментації дискурсу, а й набувати функцій сугестивних засобів.

Інакше кажучи, дискурсивні маркери глобальної когерентності тексту можуть слугувати сигналами коментаря політика щодо головної теми, а також маніпуляції думкою адресата (інтерв'юера) й слухачької чи глядацької аудиторії. Сугестивність функції дискурсивного маркера засвідчує такий приклад:

O'REILLY: I asked this to President Bush when I talked to him a few weeks ago. Does it disturb you that so many people hate you? No. I mean, it's a serious question.

*ОБАМА: **You know**, the truth is, that the people... and I'm sure previous presidents would say the same thing, whether it was Bush or Clinton or Reagan or anybody. The people who dislike you don't know you.*

Аби уникнути прямої відповіді на зауваження інтерв'юера, м-р Обама через використання дискурсивного маркера *you know* з функцією топікального зсуву досягає ефекту «читання думок», який, згідно з класифікацією Ю. В. Станкевич [6], належить до «сугестогенів» – засобів викривлення інформації.

Якщо мовець відчуває недостатній ступінь уваги до своїх висловлювань з боку слухача, він може вдаватися до прийому привертання його уваги з допомогою таких прагматичних сигналів, як *look, listen*. Цим одночасно досягається і релевантність топіка для слухача: знижуються когнітивні зусилля, спрямовані на обробку інформаційного відрізка слухачем, підвищується контекстуальний ефект висловленого. Зауважмо, що слід чітко різнити «граматикалізовані продукти функціональної переорієнтації» [4, с. 228], т. дискурсивні маркери *look, listen*, від їхніх вихідних форм. Уживання одиниць *listen, look* пояснюється необхідністю досягнути ефекту інтенсифікації уваги реципієнта, а отже і збільшення категоричності введених одиницями *look* чи *listen* висловлювань. Адже попри стерту через процес граматикалізації семантику, їхнє концептуальне ядро таки зберігає сліди імперативності, що буває з прагматичного погляду досить часто вигідним для мовця. Вводячи у бесіду дискурсивні маркери *look*, мовець до того ж активізує візуальний канал сприйняття адресатів, зокрема тих, для яких візуальний канал є природно визначальним (домінантним) у сприйнятті інформації. Наведімо приклад, який ілюструє це положення:

O'REILLY: I know that. Even on a personal level. Some people who know you say, you know, he's not... he doesn't have the... the... he's not as light as he used to be; he's not as spontaneous.

*ОБАМА: Well, that... **look**...*

O'REILLY: Preoccupied?

*ОБАМА: I would say... I would say that's probably true. I mean, **look**, there's no doubt that the weight of the office has an impact.*

Ужиту двічі Б. Обамою одиницю *look* кваліфікуємо як сугестоген. В іншому відрізку нами зафіксовано також уживання іншого дискурсивного маркера *listen*, що виконує подібні до синонімічного *look* прагматичні функції через почасти збережену семантику. Перший, однак, не лише збуджує когнітивні структури слухача, зокрема знання, які містяться у пам'яті останнього, щодо обговорюваного предмета, а й активізує аудіальний канал сприйняття інформації. Обидва дискурсивні маркери у функції сугестогенів керують увагою реципієнтів, ніби «ненавмисно» зміщуючи її з незручних тем для обговорення на вигідніші для мовця.

У нижчеподаному прикладі інтерв'ю зафіксовано сумісне вживання маркерів *look* і *you know*:

O'REILLY: Doesn't it annoy you sometimes?

*ОБАМА: **You know, look**, I think that by the time you get here, you have to have had a pretty thick skin. If you didn't, then you probably wouldn't have gotten here.*

Тут поряд із дискурсивними маркерами бачимо й парентетичний вислів *I think*, що ще більше знижує категоричність твердження Президента США, попри його намагання видатись непорушним. Одиниця *look* профілює глобальне відношення топікального зсуву. Конотативним прагматичним ефектом застосованої стратегії є підвищення ілюктивної сили

інтродукованого вислову. Наявність цієї одиниці у вислові разом із *you know*, як свідчить наш аналіз, здатна маркувати стан психічної неусталеності, розгубленості мовця або його «емоційної напруги» [1; 7]. Емоційна напруга як психолінгвістичний феномен, як правило, тлумачиться мовознавцями в прагматичному аспекті мовленнєвої комунікації. Виявлення й класифікація маркерів дискурсу мовця в стані емоційної напруги здатні пролити світло також на виникнення феномену комунікативної невдачі [1].

Наведений вище приклад саме ілюструє спілкування, що характеризується високим ступенем емоційної напруги. Надзвичайні обставини бесіди або переключення спілкування в екстремальний емоційний режим до того ж нейтралізують статусні відмінності. За цих умов встановлюється нестандартна ієрархія учасників бесіди, а ситуація загалом набуває статусної дифузності.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Вивчення функцій дискурсивних маркерів, які функціонують у англomовному політичному діалогічному дискурсі, дали змогу встановити той факт, що ці мовні одиниці, окрім засобів когерентності, виконують ще й прагматичну роль. Так, маркери *look, listen, you know, well, I mean* та ін., як свідчить аналіз їхнього вжитку мовцем-політиком, здатні слугувати прагматичними засобами навіювання (сугестії), набуваючи функцій маркерів топікального зсуву, а також емоційної напруги комунікантів.

Отож, з метою навіювання сугестор найчастіше вдається до використання дискурсивних маркерів “*you know*”, “*you see*”, “*look*” та “*listen*”. Перший активізує когнітивні аспекти адресата(ів), другий і третій – візуальні структури реципієнтів, останній – аудіальний канал їхнього сприйняття. Їхній комплексний ужиток забезпечує підвищення потенціалу впливу й маніпулювання свідомістю адресата, позаяк діє на всі домінуючі канали (де)кодування інформації реципієнтом, створюючи ефект прийняття позиції сугестора. Крім того, прагматичною функцією одиниці “*you know*” може бути створення ефекту навіювання шляхом «читання думок» сугерента.

Топікальні дискурсивні маркери, як показав наш аналіз, здатні також функціонувати як індикатори емоційного стану напруження мовця, якому властиве прагматичне маркування своїх комунікативних внесків та пауз хезитації не лише вигуками та частками, а й окресленими вище мовними одиницями. Найчастіше в цій функції зафіксовано дискурсивні маркери “*well*”, “*I mean*”, “*you know*”.

Серед перспектив дослідження дискурсивних маркерів відзначимо необхідність ґрунтовнішого вивчення їхніх інших прагматичних функцій, розширення переліку досліджуваних одиниць на матеріалі рекламного, релігійного, наукового та інших різновидів дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барташова О. А. Эмоциональная напряженность как аспект коммуникативной неудачи в политическом дискурсе: Учебное пособие / О. А. Барташова, С. Е. Полякова. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 40 с.
2. Дейк Т.А. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс. – 1988. – С. 153-211.
3. Засєкін С.В. Дискурсивні маркери когерентності англomовного діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти / Засєкін Сергій Васильович / Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 20 с.
4. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: Монография / Андрей Эдуардович Левицкий. – К.: “АСА”, 1998. – 362 с.
5. Михайленко В. В. Переклад дискурсивного маркера / В. В. Михайленко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Філологічні науки. – № 4. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2008. – С. 323-328.
6. Станкевич Ю. В. Мовні сугестогени в текстах політичної реклами [текст] / Юлія Володимирівна Станкевич / Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2011. – 22 с.
7. Яновець А. І. Психолінгвістичний аналіз дискурсу англomовного політика у стані емоційного напруження / А. І. Яновець // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации. – Т. 24 (63). – № 4. – Ч. 2. – Симферополь, 2011. – С. 379-384.
8. Ferrara K. Form and function of the discourse marker anyway: implications for discourse analysis / K. Ferrara // Linguistics. – 1997. – Vol. 35, No 3. – P. 343-378.
9. Fraser B. What are discourse markers? / B. Fraser // Journal of Pragmatics. – 1999. – Vol. 31, No 8. – P. 931-952.
10. Knott A. The classification of coherence relations and their linguistic markers: An exploration of two languages / A. Knott, T. Sanders // Journal of Pragmatics. – 1998. – Vol. 30, No 2. – P. 135-175.
11. Redeker G. Linguistic markers of discourse structure / G. Redeker // Linguistics. – 1991. – Vol. 29, No 6. – P. 1139-1172.
12. Schiffrin, D. Discourse Markers / Deborah Schiffrin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 364 p.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Bill O'Reilly's interview with President Obama <http://www.youtube.com/watch?v=t6HyXCHndmk>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Бучацька – кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: психолінгвістика, психологія спілкування.

MODALPARTIKELN IM NATÜRLICH GESPROCHENEN DEUTSCH

Тетяна ВЕРБИЦЬКА, Ірина НИКИФОРЕНКО (Одеса, Україна)

В умовах домінування звукового мовлення в повсякденній комунікації зростає роль високого рівня розвитку комунікативної та, насамперед, дискурсивної компетенції. На прикладі німецького автентичного мовлення, що звучить, розглянуто особливості вживання модальних часток, які є невід'ємною частиною природньої комунікації.

Ключові слова: модальні частки, мовлення, що звучить, автентичне мовлення, дискурсивна компетенція.

Under the dominance of sounding speech in everyday communication is growing role of high level of communicative competence and first of all of discursive competence. On example of German authentic sounding speech are considered characteristics of use of modal particles, which are integral part of natural communication.

Key words: modal particles, sounding speech, authentic speech, discursive competence.

Im Zuge der kommunikativen Wende hat es im Fremdsprachenunterricht eine Reihe sehr positiver Wandlungen gegeben, die sich damit erklären lassen, dass ein Umdenken stattgefunden hat, das nicht zuletzt durch das Ideal der KK und die Welle der kommunikativen Didaktik ausgelöst wurde. Vielmehr zielt man darauf ab, den FSU lebendiger, lebensnäher, abwechslungsreicher, insgesamt lernorientierter zu gestalten. Kommunikation, einzelne Kommunikanten, kommunikative Akte, diskursiv geschaffene und sozial konstruierte Wirklichkeiten, die mediale Vermitteltheit von Kommunikation sowie ihre soziale und kulturelle Verortetheit einschätzen zu können – das alles sind wichtige Bestandteile dessen, was man heute unter kommunikativer Kompetenz verstehen kann [9: 138].

Im Deutschunterricht ist es ein anerkanntes Ziel, die Lerner zur mündlichen Kommunikation in der Fremdsprache zu befähigen und ihre kommunikative Kompetenz zu entwickeln. „Seit der kommunikativen Wende wird mündliche Kommunikation als eigenständiger Arbeitsbereich des Deutschunterrichts in den Lehr- und Bildungsplänen ausgewiesen. Gesprochene Sprache widerspiegelt die tatsächliche Sprechwirklichkeit, wobei die lautsprachliche Kommunikation im Vordergrund steht“ [11: 4].

In unserem Alltagsgespräch verfügen wir über zahlreiche kleine Wörter, mit denen wir unseren Gesprächspartner neben dem Inhalt der Informationen unsere Meinungen bzw. Haltungen, Intentionen und sogar auch Emotionen mitteilen können. Zu diesen kleinen Wörtern gehören auch Partikeln.

Die Frequenz der Partikeln im Deutschen ist im Unterschied zu anderen Sprachen sehr hoch und darüber hinaus ist ihre Frequenz in der Alltagssprache des Dialogs noch höher. So haben Zahlungen ergeben, dass auf 100 deutsche Gesamtwörter 13 Partikeln entfallen; ...dass die Umgangs- bzw. Alltagssprache partikelreich ist.... Je umgangssprachlicher ein Text ist, desto partikelreicher ist er auch in der Regel [2: 78-79]. So ist heutiges Deutsch ohne Partikeln nicht denkbar.

Partikeln werden erst durch die Interaktion mit dem Kontext in die Äußerungen hineingetragen. Damit verhalten sich die Partikeln übrigens so, wie sich ansatzweise alle sprachlichen Elemente verhalten: sie sind semantisch beschränkt und die Bedeutung der betreffenden Äußerung ergibt sich „übersummativ“, d.h. sie ist mehr als die Summe der lexikalisch-grammatischen Bestandteile.

Gerade wegen ihrer stark reduzierten lexikalischen Bedeutung sind die Modalpartikeln nur schwer von einem Äußerungskontext unabhängig beschreibbar. Modalpartikeln sind „primär dialogbezogene Elemente“ [10: 96], die für die Interaktion eine wichtige Rolle spielen. Die Bedeutung der Modalpartikeln liegt darin, eine „Kontextualisierungsanweisung“ zu geben, durch die „Hinweise gegeben werden, welche Kategorien des Gebrauchskontextes berücksichtigt, d.h. in bestimmter Weise in das Interpretationsverfahren miteinbezogen werden müssen“ [5: 167].

Eine ältere Auffassung, dass die Modalpartikeln als illokutive Indikatoren gelten können, ist dahingehend abgeschwächt worden, dass ihnen eher eine illokutionsmodifizierende Wirkung zukommt. Modalpartikeln können alleine keine Illokution kennzeichnen, wie es ja überhaupt kein sprachliches Mittel zur eindeutigen Kennzeichnung einer bestimmten Illokution gibt, aber sie können das Illokutionspotential eines Satztyps auf bestimmte Sprechhandlungen einschränken. So kann z.B. ein Fragesatz durch Hinzufügen der Modalpartikel *schon* als rhetorische Frage gekennzeichnet werden (*Wer will das schon wissen?*).

Obwohl es im Anschluss an die erste Welle von Veröffentlichungen zu Partikeln bereits eine lebhaft diskutierte Vermittelbarkeit im Fremdsprachenunterricht und Vorschläge zu ihrer Didaktisierung gegeben hat, sehen einige Autoren hier ein Defizit. C. Beerbom [1: 48] konstatiert eine „Vernachlässigung ... in der Fremdsprachendidaktik“. Auch J. Ferner (2002) sieht die Versuche zur Didaktisierung der Modalpartikeln noch in ihrem Anfangsstadium. Er konstatiert eine große Diskrepanz zwischen der marginalen Rolle, die Modalpartikeln im DaF-Unterricht spielen, und dem „Ausmaß, in dem sie im lebendigen, vor allem sich dialogisch realisierenden alltäglichen Gebrauch der Sprache vorkommen: Kaum in einem anderen Bereich ist die Diskrepanz zwischen Gelerntem und praktisch Anzutreffenden so groß“ [4: 3].

Die geringe Beachtung, die dem Thema im Fremdsprachenunterricht zugeschrieben wird, wird auch daran deutlich, dass Partikeln im Fach „Deutsch als Fremdsprache“ oft gar nicht berücksichtigt werden und wenn dies geschieht, wird das Thema nur einmal kurz angesprochen.

Dies erscheint um so bemerkenswerter, als in den letzten Jahrzehnten eine explizite Neuorientierung des Fremdsprachenunterrichts in Richtung auf eine Vermittlung mündlicher Kommunikation und authentischer Sprache hin stattgefunden hat. Doch auch ein an den konkreten Anforderungen für die Kommunikation orientierter Sprachunterricht garantiert keine ausreichende Berücksichtigung der Partikeln, wie R. Rathmayr [8: 624] bemerkt:

„In der Hierarchie der zu lernenden Erscheinungen einer Fremdsprache kommen die Partikeln aber normalerweise nicht vor: weder als Vokabeln im Rahmen des Wortschatzunterrichts noch im Grammatikunterricht. Aber auch im kommunikativen Sprachunterricht, in dem Musterdialoge in sogenannten „Alltagssituationen“ im Geschäft, auf der Post oder beim Arzt eingeübt werden, wird in einer partikellosen oder partikelarmen Sprache gesprochen“.

Die Bedeutung von Modalpartikeln für den Fremdsprachenunterricht wird weithin anerkannt. So sieht C. Beerbom [1: 48] die Gefahr einer „hölzernen und unidiomatischen Sprache“, wenn Lernende auf den Gebrauch von Modalpartikeln verzichten, da sie ihnen für die Kommunikation nicht wesentlich erscheinen oder sie deren Gebrauch auch nicht beherrschen. Es wird jedoch sehr unterschiedlich eingeschätzt, ob „...ein Deutschlernender, der im Kontakt mit deutschen Muttersprachlern ein partikelarmes oder gar partikelloses Deutsch spricht, negativen Folgen im sozialen Verkehr ausgesetzt sei“ [4]. Busse bewertet die Folgen der Vernachlässigung der Partikeln im DaF-Unterricht als sehr gravierend und hält ihre Vermittlung für notwendig, „wenn die Deutschlernenden ein nicht als 'schroff' oder wenigstens eindeutig 'unidiomatisch' markiertes Deutsch lernen sollen (mit allen negativen Folgen, die dies im sozialen Verkehr haben kann)“ [7: 24].

Ferner ist der Meinung, dass „es geht bei der didaktischen Zieldefinition wohl kaum um eine Vermeidung der Gefahr einer sozialen Sanktionierung eines Lerner-Idioms, das in der Partikel-Anwendung Schwierigkeiten offenbart, sondern um die prinzipielle Bereitstellung der Möglichkeit, sich als Lernender, als fremder Sprachteilnehmer mithin, auch in alltäglichen Kommunikationssituationen adäquat einfinden zu können, wenn nicht als Sprecher, so mindestens aber als Hörer“ [4: 16].

Gerade ihre stark kontextabhängigen Funktionen, die sich losgelöst von konkreten Äußerungssituationen kaum fassen lassen, machen die Modalpartikeln schwer vermittelbar. Teilweise zeigt sich hier eine Unzufriedenheit mit der linguistischen Forschung zu dem Thema. „Ihre text-vernetzende Leistung wird nur unter Beachtung des jeweiligen kommunikativen Umfelds deutlich. Ihre Isolierung als lexikalische Einheit dagegen bereitet Schwierigkeiten. Ihre unterschiedliche Definierung in der Literatur, ihre differente Darstellung in Grammatiken und Wörterbüchern wirken oft auch auf den Lehrenden verwirrend und provozieren somit didaktische Distanz“ [4: 22].

Es scheint also nach den Einschätzungen von Ferner ein Defizit seitens der einschlägigen Forschung zu geben. Diese Forschungen sind natürlich zunächst einmal nicht durch Fragen ihrer praktischen Anwendbarkeit im Sprachunterricht geleitet. Trotzdem kann es natürlich sehr hilfreich sein, wenn aus der Vielfalt der Ergebnisse ein Teil im Hinblick auf seine Relevanz und Umsetzbarkeit für den Sprachunterricht ausgewählt wird, wie es für den noch viel stärker vernachlässigten Bereich der Interjektionen unternommen wird.

Aus der modernen Partikelforschung geht deutlich hervor, dass jede der MP eine Vielzahl von verschiedenen Haltungen bzw. Sprechereinstellungen in Bezug auf einen Sachverhalt zeigt. Der Sprecher drückt bei der Verwendung einer MP im Gespräch anhand verschiedener prosodischer Elemente seine intendierte Einstellung richtig und exakt aus, um sich dadurch seinem Gesprächspartner verständlich machen zu können. Diese Elemente sind in der natürlich gesprochenen, d.h. keiner neutralen, sondern emphatischen Rede, unentbehrlich.

Im Idealfall sind Modalpartikeln sinnvoll mit anderen Bereichen der Grammatik wie Verbstellung und Satztypen verknüpft, wobei auch ihre kommunikativen Funktionen berücksichtigt werden. Hinsichtlich des Transfers der Ergebnisse linguistischer Forschung zeigt sich also ein sehr heterogenes Bild, das von einer fehlenden oder mangelhaften Rezeption bis hin zu einer gründlichen Auseinandersetzung und einer didaktisch reflektierten Umsetzung reicht.

Die Übungen, die üblicherweise angeboten werden, reichen von einfachen Einsetzübungen zu etwas komplizierteren Übungen, bei denen meist in Lückentexte in Form von Dialogen passende Elemente aus einer vorgegebenen Menge eingesetzt werden sollen.

Bedeutungsangaben sind durchweg relativ konkret und nehmen meist Bezug auf bestimmte Sprechereinstellungen. Häufig wird dabei versäumt, aufzuzeigen, dass die angegebene Bedeutung der Modalpartikel nur in einem bestimmten Satztyp gilt, so dass der meist ungerechtfertigte Eindruck entsteht, es würde sich um eine Gesamtbedeutung der Partikel handeln. Bedeutungsangaben in einem Abstraktheitsgrad wie in bedeutungsminimalistischen linguistischen Arbeiten waren nirgends zu finden. Dies mag daran liegen, dass sie für eine didaktische Umsetzung einfach nicht geeignet sind.

Da die Lehrwerke Modalpartikeln immer nur in geringem Ausmaß präsentieren können und kaum Möglichkeiten zu Rollenspielen und möglichst spontanen Gesprächen bieten, in denen die Modalpartikeln eingeübt werden können, stellt die Behandlung von Modalpartikeln immer noch eine große Herausforderung für die DaF-Lehrenden dar. Heggelund [6] betont die Wichtigkeit der „Lehrerpersönlichkeit“, die für „die Erstellung eines gesprächs- und partikelfreundlichen Klimas im Klassenzimmer ebenso wichtig sein mag, wie das Material, das die Kommunikation anregen soll“. J. Ferner [4: 23] sieht „die Quantität entsprechender MP-Verwendungen im Input“ als entscheidenden Faktor und schlägt vor, so viele „originale“ Kommunikationssituationen wie möglich in den Unterricht zu integrieren, wobei auch die neuen multimedialen Möglichkeiten wie Video und Chat genutzt werden sollen.

Obgleich viele DaF-Lehrwerke als kommunikativ bezeichnet werden, fehlen oft interessante, motivierende Aktivitäten, die ein realitätsnahes, freies und vor allem komplexes Kommunizieren der Lerner ermöglichen. Eine Technik, die DaF-Lerner zu aktivem, engagiertem, wirklichkeitsnahem und relativ komplexem Handeln in der Fremdsprache anregen kann, ist die Simulation. Sie trägt zur Automatisierung von Sprachfertigkeiten durch das häufige Wiederholen von Sprachstrukturen und das Probe-Handeln/Kommunizieren der Teilnehmer bei [3: 159]. Die von uns erarbeiteten Simulationsaufgaben zum richtigen Gebrauch der MP sollen illustrieren, dass diese Technik prinzipiell auf allen Stufen der diskursiven Kompetenz eingesetzt werden und einer MP-Kompetenz dienen kann.

Auch die beste Darstellung in einem Lehrwerk kann daher nur ein grundlegendes Wissen über Modalpartikeln vermitteln, dessen konkrete Anwendung in möglichst natürlichen, spontanen Kommunikationssituationen gefestigt werden kann.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Beerbom C. Modalpartikeln als Übersetzungsproblem: eine kontrastive Studie zum Sprachenpaar Deutsch-Spanisch / C. Beerbom. – Frankfurt/M.: Lang, 1992. – 312 S.
2. Braun P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache / P. Braun. – Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1998. – 263 S.
3. Ecke P. Simulationen im Unterricht Deutsch als Fremdsprache / P. Ecke. // Deutsch als Fremdsprache. Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer. – H. 3. – Leipzig: Langenscheidt, 2001. – S. 159-166.

4. Ferner J. „Das habe ich doch gar nicht gelernt! Modalpartikeln und DaF – Unterricht – Eine Problemskizze“ / J. Ferner. – 2002. – <http://www.facl1.unibo.it/>
5. Frank D. Grammatik und Konversation / D. Frank. – Königstein, 1989. – 280 S.
6. Heggelund K.-T. Zur Bedeutung der deutschen Modalpartikeln in Gesprächen / K.-T. Heggelund. – Linguistik online 9. – 2001. – 20 S. – http://www.linguistik-online.de/9_01/Heggelund.html
7. Pittner K. Modalpartikeln in neueren Lehrwerken für Deutsch als Fremdsprache. – Partikelforschung / K. Pittner // 40 Jahre der Partikelforschung. – Bern, 2009. – S. 23-45.
8. Rathmayr R. Zur Frage der Lehr- und Lernbarkeit von Partikeln / R. Rathmayr // in Weydt H. Sprechen mit Partikeln. – Berlin, N.Y., 1989. – S. 623-633.
9. Schmenk B. Kommunikation ist alles. Oder? / B. Schmenk. – Deutsch als Fremdsprache. Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer. – H. 3. – Leipzig: Langenscheidt, 2007. – S. 131-140.
10. Thurmair M. Modalpartikeln und ihre Kombinationen / M. Thurmair. – Tübingen: Niemeyer, 1989. – 306 S.
11. Verbitskaja T., Grischina T. Standardsprachliche Vokaleinsatzvarietäten: методична розробка до практичного та теоретичного курсів фонетики німецької мови / Т.Д. Вербицька, Т.В. Гришина // Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова, 2011. – 24 с.
12. Weydt H. Abtönungspartikeln und andere Disponible / H. Weydt // 40 Jahre der Partikelforschung. – Bern, 2009. – S. 11-31.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Вербицька – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

Наукові інтереси: німецьке мовлення, що звучить, комунікативна компетенція, практична фонетика, антропокультурна лінгвістика.

Ірина Никифоренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

Наукові інтереси: німецьке мовлення, що звучить, модальні частки, теоретична фонетика.

ФОРМАТ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ ЯК ЖАНР ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Сергій ДАНИЛЮК, Тетяна БУНЬ (Черкаси, Україна)

У статті розглядається жанровий формат електронної пошти, який широко використовується у Всесвітній мережі Інтернет з метою комунікації, визначаються особливості, притаманні цьому жанровому формату. Виокремлюються жанрові різновиди в межах електронного листування.

Ключові слова: електронна пошта, жанровий формат, інтерактивне спілкування, комунікативний акт, дискурсивна система, гіперпосилання, лінгвопрагматичні характеристики.

The genre format of e-mail which is widely used in Internet with the aim of communication, as well as specific features which are peculiar of this genre format are defined in the article. Genre subtypes in terms of e-mail are singled out.

Key words: e-mail, genre format, interactive communication, communicative act, discourse system, hyperlink, linguopragmatic characteristics.

Електронна пошта є найстарішим жанровим форматом Інтернету. На сучасному етапі розвитку науки та техніки електронна пошта перетворилася на складну та розвинену лінгвокомунікативну та технологічну систему. З огляду на минуле електронної пошти, історію її винаходу можна зобразити так: винахід писемності → пошта → телеграф → телефон → телекс → факс → електронна пошта [4: 245]. Як бачимо, електронна пошта пройшла шлях від тексту до гіпертексту, від лінійних моделей комунікації до інтерактивних.

Особливості комп'ютерно-опосередкованої комунікації неодноразово ставали предметом дослідження у лінгвістиці [5; 1; 6]. Існує досить велика кількість робіт, які присвячені особливостям фатичного спілкування у мережі Інтернет [4; 2; 3].

Сутність інтерактивних моделей комунікації передбачає активність усіх учасників спілкування, тому обов'язковим компонентом спілкування є зворотний зв'язок. Ф. С. Бацевич представляє модель інтерактивного спілкування так (рис. 1) [2: 50]:

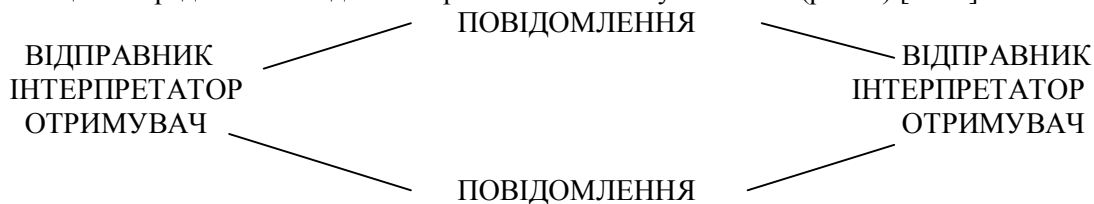

Рис. 1. Модель інтерактивного спілкування
(за Ф.С. Бацевичем)

Ця модель репрезентує комунікацію як послідовність дискретних (переривчастих) комунікативних актів, які мають початок і кінець, і в яких відправник значною мірою детермінує дії того, хто отримує повідомлення.

Електронну пошту відрізняє від попередніх комунікативних форм (пошти, телеграфу, телефону, телекса, факсу) специфічний канал комунікації, а саме Інтернет, якому притаманні унікальні особливості, не властиві іншим каналам [4: 246]:

- миттєвість передавання повідомлення;
- необов'язкова одночасна присутність адресата й адресанта на зв'язку: лист може бути прочитаний пізніше, у зручний для адресата час;
- високий ступінь конфіденційності та відсутність цензури;
- можливість актуалізувати в електронному листі візуальний і слуховий канали комунікації, вкладати в електронний лист різні візуальні та слухові послання: фотографії, малюнки, файли з записом голосового вітання, необхідні програми, готові документи у форматі Microsoft Office тощо;
- відсутність обмежень за типом інформації;
- розмір листа обмежений лише обсягом вкладення, який залежить від обсягу дискового простору (за нормами мережевого етикету розмір листа не повинен перевищувати 1 МБ);
- можливість апеляції до гіпертексту та використання його ресурсів (вкладення цікавих файлів, наведення посилань);
- можливість відправити одне й те саме повідомлення великій кількості адресатів (функція розсилки);
- зведення комунікативного шуму до мінімуму.

Особливості каналу зв'язку зумовлюють специфіку всіх інших комунікативних параметрів: конфігурацію соціально-психологічних ролей адресата й адресанта; тематичну сферу листування; характер зворотного зв'язку (включеність адресата в контекст спілкування, його реакцію на повідомлення, психологічну зацікавленість у подальшому листуванні тощо); активізацію комунікативних кодів (паралінгвістичних засобів, компонентів інших семіотичних систем, наприклад, аватарів, смайликів тощо).

Електронна пошта є складною дискурсивною системою. Сам жанр листування передбачає особистісно-орієнтовану прагматику, більшою мірою статусно-нейтральну. Електронне листування має три жанрові різновиди [9: 715]:

- 1) листи особистого чи ділового змісту (побутовий або діловий дискурси);
- 2) всілякі розсилки (складна комбінація дискурсів);
- 3) спам – листи небажаного рекламного характеру, які надходять на електронну адресу користувача без його згоди (рекламний і провокаційний дискурси).

Ці жанрові різновиди формату електронного листування зумовлені характером експлуатації каналу зв'язку: особисте та ділове листування припускають інтерактивність, взаємодію адресата й адресанта. Жанр поштових розсилок (*mailing list*) є аналогом передплатних видань, які найчастіше носять односпрямований характер: від адресанта – до різних адресатів за аналогією з періодичною пресою. Двоспрямовані розсилки дозволяють передплатникам не лише читати, а й писати тексти. Відправивши свій лист за адресою розсилки, адресант може бути впевнений, що його отримають усі інші адресати листа. Нарешті, відправники спаму використовують канал зв'язку без згоди адресатів, всупереч їхньому бажанню.

За рахунок можливості доповнювати простий текст малюнками, звуковим супроводом, гіперпосиланнями, що рухаються, флеш-об'єктами або анімацією система електронної пошти на сьогоднішній день є водночас і засобом спілкування, і джерелом інформації, і одним із улюблених способів проведення рекламних кампаній.

Визначимо найважливіші лінгвопрагматичні характеристики електронного листування. Як і традиційний лист, електронне повідомлення має таку структуру: заголовок, тіло листа та підпис.

Заголовок електронного листа – сильна позиція, що формує реакцію адресата на отримане повідомлення. У заголовку міститься така інформація: унікальний ідентифікаційний номер повідомлення; адреса відправника повідомлення; адреса одержувача

повідомлення (аналог «кому»); тема повідомлення, час і дата надсилання повідомлення. Заголовок має нести стислий і чіткий опис суті питання й / або звертання до незнайомої людини. Мала інформативність заголовка може стати причиною комунікативної невдачі всього послання – адресат, швидше за все, знищить таке повідомлення, не прочитавши його.

Тіло листа містить текст самого повідомлення й є аналогом листа, написаного на аркуші паперу. Існує кілька прагматичних параметрів, які розрізняють електронний і «реальний» лист.

Привітання як сильна позиція епістолярного жанру в електронному листуванні часто буває неакцентованим. Багато користувачів спочатку порушують умови успішної комунікації, чому є кілька причин. По-перше, можливість автоматичної регенерації вітання. Так, багато поштових клієнтів (Microsoft Outlook, The Bat! тощо) автоматично підставляють ім'я адресата за встановленим шаблоном. По-друге, стиль багатьох сучасних користувачів Інтернету визначено прагматикою панібратства, що спочатку робить стратегію спілкування за допомогою електронної пошти неефективною [4: 246]. Найдоречнішими звертаннями до незнайомих людей і колективів в електронному листуванні вважаються такі: “*Good morning!*”, “*Good evening!*”, “*Mrs / Mr ...*”. В особистому листуванні краще персоніфікувати адресата, наприклад: “*Dear Mrs Smith*”, “*Hello, Max!*”.

Зміст і комунікативна оформленість електронного повідомлення характеризують вигляд мовної особистості адресанта. На наш погляд, можна виділити деякі комунікативно-прагматичні та загальнофілологічні принципи складання електронного повідомлення, які послужать підґрунтям успішності електронної комунікації: ввічливість, грамотність, чіткість, стислість, небагатослівність, координати для зворотного зв'язку. Ці параметри багато в чому повторюють принципи традиційного листування. Тим не менше, є й деякі особливості спілкування за допомогою електронної пошти. Так, прагнення до економії часу призводить до глобальної безграмотності повідомлень. Грамотність сьогодні оголошена нормою мережевого етикету, що дозволяє говорити про систематизацію параметрів організації мережі, тобто про формування гіпертекстової комунікативно-прагматичної та загальнофілологічної парадигми.

Ще одна відмінна особливість електронного листування – обмежений обсяг листа. Вважається некоректним відправляти електронні повідомлення обсягом більше, ніж 1 МБ. Це пов'язано як із обмеженням швидкості електронної пошти, так і з економією часу адресата.

Автоматичне цитування фрагментів листів – також параметр суто електронних листів, воно використовується з метою нагадати, про що йшлося в повідомленні адресанта. Це є однією з істотних переваг електронного листування. У більшості поштових програм цитований фрагмент виділяється знаком «більше» (>). Наприклад:

- > *Mrs Adams, when can we meet to discuss the project?*
- > *It has to be in before the deadline of June 1st.*

Цитування розкриває принципово нову можливість електронного листа – поетапність відповідей. Адресат, зберігаючи у відповіді репліки адресанта, відповідає на кожну з них, що наближає такий тип спілкування до усної розмови.

Емоційність електронного листування підтримується смайликами. «Смайли – це не лише зразки крякозяблого мистецтва, маленькі тренажерчики для уяви, а й заміники невербальної складової людського спілкування в умовах загальної клавіатуризації, технократизації і дедалі більшого віддалення людини від людини...» [7]. Смайли схожі на малюнки на полях рукописного листа. Однак, на відміну від авторської семантики таких малюнків, смайлики мають універсальну семантику, відому всім користувачам Інтернету.

У свою чергу, завершення електронного повідомлення електронним підписом вважається правилом гарного тону спілкування за допомогою електронної пошти, а також часто є способом ненав'язливої реклами. Пряма реклама, включена в «тіло» листа, як правило, сприймається дуже негативно, особливо, малознайомими та незнайомими людьми. Тоді як кілька рядків підпису оцінюються як цілком коректна форма подання рекламної інформації. Електронний підпис – це спеціально створений файл (*signature*), який представляє текстовий підпис адресанта. Існує кілька прагматичних принципів створення

електронного підпису: він не має перевищувати п'ять-шість рядків, кількість символів у рядку має бути не більше семидесяти, електронний підпис має містити прізвище й ім'я адресанта, його електронну адресу, адресу сторінки в Інтернеті (якщо є), а також текст чи слоган, що дають уявлення про рід занять користувача, іноді в електронні підписи включаються афоризми. Наведемо приклад одного з варіантів електронного підпису:

Clothing line inspired and influenced by 19th century playing card designs.

Don't Gamble with your Style!

Vintage T's, Hats, Cufflinks, Jackets.

<http://www.james-english.com>

Електронне листування є одним із можливих способів вирішення дихотомії усного та письмового мовлення. Поетапні відповіді на репліки адресанта, передавання в тексті міміки, жесту й інтонації, можливих раніше лише в усному мовленні, моментальність реагування на повідомлення – все це показники виникнення нового типу дискурсивної культури.

Дискурсивна практика електронного листування свідчить, на наш погляд, про відродження епістолярного жанру. Електронне листування є модифікацією епістолярного жанру. Парадигма такої модифікації формується на базі багатоміжових культурно-літературних традицій. Відомим є той факт, що електронне листування проходить ті самі етапи парадигмального становлення та трансформації у вторинний жанр, які свого часу пройшла епістолярна література. В історії розвитку епістолярної літератури виокремлюється новий етап – виникнення віртуально-епістолярного жанру.

Ще один вид електронного листування – всілякі розсилки, що відправляються користувачами та становлять різну за тематикою та метою інформацію: обговорення наукових і суспільно важливих питань тощо. Жанр розсилок базується на дискурсивній поліфонії, визначальними компонентами якої є інформаційний і рекламний дискурси: всі розсилки представляють інтегровані дискурсивні практики (інформаційно-наукову, суспільно-політичну, рекламно-інформаційну, інформаційно-публіцистичну тощо). За бажанням користувач Інтернету може щодня (щотижня, щомісяця) отримувати новини з інформацією, яка йому цікава чи необхідна.

Спам як жанр електронної пошти оцінюється більшістю користувачів як нав'язлива мовленнєва поведінка. Спам – найпоширеніший «інтернетизм», слово, яке кожен новачок у мережі дізнається одним із перших. При цьому у слова є лише один відтінок – різко негативний. Спам є феноменом комунікативної невдачі, що виявляє себе в «нездійсненні або неповному здійсненні комунікативного наміру мовця» [8: 31], тобто адресанта спам-повідомлення. Зазвичай спам викликає в адресата небажаний емоційний ефект – роздратування, іноді навіть злість і ненависть. Саме в цьому побічному комунікативно-психологічному ефекті й виражається взаємне нерозуміння партнерів. Комунікант нерідко помилково припускає, що в партнера така сама пресупозиція, що його турбують ті самі події і проблеми, що він перебуває «на тій самій хвилі» спілкування. Наявність загальних фонових знань і спільність апперцепційної бази не рятує від комунікативних невдач, тому що мовець може відбирати із загального запасу одні дані, тоді як співрозмовник актуалізує інші, залишаючись глухим до перших [8: 31-32].

Т. Г. Винокур зазначає три причини, що викликають комунікативні невдачі [3: 33]:

- 1) структура мови;
- 2) відмінності в розумінні теми співрозмовниками;
- 3) прагматичні чинники.

Друга та третя причини зумовлюють комунікативну невдачу спам-спілкування: адресат психологічно не налаштований на сприйняття спаму, більше того, ставиться до спаму агресивно. Адресанти спаму не враховують прагматику спілкування, ігнорують чинник інтерактивності та кооперації спілкування. Адресата не влаштовують обрані адресантом комунікативні засоби подання інформації, а не сам зміст висловлювання. Спам розцінюється самими користувачами як інформаційний (у термінології прагматики – комунікативний) шум.

Семіотичне ядро жанру спаму становлять семи небажаності (надлишок інформації, непотрібна / незапитана інформація, масова розсилка неузгоджених попередньо електронних

листів, небажання отримувати інформацію) та рекламності (неузгоджене розсилання електронних листів рекламного, комерційного або агітаційного характеру). Ми визначаємо спам як небажану пошту, прагматичними показниками якої є комунікативний шум і комунікативна невдача.

Отже, електронна пошта пройшла шлях від тексту до гіпертексту, від лінійних моделей комунікації до інтерактивних, що передбачає зворотний зв'язок як обов'язковий компонент її активності усіх учасників комунікації.

Серед подальших перспектив дослідження вбачаємо необхідність аналізу таких жанрових форматів Інтернет-спілкування, як форуми, чати, Інтернет-конференції тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабаева Ю. Д. Интернет: воздействие на личность / Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е., Смыслова О. В. // Гуманитарные исследования в Интернете. – М. : Можайск-Терра, 2000. – С. 11-39.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Л. : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – 2-е изд. – М. : КомКнига, 2005. – 176 с.
4. Гиббонс Д. Работа в E-Mail / Д. Гиббонс, Д. Фокс. – М. : Бинум, 1996. – С. 244-247.
5. Дементьев В. В. Фатические речевые жанры / В. В. Дементьев // Вопросы языкознания. – 1999. – №1. – С. 37-55.
6. Завалишин Д. Интернетско-русский разговорник / Завалишин Д., Завалишина Е., Колмановская Е. – М. : ООО «Прессверк», 2001. – 80 с.
7. Печерская А., Пресняков М. Электронная почта. Основные принципы написания писем [Электронный ресурс] / А. Печерская, М. Пресняков // Электронная почта – от А до Я. – Режим доступа до статті: <http://www.zhurnal.ru/staff/maxik/irc.htm>
8. Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект / [науч. ред. Е. А. Земская, Д. Н. Шмелев]. – М. : Наука, 1993. – 224 с.
9. Яхонтова Т. В. Електронна групова дискусія як жанр міжнародного наукового спілкування / Т. В. Яхонтова // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. – К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2004. – №10. – С. 711-718.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сергій Данилюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: лінгвістичні дослідження комунікації в мережі Інтернет.

Тетяна Бунь – старший викладач кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: лінгвістичні дослідження комунікації в мережі Інтернет.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СТИХІЙНІ ЛИХА В СИСТЕМІ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Роксолана КАРАМИШЕВА (Львів, Україна)

У статті проаналізовано співвідношення поняття жанру журналістики та мовленнєвого жанру. Визначено місце мовленнєвого жанру “повідомлення про стихійні лиха” на інтернет-сайтах у системі мовленнєвих жанрів засобів масової інформації з метою подальшого дослідження медіатексту за допомогою лінгвістичного інструментарію.

Ключові слова: жанр, мовленнєвий жанр, мікрожанр, макрожанр, гіпержанр, субжанр, подія, факт.

The paper dwells upon the interrelation of the notions of media genre and speech genre. The place of speech genre “news about natural disasters” on Internet sites within the system of media genres is considered in order to study these mediatexts with the help of linguistic methods.

Key words: genre, speech genre, microgenre, macrogenre, hypergenre, subgenre, event, fact, media text.

Мова ЗМІ все частіше стає об'єктом досліджень не лише журналістики, а й мовознавства, оскільки для вивчення засобів масової комунікації в аспекті вимог сучасної науки про мову необхідне звернення до дослідження їхньої мови методами комунікативної лінгвістики. Мова засобів масової комунікації оперує значною кількістю інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів, проте ці класичні класифікації текстів ЗМІ опрацьовані в межах журналістики. Для дослідження медіатексту за допомогою лінгвістичного інструментарію доцільно визначати і характеризувати його в термінах лінгвістики, зокрема комунікативної лінгвістики та лінгвістичної прагматики.

Актуальна для цих напрямів проблема типових форм мовної комунікації, розв'язання якої дасть змогу упорядкувати різноманітні дискурсивні практики, ситуації спілкування,

створити систему інваріантів, канонам яких підпорядковувалося б усе розмаїття ситуацій комунікації [15: 616]. У межах дослідження цієї проблеми розвивається теорія мовленнєвих жанрів (далі МЖ). Отже, вивчення текстів ЗМІ з погляду комунікативної лінгвістики та лінгвістичної прагматики як зразків мовної комунікації – актуальна проблема сучасної науки про мову. **Мета** цієї статті – охарактеризувати місце досліджуваних повідомлень у системі мовленнєвих жанрів ЗМІ для подальшого аналізу текстів цих повідомлень як мовленнєвого жанру.

Об'єктом даного дослідження були обрані повідомлення про стихійні лиха на україномовних та англomовних інтернет-сайтах. **Матеріалом дослідження** обрано тексти повідомлень на україно- та англomовних інтернет-сайтах про урагани, землетруси, лісові пожежі, повені та торнадо за період з 2005 до 2010 р., що становить 735 повідомлень українською та 706 англійською мовами взятих із восьми україномовних та восьми англomовних сайтів.

Для того, щоб визначити місце повідомлень про стихійні лиха в мові ЗМІ та виявити спільне та відмінне в ознаках мовленнєвого жанру та жанру журналістики, розглянемо найпоширеніші варіанти класифікації жанрів журналістики. У журналістиці жанром прийнято називати усталений тип твору, який склався історично і відзначається особливим способом освоєння життєвого матеріалу, характеризується чіткими ознаками структури. Кожен жанр відзначається конкретною роллю в системі ЗМІ, характеризується певною побудовою матеріалу [13: 37].

Традиційно тексти журналістики у працях вітчизняних та російських науковців поділяють на інформаційну, аналітичну і художньо-публіцистичну видові групи. Проте сам підхід до жанру в цій системі ближчий, до підходу літературознавчого, ніж до лінгвістичного. Критерії визначення жанрів у цій системі (об'єкт відображення, цільове призначення, масштаб і характер висновків та узагальнень, мовні особливості) хоча й містять певні важливі для лінгвістики категорії, є, радше, інструкцією для журналістів-практиків щодо формування робочого підходу до відображення реальності [14: 59]. Періодика працює не з системою жанрів, а з макросистемою, в якій межі окремих жанрових систем стираються, а в деяких точках стають умовними або явними лише при врахуванні контексту чи, наприклад, при розгляді їхньої ролі в комунікації [14: 101]. Щодо співвідношення мовленнєвого жанру та жанрів журналістики, то А.В. Щербаков вважає, що поняття мовленнєвого жанру є родовим щодо журналістського жанру, очевидно, що і сам журналістський жанр має різні види [20].

Л.Р. Дускаєва [6: 84] говорить про жанр “повідомлення про подію”, що перегукується з інформативними МЖ, які описував В.І. Провоторов [12]. Цей жанр має пізнавальну мету; два інші компоненти – допоміжні: оцінний компонент у жанровій цільовій установці представлений прагненням до того, щоб відповідна розповідь викликала довіру читача, інтенціональний компонент – бажанням активізувати пізнавальну активність адресата. До інформаційних жанрів ЗМІ звертається і Є.С. Батуріна [1], досліджуючи газетні інформаційні замітки – найбільш популярний МЖ у газетній пресі. Комунікативну функцію, що формує МЖ замітки, можна кваліфікувати як констативну чи асертивну (тобто менш категоричного характеру) [1: 70]. В.Т. Третьяков виділяє всього чотири жанри журналістських матеріалів. Це інформація, репортаж, інтерв'ю (інформаційні) та стаття (як коментарний або аналітичний жанр) [19: 263-269]. О.В. Колесниченко пропонує розрізняти такі групи жанрів: новинні (коротка новина, розширена новинна замітка, інформаційне інтерв'ю); раціональна публіцистика (нюс-фіче, коментар, аналітична стаття, експертне інтерв'ю); емоційна публіцистика (репортаж, фіче, особисте інтерв'ю, портрет) [8: 33-36]. Така класифікація перегукується з традицією поділу англomовних газетних жанрів на новини, вступні статті, фіче, репортажі, огляди [23: 131].

У західній журналістиці також існують різноманітні класифікації жанрів, та найтрадиційнішим є поділ на новини та фіче, що є схожим із поділом на інформаційні та аналітичні жанри. Фіче – довші за обсягом статті, де автор аналізує та оцінює актуальні події [22: 116].

Оскільки жанр у журналістиці – це усталений тип твору, що має чітку структуру та роль у системі ЗМІ і характеризується певною побудовою матеріалу, то він відповідає визначенню

мовленнєвого жанру як типового способу застосування мовлення в конкретній ситуації [3: 225; 4: 27], як форми комунікації [2]. У такому разі ми можемо розглянути жанр журналістики за ознаками мовленнєвого жанру.

Повідомлення про факт – це опис стану речей, що склався, характеризується відображенням статичного стану дійсності, а повідомлення про подію – опис дійсності у динамічному аспекті як послідовність пов'язаних фактів. Серед досліджуваних повідомлень лише 4,8% україномовних та 6% англійськомовних описують ситуацію переважно в статичному аспекті, тобто описують факти. Аналіз вибірки свідчить, що журналісти як україномовних, так і англійськомовних інтернет-сторінок схильні описувати стихійні лиха як події.

Журналістська творчість передбачає в процесі пізнання факту такі етапи діяльності, як побудова концептуальної моделі об'єкта й ціннісне осмислення його. ЗМІ не обмежуються простою констатацією факту реальної дійсності, а занурюють його в різні подієво-ситуативні контексти, перетворюючи в медіа-подію. Подія входить в арсенал фонових знань представників того або іншого національно-культурного товариства, стаючи пам'яттю й досвідом того, як діяти або не діяти людині, соціальній групі, суспільству загалом [11: 229-230]. Саме тому стихійне лихо переважно описують на інтернет-сторінках не як факт, а як подію. Далі необхідно визначити зв'язки між повідомленням про подію та повідомленням саме про стихійне лихо.

К.Ф. Седов виділяє в загальному просторі жанрів побутового спілкування макроутворення, тобто мовленнєві форми, які супроводжують соціально-комунікативні ситуації, що об'єднують в собі декілька жанрів. Такі утворення він пропонує називати гіпержанрами, або гіпержанровими формами. Проміжні форми між різними жанрами автор називає жанроїдами [17: 113].

Одна жанрова схема, наприклад, в окремій публікації для втілення конкретного авторського задуму може ускладнюватися субжанровими циклами (первинними жанрами) з інших жанрових моделей, утворюючи таким чином гіпержанр – міжжанрову єдність, у якій перетинаються не тільки окремі жанри, але й субжанри. У гіпержанрах містяться жанри, що належать зазвичай до однієї жанрової групи (наприклад, до інформаційних чи оцінних). Проте взаємодія різних жанрових моделей відбувається не тільки “по горизонталі”, але й “по вертикалі”. Перебуваючи в ієрархічних відношеннях, вторинні жанри нижнього ряду, наприклад, інформаційні, вступаючи у взаємодію з жанрами вищого рівня, скажімо, оцінного, змінюють свій статус і стають первинними жанрами (тобто субжанрами) щодо вторинних жанрів наступного ряду. Крім того, якщо авторська інтенція втілюється у кількох текстах під одним заголовком, то публікація виступає як макрожанр [6: 99].

Ф.Л. Косицька [9: 12-13] розмежовує різні структурні жанрові одиниці. Макрожанр – складне жанрове утворення, що поєднує велику кількість неоднорідних незалежних жанрів на основі тематичної та цільової єдності, що має складну ієрархічну структуру. Комплексний жанр – жанрова форма, що містить два чи більше жанрів (субжанрів), які втратили свою самостійність, об'єднаних єдністю теми та мети. Субжанр – мовленнєва одиниця, яка не має функціональної самостійності в межах тексту, що входить у його функціонально-смыслову структуру через комплексний МЖ. Ядерний жанр – інваріант, який відзначається незмінністю форми [9: 12-13].

За О.А. Казаковою [7: 19] МЖ поділяють на прості (елементарні) жанри, складні МЖ та гіпержанри. Простий (елементарний) МЖ – тип висловлення, що є текстовою (мовленнєвою) реалізацією мовленнєвого ходу мовця. Складний МЖ – тип текстової (мовленнєвої) реалізації комунікативного епізоду, що складається із єдності елементарних МЖ. Гіпержанр – цілісний комплекс складних МЖ, об'єднаних у рамках комунікативної події. Наприклад, як комплексний гіпержанр можна визначити інтернет-сайт, оскільки до його складу входять компоненти, які можна класифікувати як макрожанри.

Комунікативна мета і когнітивне структурування, як зазначає В.К.Бхатія, є тими критеріями, які можуть вирізняти різні субжанри одного жанру. Наприклад, спортивні новини вирізняються як субжанр загальних новин завдяки використанню значної кількості популярних пояснень спортивних новин. І хоча ці види новин мають багато спільного, вони застосовують різні стратегії для об'єктивної подачі різних типів подій. Відтак слід

розглядати їх як різні субжанри одного жанру. Проте В.К. Бхатія також вказує на те, що складно визначити чіткі критерії для виокремлення різних субжанрів одного жанру [21: 21]. Подібним чином, слідом за В.К. Бхатією, ми можемо визначити відношення жанру повідомлень про стихійні лиха на інтернет-сайтах і жанру новинних повідомлень про подію як родовидові, тобто повідомлення про стихійні лиха в електронних ЗМІ є субжанром новинного повідомлення.

Відмінністю досліджуваних повідомлень є канал комунікації – Інтернет, тому окремо виділяємо саме інтернет-повідомлення. Важливою рисою, що виділяє повідомлення про стихійні лиха, є тема, що входить до комунікативно-цільового фацієнта. Тема – невід’ємний елемент комунікації, комунікативної ситуації. М.М. Бахтін наголошував на особливій важливості тематичного змісту для конкретного випадку використання мови [2: 237]. У випадку інтернет-новин адресат має можливість сам обирати “тему комунікації”, оскільки, пошук інформації здійснюється за ключовими словами, які відображають обрану тему. Отже, МЖ повідомлення може мати низку мікрожанрів, які розгортаються за схемою “повідомлення про...” на інтернет-сайтах. Жанротвірні ознаки каналу комунікації та адресата зумовлюють ще одну жанротвірну ознаку для формування мікрожанрів – тему.

Досліджувані в роботі повідомлення про катастрофи, які містяться на інтернет-сайтах, є, безперечно, інформаційним жанром. Їх можна описати як дескриптивний інформаційний МЖ “заметка”, а саме: його вид “ресстрування факту”, за В.І. Провоторовим, або як газетні інформаційні заметки виду “інформація про випадок/подію” чи “повідомлення”, за Є.С. Батуриною. Вони також підпадають під категорію новин, за О.В. Чекмишевим і О.В. Колесніченко, чи інформації за В.Т. Третьяковим. За О.О. Тертичним, ми маємо справу із заметкою – коротким викладом результату вивчення, “сигналом” про наявність і основні риси певного явища, події, проблеми, причому ці події стають для аудиторії “новиною”, тобто потенційною інформацією, яка перевищує те, що вже відоме читачам [18: 53]. Проте найточніше характер досліджуваних матеріалів описує назва МЖ “повідомлення про подію” за Л.Р. Дускаєвою, адже саме слово “повідомлення” відображає комунікативну мету автора. Отже, ми маємо справу з інформативним МЖ – “повідомленням про подію”, а саме – з його субжанром “повідомленням про стихійні лиха” на інтернет-сайтах, у межах новинного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Батурина Е.С. Лингвотекстовые особенности речевого жанра «газетная информационная заметка» (на материале газетной прессы ФРГ) : дис. ... канд. филол. наук. 10.02.04 / Батурина Елена Станиславовна – М., 1994. – 168 с.
2. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М.Бахтин // М.М.Бахтин Эстетика словесного творчества. – М., 1979. – С.237-280.
3. Бацевич Ф.С. Мовленнєвий жанр і реєстр дискурсу / Ф.С. Бацевич // Вісник Львівського Університету. Серія філологія. – Львів, 2006. – Вип. 38. – Ч. II. – С. 86-96.
4. Дементьев В.В. Коммуникативная генристика: речевые жанры как средство формализации социального взаимодействия / В.В. Дементьев // Жанры речи : сб. науч. статей. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Коледж», 2002. – Вып. 3. – С.18-40.
5. Денисов А.В. Веб-сайт как жанр Интернет-коммуникаций (на материале региональных телекомпаний) / А.В. Денисов // Лингвистический ежегодник Сибири. – Красноярск : Красноярский ГУБ, 2004. – С.184-193.
6. Дускаева Л.Р. Диалогическая природа газетных речевых жанров : дис.... д-ра филол. наук : 10.01.10 / Дускаева Лилия Рашидовна – Пермь, 2004, – 359 с.
7. Казакова О.А. Гипержанровая структура дискурса диалектоносителя старшего поколения / О.А. Казакова // Вестник Томского государственного университета. Серия «Филология» – Томск, 2009. – №3(7). – С.18-31.
8. Колесниченко А.В. Жанры прикладной журналистики / А.В. Колесниченко // Журналистика и медиарынок. – 2008. – №2. – С.33-36.
9. Косицкая Ф.Л. Письменно-речевые жанры рекламного дискурса моды в аспекте межъязыковой контрастивности (на материале французских и русских каталогов моды) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Ф.Л. Косицкая. – Томск, 2005. – 22 с.
10. Мясников И.Ю. Жанры речи в дискурсе периодического издания: специфика дискурса и описательная модель речевого жанра : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Мясников Илья Юрьевич. – Томск : РГБ. 2006. – 215с.
11. Овчаренко К.Ю. Життєвий цикл новин / К.Ю. Овчаренко // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 227–231.
12. Провоторов В.И. Очерки по жанровой стилистике текста (на материале немецкого языка) : [учебное пособие] / Провоторов В.И. – [2-е изд, испр.]. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2003. – 140 с.
13. Нерух О.О. Першооснови журналістської творчості. [навч. посіб. для студентів філол. факультету, спеціальність «журналістика»] / О.О.Нерух – Х. : Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, 2002. – 110 с.
14. Мясников И.Ю. Жанры речи в дискурсе периодического издания: специфика дискурса и описательная модель речевого жанра : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Мясников Илья Юрьевич. – Томск : РГБ. 2006. – 215с.
15. Овчаренко К.Ю. Життєвий цикл новин / К.Ю. Овчаренко // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 227–231.

16. Руднев В. Феноменология события [Электронный ресурс] / Руднев В. // Логос. – 1993. – № 4. – Режим доступа до журн. : <http://anthropology.rinet.ru/old/4/fenomen.htm>.
17. Седов К.Ф. Жанр и коммуникативная компетенция / К.Ф. Седов // Хорошая речь / под. ред. М.А.Кормилицыной и О.Б.Сиротининой. – [2-е изд., испр.] – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – С.107-117.
18. Тертычный А.А. Жанры периодической печати : [учебное пособие] / А.А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 320 с.
19. Третьяков В.Т. Как стать заменителем журналистом : курс лекций по теории и практике современной русской журналистики / Третьяков В.Т. – М. : Ладомир, 2004. – 623 с.
20. Щербаков А.В. Классический риторический канон: проблемы преподавания / А.В. Щербаков // Речевое общение : специализированный вестник. Филологические дисциплины в высшей школе / под ред. А.П.Сковородникова и Л.В.Фарисенковой ; Краснояр. гос. ун-т. – Красноярск, 2005. – С.107-118.
21. Bhatia V.K. Analysing Genre. Language Use in Professional Settings / V.K. Bhatia– London and New York : Longman, 1993. – 246 p.
22. Featherstone S. Newspaper Journalism. A Practical Introduction / Featherstone S., Pape S. – London : Sage Publications ; New Dehli : Thousand Oaks, 2005. – 222 p.
23. Ljung M. Newspaper Genres and Newspaper English / Magnus Ljung // English Media Texts, Past and Present / ed. by Friedrich Ungerer. – London : John Benjamins Publishing Company, 2006. – P.131-151.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Роксолана Карамішева – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, теорія мовленнєвих жанрів.

КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ГРИ АБО ЛІКИ ВІД УСІХ ТУРБОТ

Ірина КОБЯКОВА, Альбіна КАПЛЕНКО (Суми, Україна)

У статті йдеться про феномен мовної гри як вияв комунікативної творчості мовця, розглядаються його основні когнітивно-лінгвістичні аспекти, обґрунтовується важливість даного явища у творенні мовної системи та креативного мислення особистості.

Ключові слова: мовна гра, комунікативна творчість, лінгвістична компетенція мовця, реципієнт, експресивність, пресупозиція, лімерик.

The article deals with language game as a phenomenon of communicative creative work. It's main cognitive and linguistic aspects are being considered. The importance of language game in creation of language system and formation of creative individual mind.

Key words: language game, communicative creative work, linguistic speaker competence, recipient, expressiveness, presupposition, limerick.

У вирі подій ми не помічаємо, як поринаємо у банальність та буденність. Стандарти заповнили магазини, вулиці, наші думки, нашу мову, але мова сама по собі – це не просто набір слів та правил до них, вона – це унікальний метод розфарбувати дійсність. Великий Шекспір казав: «Усе життя – лиш гра, і люди в ній – актори». Саме гра може зробити життя людини прекрасним та неповторним. Якщо бути весь час серйозним та покладатися лише на здоровий глузд, то незабаром можна незчутися, як життя пройде повз, творчі пориви серця так ніколи і не знайдуть місця.

Людська мова не тільки відображає навколишню діяльність, але й безпосередньо бере участь у творенні мовної системи, в якій референти знаходять своє специфічне відображення. Відбиття навколишньої реальності в мисленні і мові нагадує нам сонячне проміння, що проходить через подвійне середовище, але залишається ним із притаманними йому властивостями.

Філологам дана неповторна можливість – перетворити буденне мовлення на дещо цікавіше та привабливе. За допомогою мови можна маніпулювати людьми, можна скеровувати їх у всіх можливих напрямках, зокрема, за допомогою мовної гри можна легко підняти настрій, зробити теплою атмосферу, розрядити тяжку ситуацію, адже, наше життя має сенс лише тоді, коли ми маємо змогу, бажання та уміння робити кожен день одне одного веселішим, більш наповненим та цікавішим. Ліки від усіх турбот – мовна гра, яку з величезною любов'ю досліджують багато вчених, як в Україні, так і в світі.

Вивчення мовної гри має давню традицію, що сягає античності. Перша згадка про гру слів зустрічається ще в знаменитій «Риториці» Аристотеля, у якій філософ пише про кумедні словесні обороти, що виступають засобом жарту чи обману. За тисячоліття майже нічого не змінилося. Люди продовжують бавитися словами.

Мовна діяльність людини будується на використанні, головним чином, готових комунікативних одиниць. У переважній більшості комуніканти використовують одиниці без порушень мовної норми та узусу. Втім, у деяких реальних комунікативних ситуаціях нерідко відбувається усвідомлене порушення мовного стереотипу, викликане прагненням привернути увагу співрозмовника до нестандартності власного мовлення, а також здатністю до освоєння асоціативного потенціалу мовних одиниць. Комуніканти, маючи достатню лінгвістичну компетенцію намагаються підкреслити власну індивідуальність та креативність думки за допомогою даного стилістичного засобу.

Індивідуальне проживання творчої природи мови багаторазово посилюється, коли слово стає тотожним грі. Ігрова функція мови дуже важлива. Вона звільняє підсвідомість, робить процес розуміння світу вільним, прямим і привабливим. Людська культура виникла і розгортається в грі, і як гра [5: 9].

Філософи і психологи вважають гру одним з фундаментальних властивостей людської природи. Це вид діяльності, який не переслідує якихось конкретних практичних цілей. Мета гри - принести задоволення людям, які беруть у ній участь.

З системно-мовної точки зору мовна гра сприймається як аномалія – явище, яке порушує будь-які сформовані правила або інтуїтивно відчуються закономірності, запрограмоване відхилення від стереотипу сприйняття, освіти і використання мовних одиниць [2: 9].

Неочікуваність, нестандартність використання узуальних слів і словотворчих інновацій нерідко розглядається як основа експресивності мовлення. В прагненні віднайти найбільш адекватне відображення своїх емоцій мовець в умовах побутового спілкування може виходити за рамки стандартної лексики як недостатньо експресивної [1: 50].

Поява нестандартних елементів свідчить про адаптивність мови, про значущість протиріч між обмеженими ресурсами мови й необмеженими можливостями її використання [4: 55]. Тобто, мова не є стандартизованою системою, вона гнучка та спонукає до творчості мовців. Так, у чудовому зразку літературного втілення мовної гри, у книзі Льюїса Керрола «Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking», креативність думки автора оповила майже кожен сторінку:

*«It sounds like a **horse**,» Alice thought to herself.*

*And an extremely small voice, close to her ear, said, 'You might make a joke on that – something about "**horse**" and "**hoarse**," you know.'» [9: 190].*

У наведеному прикладі відсутня власне гра як така. Наявний лише натяк, пресупозиція до творення мовної гри. Втім, якщо уявити, що це ситуація із життя, а не з книги, то можна чітко сказати, що мовцю сумно живеться, що його так і тягне перетворити мову на гру, тим самим хоч якось урізноманітнити собі життя. Можна зробити висновок, що використання мовної гри у комунікативних ситуаціях може свідчити про психологічний, чи навіть психічний стан мовця, тим самим даючи нам додаткову інформацію про те, чого він прагне та як з ним себе поводити.

*«**Would you be good enough**,» Alice panted out, after running a little further, 'to stop a minute – just to get – one's breath again?'*

*'I'm **GOOD enough**,» the King said, 'only I'm not strong enough» [9: 256].*

У даному випадку автор вустами Королеви не бажає адекватно сприймати англійський вираз «*would you be good enough*» як «будьте ласкаві», що в принципі не має прямого відношення до характеру чи особливих чеснот того, до кого звертаються. Втім, реципієнт використовує мовну гру у відповідь на досить прозаїчне питання. Він робить це мовби ненавмисне, тим самим виказуючи свою пихатість та зарозумілість. Таким чином, використання мовної гри - не таке вже й просте явище. Воно може вказувати не лише на креативність та бажання урізноманітнити життя, але, як у даному випадку, і на інші якості комуніканта. Хоча, той факт, що Керрол все-таки вустами Королеви хотів повеселити читача, не викликає сумнівів.

Проникнення в мову відкриває перед людиною парадокси, які не помічаються при автоматизованому, усталеному вживанні мовних одиниць, і помилки, котрі порушують усталену точку зору на речі, допомагають нам побачити ці речі в новому світлі, воскресити живе сприйняття слова, яке померло в процесі багатовікової лінгвістичної практики.

«If she couldn't remember my name, she'd call me "Miss!" as the servants do.'

'Well, if she said «Miss», and didn't say anything more,' he remarked, 'of course you'd miss your lessons. That's a joke. I wish YOU had made it.' » [9: 196].

У цьому прикладі використаний ефект подвійного тлумачення, що в значній мірі залежить від того, наскільки легко вловлюються різні значення слів або фраз і наскільки ефективний перехід від одного значення до іншого. Сам же цей приклад становить не лише філологічний інтерес, а й інтерес для повсякденного життя, оскільки у ньому Алісу вчать, як можна вийти зі скрутного положення саме методом мовної гри. Це означає, що мовна гра може мати не лише теоретичне значення, але і практичну важливість.

Для досягнення розуміння між учасниками комунікативної ситуації достатньо комунікативної доцільності висловлювання, аби пресупозиція відправника повідомлення не вступала в протиріччя із загальним фондом знань комунікантів. Така умова є необхідною, але не достатньою для успішності комунікації, що містить факти мовної гри, де достатнім може вважатися такий рівень лінгвістичної компетенції, що забезпечує цілісність і єдність знань про звукову оболонку і значення словесного знака в свідомості мовців.

Правила мовленнєвої поведінки показують «розвиток семантичного, лінгво-когнітивного і мотиваційного рівнів лінгвістичної компетенції. Перший пов'язаний із засвоєнням значень загальноживаних слів, другий – з формуванням знань про світ і його мовну картину, третій характеризує здатність мотивувати вибір певної стратегії мовленнєвої поведінки, наявність свідомої установки на використання і продукування мовних одиниць відповідно до мети спілкування [3: 26]. Рівень розвитку лінгвістичної компетенції, мовної здатності визначає мовленнєву активність особистості – перехід від знання мови до її вживання.

Нестандартність ігрових інновацій визначається специфікою сприйняття в свідомості мовної особистості. У випадках, коли вживання або утворення мовних одиниць супроводжується установкою на мовну гру, асоціативний контекст її сприйняття відображує відповідний рівень розвитку лінгвістичної компетенції особистості. Прояв творчого потенціалу мовної особистості зумовлюється здатністю до асоціативного мислення і асоціативного впливу на адресата в мовленнєвій діяльності.

«Mine is a long and a sad tale! 'said the Mouse, turning to Alice, and sighing.

'It is a long tail, certainly, ' said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail; 'but why do you call it sad? ' » [9: 39].

Наведений приклад є еталоном асоціативного мислення та гри, заснованої на асоціативному фреймі. Більше того, мовна гра не обмежується лише одноразовим згадуванням, після наведених реплік слідує рядок оповіді у формі хвоста, аби довершити асоціативний вплив на реципієнта.

Мовну гру використовують креативні особистості, творчі люди, зокрема письменники, для того, щоб створити новий тип свідомості, які ґрунтуються на запереченні традиційних логічних норм формування думки і побудови твору, а також для того, щоб передати своє комічне сприйняття дійсності. Читач таких романів часто даремно намагається знайти сенс у словах та реченнях, які нічого не означають. Виникає відчуття, ніби автор вирішив погратися зі своїм наполегливим, серйозним читачем, увесь час придумуючи йому нові головоломки і загадки. Це допомагає письменникам розсмішити, привернути увагу до того чи іншого елемента твору, навчити мислити і творити в процесі читання. Відбувається гра на рівні звуку, слова, словосполучення, речення і навіть цілих абзаців, які завдяки мовній майстерності письменника часто переростають у красномовні уривки внутрішніх монологів. Такі мовні ігри мають характер інтелектуального посидинку.

Мовна гра – феномен іманентної системи мови. Це означає, що вона може виконати своє призначення, спрямоване на реципієнта, лише у випадку розуміння глибинних структур мови. Головне завдання цього явища – створювати оригінальні думкомовлення, модифікувати, змінювати, а іноді і перекручувати, спотворювати досвід соціуму. Яскравим прикладом такої гри, навіть кульмінацією усіх різновидів мовної гри є лимерик, що сам по собі заснований на обігруванні нісенітниць. Перші чотири рядки такого задоволення у книзі Керрола звучать так:

« Twas brillling, and the slithy toves

*Did gyre and gimble in the wabe;
All mimsy were the borogoves,
And the mome raths outgrabe» [9: 170].*

У перекладі Корнієнка на українську цей уривок звучить також дотепно і безглуздо, хоча гра переноситься на зовсім іншу мовну систему:

*« Був смажень, і швимкі яски
Спіралили в кружві,
І марамулькали псашки,
Як трулі долові» [8: 20].*

Цей вірш, що у повному об'ємі має 28 рядків є чи не найвизначнішим поетичним нонсенсом англійською мовою. Його, не вивчаючи спеціально напам'ять, знають слово в слово англійські школярі багатьох поколінь, а також він став улюбленим віршем для багатьох визначних людей.

Мовна гра як феномен мови, зокрема в англійському та українському дискурсі, настільки багатопланова, різноманітна та багатогранна, що досліджувати її необхідно на різних мовних рівнях, з різних точок зору, враховуючи всі можливі фактори. Явище мовної гри дає безмежний простір для реалізації творчого потенціалу мовця, для естетизації нашого мовлення, а, оскільки мова та мовлення є невід'ємною частиною нашого життя, то і для творення більш цікавого та захоплюючого буття в цілому.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 135 с.
2. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики. – М.: Лабиринт, 2001. – 304 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М., 1987. – 263 с.
4. Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англійському художньому дискурсі: Монографія. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 128 с.
5. Хейзинга Й. В тени завтрашнього дня. – М.: АСТ, 2004. – 544 с.
6. Швачко С. О. Вербалізація гумору в текстах різних жанрів // Наукові записки. – Київ: АН ВШ України, 2001. Випуск третій. – С. 56-63.
7. Швачко С. О. Поверхневі та глибинні структури текстів малого жанру // Лінгвістичні особливості англійського мовлення / Матеріали всеукраїнської наукової конференції. – 7 - 8.04.2005. – Горлівка: ГДПМ – 2005. – С. 4-12.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Льюїс Керрол Аліса в країні див та Аліса в задзеркаллі. – Видавництво «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га», 2010. – 264 с.
9. Lewis Carroll Alice's Adventure in Wonderland and through the Looking Glass. – Collector's Library, 2004. – 288 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Кобякова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: функції мови та мовлення, атипові тексти.

Альбіна Капленко – здобувач кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: теорія і практика перекладу, атипові тексти.

ОСОБЛИВОСТІ ФАСЦИНАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ліана КОЗЯРЕВИЧ (Київ, Україна)

У статті розкривається сутність фасцинативної комунікації, в основі якої є концепція привернення уваги, подаються принципи цього виду мовленнєвої взаємодії, які полягають у встановленні емоційного контакту, прагненні до вияву прихильності до співрозмовника, формуванні особистої атракції.

Ключові слова: фасцинація, фасцинативна комунікація, привернення уваги, атракція, самопрезентація.

The article deals with the essence of fascinative communication based on the conception of attracting attention. We represent principles of this kind of speech interaction. They are to establish emotional tuning, express admiration to the interlocutor, to form personal attraction.

Key words: fascination, fascinative communication, attracting attention, attraction, self-presentation.

У сучасній теорії міжособистісної комунікації окреме місце посідає привернення уваги співрозмовника; створення позитивної тональності спілкування; формування “спільності” з партнером по комунікації. Існує два способи здійснення впливу на співрозмовника: спосіб переконувати і спосіб сподобатися, останній є найбільш вагомим. Ще у давні часи спілкування первісних людей і давніх цивілізацій пронизують численні фасцинативні сигнали у всіх сферах – від побутової до державно-політичної. У давніх греків риторичні

прийоми ораторської і публічної промови з використанням фасцинації стали аксіомою. Саме з позиції тлумачення різноманітних знаків розпочалося дослідження фасцинації (від англ. *fascination* — зачаровування) — ефект, що досягається спеціально організованим вербальним та невербальним впливом з метою зменшення втрат інформації [1: 11].

Концепція привернення уваги у процесі спілкування передбачає створення такого враження для того, щоб сподобатися іншому, завоювати його, підкорити, звабити, зачарувати, прив'язати до себе, заворожити. З погляду теорії управління враженнями Ервіна Гоффмана людина постає як художник, творець образів. Мета її життя – справляти враження [2: 23]. Уміння управляти враженнями і контролювати їх – означає уміти управляти іншими людьми. Такий контроль здійснюється за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування. Тобто ситуації міжособистісної взаємодії подібні драматичним виставам, у яких актори намагаються створювати і підтримувати приємне враження. Аналіз проблеми управління враженням вперше було зроблено в роботах Е. Гоффмана, який висунув концепцію «соціальної драматургії». Автор проводить аналогію між реальним життям та театральною виставою. Він стверджує необхідність аналізу та корекції власної поведінки з метою утворення найбільш сприятливого враження та отримання найбільшої користі від взаємодії з партнером.

Е. Гоффман вважає, що, незалежно від конкретного наміру, індивід зацікавлений у тому, щоб контролювати поведінку інших людей. Ця мета може бути досягнута шляхом впливу на певну ситуацію та піднесення самого себе таким чином, щоб оточуючі діяли відповідно до власних планів індивіда. Оточуючі, на думку Гоффмана, мають доступ до багатьох джерел інформації. Вони можуть створювати враження, роблячи висновки згідно поведінки та зовнішності, використовуючи власний попередній досвід та, що більш важливе, складені роками стереотипи. Вони також можуть довіритися припущенню, що створюється зі сукупності психологічних рис, як на засіб, який дозволяє передбачити поведінку людини [2].

Кожна людина, згідно ідей Е. Гоффмана, яка володіє певними соціальними характеристиками, має моральне право очікувати, що оточуючі будуть сприймати її відповідно до її статусу. З цього ми можемо зробити висновок, що кожний індивід, який демонструє належність до певної соціальної групи, повинен дійсно бути тим, кого він видає. Поруч з цим важливим є той факт, що, коли людина постає перед групою людей, вона повинна проконтролювати те враження, яке створює. Е. Гоффман також припускає, що у процесі взаємодії можуть виникнути ситуації, які дискредитуватимуть досягнуте враження [2: 12].

На перший план з конструювання ефекту спілкування виходять принципи фасцинативного спілкування:

- формування особистісної атракції;
- вияв прихильності до співрозмовника, його завоювання;
- встановлення емоційного контакту.

Таким чином, в основі фасцинативного спілкування є намір сподобатися, привернути увагу співрозмовника, апелювати до нього. В основі привернення уваги – демонстрація готовності до інтеракції з особою, яка подобається. Тому у комунікативній ситуації, позначеній фасцинацією, важливою є налаштування на іншу людину, на об'єкт фасцинації, без якого неможливе фасцинативне спілкування. Тому фасцинативне спілкування є “Я-ти” спілкуванням, оскільки орієнтоване на адресата. У цьому контексті комуніканти максимізують свою кооперативність і намір налаштуватися один на одного. Рівень “Я-ТИ” передбачає особистісні близькі контакти. Коли відносини “Я-ТИ” існують у кожного учасника спілкування, то вони свідомо чи несвідомо, передають один одному приблизно такі повідомлення: “Я – особистість, і ТИ – особистість. Я – важлива людина, і ТИ – важлива людина”. У мене є почуття, і у тебе є почуття. Я хочу, щоб мене вислухали, і ТИ заслуговуєш на те, щоб бути вислуханим. Я хочу, щоб мене розуміли, і ТИ хочеш, щоб розуміли тебе”. Спілкування в системі “Я-ТИ” можна назвати суб'єкт-суб'єктним або актуалізаторським, воно передбачає рівноправність сторін [4: 18]. Отже, фасцинативне спілкування – налаштування на іншого як рівного.

Прагнення співрозмовників залучити один одного до комунікації, продемонструвати власну увагу і зацікавленість є основним засобом оптимізації міжособистісного спілкування. Підтримка уваги і зацікавленості співрозмовника; стимулювання розвитку розмови; контроль розуміння; збільшення міжособистісної атракції і підтримання сприятливого комунікативного клімату є близьким емоційним контактом. У процесі спілкування співрозмовники прагнуть показати один одному єдність думок, почуттів, підтвердити те, що у них однакові погляди на ті чи інші події, однакове ставлення до них, вони відчують одне й те саме і обидва знають про існуючу між ними взаємність та взаєморозуміння.

У міжособистісній сфері людських стосунків успіх комунікації визначається тим, наскільки співрозмовники налаштовані на спілкування і переживають позитивні почуття один до одного. Цей етап інтеракції пов'язаний з формуванням позитивної тональності спілкування. Позитивний тон спілкування сприяє встановленню гармонійних стосунків. Комфортність взаємодії пов'язана з доброзичливим налаштуванням співрозмовників, їхньою увагою один до одного, демонстрацією їхнього бажання спілкуватися, знаходитися в інтеракції один з одним. Створення комунікативного комфорту виступає засобом оптимізації процесу міжособистісної комунікації і пов'язано із завоюванням диспозиції співрозмовника, умінням йому сподобатися, збереженням "обличчя" [4: 21].

Фасцинативне спілкування починається із встановлення контакту, який характеризується атракцією. У комунікації фасцинація встановлює, підтримує, підсилює мовленнєвий контакт. Таким чином, можливо виокремити такі транзакції фасцинативного спілкування:

- 1) транзакція встановлення контакту: апеляція до адресата, що забезпечують досягнення конгруентності комунікантів та завоювання диспозиції;
- 2) транзакція підтримування контакту, яка характеризується емоційним налаштуванням;
- 3) транзакція підсилення контакту, яка характеризується інтимізацією.

У процесі розвитку міжособистісних стосунків відбувається їхня інтенсифікація, тобто вони підсилюються, саморозкриття комунікантів стає більш глибоким й інтимним, спілкування між ними набуває рис унікальності. Партнери досягають стадії інтеграції. Вербально "Ти і Я" перетворюється в "Ми". Для такого спілкування з установкою на контакт зі співрозмовником характерне прагнення комунікантів до підтримання і поглиблення позитивних міжособистісних стосунків.

Відповідно, мета фасцинації – зміцнити комунікативний контакт.

Diana grimaced. Avram put his hands on his hips, caught her eye, and gave a smile of open admiration. "You look very pretty, if you don't mind my saying." "Why, thank you!" His remark took her by surprise." Did you have a nice time?" His bluntness caught her off balance. She felt an explanation was necessary. She looked at him with fresh eyes. "No! Not really" On impulse he said, "If you are free tomorrow afternoon, I'd be happy to show you around New York, Miss –". "Diana Summerfield" "Diana!" He pumped her hand with unselfconscious vigour. It was a clumsy yet appealing gesture. His face lit up. "That's a much prettier name" "Thank you." She smiled." Two o'clock in the lobby. Good night". She could hear him whistling on the way to the elevator.

Наведений фрагмент дискурсу демонструє розгортання фасцинативної комунікативної ситуації «знайомство». Початок комунікативного контакту - *Avram put his hands on his hips, caught her eye, and gave a smile of open admiration. "You look very pretty, if you don't mind my saying." "Why, thank you!" His remark took her by surprise.* Мовцю-ініціаторові знайомства вдалося досягнути своєї комунікативної мети. Підсилення комунікативного контакту - *His bluntness caught her off balance. She felt an explanation was necessary. She looked at him with fresh eyes. On impulse he said.*

Фасцинація є ні чим іншим, як візуально доступною інформацією для сприйняття. Фасцинація у комунікації передбачає перш за все, привабливий зовнішній вигляд, дружній тон, необхідність підкреслення інтересів партнерів по спілкуванню, що спонукає слухати, довіряти. Фасцинація є невід'ємною складовою іміджу, магічний талант або здібність впливати на оточення. Своїм поглядом, словом, жестом комунікант впливає на енергію співрозмовника, спрямовує його думки і дії в потрібне русло. Мовець передає те враження, в якому він зацікавлений. Інакше кажучи, він позиціонує себе.

Ефективними знаками фасцинації, які привертають увагу співрозмовника є привітання, які виконують завдання привернення уваги співрозмовника та її “активації” [там само, 28]. Саме те, як комуніканти звертаються один до одного загалом визначає успіх мовленнєвої взаємодії [там само, 29]. Привітання дозволяють продемонструвати бажання вступити у діалог, прийняти один одного. Привітальні апелятиви несуть інформацію про стан стосунків між учасниками спілкування і виконують функцію підтримання міжособистісних контактів – *Hey, how are you doing? Hi, what's up? Hi, how is it going? Hi, how are you?* – ритуальні “квазіопитання” про здоров’я, стан справ. Демонстрація позитивних емоцій з приводу зустрічі, здатність співрозмовників приділити достатньо уваги один одному, прагнення виправдати комунікативні очікування партнера, – усе це сприяє вдалому початку комунікації. Для вдалого “відкриття” комунікативного контакту, важлива та форма привітання, яка була б коректною у сприйнятті співрозмовника, та, що виходить за межі шаблонних висловлень, є оригінальною і особистісно-орієнтованою

Компліменти, похвала теж виступають фасцинативними знаками, за допомогою яких виявляється прихильність і симпатія, віддзеркалюється динаміка контакту учасників комунікації.

Похвала – це щире та об’єктивне, із точки зору мовця, висловлення схвалення особистості адресата, його якостей і/або діяльності, а також об’єктів, що входять у “світ адресата” [5: 5]. Похвала – це індивідуальна, “авторська” комунікативна тактика, внаслідок чого її мовне оформлення відрізняється якісною різноманітністю та відсутністю шаблонності. Похвала функціонує переважно в ситуаціях співпраці; у потенційно конфронтаційних ситуаціях похвала виконує особливу коригуючу конфліктно-превентивну функцію [3: 6]. У похвалі виражені такі постулати:

“I am thinking about you”

“I feel something good about you”

“I want to say you are good”

“I say this to you because I want to say something good to you”.

Комплімент є дієвою фасцинативною технікою завоювання диспозиції іншого. Комплімент спрямований на те, щоб викликати в адресата позитивну емоційну реакцію, зробити йому приємне [5: 12]. Функція компліменту у фасцинативній комунікації набуває великої значущості, допомагаючи адресатові створювати позитивний психологічний вплив на свого співрозмовника, досягаючи цим комунікативної мети.

У випадку вдалого компліменту, виникає можливість встановити контакт і створити позитивне налаштування для подальшого розвитку розмови. Комплімент стає ефективною фасцинативною зброєю лише тоді, коли його правильно застосовують. Якщо раніше якість компліменту залежала від його образності і вмлої словесної гри, то наразі пріоритети перемістилися у бік інформативності і функціональності. Для сучасного компліменту важлива чіткість, зрозумілість. Жанр компліменту допускає перебільшення, а не обман і нещирість. Інакше, комплімент є награним і може викликати небажаний перлокутивний ефект.

Похвала й комплімент об’єднані спільною позитивною оцінкою мовцем адресата, його дій і/або якостей. Відмінність полягає в конвенційній природі компліменту й неконвенційності похвали. Похвала передає об’єктивну позитивну оцінку, визнання та схвалення, її метою є підтримка особи адресата, його самоповаги, впевненості в собі і т. ін. Мета похвали – демонстрація прагнення до співпраці й дотримання принципу кооперації [3: 13]. Говорячи комплімент, мовець показує, що помічає співрозмовника, піднімає його настрій і налаштовує на подальший контакт. Комплімент дозволяє мовцю проявити своє доброзичливе ставлення до адресата, дати йому зрозуміти, що співрозмовник для нього цікавий і привабливий [5: 10]. В компліменті виражено:

“I want you to feel something good”

“I want to say something good about you” [3: 10].

Компліменти є позитивними знаками уваги до адресата, мають певну інтенцію. Вони пов’язані з одним із постулатів – схваленням, тому позитивно впливають на стан співрозмовника, служать для формування і підтримання доброзичливості і симпатії між

співрозмовниками [5: 20]. Крім того, комплімент задовольняє найважливішу психологічну потребу людини в позитивних емоціях.

Вдало висловлений комплімент позитивним якостям адресатові допоможе встановити з ним доброзичливий контакт. У випадку невдало застосованих компліментів, похали, привітань виникає антифасцинація, яка відштовхує співрозмовника і призводить до термінації спілкування. Антифасцинація орієнтована на віддалення (відторгнення).

Таким чином, формування сприятливої атмосфери спілкування пов'язано з феноменом фасцинації. Фасцинативне спілкування відбувається у позитивній тональності. В результаті, регулюються міжособистісні стосунки і структурується їхня перспектива.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Соковнин, В. Что такое фасцинация. – М.: Изд-во авторской Академии фасциологии (АФА), 2009. – 66 с.
2. Goffman, E. On Face-work / E. Goffman // Jaworski & Coupland, 1999. – P.300-320.
3. Lewandowska, Tomaszczyk B. Praising and Complementing // Contrastive Pragmatics (Ed. by Wieslaw Oleksy). – Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., 1989. – P. 73-99.
4. Littlejohn S. W. Theories of Human Communication / S. W. Littlejohn. – Belmont : Wadsworth Publishing Company, 1989. – 315 p.
5. Twentier G. The Positive Power of Praising People. – Chicago: Contemporary Books, Chicago, 1998. – 202 p.
6. Pregarac, Vladimir. 1998: What is phatic communication? In: Rouchota, Villy / Jucker, Andreas H. (eds.): Current Issues in Relevance Theory. Amsterdam: Benjamins, 327-361.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ліана Козяревич – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: дискурсологія, прагмалінгвістика, емотіологія, невербальна семіотика.

ТЕОРІЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ М. БАХТІНА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ірина ЛЕПЕТЮК (Київ, Україна)

Стаття присвячена теорії висловлювання М.Бахтіна і представляє синтез ідей М.Бахтіна з цієї проблематики. В ній розглядаються основні характеристики висловлювання зокрема його діалогічний характер, вплив культурного і соціального аспектів.

Ключові слова: дискурс, комунікативні стратегії, висловлювання, діалогізм.

The article is devoted to the Bakhtin's theory of enunciation and presents the syntheses of this theory. It deals with the main characteristics of enunciation such as dialogical character, and how it is embedded in various social and cultural contexts.

Key words: discourse, communicative strategies, enunciation, dialogism.

Відомо, що Фердинанд де Соссюр запропонував розрізнення між мовою як системою норм і правил та мовленням. М.Бахтін присвятив свої мовознавчі дослідження функціонуванню мовлення, водночас перевіривши парадигму лінгвістичних зацікавлень зі студій мови як абстрактної схеми правил і норм у царину мовлення. Він підкреслював, що деякі мовні явища (передусім синтаксичні форми) залишаються поза увагою мовознавців через вивчення їх безвідносно до реальних умов комунікації. Дослідник також зауважував, що вивчення мовлення ускладнюється тим фактом, що сам термін «мовлення» не чітко визначений. У своїй праці «Проблема мовленнєвих жанрів» він зазначав: «Неопределенное слово «речь», могущее означать и язык, и процесс речи то есть говорение, и отдельное высказывание, и целый неопределенно длинный ряд таких высказываний, и определенный речевой жанр («он произнес речь»), до сих пор не превращено лнгвистами в строго ограниченный по значению и определенный (оределимый термин)» [2:262].

Концепція висловлювання як одиниці мовлення, запропонована М. Бахтіним, дозволяє уникнути термінологічної плутанини й методологічної невизначеності; вона також дає змогу чіткіше окреслити межі мовленнєвого процесу та сегментувати словесний потік.

Нижче пропонуємо синтетичний виклад бахтінських ідей стосовно до наведеної проблеми, що були викладені у його працях.

На нашу думку, у теорії М. Бахтіна на особливу увагу заслуговують чотири моменти:

- 1) цілісний характер висловлювання;
- 2) підвищена увага до ролі відправника повідомлення;

- 3) збільшення ролі контексту у процесі продукування й актуалізації значення;
- 4) діалогічна природа висловлювання.

1. Цілісний характер висловлювання.

Розглядаючи висловлювання як одиницю мовлення, М. Бахтін підкреслював відмінність між цим поняттям і поняттям речення, яке є мовною одиницею. Що ж відрізняє висловлювання від речення? Які відмінні риси перетворюють речення (або й слово чи навіть вигук) на висловлювання? Ці запитання поставлені у праці М. Бахтіна «Проблема мовленнєвих жанрів» [2:250-296].

Явище висловлювання характеризується багатоманітністю форм: воно може складатися з одного слова, а може охоплювати такий специфічний тип як роман. Але в усіх видах висловлювань наявні спільні риси. Характерною ознакою висловлювання як змістової єдності виступає його завершеність. Ознаками завершеності висловлювання виступає як фізична його визначеність (обсяг має чіткі межі), так і семантична та прагматична цілісність.

За спостереженням М. Бахтіна, кожне висловлювання має свій початок і кінець. Дослідник чітко визначає межі, котрі визначають його наочний обсяг. Він зауважує: «границы каждого конкретного высказывания как единицы речевого общения определяются сменой речевых субъектов, то есть сменой говорящих» [2:263]. Такі зміни відбуваються шляхом передання мови Іншому, що проявляється з найбільшою наочністю у вербальному діалозі.

Передання мови Іншому невід'ємне від іншої важливої характеристики висловлювання: його *специфічної завершеності*, що виступає іншим (семантичним) аспектом цілісного бачення цього явища. Згідно із зауваженням М. Бахтіна, «завершенность высказывания – это как бы внутренняя сторона смены речевых субъектов: эта смена поэтому и может состояться, что говорящий сказал (или написал) все, что он в данный момент или при данных условиях хотел сказать. Слушая или читая, мы явственно ощущаем конец высказывания, как бы слышим заключительное «dixi» говорящего» [2:268]. Одним із критеріїв, що постає ознакою завершення висловлювання у мовному акті є *можливість відповіді*. Мовець зупиняє свою мову з метою надання можливості дати на неї відповідь, і ця відповідь може проявитись чи то у репліці співрозмовника, чи то у реакції, сповненій активного мовчазного розуміння, а чи у невербальній дії. Наявність *реакції-відповіді* необхідна й пов'язана з іншим зауваженням науковця: людське слово завжди спрямоване до когось. Навіть такий вид висловлювання як щоденник має свого адресата, який у даному разі збігається із адресантом. Реакція-відповідь може також носити не моментальний характер, а відбуватись із затримкою у часі. Це ознака, приміром, художнього твору, висловлювання, відправником якого постає письменник, а одержувачем – читач. Межі цього виду висловлювання визначаються початком і кінцем (першим і останнім словом) художнього твору. Реакція-відповідь проявляється у реакції читача у процесі чи вже після прочитання книжки. Утім, момент написання та прочитання твору можуть бути істотним чином віддалені один від одного у часі.

Семіолог зауважує, що «завершенная целостность высказывания, обеспечивающая возможность ответа (или ответного понимания), определяется тремя моментами (или факторами) неразрывно связанными в органическом целом высказывания: 1) предметно-смысловой исчерпанностью; 2) речевым замыслом или речевой волей говорящего; 3) типичными композиционно-жанровыми формами завершения» [2:269].

Повнота вербального обміну може бути відносною чи вичерпною. Цей факт залежить від сфер, у яких відбувається словесна інтеракція і до яких належить певний вид висловлювання. У сферах, для яких характерна максимальна стандартизація мовлення (побутова, професійна, військова сфери життя) і в яких на конкретні запитання передбачені конкретні відповіді, повнота вербального обміну майже вичерпна. Натомість у сферах творчого життя (наука, література) вона постає відносною. Однак в обох випадках повнота висловлювання залежить у великій мірі від інтенції відправника повідомлення, тобто від – наміру його автора, наступного фактора, який ми розглянемо.

Намір у висловлюванні або його прагматична інтенція – дуже важливий компонент. Він обумовлює синтаксичну структуру, лексико-граматичні особливості, а також – межі висловлювання. Саме через намір мовця проявляється суб'єктивний характер повідомлення

та його орієнтація стосовно до співрозмовника. Завданням останнього ж постає виявити намір мовця, передбачити можливий обсяг його висловлювання та обрати адекватну реакцію-відповідь. М. Бахтін неодноразово підкреслював активну роль одержувача повідомлення, навіть у разі, коли його комунікативна активність не проявляється вочевидь.

Типові форми завершення висловлювання виступають формальними маркерами закінчення мовлення. Вони проявляються у специфічній інтонації або в певних лексичних формах. У письмовому мовленні, зокрема у листуванні (особливо діловому) існують стереотипні формули для завершення повідомлення. В усному ж мовленні також простежується певний набір слів і фраз, які позначають кінець висловлення.

2. Важлива роль адресата.

Вже згадувалося вище, що М. Бахтін надавав особливого значення ролі «Іншому», тобто адресатові висловлювання. Дослідник зауважував, що субстанційною (засадничою) ознакою висловлювання виступає той факт, що *воно адресоване* комусь, направлене на слухача.

Активна роль відправника повідомлення очевидна; водночас його одержувачеві не приділялось відповідної уваги, йому залишалась пасивна роль у комунікації. М. Бахтін у своїх працях завжди заперечував таку концепцію, відзначаючи, що навіть за умови мовчання з боку адресата, він однаково залишається активним учасником мовленнєвого обміну.

Манера сприйняття адресатом одержувача повідомлення впливає на обрання форми та стилю висловлювання. Будь-яке висловлювання передбачає певну реакцію-відповідь. Стратегічне завдання адресанта – спрогнозувати відповідь співрозмовника і побудувати висловлювання найбільш ефективним чином, зреалізувавши якомога повніше свій комунікативний намір. У цьому контексті існують два важливі фактори: особистісні характеристики одержувача висловлювання та характер зв'язків, що існують між співрозмовниками.

Серед особистісних рис адресата, які впливають на структуру висловлювання М. Бахтін виділяв такі: «наскільки он осведомлен о ситуации, обладает ли он специальными знаниями данной культурной области общения, его взгляды и убеждения, его предубеждения, его симпатии и антипатии» [2:291]. Вік і соціальний статус (звання, ранг, особистий дохід) також відіграють важливу роль. Значущість цих факторів може знижуватись і взагалі ігноруватись у разі, якщо співрозмовники дуже близькі та їхні стосунки мають дружній характер.

Рівень близькості учасників комунікації також визначає тон і стиль висловлювання. Він може бути офіційно-діловим, побутовим чи особистісним. У побутовому мовленні деякими умовностями, нав'язаними суспільством, можна знехтувати. На думку М. Бахтіна, в особистісному мовленні можна спостерігати майже повне ототожнення адресата з адресантом.

З іншого боку, для адекватного розуміння повідомлення його одержувач має вловити дискурсивний задум та намір відправника висловлювання. *Розуміння висловлювання адресатом виступає одним із етапів процесу знакоутворення певного висловлювання.* У ході комунікації завжди присутній певний момент інтерпретації й оцінки. Інтерпретуючи висловлювання певним чином, його одержувач може додати до нього власне концептуальне бачення. На відміну від речення, значення якого залишається абстрактним, значення висловлювання завжди актуалізується в конкретному контексті.

3. Роль контексту в актуалізації значення висловлювання.

М. Бахтін зауважував, що висловлювання завжди постає конкретним і реалізація його значення відбувається лише в конкретному контексті: «ситуація інтегрується у висловлювання як невідемний компонент її семантичної структури. Таким чином, побутове висловлювання розглядається як семантичне ціле, що складається з двох частин: 1) вербальної актуалізованої складової та 2) частини, яка мається на увазі» [3:191].» Цю другу складову формування значення М. Бахтін визначає як «недомовлену складову», яка залежить від екстра-вербального контексту. Цей контекст, за спостереженнями філолога, виражається у трьох аспектах: 1) спільний просторовий горизонт учасників комунікації (основні складові видимого простору: кімната, вікно т.і.), 2) знання та розуміння ситуації,

спільне для учасників комунікації; 3) розвиток ситуації, який вони спільно відтворюють [3:190]. Таким чином, висловлювання постає субстанцією у становленні: воно народжується й еволюціонує в певному контексті. Цей еволюційний характер висловлювання здається нам одним із надзвичайно важливих аспектів теорії Бахтіна.

На відміну від інших лінгвістів, М. Бахтін розглядає поняття просторового горизонту у найширшому сенсі. За його визначенням, ідеться не лише про урахування конкретних місця й часу – дане поняття (а відповідно і пов'язана з ним кількість учасників комунікації) поширюється на належність до родини, нації, соціального класу т.і. [3:192]. Приналежність співрозмовників до певної суспільної групи має виняткове значення. Цей факт також істотно впливає на рівень розуміння комунікативної ситуації та вироблення певних спільних комунікативних тактик. Неспроводним є факт існування певних формальних мовленнєвих структур, певних типових висловлювань, що виконують роль «паролі», який відомий лише тим, хто належить до певного соціального класу» [3:192]. Висловлювання завжди містить певну соціальну орієнтацію, що позначається не лише на доборі певних особливостей у його побудові, зокрема певних лексичних структур, але й на доборі жестикуляції, котра супроводжує процес висловлення, а також – відповідної інтонації.

М. Бахтін відзначав, що інтонація постає важливим фактором у формуванні значення висловлювання, що також обумовлюється контекстом. Згідно зі спостереженням російського мовознавця, інтонація встановлює зв'язок між мовленням та невербальним контекстом. «Інтонація завжди знаходиться на межі вербального і невербального, висловленого і невисловленого. Через інтонацію мовлення пов'язане з життям. Саме через інтонацію говорячий вступає в контакт з аудиторією» [3:194].

Як відзначав М. Бахтін, однією з характерних ознак висловлювання є експресивність. Речення позбавлене інтонації. Воно здобуває її лише у конкретному контексті, водночас перетворюючись на висловлювання. Експресивна інтонація передає емотивно-оціночне ставлення мовця стосовно до предмета мовлення, а також до свого співрозмовника. Саме це ставлення визначає добір певних лексичних, граматичних і структурно-композиційних засобів висловлювання. Без інтонації (зауважимо, що йдеться про усне мовлення), значення висловлювання було б неповним. Те саме слово, те саме речення, вимовлені з різною інтонацією, матимуть різні значення. Для прикладу

Інтонація дуже часто виступає реакцією відправника повідомлення на попереднє висловлювання співрозмовника або може бути направлена на очікувану відповідь, з розрахунку на певну реакцію, адже будь-яке висловлювання за М. Бахтіним ніколи не існує ізольовано від інших – воно завжди залежить від попереднього та наступного висловлювань, а це своєю чергою обумовлює іншу особливість висловлювання – його діалогічний характер.

4. Діалогічний характер висловлювання.

За Бахтіним, «высказывание – это звено в цепи речевого общения, и его нельзя оторвать от предшествующих звеньев, речевого общения, которые определяют его и извне и изнутри, порождая в нем прямые ответные реакции и диалогические отклики» [2:290]. Зрозумілий той факт, що в певному діалозі висловлювання відправника повідомлення формується як відповідь на висловлювання співрозмовника або ж із урахуванням очікуваної відповіді на нього. Проте зазначену ідею М. Бахтіна можна розглядати як у вузькому значенні – у плані відношення між висловлюваннями у певному діалозі чи комунікативному акті – так і в ширшому значенні.

М. Бахтін зауважував: хіба що Адамово мовлення можна розглядати як «чисте», наша ж мова не лише сповнена слів, сказаних іншими людьми, але в ній також відлунюють висловлювання інших. При цьому вони можуть виступати в момент мовлення і на рівні прямої цитати, і на рівні непрямого запозичення: «сама мысль наша и философская и научная и художественная – рождается и формируется в процес се взаимодействия и борьбы с чужими мыслями, и это не может не найти своего отражения и в формах словесного выражения нашей мысли» [2:287].

Діалогічні зв'язки між висловлюваннями можуть нести ще ширший та більш абстрактний характер. Вони виходять за межі певного діалогічного мовлення. Бахтін зазначав: «любые два высказывания, если мы сопоставим их в смысловой плоскости (не как

вещи инее как лингвистические примеры) окажутся в диалогическом отношении. Но это особая форма намеренной диалогичности (например, подборка рпзных высказывний разных ученых или разных мудрецов разных эпох по одному вопросу» [1:316]. Таким чином, будь-які висловлювання з різних жанрів і різних епох можуть вступати в діалогічні відносини, для цього їм досить стосуватись однієї тематики. Будь-яке промовлене чи записане висловлювання вступає в діалог із іншими висловлюваннями, які торкаються тієї самої теми. Воно може доповнювати інформацію, закладену в інших висловлюваннях із тієї самої сфери, спиратись на них або навпаки – нехтувати ними чи суперечити ним. М. Бахтін підкреслював, що в кожній добі існував набір висловлювань (інструкції, поширені ідеї), які переважали у політичній, економічній чи культурній сферах, але й досі цитуються чи імітуються. Це поняття діалогічного характеру висловлювання дало поштовх для розвитку сучасного поняття діалогізму, що в значній мірі базується на ідеях М. Бахтіна.

Завершуючи нашу невелику працю, зазначимо що сучасні лінгвісти як вітчизняні так і зарубіжні досить часто оперують в своїх дослідженнях поняттям висловлювання. Цікаві ідеї щодо поняття висловлювання можна знайти в працях французького дослідника О.Дюкро [4]. Але доробок М. Бахтіна з цієї теми представляє особливий інтерес для вчених, оскільки на сьогоднішній день він є, по-перше, мало дослідженим, а по-друге, містить багато цікавих ідей, які можуть застосовуватись в сучасному аналізі комунікативних практик.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук./М.М.Бахтин. – СПб.: Азбука, 2000. –336с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества./М.М.Бахтин. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. –445с.
3. Bakhtine M. Le discours dans la vie et dans la poÿsie.//Todorov T. Mikhanl Bakhtine le principe dialogique suivi de Ecrits du Cercle de Bakhtine. P. :Seuil, 1981. –318p.
4. Ducrot O. Dire et ne pas dire. P. :Hermanne, 1998. –327p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грига Лепетюк – кандидат філологічних наук, доктор університету Монпельє III, доцент кафедри французької філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: дискурсологія, комунікативні стратегії, лінгвопрагматика, когнітивна лінгвістика.

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ КОНТРАДИКТОРНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Олена ЛИМАРЕНКО (Одеса, Україна)

У статті розглянуто шляхи розподілу комунікативних ролей в складному контрадикторному реченні та особливості їхньої кореляції для конституювання протиріччя в позамовному світі. Проаналізовано структурно-граматичні та функціонально-семантичні характеристики дієслівних актантів у контексті референції та номінації, подано кількісний аналіз.

Ключові слова: контрадикторне речення, персональність, особа, мовець, пасив, актив, діатега.

This paper focuses on the ways communicative roles are organized in a complex contradictory sentence, as well as on peculiarities of their correlation to manifest contradiction in the objective world. Structural and functional-semantic features of the verb actants are analyzed in the context of their reference and nomination. Quantitative data are performed.

Key words: contradictory sentence, personality, speaker, passive / active voice, diathesis.

Протиріччя об'єктивується в мові за допомогою низки синтаксичних засобів, відомих під назвою "контрадикторна конструкція". Їхнє функціональне призначення полягає у втіленні суперечливих суджень, які є "ознакою складності й крихкості світу, виражаючи прагнення зрозуміти ці властивості світу й гідно сказати про досягнуте розуміння" [7: 5]. Найбільш виразним репрезентантом протиріччя в мові є складне речення з двома різновидами – протиставним паратаксом і допустовим гіпотаксом, які становлять об'єкт нашого дослідження. В них контрадикторні смисли актуалізуються через категорію предикативності за допомогою трьох функціонально-семантичних субкатегорій – темпоральності, модальності та персональності. Перші дві вказують на події з огляду на їхню локалізованість у часі та актуалізованість щодо реальності/ірреальності, третя – на причетність/непричетність мовця, його співрозмовників і третіх осіб до описуваних подій. Три зазначені категорії сприяють такому аранжуванню контрадикторного речення (КР), при якому воно оптимальним чином доводить до адресата суперечливість подій, станів й

відношень у тому вигляді, як вони фіксуються у свідомості мовця. Оскільки кожне висловлення подається з перспективи мовця, фахівці часто приписують персональності першочергову роль в актуалізації предикативності [1: 58; 3: 348]. Тож, предметом аналізу є персональні відношення в КР, метою – виявити специфіку корелятивної залежності комунікативних ролей у фіксації протиріччя між частинами КР.

У нашому розумінні персональність постає як граматична категорія, яка охоплює особовий дейксис і діатези. У першому випадку йдеться про функціонально-семантичну категорію особи, "інтегровану розподілом знакових одиниць у мовній системі й мовленні відповідно до особи мовця, адресата, предметів і неучасників акту спілкування" [4: 460]. У другому йдеться про перерозподіл комунікативних ролей і членів речення [10: 135]. Разом вони – особовий дейксис і діатези – належать до явищ гетероморфізму плану вираження і плану змісту і протистоять один одному як референція і номінація.

Категорія **персональності** полягає у вираженні "причетності / непричетності до описуваних подій осіб, які є учасниками комунікації та виконують у ньому певну роль: мовця, його співрозмовників і всіх тих, хто не бере участі в комунікативній ситуації" [9: 294]. Виходячи з цього, її можна представити у вигляді двочленної опозиції за принципом "учасник комунікації" – "неучасник комунікації". Ця опозиція є асиметричною: дві третини КР (67%) конституюються за участю 3-ї особи (неучасника комунікації), тоді як 1-а (24%) та 2-а (9%) (учасники комунікації) складають лише одну третину (див. Табл. 1). Це означає, що мовець, що є 1-ю особою, схильний фіксувати протиріччя не в собі і не у свого комунікативного партнера, а шукати його на стороні у когось третього, у неучасника комунікації.

Таблиця 1

Узагальнені дані щодо використання особи в КР

	Протиставний партаксис		Допустовий гіпотаксис		Разом	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
1-а особа	998	25%	662	22%	1660	24%
2-а особа	279	7%	391	13%	670	9%
3-я особа	2713	68%	1957	65%	4670	67%
Разом	3990	100%	3010	100%	7000	100%
		57%		43%		

Перша особа є тим ініціатором інтерактивного обміну, що виступає як оповідач, спостерігач, мислитель [2: 235]. Саме він, фіксуючи протиріччя, "упаковує" його у форму КР. Експліцитно він може бути представленим особовим займенником не тільки в називному (1), але і в об'єктному (2) відмінках, а також присвійним або зворотним займенником однини (1) чи множини (3). У випадку 1-ї особи множини передбачається мовець і хтось іще [3: 346]. Пор.: (1) I wasn't sure how I was able to be on my own feet myself, but I was /M. Brenner/; (2) His obsession with control suggests he fears me, but his hands are tender /Ch. Eagle/; (3) Whatever affection we have for our friends or our family, the happiness of others never suffices for our own /афоризм/).

Мовець не завжди є єдиним учасником (1) контрадикторної ситуації, часто він взаємодіє з третьою особою (2, 3), рідше – з другою: (4) You make a good pitch but I don't believe /C. Blue, пісня/. У реченнях (1-3) протиріччя проявляється між внутрішнім і зовнішнім станами, зовнішніми вчинками мовця або 3-ї особи: не впевнена у своїх силах, але впоралася (1), він боїться, але його руки ніжні (2), як би сильно не любили, щастя інших не радує (3). У (4) друга особа безпосередньо вступає в контакт з першою, будучи джерелом міративного наслідку.

У КР перша особа може бути представлена й у прямому мовленні, але не обов'язково співпадати з мовцем. Останній є імпліцитним оповідачем про третіх осіб, які самі стають мовцями у прямому мовленні і постають як 1-а та 2-а особи. У такому випадку спостерігається ефект типу "комунікація в комунікації" – треті особи (the other і Robert) взаємодіють між собою як перша і друга: (5) I don't want to offend you, said the other. – You

did, however, said Robert /J. Moleman/. Якщо ж мовець є безпосереднім учасником ситуації, то він з'являється як 1-а особа й у прямому мовленні, і в оповіді, повідомляючи про свій суперечливий стан: (6) "I'm really sorry," I offered awkwardly. "Actually, it's probably not all bad" /K. Hansen/. Примітно, що у прямому мовленні мовець не виявляє відношень протиріччя з адресатом. Так, у (5) друга особа насправді є третьою (the other, Robert), а реальним співрозмовником – читач.

Таким чином, перша особа є обов'язковим елементом будь-якого КР. Навіть у тих випадках, коли вона не експлікується, вона може бути виведеною із фонду загальних знань (пресупозиції). Часто маркерами першої особи виступають граматичні засоби (артикль (7), емфаза (8) тощо): (7) A man is as old as he feels, and a woman as old as she looks; (8) It was to his parents' credit that they let him spend the night after his arrest in jail, albeit a comfortable suburban one /R. Borovsky/. Зокрема, іменники man і woman з невизначеним артиклем у значенні "будь-який, хтось" (7) вказують на присутність мовця, його знання про зовнішній світ, а емфатична конструкція it is ... that ... (8) сприяє акцентуації мовцем протиріччя.

Загалом формулювання протиріччя за участю 1-ї особи складає приблизно четверту частину дібраного матеріалу. При цьому він розподіляється серед протиставних ССР і допустових СПР майже рівномірно (25% : 22%, Табл.1).

Друга особа співвідноситься з адресатом, а у множині – з адресатом і ще з кимось [3: 346]. На рівні речення співрозмовник може виявити себе як експліцитно (у формі особового (9) чи присвійного (10) займенника, звертання (11)), так і імпліцитно (наказовий спосіб (12)). Пор.: (9) You should never be clever but when you cannot help it /афоризм/; (10) I see your lips moving but I don't hear nothing /B. Hogan, пісня/; (11) Whatever you want, whatever you need I will be right here waiting, baby /T. Turner, пісня/; (12) Eat at pleasure, drink with measure. Як видно, 2-а особа причетна до протиріччя не сама по собі, а за посередництва 1-ї – або в безпосередньому контакті з нею (10, 11), або перебуваючи у пресупозиції (9, 12). При цьому друга особа може маркувати визначеного (10, 11), невизначеного (9) і узагальненого (12) співрозмовника.

Попри те, що продуктивність фіксації протиріччя за участю 2-ї особи вкрай мала (9%, Табл.1), найбільш вживаною ця особа виявляється у прямому мовленні, хоча "внутрішній" співрозмовник тут не завжди збігається з "зовнішнім", реальним. Так, у (13) Karen wanted Grigory to live with her in the big house, but Helen warned her against it. 'You think he needs a home, but it's the last thing he wants' /Ch. Eagle/ займенник you співвідноситься з 3-ю особою (Karen, her). Треті ж особи, якщо вони репрезентують живих істот, мають пряме відношення до конституювання протиріччя. Реальна друга особа проявляє себе у пресупозиції тільки завдяки наявності першої, тобто "підкоряючись мовцю" [1: 99]. І це зрозуміло, адже будь-яке висловлення обов'язково адресоване співрозмовникові, а тому передбачає його співучасть в інтеракції.

Третя особа – неучасник, об'єкт комунікації, який може позначати і живу, і неживу істоти, і конкретне, і абстрактне поняття, а тому вона виявляється "втягнутою" у протиріччя в 67% випадків (Табл. 1). У КР 3-я особа може бути представленою іменником (14), займенником (15), субстантивованим прикметником (16), неособовою формою дієслова (17) тощо: (14) 'Love is blind, but desire just doesn't give a good goddam' /Ch. Eagle/; (15) Someone was admonishing him for not calling the police, but he did not know who /B. Emerson/; (16) The weak sometimes wish to be thought wicked, but the wicked wish to be thought virtuous /афоризм/; (17) Winning is earning. Losing is learning. У (15) якась невизначена 3-я особа створює суперечливу ситуацію для конкретної особи. Протиставні відношення можливі й між абстрактними поняттями (14) і явищами (17). Проте всі вони представлені з позиції імпліцитного мовця, який сигналізує своє знання про світ і їхню оцінку.

У прямому мовленні 3-я особа з'являється як 1-а, а її співрозмовник – як 2-а. У такий спосіб у межах КР обоє стають учасниками інтеракції, про що свідчить, наприклад, вживання займенників I, you, звертань mom, dear, співвіднесених з Toby / he і з Angela / she / herself: (18) "I've never had any friends, mom," he said. Angela was about to say Sure you have, dear, but having already decided that Toby was too old for such coddling, she restrained herself /R. Borovsky/. Реальний мовець (1-а особа) залишається у пресупозиції, проявляючи себе як

оповідач. Орієнтуючись на свої комунікативні установки, він оформлює відношення між третіми особами у вигляді КР.

Дієслівний стан і діатези. Категорія персональності проявляє себе й через діатези, а точніше через категорію стану – "відношення процесу до суб'єкта й об'єкта" [6: 577]. Дієслівний стан виражається в сучасній англійській мові переважно активом і пасивом, у яких по-різному відбивається діатеза "семантична роль дієслівного актанта" і "член речення, що її виражає": при активній формі дієслова підмет вказує на активного учасника дії (агенса, суб'єкт), тоді як при пасивній – на неактивного (пацієнта, об'єкт).

КР в англійській мові характеризується активною діяльністю (агентивністю) представлених у ньому суб'єктів. Саме ініціативність діючих осіб призводить до зіткнення різних видів дій, вчинків і виникненню між ними дисонансних відношень. Такі КР (конфігурація "актив – актив") складають абсолютну перевагу (75%, Табл. 2), а тому належать до узуального способу діатезного аранжування протиріччя, як, наприклад, (1-8) та ін.

Таблиця 2

Співвідношення активної та пасивної конструкцій у першій і другій частинах КР

Конфігурації діатез	Протиставний паратаксис		Допустовий гіпотаксис		Разом	
	Число	Відсоток	Число	Відсоток	Число	Відсоток
Акт. стан vs акт. стан	2873	72%	2348	78%	5221	75%
Пас. стан vs акт. стан	758	19%	391	13%	1149	16%
Акт. стан vs пас. стан	160	4%	90	3%	250	4%
Пас. стан vs пас. стан	199	5%	181	6%	380	5%
Разом:	3990	100%	3010	100%	7000	100%
		57%		43%		

Суперечливі відношення можуть виникати й при пасивності суб'єкта(ів). Вибір пасивної діатези в КР пояснюється прагненням мовця зберегти монособ'єктність складного речення, коли його увага спрямована на одну й ту ж саму субстанцію в її суперечливих проявах. Наприклад, у (19) Ганна була переконана в неправильності дій, але погодилася: (19) *Although Hannah was convinced that what Bela was doing was wrong, she finally agreed to be maid of honor /E. Savin/*. Неідентичні суб'єкти у таких КР використовуються дещо рідше, але й тут зберігається понятійна спільність двох субстанцій. Так, у (20) повідомляється про хвороби, частина яких виліковувалася, а одна продовжувала-таки забирати життя людей: (20) *Though yellow fever and dysentery were being eradicated through the efforts of Dr. Gorgas, malaria still claimed dozens of lives every month /J. Konrath/*.

Для КР з пасивною діатезою найбільш продуктивною (16%) є пара "пасив – актив". Саме такі КР доволі сприятливо передають факт виходу суб'єкта із аморфно-пасивного стану і переходу до активних дій. Так, суб'єкт у (21) *I was tempted to call Whitefield, but went to the staff kitchen to get some coffee instead /P. Walker/*, перебуваючи у стані спокуси зателефонувати приятелю, переборює себе для більш корисних справ. Інша констеляція має місце в КР, де пасивний стан в сурядній частині протистоїть активному в головній, трансформуючись в опір негативному впливу ззовні, як, наприклад, устаткування у (22) *The set definitely exists and performs an essential function, even if it can't be seen /A. Starling/*, яке хоч і невидиме, успішно функціонує.

Предикативне аранжування КР у системі "пасив – актив" пов'язане зі вказівкою на перебування суб'єкта під впливом яких-небудь зовнішніх обставин, що активно переборюються або ним же самим, або іншим суб'єктом. Отже, в КР цього типу концептуалізується порушення принципу статичності – ідеї того, що оточуючий світ і

людина в ньому вважається стійкими до будь-яких змін, а якщо такі зміни трапляються, то це не є нормальним [5: 259].

Дзеркально протилежна пара "**актив – пасив**", складючи лише 4% корпусу (Табл. 2), вказує на ненормальність наслідку через негативний вплив зовнішніх обставин, які важко перебороти або яким не можна запобігти. Зокрема, суб'єкт у (23) He would have checked the water level that morning, but he'd been asked to make the best exit he could /Ch. Eagle/ не перевірів рівень води через зайнятість іншими справами. На противагу попередній моделі тут має місце порушення принципу динамічності (якщо намітилося якесь відхилення, то нормальним є рух у тому ж напрямку і ненормальним повернення до вихідного стану [5: 259]).

Малою продуктивністю (5%) відзначається й діатезна пара "**пасив – пасив**". Вона фігурує переважно у КР, в яких протиставляються певного роду гомогенні ситуації. Так, у (24) Some stores were closed, with boards rudely nailed across doors, while other stores had been sacked and burned /M. Brenner/, де протиставлення зачинених магазинів розграбованим і спаленим виявляється радше стилістичним, ніж онтологічним фактом: результат один – магазини, що не працюють.

У цілому оформлення обох частин КР пасивною діатезою не суперечить тій істині, яка прокламує, що "головна функція пасивної конструкції в тому й полягає, щоб приписати пацієнту більш важливу роль" [8: 344].

Значна перевага КР, присудки яких оформлені активним станом, мабуть, пов'язана з властивістю мовця вбачати протиріччя там, де відбувається втручання людини у світ, де наявна активна діяльність, де є динаміка якогось розвитку. Такий висновок додатково підтверджується й тим фактом, що крім 75% активно оформлених КР іще в 20% має місце активний стан в одній із конструктивних частин КР – у конфігураціях "актив – пасив" і "пасив – актив" (Табл. 2). П'ять відсотків суто пасивних КР і 20% змішаних є показником доволі слабкої участі пасиву в предикативному аранжуванні КР сучасної англійської мови.

Таким чином, предикативна організація КР вирізняється тим, що співвідносить з дійсністю не стільки власне зміст окремого речення, скільки те протиріччя, яке існує в голові людини. Тож і персональність сприяє такому аранжуванню КР, при якому воно максимальним чином проблематизує й доводить до відома адресата суперечливість подій, станів і відношень в тому вигляді, як вони фіксуються мовцем.

Висновки:

Категорія предикативності реалізується у КР за допомогою темпоральності, модальності та персональності. Перші дві вказують на суперечливість двох денотативних ситуацій з огляду на їхню локалізованість у часі та актуалізованість щодо реальності / ірреальності, а третя – на маркування факту причетності / непричетності мовця до поміченого ним протиріччя, а також на ступінь активності / пасивності причетних до цього осіб.

Категорія персональності охоплює особовий дейксис і діатези, які відбивають ідею алломорфізму планів вираження та змісту і протистоять один одному як референція (персональність) і номінація (перерозподіл комунікативних ролей і членів речення).

Конституювання КР відбувається за участю трьох осіб. Перша є джерелом омовлення протиріччя: мовець схильний фіксувати його не у своєму внутрішньому світі і навіть не у внутрішньому світі комунікативного партнера, а шукати його ззовні, де актуалізуються треті особи – учасники комунікації.

Характерним для КР є урізноманітнення діатезних форм, що відбувається у межах конфігурацій "актив – актив", "пасив – пасив", "пасив – актив", "актив – пасив". Значна перевага активної форми присудка, а тому й активного суб'єкта (агенса), пояснюється можливістю існування протиріччя в позамовній дійсності з точки зору мовця тільки при активному втручанні людини у розвиток подій.

Перспективним для подальших розвідок у галузі заявленого об'єкту є вивчення специфіки контрадикторних відношень у складі надфразових єдностей, тексту і дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волохина Г. А. Синтаксические концепты русского языка. – Воронеж: Истоки, 2003. – 131 с.
2. Казарина В. И. История и теория синтаксиса. – Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина, 2005. – 258 с.

3. Мірченко М.В. Синтаксичні категорії речення: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. – Луцьк, 2002. – 432 с.
4. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О.М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
5. Санников В.З. Русский синтаксис в семантико-прагматическом пространстве. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 624 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Синельникова Л.Н. Контрадикторные аномалии сквозь призму процесса вербализации // <http://experts.in.ua/baza/analytic/detail.php?ID=11225>
8. Шахтер П. Ролевые и референциальные свойства подлежащих // НЗЛ: Современные синтаксические теории в американской лингвистике. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 11. – С. 317–355
9. Шинкарук В.Д. Модус і диктум у структурі речення: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. – Чернівці, 2003. – 475 с.
10. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Лимаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: функціональна граMATика англійської мови.

ІМІДЖ У СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ірина ЛИСИЧКІНА (Харків, Україна)

У статті окреслено специфіку іміджу в системі корпоративної комунікації, розглянуто комунікативні аспекти формування позитивного іміджу організації на прикладі корпоративних комунікацій внутрішніх військ МВС України, встановлено особливості корпоративної комунікації цієї організації.

Ключові слова: корпоративна комунікація, імідж, Я-концепція, бажаний імідж, корпоративний імідж правоохоронців, іміджеформувальний потенціал, вербалізація іміджу.

This article highlights the image specificity within the corporate communication system, reveals the communicative aspects of positive corporate image formation by the example of the corporate communications of the Interior Troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, defines the corporate communication features of this organization.

Key Words: corporate communication, image, Self-concept, desired image, law enforcement corporate image, image-formative potential, image verbalization.

Наразі корпоративна або організаційна комунікація привертає увагу багатьох дослідників [9; 10; 11; 12], оскільки розв'язання проблем професійного спілкування, як в окремих бізнесових структурах, так і державних установах, дозволить підвищити їхню ефективність і функціональність. Актуальним постає пошук ефективних стратегій і технологій у сфері корпоративних комунікацій.

Мета цієї статті полягає в окресленні особливостей корпоративної комунікації внутрішніх військ МВС України в аспекті формування позитивного іміджу цієї організації.

Актуальність цього дослідження зумовлена відповідністю запропонованого підходу сучасній комунікативній парадигмі, необхідністю встановлення інвентарю комунікативних стратегій і технологій успішного спілкування як компонента професійної діяльності правоохоронців та важливістю з'ясування особливостей корпоративної комунікації окремої організації для формування її позитивного іміджу.

Матеріалом цього дослідження слугувала корпоративна комунікація внутрішніх військ МВС України.

Зауважимо, що корпоративна комунікація охоплює різні види комунікації у середині організації. Корпоративна комунікація виросла з рг, має міждисциплінарний характер (пов'язана із антропологією, комунікаціями, лінгвістикою, соціологією, психологією, менеджментом та маркетингом) і є повною інтеграцією організаційного повідомлення, допомагаючи сформувати корпоративний імідж, покращуючи корпоративне уявлення [2]. У загальному сенсі під корпоративною комунікацією розуміють увесь обсяг комунікацій в межах організації для досягнення її певних цілей [11: 1].

Важливою складовою корпоративної комунікації є імідж організації, при цьому він визначає норми поведінки і також формується для реалізації певних цілей. Не зважаючи на становлення іміджелогії як окремої науки, численні праці, присвячені корпоративній ідентичності й іміджу [4; 12; 13], не існує загально прийнятого визначення цього поняття. Імідж трактується як цілісний, якісно визначений образ певного об'єкту, стійко існуючий та відтворюваний в масовій і/чи індивідуальній свідомості.

Імідж виникає та коректується як результат сприймання інформації, що надходить із зовнішнього середовища про певний об'єкт через сітку діючих стереотипів [6: 107]. Імідж створюється засобами масової інформації, літературою або самим індивідом [4] з метою психологічного впливу та формування в масовій свідомості певного ставлення до об'єкта. Імідж передбачає навмисне зміщення ракурсу сприйняття й акцент лише на певних сторонах (якостях) об'єкта, отже імідж може поєднувати як реальні властивості об'єкта, так і неіснуючі, приписувані.

Формування іміджу організації в комунікативній комунікації має окремі етапи. В основі змісту іміджу організації лежить Я-концепція суб'єкта-прообразу іміджу [3: 25], яка постає першим етапом формування іміджу. На цьому етапі важливим є розуміння власного "реального Я", "ідеального Я" та ставлення інших до себе. Це дозволить сформувати ідеальний образ себе для інших, що є ідеальною моделлю майбутнього іміджу. "Бажаний імідж" є компромісом, мінімізацією протиріч між елементами Я-концепції ("реальним" й "ідеальним" Я) та між Я-концепцією та ставленням інших до суб'єкта-прообразу іміджу. Наступним етапом визначають вибір іміджеформувальних символів [3: 27], які максимально адекватно виражають ідеальний образ себе для інших. Основу фінальної стадії формування іміджу становить діяльність суб'єкта-прообразу щодо коригування власного іміджу шляхом вирішення протиріч.

Отже, імідж є соціальним конструктом, базованим, в основному, на "інтерпретативних здатностях та уподобаннях відповідної аудиторії" [13]. Імідж відповідає стереотипним або прототиповим уявленням про те, ким/чим має бути об'єкт, і є образом, який має замінити реальний об'єкт або представляти об'єкт в очах (сприйнятті) інших людей [5: 9].

Розуміння іміджу в сучасному дискурсі не обмежується значеннями "уявний образ", "уявлення" [5: 8]. Наразі слову імідж все частіше приписують негативне значення через розходження між тим, ким/чим насправді є об'єкт, і тим, ким/чим він хоче здаватися, або бажаним уявленням. В такому трактуванні імідж стає скоріше позначенням маски, тієї ролі, яку об'єкт хоче або мусить грати [5: 10]. Отже, поняття іміджу можна пов'язати з низкою не тільки таких концептів, як КОРПОРАТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, РЕПУТАЦІЯ, ОБРАЗ, УЯВЛЕННЯ, ОБРИС, ВИД, а й із такими, як ГРА, РОЛЬ, МАСКА, ЛИЦЕМІРСТВО, ОБМАН тощо.

У зарубіжних дослідженнях з корпоративної комунікації [8; 10; 12] наголошується на складності розмежування понять "імідж" та "репутація". Однак, репутація формується на основі певних попередніх дій об'єкта, а імідж є соціальним образом об'єкта, сформованим на основі уявлень, стереотипів, інформації, що надходить ззовні.

На підставі аналізу функцій та службово-бойових завдань внутрішніх військ МВС України, спостережень за корпоративними комунікаціями із середини організації, відстеження іміджеформувальних публікацій про цю організацію в ЗМІ було визначено основні домени корпоративної комунікації внутрішніх військ в аспекті формування їхнього позитивного іміджу: 1) з пересічними громадянами при виконанні службових завдань; 2) з владою (державними установами, організаціями тощо); 3) з іншими силовими структурами; 4) з широким загалом переважно через ЗМІ; 5) з аналогічними організаціями в межах програм міжнародного співробітництва; 6) у середині організації.

Специфіка тої чи іншої аудиторії зумовлює використання різних комунікативних технік і прийомів формування позитивного іміджу внутрішніх військ, однак сучасна корпоративна комунікація характеризується насамперед цілісністю. Професійна діяльність, спрямована на формування іміджу, є компонентом будь-якої професійної діяльності, пов'язаної з інтерсуб'єктною взаємодією, особливо це стосується правоохоронців, які працюють із пересічними громадянами.

Встановлення контакту з пересічними громадянами має відбуватися за допомогою комунікативних стратегій ввічливості, співробітництва, які реалізуються мовними формулами етикету у зверненні до громадян. Залежно від службового завдання важливим аспектом може бути пошук теми спілкування із пересічними громадянами, яка б сприяла встановленню контакту. Уміння досягти ілюквативних цілей спілкування зумовлено вибором комунікативної тактики у відповідності до психологічного портрету партнера по

спілкуванню та правильним вибором із альтернативних стратегій: домінування, заспокоєння, кооперації, або конвенції.

Під час з'ясування комунікативних стратегій формування позитивного іміджу внутрішніх військ як правоохоронної структури нами встановлена залежність іміджу внутрішніх військ від особливостей корпоративної комунікації суб'єктів діяльності з населенням та ЗМІ.

Добір комунікативних стратегій у домені корпоративної комунікації правоохоронців зі ЗМІ зумовлюється низкою чинників, серед яких розуміння, що те, що трапилося, неможливо змінити та необхідність створення "правильного" (бажаного) висвітлення події. В екстремальній або складній ситуації ЗМІ можуть або допомогти, або завадити. Так, 24 серпня 2011 р. "Українська правда" опублікувала статтю під назвою "Яценюк: внутрішні війська готували провокацію", у якій не лише власне назва не сприяла формуванню позитивного іміджу цієї організації, яка виконувала свій обов'язок із підтримання правопорядку, а й була така цитата політика: *"...це були внутрішні війська. Пригадуєте, ті, які лопатками в радянські часи розганяли мирні демонстрації в Прибалтиці"* [7].

Основною стратегією спілкування правоохоронців із мас-медіа в екстремальних ситуаціях є швидке переобтяження ЗМІ інформацією, оскільки надання великого обсягу інформації в найкоротші терміни запобігає виникненню чуток. Успішній реалізації зазначеної стратегії сприяють певні тактики, серед яких прозорість інформації, перекручення інформації, підкреслення певних інформаційних квантів.

У наших попередніх розвідках з'ясовано, що загальна модель формування позитивного іміджу правоохоронців внутрішніх військ МВС України має містити певні комунікативні елементи, які зумовлюють її ефективність. При формуванні іміджу правоохоронців необхідно з'ясувати базові концепти на кшталт МУЖНІСТЬ, ЧЕСТЬ, ЗАКОН, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, які мають бути вербалізовані в мас-медіа дискурсі, та негативні концепти, використання яких у повідомленнях про діяльність правоохоронців необхідно уникати. Наразі таким концептом є СИЛА, оскільки внутрішні війська беруть участь в оточуваннях під час проведення демонстрацій, мітингів, протестів.

Важливим чинником успішності іміджеформувальних повідомлень є їхня прагматика й адресатоцентричність, тобто орієнтація на певного адресата. Іміджеформувальні повідомлення в ЗМІ мають створювати бажаний образ правоохоронця внутрішніх військ з підкресленням його сильних сторін, що є ефективнішим за приховування слабких.

Особливе місце в корпоративній комунікації посідає іміджеформувальний (іміджевий) фільм, який належить до інформаційно-рекламних і PR-фільмів, і має на меті презентацію окремих фактів про організацію (діяльність, історія, завдання, керівництво тощо) для справляння схвального враження на певну цільову аудиторію. Наприклад, іміджеформувальний фільм Академії внутрішніх військ [1] містить патріотичні гасла на кшталт *"Виховати гідних захисників Вітчизни"*, однак характеризується порушенням текстової цілісності та інших категорій (наратив від першої особи *"наш заклад"* реалізується поруч із відстороненим *"Академія знає, як виховати ..."* тощо.). Іміджеформувальний фільм має бути ретельно продуманим і спланованим з точки зору прагматики й комунікативної ефективності.

Розвиток комп'ютерних мереж супроводжується різким збільшенням обсягу доступної інформації, що зумовило базування корпоративних комунікацій на "неактивній, але доступній" інформації, точності й правдивості інформації, оскільки її легко перевірити, інтерактивності та діалоговості спілкування, підвищеній значущості емоційної складової.

Важливим простором формування позитивного іміджу внутрішніх військ постають офіційні сайти, оскільки зміст та форму подання інформації в цьому випадку визначають зацікавлені спеціальні групи зв'язків з громадськістю, прес-служби тощо) як власники сайтів. Заголовки *"Вічна слава героям"*, *"З радістю і надією в офіцерське майбутнє"*, *"Сила та розум – краса людини"*, *"Перемагай труднощі розумом, а небезпеку досвідом"* тощо на офіційному сайті Академії внутрішніх військ МВС України [1] окреслюють "бажаний" імідж офіцера внутрішніх військ, який доповнюється позитивними повідомленнями про діяльність цієї організації. Корпоративній комунікації на офіційних сайтах внутрішніх військ та

Академії внутрішніх військ, на жаль, не достає інтерактивності, оскільки відсутня функція коментаря та блогів.

Комунікацію внутрішніх військ МВС України з владою, державними установами, організаціями тощо здійснюють уповноважені особи – представники цієї організації, які мають враховувати іміджеформувальний потенціал цієї корпоративної комунікації.

Доменом корпоративної комунікації з нижчим іміджеформувальним потенціалом, однак особливо важливим для формування корпоративної культури й корпоративної ідентичності є спілкування в середині організації, оскільки формування позитивного іміджу не входить в коло основних завдань службово-бойової діяльності.

Внутрішні війська як військова організація характеризуються чіткою ієрархією, яка відбивається і в комунікації: визначені ролі комунікантів "начальник – підлеглий" зумовлюють регламентованість і шаблонність спілкування, низьку аргументативність висловлень, заборону обговорення наказів і висловлення незгоди тощо. Підтриманню відповідного морально-психологічного стану сприяють внутрішньо організаційні збори та брифінги як формат корпоративної комунікації.

З урахуванням впливу стереотипів мовної поведінки на корпоративну комунікацію у межах нашого попереднього дослідження було виокремлено особливості комунікативної поведінки офіцерів внутрішніх військ МВС України та їх ставлення до підлеглих. Для комунікації офіцерів з підлеглими характерні: публічне обговорення розбіжностей; категоричність висловлення незгоди; любов до критики; наполягання на власній позиції, відсутність компромісу; категоричність формулювання проблеми; високий рівень самоконтролю у спілкуванні; небагатослівність; прагнення швидкого спрощення комунікативних відносин; низька орієнтація на збереження обличчя співрозмовника; жорстка тематична регламентація спілкування; низька роль фатичного спілкування; велика дистанція спілкування.

Виокремлені індекси мовної особистості офіцера справляють значний вплив на корпоративну комунікацію і формування іміджу організації в цілому. При цьому при формуванні й особливо коригуванні іміджу внутрішніх військ у корпоративній комунікації необхідно враховувати інертність та консервативність масової свідомості, що не дозволяє різких змін. Отже, формування іміджу не може бути швидким процесом, вимагає точних, ретельно продуманих дій щодо реалізації принципів корпоративної комунікації.

Формування іміджу в межах корпоративної комунікації є важливим чинником досягнення відповідності між ідеалами і реальним станом речей, а також самого тяжіння до такого ідеалу. Подальші студії корпоративної комунікації мають враховувати необхідність формування позитивного іміджу організації та за необхідності коригування вже сформованого іміджу комунікативними засобами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Академія внутрішніх військ МВС України : офіційний сайт : головна сторінка. – Режим доступу : <http://www.avv.gov.ua>.
2. Бородин Д. Феномен современной коммуникации / Д. Бородин // Со-Общение. – 2002. – № 10. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/215>.
3. Калюжный А. А. Социально-психологические основы имиджа учителя : автореф. дисс. на соискание научн. степени доктора псих. наук : спец. 19.00.05 "Социальная психология" / А. А. Калюжный. – Ярославль, 2006. – 51 с.
4. Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов / Н. Г. Комлев. – Москва : ЭКСМО-Пресс, 2006. – 1308 с.
5. Кубрякова Е. С. К определению понятия имиджа / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2008. – №1. – С. 5–11.
6. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса : [монография] / А. В. Олянич. – М. : Гнозис, 2007. – 407 с.
7. Яценюк: внутрішні війська готували провокацію // Українська правда. – 24.08.2011. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2011/08/24/6527349>.
8. Balmer J.M.T. Revealing the Corporation / J. M. T. Balmer, S. A. Creyser. – L. : Routledge, 2003. – 356 p.
9. Belasen A.T. The Theory and Practice of Corporate Communication : A Competing Values Perspective / Alan T. Belasen. – L. : SAGE Publications, 2007. – 271 p.
10. Cornelissen J. Corporate Communication : A Guide to the Theory and Practice / J. Cornelissen. – 2nd ed. – L. : SAGE Publications, 2008. – 280 p.
11. Corporate Communication : Theory and Practice [ed. by Goodman M. B.]. – N.Y. : State University of New York, 1994. – 408 p.
12. Kitchen P. Corporate Reputation / Philip Kitchen // Handbook of Corporate Communication and Public Relations: Pure and Applied [Ed. By Oliver S.M.]. – N.Y. : Taylor & Francis e-Library, 2005. – Режим доступу : <http://www.eBookstore.tandf.co.uk>. – Заголовок з екрану.
13. Oliver S.M. Reputation and Leadership in a Public Broadcast Company / Sandra M. Oliver, Anthony Clive Allen // Handbook

of Corporate Communication and Public Relations: Pure and Applied [Ed. By Oliver S.M.]. – N.Y. : Taylor & Francis e-Library, 2005. – Режим доступу : <http://www.eBookstore.tandf.co.uk>. – Заголовок з екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Лисичкіна – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології, перекладу та мовної комунікації Академії внутрішніх військ МВС України.

Наукові інтереси: теорія комунікації, комунікативна реалізація іміджу, корпоративні комунікації.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ МАРКЕРІВ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

Інна ЛІВИЦЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються питання гендерної спрямованості політичного дискурсу в стилістичному аспекті. Пропонується аналіз гендерних маркерів та вербальних кліше формування цих маркерів в сучасному англомовному політичному дискурсі.

Ключові слова: вербалізація, гендер, гендерний маркер, вербальні домінанти, політичний дискурс, стилістичний аспект.

The article deals with the questions of stylistic gender representation in the political discourse. The analysis of gender markers and verbal clichés is realized on the examples of the modern English political discourse.

Key words: verbalization, gender, gender marker, verbal dominants, political discourse, stylistic aspect.

Питання мовленнєвої комунікації та мовленнєвого впливу є одним з найперспективніших напрямків дослідження сучасної вітчизняної і зарубіжної гуманітарної науки, що знаходиться в процесі постійного оновлення та становлення [6:315]. Привабливість гендерного підходу визначається тим спектром можливостей, який, власне, останній надає для аналізу соціально-економічних та соціокультурних доменів сучасного суспільства. В свою чергу, розширення міжкультурних відносин сприяє формуванню політичного спілкування як засобу міжкультурної комунікації. Адже на політичну арену виходять політики, вербалізація політичного мислення яких виступає новим перспективним мовленнєвим досвідом. Таким чином, враховуючи лінгвістичні та психологічні особливості міжкультурного спілкування, аналіз шляхів й способів реалізації вербальних характеристик політиків з огляду на гендерну належність, видається актуальним і перспективним аспектом нашого дослідження.

Об'єктом аналізу постає мовленнєва поведінка політичних діячів, жінок й чоловіків, зафіксована в текстах сучасного англомовного політичного інтерв'ю.

Матеріал дослідження складають тексти політичних інтерв'ю, виступи політиків, зафіксовані в англомовних ЗМІ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед відомих праць, які займаються гендерними дослідженнями слід відзначити розвідки І.Г.Ольшанського, І.Г.Серова, І.Є.Калабіхіна, А.В.Кириліної, І.С.Клеціної, А.К.Єрмолаєва, Т.А.Клименкової, О.І.Горошко, М.Д.Городнікової, Є.А.Здравомислової та ін. Серед зарубіжних науковців, які займаються проблемами гендерної лінгвістики, яскраво виокремлюються праці Р. Лакофф, Д.Камерон, Б.Прайслер, Ф.Сміт, О.Єсперсен, Д.Спендер, М.Адлер та ін.

Культурні та соціальні фактори, які лежать в основі гендерних досліджень, визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, розкривають стереотипи мислення й поведінки, що в свою чергу, веде до окреслення останніх як «концептів культури» [6:31]. Гендер як складний соціокультурний конструкт, що відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках статей, трактується в дослідженнях як певна модель відносин у певних соціальних інституціях [2]. Таким чином, поруч з соціально-демографічними та культурними характеристиками, гендер є одним з базових концептів соціальної структури суспільства.

Політичний дискурс є фактично однією з найагресивніших гендерних технологій, адже він не тільки відображає гендерні стереотипи, міцно зафіксовані у суспільстві та культурі, але й підсилює їх прагматичною спрямованістю на адресата в кореляції «влада – мова – особистість». Відповідно, у вивченні цієї кореляції в політичній сфері домінує прагматико лінгвістичний підхід, який дає змогу дослідити вербальну поведінку політичної особистості згідно з критерієм адекватної селекції лінгвістичних одиниць і силі їхнього впливу.

Екстралінгвістичними детермінантами цієї селекції в політичному дискурсі виступають ситуація, мета та мотиви спілкування. Ситуація, яка типово пов'язана із специфічними політичними подіями, має на меті керування суспільством на основі розповсюдження певної політичної ідеї з використанням мови в якості засобу впливу на особистість. Основними компонентами політичної комунікації виступають політик, як комунікант та відправник інформації, та особистість, як адресат та одержувач цієї інформації, а метою політичної комунікації є вплив на одержувача інформації аби прихилити адресата на свою політичну сферу та розповсюдити свої політичні переконання та погляди [7: 214]. З цією метою політики використовують політичну рекламу як спосіб переконання широкої аудиторії адресатів заради створення успішного іміджу політика. Дієвість політичної реклами як різновиду політичного дискурсу проявляється в її функціональності, а саме: комунікативній, соціальній та ідеологічній спрямованості та інформативності, а також гендерній амбівалентності адресної аудиторії.

Процес гендерної соціалізації індивіда відбувається через використання відповідних маркерів, які фіксують статеву належність індивіда та реалізують когнітивні категорії маскуліності й фемінності, які являють собою сукупність типових біологічних, емоційних, психічних, соціокультурних та психологічних характеристик певної особистості певної лінгвокультури [5:111]. Прагнучи в лаконічній чи розгорнутій формі донести до адресата суть політичної платформи партії, підтвердити чи послабити імідж політика, політичний дискурс стає ретранслятором певних символів та міфів, пов'язаних з архетипами людської свідомості.

Використання правильно підібраних гендерних маркерів і знання особливостей ведення політичного діалогу сприяє успішній реалізації мети політика щодо залучення нової аудиторії до ряду своїх прихильників та створення успішного політичного іміджу.

Сучасне суспільство переживає комплексні соціокультурні зміни, які стосуються усіх аспектів соціальних відносин, а саме – зміни нормативних гендерних моделей. Соціальні трансформації сучасного суспільства пов'язані з поширенням авангардних ідей про гендерні ідеали, чоловічі та жіночі цінності та образи. Саме тому, загальні гендерні характеристики текстів політичного англомовного дискурсу останнім часом відображають загальноєвропейські гендерні тенденції.

Розглянувши політичні тексти англійською мовою, спрямовані на чоловічу аудиторію, помічаємо ряд маркованих стереотипних ознак. Серед них — стереотип успішності та статусу чоловіків у суспільстві [1:90]. У друкованих політичних текстах ця норма реалізується через використання дієслів активного стану, що має свідчити про активну життєву позицію сильної частини людства. На лексичному рівні рельєфно ідентифікуються слова з семантикою унікальності, престижу, стабільності, послідовності [4: 38].

“Health care premiums went up 5.5 percent last year” (Barack Obama), “You and I are both paying ...”, “There are essentially private HMOs...” [8].

Традиційно для чоловіків передбачені певні образи-іміджі: 1) образ певного мисливця, здобувача та самця; 2) образ дбайливого батька та надійного господаря; 3) образ успішного, активного та розумного кар'єриста; 4) образ вірного товариша, члена гучних чоловічих компаній [3:236].

Формування відповідного чоловічого образу відбувається за допомогою відповідних маркерів маскуліності: на лексичному рівні рельєфно простежується семантика інстинктивної сфери, домінування підкресленого інтересу до суто чоловічих занять (полювання, рибальство, війна тощо). В синтаксисі превалюють короткі наказові пропозиції, що створюють ефект готовності до дії, виконання наказу, рішучості, часом жорстокості, яка межує з твердістю та упередженістю: *“...you don't – you don't get – you don't get time on the nightly news” (Barack Obama), “We cannot dictate to another sovereign nation what they can or cannot do...” (Joe Biden) “...we are now only about 120 days into the recovery package”, “The United Nations has started a process...”, “What we offered the prime minister, as well as the speaker, as well as the two vice presidents...” [9].*

Відповідно, гендерними маркерами маскуліності в політичному дискурсі виступають термінологічність, прагнення до максимальної точності номінації, вживання прикметників

оцінювального значення, а також абстрактних іменників: *"The chairman of the Joint Chiefs of Staff, the secretary of state, the secretary of defence, the national security adviser ..."*, *Barack Obama: "... brining peace and stability..."*, *"...collaboration based on honesty and sincerity..."*, *"inflation was actually negative..."*, *"...everything is a tax increase..."*, *"...if you have health insurance..."* [8].

Отже, політичний англомовний дискурс на сучасному етапі експлуатує і послідовно закріплює за чоловіками лінгвістичні характеристики домінування, лідерства, активності, публічності, раціональності та сили волі, а за жінкою закріплює образ нерішучості, пасивності, залежності, відсутності логічного мислення та прагнення до досягнень. Вибудовуються певні опозиції, які чітко простежується в мовній поведінці чоловіків та жінок в політичному інтерв'ю : 1) чоловіча активність – жіноча пасивність; 2) чоловічий раціоналізм – жіноча інтуїція; 3) чоловіча дієвість – жіноча експресивність.

На думку сучасних дослідників, жіночу мовну поведінку можна охарактеризувати як більш «гуманну», що проявляється в частому використанні емпатичних конструкцій, девіації від прямої відповіді, вживання лексики стилістично забарвленої, високого стилю та значної кількості ввічливих форм [5: 113].

Жіноча інтуїтивність та експресивність виражається в мовній поведінці використанням суттєвої кількості оцінювальних висловлювань, зокрема прикметників, префіксів інтенсифікаторів, конструкцій «прислівник+прикметник», де кожен з компонентів має оцінювальну модальність: *"Princess Diana: "They've been so force-fed with marital problems, whatever, whatever, whatever, that they are fed up"*, *"I was thick as a plank and people were using my bulimia as a coat ..."*, *"...there was a lot of anxiety going on within our four walls..."*, *"I'd like to be the queen of people's hearts..."* [10].

Фемінна емоційність, суб'єктивізм і схильність до перебільшення виражається в текстах політичного дискурсу питальними та риторичними реченнями, порівняльними зворотами й повторами, що насичує текст емотивністю й експресивністю: *"Condoleezza Rice: "And do I really want to pay the price of an Iranian nuclear weapon?"*, *"We can help. We can support. We can do a lot of things..."*, *"If by radical change people men is he drop that goal?"*, *"Before the war, before the war..."* [11].

Фемінно маркованими лексичними елементами політичного англомовного дискурсу, які демонструють опозицію «чоловіча дієвість – жіноча експресивність», виступають вигуки та окличні речення, які демонструють прагнення до образності й художності. Різноманітні зображальні засоби, метафори, алюзії та цитування, іронія, повтори, паралелізм також слугують емотивній диференціації жіночої мовної поведінки в політичному домені: *"Princess Diana: "I sit here with hope because there's a future ahead, a future for my husband, a future for myself and a future for the monarchy..."*, *"My husband said, "Go over to the other side and speak to them"*, *...and William said, "Mummy, I think you've been hurt..."*, *"Mmm..."*, *"Uh,uh..."*, *"Yup, we did"* [10].

Отже, гендерне маркування лексичних одиниць в сучасному політичному англомовному дискурсі відбувається завдяки диференціації соціальних стереотипів жінки-політика і чоловіка-політика, особливостей вербальної поведінки та комунікативних стратегій, а також екстралінгвістичними чинниками, які обумовлюють мовну ситуацію, мету комунікації і її спрямованість на адресата (аудиторію). Жіноче та чоловіче мовлення має як спільні, так і відмінні риси. Саме манера спілкування визначає гендерну маркованість мовної поведінки політичного діяча.

Так, наприклад, політичний англомовний дискурс на сучасному етапі експлуатує та послідовно закріплює за чоловіками лінгвістичні характеристики домінування, лідерства, активності, публічності, раціональності і сили волі, а за жінкою – закріплює образ нерішучості, пасивності, залежності, відсутності логічного мислення й прагнення до досягнень. Таким чином вибудовуються певні опозиції, які чітко простежується в мовній поведінці чоловіків та жінок. Гендерними маркерами маскулітності в політичному дискурсі виступають термінологічність, прагнення до максимальної точної номінації, вживання прикметників оцінювального значення, а також абстрактних іменників, що дозволяє визначити маскулітну мовну поведінку політика як «інструментальну». На лексичному рівні

рельєфно простежується семантика інстинктивної сфери, а в синтаксисі превалюють короткі наказові пропозиції, що створюють ефект готовності до дії, виконання наказу, рішучості.

Таким чином, сучасний політичний англомовний дискурс насичений гендерними образами і стереотипами, які, в свою чергу, транслюються із суспільної свідомості та накладаються на індивідуальні психологічні особливості комунікантів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. – С.88-90.
2. Гендер. Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%80>
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение/Г.П.Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С.217-237.
4. Кирилина А. В. Особенности и тенденции развития гендерных исследований в российской лингвистике / А. В. Кирилина // Гендер: язык, культура, коммуникация. – М.: МГЛУ, 2001. – С. 32-47.
5. Мельник Ю. П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці/Ю. П. Мельник // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – №45. – С.110-114.
6. Оксамитна С. М. Гендерні відносини крізь призму громадської думки в Україні і світі/ С. М. Оксамитна // Наукові записки НаукМА. – 2007. – Т. 19. Ч. 2. – С.311-317.
7. Самарина И. В. Прагмалінгвістическое исследование речевой деятельности политиков по коммуникативным стратегиям «Создание круга своих и круга чужих» / И. В. Самарина // Вестник СамГУ. – 2006. – №8 (48). – С.213-219.
8. ABC News, this week George Stephanopoulos's interview with president Barack Obama. September 20, 2009. [Електронний ресурс]/Режим доступу: <http://abcnews.go.com/ThisWeek/Politics/transcript-president-barack-obama/>
9. ABC News, this week George Stephanopoulos Goes Behind the Scenes with the Vice President Joe Biden in Iraq. Interview. July 5, 2009. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://abcnews.go.com/ThisWeek/Politics/Story?id=8002421&page=1/>
10. BBC / Panorama interview with the Princess of Wales, Broadcast in November 1995. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/politics97/diana/panorama/html>
11. The Secretary of State talks about the crises we face, and what we need to do. Interview by William Beaman and Conrad Kiechel. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.rd.com/your-america-inspiring-people-and-stories/interview-with-condoleezza-rice-/article28523-2.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Лівницька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, психологізм художньої літератури, художній переклад.

ЕКСПЛІЦИТНІ КВЕСИТИВИ У МЕЖАХ ДІАЛОГІЧНОЇ ЄДНОСТІ „ЗАПИТАННЯ-УХИЛЬНА ВІДПОВІДЬ”

Ірина МІСЯГІНА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті здійснюється аналіз експліцитних квеситивів, що спричиняють втілення стратегії ухильності. Визначаються та описуються основні тактики та способи ухильності, які були вжиті у відповідь на їх використання.

Ключові слова: комунікативна стратегія, ухильність, експліцитний квеситив, імпліцитний квеситив, діалогічна єдність, тактика, мовленнєвий акт.

The article analyses explicit quesitives which cause realization of hedging strategy. The main tactics and methods of hedging used in responds are defined and described.

Key words: communicative strategy, hedging, explicit quesitive, implicit quesitive, dialogical unity, tactics, communicative act.

Діалогічна єдність (ДЄ) слугує мінімальною елементарною одиницею діалогічної взаємодії як форми соціальної інтеракції [3]. **Об'єктом дослідження** у даній статті обрано діалогічну єдність „запитання – ухильна відповідь”, яка складається із двох реплік – ініціувальної репліки та репліки-реакції. Ініціувальною є репліка, що містить запит про надання інформації. Реплікою-реакцією є ухильна відповідь, тобто відповідь, у якій була реалізована комунікативна стратегія ухильності (КСУ).

Предметом дослідження є експліцитні квеситиви, що спричиняють реалізацію комунікативної стратегії ухильності у відповіді.

Метою дослідження є визначити відповідність між експліцитними квеситивами, що спричиняють втілення ухильності, та тактиками, які були вжиті у відповідь на їх використання.

Завданнями дослідження є дослідити експліцитні квеситиви, що спричиняють втілення ухильності, побудувати їх типологію та визначити основні тактики та способи ухильності.

Матеріалом для дослідження слугували близько 600 фрагментів англомовних текстів Британського національного корпусу (<http://corpus.byu.edu/bnc/x.asp>), а також 1000 діалогічних блоків, виокремлених методом суцільної вибірки із текстів сучасної англомовної художньої літератури.

На нерозривний зв'язок запитання та відповіді вказує П.В.Зернецький: „існує глобальний тип мовленнєвих дій адресанта такого роду, який неодмінно викликає появу у відповідь мовленнєвих дій адресата” [6: 14]. Такими мовленнєвими діями науковець називає мовленнєві акти із початковою інтенцією запитання.

У теорії мовленнєвих актів запитання виражається мовленнєвим актом (МА) квеситиву. Квеситив не має чіткого статусу в типології МА, оскільки окремі науковці не визнають його як окремий МА, а зараховують до класу директивів (наказів, прохань): ПРОСИТЬ (a, b, S) ПОВІДОМЛЯЄ (a, b, S) [4: 279-280; 7: 182].

Запитання, безперечно, необхідно виокремлювати в окремий МА, оскільки логічна форма запитання є не прохання, а запит про повідомлення інформації: ПИТАЄ (a, b, S), адже головним компонентом запитання є „бажання” знати, а не „бажання” вплинути на адресата таким чином, щоб змусити його зробити так, щоб ми знали [2: 260-261].

Квеситив має складовими елементами локутивний, ілокутивний та перлокутивний акти і спонукає адресата до відповіді, що заповнює когнітивний дефіцит мовця [1: 5]. Ілокутивний акт квеситиву характеризується ілокутивною силою запитання і відкритим пропозиційним змістом. Локутивний акт квеситиву відображений через граматичні (структура питального речення), лексичні (перформативні дієслова), просодичні (інтонація питального речення), графічні (питальний знак) засоби, кінеми (авторські коментарі), контекст [1: 5-6]. Перлокутивний ефект квеситиву перебуває в прагматичній залежності від МА репліки-реакції – ухильної відповіді.

Для виконання завдання, визначеного метою дослідження, суттєво розрізнити експліцитні (прямі) та імпліцитні (непрямі) квеситиви. Перші виражаються висловленнями, у яких ілокутивна сила квеситиву узгоджується із структурно-синтаксичними характеристиками висловлення. До других належать висловлення, структурно-синтаксичні характеристики яких не відповідають реальній ілокутивній силі квеситиву.

Типологія експліцитних квеситивів у межах діалогічної єдності „запитання – ухильна відповідь” здійснювалась на основі комунікативної класифікації ініціувальних реплік залежно від типу запитаної інформації [5], яка була доповнена, уточнена та пристосована до матеріалу цього дослідження:

1. Ініціювання власне інформації спрямоване на в'яснення певного невідомого компоненту ситуації. У результаті аналізу були виявлені, що у відповідь на ініціювання власне інформації реалізовувались усі тактики та способи в межах КСУ. Серед них найчастотнішим став спосіб вказівки на необґрунтованість запитання, а також способи уникнення коментування та апелювання до екстралінгвістичних факторів (тактика повного блокування інформації):

“What caused you to weep in the church?” “I...I really don't believe It's any of your business” (J. Deveraux A knight in shining armor, p. 41).

У цьому прикладі відповіддю мовця на ініціювання власне інформації є реалізація тактики повного блокування інформації, способу вказівки на необґрунтованість запитання.

2. Ініціювання підтвердження є запитанням адресанта про згоду адресата із пропозиційним змістом репліки. Результати аналізу показали, що у відповідь на ініціювання підтвердження реалізовувались усі тактики та способи в межах КСУ, а найчастотнішим став спосіб переходу до нової теми в межах тактики нерелевантності. Також досить поширеними виявились способи уникнення коментування в межах тактики повного блокування інформації та модифікації ілокутивної сили висловлення в межах тактики неадекватності:

“Has Kit shown you where the secret door at Bellwood is?” she asked. “Lord Kit,” he said emphatically, “is not your concern. Nor am I. Nor, for that matter, is my mother's household. Madam, you are not wanted here” (J. Deveraux. A knight in shining armor, p. 260).

У цьому прикладі у відповідь на ініціювання підтвердження мовець вказує на неавторизованість співрозмовника отримувати інформацію (реалізація тактики повного блокування інформації, спосіб вказівки на необґрунтованість запитання).

3. Ініціювання дозволу виражає запитання адресанта стосовно того, чи може адресант здійснити певну дію. Цей запит представлений тактиками повного блокування інформації (уникнення коментування, вказівка на необґрунтованість запитання) та неінформативності (введення інформативно недостатньої інформації):

“You mind telling me why you took that trip to New Orleans?” Sidney held up the morning’s news paper so the headline was fully exposed. “Why? Are you moonlighting as a reporter and need to file your next story? By the way, thanks for ruining my life” (D. Baldacci. Total control, p. 378).

На запитання співрозмовника мовець спочатку вказує на необґрунтованість запитання (*Why?*), а потім переходить до нової теми розмови (*By the way, thanks for ruining my life.*)

4. Ініціювання висловлення думки передбачає намагання адресанта отримати інформацію про погляди, судження, думки адресата щодо певного запитання. Це запитання представлене тактиками повного блокування інформації (мовчання, міміка, позиції тіла, визнання некомпетентності, уникнення коментування, апелювання до екстралінгвістичних факторів, вказівка на необґрунтованість запитання, відсилання до відомого), нерелевантності (продовження попередньої теми, перехід до нової теми, підміна теми), неадекватності (вказівка на спосіб сприйняття інформації, модифікація ілюктивної сили висловлень):

“So what did you think of your husband’s little video?” “I really haven’t given it much thought.” “Like hell you haven’t” (D. Baldacci. Total contro, p. 400).

Насправді адресант демонструє неможливість надати інформацію через неопрацьованість запитання (апелювання до екстралінгвістичних факторів), хоча слухач своєю реплікою (*“Like hell you haven’t”*) вказує на те, що реалізація КСУ виявилась неуспішною.

5. Ініціювання надання точнішої інформації вживається адресантом для уточнення змісту попередньої репліки адресата. Це запитання представлене тактиками повного блокування інформації (мовчання, жести, визнання некомпетентності, уникнення коментування, апелювання до екстралінгвістичних факторів, вказівка на необґрунтованість запитання), нерелевантності (продовження попередньої теми, розвиток цієї теми, підміна теми); неадекватності (модифікація ілюктивної сили висловлень); неінформативності (введення інформативно недостатньої інформації):

“It’s only a matter of time. I have a number of irons in the fire. And where’s a bait, there’s always hope.” “Meaning what?” “Meaning I’m done talking with you” (D. Baldacci. Saving Faith, p. 370).

Мовець уникає відповіді на запитання слухача через реалізацію тактики повного блокування інформації (спосіб уникнення коментування): *I’m done talking with you.*

6. Ініціювання висловлення бажання є запитом, у якому адресант запитує адресата про його бажання надати інформацію або здійснити певну дію. Ініціювання висловлення бажання пов’язане із тактиками повного блокування інформації (мовчання, апелювання до екстралінгвістичних факторів, вказівка на необґрунтованість запитання, визнання нерозуміння запитання), нерелевантності (розвиток даної теми) та неадекватності (накладання обмежень на інформацію, модифікація ілюктивної сили висловлень):

“Anything else you want to tell me?” Sidney hesitated for a moment as she thought back her conversation with Ed Page right before he was murdered. When her eyes came to rest on her tweed jacket lying over the chair, she almost jerked. The fact of the disk and her planned meeting with Jeff Fisher came rushing back to her. She swallowed and then reddened. “Not that I can think of. No” (D. Baldacci. Total control, p. 405).

У відповідь на намагання мовця змусити слухача надати інформацію останнім була реалізована тактика неадекватності (накладання обмежень на інформацію): *“Not that I can think of. No”* Про небажання співрозмовника надавати інформацію свідчить мова автора: *She swallowed and then reddened.*

7. Ініціювання висловлення наміру передбачає намагання адресанта дізнатися інформацію про плани та наміри адресата. У відповідь на ініціуювальну репліку були

реалізовані такі тактики: повного блокування інформації (мовчання, визнання некомпетентності, апелювання до екстралінгвістичних факторів, заборона ставити запитання, вказівка на необґрунтованість запитання, відсилання до відомого); нерелевантності (перехід до нової теми):

“If you would have told me, then it was your intention that I ask your father for you, was it not?” “Falon, it doesn’t matter now.” “It matters to me, woman,” he said with sudden fierceness (J. Lindse. Keeper of the heart, p.182).

Втілення КСУ у відповідь на ініціювання висловлення наміру відбулось через тактику повного блокування інформації (вказівка на необґрунтованість запитання).

8. Ініціювання висловлення можливості здійснюється тоді, коли мовець прагне отримати інформацію про можливість адресата здійснити певну дію. Це запитання отримало відповідну реакцію мовця в тактиках повного блокування інформації (мовчання, уникнення коментування, апелювання до екстралінгвістичних факторів), нерелевантності (перехід до нової теми, продовження попередньої теми, підміна теми) та неінформативності (введення загальновідомої інформації, введення інформативно недостатньої інформації):

“But can you?” Finn countered. His teeth snapped together. “You’re really reaching, aren’t you, Reily? Do you think you can throw the police off Deanna and onto me?” Fin lifted a brow. “I don’t believe you answered the question.” (N. Roberts. Private Scandals, p. 374).

Мовець ухилився від надання відповіді за допомогою втілення тактики нерелевантності (спосіб переходу до нової теми). Проте реалізація ухильності виявилась неуспішною, оскільки співрозмовник виявив намір мовця уникнути надання інформації (*I don’t believe you answered the question*).

9. Ініціювання інформації про компетентність співрозмовника є запитом, в яких мовець цікавиться знанням / незнанням адресатом відповіді. Це запитання представлене тактиками повного блокування інформації (мовчання, визнання некомпетентності, уникнення коментування, вказівка на необґрунтованість запитання, відсилання до відомого), нерелевантності (перехід до нової теми, продовження попередньої теми, розвиток цієї теми, підміна теми) та неадекватності (модифікація ілюквативної сили висловлення):

“How do you know that?” “Because –” Fran caught herself, looked quickly at her watch. “Gosh, what am I doing sitting around here talking I’ve got a hundred things” (N. Roberts. Private Scandals, p. 442).

Мовець ухилився від надання відповіді на ініціювання інформації про компетентність за допомогою втілення тактики нерелевантності (спосіб переходу до нової теми).

10. Ініціювання інформації про емоційний стан є запитом про емоційний стан та почуття мовця. У відповідь на нього були втілені тактики повного блокування інформації (мовчання, уникнення коментування, вказівка на необґрунтованість запитання), нерелевантності (перехід до нової теми) та неадекватності (вказівка на сприйняття інформації):

“And how does she feel about your being involved in the investigation?” Silence. “Doesn’t know,” Jenner concluded (N. Roberts Private Scandals, p. 419).

Приклад ілюструє втілення КСУ адресатом у відповідь на ініціювання адресантом інформації про його емоційний стан за допомогою тактики повного блокування інформації в заданому напрямку (спосіб мовчання).

11. Ініціювання висловлення ставлення до дійсності здійснюється тоді, коли мовець намагається дізнатись про ставлення слухача до об’єктивної реальності. Як результат, в умовах втілення КСУ були застосовані тактики повного блокування інформації (вказівка на необґрунтованість запитання та мовчання) та нерелевантності (перехід до нової теми):

“Many believe this,” the Fish Speaker said. “You do not believe it?” Hwi asked the question as the ramp rounded a final turn and opened into a small anteroom with an arched entrance only a few steps away. “The Lord Leto will receive you immediately,” the Fish Speaker said. She turned back up the ramp then, without speaking of her own belief (F. Herbert. God emperor of Dune, p. 229).

За допомогою переходу до нової теми мовець ухилився від надання інформації на запитання співрозмовника, у якому він спонукав мовця до висловлення свого ставлення до дійсності.

12. Ініціювання висловлення згоди передбачає намагання мовця дізнатися про згоду або незгоду слухача із висловленим твердженням. Цей тип запитання представлений тактикою неадекватності:

“Ah,” Vern mused. “The widow O’Malley is a mighty fine-looking woman, wouldn’t you agree?” Jackson felt Vern’s scrutiny but ignored it. Vividly remembering the surprising effect she had on him, he gave the older man a noncommittal shrug and studied the wanted posters on the far wall. “I suppose. Although white women never interested me much” (J. Bohander. Warrior Heart, p. 35).

У відповідь на ініціювання висловлення згоди мовець втілює КСУ за допомогою вказівки на спосіб отримання інформації, тобто інформує слухача про те, що інформація є суб’єктивною, недостовірною.

Таким чином, у результаті здійсненого аналізу було визначено експліцитні та імпліцитні МА квеситиву, що ініціюють реалізацію стратегії ухильності у відповіді. Експліцитні МА квеситиву були класифіковані на 12 груп на основі типу запитуваної інформації в межах ДС „запитання – ухильна відповідь”. Найчастотнішими тактиками, втіленими в результаті реалізації експліцитних МА квеситиву, виявились тактики повного блокування інформації та нерелевантності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безугла Л. Р. Исторична динаміка мовленнєвого акту квеситиву в німецькій та англійській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Л.Р. Безугла. – Х., 1998. – 18 с.
2. Вежбицка А. Речевые акты / А. Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике. Прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 251–275.
3. Вохрышева Е.В. Специфика и структура диалогических единств с идентифицирующим вопросом : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Е.В. Вохрышева – Л., 1990. – 16 с.
4. Гордон Д. Постулаты речевого общения / Д.Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 276–302.
5. Заикин Г.С. Семантика и прагматика диалогического единства „общий вопрос – ответ” в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Г.С. Заикин. – К., 1988. – 18 с.
6. Зернецкий П.В. Речевое общение на английском языке (коммуникативно – функциональный анализ дискурса). – К. : Лыбидь, 1992. – 140 с.
7. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – № 17. – С. 170–194.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Місягіна – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української та іноземних мов Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, соціолінгвістика, міжкультурна комунікація.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ОСВІТНІЙ СТАНДАРТ

Алла МІЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено аналізу тих екстралінгвальних чинників, які передували створенню індустрії лінгвістичних та перекладацьких послуг, зумовили створення нових спеціальностей «Технічний переклад» і «Локалізація програмних продуктів» та визначають освітній стандарт спеціальності «Переклад» у ФРН.

Ключові слова: глобалізація економіки, технічне редагування тексту, переклад, локалізація програмних продуктів.

The article is devoted to the analysis of the extra-linguistic factors, that preceded the creation of the industry of the linguistic and translation services, caused the creation of the new subjects «Technical Writing» and «Software Localization» and determine the educational standards for the subject «Translation» in Germany.

Key words: globalization of economy, technical writing, translation, software localization.

Закон про відповідальність виробника перед споживачем за збитки, нанесені останньому в результаті користування неякісним товаром, прийнятий 15.12.1993. р. (BGBl. I S. 2198), та проголошення єдиного Європейського економічного простору 01.01.1993 р. стали юридичною передумовою створення єдиного європейського стандарту якості для експортної продукції, який згодом став стрімко поширюватись за межі ЄС через глобалізацію економіки. На законодавчому рівні було прийнято ряд законів та норм, які визначають

вимоги щодо якості інструкцій із введення в експлуатацію та інструкцій з експлуатації на продукти згідно прийнятого стандарту. Цей стандарт чітко регламентує обсяг та зміст технічної документації, а також відповідальність виробника та імпортера. Технічна документація розглядається як один із факторів ризику для виробника та імпортера за умови, якщо у документах на продукт можливі ризики через його неправильну або необережну експлуатацію перераховані не в повному обсязі. Крім того, виробник зобов'язаний імпортеру, а також на вимогу контролюючим органам надавати декларацію виробника про відповідність (EG-Konformitätszeichen „CE“), яка юридично підтверджує відповідність продукції всім вимогам та нормам, перерахованим у стандарті.

Таким чином, Закон про відповідальність виробника перед споживачем та Декларація виробника про відповідність якості змінили статус технічної документації як такої. Із дескриптивного та інструктивного тексту, який описує функціональні характеристики продукту, особливості його введення в експлуатацію та правила експлуатації, технічна документація перетворилась на так званий «щасливий квиток», який забезпечує продукту вихід на ринок, з одного боку, та документ, який є підґрунтям для судових позовів, з іншого боку. Бажання виробників уникнути відповідальності та судових позовів через невідповідну якість технічної документації зумовило виникнення лінгвістичної індустрії, яка спеціалізується на створенні технічної документації.

Крім того, одним з пріоритетних напрямків політики ЄС є гарантування громадянам ЄС доступу до інформації рідною мовою. Тому, згідно Європейського стандарту виробник зобов'язаний надавати споживачеві технічну документацію на продукт національною мовою, а розширення ринків збуту в результаті глобалізації економіки також суттєво вплинуло на збільшення обсягів перекладу та зростання кількості мов-перекладу. Концерн BMW, наприклад, перекладає технічну документацію для споживачів та сервісних центрів 40 мовами. Ці фактори зумовили стрімке та динамічне зростання ринку перекладацьких послуг та перенесення стандартів та вимог до технічних текстів у галузь перекладу, а необхідність культурної адаптації фахового тексту та програмного продукту створила умови для виокремлення діяльності, пов'язаної з локалізацією, в окремий сектор послуг – локалізація програмного забезпечення. Згодом було створено єдині стандарти для сектора послуг в галузі перекладу та локалізації.

Так, для забезпечення якісного перекладу в серпні 2006 р. було прийнято норми DIN EN 15038 [http://en.wikipedia.org/wiki/EN_15038] для перекладачів (Freelancer) та фірм (Sprachdienstleister), які надають перекладацькі послуги. Ці норми офіційно прийняті в країнах Євросоюзу, Великобританії, Швейцарії та на Кіпрі. Пройти сертифікацію за власним бажанням можуть фірми з інших країн, які надають перекладацькі послуги й мають на меті стати рівноправними партнерами на міжнародному ринку перекладацьких послуг. Стандарт DIN EN 15038 унормовує такі аспекти перекладацької діяльності як стандартизація, уніфікація та гармонізація термінології, а також регламентує вимоги щодо людських (Human Resources) та технічних ресурсів (CAT-Tools: Content Management System, Translation Memory System, Desktop Publishing, Controlled-Language-Checker), організації процесу перекладу (Workflow) та контролю якості (Qualitätsmanagement), загальних умов договору на надання перекладацьких послуг та додаткових послуг. Основна ідея документа – створити єдину платформу для ефективної взаємодії постачальників перекладацьких послуг та споживачів з огляду на права та обов'язки сторін. Окремі пункти стандарту висвітлено в книзі Г. Герцога та Г. Мюльбауера "Норми для перекладачів та технічних авторів" [Herzog: 2007].

Стандарти в галузі локалізації програмних продуктів створюються спілкою LISA (Localization Industry Standards Association), а основна їх функція полягає в оптимізації процесу локалізації продуктів на мовному, програмному та технологічному рівнях [www.lisa.org].

Сучасні геополітичні та економічні реалії зумовили створення цілої індустрії лінгвістичних послуг, секрет успіху якої полягає у наступному:

1) технологічно-організований процес створення мультилінгвальної документації, який складається з певної послідовності чітко визначених процедур, орієнтованих на колективне виконання проекту (workflow), а саме: планування проекту; створення «чистого» тексту

мовою-оригіналу, що базується на послідовному вживанні унормованих термінів та послідовному дотриманні редакційних правил щодо стилістики тексту; його переклад із залученням носіїв рідної мови, редакційне корегування та редагування тексту й перекладу,

2) залучення сучасних систем створення термінологічних баз даних та ефективного управління ними (MultiTerm та ін.);

3) ефективне використання сучасних редакційних систем (xMetal, ArborText, FrameMaker та ін.), систем управління контентом (Content Management System) та інтегрованих систем перекладу (Translation Memory Systeme: MemoQ, DejaVu, Across, SDL, Star та ін.);

4) використання модулів машинного перекладу в інтегрованих системах перекладу (SDL BeGlobal та ін.);

5) використання систем контролю за дотриманням корпоративної мови (Controlled Language Checker: KANT, CLAT, Acrolinx та ін.).

Єдиним фактором сучасного технологічного процесу створення мультилінгвальної документації, який не підлягає комп'ютеризованому контролю, є людський чинник. Тому, замовники бажають бачити в особі сучасного перекладача фахівця, якому притаманні такі якості як вимогливість до себе, орієнтація на сучасні стандарти, компетентність відповідно до стандартів кваліфікаційних вимог, готовність та бажання працювати в команді, критичне мислення, почуття відповідальності, ініціативність та здатність приймати важливі рішення власноруч і головне вчасно виконувати роботу.

Сучасні комп'ютеризовані технології, організація процесу та вимоги до фахівця змусили академічні установи впровадити нові спеціальності «Технічний редактор» та «Локалізація програмних продуктів», а також адаптувати навчальні плани для спеціальності «Переклад» до сучасних вимог глобального суспільства.

Переклад як спеціальність пропонується ФРН лише у п'яти навчальних закладах, серед яких:

- університет Лейпциг (Universität Leipzig, Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie, Bachelorstudiengang «Translation», Master of Science «Clinical Research and Translation Medicine») [<http://www.uni-leipzig.de/~isuew/JOOMLA/>]

- університет Майнц (Universität Mainz (Germensheim), Bachelor «Sprache, Kultur, Translation», Master «Sprache, Kultur, Translation») [<http://www.fask.uni-mainz.de/>]

- університет Хайдельберг (Universität Heidelberg, Bachelor «Translation Studies for Information Technologie») [http://www.uni-heidelberg.de/studium/interesse/faecher/translation_study.html]

- університет Саарланд (Universität des Saarlandes, Bachelor «Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft sowie Translation» Schwerpunkt Literaturwissenschaft, Bachelor «Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft sowie Translation» Schwerpunkt Sprachwissenschaft Englisch-Französisch, Master «Translationswissenschaft / Übersetzen und Dolmetschen») [http://www.uni-heidelberg.de/studium/interesse/faecher/translation_study.html]

- ВНЗ у Маннхаймі (Bachelor «Translation Studies for Information Technologie») [http://www.uni-heidelberg.de/studium/interesse/faecher/translation_study.html]

Але тільки Інститут прикладної лінгвістики та перекладу лейпцизького університету акредитований за трьома рівнями якості, можливими в країнах ЄС:

1. Акредитація згідно вимог Болонської реформи

2. Членство в CIUTI (Conférence Internationale Permanente d'Instituts Universitaires de Traducteurs et Interprètes, frz. für *Internationale Konferenz der Universitätsinstitute für Dolmetscher und Übersetzer*), створеної за ініціативи університетів Хайдельберга, Сорбонни та Женеви у 1960 р. для забезпечення можливостей міжнародного обміну, гармонізації освіти в країнах Європи та покращення якості освіти в галузі перекладу. Членство в CIUTI [<http://www.ciuti.org/>] передбачає спеціалізацію в галузі перекладу та високі освітні стандарти ВУЗу з огляду на сучасні вимоги ринку, технічне забезпечення ВУЗу та відповідність професорсько-викладацького складу.

3. Печатка якості ЕМТ (Europäischer Master „Übersetzen“) з 2009 р., яку можуть отримувати навчальні заклади, що спеціалізуються на підготовці перекладачів на

мастерських програмах за умови, якщо вони відповідають стандартам EU DGT (Directorate-General for Translation) [http://ec.europa.eu/dgs/translation/index_en.htm].

Навчальний план підготовки перекладачів Інституту прикладної лінгвістики університету Лейпцига складається з таких основних модулів:

1. Знання мов:

- Іноземні мови (3 іноземні мови за вибором)

2. Загальне мовознавство

- Контрастивний аналіз текстів
- Текст та текстуальність
- Лексикологія
- Лексикографія

3. Загальні та спеціальні проблеми термінознавства

- Вступ до термінознавства

4. Лінгвістика фахового тексту

- Фахова комунікація
- Стилїстика фахового тексту
- Редагування фахового тексту
- Технічне редагування тексту

5. Усний та письмовий переклад

- Моделі та методи перекладознавства
- Проблеми та методи перекладознавства
- Лінгвістичні аспекти перекладу
- Усний переклад
- Письмовий переклад

6. Переклад фахового тексту

- Моделі та методи фахового перекладу
- Проблеми та методи фахового перекладу
- Контрастивна фахова комунікація
- Спеціальні проблеми фахового перекладу

7. Культурологія

- Міжкультурна комунікація
- Мова і культура

8. Термінознавство та лінгвістичні технології

- Аудіовізуальний переклад
- Лінгвістичні технології

Спеціальність «Технічний редактор» скерована на підготовку фахівців, які пишуть тексти технічної документації відповідно встановлених міжнародних стандартів, специфіки галузі та фаху. Підготовку технічних редакторів різної спеціалізації у ФРН покладено на:

- ВНЗ з прикладної лінгвістики у м. Мюнхен (Hochschule für Angewandte Sprachen, München, Bachelorstudiengang „Mehrsprachige Technische Redaktion“) [<http://www.sdi-muenchen.de/hochschule/info/studienberatung/>]

- ВНЗ Мерсенбург (Technische Redaktion und E-Learning Bachelor) (Technische Redaktion und Wissenskommunikation Bachelor of Engineering, Hochschule Mersenburg) [<http://www.hs-merseburg.de/studieren/studiengaenge/bachelorstudiengaenge/#c5335>]

- ВНЗ Зюдвестфален (Technische Redaktion und Projektmanagement; Bachelor; FH Südwestfalen, Soest) [http://www4.fh-swf.de/de/home/studieninteressierte/studienangebote/stg_so/trp/index.php]

- Технічний ВНЗ Міттельхессен (Technische Redaktion und multimediale Dokumentation, Master of Arts, Technische FH Mittelhessen, Gießen) [<http://trmd.fh-giessen.de/>]

- ВНЗ Карлсруе (Technische Redaktion, Bachelor und Master, Hochschule Karlsruhe) [<http://www.hs-karlsruhe.de/>].

Через неможливість комплексного аналізу всіх навчальних планів зупинимось коротко на загальному огляді дисциплін, які пропонуються у зазначених ВНЗ:

9. Лінгвістичні дисципліни:

- Іноземні мови (2 іноземні мови за вибором)
- Створення документації
- Технологія пошуку та збору інформації
- Технологія створення технічного тексту
- Технологія створення контенту

10. Економічні дисципліни

- Міжнародний маркетинг
- Глобалізація та інтернаціоналізація економіки
- Ефективний менеджмент та економіка
- Менеджмент в умовах глобального суспільства

11. Технічні дисципліни:

- Математика
- Основи ЕОД
- Техніка
- Програмні продукти та архітектура програмних продуктів
- Бази даних, структура баз даних та створення баз даних
- Інтернет технології
- Електронна документація
- Редакційні системи
- Технологія створення інформації
- Інформаційні системи
- Мультимедійні технології
- Технологія створення нових медіа
- Архітектура інформації
- Системи та технологія управління контентом

Спеціальність «**Локалізація програмних продуктів**» із можливістю здобути диплом бакалавра та/або мастера пропонується у ВНЗ Анхальт, м. Кьотен, ФРН (Hochschule Anhalt, Köthen, Bachelor- und Masterstudiengang „Lokalisierung“) [<http://www.hs-anhalt.de/nc/studium/service-fuer-studierende/allgemeine-studienberatung.html>]. Серед головних навчальних модулів, які пропонуються в межах навчальної програми можна назвати наступні:

1. Лінгвістичні дисципліни:

- Іноземні мови (2 іноземні мови за вибором)
- Граматика (іноземні мови)
- Переклад фахового тексту
- Лінгвістика фахового тексту
- Норми для створення технічної документації (рідною мовою)
- Норми для створення технічної документації (іноземною мовою)
- Міжкультурна комунікація для ділового спілкування
- Література та бази знань
- Локалізація технічної документації
- Термінознавство, термінологічна діяльність
- Технічне редагування тексту
- Машинний переклад
- Технічний переклад

2. Економічні дисципліни

- Економіка підприємства
- Маркетинг та міжнародний маркетинг

3. Технічні дисципліни:

- Термінологічна діяльність та управління термінологічними базами даних
- Електронна лексикографія та термінографія
- Технічне редагування тексту (Controlled Language Checker)
- Технічний переклад
- Машинний переклад
- Менеджмент проектами в процесі перекладу і локалізації та контроль якості
- Технологія локалізації програмного продукту, програмні продукти для локалізації
- Основи інформатики, концепції та парадигми програмування
- Операційні системи, програмування, створення програмних продуктів
- Системи баз даних та управління базами даних
- XML та сучасні технології (термінологічні бази даних, редакційні системи та інтегровані системи перекладу)
 - Структури даних та файли обміну даними
 - Концепція та архітектура сучасних медіа-систем
 - Людино-машинний діалог
 - Візуалізація технічних продуктів
 - Дистанційна освіта та технологія створення навчальних платформ

Навчальні плани спеціальності «Переклад» українських ВНЗ суттєво відрізняються від європейських через відсутність у них ключових для сучасного періоду дисциплін блоку «Лінгвістичні технології» та «Міжкультурна комунікація», а також через недостатній обсяг навчальних дисциплін, пов'язаних з вивченням лінгвістики фахового тексту, термінологічної діяльності та фахового перекладу. З огляду на це, робимо висновок про необхідність внесення змін до навчальних планів спеціальності «Переклад» в Україні з метою їх гармонізації з навчальними планами провідних європейських університетів, а саме: включити у навчальні плани такі дисципліни як: «Термінознавство та термінотворення», «Міжкультурна комунікація», «Лінгвістика фахового тексту», «Термінологічна діяльність: створення та управління термінологічними базами даних, екстракція термінології, консистентність термінології», «Моделі, методи та проблеми фахового перекладу», «Культурний компонент технічного тексту», «Аудіовізуальний переклад», «Інтегровані системи перекладу», «Менеджмент проектами в процесі створення мультимедіальної технічної документації й локалізації програмних продуктів», «Сучасні редакційні системи: FrameMaker, Content Management Systeme» «Технологія локалізації програмного продукту, програмні продукти локалізації», «Бази даних, структури баз даних та управління базами даних», «Основи інформатики, концепції та парадигми програмування», «Мова розмітки HTML», «XML та сучасні технології перекладу», «Інформаційні моделі та технологія створення контенту», «Візуалізація технічних продуктів», «Дисципліна за вибором (спеціалізація): економіка та маркетинг / юриспруденція та міжнародне право / ехіка та механіка / медіа-системи та інформаційні технології / медицина та фармакологія тощо». Через міждисциплінарність сучасної спеціальності «Переклад» слушним видається також реорганізація кафедр з підготовки перекладачів та зміна їх назви на «Кафедра перекладу та прикладної лінгвістики» за західним зразком, напр.: університет Лейпциг, інститут прикладної лінгвістики та перекладу.

Такі зміни є необхідною передумовою якісної підготовки перекладачів в Україні, які здатні конкурувати з іноземними колегами на глобальному ринку праці, а також гармонізації національних освітніх стандартів до сучасних європейських стандартів, що є обов'язком України згідно умов Болонської реформи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Die Beschlussfassungsverfahren der EU. – Режим доступу : http://europa.eu/scadplus/constitution/doublemajority_de.htm
2. Gesetz über die Haftung für fehlerhafte Produkt. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/prodhafgt/gesamt.pdf>
3. Herzog G. Normen für Übersetzer und technische Autoren / Holger Mühlbauer ; Gottfried Herzog. – 2., überarb. u. erw. Aufl. – Berlin ; Wien ; Zürich : Beuth , 2007. – 484 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Міщенко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, докторантка Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. *Наукові інтереси:* переклад та прикладна лінгвістика.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ВВІЧЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЖАНРУ СІМЕЙНОЇ ВЕЧЕРІ)

Ірина ОСОВСЬКА (Чернівці, Україна)

Стаття присвячена аналізу особливостей реалізації категорії ввічливості в парентальному німецькомовному дискурсі, досліджених у межах жанру сімейної вечері.

Ключові слова: парентальний дискурс, категорія ввічливості, мовленнєвий жанр.

The article is dedicated to investigation of the category 'politeness' realized in German parental discourse through family supper genre.

Key words: parental discourse, communicative act, communicative genre.

Сімейний дискурс як невід'ємний елемент соціального життя, найбільш специфічно презентує ментальність та визначається як комунікація споріднених сімейними зв'язками осіб, якій притаманні: іррелевантність офіційної регламентації комунікативної поведінки, відсутність жорсткого сценарію комунікації, часової і протокольної регламентованості, порядку передачі комунікативних ходів, залежна від статі, віку та різновиду сімейної одиниці статусно-рольова конфігурація [1; 2]. Одним із типів сімейного дискурсу, її складовим пластом є парентальний дискурс, що презентує всю множину різновидів спілкування між батьками та дітьми (нащадками), обумовленого соціальними функціями партнерів та лише частково регламентованого за змістом формою. В парентальному дискурсі йдеться про кілька координуючих цілей – виховання нащадка, соціалізацію нового члена суспільства, (усвідомлене/несвідоме) передавання йому соціальних цінностей та норм поведінки, знань, вмінь та навичок, як у вербальній так і у невербальній формах, тобто формування світогляду дитини. Досягнення мети спілкування реалізується за допомогою певних стратегій – творчої поетапної реалізації комунікативного плану побудови власної мовленнєвої поведінки для досягнення глобальної мовної або немовної мети в мовленнєвій події.

Категорія ввічливості є одним з ядерних дискурсотвірних компонентів кооперативно спрямованого парентального дискурсу. Батьки як ініціатори дотримання кооперативних принципів, норм та конвенцій спілкування (тактовності, уваги до партнера, схвалення тощо) забезпечують дієвість дискурсу завдяки мітигованій дискурсивній стратегії або формують підґрунтя для гнучких дискурсивних стратегій, які дають можливість обирати між дотриманням принципів, норм та конвенцій спілкування і їх свідомим порушенням [5: 51]. Виховні заходи щодо негативної (з точки зору батьків) поведінки дітей теж мають непряму пом'якшену форму. Мовці адаптують те, що і як вони говорять, до своєї соціальної ролі й до ролей інших учасників спілкування [10].

Говорячи про ввічливість як баланс між множиною можливостей вираження, закодованих в певній мові, та прагматично наявних засобів, слід, насамперед, згадати і до цього часу найвпливовішу модель Браун-Левінсона [9], які, виходячи з основного завдання ввічливості згладжувати потенційну агресію соціальної інтеракції та забезпечувати цим соціальну гармонію, диференціювали два типи загрози для іміджу мовця: загрозу його автономії (негативний імідж) та усвідомлення бажання поваги та уваги від інших (позитивний імідж).

Ввічливість є складовою інтерактивного дискурсу та відрізняє його від трансактивного дискурсу (в термінах Браун, Юла [8]). Перший спрямований на створення та підтримку гармонії в спілкуванні (надаючи перевагу принципу ввічливості перед принципом кооперації), другий, навпаки, концентрується на оптимальній передачі інформації за принципом кооперації (нехтуючи принципом ввічливості). З цієї точки зору під ввічливістю можна розуміти множину соціальних практик певної культури, прийнятих в суспільстві для

створення та підтримки комунікативної гармонії. Ці соціальні практики охоплюють як мінімізацію загрози іміджу, так і ті дискурсивні процеси, в яких беруть участь обидва актанти – як, наприклад, процедуру зміни мовців.

Виходячи з типології ввічливості за стилістичним принципом (Т.В. Ларіна), яка узгоджується з положенням про «шкалювання явища ввічливості» [4: 280], та підтримуючи думку про наявність високого, середнього та низького рівня ввічливості, вважаємо адекватним для сімейного спілкування взагалі та сімейної бесіди зокрема середній (нейтральний, що реалізується через звичайні автоматично продюзовані клішовані формули ввічливості) або низький рівень ввічливості (неформальний, характерний для розмовно-фамільярного стилю мовлення).

Розглядати ввічливість можна як на макрорівні – беручи до уваги культурну різноманітність системи ввічливості в порівнянні з глобальними особливостями вживання мови в соціальних контекстах, так і на мікрорівні – аналізуючи певну мовну подію (жанр, ситуацію). Зазначимо, що під жанром розуміємо одиницю мовлення як системно організованої репрезентації мови, дискурсивний інваріант, що характеризується певним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями [6: 356].

Обравши один з найтиповіших жанрів в сімейному спілкуванні німців – сімейну вечерю [7: 148], ми поставили за мету продемонструвати як культурно-зумовлені особливості її протікання, так і особливості реалізації в ній категорії ввічливості. Матеріалом дослідження виступали діалоги з німецькомовних художніх фільмів та анкетування німецькомовних респондентів.

Німецька сімейна вечеря є особливим типом події зі специфічними правилами, вона характеризується жвавим процесом спілкування (а не мовчання, як, до прикладу, українська – *Більше їж, менше говори*, чи російська – *Когда я ем, я глух и нем.*), оскільки батьки усвідомлюють її об'єднавчий аспект. Німецькомовні респонденти вважають її спільним часом (*gemeinsame Zeit, Zeit des Zusammenseins*), можливістю обговорити те, що хвилює (*Möglichkeit, über alles zu sprechen, was jeder gerade auf dem Herzen hat*). Суть такого спілкування полягає не в обміні інформацією (трансакції), а в розбудові стосунків (інтерації), в підтримці групового МИ-почуття (від навчання манерам - *die Kinder lernen, wie man ordentlich isst* - до непрямой прагматичної соціалізації в усіх дискурсивних просторах, як наприклад, виборі теми, стилю розповіді, дотримання норм спілкування). Вони здійснюють подвійну функцію товариськості та соціалізації і цим відрізняються від звичайного спілкування.

Полігенеративні зустрічі (якими по суті є сімейні вечері), зумовлені інструментальними рамками безпосередніх потреб (харчуванням як таким), представлені множиною тем: від родинних новин до шкільних подій, планування вільного часу, обговорення сусідів, дискутування актуальних подій, і все з єдиною метою - підтримки гармонійного спілкування. Всі члени родини поділяють як загальну тематичну структуру розмови, так і правила ввічливості, що визначають структурні рамкові переходи.

Слід зазначити, що при всій демократичності сімейної вечері вона підпорядкована специфічній конфігурації соціальної диференціації, а певні параметри є наслідком полігенеративності цієї події. Сімейна вечеря позначена віково-статусною асиметрією при одночасній наявності пресупозицій граничної приватності та близькості учасників.

Отже, безпосередність в сімейному дискурсі характеризується: високим рівнем близькості членів сім'ї, неформальним характером події, асиметричними стосунками та рольовим статусом, соціалізаційною метою та ситуативною необхідністю вимог як мовних дій. Безпосередність, прямота в сімейному дискурсі є нормою і не вважається іміджонебезпечною.

Спілкування в німецькій сім'ї не позбавлено врахування сучасного концепту незалежного й автономного Я. Щоб зберегти ввічливість за вечерею батьки повинні утримувати баланс між протирічними потребами - автономністю дитячої особистості (негативним іміджем дитини) та вираженням емоційної участі (підтримкою позитивного іміджу).

Першим висновком із аналізу мовного матеріалу є переважання непрямих над прямими актами. Німці надають перевагу формулам типу *Könntest du mir bitte Salz reichen* над *Reich mir bitte Salz*. Наявні в меншій кількості прямі акти теж не сприймаються як неввічливі, скоріше як нейтральні на шкалі ввічливості.

Основними типами мовних дій в сімейній вечері є непрямі директиви (*Könntest du bitte ... reichen? Wir essen Salat nicht mit den Fingern!*) комісиви (*Hättest du nicht gern noch Kartoffeln?*) та експресиви (*Das ist köstlich/ lecker! Das schmeckt ja!*)

В ході розмови дітей навчають нормам формулювання ввічливих прохань (на вимогу дитини *Fleisch!* конвенційною клішованою відповіддю є рогатив *Wie sagt man, mein Schatz?*)

Помітною особливістю сімейної вечері є мітигація, до якої вдаються батьки, замінюючи нейтральні прямі форми контролю, які є унормованими в неформальному спілкуванні, на ввічливі пом'якшені форми, що виражають, окрім іншого, й емоційний зв'язок.

Як показує матеріал та свідчать респонденти, нетиповими для сімейного спілкування взагалі є занадто високий ступінь емотивності висловлень та частотність зменшувально-пестливих форм імен. Нетиповою є фраза **Sabinchen, mein Liebling, komm und setz dich ein bißchen näher her, ja*, що підкреслює взаємозв'язок та демонструє турботу про позитивний імідж. Натомість німецька лінгвокультура створює рамки для підкреслення негативного іміджу, наголошуючи на значенні особистого простору та надаючи перевагу конвенційним непрямим формам перед мітигованими прямими. Типовою вимогою/проханням до дитини є кліше *Danny, könntest du mir beim Tragen helfen?*, що демонструє заміну прямих форм конвенційними непрямыми для підтримки негативного «обличчя».

Турбота про «збереження позитивного іміджу» співрозмовника через прояви підвищеної уваги, симпатії, інтересу, конкурує з важливістю визнання недоторканості його особистісної території, тому використання мовленнєвих та немовних актів, що загрожують «негативному іміджу» адресата, відзначається низькою частотністю. Натомість перевага надається стратегіям негативної ввічливості, спрямованих на пом'якшення чи уникання актів, що не враховують потреби «негативного іміджу» адресата.

Основним комунікативним жанром в сімейній вечері є нарративна розповідь: члени родини розповідають про події дня, історії з минулого, побачене чи почуте. Нарративні процедури презентують три нарративні площини: розповідання (відтворення змісту «тут і зараз»), історію (фабула і сюжет розказаного тексту, пережите в реальному житті та нарративно трансформоване), оповідача (особу, що розповідає та часто сама є протагоністом історії).

Отримання права на розповідь (зміна мовця) відбувається як вмонтуванням мотиву до розповіді в контекст розмови (*Es gibt ja einen Witz über ...*), так і підготовкою слухачів до сприймання наступної розповіді (*Weißt du, dass dein Vater etwas ganz besonderes ist?*). Перший тип свідчить про підсвідоме бажання мовця інсталювати розповідь в дискурсивний контекст, другий – про інтерактивно спрямоване прагнення підкреслити важливість участі особи в дискурсі.

Залежно від того, на якій нарративній площині концентруються слухачі, можливими є різні реакції на висловлене мовцем прагнення вступу в комунікацію. При концентрації на площині розповідання санкціональною реакцією на *Es gibt ja einen Witz über einen Mann, der Bauchtanz lernen wollte, okay?* є санкціональне *Okey/Ja/Na*, яке дозволяє мовцю продовжити розповідь. При концентруванні на площині розказаного (самій історії) слухачі підтримують свою роль питаннями щодо змісту типу *Was meinst du damit (,wenn du...)?* Іншими сигналами хезитації з боку слухачів є *hmm, aha, ja, richtig, okay, wirklich? echt? Gut, um Himmels willen* тощо. Важливою особливістю сімейної вечері вважаємо монологічність нарративних розповідей, в яких мовцю надається можливість висловитися з мінімальною вірогідністю перебивання. Всі питання (*Übrigens, wie geht's den Mayers?*) та коментарі до розповіді (*Ich hab die immer gern gehabt*) здійснюються слухачами переважно після її завершення.

Слід підкреслити ритуалізованість жанру сімейної розповіді, що починається з кліше типу *Wie war dein Tag? Erzähl, wie war's denn heute so?* (підтверджується засвідченим респондентами питанням дитини *Wem soll ich erzählen, wie mein Tag war?*) Ритуалізованість забезпечується й клішованими завершальними висловленнями типу *Klingt ganz so, als hättest*

du einen schönen Tag verbracht, Melanie. та маркерами передачі ходу типу *Und, Kay, was hast du eigentlich heute gemacht/hast du was zu erzählen?*

Важливо відмітити релевантність всіх максим Г.Грайса [3] для жанру сімейної вечери: максимуму відносності (*Sprechen wir darüber lieber nicht beim Essen*), кількості (*Das haben wir bereits gehört*), якості (*Bist du sicher?*), модальності (*Das ist nicht sehr klar. Das ist nicht offensichtlich/fraglich.*).

Аналіз способів функціонування категорії ввічливості в жанрі сімейної бесіди дозволив стверджувати про наявність в німецькому сімейному дискурсі великого арсеналу метакомунікативних засобів для прояву нехай і презентую чого, насамперед, негативний імідж, проте ввічливого ставлення до співрозмовника. Експліцитно вони представлені множиною лексико-граматичних засобів, вживанням:

- прикметників та прислівників з позитивною семою *schön, wunderschön, herrlich, toll, gut, super* в фактичній комунікації (*Herzlichen Dank!*) та в аксіологічних формулах (*Das find ich toll. Super lecker!*)

- прислівників *sehr, oftmals, so, wirklich, jedenfalls, recht, ganz* та займенника *viel* як інтенсифікаторів в формулах подяки: *Danke sehr!, Ich bin dir so dankbar!, Recht vielen Dank!*

- модальних дієслів як мітигаторів пропозиції, прохання, запрошення, вибачення, поради, наказу: *Darf ich was sagen?, Kannst du herkommen?, Du möchtest das bitte unterschreiben., Du solltest erstmal mich fragen und dann tun!*,

- часток *mal, doch, ja* в спонукальних висловленнях: *Nimm doch noch ein bisschen Salat!, Aber frag doch mal den Papa!*

- клішованого маркера ввічливості *bitte* в складі прохання та вибачення: *Entschuldige bitte! Gabi, bring mir bitte ein Messer! Komm bitte her!*,

- контактних і дистантних звертань по зменшувальному імені, прізвиську або типовому звертанню (*Liebster, Schatz, Maus* тощо): *Hallo, Sinalko!, Tag, Liebster! Darf ich dich bitten, Schatz?*

- лексико-синтаксичної питальної кон'юнктивної конструкції в непрямих директивах та комісивах *Wie wäre es, (wenn) ... : Wie wäre es mit Kartoffelsalat und einer Frikadelle? Wie wäre es, wenn wir zusammen was singen?*

- імперативних формул *Laß mich / uns (zusammen) ...*, що підкреслюють групову ідентифікацію: *Laß uns jetzt überlegen, was wir am Wochenende machen?*

- неозначено-особового оформлення директивів: *Was sagt man beim Essen?, Soll man jetzt so rumschreiben?*

- сталих директивних лексико-синтаксичних конструкцій *Sei so nett / gut, Wenn es dir nichts ausmacht / Tu mir den Gefallen; Es wäre lieb, wenn du ...; Sei so nett, fahr jetzt zur Oma, bitte! Würde es dir etwas ausmachen, die Zigarette aus dem Mund zu nehmen.*

- вставних дієслів *glauben, denken, meinen* у складі директивів: *Ich glaube, du solltest endlich mal mit Dummheiten aufhören und mit dem Studium anfangen, Abi steht doch vor der Tür.*

- підсумовуючих формативів *ja, oder, ne, wa* у складі комісивів: *Wir essen jetzt doch, oder? Nächstes Mal reden wir weiter, ja?*

Експліцитні клішовані формули мають подвійне значення в німецькій лінгвокультурі: вони свідчать як про високий рівень повсякденної побутової ввічливості, так і про семантичну спустошеність та надмірну ритуалізованість, формальність, тобто реалізацію низького чи нейтрального рівня ввічливості.

Стратегічно превалювання негативної ввічливості виявляється в пом'якшенні комунікативних девіацій в сімейному спілкуванні німців. Розглянувши стратегічну специфіку сімейної бесіди, можемо зафіксувати як стратегії позитивної (прояв уваги, симпатії, турботи, маркування групової ідентифікації, пропонування спільних дій, аргументації), так і стратегії негативної ввічливості (індиректності висловлень, імперсоналізації, ввічливого песимізму). Перша фіксується, як правило, в експресивах, друга – в директивах та комісивах. В експресивах симпатія та увага до співрозмовника демонструються рогативами (*Na, wie war's heute? Was macht deine Hausaufgabe in Mathe?*), інтерес до мовця непрямо інтенсифікується прикметниками та прислівниками (*Tut mir*

wirklich leid, Mausi), групова ідентифікація маркується звертаннями та узагальнювачами (*Die Meyers geben nie nach, wir werden kämpfen*). Директиви демонструють:

- індиректність, марковану кон'юнктивом, модальними дієсловами, питальними реченнями, клішованими конструкціями лексико-граматичної наповненості: *Könnte ich dein Auto morgen vormittags haben? Darf ich, Mama?; Ich glaube, daß du Hilfe brauchst.*

- імперсоналізацію через неозначено-особові та пасивні конструкції: *In dieser Situation man bräuchte Beistand, Liebster;*

- семантичну мінімізацію через мітигативні квантифікатори *etwas, ein bißchen, ein (klein) wenig, ein paar*, денотативні диминутиви *ein Gläschen, ein Stückchen: Kannst du mir noch ein Stückchen Brot bringen?*

- групову ідентифікацію через контактні звертання: *Mama Hase, was gibt's zum Essen?*

- мотивування через аргументацію: *Geh mit, der ist ein braver Kerl, du wirst nicht langweilen! Na ja, langweilig – wer in der Bibliothek arbeitet, wird zum Professor.*

Підсумовуючи, можна стверджувати, що німецька сімейна комунікація в загальному та інтегральний жанр сімейної вечері зокрема демонструють спектр як експліцитних форм, так і імпліцитних стратегічних установок, як конвенційних клішованих формул, так і індивідуальних ситуативних проявів, в багатьох випадках настільки пов'язаних та взаємообумовлених, що дозволяє вважати їх дискурсотвірним комплексним феноменом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисова И.Н. Русский разговорный диалог: структура и динамика / И.Н. Борисова. – М.: КомКнига, 2005. – 320 с.
2. Бігари А.А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / А.А. Бігари; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 21 с.
3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: 1985. – Вып. 16. – С. 217-237.
4. Земская Е. А. Категория вежливости: общие вопросы – национально-культурная специфика русского языка / Е. А. Земская // Zeitschrift für slavische Philologie. Band LVI (1997). Heft 2. – С. 271–301.
5. Пушкин А.А. Прагмалингвистические характеристики дискурса личности / А.А. Пушкин // Личностные аспекты языкового общения: межвуз. сб. науч. тр. – Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1989. – С. 45–54.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
7. Althaus H-J., Mog P. Lebensstile in der Bundesrepublik Deutschland. In: P.Mog (Hrsg). Die Deutschen in ihrer Welt. Tübinger Modell einer integrativen Landeskunde. – Langenscheidt, 1996. – S. 111–153.
8. Brown G. Yule G. Discourse Analysis. – Cambridge University Press, 1983. – 288 p.
9. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
10. Dijk T.A. van. Discourse as Interaction in Society / T.A. van Dijk // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London: Sage Publications Ltd, 2000. – Vol. 2. – P. 1–37.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Осовська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: дискурсологія, лінгвістична прагматика, граматики.

ПОНЯТТЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ЧЕННЕЛІНГ-ДИСКУРСІ

Тетяна ПЕТРИК (Львів, Україна)

У статті виявляються і описуються особливості мовної особистості адресанта у ченнелінг-дискурсі, подається поетапна характеристика процесу ченнелінга, а також опис ступеню взаємодії адресанта та медіатора (ченнелера) на кожному з етапів ченнелінга. На матеріалі ченнелінга Крайона обґрунтовується твердження, що ченнелінг є процесом синтезу мисленнєво-мовленнєвої діяльності адресанта та ченнелера.

Ключові слова: ченнелінг, ченнелер, дискурс, адресант, мовна особистість, концепт, концептосфера, смислопакет, мислеобраз, лакуна.

The article reveals and describes the peculiarities of language personality of the addresser in channeling discourse. It presents the stage characteristics of the channeling process and describes the degree of correlation between the addresser and the mediator (channeler) at each of the stages. On the basis of Kryon channeling the article postulates that channeling is the synthesis of the mental and speech activity of the addresser and the channeler.

Key words: channeling, channeler, discourse, addresser, language personality, concept, conceptual sphere, thought package, mental picture, lacuna.

Антропоцентризм як наріжний камінь провідних наукових парадигм кінця ХХ – початку ХХІ століття зумовив виникнення міждисциплінарних досліджень, у яких лінгвістичні студії

виступають одним із рівноправних акцентів та спрямовані на вивчення різноаспектних проявів феномену людини через природні мови. Таким чином, мова, синтагматичні та парадигматичні параметри її системи, задіяні у процесі когнітивної діяльності людини, сам процес когніції за посередництва мови та результати цієї діяльності, виражені мовними засобами, і є об'єктом та предметом пошуків у лінгвістиці сьогодення.

Поняття мовної особистості є одним із ключових моментів у дослідженнях такого напрямку, оскільки саме людина як джерело породження мовлення та його реципієнт є активним творчим учасником процесу комунікації, вступає у різного виду діалоги і за допомогою мови передає свій концептуальний образ світу. Отже, дослідження, пропонуване у даній статті, є **актуальним**, оскільки торкається таких базових компонентів комунікативного процесу як мовець та канал передачі. **Новизна** дослідження полягає у тому, що вперше воно здійснюється на матеріалі текстів сучасного ченнелінга і, певною мірою, розкриває типові особливості ченнелінг-дискурсу, який вперше знаходиться у фокусі лінгвістичних досліджень. **Об'єктом** дослідження виступає мовленнєва поведінка вищої духовної сутності, **предметом** – лінгвістичні засоби репрезентації мовної особистості цієї сутності.

Останнім часом гуманітарні науки, філософія, культурологія, лінгвістика та лінгвокультурологія зокрема, зосередились на більш повному вивченні природи, внутрішнього світу та менталітету людини. Але об'єктом їхньої уваги є не людина взагалі, а людина у мові, оскільки «мова – єдиний засіб здатний допомогти нам проникнути в приховану від нас сферу ментального, бо вона визначає спосіб членування світу в тій чи іншій культурі. Вона розказує нам про людину такі речі, про які сама людина і не здогадується» [2: 133].

Серед наукових праць, присвячених вивченню мовної особистості, можна виділити кілька напрямків: а) дослідження, які передбачають виявлення особливостей мовної поведінки представників різних культур (Т.Н. Снітко); б) етноспецифічні особливості мовної особистості (С.Г. Воркачов, Ю.Н. Караулов); в) полілектна та ідіолектна особистість (В.П. Нерознак).

Хоча мовна особистість поставала як об'єкт дослідження у багатьох попередників, саме Ю.Н. Караулов ввів це поняття у широкий науковий обіг. Дослідник вважає, що мовна особистість – це людина, яка має здатність створювати та сприймати тексти, що різняться за «а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною та точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю» [1: 57]. Як бачимо, визначення передбачає можливість застосовувати термін «мовна особистість» лише стосовно таких істот, як людина. Однак, сучасна література (маємо на увазі не лишень художню її частину) все більше поповнюється таким різновидом, як ченнелінг, якому притаманні абсолютно унікальні дискурсивні особливості: нетиповий адресант (не людина, а вища духовна сутність), наявність медіатора комунікації – ченнелера (тобто людини, яка у трансовому чи напівтрансовому стані «приймає» інформацію у вигляді ментальних образів та смислопакетів і за допомогою мовних одиниць передає цю інформацію слухачеві/читачеві) та енергетичний «супровід» живого процесу ченнелінга (у багатьох випадках присутні на сеансі повідомляють про те, що їх огортає якась енергія позитивного характеру). Оскільки інформація йде не напряму, а за посередництва ченнелера, продукт, який ми отримуємо (текст/аудіо запис), є певною мірою синтезом комунікативно-мисленнєвої діяльності двох істот: людини-ченнелера та вищої духовної сутності (іноді кількох сутностей одночасно). Для лінгвістичного дослідження цікавим є як результат ченнелінга (з точки зору інформативної складової, жанрових різновидів, засобів передачі концептуальної моделі світу та прагматичних установок адресанта), так і сам процес «трансляції» когнітивних моделей та концептів адресанта за допомогою тих мовних засобів, якими володіє ченнелер.

Аналіз текстів ченнелінга Крайона виявив певну схожість адресанта цього типу дискурсу із адресантом у ЗМІ, оскільки, якщо виходити із якісного параметра, то адресант постає як особистість соціальна, що репрезентує певну групу індивідумів (у нашому випадку – вищих істот з паралельного плану буття), тобто виконує свою певну соціальну місію. При цьому, звичайно ж, адресант виявляє себе як особистість, але матеріал тексту робить цілком

очевидним той висновок, що ця конкретна духовна істота (Крайон) виступає, перш за все, як представник великої групи подібних йому істот і виражає їх позицію, ідеали та прагнення: *My entity is one of service. There are many kinds of entities, but the number is always the same. We are constant, and reflect the whole at all times. We are all linked together. We are the great "I AM" as your scriptures call God. When I send the message "I AM Kryon," there is a communication that I belong to the whole, and my signature is Kryon. We are God* [4: 16].

Ченнелінг-«трансляція», фактично, поєднує кілька фаз: 1) подача інформаційного потоку адресантом у вигляді смислопакетів (одиниць ментального плану) шляхом телепатичного навіювання; 2) осмислення цієї інформації «каналом»-ченнелером; 3) адаптація понять іншовимірного світу (підбір еквівалентних засобів передачі); 4) вербалізація отриманої інформації лінгвістичними та паралінгвістичними засобами.

В межах першої фази ми можемо говорити про мовну особистість адресанта, однак потрібно внести певні доповнення до визначення, запропонованого Ю.Н. Карауловим: по-перше, мовна особистість – це розумна істота, наділена індивідуальною свідомістю (на відміну від колективної свідомості тварин); по-друге, вона здатна створювати та сприймати дискурсивні одиниці як у вигляді текстів, так і у вигляді лінійно представлених мислеобразів. Таке доповнення до визначення необхідне, оскільки засіб спілкування у вищих духовних істот відрізняється від людського. До прикладу, така духовна істота як Крайон, основним ченнелером якого виступає Лі Керолл, у одному із сеансів комунікації експліцитно зазначає, що його спосіб спілкування не потребує мови як такої взагалі: *My communications are actually independent of any language. I speak to you in "thought packages" and "idea groups," translated into your words so that you can understand* [4: 13].

Одним із відомих на увесь світ ченнелерів була і О. Блаватська, яка так описує перші дві фази ченнелінга: «Повільно, століття за століттям, образ за образом, звідкись здалеку впливає і проходить переді мною щось на зразок магічної панорами, а я тим часом збираю все це воедино у себе в голові» [3: 25]. Генрі Олкотт, найближчий друг та секретар Блаватської у своїх спогадах писав, що, виступаючи у ролі «каналу», О. П. Блаватська була інструментом, який розподіляв увесь матеріал, контролював його форму, відтінки, виразність. Думки, що передавались через її мозок, змінювались під впливом її літературного стилю [6]. Таким чином, друга та третя фази ченнелінга поєднують процеси мисленнево-мовленневої діяльності двох істот: людини та вищої духовної сутності. Тобто, ми можемо говорити про процес синтезу, результатом якого і є тексти ченнелінга.

На етапі адаптації понять іншовимірного світу часто постає проблема відсутності адекватних мовних одиниць для передачі тих концептів, які присутні у концептосфері духовної істоти, але відсутні у людській концептосфері. Заповнення лакуни йде шляхом дескриптивної подачі інформації або прийняття умовного знаку на позначення відсутнього концепту. Наприклад, у притчах Крайона головною дійовою особою зазвичай виступає істота середнього роду (Wo), яка може водночас сприйматись і як жінка, і як чоловік: *Wo's gender is not important to this story; but since you do not have an adequate word for a neutral gendered person, we call the human Wo... to encompass a man called Wo, or a Wo-man. For translation only, however, we will say Wo is a him* [5: 5]. В той же час, певні поняття абсолютно недоступні людській свідомості в силу того, що людина живе у фізичному світі і має двовимірну здатність мислити, оскільки вона обмежена так званим «імплантом»: *I wish I could impart to you what it is like to be the entity that I am, but there are basic human implants of psychological restriction that simply will not let you understand* [4: 14], *With all of your scientific endeavors, you have been restricted to two dimensional thinking* [4: 19]. Людська концептосфера є вужчою, аніж концептосфера таких духовних істот, як, до прикладу, Крайон. З огляду на те, що рівень мовної особистості значною мірою визначається як широтою спектру лінгвістичних засобів, які складають як активну так і пасивну лексику індивіда, так і багатством концептосфери цієї особистості (тобто кількістю та об'ємом концептів, які вона застосовує, вибудовуючи своє бачення світу), можемо говорити про те, що адресант у ченнелінг дискурсі як мовна особистість є рівнем вище від ченнелера, оскільки адресант оперує значно більшою кількістю концептів і змушений проводити паралелі та аналогії до тих понять, якими оперує людина на сучасному етапі розвитку, задля того, щоб подати нову для адресата інформацію у

доступних йому термінах: *This is difficult, for I deal with human beings who are single-digit dimensional creatures, and Spirit deals in multiple dimensions* [7].

Третя фаза ченнелінга певною мірою схожа на процес перекладу, з однією відмінністю у тому, що ченнелеру доводиться «перекладати» концепти у вигляді мислеобразів на певну мову (у випадку із ченнелінгом Крайона – на англійську), тобто, «канал» комунікації трансформує первинну інформацію і за допомогою мовних одиниць створює текст, доступний для розуміння: *“I speak to you ... through my partner; but I cannot use language as you know it, so the actual words are still being translated through his mind”* [4: 13]. Процес «перекладу» концептів, відсутніх у людській концептосфері схожий на переклад фразеологічних одиниць: за відсутності лексеми чи словосполучення, які повністю передають увесь семантичний об’єм концепту, подається описова конструкція або семантика, яка створює схожий асоціативний образ.

Четверта фаза ченнелінга, тобто відтворення послання лінгвістичними та паралінгвістичними засобами, дозволяє виокремити топоси (теми, яких найчастіше торкається адресант), базові ключові концепти, які складають основу світогляду тої чи іншої духовної істоти та її відношення до людства загалом (на основі ключових фраз, загальної тональності спілкування та фраз, що використовуються при звертанні/привітанні/прощанні). Часто одна і та ж істота використовує кількох ченнелерів для спілкування. Іноді вони пропорційно порівню передають інформацію, іноді є ченнелер-домінанта та кілька інших, які передають лише окремі послання. У випадку наявності кількох ченнелерів існує можливість порівняльного аналізу текстових чи аудіо варіантів ченнелінга. Такий аналіз дозволяє виявити нашарування мовної особистості ченнелера на продукті мисленнево-мовленневої діяльності адресанта. Це проявляється у акцентуванні тих чи інших одиниць (за допомогою інтонації при аудіо сеансі чи шляхом виділення у тексті при механічному письмі/друці). До прикладу, окрім Лі Керолла, Крайон час від часу користується послугами Девіда Брауна. І якщо загальна тональність (дружнє ставлення, глибока повага та визнання людства за рівню істотам вищого плану) зберігається, манера викладу інформації, стиль та комунікативні шаблони різняться і подекуди навіть досить суттєво. Якщо порівняти засоби передачі привітання та прощання, які використовуються цими ченнелерами, помітимо, що Девід Браун є людиною більш релігійною, оскільки завершуючи ченнелінг, щоразу посилає Боже благословення (*Go well, God Bless, take care for this is Kryon signing out* [8]), в той час, як Лі Керолл, який сам визнає, що він – матеріаліст і далекий від будь якої метафізики та езотерики, наприкінці лише стверджує, що все саме так і є (стосовно інформації, поданої на сеансі ченнелінга): *And so it is. Kryon* [7].

Подальший аналіз текстів ченнелінга дозволить виявити особливості світобачення адресанта, виокремити типологічні характеристики мовної особистості ченнелера та простежити ступінь впливу цієї особистості на когнітивно-прагматичні параметри досліджуваних типів тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность/Ю.Н.Караулов. – М., 1987. – 312 с.
2. Маслова В. А., Лингвокультурология: Уч. пособие для студ. высш. уч. заведений/В.А.Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
3. Ченнелинг: как открыть канал связи с Высшим разумом / сост. А.А.Островская. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2007. – 187 с.
4. Carroll L. Kryon – the End Times (New information for personal peace)/ Lee Carroll. – The Kryon Writings, Inc., 1993 – 176 p.
5. Carroll L. Kryon – The Parables of Kryon/ Lee Carroll. – The Kryon Writings, Inc., 1996 – 176 p.
6. <http://www.geocities.com/SiliconValley/Garage/3408/CHANNEL/chp26.htm>
7. http://www.kryon.com/k_27.html
8. <http://www.kryon.org.za/ChannellingNo123.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Петрик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: дискурс, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ РИТОРИКИ

Інна ПІРОГ (Кременчук, Україна)

У статті окреслено коло основних проблем дослідження риторики як способу мовленнєвого впливу та проаналізовано основні сучасні підходи до їх розв'язань. Встановлено та описано соціо-риторичний, аксіологічний, семіотичний та епістемологічний напрями риторичних пошуків.

Ключові слова: риторика, мовленнєвий вплив, аргументація, переконуюче мовлення, когнітивна лінгвістика, риторична ситуація, неориторика.

In the article the circle of rhetorical research basic problems is outlined and the basic modern approach is analyzed. The socio-theoretical, axiological, semiotic and epistemological approaches of rhetorical research are distinguished.

Keywords: rhetoric, speech influence, argumentation, convincing broadcasting, cognitive linguistics, rhetorical situation, neorhetoric.

*Риторика – це мистецтво велике робити малим,
неправдиве – істинним, істинне – неправдивим.
(Платон)*

Забута аж до середини двадцятого століття риторика, переживає сьогодні свій розквіт, будучи в центрі лінгвістичних, антропологічних та філософських пошуків. За всю свою багатовікову історію риторика та ставлення до неї постійно трансформувалися, на зміну розквіту приходили кризи та занепад.

Традиційно риторикою вважають філологічну дисципліну, що вивчає способи побудови художньо виразного мовлення, перш за все прозаїчного та усного; предметом риторики є прозаїчне «прикрашене», тобто художнє мовлення та правила його побудови (породження) [4: 416]. Сьогодні риторика розширила сферу свого впливу, охопивши різноманітні галузі спілкування від публічного, офіційного, наукового, ділового до побутового, повсякденного, як усного, так і письмового.

Метою статті є встановлення основних сучасних наукових підходів до вивчення риторики як науки про переконуюче мовлення.

Актуальність дослідження полягає у зростаючому науковому інтересі до риторики, завдання якої полягає всесторонньому дослідженні краси, енергетичності та доцільності людського слова

У науковій літературі розрізняють два основні напрями розвитку риторики як науки [5] – логічний та літературний. Перший напрям, започаткований Аристотелем, пов'язує риторіку з логікою. Ефективність промови зводилась до переконання і базувалась на її здатності завоювати прихильність аудиторії, викликати запланований ритором ефект – згоду, симпатію чи співчуття.

Другий напрям розвинувся на основі школи давньогрецького ритора Ісократ і його послідовників, які вважали гарними промови побудовані за законами естетики і що мали бути пишними та «прикрашеними».

У епоху еллінізму «літературний» напрям зміцнився і витіснив «логічний» на периферію дидактичної і наукової риторики. Це сталося через зниження ролі політичного красномовства і підвищенням ролі церемоніального, урочистого красномовства після падіння демократичних форм правління в Греції та в Римі.

Співвідношення сил на користь «логічного» напрямку змінилась лише у двадцятому сторіччі з появою неориторики, що поєднала обидва напрями.

В сучасних тенденціях розвитку західної риторичної думки другої половини 20 століття домінують соціо-риторичний, аксіологічний, семіотичний та епістемологічний напрями [9: 10-12].

Соціо-риторичний напрям пов'язують, перш за все, з ім'ям К. Берка який, на відміну від Аристотеля, що відділяв поетику від риторики, розширює сферу останньої, включаючи в неї невербальні елементи. К. Берк першим заявив про медичну, адміністративну та інші галузеві риторики, зокрема риторіку соціального протесту. Найбільш суттєвими в системі риторики К. Берка є поняття мотивів, які можуть розглядатися на основі пентади, що містить такі елементи як акт, сцену, агента, дію, мету та слугують інструментами оцінки риторичної події [див. 13].

Аксіологічний напрям представлений працями У. Бута, Д. Уолліса, Л. Бітцера [див. 12]. Традиційні цінності Заходу – здоров'я, креативність, мудрість, любов, свобода і справедливість беруть свій початок з античних цінностей – істина, краса, добро. Риторична ситуація базується на системі цінностей, на вірі в гідність та цінність людини. Основою такої риторики є високоморальний вибір ратора, а благополуччя аудиторії має стояти вище його власних інтересів.

Л. Бітцер зазначає, що риторична ситуація включає людей, події, об'єкти та відношення між ними, оскільки у певний момент відбувається дещо, що змушує людину висловити свою думку (наприклад звільнення директора місцевої школи спонукає деяких батьків висловитися на зборах на його захист, або написати листа до відповідних органів влади), тобто виникає необхідність (exigence) висловитися, що частково або повністю втілюється у мовленні.

Семіотичний напрям представлений теоріями А. Річардса та М. МакЛюєна. Концепція А. Річардса базується на вченні Ф. Бекона про сприйняття, за якою мова є потенційним бар'єром для взаєморозуміння між людьми. Сенси, які люди приписують стимулам у певних ситуаціях, ґрунтуються на отриманому досвіді і є взаємообумовленими. Значна роль відводиться контекстам, а їх розуміння є основою мислення, оскільки при появі лише певної частини контексту сам контекст майже завжди повністю реконструюється і людський організм діє таким чином, немов присутнім є весь контекст. Знак є символом, якого достатньо щоб активувати реакцію, ідентичну тій, що викликається справжнім стимулом. Символьне використання слів – це ствердження, фіксація, обґрунтування, організація і передача референцій, а, отже, слова використовуються для вираження чи збудження почуттів і ставлення до них. За А. Річардсом значення є індивідуальним, воно – в самій людині (в досвіді, в стабільності контекстів та в їх взаємному впливі), а не в словах.

Ідея М. МакЛюєна полягає в наступному: сутність повідомлення визначається не власне змістом та характером відносин комунікантів, а в перше чергу джерелом та засобами знакової доставки інформації. Він розрізняє напружені (hot) і вільні (cool) засоби (media). Напружені засоби, насичені даними, створюють стан, коли аудиторії залишається доповнювати зовсім небагато, тому вони (напружені засоби) передбачають низьку ступінь участі аудиторії (а вільні – високу ступінь). Тому ритор повинен обирати оточення, що максимально відповідало б його характерові та стилю спілкування, або ж модифікувати останній.

Епістемологічний напрям представлений новою риторикою Х. Перельмана, Л. Ольбрехт-Титеки та С. Тулміна, основні положення якого, зводяться до наступного. Риторика відображає відносини між людьми, а не ставлення людини до природи, оскільки природа вже не є об'єктом пізнання, а стає засобом для вирішення потреб та інтересів людини. Риторична аргументація, що використовується в процесі переконання є діалогічною, комунікативною, прагматичною. Мета такої аргументації полягає не у встановленні істини, а в досягненні прагматичної мети, успішного перлокутивного ефекту. Критерій істинності замінюється прагматичним критерієм успішності / неуспішності аргументації, що, у свою чергу, визначає прийнятність чи неприйнятність засобів її актуалізації. У підґрунтя риторичної аргументації покладено неформальну логіку, тобто прагматично орієнтовану логіку природної мови. Аргументативна теорія переконання передбачає наявність адресанта і адресата і, таким чином, трансформує процес аргументації в механізм діалогічної комунікації. У цьому комунікативному акті однаково важливою є роль як адресанта, так і адресата. Зміст риторичної аргументації перетворюється на особистий, суб'єктивно орієнтований та виражає прагматичні наміри адресанта. Прагматичний зміст аргументації визначає її мету. У разі прийняття концепції адресанта, адресат погоджується з її справедливістю [див. 14].

Положення, яке висувається адресантом, не обов'язково розглядається як істинне або неістинне. Більш того, сама істинність положення часто відсувається на другий план. Адресант, викладаючи зміст доказів, наводить їх з метою обґрунтувати конкретну позицію. Відтак, адресатові пропонується суб'єктивована оцінка доказів, а не самі докази.

Основні ідеї неориторичної теорії стали підґрунтям для розвитку сучасних досліджень риторики, аргументації, красномовства, культури мовлення як на Україні, так і на всьому пост-радянському просторі.

Г.М. Сагач стала першою вченою на теренах демократичної України, що звернулася до проблем риторики як науки на «про закони управління мисленнево-мовленневою риторичною (переконуючою) діяльністю, тобто про закони, які визначають ефективність цієї діяльності» [7: 62]. Вона пропонує національну концепцію риторики: формування духовної культури особистості, підвищення риторичної культури суспільства, починаючи із середньої школи через вищу освіту і впродовж усього життя «на засадах духовності, отже, віри, надії, любові, софійності» [7: 225].

До проблем загальної риторики звертаються П.С. Таран [10], Л.І. Мацько [6], Н.А. Колотілова [2], О.А. Щербакова [11].

Надзвичайно актуальним видається дослідження відеориторики, до якого звертається А.Д. Белова, оскільки глобалізація у сфері комунікації спричиняє інтернаціоналізацію сприйняття, а візуальна інформація, що не вимагає перекладу, істотно спрощує сприйняття та інтерпретацію, а також підвищує її фактуальність [1: 22]. В сучасному комунікативному просторі існують певні маркери візуалізації, причому їх питома вага постійно зростає. Будучи візуальними елементами, символи, логотипи, що набувають все більшої популярності, стають частиною комунікативних фрагментів і яким притаманний певний прагматичний вплив. Логотипи набувають характеру і функції символів та стають прикладом символізації знаків. В той же час логотипи за рахунок символізму сприяють його індивідуалізації, об'єкт стає впізнаним, логотипи також вносять вклад у певний імідж [там само: 23].

Об'єктом риторичних досліджень І.В. Смушинської стала теорія фігур. Це стосується як проблем таксономії й номінації, так створення єдиної класифікації, її принципів та інтерпретації. Оскільки, на її думку «незважаючи на таку довгу історію, теорія фігур, яка, щоб оформитися як наука, повинна була б чітко визначити об'єкт вивчення, виробити несуперечливу таксономію засобів і розробити термінологію, ще залишає багато «білих плям» і потребує прискіпливої уваги науковців. [8: 237]. Вчена піднімає дуже важливі питання: 1) складовою якої науки можна вважати теорію фігур, адже і стилістика, і риторика з повним правом обрали фігуру об'єктом свого вивчення; 2) про яку фігуру йде мова, оскільки термін «фігура» потребує певного означення для свого визначення – «риторична», «стилістична», «стильова», «поетична», «фігура слова» тощо; 3) це суперечливість поглядів на дихотомію «фігура» / «троп». Ці, безумовно, важливі питання ще чекають свого вирішення.

Як видно з далеко неповного переліку опрацьованої наукової літератури, спектр риторичних досліджень сьогодні надзвичайно широкий. З одного боку в них яскраво прослідковується тенденція до збереження традиційної риторичної системи (риторичний канон, риторичний ідеал), в першу чергу це стосується навчальних видань. З іншого боку постає питання про необхідність адаптації риторичної системи до проблем сучасності. З цих міркувань перспективним та актуальним видається залучення до розробки проблем ефективного мовлення когнітивного підґрунтя. Оскільки повний лінгвістичний аналіз переконуючого мовлення обов'язково повинен включати когнітивні й прагматичні параметри та індивідуальні характеристики мовної особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А.Д. Видеориторика в современном коммуникативном пространстве // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – НАНУ, ЦНДВІМ. – К., 2010. – №4. – С. 22-34.
2. Колотілова Н.А. Риторика: Навч. посібник / Н.А. Колотілова. – К.: Центр учб. книги, 2007. – 230 с.
3. Лассан Э. «Новая» публицистика как постмодернистский дискурс / Э. Лассан // Язык. Общество. Культура. – Вильнюс, 1997. – С. 51–58.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / отв. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
5. Львов М.Р. Риторика. Культура речи: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по пед. спец. – 2-е изд., испр. // Михаил Ростиславович Львов – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 272 с.
6. Мацько Л.І. Риторика: навч. посібник / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.
7. Сагач Г. Риторика: Навч. посібник для середн. і вищих навч. закладів / Галина Сагач; КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Ін Юре, 2000. – 565 с.

8. Смушинська І.В. Теорія фігур на межі тисячоліть / І.В. Смушинська // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : Збірник наук. праць. К. : – Логос, 2009. – Вип. 16. – 575 с.
9. Сухарева О.Э. Западная риторическая традиция и проблема убедительности монолога (на материале публичной речи) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка“ / О.Э. Сухарева. – Ижевск, 2010. – 21 с.
10. Таранов П.С. Искусство риторики : универсальное пособие для умения говорить красиво и убедительно : учебное пособие / П. С. Таранов. – Симферополь : Из-во “Глобус”, 2001. – 576 с.
11. Щербакова О.А. Є ідея! Авторська розробка з риторики гармонізуючого діалогу як нового виду аудіовізуального елітарного дискурсу / О.А. Щербакова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Видавництво ЛНУ «Альма-матер», 2010. – № 2 (189). – С. 133-144.
12. Bitzer L. Phetoric: Concepts, Definitios, Boundaries // Lloyd Bitzer. – William A. Covino ed. Boston : Allyn and Bacon, 1995. – 234 p.
13. Burke K. A Rhetoric of Motives / Kenneth Duva Burke. – University of California Press, 1969. – 356 p.
14. Perelman Ch. The New Rhetoric / Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. : A Treatise on Argumentation ; Trans. John Wilkinson and Purcell Weaver. – Notre Dame, IN : University of Notre Dame Press, 1968. – 327 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Пірог – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладу Кременчуцького Національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, дискурсологія, риторика.

МОВНА ГРА ЕВФЕМІСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Ірина РЕШЕТАРОВА (Горлівка, Україна)

У статті зроблено спробу проаналізувати явище мовної гри евфемістичного характеру в мові сучасних засобів масової інформації.

Ключові слова: ЗМІ, медіадискурс, мовна гра, евфемістичні перетворення, дисфемістичні перетворення, прецедентний текст.

The article speculates on the problem of the linguistic play on words of the euphemistic character in modern mass media.

Key words: mass media, mass media discourse, linguistic play on words, euphemistic transformation, dysphemistic transformation, precedential text.

Сучасний медійний дискурс потерпає глибинних змін, серед яких мовна гра евфемістичного характеру посідає одне з найважливіших місць. Індивідуально-авторські евфемістичні й дисфемістичні ігрові перетворення найчастіше контекстно залежні, тобто втрачають свій специфічний потенціал перейменування за межами відповідного контексту. Невід’ємними ознаками індивідуально-авторського ігрового новотвору виступають образність і модальність. Проте, варто пам’ятати, що образне перейменування набуває евфемістичного чи дисфемістичного забарвлення лише за умови наявності певних ознак, так би мовити, натяку на відомий сенс. Набувши популярності серед журналістів та в комунікативному середовищі зокрема, мовна гра евфемістичного характеру сьогодні становить одну з головних і показових тенденцій мови ЗМІ, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Зростання інтересу до ігор зі словами в мові ЗМІ спричинюється багатьма чинниками [3], зокрема настроєм прагматичних фільтрів людини на невідоме й нове повідомлення, якому віддається пріоритетна перевага. Мовна гра сприяє наділенню елементами новизни навіть відомих фактів, що і спонукає авторів повідомлення до використання найрізноманітніших лінгвальних явищ: каламбурів, емоційно-експресивних типів словотвору, зокрема аббревіатур [3], метафор, фразеологізмів, прецедентних текстів, іронії тощо в якості будівельного матеріалу для мовної гри.

Так, питання від CNN *Will Obama have to be better because he’s black?* на нашому телебаченні мало б, напевно, приблизно такий формат: «*Хіба ж він має? Він мусить стати кращим!*» Саме таке враження залишається після розглядуваного нижче прикладу.

Сполучені Штати – це країна, що сьогодні «сповідує» ідеологію політичної коректності, зокрема расову толерантність, при цьому пам’ятає часи, коли кольорове населення було безправним, тільки «расовим піонерам» «дозволялося» не лише працювати на користь країни, але й захищати її. *Racial pioneers* ‘расові піонери’ дуже повільно отримували дозвіл на виконання кваліфікованої роботи, освіти і, навіть, керування винищувачами (*Alexander*

Jefferson was one of the first blacks allowed to become a fighter pilot ‘Олександр Джефферсон був одним із перших чорних, кому дозволили стати льотчиком-винищувачем’).

Гра зі словами, що приховує щось недоречне, образливе, лячне чи огидне, допомагає уникнути «гострих кутів» у спілкуванні, в Америці існує багато років. Американці стали справжніми королями цієї гри, вийшли на першу сходинку, навчилися грати професійно. Отже, процеси евфемізації чи дисфемізації, непрямого оцінювання в мові спільноти приховано значно краще, при цьому найуживанішими засобами виступають метафори, фразеологічні засоби й перифрази. Підтвердимо думку конкретними прикладами.

Americans appear split by race on that answer. According to a CNN/Opinion Research Corp. poll, 53 percent of blacks say the American public will hold Obama to a higher standard than past presidents because he is black. Most whites – 61 percent – say Obama’s race will not matter in how he will be judged. The question divided several people who were racial pioneers themselves. Alexander Jefferson was one of the first blacks allowed to become a fighter pilot. He was a member of the Tuskegee Airmen, a group of black pilots who escorted bombers in World War II. “We had to be twice as good to be average,” he says. Obama won’t face the same pressures he did because his presidential predecessor was so inept. Jefferson says. “No, the world is ready for him,” he says. “The [George W.] Bush debacle was so depressing.” Jefferson was shot down by ground fire on his 19th mission and spent a year in German prison camps. He wrote about his POW experiences in “Red Tail Captured, Red Tail Free: Memoirs of a Tuskegee Airman and POW.” Jefferson says he dealt with the pressures of being a racial pioneer by drawing on the strength of black leaders who opened doors for him.

Обама став першим за всю історію країни темношкірим Президентом (*racial pioneer* ‘расовим піонером’), що поділило спільноту на два, так би мовити, табори: тих, хто покладає на нього певні надії, вважає такий перебіг подій за безапеляційну перемогу демократії (*black leaders who opened doors for him* ‘чорні лідери, які відкрили йому дорогу’), і тих, хто відчуває побоювання. Про наявність таких побоювань свідчить факт опитування виборців щодо їхнього ставлення до кольору шкіри новообраного Президента. Журналіст каже, що американці «розділилися за расовими ознаками» – 53% темношкірих виборців вважають, що від нового Президента будуть вимагати більше, адже він темношкірий (*the American public will hold Obama to a higher standard than past presidents because he is black, ... We had to be twice as good to be average* ‘Американці вимагатимуть від Обама більше ніж від попередніх Президентів, адже він чорний’, ... ‘Ми маємо бути вдвічі кращими, щоб бути як усі’). Водночас, 61% білих вважають, що висновки робитимуть про нього зовсім за іншими критеріями. Дійсно, колір шкіри Президента Буша не врятував його від втрати довіри (*The [George W.] Bush debacle was so depressing, ...his presidential predecessor was so inept* ‘Цілковитий крах Дж. Буша був таким приголомшливим’, ... ‘попередній Президент був зовсім некомпетентним’).

Інший приклад з українського телебачення. Програма «ПроСпорт» подає сюжет про фігурне катання під заголовком «*Свінують всі!*». Сюжет розповідає про довільну програму, яку спортсмени виконують під музику «часів Великої американської Депресії» – свінг. І знову мовна гра, побудована на цитаті з культової стрічки радянських часів: «Іван Васильович змінює професію». На перший погляд, жодної евфемізації, тільки експресивне забарвлення. При ретельнішому аналізі віднаходимо яскравий елемент евфемістичного перетворення, який свідчить про ностальгічні почуття репортера за гарною музикою минулих часів. Отже, маємо яскравий приклад імпліцитного оцінного навантаження.

Як свідчать приклади, будівельним матеріалом для мовних ігор часто слугують так звані прецедентні тексти, тобто загальновідомі тексти в конкретній культурі як, так би мовити, національно-культурна реалія.

Ю.М. Караулов прецедентний текст визначає як такий, що є значущим для тієї чи іншої особи в пізнавальному й емоційному сенсі, має надособистісний характер: тобто, є відомим і широкому оточенню цієї особи з її попередниками, і сучасниками включно, та, зрештою, як такий, що неодноразово актуалізується в дискурсі мовної особистості [2, с. 216].

Джерелами прецедентного тексту можуть бути художні твори, твори історико-релігійного, філософського й політичного характеру, фольклор, кінострічки, театральні

постанови, тексти виступів естрадних артистів, тексти популярних пісень, матеріали розважальних шоу, анекдоти тощо.

Прецедентні тексти зафіксовані у свідомості носіїв мови, що дозволяє визначити їх як своєрідні стереотипи, готові шаблони, що допомагають людині орієнтуватися в ментальному та вербальному просторах. Такі тексти прийнято вважати індикаторами належності мовця до тієї чи іншої епохи й культури, адже кожна культурна доба має свій корпус «маячків», що складають світогляд мовної особистості.

Здебільшого, прецедентний текст використовується не повністю, а фрагментарно, тобто частково. Зважаючи на відомість інформації, немає потреби у стовідсотково детальному цитуванні, адже текст розпізнається оточенням. Крім того, у разі повного цитування може зникнути елемент гри, на якому ґрунтується натяк і заради якого наводиться цитата.

Так, наприклад, під заголовком «*Особливості швидкісного схуднення*» (мовна гра базується на назві комедійної стрічки «Особливості національного полювання») подається сюжет про бразильського футболіста, який грає за українське «Динамо». Після травми коліна протягом реабілітаційного періоду, що він провів вдома, Діого Рінкона набрав 17 зайвих кілограмів. Тому гострі натяки журналістів «лікують» його «колобкову хворобу» «напівпорожньою тарілкою». Саме по собі використання слова *колобок* щодо Діого Рінкона також можна розцінити як дисфемізм, адже маємо справу з використанням негативно-оцінної метафори. Слово *колобок* традиційно викликає асоціації з круглою формою. Відповідно, футболіст, набравши зайві кілограми, втратив рельєфність форм, став гладкішим, тобто круглішим, *колобком*.

Проілюструємо запропоновану нами гіпотезу іншими прикладами мовної гри на базі прецедентного тексту: укр. *Газ всьому голова*. В сюжеті йшлося про чергове підвищення цін на газоспоживання. Мовна гра ґрунтується на авторському переосмисленні прислів'я «*Хліб всьому голова*», конотація якого полягає у важливій ролі, яку *хліб* (а в переосмисленому варіанті *газ*) має в житті людини.

«*А в нас на полі газ...*». Сюжет про вихід на поверхню у Прикарпатті природного газу, що спричиняє горіння навіть болотистих зон. Простежуємо посилення автора на відомий вірш С. Михалкова «А что у вас?».

Варто пам'ятати, що включення прецедентних елементів у висловлювання спричинює також комунікативні невдачі, іноді ускладнює процес розпізнавання інформації. Для адекватного тлумачення інформації, що має прецедентні елементи, необхідною умовою виступає наявність складників фонових, так би мовити, знань учасників комунікації. Адже незнання адресатом певних фразеологічних одиниць, анекдотів, рекламних текстів, музичних творів, відсутність хоча б поверхового знайомства з художніми творами, відеороликами, кінострічками, телешоу тощо спричинює комунікативний провал.

Подібний результат спостерігаємо за використання мовної гри для досягнення гумористичного евфемістичного чи дисфемістичного ефекту. Наприклад: рос. *обделаться лёгким испугом; обдуло лёгким матерком; порнометражный фильм; противозачаточная внешность; агент безопасной национальности; цивильный серюльник; хорошему коту и в декабре март; бесплатно сыру в дырки не заглядывают*.

При цьому доцільно згадати стиль бурлеску (свідоме порушення умов тематичної доцільності мовлення) і його різновид – батос, (несподіване зниження стилю, що ґрунтується на навмисній несумісності мовленнєвих мікротем) за використання яких також досягається гумористичний та іронічний евфемістичний чи дисфемістичний ефект. Наприклад: рос. *Продаются женские часики. Один часик – 50 долларов; Ужин при свечах: романтическое лечение геморроя*.

Використання таких одиниць не тільки репрезентує національну рису росіян та українців посмішкою зустрічати свої негаразди, але ілюструє тенденцію сучасних ЗМІ розважити аудиторію; є настільки характерною їхньою ознакою, що деякі західні фахівці, за словами А.Г. Сафарової, навіть ставлять розважальну функцію ЗМІ перед інформативною [4]. Розважити аудиторію можна двома способами, зокрема за допомогою тематики та форми подачі інформації.

Якщо зміст повідомлення далекий від розважального, його можна «загорнути» у відповідні мовні засоби, тобто, зробити більш привабливим. Оскільки процес дисфемізації сприймається через «додавання дьогтю до меду», можна говорити про «підсолоджування гіркої пілюлі» дійсності за використання гумористичних евфемізмів.

В обох випадках, в явищі прецедентності вбачаємо алюзію, що виникає на базі текстів як літературного, так і нелітературного характеру. Алюзія є типовим механізмом мовної гри у заголовках, які, як «орієнтири» медійних повідомлень, мають бути короткими, оригінальними, спроможними привернути увагу, спровокувати цікавість і передати головну ідею матеріалів. Наприклад, «*Жесть мундира*»: Підполковника СВБ звинувачують у вимаганні 120 тисяч доларів. Спостерігаємо посилення на загальновідоме поняття «честь мундира», що актуалізує як поняття «військової честі», так і «честі» взагалі. Приклад ілюструє гру слів, побудовану на фонетичній подібності слів *жесть* і *честь*, засвідчує процес дисфемізації, адже оцінне ставлення автора цілком негативне (оскільки, за визначенням електронної енциклопедії «Вікіпедія», слово *жесть* у переносному значенні використовується для позначення сильних емоцій, переважно негативного чи шокуючого характеру). Тобто, приклад підтверджує навмисне погіршення ознак денотата: *мундир*, тобто, його власник, який має бути взірцем справедливості й чесності, повів себе негідно.

Частіше за евфемістичні ознаки характер мовної гри несе дисфемістичні ознаки, що пов'язане з дискредитацією традиційних цінностей і утвердженням альтернативних, а також, із негативною оцінкою тих чи інших ситуацій і подій. Сторінки періодичних видань, репортажі журналістів телебачення і радіо пропонують велику кількість прикладів. Так, рос. «*А табачок врозь*». У сюжеті, в якому послуговуються прислів'ям «*Дружба дружбой, а табачок врозь*», йдеться про відмову Росії надати Білорусії кредит у розмірі 100 мільярдів карбованців. Тобто, прислів'я використовується в евфемістичному сенсі, як натяк на батьківсько-милостиве ставлення старшого брата – Росії до молодшого – Білорусії, який, здобувши незалежність і самостійним, має розраховувати тільки на свій гаманець;

укр. «*Спритніше. Швидше. Безглуздіше*». Іронічне посилення на відоме олімпійське гасло «*Citius, altius, fortius*» характеризує невдалий виступ вітчизняних спортсменів;

укр. «*Уряд. Perezавантаження*». У сюжеті, який посиляється на назву другої частини відомого фільму «*Матриця. Perezавантаження*», йдеться про звільнення за власним бажанням Міністра фінансів України В. Пинзеника.

Експресія алюзійних заголовків, іронічне переосмислення та трансформація прецедентних текстів свідчить про належність алюзії до мовної гри.

Велика кількість заголовків останніх років як на телебаченні, так і в друкованих засобах інформації заряджені гумористичною, комічною чи саркастичною іронією, що дозволяє виділити іронію в одну з мовних технік досягнення евфемістичного, а частіше дисфемістичного ефекту. Наприклад, рос. *Автолюбителям в радость*. Сюжет подає інформацію про ДТП, учасниками якої з обох боків виступили працівники ДАІ.

Іронія просто необхідна для того, щоб завуалювати соціальну оцінку подій і фактів. Залежно від спрямованості медіа та суб'єктивної оцінки автором ситуації, виділяємо два типи іронії. До першого типу зараховуємо іронію, яка віддзеркалює національну характеристику культури, зокрема боротьбу з негараздами через сміх і мовленнєвий стьоб, який протиставляється нормативній офіційній мові й використовується виключно з метою привернення уваги широкого загалу. Другий тип іронії притаманний бульварним медіями, що спеціалізуються на скандалах та сенсаційних матеріалах, адже невинувато говорити про суспільно-політичні події в глузливому тоні. Ю.Л. Вороніков визначає стьоб як прояв цинізму та вважає, що його феномен виник як форма протистояння «новоязу», який мав би вже зникнути, але продовжує існувати [1] й виконувати функцію неконструктивної критики.

Наведеними прикладами ми намагаємося довести, що мовна гра домінує як тактика в мові сучасних ЗМІ, а її евфемістичний і дисфемістичний характер проступає не тільки в художній літературі, але є невід'ємною складовою сучасного медійного дискурсу. Здебільшого гра слів використовується в медійних текстах для висловлення оцінки й урізноманітнення авторського повідомлення, водночас приховування критики або її неприйняття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воротников Ю. Л. О некоторых особенностях языка средств массовой информации [Электронный ресурс] / Ю. Л. Воротников. – 2010. – Режим доступа : http://www.gramota.ru/biblio/magazine/gramota/ruspress/28_606.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
3. Решетарова І. В. Словотворчі процеси як основа мовної гри у медійному дискурсі / І. В. Решетарова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – № 4. – 2011. – С. 167-171.
4. Сафарова А. Г. Социокультурная динамика качественной газетной прессы Великобритании и США в конце XX – начале XXI века : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / А. Г. Сафарова. – М., МГУ – 2004. – 27 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Решетарова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та практики мовлення Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: типологія, порівняльний аналіз, лексикологія, стилістика сучасної англійської та української мов.

ГЕНДЕРНА МАРКОВАНІСТЬ ЕТИКЕТНОГО КОМПЛІМЕНТАРНОГО СПІЛКУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ТА УКРАЇНОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Ірина СЕМЕНЮК (Житомир, Україна)

У статті розглядається етикетний комплементарний мовленнєвий вчинок, як явище, що поєднує в собі такі категорії, як мовленнєва дія, гендерна та соціально-психологічна взаємодія, спосіб мовної реалізації етикетної комплементарної мовленнєвої дії у порівнюваних мовах.

Ключові слова: природа людського спілкування, етикет, гендерна лінгвістика, мовна картина світу, комплімент, соціально-психологічна взаємодія.

Etiquette complementary speech act is treated as a phenomenon that combines the following categories: speech action, gender, social and psychological interaction, the way a complementary speech act is realized in the compared languages.

Key words: human communication nature, etiquette, gender linguistics, world language picture, a compliment, social and psychological interaction.

Сучасне мовознавство характеризується прагненням до пізнання складної природи людського спілкування, в якому мова, втілена в мовленні, є важливим засобом соціальної взаємодії, що дозволяє людям впливати на розумову та практичну діяльність один одного. Успішне вивчення мовлення як однієї з форм соціальної поведінки, виявлення загальних закономірностей комунікативного процесу є неможливим без глибокого комплексного аналізу окремих мовленнєвих явищ у всій повноті численних аспектів (мовного, соціально-психологічного, когнітивного, етнокультурного тощо). Спілкування – це соціально-психологічне явище, яке вміщує в себе багатоаспектність духовних та матеріальних форм життєдіяльності людини та є її основною потребою [1: 3]. Процес спілкування визначається моральною культурою особистості, тобто рівнем моральної свідомості, досконалістю моральних відносин з оточуючими, культурою етикету [5: 10]. Поняття “етикет” визначається як сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього вияву ставлення до людей (поводження з оточуючими, форми звертання та привітання, поведінка у громадських місцях, манери та одяг) [7: 69].

Останнім часом у лінгвістиці з’явилося багато праць, в яких робиться спроба системного осмислення й опису мови у зв’язку з феноменом статі. Основною метою таких досліджень є опис і пояснення того, як проявляється стать у мові, які оцінки властиві у мові чоловіку та жінці і у яких семантичних сферах вони найбільш розповсюджені. Сучасна лінгвістика переживає своєрідний гендерний бум, отже можна стверджувати про появу ще однієї галузі мовознавства - лінгвістичної гендерології та гендерної лінгвістики [1, 6].

Проблема взаємозв’язку статі мовця з мовленням привертає увагу досить давно, беручи початок ще в античній традиції, але особливого значення вона набула в сучасному суспільстві, де стереотипні ролі жінки та чоловіка в соціумі зазнали значних змін та перевтілень. Крім того, становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень у лінгвістиці пов’язаний із зміною наукової парадигми в гуманітарних науках під впливом постмодерністської філософії. Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об’єктивної істини, інтерес до суб’єктивного, приватного життя людини, розвиток нових

теорій особи призвели до перегляду наукових принципів вивчення категорій етнічність, вік, стать, що інтерпретувалися раніше лише як біологічно детерміновані [1: 110]. Тому гендерний вимір є важливим об'єктом вивчення у багатьох наукових галузях, зокрема у мовознавстві, де він являє собою новий етап розвитку, нову точку зору на лінгвістичні явища [6: 221]. Лінгвістична гендерологія співвідносить мову з особистістю за ознакою соціальної статі. Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку.

Мета статті – розглянути гендерну маркованість етикетного компліментарного мовлення англійців та українців, опираючись на сучасну англійську та українську прозу ХХІ ст. Проблемою етики та міжкультурного й національного спілкування займалися такі вчені-дослідники, як М.Н.Ночевник [3], В.І.Саф'янов [5], Н.І.Формановська [7] та ін. Проте гендерно марковані компліментарні етикетні ситуації спілкування, зафіксовані в сучасній англійській та українській прозі, ще не були предметом спеціального дослідження. У цьому полягає **актуальність нашої роботи**.

Мовленнєвий етикет – важливий елемент будь-якої національної культури. Комплімент, розглянутий як одиниця мовленнєвої поведінки, є особливим видом мовленнєвих етикетних вчинків. Поняття мовленнєвого вчинку поєднує в собі такі категорії, як мовленнєва дія, соціально-психологічна взаємодія і спосіб мовної реалізації мовленнєвої дії. Не можна оминати увагою і гендерну ознаку, релевантну для вказаних смислів: похвала - байдужа до неї, натомість вважається, що компліменти отримують переважно жінки. Не прийняті компліменти між чоловіками, те саме стосується жінок, особливо молодих, які не повинні робити компліментів чоловікам. Така біологічна ознака як вік, здається, не відіграє значної ролі, звичайно якщо вона не висувається на перший план. Указані вище заборони можуть нейтралізуватися саме під впливом вікового чинника: наприклад, літні люди чи похилого віку все ж можуть висловлювати компліменти молодим чоловікам. Варто зазначити, що соціальні норми щодо вживання компліментів дедалі стають демократичнішими - старші за часом посібники з етикету були "суворими, напучуючи, що робити компліменти чоловікам не пристало" [3: 15].

Мовленнєва дія, в силу її спрямованості на якісно різні (мовленнєві і немовленнєві) комунікативні цілі, являє собою складну єдність іллокутивного акту, перлокутивного акту і соціальної дії. Іллокутивний акт є вираженням повністю відкритих намірів мовця, що має розпізнати адресат. Суть перлокутивного акту полягає у запланованій зміні психічного стану адресата. Соціальна дія в нашому розумінні - це цілеспрямований процес управління поведінкою адресата.

У прикладах (1) і (2) реалізація перлокутивних актів компліменту є успішною, тобто викликає появу позитивного (запланованого) перлокутивного ефекту, однак ці перлокутивні акти різняться силою емоційного впливу. У першому прикладі спостерігається позитивний емоційний вплив адресанта-чоловіка на адресата-жінку, у другому – цей вплив дещо завуальований.

(1) — *А хто такий Х'ялмар? — задав риторичне питання Ілля.*

— *Ну, от він і є той самий «науковий співробітник», про якого я тобі писала...*

— *Угу... Знаєш, Марло, ти дуже талановита дівчинка. Ти саме така, як я тебе уявляв із тієї першої миті, коли в Артана з кейса випала твоя фотка. У мене є вагон грошей, які б я міг запросто вкласти у тебе [2: 153].*

(2) *“A good team, from what I saw”...May be you should play against him, don't get me wrong...You beat all kinds of people who beat him”, Julian said [11: 215].*

Перлокутивні акти компліменту є неуспішними, якщо їхня реалізація не викликає запланованих перлокутивних ефектів:

— *Ні, давай краще жити з тобою разом. Тупенька моя...*

— *Скажи, а якого біса ти мене любиш?*

— *Ну, як – якого? Я ж уже сказав: бо ти тупа, негарна і некреативна. Чого ще більше бажати?*

— *Ну, тоді все в порядку...[2: 115].*

Спосіб реалізації мовленнєвої дії визначається як закономірностями вживання мови в мовленні, так і позамовними факторами – гендерними та соціально-психологічними особливостями (колективними та індивідуальними) учасників взаємодії. Комплімент як іллокутивний акт належить до класу експресивів (по Серлю) та має такі властивості. Іллокутивні цілі компліменту полягають у тому, щоб виразити (1) інтенційний стан мовця, репрезентативний зміст якого складає позитивна оцінка, експліцитно чи імпліцитно виражена в пропозиційному змісті висловлювання; (2) намір / прагнення / бажання мовця доставити задоволення адресату; (3) позитивне ставлення мовця до адресата.

Ознаками, що відрізняють комплімент від схожих з ним інших видів експресивів (зокрема, похвали, схвалення, захоплення), є: (1) додаткові іллокутивні цілі; (2) компонент іллокутивної сили “безпосередній зв’язок об’єкта позитивної оцінки, що складає пропозиційний зміст висловлювання, з адресатом”, (3) ширший спектр інтенційних станів мовця (не тільки схвалення і захоплення, але також повага, симпатія, любов, прихильність, уподобання, насолода, задоволення тощо): ... *"You are very good-looking, aren't you?" This caused a silence between them. "What's your name?" Glickstein asked. "Sylvie," said Rachel. "Sylvie Bonaire." "Are you one of the pastors daughters?" "No. I look after the children"* [12: 471].

Жінки, так само, як і чоловіки схильні до того, щоб робити один одному компліменти, що оцінюється оточуючими як позитивні якості особистості. Наприклад: *Яка гарна людина – завжди вітає мене зі святами; Гарна у вас дочка – завжди з усіма вітається.* Але з аналізованого матеріалу можна зробити висновок, що компліменти поділяються за ступенем виявлення щирості. Наприклад, більшість наведених компліментів сповнені щирістю та містять у собі позитивну оцінку партнера: – *Ти чуйна дівчина, – сказав. – Шкода, коли станеш пустирем. Йдемо* [8: 73]. Зустрічаються компліменти, що містять перебільшену характеристику та позитивну оцінку адресата, проте вони не поступаються щирістю вищенаведеним прикладам: – *Ви геній, Борисе Петровичу, ви просто геній! – Маринко, не перебільшуй! Я лиш часом відчуваю, що треба робити, от і все* [4: 80]. А ще в українській комунікації мають місце компліменти нещирі – лестощі. Проте такі випадки майже не зустрічаються в аналізованій прозі.

Дослідивши гендерні особливості етикетних ситуацій компліментного спілкування в українській та англійській культурі, можна виділити та узагальнити специфіку однойменної культури та менталітету. Гідним підґрунтям для цього є сучасна англійська та українська проза, де знаходимо весь спектр традиційних англійських та українських фраз-кліше. Сучасна проза дає нам, крім традиційних, ще й надзвичайно багаті й колоритні з мовознавчого погляду зразки спілкування, що можуть бути використані мовцями у повсякденному житті.

Чоловіки і жінки по-особливому лінгвалізують комплімент і пізнають світ та одне одного у своїй мові. Психологія дає підстави стверджувати: є почуття, що їх переживають тільки жінки або тільки чоловіки; є думки, які формуються у свідомості тільки жінки чи тільки чоловіка, а отже, є відповідний цим настановам вибір мовних засобів, природний для одних і неактуальний, необов’язковий для інших [9]. Жінка як учасник соціальної комунікації – це за своєю природою активно вербальна особистість, якій традиційно приписується балакучість. Налогодження стосунків за допомогою компліменту - пріоритет жіночого розуму. Жінка легко читає між рядків і формує на тлі тексту підтекст. Жіночі засоби у спілкуванні набагато витонченіші [10]. Можна без перебільшення стверджувати, що українські та англійські жінки володіють вишуканішою палітрою маніпулятивних технік компліменту, алюзій, паралельних смислових рядів, які блискуче виявляються у міжстатевому спілкуванні та в транзакції „жінка-жінка”: прихована ворожість, суперництво, заздрість, особлива семіотика компліменту тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горошко Е. Гендерная проблематика в языкознании. Введение в гендерные исследования. Ч. 1. Учебное пособие. Харьков: ХЦТИ, Санкт-Петербург: Изд.-во «Алтея», 2001. – 509 с.
2. Карпа І. Жовта книга: 50 хвилин трави. Фройд би плакав. Сні Ієрихона. – Харків: Книжковий клуб «Сіменого дозвілля», 2010. – 320 с.
3. Ночевник М.Н. Культура и этика общения. – Т.: Узбекистан, 1985. – 192с.
4. Покальчук Ю.В. Анатомія гриха. – Харків: Фоліо, 2008. – 251 с.

5. Сафьянов В.И. Этика общения. – М.: Знание, 1991. – 64 с.
6. Сорокіна Л.Є. Гендерні студії: здобутки та перспективи досліджень. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: Зб. наук. пр. – Вип. 51. – Житомир: ЖДУ. – С. 220-223.
7. Формановская Н.И. Культура общения и речевой этикет. – М.: Издательство ИКАР, 2004. – 236 с.
8. Франків Л.В. Зіткнення: Повість. – Львів: Каменяр, 2002. – 170 с.
9. Хамитов Н.В. Философия и психология пола. – Киев-Москва, 2001.
10. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада. НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні. – Київ, 2000.
11. Abrahams P. The Tutor. – N. Y.: Ballantine Books, 2003. – 359 p.
12. Daley R. The Innocents Within // Select Editions By Reader's Digest. Volume 1. – N. Y.: The Reader's Digest Association, Inc., 2001. – P. 435-574.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грина Семенюк – кандидат філологічних наук, доцент, завідувача кафедри англійської мови ННІ іноземних мов Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, гендерні дослідження, прагматика тексту, лексична семантика, порівняльна стилістика англійської та української мов.

БІБЛІЙНЕ ПРОРОЦТВО ТА ПРОФЕТИЧНИЙ МОТИВ У НЕФІДЕЇСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Олеся ЧЕРХАВА (Львів, Україна)

У статті обґрунтовується твердження, що профетичні жанри з їх основним комунікативним смислом передбачення можуть виділятися не лише у фідеїстичному, але й інших типах дискурсу, зокрема художньому (прийом змалювання майбутнього введенням в канву твору віщих снів) та науковому, де нерідко зустрічається алюзія на фігуру пророка (Edgard Cayce "The Sleeping Prophet"), зокрема економічний, медичний або політичний, лінгвістичний прогноз як такий. Спільною ознакою, що притаманна біблійному пророцтву як фідеїстичному дискурсу та творам нефідеїстичного дискурсу, слугує ченелінг-комунікація.

Ключові слова: фідеїстичний та нефідеїстичний дискурс, біблійне пророцтво, ченелінг-комунікація.

In the article it is suggested that prophetic genres, with their basic communicative sense of foresight, can be distinguished not only in fideistic but also in other types of discourse, in particular in fiction (the strategy of describing future in a way of inserting prophetic dreams) and scientific, where quite often there is allusion to the figure of prophet (Edgard Cayce "The Sleeping Prophet"), in particular economic, medical or political, linguistic prognosis as such. The common feature of the biblical prophecy as fideistic discourse and works of nonfideistic discourse is channeling communication.

Key words: fideistic discourse and nonfideistic discourse, biblical prophecy, channeling communication.

Фідеїстичний дискурс можна розглядати як особливий вид інституційного дискурсу, який специфічно орієнтований на обслуговування комунікації, пов'язаної з релігійними уявленнями людей, відображає особливий тип спілкування, основою якого є передавання (трансляція) життєво важливих для людини і суспільства етичних смислів. Текстам цього типу дискурсу притаманна зокрема “наявність “темних виразів” (тобто певною мірою незрозумілих слухачам, а іноді й виконавцям), з чим часто пов'язана відчутна архаїчність сакральної мови і загальна “таємничість” фідеїстичного слова, його потенційна смислова невичерпність і, найголовніше, принципове протиставлення “звичайній”, щоденній (“профанній”) мові.

У межах фідеїстичного дискурсу можна виділити непрофетичні та профетичні жанри (ворожіння, волхвування, пророцтва, есхатологічні видіння (про кінцеву долю людства і Всесвіту та ін), яким притаманний набір таких специфічних ознак, як хронотоп, епістемічна та гіпотетична модальність, категорична вірогідність особлива комунікативна стратегія та тактика, прагматична спрямованість.

Біблійне пророцтво – це повідомлення про майбутній стан речей і розвиток подій, що містить інформацію прогностичного і повчального характеру, представлену різними мовними засобами. Відповідна інформація передає імпліцитну прагматичну установку та об'єктивована у вигляді вербального, а також невербального тексту і є відображенням певної епохи. Дискурс біблійного пророцтва є різновидом фідеїстичного(релігійного) та інституційного дискурсу і розглядається в сукупності з екстралінгвістичними умовами його реалізації (ситуацією спілкування та особистостями тих, хто спілкується).

Зважаючи на те, що “Біблія є джерелом ідей у творчості багатьох письменників” [2: 28], первинним жанром, який вплинув на появу літературних творів з профетичним мотивом, можемо вважати Книги Великих і Малих Пророків Старого Завіту.

Профетичні жанри з їх основним комунікативним смислом передбачення можуть виділятися не лише у фідеїстичному, але й інших типах дискурсу, зокрема художньому. Описані в Старому Заповіті події, зокрема Книги Великих Пророків, неодноразово привертала увагу багатьох вітчизняних письменників (В.Стуса, Г.Мазуренко, Є.Маланюка). Актуалізація образу пророка, котрий мав би вказати шлях і вивести поневолену націю з мороку бездержавності, була типовою для Празької літературної школи: Є.Маланюка, Ю.Липи, О.Ольжича, Л.Мосендза, Юрія Клена, О.Стефановича, О.Лятуринської. Мрія про пророка, що врятує націю, змушувала їх брати на себе його функції або доручати це своїм персонажам. Найінтенсивніше актуалізувався ними образ Єремії менш інтенсивно – Єзекіїля, Мойсея, Івана Хрестителя та інших. Пророчі інтенції виявилися здебільшого в поезії і менш виразно у прозі. Українська дослідниця В.Просалова, аналізуючи роман Л.Мосендза в інтертекстуальному аспекті, виявляє його взаємодію з творами самого письменника та біблійним пророцтвом, зокрема із збіркою «Зодіак», що відкривалася біблійним пророцтвом: «І буде нове небо й нова земля» [5: 96].

Леся Українка відносить Книги великих пророків до пророчої утопії: “найкращі пам’ятники давньої поетичної публіцистики ми маємо в біблійних книгах пророків (головно в книгах Ісаї та Єзекіїля, а з «менших пророків» в Іоїла) і там стрічаємо утопічні мрії, виражені з великою силою й красою. Форма пророчої утопії, як і взагалі пророчої поезії, зовсім інша, ніж форма утопії-легенди. Замість епічно-спокійного тону, певного в безперечній для всіх правді того, що оповідається, замість простоти і навіть скупості легендарного стилю, ми знаходимо в пророків запал і завзятість, повний брак об’єктивності, нагромадження образів, порівнянь, докорів, погроз, обітниць, віщувань, жалю, надії, гніву – всі почуття, всі пристрасті людського серця відбилися яскраво в тій огнистій ліриці” [6:158].

Одним з прийомів змалювання майбутнього у художньому дискурсі є введення в канву твору віщих снів.

Профетичний мотив прослідковується також у деяких наукових текстах, де нерідко зустрічається алюзія на фігуру пророка (Edgard Cayce “The Sleeping Prophet”), зокрема економічний, медичний або політичний, лінгвістичний прогноз як такий (Graddol D.The future of English?The guide to forecasting the popularity of English language in the 21st century) [3: 391].

Спільною ознакою, що притаманна біблійному пророцтву як фідеїстичному дискурсу та творам не фідеїстичного дискурсу, слугує ченелінг-комунікація.

Ф. С. Бацевич вважає, що “ченелінг-тексти (ченелінг-дискурси) – це інформаційні повідомлення різного характеру вищих небесних сил та космічних сутностей, які опікуються земними справами людей. Ці повідомлення передаються (трансляються) “звичайним” людям за посередництвом медіумів-ченелерів, що перебувають у спеціальних (змінених) станах свідомості” [1: 20]. Автор зазначає, що “змістовно-зображальний потенціал ченелінг-текстів помітно коливається від виразно повчально-публіцистичного характеру (тексти Керрола, Волша) до особливого вживання художньо-белетристичного стилю (твори О. Блаватської, Р. Баха та ін.); <...> у своїй композиційній побудові й стилістичному втіленні вони помітно перетинаються із художніми текстами, за своїми стилістичними ознаками вони, так би мовити, перебувають між ченелінгом і художнім наративом <...> та ті, що можуть бути кваліфіковані як твори художньої літератури (“Чайка Джонатана Лівінгстон” Річарда Баха)” [Там само, с. 21].

Особливо значущим для нашого дослідження є ідея Т. Петрик, яка вказує на те, що “результатом ченелінг-комунікації може бути цілий художній твір, як у випадку із книгою Річарда Баха “Чайка Джонатан Лівінгтон”, в якій, як стверджує сам автор, жоден рядок йому не належить, оскільки він “почув” її усю і записав”. В. І. Грушецький називає такий тип повідомлень “небо про землю” [4: 83].

Допускаємо, що джерелами текстів-ченелінгів можуть бути як тексти Священного Письма: Веди, Коран, Біблія, так і твори релігійних містиків.

Зіставлення біблійного пророцтва з деякими текстами, яким властивий профетичний мотив, дало змогу виокремити їх певну спільну рису, а саме наявність імпліцитної чи експліцитної оцінки майбутнього людства чи певної сфери людської діяльності. Цим творам притаманна наявність особливого наратора, який немов би передає надану йому інформацію від надприродного адресанта (вищої сили) адресату (читачеві), при чому між цими кінцевими фігурами нададресант – адресат (читач) вклинаються проміжні комунікативні фігури, що поперемінно виконують функції чи то адресанта, чи то адресата (пророк, учень пророка). В усному модусі реалізації пророцтва додається специфічна фігура посередника – священослужителя, а саме пророцтво отримує статус окремої складової у межах літургії як єдиного дискурсивного цілого.

БІБЛІОГРАФІЯ

- 1.Бацевич Ф.С. Феномен міждискурсивності (на матеріалі історіософського твору Д. Андрєва “Троянда світу”) / Ф.С. Бацевич Ф. С // Пред’явлення світу в гуманітарних дискурсах ХХІ століття : зб. наук. праць. / [за ред. Л.М. Синельникова]. – Луганськ : Вид-во держ. закладу “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – С. 20-30.
- 2.Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки : Проблемний огляд / І. Бетко // Слово і час. –1991. – №3. – С. 28–36.
- 3.Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Ольга Михайлівна Ільченко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 421 с.
- 4.Петрик Т. Модель каналу комунікації у ченнелінг-дискурсі // Людина. Комп’ютер. Комунікація : зб. наук. праць. / [за ред. Ф. Бацевича]. – Львів : Вид-во Нац.ун-ту “Львівська політехніка”, 2008. – С. 82-83.
- 5.Просалова В. Текст у світі текстів Празької літературної школи/ В. Просалова . Монографія. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. –344 с.
- 6.Українка Леся. Утопія в белетристиці / Леся Українка // Українка Леся. Збір. творів : в 12-ти т. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 8. – С.155–198.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Черхав – кандидат філологічних наук, асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: дискурсологія, переклад.

МЕНА КОММУНИКАТИВНИХ РОЛЕЙ В ДЕЛОВОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Татьяна ЧРДИЛЕЛИ (Кременчуг, Украина)

У статті розглядається метадискурсивна категорія міни комунікативних ролей як засіб, що забезпечує розгортання та структурування ділового діалогічного дискурсу. За наявності ієрархії у відносинах між інтерактантами мовець з більш високим соціально-рольовим статусом регламентує міну комунікативних ролей з метою розгортання дискурсу у необхідному напрямку.

Ключові слова: міна комунікативних ролей, дискурсивний аналіз, метадискурсивна категорія, діловий діалогічний дискурс, інтерактанти, статусно-рольові відносини, ієрархія, максима.

The article considers metadiscourse category of turn-taking as a means of developing and structuring of business dialogical discourse. In the terms of hierarchy between interaction participants the speaker of a higher social rank shall monitor the turn-taking with a view to optimize the discourse escalation.

Key words: turn-taking, discourse analyses, metadiscourse category, business dialogical discourse, interaction participants, statue and role, hierarchy, maxima.

Деятельностный принцип изучения речевого общения определяет интерес лингвистов к анализу дискурса, который трактуется как интегральный феномен, как мыслекоммуникативная деятельность, которая протекает в широком социокультурном контексте; она есть совокупность процесса и результата, характеризуется континуальностью и диалогичностью [3: 20]. Дискурсивный анализ обязательно включает лингвистические и экстралингвистические параметры. Как указывает В. Е. Чернявская, собственно дискурсивный анализ начинается с проецирования на элементы содержательно-смысловой и композиционно-речевой организации текста психологических, политических, национально-культурных, прагматических и других факторов [4: 90]. Она определяет дискурс как языковой коррелят общественной практики, человеческого познания и коммуникации [7: 176]. И. С. Шевченко отмечает, что дискурсу присущи, кроме когнитивных и коммуникативных категорий, также метадискурсивные категории, которые обеспечивают развитие дискурса как процесса и служат средством его структурирования. Среди этих категорий мена коммуникативных ролей в наибольшей степени проявляет операциональные

свойства развертывания и структурирования диалогического дискурса [8: 123]. Таким образом, **актуальность** представленного исследования определяется важностью изучения мены коммуникативных ролей (turn taking) для понимания диалогического дискурса как процесса речевого взаимодействия коммуникантов. Кроме того, актуальным является выявление особенностей речевого обмена в деловом диалогическом дискурсе (ДДД), поскольку это позволит идентифицировать категорию мены коммуникативных ролей как коррелята определенной социально-культурной практики.

Предметом нашего исследования является мена коммуникативных ролей, которая выступает средством координации делового диалогического дискурса.

Цель - выявить и охарактеризовать основные особенности мены коммуникативных ролей в ситуации ассиметричных отношений между интерактантами делового диалогического дискурса.

Индексы мены коммуникативных ролей являются важнейшим речеорганизующим средством в дискурсе [9; 10; 11]. Обязательное наличие в диалогическом дискурсе актантов коммуникации предполагает особый интерес к речевому поведению личности, которое определяется многими факторами – социальными, психологическими, биологическими. Поэтому изучение системы мены коммуникативных ролей (turn-taking, Sprecherwechsel) составляло и составляет один из главных аспектов исследования разговорного дискурса [1]. Наибольший вклад в становление и развитие концепта мены коммуникативных ролей внесли представители школы конверсационного анализа (Sacks, Jefferson, Schegloff, Goffman, и др.). Проблемам регуляции мены коммуникативных ролей посвящены работы Л. П. Чахоян, Е. А. Земской, Ю. М. Скребнева, И. П. Сусова, Г. Г. Почепцова. Мена коммуникативных ролей (МКР) определяется как передача роли говорящего от одного участника общения другому, обуславливающая завершение отдельного коммуникативного вклада предыдущего субъекта и взятие права на коммуникативный вклад другим [6]. В системе категорий дискурса как когнитивно-коммуникативного процесса МКР понимается как внутренняя организация дискурса, важнейший фактор его динамической организации, как обеспечение процесса речевого обмена [8]. При этом мена коммуникативных ролей регулируется определенными правилами, а именно:

- говорящий может сам выбрать следующего говорящего, прямым (называя его или обращаясь к нему с определенной фразой-стимулом) или косвенным способом (путем произнесения инициативного хода, требующего ответной реакции, например вопрос-ответ);
- слушающий назначает себя сам;
- при невыполнении этих действий говорящий продолжает свою речь [12].

Кроме того, мена коммуникативных ролей характеризуется по типу отнесенности соседних реплик во времени. При этом выделяются три типа взятия шага:

- мена коммуникативных ролей с перебиванием;
- «гладкая» мена коммуникативных ролей;
- мена коммуникативных ролей после паузы [2: 5-6].

Для любого диалога мена коммуникативных ролей по принципу «говорящий ↔ слушающий» воспринимается как система, обеспечивающая взаимодействие интерактантов и мониторинг разговорного дискурса. Зависимость характера мены коммуникативных ролей от типа социальной сферы, а вместе с тем и от типа дискурса проанализировали в своей работе С. А. Аристов и И. П. Сусов [2]. В их представлении мена коммуникативных ролей – это составная часть дискурсно-дейктического компонента сценария взаимодействия, и она определяется когнитивными и социокультурными факторами: социальными нормами и конвенциями, ситуативным контекстом, социальными отношениями и ролями коммуникантов, степенью непринужденности, уровнем формальности и т.п. В дискурсивном анализе делового диалогического общения эти экстралингвистические параметры дают возможность установить роль и значимость определенных форм осуществления мены коммуникативных ролей. Поскольку в деловой институциональной сфере особую важность приобретают статусно-ролевые отношения, интерес для анализа делового диалогического дискурса представляет проблема мены коммуникативных ролей в ситуации наличия иерархии в отношениях интерактантов. Это

позволит дать ответ на ключевой вопрос дискурсивного анализа (по В. Е. Чернявской): почему определенная дискурсивная формация связана с такими, а не с другими формами высказывания? почему в определенных условиях те или иные понятия начинают играть центральную роль? [4: 90].

Мы выходим из предположения, что наличие иерархии в отношениях между коммуникантами позволяет собеседнику с более высоким социальным и ролевым статусом регламентировать меню коммуникативных ролей. В ситуации делового общения социальные отношения играют особую типологообразующую роль. Статусно-ролевой аспект является одним из основных параметров в таксономии делового диалогического дискурса, поскольку деловой разговор прежде всего понимается как устный речевой контакт между людьми, связанными интересами дела, которые имеют необходимые полномочия для установления и развития деловых отношений. В деловом дискурсе речевое поведение интерактанта определяется не только набором личностных качеств и особенностями конкретной ситуации, но и особенностями той социальной среды, в рамках которой реализуется его деятельность и тем положением, которое он занимает в социальной иерархии некоторого общества. Социальный статус столь же важен в деловом общении, как и информативный.

С одной стороны, речевые сигналы меню коммуникативных ролей в ДДД содержат информацию о степени социальной дистанции, т.е. еще раз манифестируют заранее заданный высокий коммуникативный статус субъекта общения. С другой стороны, они направлены на мониторинг оптимального, эффективного развития дискурса. В ситуации иерархии вышестоящим коммуникантом могут использоваться прямые сигналы назначения говорящего, которые можно отнести к элементам его дейксиса: следующий говорящий назначается посредством прямой номинации, обращения или косвенного описания.

(1) – ‘*Do you want me to read your message?*’

‘*Go ahead.*’ (Sheldon)

(2) “*Yeah!*”

“*This is Saunders at the Ops Center. Get your TV on. In four minutes CNN is running something hot.*”

“*Tell me about it.*” (Follett).

Что касается меню с перебиванием, то в деловой сфере ее использование отличается от семейно-бытовой, где, как правило, она является маркером коммуникативного конфликта, борьбы за коммуникативную инициативу [5]. В ДДД вышестоящий компонент прибегает к перебиву в «интересах дела». Его высокий статус дает ему на это право и не вызывает противоречий со стороны объекта. Как показывает анализ примеров, перебив помогает, во-первых, избежать развития дискурса в ином, неделовом «русле» (соблюдение максимы релевантности по Грайсу):

(1) – ‘*Sorry, Miss Cameron. My alarm didn’t go off and...*’

‘*We’ll discuss it later.*’ (Sheldon)

(2) ‘*Think these are more than I shall be able to manage today, Mr. Desland. And the typewriter needs a new ribbon, you know. The quality of these ribbons is really very poor. Do you suppose it could be something to do with the trades unions? Only I was reading in the paper –*’

“*Well, just do what you can, Mrs. Taswell, and finish the rest tomorrow. That’ll be quite all right.*” (Adams)

Во-вторых, перебив также может быть направлен на соблюдение максимы количества и максимы способа действия. Речевая тактика вышестоящего интерактанта сориентирована на экономию времени: нет необходимости слушать то, что уже известно или то, что он может предвидеть, предвосхитить. Излишняя информативность со стороны партнера по коммуникации также «наказуема» перебивом, особенно при иерархии отношений:

‘*You’re going to like this*’, the chief architect said. ‘*It has grace and symmetry, and the scope that you asked for. Let me explain some of the details...*’

‘*That won’t be necessary*’, Lara said. ‘*I understand them*’ She looked up. ‘*I want you to turn these plans over to an artist.*’ (Sheldon)

В-третьих, когда нижестоящий коммуникант позволяет несанкционированные речевые действия, перебив используется с целью коррекции интеракции. Например, если

подчиненный делает попытку отказаться от выполнения распоряжения, то начальник, перебивая его, перехватывает коммуникативную инициативу и восстанавливает свой коммуникативный статус:

Edwina passed the slip to Tottenham. "Please, go with Mr. Nunez and stay with her while she balances out today's cash. Check the result. Compare it with this figure".

Tottenham looked at the paper sceptically.

"I'm busy, and if I stayed with every teller..."

"Stay with this one," Edwina said. Recrossing the bank floor, she returned to her desk."

(Hailey)

Таким образом, можно утверждать, что перебивы, при отсутствии борьбы за коммуникативную инициативу, в ДДД не являются маркерами речевого конфликта, а призваны восстановить правильный ход интеракции, ее развитие в нужном направлении.

Перспективным было бы продолжить анализ сценариев мены коммуникативных ролей в плане выявления общего и отличного в разных типах делового диалогического дискурса.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристов С.А. Прагмалингвистическое моделирование мены коммуникативных ролей: дисс. ...канд. филол. наук/ С.А. Аристов. – Тверь, 2001. – 212 с.
2. Аристов С.А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс / С.А. Аристов, И.П. Сусов // Лингвистический вестник. – Ижевск, 1999. – Вып.1 – С. 3-11. 4
3. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен / [И.С. Шевченко, Л.Р. Безуглая, Е.В. Бондаренко и др.]; под общ. ред. И.С. Шевченко: Монография. – Харьков: Константа, 2005. – 356 с.
4. Когниция, коммуникация, дискурс. Междунар. сб. науч. трудов / под общ. ред. И.С. Шевченко, В.И. Карасика [Электронный ресурс]. – Харьков: ХНУ, 2010. – Вып.3. – Режим доступа <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse>
5. Стечишин Н.В. Адресатні переривання мовленнєвої комунікації та мовні засоби їх реалізації в сучасній англійській мові: автореф. дис. ...канд. филол. наук. / Н.В. Стечишин. – К., 1997. – 16 с.
6. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница, Нова Книга, 2009. – 272 с.
7. Чернявская В.И. Коммуникация в науке: нормативное и девиантное. Лингвистический и социокультурный анализ / В.И. Чернявская. – М.: Либроком, 2011. – 240 с.
8. Шевченко И.С. Метадискурсивность как категория дискурса / И.С. Шевченко // Сучасна англїстика: Традиції. Сьогодення. Перспективи. – Харків, 2011. – 128 с.
9. Clark H. Using Language / H. Clark. – Cambridge University Press, 1997. – 432p.
10. Gramly S.E. A Survey of Modern English / S.E. Gramly, K-M.Patzold – London: Routledge, 1996. – 458p.
11. Sacks H. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation / H. Sacks, E.A. Schegloff, G.A. Jefferson // Language. – 1974. – Vol. 50 (4). – Part I. – pp. 696-735.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Чрділелі – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: дискурсивні студії, прагмалингвістика, міжкультурні проблеми перекладу.

МЕДІАВІРУС ЯК ЛІНГВІСТИЧНО-ТЕХНОГЕННИЙ МАНІПУЛЯТИВНИЙ ДИСКУРС

Олексій АКУЛЬШИН (Київ, Україна)

У статті розглядається поняття медіавірусу як найвища форма еволюції лінгвістично-техногенних засобів маніпулювання свідомістю та як субдискурс маніпулятивного дискурсу.

Ключові слова: медіавірус, маніпулятивний дискурс, лінгвістично-техногенні засоби, маніпулювання свідомістю, імортизм, мем, інформаційний вірус, параметризація ознак медіа вірусу

The article deals with the media virus notion as a highest evolution level of the linguistic anthropogenic means of social conscience manipulation and as a subdiscourse of manipulative discourse.

Key words: media virus, manipulative discourse, linguistic anthropogenic means, social conscience manipulation, imortisme, meme, information virus, parameterization of media virus characteristics.

Сучасний світ диктує нові умови та нові швидкості існування навіть цілих епох. В умовах сьогодення, все приходить та минає так швидко, що, іноді, ми просто не звертаємо уваги, що це була ціла епоха, а тим більше не встигаємо зрозуміти та сприйняти її особливості. Будь-якому часу – своя мова, свої правила та закони комунікації [5: 8]. *Актуальність* цієї статті зумовлюється бурхливим розвитком лінгвістично-техногенних засобів маніпулювання свідомістю, зокрема, медіавірусів, та відсутністю ґрунтовних наукових досліджень, які висвітлювали б принципи їх виникнення, функціонування та розповсюдження. Певна наукова невизначеність та неузгодженість у цьому питанні є

потужним каталізатором процесу заповнення наукового вакууму у питаннях методології визначення та обґрунтування новітнього лінгвістично-техногенного поняття *медіавірус*.

Мета статті полягає у систематизації наявного наукового матеріалу щодо поняття медіавірус, а також у визначенні його основних параметрів як лінгвістично-техногенного субдискурсу маніпулятивного дискурсу.

Розвитку різноманітних медіаструктур сприяли, сприяють та сприятимуть особи, зацікавлені в маркетингу своїх власних товарів та у вихованні нашої генерації в дусі споживчого мислення, що, навіть вже сьогодні, яскраво відображається у блискавичній трансформації звичайних медіа у інтерактивні. При вивченні мови дитина, яка розмовляє усе життя конкретним мовним кодом, знає його, незважаючи на різницю у віці, краще за дорослого, який вивчає її як іноземну. Так й творці, керівники та працівники медіаструктур намагаються з дитинства привчити людство до конкретних медійних засобів (мовних кодів), які ініціюватимуть зміну свідомості окремого індивіда у вигідному та бажаному для них напрямку. Конкретний споживач цих інформаційних потоків має обов'язково опанувати особливості та принципи застосування цих медійних засобів задля вивчення мовного коду через який на нього здійснюється різнорівневий та різногалузевий вплив. Медіаструктури є не просто набором інструментів збору, отримання, обробки, перерозподілу та тлумачення існуючої фактичної інформації, вони є самостійною сутністю або організмом, з яким індивіди вимушені співіснувати на, окремих, визначених виключно ним умовах. Медіаструктури через вплив на загальнофілософські та загальносоціальні поняття, що укорінювалися тисячоріччями, здійснюють як ментальний, так й фізичний вплив на процес існування як окремого індивіда, так й суспільства вцілому.

Відсутність системних знань про діалектичні принципи існування та функціонування інформаційного простору як інкубатору наших ідей, які протягом певного часу трансформуються у щось більше, що має колосальний вплив на процес глобальних світових перетворень та зміну соціальної поведінки окремих індивідів, спричиняючи, тим самим зміну ментальної та фізичної реальності, зумовила також розробку термінологічного апарату нової наукової парадигми, яка на якісно новому рівні висвітлює особливості існування інформаційного простору, зокрема функціонування в ньому такого поняття як медіавірус.

Виникнення дискурсоцентричного поняття *медіавірус* є типовим прикладом відображення когнітивного процесу сприйняття та передачі сучасною людиною новітніх синкретичних явищ, задля якісного та всебічного дослідження яких, сучасна лінгвістика вимушена вдаватися до застосування методологічного еkleктизму. Медіавірус є своєрідним пакуванням для ідей-вірусів та шаблонів конкретних бажаних результатів, що очікуються адресантами від його ініціювання та використання, а також для механізмів прямого або опосередкованого впливу на адресата з метою здійснення маніпулювання свідомістю останнього.

Т. ван Дейк, О.О. Селіванова, Н. Д. Арутюнова [1; 6; 12; 13] визначають *дискурс* як *актуальну мовленнєву дію*, та, зокрема, зазначають, що будь-який дискурс є потенційно маніпулятивним та що актуальна мовленнєва дія передбачає наявність як мінімум двох учасників: адресанта (мовця) та адресата. В будь-якому разі мовець, завжди, має на меті передачу певного метаінформаційного та інформаційного знання, що за умови вірної оцінки дискурсивної ситуації, релевантності цього знання для адресата та наявності спільного референційного знання та мовного коду, активує процес когнітивної трансакції, який, в свою чергу, спричиняє зміни складових когнітивних множин адресата. Ці зміни когнітивних множин адресата є причиною зміни внутрішнього стану та мовного світу адресата та, як результат, його зовнішньої поведінки, що є переконливим доказом того факту, що будь-яка когнітивна трансакція (дискурс) є маніпулятивною (маніпулятивним дискурсом), окрім випадків передачі фатичної інформації або інформаційного знання [8]. Тобто, маніпулятивний дискурс є функціонально-прагматичним різновидом дискурсу, дія якого ініціюється, у разі, якщо бажання мовця (у визначеній дискурсивній ситуації) отримати референційне або специфічне знання є релевантним для адресата та останній здійснює активізацію та зворотну трансакцію власних, релевантних для мовця, знань.

Лінгвосинергетична методологія дослідження понять медіавірус та маніпулятивний

дискурс дозволяє ототожнити ці поняття із твердженням С. Годіна щодо *вірусного маркетингу*, який зазначає, що вірусний маркетинг – це ідея-вірус, але не всі ідеї-віруси – це вірусний маркетинг [5: 56]. Застосовуючи дедуктивний метод дослідження визначимо, що *медіавірус* – це субдискурс маніпулятивного дискурсу, але не всі *маніпулятивні дискурси* є медіавірусами. *Медіавірус* має особливі різко виражені ознаки техногенно-маніпулятивного впливу, що характеризує його як один з інструментів впливу на підсвідомість індивідів та який має певний перелік спеціальних параметрів, які, в рамках маніпулятивного дискурсу, дають змогу виділити його у окремий субдискурс.

Історично, нове поняття *медіавірус* ввів у 1994 році Д. Рашкофф та визначає його наступним чином: «Якщо ми хочемо зрозуміти інфосферу як розширення планетарної екосистеми або хоча б як поживне середовище, в якому розвиваються нові ідеї нашої культури, тоді ми маємо визнати той факт, що медіаподії, що викликають дійсні соціальні перетворення – це не просто троянські коні. Це *медіавіруси*» [11: 6]. Ототожнення цього феномену саме із вірусами не є випадковим. Вірус, що атакує, використовує свою протейнову оболонку для прикріплення до здорової клітини, після чого вводить в неї свій генетичний код, а останній б'ється за контроль із власними генами клітини та у разі перемоги назавжди змінює спосіб її функціонування та відтворення. Особливо агресивні – ініціюють процес відтворення копій вірусів [11: 6]. Цей принцип дуже нагадує принципи функціонування медіавірусів та особливості їх маніпулювання свідомістю адресатів. Медіавіруси також відшукують слабкі місця у свідомості або у когнітивних знаннях (соціальних, політичних, лінгвістичних, ідеологічних тощо) адресатів та вводять власний генетичний код у вигляді менших вірусних часток, а саме елементарних інформативних кодів (мемів), які дозволяють адресантові досягати бажаного результату маніпулювання свідомістю адресата.

Медіавірус є поняттям лінгвістично-техногенним, яке, як субдискурс маніпулятивного дискурсу, також має новітні технічні засоби посилення його живучості та забезпечення його існування. Історично, можна виділити ще кілька субдискурсів маніпулятивного дискурсу, які є послідовними еволюційними кроками відбору найживучіших понять на шляху до найдосконалішої форми його субдискурсу, а саме медіавірусу:

- *ІМОРТИЗМ* – це *інформаційний вірус*, що змінює систему цінностей та, як результат, свідомість окремого індивіду, здійснюючи її форматування та попередню підготовку для сприйняття філософії та ідеології нового суспільства, яке утворилося після краху капіталістичного способу виробництва [9; 10]. Популярність *нових ідеалів занепаду* (*егоцентризм, брехня, підлість*) ініціювали механізм саморегуляції суспільної свідомості, що спричинило виникнення та стрімке розповсюдження *вірусів*, які пропагують здоровий спосіб життя, саморозвиток, закони честі, сумління, вірності тощо. Імортизм є особисто зорієнтованим феноменом, який дозволяє як матеріалістам, так й ідеалістам, через розповсюдження інформаційних вірусів створити ідеальне суспільство з правильними ідеалами та цінностями. Тобто, через те, що кожний індивід вступає у внутрішній діалог та на підсвідомому рівні вмовляє або змушує себе змінитися («Я хочу змінитися»), імортизм легко його вражає та від нього передається наступному індивіду. Через постійну підсвідому внутрішню боротьбу імортист (заражений імортизмом) та особисті цінності, кожний переносить його індивідуально. Імортизм якісно функціонує у будь-якій філософській системі та ідеології, тому що принцип саморозвитку не суперечить жодним з них. Тобто філософія – це визначення себе в оточуючому світі, ідеологія – у суспільстві, а імортизм, як явище, – себе в самому собі. Імортизм, як інформаційний вірус, припиняє своє функціонування лише у випадку відмови індивідуумів від самовдосконалення;

- *МЕМ*. Р. Докінз оперував генетичною термінологією для визначення поняття *мем*. Під словом *ген* він розумів генетичну одиницю, яка є достатньо малою, щоб зберігатися протягом поколінь та розповсюджуватися навколо у великій кількості. В цьому дослідженні ген також відображається як невеличка частина хромосоми, яка потенційно зберігається протягом поколінь та називається *Егоїстичний ген*. Поняття та особливості функціонування цього гену, а також природного добору, автор екстраполює на соціокультурні процеси та створює для цього явища нове поняття *мем*. Основну характеристику мема вчений позиціонує як здатність «вгризатися» у пам'ять адресата та передаватися від індивіда до індивіда, з

покоління до покоління, таким же чином як це здійснює ген [7]. Навколо поняття мем формується новітня наукова картина світу та нова наука *меметика*, створюються нові наукові поняття *мембот* (мем+робот), що позначає та розглядає людину лише як машину для передачі мемів, *інтернет-мем*, *архітектурний мем*, *тролінг* тощо. Однак, новий науковий напрямок не розвивається та згасає, що зумовлено намаганням охопити *все*. Базове поняття мему було та залишається розмитим, конкретних технологій з генерації мемів не існує, науковий зміст є спірним, досягнення – сумнівними. Меметика, як й в момент зародження залишається на рівні особливої аналогії «ген=мем», яка захоплює увагу, але далі не розвивається [14].

Найвища форма еволюції лінгвістично-техногенних засобів маніпулювання свідомістю, а саме медіавірус, має право на існування лише за умови присутності спеціальних технічних засобів його розповсюдження та посилення, без застосування яких медіавірус перетворюється у звичайний природно обумовлений маніпулятивний дискурс. Сама назва *медіавірус* містить посилання на підсилювачі, такі як телебачення, інтернет, радіо, газети, пошта, кінематограф, різні напрями науки та мистецтва тощо, які реалізують зміст другої частини назви *медіавірус*, що відображає швидкість поширення та живучість ідеї кожного окремого, коректно підсиленого або підживленого медіавірусу. Епістемологічно поняття вірус визначається як *найдрібніший організм, який є здатним до відтворення лише у клітинах високорозвинутих істот та який викликає інфекційні хвороби в людині та тварин* [15]. *Медіавірус*, за допомогою відповідних підсилювачів, також здійснює психолінгвістичну трансформацію свідомості високорозвинутих організмів, що мають інтелект; здатних до діалектичного пізнання; епістемологічних досліджень та порівнянь; вивчення, впорядкування та вдосконалення знань про свій власний мовний код тощо, з єдиною метою – передачі відповідного релевантного для адресата знання задля здійснення цільової маніпуляції його свідомістю та, як наслідок, сприяння власному швидкому розповсюдженню та підтримки власної живучості. Медіавірус, за умови наявності та коректного активування відповідних підсилювачів, з метою забезпечення живучості ідеї та постійного підживлення процесу власного функціонування, завдяки творцям, може мати майже необмежений у часі період існування. Успішність функціонування медіавірусу є величиною, яка є прямо пропорційною кількості «заражених» адресатів та яка залежить від суб'єктивних характеристик даного медіавірусу таких як: його важливість, корисність, цікавість, жахливість тощо.

Кожний медіавірус після ініціювання перебуває у стадії своєї біфуркації. З одного боку, домінантні дискурсивно-маніпулятивні ознаки спрямовують функціонування медіавірусу як звичайного маніпулятивного дискурсу, але у визначеній точці відбувається набуття іманентних характеристик медіавірусу й саме в цей момент, за умови позитивного отождоження із відповідними медіавірусними ознаками, він набуває потужності медіавірусу. За О. Йокоямою, метою дискурсу (маніпулятивного дискурсу), тобто когнітивної трансакції, є активування відповідних когнітивних множин адресата, передача інформаційних та метаінформаційних знань адресанту із урахуванням дискурсивної ситуації, екстралінгвістичних факторів та спектру референційних знань, а також досягнення стану релевантності отриманих адресантом та переданих ним у зворотньому напрямку необхідних адресатові знань. Тобто, метою когнітивної трансакції є передача та отримання бажаних або релевантних для адресата знань [8]. Творець медіавірусу має урахувати усі дискурсивні ситуації та контексти, в яких опиниться медіавірус, усі мовні коди адресатів, які, наприклад, в Інтернеті, матимуть справу із медіавірусом, релевантність відправленої та отриманої інформації для когнітивних множин адресата й адресанта, а також повинен отримати спростування або підтвердження сприйняття адресатом посилки знань задля реєстрації результатів когнітивної трансакції. Він також враховує базові для маніпулювання дискурсивною інформацією (характерною виключно для даного виду субдискурсу) дані: ключову ідею; соціальні групи адресантів та приблизні обсяги цільової аудиторії; приблизний перелік мовних КОДІВ; групи розповсюджувачів (випадкові чи ті, що мають вплив); обсяги вакууму, в якому діятиме медіавірус; приблизний час розповсюдження; засоби розповсюдження (підсилювачі); легкість розповсюдження; наявність чи відсутність

орієнтовних контрмедіавірусів у відповідній галузі тощо.

Діалогічність процесу функціонування є також однією з особливостей поняття медіавірусу. М. М. Бахтін наголошує на тому, що «існувати значить спілкуватися діалогічно. Один голос нічого не закінчує та не вирішує. Два голоси – мінімум життя, мінімум буття» [2: 294]. За визначенням В. Ярцевої діалогічне мовлення – це форма (тип) мовлення, яке складається з обміну висловлюваннями-репліками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, що активізує роль адресата в мовленнєвій діяльності адресанта [16: 135]. Наявність даної ознаки не є для медіавірусу обов'язковою через визначені нами раніше цілі його функціонування. Тому що, наприклад, мета спеціальної аналітичної статті політичного спрямування в Інтернет виданні полягає не в отриманні зворотних релевантних знань та реакцій від адресанта, а у зміні його когнітивних множин, свідомості, самосвідомості, підходів, поглядів, відношення до конкретних матеріальних та гіпотетичних речей та, як результат, програмування (маніпулювання) його соціальної поведінки. Тому, в даному випадку, діалогічність процесу є не стільки обов'язковою, скільки однією з теоретично можливих ознак.

Сучасна лінгвістика ще не надала точної відповіді на питання класифікації медіавірусів як лінгвосинергетичного поняття. Науковці та дослідники різних еволюційних етапів існування та розвитку поняття медіавірусу виділяють різний перелік його, історично обґрунтованих, характерних ознак. Наприклад, Ю. А. Нікітін класифікує ознаки *імотризму* як *інформаційного вірусу* наступним чином: *руйнівна, на противагу ідеології, спрямованість; здатність деформувати систему цінностей; псевдоідеологічність закладеної в нього інформації; зорієнтованість на окрему особистість; прагнення до досягнення ідеалу; здатність ініціювати механізми саморегуляції суспільної свідомості* [9; 10]. Р. Докінз виділяє в еволюційних попередників медіавірусу – *мемів* – наступні: *схожість із принципом функціонування ДНК; здатність надовго залишатися в пам'яті, зв'язок із усіма галузями існування та функціонування людства (соціологія, психологія, філософія, лінгвістика, економіка тощо); націленість на успіх; базування на егоцентричній природі людини* [7]. Д. Рашкофф систематизує особливості функціонування *медіавірусу* наступним чином: *схожість із біологічними вірусами; спонтанність та навмисність виникнення; необмеженість різноманітності та техногенність засобів доставки; здатність активувати емоційний апарат людини; застосування принципу маргіналізації подій; сприяння хаотичним тенденціям культури; націленість на ініціювання прихованих процесів у підсвідомості* [11].

Із урахуванням вищезазначених систем класифікації еволюційних прототипів медіавірусу пропонуємо власну параметризацію ознак медіавірусів відповідно до:

- виду підсилювачів або засобів розповсюдження (засобів доставки): *когнітивно-прагматичні (мовлення людини), конвенційно-вербальні (телебачення, мобільний та аналоговий телефонний зв'язок, радіо) та невербальні (Інтернет, друковані видання, рекламні візуальні засоби, факс, пошта;*

- приналежності до відповідних галузей: *політичний, економічний, юридичний, лінгвістичний, військовий, соціологічний, психологічний тощо.* Також, у разі виявлення маргінального змісту конкретного медіавірусу, при класифікації можливе поєднання відповідних галузей, наприклад: *військово-політичний, юридично-економічний.* При чому, першою відображається та галузь, ознак якої є більше у відповідному медіавірусі;

- цільове призначення: *маркетинговий, пропагандистський, сугестивно-диверсійний, спеціальний;*

- швидкості розповсюдження та ступені «живучості»: *протомедіавірус, метамедіавірус, гіпермедіавірус, постмедіавірус.* Ці новітні поняття фізично відображають на графіку розповсюдження медіавірусу відповідні етапи «живучості»;

- синтаксичної структури: *прості* (слова та словосполучення) та *складні* (речення);

- модальності змістовного або інформативного наповнення: *гіпотетичний* («Завтра кінець світу») та *фактичний* («Купуй товар нашого підприємства – отримуй другий безкоштовно»);

- групи активності, тобто різновиду цільової соціальної аудиторії: *медіавірус для ... назва*

цільової аудиторії;

- природи виникнення: *спонтанні та навмисні;*
- напрямів зміни свідомості: *система ідей, технологія, візуальний або аудіо образ, сексуальний скандал, стиль одягу, конкретна особистість тощо;*
- ознак формальності: *формальний та неформальний;*
- принципів трансакції: *автоматичний, свідомий та змішаний;*
- емоційного відтінку змісту: *позитивний, негативний, нейтральний;*
- формату: *відео, аудіо, друкований, цифровий або змішаний;*
- ситуативно-пов'язаного дискурсивного типу: *суб'єкт-суб'єкт, суб'єкт-об'єкт, суб'єкт-цінність* [3: 43-48];
- наявності або відсутності здатності до *самовідродження*.

Напрямок дослідження медіавірусу має співпадати із загальними лінгвістичними напрямками досліджень, які, як зазначає В. Г. Борботько, спрямовані від наших знань про організацію реального світу до мови, формування якої, найвірогідніше, визначається принципами організації реального світу у їх взаємодії із принципами діяльності людської свідомості [3: 15]. Тобто, форма організації людської свідомості віддзеркалюється в особливостях формування відповідної мови та її окремих прагматичних реалізаціях, а саме актуальних мовленнєвих актів або дискурсів. Цей процес є взаємнореверсивним. Форма організації медіавірусу, який є прагматичним проявом маніпулятивного дискурсу, дозволяє розпізнавати не тільки фактуальну та концептуальну інформацію, але й підтекстову [3: 27]. І. Р. Гальперин визначає підтекстову інформацію як приховану інформацію, що добувається з тексту завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також завдяки здатності речень як одиниць тексту прирошувати змісти [4]. Він також підкреслює здатність слів та речень породжувати змісти, знаходячись у складі дискурсу. При цьому саме форма одиниць, що вступають у синтаксичну взаємодію, дозволяє нам встановити й характер цієї взаємодії, та ті змісти, якими вона результується [3: 28]. Тобто, значущість мовної одиниці будь-якого рівня є невід'ємною від її форми. Зміна форми завжди призводить до зміни значущості [3: 28]. Це твердження є також однією з характерних ознак медіавірусу. В рамках одного контексту, конкретної дискурсивної ситуації та визначеного проміжку часу, зміна форми медіавірусу неминуче призводить до трансформації значення, а сама синтаксична форма медіавірусу має здатність конституювати змісти.

Отже, медіавірус є субдискурсом маніпулятивного дискурсу та найвищою формою еволюції лінгвістично-техногенних засобів маніпулювання свідомістю. Він отримав подібну назву через його схожість та ототожнення із принципами функціонування звичайних біологічних вірусів, а саме пошуку слабких місць у свідомості або у когнітивних знаннях (соціальних, політичних, лінгвістичних, ідеологічних тощо) адресатів та введенні власного генетичного коду у вигляді менших вірусних часток, а саме елементарних інформативних кодів (мемів), які дозволяють адресантові досягати бажаного результату маніпулювання свідомістю адресата. Швидкість розповсюдження медіавірусів є величиною прямо пропорційно залежною від ефективності засобів доставки та рівня зацікавленості конкретних адресатів. Одним з результатів цього дослідження є систематизація ознак медіавірусів через їх об'єктивно-суб'єктивну параметризацію. Теоретично було з'ясовано, що синтаксична форма медіавірусу має здатність конституювати змісти, тому що зміна форми завжди призводить до зміни значущості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896с.
2. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Советская Россия, 1979. – 320с.
3. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике, изд. 4-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 288с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139с.
5. Годин С. Идея-вирус? Эпидемия! Заставьте клиентов работать на Ваш сбыт / Пер. с англ. под ред. А. Буланова. – СПб.: Питер, 2005. – 192с.
6. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ./Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312с.
7. Докинз Р. Эгоистичный ген. – М.: Мир, 1993. – 318с.
8. Йокояма О.Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 424с.
9. Никитин Ю.А. Имаго. – М., Эксмо, 2007. – 512с.

10. Никитин Ю.А. Имортист. – М., Эксмо, 2007. – 544с.
11. Рашкофф Д. Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание / Пер. с англ. Д. Борисова. – М.: Ультра.Культура, 2003. – 368с.
12. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.:Брама, 2004. – 336с.
13. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : Монографическое учебное пособие. – К., ЦУЛ «Фитосоциоцентр», 2002. – 336с.
14. Мемы и медиавирусы. Теория и практика. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/mememediavirus/1-memy-i-mediavirusy-teoria-i-praktika>.
15. Українська електронна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс] – 2010. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81>
16. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олексій Акульшин – викладач кафедри військового перекладу військового перекладу. Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка .

Наукові інтереси: дискурсологія, НЛП, комп'ютерна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвосинергетика.

СИНТАКТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В ПОЛІТИЧНОМУ ІНТЕРВ'Ю (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРЕСИ)

Інна БІЛЮК (Житомир, Україна)

У статті пропонується комплексний аналіз синтаксичних та стилістичних прийомів, за допомогою яких здійснюється вплив на адресата.

Ключові слова: інтерв'ю, повтор, складні речення, вставні речення, еліптичні конструкції, асиндетон, полісиндетон, синтаксична тавтологія.

The article presents the comprehensive analysis of syntactical and lexical means which promote the impact on the addressee.

Key words: interview, repetition, compound sentences, parenthetic sentences, elliptical constructions, asyndeton, polysyndeton, syntactic tautology.

В аспекті комунікативної лінгвістики мовний жанр інтерв'ю вивчався з позицій особливостей побудови і функціонування діалогічного мовлення [1; 5; 2]. В основу інтерв'ю покладено універсальну діалогічну модель мовного спілкування, що дозволяє говорити про універсалізацію інтерв'ю як ефективної мовної практики й жанрової форми в умовах розвитку інформаційного суспільства та функціонування її не лише в межах стилю масової інформації (ЗМІ), а й в інших сферах суспільної комунікації (наука, культура, юриспруденція) [3; 4; 7].

Об'єктом дослідження є інтерв'ю з політичної тематики в сучасній американській пресі.

Предмет дослідження - структурні та мовні особливості організації політичних інтерв'ю в сучасних американських ЗМІ.

Актуальність та перспективність наукової розробки теми обумовлені загальним інтересом до пошуку основних синтактико-стилістичних складових текстів масової комунікації у зв'язку з їх комунікативною організацією та прагматичним потенціалом.

Метою статті є дослідження і систематизація структурно-стилістичних вербальних засобів вираження в інтерв'ю політиків за 2010-2011 рік.

Залежно від комунікативного наміру та прагматичної настанови авторів синтактико-стилістичні засоби сприяють стислості або розгорнутості текстів інтерв'ю за участі сучасних американських політичних діячів, відображають емоційність і розгорнутість синтаксису відповідних усних інтерв'ю, зв'язність і незв'язність синтаксичних конструкцій, передусім аналітичних текстів інтерв'ю [6: 147].

Одним з типових стилістичних прийомів для політичних інтерв'ю є **повтор**, як ефективний засіб впливу на свідомість. Повтор сприяє асоціативному закріпленню певної інформації в потрібному емоційному контексті. Широке використання повторів в політичних інтерв'ю є цілком природним, оскільки «завдяки своєму великому емоційно-експресивному потенціалу фігури повтору виступають засобом акцентування уваги слухача, смислового, емоційного посилення та ритмічної організованості» [5; 8]. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що політики часто повторюють ті питання, на яких планують зосередити

діяльність на своїй посаді. **Senator Graham:** *Will we create jobs in the future that your kids can enjoy and you can enjoy within our lifetime?! (POLITICO) [13].*

У наведеному прикладі мовець повторює *can enjoy* з метою переконати реципієнтів у тому, що для сенатора пріоритетом є створення робочих місць, що забезпечить людям безтурботне майбутнє.

Аналіз моделей повтору виявив, що у політичному інтерв'ю повторюються як окремі лексеми, так і різні за структурою синтаксичні утворення, що зміцнює структурну організацію тексту. Іноді повторювані одиниці служать лише фоном, на якому різко виділяються інші, неповторювані одиниці висловлювання: **Obama:** *It is hard to foresee, over the course of the next several decades, any country being able to catch up to us in terms of our ability to influence what's happening around the world and being willing to take responsibility for the events that are taking place around the world (Liberty) [10].* Так, у поданому прикладі, президент США, Б. Обама, виголошує повтор *around the world*, намагаючись зосередити увагу слухачів саме на локації події. На нашу думку, у представленому прикладі доцільнішим було б виокремити такі лексичні одиниці як *being willing to take responsibility for the events* оскільки актуальнішим є те, що відбувається, а не те, де воно має місце.

Невід'ємною складовою сучасних англomовних політичних інтерв'ю є **модально-емоційні речення**, характерною ознакою яких є особисте ставлення мовця до власного висловлювання: **Obama:** *And I think that I can do a better job of that and partly because I do believe that we're in a stronger position now than we were in a year ago (The American Conservative) [14].* **Obama:** *It does mean, though, that this election matters, precisely for the reason that you're pointing out (The American Prospect) [16].* У вищенаведених прикладах модальна частка **do/does** виражає прагнення мовця переконати свого співрозмовника у правоті та беззаперечності своїх слів.

У політичних інтерв'ю, що досліджувалися, функціонують також **складні речення**, метою яких – є бажання мовця запевнити слухача у правдивості своїх слів та переконань. Інтерв'юер та респондент, вживаючи синтаксичні конструкції підрядного/ сурядного зв'язку, намагаються передати велику кількість інформації один одному і тим самим уникнути наступної низки запитань: **Senator Graham:** *There are millions of jobs to be created building these power plants, and the supply chain going into building a nuclear power plant is very robust (POLITICO) [12].* Так, з прикладу, що аналізується, стає зрозумілим, що сенатор, по перше, повідомляє про те, які перспективи люди матимуть від побудови заводів, по друге, завдяки чому останні будуть збудовані. Отже, в контексті одного складно-сурядного речення, мовець змогла донести до реципієнтів 2 основних ідей, не отримавши при цьому від інтерв'юера запитань типу: *What will help the government to build these power plants?!*

Іншим важливим компонентом структурної будови політичних інтерв'ю є наявність **вставних речень**. Широке вживання вставних компонентів та їх семантичне забарвлення додає публіцистичному стилю точності та ясності у виразі думки. Традиційно політики використовують вставні конструкції, які вказують або ж уточнюють суб'єкт/ предмет, про який йдеться мова у цілому реченні: **OBAMA:** *So we are calling for an effective investigation of everything that happened. I think the Israelis are going to agree to that — an investigation of international standards — because they recognize that this can't be good for Israel's long-term security (The American Prospect) [15].* У зазначеному прикладі вставна конструкція використовується адресантом для вираження уточнюючої інформації щодо предмета обговорення, а саме мовець розшифровуючи *that* доносить до слухача те, з чим саме (*an investigation of international standards*) Ізраїль може погодитися в перспективі.

OBAMA: *Well, here's what I'm confident about: that nobody — Democrat or Republican — wants to see people's paychecks smaller on Jan. 1 because Congress didn't act. And over the last 48 hours, a range of independent economists — both left and right — have concluded that this package would, in fact, increase potential economic growth by as much as 1 percent and could end up meaning an additional million and a half jobs (In These Times) [9].* У даному прикладі вставні конструкції уточнюють суб'єкт, про який йдеться мова, а саме: вживаючи після *nobody - Democrat or Republican; economists — both left and right* президент змушує слухачів

задуматися над почутими словами, піддати їх сумніву або ж, навпаки, переконатися в їх достовірності.

Досить поширеними у проаналізованих політичних інтерв'ю є **еліптичні конструкції**, які відрізняються від повноцінних речень контрастністю та експресивністю: **OBAMA: Fundamental challenges** (The American Prospect) [16]. **OBAMA: You know, when — when families sit around the kitchen table, they say to themselves, what are the things we have to have? College education for our kids. Paying our mortgage. Getting the roof repaired. A new boiler. What are the things that would be nice to have? A vacation. Eating out. Some new clothes** (In These Times) [9]. Адресант використовує еліптичні конструкції з метою економізації висловлення, тим самим підвищуючи його інформативність. Стилїстична роль еліпсисів досить обширна, вони надають висловлюванню лаконічності, експресивності та динамізму.

Проведений аналіз свідчить, що серед синтактико-стилїстичних засобів політичних інтерв'ю доцільним є виокремити асиндетон та полісиндетон. **Асиндетон**, заснований на пропуску сполучників між однорідними членами речення, зображає швидкий рух, зміну подій, предметів, що не привертають увагу. Відсутність *and* створює враження, що список може бути неповним. Асиндетон зазвичай має місце при передачі взаємопов'язаних етапів однієї дії. Отже, відсутність сполучників між предикативними структурами, перш за все, скорочує час виголошення кожного відрізка, по друге, надає повідомленню чіткого та дещо жорсткого ритму. Наприклад: **OBAMA: What's also true is that most of the steps that we can take for our national security, for our energy independence, for our economy are ones that would have the side benefit of dealing with climate change** (The State) [18]. Так, у наведеному прикладі метою Б. Обама є зосередити увагу адресатів на тому, що уряд планує зробити *for our national security, for our energy independence, for our economy*. Президент наголошує, що саме це сприятиме вирішенню проблеми зміни клімату у світі.

Obama: I know a lot of folks feel frustrated about Congress, about how it operates, the bickering, the weird rules, the filibusters, all that stuff (The Washington Monthly) [19]. У запропонованому прикладі, президент, перераховуючи питання, які турбують громадян (*the bickering, the weird rules, the filibusters, all that*), намагається прийняти їх позицію та розділити їх переживання.

Полісиндетон виконує функцію посилення певних відчуттів і тональностей — різноманіття, достатку, одночасності, послідовності, інтенсивності, гармонійності, впорядкованості дії. Наявність різних видів сполучників може надати повідомленню мовця як тимчасове, так і просторове значення, вказати на результативність, динамічність описуваного явища або ж надати висловлюванню певної урочистості. В текстах інтерв'ю з політичної тематики сполучник *and* є найбільш вживаним. **Senator Graham: If you're Republican and you hear from the nuclear industry and the utility industry and the oil and gas industry and the manufacturing industry, this is what we've been waiting for** (POLITICO) [11].

У прикладі адресант використовує полісиндетичний тип зв'язку між частинами речення прагнучи надати перерахованим частинам емпатичного наголосу *the nuclear industry and the utility industry and the oil and gas industry and the manufacturing industry*.

З метою емоційного підсилення необхідної частини висловлювання використовується також **синтаксична тавтологія**, що забезпечує логічність та точність викладу інформації. Найбільш типовим випадком використання синтаксичної тавтології у текстах інтерв'ю з політичної тематики є повторення підмета, вираженого власним ім'ям або особовим займенником: **POTUS: A lot of Latino workers who are in construction, they could also be working to help to build new airport runways, new school construction, so getting projects going that can put people back to work right away, that's something that we've proposed** (The Foreign Policy) [17]. У вищенаведеному прикладі респондент використовує особовий займенник *they* з метою наголосити на тому, що саме *A lot of Latino workers* виступають як допоміжна робоча сила у зведенні нових будівель на території США.

Загалом, сформульовані вище теоретичні положення і проаналізовані приклади дозволяють позиціонувати політичні інтерв'ю як різновид медіа дискурсу. Політичне інтерв'ю як і медіа-дискурс звернене до суспільства в цілому. Це обумовлює використання загальнооціночної лексики, переважно соціально значущих і закріплених мовних засобів у

суспільно-політичній термінології. Перспектива подальшого дослідження цього жанру полягає у поглибленому вивченні виділених структурних елементів синтаксичного рівня в інтерв'ю американських політиків, зокрема дейктичних елементів, їх використання у стратегіях і тактиках впливу на адресата.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Белановский С. А. Индивидуальное глубокое интервью / С.А. Белановский. — М.: Никколо-Медиа, 2001.— 320 с.
4. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П. Воробьева. – К.: Вища школа, 1993. – 199 с.
5. Кочетова Л.А. Лингвокультурные характеристики английского рекламного дискурса: автореф. дис.на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”/ Л.А. Кочетова. – Волгоград, 1999. – 18 с.
6. Семенюк І.С. Лінгвостилістичні особливості текстів сучасної американської художньої прози та газетної публіцистики з юридичної тематики: Посібник / І.С. Семенюк. – К.: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2010. – 216 с.
7. Шумилина Т. В. Не могли бы Вы рассказать... Метод интервью в журналистике / Т.В. Шумилина. — М.: МГУ, 1976. – 136 с.
8. Dijk T. A. van. Ideology : A Multidisciplinary Approach Text / T. A. van Dijk. – London: Sage Publications, 1998. – 374 p.
9. In These Times. – June 14, 2010. Режим доступу: http://www.inthesetimes.com/6072/social_securitys_porcupine_politics/
10. Liberty. – March/ April 2011. Режим доступу: <http://www.libertymagazine.org/index.php?id=1704>
11. POLITICO. – March 25, 2011. Режим доступу: <http://www.politico.com/news/stories/0511/55713.html>
12. POLITICO. – May 20, 2010. Режим доступу: <http://dyn.politico.com/bensmith/archive.cfm/year/2010/month/5>
13. POLITICO. – March 6, 2011. Режим доступу: <http://www.politico.com/news/0611/56216.html>
14. The American Conservative. – August 01, 2010. Режим доступу: <http://amconmag.com/2010/aug/01/00023/>
15. The American Prospect. – December 8, 2010. Режим доступу: http://prospect.org/cs/interviewing-can_the_workers_of_the_world_unite
16. The American Prospect. – May 10, 2011. Режим доступу: <http://prospect.org/cs/archive/viewissue?issueId=406>
17. The Foreign Policy. – April 14, 2010. Режим доступу: http://www.foreignpolicy.com/2011/04/14/nato_at_war
18. The State. – May, 2011. Режим доступу: <http://www.state.gov/documents/organization/161997.pdf>
19. The Washington Monthly. – November/ December, 2011. – Режим доступу: <http://www.washingtonmonthly.com/features/2010/1011.toc.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Білюк – викладач кафедри англійської мови ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Франка.

Наукові інтереси: дискурсологія, прагмалінгвістика.

NATIONAL DIFFERENCES IN THE STRUCTURE OF NON-VERBAL MEANS OF COMMUNICATION

Svitlana BOBROVNYK (Kyiv, Ukraine)

Стаття присвячена порівняльному аналізу проявів невербальної комунікації у представників різних національних культур. Охарактеризовано знакові системи невербальної комунікації, види невербальних засобів спілкування.

Ключові слова: спілкування, прояви, знаки, засоби, різниця, порівняння, словесні, невербальне, жести, пози, міміка, дотик, рухи.

The article deals with comparative analysis of non-verbal manifestations of representatives of different cultures. The conducted research reveals that ability to read non-verbal language helps to understand and translate correctly. Sign systems of nonverbal communication and types of nonverbal means of communication are characterised.

Key words: communication, manifestations, signs, means, difference, comparison, verbal, non-verbal, gestures, postures, facial expressions, touch, movements.

Problem formulation. Nowadays the problem of interpersonal relationships and their communication is very important. Non-verbal communication includes such forms of self-expression which are not expressed with the help of words, but on other linguistic symbols. It is very important to understand the language of non-verbal communication, because non-verbal communication is valuable for its spontaneity and can be manifested on unconscious level. Signs of non-verbal communication transfer abundant information about the person you are talking to, his/her feelings, mood, attitude, etc. and they can be the subject of special research. However, the fact that the signs of non-verbal communication are culturally specific, causes some difficulties in intercultural communication and can be a source of misunderstanding and even conflicts. As E. G. Kreidlin emphasizes: “There are no face expressions, posture or body position which has the same meaning in all cultures” [10].

In order to get successful communication it is necessary to understand not only the person's words you are talking to but also the means of non-verbal communication which are used during the conversation: gestures, postures, body motions, the use of space and other signs, the role of which must not be neglected. According to the data of researchers (M.Filonenko, T.Larina, S.Ter-Minasova, G.Nierenberg, A.Pease) 40% of all information is uttered with the help of words, the rest of the information – by non-verbal means of communication; the significance of pronouncements at the first meeting constitutes only 7 % [8]. Thus, visual perception of the interlocutor plays the most important role. The study by A.Mehrabian (1972) showed that in the communication of attitudes, 93 percent of the message is transmitted by tone of the voice and by facial expressions, whereas only 7 percent of the speaker's attitude is transmitted verbally [9].

Analysis of recent achievements and publications.

During the last decade a significant increase can be noticed in the interest of scientists and the public to the problems of non-verbal communication, to the intangible ways with the help of which people express their feelings. Non-verbal means of communication reinforce or change verbal communication, but also confirm or deny information, supplement the content of the utterance, control and regulate this process. It is non-verbal means allow to understand true feelings, because their appearance is caused by unconscious impulses, and inability to falsify them allows to trust them more. In addition, non-verbal behaviour helps to know the person and form our attitude towards him/her.

The problem of interpreting of non-verbal aspects of interpersonal communication has a long history. However, this problem has started to develop in details only in recent decades (since the 1960-s in the works of L.Brosnahan, J.Fast, A.Pease, E.Sampson, G.Nierenberg, P.Hall, O.Leontiev and others). In connection with this it remains poorly researched.

The aim of the article is to determine the content and components of non-verbal communication and identify national differences in manifestations of non-verbal communication.

The statement of the fundamental material. Efficiency of communication is determined not only by understanding of the interlocutor's words, but also by the ability to evaluate the participants' behavior of communication correctly, their face expressions, gestures, movements, posture, eyes direction, i.e. to understand the language of non-verbal communication. This language enables the speaker to express his/her feelings more, indicates how the conversation participants control themselves and what they think about each other in the reality.

Non-verbal communication includes different sign systems: optical-kinetic, para- and extralinguistic, spatial-time, "face-to-face" contact which have their own peculiarities.

Optical-kinetic sign system uses gestures, face expressions, and pantomime. In general, this system can be described as perception of general motility properties of different parts of body (hands – gesticulation "hand-play", face – facial expressions, postures – pantomime). This general motility reflects emotional reactions of a person, as optical-kinetic sign system in communication gives certain nuances which are taken ambiguously, provided using the same gestures in different national cultures. The importance of optical-kinetic sign system in communication is so great that a special area of research was defined – kinetics which deals with these problems. Paralinguistic system is a system of speech vocalization which is characterized by voice quality, its range and tonality that expresses human feelings and states. Thus, calm and serious voice reduces tension, stimulates interest, and annoyed one is perceived as a sign of aggressiveness. Extralinguistic sign system is incorporation of pauses and other non-linguistic components (cough, laugh), speaking rate [11].

Identification of person's psychological state based on "body language" makes a great sense. Psychology of communication contains knowledge about body language, or non-verbal communication. It is important to show different variants of identification and usage of non-verbal means of communication and also pay attention to partial credibility of such conclusions.

A partner's emotions, gestures and manners play a very significant role in this process. Sometimes misunderstandings take place; your message can be taken incorrectly because it is conducted with "contradictory" motions, postures. As they are as words in language, their accuracy and accordance to that what we want to express enable us to understand how our words are accepted, with approval or with hostility, whether the interlocutor is open with us or withdrawn or

whether he/she is browned off or controls himself/herself. “Wordless” feedback can inform us how we can change our behavior to achieve the proper result [7].

Among these means of communication there are those which are not the main in information transmission but additional which reinforce communication. The language of non-verbal communication is a language of gestures, facial expression, pantomime, i.e. “body language” which expresses feelings, emotions of a person. A person uses various motions (gestures, facial expression, postures, intonation, touches) which express psychic states to reinforce auditory and visual effects, his/her attitude to the partner, communicative situation in general. Expressive body motions and interpretation of non-verbal behavior depend on the age, people’s personal features of people and also the communicative situations, communicative tasks and communicative aims.

Non-verbal means of communication are as follows.

1. *Visual: kinetic*: “hand-play” (hand motions), head, legs, body movements, gait; face expressions, eyes, posture, poses, head position, direction of eyes, visual contacts, skin reaction: blushing, paleness, sweating; spatial-time organization of communication): distance between interlocutors, the angle of rotation to the interlocutor, personal space; subsidiary means of communication: emphasizing or hiding of body-build peculiarities (signs of age, sex, race); means of conversion natural body-build: clothes, hair-do, cosmetics, glasses, tattoo, moustache, beard, jewelry, small things in hands.

2. *Acoustic: paralinguistic* (voice quality, voice range, pitch): volume, tone, rhythm, pitch of sound, *extralinguistic*: speech pauses, laugh, cry, cough, crack, sighs.

3. *Tactile*: touch, handshake, hugs, kiss.

4. *All-factorial*: pleasant and unpleasant smell of the environment, natural and artificial human smell.

Gesticulation can give a lot of information about an interlocutor. We even can’t imagine how many different gestures are used by a person during conversation, how often people use it in their communication. It’s very interesting, languages are learnt since childhood but gestures are assimilated naturally. There are peoples who pay a great deal of attention to gestures due to their national peculiarities and traditions. For example, scientists calculated that during a conversation a Mexican uses at an average 180 gestures per one hour, a Frenchman – 120, an Italian – 80, a Finnish – 1, an Englishman – 0. Non-verbal language of different cultures has different meaning. As for the distance, according to the data Americans communicate on a distance from each other, they guard their personal space. L. Visson states that during communication an American, as a rule, keeps a distance of one or two meters from an interlocutor if they are not friends or close relatives, encroachment on personal space makes him very nervous and it is perceived as aggressive behavior or as a step toward sexual harassment. Behavior of the Russian who are accustomed to a smaller distance during communication and regularly violate that space is perceived as an invitation for more intimate relationships, flirting, or conversely, may be perceived as a threat to personal safety [11].

In the process of interpersonal communication a personal distance plays a very important role, i.e. personal space where a person doesn’t allow entering the other people (except close people). Personal space which A. Hall figuratively names *bubble* differs in various cultures not only by its size but also takes another place in hierarchy of values. In English culture, one of the most individualistic, there is a special notion – *privacy* – to define this significant cultural value. In Russian and Ukrainian culture according to figurative comparison of L. Brosnahan, perception of “I-myself” ends in the boundaries of body, personal space can be absent at all in comparison with the English culture is minimal. In any case, there is no special word for this notion in Russian and Ukrainian [1].

Russian people are tolerant to touches (outside, in transport, in stores) that in such situations they do not always feel the need to apologize. The presence of area *privacy* in English culture and absence in Russian culture can be seen in that fact that the English try to avoid collision with a person walking towards them much earlier than the Russian or Ukrainians do. The Russian usually apologize at physical collision directly; the English do it at “collision” of autonomy areas, with this, both apologize regardless who provoked the situation. A passer-by walking behind says “sorry” if a walking person in front of him suddenly stops. The English prefer to stand or sit at a considerable

distance from each other than the Russian. In transport or during a business meeting they keep the distance. To communicate in such a situation is more difficult for Russians and Ukrainians. Distance in communication effects on the usage of signs of tactile communication. The English avoid physical touches when communicating, it is not surprising: to touch the interlocutor or clap somebody on the shoulder is complicated and inconvenient at arm's length. The British practically do not do it; they do not embrace, do not kiss, and do not touch each other. Even such a common gesture (not only among Russian or Ukrainian people) as handshake is used during the meeting, as a rule. And handshake of the British is shorter than in Russian or Ukrainian culture, and it is done at full length arm and without any attempt to hold the hand of the interlocutor [11].

As for the gestures and facial expression, they are used very limitedly in the English culture. And it is not incidental: the more the distance which is typical for the certain culture, the more norms and restriction of people behavior are in it. Limited gesticulation as well as reserved, moderate face expressions is the sign of politeness and good manners in some cultures. The Italians, Swedish, Russians, Ukrainians use gestures frequently. As well as in other European cultures, direct look is a sign of attention and interest for the British. In this case the eyes are usually fixed, not moving do not pass from subject to subject, and focused at one point. To let the other person realize what they hear and understand, the British often do not nod but blink. At the same time looking directly into the interlocutor's eyes is not accepted. In Russian culture, which the researchers call "glazing" in comparison with Anglo-Saxon culture, the custom to look straight in the eyes means self-disclosure in front of the interlocutor that witnesses the direct dependence between the eye contact and sincerity in relationships. Long direct visual contact can be accepted as a challenge in oriental cultures. Russian people use gestures more frequently, they nod their head when they agree; shake their head when they disagree; and hand gestures have great amplitude in comparison with people from Western Europe, and also Russians take more space communicating. There are essential differences in behavior of the British and Russians which are manifested in smile and that has great national peculiarity. In intercultural communication of the British and Russians a range of contradictions can be noticed. One of them – "reserved British people" constantly smile in the communication process while "emotional Russian people" are often sullen and unsmiling. Smile, the national character of which was paid attention to by many researchers (T.Larina, S.Ter-Minasova, E.Sampson, L.Visson. L.Kreydlin) is a very interesting and visual example of how emotions are demonstrated and which feelings are experienced, as it was mentioned above not always coincide [11].

It's widely known that smile is characteristic for Americans where it is an essential attribute of communication is a sign of success and prosperity. Comparing English and Russian smile S. Ter-Minasova confirms that in English-speaking world smile is not only biological reaction on positive emotions but also a formal sign of culture which has nothing common with sincere disposition to the person you are smiling to: it is a sign that you have no aggressive intentions, a way of formal demonstration of your belonging to certain society [13]. Speaking about different types of smile, S.G. Ter-Minasova defines formal smile as a type of greeting with strange people, as attempt to provide security in an unfamiliar place with strangers. Such smile brings social information and performs a social function or a function of social interaction; it is an obligatory communicative signal. But even the ever-smiling British can not help but astonish at the sight of the Chinese and Japanese who smile telling about strained even tragic events, for instance, about death of their close people. Similar smile is shocking and might seem cruel if it is understood incorrectly, if people do not know the real meaning of this smile. Smiling, representatives of these cultures want to reduce negative effect on their interlocutor, not to upset him with this, i.e. it is socially directed smile. Smile of the Japanese and Chinese is perceived by Europeans as a manifestation of consent and satisfaction, but embarrassment or confusion can be hidden under this smile caused by the difficulties in communication. Misinterpretation of smile leads to a serious communicative failures, including those in business. In the studies of intercultural communication, there are examples how American businessmen having negotiated with the Japanese successfully to their opinion where the latter were smiling (as if they agree) found out with surprise about the sudden departure of the Japanese delegation before the signing of the agreement without realizing that their smile meant confusion and abashment but not contentment [13].

The fact that a smile in Japanese culture is social and performs various functions in communication shows that there are many different types of smiles in the Japanese language. In Russia, Ukraine smile is often a natural expression of natural and sincere disposition, interest, and good attitude towards others. Russian people smile less frequently, mainly in situations where they really feel positive emotions, i.e. smile expresses emotional information. In Russia a smile should inevitably be meaningful and have emotional reasons to express feelings: warmth, trust and friendship. In cross-cultural communication in the eyes of Russians, redundant smiling is often perceived negatively and sometimes produces aggression. This is the feature of Russian smile which transmits more often human emotions, and unlike the British or American which is aimed at fulfilling a social function. Relatively para-verbal means of communication should be noted that in general meaning peculiarities of their usage can be formulated as follows: the British prefer speaking in a low voice, at an average pace (faster than the Finnish, but slower than, for example, the French), without interrupting each other and strictly follow the rule of turn-taking without long pauses, they are not tolerant to keeping silence (a good method of filling pauses in English communication is *small talk*) [11].

Turn-taking rule is very important in English culture. The British react painfully to violation of this rule. When learning signs, gestures of non-verbal communication the main gestures and signs of agreement and disagreement turned out to be the same in different cultures. To express agreement people in many cultures (including Russia, Ukraine, and Sweden) wink or give a grunt. So, to express approval and agreement the following gestures indicate: a fist with a thumb up (“excellent”); a nod ahead from up to down as a sign of agreement; clapping hands express agreement and excitement, shaking head is a sign of disagreement; to pat a recipient’s hand or clap somebody’s hand expressing agreement; handshake, thumbs up/down and a vast range of other gestures, many of which will be culture-specific. A *high five* is an example of communicative touch. The high five that most people credit as the first took place in 1977. It was exchanged between Dusty Baker and Glen Burke at a Los Angeles Dodgers game. Burke gave Baker a raised hand to slap in celebration after Baker scored a home run. Murray State University basketball player Lamont Sleets has challenged this story though, claiming that he developed the gesture while playing on his college team in the 1960’s. This isn’t the only high five challenge between basketball and baseball players. A number of basketball players claim to have started using the term “high five” during their 1979/1980 season. University of Louisville baseball player Derek Smith disputes this though and claims that he is the originator of the term. No matter who originated or named it though, the gesture was an immediate success in sports circles as soon as Baker and Burke’s slap was seen around the country. It was soon being used by teams across the country, most notably the 1980 Louisville Cardinals basketball team, who high fived each other throughout their run for the title and helped bring it to the forefront of American consciousness. By 1980, the noun “high five” was in the Oxford English Dictionary and by 1981, it was added as a verb as well [12].

Face expressions express agreement and disagreement. As with the physical body, information may be sent voluntarily or involuntarily. Signs of agreement are smiling, winking, and disagreement: pursing one’s lips (as in irritation or disapproval) or frowning. Nodding a head means approval “yes” all over the world. This seems to be inborn gesture, as it is also used by the deaf and blind. Shaking head to express disapproval or disagreement is universal and can be one of the gestures invented in childhood. When a baby is satiated with mother’s milk, he refuses the breast making a move of his head from side to side. When a small child had eaten, he turns his head from side to side to evade the spoon with which the parents are trying to feed him. Thus, very quickly he learns to use his head to express disagreement and negative attitude. To trace the origin of some gestures can be an example of our primitive past. Grinning preserved from the act of attacking the enemy and is still used by a modern man when a man grins wickedly or shows his anger in some other way. Smile was originally a symbol of threat, but today, combined with friendly gestures, it means pleasure or kindness. Like verbal languages differ from each other, depending on the type of culture, so as a non-verbal language of one nation is different from the non-verbal language of another nation. At the time as a gesture can be recognized and have a clear interpretation of one nation and it may have no any sign in another, or it can have a completely opposite meaning. For example, let’s have a look at the difference in interpretation of the different nations of these typical

gestures as the ring of fingers raised up the thumb and V - shaped gesture with the fingers. "OK" gesture or "a ring" formed by fingers. In France it means "zero" or "nothing", in Japan it means "money" and in some countries of the Mediterranean Sea this gesture is used to refer to homosexual men [7].

Raised up thumb. In Britain, North America, Australia and New Zealand it has three meanings. Usually it is used at hitchhiking trying to catch a passing car. The second meaning is "all is OK", but when a thumb sharply rises up it becomes an abusive sign. In some countries, for example, in Greece this gesture means "shut up", consequently one can imagine the position of an American trying to catch a passing car with this gesture on a highway in Greece. When Italians count from one to five this gesture means number "1", and an indicative finger means "2". When the English and Americans count the indicative finger means "1", and the middle finger means "2" at this rate a thumb means number "5". The gesture with "thumb-up" with combination with other gestures is used as a symbol of power and superiority and also in situations when someone wants "to crush with a thumb" Below we consider the usage of this gesture in the specific context. V – Shaped sign with the fingers. This sign is very popular in Great Britain and Australia but it has abusive interpretation. During the Second World War Winston Churchill popularized sign "V" for denomination of victory, but for this denomination a hand is turned backside to the speaker. If using this gesture when a palm is turned to the speaker so this gesture acquires abusive meaning. If an Englishman wants to tell the Europeans to shut up using this gesture, a European will wonder what victory is meant. However, in most European countries, V – gesture means victory; also this gesture means number "2" [11].

These examples state about which misunderstandings can be caused by wrong interpretations of gestures without taking into account national peculiarities of the speaker. So, before you make any conclusions about the meaning of gestures and body language, it is necessary to take into account the nationality of the person. National peculiarities of handshake manifestations appear when people from Great Britain, Australia, New Zealand, German, and the USA usually shake hands at greeting and farewell. Most Europeans shake hands several times during the day. It was calculated that an average Frenchman shake hands a half an hour a day. Residents of India and other Asian countries and also Arabs hold the hand after a handshake is completed. Germans and Frenchmen vigorously shake hands once or twice. Englishmen shake hands at a handshake three or five times, Americans – from five to seven times. It's interesting to observe handshakes of delegates from different countries at international conferences. Americans think that Germans with their short handshakes seem to be unfriendly and isolated. Germans, on the contrary, astonish the habit of Americans to shake hands of the interlocutor as if pumping an air mattress [8].

When it comes to a complimentary kiss, inhabitants of Scandinavian countries limit themselves to one kiss, Frenchmen – two, and the Dutch, Belgians and Arabs – three. Residents of Australia, New Zealand and countries of North America are shy when at meeting they have to kiss that leads to a comical clash of noses. The British are trying all means to avoid kissing, stepping back. In Saudi Arabia men may hold hands in public. It's a sign of mutual respect. But it's not good to behave in a similar way in Australia, Texas or Liverpool [7].

Conclusion. Thus, efficiency of communication is determined not only by understanding of the words of interlocutors, but also by the ability to evaluate non-verbal behavior of communication participants. Non-verbal language in different nations has different meanings. The communication distance of the English and Americans is big, that can not be said about Russians and Ukrainians. As for the gestures and face expression in English culture they are used very seldom. Russians use gestures frequently; and hand gestures have greater amplitude than people from Western Europe and they take up more space. Essential difference in behavior of the English and Russians are visualized in smile which has a great national singularity. A range of contradictions can be observed between the English and Russians in cross-cultural communication. One of them is "reserved Englishmen" constantly smile when "emotional Russians" are often sullen and unsmiling. In the study of signs, gestures non-verbal communication it turned out to be clear that the basic gestures and signs of agreement and disagreement expressed by representatives of different cultures are the same. As verbal languages differ from each other depending on the type of culture as well as non-verbal language of one nation differs from non-verbal language of another nation. One gesture can

be universally received and have a clear interpretation in one culture, in another nation it can have no notation or it can have a completely opposite meaning.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Brosnahan L. Russian and English nonverbal communication [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.bilingua.ru/publish/uchpos/nonverbal/index.php>
2. Ekman P. and Rosenberg E. L. What the face reveals / P. Ekman, E.L. Rosenberg. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 495 p.
3. Hall P. M., Hall D. A. S. The handshake as interaction / D. A. S. Hall. – Semiotica. Mouton Publishers: Amsterdam –V: 45 – №3/4.–1983. – 264 p.
4. Hall E. and Mildred Reed Hall. Understanding Cultural Differences / E.Hall, M. R. Hall. –Intercultural Press, 1990. – 196 p.
5. Hall E.T. The silent language./ E. Hall. – Greenwich, CT, 1959. – 341 p.
6. Nierenberg G., Calero H. How to Read a Person Like a Book / G.Nierenberg, H.Calero. – Pocket Books, 1973. – 176 p.
7. Pease A., Pease B. New language of body. Superset / A.Pease, B.Pease. – M. Zh Eksmo, 2011. – 416 p.
8. Sampson Eleri. The image factor / E. Sampson. – Kogan Page Limited, London, 1994. – 143 p.
9. Seryakova I. Magic of nonverbal communication./ O. Seryakova. – Second Edition. – K.: Osvita Ukrainy, 2009. – 161 p.
10. Крейдлин Г. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации / Г.Крейдлин – М.: Языки славянских культур, 2005. – 224 с.
11. Ларина Т. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т.Ларина. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 512 с.
12. Межкультурная коммуникация [электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
13. Тер-Минасова С.Г. Язык и кроскультурная коммуникация / С. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Бобровник – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: актуальні проблеми дослідження невербальної комунікації.

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ РИСИ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Інна БОРКОВСЬКА (Київ, Україна)

У статті розглядаються основні лінгвістичні та екстралінгвістичні риси офіційно-ділового стилю. Аналізуються мовні засоби, що відносяться до специфічних одиниць трьох рівнів: лексичного, морфологічного і синтаксичного, та екстралінгвістичні риси, які є визначальними у формуванні лінгвістичних рис офіційно-ділового стилю.

Ключові слова: ділове спілкування, жанри, екстралінгвістичні стильоутворюючі фактори, офіційно-ділова термінологія, діловий лист, стандартизованість, нормативна логіка.

The article highlights the main linguistic and extralinguistic features of business document style. The research focuses on concepts that extralinguistic features, which are illustrated in this article, form lingual means of the style. They make up the system, which contains the units of three levels: lexical, morphological and syntactic.

Key words: business communication, genres, extralinguistic stylistic factors, business terminology, formal letter, standardization, normative logic.

Ділове спілкування – це складний багатоплановий процес розвитку контактів між людьми у службовій сфері. Воно виникає між особами, які знаходяться у певних(офіційних) відношеннях один з одним у зв'язку з виконанням ними конкретних соціальних функцій і професійних задач. Ділове спілкування породжується потребами сумісної професійної діяльності і є її важливим засобом.

Офіційно-діловий стиль, який відноситься до книжкового стилю, використовується для повідомлення, інформування в офіційних обставинах (сфера законодавства, діловодства, адміністративно-правової діяльності). Сфера застосування офіційно-ділового стилю – право, автор – юрист, правознавець, дипломат. Адресуються роботи у даному стилю державі, громадянам держави, офіційним структурам, службовцям з метою встановлення адміністративно-правових відношень. Цей стиль існує виключно у письмовій формі мовлення, тип мовлення – міркування. Вид мовлення – частіше монолог, вид комунікації – суспільний. Обслуговує всі сторони ділового життя суспільства і слугує для написання законодавчих актів, міжнародних документів, для ділової переписки. Він обслуговує правову та адміністративну діяльність при спілкуванні у державних закладах, в суді, у ділових і дипломатичних переговорах. Ділова мова забезпечує сферу офіційно-ділових відношень, функціонує в області права і політики та виконує основні функції – інформаційну (передачу повідомлення) та комунікативну(підтримання спілкування з офіційними структурами).

У сучасній лінгвістиці кожен функціональний стиль мови відповідає таким умовам:

- відображає певну сторону суспільного життя, має особливу сферу застосування, своє коло тем;
- характеризується певними умовами спілкування – офіційними, неофіційними, невимушеними і т.д.
- має головне комунікативне завдання.

Офіційно-діловий стиль – один із функціональних стилів мови, що обслуговує сферу письмових офіційно-ділових відношень. Офіційно-ділове спілкування в системі його різновидів (сфер) можна представити у вигляді наступних підстилів: адміністративний, юридичний, дипломатичний і діловий які охоплюють різні жанри, що узагальнюють типові ситуації офіційно-ділового спілкування. Договір, пакт, нота, конвенція, резолюція, угода – це жанри дипломатичної сфери. До жанрів юридичної сфери відносяться закон, кодекс, рішення постанови, указ, розпорядження. Адміністративна сфера спілкування включає діловий лист, лист-претензія, контракт, договір, угода, акт та інші. Заяви, резюме, автобіографія, службова записка, пояснювальна записка, довіреність, наказ, рішення, службова інструкція, довідка, характеристика та інші –жанри ділової сфери[3: 52].

Офіційно-діловий стиль реалізується у декількох мовленнєвих різновидах, таких як: в текстах законів, указів, наказів, інструкцій, договорів, розпоряджень, актів у діловій переписці закладів, у довідках юридичного характеру і характеризується сукупністю екстралінгвістичних та лінгвістичних факторів, які тісно взаємозв'язані. До екстралінгвістичних стильоутворюючих факторів належать: імперативність(рекомендуючий характер); точність, що не дозволяє іншої інтерпретації; стандартизованість(сувора композиція тексту, точний відбір фактів і способів їх подачі); відсутність емоційності; детальність і обов'язковість виконання певних дій. Найважливішою ознакою досконалості для групи «нехудожніх» стилів, до яких належить і офіційно-діловий, залишається стислість [4: 170-171]. Не дивлячись на те, що на стиль впливають політичні зміни у суспільстві, саме цей стиль виділяється серед інших стилів своєю стабільністю, традиційністю, стандартизованістю.

До загальних екстралінгвістичних рис офіційно-ділового стилю можна віднести і надзвичайну нейтральність всіх підстилів, наявність офіційно-встановленого характеру, різні мовні форми впливу [5: 183].

Будь-яке висловлювання має бути не тільки вірним, але й чітким, достатньо виразним, логічним, точним. Ці стильові риси мають загальнообов'язковий характер. Разом з тим, деякі риси, такі як точність, логічність, образність та інші суттєво відрізняються за своїми властивостями у межах різних функціональних стилів. Це обумовлено різними мовними засобами і різною метою висловлювання. Так, наприклад, така стильова риса, як точність наукового мовлення відрізняється від точності ділового мовлення. Якщо у науковому мовленні можна допустити деяку ступінь подвійного тлумачення, то у законодавчому тексті це неприпустимо, адже різне або невірне тлумачення тексту законодавчого акту може призвести до тяжких наслідків. Відбір мовних одиниць відбувається таким чином, щоб не виникали можливості подвійного тлумачення – слова використовуються тільки в їх прямому і основному значенні [2: 94].

Логічність художнього стилю – це логіка побудови образу. Логічність наукового мовлення відрізняється суворістю. Вся побудова мовлення направлена не те, щоб яскравіше виразити логіку висловлення, цьому служать спеціальні мовні і мовленнєві засоби і в лексиці і в синтаксисі речення. Діловому мовленні не властиві міркування і докази а правові норми не підлягають обговоренню. Отже, тут зовсім інша логіка – нормативна.

Розгляд стильових рис можна здійснювати шляхом протиставлення їх, наприклад: точність-неточність, образність-безобразність, емоційність-раціональність. Зазвичай, дві риси не можуть бути присутні в одному і тому ж функціональному стилі і стилі протиставляються за наявністю в них полярних стильових рис. За цим критерієм офіційно-діловий стиль характеризується точністю, відсутністю образності і раціональністю.

Отже, специфічні ознаки, які притаманні тільки стилю офіційно-ділових документів такі:

- нейтральний тон викладу змісту;

- використання слів лише у прямому значенні;
- точність, яка поєднується з лаконічністю й стислістю;
- регламентація тексту – тексти офіційно-ділового стилю поділяються на параграфи, пункти і т.д.;
- документальність (ділові папери мають свої реквізити. Це дозволяє зберігати стабільні традиційні форми);
- стандартизація висловлювань.

Ці основні екстралінгвістичні риси є визначальними у формуванні лінгвістичних рис офіційно-ділового стилю.

До лінгвістичних ознак стилю можна віднести набір характерних слів і виразів. Це не значить, що функціональний стиль складається із характерних, специфічних для нього слів. Навпаки, у кількісному відношенні їх частка незначна, але вони складають ядро лексики і фразеології. Основна маса слів в кожному стилі – слова нейтральні, міжстильові, на фоні яких і виділяється характерна лексика і фразеологія.

Мовні засоби офіційно-ділового стилю утворюють систему, основу якої складають специфічні одиниці трьох рівнів: лексичного, морфологічного і синтаксичного.

Загальними ознаками офіційно-ділового мовлення слід вважати:

- у лексиці: використання стандартних зворотів мовлення, спеціальної термінології, стійких словосполучень неемоційного характеру;

- у морфології: використання дієслів недоконаного виду (в уставах, кодексах, законах), доконаного виду (в протоколах зборів, розпорядженнях, актах), коротких прикметників, великої кількості прийменників і сполучників (у зв'язку, згідно, у відповідності). Поширеним засобом деємфазиса є уникання негативних часток. У листах-скаргах намагаються уникати персоніфікацію, використовуючи займенники *your mistake, you are to blame* і дотримуватись безособового тону: **the mistake, the fault, it must have happened...** [1: 67]. Щоб запобігти будь-якого негативного ефекту, що може виникнути під час офіційно-ділового спілкування, вживають пасивний спосіб замість активного: *I would like to get a prompt reply/ A prompt reply would be appreciated.*

Посилення формальності тону може відбуватись за рахунок використання розщепленого присудку(сполучення дієслова з іменником) замість присудка стилістично нейтрального: *We apologize for – Please accept our apologies for...; We are sure that – We express confidence that...*

- у синтаксисі: ускладнені прості речення (відокремлені звороти, однорідні члени), а також складні речення. Це обумовлено бажанням уникнути негативного ефекту, який може виникати під час офіційного спілкування: *We are large wholesalers. We are interested in your range of curtains./ We are large wholesalers and are interested in your range of curtains.* Речення як правило, розповідні, поширені, повні. Питальні та окличні речення практично не зустрічаються. Із складних речень більш поширені безсполучникові і складнопідрядні із підрядними означальними, умовними, причини та мети. Підрядні речення місця і часу взагалі не використовуються. Широко використовуються речення з великим числом слів, що обумовлено наявністю поширених речень, наприклад, конструкції з послідовним підпорядкуванням однотипних відмінкових форм. Інколи цілий документ складається із одного поширеного речення[2: 94].

Як було зазначено вище, важливим чинником успішного ділового співробітництва є спроможність партнерів до максимального лаконічного викладу інформації, тому норми англійського етикету передбачають використання певних штампів, що відповідають певним ситуаціям. Дотримання використання цього шару лексики, яка характеризується відсутністю двозначності або емоційно забарвлених слів відповідає цілям ділової комунікації. За допомогою добору формальних штампів досягається додаткова формальність тону ділового листування: *Allow us to draw your attention to...; We take the liberty of offering....* [1: 63]. Суттєвим фактором ділового спілкування, що впливає на характер управлінської інформації, є повторність дій і ситуацій. Як наслідок цього в офіційно-діловому стилі відзначається регулярність використання однакових мовних засобів.

З експресивно-емоційної точки зору лексика офіційно-ділового стилю відрізняється особливою офіційністю і «сухістю». Тут недопустимий навіть натяк на емоцію. Лексика –

системна, і як наукова термінологія, вона чітко нормативно обмежена сферою свого застосування.

Офіційно-ділова лексика має неоднакову силу функціонально-стилістичного окрасу і у зв'язку з цим різним ступенем допустимості у мовленні. Загальний аналіз офіційно-ділової лексики дозволяє виділити наступні різновиди. Перш за все, це - офіційно-ділова термінологія, яка не має синонімів у загальній лексиці. Цей пласт слів складає відому лексику, яка необхідна для розмови або письма на відповідні теми: *law, decree, counsel, prosecutor, declaration*. Ці слова хоча й зберігають відтінок офіційності і відносяться до певної сфери спілкування, але значного стилістичного окрасу не мають. З іншої сторони, виділяється група вузької спеціальної юридичної термінології: *sanction, plaintiff, defendant*. Ці терміни, як суто наукові, мають яскраво-стилістичний окрас і нешироке застосування – тільки в спеціальній сфері.

Крім термінів, виділяються слова, які зазвичай називаються канцеляризмами. Це загальновідома лексика, яка крім функціонально-стилістичного окрасу має і експресивний окрас. Такі слова отримують емоційне звучання: архаїчна, офіційна урочистість деяких із них викликає до себе певне відношення, оцінку. *I, the undersigned; minute the proceedings; witness a signature*.

Найбільш поширеним видом ділової документації є лист, який характеризується значною кількістю майже ідентичних кліше. Загальні вимоги до ефективного ділового листа полягають в його зорієнтованості на інтереси партнера, що у мовленні означає уникнення "I", "we".

Одним з важливих чинників створення ввічливого тону листа полягає у використанні певного набору епітетів: *Many thanks for your warm letter of...; We just recently received your gracious letter of...; We greatly appreciate your past cooperation* [1: 60].

Певний набір епітетів використовується авторами відповідей на запит рекомендацій при оцінці майбутніх партнерів: *The firm is known everywhere as being stable/fair/reliable/flexible managed/promising to do business with...* [1: 66]. Якщо адресант не вважає за необхідне загострювати ситуацію при попередженні про недобросовісність партнера, він використовує так звані обережні епітети, стримано висловлюючи своє невдоволення: *Your shipment arrived in an unusable condition. In the future, pack the goods more carefully*.

Кліше зустрічаються як на початку офіційних листів: *Your letter stating that...; With reference to your letter of...*, так і в завершальній частині листа: *We expect your early reply. We are looking forward to hearing from you. Thanking you beforehand for your cooperation*.

В офіційно-діловому стилі розмовно-побутова лексика фрагментально зустрічається тільки в мові процесуальних актів.

Отже, діловий стиль в англійській мові являє собою стандартизований тип мовлення, що пояснюється стереотипністю ситуацій, що виникають під час ділового спілкування. Норми ділового етикету передбачають використання обмеженої кількості лексичних одиниць, здебільшого штампів, що сприяє лаконічному і точному викладу інформації, а це, в свою чергу, веде до успішного ділового співробітництва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов [Текст] : Посібник для студ. та викладачів вищих навч. закл. / О. Ю. Дубенко. - Вінниця : Нова Книга, 2005. - 224 с.
2. Мальцев В. А. Стилистика английского языка / В. А. Мальцев. - М., Высшая школа, 1984. —118с.
3. Нелюбин Л. Л. Лингвостилистика современного английского языка / Л. Л. Нелюбин. – М.: Флинта, Наука, 2007. - 128с.
4. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. - К., 1976. -170с.
5. Скребнев Ю.М. Основы стилистики английского языка: Учебник для вузов /Ю.М.Скребнев. –М.:Астрель, 2000: -220с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Борковська – аспірант кафедри ТППАМ Національного технічного університету України «КПІ».
Наукові інтереси: *текст, офіційно-діловий стиль, юридичний текст, прагматичний потенціал*.

ТОРГОВА НАЗВА ТА РЕКЛАМНИЙ СЛОГАН ЯК ЗАСОБИ МОВНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Наталія ВАВРЕНТОВИЧ (Черкаси, Україна)

У статті обґрунтовується твердження, що прагматичний аспект торгових назв реалізується за допомогою рекламних слоганів. Рекламний слоган як дійовий засіб прагматичного впливу на адресата надає додаткову інформацію про торгову назву, розширює її основну ідею.

Ключові слова: торгова назва, рекламний слоган, мовна маніпуляція, експліцитна інформація, імпліцитна інформація, прагматичний аспект, основні потреби людини.

The specificity of English trade names' pragmatic aspect is revealed through advertising slogans, which carry additional information about trade names and induce the recipient to action.

Key words: trade name, advertising slogan, linguistic manipulation, explicit information, implicit information, pragmatic aspect, basic human needs.

Роботу присвячено аналізу прагматичних особливостей англомовних торгових назв. Такий аналіз є результатом посилення інтересу до вивчення торгових назв як суспільного явища [12; 2], які набувають дедалі більшого поширення з появою Інтернету як засобу масової інформації.

Зазначимо, що торгові назви належать до досить великої групи ономастичних одиниць англійської мови. Ономастичні одиниці постійно викликали інтерес дослідників в аспекті вивчення власних назв у цілому [13], так і певних їх підкласів – антропонімів, топонімів тощо [10; 5] (див. [4: 1]).

Торгові назви привернули увагу лінгвістів відносно нещодавно, й інтерес до їх вивчення постійно зростає. Діапазон дослідницьких інтересів науковців поширюється на словотворчі елементи американських торгових назв [8], морфологічні [6] та лінгвопрагматичні [1] особливості торгових назв на матеріалі різних мов, особливості торгових назв окремих сфер виробництва [7], загальні проблеми створення та психологічного сприйняття споживачами торгових назв у сучасному суспільстві [3] (див. [4: 1]).

Однак, на даний момент англомовні торгові назви ще вимагають подальшого дослідження в аспекті визначення їх прагматичних особливостей. Таким чином, метою дослідження є розкриття прагматичних особливостей класу торгових назв у сучасній англійській мові в мережі Інтернет. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання: 1) уточнити зміст поняття „торгова назва”; 2) виявити, які основні мовні та позамовні функції виконують англомовні торгові назви; 3) простежити, яким чином виявляє себе прагматичний аспект англомовних торгових назв у мережі Інтернет за допомогою рекламного слогану.

У роботі використовуються такі методи: *аналіз словникових дефініцій* – з метою виявлення номінативних особливостей лексичних одиниць, що використовуються для утворення торгових назв; *прагмасемантичний аналіз мовленнєвих актів* – для з'ясування та вивчення прагматичної спрямованості рекламних слоганів.

Торгові назви можуть використовуватися самостійно, однак, у більшості випадків, для досягнення кращих результатів торгова назва вживається разом із рекламним слоганом, який нерозривно з нею пов'язаний і, власне, є її логічним продовженням [4: 11]. Слоганом є рекламне повідомлення, яке привертає до себе споживачів.

Якщо спочатку реклама, переважно, виконувала інформативну функцію, то згодом на перший план вийшла її функція впливу, що навіть змусило говорити про маніпулювання споживачем, оскільки кожен підприємець намагається якнайкраще розхвалити свій товар або послуги, та переконати в їх неперевершеності та унікальності аудиторію, що повинно привести останню до покупки саме їхньої продукції [14: 218].

Маніпулюванням, у загальному розумінні, називають такий вид взаємодії між людьми, при якому одна з них свідомо намагається здійснювати контроль за поведінкою іншої, спонукаючи її поводитися так, як бажає той, хто маніпулює [11: 57].

Оскільки головне завдання реклами – вплинути на адресата та на його вибір товарів або послуг, то важливим є той факт, наскільки переконливим є рекламне послання [1: 131]. У сучасних слоганах більше уваги приділяється не змісту висловлення, а його впливу на адресата.

„Одним із напрямків, в якому працюють рекламні слогани та торгові назви, щоб залучити споживача на свій бік, – **задоволення людських потреб**. Оскільки людина завжди чогось бажає, вона рідко буває повністю задоволеною. Якщо вона задовольняє одну свою потребу, на її місці виникає інша, і так до нескінченності” [4: 12].

А. Г. Маслоу [9, 76] виділяє такі **основні потреби людини** (див. [4: 12-13]):

- фізіологічні потреби;
- потреба в безпеці;
- соціальні потреби;
- потреба в соціальному статусі;
- потреба в самоактуалізації;
- естетичні потреби.

Розглянемо на прикладах, яким чином торгові назви та слогани вказують споживачу на необхідність задоволення потреб, зазначених вище.

Задоволення фізіологічних потреб – потреби тіла в їжі, питті, здоров'ї, комфорті тощо [4: 12]. Наприклад, краплі для очей *Visine. Gets the red out*; засоби для догляду за шкірою *Nivea. It helps protect your skin*.

Задоволення потреби в безпеці. В цю категорію входять потреби людини у стабільності, захищеності, в законі та порядку [4: 12]: дезодорант *Sure. Raise your hand if you are sure*; бензин *Shell. You can be sure of Shell*.

Задоволення соціальних потреб. До цієї групи відносять потреби у спілкуванні, любові, бажання належати до якоїсь групи людей, не бути самотнім [4: 13]: листівки *Hallmark. When you care enough to send the very best*; кав'ярні *Starbucks. Your home from home*; телекомунікаційні системи *AT&T. Reach out and touch someone*; кредитна картка *Visa. It's everywhere you want to be*; електротехніка *Samsung. Everyone's invited*; мотоцикли *Honda. You meet the nicest people on a Honda*; фотоапарати *Kodak. Share moments. Share life*.

Задоволення потреби в соціальному статусі. До цього кола потреб належить потреба людини в самоповазі, в тому, щоб її поважали інші люди, прагнення підвищити свій соціальний статус тощо [4: 13]: автомобілі класу люкс *Acura. The true definition of luxury. Yours*; автомобілі *Cadillac. The penalty of leadership*.

Задоволення потреби в самоактуалізації. Ця потреба передбачає бажання людини до самореалізації, самовираження [4: 13]: автомобілі *Mercedes. Follow whoever you are*; автомобілі *Peugeot. The drive of your life*; автомобілі *Saab. Find your own road*; напій *RC. Be free, drink RC*; комп'ютери *Apple. Think different*.

Задоволення естетичних потреб. До цієї групи належать потреби у красі, позитивних емоціях [4: 13]: косметика *Shiseido. Be a vision of a heavenly beauty*; жувальна гумка *Wrigley's. For a cleaner whiter smile*; жувальна гумка *Doublemint Gum. Double your pleasure, double your fun with Doublemint, Doublemint, Doublemint Gum*; автомобілі *Pontiac. We build excitement*.

Одним із призначень слоганів є привернення уваги споживачів до свого товару, вказівка на його авторитетність серед інших. Унікальність і авторитетність товару серед інших, подібних до нього, товарів виражається за допомогою лексико-семантичних засобів [4: 14]:

- прикметників у формі вищого ступеня порівняння:
автомобілі *Buick. When better cars are built, Buick will build them*;
- прикметників у найвищому ступені порівняння:
маргарин *Imperial. Always look to Imperial for the best*;
шини *Goodyear. The best tires in the world have Goodyear written all over them*;

Використання цифрових даних у слоганах засвідчує авторитетність товару, підвищуючи їхню вірогідність й експресивність. Цифри допомагають переконати потенційного споживача в правильності його вибору. Цифра вказує на [4: 14]:

- 1) популярність товару: їжа для котів *Whiskas. Eight out of ten cats prefer it*.
- 2) склад товару: сік *Florida. 100 per cent pure Florida orange juice*.
- 3) період існування товару або компанії: будинок дизайну *Hugo Boss. HUGO BOSS has demonstrated its strong commitment to sports since the end of the 1970's*.

4) довговічність та надійність продукції. Рекламний слоган однієї з американських фірм із будівництва мідних дахів: *Naturally corrosion-resistant, copper roofs can last 100 years or*

longer, with the oldest known copper roof in the USA – the historic Christ Church in Philadelphia – dating back to 1727 гарантує споживачу надійність та довговічність цього товару.

Перевага, яку надає та чи інша продукція, може виражатися у слогані за допомогою двох типів інформації – експліцитної та імпліцитної. Експліцитна інформація – це інформація, яка явно виражена в повідомленні, а імпліцитна інформація представлена в повідомленні у прихованому вигляді. Вона здобувається адресатом при інтерпретації повідомлення. Адресат використовує для цього свої знання про світ взагалі та соціальні стереотипи, уявлення про традиції мовного етикету або про наміри адресанта, відомості про властивості певної мови або інших семіотичних систем. Імпліцитна інформація засвоюється адресатами швидше на підсвідомому рівні, до того ж адресат не схильний піддавати її оцінці. Досить часто імпліцитна інформація використовується для того, щоб зробити вислів цікавішим та посилити його комунікативну силу [15: 143]. Проілюструємо це прикладами.

Слоган автомобілів **Rolls-Royce**. *At 60 miles an hour the loudest noise in the new Rolls-Royce comes from the electric clock* містить імпліцитну інформацію „в новому автомобілі Rolls-Royce двигун працює безшумно”. Ця інформація не сприймається зазвичай людьми однаково свідомо та критично, як інформація, представлена в експліцитному вигляді. Вона є висновком того, що ми можемо зрозуміти з наданої експліцитної інформації.

Слоган желе-десерту **Jell-O**. *It sits as lightly on a heavy meal as it does on your conscience* також містить імпліцитну інформацію „десерт містить мало калорій”. Сучасні люди, особливо жінки, дуже турбуються про свою фігуру та вагу, тому дуже часто відмовляють собі в десерті, оскільки бояться набрати зайві кілограми, але десерт *Jell-O* можна вважати безпечним у цьому плані, тому що „*it sits lightly on your conscience*”, і не треба хвилюватися, що ви не змогли втриматися від солодкого.

Таким чином, внаслідок поєднання торгової назви та рекламного слогану відбувається покращення розкриття сутності товару або компанії, підвищення рівня їхнього запам'ятовування, переконання споживача в їхній унікальності, тим самим розкривається їхній великий маніпулятивний потенціал, відбувається реалізація головної мети – спонукати споживачів до покупки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баева Г.В. Семантико-прагматические особенности вербальных и невербальных знаков в рекламном дискурсе (на материале немецкой пресс-рекламы): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Тамбов, 2000. – 181 с.
2. Валова М. Азы древнейшего ремесла или 13 бесед о рекламе и маркетинге. – М.: Нива XXI век, 1994. – 112 с.
3. Веркман К.Дж. Товарные знаки: создание, психология, восприятие: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 520 с.
4. Вінарева О.В. Структурний, семантичний і прагматичний аспекти англословних торгових назв (на матеріалі веб-сайтів мережі Інтернет): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2005. – 20с.
5. Гак В.Г. К типологии лингвистической номинации // Языковая номинация (общие вопросы). – М.: Наука, 1977. – С. 230-294.
6. Гурская Н.А. Структурно-семантические и морфологические особенности словесных товарных знаков (на материале английского языка) // Грамматические и лексико-семантические исследования в синхронии и диахронии. – Калинин: Калининский государственный университет, 1975. – Вып. 2. – С. 26-41.
7. Евсюкова Т.В. Лингвистический анализ товарных знаков (на материале номенклатуры английского и американского машиностроения): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1982. – 165 с.
8. Комолова З.П. Словообразовательные элементы американских торговых названий (-pack, -master, -guard, -matic, -trol): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ленинградский гос. ун-т. – Л., 1975. – 20 с.
9. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – 479 с.
10. Никонов В.А., Стратанович Г.Г. Этнография и изучение собственных имен // Этнография имен. – М.: Наука, 1971. – С. 3-5.
11. Рекламный текст: семиотика и лингвистика / Ю.К. Пирогова, А.Н. Баранов, П.Б. Паршин и др. – М.: Издательский дом Гребенникова, 2000. – 240 с.
12. Соболева Т.А., Суперанская А.В. Товарные знаки. – М.: Наука, 1986. – 176 с.
13. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
14. Lay, R. Manipulation durch die Sprache: Rethorik, Dialektik und Forensik in Industrie, Politik und Verwaltung. – Berlin: Ullstein, 1997. – 426 S.
15. Thomas, J. Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics. – L., N.Y.: Longman, 1995. – 163 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Ваврентович – викладач кафедри теорії та практики перекладу Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, міжкультурна комунікація.

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВИХ АКТИВ НОВОЗАВІТНІХ СИНОПТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЄВАНГЕЛІЄ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Регіна ВАВРІНЧИК (Ужгород, Україна)

У статті розглядаються особливості мовленнєвих актів текстів Євангеліє

Ключові слова: мовленнєві акти, релігійний дискурс, ініціативні й реактивні висловлювання.

The paper explores speech act peculiarities in the Gospels texts.

Key words: speech acts, religious discourse, initiative and reactive utterances.

Взаємозв'язок мови та релігії постійно викликає інтерес мовознавців (Гадомський О.К., Д.Крістал, Ж.-П. Ван Ноппен та ін.). Серед досліджень Біблії, першоджерела християнської релігії, герменевтичні є такими, що враховують лінгвістичний аспект найбільше. З появою аналітично-філософської праці Остіна *How To Do Things With Words* (1962), на герменевтичну арену вийшло положення, що мова, окрім асертивного виміру, має і перформативну функцію [14, с. 398]. З появою теорій, що проголошують діяльну природу мови, актуальним стало застосування методик теорії мовленнєвої діяльності, дискурсу, мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів до вивчення релігійної комунікації та текстів. Аналіз комунікативних подій, більших за одне слово та менших за текст – висловлювань, дозволяє стверджувати, що досконало правильне та вірне розуміння кожного окремого слова у висловлюванні не завжди однозначно приведе до вірного розуміння усього висловлювання. Звідси впливає доцільність аналізу цілісних висловлювань у їх єдності з екстралінгвальними чинниками. Теологи також визнають ефективність теорії мовленнєвих актів (ТМА) у герменевтичному вивченні релігійних текстів [14].

У той же час, не випадково вживається поняття „висловлювання”, а не „речення”, адже саме перше має статус дії, акту використання мови і є одиницею мовленнєвого рівня. Воно породжується комунікативною ситуацією, являється лексично наповненим, інтонаційним цілим, хоча при цьому межі висловлювання часто співпадають із межами речення [12, с. 213]. Розгляд комунікативно-прагматичної семантики висловлювань розкриває те значення, що реалізує формальну, змістову та мовну направленість висловлювання адресату в ситуації мовленнєвої взаємодії. Головною особливістю ТМА вважається підхід до мовленнєвого акту (МА) як способу досягнення людиною певної мети та розгляд під цим кутом зору реалізованих ним мовних засобів. Правильна інтерпретація таких мовленнєвих дій можлива тільки за урахування всіх ключових компонентів комунікативної події, до яких відносяться: контекст (власне лінгвістичний), умови, за яких вона відбувається (екстралінгвістичний контекст), місце та час – хронотоп (термін Бахтіна), соціальний статус комунікантів, їх вік, ступінь близькості, та ін. З цього приводу виникали й скептичні думки щодо аналізу висловлювань Ісуса Христа, як таких, що перебувають цілком під впливом єврейської культури та арамейської мови. Анна Вежбицька наполягає, що висловлювання Ісуса несли повідомлення не тільки для свого народу, а також і для всіх інших. Іншими словами, те, що він говорив, призначалось для всіх націй, і відповідно, сказане ним мало універсальну значущість [15, с.9]. У праці [11] голандського догматиста Г. Беркдорфа зустрічаємо підтримку цього погляду, де автор наголошує, що Ісус, у тому його представленні, яке дає Біблія, є універсальним, і адаптування його до різних географічних та культурних контекстів дасть людству більш, ніж одного Христа. А. Вежбицька бачить шлях до правильної інтерпретації настанов та повчань Ісуса у розшаруванні його висловлювань на локальний та універсальний пласти [15]. До того ж, наше завдання – проаналізувати не тільки МА Ісуса Христа, але й інших учасників подій, сформулювавши таким чином певний рольовий розподіл та його вплив на мовленнєву поведінку їх учасників. У літературі зустрічаються навіть такі припущення, що не всі висловлювання Ісуса у Біблії дійсно належать йому [15, с.72]. Ми, звичайно, не будемо виходити за межі лінгвістики, однак зазначимо, що великою мірою саме лінгвістичні чинники є одними з тих, що викликали сумніви в такій автентичності, зокрема – стиль, категоричність, та загальна направленість деяких висловлювань не вписується в дискурсивну єдність мовлення Ісуса.

Теоретичною базою МА є таке його розуміння, згідно якого це – цілеспрямована мовленнєва дія, здійснена відповідно до принципів та правил мовленнєвої поведінки, прийнятої у певному суспільстві; одиниця нормативної соціально-мовленнєвої поведінки, що розглядається в рамках прагматичної ситуації. МА є складним утворенням, що складається з трьох одномоментних фаз, рівнів, актів – локутивного, іллокутивного, та перлокутивного [5, с.229; 4, с. 48; 1, с.131].

Основою мовленнєвого акту, його найбільш істотним компонентом є здійснення комунікативного наміру мовця зробити певну дію (попросити, порадити, подякувати, попередити і т.ін.) засобами мови. Здійснення спланованої дії називається іллокуцією [4]. Іллокутивна сила висловлювання, як відправна точка організації мовленнєвої взаємодії, нерозривно пов'язана з поняттям інтенції відправника мовлення, його мотиву та мети вербально впливати на слухача.

Відомі дослідження біблійних текстів із застосуванням різних варіацій прагматичного підходу. Так, підхід А. Вежицької полягає у трансформованні висловлювань Ісуса Христа у первинні, універсальні та зрозумілі на найбільш примітивному рівні концепти (ХТОСЬ, РОБИТИ, ХОТІТИ, ДОБРЕ, ПОГАНО, ЗНАТИ, та ін.). Такий підхід до тлумачення Біблії може не для всіх бути прийнятним: суто на суб'єктивно-чуттєвому рівні люди надають перевагу класичним – складним та мудрим виразам у релігійному мовленні. Релігійний текст, представлений занадто простими поняттями, втрачає свою містичність, на яку сприймач тексту розраховує (Nida 1994:195) [цит. за 15].

Інша спроба, знову ж-таки зарубіжних лінгвістів – Г. Альстер-Елата та Р. Салмон (G.Alster-Elata, R.Salmon), застосувати ТМА до релігійних першоджерел, полягає у розгляді старозавітніх заповітів Тори як перформативного мововживання [9]. Це дослідження фокусується, по-перше, на тих комунікативних актах між Богом і людьми, в яких заключаються ті чи інші заповіді та здійснюються клятви; а по-друге, воно відстоює позицію, що ці МА, хоча і схожі на комісиви, насправді є декларативами.

У нашій роботі ми ставимо за **мету** дослідити як іллокутивна сила висловлювань співвідноситься з пропозиційним значенням речення, враховуючи трьохярусну структуру МА. Крім того, ми проаналізуємо саме лінгвістичні особливості чотирьох синоптичних текстів, що мають за замовчуванням паралельний сюжет. А відтак, нашими завданнями є:

а) виявити доцільність використання прямих та непрямих МА дійовими особами Євангелія;

б) визначити специфіку здійснення пропозиційно еквівалентних МА, але таких, що мають різні форми вираження, на противагу тим висловлюванням, що мають різні форми вираження, та мають еквівалентне значення;

в) проаналізувати стратегії та тактики втілення комунікативної мети у мовленнєвій поведінці учасників комунікативної ситуації.

Матеріалом нашої розвідки являється англomовна Біблія, а саме – Євангеліє. Серед 27 текстів Нового Завіту Євангелієм називаються перші чотири тексти, які являються структурним компонентом Біблії. Авторство цих текстів приписують Матвію, Марку, Луці та Іоану. З одного боку, всі чотири версії Євангелія продюзовані одним і тим самим адресантом – Богом. Проте, оскільки повідомлення Бога були передані людству через людей, обраних осіб, то досить імовірним є той факт, що ці особи-медіатори здійснили певний вплив на передавані ними повідомлення.

Наративна модель представлення описуваних подій є основною в усіх чотирьох текстах. У кожному з них автор описує події з мінімальною присутністю суб'єктивного ставлення. Цьому сприяє використання МА репрезентативного та дескриптивного прагматичних типів. Репрезентативи розуміємо як висловлювання, що повідомляють факти, констатують стан справ, передають думки мовця, пояснюють, стверджують або заперечують. Їхня семантика, будучи загалом нейтральною, містить такі компоненти як „мовлення”, „говоріння”, „повідомлення”, „мислення” і т.ін., та використанням описової стратегії, яка, в свою чергу, реалізується тактикою нейтральної оцінки [2, с.51-52]. Порівняння: автори трьох перших Євангелій одноголосно вводять пряму мову Ісуса у його розмовах з людьми за допомогою

слів *said, answered*. І тільки Іоан у деяких ситуаціях вживає *cried out*, що суттєво підвищує інтенсивність ілюкутивної сили сказаного. Наприклад:

(1) “*Then Jesus **cried out** and said, “He who believes in Me, believes not in Me, but in Him who sent me”* (John 12:44)

Завдяки тому, що у попередніх текстах твердження з подібною пропозицією вводяться словами *said, answered*, вони звучать значно менш категорично.

Другий тип МА – дескриптивний – представлений висловлюваннями, що містять інформацію фоновому характеру і створюють ситуативний контекст [2, с.115]. З лінгвістичної точки зору, нарація тексту Євангелія від Іоана вирізняється від трьох інших частою практикою забігання вперед в описі подій. Крім цього, Іоан практично не передає притчі Ісуса, натомість фокусується на описі чудес, які той творив, називаючи їх «знаками».

Заслуговує розгляду також аналіз прагматичних складників комунікативної ініціативи учасників спілкування [1, с.274]. Відзначимо, що ініціативні тактики всіх дійових осіб можна протиставити ініціативній тактиці Христа. Перші можна розглянути, обмежившись їх типовими представленнями (див. табл.1).

Таблиця 1.

Типові комунікативні ініціативи при звертанні до Ісуса Христа

Комунікативні ініціативні ходи	Прямі чи непрямі МА	Приклади
Прохання про зцілення	прямі	<i>Son of David, have mercy on us!; Lord, help me!; Teacher, I implore You, look on my son, for he is my only child</i>
Питання як робити чи розуміти ті чи інші речі		<i>Who then can be saved?; Good teacher, what good thing shall I do that I may have eternal life?; Lord, teach us to pray, as John also taught his disciples</i>
Вітання Ісуса Христа при зустрічі		<i>Hosanna!; Lord, I will follow You wherever You go; Blessed is the King who comes in the name of the Lord!</i>
Питання, з відповіддю на яке мовець заздалегідь незгідний	непрямі	<i>Is it lawful for a man to divorce his wife for just any reason?; Why do Your disciples do not walk according to the tradition of the elders, but eat bread with unwashed hands?</i>
Спроби спокусити/випробувати Ісуса		<i>Save Yourself, and come down from the cross!; If You are the Son of God, command that these stones become bread</i>

Комунікативна ініціатива Христа є корінним чином відмінною. Представлені в таблиці 1 ходи, що містять наведені тактики, ним не застосовуються: він нічого не просить, не питає роз’яснень, на які б сам не мав відповіді, нікого не випробовує та не спокушає. Натомість, найхарактерніша ознака ініціюючих МА Ісуса Христа це те, що насправді вони за своєю суттю є реактивними. Це виражене у таких його висловлюваннях, які є відповіддю на висловлювання, не вимовлені співбесідниками вголос (Luke 7; Luke 11; Luke 13; John 7;). Наприклад:

(2) “*Whoever receives this little child in My name receives Me; and whoever receives Me, receives Him who sent Me. For he who is least among you all will be great*” (Luke 9:48)

Невід’ємною складовою МА як комунікативного феномену є конкретна комунікативна ситуація, в якій його було вимовлено та конкретна прагматична мета, яку переслідує мовець. Оповідач подій (Лука) повідомляє читачеві конситуацію здійсненого репрезентативного МА Ісуса, особливістю якої є той факт, що воно являється реакцією, відповіддю на те, що учні тільки подумали, не вимовивши своїх думок уголос. Можна припустити, що ця фраза могла і не бути сказаною якби для цього не було комунікативних передумов. Іншими словами, цей асертивний МА хоча і відкриває дискурс, та на смисловому рівні він є реактивним.

Як ініціативні, так і реактивні висловлювання Ісуса переважно виражені у площині директивної модальності. Це, звичайно, є досить природнім, з огляду на його статус Вчителя, Бога, Царя.

(3) *“Let your Yes be Yes, and your No be No”* (Matthew 5:37)

(4) *“Ask, and it will be given to you, seek, and you will find; knock, and it will be opened to you”* (Matthew 7:7)

(5) *“Daughter, be of good cheer: your faith has made you well. Go in peace”* (Luke 8:48)

Не викликає сумніву доцільність підходу, який би розрізняв речення, що описують стан речей у світі, та таких, що здійснюють певні речі за допомогою слів [13, с.54] Ми вважаємо, що твердження деяких вчених, прихильників «перформативної гіпотези» про те, що навіть висловлювання, що описують стан речей, за свою сутністю є способом виконання певної дії (Кобозева І.М., Дж.Р. Росс, Дж.М. Сейдок) – мають раціональне зерно. Так, коли наступне висловлювання Ісуса виглядає як описання стану речей, насправді воно являється виконанням акту пробащення:

(6) *«Son, your sins are forgiven to you»* (Mark 2:5)

Або інше висловлювання подібної форми, що виконує акт надання обіцянки:

(7) *«And whatever things you ask in prayer, believing, you will receive»* (Matt.21:22)

Але в рамках ТМА, цей підхід є тавтологічним. Адже ТМА саме це і проголошує, що мовлення є діяльністю, дією, і що МА є виконанням певної дії за допомогою мовлення [5; 2; 8]. Чимало дій було здійснено Ісусом Христом під час його земного життя саме шляхом вимовлення слів – *“and He cast out the spirits with a word...”*

Розкриття недескриптивних значень висловлювання невіддільне від функціонування у безпосередньому мовному оточенні [6, с.3]. Це насамперед стосується перформативних висловлювань, що можуть виражатися як експліцитно (дієслово у 1 особі однини або множини, теперішнього часу активного стану), так і за допомогою інших граматичних та семантичних засобів [3; 8]. Безумовним перформативом, хоч і імпліцитним, є декларативне висловлювання Ісуса Христа *“Man, your sins are forgiven to you”* (Luke 5:20). Сам мовець експліцитно прирівнює власне висловлювання до іншого, сказаного ним же, пропозиційно цілком відмінного. Як автор та фактичний виконавач комунікативної дії, тільки він може роз’яснити який саме зміст він вкладає у сказане: *“Which is easier to say: ‘Your sins are forgiven to you’ or ‘Rise up and walk’?”* (Luke 5:23)

Щодо можливості віднести цей чи будь-який інший МА до певного типу МА, то вченими було виявлено, що надзвичайно часто один МА є гібридом декількох іллокутивних сил, тобто, є полііллокутивним МА [4, с.68].

(8) *“Lord, if You are willing, You can make me clean.”* (Luke 5:12)

Попри те, що це висловлювання виглядає як а) констатація факту, його іллокутивною силою, цілком очевидно, є б) прохання. Це прохання здійснене шляхом в) вираження неймовірної покори та безмежної віри. Безпосередня відповідь, що слідує *“I am willing: be cleansed”* (Luke 5:13), демонструє цілком досягнений перлокутивний ефект, що втілений як на вербальному – повторення *willing* у позитивному значенні, так і на невербальному рівнях – зцілення ініціатора діалога. Дійсно, цей приклад якнайкраще підтверджує думку, що „акт комунікації є успішним, якщо його сприйнято відповідно до того, як його задумано” [10].

Слід визнати, що дейктичний центр далеко не всіх висловлювань можливо розпізнати з лінгвістичних позицій. Наявних прагматичних чинників не достатньо у висловлюваннях такого типу, що, як відомо з контексту, здійснювались повторювано:

Пряма мова учасників подій представляє весь таксономічний спектр найбільш загальноприйнятих сучасними лінгвістами типів МА – це і репрезентативи (констативи), і комісиви (промісиви/менасиви), і директиви, і декларативи, і інтерогативи (квеситиви/рогативи), і дескриптиви з імплікаторами (експресивами) [8; 2; 4].

Пряму залежність між формою та функцією речення демонструють прямі МА: речення у стверджувальній формі функціонують як твердження, в імперативній формі – як наказ/прохання, у питальній формі – як запитання [13, с.59].

(10) *“If only I may touch His clothes, I shall be made well”* (Mark 5:28)

(11) *“Lord, save me!”* (Mat. 14:30)

(12) *"Why do you speak to them in parables?"* (Mat. 13:10)

Непрямі МА – це такі, в яких на фоні експлікованої іллокутивної сили виявляється інша, як правило, домінуюча. Мовець в таких МА розраховує на розуміння слухача, спираючись на фоніві знання, пресупозиції та конвенції – неписані правила, домовленості, прийняті у суспільстві [8, с. 117-118].

(13) *"Why do Your disciples not walk according to the tradition of elders, but eat bread with unwashed hands?"* (Mark 7:5)

Те, що виглядає як запитання, насправді має іллокутивну силу докору. Більше того, на це питання фарисеї не очікують якої-небудь раціональної відповіді, оскільки вони переконані у своїй правоті. Їхня мета – зганьбити Ісуса, поставивши його в глухий кут.

Синоптичність текстів означає їх паралельність. Зіставимо паралельні комунікативні ситуації, що передані не дослівно. Чи лексична та синтаксична відмінність впливає на ідентичність?

Ось приклад, в якому центуріон просить Ісуса зцілити його слугу.

(14) *"Lord, I am not worthy that You should come under my roof. But only speak a word, and my servant will be healed"* (Matthew 8:8)

(15) *"Lord, do not trouble Yourself, for I am not worthy that You should enter under my roof. Therefore I did not even think myself worthy to come to You. But say the word, and my servant will be healed"* (Luke 7:6)

Відмінність цих двох прикладів полягає як у засобах вираження, так і в особі мовця. У першому прикладі безпосереднім адресантом є центуріон, що звертається до Ісуса візаві, а в другому – старійшини, яких прислав центуріон. Безумовно, у другому випадку той же центуріон являється адресантом, хоч і опосередкованим. Стратегія отримання дивовижної допомоги від Христа досягається тактиками:

- самоприниження шляхом визнання високого статусу адресата – репрезентативний МА твердження;

- вираження віри в силу адресата – директивний МА прохання.

На нашу думку, перлокутивний ефект, що був досягнутий такою стратегією, робить обидві комунікативні ситуації еквівалентними.

Причиною того, що Ісус дуже часто говорив притчами, Анна Вежбицька вважає те, що той смисл, який він презентував людям, був настільки новий, що ще не існувало відповідних слів та понять, щоб зробити це буквально. Але Ісус сам дає відповідь на це питання: *"Therefore I speak to them in parables, because seeing they do not see, and hearing they do not hear, nor do they understand"* (Matthew 13:13).

У багатьох випадках Ісус розтлумачував притчі натовпові одразу після їх розповіді, та не завжди. У Євангелії згадано кілька випадків, коли учні Ісуса не розуміли ту чи іншу притчу, і при можливості розпитували його про її значення. Виникає питання: на який комунікативний ефект розраховував Ісус, оповідаючи притчі натовпові звичайних людей, знаючи, що вони інколи настільки складні, що навіть учні їх не можуть зрозуміти? Як мали прості люди з натовпу зрозуміти таке повідомлення? Якщо спиратися на принцип успішності спілкування, що був сформований у лінгвістиці за роки панування функціональної парадигми – „Communicative success is achieved if the speaker chooses his words in such a way that the hearer will, under the circumstances of utterance, recognize his communicative intention” [10] – то МА Ісуса на кшталт цієї притчі націлені на щось інше, відмінне від безпосереднього та негайного їх розуміння реципієнтом (індивідуальним, груповим, масовим). Його комунікативну стратегію можна вбачати у спонуканні людей до навернення до Бога шляхом таких тактик:

- презентування складних, глобально важливих речей у вигляді простих прикладів, часто побутових та узятих із щоденного життя;

- простота цих прикладів приховує виклик для розуму та свідомості адресата;

- заохочення адресата до міркувань, наслідком чого має стати усвідомлення тих благ, які йому пропонуються.

Зважаючи на статус біблійних текстів, на статус сказаного Ісусом у розглянутих євангельських текстах, читач може беззастережно сприймати все сказане як призначене особисто йому (і намагатися не впасти у відчай від неможливості виконати деякі накази

Христа, як от віддати все майно бідним, чи покинути сім'ю, чи видерти собі око) або ж розуміти, хто являється справжнім адресатом того чи іншого висловлювання (наказу, поради, обіцянок, висловів обурення “*Brood of vipers!*” та ін.), і вже враховуючи цей факт, сприймати ці святі слова.

Підсумовуючи проведений аналіз англомовних текстів Євангелія, зазначимо, що висловлювання Ісуса характеризуються низкою мовленнєвих особливостей, однією з яких є те, що значна кількість МА Ісуса Христа, якими він ініціює вербальну комунікацію, є насправді реактивними МА. Його комунікативні ходи переважно представлені прямими МА, на відміну від інших учасників подій, що частіше виражають свої інтенції засобами транспонованих, непрямих МА. Щодо іллокуційної направленості висловлювань Євангелія, то МА Ісуса в певних випадках йдуть всупереч загальним конвенціям успішності висловлювань, тобто іллокуція свідомо приховується ним за локутивним рівнем, який виявляється незрозумілим адресатові. Паралельні тексти Євангелія відзначаються мовленнєвою подібністю текстів від Марка, Матвія, Луки та специфічністю тексту від Іоанна, що демонструє найбільші лінгвістичні відмінності.

Очікується, що отримані спостереження та висновки сприятимуть подальшому аналізу й вивченню теологічного дискурсу, а також релігійної комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС. – 2010. -336 с.
2. Врбель Т.Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові. Дис. ...канд. філол. наук. Донецьк, 2005.- с. 211
3. Кобозева И.М. Перформативность глагола и его лексическое значение / [Электронный ресурс] / И.М. Кобозева // Linguistische Arbeitsberichte. – Leipzig, 1986. – В. 54/55. – S. 176-189. – Режим доступу: <http://www.philol.msu.ru/~otipl/new/main/articles/kobozeva/>.
4. Маслова А.Ю. Введение в прагмалингвистику. Уч. Пособие. М.: Флинта, Наука. 2-е изд. – 2008. – 152 с.
5. Положин М.М. Курс лекцій з лінгвістичної історії. Навч. Посібник. – Вінниця: Фоліант, 2004. – с.272
6. Россолова О.А. Перформатив как координатор коммуникативного взаимодействия и средство адресованности. Дис. канд. філол. наук. 10.02.01. - Петропавловск-Камчатский – 2008. – с. 193
7. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход.-М., Рус.язык, 2002.-216 с.
8. Alster-Elata G., Salmon R.. Biblical Covenants as Performative Language// Summoning: ideas of the covenant and...”ed.by E.Spolsky. 1993. New-York.
9. Bach Kent. Speech Acts / Routledge Encyclopedia entry
10. Berkdorf H. Introduction to the Study of Dogmatics. Grand Rapids, Mich. Translated from the Dutch edition. – 1982. – 114 p.
11. T. Van Dijk. Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. Longman. 1977
12. Grundy P. Doing Pragmatics. 2-nd edition. OUP. 2000. – 287 p.
13. Osborne Grant R.. The Hermeneutical Spiral: a comprehensive introduction to biblical interpretation. 1991. – Intervarsity Press. Illinois
14. Wierzbicka A.What did Jesus mean?: explaining the Sermon on the mount and the parables in simple and universal human concepts. Oxford University Press. – 2001. - 509 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Регіна Ваврінчак – аспірант кафедри ділової іноземної мови та перекладу Закарпатського державного університету. *Наукові інтереси:* теорія мовленнєвих актів, релігійного дискурсу.

ПАРЦЕЛЯЦІЯ В УСНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ПРОМОВ, ІНТЕРВ'Ю ТА ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЙ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ПОЛІТИКІ)

Тетяна ГАВРИЛИШИН (Київ, Україна)

Ця стаття присвячена одному із найпоширеніших термінів експресивного синтаксису – парцеляції та її формам прояву в усному діловому мовленні сучасних німецьких політиків. У статті надаються дефініції мовознавців до терміна «парцеляція» та розглядаються основні типи парцельованих конструкцій за різними класифікаціями, а також частота їх уживання в політичному мовленні.

Ключові слова: експресивність, парцеляція, парцельована конструкція, контактна парцеляція, дистантна парцеляція.

This article deals with one of the most popular term of expressive syntax – parceling and its forms of manifestation in verbal speech of modern German politicians. In this article are given definitions of linguists to term ‘parceling’ and observed its main types of parceling constructions according to the different classifications and frequency of its usage in political speaking.

Key words: expressiveness, parceling, parceling constructions, contact parceling, distant parceling.

Мова є динамічною структурою, що перебуває у процесі постійного розвитку. Вона підпадає під вплив різних чинників: як екстралінгвальних, так і лінгвальних. Проникнення елементів усного мовлення в літературну мову призводить до певних відхилень від норми, які проявляються не тільки на лексичному, але й на граматичному рівнях. Одним із таких порушень стандартних синтаксичних структур є явище мовного членування речення – парцеляція.

Під парцеляцією професором А. Ф. Єфремовим розумів такий прийом, який «ніби то розламає речення на частини, перетворюючи їх в еквіваленти самостійних речень», при цьому деформуючи структури речення розтановкою своєрідних розділових знаків, порушуючи загальноприйняті правила [1: 76 – 78].

Парцеляція як елемент експресивного синтаксису у текстах художньої літератури та публіцистики привертала увагу як вітчизняних (А.П. Загнітко, Л.Н. Калініна, Н.Б. Кузьміна, Е.В. Литвиненко, С.Н. Марич, Е.А. Скоробогатова, В.С. Хрипун, та інші), так і зарубіжних мовознавців (Г.Н. Рибаківа, В.І. Стрельцов, Ю.А. Абозцева, Ю.В. Ванніков, А.А. Виноградов, Н. С. Валгіна, Є.В. Гуліга, Е.А. Іванчикова, Б.Т. Турсонов, Р.П. Лисиченко, Ж.Е. Петрашевська та інші). Але, незважаючи на постійний інтерес до цього явища, деякі аспекти парцеляції все ще залишаються поза увагою дослідників, що й зумовлює основну мету цієї статті – аналіз структурно-семантичного аспекту парцеляції в усному політичному мовленні сучасних німецьких політиків.

За В. Н. Ярцевою, парцеляція — це спосіб мовленнєвого представлення єдиної синтаксичної структури – речення декількома комунікативно самостійними одиницями – фразами [2: 408].

За М. П. Брандес, парцеляція або ізольовані речення – це навмисне розчленування єдиної синтаксичної структури речення на дві або більше самостійні частини – представляє собою поширений прийом експресивного синтаксису [3: 356]. У цьому випадку мова йде не про усічені конструкції, а про надання статусу самостійного висловлення окремим членам речення, винесеним за рамку чи відокремленим та виділеним пунктуаційно. Таким чином, ізольовані від загального висловлення і пунктуаційно оформлені частини речення набувають особливого значення й привертають до себе увагу. Проникаючи в мовлення, парцеляція привносить у нього елементи спонтанності, природності, робить мовлення живим. Парцеляції можуть піддаватись будь – які члени речення, у тому числі й головні, при наявності однорідних підметів та присудків.

Деякі дослідники (І.П. Іванова, В.В. Бурлакова, П.Г. Почепцов та ін.) розглядають парцеляцію як різновид відокремлення, проте ці явища не можуть бути об'єднані, оскільки існують суттєві відмінності їх функціонування в тексті [4: 203]. Для парцеляції характерне винесення в актуалізовану позицію найважливіших частин висловлення, тоді як при виокремленні виділяються не актуалізовані, а додаткові елементи, які не входять в основне предикативне ядро.

В.Н. Стрельцов визначає парцеляцію як прийом експресивного синтаксису зі стилістичними трансформаціями, при якому відокремлений від синтаксичного цілого певний сегмент викликає експресію та підкреслення [5: 238].

Як зазначає Іванчикова, парцеляція – прийом експресивного синтаксису, сутність якого полягає в розчленуванні синтаксично пов'язаного тексту на інтонаційно відокремлені відрізки, які розмежовуються розділовими знаками [6: 279].

Парцелятивна конструкція складається, на думку сучасних лінгвістів, з базової частини та відрізаного сегменту – парцелята. На сьогоднішній день парцельовані конструкції є найпоширенішими конструкціями експресивного синтаксису [7: 139; 8: 127].

Ю.В. Ванніков розглядає парцеляцію як реалізацію єдиної формально-структурної одиниці мови – речення не в одній, а в декількох комунікативних одиницях-фразах. Відповідно до цього парцеляція – результат незбігання меж мовною одиницею-реченням з межами мовленнєвої одиниці-фрази в рамках висловлювання. Висловлювання виступає як відрізок мовленнєвого ланцюжка, що включає одну або декілька фраз і реалізує одне речення [9: 12].

В.Г. Гак зазначає здатність парцельованих конструкцій долати жорстку схему речення і привести синтаксичну структуру у відповідність до комунікативного завдання висловлювання. Парцелят виражає рему висловлювання, уточнює сказане. Він розглядає парцеляцію як проміжну форму між реченням та над фразовою одиницею [10: 204].

Парцельовані конструкції мають наступні ознаки:

- члени простого та складного речення розділені паузою, а на письмі – розділовими знаками;

- ці частини зберігають між собою граматичну та семантичну залежність;
- мають двокомпонентну структуру;
- точно фіксований порядок розміщення компонентів;
- засоби, що зв'язують парцелят з базовою частиною, можуть знаходитись тільки на абсолютному початку парцелята і служать сигналом розчленування;

- відокремлений елемент виступає носієм актуальної інформації.

Розглядаючи парцельовані структури з різних точок зору, науковці по різному класифікують ці структури. Найзначущими виступають:

1. Структурні типології парцеляції:

- ✓ препозиційна – постпозиційна (Рачковська, Рижикова [11: 120], Скоробогатова);
- ✓ контактна – дистантна (Рижикова); контактна – дистантна – абзацна (Рачковська);
- ✓ одноланкова – багатоланкова (Рачковська, Сербина); одиночна – серійна; однофункціональна – багатофункціональна (Рижикова); одноланкова однословна/ одноланкова багатословна / багатоланкова однословна/ багатоланкова багатословна (Голікова);
- ✓ з парцелятом у вакантній позиції – з парцелятом у дублюючій позиції (Рижикова).

2. За типом синтаксичного зв'язку парцелята з базовою частиною:

- ✓ парцельована конструкція з парцелятом, приєднаним на основі підрядності – парцельовані конструкції з парцелятом, приєднаним на основі сурядності (Соколова);
- ✓ з паралельним типом парцельованого членування – з послідовним типом парцельованого членування (Шафіро, Винтман);
- ✓ лексично детермінована парцельована конструкція - лексично не детермінована парцельована конструкція (Петіна).

3. За автосемантикою/ синсемантикою базової частини:

- ✓ парцельовані конструкції з автосемантичною за формою і змістом базовою частиною (Сербіна) [12: 198];

- ✓ парцельовані конструкції з потенційно автосемантичною базовою частиною.

4. За характером участі в семантичній організації мікротексту: конвергентна – дивергентна (Рачковська).

Відомий лінгвіст Г. Г. Кагарманов розподіляє парцеляти на наступні типи, які знайшли підтвердження і в нашому матеріалі дослідження:

- ✓ парцельовані підмети: *Wir wissen, dass wir nur gemeinschaftlich alles daransetzen können, dass sich eine solche Krise nicht wiederholt. Eine solche Gefahr.* (Angela Merkel, 06. 09. 2009);

- ✓ парцельовані присудки: *Meine Damen und Herren, ich freue mich sehr, dass der Staatspräsident von Paraguay, Herr Fernando Lugo, heute bei uns zu Gast ist. Und uns besucht.* (Angela Merkel, 20. 05. 2011);

- ✓ парцельовані додатки: *Ich glaube, dass wir unsere wirtschaftliche Zusammenarbeit noch verstärken können. Und unsere Beziehungen zwischen zwei Staaten.* (Angela Merkel, 20. 05. 2011);

- ✓ парцеляти – обставини: *Ich möchte Ihnen, Herr Präsident, noch einmal ganz herzlich dafür danken, dass Sie heute bei uns zu Gast sind... an diesem Tag.* (Angela Merkel, 23. 10. 2009);

- ✓ парцеляти – означення: *Wir glauben, dass das 10-Prozent-Ziel ein wichtiges Ziel ist. Und ein erreichbares.* (Kurt Beck, 10. 06. 2010) [13: 99].

У структурному відношенні парцельовані конструкції розглядаються за наступними ознаками:

- ✓ за ступенем віддаленості парцелята;

- ✓ за позиційною ознакою;

- ✓ за ступенем поширеності парцелята;
- ✓ за кількістю парцелятів у рамках однієї конструкції;
- ✓ за ступенем ускладненої семантики парцельованих відношень за допомогою лексико-граматичних засобів.

1. Ступінь віддаленості парцелята. Синтаксичне ціле базується на смисловому зв'язку парцелятів з основним реченням. Виходячи з цього, більшість лінгвістів виділяють дві позиції парцелятів: контактну та дистантну.

- Під контактними парцельованими конструкціями розуміють такий вид парцеляції, де парцелят розташований контактено по відношенню до члена речення, до якого він відноситься, тобто він розташований безпосередньо після слова, від якого він синтаксично залежить і за рахунок цього контактна парцельована конструкція отримує підвищену інформаційну завантаженість і стає дуже виразною: *Ich möchte von meiner Seite aus darauf eingehen, dass wir jetzt präzisiert haben, wie sich auf den Hochschulbereich die Aussetzung der Wehr ... des Wehrdienstes und des Zivildienstes... auswirkt.* (Angela Merkel, 09.06.2011);

- Дистантна парцельована конструкція – розташування парцелята дистантно по відношенню до члена речення, до якого він стосується. Вона носить характер уточнення, додатку та пояснення. Парцельовані конструкції з дистантним положенням парцелятів відносно схема: Базова частина - (фрагмент тексту) – парцелят. Цей вид парцеляції зустрічається не так часто в німецькому усному політичному мовленні, оскільки тоді ускладнюється встановлення смислового зв'язку між базовою частиною та відокремленим сегментом. При дистантній позиції перед парцелятом розміщується фрагмент, який служить своєрідним «засобом розриву» між ним і базовою частиною і являє собою синтаксично незалежну конструкцію, яка не виступає сегментом парцельованої конструкції: *Das ist für uns eine wichtige Botschaft, weil wir ja wissen, dass Integration auf den unterschiedlichen staatlichen Ebenen stattfindet. Auf unterschiedlichen Grundlagen. Auf unterschiedlichen Spuren.* (Haseloff, 09.06.2011)

2. Позиційна ознака. За розташуванням парцеляти можуть стояти в препозиції, інтерпозиції та постпозиції.

3. Ступінь поширення парцелятів. Парцельований елемент може бути як поширеним, так і непоширеним. Поширені парцеляти можуть бути ускладнені різними граматичними засобами:

- звертаннями;
- ввідними словами;
- модальними словами;
- вигуками;
- однорідними членами речення;
- непоширеними парцелятами.

Слова, які розширюють парцельовані члени речення, не тільки розширюють склад речення, але й допомагають виділити рему (інформаційне ядро) висловлення.

При парцеляції членів речення парцелят може виступати:

- ❖ окремим словом: *Wir haben ein großes Interesse daran, dass jeder Schulabgänger einen Ausbildungsplatz bekommt...und einen Arbeitsplatz* (Angela Merkel, 28.08.2009). Такі парцеляти, безумовно, є непоширеними;

- ❖ словосполучення: *Ich glaube, dass die Beziehungen zwischen Deutschland und Aserbaidschan sehr eng sind. Sehr freundlich. Sehr offenbar. ... Und auf einem gute Wege sind, insbesondere auf die Zusammenarbeit im wirtschaftlichen Bereich... im wissenschaftlichen Bereich.* (Angela Merkel, 04.02.2010);

- ❖ підрядні речення – поширені парцеляти, наприклад: *Wir sind uns einig. Dass Brunei als ein Teil von ASEAN einer ökonomisch sehr interessanten Region angehört. Dass wir unterstützen, dass die EU zusammen mit ASEAN ein Freihandelsabkommen abschließt. Damit wir die ökonomischen Entwicklungspotenziale der beiden Regionen noch besser ausschöpfen können.* (Angela Merkel, 09.06.2011);

Таким чином, дослідження показують, що чим поширеніший парцелят, тим слабший його зв'язок з основною частиною, і тим вільніше він функціонує в якості самостійної синтагми.

4. Кількість парцелятів в рамках однієї конструкції. У лінгвістичній літературі, що присвячена вивченню структури парцельованих конструкцій, зазвичай виділяють тільки поодинокі та серійні, або одноланкові та багатоланкові конструкції, у групі яких об'єднуються всі конструкції з двома та більше парцелятами.

5. Ускладнення семантики парцельованих відношень за допомогою лексико – граматичних засобів. У більшості випадків парцеляти з'єднуються з основними реченнями за допомогою інтонації, притаманної усному мовленню.

Також виділяють два типи парцеляційного членування: послідовний та паралельний. Аналіз парцельованих конструкцій показав, що в політичному мовленні сучасних німецьких політиків переважають конструкції з паралельним типом парцельованого членування: *Ich habe schon gesagt, wir haben uns außerdem über europapolitische Themen unterhalten. Über den nationalen Integrationsplan. Über eine gemeinsame Verantwortung (Böhmer, 15. 12. 2010)*. У конструкціях з послідовним типом парцельованого членування кожен компонент залежить від попереднього: *Wenn wir das tun, dann, denke ich, werden wir auch Schritt für Schritt aus unseren Defiziten herauskommen. Die wir innerhalb der Europäischen Union noch haben (Angela Merkel, 12.01.2011)*.

Дослідження проводилось на матеріалі аудіо- та відеозаписів промов, прес-конференцій та інтерв'ю сучасних німецьких політиків. Усього досліджено 4 промови, 5 інтерв'ю та 20 прес-конференцій. Статистичні дані свідчать про те, що всього було досліджено 1308 речень, з них 758 речень – складнопідрядні речення. Отже, 58% від усіх речень становлять складнопідрядні речення. 96 речень – це підрядні речення з парцельованими конструкціями. Це становить 12,6 % складнопідрядних речень, 7,3% усіх речень. Наведені дані свідчать про присутність підрядних речень з парцельованими конструкціями в усному діловому мовленні. Їх малий відсоток є свідченням експресивності парцельованих конструкцій, в іншому разі вони належали б до норми усного спілкування. Додатки і підмети разом як носії інформації становлять більше половини парцельованих конструкцій, що підкреслює інформативну насиченість експресивного німецького політичного мовлення.

Було встановлено, що найчастіше вживаються парцельовані додатки. Такі випадки становлять 37%. Часто парцелюються присудки – 26%. Зустрічаються численні випадки парцеляції підметів. Таких випадків налічується 15%. У дослідженому матеріалі були виявлені випадки парцеляції обставин. Таких парцельованих конструкцій налічується 14%. У своїх текстах промов та прес-конференцій німецькі політики парцелюють означення (8%).

Парцелювання у складнопідрядному реченні (СПР) зумовлюється наявністю в головній та підрядній частинах „семантичного ядра”, яке уможливило існування підрядного речення окремо від головного [14: 40; 15: 180]. Передумовою парцеляції підрядної частини є автосемантичність головної. Головна частина гіпотаксису набуває статусу окремого речення, коли її зміст може бути сприйнятий як такий, що не потребує для свого розуміння будь-якого доповнення чи додаткового пояснення [9: 263].

Таким чином, парцеляція розбиває основне речення на частини. Автор розподіляє важливу для себе інформацію на компоненти, з яких найактуальніші ставлять в постпозицію, роблячи на них акцент.

Парцеляти виконують різні функції залежно від структурної побудови: надають додаткове значення, розкривають і посилюють зміст основного речення. Основною функцією парцельованих конструкцій в усному політичному мовленні виступає експресивна, тобто виділення тієї чи іншої частини висловлення, надавши смислове та емоційне навантаження окремим членам речення. Іншою функцією парцеляції виступає відображення в усному політичному мовленні мовленнєвих особливостей розмовного стилю.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Ефремов А.Ф. Язык Н.Г.Чернышевского. – М.: Высш. шк.,1951. – 286 с.
Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 2000. – 688 с.

- Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. — 416 с.
- Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. — М.: Высшая школа, 1981. — 287с.
- Стрельцов В.Н. О природе парцелляции. // Уч. записки Моск. областного пединститута. — Т. 249, вып. 25. — М., 1971.
- Иванчикова Е.А. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции // Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. — М.: Наука, 1968. — С. 277-301.
- Акимова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. — М.: Высшая школа, 1990. — 168с.
- Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса: На материале английского языка. — М.: Высшая школа, 1984. — 211с.
- Ванников Ю.В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. — М.: Русский язык, 1979. — 295с.
- Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. — М.: Добросвет, 2000. — 832 с.
- Рижикова Л.М. Парцелляция у творца А. Де Сент-Экзюпери // Иноземна філологія. Вип. 54. — 1979. — С. 116-121.
- Сербина Т. Г. Парцелляция как особое синтаксическое явление в языке современных газет. — Л. — 1988. — 188 с.
- Петрашевская Ж. Е. Парцелляция простого предложения в современном английском языке. М., 1973. — 177 с.
- Гулыга Е.В. Функционирование придаточных предложений в качестве самостоятельных // Филологические науки. — 1960. — №4. — С. 38-48.
- Гулыга Е.В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке. — М.: Высш. шк., 1971. — 206.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Гаврилиш — аспірант кафедри німецької та французької мов Інституту іноземних мов Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: експресивний синтаксис.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Юлія ГОРИЦЬКА (Київ, Україна)

У статті досліджено еволюцію тлумачення категорії «мовна особистість» і «вторинна мовна особистість» в лінгводидактиці, філософії та лінгвістиці. Охарактеризовано підходи до визначення структури мовної особистості та окреслено напрями її подальших досліджень.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєва особистість, комунікативна особистість, структура мовної особистості, вторинна мовна особистість, формування вторинної мовної особистості, полікультурна мовна особистість.

The article deals with the concepts of the language personality and the second language personality, the evolution of their interpretation in the theory and methods of foreign languages teaching, philosophy and linguistics. The author dwells upon the approaches to define the language personality structure and highlights the issues for further investigation.

Key words: language personality, speech personality, communication personality, language personality structure, second language personality, second language personality development, multicultural language personality.

Мовна особистість ввійшла до наукової парадигми багатьох галузей людських знань, зокрема філософії, психології, педагогіки, етнології та лінгвістики [2; 3; 4; 7; 14]. Учені по-різному підходять до визначення поняття *мовної особистості* та характеристики її структури.

У зв'язку з процесами глобалізації та формування всесвітнього інформаційного простору на передній план виходить проблема двомовності, якій приділено багато уваги як в лінгвістиці [6; 8; 11], так і в лінгводидактиці [3; 12] та перекладознавстві [10]. Дослідників вже цікавить не лише мовна особистість як носій певної культури, а й вторинна мовна особистість, яка формується при оволодінні іноземною мовою. Ця категорія стала центральною для лінгводидактики і перекладознавства, але, на наш погляд, вона не достатньо висвітлена в теорії міжкультурної комунікації та лінгвокультурології.

На сучасному етапі категорія *мовної особистості* розробляється як модель мовленнєвих вчинків (Г.І. Богін); семіологічна особистість (А.М. Баранов); етносемантична особистість (С.Г. Воркачев); полілектна (загальнолюдська) та ідеолектна (характерна для певної спільноти) особистість (В.П. Нерознак); мовна і мовленнєва особистість (Ю.Є. Прохоров); словникова мовна особистість (В.І. Карасик); елітарна мовна особистість (Т.В. Кочеткова); національно-мовна особистість (О.М. Біляєв); національно свідомо українськомовна особистість (Л.І. Мацько, С.Я. Єрмоленко); російськомовна особистість (Ю.М. Караулов); мовна особистість західної і східної культур (Т.М. Снитко); формування мовної особистості на основі лінгвістичного аналізу художніх текстів (М.Я. Плющ); вплив середовища на

формування національно свідомої мовної особистості (І.М. Хом'як); мовна особистість в медійному дискурсі (С.І. Потапенко).

У лінгводидактиці вторинна мовна особистість трактується як «здатність людини, яка вивчає іноземну мову, відчуті «дух» мови і «плоть» культури народу, з яким здійснюється міжкультурна комунікація (І.І. Халєєва); як сукупність здібностей людини до спілкування іноземною мовою на міжкультурному рівні, що передбачає адекватну взаємодію с представниками інших культур» (Н.Д.Гальскова).

Категорії первинної і вторинної мовної особистості досліджуються вже протягом тривалого часу, але на сьогодні не існує єдиного погляду ні щодо визначення цього поняття, ні щодо його структури. Отже, статтю присвячено дослідженню понять *мовна особистість* і *вторинна мовна особистість* вітчизняними і зарубіжними вченими та окресленню перспектив їх подальшого дослідження.

Зазначена мета обумовлює постановку таких завдань: 1) дослідити еволюцію поняття мовна особистість; 2). охарактеризувати підходи до визначення її структури; 3). окреслити напрями подальших досліджень категорії мовна особистість.

У вузькому аспекті під мовною особистістю розуміють мовну особистість автора художнього твору та мовну особистість персонажа твору (Л. Вейсгербер, В.В. Виноградов), а в широкому значенні – це творець образу світу (О.О.Леонтьєв).

Увага до цього феномену проявилася ще на початку ХХ століття, коли корифеї філологічної науки усвідомили необхідність вивчення „індивідуальних способів вираження” (Ф.Соссюр), „реальної мови кожного індивідуума” (О.О. Шахматов), „особистісного говоріння” (В.В. Виноградов).

Спочатку мовна особистість та її структура вивчалася суто в лінгводидактичному аспекті та визначалася як “багатокомпонентний набір мовленнєвих умінь, готовностей до здійснення мовленнєвих вчинків, які класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності, а з іншого – за рівнями мови” [1: 7].

Найбільш відома сьогодні класична трьохрівнева концепція мовної особистості, розроблена Ю.М. Карауловим, спирається на філософський і психологічний підходи щодо вивчення цієї категорії. Під мовною особистістю розуміють “людину, здатну створювати і сприймати тексти, що відрізняються між собою ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цільовою спрямованістю” [6: 42].

У сучасній лінгвістиці розрізняють крім *мовної*, ще *мовленнєву* і *комунікативну особистість*. *Мовленнєва особистість* тлумачиться як особистість, що реалізує себе в комунікації, обирає і здійснює ту чи іншу стратегію і тактику спілкування і використовує той чи інший репертуар лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів (В.В. Красних); мовна особистість в парадигмі реальної комунікації, спілкування, мовленнєво-комунікативної діяльності (В.А. Маслова).

Комунікативною особистістю вважають учасника комунікативного акту, який задіяний в реальній комунікації [7: 22].

Пересічна людина перетворюється на мовну особистість під час залучення її до певних соціальних відносин, в процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності за законами певної етномовної спільноти і шляхом засвоєння законів соціальної психології народу.

У сучасній лінгвістиці існують різні підходи до визначення структурної моделі мовної особистості – виділяють три компоненти (В.А. Маслова) або три рівні (Ю.М. Караулов). Трьохкомпонентна структура мовної особистості представлена ціннісним або світоглядним компонентом, під яким мається на увазі система цінностей і життєвих смислів, які формуються в індивіда в процесі опанування мови; культурологічним компонентом, тобто здатністю мовця оперувати фактами культури мови та володіння ним правилами мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, характерними для певного етносу; особистісним компонентом, а саме щось індивідуальне, глибинне, притаманне конкретній людині [6; 9].

Трьохрівнева структура мовної особистості передбачає виокремлення вербально-семантичного або асоціативно-семантичного рівня (нульового); лінгвокогнітивного або тезурусного (першого); мотиваційно-прагматичного (другого) [6: 42]. Усі три рівні мовної

особистості знаходяться у складних, дифузних відносинах та складаються з одиниць відповідного рівня, відносин між ними і стереотипних комплексів.

Одиницями вербально-семантичного рівня є окремі слова. Відносини охоплюють все розмаїття граматико-парадигматичних, семантико-синтаксичних та асоціативних зв'язків, поєднаних “вербальною сіткою” (в результаті розвитку зв'язків між словесними сигналами активізуються одні структури “вербальної сітки” та гальмуються інші). Стереотипними комплексами даного рівня є стандартні словосполучення (паттерни) та кліше.

На тезаурусному (лінгвокогнітивному) рівні базовими одиницями виступають узагальнені поняття, концепти, ідеї. Відносини між цими елементами вибудовуються в ієрархічну систему, що досить чітко відбиває структуру світу. Стереотипними комплексами є стійкі стандартні зв'язки між дескрипторами, які реалізуються у генералізованих висловлюваннях, дефініціях, афоризмах, крилатих виразах, прислів'ях та приказках.

У лінгвістичних роботах останніх років до стереотипів тезаурусного рівня відносять також [7; 10]:

✓ національно-детерміновані мінімізовані уявлення, які виступають результатом дії певного алгоритму мінімізації того чи іншого елемента культури, що існує у кожній національній культурі; ці уявлення є результатом редукції деякого елемента культури, що існує у національній свідомості не в усій своїй складності та діалектичності, а у мінімізованому вигляді;

✓ фразеорефлекси – багаточленні фразеологічні одиниці, яким властива певна ідіоматичність і які набувають більш-менш стійкого характеру в певних ситуаціях;

✓ мовні стереотипи (приказки та прислів'я);

✓ сукупність відображених екстралінгвістичних знань та мовної свідомості носіїв мови, тобто, безпосередньо стереотипи, що вказують на культурні концепти та концептуальні схеми, які визначають національно-специфічну форму та зміст мовленнєвого спілкування представників певного етносу.

Орієнтація одиниць мотиваційного (мотиваційно-прагматичного) рівня – прагматична, а відносини на цьому рівні визначаються комунікативною ситуацією та виконуваними комунікативними ролями. Стереотипи взаємодіють з іншими елементами та корелюють з інтенціями особистості відповідно до умов комунікації. Інтегруючий потенціал є характерним для прецедентних текстів, що відсилають до культурного фону та фонду мовної особистості.

Феномен прецедентності опредмечується лише у текстах певного роду: значущих для особистості в пізнавальному та емоційному відношенні; таких, що мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню особистості, включаючи її попередників та сучасників; звертання до яких відбувається у дискурсі мовної особистості неодноразово [6: 216].

Прецедентні тексти, як приналежність до прагматикону мовної особистості, широко уживаються у спілкуванні, оскільки передбачають їх усвідомлення іншими носіями мови.

Якщо текст входить до прагматикону особистості, його вживання в мовленні пов'язано з системою знань про світ та образ світу, які реалізуються у даній етнокультурній, причому реалізація когнітивної функції мови відбувається шляхом передачі через мову текстової (прецедентної) інформації, накопиченої даною культурою про оточуючий світ. Відсилання до прецедентних текстів має як прагматичну спрямованість, указуючи на цілі, мотиви та настанови мовної особистості, так і лінгвокогнітивну, яка вписує особистість у “своє” мовленнєве спілкування, тобто спрямована на визначення “свого” серед “своїх”. Наявність у мовленнєвому репертуарі особистості прецедентних текстів як “речі у собі” дозволяє робити висновки стосовно якостей цієї особистості, оскільки включення прецедентних текстів у мовленнєве спілкування як “речі для інших” співвідноситься з сукупним знанням представників даної етнокультури. Це знання повинно бути стереотипізованим для даного етносу та співвіднесеним з мовленнєвими моделями та лінгвістичними фреймами, які реалізуються в мовленнєвому спілкуванні.

Трьохрівнева модель мовної особистості С.М. Караулова співвідноситься з трьохрівневим процесом мовленнєвої діяльності, які виділяє О.О. Леонтьєв, що продемонстровано в наступній таблиці.

Таблиця 1.1.

Кореляція рівнів мовної особистості з етапи мовленнєвої діяльності

Рівні мовної особистості	Етапи мовленнєвої діяльності
Вербально-семантичний	Мотив, який породжує інтенцію
Когнітивний	Внутрішнє програмування
Прагматичний	Реалізація мовлення в звуковій чи графічній формі

І.І.Халеева пропонує розширити рівні мовної особистості, виділені С.М.Карауловим. Вона поділяє когнітивний рівень на дві тезаурусні сфери:

- тезаурус I;
- тезаурус II.

Тезаурус I означає спосіб формування мовної свідомості, висхідної до мовної картини світу. Цей підрівень пов'язаний з асоціативно-вербальною мережею мови. Тезаурус-2 співвідноситься із знаннями про світ, що формують когнітивну свідомість і тим самим загальну картину світу на рівні концептуальної системи.

У нових умовах глобалізації світу нагальним є формування здатності й готовності інофонів до позитивної взаємодії з полікультурним світом і з його представниками. Такі якості мовної особистості можуть формуватися на основі толерантного ставлення до різних культур, усвідомленого розуміння і зіставлення мовної репрезентації того чи іншого культурного концепту в різних культурах. Л.П.Халіяпіна розробила підхід, який ґрунтується як на теорії особистості в цілому, так і на основних положеннях теорії вторинної мовної особистості зокрема [13: 97]. У межах такого підходу пропонується ввести новий концепт – толерантна (полікультурна) мовна особистість, яка оперує базовими поняттями концептосфер різного рівня та для якої характерні занижений рівень етноцентризму, емпатія, уміння з повагою й розумінням сприймати представників іншої культури.

Толерантній мовній особистості притаманне розуміння системи культура к у її глобальному вияві, в інваріанті, так і в національно-специфічному. Культурне різноманіття, культурний плюралізм сприймається такою особистістю як вияв глибинних основ творчого потенціалу і самовизначення людини в часі і в просторі. Отже, методична система, спрямована на формування толерантної мовної особистості, орієнтована на формування таких рівнів в її структурі, як лінгвістичний, лінгвокультурологічний, практичний і комунікаційно-технологічний. Так, наприклад, у структурі лінгвокультурологічного рівня представлена компетенція на рівні етнокультурних концептів; у структурі практичного рівня – інтерпретативна і презентативна компетенція. Крім того, у структурі компетенцій практичного рівня виділені також й особисті якості, необхідні в умовах полікультурного світу: толерантність до невизначеності, самостійність і незалежність, інтерактивність, культурний плюралізм.

Враховуючи вище наведене, можна зробити висновок, що мовна особистість – це сукупність знань про правила використання мови, національні стереотипи і культурну спадщину народу, представником якого є мовець. Національно-культурні особливості та культурні концепти, притаманні мовній особистості, актуалізуються в комунікативній ситуації, тобто на рівні мовленнєвої особистості.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивчення *вторинної мовної особистості* письменників-білінгвів, що дозволить дослідити, як накладання двох картин світу актуалізується в їхній творчості, і допоможе глибше осмислити їхні художні твори. Багатокомпонентна структура вторинної мовної особистості зумовлює необхідність розробки комплексної методики її дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богин Г. И. Современная лингводидактика : учебное пособие / Георгий Исаевич Богин. – Калинин, 1980. – 61 с.
2. Вейсгербер Л. Родной язык и формирование духа / Лео Вейсгербер. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1993. – 224 с.
3. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам : пособие для учителя / Гальскова Наталья Дмитриевна. – М. : 2004. – 54 с.
4. Засєкіна Л. В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі / Засєкіна Лариса Володимирівна // Соціальна психологія. – К. : Вид-во Український центр політичного менеджменту, 2007. – № 5. – С. 82-89.
5. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / Карасик Владимир Ильич // Языковая личность : культурные концепты : Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1996. – С. 3–16.
6. Караулов Ю. Н. Что же такое «языковая личность»? Этническое и языковое в самосознании / Караулов Юрий Николаевич – М. : ТОО ФИАФонд, 1995. – 264 с.
7. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология как конститuentы новой научной парадигмы / Красных Виктория Владимировна // Сфера языка и прагматика речевого общения. Международ. сб. науч. трудов. к 65-летию фак-та РГФ Кубанского гос. университета. – Краснодар : Кубанского гос. университет, 2002. – С. 204-214.
8. Леонтьев А. А. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Полит. лит., 1975. – 317 с.
9. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию : учеб. пособие / Маслова Валентина Авраамовна. – М. : Наследие, 1997. – 207 с.
10. Наяк Ю. О. Перекладознавчий аналіз мовної особистості (на матеріалі образу Марти з трагедії Й. В. Гете “Фауст” та її українських і англійських перекладів) / Наяк Юлія Олегівна // Філологічні науки. – Луцьк : Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2010. – № 9. – С. 280-284.
11. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Фердинанд де Соссюр. // Фердинанд де Соссюр. Труды по языкознанию. – М. : Прогресс, 1977. – С. 31-284.
12. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / Халеева Ирина Ивановна – М. : Высшая школа, 1989. – 238 с.
13. Халяпина Л. П. Трансформация концепта "языковая личность" в теории и методике обучения иностранным языкам / Халяпина Людмила Петровна // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И.Герцена. – Санкт-Петербург : Изд-во Российского Государственного Педагогического Университета им. А.И.Герцена, 2006. – № 7 – С. 91-102.
14. Щедровицкий Г. П. Интеллект как коммуникация / Щедровицкий Георгий Петрович // Вопросы философии. – М. : Наука, 2004. – № 3. – С. 170-183.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Горицька – аспірант кафедри зставного мовознавства і теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, дискурсологія.

ПИТАННЯ-ПОВТОРИ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Інна ГРАБОВСЬКА (Київ, Україна)

У статті обґрунтовується положення, що питання-повтори є засобом організації діалогічного дискурсу. Питання-повтори управляють зміною комунікативної ролі мовця і слухача, підтримують мовленнєвий контакт і забезпечують рівноправність співрозмовників у висловленні думки.

Ключові слова: діалогічний дискурс, питання-повтор, фатичне спілкування, мовленнєвий контакт, метакомунікація, дискурсивний акт, мета-акт.

Echo-questions are treated as means of organization of dialogic discourse. Echo-questions manage turn-taking in conversation, maintain speech contact and express the fact that interlocutors have equal rights to the floor.

Key words: dialogic discourse, echo-question, phatic communion, speech contact, metacommunication, discourse act, meta-action.

В сучасному розумінні діалогічний дискурс – це процес і результат мовленнєвої взаємодії принаймні двох співрозмовників, що відбиває когнітивні процеси творення та сприйняття мовлення [1:63]. Діалогічний дискурс відбувається за допомогою почергової зміни комунікативної ролі мовця і слухача. Безумовно, активний та щиро зацікавлений слухач виконує важливу роль у створенні кооперативного спілкування. Висловлення слухача сигналізують мовцю про успішність чи неуспішність мовленнєвого контакту, який ми визначаємо як стан спілкування, спільного проведення часу і встановлення/підтримування дружніх відносин. Навпаки, відсутність адекватної реакції слухача на висловлення мовця може призвести до дисонансу, непорозуміння, емоційного розладу співрозмовника [3:4]. В

мові існує набір мовних засобів, спеціально покликаних підтримувати мовленнєвий контакт. Одним з таких засобів є питання-повтори, або перепитування, з боку слухача.

Питання-повтор– це явище, що сприяє зв'язності діалогічного дискурсу, підтримує фатичне спілкування, забезпечує міжособистісне залучення до розмови. У широкому розумінні діалогічний повтор не вказує на тотожність поглядів співрозмовників, а виступає стратегією її досягнення. Слідом за М. Л. Макаровим [2] під стратегієюми розуміємо лінійну поведінку одного з комунікантів в конкретній комунікативній ситуації, що співвідноситься з планом досягнення мети спілкування.

В зарубіжній лінгвістиці питання-повтори отримали назву ”ехо-питань” (echo-question) [5:37; 8:835] чи ”ехо-обміну” (echo-exchange)[6:70]. До них відносяться питання-повтори з повним (1) чи частковим (2) повторенням висловлення мовця:

(1) D.D.: *And how long has Lucy been missing?*

Danielle: *Twenty minutes.*

D.D.: *Twenty minutes? You kept this to yourself for twenty minutes?* (Gardner. Live to Tell)

(2) Amy: *So what are you doing tonight?*

Brigitte: *Tonight? Why? Is it something special?*

Amy: *It should be, if you've been dating a guy for six years. You're hopeless. It's Valentine's Day, for chrissake! ... Aren't you going out with Ted?*

Brigitte: *I think we both forgot* (Steel.Legacy).

Попереднє висловлення є стимулом для питання-повтору слухача і може бути будь-якого синтаксичного типу: стверджувальним (1), питальним (2) чи окличним (3) реченням:

(3) *Moving closer to the TV.*

Miranda: *Kit's in Los Angeles!*

Rosalyn: *Los Angeles?*

Miranda: *Kit's married? Kit's married?*

Rosalyn: *He is? Well, you live long enough, you see everything* (Schine. The Three Weissmanns of Westport).

Перепитування– це питальні речення, що вживаються з метою уточнення чи коригування попереднього висловлення мовця, тому що попереднє висловлення не було почутим або здалося незв'язним чи несподіваним [5:37]. Якщо питання-повтори виражають позитивні емоції – захоплення, схвалення, запевнення, то питання-перепитування містять відтінки недовіри, здивування, нерозуміння [4:148]. До причин вживання питань-перепитувань відносимо:

а) Відсутність контакту на рівні фізичного сприйняття повідомлення:

(4) *Again, they were quiet on their respective cell phones.*

Jesse: *You want to have dinner?*

Sunny: *Tonight?*

Jesse: *Yes.*

Sunny: *I'll come there.*

Jesse: *Either way, it'll be nice to see you.*

Sunny: *Either way?*

Jesse: *Either way* (Parker. Split Image).

б) Новизну інформації, що повідомляється – інформація може бути несподіваною для адресата, тобто оцінюється як мало ймовірна в певному контексті і тому слухачеві необхідно деякий час для її усвідомлення:

(5) Brigitte: *The name of the marquis's second wife was Wachiwi.*

Marguerite: *Wachiwi? Is that French? I don't think it is. What nationality was she?*

Brigitte: *She was Sioux. Can you imagine? In Brittany.*

Marguerite: *It's hard to believe that a young Sioux girl could get all the way to Brittany, and marry a marquis* (Steel. Legacy).

Так, досліджуючи походження свого роду, Бріджит Ніколсон знаходить в бібліотеці інформацію про те, що її прапрадід був одружений на доньці вождя племені північноамериканських індіанців – сіу. Для її матері Маргарити ця новина виявилася повною несподіванкою. Їй було важко уявити як молода індіанська дівчина могла подолати такий

довгий шлях від Америки до Європи, одружитися з маркізом й отримати такий високий дворянський титул.

в) Необхідність співрозмовника переконатися в правильності почутої інформації, тобто питання-перепитування вживається в ситуаціях, коли слухач невпевнений в тому, чи правильно він проінтерпретував комунікативний намір мовця. Слухач може не тільки не зрозуміти значення слова чи фрази, але й відчувати певний дискомфорт відносно можливої невідповідності між власною інтерпретацією ситуації та реальністю, наприклад:

(6) Mac: *Women all should move to Amazonia, or at least vacation there four times a year.*

Parker: *Amazonia?*

Mac: *It's the girl world in my head, where I go when I'm annoyed with Carter, or just men in general. There are five shoe stores per capita, nothing has any calories, and all the books and movies end happy ever after* (Roberts. Happy Ever After).

В даному прикладі питання-перепитування є проханням співрозмовника, зацікавленого в підтримуванні мовленнєвого контакту, конкретизувати частину попереднього висловлення, що не була сприйнята співрозмовником. Питання-перепитування виконує функцію пошуку додаткової інформації, тому потребує відповіді.

Питання-повтори є багатофункціональним засобом. Вони виконують в діалогічному дискурсі когнітивну, регулятивну та міжособистісну функції. Когнітивна функція полягає в тому, що питання-повтор контролюють зміст висловленого і містять в собі питальне речення "Це саме те, що ти сказав?" Функція контролю є універсальною функцією питань-повторів, особливо в сфері обслуговування, де правильне розуміння є вирішальним фактором [6:68].

Регулятивна функція питань-повторів полягає в управлінні зміною комунікативної ролі мовця і слухача, підтримуванні ініціативи мовця, визначенні теми розмови та завершенні висловлення мовця. Іншими словами, питання-повтори відповідають дискурсивним актам, які виконують метакомунікативну функцію встановлення, підтримування і завершення мовленнєвого контакту в діалогічному дискурсі, тому їх ще називають мета-актами, що регулюють мовленнєвий процес [6:72].

Питання-повтори вживаються з метою уникнення пауз в розмові як ненавмисної зупинки інформаційного потоку в процесі спілкування. Хезитація викликана сумнівом, нерішучістю чи труднощами, що виникають у мовця під час продукування висловлення:

(7) Parker: *"We have several areas that can be utilized for outdoor weddings. The most popular, especially for larger events is the west terrace and pergola. But ...*

Wyatt: *But?*

Parker: *When I see the two of you, I picture something a little different. Something we do now and then. The pond. The willows, the roll of the lawns. I see a flower-strewn arbor and white runners flowing like a river between the rows of chairs – white again, strung with flowers. All of that reflected in the water of the pond* (Roberts. Happy Ever After).

Паркер Браун займається організацією весіль і заздалегідь склала проект проведення весілля. Протепід час зустрічі з нареченими у неї виникли дещо інші думки стосовно майбутньої події і, побачивши молодих людей, вона починає вагатися щодо попередніх задумів. Пауза в мовленні Паркер викликала зацікавленість нареченого про подальший розвиток урочистої події. Він вживає питання-повтор, щоб виявити свою увагу до повідомлення співрозмовниці.

Питання-повтори в більшості випадків виконують міжособистісну функцію, що забезпечує згоду між комунікантами та встановлення дружніх відносин. Функція позитивної міжособистісної взаємодії виражається за допомогою повного повторення слухачем висловлення мовця, але в питальній формі. Така незмінна подвійна структура є прикладом підтверджувального обміну репліками, що виконує функцію підтвердження дружніх стосунків між комунікантами. Питання-повтори є характерними для мовленнєвої міжособистісної взаємодії і фатичного спілкування як різновиду мовлення, в якому суспільна взаємодія виникає за допомогою простого обміну слів, адже мовчання не є переконливим та заспокійливим фактором, а навпаки, викликає тривогу та відчуття небезпеки [7:302-303]. Питання-повтори відсутні в умовах непрямой мови і не вживаються у формальних ситуаціях спілкування [6:70].

Наступний приклад діалогічної інтеракції між старим (R) і молодим (F) чоловіками запозичили в І. Егнер [6] для ілюстрації позитивної міжособистісної взаємодії, в якій питання-повтори вживаються на стадії підтримування мовленнєвого контакту. На думку І. Егнер, питання-повториз боку комуніканта, старшого за віком, виражають вдячність, схвалення. Тут висловлення, повторені комунікантом в питальній формі, не є інформативними, вони відображають позитивне (схвалення чи визнання) ставлення мовця до дій адресата:

(8) R: *Where are you coming from?*

F: *I have just been clearing the road.*

R: *Have you just been clearing the road?*

F: *Yes.*

R: *Exactly what kind of clearing have you been doing?*

F: *I have been clearing a building plot.*

R: *Have you been clearing a building plot?*

F: *At the dawning of day very early this morning I left. Paul said a government officer is coming, so we have just been clearing a building plot up here.*

R: *Have you just been clearing a building plot up here?*

F: *Yes.*

R: *Thank you for your work.*

F: *Allright [6:70-71].*

Питання-повтори забезпечують рівноправність співрозмовників у висловленні думки. Це, як гра, в якій комуніканти пропонують один одному висловитися по черзі. Тому питання-повтори є більш властивими для неформальних ситуацій спілкування, ніж для формальних комунікативних ситуацій, де співрозмовники часто-густо не мають рівних прав висловитися. Повторюючи попереднє висловлення співрозмовника в питальній формі, мовець не тільки надає право слухачеві висловитися знову, але й погоджується продовжувати тему розмови, запропоновану партнером по комунікації, чи надає йому змогу продовжувати свою думку [6:73].

Питання-повтористилістично можуть розглядатися як надлишкові засоби, але в прагматичному аспекті вони є необхідним засобом когезії та регуляції мовленнєвої взаємодії. Питання-повтори забезпечують доречне використання реплікових кроків в структурі діалогу, сприяють гармонізації стосунків між співрозмовниками та підтримувannya мовленнєвого контакту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кутькова А.В. Речевые стереотипы как средство поддержания контакта (на материале пиренейского варианта португальского языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05/ Кутькова Анастасия Владимировна. – М., 2006. – 169 с.
2. Макаров М.Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе/ Михаил Львович Макаров. – Тверь: Тверск. гос. ун-т, 1998. – 200 с.
3. Плотникова А.В. Диалогический повтор как средство организации речевого взаимодействия: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Анна Валерьевна Плотникова. – Саратов, 2007. – 22 с.
4. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04/ Чхетиани Тамара Дмитриевна. – К., 1987. – 203 с.
5. Comrie B. Russian / Bernard Comrie // Interrogativity [ed. by W. Chisholm, L.T. Milic, J.A.C. Greppin]. – Amsterdam: Benjamins, 1984. – P. 37 – 39.
6. Egner I. Other-Repetition in Question-Form: Evidence from a West-African Language / Inge Egner // Repetition in Dialogue / [ed. by C. Bazzanella]. – Tübingen : Niemeyer, 1996. – P. 66 – 77.
7. Malinowski B. On Phatic Communion / Bronislaw Malinowski // The Discourse Reader [ed. by A. Jaworski, N. Coupland]. – New York: Routledge, 1999. – P. 302 – 304.
8. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik. – London: Longman, 1985. – 1779 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Gardner L. Live to Tell: A Detective D.D. Warren Novel [Електронний ресурс]/ Lisa Gardner. – New York : Random House, 2010. – 400 p. – Режим доступу : http://lib.mn/blog/lisa_gardner/175607.html
10. Parker R.B. Split Image [Електронний ресурс] / Robert B. Parker. – New York : Putnam's Sons, 2010. – 288 p. – Режим доступу : <http://www.e-reading.org.ua/book.php?book=147621>
11. Roberts N. Happy Ever After [Електронний ресурс]/ Nora Roberts. – New York : Berkley Books, 2010. – 355 p. – Режим доступу : <http://www.rewity.com/vb/t149684.html>
12. Schine K. The Three Weissmanns of Westport: A Novel [Електронний ресурс]/ Cathleen Schine. – New York : Crichton Books, 2010. – 378 p. – Режим доступу : <http://fb2.books.gid.com/content/E6/cathleen-schine-the-three-weissmanns-of-westport/2.html>

13. SteelD. Legacy: A Novel [Електронний ресурс]/ Danielle Steel. – New York :Delacorte Press, 2010. – 336 p. – Режим доступу :<http://www.rewity.com/vb/t149529.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Грабовська – аспірантка кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лінгвістична прагматика, дискурсологія.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «ДИСКУРС»У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Ніна ГУДЗЬ (Житомир, Україна)

У статті розглянуті підходи різних лінгвістів до трактування поняття «дискурс» та описано критерії, на підставі яких здійснюється його типологія.

Ключові слова: дискурс, екстралінгвістичні фактори, текст, мовлення, соціокультурний контекст, лінгвістика, комунікація.

The article gives an overview of different scientific approaches to the definition of the term “discourse” and describes the criteria which serve as the basis for its typology.

Key words: discourse, extralinguistic factors, text, speech, sociocultural context, linguistics, communication.

Становлення когнітивно-дискурсивної парадигми в сучасній науці зробило дискурс об'єктом уваги не лише лінгвістів, а й філософів, психологів, літературознавців, етнографів, фахівців зі штучного інтелекту тощо. Поняття «дискурс» належить до найуживаніших понять сьогодення, однак навіть серед лінгвістів не існує єдиної думки щодо його трактування, оскільки оперуючи цим поняттям, дослідники часто виходять з полярних позицій.

Про зацікавленість науковців проблемами дискурсу свідчить велика кількість праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Н. Арутюнової, Ф. Бацевича, О. Бессонової, А. Белової, В. Дем'янкова, В. Карасика, Є. Кубрякової, М. Макарова, М. Полюжина, П. Серію, А. Токарської, Дж. Філіпса, Дж. Фіске, Р. Ходжа, І. Шевченко, Дж. Юла та ін.

Метою даної статті є аналіз еволюції різних підходів до визначення поняття дискурсу та його типології.

Хоча поняття «дискурс» існує вже понад дві тисячі років у значенні «діалог», «міркування», як лінгвістичний термін воно почало широко використовуватись лише в 50-і рр. ХХ ст. після публікації статті американського лінгвіста З. Харріса «Аналіз дискурсу», який назвав так метод аналізу зв'язного мовлення, призначений для виведення дескриптивної лінгвістики за межі одного речення в даний момент часу і для співвіднесення мови та культури [9: 83-90].

Лінгвістичний енциклопедичний словник трактує дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, розглянутий в контексті подій; мовлення, розглянуте як цілеспрямований, соціальний акт, як компонент, що приймає участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)» [8: 136].

М. Стаббс виділяє три основні характеристики дискурсу: 1) у формальному відношенні – це одиниця мови, що перевищує за обсягом речення; 2) в плані змісту дискурс пов'язаний з використанням мови в соціальному контексті; 3) за своєю організацією дискурс є інтерактивним, тобто діалогічним [5: 189].

Схожою є позиція Д. Шифрін, яка виділяє три підходи до поняття «дискурс». Перший підхід, що здійснюється з позицій формально чи структурно орієнтованої лінгвістики, визначає дискурс як два або кілька речень, пов'язаних між собою за змістом. Другий підхід дає функціональне визначення дискурсу як «будь-якого вживання мови». Цей підхід визначає обумовленість аналізу функцій дискурсу вивченням функцій мови в широкому соціокультурному контексті. Третій підхід визначає дискурс як висловлювання і наголошує на взаємодії форми та функцій. У цьому випадку дискурс розуміється не як примітивний набір ізольованих одиниць мовної структури «більших за речення», а як цілісна сукупність функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць вживання мови [9: 83 - 90].

М. Л. Макаров визначає формальну, функціональну та ситуативну інтерпретації як основні координати, на які слід опиратися при розв'язанні проблеми визначення змісту

терміну «дискурс». Таке розуміння дискурсу перегукується з підходами М. Стаббса та Д. Шифрін.

П. Серіо виділяє 8 значень терміну «дискурс»: 1) еквівалент поняття «мовлення»; 2) одиниця, що за розмірами перевищує фразу; 3) вплив висловлювання на його одержувача з врахуванням ситуації висловлювання; 4) бесіда, як основний тип висловлювання; 5) мовлення з позиції мовця на противагу оповіданню, яке таку позицію не враховує; 6) вживання мовних одиниць, їх мовленнєву актуалізацію; 7) соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань (напр. політичний дискурс); 8) теоретичний конструкт, призначений для вивчення умов продукування тексту [5: 190].

В. С. Чернявська, узагальнивши трактування дискурсу в вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, зводить його до двох основних типів: 1) конкретна комунікативна подія, зафіксована в письмових текстах та усному мовленні, що здійснюється в конкретному когнітивно та типологічно обумовленому комунікативному просторі; 2) сукупність тематично співвіднесених текстів [11: 14].

Заслуговує на увагу виділення двох типів досліджень присвячених дискурсу: когнітивно-дискурсивних та комунікативно-дискурсивних. Таке протиставлення підходів зводиться до розмежування між семантикою та прагматикою знака. Семантика дискурсу в цьому контексті трактується як сукупність інтенцій та пропозиційних установок у спілкуванні, а прагматика – як способи вираження відповідних інтенцій та установок [5: 191].

Надзвичайно важливим для розуміння терміну «дискурс» є розмежування понять «дискурс», «текст» і «мовлення», що також є предметом дискусій лінгвістів. Хоча між текстом і дискурсом багато спільного, ототожнювати їх все ж не слід.

На початку 70-х рр. ХХст. була зроблена спроба диференціювати поняття «текст» і «дискурс» за допомогою включення категорії ситуації. Дискурс трактувався як «текст плюс ситуація», а текст відповідно – як «дискурс мінус ситуація».

Деякі сучасні вчені, зокрема Г. Почепцов, Р. Ходж, Г. Кресс, вважають, що текст і дискурс можна розглядати за аналогією з реченням і висловлюванням. Речення розуміється як звичайний елемент структури, тоді як висловлювання поєднує в собі речення та соціальний контекст його використання. Текст і дискурс дублюють ці відносини на вищому рівні. І. Шевченко та О. Морозова дотримуються думки, що визначення висловлювання як речення в соціальному контексті стирає різницю між висловлюванням і дискурсом, при цьому надмірно розширюючи його межі [3: 24].

Російський дослідник Г. Солганик визначає дискурс як текст, взятий у взаємозв'язку із життям, із соціальними й психологічними характеристиками мовців, з подієвим контекстом. У терміні дискурс підкреслюється процесуальність мовленнєвої дії. При цьому текст є тільки результатом, частиною процесу.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень серед відмінностей тексту та дискурсу вчені підкреслюють також динаміку останнього та статику першого [4].

Ще одним підходом до розмежування тексту і дискурсу є розуміння тексту як абстрактного теоретичного конструкту, що реалізується в дискурсі.

Окрім того, розуміння дискурсу як мовлення зануреного в життя, на відміну від тексту зазвичай не відноситься до стародавніх текстів, зв'язок яких з життям не встановлюється безпосередньо [6: 123].

Що стосується зведення дискурсу до мовлення, І. Шевченко та О. Морозова під мовленням розуміють мовленнєву діяльність, а під дискурсом – мовлення у контексті соціальної та мисленнєвої діяльності і визначають **дискурс** як інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка протікає в широкому соціокультурному контексті, є сукупністю процесу та результату, характеризується континуальністю та діалогічністю [3: 26-28].

Ф. С. Бацевич визначає дискурс як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо)

чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя»; залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [2: 138].

К. Серажим розуміє дискурс як складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конститууючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо). Дискурс – це, образно кажучи, життя тексту в нашій свідомості, це накладання інформації, яку ми отримуємо з цього тексту, і нашого знання про обставини, спонуки його породження на ментально-чуттєве інформаційне поле нашого індивідуального «Я» [10: 13].

Незважаючи на різноманітність підходів вчених до дефініції поняття «дискурс», з наведених визначень можна зробити висновок, що вони не взаємовиключають, а скоріше доповнюють одне одного, розглядаючи поняття з різних ракурсів.

При вивченні дискурсу виникає питання про його типологію. Велика кількість типологій дискурсу, що існують на сьогоднішній день, на думку М. Л. Макарова є наслідком того, що не всі типології можуть похвалитись логікою побудови класифікації та відсутністю достатнього емпіричного матеріалу [9: 147].

На сьогодні до провідних критеріїв виділення типів дискурсу за І. Шевченко і О. Морозовою відносяться ті, що пов'язані з категоріями дискурсу та можуть бути розрізнені у термінах формальних, функціональних, змістовних критеріїв. Отже, увесь загал дискурсу можна логічно розділити за тим чи іншим критерієм [3: 232].

Так, взявши до уваги адресатний критерій М. Л. Карасик виділяє **особистісно-орієнтований та статусно-орієнтований (інституційний) дискурс**. В першому випадку в спілкуванні беруть участь комуніканти, що добре знають один одного, а в другому – представники тієї чи іншої соціальної групи. **Особистісний дискурс** представлений двома основними різновидами: побутовим та буттєвим. Специфіка побутового дискурсу полягає в намаганні максимально стиснути інформацію, що передається, створити такий код спілкування, коли люди розуміють один одного з півслова. Буттєвий дискурс має на меті художнє та філософське розуміння світу.

Статусно-орієнтований дискурс – мовленнєва взаємодія представників соціальних груп чи інститутів один з одним, з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості рамках усталених суспільних інститутів [5: 193]. Беручи до уваги сучасний соціум всередині інституційного дискурсу виділяють такі підтипи як політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, рекламний, науковий, медійний та ін. Необхідно зазначити, що інституційний дискурс історично мінливий – коли зникає суспільний інститут як особлива культурна система він розчиняється в суміжних типах дискурсу.

Прагмалінгвістична модель дискурсу висуває на перший план ознаки способу чи каналу спілкування. За **способом спілкування** розрізняють інформативний і фасцинативний, змістовний і фактичний, серйозний і несерйозний тощо, **за каналом спілкування** – усний і письмовий, контактний і дистанційний, віртуальний і реальний типи дискурсу [5: 295].

За **умов різних загальних настанов**, комунікативних принципів реалізується аргументативний, конфліктний та гармонійний типи дискурсу.

За **соціально-демографічними критеріями** виділяються дитячий, підлітковий, чоловічий, жіночий, дискурс мешканців міста та села тощо.

Ще одним підходом до класифікації дискурсу є класифікація Г. Почепцова.

Він виокремлює теле- і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері публік рілейшнз (ПР), рекламний дискурс, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси [1].

Деякі вчені, наприклад, В. В. Червоних, вважають, що на статус дискурсу можуть претендувати лише національні дискурси, як-от англійський, український тощо.

Таке різноманіття класифікацій є позитивним фактором. Класифікаційні розходження у більшості випадків є не взаємовиключними, а взаємодоповнюючими в силу дії принципу невизначеності, а типологія дискурсу обирається дослідником згідно потреб конкретного аналізу, оскільки у реальному спілкуванні типи й підтипи дискурсу здебільшого накладаються один на одного.

Підсумовуючи все вище сказане, можна зробити висновок, що незважаючи на те, що теорія дискурсу і його типологія вже тривалий час розробляються лінгвістами, досі не існує універсального визначення цього поняття, яке б включало всі його аспекти; та не розроблено уніфікованої системи критеріїв класифікації його різновидів.

Отже, інтерес дослідників буде спрямований на розв'язання цих проблем, вивчення особливостей окремих типів дискурсу та здійснення їх порівняльного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балабан О. О. Дискурс-теорії і дискурс-аналіз: історія і перспективи. [Електронний ресурс] / О. О. Балабан. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/apif/2010_5/balaban.pdf
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [І. С. Шевченко та ін.]. – Харків: Константа, 2005. – 356 с.
4. Каменская Т. Н. Понятие дискурса в лингвистике [Електронний ресурс] / Т. Н. Каменская. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Philologia/60574.doc.htm
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Кость С. Семантико-теоретичний аналіз функціонування терміна дискурс / С. Кость // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології», 2010. – № 675. – С. 121–124.
7. Ларькіна М. Інституційний дискурс як соціолінгвістичний феномен [Електронний ресурс] / М. Ларькіна. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_5/statti/70.pdf
8. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева – Москва: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
10. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [на матеріалах суч. газет. публіцистики]: монографія / К. Серажим. – К., 2002. – 392 с.
11. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В. Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: Сб. науч. тр. СПб.: С.-Петербург. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11–22

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Гудзь – викладач кафедри англійської мови ННІ іноземної філології, Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: стилістика, дискурсологія.

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРАГМАТИКИ ДУХОВНОСТІ У МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

Дарія ГУРСЬКА (Кам'янець-Подільський, Україна)

У статті розглядається важлива прагматична проблема – поетизація духовного світу людини. Прилучення реципієнта до багатства поетичного мовного світу Марії Матіос через аналіз номінацій, що репрезентують духовний світ людини, розкриває можливість осягнути минуле й майбутнє, безмежний світ людської душі та багатство української мови.

Ключові слова: біблійна лексика, духовна культура, когнітивна лінгвістика, лексема-логема, лінгвопрагматика, номінація, поетичний мовний світ.

In the article the important pragmatic problem of human's spiritual world. poetization is studied. Familiarizing the recipient with the richness of poetical linguistic world of Maria Matios through the analysis of nominations, which represent the possibility to envelop the past and the future, unlimited worlds of human's soul and richness of Ukrainian language.

Key words: Bible vocabulary, moral culture, cognitive linguistics, lexeme-logical unit, linguistic pragmatics, nomination, poetical linguistic world.

Людина як космічний феномен живе насамперед завдяки духовності. І хоч би які історичні епохи переживало людство, воно зберігається як людство лише завдяки духовності, тій нетлінній основі, яка робить людину людиною [1: 7-8].

Окремі аспекти духовної культури розглядали у своїх працях А. Бичко, С. Бугославський, Г. Вагнер, М. Возняк, Є. Голубинський, В. Горський, М. Грицай, М. Громов, М. Грушевський, Л. Левшун, Д. Лихачов, М. Нікольський, Б. Рибаків, М. Соколов, Д. Чижевський та інші [2; 4; 11; 8].

Ґрунтовні дослідження різних аспектів поглядів українського народу на виховання

духовності здійснили М. Стельмахович, Є. Сявавко та ін. [9; 10].

Актуальність теми мотивується необхідністю розробки проблем лінгвопрагматики. Лінгвопрагматичне вивчення мови ґрунтується як на теорії мовознавства, так і суміжних наук, в тому числі лінгвокультурології, етнографії, антропології, когнітивної лінгвістики, матеріали яких ще недостатньо розкривають філософський аспект мовного життя людини.

Мета полягає у виявленні та описі духовних мовних характеристик, що розкривають філософські сентенції життя людини та їх вираження у поетичному мовленні Марії Матіос.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) обґрунтувати теоретико-наукову основу взаємозв'язку духовного і мовного світу людини через мову поетичних творів Марії Матіос;

2) охарактеризувати духовні домінанти мовного світу, зафіксованого мовою поезій Марії Матіос.

До мовотворчості Марії Матіос ми звернулись тому, що вона є не лише письменницею, поеткою, а й, за покликанням, – добровільним народознавцем. Її збірки поезій «З трави і листя», «Вогонь живиці», «Сад нетерпіння», «Десять дек морозної води», «Жіночий аркан» розширюють наші уявлення про духовний світ українського народу, зокрема, буковинців.

Упродовж багатьох віків на українську духовну культуру впливало християнське віровчення. «На ґрунті національної мови, – пише В. Кононенко, – запозичені з Біблії слова і звороти нерідко здобували вторинні значення внаслідок різного роду семантичних перетворень, метафоризації тощо» [5: 160]. За релігійними уявленнями, Бог є надприродною істотою, що створила світ і керує ним. Лексема *Бог* є домінантою синонімічного ряду, який заповнюють: *Господь, Господь Бог, пан Бог, Творець, Творитель, Сотворитель, Спаситель, Всевишній [Усевішній], Всеблагий [Усеблагий], Всемогучий [Усемогучий], Передвічний, Бозя, Вішній, Вседержитель [Уседержитель], Цар [Отіць, Владіка] Небесний* [7: 78]. У поетичному мовленні Марії Матіос часто зустрічаємо номінацію *Бог* та звертання до Бога, синонім *Всевишній*, як-от:

Або це просто астральний крик

Розпластаних души на вітрі.

Або це Бога миттєвий лик,

Що кожен сльозою витре [6: 266];

Господи, прости,

Що сміюся голосно і дзвінко... [6: 294];

Він вперше голос Всевишній чує –

Він власну шию в петлю готує [6: 97]

Органічно вплетені у мовленнєве тло поезій номінації майже усіх релігійних свят за християнським календарем: Петра і Павла, Іллі, Великдень (Паска), Спас, Юрія, Стрітєння, Покрова, Івана, Миколая, Димитрія, Михайла, Василя, Георгія, Варвари, Сави тощо. Наприклад: *Від Димитрія – до Михайла, Й Миколая її фалди* [6: 202]; *Так на Великдень від церкви ідуть, Як нині іду від тебе* [6: 70].

Духовний світ українця апелює до морально-етичних понять, закріплених у семантичній структурі висловлювань *Божя воля, Божя ласка, Божий дар, Божя кара, з Божою поміччю, хай Бог боронить / спасе, Бога схопити за бороду* і т. ін. Наприклад: *Бог вборонить. Хай Бог боронить. Може, я тебе вбороню. Я цілую твої долоні. Я боюся. Бо я люблю* [6: 71]. *На Божій ласці, На Божій волі, У світу Божого на краю. В траві зеленому ореолі, В раю чи пеклі – але на волі. А раз на волі – в раю...* [6: 147]. Поетичне мовлення Марії Матіос характеризує функціонування біблійних сюжетів, як-от:

В небесній книзі пишуть не пером.

А чим – не знаю.

Там – своя програма.

Тріщить в мені Адамове ребро –

І проситься вернутись до Адама [6: 64].

Вічними темами духовної культури людства є *життя* і *смерть*. Про це міркували пророки й основоположники релігій, філософи і моралісти, діячі мистецтва і літератури, педагоги і медики. Навряд чи знайдеться доросла людина, що рано чи пізно не задумалася б

про зміст свого існування, смерть і досягнення безсмертя. Ці думки приходять у голову дітям і зовсім юним людям. Про це говорять і вірші Марії Матіос.

Прагматика смислу земного життя є підготовкою до того, щоб зайняти місце біля Бога. Там буде воскресіння всіх померлих і наступне вічне життя.

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає ці поняття в опозиції так: «Життя – існування всього живого; прот. смерть» [3: 276]; «Смерть –припинення життєдіяльності організму і загибель його; припинення біологічного обміну речовин в організмі або його частині. *Фізіологічна смерть. Смерть клітини*» [3: 1153].

Основні уявлення про *життя*, подані у Біблії, омовлюються у мовотворчості Марії Матіос у змістовних мовних конструкціях – логемах.

1. **Життя є складним.** Воно виступає складною, непростою справою, здійснення якої вимагає від людини неабиякої мужності, душевної стійкості та витримки:

*Я так життя – безтямно і безпутно –
Просвистую, як в пальці чи у лист.*

*І трохи жаль
(а по-гуцульськи – «банно»),
Що є, як є [6: 33].*

2. **Життя – випробування, надіслане «зверху».** Хоча життя складається як із білих, так із чорних смуг, все ж таки воно в цілому сприймається українцями як певне, надіслане «зверху», випробування, що передбачає не стільки радість, скільки муку й терпіння:

*Смакуйте це життя,
Бо іншого – не буде.
Смакуйте це життя –
Бо іншого не є.
Бо кожен Божий день
Б'є, наче куля в груди,
А потім – як шампань.
І все воно твоє [6: 100].*

3. **Життя є швидкоплинним.** В українському етнічному мовному світі переважають біблійні логемі, які відбивають песимістичне ставлення до життя, підкреслюють його швидкоплинність:

*Життя – воно вино.
Спивайте час і день цей:
Минає швидко все,
Мов слід од журавля [6: 100].*

4. **Життя краще за смерть.** Проте життю, попри всю його важкість та гіркоту, народ віддає перевагу перед смертю, що оповита таємничою невідомістю:

*По смерті – як після пологів,
Опісля всього – у раю... [6: 94].*

Прагматичне уявлення українського етносу про *смерть* зводиться у поетичному мовленні Марії Матіос до таких логем:

1. **Смерть – неминуча.** У межах етнічного ареалу смерть розглядається як неминуча подія у житті кожної людини, оминати яку ніхто на Землі не спроможний:

*Ми схилимось до сивої води.
Ми поцілуємося перед сонцем волі.
Й верхи смерек нас винесуть туди,
Де душі уберуться в білі льолі
І здиміють... [6: 49].*

2. **Час приходу смерті невідомий.** Часу приходу смерті не знає жодний зі смертних. Незнання людиною дати свого відходу з цього світу, з одного боку, дарує їй надію на довге життя, а з другого – змушує бути готовим до того, що воно може в будь-яку хвилину обірватися:

*Я сьогодні хотіла вмерти.
Змайструвала для смерті подіум.
Та відкрилася формула смерти:*

Вмерти доточно – ніхто не годен [6: 89].

3. **Смерть дає деякі «переваги».** Неминучість смерті та рівність усіх перед нею змусило людину не лише примиритися з цим фактом, а й побачити в ньому деякі переваги: *І сказали їй ті люди:*

А швидше, pomoже смерть

І домовини клітка.

У середу чи в четвер.

У січні чи серед літа [6: 216].

4. **Смерті не потрібно боятися.** У низці біблеїзмів йдеться про необхідність думати й пам'ятати про смерть, але не боятися її:

Отже не бійся.

Це – останній раз.

Смирено поклади на груди руки.

Бо ти цієї – не знесеш розлуки [6: 95].

Життя і смерть людини ототожнюються із життям і смертю Духа:

...Лиш ти мені мої затулиш очі,

Коли душа всі пута розірве... [6: 173];

Душе моя!

Ти аж тоді умреш,

Як вивітриться з мене танцівниця [6: 217].

Отже, прагматичне вираження взаємозв'язку філософії, культури і мови як основи духовного світу людини засвідчується у поетичному мовленні Марії Матіос мовою Біблії та семантичною опозицією життя – смерть, омовленням відповідних лексем-логем. Як основа духовно-ідеального світорозуміння, вербалізовані, тропеїчно та асоціативно видозмінені, ці опозиції наповнюють мовну картину світу, увиразнюють семантику української мови, стають засобом духовного вдосконалення людини.

У результаті прагматико-стилістичного аналізу поетичного мовлення Марії Матіос нами виявлені й інші компоненти, що потребують розгляду: Добро / Зло, Гріх / Спокута, Вірність / Зрада, Любов, Доля, Страх. Вони будуть опрацьовані у наших наступних лінгвістичних розвідках

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрущенко В. Духовна сутність освіти / В. Андрущенко // Вища школа України. – 2007. – 31 (24). – С. 5-10.
2. Антологія мирової філософії : в 4-х т. / АН СРСР, Ін-т філософії, філософ, насліддя. – М. : Мысль, 1969. – Т. 4. – 632 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Держко І. Духовне вдосконалення людини як фактор суспільного прогресу в культурі Київської Русі / І. Держко // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – 1999. – №1. – С. 154-162.
5. Кононенко В. І. Рідне слово : підручник для шкіл з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів / В. І. Кононенко. – К. : Богдана, 2001. – 303 с.
6. Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 308 с.
7. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К. : Наук. думка, 1999-2000. – Т. 1. – 1040 с.
8. Современная западная философия : словарь / сост. : В. Малахов, В. П. Филатов – М. : Политиздат, 1981. – 429 с.
9. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
10. Сявавко Є. І. Українська етнопедогогіка : навчально-методичний посібник / Є. І. Сявавко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. – 2002. – 159 с.
11. Шевнюк О. Л. Культурологія : навч. посібник / О. Л. Шевнюк. – К. : Знання – Прес, 2004. – 272 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дарія Гурська – аспірант кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, лінгвокультурологія, антропокультурна лінгвістика, функціональна стилістика

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

Ольга ДЕКАЛО (Київ, Україна)

У статті розглянуто особливості вербалізації аргументації у німецькомовному діловому дискурсі, виявлено характерні типи мовленнєвих актів, що містять вияв аргументації, з урахуванням учасників комунікації, їх соціальних та комунікативних статусів, ситуативного дискурсивного контексту, особливостей комунікативної інтенції комунікантів.

Ключові слова: діловий дискурс, вербалізація, аргументація, експліцитний зміст, імпліцитний зміст, мовленнєвий акт, ситуативний контекст, комунікативна інтенція.

The peculiarities of verbalization of argumentation in the German business discourse are considered in the article, characteristic types of speech acts that contain expression of argumentation are shown, including communication participants, their social and communicative statuses, situational context, peculiarities of communicative intentions of communication participants.

Key words: business discourse, verbalization, argumentation, explicit content, implicit content, speech act, situational context, communicative intention.

У сучасних мовознавчих студіях значний інтерес дослідників зосереджений на вивченні інституційного типу дискурсу. Ґрунтовний лінгвістичний аналіз його специфічних особливостей спричинений необхідністю формування типології інституційного дискурсу, яка постійно доповнюється. Дослідженням цього типу дискурсу займалися такі сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені: В.І. Карасик, І.С. Фролова, Р.С. Пилипенко, Р. Водак, А. Майер та інші. Інституційний дискурс інтерпретується науковцем-лінгвістом В.І. Карасиком як статусно-орієнтований, тобто у спілкування беруть участь комуніканти у межах статусно-рольових відносин, а саме між представниками “соціальних груп або інститутів один з одним, з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості у рамках складених суспільних інститутів” [6: 193], тому до нього беззаперечно відносять такі типи: політичний, юридичний, педагогічний, медичний, науковий, медіа-дискурс [12; 9; 7; 3; 4; 11] тощо, які є неоднорідними з позиції статусно-рольових функцій учасників комунікації.

У коло лінгвістичних досліджень сьогодення потрапляє і такий різновид інституційного дискурсу як діловий, який трактується як “функціонально-семантична єдність, яка повторюється та закріплена в певному мовленнєвому оточенні” [10: 236], де комунікація відбувається між людьми, спільною рисою яких є ділові відносини різного характеру, “що охоплюють відносини не лише всередині організації, але й між організаціями, а також комунікацію між організаціями та окремими індивідами, які базуються на нормах та правилах спілкування, прийнятих у діловій спільноті” [16: 4].

Нові перспективи дослідження дискурсу ґрунтуються на різноманітності актуальних лінгвістичних підходів (когнітивний, соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, комунікативно-прагматичний тощо) до його вивчення як найважливішої категорії організації мовного коду у спілкуванні.

Комунікативно-прагматичний підхід базується на дослідженні характеристик дискурсу “з урахуванням співвідношення адресант – дискурс – адресат, у межах якого вивчаються умови існування мовної системи, її підсистем і одиниць у конкретних актах спілкування, вибір і використання їх учасниками комунікації” [8: 4]. Виявлення комунікативного значення мовних одиниць, які використовуються комунікантами у процесі мовленнєвої взаємодії, з урахуванням теорії мовленнєвих актів та різних факторів позамовного контексту входить до комунікативно-прагматичного аналізу. Таким чином, мовні засоби, що застосовуються представниками ділової спільноти у процесі комунікативної інтеракції задля досягнення конкретної комунікативної мети спілкування, набувають певного значення у залежності від ситуативного контексту відповідної сфери функціонування.

Мета пропонованої статті полягає у розкритті особливостей вербалізації аргументації у зазначеному типі дискурсу, виявленні та описанні характерних типів мовленнєвих актів, які виражають аргументацію.

Мета статті передбачає вирішення таких завдань: 1) з’ясувати специфіку мовної реалізації аргументації у діловому дискурсі; 2) визначити закономірності вираження експліцитного та імпліцитного змісту в аргументативних висловленнях комунікантів; 3) виявити та описати характерні типи мовленнєвих актів, що містять вияв аргументації.

Об'єктом дослідження статті є діловий дискурс, а **предмет** вивчення складають особливості вербалізації аргументації у цьому типі дискурсу.

Матеріалом дослідження є фрагмент німецькомовного ділового дискурсу, взятий із роману *A. Rosenfeld "Adams Erbe"*.

У сучасній лінгвістиці аргументація може розглядатися у вузькому (експліцитно-традиційному) значенні, коли аргументацію розуміють "як процес представлення доказів, виходячи за межі висловлювання, що забезпечує можливість її представлення у якості недетермінованої, нежорсткої, гнучкої та розмитої сутності; в широкому (абстрактному) значенні як константа у пропозиційному змісті висловлювання поряд з іллокутивною силою" [15: 4], тобто аргументація інтерпретується відповідно у вузькому значенні як конкретне поняття, а у широкому значенні як абстрактне, а "відповідно до цього формуються різноманітні референційні відношення в мікро та макропропозиціях" [13: 13].

Адресант, виступаючи ініціатором спілкування, прагне здійснити мовленнєвий вплив на адресата спілкування у такий спосіб, щоб бути ним адекватно сприйнятим, переконати у правильності поглядів адресанта, стимулювати його до виконання конкретних дій, які заплановані комунікантом-ініціатором. "Аргументація завжди є частиною процесу комунікації між особами чи групами осіб зайнятих в (зазвичай частково імпліцитному) обміні поглядів, який починається з різних точок зору" [17: 3], а тому представляє собою комунікативну діяльність суб'єкта "в триєдності вербального, невербального та екстралінгвістичного, ціллю якої є переконання адресата через обґрунтування правильності своєї позиції" [1: 5], тобто у комунікації аргументація реалізується за наявності мовних одиниць та мовленнєвих конструкцій, невербальних компонентів та факторів екстралінгвістичного характеру, що використовує адресант з метою максимально ефективного впливу на адресата.

Аргументація починається у формі "відповіді, чи у процесі передбачення, на іншу точку зору, та виконує функцію у регулюванні незгодою" [17: 4], виражаючи під час формування цієї відповіді сумнів щодо позиції іншого комуніканта та спростовуючи наведену ним точку зору під час дискусії.

Вступаючи у мовленнєву взаємодію, учасники спілкування спрямовують свої комунікативні ходи не лише на передачу певної інформації, але також здійснюють взаємовплив один на одного. Для досягнення відповідного результату у процесі комунікації між адресантом та адресатом відбувається "регулювання людською поведінкою, яка представляє собою скоординований процес цілеспрямованої взаємодії партнерів при спілкуванні" [14: 7]. У процесі розгортання комунікативної ситуації, в якій виявляється аргументація, комуніканти "по черзі формулюють взаємодіючі між собою, взаємопов'язані аргументативні висловлювання з метою досягнення певної комунікативно-прагматичної цілі, а саме – переконати співрозмовника в істинності якогось судження та змусити його прийняти цю думку" [2: 4], тому сам процес аргументації є інтерактивним та цілеспрямованим.

Аргументативно насичені мовленнєві кроки комунікантів характеризуються досить неоднозначним рівнем сприйняття інформації, що виражається. У процесі досягнення учасниками спілкування певної комунікативно-прагматичної мети, інформація передається як експліцитно, так і імпліцитно. Експліцитний смисл поданої інформації у висловленнях безпосередньо виражається за допомогою тих мовних одиниць, що спеціально для цього живаються та сприймається співрозмовниками, виходячи із значень цих одиниць.

Імпліцитний смисл інформації в аргументативних висловленнях виводиться, декодується адресатом не за допомогою прямого вербального вираження, а під впливом розуміння значень мовних одиниць, які співвідносяться ним з конкретною ситуацією та контекстом спілкування. Приховані комунікативні інтенції адресанта фактично невідомі адресату спілкування і тому імпліцитний зміст висловлення ним інтерпретується в залежності від контекстно-ситуативних умов, загальної орієнтації у комунікативному процесі суб'єктивно, тобто носить індивідуальний характер. Проте, між компонентами експліцитного та імпліцитного вираження аргументації існує взаємозв'язок, що забезпечує комплексне розкриття семантичного значення всього аргументативного висловлення.

Смислова організація ділового дискурсу істотно “впливає на його аргументативне звучання і спонукальну дієвість” [9: 6]. Розглянемо це на прикладі фрагменту з німецькомовного ділового дискурсу, виокремленого з роману А. Розенфельд “Adams Erbe” (Спадщина Адама). Комунікативними антропоцентрами ділової розмови виступають адресант та адресат, які виступають рівноправними учасниками мовленнєвої взаємодії та яким належить визначальна роль при мовленнєвій реалізації аргументації. У відповідності до специфіки комунікативних ролей комуніканти у поданому фрагменті займають ролі покупця – продавця, при цьому адресат (покупець) задає тон комунікативній ситуації, а адресат (продавщиця) виконує роль комунікативно залежного партнера:

Wir fuhren nach Wiesbaden. Auf dem Weg zu dem Restaurant, in das mich Jack führen wollte, kamen wir an einem Geschäft für teure Damenwäsche vorbei. Im Schaufenster hing ein Morgenmantel aus schwerem, grünem Samt, die Ärmel mit goldenen Stickereien verziert, auf dem Kragen schwarze, tränenförmige Perlen. Jack blieb.

„Den kaufen wir deiner Mutter.“

Die Verkäuferin wollte gerade abschließen, aber Jacks Zwinkern wirkte wieder Wunder.

„Ich möchte diesen Mantel da kaufen.“

„Oh, das ist ein Ausstellungsmodell und leider unverkäuflich.“

„Was kostet er?“, fragte Jack.

„Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Er hat keinen Preis.“

Jack warf lachend seinen Kopf in den Nacken. „Kommen Sie, alles hat einen Preis.“

„Dahinten haben wir noch andere Morgenmäntel.“

„Nein, nein, nein. Sie verstehen mich nicht, ich möchte diesen da haben.“

„Sehen Sie, der ist für mein Schaufenster. Ich habe ihn extra anfertigen lassen. Nach einem Modell von Katharina der Großen.“

„Gut, und was haben Sie dafür bezahlt?“

„Zwölftausend Mark.“

„Ich gebe ihnen fünfzehntausend.“

Jack sah die Verkäuferin herausfordernd an. Sie starrte zurück. Stille.

„Soll ich den Mantel als Geschenk verpacken?“, sagte sie schließlich.

„Ich bitte darum.“ *Er lächelte.* [18: 58-59]

Ініціатор ділового дискурсу чітко зосереджує свою точку зору відносно предмета спілкування (придбання конкретної одиниці товару – *Mantel*), ідентифікуючи його у такий спосіб, щоб дати змогу адресату зрозуміти хід його наступних мовленнєвих дій: *Ich möchte diesen Mantel da kaufen*. На процес спілкування істотно впливає ситуація спілкування: небажання адресата продати саме цю річ, призначення якої полягає у рекламуванні товарів у вітрині магазину жіночої білизни. Міжособистісне ділове спілкування відбувається у магазині перед його закриттям, що характеризує швидкість обміну репліками та відповідне реагування на них у ході мовленнєвої трансакції: *Die Verkäuferin wollte gerade abschließen, Jacks Zwinkern wirkte wieder Wunder*. Оскільки ділова розмова відбувається у магазині, тому предметною метою адресанта спілкування є купити бажаний товар, а відповідно адресата – не продати дану модель. Комунікативною метою адресанта є переконати співрозмовника продати йому товар, змусити змінити свою думку, схилити до вигідного адресанту рішення.

Реакція адресата на початковий мовленнєвий крок адресанта „*Ich möchte diesen Mantel da kaufen*.“ – „*Oh, das ist ein Ausstellungsmodell und leider unverkäuflich.*“ входить у внутрішню програму мовлення ініціатора ділового дискурсу, допомагає зробити правильні висновки та вчасно зреагувати при виборі своїх контраргументів, необхідних для досягнення комунікативної мети. Від особистості адресата залежить успіх спілкування, його спроможності до потенційної реалізації задуму адресанта під час побудови актуальної комунікативної ситуації.

У наступному мовленнєвому кроці адресанта піддається сумніву точка зору адресата „*Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Er hat keinen Preis.*“ *Jack warf lachend seinen Kopf in den Nacken. „Kommen Sie, alles hat einen Preis.“* Після висловлення адресантом сумніву щодо позиції іншого комуніканта починається стадія аргументації. Оскільки точка зору ініціатора ділового дискурсу не підтверджується адресатом „*Dahinten haben wir noch andere*

Morgenmäntel“, адресант знову акцентує увагу на предметі спілкування „*Nein, nein, nein. Sie verstehen mich nicht, ich möchte diesen da haben.*“, намагаючись, таким чином, спонукати від співрозмовника подальшої аргументації „*Sehen Sie, der ist für mein Schaufenster. Ich habe ihn extra anfertigen lassen. Nach einem Modell von Katharina der Großen.*“ З метою досягнення комунікативної мети адресант наводить вирішальні для цієї комунікативної ситуації аргументи: „*Gut, und was haben Sie dafür bezahlt?*“ – „*Zwölftausend Mark.*“ – „*Ich gebe ihnen fünfzehntausend.*“

Адресант не лише керує процесом спілкування, а й виступає споживачем інформації, тобто таким чином проявляється зворотний зв'язок у міжособистісному спілкуванні, оскільки комунікативний процес передбачає наявність щонайменше двох учасників спілкування. Тому, враховуючи іншого учасника спілкування, для комуніканта важливо не лише оформити мовленнєві акти “за правилами граматики певної мови, але й вкласти в нього мету, та висловити його заради отримання прогнозованого впливу на адресата” [5: 5].

У наведеному фрагменті ділового дискурсу аргументація виражається експліцитно, тобто завдяки різним лексичним та граматичним засобів мови. Тому у проаналізованому нами фрагменті німецькомовного ділового дискурсу вживаються наступні мовні засоби вербалізації аргументації:

1) іменники та займенники, які відображають причетність комунікантів до того, про що йдеться у ситуації спілкування, та створюють дейктичну дискурсивну рамку: *Ich möchte diesen Mantel da kaufen. Was kostet er? Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Er hat keinen Preis. Sie verstehen mich nicht, ich möchte diesen da haben. Sehen Sie, der ist für mein Schaufenster. Ich habe ihn extra anfertigen lassen. Gut, und was haben Sie dafür bezahlt? Ich gebe ihnen fünfzehntausend. Soll ich den Mantel als Geschenk verpacken? Ich bitte darum.*

2) констативи: *Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Er hat keinen Preis. Kommen Sie, alles hat einen Preis. Dahinten haben wir noch andere Morgenmäntel.*

3) перформативи: *Ich gebe ihnen fünfzehntausend. Ich bitte darum.*

4) квеситиви (питальні речення): *Was kostet er? Gut, und was haben Sie dafür bezahlt? Soll ich den Mantel als Geschenk verpacken?*

5) промісиви (майбутня орієнтація дії): *Ich möchte diesen Mantel da kaufen. Sie verstehen mich nicht, ich möchte diesen da haben.*

6) мовленнєві кліше з вказівкою на попередній досвід, особисті знання адресанта: *Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Kommen Sie, alles hat einen Preis. Sehen Sie, der ist für mein Schaufenster.*

7) модальні частки: *Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Dahinten haben wir noch andere Morgenmäntel.*

Слід відзначити, що для розкриття смислового задуму поданого прикладу розглянутого нами німецькомовного ділового дискурсу прагматично сфокусованими виявляються мовні та композиційні елементи завершального етапу ділової розмови: „*Ich gebe ihnen fünfzehntausend.*“ *Jack sah die Verkäuferin herausfordernd an. Sie starrte zurück. Stille.* „*Soll ich den Mantel als Geschenk verpacken?*“, *sagte sie schließlich.* – „*Ich bitte darum.*“ *Er lächelte.*

Відповідно імпліцитне вираження поданої адресантом аргументації виявляється адресатом підсвідомо та постає як другорядна інформація, яка у тексті вербально не виражена. Підтекст повідомлення, тобто імпліцитний зміст, самостійно декодується адресатом, сприймається ним на основі знань про світ з урахуванням соціального та комунікативного статусів, індивідуально-психологічних особливостей: „*Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Er hat keinen Preis.*“ *Jack warf lachend seinen Kopf in den Nacken.* „*Kommen Sie, alles hat einen Preis.*“ (готовність адресанта заплатити будь-які гроші за товар, ціна для нього не відіграє важливого значення).

Імпліцитна позиція адресата (продавиця виявляється власницею магазину – „*Sehen Sie, der ist für mein Schaufenster. Ich habe ihn extra anfertigen lassen. Nach einem Modell von Katharina der Großen.*“) розкривається його готовність сприймати висловлення адресанта, його перлокутивне реагування: „*Soll ich den Mantel als Geschenk verpacken?*“, *sagte sie schließlich.*

В аргументативних висловленнях імпліцитна інформація передається внаслідок протиставлення між експліцитним змістом, яке використовується навмисного, виражаючи суб'єктно-оцінне ставлення адресанта до предмета розмови: „*Ich sagte doch, er ist unverkäuflich. Er hat keinen Preis.*“ *Jack warf lachend seinen Kopf in den Nacken.* „*Kommen Sie, alles hat einen Preis.*“

На процес комунікації впливає і канал зв'язку, який представлений не лише із застосуванням вербальних компонентів спілкування, а й невербальних елементів комунікативного коду: *Die Verkäuferin wollte gerade abschließen, Jacks Zwinkern wirkte wieder Wunder; Jack warf lachend seinen Kopf in den Nacken; Jack sah die Verkäuferin herausfordernd an.*

Таким чином, аргументація у німецькомовному діловому дискурсі аргументація реалізується за наявності мовних одиниць та мовленнєвих конструкцій, невербальних компонентів та факторів екстралінгвістичного характеру, що використовує адресант з метою максимально ефективного впливу на адресата. Аргументація проявляється лише тоді, коли є певний сумнів щодо точки зору іншого учасника комунікації та формується у формі відповіді на неї у такий спосіб, щоб довести правильність своєї позиції та переконати співрозмовника слідувати його точці зору. Мовні одиниці виражаються у аргументативних висловленнях експліцитно та імпліцитно, вибір та доцільність яких обумовлені певною ситуацією спілкування та комунікативним контекстом. Експліцитний зміст висловлень, що виявляють аргументацію, базується на лексичних та граматичних мовних одиницях на противагу імпліцитному, що є прихованим та декодується підсвідомо у відповідності до заданих контекстно-ситуативних умов, умінням оперувати засобами мовного коду, наявністю мовної та комунікативної компетенції учасників спілкування, що й спричинюється недостатністю досліджень та залежить від аналізу конкретної комунікативної ситуації.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у ґрунтовному вивченні експліцитного та імпліцитного змісту аргументативних висловлень з урахуванням вже нерівноправності соціальних статусів комунікантів за наявності інших контекстно-ситуативних умов спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации/А.Д.Белова. – К.: КГУ, 1997. – 311 с.
2. Белякова О.В. Особенности аргументативного дискурса в сфере политической полемики (на материале электронных публикаций о выборах в бундестаг ФРГ 2005 г.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”/ О.В.Белякова. – Самара, 2007. – 21 с.
3. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англomовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДУ): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови”/ С.В.Вострова. – К., 2003. – 20 с.
4. Галицька О.Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс з лінгвістичної проблематики: основні характеристики та фреймова організація: автор. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови”/ О.Б.Галицька. – К., 2008. – 20 с.
5. Гладуш Н.Ф. Прагматичні аспекти висловлення і дискурсу. Навч. посібник/Н.Ф. Гладуш. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. – 200 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс/В.И.Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
7. Карасик В.И. Характеристики педагогического дискурса // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики. – Волгоград, 1999.
8. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): дис... канд. філол. наук: 10.02.04 “Германські мови”/ Н.П.Карпчук. – Х., 2005. – 21 с.
9. Коваль Н.Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англomовних законодавчих та судових документів: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови”/ Н.Є.Коваль. – Одеса, 2007. – 20 с.
10. Наумова Н.Г. Реалізація комунікативно-прагматичних настанов ділового дискурсу // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: Логос, 2000. – С. 225-261.
11. Потапенко С.І. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: Монографія/С.І.Потапенко. – Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
12. Серажим К.С. Аргументативні схеми у політичному дискурсі // Проблеми славистики. – Луцьк: Волинськ. держ. універ., Волинськ. Акад. Дім, 2000. – № 3-4. – С. 34-40.
13. Шаш А.В. Каузальність як компонент категоріального поля аргументації (лінгвістичний аспект): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка”/ А.В.Шаш. – Краснодар, 2011. – 27 с.
14. Файбышенко Н.Л. Функционально-семантический и прагматический анализ регулятивных средств аргументативного дискурса: автореф. дис. на соискание учен. степени канд филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”/ Н.Л.Файбышенко. – СПб., 2002. – 16 с.
15. Фанян Н.Ю. Аргументация как лингвопрагматическая структура: автореф. дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 “Теория языка”/ Н.Ю.Фанян. – Краснодар, 2000. – 49 с.
16. Ширяева Т.А. Когнитивное моделирование интитуционального делового дискурса: автореф. дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 “Теория языка”/ Т.А.Ширяева. – Краснодар, 2008. – 50 с.

17. Eemeren F.H. van. Argumentative indicators in discourse: a pragma-dialectical study/F.H. van Eemeren, P. Houtlosser, A. F. Snoeck Henkemans. – Springer, The Netherlands, 2007. –234 p.
18. Rosenfeld Astrid. Adams Erbe. – Zürich: Diogenes Verlag AG, 2011. – 385 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Декало – аспірантка кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: дискурсологія, прагмалінгвістика.

ТЕЛЕМОВЛЕННЯ У ПАРАДИГМІ ПРАГМАТИКИ

Ольга ДЗИКОВИЧ (Київ, Україна)

У статті розкрито суть такого дискурсоутворюючого фактора, як прагматика телемовлення, і обґрунтовується твердження, що телевізійна комунікація є специфічним видом спілкування, яке зберігає в собі майже всі ознаки міжособистісного спілкування, проте охоплює набагато більший комунікативний простір. Визначено основні складові прагматичного теледискурсу і детально розглянуто феномен імпаكتу та взаємодії у телевізійній інтеракції.

Ключові слова: прагматика, теледискурс, вплив, взаємодія, імпакт, інтеракція

This article deals with the considering of discourse organizing factor such as pragmatics of television talking, and proves the statement, that television communication is a particular kind of communication that keeps almost all the features of interpersonal communication, but covers a much larger communicative space. The article identifies the key components of pragmatic telediscourse and discusses in detail the phenomenon of impact and interactions in the television interaction.

Key words: pragmatics, television discourse, impact, interaction.

Постановка наукової проблеми та її значення. Прагматичний підхід у дослідженнях мовознавців є одним з найсучасніших напрямів і залишається протягом останніх десятиліть цікавим у сфері лінгвістики тексту та дискурсології. Аналіз телекомунікації посідає сьогодні важливе місце у міждисциплінарних дослідженнях психологів, соціологів та лінгвістів. Сумісність таких експериментів дозволяють більш точно встановити наукову значущість досліджень засобів масової комунікації у дискурсивній парадигмі і обґрунтувати доцільність детального розгляду телевізійного мовлення у розрізі цих наук.

Актуальність даного дослідження зумовлена поштовпавленим інтересом до вивчення впливу телекомунікації на свідомість аудиторії та взаємодії телекомунікатора та телеглядача.

Об'єктом наукової статті є аналіз функціонально-прагматичних особливостей телемовлення, встановлення мотивів телеглядача до активного використання телевізійного засобу масової комунікації, виявлення дискурсоутворюючих факторів телевізійного мовлення та розгляд основних складових телевізійної комунікації з прагматичної точки зору.

Предметом цієї роботи є імпакт та інтеракція теледискурсу з огляду на їх функціональність.

Новизна даного дослідження полягає у безпосередньому зверненні до психологічної та соціальної сторін таких феноменів як телевізійний вплив та телевізійна взаємодія.

Викладення основного матеріалу. Розкриття суті такого дискурсоутворюючого фактору, як прагматика телемовлення, забезпечується завдяки підходу і розгляду тих характеристик, що окреслюють будь-який дискурс, як прагматичний.

Прагматика (від грец. pragma - справа, дія) представляє собою широку область лінгвістики. Основна ідея прагматики полягає в тому, що мова може бути зрозумілою і пояснювальною тільки в широкому контексті її реалізації, тобто через її функціонування. Поняття функціональності є базовим у прагматичному підході до мови як в зарубіжному, так і вітчизняному мовознавстві. Саме функціональний аспект підкреслений у різних визначеннях поняття прагматики [7: 127; 2: 389-390].

Масмедіальний (в нашому випадку телевізійний) дискурс є «прагматичним дискурсом» на тій підставі, що в ньому актуалізуються певні комунікативні стратегії з метою впливу на телеглядача і подальшої взаємодії між телекомунікаторами і телеглядачами. Наявність такої взаємодії дає можливість глядачеві обмінюватися думками, розширяти кругозір та здійснювати соціальне порівняння, а його самоактуалізація та саморозкриття як учасника телевізійної інтеракції виявляються його основними мотивами ставати актантами телевізійної взаємодії. Як активна, так і пасивна (перегляд телевізійних передач) участь

людей у ток-шоу, вікторинах, телеопитуваннях, та інших передачах відкрито-дискусійного типу свідчать про високий ступінь взаємодії.

Численні дослідження, присвячені проблемам *впливу* ток-шоу (одної із центральних моделей телевізійної взаємодії) на суспільство, показують, що перегляд та участь в ток-шоу надають учаснику-глядачу впевненості у собі, заспокоюють, пробуджують інтерес до актуальних тем, спонукають до рішучих дій, формують інший кут зору на проблему, або укорінюють існуючий світогляд тощо. Ці висновки підтверджені поглядами європейських вчених та дослідників телевізійної комунікації.

«Учасники ток-шоу здебільшого отримують позитивний досвід. Багатьом просто приємно бути у студії, деякі розраховують подолати сором'язливість, а часто мотивом є просто бажання стати цікавим для інших» [13: 222]. При перегляді ток-шоу з простими, наближеними до широких мас учасниками, телеглядач уявляє себе на місці кожного з них, формує своє певне уявлення і таким чином індивідуальний вплив перетворюється на вплив колективний. «Ток-шоу компенсують нестачу розуміння матір'ю чи батьком, підтримують під час труднощів, вони є колективним творцем нового досвіду» [15: 68]. Часто наголошується на еволюціонуванні телебачення і на оновленні його елементів у зв'язку з цим. «Можливо, ток-шоу слугує яскравим знаком нової ситуації, в якій опинилось телебачення. Десятки років екраном володіли розумники та інтелектуали, тепер їх час пройшов і настала ера повсякденності і буденності» [17: 262].

Всі ці мотиви телевізійного контакту тотожні мотивам вступу у міжособистісні відносини у реальному житті та вдовольняють виключно психологічні потреби особистості. Телевізійні технічні можливості лише надають цій взаємодії специфіки, тим самим збільшуючи масштаби цього явища і роблячи його доступним практично для кожного.

Намітивши в цілому векторні складові телевізійної комунікації, що визначають суть телемовлення як прагматичного феномену (*впливу* і *взаємодії*), варто ближче розглянути і з'ясувати що розуміється під впливом у даній роботі.

Вплив (або *імпакт*) розглядається нами як процес і результат втручання в існування іншого індивіда (об'єкта впливу) з метою цільової зміни його поведінки, думок, системи мислення, оцінки дійсності, установок і уявлень у ході взаємодії з ним. Дієвість такого процесу залежить від багатьох системно-структурних параметрів, що підлягають реструктуризації у ході спричинення впливу. Будь яка взаємодія суб'єкта, що впливає, та об'єкта, що знаходиться під впливом, утворює так звану зону взаємодії та впливу, що змінює свій характер в залежності від ознак та рис, якими наділені суб'єкт і об'єкт. Будь-яка зміна параметрів об'єкта впливу у ході такої взаємодії розуміє під собою процес імпакту як такий, що відбувся.

Розглядаючи вплив як регулятивну функцію дискурсу, потрібно зазначити, що в нашому дослідженні ми розуміємо під *впливом* явище поступове, йому притаманна процесія і воно не є моментним. *Вплив* в нашому розумінні – це зміна формування уявлення, що відбувається саме внаслідок спричиненого на нього імпакту. Оскільки предметом дослідження є комунікативно-прагматична сутність мовлення на телебаченні, і мова йде про вплив на людей і на маси, то важливим представляється розгляд впливу на свідомість індивідуальну і масову і визначення його дискурсивних механізмів через поняття маніпуляції інформацією.

Під *маніпуляцією* розуміємо вид психологічного *впливу*, виконання якого веде до прихованих у іншій людині намірів, що не співпадають з існуючими бажаннями [5: 59], або таких, що перешкоджають реалізації існуючих, і здійснюваного на реципієнта з використанням тих інструментів, що не сприймаються реципієнтом як такі, що впливають.

Маніпуляція як явище і маніпулювання як процес складаються з багатьох компонентів, що прямо і непрямо пов'язані один з одним. В їх основі лежить дихотомія концептів «права-неправа», що здатна трансформуватися у проміжні варіантні концепти, які в свою чергу використовуються для формування комплексу псевдопонять, що вибудовуються маніпулятором у свою певну логічну схему [10: 305]. Виходячи з цього, одну з центральних позицій у маніпулюванні займає інформація та її антипод – дезінформація. Одна може використовувати іншу для маніпулювання свідомістю, при чому дезінформація може бути не брехнею як такою, а просто результатом передачі суб'єктивної дійсності від адресанта до

адресата з метою нав'язування власної думки та уявлення, внаслідок чого формується інше об'єктивне сприйняття, що завідомо ґрунтується на брехні, факт якої невідомий для кінцевого реципієнта, що спричинює ненавмисне розповсюдження дезінформації та в свою чергу виконує маніпулятивну мету початкового комуніканта.

Оскільки маніпулятивна мета виконується чином словесного впливу на реципієнта, то мова йде про так званий мовленнєвий вплив (МВ), який традиційно трактується в широкому і вузькому сенсах. *Мовленнєвий вплив* у вузькому сенсі це – мовленнєве спілкування в системі засобів масової інформації або агітаційному виступі безпосередньо перед аудиторією. Його відрізняє та обставина, що «він зазвичай використовується в структурі координативних соціальних відносин, коли комунікантів пов'язують відносини рівноправного співробітництва, а не формальні чи неформальні відносини субординації. Тобто, це – регулювання суб'єктом МВ діяльності іншої людини, певною мірою вільної у виборі своїх дій і діючої відповідно до своїх потреб. Об'єкт впливу, що не пов'язаний відносинами субординації з суб'єктом мовного впливу і володіє певною свободою вибору своїх дій, змінює свою діяльність тільки в тому випадку, коли ця зміна відповідає його потребам» [12: 5].

У нашому вузькому розумінні – **мовленнєвий вплив** – це конкретні приклади використання особливостей будови і функціонування знакових систем і, перш за все, природної мови, з метою побудови таких повідомлень, що володіють підвищеною здатністю встановлення контакту, утримання уваги реципієнта і, як наслідок, – спричинення масовості аудиторії, впливу на свідомість і поведінку адресата або адресатів та досягнення реакції у вигляді частково або повністю виконаної комунікативної мети, що передбачалась вихідними прагматичними установками комунікантів. Таким чином МВ у нашому дослідженні представляє собою сукупність мовленнєвих інструментів, прагматичних установок, тактик та стратегій, що використовуються комунікантами для встановлення контакту, взаємодії та реакції реципієнтів.

Звернення до проблеми мовленнєвого впливу у масовій комунікації зумовлено у наш час насамперед наступними факторами: по-перше – це розширення функцій ЗМК; по-друге – це постійно зростаюча потреба цілеспрямованого формування громадської думки; і по-третє – це еволюція способів освоєння культури та збільшення розповсюдження і доступу до каналів комунікації. Спираючись на перший фактор, констатуємо: основними задачами масової комунікації є затвердження духовних цінностей суспільства та здійснення ідеологічного, політичного, економічного, культурного і організаційного впливу на оцінку реальності, думку та поведінку людей, що зумовлює використання у масовому дискурсі його базових функцій і стратегій. Звернення до функцій та мовленнєвих задач масмедійних текстів прагматичної установки дає можливість розкрити їх комунікативні призначення та ефективність. Факт наявності двох основних функцій (впливу та інформаційної) прагматично сильного масмедійного тексту є загально визнаним [9: 108]. Функція впливу є провідною, а інформативна створює контекстні умови її реалізації.

Функція впливу, яка є надзвичайно важливою для масмедійного дискурсу, обумовлює гостру потребу найсучасніших телевізійних текстів у оцінності, експресивності, емотивності, образності, тональності тощо, що відмічається багатьма лінгвістами [1; 6; 14; 16; 18].

З *інформативною функцією* пов'язані такі стильові риси, як стислість, інформаційне ущільнення, компресія. Характерними ознаками, що утворюють масмедійний дискурс і регулюються інформативною функцією є також чіткість, прозорість, доступність, висока частотність інформування, повторюваність та безпосередня апеляція до реципієнта.

Цікавим є те, що обидві ключові функції масмедіального дискурсу є виразником задач мовленнєвого імпаكتу, оскільки перша функція (впливу) чинить безпосередню дію для досягнення комунікативної мети, а друга функція (інформативна) забезпечує цю реалізацію шляхом своєї інформативності, тобто створює ситуацію для реалізації мовленнєвого впливу. При цьому особливість прагматичності масмедійного тексту полягає в тому, що направленість та установки комунікантів цього дискурсивного поля поєднують в собі масовість і індивідуальність одночасно.

На противагу односторонньому телевізійному впливу і лінійній моделі комунікації дослідження, представлене у даній статті спирається на *модель взаємного впливу*, або так званої цільової взаємодії між комунікатором і реципієнтом, в якій важливе місце відводиться реакції, що отримана від індивіда під впливом, і що виражається у структурній зміні його поведінки, думок, мислення, уявлення та може бути направлена на суб'єкт для подальшої обробки і отримання зворотного зв'язку. Тим самим отримуємо взаємний вплив, що розуміється як *взаємодія* та *інтерація* суб'єкта і об'єкта, які змінюють свої ознаки та сутнісну орієнтацію у ході цієї інтерації.

Формування інтерактивності телевізійного простору під впливом цільових прагматичних установок комунікаторів та їх взаємодії з телеглядачами дають утворюють *інтерактивну модель комунікації* [4: 26-31], де на перший план виходить комунікативна стратегія діалогу. дискурсивну медіареальність, що моделюється такою комунікацією, стає наслідком того, що аудиторія у певній мірі отримує права одного з творців цієї медіареальності.

Визначним для інтерактивної моделі трансляції, яка об'єднує передачі, побудовані на її основі є наявність самої взаємодії (інтерації) телекомунікатора з телеглядачем. При чому зовсім необов'язковим для існування цієї моделі телемовлення є наявність розвиненої комп'ютерної мережі, оскільки взаємодія здійснюється і по іншим каналам, що підтверджує практика європейського і вітчизняного телевізійного виробництва.

Телевізійна інтерактивна модель мовлення відрізняється від звичайного очного спілкування, по-перше, масштабами кола спілкування, що забезпечуються технічними засобами и можуть бути теоретично розширені безмежно, до глобальних розмірів; і по-друге, - наявністю зворотного зв'язку, отримавши який, телеглядач має можливість особисто впливати на виробництво телевізійного продукту, як зазначалось раніше.

Оскільки одним із центральних положень є дослідження взаємодії у теледискурсивному просторі, актантами якої є люди, цікавим перш за все представляється міжособистісна взаємодія у контексті соціо- і психолінгвістики. Саме це поняття – є відправним пунктом для подальшого опису інтерактивності телебачення.

Взаємодія міжособистісна – це контакт двох або більше суб'єктів активності, який може носити будь-яку форму (безпосередню і опосередковану, пролонговану і миттєву, у зв'язку з діяльнісною орієнтацією на будь-яку мету або в логіці фатичного спілкування, емоційно насичену або в цьому плані нейтральну і т. д.), але при цьому призводить до зміни їхньої поведінки, системи смислових утворень, характеру взаємовідносин, діялісно-інсталяційного особистого настрою і т. п. Крім цього, у соціальній психології терміном "взаємодія" описують систему взаємозустрічних дій та вчинків, які відзначаються причинно-наслідковим характером подібної активності двох сторін, що беруть участь в міжособистісному контакті: таким чином, будь-який прояв активності одного з учасників взаємодії виявляється одночасно і стимулом чергового поведінкового акта іншого і свого роду реакцією на попередні дії партнера або опонента. Саме так подібне "широке" і "вузьке" бачення взаємодії традиційно описується фахівцями в соціально-психологічній літературі: Широке трактування використовується, як правило, для вказівки на безпосередній взаємозв'язок індивідів, що якимось чином впливають один на одного (внаслідок міжособистісної взаємодії вони щонайменше усвідомлюють взаємне співіснування); вузьке – для позначення способу реалізації спільної діяльності, мета якої вимагає поділу і кооперації функцій, а отже, взаємного узгодження і координації індивідуальних дій [11: 107].

Головним фактом для лінгвістичних досліджень є те, що «взаємодія» (інтерація) опосередкована спілкуванням. Завдяки спілкуванню люди можуть вступати у взаємодію. Тобто взаємодія – це колективна діяльність, яка розглядається нами не з боку змісту чи продукту, а у плані її соціальної організації. Що стосується спілкування (комунікації), то це один з невід'ємних факторів інтерації» [8: 29].

Зі сказаного ясно, що взаємодія є одним з найбільш широких понять в соціальній психології, а сам процес взаємодії залежить від багатьох змінних як власне психологічного, так й іншого порядку. Тому безпосереднє експериментальне дослідження взаємодії як такої в повному обсязі видається надмірно складним і ми обмежуємося у даній роботі дослідженням *мовленнєвої взаємодії*, категорії, що є предметом дослідження лінгвістики мовлення. На

відміну від більш широкої категорії – взаємодії міжособистісної – взаємодія мовленнєва потребує окрім вищезгаданих параметрів (її діяльнісного характеру, наявності суб'єктів діяльності, взаємодії суб'єктів діяльності) ще наявності четвертого елемента, а саме – мовлення в якості одного з інструментів взаємодії [3: 9-10].

Суттєвою ознакою інтерактантності телебачення є наявність зворотного зв'язку, трактування якого полягає у сутності його принципу. Принцип зворотного зв'язку – це високорозвинена форма регуляції, особливий спосіб управління, що характерний для системи, яка досягла високого ступеню організованості. Проте для забезпечення функціонування цього механізму необхідна наявність двосторонніх каналів зв'язку. У випадку телевізійного спілкування як окремої форми комунікації двосторонність зв'язку може бути непрямую. Реакція реципієнта оцінюються не завжди у момент висловлювання, адже, формування свідомості телеглядача оцінюється, як зазначалось раніше, не моментним, а дистантно-часовим виміром. І телебачення як особлива комунікативна система здатне встановлювати зворотні зв'язки такого типу, що є дуже наближеними до природніх зв'язків у процесі міжособистісного спілкування.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Розглядаючи психологічну і соціальну взаємодію телекомунікатора і телеглядача з прагматичної точки зору, цікавим видається з'ясування суб'єктно-об'єктних ролей та позицій учасників у цій інтеракції. Функції масмедіального імпаку у такій взаємодії, є важливими вихідними положеннями прагматичності телевізійного мовлення, які слугують для виконання комунікативних задач учасників масмедійного дискурсу.

Таким чином інтерактивність теледискурсу представляє собою певний симбіоз внутрішніх комунікативних зв'язків і є прямим наслідком прагматичності телемовлення та взаємодії його учасників. Ці висновки можуть стати у подальших дослідженнях такого характеру поштовхом для більш глибокого аналізу мовленнєвої взаємодії і впливу на зовнішніх актантів цієї інтеракції (телеглядачів) з метою встановлення ступеню імпаку і інтеракції у окремих тележанрах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / Ирина Владимировна Арнольд. – Москва: Флинта, 2002. – 384 с.
2. Арутюнова Н.Д. Прагматика / Нина Давыдовна Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
3. Ворожцова И. Б. Культура общения в речевом взаимодействии / Ирина Борисовна Ворожцова. – Ижевск: УдГУ, 2007. – 171 с.
4. Дзикович О. В. Сучасний погляд на еволюцію моделювання масової комунікації у телепросторі // Ольга Володимирівна Дзикович // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні Науки № 4. – Луцьк: ВНУ, 2001. – 186 с.
5. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защиты / Евгений Леонидович Доценко. — М.: ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. — 344 с.
6. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / Маргарита Николаевна Кожина. – М.: Флинта, 2008. – 464 с.
7. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / Геннадий Владимирович Колшанский. – М.: Наука, 1984. – 176 с.
8. Леонтьев А. А. Психология общения / Алексей Алексеевич Леонтьев. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Смысл, 1997. — 351 с.
9. Наер В. Л. Прагматический аспект английского газетного текста / Владимир Леонидович Наер // Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров. – М.: МГПИИЯ им. М. Горького, 1981. – вып. 178. – С. 106-117.
10. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса: монография. / Андрей Владимирович Олянич. – Волгоград: Парадигма, 2004. – 507 с.
11. Социальная психология // Психологический лексикон в 6-ти томах. М., 2005-2006. Т. 3.
12. Тарасов Е. Ф. Методологические и теоретические проблемы речевого воздействия / Евгений Федорович Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – 240 с.
13. Fromm В. Privatgespräche vor Millionen: Fernsehauftritte aus psychologischer und soziologischer Perspektive / Bettina Fromm. – Konstanz: UVK Medien, 1999. – 426S.
14. Habschied S., Klemm M. Sprachhandeln und Medienstrukturen in der politischen Kommunikation / Stephan Habscheid; Michael Klemm. – Tübingen: Niemeyer, 2007. – 358 S.
15. Perner R. A. / Kultur des Teilens. Einladung zu einem dialogischen Leben / Rotraud A. Perner. – Wien: Karl Ueberreuter, 2002. – 180 S.
16. Schloßberger M. Expressivität und Stil: Helmuth Plessners Sinnes- und Ausdrucksphilosophie / Matthias Schloßberger. – Oldenbourg: Akademieverlag, 2008. – 323 S.
17. Schwarzkopf P. In: Schrag W. Medienlandschaft Deutschland / Wolfram Schrag. - Konstanz: UVK Medien, 2007. – 382S.
18. Sendlmeier W. Sprechwirkung - Sprechstile in Funk und Fernsehen / Walter Sendlmeier. – Berlin: Logos Verlag, 2005. – 200 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Дзикович – аспірант і викладач кафедри теорії, практики і перекладу німецької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, дискурсологія, теорія комунікації, медіалінгвістика, телевізійне мовлення.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛЕКСИЧНИХ, ГРАМАТИЧНИХ ТА ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ В АКТУАЛІЗАЦІЇ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ РАДІОДИСКУРСІ

Інна ДОЛЯ (Вінниця, Україна)

В статті виявляється та описується взаємозалежність лексичних, граматичних та фонетичних засобів при формуванні позитивних та негативних оцінних висловлень в англомовному діалогічному радіодискурсі. На основі результатів аудитивного аналізу практично підтверджено необхідність комплексного дослідження мовних засобів, а також контексту їх актуалізації, з метою встановлення комунікативно-прагматичного наміру мовця.

Ключові слова: взаємозв'язок, лексичні засоби, граматичні засоби, фонетичні засоби, морфологічні категорії, оцінні висловлення, комунікативно-прагматична інтенція мовця, просодична організація.

The article describes and reveals an interdependence of lexical, grammatical and phonetic means at formation of positive and negative evaluative utterances in the English dialogical radiodiscourse. On the bases of the results of the auditory analysis it is practically confirmed the necessity of complex study of language means, and also a contextual actualization to determine the communicative and pragmatic intention of the speaker.

Key Words: interdependence, lexical, grammatical, phonetic means, morphological categories, evaluative utterances, communicative and pragmatic intention of the speaker, prosodical markers of intonation organization.

Дослідження взаємозв'язку лексичних, граматичних та просодичних характеристик реалізації позитивних та негативних оцінних висловлень дає можливість комплексно розглянути вибір мовцем мовних засобів при досягненні його комунікативно-прагматичних цілей. Уміння ефективно використовувати мовні засоби є одним з головних завдань для здійснення функціонального впливу на співрозмовника.

Будь-яка оцінка виражається вербальними засобами. При цьому «більше всього і найточніше оцінюються людиною ті засоби, які їй потрібні для досягнення практичних цілей» [2: 181]. Оцінна лексика реалізується різними морфологічними категоріями: прикметниками, прислівниками, іменниками і дієсловами [7]. Для вираження різних емоцій мовець використовує емоційно-оцінні прикметники, іменники, дієслова, що містять оцінку в своїй семантиці. Для вираження позитивних і негативних емоцій використовуються також прислівники міри і ступеня, в семантичній структурі яких відбувається перерозподіл компонентів – на перший план висувається емоційне значення, подавляючи основне, денотативне. Емоційні значення часто передаються за допомогою іменників [6]. Вибираючи для цілей спілкування той чи інший комунікативний тип і оформлюючи висловлення відповідним чином лексично, синтаксично і інтонаційно, мовець тим самим передбачає ступінь вираження свого емоційного стану [9]. Для того щоб здійснити системний підхід до вираження емоційного значення, потрібно розглядати інтеграцію лексичних, граматичних і інтонаційних засобів, що являються компонентами мовної системи [6].

Наше завдання полягає в практичному обґрунтуванні та експериментальному доведенні необхідності комплексного вивчення оцінних висловлень, базуючись не лише на використанні лексичних засобів для вираження позитивної чи негативної оцінки, але й необхідності враховувати граматичні та просодичні засоби. Варто також зосередити увагу на комунікативно-прагматичному наміру мовця, адже саме від нього залежить вибір тих чи інших мовних засобів.

Експериментально-фонетичного дослідження дало можливість розкрити взаємодію засобів різних мовних рівнів у процесі актуалізації висловлень позитивної та негативної оцінки. Результати аналізу оцінних висловлень дозволили встановити закономірності взаємодії лексичних, граматичних та фонетичних засобів в процесі реалізації комунікативно-прагматичного наміру мовця.

Таким чином, просодична варіативність висловлень позитивної та негативної оцінки залежить від наступних лексичних та граматичних засобів:

• прикметників *good/bad* та їх синонімів: *best, worth, better, awful, great*, а також прикметників, що виражають приватні оцінки: *skeptical, passionate, dangerous, successful, interesting, difficult, weak, sad, unreliable, creative, competitive, influential, incredible, increasing*.

Наприклад:

Radio presenter: The "big news we're waiting for to day is coming from Washington. Economists in the U.S. are waiting to hear from Ben Bernanke, the new Governor of the Federal Reserve, for his assessment of the situation of the U.S. economy...

Economist: ... The job of every Governor of the Federal Reserve is to ensure "maximum growth with low inflation. Mr Bernanke will certainly aim to continue the successful policies of Mr Greens, pan || [24; 25].

Наприклад: Interviewer: Good afternoon. Today on Crime Check we are going to talk about "repeat victims", people who are victims of crime more than once. First of all we bring you the sad story of Ruth and Harold Saunders from Hull, who have had their house burgled no fewer than eight times in the last 3 years [20; 21].

Наприклад: Sue: ...Bangkok and Manila have built overhead rail systems. These are cheaper and quicker to build than expensive underground subway lines || [16; 17].

• прислівників: *wonderful, good, well, difficult, easier, wrong, importantly, more, less, greatly, quickly, heavily, many, more, useful, determine, bad, few, annoying, a lot of, enormously, little*.

Наприклад: McMullan: Yes, this is what formed the basis of the book from the start it was wonderful, traveling a round collecting these testimonies from men, women, children – "each one with a story to tell – [26; 27].

Наприклад: Peter Jones: ...Marks and Spencer has set up reading groups at work. The groups cut a cross the usual hierarchies and working relationships have improved greatly || [18; 19].

Наприклад: Paulo: Good, I think. It's been useful || [28; 29].

Наприклад: Ruth: ... It's annoying, really, and they do a lot of damage when they break in... [20; 21].

Наприклад: Radio presenter: How is the U.S. economy doing at the moment? Economist: Quite well, all the key economic indicators show the economy is growing well and there are no signs of inflation. Two key indicators, the retail price index and the number of house starts, have varied little over the last two months || [24; 25].

• іменників, що мають оцінну семантику: *pleasure, attraction, misunderstanding, problem, blot, nonsense, possibility, downturn, good, king, pollution, cleanliness, obsession, abuse, joke, nightmare, inflation*.

Наприклад: Interviewer: First of all it's a pleasure to have you here with us today, talking about your book. Why don't we start off with you telling us a little bit about it || [26; 27]?

Наприклад: A: Nonsense. If you'd read our plans you'd see – [30; 31].

Наприклад: Presenter: So the train is king in Tokyo, Sue, anything to add? || [16; 17].

Наприклад: Ruth: I wish I knew. It's a night mare | ... [20; 21].

Наприклад: Dawn: Energy supplies are a problem for China, Chinese energy imports are the main driver behind recent spikes in oil prices. There's an increasing possibility of drought in the north of the country which could threaten food production. the political situation has been quiet for some time now, in the cities at least, but a downturn in the

e, conomy } could "threaten, this. | These are just a *few* of the things that could go wrong || [14; 15].

- Дієслів з позитивною/негативною семантикою: believe, convince, like, flame, provide, power, win, ruin, to be interested, destroy, stimulate, improve, develop, invest, threaten, help, contribute, reduce, find, work, to aspire to, grow, break.

Наприклад: Dave: Good question Bob. These predictions are based on what's happening in the world today. *African countries have a couple of "major of problems. | To"day in "many African countries 'rates of 'H'I'V in fection are "very high. || Many 'young Africans who 'should be in "work "helping these economies to de"velop are "ill } and 'aren't able to con"tribute. The "second problem | - "more money 'needs to be spent on 'improving the e"ducation systems of African countries || [14; 15].*

Наприклад: Paulo: I've started reading the newspaper every morning. I time myself and see how quickly I can get the information. *It } "works || [28; 29].*

Наприклад: Sue: They must do all they can to stop the car from becoming the main means of transport. *"Cars "bring pollution } and the cons'truction of new roads can de'stroy the "fabric of a city } as they di"vide communities and lead to the 'building of new types of 'housing } - usually 'high apartment blocks || [16; 17].*

- сполучників протиставлення but, not because... but because... та ін.

Наприклад: M: Hi June. <...> there obviously *"are differences between online and face to face learning. Just as an example, people often 'like } 'classroom teachers who make them "laugh, } but trying to be funny in com'puter conferencing } is a "dangerous 'business } and often 'not very successful. || [22; 23].*

Наприклад: Sue: *"Tokyo is a "good model for our future 'mega cities to as"pire to, } but, } and this is a 'big but, } Ja'pan is a "wealthy country and most of the 'rail system was present be'fore 'Tokyo de'veloped or was 'built as the city grew. Most of our new mega cities will be in 'Asia } and 'Africa } where the re'sources to de'velop a 'transport infrastructure similar to Tokyo's just "aren't present || [16; 17].*

Наприклад: Economist: Well, obviously, we're talking about two different human beings here so some things will be different. *During his terms of office 'Greenspan acquired an e"normous 'media presence, } not because he said a lot } but because he said 'so "little. 'Greenspan's comments on the 'U.S. economy were often "difficult to in'terpret but they "certainly were en"ormously influ'ential. | Now we've got a new man in the job the markets will need some time to get used to his way of doing things. But as I, said, } "don't ex'pect any "radical shifts in policy || [24; 25].*

- інтенсифікуючих прислівників much more, very, even, much, much less, too much, too few, too many, too little, far too much.

Наприклад: McMullan: Alright. Well, the book is called "In Search of Nessie" and – as the name suggests – it's about my own attempts to spot the elusive monster. *'But it's "not just another Loch Ness Monster book, | it's "much "more than that. | It's a book that's full of Scottish traditions and stories, interviews, poetry, even recipes and jokes || [26; 27].*

Наприклад: M: ... *What they "won't do, } and will discourage others from doing } is "lecturing. | 'Very "long 'posts, } even if they're 'interesting and 'well- argued, } "don't usually get a 'good res, ponse. | It's 'very difficult to "do that on, line || [22; 23].*

Наприклад: Dr: Well, if we're summing up I'll keep it brief. "Too 'much 'bottle-, feeding, } an ob'session with , cleanliness, } "too 'few, germs and "too 'many con'venience , foods, } "too 'little , fresh , fruit and , veg and an a'busе of out-of-, season , food 'all-year-, round, } "too 'many \, vaccinations and 'altogether "far "too 'much \, stress || [12; 13].

Наприклад: Dr: Yes, that's exactly what I'm saying. Our ob'sessions with "cleanliness have gone 'too far |... [12; 13].

- модальних дієслів won't, will, can't, might, could, should.

Наприклад: A: You , see, } 'this is, where we "can't , win |... [30; 31]!

Наприклад: **Peter Jones:** \Exactly, | 'Every, reader , knows that a "good , book can "stimulate the , imagination and the , intellect, } get you "thinking along lines you might "not have thought of be , fore, | , 'open up 'new \, worlds || [18; 19].

- емфатичних do, am, I, not, and.

Наприклад: McMullan: \Yes | – 'yes I "DO, believe in the , monster. | I am "absolutely con'vinced of its e,xistence || [26; 27].

Наприклад: A: \Well, } \, firstly, you've , got your , facts , slightly 'wrong, there } – the pro'posed 'wind , farm is "not in a , national \, park || [30; 31]!

- заперечень not, don't, nothing more, no, won't, can't, aren't.

Наприклад: Pauline Cummings: , Well } 'I'm a , bit "skeptical , myself, | 'I "don't be , lieve in , monsters |... [26; 27] .

Наприклад: Dr: \No, } 'it's \, not, | 'Germs are \, good |... [12; 13].

- окличних речень.

Наприклад: Teacher: So the cards helped you to identify a weak point.

Paulo: E,xactly. | A "weak, point that "won't e'xist , soon! ||

Teacher: 'You sound de , terminated! ||

Paulo: I , "am || [28; 29]!

- умовних речень If...

Наприклад: \if the 'wind , blows || [30; 31]!

- еліптичних чи однотипних речень.

Наприклад: A: \ "Actually, } you "might be interested to °hear that , some of the 'wind , farms °built in \, Scotland } have "actually become "tourist \, at'tractions. || [30; 31]!

Таким чином, можна зробити висновок, що слова оцінки реалізуються різними морфологічними категоріями: прикметниками, прислівниками, іменниками і дієсловами. Домінуючим значенням при цьому є вираження позитивного чи негативного ставлення до означуваного даним словом (у випадку іменника), або до означуваного суб'єкта, з яким сполучається слово-оцінка, виражене іменником, прислівником, або дієсловом [7].

Розгляд емоційного синтаксису зі сторони функціонального типу висловлення показує, що емоційні конотації можуть бути реалізовані в будь-якому комунікативному типі, хоча найбільш часто зустрічаються окличні. Це цілком природно, оскільки основне комунікативне завдання даного типу речення – виражати емоції. Тому окличним може стати будь-яке речення, що виражає сильну ступінь емоційної насиченості [6].

Питальні структури часто стають носіями емоційного заряду. Зі всіх видів запитань найбільші можливості в плані вираження емоційних значень мають риторичні. Риторичні запитання не потребують відповіді співрозмовника і, таким чином, є реченнями, що знаходяться на межі двох комунікативних типів – запитання і розповіді [3: 265].

В англійській мові розповідні висловлення також можуть в певних контекстах передавати конкретні емоції. Але якщо порівняти висловлення різних комунікативних типів,

що виражають одну й ту ж саму емоцію, то необхідно відмітити той факт, що рівень емоційної насиченості значно менший в розповідному висловленні [6].

Інтонаційне оформлення є невід’ємною властивістю будь-якого речення, як і в багато чому іншому, у мові в інтонаційному оформленні важливими є не абсолютні ознаки такого оформлення, а відносні, які засновані на протиставленні інтонації, що характеризує різні комунікативні типи речень [8]. Інтонація при незмінному порядку слів здатна створювати інше висловлення або виразити нове судження в структурі одного і того ж формально-граматичного речення [4]. Інтонаційні значення є систематичними, конкретний тон завжди має певне абстрактне значення, а під впливом локально-обумовлених факторів конкретний тон буде отримувати і певне локальне значення [11: 99].

Будучи надсегментним засобом, інтонація завжди накладається на синтаксичну структуру і лексичний склад висловлення. В реальній дійсності в одних випадках інтонація накладається на відносно нейтральну структуру і лексичне наповнення, в інших – лексична і синтаксична структури самі по собі несуть заряд емоційності. Але частіше за все висловлення стають зрозумілими лише завдяки інтонації. Одна й та ж сама лексико-граматична структура може мати різний смисл в залежності від того, з якою інтонацією вона вимовлена [6].

З точки зору вивчення інтонації потрібно відмітити, що в ряді випадків для розкриття смислу самої інтонації потрібно враховувати засоби синтаксису і лексики [10]. Інтонація являє собою систему лінгвістичних одиниць особливого рівня мовної системи. Інтонація реалізується в висловленні, яке являється основною одиницею комунікації [9]. «Інтонація практично дозволяє виражати всі наші почуття, думки, вольові устремління не тільки разом зі словом, але й опріч його, а інколи й усупереч йому» [5: 27].

Порушення коректної просодичної організації мовлення не лише знижує його виразність, але й часто призводить до неадекватного тлумачення смислу висловлення та різкого зниження ефективності повноцінного спілкування [1].

Таким чином, в актуалізації оцінних висловлень задіяні всі засоби мови: лексичні, граматичні, інтонаційні, проте інколи, інтонація виявляється єдиним засобом досягнення комунікативно-прагматичних цілей мовця. Слід зауважити, що завдяки тісній взаємодії всіх вище перерахованих засобів (лексичних, граматичних та фонетичних), мовець може здійснити свій прагматичний намір.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексенко С.Ф. Інтонаційна варіативність англійських висловлювань-вибачень залежно від соціального статусу мови/С.Ф. Алексенко. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім.Т.Шевченка; Відп. ред. Н.М. Корбозерова. - К.: Логос, 2005. Вип. 8. - С.3-10.
2. Артюнова Н.Д. Язык и мир человека/Н.Д. Артюнова. - 2-е изд. - М., 1999.
3. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка/М.Я.Блох. – М.: Высш. шк., 1983. - 383с.
4. Калита А.А. Интонационная актуализация значения и смысла высказывания/А.А. Калита. Вісник ХНУ. Серія: Романо-германська філологія. 1999, №435. - с. 46 - 53.
5. Лубанская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход)/В.А.Лубанская. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. гос. ун-та, 1986. – 136с.
6. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи/Э.А.Нушикян. – Киев – Одесса: «Вища школа», 1986. – 159с.
7. Островська О.М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози)/О.М.Островська. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. - Львів, 2001. - 20с.
8. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата /Г.Г.Почепцов. Речевые акты в лингвистике и методике: Сб.науч.трудов. – Пятигорск: ПГИИЯ. – 1986. - с. 10 - 17.
9. Торсуева И.Г. Интонация и смысл высказывания/И.Г.Торсуева. – М.: Наука, 1979. – 110с.
10. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации/Л.К.Цеплитис. - Рига: Зинатне, 1974. - 219с.
11. Cruttenden A. Intonation/A. Cruttenden. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 214p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/allergies.mp3
13. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/allergies.pdf
14. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/bric.mp3
15. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/bric.pdf
16. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/city-population.mp3
17. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/city-population.pdf
18. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/creativity.mp3
19. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/creativity.pdf
20. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/crime.mp3
21. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/crime.pdf

22. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/Facilitation_Skills.mp3
23. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/Facilitation_Skills.pdf
24. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/federal-reserve.mp3
25. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/federal-reserve.pdf
26. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/scotland.mp3
27. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/scotland.pdf
28. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/Self-assessment.mp3
29. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/Self-assessment.pdf
30. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/Wind_Power_Farms.mp3
31. http://www.learnenglish.org.uk/prof_mp3/Wind_Power_Farms.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Доля – аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, асистент кафедри сучасних європейських мов ВТЕІ КНТЕУ.

Наукові інтереси: соціофонетика, когнітивна фонетика, риторика.

МЕНТАЛЬНІ ОСНОВИ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Віра ДРІБНЮК (Чернівці, Україна)

Стаття присвячена дослідженню особливостей ментальних процесів, які продукують висловлення. У роботі розглядаються етапи утворення висловлення та визначаються причини його породження.

Ключові слова: ментальність, свідомість, мотивація, внутрішнє мовлення, внутрішнє програмування, зовнішнє мовлення (висловлення).

The article is dedicated to the research of mental processes peculiarities, which produce the utterance. The work views the stages of utterance formation and defines the consequences of its producing.

Key words: mentality, consciousness, motivation, inner speech, inner programming, outer speech (the utterance).

Ментальність – це призма, через яку людина дивиться на світ. Під „мовленням”, звичайно, розуміють реалізацію думок, вражень, відношень, тощо, за допомогою мови у різних ситуаціях спілкування [14].

Об’єктом дослідження у статті є мисленнєві процеси, які передують формуванню думки та її вираженню; **предметом** – етапи породження мовлення, на які вказують психологи та лінгвісти. Відповідно, **завданням** нашої роботи є встановлення та інтерпретація ментальних етапів утворення висловлення. **Актуальність** такого завдання полягає в лінгвістично-психологічній поетапній інтерпретації висловлень.

Формування думки, її вираження та сприйняття є складною діяльністю людини. Цей процес відбувається у межах розвитку суспільства та відбиває закономірності пізнання людиною світу. Він обумовлений „як об’єктивними законами науки, так і суб’єктивним сприйняттям за допомогою певної суми знань цих законів та закономірностей” [20: 62]. Суть сприйняття світу полягає не в пасивному спостереженні, а в активній взаємодії з ним.

За визначенням С. Д. Кацнельсона процес пізнання – це «безпосередньо пов’язаний з практичною і, перш за все, трудовою діяльністю людей – процес отримання нових, суспільно важливих знань про навколишнє середовище» [9: 113]. Утворенню висловлення передують поява певної глибинної структури, яка, перетворюючись в поверхневу, потребує ряду операцій (трансформацій) [24: 35].

Сукупність когнітивних (ментальних) репрезентацій реальності є суб’єктивним образом світу, структурою, що фіксує когнітивні досягнення суб’єкта, набуті ним у процесі адаптаційної взаємодії з навколишнім середовищем. Суб’єкт сприймає певну ситуацію крізь призму своїх власних когнітивних репрезентацій, які: 1) дають можливість суб’єкту встановлювати тільки певні параметри середовища, на зміну яких він здатен реагувати; 2) визначають стимули, які є пріоритетами суб’єкта в області сприйняття та вимагають додаткового часу і зусиль; 3) детермінують його структуру і форму розуміння та пояснення подій [1: 59-60].

А. Н. Леонтьєв висловив теорію про те, що образ світу є амодальним. Він стверджує, що світ поза межами суб’єкта є зовсім іншим: «в ньому просто не існує багато тих феноменів, які є значними стимулами для суб’єкта, точніше, ці феномени існують, але в суттєво іншій формі, ніж та інформація, яка постачається нам нашими органами чуттів» [1: 62].

Репрезентація реальності і побудова образу світу носять утилітарний характер, оскільки забезпечують найкраще пристосування суб'єкта до певних умов навколишнього середовища. Відповідно, навколишній світ стає реальністю для суб'єкта при їх взаємодії, набуваючи значення для суб'єкта.

Досліджуючи пізнання людиною реальності, О. Є. Баксанський зробив наступні висновки: існування людини – це когнітивний процес; пізнання світу – процес інтерпретації та реконструкції світу; на еволюцію пізнавальних здатностей людини істотно впливає культура [1: 59-60]. Отже, людина фіксує в своїй свідомості різноманітну інформацію. Д. В. Колесов визначає таку фіксацію як властиву живому форму інформаційного відображення об'єктивної реальності. «Відображаючи властивості зовнішніх об'єктів, істота ... утримує ці об'єкти всередині себе у вигляді їх копій – сукупності рис чи окремих рис» [10: 117]. Вчений вважає, що частина інформації переходить до людини спадково, а частина, причому більша, отримується з власним досвідом. Фіксація і накопичення інформації і є пам'яттю.

Детальну інформацію про сприйняття навколишньої дійсності пропонує С. В. Куликов. Він вважає, що суб'єкту потрібні лише ті характеристики об'єкта, які задовольняють його потреби. Першим етапом осмислення суб'єктом певної ситуації буде виявлення елемента, який найбільше відповідає потребі. У такий спосіб він формує предметний план своєї думки про певний відрізок об'єктивної дійсності, який включатиме лише її окремі елементи. На другому етапі предметний план набуває внутрішньої форми або «схемообразу». Третій етап охоплює процес утворення формального плану думки, тобто «фіксує в свідомості результати осмислення відображеного фрагмента об'єктивної дійсності за допомогою певних формальних засобів» – одиниць універсального предметного коду [13: 14]. Поєднання схемообразу із одиницею універсального предметного коду веде до утворення внутрішнього слова – думки, яка є завершеним результатом осмислення певного відрізка об'єктивної дійсності. Отже, думка – це багатоетапне осмислення навколишньої реальності, яке включає в себе предметний, смисловий та формальний (одиниця універсального предметного коду) плани. Сформувавши думку (внутрішнє слово), суб'єкт переходить до мовленнєвої дії – втілення думки в життя, використовуючи мову як засіб, а мовлення як спосіб [13: 12-16].

Процес побудови зв'язків і відношень між предметами і явищами та систематизація інформації в пам'яті є мисленням. «Мислення ... є вищою формою відображення об'єктивної дійсності. Воно реалізує себе в людському мозку у вигляді понять, умовиводів і суджень» [6: 21-22]. За З. Д. Поповою, мислення є невербальним і здійснюється за допомогою універсального предметного коду. Людина мислить концептами (глобальні одиниці мисленнєвої діяльності), які кодуються одиницями цього коду і утворюють базу універсального предметного коду [22: 19]. Одиницями універсального предметного коду є предметні чуттєві образи, які кодують знання та представлені у свідомості людини у вигляді концептів. Такий універсальний предметний код є суб'єктивним, адже він утворюється у кожної особистості як відображення індивідуального чуттєвого життєвого досвіду [22: 40]. Мислення – процес відображення дійсності, який накопичується у свідомості. Концептосфера індивіда складає інформаційну базу як свідомості, так і мислення [22: 42]. А впорядкована сукупність знань про дійсність формує як у індивідуальній, так і в суспільній свідомості картину світу [22: 51].

Н. І. Жинкін також пропонує гіпотезу мислення у вигляді «коду». Думка утворюється не окремою людиною, а у спільній людській діяльності. Для здійснення комунікації необхідно результати інтелектуальної роботи однієї людини перенести в голову іншої. Таким засобом переносу думки є **мова**, а її реалізатором – **мовлення**. Звідси слідує, що в мові повинно бути щось, що би могло фіксувати думку і передавати її за допомогою мови. Відповідно, код – це мова або спосіб реалізації мови [5]. Мовлення слугує засобом формування думки, накопичення та зберігання знань, а також вираженням мислення у всій динаміці його розвитку. За С. Д. Кацнельсоном, мовлення – це процес вираження думки за допомогою мовних засобів [9: 96].

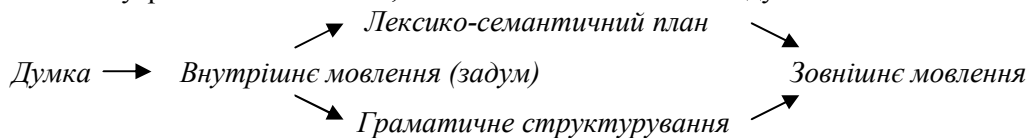
Чимало теорій стосовно породження мовлення було висловлено різними вченими. Наприклад, Н. Хомський у своїй теорії [26], яку називають трансформаційною граматиною,

висловлює думку, що мовець може правильно побудувати висловлення тільки за двох умов: знанні правил граматики та наявності смислу бажаного висловлення. Речення складається, на думку Н. Хомського, з поверхневої та глибинної структури. Поверхнева структура – це граматична будова висловлення, глибинна – смисл, вкладений у висловлення. Отже, для того, щоби втілити думку в життя, мовець повинен граматично правильно оформити смисл речення.

Теорія рівнів мови Ч. Осгуда [31; 30] пропонує чотири етапи перетворення думки у висловлення. Перший – мотивація, де мовець вирішує основні завдання: говорити чи не говорити; якщо говорити, то в якій формі (питання, твердження, тощо); вибір засобів вираження (актив/пасив), виділення логічного наголосу. Другий етап – семантичний рівень, де мовець виділяє певні послідовності слів – функціональні класи, третій – рівень послідовностей, де здійснюється розпізнавання звукових послідовностей. Четвертий етап – інтеграційний рівень, на якому відбувається звукове оформлення речення.

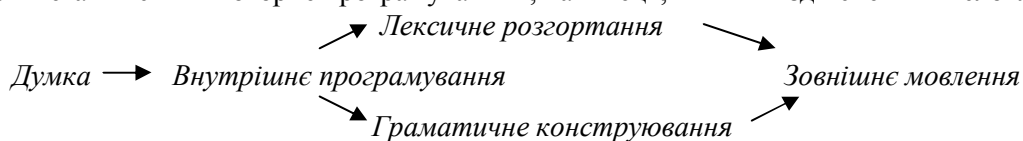
Модель Дж. Міллера, Е. Галантер та К. Прібрам [19] також складається з чотирьох рівнів. На думку вчених, для того, щоби втілити думку в мовленні, необхідно реалізувати «план» – програму свого висловлення. Кожен мовець, в ідеалі, має певний образ висловлення і в процесі його реалізації він намагається наблизитися до нього. У процесі висловлення мовець може допускати помилки, але виправляти їх і говорити правильно. Отже, чотири етапи висловлення включають: пробу (первинне висловлення) – операцію (зворотній зв'язок) – пробу (виправлення) – результат (правильне висловлення).

Процес породження висловлення за Л. С. Виготським [3; 4] включає три компоненти: думку, внутрішнє мовлення та зовнішнє мовлення. Особливу увагу вчений приділяв вивченню внутрішнього мовлення, яке є зв'язною ланкою між думкою та словом.

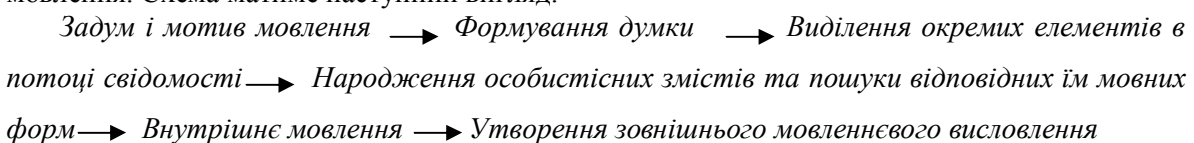
Теорію Л. С. Виготського продовжив розвивати його послідовник А. Р. Лурія [18], який визначив наступні етапи формування висловлення: початкова схема – внутрішнє мовлення (перекодування інформації в організовану структуру) – формування розгорнутого висловлення.

О. О. Леонтьєв [15; 16; 17] пропонує свою теорію породження мовлення. Перший етап включає внутрішнє програмування висловлення, що співпадатиме із ядром майбутнього висловлення. На думку вченого, в основі програмування лежить образ, який має особистісний смисл. Наступний етап – це внутрішня граматико-семантична реалізація. Третій етап містить моторне програмування і, на кінець, п'ятий – здійснення висловлення.

Ще одна теорія реалізації висловлення була запропонована В. Левелтом [27], яка, на його думку, включає намір мовця, відбір інформації, яку потрібно висловити, впорядкування інформації, зв'язок з попередніми висловленнями. Мисленнєві процеси В. Левелт називає концептуалізацією, а їх реалізацію концептуалізатором. Продуктом концептуалізації є довербальне висловлення. Наступний етап включає формування мови, який перетворює концептуальну структуру в мову.

На основі досліджень вчених з даного питання можна сформулювати механізм породження мовлення. Схема матиме наступний вигляд:

Одним з початкових етапів є процес *формування задуму висловлення*, який передує етапу *реалізації даного висловлення*. Ці етапи чергуються на-пів дорозі завершення один одного: попередньо формується задум, потім він реалізується, однак поки початкова частина першого задуму реалізується, планується інший задум. Проте між процесом формування задуму та його реалізацією існує ще один етап – *процес відбору слів чи словосполучень та їх граматична обробка* [21: 108, 110].

Сюди ж можна додати ідеї С. Д. Кацнельсона, який припускає, що процес утворення висловлення розпочинається із визначення теми і стратегії повідомлення. Далі слідує три етапи: семантичний – поділ знань у вигляді уявлень і понять, лексико-морфологічний – відбір лексичних одиниць і граматичних форм та фонологічний – утворення глобальних схем, які набувають звукового забарвлення [9: 121, 123].

Спробуємо проілюструвати даний процес на прикладах негативної, нейтральної та позитивної оцінки, взятих з художньої літератури.

В романі Айріс Мердок «Чорний принц» Прісцилла Пірсон пішла від свого чоловіка Роджера і тепер побивається за втраченими роками і маєтками. Бредні, брат Прісцилли, намагається її заспокоїти.

Through the open door of the bedroom as I laid the phone to rest I could see Priscilla wearing my red-and-white striped pyjamas, flopped in a deliberately uncomfortable position, her arms spread wide like a puppet, still steadily crying. The horror of the world seen without charm. Priscilla's webegone tearful face was crumpled and old. Had she ever really resembled my mother? Two hard deep lines ran down on either side of her blubbering mouth. Beyond the runnels of the tears the dry yellow make-up revealed the enlarged pores of her skin. She had not washed since her arrival.

“Oh Priscilla, stop it, do. Try to be a bit brave at least.”

“I know I've lost my looks.”

“As if that mattered!”

*“So you think I look **horrible**, you think...”*

“I don't! Please, Priscilla...”

“Roger hated the sight of me, he said so. And I used to cry in front of him, I'd sit and cry for hours with sheer misery, sitting there in front of him, and he'd just go on reading the paper” [29].

Причиною вживання Прісциллою прикметника негативної оцінки *horrible* (*жахливий*) є позначення свого нещасного становища та жалю до самої себе. Втративши попереднє життя, яке цілком задовольняло її, вона намагається донести до брата скруту своєї ситуації та, відповідно, співчуття з його боку. Отже, задум і мотив використання слова *horrible* – описати негативну ситуацію і викликати співчуття у співрозмовника. Формуючи думку, мовець хоче надати висловленню відтінку жалісливості, тому у внутрішньому програмуванні відбувається відбір саме слова *horrible*, семантика якого збігається з думкою мовця, ставленням до власної ситуації та цільовим направленням висловлення.

Джон Фаулс описує невзаємне кохання у своєму романі «Колекціонер». Фредерік Клетт закохався в Міранду, однак без взаємності. Коли його сподівання на відповідні почуття зникають, він вирішує викрасти дівчину і приєднати її до своєї колекції метеликів (адже він – колекціонер).

She was sitting on the bed, with the blanket folded at her back like a cushion, against the wall, her feet folded under her. For a time she just smoked and looked at one of the art picture books I'd bought her.

“Do you know anything about art?” she asked.

“Nothing you'd call knowledge.”

...She closed the book. “Tell me about yourself. Tell me what you do in your free time.”

“I'm an entomologist. I collect butterflies.” [27].

Всі старання Фредеріка марні: ні дорогими речима, ні сукнями, ні вишуканими стравами він не може підкупити любов Міранди до себе. Розмови між цими двома персонажами просочені незацікавленістю дівчини. Мотивація відповідей Міранди – байдужість, формування думки відбувається на основі нейтрального ставлення до співрозмовника, яке

пізніше переростає у співчуття до одержимого манією колекціонувати речі. Внутрішнє програмування – відбір нейтральної лексики для підтримки бесіди.

В романі Ентоні Бергеса «Механічний апельсин» головний персонаж Алекс проходить лікування жорстокості в спеціальній клініці. Після декількох сеансів хлопець починає сприймати всю жорстокість, яку він колись чинив не задумуючись, з жахливою огидою і відразою.

“Life is a very wonderful thing,” said Dr. Branom in a like very holy goloss. “The processes of life, the make-up of the human organism, who can fully understand these miracles... Dr. Brodsky is, of course, a remarkable man. What is happening to you now is what should happen to any normal healthy human organism contemplating the actions of the forces of evil, the workings of the principle of destruction. You are being made sane, you are being made healthy” [25].

Прикметник позитивної оцінки *wonderful* (чудовий) вживається лікарем Бреном для полегшення душевних мук Алекса, який не розуміє що з ним відбувається. Задум і мотив лікаря – описати наскільки чудове життя в людей, які не пов’язують його з насиллям. Формування думки відбувається на основі бажання лікаря переконати пацієнта слідувати інструкціям лікування, адже ціль виправдовує методи. У внутрішньому програмуванні відбувається відбір засобів, за допомогою яких мовець зможе показати своє ставлення та бачення ситуації, переконати хворого в позитивності програми лікування та підбадьорити його.

На думку І. А. Зімньої «мислення – особлива людська здатність відображати дійсність та її явища в їх зв’язках та відношеннях» [7: 4]. Вчена вважає, що мислення та мовлення є не тільки взаємопов’язаними, але й взаємозалежними, адже способом формування і формулювання думки є мовлення: мовлення – це вищий внутрішній спосіб побудови думки. В результаті складних розумових функцій утворюється висловлення, яке, як відмічає І.А. Зімняя, включає в себе «ціннісні орієнтації, мотивацію, індивідуально-психологічні характеристики, тип нервової діяльності, емоційність, особливості інтелекту, відношення до ситуації та партнера по комунікації та багато іншого» [8: 145-146]. Однак, не кожне висловлення відкрито містить всі вищеперераховані характеристики, ці особливості можуть бути як явними, так і прихованими, а також висловлення може характеризуватися присутністю як одного, так і чималої їх кількості. Важливою суттю такої характеристики висловлення є те, що, мовець, пропускаючи інформацію через себе та втілюючи її у висловленні, – надає їй суб’єктивної характеристики.

О. С. Кубрякової вважає, що більшість мовленнєвих актів відбувається ненавмисно, тобто поступово складається і розвивається, а не планується чи програмується заздалегідь. А пусковим моментом, на думку вченої, слугує задум, який поєднує інтенцію мовця з його установкою [11: 74-75].

Що стосується внутрішнього мовлення, то цей процес опускає останній етап звукової обробки повідомлення, а також, як зазначає С. Д. Кацнельсон, всі задіяні етапи утворення такого мовлення максимально стиснуті [9: 125].

Отже, людина знаходиться в центрі між мовою і реальністю, вона сприймає і усвідомлює навколишній світ, на основі чого утворює систему уявлень про нього. Пропустивши їх через свою свідомість, осмисливши результати цього сприйняття, людина передає їх іншим комунікантам за допомогою мови. Це означає, що між реальністю і мовою стоїть процес мислення [23: 40].

О. С. Кубрякова зазначає, що «...мова займає особливе місце на тому рівні ментальних репрезентацій світу, рівні концептуальної структури, на якому «збирається» і переробляється інформація, отримана завдяки синтезу активності всіх перцептуальних систем» [12: 89]. Мова і спосіб мислення взаємопов’язані. Світ являється перед нами як потік вражень, який організовується у нашій свідомості у вигляді мовної системи, яка зберігається у нашій свідомості [2]. В баченні світу в мові відображаються і втілюються фантазії, емоції, оцінки та життєві потреби людини. Акт номінації – мисленнєвий акт, який обов’язково включає в себе когнітивний етап («внутрішню реальність», яка складається з концептів, образів, тощо).

Висновок. Теорії, які інтерпретують перехід мислення в мовлення є схожими; вони доповнюють одна одну. Серед етапів переходу мислення в мовлення ми визначаємо такі:

мотиваційну стадію, формування думки, внутрішнє програмування, внутрішнє мовлення та утворення зовнішнього висловлення. У структурі мовленнєвої діяльності можуть відбуватися різні зміни: розтягнення одного етапу, злиття двох суміжних, пропускання чи включення додаткових. Жива мова – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів в мисленні, які породжують мовлення, оскільки висловлення програмується на основі певних цілей та потреб мовця.

Перспективою подальшої розробки теми може стати розгляд етапів утворення висловлення зі значенням конкретного *негативного* (відмова, заперечення, непогодження), *нейтрального* (байдужість, незацікавленість) чи *позитивного* (підтримка, погодження, солідарність) діапазонів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баксанский О.Е. Когнитивный образ мира / О.Е. Баксанский, Е.Н. Кучер. – М.: Канон +, 2010. – 223 с.
2. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежицкая // Пер. с англ. А.Д. Шмелева под ред. Т.В. Булыгиной. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 263-305.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологическое исследование. – М.: Госуд. социально-экономич. изд-во Ленинград, 1934. – 324 с.
4. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М.: Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
5. Жинкин Н.И. Механизмы речи / Н.И. Жинкин. – М., 1958. – 63 с.
6. Зайнуллин М.В. Модальность как функционально-семантическая категория / М.В. Зайнуллин. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1986. – 123 с.
7. Зимняя И.А. Вербально-коммуникативная функция в восприятии и порождении текста / И.А. Зимняя // Психологические механизмы порождения и восприятия текста. – М.: МПНИИЯ им. М. Тореза, 1985. – Вып. 243. – С. 3-9.
8. Зимняя И.А. Психология текста как продукта речевой деятельности / И.А. Зимняя // Язык как коммуникативная деятельность человека. – М.: МПНИИЯ им. М. Тореза, 1987. – Вып. 284. – С. 143-149.
9. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д. Кацнельсон. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 217 с.
10. Колесов Д.В. Оценка / Д.В. Колесов // Библиотека психолога. – М.: МПСИ, Воронеж: МОДЭК, 2006. – 811 с.
11. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова // Монография. – М.: ЛКИ, 2008. – 158 с.
12. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова // Язык. Семиотика. Культура. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 505 с.
13. Куликов С.В. Структура мысли как предмета речевой деятельности при порождении и восприятии текста / С.В. Куликов // Психологические механизмы порождения и восприятия текста. – М.: МПНИИЯ им. М. Тореза, 1985. – Вып. 243. – С. 9-19.
14. Левицкий В.В. Основы мовознавства: Навчальний посібник // В.В. Левицкий, М.Л. Іваницька, Р.В. Іваницький. – Чернівці: Рута, 2000. – 150 с.
15. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
16. Леонтьев А.Н. Мышление / А.Н. Леонтьев // Философская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – Т. 3. – С. 514-519.
17. Леонтьев А.Н. Речь / А.Н. Леонтьев // Психология. – М.: Учпедгиз, 1938. – С. 253-269.
18. Лурья А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурья. – М., 1979. – 320 с.
19. Миллер Дж. Планы и структура поведения // Дж. Миллер, Е. Галантер, К. Прибрам. – М.: Прогресс, 1964. – 239 с.
20. Немец Г.П. Актуальные проблемы модальности в современном русском языке / Г.П. Немец. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1991. – 188 с.
21. Носенко Э.Л. Особенности речи в состоянии эмоциональной напряженности / Э.Л. Носенко. – Днепропетровск, 1975. – 132 с.
22. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин // Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2010. – 314 с.
23. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
24. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи / Е.С. Кубрякова, А.М. Шахнарович, Л.В. Сахарный. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
25. Burgess A. A Clockwork Orange / A. Burgess. – Penguin Books, 2000. – 140 p.
26. Chomsky N. Language and mind / N. Chomsky. – Harcourt Brace Jovanovich, 1972. – 194 p.
27. Fowles J. The Collector / J. Fowles. – Vintage, 1998. – 288 p.
28. Levelt Willet J.M. Speaking: from intention to articulation / J.M. Levelt Willet. – MIT Press, 1993. – 584 p.
29. Murdoch I. The Black Prince / I. Murdoch. – Vintage, 1999. – 415 p.
30. Osgood Ch. On understanding and creating sentences / Ch. Osgood. – Amer. Psychologist, 1963. – V. 18. – P. 735-751.
31. Osgood Ch. Psycholinguistics: a survey of theory and research problems / Ch. Osgood. – Greenwood Press, 1976. – 307 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Дрібнюк – аспірантка кафедри загального германського і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

ПРОЦЕС РЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В БРИТАНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Вадим ЄРМОЛЕНКО (Дніпродзержинськ, Україна)

У статті обґрунтовується твердження про те, що ретермінологізація має певну роль в утворенні британських політичних термінів, наводяться приклади із сучасної британської преси.

Ключові слова: ретермінологізація, британська політична термінологія

The article deals with the reterminologisation as a means of enrichment of terminological system of British politics, which is illustrated by the examples from the British media.

Key words: reterminologisation, British political terminological system

Особливий науковий інтерес становлять терміни, які в тій чи іншій мірі перейшли до загальнолітературної мови і потім повернулися в систему політології в новому значенні. У таких випадках спочатку відбувається повна або часткова детермінологізація певного слова, а потім його повторна термінологізація.

Залежно від того, наскільки необхідним є певний термін для позначення того чи іншого поняття, він може або повернутися в термінологічну систему політології в старому значенні, або в зміненому, утвореному шляхом семантичної деривації від нового значення загальнолітературного слова.

Так, наприклад, термін «wet» на якийсь час вийшов з політичного вживання, а потім, завдяки його використанню прем'єр-міністром Великобританії Маргарет Тетчер, знову набув свого колишнього значення — «*Conservative politician who is considered not to be a hard-liner*».

[1]

Вважається, що цей термін походить від виразу «wetbehindtheears» — «immatureorinexperienced; naive» or «inept, ineffectual, effete».

Наприклад, «*A man is wet if he isn't a 'regular guy'; he is wet if he isn't 'smooth'; he is wet if he has intellectual interests; and he is wet if he is utterly stupid*». [2]

Перше вживання терміна «wet» у політичному значенні відноситься до 1931 року. Згідно з визначенням «Великого Оксфордського Словника» 1933 року, цей термін означає — «*a politician with liberal or middle-of-the-road views on controversial issues*». [3]

Наприклад, «*The Government putting wood alcohol and other poisons into industrial alcohol to prevent its diversion, and the wet sthere upon charging the Government with murder*». [4]

У додатку до «Великого Оксфордського Словника» подається вже розширене, загальнолітературне значення цього терміну — «*a liberal-minded person*». При цьому це слово позначене як британський сленговий вираз. Останнє його вживання в цьому значенні датується 1946 роком, після чого воно було забуте й довгий час не використовувалося.

У 1981 році це слово було знову використане як політичний термін прем'єр-міністром Великобританії Маргарет Тетчер у значенні «*member of the Conservative Party opposed to the monetarist policies of Margaret Thatcher*» [5], що викликало підвищення інтересу до нього з боку журналістів і суспільства.

Ось як коментує це слово газета «Обзервер»: «*The term 'Wet' was originally used by Mrs Thatcher, who meant it in the old sense of 'soppy', as in 'What do you mean the unions won't like it, Jim? Don't be so wet.' It meant feeble, liable to take the easy option, lacking intellectual and political hardness. Like so many insults, it was gleefully adopted by its victims, and so came by its present meaning of liberal, leftist, anti-ideological*». [6]

Одразу після цього слово «wet» ще якийсь час вживалось в первинному значенні — як політичний термін.

Наприклад, у 1982 році: «*In considering the promotion of wet (or wettish) Ministers, she wil tell herself that Pope was right*» [7] або у 1983 році: «*Britain's Tory Prime Minister, Mrs Margaret Thatcher, began this vogue terminology by contemptuously dismissing dewy-eyed dissenters from her arid Right-wing policies as 'wet'*» [8].

У словнику «The Routledge Dictionary of Politics» 2004 року видання відзначається, що потенціал цього терміна ще не вичерпаний остаточно, завдяки його вживанню такою видатною особою.

Однак слід зазначити, що все ж таки в сучасній мові (2000-х років) цей термін уживається досить рідко і сприймається більшістю нефахівців як досить незвичайне, а часто й незнайоме слово: так, інтернет-сайт <http://dictionary.reference.com/> відносить його до розділу «British informal words»: «*Person who is considered not to be a hard-liner*».[9]

Крім того, можна спостерігати його повторну детермінологізацію — цього разу цей вираз позначає безпринципну людину, не обов'язково пов'язану з політикою.

Цікаво також зазначити, що за аналогією було утворено слово «dry» зі значенням «A politician (esp. a member of the Conservative party) who advocates economic stringency and individual responsibility, and uncompromisingly opposes high government spending».[10]

Наприклад: «*For ten years the Tory party has been split between Wets and Dries*».[11]

Цікава ситуація спостерігається і з терміном «doctor's mandate». Згідно з визначенням сучасного словника політичних термінів «The Routledge Dictionary of Politics», цей термін має таке значення: «the authority granted by a constituency to act as its representative».

Цей термін вперше з'явився у термінологічній системі політології на початку ХХ століття.

Наприклад у в газеті The Times знаходимо: «Mr. MacDonald would issue a manifesto as the head of the National Government appealing for what is called a 'doctor's mandate' [12]

У «Великому Оксфордському Словнику» це визначення уточнюється: ««(in the U.K.) a mandate given by an electorate authorizing a government to take whatever measures are necessary to deal with some extreme or critical situation» [13].

Цей термін активно використовувався до середини ХХ століття. Пізніше він вийшов із вживання і лише у третій чверті ХХ століття повернувся до термінологічної системи політології у своєму загальному значенні — «право на використання надзвичайних заходів для виведення країни зі стану кризи».

Найбільш часте використання цього терміна спостерігається в у третій чверті ХХ століття, в 1975-1980-ті роки.

Наприклад: «The Prime Minister's main demand would be for a 'doctor's mandate' to enable him to take the measures he considers necessary to make the pay-and-prices policy effective» [14] або «Philip Chappell chaired the National Ports Council under the Heath government and in 1980 he was appointed to International Computers Ltd, though the latter concern was beyond even a doctor's mandate and the Thatcher government left Chappell to drink his own bitter medicine» [15].

Пізніше інтерес до надзвичайних заходів поступово втрачався, і вживання даного терміна ставало все більш рідкісним. Але необхідно зазначити, що з виникненням так званої «світової кризи» у 2008 році цей термін знову набув актуальності і почав широко вживатися в ЗМІ.

Наприклад: «*The case for an early election is that Labour could exploit the crisis with a "doctor's mandate" appeal: the leader you can trust, the need for fresh authority to take hard decisions, etc. But that could be very risky*»[16].

Крім того, в англійській системі політичних термінів є ряд слів, які, змінивши своє значення в межах цієї термінології, при цьому не переходячи до сфери загальнолітературного вживання, потім знову набули первинного змісту. Таким чином, у розвитку їхнього значення можна виокремити дві стадії: на першому етапі у вихідного терміна утворюється нове значення, при цьому старе значення поступово втрачається, а на другому етапі, через деякий час, термін повертається до мови у початковому значенні.

Так, наприклад, у сучасному політичному словнику «Safire's Political Dictionary» є два визначення термінологічного словосполучення «clean sweep» — «a smashing, across-the-board victory» та «a wide-ranging change of officeholders». Вважається, що цей термін походить від виразу «a newbroom sweeps clean» — англійського прислів'я, перше вживання якого датується 1546 роком. У першому значенні це термінологічне словосполучення позначало великий успіх певної політичної партії на виборах, коли до парламенту проходить велика кількість її кандидатів. А згодом значення змінилося, і цим терміном стали позначати значні зміни в складі органів влади, що призначаються. Проте нещодавно, у ХХ столітті, зазначений термін знову отримав своє первинне значення — велика перемога партії на виборах.

Наприклад: «The Liberal Democrats hope to complete a clean sweep of the Highland constituencies in the Scottish parliamentary elections, regional party leaders revealed yesterday» [17].

Можливість повторної термінологізації слова з утворенням нового значення можна проілюструвати на прикладі терміна «caucus». Первинне його значення було таким: «A closed – door meeting of party members in either house to elect leaders, establish party policy, and set legislative agenda».

Потім відбулася часткова детермінологізація цього слова. Термін не вийшов із політичного вживання, але його значення було розширене: «Any informal, temporary gathering of lawmakers working on a course of legislative action, usually relating to one issue or interest ». Таким чином, до поняття, що позначається цим терміном, входять будь-які збори з будь-якого питання, незалежно від того, чи є їхні учасники членами однієї партії та від того, наскільки регулярно ці збори відбуваються.

А через деякий час, коли виникла необхідність визначення нового поняття політології, відбулося повторне звуження значення цього терміна — «Members who meet regularly to monitor and advance the aims of a specific interest group». Це визначення підкреслює регулярність й усталений склад учасників зборів.

Крім того, згідно з «Великим Оксфордським Словником», існує ще декілька «напрямів» детермінологізації цього терміна в його первинному значенні, внаслідок яких він набув додаткові відтінки змісту з негативними конотаціями. Наводиться два значення цього терміна

1. «A private meeting of the leaders or representatives of a political party, previous to an election or to a general meeting of the party, to select candidates for office, or to concert other measures for the furthering of party interests; opprobriously, a meeting of «wire-pullers», и

2. «In English news paper since 1878, generally misused, and applied opprobriously to a committee or organisation charged with seeking to manage the elections and dictate to the constituencies, but which is, in fact, usually a representative committee popularly elected for the purpose of securing concerted political action in a constituency»

Утворення нових термінологічних значень шляхом ретермінологізації становить особливий інтерес, оскільки воно менш поширене, ніж утворення термінологічного значення безпосередньо від уже існуючого терміну. До того ж, воно є показовим, оскільки відображає зміну системи понять політології. Терміни втрачають свої значення, коли в них відпадає необхідність, і повертаються до мови при її появі.

Цікаво, що більшість термінів, які зазнали ретермінологізації, являють собою досить яскраві й образні вирази і мають чітко виражені оціночні конотації.

Багато з розглянутих термінів, повернувшись на деякий час до системи термінів політології, згодом знов зазнали детермінологізації або зовсім застаріли. Причин цього може бути декілька: те, що їм властиві оціночні конотації, завдяки яким ці терміни швидко переходять до сфери загальнолітературної мови; застарівання самого поняття та вихід його з системи понять політології; можлива поява іншого, більш точного терміна для позначення цього поняття і так далі.

Щодо хронологічних рамок ретермінологізації, то для більшості з розглянутих термінів перебіг процесу тривав у середньому близько 30 років (мається на увазі перерва з моменту останнього вживання до повернення в термінологічну систему політології). Крім того, характерно, що й перша поява й повторне використання цих термінів часто супроводжує значні події в політичному житті — революції, війни і так далі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. <http://www.oed.com/view/Entry/227970>
2. Percy Marks *The Plastic Age* 1924. New York & London: Century Co. 192
3. *Oxford English Dictionary*, Oxford Press, 1933
4. Frederick Lewis Allen *Only Yesterday. An informal history of the nineteen-twenties* New York & London: Harper & Bros. 1931
5. *Times* 7 Apr. 1980p. 9
6. *The Melbourne Age* - 5 Oct., 1983 p.13
7. W. Whitelaw in *Observer* 23 Nov. 1980p.11
8. *Sunday Tel.* 6 Apr. 1986, p. 9

9. <http://dictionary.reference.com/browse/wet>
10. <http://www.oed.com/view/Entry/58071>
11. The Sunday Telegraph (London) 19 July 1987: 20/7
12. The Times (London) 7 Oct. 1931: 14/1
13. The Daily Telegraph [London (UK)] 29 Sep 2007 p. 24
14. The Guardian (pre-1997 Fulltext) [Manchester (UK)] 04 June 1993
15. Observer 13 Jan. 1974 p. 3
16. Riddell, Peter. The Times [London (UK)] 21 Nov 2008: 30.
17. Workman, Nichola. The Press and Journal [Dundee (UK)] 05 Apr 2007: 12

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вадим Єрмоленко – викладач кафедри перекладу Дніпродзержинського державного технічного університету.
Наукові інтереси: політичний дискурс, термінотворення.

ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ У ДІАХРОННОМУ АСПЕКТІ

Ірина ЗАПУХЛЯК (Вінниця, Україна)

У статті розглянуті різноманітні підходи до класифікації мовленнєвих активів та термінології їх описання. Визначені основні критерії розмежування констативів та перформативів.

Ключові слова: мовленнєвий акт, перформатив, констатив, директив, експресив, реквестив, квестив. The article focuses on different approaches to the distinguishing of speech acts and the terminology used to express the differences of the speech acts. The criteria of distinguishing of performative verbs are viewed.

Key words: speech act, performative, constative, directive, expressive, requestive, questive.

Лінгвістична прагматика – одна з галузей науки про мову, яка привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, до яких, у першу чергу належать Дж. Остін [4] та його послідовники (Дж. Серль [7], Д. Вандервекен [12], Д. Вундерліх [13], Т. ван Дейк [2], І. Сусов [8], Г. Почепцов [6], С. Шевченко [9] та ін.). Межі її проблемного поля досі уточнюються.

Актуальність теми, на нашу думку, полягає у необхідності систематизувати існуючі погляди на класифікацію мовленнєвих активів як однієї з провідних категорій лінгвістичної прагматики.

Мета статті – розглянути етапи формування теорії мовленнєвих активів та дослідити еволюцію поглядів на цю проблему, порівняти провідні класифікації та принципи, на яких вони ґрунтуються.

Виявлення розбіжностей між перформативом і констативом Дж. Остіна розглядав як черговий крок у розвитку логічних уявлень про два класи висловлювань – такі, що мають смисл, і такі, що його не мають. Перформативи, або висловлювання, що мають смисл, водночас постають як здійснення певних дій ("Я обіцяю, що..."). Констативи або дескрипції мають здатність бути істинними чи хибними висловлюваннями. Перелік мовленнєвих активів, запропонований Дж. Остіном, ґрунтується на типології іллокутивних дієслів: вердиктиви (вироки), екзерситиви (акти здійснення влади), комісиви (акти зобов'язань), бехабітиви (акти суспільної поведінки) і експозитиви (акти-пояснення) [4: 119].

Дж. Серль продовжує дослідження теорії мовленнєвих активів у напрямі переходу від переважно лінгвістичного аналізу повсякденної мови до інтерпретації її як специфічної здатності людей до спілкування, пізнання й усвідомлення дійсності. Дж. Серль виокремлює п'ять типів іллокутивних активів, що визначаються цілями мовлення. Це асертиви (у термінах Остіна – констативи), тобто констатація стану справ, коли ми використовуємо дієслова: твердити, заявляти, завіряти тощо. Другий – іллокутиви – комісиви спрямовані на суб'єкта висловлення і характеризує статус його мовного акту: зобов'язуюся, обіцяю, погоджуюся тощо. Третій – директиви – діє на об'єкт висловлювання: прошу, наказую, пропоную. Четвертий – декларативи – створює нову реальність: проголошую, стверджую, називаю. П'ятий – експресиви – виражає ставлення суб'єкта до чогось: дякую, шкодую тощо. Знання іллокутивів допомагає виявляти у будь-якому мовному спілкуванні цілі реальних учасників діалогу. Якщо і розв'язання проблеми потребує посилення позиції суб'єкта і комунікація тяжіє до сугестивного (спонукального) типу, то суб'єкт використовує комісиви, директиви і декларативи. За Дж. Серлем, посилити свою позицію можна двома шляхами: посиленням статусу мовного акту з боку агента або шляхом послаблення статусу адресата [7: 151–155].

Мовленнєві акти чи іллокутивні типи висловлювань Г.Почепцов називає прагматичними типами речень [5: 271–278]. У цій теорії вирішальним для віднесення висловлювання до того чи іншого прагматичного типу є характер прагматичного компонента, який дозволяє встановити типологію не тільки з урахуванням іллокутивної мети, а й способу її досягнення. До класифікації включаються: констативи (речення-твердження), промісиви (речення-обіцянки), менасиви (речення-погрози), директиви (речення-спонукання адресата до дії), перформативи (речення, вимовляючи які, мовець виконує дію), квеситиви (питальні речення у їх традиційному розумінні).

Вимовляючи перформативи, мовець здійснює дію (Г.Г.Почепцов визнає невдалість цього терміна, враховуючи перформативність будь-якого вислову), з вимовленням перформатива наступає новий стан певного об'єкта. Перформативи (*I congratulate you; I welcome you; I thank my friend; I apologize; I guarantee that the cost of these books will be paid*) не повідомляють про щось, а “відображають” повідомлення про факти дійсності. Вимовляючи “*I congratulate you*”, мовець здійснює дію, у цьому випадку – вітання. Висловленням перформативного речення займається певна мовна дія і сам тип цієї дії “звучить” у самому акті мовлення. Дієслово перформативної пропозиції не може мати форму минулого і майбутнього часу, а сама пропозиція не може бути негативною. Не допускається включення до складу перформативних речень модальних слів, що знімають здійсненність дії. Також у перформативних реченнях не може бути ніякого хвилинного значення, тому немає перформативів із дієсловом у формі “continuous”, наприклад: “*I'm congratulating you*” і т.д. **Форми перформатива не обмежені тими, в яких підмет стоїть у формі першої особи.** Пор., наприклад: *Payment is guaranteed*

У непрямих мовленнєвих актах [6: 196] іллокутивна сила не збігається з мовним значенням. За визначенням Г.Г.Почепцова, існування непрямих чи транспонованих мовленнєвих актів можливе завдяки рухливому характеру відносин між формою й змістом, властивому мові в цілому. Наприклад, квеситивне за формою і змістом речення може мати іллокутивну силу ін'юнктиву: *Are you still here? = Go away at once* Вимовляючи це речення, мовець не очікує жодної відповіді від адресата. Є різні форми реквестива. Разом з формою спонукального речення, імперативність якого знімається відповідною інтонацією або лексичним включенням (наприклад, слова *please*), є реквестиви у формі питального речення (наприклад, *Will you...?*). Схема *Will you...?* вільно заповнюється будь-яким лексичним змістом. Реквестив такої форми не припускає якихось спеціальних умов уживання.

Класифікація мовленнєвих актів, запропонована В.І. Карасиком, побудована на принципі статусних відносин комунікантів [3: 120]. Мовленнєві акти поділяються на два класи: *статусно-марковані* й *статусно-нейтральні*. До останніх автор відносить констативи, наративи і дескриптиви. До статусно-маркованих мовленнєвих актів належать ін'юнктиви, реквестиви, інструктиви. Статусно-марковані мовленнєві акти поділяються на *статусно-фіксовані* й *статусно-лабільні*. До першої групи належать мовленнєві акти із заданою позицією адресата: ін'юнктиви, реквестиви, пермісиви; до другої – мовленнєві акти з перемінним статусним вектором, тобто ті, в яких статусний вектор залежить від ситуації спілкування: комісиви, локативи, експресиви. Статусно-фіксовані мовленнєві акти, залежно від статусного вектора, поділяються на мовленнєві акти зі спадним і висхідним статусним вектором мовця, а саме ін'юнктиви й реквестиви.

Дітер Вундерліх [13] визначає такі типи іллокутивних актів:

1. Директиви – вимоги, накази, вказівки, прохання, інструкції, розпорядження, встановлення норм.
2. Комісиви – обіцянки, оголошення, погрози.
3. Еротетиви – питання.
4. Репрезентативи – твердження, звіти, описи, констатації, пояснення, гарантії.
5. Сатисфактиви – вибачення, подяки, відповіді, обґрунтування, виправдання.
6. Ретрактиви – коректування твердження, узяття назад обіцянки, дозволи.
7. Декларації – привласнення імені, дефініції, призначення, звинувачення, затвердження порядку денного, відкриття засідання)
8. Вокативи – звернення, оклики, заклики.

Ця класифікація оснований на функціях, які виконують мовленнєві акти в дискурсі. Вони поділяються на ініціативні та реактивні.

Дж. Ліч [11] стверджував, що у спілкуванні важливу роль відіграють принципи Кооперації, Ввічливості та Іронії. Вчений виділяє 5 типів іллокутивних предикатів, що співвідносяться з психологічними предикатами. Так, на його думку, асертиви відображають впевненість мовця, директиви та комісиви – його волю, рогативи – сумніви, а експресиви – відношення.

Постулати Принципу Ввічливості:

- Постулат такту: «зводь до мінімуму незручність для адресата» і «доводь до максимуму вигоди для адресата» (негативна частина важливіша за позитивну: саме вона і повинна дотримуватися обов'язково, а позитивна частина - по можливості).

- Постулат великодушності: «зводь до мінімуму вигоди для себе і «доводь до максимуму власні незручності» (Розташовуйтеся. Відчувайте себе як вдома.).

- Постулат схвалення: “зводь до мінімуму несхвалення стосовно адресата» і «доводь до максимуму його схвалення”.

- Постулат скромності: “зводь до мінімуму похвалу собі” і “доводь до максимуму несхвалення себе”.

- Постулат згоди: “зводь до мінімуму незгоду між собою і адресатом“ і “зводь до максимуму згоду між собою і адресатом”.

- Постулат симпатії: “зводь до мінімуму антипатію між собою і адресатом» і «доводь до максимуму симпатію між собою і адресатом”.

Для різних культур різні постулати будуть важливішими:

- середземноморська культура: постулат ввічливості;
- європейські країни: постулат такту;
- Азія: постулат скромності [8: 125].

Кент Бах [10] класифікував іллокутивні акти відповідно до дієслів, відношення мовця та адресата. Науковець розглядав

1) констативи: твердження, підтвердження, оголошення, відповідь, визначення, домагання, згода, припущення, заперечення, незгода, викриття, заперечування, ідентифікація, інформування, наполягання, прогноз, класифікація, репортаж, заява.

2) директиви: порада, зауваження, запитання, благання, звільнення, відмовка, заборона, інструктаж, розпорядження, дозвіл, прохання, вимога, пропозиція, заклик, попередження.

3) комісиви: узгодження, парі, гарантування, запрошення, пропозиція, обіцянка, клятва, пропозиція послуг

4) Визнання: вибачення, співчуття, поздоровлення, вітання, висловлення подяки.

К. Бах виділяв також ефективи: прокляття, пропозиція ціни, засудження, посвячення в лицарі, розпорядження, звинувачення, призначення, вибачення, призначення покарання, просування на посаді, відрядження, оголошення вироку, припинення, накладення вето, обрання; та вердиктиви: виправдання, оцінювання, оголошення третейського судді або рефері, засудження, ранжування, віддання під суд, акти управління.

В. В. Богданов [1] створив багаторівневу класифікацію іллокутивних актів, поділивши їх на інституційні, до яких належать декларативи, та неінституційні. Неінституційні, у свою чергу, поділяються на спонукальні: комісиви, інтеррогативи, ін'юнктиви, реквестиви та адвистиви. До неспонукальних належать експресиви, констативи та аффірмативи.

Отже, незважаючи на постійну увагу до проблеми класифікації мовленнєвих актів на сучасному етапі не існує єдиного підходу та загально визнаних термінів для позначення мовленнєвих актів та принципів їх класифікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богданов В.В. Речевое общение: Прагматические и семантические аспекты/ В.В. Богданов. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1990. – 88с.
2. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312с.
3. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М.: Институт языкознания РАН, 1992. – 330с.
4. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М., 1986. 1 — С. 22-130
5. Почепцов Г.Г. Предложение / И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, Г.Г.Почепцов. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – С.164–281

6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — К.: Видавн. центр "Київ. ун-т", 1999. — 306с.
7. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 17. — М., 1986. — С. 151–169.
8. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль. // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 17: Теория речевых актов. — М., 1986. — С. 170–194.
9. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. — Винница: Новая книга, 2009 — 271с.
10. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв. / И.С. Шевченко. — Харьков: Константа, 1998. — 167 с.
11. Bach K. Speech Acts and Pragmatics / K. Bach. // Blackwell Guide to the Philosophy of Language. 2003. Online.
12. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. — London: Longman, 1983. — 250 p.
13. Vanderveken D. Illocutinary logic and self-defeating speech acts / D. Vanderveken // Speech act theory and pragmatics / Ed. by J.R. Searle et al. Dordrecht etc.: — Reidel, 1980. P. 247–273.
14. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / D. Wunderlich. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1976. — 416 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Запухляк – викладач Вінницького кооперативного інституту, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лінгвістична прагматика, фразеологія.

СПЕЦИФІКА ДИСКУРСУ СПОРТУ

Тамара ІЩЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглядаються проблеми визначення та ключових характеристик дискурсу взагалі та дискурсу спорту зокрема. Увага автора звертається на вивчення ментальної основи дискурсу спорту. Запропонована розвідка включає також аналіз термінів дискурс та текст, дискурс та фахова мова.

Ключові слова: дискурс, дискурс спорту, ментальна основа дискурсу, концептосфера, концепт.

The article deals with the problem of definition and key features of discourse and the sport discourse in particular. The author draws attention to the mental basis of the sport discourse. The analysis of the relations between the terms discourse and text as well as discourse and LSP is offered in the article.

Key words: discourse, the sport discourse, the mental basis of the sport discourse, concept.

Поняття дискурсу у сучасній лінгвістиці є одним з базових понять, що пояснює існування великої кількості його трактувань та сфер використання. Саме тому виникає нагальна потреба надати наше розуміння даного поняття, оскільки, на думку видатного нідерландського лінгвіста Т. ван Дейка, автора загальної теорії обробки дискурсу, «...найбільш популярними стають найменш точні поняття. "Дискурс" - одне з них» [5:18].

Актуальність даної проблеми, пошук можливих шляхів її вирішення й зумовили завдання та мету нашої статті – вивчити особливості спортивного дискурсу та специфіку його ментальної основи.

Многозначність терміну «дискурс» викликає значний інтерес дослідників, але в рамках нашої розвідки позначимо лише деякі підходи до розуміння феномену, що вивчається:

дискурс - зв'язний текст;

дискурс - усне синтаксичне ціле;

дискурс - актуальний текст;

дискурс - мовлення («все те, що промовляється та пишеться»);

дискурс - усне мовлення;

дискурс - діалог;

дискурс - комплексна комунікативна подія;

дискурс - сукупність мовних творів, що належать одній особі, видавництву тощо.

Наше розуміння дискурсу базується на твердженні Т. ван Дейка про те, що «ідеологія та культура (макросоціальні феномени) як колективні репрезентації дійсності відтворюються в дискурсі (на мікросоціальному рівні)» [5:64]. Як відзначає Ю. С. Степанова, «дискурс - це "мова в мові", але подана у вигляді особливої соціальної дійсності. Дискурс реально існує не у вигляді окремої "граматики" та окремого "лексикона", як мова взагалі. Дискурс існує, головним чином, в текстах, за якими стає особлива граматика, особлива лексика, особливі правила слововикористання та синтаксису, особлива семантика, - та, як результат - особливий світ» [18:44]. Дискурс - це «насамперед особливе використання мови для вираження особливої ментальності» [18:38], він являє собою «ментальність та ідеологію, що виражені в текстах» [6:10].

Дискурс у даному трактуванні - не лінгвістична абстракція; це явище, що «уплетено» в

культуру, воно демонструє принципіальну нероздільність мови, мислення та екстра лінгвістичних реалій [17:18]. Так, предмет нашого вивчення, спорт, репрезентується нескінченною кількістю різних, регулярно повторюваних ситуацій: «тренування», «змагання», «нагородження переможців», «покарання», «дискваліфікація» тощо.

На думку Т. ван Дейка, саме «дискурс дає уяву про предмети та людей, про їхні властивості та відносини, про події та дії або про їх складне сплетіння, тобто про певний фрагмент світу, який ми називаємо ситуацією Модель включає особисте знання, яким люди володіють відносно даної ситуації, та це знання представляє собою результат попереднього досвіду, що був набутий при зіткненні з ситуаціями такого роду» [5:68-69]. Таким чином, згідно з ван Дейком, ми розуміємо текст лише тоді, коли ми розуміємо ситуацію, про яку в ньому йдеться.

Подальший аналіз проблеми потребує вивчення поняття «концептосфера», що співвідноситься з системою значень, визначаючих спортивну діяльність».

Концептосфера - система концептів, що є фрагментом мовної картини світу, яка представляє собою «сукупність уявлень про світ, що утворилася в буденній свідомості даного мовного колективу, та знайшла відбиття в мові, певний спосіб концептуалізації дійсності» [8].

Одиницею концептосфери виступає концепт. За визначенням Ю. С. Степанова, концепт - це «згусток культури у свідомості людини, то, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини, той "пучок" уявлень, понять, асоціацій, який супроводжує слово» [18:40]; це «культурно-ментально-мовне утворення» [18:41].

Найбільш відоме визначення концепту, пропонує Е. С. Кубрякова, стверджуючи, що концепт - «термін, який пояснює одиниці ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відбиває знання та досвід людини: оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, що відбивається в людській психіці. Концепти виникають в процесі побудови інформації про об'єкти та їхні якості. Частина концептуальної інформації має мовну «прив'язку», але частина цієї інформації подається в психіці принципово іншим способом, тобто ментальними репрезентаціями іншого типу – образами, малюнками, схемами тощо» [11:90-91].

Сукупність «спортивних» концептів являє собою ментальну основу спортивного дискурсу, оскільки «комунікація невід'ємна від процесу формування та передачі культурних значень. Ці значення завжди символічні, множинні та постійно транслюються, циркулюють в соціумі різними каналам прямої та опосередкованої комунікації» [12:57].

Іншими словами, елементи концептосфери «Спорт» репрезентуються в мовленні - але, зрозуміло, лише тоді, коли вони актуалізовані в свідомості мовця. Важливо зазначити, що саме актуалізація - найбільш важлива умова виникнення спортивного дискурсу: тема спілкування, як запевняють деякі науковці, не завжди відповідальна за ідентифікацію того чи іншого дискурсного різновиду [17:57].

Таким чином, можна визначити спортивний дискурс як мовлення, що транслює значення, які складають основу спортивної діяльності.

У теорії дискурсу відомо розмежування дискурсійних різновидів на розмовні та інституційні [9:7].

Поняття «розмовний дискурс», звичайно, корелює з поняттям «розмовна мова», але значення терміну «інституціональність» не таке однозначне. Так, В. І. Карасик вважає, що «інституціональний дискурс являє собою спілкування в певних рамках статусно-рольових відносин» [9:7]. Саме тому мовець в таких умовах виступає як «представник соціального інституту» [9:7], в той час як розмовний дискурс дає можливість бути «особистістю в усьому багатстві свого внутрішнього світу» [9:7]. Крім того, спорт є визнаним соціальним інститутом, а значення, що визначають спортивну діяльність, репрезентуються в мовленні, що доводить також інституціональність спортивного дискурсу.

Інституціональні дискурси характеризуються «стандартною» мовною організацією, яка піддається підвищеному контролю з боку комунікантів [12: 175]. Видається за доцільне екстраполювати ці твердження на тексти, що їх продукують інституції. К. Макеев відзначає,

що такі тексти є деперсоніфікованими та характеризуються певними рисами, що є загальними для того чи іншого типу текстів в межах певної інституції [13:32]. Прикладами таких текстів в спорті можуть бути правила певних видів спорту, інструкції для застосування спортивного спорядження, положення про проведення олімпійських ігор та інших змагань, тощо.

Особливістю перекладу інституційної комунікації К. Макеев вважає саме те, що на відміну від необхідності передавати авторський стиль тексту оригіналу, при перекладі необхідно зважати на характерні риси такої комунікації в мові перекладу, оскільки інституціональні тексти зазвичай характеризуються певними правилами створення і оформлення, тобто «загальним дискурсом» [13:32].

Найбільш дискусійним в теорії дискурсу залишається питання про взаємовідносини понять «дискурс» та усної/письмової форм мовлення. Найбільш популярний підхід - отожднення дискурсу з усним мовленням. Але існує і розуміння дискурсу як зв'язного тексту, яке пропонує його співвіднесеність лише з письмовою формою мови. Розмаїття поглядів на цю проблему потребує окремого коментаря.

Визначаючи спортивний дискурс як мовлення, що транслює значення, які визначають спортивну діяльність, ми, разом з В. В. Богдановим та М. Л. Макаровим, спираємось на більш абстрактне трактування поняття «дискурс» «як родової категорії по відношенню до понять мовлення, текст, діалог» [12:90]. Поняття «дискурс» і «текст» іноді невиправдано розмежовують за формою мовної діяльності (усна або писемна). Але звертаємо увагу, що, такий підхід не є доцільним оскільки, комунікативна подія може бути як писемною, так і усною, тому що дискурс це - «текст + ситуація». Дискурс, згідно з М. Л. Макаровим - це «все, що промовляють та пишуть, інакше кажучи, мовленнєва діяльність, що є "одночасно і мовним матеріалом", в будь-якій інтерпретації - звуковій або графічній» [12:90]. Таким чином, дискурс може бути втіленим як в усній, так і в письмовій формах, що дозволяє уточнити дефініцію: Спортивний дискурс - це мовлення (в усній та писемній формі), яке транслює значення, що визначають спортивну діяльність.

Дискурс можливо розуміти подвійно: як процес (акт творення висловлювання; породження мовлення «тут та зараз») та як результат - сукупність мовленнєвих творів, що зафіксовані на письмі або в пам'яті. Когнітивною основою спортивного дискурсу виступає концептосфера «Спорт» та сукупність текстів як результат такої діяльності.

Вид мовленнєвої діяльності визначає специфіку висловлювання: «синтаксичні засоби та комунікативні можливості мовлення», принципи організації повідомлення залежать від того» в якій "фактурі" - усній або писемній - здійснюється мовлення» [4:59]. Як бачимо з наведених даних, лексичні, синтаксичні та комунікативні особливості висловлювання залежать від форми, стилю та жанру конкретного тексту

Так «при усному дискурсі породження та розуміння тексту відбувається синхронно, на відміну від письмового, оскільки швидкість письма нижче швидкості усного мовлення більш ніж у десять раз. У результаті при усному дискурсі мовлення породжується квантами - так званими «інтонаційними одиницями», які відділені один від одного паузами, мають відносно завершений інтонаційний контур і, звичайно, співпадають з простими предикаціями. При письмовому дискурсі відбувається інтеграція предикацій в складні речення та інші синтаксичні конструкції» [10: 17].

Показовим також є той факт, що обидві форми дискурсу відрізняються наявністю або відсутністю часового та просторового контакту між комунікантами. «При письмовому дискурсі такого контакту зазвичай не існує. В результаті при усному дискурсі адресат та мовець залучаються до ситуації» [10: 17]. Крім того, як визначає М. Я. Димарський, усний дискурс не може накопичувати інформацію, «дискурс не є носієм інформації» [7:42]. Це пов'язано з тим, що він нездатний відтворюватися.

Спортивний дискурс реалізується в письмовій формі в різноманітних жанрах «друкованої» журналістики, а його усна форма реалізується, насамперед, в прямих теле- й радіокоментарях. Спортивні новини на радіо, та телебаченні представляють собою озвучування заздалегідь створеного письмового тексту, який лише імітує усне мовлення; він «не втрачає своєї приналежності до письмового різновиду мовлення, а представляє її «усну

форму» [17:39]. Таким чином, концепти та ситуаційні моделі, активуючись у свідомості мовця, обумовлюють характерні мовленнєві особливості спортивних текстів. [20: 663]».

Суттєвим для виділення є також той факт, що дискурси вважають природними мовленнєвими феноменами, які утворюються стихійно та безперервно змінюються, тому недоречно було б очікувати однозначності та повторюваності їхніх властивостей. Все ж таки, коли йдеться про «фахове» використання дискурсу спорту, має передувати певний підготовчий етап.

К. В. Снятков наголошує, що типи дискурсів співвідносяться саме з соціокультурними сферами діяльності людини, а не з «соціальними формаціями», маючи на увазі, що останнє поняття може позначати об'єднання «фахівців», які діють у межах будь-якого соціального інституту; в такому разі можна сплутати дискурс з фаховою мовою. Розрізняючи фахову мову та дискурс, М. Ейткен констатує, що фаховий дискурс є «просто дискурсом, який відбувається в комунікативному контексті і застосовує спеціальне знання, а фахова мова – це справа формальної реалізації» [1:96]. Дослідник пояснює це тим, що фахове знання може застосовуватися для комунікації без використання фахової термінології або інших лінгвістичних засобів [1:96]. Таким чином, спостереження доводять, що соціокультурні сфери відбиваються в свідомості всіх носіїв мови (не лише фахівців) у вигляді систем концептів, що фіксують типові дії представників того чи іншого соціального інституту. Насамперед, це твердження актуально для концептосфери «спорт», оскільки вона є дуже відкритою.

Як ми вже виявили, актуалізація в свідомості мовця концептосфери «спорт» є головним дискурсоутворюючим чинником дискурсу спорту та визначає ключові особливості текстів, що до нього відносяться, адже «мовці експліцитно або підсвідомо "висловлюють" свої ідеології за допомогою мови та комунікації» [5:57].

Перш ніж виявити типові способи мовленнєвої репрезентації спортивних концептів, визначимо сутність концепту як явища. Концепти - одиниці концептосфери; кожна така одиниця являє собою «квант» знання про певний «фрагмент» світу. Спортивні концепти фіксують значення, що покладені в основу спорту. Таке розуміння передбачає дослідження «від розумових структур - до тексту», оскільки, на думку З. Д. Попової, жоден концепт не реалізується в мовленні цілком [16:96-97], тобто завжди залишається інформація між рядків. Відповідно, можемо зробити висновок, що основним методом «виявлення» спортивних концептів може бути інтроспективне спостереження.

На думку І. Новікової, сутність спорту полягає в протиставленні «Своїх» і «Інших» та в тому, що виникає групова поляризація під час змагань. Суперництво «Своїх» і «Інших» розділяє вболівальників на два табори, кожен з яких бажає перемогти «за допомогою» свого спортсмену, оскільки «спорт є специфічною психологічною репрезентацією нації» [14:21]. «Людині властиво співвідносити себе із певною спільністю: професійною національною, расовою, мовною, віковою, гендерною тощо; це своєрідний спосіб самоідентифікації» [3:123]. «Різні аспекти індивідуальної поведінки обумовлені приналежністю людини до соціальної групи, яка сьогодні виступає як осередок комунікативних відносин» [12:57].

О. А. Панкратова вважає, що спорт характеризують такі концепти, як «змагання», «гра», «воля», «характер», «сила», «фізична досконалість» «здоров'я», «досягнення», «красота», «герой», «відвага», «подвиг», «боротьба» [15:14]; причому, саме «змагання» та «гра» виявляються, на її думку, «протоконцептами» у спортивній комунікації.

«Свої - інші», «змагання» та «гра» - концепти, що складають в ядро концептосфери «спорт»: саме ці значення є універсальними для спортивної діяльності. До периферійної зони потрапляють: «воля», «характер», «сила», «здоров'я», «досягнення», «красота», «герой», «відвага», «подвиг». Можна розширити даний перелік периферійних концептів за рахунок концептів: «мужність», «азарт», «видовище», «завзятість», «витримка», «активність» - оскільки вони є важливими складовими спортивної діяльності.

Включення концепту «видовище» до елементів концептосфери «спорт», пояснюється значним розважальним потенціалом спорту. Спортивні події сьогодні - яскраві шоу, результат яких невідомий заздалегідь; це чесна боротьба супротивників, порівняння їхніх сил та мужності. На думку Е. Франке, «у медійному суспільстві, в якому часто неможливо

відрізнити реальність від вигадки, в якому фіктивне подається як реальне, виникає особлива потреба торкнутися справжньої реальності» [19]. Важливо зазначити також, що одиниці концептосфери «спорт» взаємодіють одна з одною та взаємозалежні.

На даному етапі дослідної роботи ми окреслили лише найбільш важливі особливості концептосфери «спорт». Щодо мовленнєвої репрезентації концептів спорту, ми вважаємо що «...на певному етапі пізнання дійсності система мислення та система мови розглядаються як два коди, що взаємно доповнюють один одного» [2: 60]. Когнітивні категорії можуть отримувати мовний «вигляд» за допомогою різних мовних засобів на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях.

Не претендуючи на однозначність та повноту дослідження, ми зробили спробу аналізу специфіки спортивного дискурсу та його ментальної основи, виявили основні концепти, що складають концептосферу «спорт», окреслили відносини між фаховою мовою та дискурсом. Наступним за невідкладністю завданням є розгляд проблеми перекладності дискурсу.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Aitken Martin Generic assumptions in utterance interpretation: the case of indirect instructions *Hermes, Journal of Linguistics* no. 28 - 2002
2. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. - М.: Academia, 2002. - 394 с.
3. Владимирова Ю. И. Речевое поведение как ключ к пониманию различий культур и поиск путей достижения межкультурного взаимопонимания // Слово. Словарь. Словесность: материалы научной конференции. - СПб: Изд-во «САГА», 2004. - С. 122-125.
4. Гиндин С. И. Речевые действия и речевые произведения // Логический анализ языка: Язык речевых действий. - М.: Наука, 1994. - С. 59-63.
5. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. - М.: Прогресс, 1989. - 312 с.
6. Дугин Е. Я. Создание смыслов в электронную эру: Методология и техника новых знаний и образов в массовой коммуникации и PR. - М., 2005. - 296 с.
7. Дымарский М. Я. Проблемы текстообразования и художественный текст. - СПб: Издательство Санкт-Петербургского ун-та, 2003
8. Зализняк А. Языковая картина мира / Анна Зализняк / - URL: <http://www.krugosvet.ru/articles/77/1007724/1007724>.
9. Карасик В. И. Языковая личность как индикатор культуры // Проблемы лингвокультурологии и теории дискурса: сб. науч. тр. - Волгоград: Перемена, 2003. - С. 5-15
10. Кибрик А. А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе: Дискуссия в виде научного доклада, представленная к защите на соискание ученой степени доктора филологических наук, 2003 - С. 4-39.
11. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты. - М.: РАН. ИНИОН, 2000. - 232с.
12. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. - М.: ИТДГК, 2003. - 280 с.
13. Макеєв К.С. Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів: автореф. дис. канд. філол. наук: (10.02.16) / Київ. нац. ун-т. - К., 2010. - 19 с.
14. Новикова Т. Б. Методы и приемы изучения лингвокультурных концептов // Проблемы лингвокультурологии и теории дискурса: сб. науч. тр. / под ред. В. И. Карасика, Н. А. Красовского- Волгоград: Перемена, 2003. - С- 19-24
15. Панкратова О. А. Лингвосемантические характеристики спортивного дискурса: Дис. канд. филол. наук; 10.02.19. - Волгоград, 2005. - 223 с.
16. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике. - Воронеж: Истоки, 2001. - 192 с.
17. Снятков К. В. Коммуникативно-прагматические характеристики телевизионного спортивного дискурса: Автореф. дис. канд. филол. наук. - Вологда, 2008.
18. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс, Факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века: сб. статей / под ред. О. С. Степанова. - М.: Рос. гос. гу манит, ун-т, 1995. - С. 35-73.
19. Франке Э. Современный спорт-религия тысячелетий? // Отечественные записки. - 2006 - № 6. [Электронный ресурс] // URL: <http://www.siranoz.ru/Wnumid=33&article=1369>.
20. Чепкина Э. В. Языковедческие функциональные методы: дискурсивный анализ // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной, - М: Флинта: Наука, 2003. - С. 661-664.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тамара Іщенко – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: термінологія, фахові мови, проблеми перекладу.

СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МЕТАФОРИ У СОЦІАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ

Олена КЛИМЕНКО (Львів, Україна)

У статті обґрунтовується підхід до розгляду соціальної реклами як єдності вербальних і невербальних знаків, які утворюють метафоричну означувальну множину. Аналізується відношення субстанції вираження, десигната та інтерпретанти реклами і стверджується, що у рекламі як

семіотичному втіленні певного жанрового простору метафора з арсеналу риторичних засобів переходить на вищий рівень категоризації – стає певною „жанровою моделлю” реклами.

Ключові слова: соціальна реклама, метафора, знак, означувальна множина, субстанція вираження, десигнат, інтерпретант.

Public service advertising is treated as a specific unity of verbal and non-verbal signs which create a signifying ensemble. The relation between substance of expression, designatum and interpretant is considered as the basis for the claim that metaphors in advertisement create a higher level of categorization and acquire the status of “genre model”.

Key words: public service advertising, metaphor, sign, signifying ensemble, substance of expression, designatum, interpretant.

Рекламний дискурс нерідко характеризується відхиленнями у комунікативній структурі, бо висуває на перший план фігуру адресата, який повинен декодувати повідомлення через розпізнавання „знакового ансамблю” реклами, який відображає певний предмет (явище) об’єктивної реальності. До ефективних засобів впливу на споживача реклами відноситься, в першу чергу, така „деформація” дискурсивного простору, коли зв’язок між предметами і явищами (денотативний простір тексту реклами) розкривається шляхом використання вторинного означування, яке забезпечує асоціативний зв’язок з реальною ситуацією. У такому випадку весь дискурсивний простір тексту є метафоричним, а реклама може розглядатися як „повідомлення, в якому об’єкт описується чи виражається на мові іншого об’єкту” [7: 19].

Об’єктом цього дослідження є метафора в українській соціальній рекламі (УСР). Матеріалом дослідження слугували 140 зразків друкованої УСР, отриманої з інтернет-джерел. Метафору у цій статті будемо розглядати як риторичний засіб, який полягає у вживанні вербального/невербального **знака/знаків**, який позначає деякий клас предметів, явищ, дій або ознак, для номінації іншого об’єкта, який схожий на нього в якомусь відношенні. Взавши за основу визначення соціальної реклами як *повторюваної функціональної єдності знаків у повторюваній комунікативній ситуації породженій бажанням економічного або регулятивного інституту привернути увагу громадян до гострих соціальних питань* [4: 57], можна стверджувати, що такий складний знак як реклама може використовувати засоби виразності, які будуть інтерпретуватись адресатом „на мові інших об’єктів”. Метафоричний перенос при описі соціальних проблем увиразнює їх і привертає увагу споживачів реклами. Як експресивний засіб метафора надає інформацію дуже компактно і тим самим сприяє її кращому запам’ятовуванню.

Метою цього дослідження є показати, що для аналізу метафор в УСР може бути успішно застосований семіотичний підхід. Ф. Ж. Греймас та Ж. Курте виділяють три значення терміна семіотика: 1) певним чином маніфестована величина, яку прагнуть пізнати, 2) об’єкт пізнання, яким він постає в ході і в результаті опису, 3) сукупність засобів, що роблять можливим його пізнання. До того ж вони зазначають, що визначення семіотики як “системи знаків” не відповідає першому значенню і повинно бути замінене менш “навантаженим” поняттям означувальної множини, про яку можна передбачити, що вона має певну організацію, певну автономну внутрішню будову. Кожну означувальну множину з того моменту, коли вона стає об’єктом аналізу, можна назвати семіотичним об’єктом: таке визначення є попереднім, оскільки дійсне лише в межах певного проекту опису і передбачає тим самим певну метасеміотику. Поняття означувальної множини і семіотичного об’єкта не збігаються за обсягом (не є коекстенсивними), бо результати дослідження інколи показують, що лише частина означувальної множини покривається побудованою семіотикою або що, навпаки, вона пояснює більше величин ніж початково вважалися такими, які утворюють означувальну множину [3: 530]. Якщо розглядати УСР як означувальну множину, яка є об’єктом нашого аналізу, то вона може вважатися семіотичним об’єктом. Побудована семіотика такої соціальної реклами, яка містить метафору, пояснює більше об’єктів, ніж ті, які утворюють означувальну множину. Сприйняття цих додаткових об’єктів забезпечується у процесі інтерпретації реклами. Створення реклами має свідомий характер у тому сенсі, що її адресант для передачі апріорного комунікативного смислу (термін Ф.Бацевича [2: 18]) свідомо і цілеспрямовано застосовує риторичні фігури (тропи), а адресат – знайомий з типовою моделлю мовленнєвого жанру і здатний до звичного сприйняття саме цього комунікативного смислу адресатом [2: 20], тобто „настроєний” на сприйняття тропів.

Юрій Лотман підкреслює, що у сучасній неориторичі неодноразово робилися спроби уточнити значення тропів у відповідності до лінгвосеміотичних ідей, зокрема ідей Романа Якобсона. Останній розглядає метафору як заміщення поняття на осі парадигматики, заміщенням *in absentia* і встановленням смислового зв'язку за подібністю, а метонімія розташовується на синтаксичній осі *in praesentia* і встановлює зв'язок за суміжністю [5:50]. У неориторичі прийняте таке семіотичне визначення тропа: семантична транспозиція від знака *in praesentia* до знака *in absentia*. Соціальна реклама як „знаковий ансамбль” (знак *in praesentia*) має дві основні характеристики: інакомовність і експресивність. Реклама становить єдність знаків, яка містить конкретний образ, за яким стоять абстрактні явища, цінності, принципи. Інакомовність як невід'ємний атрибут реклами ускладнює її інтерпретацію.

Розглядаючи рекламу як знак можна говорити про аналіз трьох різних типів інформації, яку вона містить: 1) інформація про відношення до субстанції вираження; 2) інформація про відношення знака до позначуваного; 3) інформація про відношення знака до інших знаків у висловлюванні [1: 130]. Ці три типи інформації співвідносяться з тлумаченням семіозу у Ч. Морріса, який, опираючись на античну традицію, розглядає у ньому три (або чотири) фактори: те, що виступає як знак; те, на що вказує знак; вплив, через який відповідна річ стає для інтерпретатора знаком. Четвертим фактором Ч. Морріс вважає інтерпретатора [6: 47]. Певним чином ці типи інформації (фактори семіозу) співвідносяться з запропонованим підходом до дослідження знакової природи реклами (Рис.1).

Рис. 1. Підхід до тлумачення реклами як метафоричної означувальної множини

Розглянемо, наприклад, серію соціальних реклам „Ти небезпечно озброєний” (Рис. 2).

Рис.2. Серія соціальних реклам „Ти небезпечно озброєний” [8].

Ця реклама заохочує українських громадян берегти природні ресурси. Її основною метою є привернути увагу людей до проблем забруднення довкілля, спонукати замислитись про негативні наслідки, до яких може призвести їх нерациональне використання. Кожна з реклами цієї серії є метафорична і містить вербальні та невербальні знаки. Десигнати невербальних знаків – вихлипна труба машини, незакритий кран, купа сміття, не вимкнена лампа – інтерпретуються як зброя. Відбувається заміщення понять на осі парадигматики, яке забезпечується поєднанням з вербальним кодом: *Ти небезпечно озброєний. Шкідливі викиди вбивають 3 млн людей на рік. Ти небезпечно озброєний. Незакритий кран знищує 11 тон води за рік. Ти небезпечно озброєний. Забруднення довкілля щодня вбиває 8000 людей. Ти небезпечно озброєний. Невимкнений прилад. Глобальне потепління. 40 000 смертей на рік.* Вербальні знаки *небезпечно озброєний, вбивати, знищувати, смерть* можна інтерпретувати як метафору смертельної загрози. Поєднання вербальних і невербальних компонентів має місце на синтаксичній осі і встановлює зв'язок за суміжністю. Цей зв'язок можна вважати метонімічним.

Рис.3. Соціальна реклама „Не псуй обличчя” [9].

У іншому прикладі (Рис.3) соціальна реклама проти вандалізму включає невербальні знаки: розмальоване обличчя на тлі розмальованого будинку. Вербальний компонент реклами (*Не псуй обличчя!*), десигнатом якого є заклик зберігати природну красу обличчя людини, у поєднанні з невербальним (зображення зіпсованого „обличчя” міста – розмальованого будинку) інтерпретується адресатом як заклик до збереження зовнішнього вигляду будинків. Десигнати невербальних знаків – обличчя міста, обличчя дівчини та вербальний знак *Не псуй обличчя!* поєднуються на синтаксичній осі і встановлюють зв'язок за суміжністю. Інтерпретація цієї реклами забезпечує зв'язок десигната реклами і „субстанції in absentia” – образу, за яким стоять абстрактні явища, цінності, принципи.

Правильна інтерпретація реклами адресатом забезпечує розпізнавання інтенції адресата як потенційного вмісту реклами. Ф.Бацевич наголошує, інтерпретанта „несе в собі потужний антропний суб’єктивний потенціал, що є основою прагматики” [2: 71]. Зважаючи на цей потенціал, можемо стверджувати, що семіотичний підхід до дослідження реклами забезпечує також виявлення таких її особливостей як інформативність (знак може спонукати інтерпретатора діяти певним чином (у наших прикладах: берегти довкілля, берегти красу міста) та оцінність (знак спонукає інтерпретатора до певних оцінок об’єкта (у наших прикладах: людина чинить зло, забруднюючи довкілля, руйнуючи красу міста). У рекламі як семіотичному втіленні певного жанрового простору метафора з арсеналу риторичних засобів переходить на вищий рівень категоризації. Вона стає не просто оператором „риторики висловлювання”, а певною „жанровою моделлю” реклами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрейчук Н.І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія/ Н.І.Андрейчук. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 280с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Греймас А.-Ж. Семіотика. Объяснительный словарь теории языка / А.-Ж. Греймас, Ж. Курте // Семіотика / [сост., вступ. ст. и общ. ред. Ю. С. Степанова]. – М. : Радуга, 1983. – С. 485–550.
4. Клименко О.О. Соціальна реклама як особливий жанр рекламного дискурсу / О.О.Клименко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія „Філологічні науки. Мовознавство”. Випуск 5.2011.– Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. – С. 55–59.
5. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров / Ю.Лотман. – Москва : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

6. Моррис У. Ч. Основания теории знаков / У. Ч. Моррис // Семиотика : антология / сост. Ю. С. Степанов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 45–97
7. Тарасевич Т. М. Особенности функционирования экономической терминологии в современном рекламном дискурсе : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Тарасевич Тамара Михайловна. – Кемерово, 2007. – 25 с.
8. <http://sez.hiblogger.net/247709.html>
9. http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?asotsialna_reklama&objectId=1128950

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Клименко – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Національного університету „Львівська політехніка”.
 Наукові інтереси: реклама, лінгвосоіотика, дискурсологія.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФЕМІНІСТИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Олег КОМОВ (Донецьк, Україна)

У статті розглядаються особливості розвитку феміністичної лінгвістики. Подається огляд історії гендерної лінгвістики, аналіз розвитку зарубіжної та вітчизняної феміністичної лінгвістики. Розглядаються лексичні, фонетичні, граматичні особливості мовлення жінок та чоловіків.

Ключові слова: феміністична лінгвістика, гендер, фемінізм.

The features of development of feministichnoy linguist are examined in the article. The review of history of gender linguistics, analysis of development of foreign and domestic feministichnoy linguistics, is given. The lexical, phonetic, grammatical features of broadcasting of women and men are examined.

Key words: feministichna linguistics, gender, feminism.

Статева диференціація відноситься до універсального явища, яке досліджують усі науки про людину. Зіставлення людей за статевими ознаками має місце у сфері людської свідомості і культури. У лінгвістиці так званий тендерний аспект (вивчення впливу статі на ту чи іншу область життя людини) почав розвиватися разом із феміністичним рухом у 1960-1970 роках у США та Німеччині. Феміністичний рух має значний вплив на сучасні гендерні дослідження. Феміністична лінгвістика піддає критиці мову за її орієнтованість на не на людину взагалі, а на чоловіка. У мові жінки піддаються дискримінації за статевою ознакою. Вивчення особливості розвитку феміністичної лінгвістики, з'ясування відображення у мові стереотипів, які пов'язані зі статтю, обумовило **актуальність** дослідження. **Метою** цієї статті є аналіз основних особливостей розвитку зарубіжної та вітчизняної феміністичної лінгвістики.

Існує кілька взаємозалежних напрямків дослідження гендера за допомогою аналізу структур мови:

- соціолінгвістика, яка вивчає функціонування мови в групах людей за ознакою професії, статі, віку, міського чи сільського способу життя тощо. Саме соціолінгвістам належить заслуга виявлення ймовірного, а не постійного характеру розбіжностей у чоловічій і жіночій мові;
- психолінгвістика, що досліджує специфіку чоловічих і жіночих асоціацій, гендерно специфічний розвиток мовної здатності людини, дитяча мова. Останнім часом психолінгвістика стикається з нейролінгвістикою;
- ідентифікаційна діагностика, що вивчає письмові й усні тексти анонімного автора з метою визначення параметрів особистості, у тому числі й статі;
- лінгвокультурологічні і міжкультурні дослідження, що виявляють культурну специфіку гендера, загальне й особливе в його конструюванні в залежності від мови і культури даного суспільства, що дозволяє встановити ступінь андроцентризму різних мов і культур;
- феміністська критика мови (феміністична лінгвістика);
- дослідження маскулітності, які є найбільш новою лінією досліджень;
- вивчення мовної практики представників сексуальних меншостей. [11].

Названі напрямки не змінювали один одного, а „виростали» один з іншого, і в даний час продовжують співіснувати, у ряді випадків конкурувати.

З позиції гендерного підходу необхідно досліджувати значно більшу кількість феноменів мови, ніж лише ті його одиниці, у значення яких входить компонент статі. У той же час, власне екзистенціальні характеристики людини, зокрема, її стать, інтерпретуються

суспільством у залежності від того, як усвідомлюються ним поняття мужність (маскуліність) і жіночність (фемінінність). Тому для вивчення гендера інтерес представляють і ті одиниці лексикона, де відбита природна сутність *sexus*, тому що її сприйняття носіями мови є значною мірою соціально зумовлене й відповідає моделям мужності чи жіночності, у яких належність до біологічної статі складає лише первинний субстрат. „Гендерний профіль” індивіда може не збігатися з його природною статтю, наприклад, у трансвеститів. Усе це робить правомірним вивчення зафіксованих у мові відбитків та уявлень про мужність і жіночність і пов'язаних з ними моделей поведінки індивідів.

Лексичні переваги та деякі інші особливості уживання мови в залежності від статі того, хто говорить, мають умовну назву чоловічої і жіночої мови. Статева диференціація мови стала відома з XVII століття, коли були відкриті нові туземні племена, у яких спостерігалися досить значні розбіжності в мові в залежності від статі мовця. Спочатку в науковому описі обговорювалися так звані „жіночі мови”. Частіше розбіжності виявляються в лексиці, але можуть поширюватися і на інші явища. Так наприклад, східні мови розрізняються набором модально-експресивних часток, формами ввічливості тощо. У європейських мовах також зазначаються деякі розбіжності у вживанні мови, однак вони не носять загального характеру, а виявляються у вигляді тенденцій. Спочатку мовні розбіжності пояснювалися природою жінок і чоловіків, тобто вважалися постійними факторами. У 60-ті роки XX століття з розвитком соціолінгвістики був установлений імовірний характер розбіжностей.

У період активної феміністської критики мови, в 70-ті — на початку 80-х років XX століття, лінгвісти наполягали на існуванні інтенціоналізму, тобто усвідомленої підтримки чоловіками своєї переваги за допомогою мовної поведінки: довжини мовних відрізків, частоти перебивань, говоріння одночасно зі співрозмовником, контролю за тематикою спілкування та ін. При цьому не враховувалася висока значимість соціальних структур: шкіл, церков, армій тощо, що приймають на себе підтримку чоловічої переваги і звільняють індивіда від необхідності постійно відтворювати його у всіх ситуаціях.

Наведені факти говорять про те, що між чоловічою і жіночою мовою, як письмовою, так і усною, існують певні розбіжності, що дозволяють говорити про цілу систему факторів, що впливають на ці розбіжності чи зумовлюють їх.

Дослідження, у фокусі яких знаходиться гендер – соціокультурний конструкт, пов'язаний з приписуванням індивідові певних якостей і норм поведінки на основі його біологічної статі, – відносно нова галузь гуманітарного знання [8].

Гендерологічний напрямок був започаткований у зарубіжній лінгвістиці, а саме, у британській (М. Адлер Р. Макаулей С. Ромейн), та американській лінгвістиці (Д. Камерон, Р. Лакофф). Ю. П. Мельник зазначає: „У зарубіжній лінгвістиці сформувався гендерологічний напрямок, що вивчає, з одного боку, зафіксовані в мові стереотипи фемініності й маскуліності, а також гендерні асиметрії, а з іншого особливості мовної поведінки чоловіків і жінок” [10].

Сучасні дослідники відзначають, що „якщо мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках і виявлена у формах мовної діяльності (текстах, дискурсах) мовна свідомість, то гендерні ознаки – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічої й жіночої свідомості, що виявляють особливості номінативної й комунікативної діяльності чоловіків і жінок, обумовлені статевою особливістю мовної діяльності й мовної поведінки” [11, 8].

Гендерна проблема активно досліджується у російському мовознавстві. Це праці О. І. Горошко, А. В. Кириліної, Л. С. Шмольської, Л. В. Сажині, Т. І. Єрофєєвої, О. А. Земської, М. В. Китайгородської.

Протягом останнього десятиріччя проблема гендера активно досліджується у вітчизняному мовознавстві. Наприклад, гендерному аналізу у лінгвістиці та дослідженню гендерно маркованої лексики в англійському дискурсі присвячені роботи Н. Д. Борисенко, Я. В. Пузиренко, Н. В. Миронової, Г. І. Емірсуїнової, Л. О. Ставицької.

На початку 70-х років XX століття гендерні дослідження у мовознавстві отримали великий імпульс завдяки появі феміністичної лінгвістики. Саме слово „feminisme” (від латинського *femina* - жінка) придумав французький теоретик соціалізму Шарль Фур'є на

початку XIX століття. Він писав про „феміністку”, „нову жінку”, яка змінить суспільне життя і в той же час сама зміниться в суспільстві, заснованому на асоціації і взаємності. Фур’є був переконаний, що розширення прав жінок - це головне джерело соціального прогресу. Винайдений термін уживався ним самим же французькою мовою. Використання слова „фемінізм” для опису ідеології рівноправ’я жінок в суспільстві відомо, згідно з англо-американськими істориками, з 1894 р. На початок XX ст. термін „фемінізм” використовується борцями за жіночі права не лише в США, Великобританії та інших країнах Західної Європи, але також в менш промислово розвинених країнах, таких як Росія, Японія, Індія, Єгипет, Туреччина, Аргентина.

Першою працею феміністичної лінгвістики стала робота Р. Лакофф „Мова та місце жінки” [14]. Р. Лакофф була однією з перших вчених, яка розпізнала потужний вплив соціалізації на мовленнєву поведінку. До специфіки феміністичної лінгвістики можна віднести її полемічний характер, розробку власної лінгвістичної методології, а також спробу усунення мовного сексизму.

Феміністський дискурс приділяє чималу увагу проблемам співвідношення мови та суспільства, мови та влади, мови та статі, статі та влади – ці засади разом з розвитком етнолінгвістики та символічної антропології призводять до виникнення „феміністської лінгвістики” (*feminist language critique*), основним завданням якої є вивчення особливостей вербалізації концепту „жіноче” у різних мовах (переважно германських) та дослідження гендерних особливостей вербальної поведінки особистості.

Розвиток феміністської лінгвістики призводить до усвідомлення необхідності перетворення андроцентричної, патріархатної, маскулінізованої англійської мови (в першу чергу її лексичної системи) на „інклюзивну” мову, що й здійснювалося на двох рівнях – державного мовного планування та формування феміністського дискурсу [8].

Феміністська лінгвістика, широко представлена в західному мовознавстві, а в вітчизняному практично не розвинута, має два головних напрямки. Перший стосується дослідження мови з метою з’ясування асиметрій в системі мови, спрямованих проти жінок, які отримали назву мовного сексизму. Ідеться про патріархатні стереотипи, зафіксовані в мові, що нав’язують всім її носіям певну картину світу, в якій жінкам відводиться другорядна роль та приписуються негативні якості. У межах цього напрямку досліджується, які саме образи жінок фіксуються в мові, в яких семантичних полях представлена жінка, та які конотації пов’язані з цим представленням. [7].

Другим напрямком феміністичної лінгвістики стало дослідження особливостей комунікації в одностатевих та змішаних групах. Ці дослідження характеризуються широким обсягом: аналізуються найрізноманітніші аспекти ведення аргументованих діалогів - телевізійні ток-шоу, діалоги лікарів та пацієнтів, мовленнєве спілкування в родині і так далі. В основі таких досліджень лежить уявлення про те, що на базі патріархатних стереотипів, зафіксованих в мові, розвиваються різні стратегії мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок [14].

У мові існують фонетичні, лексичні, морфологічні і синтаксичні відмінності, засновані на приналежності статі мовця. Це дозволяє стверджувати наявність специфічності мови чоловіків і жінок в єдиному етнічному середовищі. Ще в архаїчному суспільстві існували відмінності в мові чоловіків і жінок. А в індійських племенах Південної Америки чоловіки і жінки взагалі говорили різними мовами. Чоловіки вимовляють одні звуки, жінки в тих же словах - інші. У лексиці також були певні обмеження. Щодо відмінностей у мові чоловіків та жінок, треба відмітити такі особливості:

1. Лексичні

По-перше, жінки частіше за чоловіків використовують назви різноманітних кольорів та їх відтінків. У той час, як жінки знають такі назви кольорів, як *бежевий, аквамариний, персиковий, гірчичний або ліловий*, в активному словнику чоловіків такі назви відсутні. По-друге, існують відмінності у використанні лайливих слів. Зазвичай чоловіки використовують брутальні лайливі слова, які вказують на їх владні позиції в реальному світі. Жінки, навпаки, пом’якшують лайливі слова та використовують їх лише у випадку нервового збудження. Інша відмінність може бути проілюстрована на прикладі використання чоловіками та

жінками прикметників. У чоловічому лексиконі превалюють такі нейтральні прикметники: *чудовий, гарний, добрий*, та достатньо рідко спостерігаються такі притаманні жінкам прикметники, як *чарівний* або *неймовірний, божественний, феєричний*. Цікавою особливістю жіночої мови є використання питання типу „*Чи не так?*” Такі питання є проміжною ланкою між стверджувальним реченням та загальним питанням, на яке відповідають або „*так*” або „*ні*”. Жінки можуть, наприклад, сказати: „*Сьогодні спекотно, чи не так?*” Людина стверджує, коли впевнена в чомусь, або запитує, коли відчуває, що чогось не знає та шукає відповіді. При використанні питань „*Чи не так?*” жінка хоче показати, що вона не впевнена в тому, про що говорить та потребує підтвердження. У мовленні жінок частіше використовуються слова зі зменшувально-пестливими суфіксами, які надають слову відповідне семантичне забарвлення, наприклад: *червоненький, солоденький, невеличка, садочок, травичка, синочок* тощо.

Не можна однак точно стверджувати, що лексичне маркування гендеру є жорсткою нормою. У мові чоловіків і жінок значно більше схожого, чим різного. Тому поважно досліджувати варіації приватних проявів соціально диференційованої мови (слів, синтаксичних стосунків, вимови, інтонації) в конкретному контексті. Було з'ясовано, що жінки на відміну від чоловіків уникають таких тем в розмові, як гроші, політика, бізнес, і вважають за краще обговорювати сім'ю, домашнє господарство, чоловіків.

2. Фонетичні

На фонетичному рівні було виявлено, що чоловічий голосовий діапазон нижчий за жіночий, а інтонації - менш варіативні. Жіноче мовлення більш емоційне, інтонаційно насичене. Темп мовлення у них швидший, тому і здається, що жінки говорять більше за чоловіків. Жінки дотримуються властивого місцевій нормі варіанту вимови, тоді як чоловіки ближче до нестандартних або вернакулярних вимовних норм. Наприклад, у мові чоловіків частіше вживається звук [p], коли кінчик язика піднімається до твердого піднебіння. Інакше кажучи, людина „картавить”. У мовленні жінок шиплячі приголосні перед [i] частіше вимовляються м'якше, ніж у чоловіків: [к^руч 'і] - [к^ручи], [н^ч 'і] - [н^чи], [каш 'і] - [каши].

3. Граматичні

На граматичному рівні учені відзначають ряд особливостей у мові жінок і чоловіків. О. Есперсен в своїй роботі вказує, що чоловіки використовують в мові гіпотаксис, а жінки – паратаксис [15]. Мова чоловіків розглядається більш директивною, інформативною, і, відповідно, йому властиві наказовий спосіб і рекомендаційні форми. Чоловіки частіше вживають складні синтаксичні конструкції, наприклад, - складнопідрядні речення. Чоловіки частіше використовують підрядний, а не сурядний зв'язок. Рідше зустрічаються окличні і питальні речення. Рідше використовуються неповні речення й еліптичні конструкції, речення з незавершеною думкою. Наприклад, на питання „Якою мовою ви розмовляєте удома?” жінка відповіла так: „*Дома... Чоловік у мене з Росії, але просе розмовляти на українській*”. Чоловік на це питання відповів так: „*Говорю на російській, так як російська рідна, а на роботі говорю на українській*”. У мові жінки частіше вживаються вставні або вставлені конструкції. Здається, що вона хоче висловити якомога більше інформації в одному реченні, наприклад: „*І, відповідно, там говорили усі українською, українські ж школи, і даже інститут сільськогосподарський на українській мові*”. «*Оце приходитьсѧ доказувать, а це важко, що співати треба Україно!*» „*Потім приходе її чоловік, а він грек, зразу сказав, що робить треба*”. Зворотний порядок слів менш властивий чоловічій письмовій мові [3]. Чоловічій письмовій мові, у порівнянні її з жіночою, властиві такі особливості: речення за своєю довжиною в середньому коротші жіночих; велика кількість граматичних помилок.

Якщо брати до уваги морфологічні особливості мовлення жінок і чоловіків, то слід зазначити, що дієслів у мові чоловіків набагато менше, але чоловіки частіше використовують дієслова недоконаного виду в активному стані. Статистично значимими для чоловічої писемної мови стали співвідношення вживань „іменників до дієслів” (на користь іменників) і „прислівників до прикметників” (прикметники зустрічаються частіше прислівників) (Е. І. Горошко [2]).

У мовленні жінок спостерігається менш висока частота використання іменників і прикметників. Жінки менше, ніж чоловіки, вживають якісні та присвійні прикметники,

причому якісні прикметники у мовленні жінок вживаються в основному не у звичайному ступені, а в порівняльному чи найвищому. Наприклад: „*Я могла виконувати саму важку роботу*”. Крім цього, чоловіки значно частіше використовують прикметники й іменники жіночого роду, тобто існує явна орієнтація на використання слів, „протилежних” за родом, наприклад: „*У мене жінка завідувачка магазину*”.

Наведені факти говорять про те, що між чоловічою і жіночою мовою, як письмовою, так і усною, існують певні розбіжності, що дозволяють говорити про цілу систему факторів, що впливають на ці розбіжності чи зумовлюють їх.

Проведене дослідження виникнення феміністичної лінгвістики дозволило поглибити уявлення про ступінь, напрямки, механізми та результати впливу жіночого руху на особливості мовлення „жінки” і „чоловіка”. Феміністична лінгвістика широко представлена у західному мовознавстві, тому актуальним залишається вивчення особливості мови „жінки” та „чоловіка” у вітчизняній лінгвістиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисенко Н.Д. Гендерний аналіз у лінгвістиці. – Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2000. – 260 с.
2. Горошко Е. И. Особенности мужского и женского вербального поведения (психолінгвістический аналіз): Дис. канд. філол. наук. – М., 1996. – 180 с.
3. Горошко Е. И. Особенности мужского и женского стиля письма // Гендерный фактор в языке и коммуникации. – Иваново, 1999. – С.28-41.
4. Ерофеева Е. В. Фонетические особенности речи мужчин и женщин / Е. В. Ерофеева // Матер. XXVIII межвуз. науч.-метод. конф. препод. и аспирантов. – СПб., 1999. – Вып. 10. Секция фонетики.
5. Ерофеева Т. И. Языковая единица в гендерном рассмотрении. Постійна адреса статті в Інтернет: <http://www.lib.csu.ru/vch/110/007.pdf>.
6. Земская Е. А. Особенности мужской и женской речи / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993.
7. Кирилина А. В. Гендер: Лингвистические аспекты. М.: Институт социологии РАН, 1999. - 189 с.
8. Кирилина А., Томская М. Лингвистические гендерные исследования. <http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23>.
9. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови. Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Г. І. Емірсуїнова; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2003. — 19 с.
10. Мельник Ю. П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 45. Філологічні науки. – С. 110 – 113. Постійна адреса статті в Інтернет: www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VZhDU/2009.../23_45.pdf.
11. Миронова Н. В. Київський національний лінгвістичний університет Гендер у лінгвістиці. Чоловіча і жіноча мова. Постійна адреса роботи в Інтернет: www.bdpu.org/scientific_published/akt_probl_sl_filol.../48.doc/
12. Пузыренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) // Наукові записки НАУКМА. – К., 2001. – Т. 18. – С. 36-42.
13. Сажина Л. В. Гендерные и сексокультурные практики : коммуникативно-диалогический аспект [Текст] : моногр. / Л. В. Сажина ; Л. В. Сажина. – Ростов н/Д : ИПО ПИ ЮФУ, 2007. – 160 с. – ISBN 978-5-8480-0645-2
14. Language and Women's Place // Language in Society. 1973. - № 2. P. 45 – 79.
15. Jespersen Otto. Language: its Nature, Development and Origin. -London: Allen & Unwin, 1922.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олег Комов – викладач предметної комісії соціально-гуманітарних дисциплін КВНЗ «Донецький педагогічний коледж». *Наукові інтереси:* гендерна лінгвістика, комп'ютерний дискурс, дискурсологія.

ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІТЬ У СИТУАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

Михайло КОТОВ (Харків, Україна)

У статті розглядаються особливості взаємодії вербальних та невербальних комунікативних компонентів у контексті міжкультурної комунікації. Увага приділяється визначенню характерних особливостей такої взаємодії у залежності від стадії набуття дискурсивною особистістю полікультурної компетенції.

Ключові слова: дискурсивна особистість, полікультуралізм, міжкультурна комунікація, полікультурна компетенція, етноцентризм, етнорелятивізм, невербальні компоненти комунікації.

The article deals with the peculiarities of interaction of verbal and non-verbal communicative components within the framework of cross-cultural communication. The emphasis is put on the determination of the nature of such interaction depending on the stage of the acquisition of polycultural competence by the discursive personality.

Key words: discursive personality, polyculturalism, cross-cultural communication, polycultural competence, ethnocentrism, ethno-relativism, non-verbal communicative components.

Відхід від структуралістської парадигми наприкінці минулого століття позначив повернення інтересу до людини, відкрив шлях новій антропоцентричній парадигмі у науці.

Лінгвістика не лишилась осторонь такого повороту. Відтак перехід до нової парадигми позначився відновленням інтересу до поняття “мовна особистість” та подальшою еволюцією форм та значень даного терміну.

У той же час через фрагментарність, релятивізм, злиття публічного та приватного, втрату власної ідентичності [14], чому сприяють глобалізаційні процеси, які, за словами А. Гідденса, характеризуються швидкими та тіснішими зв'язками між людьми по всьому світу [12], на перший план виходять питання, пов'язані із феноменом міжкультурної комунікації: взаємодія мов, культур, особистостей.

Отже, **актуальність** нашого дослідження визначається тим, що роль та характер взаємодії семіотичних кодів, різних за природою і походженням у контексті розвитку особистості, набуття особистістю полікультурної компетенції у ситуації міжкультурної комунікації потребують детального розгляду та всебічного висвітлення.

Мета дослідження полягає у тому, щоб визначити та описати етапи розвитку дискурсивної особистості в контексті міжкультурної комунікації, дослідити характерні особливості взаємодії різних за походженням та природою семіотичних кодів, виявити закономірності такої взаємодії у контексті міжкультурної комунікації.

Об'єктом дослідження є комунікативна поведінка дискурсивної особистості у ситуації міжкультурного діалогу.

Предметом дослідження є визначення особливостей комунікативної поведінки особистості на вербальному та невербальному рівнях у ситуації міжкультурного діалогу.

За твердженням Ю.М. Караулова, мовна особистість є особистістю, що виражена в мові й через мову, особистістю, реконструйованою в своїх основних рисах, базуючись на мовних засобах [4: 38]. Необхідно відзначити, що “мовна особистість — не “біографія”, а динаміка й процес, не статика й суверенітет, а постійне становлення. Мовна особистість формується, виховується, виправляється, навчається, себто еволюціонує” [6: 67]. Однак, у зв'язку з тим, що функціонування інтелекту людини знаково опосередковане, а знаковість не обмежується її вербальною іпостасю, і суб'єктом дискурсії завжди виступає особистість, що працює з декількома кодами чи “мовами”, і, відповідно, інтерпретантами [1], залучення невербальних складових до кола лінгво-комунікативних досліджень вимагає розширення поняття мовної особистості.

Функціональним для дослідження комунікативних механізмів вважається введення поняття дискурсивної особистості [9]. Цей термін відкриває можливість для холістичного підходу в описі дискурсивних практик: в нього закладені семіотичні евристичні множинності “мов”, використання різних наборів “мов” у конкретних проявах семіозису, кодових переходах між ними [1]. Дискурсивна особистість представляє собою комуніканта, що діє в континуальному комунікативному просторі і який здатен поряд із мовним кодом використовувати й тлумачити інші семіотичні коди в залежності від типу дискурсивних відношень, в які він виявляється втягненим у процесі спілкування [8]. Невербальний код постає чи не найзначнішим у цьому плані, бо частка невербальних сигналів у міжособистісному спілкуванні становить 60% – 80% [2: 59].

Процес міжкультурної комунікації розуміємо як “процес спілкування (вербального і невербального) між комунікантами, які є носіями різних культур та мов, точніше, як сукупність специфічних процесів взаємодії людей, що належать до різних культур і мов” [10: 841], як “міжособистісну взаємодію представників різних груп, які відрізняються один від одного знаннями і мовними формами символічної поведінки, що є характерними для всіх членів кожної з цих груп” [13: 66]. У той же час під “міжкультурними відносинами” розуміють усі відносини, учасники яких не тільки використовують власну систему кодування, норми, установки й форми поведінки, прийняті у рідній культурі, але зіштовхуються з інакшими кодами, нормами, установками й побутовою поведінкою” [15: 37].

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо за доцільне вести мову про полікультурну дискурсивну особистість, як таку, що формує чи вже має сформовану полікультурну компетенцію, себто володіє можливістю ефективно реалізувати себе в діалозі представників двох чи більше культур, при цьому послуговуючись різними семіотичними кодами

(вербальним, невербальним та ін.), у своєму розвитку базується на принципах багаторівневості та стадіальності.

За М. Беннетом та Д. Хопесом [11: 179-186], початок процесу розвитку особистісного досвіду співпадає із станом етноцентризму. У класичній трактовці під етноцентризмом розуміється психологічна установка сприймати і оцінювати інші культури та поведінку їх представників через призму своєї культури. Найчастіше етноцентризм передбачає, що власна культура перевершує інші культури, і в цьому випадку вона розцінюється як єдина правильна, що перевершує всі інші, які, таким чином, недооцінюються. Все, що відхиляється від норм, звичаїв, системи цінностей, звичок, типів поведінки власної культури, вважається низькопробним і класифікується як неповноцінне по відношенню до свого. Власна культура ставиться в центр світу і розглядає себе як міру всіх речей. Етноцентризм означає, що цінності інших культур розглядаються і оцінюються з точки зору своєї власної культури [3]. Іншими словами, етноцентризм передбачає орієнтування на “своє” та ігнорування “чужого”. У нашому дослідженні під “своїм” розуміємо англійську культуру, які знаходяться в опозиції до “чужого” – неанглійських культур.

На стадії етноцентризму поєднання різних культурних кодів (культурний код розуміємо як “метарівень”, до якого ми відносимо як вербальний, так і невербальний коди, що мають спільне культурне походження) якщо і відбувається, то носить виключно оказіональний характер. Комуникант може як взагалі не володіти мовою, послуговуючись універсальними невербальними компонентами комунікації, тоді доцільно вести мову про взаємодію між вербальними та невербальними компонентами комунікації як таку, що відбувається на макрорівні, коли, власне, невербального коду вистачає для реалізації потреб спілкування [9]. Або ж його знання обмежені лише окремими словами, стандартними словосполученнями, простими формульними фразами. До універсальних невербальних компонентів комунікації у рамках нашого дослідження ми відносимо посмішку, універсальний жест та погляд.

Змістова структура посмішки складається із двох значень – константного та актуального (змінного). Константне значення пов'язане із фізіологічною здатністю людини демонструвати свої емоції. Константне значення субстантиву “посмішка” співвідноситься із волевільним предикатом *Я хочу*, що реалізує акціональну Я-установку суб'єкта, що визначає прагматичну значущість того, що відбувається, відповідно до потреб мовця. До актуального ж значення відносять самопрезентацію, демонстрацію ставлення до співрозмовника, презентацію соціальної ролі [7]. У контексті міжкультурної комунікації вважаємо за доцільне доповнити доповнити ряд актуальних значень таким: посмішка як сигнал нерозуміння, але в той же час сигнал можливої готовності до кооперації:

1) *BOND AND KERIM*

BOND: Tell our host his hospitality overwhelms me.

BOND, KERIM AND VAVRA (Kerim turns to Vavra and speaks in Romany).

BOND AND KERIM (Bond grins at Kerim as Kerim grins off at Vavra.): Thank you!

VAVRA (O.S.): Thank you! (Bond and Kerim laugh) (3).

2) *“Oh! No...no!” The young woman rushed over. Her accent was American. “These four must be carried separately. On another cart, please”. The small Thai porters smiled at her. It was obvious they didn't understand. “Yes...yes,” one of them finally said, nodding. “You see...” the slim beauty pointed to the cases in question. “These go...there!” She indicated another porter walking by with an empty cart. “And, please, hurry. Bring them to the Philippine Airline counter...Philippine Airlines,” she repeated. “You understand?” (5).*

В обох прикладах продемонстровано, що один з учасників комунікації не розуміє англійської. У першому випадку дієслово *to grin*, що вживається на позначення посмішки та має значення “широко посміхатися”, представляє собою невербальний комунікативний компонент, який поєднується із формульною фразою *thank you*. У другому значення *посмішка* вербалізується через дієслово *to smile*. І саме завдяки посмішці складається враження, що співрозмовник не розуміє англійської, що веде, у свою чергу, до подальшої інтенсифікації застосування невербальних комунікативних компонентів. В обох випадках ми можемо відзначити, що маємо справу з актуальним значенням демонстрації відношення чи

презентації соціальної ролі, але в той же час таке значення модифікується саме незнанням мови, а мета комунікації досягається завдяки універсальності невербальної складової.

Наступним пунктом виступають універсальні жести. На підготовку жесту людина витрачає набагато менше часу та когнітивних зусиль, аніж на підготовку вербального повідомлення. Більше того, жест можна використовувати, коли вербальна взаємодія виявляється неможливою [5: 114]. Таким чином, удавання до жестів під час міжкультурної комунікації, коли особистість тільки починає формувати полікультурну компетенцію, репрезентує намагання, по-перше, знизити психологічне напруження, а по-друге, досягти мети комунікації у силу, у нашому випадку, універсальності. Важливим є той факт, що здебільшого в якості універсальних жестів використовують символічні жести, жести-ілюстратори та експресивні жести:

3) *The Basque wagged a forefinger at him and handed the bottle back, slapping in the cork with the palm of his hand. He shoved the wine-bag up. "Arriba! Arriba!" he said. "Lift it up." Bill raised the wine-skin and let the stream of wine spurt out and into his mouth, his head tipped back* (1).

У даному прикладі відзначаємо поєднання жеста-символа та жеста-ілюстратора, які вербалізуються відповідно словосполученням *to wag a forefinger* (для жеста-символа) та наступним *slapping in the cork* й *shoved the wine-bag up*, що доповнюється іспанським *Arriba!*, підтверджуючи тезу про тісний зв'язок жестів-ілюстраторів з мовою.

4) *A GYPSY GIRL steps toward them speaking in Romany and gesturing forward.*

KERIM: We are bidden to table. I hope you're good at eating with your fingers. (Bond and Kerim follow the Gypsy girl across the encampment) (3).

На вище зазначеному прикладі можемо переконаватися, що між жестами-символами та мовою немає зв'язку, вони здатні функціонувати автономно, а маючи універсальний характер, здатні без слів доносити необхідну інформацію до співрозмовника.

5) *VAVRA (O.S.)(He calls to them in Romany.)Vavra approaches speaking fondly. When he reaches them he pats Bond's shoulder.*

KERIM: Vavra thanks you for saving his life. You are now his son.

BOND (to Vavra): Oh, thank you. (to Kerim) I'd like to ask him a favour. Could he stop the girl fight? Kerim speaks to Vavra in Romany. Vavra replies with a laugh, pats Bond's shoulder again and exits.

KERIM (to Bond): He says your heart is too soft to be a real Gypsy. But he'll let you decide the matter (3).

Приклад демонструє функціонування експресивного жесту, жесту-контакту, через який мовець може виявляти власні емоції. Отже, виявляючи своє дружнє ставлення виключно невербально, циган за походженням плескає по плечу англійця (*pats Bond's shoulder*), дякуючи йому за врятоване життя. Хоч повністю наміри розкриваються лише при перекладі, навіть без інтерпретації вербальної складової дружній характер комунікації є очевидним.

У свою чергу, активація погляду позначає подвійну комунікативну дію. З одного боку, це свідчить про відкритість каналу, з іншого – про зацікавленість [5: 72]. у контексті міжкультурної комунікації, коли полікультурна дискурсивна особистість знаходиться на стадії етноцентризму, роль погляду може носити специфічний характер, а саме – індикація нерозуміння, але в той же час – сигналізація про можливу налаштованість на кооперацію. У першому випадку, випадку нерозуміння, вербалізоване значення погляду за допомогою лексем *to look, a look* модифікується, наприклад, прикметником *blank* чи прислівником *blankly*. У другому (нерозуміння і налаштованість на кооперацію) – можлива характеристика дії прислівниками *inquiringly, questioningly*; чи у випадку із субстантивом – відповідними прикметниками:

6) *Mike ...was drunk. Romero looked at me inquiringly. "Drunk," I said. "Borracho! Muy borracho!"* (1).

Важливо відзначити, що погляд у цій ситуації також носить виключно універсальний характер.

На зміну етапу етноцентризму приходить етнорелятивізм, коли особистість усвідомлено сприймає чужу культуру, але при цьому почуває себе комфортно. На цій стадії формується

інофонна картина світу, особистість цілком усвідомлює розбіжності між культурами, здатна варіювати свою поведінку в залежності від культурної специфіки ситуації, а на завершальному етапі може “перемикати” своє сприйняття і поведінку між декількома культурами, відчуваючи себе в залежності від обставин представником тієї чи іншої культури. При цьому в залежності від ступеня розвитку, взаємодія культурних кодів відбувається за принципом “гібриду” – поєднання двох кодів, що мають різне культурне походження:

7) *“Thank you,” I said politely, for rudeness is a sign of minimum culture. “No problema. No problema.” He waved his fist about as if to show how generous he was. “Food for eat in transit. All vill be add to your living expense.” Living expense? I didn’t need any more nasty surprises. I studied his back, the creaky stretched-at-the-seams jacket, the ragged pony-tail, the thick yellowish neck, the flecks of dandruff on the fake-leather collar. I was starting to feel queasy again. “What is this, expense?” “Expense. Expense. Foods. Transports. Accommodations.” He took both hands off the steering wheel and waved them in the air. “Life in vest is too much expensive, little flower. Who you think vill be pay for all such luxury?” Although his English was appalling, those words came rolling out like a prepared speech. “You think this vill be providing all for free?” (2).*

8) *“Here you are!” Yola’s voice had a scolding edge. She looked me up and down, and winked in a vulgar way. “You hev secret lower.” She said it in English, for the benefit of the Chinese girls. “Good-looking man looking for you.” “Not so good-looking.” I wrinkled my nose (2).*

У прикладах 7 та 8 спілкування відбувається між двома вихідцями зі Східної Європи, полікультурна компетенція яких значно відрізняється за своєю якісною складовою: хоч обидва комуніканти, подолавши стадію етноцентризму, успішно перейшли до стадії етнорелятивізму, рівень знання англійської мови одного з них не досить високий (наприклад, англійський іменник “problem” модифікується на форму, схожу на російську “проблема” – приклад 7); специфічна помилка у вимові звуку [w], замість якого промовляється [v] – приклади 7 та 8, що зумовлює вдавання до невербальних комунікативних компонентів.

Іншим принципом, що характерний для поєднання різних культурних кодів на стадії етнорелятивізму, є принцип “перемикання” – вибору відповідного коду в залежності від ситуації спілкування:

9) *He steps out of the shadows opening his palms in a gesture of appeasement. “Lady...” She swings round to face him. “And who are you?” she barks. Really, her voice is not as he had imagined it either. “Lady...” Suddenly his English deserts him. So stepping forward he does something he has seen older men do in Ukraine, but has never done before in his life, something that would normally make him cringe with embarrassment to think of; but now it just seems the right thing to do. He takes her hand, lifts it to his lips and kisses it. The effect is instantaneous. The Angliska rosa grabs him in both her arms, and kisses him ferociously on the mouth (2).*

Приклад 9 показує, як невербальний компонент комунікації *opening his palms in a gesture of appeasement*, що поєднується із звертанням до англійки, призводить до неочікуваної реакції “she barks”. Через недостатнє знання англійської та зніяковіння, українець вимушений звернутися до невербального компоненту, що носить універсальний характер, але є більш інтенсифікованим, ніж попередній: *He takes her hand, lifts it to his lips and kisses it*, завдяки чому йому вдається досягти бажаного результату.

10) *“Mrs. Fane?” She spoke in English with a good deal of accent, but with a correct pronunciation, and she gave the shadow of a bow. “It is a great pleasure to me to make the acquaintance of the wife of our good and brave doctor.” Kitty felt that the Superior’s eyes held her in a long and unembarrassed look of appraisal. It was so frank that it was not uncivil; you felt that here was a woman whose business it was to form an opinion of others and to whom it never occurred that subterfuge was necessary. With a dignified affability she motioned to her visitors to take chairs and herself sat down. Sister St. Joseph, smiling still but silent, stood at the side but a little behind the Superior. “I know you English like tea,” said the Mother Supcrior, “and I have ordered some. But I must make my excuses if it is served in the Chinese fashion. I know that Mr. Waddington prefers whisky, but that I am afraid I cannot offer him.” She smiled and there was a hint of malice in her grave eyes. “Oh, come on, ma mere, you speak as if I were a confirmed drunkard.” “I wish you could say that you never drink, Mr. Waddington.” “I can at all events say*

that I never drink except to excess.” The mother superior laughed and translated into French for Sister St. Joseph the flippant remark. She looked at him with lingering, friendly eyes (4: 131-132).

Француженка за походженням демонструє виключно сформовану полікультурну компетенцію: володіє як своєю рідною французькою, так і англійською, грамотно застосовує невербальні компоненти комунікації, вдало поєднуючи їх із вербальною складовою, спілкуючись англійською. З огляду на статус комунікантів, спілкування носить хоч і не офіційний, але витриманий характер. У цей контекст якнайкраще вписуються ті невербальні компоненти, до яких вдається персонаж настоятельки храму, француженки за походженням, зважаючи на спілкування із англійцями, а саме: вітання, що супроводжується ледь помітним кивком голови (*gave the shadow of a bow*), погляд, що характеризується зваженістю, відкритістю, прямою, з якого зрозуміло, що людина намагається сформувати думку відносно свого співрозмовника, представника іншої культури (*long and unembarrassed look of appraisal, frank not uncivil look*), запрошення сісти, що виражене виключно невербально (*motioned to her visitors to take chairs*), обізнаність із нормами ввічливості та відповідно вдале застосування проксемічного невербального компонента (*and herself sat down*). Жінка виявляється обізнаною щодо традиції своїх гостей, подаючи це навмисно у стереотипізованому вигляді, в якості жарту, підкріплюючи вербальну складову невербальним компонентом (*she smiled and there was a hint of malice in her grave eyes*). У той же час, коли виникає необхідність перекласти жарт на французьку, робить це без будь-яких труднощів.

Таким чином, на першому етапі розвитку, який, приймаючи за основу принципи взаємодії культурних кодів, визначається як ентоцентричний, через орієнтацію, у першу чергу, на “своє”, провідну роль відіграють універсальні невербальні компоненти комунікації, завдяки яким удається досягнути мети комунікації. На наступному етапі – етапі етнорелятивізму, коли полікультурна дискурсивна особистість послуговується різними культурними кодами, кодова взаємодія здійснюється за принципом “гібриду” або, коли завершується оволодіння культурними кодами, – за принципом “перемикання”.

Перспективним видається дослідження функціонування полікультурної дискурсивної особистості в ситуаціях міжкультурної взаємодії, зосереджуючи увагу на взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації, на місці, функціях та природі стереотипу в контексті міжкультурної взаємодії, на причинах перемикання кодів (поведінка представників діаспори, нав'язування певної комунікативної поведінки, мода на мову, елітарність і т.д.).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баранов А.Г. Семиотические разновидности дискурсии / Анатолий Григорьевич Баранов. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tverlingua.by.ru/archive/002/02_4_02.htm.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. – М.: Юнити-Дана, 2002. – 352 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М.: Наука, 1987. – 262 с.
5. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак / Мауро Коццолино. – Х.: Изд-во “Гуманитарный Центр”, 2009. – 246 с.
6. Мамонтова Н.А. Вторичная языковая личность в онтогенезе: уровни лингвокультурологического описания : на материале начального этапа обучения английскому языку русскоязычных учащихся : дис. канд. филол. наук : 10.02.19 / Н.А. Мамонтова. – Москва, 2010. – 210 с.
7. Салмина Л.М. Улыбка как знак в национальной коммуникативной культуре / Л.М. Салмина. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ksu.ru/fil/kn7/index.php?sod=30>
8. Солощук Л.В. Дискурсивная личность в поликодовом коммуникативном пространстве / Солощук Л.В. // Коммуникация в поликодовом пространстве: языковые, культурологические и дидактические аспекты: тезисы докладов международной научно-практической конференции. – СПб.: Изд-во политехн. университета, 2011. – С. 200-202.
9. Солощук Л.В. Принцип ідентифікаційної взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації в англомовному діалогічному дискурсі / Солощук Л.В. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2005. – С.282-286.
10. Халеева И.И. Межкультурная коммуникация // Эффективная коммуникация: история, теория, практика: Словарь-справочник / И.И. Халеева, В.П. Нерознак. – М.: Олимп, 2005. – 960 с.
11. Bennet M.J. A Developmental Approach to Training for Intercultural Sensitivity / M.J. Bennet // International Journal of Intercultural relations, Vol. 10, 1986. – P. 179-196.
12. Giddens A. Modernity and Self-Identity / A. Giddens. – Cambridge: Polity Press, 1991. – 256 p.
13. Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikation / A. Knapp-Potthoff // Zeitschrift für Fremdsprachenforschung. – 1990. – №1 – S. 62-93.
14. Laclau E. New Reflections on the Revolution of our Time / E. Laclau. – London: Verso, 1990. – 263 p.
15. Maletzke G.: Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen / G. Maletzke. –

Opladen: Westdt. Verl., 1996. – 230 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Hemingway E. And the Sun Also Rises / E. Hemingway. – СПб.: Антологія, КАРО, 2006. – 288 с.
2. Lewycka M. Two Caravans / M. Lewycka. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.e-reading.org.ua/book.php?book=143198>
3. Maibaum R. From Russia with Love [Електронний ресурс] / R. Maibaum. – Режим доступу: www.universalexports.net/scripts/frwl.pdf
4. Maugham W. The Painted Veil / W. Maugham. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.englishtips.org>
5. Rich M. Virginia Clay / M. Rich. – London: Sphere Books Ltd, 1983. – 317 p.
5. Rich M. Virginia Clay / M. Rich. – London: Sphere Books Ltd, 1983. – 317 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Михайло Котов – аспірант кафедри англійської філології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.
Наукові інтереси: міжкультурна комунікація, лінгвоперсонологія, невербальна комунікація.

ЛІНГВІСТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОМПОНЕНТ „АБ’ЄКЦІЯ” У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗВ’ЯЗНОСТІ (ЗА ДОПОМОГОЮ СИТУАТИВНОЇ СИНОНІМІЇ ЛЕКСЕМ ТА ЕКСПРЕСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ОДНОГО КОГНІТИВНОГО ПОЛЯ)

Лідія КРОТЕНКО (Київ, Україна)

Тема статті присвячена одному із аспектів реалізації категорії зв’язності у постмодерністському дискурсі на основі ситуативної синонімії лексем та експресивних конструкцій одного когнітивного поля у поєднанні із лінгвістико-філософським компонентом. Ілюстративним матеріалом для статті слугують художні твори українського та американського письменників-постмодерністів.

Ключові слова: категорія зв’язності, Постмодерністський дискурс, синонімія, Аб’єкція, об’єкт, Символічне, Реальне.

The article is dedicated to the aspect of coherence category in Postmodernistic discourse. This aspect is based on situational synonymy of linguistic constructions and linguistic and philosophical component “ab-jection”. Novels of Ukrainian and American Postmodernistic writers are the illustrative material.

Key words: coherence category, Postmodernistic discourse, synonymy, Ab-jection, object, a Symbolic one, a Real one.

Сучасний дискурс не може не відображати нестабільність середовища, що оточує людину. Довколишній простір включає в себе не тільки природу та науку, а й таку важливу ланку людського існування як взаємовідносини. Така нестабільність сучасного життя в інформаційному суспільстві, де відбувається загострення протиріч у спілкуванні [6], інколи не дає змогу встигнути думкою за плином формування того чи іншого образу. Людина інформаційного суспільства звикла до необмеженого шквалу інформації, несподіваних поєднань її та почала видавати власну інформацію подібно телебаченню: несподівано та швидко. Як вдало зазначає літературний критик С. Воложин [1]: «Нормально, когда сразу не можешь признать, мол, ясно, что хотел сказать художник. Увы, нормально в этом не признаваться». Саме формування неочікуваного розвитку дискурсу і є предметом, що потребує дослідження, поетапного аналізу та вивчення. **Мета статті:** виявлення та аналіз одного із варіантів реалізації категорії зв’язності у постмодерністському дискурсі на прикладі порівняння окремих частин художніх творів письменників-постмодерністів.

Вивченню постмодерністського дискурсу присвятили свою роботу відомі вчені. Зокрема, варта уваги риса теоретичної позиції Юлії Крістєвої (теоретика революційного лінгвопсихоаналізу) [3]. Як зазначає Ілля Ільїн, такою була її домінуюча увага до довербальної стадії становлення “суб’єкту, що говорить”. Її концепція „аб’єкції” та „істинно-реального” являють собою етапи становлення суб’єкта, що хронологічно передують „стадії дзеркала”, а перша – навіть стадії лаканівського Уявного [3]. Про концепцію Жака Лакана йтиметься пізніше, а спочатку розглянемо детальніше саме поняття Аб’єкції. “Аб’єкція” – процес відпадиння, в результаті якого виникає “аб’єкт” – “об’єкт, що відпав” [3] (а точніше – „відсторонився”). І. Ільїн вказує, що він не є ні суб’єктом, ні об’єктом, і являє собою першу спробу майбутнього суб’єкту усвідомити факт відділення від до-єдипівської матері із усім комплексом шокових відчуттів, пов’язаних із цією подією; при цьому стан

аб'єкції розповсюджується не тільки на дитину, але й на матір [3]. Лінгвістично можна сказати, що такі дитина і матір означають „нову думку”, що вимагає реалізації й „вихідний дискурс” відповідно.

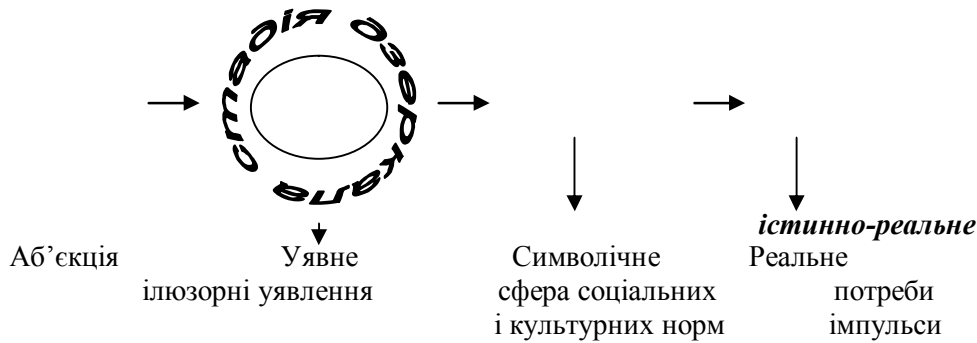
Істинно-реальне є подальшою розробкою лаканівського „реального” і характеризує ступінь психічного становлення індивіду (під час визрівання самосвідомості дитини), особливий тип дорослої ментальності людини, що не здатна за знаком побачити референт [3]. І. Ільїн бере до уваги вчення Жака Лакана та запропоновану ним структуру людської психіки, яка у Лакана виглядає як сфера складної та суперечливої взаємодії трьох складових: Уявного, Символічного та Реального. Лаканом вони трактуються і як стадіальний процес лінгвістичного становлення дитини, і як “основні виміри”, в яких людина існує незалежно від свого віку [4]. У загальному плані Уявне – комплекс ілюзорних уявлень, який людина створює сама про себе. Символічне – сфера соціальних і культурних норм та уявлень, які індивід засвоює в основному несвідомо, щоб мати можливість нормально існувати у суспільстві. Реальне – сфера біологічно породжуваних та психологічно сублімованих потреб та імпульсів [4]. За Ільїним, існує більш-менш єдина точка зору стосовно лінгвосоціальної детермінованості таких інстанцій. “Порядок Уявного” характеризує до-едипівську стадію розвитку свідомості. Тут “Я” бажає поєднатися із тим, хто сприймається як Інакший. При цьому дитина плутає інших із своїм дзеркальним відображенням. “Я”, основане на подібній плутанині, на даному етапі свого становлення звичайно не може бути цілісною особистістю, відповідно до самого характеру своєї природи воно відчуває розірваність. Лакан підкреслює, що перше бажання дитини – поєднатися із матір'ю – і знаменує прагнення бути тим, що бажає сама мати. Формування “уявного” відбувається у дитини у віці від 6 до 18 місяців – на стадії, яку Лакан назвав “стадією дзеркала”. Дитина, що раніше сприймала власне відображення як інше живе створіння, починає ототожнювати себе із ним [4]. “Стадія уявного” із її “дзеркальним Я” формується на домовному рівні до того, як “чистий суб'єкт” зустрінеться із цілісністю людського світу опосередкованого знання та досвіду. В той же час, таке “уявне Я”, “ідеал-Я” дитячої свідомості ніколи не щезає зовсім, залишаючись із людиною протягом всього її життя, і, як будь-яке уявне, приречене на оману, помилкове [4].

Початковою рушійною силою людської психіки є брак, недостача (*le manque-a-etre*), які індивід намагається компенсувати. Таке прагнення Лакан позначив терміном “потреба”. Сфера недиференційованої “потреби”, яка має бути компенсованою, але ніколи повністю не може бути такою, і є Реальне [4].

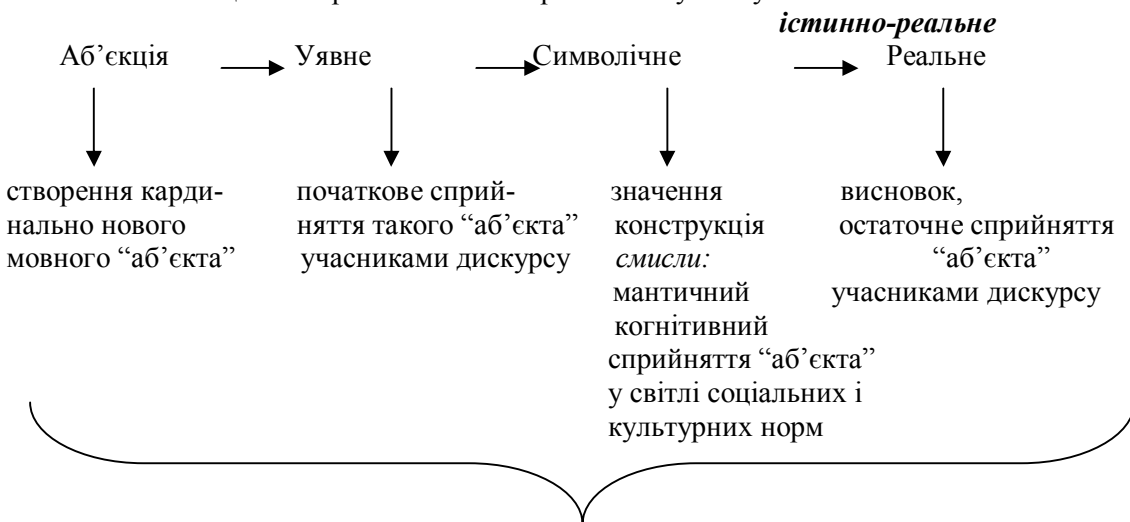
Ілля Ільїн наводить думку Дугласа Кернер: “В роботах Лакана такі лінгвістичні категорії, як символічне, уявне та суб'єкт, поєдналися разом із фрейдистськими концепціями у вражаючий та впливовий синтез лінгвістики та психоаналізу” [4]. Найбільш кардинально лаканівські інстанції були опрацьовані у роботах англійських постструктуралістів у кінці 70-х – першій половині 80-х років, коли відбулася переорієнтація наукових інтересів із Л. Альтюссера та П. Машере на М. Фуко, що пов'язана в основному з іменами К. Белсі, К. МакКейба, Т. Іглтона та Э. Істхоупа [4]. Кожній окремій сфері почали приписувати свій суб'єкт: Реальному – суб'єкт, що говорить, Уявному – суб'єкт вислову, Символічному – суб'єкт акту вислову. Таким чином, для того, щоб бути реалізованим, мовний суб'єкт має бути розщепленим, фрагментованим на свої різноманітні іпостасі. У царині Уявного мова розуміється у термінах практично однозначного відношення між словом та смислом, у той час як у царині Символічного мова може тлумачитися у термінах синтагматичних та парадигматичних ланцюгів, за допомогою яких те, що позначає робить можливим сам зміст, тобто надає словам та виразам відповідного значення [4].

У результаті, підкреслює Ілля Ільїн, люди, як суб'єкти, що розмовляють, постійно вагаються між Символічним та Уявним, постійно уявляючи, що наділяють слова, що використовують, якимось повнозначним смислом і постійно дивуються, коли бачать, що вони визначаються відносинами, що знаходяться поза їхнім контролем [4]. Таке явище можна назвати прирошенням змісту, що так чи інакше взаємодіє із усіма учасниками дискурсу. Як зазначає І. Р. Гальперін, прирошення змісту відбувається спонтанно, що виникає в результаті реалізації лексичних, синтаксичних, композиційних особливостей надфразової єдності [2, 42]. Основні принципи лаканівської теорії є одними із основних

чинників реалізації категорії зв'язності, „реалізаторами” як когезії, так і когерентності в залежності від масштабів охопленого увагою дослідника дискурсу та застосованих мовних засобів. Відповідний когнітивний ланцюг виражений автором статті у наступній схемі:

Враховуючи вищезазначену інформацію, можна зробити висновок, що якщо *Уявне* – *Символічне* – *Реальне* відображає процес лінгвістичного розвитку людини, то *Аб'єкція* – *Уявне* – *Символічне* – *Реальне* – процес розвитку дискурсу, певного образу у дискурсивному полі, де аб'єкція – початковий стан, вихідна точка, яка знаменує собою новий шлях розвитку дискурсу, шлях створення нової дискурсивної магістралі, де аб'єкт – не просто один із поточних образів нарративу, а новонароджена думка, лінгвістично нова та необмежена попереднім досвідом, хоча саме він і дав їй поштовх. Аб'єкт ніби започатковує нову лінгвістико-дискурсивну лінію, а вже від нього відштовхуються подальші одиниці дискурсу виражені тим чим іншим лінгвістичним засобом. Аб'єкція є виникненням образу, бажаного або вже існуючого, але того, що відокремлюється в результаті змін. Образ, що створюється, – взаємопов'язаний з попереднім „дискурсивним” досвідом мовця, але здатен нести конкретно новий семантико-когнітивний зміст. Функція аб'єкції, що реалізується у дискурсивному просторі за допомогою певних мовних засобів, у тому, що вона створює кардинально новий шар інформації, який у той самий час пов'язаний із попереднім змістом. Постмодерністський дискурс уможлиблює таким чином стрибок креативної свідомості мовця. Розвиток такого когнітивного ланцюга запропоновано автором статті у наступній схемі:

аб'єкт – лексема сама по собі або експресивна конструкція(ї) із залученням певної лексеми

Спіраючись на вищезазначене, розглянемо приклад реалізації категорії зв'язності. На думку автора статті ситуативна синонімія лексем одного когнітивного поля реалізує категорію зв'язності через лінгвістико-філософський компонент „аб'єкція” (складову постмодерністського дискурсу). Яскравим прикладом реалізації категорії зв'язності через компонент „аб'єкція” є частина глави *Сорок тисяч братів* із оповідання українського

письменника-постмодерніста Василя Слапчука „Клітка для неба” [5] у відповідності до попередньої схеми, де курсивом – сам художній текст:

Початкове дискурсивне семантико-когнітивне поле, виражене за допомогою лексеми „люблю”, вихідне значення якої у даному випадку – кохання

– *Я люблю тебе.*
Ще ніколи з такою легкістю не вимовляв цих слів.
І ще ніколи ці слова не були настільки правдивими.
 – *І я тебе люблю.*

Її відповідь окрилила мене.

Серафіта взяла мене за руку (у неї була скоріше дитяча, ніж жіноча звичка триматися за руку; вона ніби боялася загубитися), її великі очі кошуляти світилися ніжністю.

– *Ти мені як брат.*

“аб’єкт” – „аб’єкція”

Доповнення не сподобалося мені. Тільки інцесту мені не вистачало.

уявне

– *Ні!* – сказав я.

СИМВОЛІЧНЕ

Я ще не знав, що Серафіті не можна казати «ні».

– *Я не хочу бути твоїм братом.*

СИМВОЛІЧНЕ

Тоді я вперше відчув, як Серафіта, не відбираючи руки, віддаляється від мене. Це було нестерпно. Ніби я вдарив її ножем, і вона помирає. Ніби я помираю.

– *Ти не перший, хто мене зрікається, – її очі зволожуються. – Та все одно до цього неможливо звикнути.*

– *Вибач, – сказав я.*

Пізніше мені часто доведеться просити в Серафіті прощення.

– *Ти – єдиний мій брат.*

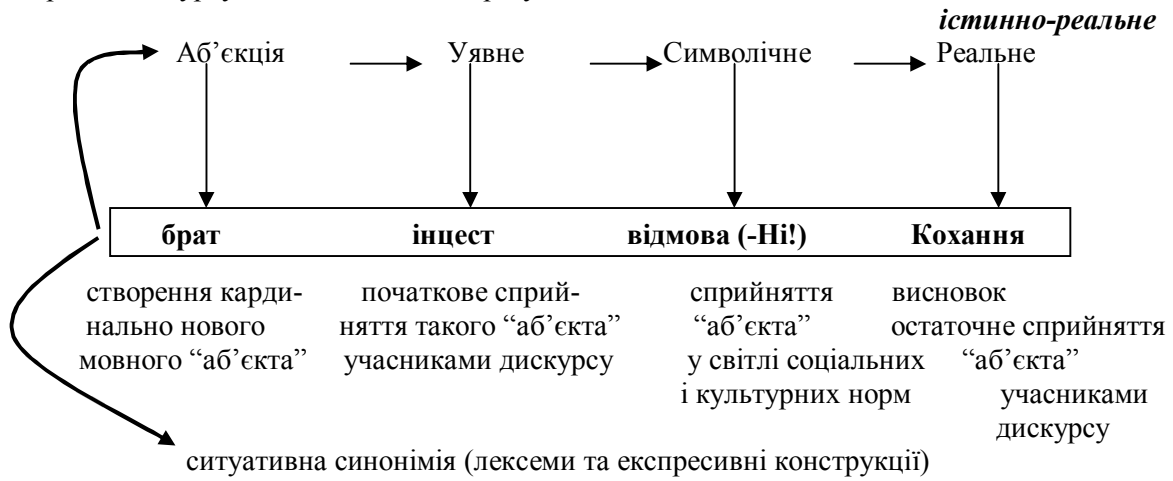
Трохи дивно було це чути, оскільки вона сама мені розповідала, що має трьох рідних братів. (.....)

реальне кохання

– *.....я відчув, що готовий бути навіть одним із сорока тисяч її братів, аби тільки це давало мені право залишатися поряд із нею. (.....)*

– *Ти і є – сорок тисяч моїх братів.*

Тепер уточнимо поняття „брат” даного дискурсу, розвиток поняття, що повторюючись та залучаючи до себе у семантико-когнітивну близькість інші лексеми та експресивні конструкції, виконує роль елемента-зв’язки у тексті, виштовхуючи на фінальну значеннєву поверхню дискурсу остаточне поняття-результат.

У даному випадку лексема «брат» в одному когнітивному полі разом із ситуативними синонімами (лексемою *інцест*, запереченням у вигляді заперечної частки (- *Ні!*) та експресивної конструкції заперечного характеру (*Я не хочу бути твоїм братом*), а також експресивною конструкцією ствердного характеру, когнітивне ядро якої має значення «кохання») виштовхує читача до фіналу-висновку, що є тотожним початку: «любов» – «кохання». Ситуативними синонімами їх можна вважати тому, що вони мають спільне семантико-когнітивне значення взаємовідносин двох закоханих.

Порівняльним прикладом для ілюстрації вищезазначеного аспекту може слугувати частина глави *День, коли прийшов кінець світу* роману американського письменника Курта Воннегута „Колиска для кішки” [7]:

*Call me **Jonah**. My parents did, or nearly did. They called me **John**.*

“аб'єкт” – „аб'єкція”

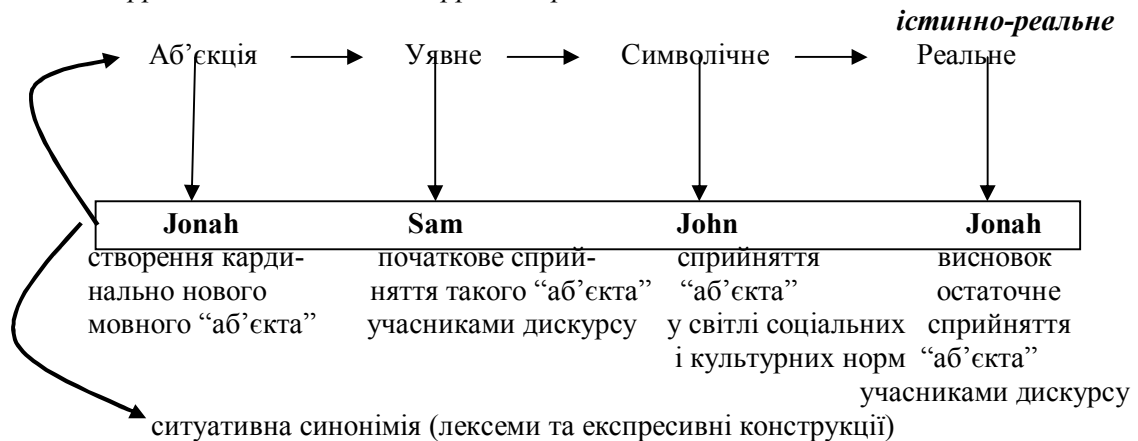
символічне

*Jonah — John — if I had been a **Sam**, I would have been a **Jonah** still — not because I have been unlucky for others, but because*

уявне

реальне

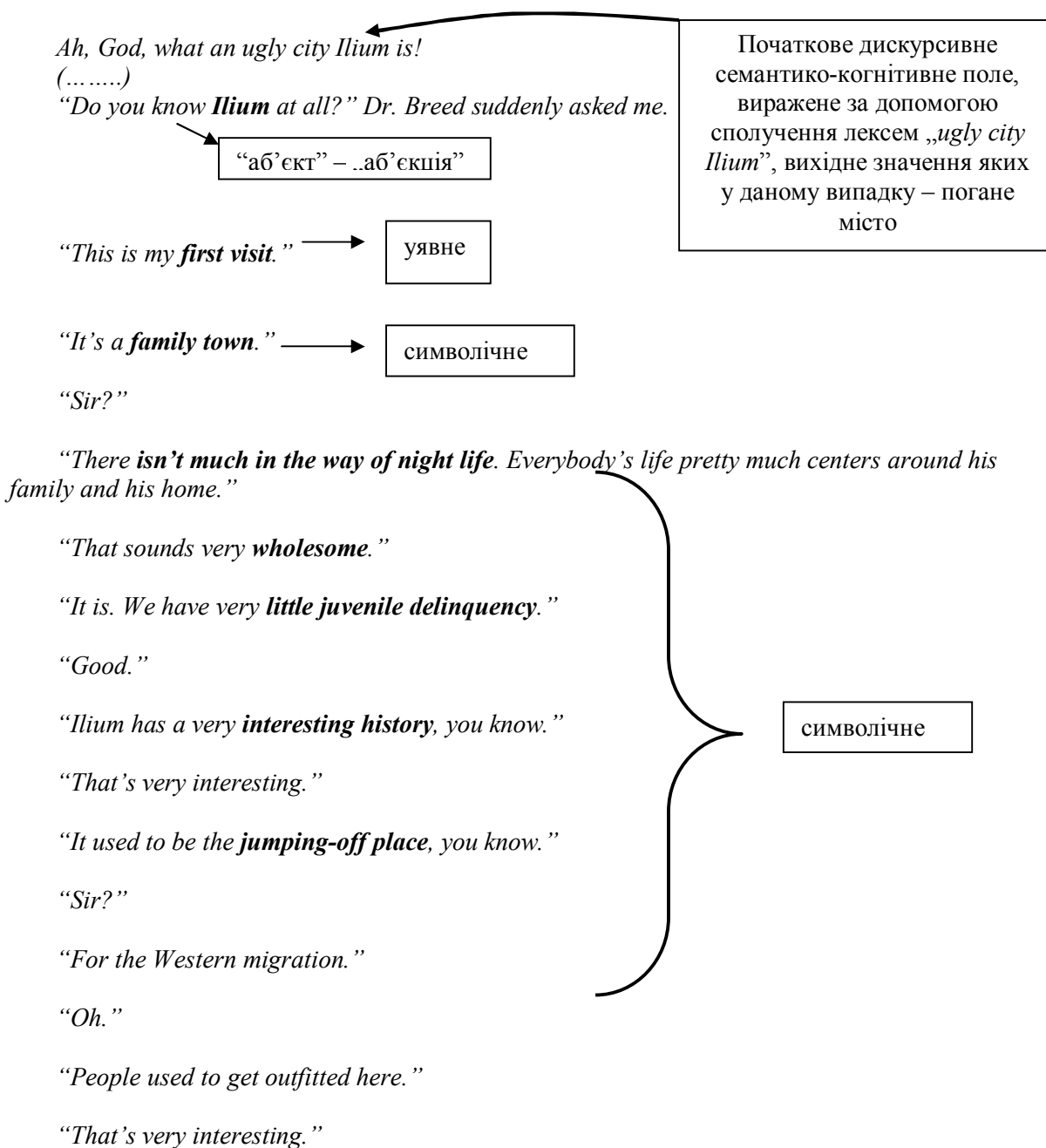
somebody or something has compelled me to be certain places at certain times, without fail. Conveyances and motives, both conventional and bizarre, have been provided. And, according to plan, at each appointed second, at each appointed place this Jonah was there.

Лексема *Jonah* (у даному випадку власна назва) є як вихідною точкою нового відокремленого на самому початку дискурсу образу, так і фінальним аспектом „аб’єктивного” ланцюга, завершальною ланкою, що об’єднує у єдине ситуативно синонімічні лексеми, що виражені у даному випадку власними назвами, різними іменами одного й того самого героя оповідання. *Jonah, Sam та John* – одна і та ж людина за різних обставин вибору її імені. У смислове поле даної ситуативної обставини дискурсу залучені такі когнітивні значення як „суспільство”, „батьки” та „власна думка”, які переплітаються та виштовхують на поверхню-фінал „власну думку” головного героя.

В обох випадках „аб’єкт” слугує зв’язкою, що починає та завершує певний дискурсивний відрізок.

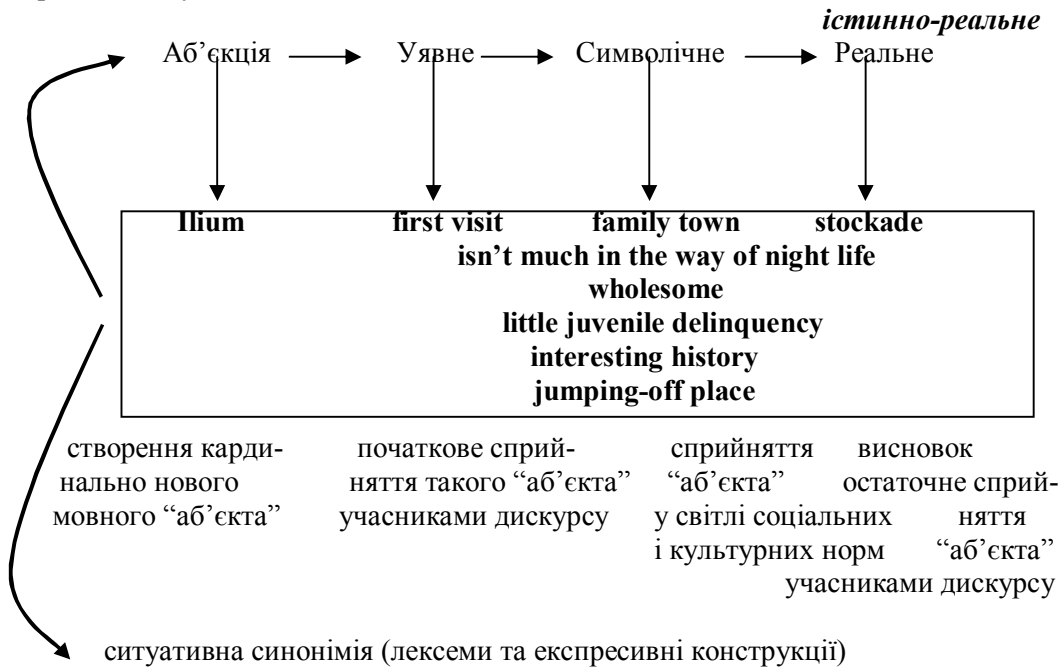
Для кращої ілюстрації теоретичного матеріалу розглянемо ще одну частину глави *Трамплін* роману американського письменника Курта Воннегута „Колиска для кішки” [7]:

“Just about where the Research Laboratory is now was the old **stockade**. That was where they held the public hangings, too, for the whole county.”

реальне

Тепер за допомогою подальшої схеми уточнимо поняття *Ліум* (місто) даного дискурсу та розвиток поняття, що також залучаючи до себе у семантико-когнітивну близькість інші лексеми та експресивні конструкції виштовхує на фінальну значеннєву поверхню дискурсивного НФС остаточне поняття-результат. НФС – над-фразова єдність. За Гальперіним І. Р., речення не є одиницею тексту, одиницею тексту є більша єдність, що поєднує ряд речень. НФС – складна структурна єдність, складається більш ніж з одного самостійного речення, має смислову цільність у контексті зв’язного мовлення і виступає як частина завершеної комунікації [2].

Лексема *Ліум* (власна назва) в одному когнітивному полі разом із ситуативними синонімами (словосполученнями *перший візит, рідне містечко, цікава історія, невисокий рівень підліткової злочинності*, лексемами *корисний, трамплін*, експресивною конструкцією заперечного характеру *у нас тут не дуже стосовно нічних розваг* когнітивне ядро яких має значення “тихе та миле містечко”) еволюціонує від значення “приємне місто” до значення “каторжна в’язниця” і виштовхує читача до фіналу-висновку, що є тотожним початку: “неприємне, погане місто” – Ліум. Ситуативними синонімами їх можна вважати тому, що вони мають спільне семантико-когнітивне значення, що пов’язане із лексемою *місто*.

Вищезазначене дослідження виявило одну із тенденцій реалізації категорії зв’язності за допомогою ситуативної синонімії лексем та конструкцій одного когнітивного поля. Виникнення у тексті кардинально нового “аб’єкта” (як результату дії свідомості у сучасних інформаційних умовах), його розвиток у дискурсі та подальше приєднання нових лінгвістичних форм на основі ситуативної синонімії і, як наслідок, фінал-висновок, виражений лексичною формою із певним когнітивним значенням, забезпечують зв’язок тексту і виступають в ролі його структури і каркасу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воложин С. Байрон, Сартр, Воннегут, Пригов, Зюскинд, Маркес и другие. Художественный смысл. ЗАНОЗЫ [Электронный ресурс] : Текст / Соломон Воложин – Режим доступа к кн. : art-otkrytie.narod.ru/bayron.htm. – Заглавие с экрана. <http://www.google.com.ua/search?hl=ru&q=related:lingvomaster.ru/files.php>.
2. Гальперин Илья Романович. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 5-е, стереотипное. (Лингвистическое наследие XX века) : Текст / И. Р. Гальперин – М. : КомКнига, 2007 – 144 с.

3. Ильин И.П. Постструктурализм, деконструктивизм, постмодернизм [Электронный ресурс] : Текст / Илья Петрович Ильин – М. : Инт рада, 1996. – 256 с. – ISBN 5-87604-035-5. – Режим доступа к кн. : www.gumer.info/...Post/index.php. – Заглавие с экрана.<http://www.google.com.ua/search?hl=ru&q=related:lingvomaster.ru/files.php>.
4. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов. Психические инстанции: ВООБРАЖАЕМОЕ, СИМВОЛИЧЕСКОЕ, РЕАЛЬНОЕ. [Электронный ресурс] : Текст / Илья Петрович Ильин – М. : INTRADA, 2001. ISBN 5-87604-044-4. – Режим доступа к кн. : [terme.ru/... – Заглавие с экрана.<http://www.google.com.ua/search?hl=ru&q=related:lingvomaster.ru/files.php>](http://www.google.com.ua/search?hl=ru&q=related:lingvomaster.ru/files.php).
5. Слапчук Василь. Клітка для неба: [повісті] / Василь Слапчук – Київ : Факт, 2007. – 280 с. – (Сер. “Exceptis excipiendis”).
6. Соловьев Э. Г. Новая философская энциклопедия. Под редакцией В. С. Стёпина : В 4 тт. [Электронный ресурс] : Текст / Э. Г. Соловьев – М. : Мысль, 2001. – Режим доступа к кн. : dic.academic.ru/dic.../. – Заглавие с экрана.<http://www.google.com.ua/search?hl=ru&q=related:lingvomaster.ru/files.php>.
7. Kurt Vonnegut. Cat's Cradle [Электронный ресурс] : Текст / Vonnegut Kurt – Режим доступа до кн. : webreading.ru/sf/_sf/kurt-vonnegut-cats. – Назва з екрана.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лідія Кротенко – асистент та аспірант кафедри порівняльного мовознавства та перекладу НПУ ім. М. П. Драгоманова. *Наукові інтереси:* постмодернізм, дискурсологія.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ

Мирослава ЛУК'ЯНЕЦЬ (Київ, Україна)

У статті розкриваються поняття комунікативні стратегії і тактики як комплекс певних мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети; розглядаються типології комунікативних стратегій і тактик та визначаються особливості їх реалізації у контексті прагмалінгвістичних студій.

Ключові слова: комунікативні стратегії, комунікативні тактики, прагмалінгвістичні студії, мовленнєві дії, комунікативна мета, адресат, адресант.

The article elucidates the notion of communicative strategies and tactics as a set of specific speech acts aimed at achieving communicative goals; considers typology of communicative strategies and tactics and determines peculiarities of their realization in the context of pragmalinguistic studies.

Key words: communicative strategies, communicative tactics, pragmalinguistic studies, speech acts, communicative purpose, speaker, hearer.

У сучасні лінгвістиці спостерігається поживлення інтересу до проблем мовного спілкування, що інтенсивно досліджуються в кількох напрямках, одним з яких – прагмалінгвістичний. У центрі уваги цього напрямку знаходиться динамічний аспект спілкування, що здійснюється комунікантами у певних соціальних і міжособистісних умовах, з певними мотивами й цілями, із використанням спеціальних мовних. Від мотивів, установок та інтенцій учасників спілкування залежать їхні стратегічні програми.

Актуальність статті зумовлена спрямованістю сучасних прагмалінгвістичних студій на вивчення комунікативних стратегій і тактик у зв'язку з їх комунікативною організацією та прагматичним потенціалом.

Метою статті є розкриття понять комунікативних стратегій і тактик та визначення особливостей їх реалізації у контексті прагмалінгвістичних студій.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: окреслити сутність поняття комунікативної стратегії і тактики та представити типологію комунікативних стратегій і тактик.

Об'єктом є комунікативні стратегії і тактики у діалогічному дискурсі.

Предметом дослідження є типологію комунікативних стратегій і тактик у конфліктному дискурсі.

Комунікативна стратегія – це складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та впливу. Наявність комунікативних стратегій зумовлена загальним принципом стратегічності будь-якої діяльності [6: 206]. Існує зв'язок між комунікативними стратегіями та відбором мовних ресурсів й адаптацією їх до умов комунікації. Комунікативна стратегія ґрунтується на глобальному намірі комунікації, конкретній інтенції комунікативної дії, інформаційному масиві й інтерактивному режимі (виборі манери, стилю, жанру, прагматичних маркерів).

Дефініція комунікативної стратегії не є чітко окресленою. О. Іссерс у своїй дефініції комунікативної стратегії особливу увагу звертає на умови недостатності інформації про дії партнера, визначивши стратегії як когнітивний план спілкування, за допомогою якого здійснюється контроль за оптимальним вирішенням комунікативних завдань мовцем у таких умовах [2: 110 – 114]. Відсутність інформації про партнера зумовлює побудову переважно двох гіпотез мовця, що відображають полярні установки адресата як його налаштування на кооперацію чи на конфлікт.

Прамалінгвістичний аспект поняття стратегії Корольова І. Р. пов'язує із загальним планом мовленнєвого діалогу, схемою мовленнєвих дій [5: 37]. Так, “суть застосування певної стратегії з боку А полягає в організації своїх мовленнєвих впливів на В під час спілкування таким чином, щоб їхнім результатом була зміна значень релевантних параметрів В у потрібному для А руслі” [7: 42]. Як відзначає Т. М. Касенкова, стратегія поведінки детермінована наміром і метою “...є визначальним фактором у здійсненні вибору тих засобів, що дозволяють досягти успіху в спілкуванні, відповідно до знань (досвіду), бажань і установок суб'єкта” [3: 19].

Синтезуючи різні погляди науковців щодо розуміння поняття стратегії, можна відзначити, що лінгвісти схиляються до тлумачення комунікативної стратегії як комплексу певних мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети. Отже, мовленнєва стратегія становить певну схему дій у рамках комунікативного процесу, що визначає вибір мовних засобів вираження змісту, безпосередньо пов'язаного з досягненням мети комунікації.

У сучасній лінгвістиці не існує єдиної типології комунікативних стратегій. Наявні в науковій літературі типології різняться залежно від авторського бачення стратегій комунікації.

Найбільш поширеною є класифікація комунікативних стратегій Т. ван Дейка, який розрізнив контекстуальні й текстові макростратегії [10: 143]. Контекстуальні залежать від загального контексту ситуації, комунікативної взаємодії сфери спілкування й можливості свободи референції. Текстові макростратегії зафіксовані в тексті як сигнали певної теми, що сприяють формуванню гіпотези адресата відносно теми дискурсу або перевірки, згадування й корекції вже виокремлених адресатом макропропозицій.

О. Іссерс диференціює комунікативні стратегії на головні (семантичні й когнітивні) і допоміжні (прагматичні, діалогові й риторичні). Головні стратегії є найбільш значущими та здебільшого пов'язані із впливом на адресата, допоміжні – зумовлені ситуацією, контролем за перебігом спілкування й привертанням уваги адресата, приміром, допоміжними можуть бути стратегія самопрезентації, статусні та рольові стратегії [2: 104–109]. Прагматичні стратегії пов'язані з компонентами комунікативної ситуації, с. адресантом, адресатом, каналом зв'язку, комунікативним контекстом. Діалогові комунікативні стратегії властиві діалогічній комунікації. Риторичні стратегії визначають тактики формування стилістичних прийомів і фігур, а також риторичних технік впливу на адресата.

За І. Тарасовою, комунікативні стратегії передбачають планування процесу мовленнєвої взаємодії, залежно від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів, а також реалізацію плану бесіди [8: 108–110]. Прогноз майбутньої вербальної комунікації будується на епістемологічній основі про мовленнєвий акт і комунікативну взаємодію з урахуванням мотивів і мети мовця та слухача, їхніх вербальних і невербальних дій, а також усієї ситуації у цілому.

Комунікативні стратегії поділяють на власне комунікативні, які регулюють послідовність комунікативних дій, і змістові, що відповідають за планування змісту і його маніфестацію за допомогою наявних мовних ресурсів.

Залежно від типу комунікативної взаємодії Б. Фрейзер виокремлює кооперативні, конфліктогенні й маніпулятивні стратегії [11: 187– 201]. Кооперативні спрямовані на комунікативне співробітництво партнерів спілкування. Конфліктогенні стратегії призводять до конфліктних ситуацій, а маніпулятивні спрямовані на зміну свідомості чи поведінки партнера спілкування в цілях мовця.

Загальноновизнаною є типологія комунікативних стратегій, основана на діалогічній взаємодії за результатом комунікативної події – гармонія або конфлікт. З огляду на це стратегії поділяють на кооперативні та некооперативні. Якщо співрозмовники реалізують свої комунікативні наміри, зберігши баланс стосунків, це означає, що спілкування вибудоване на основі стратегій кооперації. Якщо цілей комунікації не досягнуто, а спілкування не сприяє вияву позитивних якостей суб'єктів мовлення, то комунікативна подія регулюється стратегіями конфронтації.

Стратегія націлена на дієвість у досягненні певної мети. За ознакою дієвості Д. Х. Хаймс розрізняє жорсткі, м'які та гнучкі стратегії [9:156–174]. Під жорсткою стратегією розуміється лінія мовленнєвої поведінки особистості, яка за будь-яких комунікативних обставин свідомо порушує принципи, норми, конвенції спілкування заради досягнення мети у найкоротший термін. М'яка стратегія мовленнєвої поведінки притаманна особистості, яка в будь-якій комунікативній ситуації для досягнення мети прагне дотримуватися принципів, норм, конвенцій тощо. Під гнучкою стратегією розуміють лінію мовленнєвої поведінки особистості, яка, залежно від типу комунікативної ситуації, або порушує принципи та норми спілкування, або прагне дотримуватись їх.

Виходячи з наведених класифікацій комунікативних стратегій, робимо висновок, що не існує єдиного підходу до типології комунікативних стратегій, а наявність різноманітних авторських класифікацій свідчить про актуальність вивчення комунікативних стратегій у контексті сучасних лінгвістичних студій.

Комунікативні стратегії реалізують відповідні комунікативні тактики – підпорядковані комунікативній стратегії конкретні засоби здійснення інтенційно-стратегічної програми комунікації. Російський дослідник Є. Верещагін розглядає відношення між комунікативною стратегією й тактикою на підставі зв'язку роду й виду [1: 77–84]. Здійснюється визначення їхнього співвідношення в ракурсі плану та його реалізації, когнітивного та вербального.

Комунікативні тактики, подібно до стратегій мають динамічний характер, що забезпечує оперативне реагування на ситуацію, і ґрунтуються на мовленнєвих уміннях, комунікативній компетенції, мотиві й інтенції. Вони мають певну знакову репрезентацію, тому спосіб їх встановлення, на відміну від стратегій, керований експліцитною інформацією. Іноді комунікативні стратегії ототожнюють із наміром мовленнєвого акту, що створює труднощі відмежування стратегічного шару комунікації від тактичного.

Комунікативні тактики можуть складатися як з одного, так і з кількох висловлень. Мовець може контролювати успіх чи невдачу конкретного мовленнєвого акту на окремих етапах діалогу та коригувати свої мовленнєві дії з огляду на бажаний перлокутивний ефект. При цьому, слід зважати на те, що специфікою комунікативних стратегій загалом і тактики зокрема є комплексність у використанні мовних засобів для досягнення комунікативної мети [10: 104]. Отже, тактику можна визначити як таку функціональну одиницю послідовності мовленнєвих дій, що сприяє вирішенню локального або глобального завдання під контролем подібної стратегії.

Таким чином, та або інша комунікативна стратегія може здійснюватися однією або декількома мовленнєвими тактиками, кожна з яких співвідноситься при цьому з одним конкретним наміром. Таке співвідношення комунікативної стратегії та мовленнєвої тактики перебуває в річищі основних постулатів теорії мовленнєвих актів, адже її об'єктом виступає конкретний, одиничний акт мовлення. Таке розуміння зустрічаємо в дослідженнях багатьох відомих лінгвістів, наприклад, у роботах Є. М. Верещагіна, Є. В. Ключова та ін. Зокрема, Є. В. Ключов [4, с. 43] розглядає мовленнєву тактику як “сукупність практичних ходів у реальному процесі мовленнєвої взаємодії, тобто комунікативна тактика, на відміну від комунікативної стратегії, насамперед співвіднесена не з комунікативною метою, а з набором комунікативних намірів”, що є “практичним засобом руху до комунікативної мети”.

Тактики комунікації можуть бути спільними для кількох комунікативних стратегій або характеризувати лише одну. Так, стратегія, спрямована на баланс статусу обличчя партнерів, може мати такі тактичні вияви, як комунікативна конвергенція та комунікативна дивергенція.

Комунікативна конвергенція, орієнтована на врівноваження статусу співрозмовників за рахунок їхнього взаємного пристосування, що передбачає уподібнення мовлення одного до мовлення другого з метою досягнення комунікативної кооперації. Наприклад, спілкування з дитиною на підставі коду дитячого мовлення, перехід на сленг чи жаргон при спілкуванні з людиною, що використовує їх. Іноді таку тактику кваліфікують як перемикування кодів, тобто перехід адресанта на мовленнєвий реєстр адресата з метою досягнення кооперативного результату.

Комунікативна дивергенція як підкреслення розбіжності комунікативної поведінки, що передбачає різницю коду мовлення мовця й адресата з метою підвищення статусу обличчя одного з комунікантів і зниження його в іншого [6: 210]. Дивергенція може сприяти кооперації, наприклад, в авторитарних типах дискурсів, і спричиняти комунікативний конфлікт (навмисне приниження).

Серед мовленнєвих тактик, що використовуються носіями певної мови, можна виділити стереотипні, соціальні (притаманні соціуму в цілому, які формуються на основі накопиченого мовцем досвіду) та індивідуальні (винайдені, конкретно людиною) [1: 33].

Репрезентованість мовленнєвих тактик у природному дискурсі може набувати таких форм, як монотактичність (комунікативна стратегія об'єктивується використанням однієї тактики), кожній новій репліці комунікантів відповідає окрема нова тактика, одна синтаксично цілісна (не обов'язково складна) репліка може реалізовувати дві або три тактики [12: 7–9].

Із формального боку мовленнєві тактики поділяються на ініціальні (або початкові, стартові), медіальні (серединні, що керують ходом комунікації) і фінальні (кінцеві, фінітні). Потенційно будь-яка з мовленнєвих тактик може бути ініціальною, медіальною або фінітною.

Таким чином, використання комунікативних тактик передбачає мовну підготовку й компетенцію мовця (здатність до оперування варіативними мовленнєвими інструкціями); залежить від його психологічного стану – ступеня комбінаторності мислення та емоційності, здатності змінювати свою мовленнєву поведінку, обирати певні мовленнєві тактики. Використання співрозмовниками певного набору комунікативних тактик зумовлюється приналежністю учасників комунікації до певного етносу та детермінується традиціями внутрішньоетнічного спілкування, що передаються від покоління до покоління.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верещагин Е. М. Речевые тактики “призыва к откровенности” / Е. М. Верещагин, Р. Ротмайр, Т. Ройтер // Вопросы языкознания. – 1992. – № 6. – С. 77–84.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – (3-е изд., стер.) – М.: Едиториал, 2003. – 28 с.
3. Касенкова Т. Н. Речевые стратегии как модуляции перспективы языкового отображения мира: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. Н. Касенкова. – Краснодар, 2000. – 180 с.
4. Клюев Е. В. Речевая коммуникация: (учеб. пособие для ун-тов и ин-тов) / Е. В. Клюев. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
5. Корольов И. Р. Коммуникативная ситуация “выправдания”: прагматичный та лингвокультурный виміри: (монографія) / И. Р. Корольов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – 223 с.
6. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації / О. О. Селіванова. – Черкаси: видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
7. Сухих С. А. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар: Изд-во Кубан. ун-та, 1998. – 160 с.
8. Тарасова И. П. Структура смысла и структура личности коммуниканта / И. П. Тарасова // Вопросы языкознания. – 1992. – № 4. – С. 103–110.
9. Хаймс Д. Х. Этнография речи / Д. Х. Хаймс // Новое в лингвистике. – 1975. – Вып. VII. – 1975. – С. 156–174.
10. Dijk Teun Adrianus van. Strategies of Discourse Comprehension / Teun Adrianus van Dijk, Walter Kintsch. – N. Y.: Academic Press, 1983. – 418 p.
11. Fraser B. Hedged performatives / B. Fraser. – Cole: Morgan, 1975. – P. 187–210.
12. Jacobs S. Strategy and structure in conversational influence attempts / S. Jacobs, D. Jackson // Communication Monographs. – 1992. – Vol. 50, December. – P. 285–304.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мирослава Лук'янець – викладач кафедри іноземних мов та перекладу факультету слов'янської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: прагмалингвістика, когнітивна лінгвістика.

МОВНА ОСОБИСТІТЬ УЧАСНИКА ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

Юлія МАКАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена аналізу блогу та його учасників. Розглядаються комунікативні стратегії учасників віртуального дискурсу.

Ключові слова: дискурс, блог, мовна особистість, комунікативна маска.

The paper outlines the sphere of the virtual discourse and its participants. The author gives characteristics of the main communicative strategies of the participants.

Key words: discourse, blog, homo lingual, communicative mask.

Мова є невід'ємним компонентом та інструментом свідомості, виступає у ролі посередника між людиною і картиною світу, яка відображається у її мовних формах. Мова конкретної людини не існує відокремлено, а створюється під впливом інших людей, які мають спільні традиції, культуру, належать до одного народу.

Актуальність статті зумовлена стрімким розвитком і поширенням інформаційних технологій. Завдяки цьому виникла нова сфера комунікації – віртуальна комунікація, яка стала об'єктом численних наукових досліджень. Поява віртуального дискурсу потребує нового підходу до вивчення мовних засобів комунікації, переосмислення традиційних уявлень про мову та створення методологічної дослідницької бази та нового поняттєво-термінологічного апарату.

Інтернет стає не лише джерелом поповнення інформації, а й популярним засобом спілкування у віртуальному просторі (форуми, чати, блоги, ICQ, телеконференції). Відомий дослідник Д. Крістал упевнений, що за допомогою Інтернету створюється не лише нове комунікаційне середовище, а й віртуальна мовна особистість [8], дослідженням якої цікавляться не лише лінгвісти, а й психологи, філософи, соціологи, політологи.

Об'єктом даного дослідження є Інтернет-дискурс як нова форма комунікації.

Предметом є мовна особистість учасника Інтернет -дискурсу у віртуальному спілкуванні.

Основною **метою** дослідження є розгляд поняття Інтернет -дискурсу як віртуального щоденника; виявлення основних характеристик мовної особистості у віртуальному спілкуванні.

До визначення поняття мовної особистості одним із перших звернувся Й. Вайсгербер, котрий стверджував, що все життя людини залежить від мови, доводив, що мова і духовне формування людини взаємопов'язані. В цьому контексті В.В. Воробйов підкреслював: «Особистість – це осередок взаємозв'язку культури і мови, діалектики їх розвитку. Про особистість можна говорити лише як про мовну особистість, яка втілена у мові» [Воробйов 1998 : 26].

Психологічні дослідження впливу Інтернет-простору на особистість проводяться відносно недавно і переважно в рамках досліджень західних науковців. Серед російських дослідників варто згадати роботи А.Є. Жичкіної «Соціально-психологічні аспекти віртуальної комунікації», «Про можливості психологічних досліджень в мережі Інтернет», М.С. Шевченко «Фактори динамічності самопрезентацій в Інтернет-спілкуванні» [7].

Поняття «мовна особистість» та тісно пов'язане з ним поняття «мовна свідомість» були відображені також у працях В. Гумбольдта, І. А. Бодуена де Куртене та Р.О. Якобсона.

Носієм мовної свідомості є мовна особистість, тобто людина, котра існує у мовному просторі, особистість, яка виражається за допомогою спілкування та мовних стереотипів. Вивчення мовної особистості у лінгвістиці пов'язане з ім'ям лінгвіста Ю. М. Караулова. Під мовною особистістю він розуміє «сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення нею текстів, які відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певним мовним спрямуванням [Караулов 1987: 3].

Методична модель мовної особистості, запропонована Ю.М. Карауловим, має тривірневу організацію: в ній розрізняють вербально-семантичний (або структурно-семантичний), лінгвокогнітивний (або тезаурусний) і мотиваційний рівні [Караулов 2002: 69]. Вербально-семантичний рівень розвитку мовної особистості передбачає володіння словниковим запасом, вмінням будувати і використовувати типові граматичні конструкції.

Цей рівень вважається нульовим, хоча «...абсолютно зрозуміло, що він є передумовою становлення і функціонування мовної особистості» [Караулов 2002:36].

Наступним рівнем є лінгвокогнітивний рівень. За Ю. М. Карауловим мовна особистість починається тільки тоді, коли «...в гру вступають інтелектуальні сили» [Караулов 2002:36], коли відбувається виявлення і встановлення ієрархії значень і цінностей в її картині світу, в її тезаурусі, тобто на лінгвокогнітивному рівні.

Мотиваційний рівень передбачає виявлення і характеристику причин, які призводять до створення тесту. На цьому рівні максимально активізуються комунікативні потреби мовної особистості, відбувається вибір і оцінка мовних засобів в залежності від умов їх застосування.

У даному дослідженні під мовною особистістю розумітимемо «індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення і сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною і точністю відображення дійсності» [5].

Окрім того, мовну особистість можна охарактеризувати з позиції лінгвістичної свідомості і мовної поведінки, тобто з позицій лінгвістичної концептології і теорії дискурсу.

Дослідження Інтернет-дискурсу тісно пов'язане з філософією мови (С. О. Аскольдов, С. Х. Ляпін), теорією дискурсу (Н. Д. Арутюнова, Т. А. ван Дейк, М. Р. Желтухіна, В.І. Карасик, Е.І. Шейгал); мовною особистістю (Г.І. Богін, Т.В. Булигіна, Ю.М. араулов, В.П. Нерознак); лінгвокультурологією (Є.М. Верещагін, В.І. Карасик, В.В. Колесов, В. Г. Костомаров, В.В. Красних, В.А. Маслова, В.Н. Телія); лінгвістикою тексту (Є.Є. Анісімова, Р. Барт, Н.С. Валгіна, І.Р. Гальперин, Ю.А. Левицкий); когнітивістикою (Н.Н. Болдирев, А. Вежбицька, О.С. Кубрякова, В.А. Маслова).

Дискурс є культурно-поведінковою одиницею мовленнєвої діяльності. Д. Кристал визначає дискурс як сукупність речень, що складають мовленнєву подію, котру можна розпізнати. У предметно-лінгвістичному плані під дискурсом він розуміє будь-який логічно зв'язний відрізок мовлення (переважно усного), що за розмірами перевищує одне речення [8].

У даному дослідженні під поняттям «дискурс» ми розумітимемо «зв'язний прагматичний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними факторами; текст у мовленнєвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей та в механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мова, «занурена в життя» [1: 136-137]. Віртуальний дискурс характеризується тим, що має полідискурсивну будову; завдяки віртуальному дискурсу виник новий тип віртуальної ідентичності, яка самовиражається за допомогою різних комунікативних систем, однією з яких є блог.

У перекладі з англійської **блог** (blog, web-blog «мережевий журнал або щоденник подій») – це веб-сайт, основним змістом якого є нотатки, зображення або мультимедіа, які регулярно поповнюються. Сукупність блогів у мережі називається блогосферою, а людей, котрі ведуть блоги, називають блогерами. Процес ведення віртуального щоденника називається блогінгом. Записи у блогах ведуться у зворотному хронологічному порядку.

Характерним для блога є гіпертекст (безкінечність, нелінійність, фрагментарність, інтерактивність, різноплановість). Текстам блогів притаманні іконічні та вербальні елементи (креолізованість) [4].

Ми розглядатимемо блог як комунікативну систему, яка є окремим жанром Інтернет-дискурсу, якому притаманні власні комунікативні стратегії

Блоги поділяються на блоги-огляди і блоги-щоденники. Блоги-огляди мають велику тематичну, вікову та гендерну градацію.

Інтернет-щоденники висвітлюють приватну інформацію про автора, записи подій його життя, що доступні великому колу сторонніх читачів. За бажання читачі можуть лишати свої коментарі та відгуки про прочитане. Діалогічність віртуального середовища спричинила модифікацію колись інтимного жанру мовлення щоденника, переорієнтувавши його на чуже сприйняття.

На початковому етапі нашого дослідження ми з'ясували основні причини того, чому люди починають вести інтернет-щоденники. Серед них:

- бажання заявити про себе

Um hier alles noch mal klar zu stellen; ich möchte hier niemanden angreifen auch wenn es doch häufiger mal so klingt. Ich möchte im Grunde nur Resonanzen auf meine Beiträge. (pinkkitty87's Tagebuch) [1].

- засіб самовдосконалення особистості та своєрідної терапії, яка допомагає оцінити своє життя з іншого боку.

Dies hier ist mein erster Eintrag....Wenn sich jemand fragen sollte warum ich mich hier angemeldet habe, lässt sich das schnell beantworten....Ich habe gerade alles verloren und bin in einem absoluten Tiefpunkt in meinem Leben angelangt....Ich fühle mich alleine, im Stich gelassen und vieles mehr....Deshalb hoffe ich, dass ich hier alles loswerden kann und viele Ratschläge bekommen werde...Meine Oma hat immer gesagt: Mädchen, schreib dir den Kummer von der Seele, niemand kann ihn dir so gut abnehmen, wie das Blatt das sich mit deinen Buchstaben füllt..Ich habe nie dran geglaubt und möchte es jedoch nun hier versuchen!....(Meine Welt) [1].

weil man seine geheimnisse UNBEDINGT weitererzählen oder 'rauslassen' will [2].

ICH SCHÄTZE MAL, MAN VERSUCHT SACHEN ZU VERARBEITEN, DIE EINEM SCHWER IM MAGEN LIEGEN KÖNNEN (ISABELLA «3)

- *ich kann offen gesagt mit anderen nicht über meine Probleme reden weil sie mich nicht verstehen würden, deswegen schreibe ich Tagebuch, um meinen Frust loszuwerden, oder um schönes aufzuschreiben, das tut gut, und hilft mir selbst bewusst zu machen wie ich mich fühle, und mich selbst besser zu verstehen. (Nelly) [1].*

...ein tagebuch hat auch eine therapeutische funktion für den einzelnen. man sagt ja "sich etwas von der seele schreiben", und da ist etwas wahres dran!(Sascha) [1].

- відсутність співрозмовників у реальному спілкуванні:

У меня все просто. Я почти нигде не бываю и ни с кем не общаюсь. Дом-работа, вот и весь мой маршрут. И дневники - моя отдушина. (Aahz) [3].

Дом и работа, как Содом и Гоммора... вместо чашки чая в прикуску со стихами и играми, мы сидим перед компом изображаем из себя "дятлов клавиатуры"... сама такая... Я рада, что ты нашел здесь новое общество, новых друзей... у меня друзья раскиданы на разных сайтах и я стою в раскорячке, пытаюсь сохранить равновесие... в итоге получается дневников много, а толку мало...(Sowesti)[3].

- Нудьга

Schreibe keines. Finde es sehr doof ein Tagebuch zu schreiben. Was birngt das des? Schreibe aber Blog aber nicht so als Tagebuch sondern zum spaß (massaker_joe Gast) [1].

Перший запис у першому віртуальному щоденнику (Строго не судіть)) пишу для всіхуявляю як я буду його читати через деякий час, коли вже звикну вести такий щоденник буду читати і посміхатись зі своєї....ммм...наївності чи що)))от нічого було робити, тому й завела його

потому что это эффект незнакомца. идешь по улице,плачешь,сел на скамейку и рассказал сидящему на ней человеку,как те плохо живется. он ушел,а тебе легче на душе. ты его не знаешь и он тебя. Так же и тут. можно взять любой ник..написать абсолютно вымышленную анкету и писать о себе каждый день..о радостях,неудачах..и никто никогда не сможет предъявить,что это был ты.

Інтернет -дискурсу притаманні певні комунікативні стратегії, найголовнішими з яких є: стратегії самопрезентації (усвідомленої керованої передачі співрозмовнику інформації про себе), самоідентифікації, наративної маски, взаємодії (мета – отримати і передати інформацію), стратегії маніпулювання враженням про себе (*Немного романтичная, много депрессивная, но еще не утратившая надежду дама*) та психотерапії [3, 10].

Для аналізу віртуального соціуму важливим є усвідомлення ієрархії цінностей, які домінують у даному соціумі, адже вони є регуляторами людської діяльності та засобом збереження національної ідентичності.

Категорія «цінність» належить до філософської, соціологічної, культурологічної, ми ж розглядатимемо її як мовне вираження цінностей. Мова відображає як матеріальні сторони життя народу, так і духовні сторони носіїв мови – мораль, систему цінностей, менталітет (В. фон Гумбольдт, Л. Вайсгербер, А.А. Потєбня, А. Вежицка, Ю.С. Степанов и др.).

З проаналізованих нами 15 російсько-, німецько-, та україномовних інтернет щоденників (по 5 з кожної мови), що складає 150 користувачів ми виокремили наступні цінності:

ЗДОРОВ'Я

Morgen gehe ich zu meiner Therapeutin und bin dann froh wenn ich ihr berichten kann wie es mir geht ,vielleicht hilft es mir ja ein wenig! [1].

Der Druck auf der Brust ist enorm und ich weiss ihn gar nicht zu bewältigen. [1].

Bin dabei einen Reha-Antrag zu stellen ist aber eine Menge Papierkram und gar nicht so einfach [1].

Ein neuer Lebensabschnitt beginnt nun für mich bald, und wenn ich richtig überlege sind es sogar zwei! Das erste wird wohl der Weg in die Traumaklinik sein!

Puh ,bei den Gedanken bekomme ich Schweissausbrüche! [1].

muss ich zwar noch einiges an Tabletten nehmen,doch ich versuche mich damit nicht so unter Druck zu setzen [1].

Nun bin ich aus der Klimik entlassen! 7 Wochen waren es mal wieder! Neue Medikamente sind auch hin zu gekommen. [1].

Ich gehe bald in eine Traumaklinik, möchte wissen ob jemand diese kennt (Seelenschmerz) [1].

dann war ich eben beim arzt...hab ihr gesagt das ich momentan durch bin und wohl hilfe brauche, sie ist da echt engagiert. hat rumtelefoniert und hab donnerstag einen termin bei einem psycho (mal sehen) [1].

Вчора зранку ще почувалась не дуже добре, і думала ще деньок посидіти вдома, долікуватись... Але так не хотілось! Я не домосідка)

Не сплю.... У Юрки блить зуб і кожне цого ОЙ - як ножем по серцю.... пропонувала поїхати зним до стоматолога, але він віддав перевагу татові (ksyusha-mel) [6].

РОБОТА

НА РАБОТЕ ПРОДОЛЖАЕТСЯ БОРЬБА ЗА СВОИ ПРАВА (SKRYT-OPT) [8].

Arbeit hat super viel Spaß gemacht. (pinkkitty87's Tagebuch) [1].

arbeite ich jetzt in IT branche, der job ist soweit ok. (Creedy's Tagebuch) [1].

купа роботи, а я ні хріна не хочу робити!!!!!! (ksyusha-mel) [6].

НАВЧАННЯ

PRÜFUNG BESTANDEN !!!! (LuLu360's Tagebuch) [1].

Mathe ist doof das hab ich den ersten tag in der 1. Klasse bemerkt (LuLu360's Tagebuch) [1].

завтра в Київ((на навчання... сесія (🇺🇦 PatriotUkraine [9].

Вже говорила, боюся за навчання...Боюся все завалити. Страх втратити стипендію. Зачіпка за матеріальне? Є таке. Але воно мені потрібно. Так...Розлабитись, довіритись і не думати. Sumarkay [12].

КОХАННЯ, РОДИНА ТА ДІТИ, СТОСУНКИ

Серце закрите на реставрацію... (ksyusha-mel) [6].

люблю я його..... дуже.....люблю... попри все люблю... і хочу донечку із ним (ksyusha-mel) [6].

люблю його... (паперівка) [7].

...ХОЧУ ВТОРОГО РЕБЕНКА. СЫН РАСТЕТ. ЧЕРЕЗ ГОД В ШКОЛУ ПОЙДЕТ. ТЕПЕРЬ ХОЧУ ДОЧКУ (RNK) [13].

*Später hat er mir dann ein kleines Geschenk überreicht. Ich habe es aufgemacht und darin war ein Goldherz, das man aufmachen kann und wo man Fotos hineintun kann. Es war ein Foto von meinem Freund darin und die andere Seite war leer. 🤔Mein Freund meinte, dass ich auf die andere Seite später ein **Bild von unserem Kind reintun kann**. Ich habe mich wahnsinnig über dieses Geschenk gefreut! (sonja88's Tagebuch)* [1].

ПОДОРОЖ

Їдемо в понеділок в Яремче..на паро днів...БОЖЕ!!!НЕВЖЕ Я НАРЕШТІ ВІДПОЧИНУ????!!! (паперівка) [7].

Поїздка була супер мега класною! Звісно не все було супер, однак позитивні емоції перекрили той негатив, який був. (паперівка) [7].

ЗОВНІШНІСТЬ

Погано коли хлопець неохайний, і не дуже відрізняється зовнішнім виглядом (а може і розумом?!) від свого пращура - мавпи) Але і погано коли занадто переймається своєю

укладкою, та кожні 2 хвилини перевіряє чи чисті в нього нові замшеві туфлі, і страшенно кричить якщо вони трошки забруднились від пилу.... Ні, це однозначно не нормально... Золота середина серед цих двох рулить 😊

І так...пора виключити із харчового раціону булочки, печиво, цукерки, сіль і цукор...у нас діста...

Я труп.... 12 годин на каблуках. (ksyusha-mel) [6].

Хочу покраситись на блонду! Або в рижий колір..цікаво, як я буду виглядати... (Ursula_Werner) [4].

У віртуальному дискурсі орієнтація на співрозмовника була витіснена орієнтацією на себе, бажанням презентувати своє Я. Однією із тактик, за допомогою якої реалізується самопрезентація, є нік (інтернет-прізвисько), який надає можливість бути своєрідним та оригінальним, експериментувати із власною ідентичністю та конструювати її віртуальну модель, яка суттєво відрізняється від реальної, створюючи тим самим певну нарративну маску.

А.Є. Жичкіна і О.П. Белінска у зв'язку з цим вказують, що завдяки анонімності, невидимості та безпеці користувач має можливість створити сільову ідентичність повністю за своїм вибором, тобто може керувати (маніпулювати) враженням про себе [4].

Учасник дискурсу ідентифікується із симуляцією власної реальної особистості, яка у Інтернет -дискурсі є поліідентичною та динамічною, має високий ступінь свободи самореалізації [3, 11]. За допомогою ніку можна приписати собі ту чи іншу роль, змінити свою соціальну категоризацію (національно-культурні, вікові, соціально-економічні характеристики) [7]. У ніках відображається своєрідна мовна гра (*Lapman, Latino Heat, Tigermaus, Sunny 20VT, Chillerchief, Дама с @*). Необхідною умовою гри є подвоєння світу і відповідно подвоєння особистості.

Мовна особистість у Інтернет -дискурсі виявляється за допомогою текстів, які вона створює та інтерпретує. Комунікативна компетенція дозволяє учаснику Інтернет -дискурсу використовувати свої мовні можливості для демонстрації та конструювання бажаного Я, для експериментів, своєрідної гри із власною ідентичністю.

Поняття гри розглядалося у роботах Ф. Шеллінга, Ф. Шлейєрмахера, Х.Е. Фінка, Л.С. Виготського, А. Вежбицької.

З комунікативною грою нерозривно пов'язане поняття «комунікативної маски». Комунікативна маска, яку останнім часом у лінгвістичних дослідженнях часто називають нарративною маскою, є особливим типом комунікативної стратегії. В класичній літературознавчій традиції В.В. Виноградов розглядає мовну маску як образ автора у різноманітних мовно-композиційних втіленнях [3]. Сутність стратегії «мовної маски» полягає у тому, що «одягаючи» нарративну маску, автор намагається змінити свій спосіб викладу думок на інший, притаманний іншому соціальному або професійному типу, який зафіксований у свідомості стосовно того чи іншого типу комунікантів.

Таким чином, віртуальна комунікація займає одне з провідних місць серед сучасних наукових досліджень; новим жанром віртуальної комунікації є Інтернет -дискурс, якому притаманні власні комунікативні стратегії. Учасники даного дискурсу найактивніше використовують стратегію самопрезентації та нарративної маски з метою зміни власної ідентичності, а саме віртуальне спілкування є своєрідною грою, за допомогою якої конструюється власне бажане Я.

Подальшою перспективою є дослідження вербалізації цінностей, притаманних російськомовному, німецькомовному та україномовному Інтернет-дискурсам

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. – М.: «Языки русской культуры», 1990. – I-XV, – 896 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344с.
3. Виноградов В.В. О языке художественной прозы [Текст]/ В.В. Виноградов. – М., 1980. – 362 с.
4. Гермашева Т.М. Блог как новый тип дискурса//Лингвистика в образовательном процессе. Материалы международной научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава. 31 марта 2009. – Ростов-на-Дону, РГЭУ (РИНХ), 2010. – С. 115 – 120.
5. Жичкина А. Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью [Электронный ресурс] / А.Е. Жичкина, Е.Н. Белинская. Режим доступа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/strategy>

6. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса – Волгоград: Издательство ВГПУ «Перемена», 2009. – 476 с.
7. Шевченко И.С. Шевченко В.О. Выбор интернет-прозвища как тактика самопрезентации в интернет-дискурсе// И.С. Шевченко, В.О. Шевченко Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 82. – Т.2. – С. 24-242.
8. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. 3rd ed. Oxford: Blackwell Publishers, 1992. – P.106

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <http://www.tagebuchonline.com/weblogs.php>
2. <http://de.answers.yahoo.com/question/index?qid=20100301124407AAyqppU>
3. <http://www.liveinternet.ru/users/sowesti/post81998787/>
4. <http://2092517.rc-svit.com/>
5. <http://osya-dracon.rc-svit.com/>
6. <http://weblog.rc-svit.com/weblog.2019288.html>
7. http://weblog.rc-svit.com/weblog.2022331_80.html
8. <http://blog.ru/>
9. <http://patriotukraine.rc-svit.com/>
10. <http://www.liveinternet.ru/users/sowesti/post81998787/>
11. <http://de.answers.yahoo.com/question/index?qid=20100301124407AAyqppU>
12. <http://sumarkay.rc-svit.com/>
13. <http://loveplanet.ru/a-journal/#page/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Макаренко – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

ЕКСПЛІЦІТНІ Й ІМПЛІЦІТНІ ЗАСОБИ НЕГАТИВНОГО МАРКУВАННЯ ІМІДЖУ ПУБЛІЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Юлія МАКАРОВЕЦЬ (Київ, Україна)

У статті розглянуто проблему виникнення і функціонування експліцитної й імпліцитної аксіологічної маркованості іміджу публічної особи на матеріалі сучасного україномовного газетного дискурсу. Виокремлено мовні засоби негативного маркування, їх реалізація в мовленні та вплив на імідж публічної особи.

Ключові слова: маркованість, засоби негативного маркування, публічна особа, імідж, газетний дискурс, експліцитність, імпліцитність.

The article deals with the problem of explicit and implicit negative marking of public figure image in Ukrainian newspaper discourse. The means of this marking are identified and analysed at different language levels and in speech.

Key words: markedness, negative marking means, public figure, image, newspaper discourse, explicitness, implicitness.

Останнім часом науковий інтерес дослідників зосереджено на вивченні категорії оцінки та засобах її вираження (роботи Т. Космеди, В. Нагель, І. Онищенко [4; 6; 7] та ін.), а також на особливостях емоційно-оцінної, зниженої та ідеологічно забарвленої лексики (Б. Коваленко, Г. Мінчак, О. Стишов [3; 5; 10] та ін.), що переважно функціонує в мові засобів масової комунікації. Однак об'єктом спеціального дослідження ще не були засоби аксіологічного маркування *мовних та мовленнєвих* одиниць у *газетному дискурсі*. Дискурсивна природа негативної маркованості дає змогу розкрити нові аспекти її лінгвістичної суті.

Актуальність цієї розвідки зумовлена її спрямуванням на дискурсивну природу засобів негативного маркування і підтверджується увагою до проблеми вживання емоційно-оцінних одиниць у мові преси, що відображає зміну мовних смаків суспільства.

Метою дослідження є виокремлення й опис типових експліцитних й імпліцитних засобів негативного маркування іміджу публічної особи в україномовному газетному дискурсі. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) визначити основні поняття, необхідні для розвідки, та ступінь їх дослідженості; 2) виокремити фактори, що обумовлюють аксіологічну маркованість мови преси; 3) описати експліцитні й імпліцитні засоби негативного маркування іміджу публічної особи на морфологічному, лексико-семантичному й синтаксичному рівнях, а також у мовленні.

Передусім, розглянемо основні поняття, необхідні для цього дослідження. Сьогодні розвідки науковців спрямовано на “укрупнення” (термін Ю. Степанова [9: 18]) галузей

лінгвістики – мовні й мовленнєві явища вивчають ширше і глибше, принцип експансіонізму застосовують до власне мовознавчих дисциплін. Так, проблему **маркованості** першочергово розглядали у фонології (термін запропоновано Р. Якобсоном ще у 1921 р., а введено в обіг М. Трубецьким у 1931 р.) для протиставлення ознак фонем. Згодом поняття почали застосовувати у морфології (Р. Якобсон), синтаксисі (Дж. Лайонз), типології (Т. Гамкрелідзе), культурології (Ю. Лотман) тощо. Чимало робіт присвячено **теорії маркованості** (Е. Баттістелла, Дж. Блевінс, Г. Кличков, М. Хаспельмат), у яких детально описано сутність і походження терміна, його експансія в різні галузі мовознавства й інші науки. Як уже було зазначено вище, недостатньо дослідженим залишається питання засобів вираження **негативного маркування** (стилістичного, імпліцитного та експліцитного) одиниць мови і мовлення у період їх широкого вжитку в мас-медійному просторі різних країн.

Узагальнюючи висновки попередніх робіт, розглядаємо **маркованість** як характерну ознаку одиниць мови і мовлення, що виокремлює їх з-поміж інших, нейтральних за конотацією, елементів. Таку ознаку здебільшого надано за допомогою **стилістичної маркованості**, яку визначають як “сукупність експресивного, емоційного, оцінного й емоційно-оцінного забарвлень, які мають свої властивості, ознаки, закономірності, різні ступені інтенсивності” [11: 14]. **Стилістично негативне маркування** – це процес надання визначеним одиницям забарвлення експресивного, емоційного, оцінного й емоційно-оцінного характеру.

Найчастіше негативно марковані одиниці вживаються у газетному дискурсі, адже в ньому переважно обрано не літературні (нейтральні, книжні), а набагато експресивніші – стилістично забарвлені (марковані), часом ненормативні, одиниці мови й мовлення. Така спрямованість позначається на уявленні реципієнта про почуте чи прочитане, його подальшому ставленні до “зображеної” людини або події.

Публічні особи – це люди, які відіграють важливу роль у житті модерного суспільства, адже стаючи відомими у власній країні та поза її межами, вони повідомляють світу не лише про себе, а й про культуру свого народу, його смаки й уподобання. Можна без сумніву сказати, що ці люди, представники окремої субкультури, – “обличчя” нації. Вони здатні або гідно представити себе, свою справу, державу або зазнати нищівної критики за ганебні вчинки, різкі висловлення, “неправильний” (на думку більшості) імідж.

Імідж публічній особі створюють для того, щоб суспільству було відомо, як її сприймати. В цьому процесі перевагу надають позитивності. Тоді як негативну оцінку імідж отримує здебільшого незалежно від бажання публічної особи. Хоча нерідко трапляються випадки (зокрема у сфері шоу-бізнесу), коли артист свідомо створює негативний образ, щоб привернути увагу аудиторії. Такий піар-хід ще раз підтверджує зміну смаків суспільства, його прагнення до оригінальності, неординарності, а також “геніальності”, за якою зазвичай проявляється велика кількість недоліків, що на очах адресата перетворюються в достоїнства, притягуючи своєю унікальністю і неповторністю.

У пресі, одному з найпотужніших джерел надання інформації і впливу на суспільство, значно зосереджено увагу на аксіологічному аспекті іміджу публічної особи. Процес негативного маркування іміджу, метою якого є переконання адресата в певному судженні автора, обумовлений низкою факторів. Зокрема, це послаблення, а часто й зникнення цензури та самоцензури в українських газетах; індивідуально-авторський пошук більш виразових, образних одиниць мови; потакання журналістів низьким смакам мовців.

Крім того, актуалізація вживання аксіологічно маркованих одиниць зумовлена двома іншими різновекторними факторами. З боку адресатів – це, насамперед, поглинення людей *суспільством споживання* [1: 5], у якому вони діють переважно як споживачі, а не творці особистих ідей. Звідси сприймання чужої точки зору замість віри у власні переконання і нерозбірливе слідування чийось думкам. Додатковим підтвердженням зазначеного фактора є небажання людей в умовах стрімкого плину часу гаяти дорогоцінні хвилини на нецікавий беззмстовний матеріал. А з позиції адресанта – це намір журналіста будь-яким способом прикути увагу читача до поданого матеріалу, викликати позитивні чи негативні емоції та

думки з цього приводу, створити (іноді нав'язати) уявлення про певну подію чи особу за допомогою експресивних мовних і мовленнєвих одиниць.

У своєму дослідженні, в першу чергу, зосередимо увагу на експліцитних та імпліцитних вербальних засобах негативного маркування іміджу зірок шоу-бізнесу. Засвідчено, що інформація, закодована у висловленні за допомогою мовних засобів, – неоднорідна за ступенем легкості й усвідомленості її декодування. Експліцитно виражена ідея, за замислом автора, повинна сконцентровувати на собі свідомість адресата й сприйматися ним як та думка, для вираження якої і було вжито це висловлення. Крім експліцитної розглядають ще й імпліцитну інформацію, характерними ознаками якої є зменшена комунікативна значущість і непряме кодування. Ця інформація також передається адресату, але його свідомість контролює її менше, оскільки зосереджена на експліцитності. Тому імпліцитність є дієвим способом маніпулювання свідомістю реципієнта [2].

Розглянемо **експліцитні** засоби негативного маркування іміджу публічної особи в україномовному газетному дискурсі, які виражені на різних рівнях мови, а також у мовленні.

Характерно, що на *морфологічному рівні* мови зниженого аксіологічного забарвлення одиницям надають за допомогою додавання афіксів. Наприклад: “Я схожа на Червону шапочку, яка **об’їлася** пиріжками”, – сказала Кароліна і, підстрибуючи, вибігла на сцену під пісню “Червоної шапочки”... (УП, 09.12.11). Лексему *об’їлася* утворено за рахунок додавання одного з найбільш уживаних для негативного маркування префіксу *об-* до дієслова з нейтральною конотацією. Навіть без контексту ця одиниця має оцінний характер, а у мовленні несе ще прозоріше негативне значення через самокритику артистки (Кароліна – справжнє ім’я відомої української виконавиці Ані Лорак – прим. авт.). Зважаючи на спрямування преси в бік експресивності, автор сконцентровує увагу читача на вислові співачки і цим самим підкреслює негативність сказаного, адже добре відомим є те, що артисти мають завжди бути в формі.

На *лексико-семантичному рівні* у газетному дискурсі переважно вжито іменники з негативною конотацією, рідше – дієслова, прикметники чи дієприкметники. За стилістичною маркованістю це переважно сленгізми, жаргонізми, русизми, суржик тощо. Пор.: *І... ви не повірите: перемогла пісня “Ангели” у голосному виконанні співачки Міки Ньютон. Стандартизована російська **попсня** на тему “бєлих лошадей”* (ДТ, 04.03.11). У цьому фрагменті йдеться про відбір представника від України на пісенний конкурс “Євробачення”. Елементи суржику (“Ангели”, “бєлих лошадей”) вжито з чіткою стилістичною метою – осудження співачки (і, напевно, її “команди”) через виконання творів нерідною мовою. Таку саму ціль автор переслідує, коли використовує сленгізм *попсня*, що у “Словнику сучасного українського сленгу” має два визначення: 1. “Популярна музика”, 2. “Щось погане, нецікаве, неоригінальне, стереотипне” [8: 244]. У мовленні адресанта, де він апелює до читача (*і... ви не повірите*) із закликком підтримати позицію несхвалення, поєднано обидва значення лексеми і тим самим підсилено негативну маркованість цієї одиниці.

На *синтаксичному рівні* оцінну маркованість виражено за допомогою синтагм з негативною конотацією, що на тлі нейтрального чи позитивно забарвленого дискурсу стають явним контрастом і, таким чином, привертають увагу адресата до матеріалу статті, викликають відповідні емоції. Пор.: “Я дуже рада, що цього року мені вдалося здійснити свою дитячу мрію - **перевтілитися в головну героїню казки. Це так здорово – на кілька днів відчутти себе справжньою принцесою!**” – заявила Лорак, **про секс із якою нещодавно розповів її колишній продюсер Юрій Фальоса** (УП, 09.12.11). У прикладі прослідковуємо, як емоційно піднесені слова, радісно-мрійливий дух співачки різко руйнуються контрастним коментарем автора, що аж ніяк не залишає позитивних вражень, а навпаки, шокує тим, як уявна казка Ані Лорак відрізняється від подій в реальному житті цієї публічної особи. Співачка, як відомо, ще зовсім недавно мала імідж зразкової талановитої артистки. І якщо професійним якостям співачки нічого не загрожує, то її незаплямовану репутацію цією грубістю й недоречною відвертістю шоу-бізнесу зруйновано.

Ще одним засобом стилістичного маркування на цьому ж рівні є поєднання аксіологічно забарвлених слів у словосполучення та речення з помітним нашаруванням одиниць з негативним значенням різної інтенсивності. Наприклад: *Тому ж таки “Кварталу” зовсім не*

обов'язково пародіювати, скажімо, співачку І. Білик та її друга, перукаря С. Зверева, – якщо це давні самопародії на всі безголосі пластмасові створіння (з блідими локонами пристрасі) (ДТ, 30.10.10).

У контексті бачимо, як імідж публічних осіб зазнає всебічної нищівної критики: 1) за їх професійними якостями; 2) зовнішністю; 3) власноруч створеним образом (з точки зору автора). У першому випадку нейтральну лексему *створіння* підсилено негативно маркованим прикметником *безголосі*. Це, безперечно, дискваліфікує Білик і Зверева як професіоналів. У другому випадку негативно оцінності набуває схоже за структурою з попереднім атрибутивне словосполучення *пластмасові створіння*, що відображає несхвальне ставлення суспільства (наразі в особі автора) до численних пластичних операцій зірок, після яких вони більше схожі на ляльок з *блідими локонами пристрасі*. Останнє словосполучення утворено за трьома ознаками: колір-форма-почуття і в такому поєднанні уже має стилістичне забарвлення. Прикметник *блідими*, що підкреслює неприродність кольору волосся осіб, у свою чергу, є саме тією ознакою, яка негативно маркує увесь вираз і є яскравим зразком реалізації наміру дискримінації (завдає моральних збитків іміджу публічної особи). У третьому випадку прикладом слугує словосполучення *давні самопародії*. Відомо, що за допомогою пародіювання висміюють риси характеру, зовнішність і дії осіб. У цьому контексті складне слово *самопародія* підтверджує невіддалене наслідування публічних осіб своєму ж образу, який, говорячи словами автора, “зовсім не обов'язково пародіювати”. До того ж, зі сполучення лексеми *самопародії* з хронологічно маркованим прикметником *давні* (вказує на відсутність новизни й відповідно інтересу до особи) маємо сукупність експліцитно виражених забарвлень експресивного, оцінного й емоційно-оцінного значення.

Імпліцитні засоби негативного маркування іміджу публічної особи також ужито на різних рівнях мови і в мовленні, але для їх декодування реципієнт повинен мати відповідні фонові знання і усвідомлювати значення реалій сьогодення.

На морфологічному рівні виявлено схожий з експліцитним спосіб маркування одиниць, але з очевидним підтекстом. Пор.: *Дослідники заявили: локальний виконавець завжди цікавіший, ніж будь-яка світова суперстар. Леді Гага знають в усьому світі. Але в Україні Ані Лорак буде більш затребуваною. Вона – наша, рідна: живе тут, а не в Америці* (ДТ, 11.12.10). Лексему *суперстар* утворено зі складових частин іншомовного походження. Префікс *супер-* зазвичай корелює з чимось/кимось найкращим, але у цьому контексті та поєднанні з запозиченим *стар* (від англ. *star* – зірка), а не звичним для нас *суперзірка*, отримуємо імпліцитне протиставлення “свій” – “чужий”. У фрагменті про Леді Гагу не сказано нічого негативного, проте її кваліфіковано як чужу (*світова суперстар, Лорак...наша, рідна: живе тут, а не в Америці*), нецікаву (*локальний виконавець завжди цікавіший, ніж будь-яка світова суперстар*) і нежадану (*Ані Лорак буде більш затребуваною*). Звідси інференція про те, що закордонна виконавиця може бути нецікавою українському глядачу.

Розглянемо приклад імплікації на лексико-семантичному рівні: *Найефектнішим моментом церемонії стало нагородження в номінації “Зняти все!” балерини, яка підпрацьовує в українських телепроектах, Анастасії Волочкової за фотографії у стилі “ню” з Мальдівів, які артистка виклала у власному блозі* (УМ, 21.12.11). У наведеному фрагменті дискурсу автор іронізує щодо фінансового стану російської балерини, лексема *підпрацьовувати* означає додатково заробляти гроші (наприклад, через їх брак), або ж тимчасово виконувати роботу. Іронію посилено уже тому, що за стереотипним уявленням людина з низьким прибутком не зможе дозволити собі відпочинок на Мальдівах.

На синтаксичному рівні, наприклад, еліптичні конструкції (яким часто передують висловлення оцінного характеру) імпліцитно підштовхують адресата до власних висновків, дають йому волю у виборі одиниць для “відновлення” навмисно пропущених елементів. Пор.: *Закономірний та запрограмований результат, коли наївні і відкриті українці голосують серцем за якісне і модернове (друга – Злата Огнєвіч, третя – Джамала і інших), а... перемагає...* (ДТ, 04.03.11). У фрагменті йдеться про згаданий вище відбір представника від України на “Євробачення”. Необхідно зауважити, що перемогла тоді Міка Ньютон, професійність якої автор піддає сумніву вже на початку речення за допомогою

експресивного засобу іронії та протиставлення “хорошого” (якісного, модернового співу Огневич і Джамали) “поганому” (адресат самостійно домислює можливі варіанти відтворення пропущених елементів).

Таким чином, експліцитні й імпліцитні засоби негативного маркування іміджу публічної особи у газетному дискурсі представлено на морфологічному, лексико-семантичному й синтаксичному рівнях мови і відображено в мовленні з метою вплинути на реципієнта, викликати певні емоції (у випадку використання експліцитних засобів) і маніпулювати його свідомістю (за умови вживання імпліцитних засобів). Засвідчено, що нейтральні одиниці мови на одному її рівні стають негативно маркованими на іншому і можуть отримувати ще яскравіше забарвлення у мовленні. Подібну тенденцію спостерігаємо і за імпліцитними засобами негативного маркування, що можуть бути експліцитними поза контекстом і мати прихований зміст у певному мовному і мовленнєвому оточенні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бодрияр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Жан Бодрияр. – М.: Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.
2. Кобозева И. М. Эксплицитная и имплицитная информация в сообщении; различия в способах их воздействия на сознание / И. М. Кобозева // Лингво-прагматический аспект анализа языка СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М.: Издательство МГУ, 2003. – Режим доступа: http://evartist.narod.ru/text12/08.htm#z_09
3. Коваленко Б. О. Стилистично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Б. О. Коваленко. – К., 2003. – 19 с.
4. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: автореф. дис... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. А. Космеда. – Харків, 2001. – 32 с.
5. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ ст.): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г. Б. Мінчак. – К., 2003. – 21 с.
6. Нагель В. В. Оцінні найменування осіб в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст.: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. В. Нагель. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
7. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. В. Онищенко. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.
8. Словник сучасного українського сленгу / Упорядник Т. М Кондратюк. – Харків: Фоліо, 2006. – 350 с.
9. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Наука, 1975. – 311 с.
10. Стишов О. А. Зниженорозмовні фразеологізми в мові сучасних українських мас-медіа / О. А. Стишов // Лінгвістика – Луганськ: Вид-во ЛНПУ ім. Тараса Шевченка “Альма-матер”, 2006. – №1(7). – С. 73-86.
11. Ходаковська Н. Г. Семантичний та прагматичний аспекти стилістично маркованих похідних іменників сучасної німецької мови: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н. Г. Ходаковська. – К., 2008. – 19 с.
12. Battistella, Edwin L. The logic of markedness / Edwin L. Battistella. – New York: Oxford University Press, 1996. – 192 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- ДТ – “Дзеркало тижня” (<http://dt.ua>)
 УМ – “Україна молода” (<http://umoloda.kiev.ua>)
 УП – “Українська правда” (<http://tabloid.pravda.com.ua>)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Макаровець – аспірант кафедри зіставного мовознавства і теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, дискурсологія, теорія і практика перекладу.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК МАНІПУЛЮВАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ

Юлія МАСЕЛЬ (Житомир, Україна)

В статті аналізується політична реклама як соціокультурний феномен. Вона покликана впливати на поведінку та сприйняття інформації аудиторією. Мовне маніпулювання займає особливе місце та визначає використання мовних засобів на різних рівнях для створення прихованого впливу на реципієнта в політичній рекламі.

Ключові слова: реклама, політична реклама, мовна маніпуляція, мовні стратегії та тактики.

Political advertising has been analyzed as a socio-cultural phenomenon. It is designed to influence the behavior and beliefs of the audience. Language manipulation occupies a special place and predetermines the use of language means of different levels to produce a hidden impact on the recipient.

Key words: advertisement, political advertisement, language manipulation, language strategies and tactics.

Об’єктом дослідження є реклама як значущий і специфічний феномен сучасності, що має у своїй основі першочергове і конкретне завдання - спонукати людину до діяльності. Сьогодні рекламне повідомлення поступове втрачає ознаки інформативності і стає усе більш

прагматичним та маніпулятивним. **Предмет дослідження** - прагматична спрямованість рекламного тексту, що проявляється в актуалізації тих вербальних компонентів, які впливають на адресата, активізують інтелектуальні та емоційні реакції, викликають необхідні відповідні дії. Засоби масової інформації характеризуються високим ступенем маніпулятивності, що реалізується через маніпулятивну комунікацію у різних видах словесності, а саме рекламі, діловому спілкуванні, пропаганді [3: 4].

Актуальність дослідження обумовлена аналізом мови реклами на психологічній основі одержав свою подальшу реалізацію в прагмалінгвістичних дослідженнях (Л. О. Баркова, Л. С. Винарська, Г. М. Кузнєцова, С. П. Козлова, І. А. Гуссейнова, Т. М. Лівшиць), в роботах власне лінгвістичного плану (Н. І. Клушина, О. О. Костроміна, В. В. Кеворков, О. О. Дмитрієв, Т. Г. Добросклонська, О. О. Долуденко, О. Є. Корнілова). Автори більшості з названих робіт погоджуються, що за допомогою рекламного тексту реалізується вплив на адресата (споживача). Реклама - це феномен і ментальності, і людської психіки, при цьому в центрі спостереження знаходяться як лінгвальні, так і екстралінгвальні компоненти [5: 148].

Метою статті є дослідження реклами як складного виду людської діяльності. Рекламна продукція сформована таким чином, щоб виявляти вплив на підсвідомість людини. Реклама відіграє в житті людини важливу роль. Увагу дослідників привертають економічні і психологічні аспекти рекламної діяльності з певною орієнтацією на проблему мовної специфіки, механізми впливу реклами, дослідження питань. В останнє десятиліття спостерігаються спроби системного вивчення реклами у засобах масової комунікації та її ролі в соціальному просторі; описуються різні методики складання рекламних текстів; аналізуються рекламні технології у політичній рекламі (Б. Л. Борисов; А. Д. Васильєв; І. О. Гольман, М. С. Добробабенко; І. В. Крилов; О. В. Медведева; Р. М. Мокшанцев; В. Л. Музикант; Є. А. Песоцкий; В. Л. Полукаров та ін.; О. В. Ромат; Л. І. Рюмшина; В. М. Шуванов та ін.) [8: 56].

Центральним елементом реклами, покликаним направлено впливати на одержувача рекламного звернення і формувати певну думку про предмет реклами, є образ рекламного предмета. Іншими словами, рекламний текст викликає у свідомості адресата уявлення про товар чи послугу - так званий рекламний образ, який сприяє формуванню комплексу почуттів та емоцій у адресата. Політична реклама є досить складним явищем, що зумовлено її інтенсивним характером, адже метою такої реклами є досягнення конкретних результатів у стислі терміни [2: 5].

Політична реклама – це заходи та способи формування думки виборців шляхом подання інформації, що переконає у перевагах даного кандидата чи політичної організації над іншими. Політична влада базується на владі впливу, управлінні людьми різної політичної орієнтації, а керування здійснюється через слово. Нерідко вплив мови в політичній рекламі є прихованим та має маніпулятивний характер [6: 47].

Проблема маніпуляції свідомістю як різновиду соціально-психологічного впливу розглядається в рамках суспільствознавчих дисциплін. Наприклад, з позиції соціології, маніпулювання – це система засобів ідеологічного й соціально-політичного впливу з метою зміни мислення і поведінки людей усупереч їхнім інтересам. При цьому люди не усвідомлюють, що їхні потреби, світогляд, інтереси та спосіб життя в цілому багато в чому залежать від тих, хто ними маніпулює [4: 104]. Маніпуляція в поєднанні з силовими та економічними методами надає суб'єктові управління можливості спрямовувати діяльність і поведінку мас, соціальних груп та індивідів, контролювати соціальну ситуацію [2: 15].

У мовознавстві вивчення маніпуляцій тісно пов'язане з проблемою ефективності комунікації, мовленнєвого впливу на адресата, вивченням комунікативних стратегій, які застосовуються для дієвішого впливу на реципієнта. Мовленнєвий вплив, який становить комунікативно-психологічну сутність маніпуляції [5: 256], спрямований на зміни в соціально-психологічній структурі суспільства або на стимуляцію прямих соціальних дій через вплив на психіку членів певної соціальної групи або суспільства в цілому.

Інтерес лінгвістів до феномена маніпуляції зумовлений тим, що маніпулятивний вплив здійснюється за допомогою природної мови. Однак лінгвістичні публікації, які торкаються

цього явища, не мають комплексного характеру й зосереджуються лише на окремих аспектах маніпуляції, крім того, численні питання все ще залишаються поза увагою дослідників.

З лінгвістичної точки зору маніпуляцією слід вважати використання мовних засобів, які часто вступають в активну взаємодію з паралінгвістичними засобами, для здійснення психологічного впливу на адресата, метою якого є приховане укорінення певних відношень та установок у психіці адресата [2:16].

Політична мова має значний маніпулятивний потенціал, оскільки дає можливість здійснювати приховане управління свідомістю та поведінкою людей у бажаному для суб'єктів влади напрямку через реалізацію комунікативної та інтерпретаційно-оціночної функції.

Оскільки головною метою політичної комунікації є досягнення та утримання влади, то особливої значимості набувають стратегії та тактики впливу, спрямовані на переконання адресата у правильності своєї позиції перед позиціями політичних противників [7: 113].

Стратегію розглядають як процес розробки та реалізації комунікативного завдання, що має на меті ефективний вплив на адресата. Мовленнева стратегія визначає семантичний, стилістичний і прагматичний вибір мовця. В залежності від ступеня «глобальності» намірів мовні стратегії можуть характеризувати конкретну розмову з конкретними цілями. Вони можуть бути більш загальними, спрямованими на досягнення більш загальних соціальних цілей. У зв'язку з цим розмежовують *загальні* та *приватні* стратегії. Наприклад, загальна стратегія дискредитації реалізується в приватних стратегіях звинувачення, образи, глузування [7: 115].

Якщо мовну стратегію розуміти як сукупність мовленневих дій, спрямованих на вирішення загальної комунікативної задачі мовця, то мовною тактикою слід вважати одну або декілька дій, які сприяють реалізації стратегії. Стратегічний задум визначає вибір засобів і прийомів його реалізації, отже, мовленнева стратегія і тактика пов'язані як рід і вид [1: 7].

Тактика, з одного боку, – спосіб мовленнєвого впливу, сукупність мовленневих засобів, з іншого боку – шлях реалізації стратегії. У межах однієї стратегії можна виділити декілька мовленневих тактик [1: 7].

Стратегії впливу, спонукання і маніпулювання найбільш явно виявляються у тих типах тексту, де функція впливу є основною, а мовне маніпулювання практикується і відіграє важливу роль [3: 20].

В межах політичної реклами застосовують такі стратегії :

- ідентифікації;
- викривлення інформації;
- імунізації.

Стратегія ідентифікації.

Одна з найважливіших стратегій політичної реклами – стратегія ідентифікації, тобто ототожнення політика з народом. Дана стратегія реалізується через використання займенників “*We*”, “*our*” замість “*I*”, “*my*”

Our aim is to have an unchallenged, open, panoramic opportunity on a global scale to demonstrate the finest aspects of what we know in this country: peace, freedom, democracy, human rights, benevolent sharing, love, the easing of human suffering...and we will have all that![15]

В аналізованому прикладі політик Джорж Буш ототожнює себе з народом через використання займенника “*Our*”, для того, щоб показати, що він – частина своєї нації.

Ефективна переконуюча комунікація спрямована на посилення адресату думки, а саме: лідер – “своя”, близька до народу людина. Більшість політиків ототожнює себе з представниками американського суспільства, викликаючи тим самим довіру та симпатію у виборців, анонсує деякі факти своєї біографії. Це видно з рекламної компанії Барака Обами, який в своїй політичній рекламі розповідає деякі факти свого життя, наприклад:

My parents shared not only an improbable love, they shared an abiding faith in the possibilities of this nation. They would give me an African name, Barack, or blessed, believing that in a tolerant America your name is no barrier to success. They imagined me going to the best schools in the land, even though they weren't rich, because in a generous America you don't have to be rich to achieve your potential [12].

Політик Барака Обама згадує деякі події зі свого життя для того, щоб наблизитися до своїх виборців, переконати їх, що він звичайна людина, яка прагне кращого життя.

Мовними засобами вираження вказаної стратегії в американській політичній рекламі є використання просторічної лексики, наприклад реклама Джорджа Буша:

As Americans, we want peace, we work and sacrifice for peace. But there can be no peace if our security depends on the will and whims of a ruthless and aggressive dictator. I'm not willing to take one American life on trusting that guy- Saddam Hussein [15].

Використовуючи просторіччя Джордж Буш наголошує, що політик - це перш за все звичайна людина, яка розмовляє звичайною, повсякденною мовою більшості людей.

Метою стратегії ідентифікації є спроба встановити довірливі відносини з аудиторією – як з близькими за духом людьми; формування асоціацій про народність або належність до народу комунікатора – «вихідця з народу».

Стратегія викривлення інформації.

Залежно від характеру інформаційних перетворень, у межах стратегії викривлення інформації, в політичній рекламі розмежовують наступні тактики маніпулювання:

1) референційна (пов'язана з перекичуванням денотата/референта у процесі позначення дійсності);

2) аргументативна (пов'язана з порушенням постулатів спілкування) [11].

Один із видів референційної тактики є фактологічне маніпулювання, тобто перекичування фактів (недомовки, брехня, перебільшення, недомовки, створення референційної невизначеності) [11].

Засобом творення тактики референційної невизначеності у сучасній американській політичній рекламі є використання пасивних конструкцій:

We are taught to understand, correctly, that courage is not the absence of fear, but the capacity for action despite our fears [13].

There cannot be true democracy unless women's voices are heard. There cannot be true democracy unless women are given the opportunity to take responsibility for their own lives [13].

Хіларі Клінтон, в своїй політичній кампанії використовує пасивні конструкції, з метою уникнення відповідальності.

Для досягнення більш тривалого маніпулятивного ефекту політик Джон мак Кейн використовує повтор для того, щоб ідеї або поняття краще засвоїлися його аудиторією [2: 6], наприклад:

Free Education. Free Medical care. Free Employment. Free food. Free houses.

Empty seats. Empty promises. Empty politics. They are empty [14].

Багаторазовий повтор специфічного слова, фрази або ідеї, допомагає слухачеві запам'ятати необхідну інформацію, тобто таким чином відбувається прихована маніпуляція свідомістю людей в потрібному саме для Джона мак Кейна напрямку.

Для більш ефективного досягнення реалізації стратегії викривлення інформації значний маніпулятивний вплив мають риторичні запитання- дієві питання, які мають форму самого питання, але не потребують відповіді, наприклад, політична кампанія Джона мак Кейна використовує такі питання:

"...But can 2 weeks of 'patch' patch' activities salvage 8 wasted years? [14]"

"They told us they have reformed the economy, which economy? [14]"

Маніпулятори використовують риторичні питання, щоб провокувати думки у аудиторії, змусити аудиторію поглянути, чому вони повинні відкинути своїх противників [10: 15].

Стратегія імунізації.

Аналізована стратегія імунізації передбачає реалізацію тактики використання універсальних висловлювань, що залучає психологічні механізми, які стосуються бажання людини належати до певної спільноти.

В американській політичній рекламі маніпулювання відтворюється через використання міфологічних мотивів, наприклад:

- "мужній лідер"- уявлення про визначну роль політичного лідера, який ефективно діє:

We need a President who can face the threats of the future [12];

As Commander-in-Chief, I will never hesitate to defend this nation [12].

Барак Обама демонструє мужність, рішучість, здатність до боротьби та захисту свого народу, тим самим впливає на вибір людей; політик ідентифікує себе саме з тим президентом, якого потребує нація.

- "віра у краще майбутнє": переконання в тому, що незважаючи на всі тимчасові негаразди, мужній американський народ буде успішним та щасливим:

We the people, in order to form a more perfect union; a march for a more just, more equal, more free, more caring and more prosperous America [12].

В аналізованому прикладі, лідер Барак Обама дає переконливу обіцянку того, що якщо виборці віддадуть свої голоси саме за нього, то американський народ незабаром отримає ті національні блага, на які так довго сподівався.

- "наша сила - у єдності":

... this nation is more than the sum of its parts - that out of many, we are truly one [12].

These people are apart of me. And they are apart of America, this country that I love [12].

But what the people heard instead - people of every creed and color, from every walk of life - is that in America, our destiny is inextricably linked. That together, our dreams can be one [12].

Політик переконує, що завдяки своїй вірі, відданості, працелюбності американський народ зможе подолати труднощі на шляху до кращого майбутнього.

- "віра в свої сили": віра в те, що влаштування власного добробуту до снаги громадянам:

We can do that. All this we can do. And all this we will do [12];

they must always believe that they can write their own destiny [12].

Барак Обама спонукає своїх виборців у тому, що разом, загальними зусиллями вони досягнуть добробуту життя.

Отже, політична мова завжди включає не тільки повідомлення про політичну дійсність, а й її інтерпретацію, явну та приховану оцінку. Вона орієнтована на те, щоб викликати бажану для суб'єкта мовну чи поведінкову реакцію з боку об'єкта комунікації.

Політична мова має значний маніпулятивний потенціал, оскільки дає можливість здійснювати приховане управління свідомістю та поведінкою людей через реалізацію комунікативної та інтерпретаційно-оціночної функції у бажаному для суб'єктів влади напрямку [9: 7].

Отже, національна мовна ментальність проявляється не тільки в особливому лексичному корпусі мови, але й репрезентується у рекламних текстах. Реклама має культурну значущість, оскільки вона здатна "моделювати" свідомість людей відповідно до мети і потреб рекламодавців, змінювати усталені звички, соціальні норми і культурні традиції за порівняно короткий період часу.

Вивчення реклами дозволяє визначити її статус як частини системи суспільних відносин, та засобів масової комунікації. Будучи результатом розвитку всього суспільства у цілому, реклама в той же час віддзеркалює ступінь розвитку цього суспільства і впливає на його розвиток, диктує норми поведінки людини і суспільства. Функціональний динамізм реклами реалізується у відповідному рекламному тексті та мовному оформленні.

Невід'ємною частиною політично реклами, як і взагалі будь-якої реклами, є маніпуляція. Маніпуляція це прихований вплив на свідомість. Завдання маніпуляції полягає в тому, щоб змінити думки, спонукати людей до дій у напрямку, потрібному владі.

Для досягнення поставленої мети політики використовують в своїй політичній кампанії різноманітні стратегії та тактики, які реалізуються через мовні засоби виразності, стилістичні конструкції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2004. – №10. – 18 с.
2. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англійській комунікації (на матеріалі текстів друкованих та інтернет-видань): автореферат дис. канд філол. наук: 24.03.06/Київ. нац. лінгвіст. унів.-т. Т. Шевченка. - К., 2006 – 21 с.
3. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: автореферат дис. канд філол. наук: 10.02.04/Київськ держ. лінгвіст. унів.-т. Київ. – 24 с.
4. Левченко Л. Психологічні особливості діяльності засобів масової інформації // Людина і політика. – К., 2001. – №2. – 215 с.
5. Леонтьев А. А. Основы психолінгвистики. – 3-е изд. – М.: Смысл; СПб.: Лань, 2003. – 287с.

6. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий. – М.: Русская панорама, 2002. – 214с.
7. Миронова П. О. Коммуникативная стратегия редуционизма в политическом дискурсе // Язык. Человек. Картина мира. – Ч.1. – Омск: Ом ГУ, 2000. – 165 с.
8. Обритель Б. А. Реклама і рекламна діяльність. - К., 2002. – 315 с.
9. Петренко В. В. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу 2003 года.: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2003. — 17 с.
10. Скидченко О. А. Дискурс современных СМИ и манипуляция со словами // Вестник Международного славянского университета. Серия «Филология». – Харьков, 2003. – т.6, №3. – 19 с.
11. Славова Л. Л. Комуникативні стратегії та тактики у сучасному масмедійному політичному дискурсі. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/2210/1/06sldzm.pdf>
12. Barack Obama – DNC – 28 August 2008 Campaign. Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/03/20060310-2.html>
13. Hillary R. Clinton – 26 August 2008 Campaign. Режим доступу : <http://www.timesunion.com/AspStories/story.asp?storyID=241890&category=NATIONAL&newsdate>
14. John McCain – RNC – 4 September 2008 Campaign. Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/03/20060310-3.html>.
15. President Bush's 2004 State of the Union Address. Режим доступу: <http://usgovinfo.about.com/library/weekly/aasou2004.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Масель - викладач кафедри англійської мови ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси : дискурсивна лінгвістика, стилістика.

ВІДМЕЖУВАННЯ КОПЛІМЕНТУ ВІД СУМІЖНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

Юлія МИКИТЮК (Львів, Україна)

У статті показано місце компліменту у системі експресивних мовленнєвих актів, виокремлено основні критерії відмежування компліменту від таких суміжних мовленнєвих актів як похвала, лестощі та вітання, кожен аспект проілюстровано на основі прикладів з німецькомовних драм кінця XVIII ст.

Ключові слова: мовленнєвий акт, комплімент, похвала, лестощі, вітання, критерії розмежування, німецькомовні драми.

This article devotes to the role of the compliment in the system of the expressive speech acts, the basic criteria are shown that help to distinguish the compliment from the other similar speech acts such as praise, flattery and congratulations, each aspect is illustrated by examples from German dramas of the end of the XVIII century.

Key words: the speech act, compliment, praise, flattery, congratulations, separation criteria, the German dramas

Головною передумовою для висловлення мовленнєвого акту компліменту є позитивна оцінка мовцем одного з аспектів, який стосується слухача. Це зближує комплімент з такими суміжними експресивними актами як похвала, лестощі чи вітання, оскільки їх також вживають як засіб визнання чи поваги співрозмовника. У статті після ґрунтовного вивчення робіт багатьох учених ми спробували виокремити основні критерії розрізнення компліменту, похвали, лестощів і вітання та пояснити ці мовленнєві акти на основі прикладів з німецькомовних драм кінця XVIII ст.

Найтоншою є межа між **компліментом** та **похвалою**, тому багато дослідників звертались до цієї теми, намагаючись розрізнити ці мовленнєві акти. Деякі вчені не бачать відмінностей між цими ілюкутивними актами, вважаючи, що за допомогою як похвали, так і компліменту висловлюють схвалення щодо слухача за певні досягнення чи зовнішність, а це передбачає, що об'єкт слухача, якому роблять комплімент, чи річ, яку хвалять, є позитивними [13: 215; 4: 286].

Після вивчення робіт багатьох учених та детального аналізу фактичного матеріалу ми вважаємо, що можна виділити низку критеріїв, які розмежовують ці мовленнєві акти за такими аспектами:

1.1. Аспект об'єктивності – суб'єктивності. Насамперед варто зазначити важливість відмежування мовленнєвих актів компліменту та похвали за допомогою аспекту об'єктивності – суб'єктивності, оскільки під час висловлення компліменту головну роль відіграє суб'єктивне бачення світу мовця, який через позитивну оцінку об'єкта чи досягнення адресата відображає власні ціннісні критерії. Натомість, як зазначає Б. Фаренкія, похвала стосується позитивної оцінки дії чи досягнення слухача і повинна відповідати «об'єктивно» наявній системі норм» [7: 13], про що свідчить нижчеподаний приклад:

(1) «*Der Prinz Bei Gott! wie aus dem Spiegel gestohlen! Noch immer die Augen auf das Bild geheftet: O, Sie wissen es ja wohl, Conti, daß man den Künstler dann erst recht lobt, wenn man über sein Werk sein Lob vergißt*» (Lessing G.E. Emilia Galotti) [9: 117].

1.2. Культурна система норм. Під час висловлення похвали мовець реалізує свій дидактичний намір, інформуючи адресата про те, що його «досягнення вважаються добрими в межах певної системи норм» [10: 127], і таким чином вводить адресата в цю систему норм. Відтак похвалу можна застосовувати і в педагогічному контексті. Натомість комплімент потрібно розглядати як спосіб вираження власних почуттів мовця, які відповідають його відчуттю цінності, а не певній системі норм, як у випадку похвали. Подібне зауважує і російський науковець О. Іссерс вважаючи, що головна відмінність між компліментом і похвалою полягає в тому, що «для похвали позитивна оцінка є основною метою, а для компліменту – методом повідомити про добрі почуття чи ставлення» [1: 178].

Відтак, проаналізувавши мовленнєву ситуацію, як приклад можемо навести комплімент, який тамплієр виловлює ченцю з метою повідомити про своє суб'єктивне позитивне ставлення. У цьому контексті мовець не реалізовує ні свого дидактичного наміру, ні не підпорядковує свої почутті певній об'єктивній системі норм:

(2) «*Tempelherr*

Mein frommer, lieber Mann! Gebt Euch zufrieden.

Deswegen komm' ich nicht; deswegen will

Ich nicht den Patriarchen Sprechen. Noch,

Noch denk'ich über jenen Punkt, wie ich

Gedacht, und wollt' um alles in der Welt

Die gute Meinung nicht verlieren, deren

Mich ein so grader, frommer, lieber Mann

Einmal gewürdiget. [...]» (Lessing G.E. Nathan der Weise) [9: 288].

1.3. Реакція на мовленнєвий акт. На думку О. Іссерса, на відмінність між цими мовленнєвими актами вказує і реакція на них, оскільки «для похвали показником успішності... є прийняття оцінки, показником невдачі – її відхилення», а «для компліменту навіть незгода адресата з мовцем не означає неуспіху» [цитую за: 2: 1048]. Для мовця насамперед важливо висловити свої почуття, навіть якщо їх повністю відкине адресат:

(3) «*Das Fräulein Wie? in diesem Tone? – So soll ich, so muß ich in meinen eigenen Augen verächtlich werden? Nimmermehr! Es ist eine nichtswürdige Kreatur, die sich nicht schämet, ihr ganzes Glück der blinden Zärtlichkeit eines Mannes zu verdanken!*

V. Tellheim *Falsch, grundfalsch!*» (Lessing G.E. Minna von Barnhelm oder das Soldatenglück) [9: 102].

1.4. Функціональний аспект. Дослідники мовленнєвих актів компліменту і похвали відзначають також відмінності у їхньому функціонуванні. Відтак виділяють мотиваційну функцію похвали [7: 13], а також і її оцінювальну та підбадьорливу функцію (Ю. Пробст, Н. Трофімова), хоча останні дві функції може виконувати і комплімент, якщо адресат вважатиме, що мовець володіє відповідною компетенцією [11: 2; 3: 81]. Н. Трофімова також зазначає, що успішність такого компліменту залежить від того, чи адресат володіє відповідною компетенцією стосовно мовця.

Наприклад, чітко простежуємо мотиваційну та підбадьорливу функції похвали у розмові батька та сина:

(4) «*Der alte Moor Ich will ihm schreiben, daß ich meine Hand von ihm wende.*

Franz Da tut ihr recht und klug daran.

Der alte Moor Daß er nimmer vor meine Augen komme,

Franz Das wird eine heilsame Wirkung tun» (F. Schiller. Die Räuber) [12: 22].

Натомість оцінювальна та підбадьорлива функції компліменту не досягають у нижченаведеному прикладі своєї мети оскільки мовець не володіє відповідною компетенцією:

(5) «*Clärchen [...] Laß uns nicht lang vergebliche Worte wechseln. Hier kommen von den alten, redlichen, wackern Männern! Hört Freunde! Nachbarn hört! – Sagt wie ist es mit Egmont.*

Zimmermeister Was will das Kind? Laß sie schweigen!» (J.W. Goethe. Egmont) [8: 79].

1.5. Вживання мовленнєвих актів. Комплімент і похвалу розрізняють також у вживанні: «Похвалу висловлюють і про відсутніх, – натомість компліменти про відсутніх є неможливими» [5: 146]. Як приклад М. Беетц подає таку модель: «Після визнавального висловлювання А про Б, В може погодитись з висловлюванням (i), але не (i'):»

(i) Ти правильно його похвалив;

(i') Ти зробив йому правильний комплімент» [5: 146].

Таким чином можемо вважати позитивне висловлювання про відсутню людину похвалою, але не компліментом. Прикладом може бути розмова господаря трактиру зі слугою майора Тельгайма:

(6) *«Just Einen Officier wie meinen Herrn! Oder meint Er, daß ein abgedankter Officier nicht auch ein Officier ist, der Ihm den Hals brechen kann? [...]*

Der Wirt Was ereifert Er sich nun, Herr Just? –

Just Ich will mich ereifern. – –» (Lessing G.E. Minna von Barnhelm oder das Soldatenglück) [9: 14].

1.6. Соціальний аспект. Похвалу здебільшого застосовують, щоб стимулювати розвиток інших людей, у якому зацікавлені як мовець, так і адресат похвали. Таким чином похвалу насамперед вживають в ієрархічних відносинах, в яких адресат похвали підпорядковується іншій особі (батьки-діти, вчитель-учні, керівник-підлеглі). На думку М. Беетца та Н. Трофимової, похвала підлягає сильнішим обмеженням, ніж комплімент і залежна від статусу співрозмовників на відміну від іллокутивно незалежного висловлювання компліменту. М. Беетц наголошує, що «вищий за рангом має право без роздумів хвалити підлеглого, але останній не може висловити керівнику обгрунтовану похвалу, проте має право на комплімент-захоплення» [5: 146].

Відтак комплімент висловлюють під час спілкування двох рівних за статусом співрозмовників:

(7) *«Der Wirt gegen die Franciska: Bst! Mein schönes Kind! Auf ein Wort!»* (Lessing G.E. Minna von Barnhelm oder das Soldatenglück) [9: 14].

Натомість характерною рисою похвали вважаємо її спрямованість на нижчого за рангом:

(8) *«Der Prinz nach einer kurzen Betrachtung: Vortrefflich, Conti: – ganz vortrefflich! – Das gilt Ihrer Kunst, Ihrem Pinsel. – Aber geschmeichelt, Conti; ganz unendlich geschmeichelt!»* (Lessing G.E. Emilia Galotti) [9: 115].

1.7. Аспект щирості. Цікавим є також зауваження Н. Трофимової, що похвала є щирішою, ніж комплімент [3: 81]. Це твердження можемо пояснити суб'єктивністю висловлення компліменту, для якого важливо насамперед повідомити про свої почуття, а не по-справжньому їх відчувати. Компліментом такого типу є висловлювання царя Тавриди своєму супернику Оресту:

(9) *«Thoas Nicht unwert scheinest du, o Jüngling, mir*

Der Ahnherrn, deren du dich rühmst zu sein [...]» (J.W. Goethe. Iphigenie auf Tauris) [8: 167].

Мовленнєвий акт **комплімент** потрібно також відмежувати від мовленнєвого акту **лестоців**, оскільки ще у 1600 р. відповідно до етимологічного словника В. Пфайффера комплімент мав значення як «ввічливого вислову» так і «лестоців». Але вже у другій половині 17-ого ст. значення слова змінилось на «уклін» чи «привітання». Як зазначає Соня Стівс, у перекладі з французької комплімент означає «вияв ввічливості», «ввічлива пропозиція», «обов'язкове звертання», «вітання», а також і «лестоці» [14: 8].

2.1. Аспект щирості / нещирості. Головна відмінність між компліментом і лестоцями полягає в тому, що комплімент повинен бути чесним і щирим. Натомість лестоці використовують, щоб «сказати перебільшено добре про кого-небудь, багатослівно похвалити його, [щоб заслужити чийсь прихильність]» [6: 1389]. Подібного погляду дотримуються й інші науковці, вважаючи, що лестоці використовують з метою досягнення власної вигоди шляхом надмірно позитивного наголошення на певному стані справ (успіхів чи рис характеру адресата) [10: 127; 2: 1048]. Отже, для лестоців, на відміну від компліменту, характерний високий рівень емотивності та емоційності, максимально позитивна оцінка та багатослівність. Яскравим прикладом такої мовленнєвої поведінки є лестоці сина під час розмови зі своїм батьком з метою досягнення власної вигоди:

(10) «*Franz Ja Vater aus euren Augen soll er sie [Tränen] wischen. Euer Franz wird sein Leben dran setzen das eurige zu verlängern. Euer Leben ist das Orakel, das ich vor allem zu Rate ziehe, über dem was ich tun will, der Spiegel durch den ich alles betrachte – keine Pflicht ist mir so heilig die ich nicht zu brechen bereit bin, wenn's um euer kostbares Leben zu tun ist. – Ihr glaubt mir das?» (F. Schiller. Die Räuber) [12: 20].*

2.2. Іллокутивна мета. Дослідники вважають, що іллокутивна мета лестоців полягає у їхній неправдивості і намірі обманути співрозмовника [10: 128; 5: 147]. Як приклад можемо навести висловлювання Торквато Тассо з однойменної драми Й. В. Гете, який після суперечки вирішує обманути свого недруга і переконати у своїй лояльності щодо нього:

(11) «*Tasso Alphons hat mich zuerst begeistert, wird Gewiß der letzte sein der mich belehrt.*

Und deinen Rat, den Rat der klugen Männer

Die unser Hof versammelt schätz' ich hoch» (J.W. Goethe. Torquato Tasso) [8: 256].

Висловлюючи комплімент мовець не має наміру улестити співрозмовника і він не відчуває себе обдуреним навіть тоді, коли комплімент висловлено нещиро, оскільки у багатьох випадках важливіше висловлювати певні відчуття, ніж їх по-справжньому відчувати.

2.3. Аспект конвенційності. Науковці також вважають, що висловлення компліменту є більш конвенційним та ритуалізованим, а тому й очевидним для співрозмовників. Відтак зазвичай неважливо, чи мовець під час висловлення компліменту відчуває справжню чи несправжню симпатію. До компліментів такого типу зараховуємо висловлювання державного секретаря Антоніо, який розпочинає розмову з герцогом та герцогинею саме з компліменту, який розглядаємо як ритуал, при якому неважлива щирість сказаного:

(12) «*Antonio Kaum wag' ich es zu sagen welch Vergnügen*

In eurer Gegenwart mich neu belebt.

Vor euren Augen find' ich alles wieder

Was ich so lang entbehrt. [...]» (J.W. Goethe. Torquato Tasso) [8: 192].

Натомість лестоці можуть бути успішними тільки тоді, коли «адресат не усвідомлює, що це лестоці» [5: 147]. Оскільки лестоці є менш конвенційними, ніж компліменти, то їх і важче розпізнати.

2.4. Соціальний аспект. У соціальному аспекті компліменти здебільшого вживають під час спілкування рівноправних партнерів. Можливою є також ситуація, коли мовець, вищий за рангом, робить комплімент нижчому за рангом. Натомість лестоці насамперед вживають в рольових відносинах, в яких мовець підпорядковується іншій особі і намагається її улестити [3: 81]. Як приклад таких лестоців наводимо висловлювання господаря трактиру, який намагається продати перстень своїй гості:

(13) «*Der Wirt Was sollten Ihro Gnaden nicht? – Ich muß Ihnen einen Ring zeigen, einen kostbaren Ring. Zwar gnädiges Fräulein haben da auch einen sehr schönen am Finger, und je mehr ich ihn betrachte, je mehr muß ich mich wundern, daß er dem meinigen so ähnlich ist. [...]*» (G.E. Lessing Minna von Barnhelm oder das Soldatenglück) [9: 35].

Важливо відмежувати **комплімент** від мовленнєвого акту **вітання**, оскільки вони часто перетинаються, а компліменти часто вживають для посилення ефекту вітання. Варто зазначити, що з французької комплімент означає також і «вітання».

3.1. Сфера вживання мовленнєвих актів. Різницю між цими мовленнєвими актами визначаємо, насамперед обмежуючи сферу їхнього використання. Дослідники зазначають, що на відміну від компліменту, який може вживатися у будь-яких розмовних ситуаціях і в будь-який момент, вітання висловлюють лише під час визначених традиційних подій, таких як ювілей, день народження тощо. У таких ситуаціях промовець повинен дотримуватися строго визначених правил ввічливості та традицій, а відтак має конвенційний характер [11: 2; 3: 81].

Відтак, на відміну від вітання, комплімент можливий як під час спілкування високопосадовців (приклад 14), так і простих людей (приклад 15) у будь-який момент розмови і не вимагає дотримання певних наперед визначених правил чи умовностей:

(14) «*Margarethe Ich kenne dich und deine Treue, und weiß daß einer ein ehrlicher und verständiger Mann sein kann, wenn er gleich den nächsten besten Weg zum Heile seiner Seele verfehlt hat. [...]*» (J.W. Goethe. Egmont) [8: 20-21].

(15) «*Mutter im Sessel strickend: Singt doch einst! Brackenburg sekundiert so hübsch. Sonst wart ihr lustig, und ich hatte immer was zu lachen*» (J.W. Goethe. Egmont) [8: 24].

3.2. Формальна структура. Мовленнєвий акт «вітання» підлягає до того ж чітким обмеженням: «Здебільшого йде мова про заздалегідь складений мовленнєвий акт з дуже обмеженими змінами у своїй формальній структурі» [11: 2]. Подібного погляду дотримується і російська дослідниця Н. Трофімова, вважаючи, що вітання обмежене вибором мовленнєвих засобів: «Мова йде про формалізований, побудований за певною моделлю мовленнєвий акт з дуже обмеженими варіаційними можливостями» [3: 81].

3.3. Тематика. Відмінність між компліментом та вітанням можна також визначити за різною сферою тематики, характерною для цих мовленнєвих актів. Якщо через комплімент здебільшого тематизують особисті риси характеру чи власність адресата, то для вітань характернішими є успіхи, щастя чи добре самопочуття співрозмовника [див.: 10: 127-129].

Відтак типовими є компліменти зовнішності співрозмовника:

(16) «*Werner [...] Frauenzimmerchen, Frauenzimmerchen, ich sehe, Sie ist hübsch, und ist wohl gar fremd – Und hübsche fremde Leute müssen gewarnet werden [...]*» (G.E. Lessing. Minna von Barnhelm oder das Soldatenglück) [9: 53];

чи особистим рисам характеру співрозмовника:

(17) «*Daja Was seh' ich? – Edler Ritter, Euch? – Gott Dank! [...]*» (G.E. Lessing. Nathan der Weise) [9: 222];

(18) «*Saladin Was hätt' ein Weiberkopf erdacht, das er Nicht zu beschönen wüßte!*» (G.E. Lessing. Nathan der Weise) [9: 263].

Таким чином під час висловлення компліменту адресатові не бажують щастя, успіхів чи доброго самопочуття, що є типовим для вітань.

Однак вітання, лестощі, похвалу чи комплімент нерідко доволі важко розрізнити. Деколи вони перетинаються або доповнюють одне одного, інколи мовці комбінують їхні структурні особливості або використовують не у їхній традиційній сфері вживання. Приміром, на святкуванні 60-річчя шанованого університетського професора, вітання і компліменти зливаються в одне ціле. Водночас професора хвалять за всі досягнення, які він здійснив під час своєї довголітньої праці у викладацькій діяльності, і це роблять або щиро, висловлюючи компліменти, або нещиро, за допомогою лестощів.

Незважаючи на те, що межа між цими мовленнєвими актами залишається нечіткою і залежить від комунікативної ситуації, адресата та адресанта, від їхнього віку, статі, взаємовідносин і потребує детального вивчення у кожному окремому випадку, ми після виділення вищенаведених критеріїв та детального аналізу фактичного матеріалу можемо запропонувати наше трактування їхнього місця у системі експресивних мовленнєвих актів.

Відтак вважаємо, що комплімент – це експресивний мовленнєвий акт, головна іллокутивна мета якого полягає у висловленні суб'єктивних позитивних почуттів чи ставлення мовця до адресата, навіть якщо ця мета не досягне бажаного результату. Натомість похвалою називаємо такий експресивний мовленнєвий акт, який спрямований на те, щоб ввести адресата в об'єктивно наявну культурну систему норм, головною метою мовленнєвого акту є висловлення позитивної оцінки з метою мотивування чи підбадьорення адресата і прийняття похвали адресатом. На відміну від похвали, висловлення компліменту не залежить від соціального статусу співрозмовників, проте можливе тільки присутньому співрозмовнику.

За допомогою компліменту мовець здебільшого щиро висловлює певні відчуття, які відповідають реальному стану справ, і намагається зробити щось приємне адресатові, не переслідуючи під час цього власної вигоди. Лестощі використовують, щоб багатослівно похвалити неіснуючі успіхи чи риси характеру адресата, або сильно їх перебільшити з метою обману співрозмовника, щоб досягти власної вигоди. Для компліментів насамперед характерні рівноправні ієрархічні відносини. Натомість типовою рисою похвали вважаємо її спрямованість на нижчого за рангом, а лестощів – на вищого за рангом.

Мовленнєвий акт вітання має конвенційний характер, формальну структуру та обмежену сферу використання та тематики. Натомість компліментові характерна необмежена сфера вживання, багатогранна тематика, відсутність наперед визначених правил чи умовностей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
2. Сынбулатова А. Ю. Compliment как неотъемлемый компонент речевого этикета в башкирском языке / А. Ю. Сынбулатова // Вестник Башкирского университета. – Т. 15. №3(1). – 2010. – С. 1047-1049.
3. Трофимова Н. А. Речевой акт комплимента: прагматический анализ [Электронный ресурс] / Н. А. Трофимова // Неэкономический Post Scriptum [Online], 2008. – С. 80-88. – Режим доступа: http://elibrary.finec.ru/materials_files/izv/IzvSPbUEF2008_1_C80_88_s.pdf.
4. Шарановська З.Р. Прагматичні особливості висловлювання вихвалень в англійській мові / Шарановська З.Р. // Студентські наукові записки. Серія «Філологічна», 2009. – С. 284-287.
5. Beetz, Manfred. Komplimentierverhalten im Barock. Aspekte linguistischer Pragmatik an einem literarhistorischen Gegenstandsbereich / Manfred Beetz // In W. Frier. (ed), *Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik*. Band 13. – Amsterdam, 1981. – С. 135-181.
6. Duden Deutsches Universalwörterbuch [Hg. von der Dudenredaktion]. – [5., überarbeitete Auflage]. – Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
7. Farenkia, B.M. Kontrastive Pragmatik der Komplimente und Komplimentenwiderungen. Kamerunisch-Deutsch / Bernard Mulo Farenkia. – Aachen: Shaker, 2004. – 138 S.
8. Goethe J.W. / Johann Wolfgang Goethe. Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen. Band 2. – Frankfurt am Main u. Leipzig: Insel Verlag, 2004. – 459 S.
9. Lessing G.E. / Gotthold Ephraim Lessing. Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen. Band 1. – Frankfurt am Main u. Leipzig: Insel Verlag, 2004. – 345 S.
10. Marten-Cleef, S. Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte / Susanne Marten-Cleef. – Göppingen: Kümmerle Verlag, 1991. – 373 S.
11. Probst, J. Ein Kompliment in Ehren... Aspekte eines „höflichen“ Sprechaktes in mehreren Sprachen [Электронный ресурс] / Julia Probst // Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht [Online], 8 (2-3). – 2003. – S. 1-16. – Режим доступа: <http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-08-2-3/beitrag/Probst1.htm>.
12. Schiller F. / Friedrich Schiller. Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen. Band 3. – Frankfurt am Main u. Leipzig: Insel Verlag, 2004. – 496 S.
13. Searle, J.R., Vanderveken D. Foundations of illocutionary logic / John R. Searle and Daniel Vanderveken. – Cambridge University Press, 1985. – 227 p.
14. Steves, S. „So jung, so schön!“ Ein Beitrag zur Geschichte und Funktion der Komplimente / Sonja Steves. – Wetzlar: Kletsmeier, 1995. – 55 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Микитюк – аспірантка кафедри німецької мови Національного університету ім. І. Франка.
Наукові інтереси: комунікативна і прагматична лінгвістика, німецька лексикологія.

ЖАНРОВА КЛАСИФІКАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ

Світлана МОЙСЕЄНКО (Київ, Україна)

Стаття присвячена опису і систематизації жанрів англійської комп'ютерної комунікації. Автор визначає ряд факторів, що сприяють класифікації мовленнєвих жанрів комп'ютерного дискурсу і базуються на співвідношенні поняття мовленнєвий жанр з поняттям мовленнєвий акт.

Ключові слова: комп'ютерний дискурс, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, іллокутивний акт, Інтернет-комунікація, комунікативно-функціональний підхід, прагматика.

The article is devoted to the description and systematization of speech genres of English computer communication. The author identifies factors that contribute to the classification of speech genres of computer discourse and based on relationship of the concept of speech genre with the notion of speech act.

Key words: computer discourse, speech genre, speech act, illocutive act, Internet communication, communicative-functional approach, pragmatics.

Інтерес мовознавців до вивчення проблеми мовленнєвих жанрів на сьогоднішній момент зростає. **Актуальність** вивчення мовленнєвих жанрів комп'ютерного дискурсу обумовлена, насамперед, тим, що сучасна наукова парадигма в мовознавстві має в цілому комунікативно-функціональний характер, що позначилося на переорієнтації лінгвістичних досліджень на аналіз людського чинника в мові. Саме функціональний підхід дозволяє розглядати мову як інструмент для реалізації людиною певних намірів як у сфері пізнання дійсності, так і в актах спілкування. Мовленнєвий жанр слід вважати одним із ключових понять, які структурують нову наукову парадигму.

Метою статті є опис і систематизація жанрів англійської комп'ютерної комунікації. У зв'язку з даною метою поставлені такі **завдання**: проаналізувати основні теоретико-методологічні та концептуальні аспекти вивчення мовленнєвих жанрів комп'ютерного

дискурсу; визначити низку чинників, що сприяють класифікації мовленнєвих жанрів комп'ютерного дискурсу; встановити співвідношення поняття «мовленнєвий жанр» з поняттям «мовленнєвий акт».

Об'єктом нашого дослідження є саме комп'ютерний дискурс, що наразі відкриває новий вимір у людській комунікації. **Предмет** дослідження – мовленнєві жанри комп'ютерної комунікації.

Основною одиницею аналізу в теорії мовленнєвого акту є не речення і не висловлювання, а детермінований вид актів (пояснення, питання, наказ, опис, скарга, вибачення та ін.). Мовленнєвий акт – мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації; цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві. З іншого боку, мовленнєвий акт – триєдність: локуції (про що йдеться), іллокуції (який поведінковий зміст виражається) і перлокуції (який ефект чи результат мови) [2: 170].

Іллокуція розглядається як змістова сторона мовленнєвого акту. Запропоновано різні критерії вимірювання іллокутивних актів, наприклад, відмінності в меті даного типу акту, у виражених психологічних станах, в статусі мовця і слухача, в перформативному і неперформативному вживанні іллокутивного дієслова [5: 183].

Схожий напрям, представлений і в Дж. Серля, який при класифікації іллокутивних актів враховує дванадцять факторів іллокутивної сили: мету мовця, відмінності між словами та дійсністю, відображення психічного стану, енергетичну силу вираження іллокутивної цілі, відмінності в статусах мовця і слухача, відмінності у ставленні до контексту, в пропозиційному змісті висловлювання, відмінності в стилі здійснення іллокутивного акту [7]. Визначення цих факторів сприяє класифікації мовленнєвих жанрів комп'ютерного дискурсу.

Вивченню наукового стилю та його жанрів присвячені розвідки Жовтобрюха М.А., Ботвиної Н.В., Медведєва А.Р., Селігея П.О., Гінзбурга М.Д., Славгородської Л.В., Кожиної М.М., Непійводи Н.Ф. та інших дослідників, але жанри комп'ютерного підстилю в аспекті прагматики не були об'єктом спеціального лінгвостилістичного дослідження.

Концепцію мовленнєвого жанру зараховують до числа найбільш значущих ідей прагмалінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики та лінгвістики тексту. Кожна наука має власні підходи до вивчення і розуміння мовленнєвого жанру.

Біля витоків жанрології стояв М. М. Бахтін, ряд положень теорії якого актуальний при дослідженні мовленнєвих жанрів комп'ютерного дискурсу [1]. Серед них слід відзначити такі:

– поняття адресата, який доповнює мовлення, займаючи активну позицію в мовленні. Отже, дана позиція формується протягом усієї перцепції тексту, тип адресованості висловлювання утворює типові концепції адресатів – базові, сформовані особливості різних мовленнєвих жанрів;

– зміна мовленнєвих фігур, які формують певні межі судження в різних областях діяльності і побуту, в кожній сфері діяльності виробляється цілий ряд мовленнєвих жанрів. Мовленнєва воля мовця здійснюється, перш за все, при виборі певного мовленнєвого жанру. Цей вибір визначається специфікою даної сфери спілкування, предметно-смісловими міркуваннями, конкретною ситуацією спілкування, персональним складом його учасників і т. д.;

– вибір мовних засобів формується смисловими і експресивними інтенціями. Мовець з його світоглядом, з його оцінками і емоціями, з одного боку, і предмет його мовлення і система мови (мовні засоби) – з іншого, – ось і все, чим визначається висловлювання, його стиль, його композиція [5:175].

Останнім часом все частіше мовленнєві жанри сприймаються як прагматична соціопсихо-когнітивна категорія мовного коду, тобто мови в процесах спілкування, формування дискурсів, яка включає в себе способи представлення типової ситуації в образі конкретних комунікативних тактик і комунікативних кроків розгортання дискурсу [2: 45].

Традиційне розуміння жанру як стилістичного явища представлено в роботах М. М. Кожиної, Г. О. Винокура. Типовим визначенням мовного жанру в рамках такого

сприйняття можна вважати наступне. «Під мовленнєвим жанром чи стилем ... розуміємо більш-менш стійкі і традиційні способи, манеру зображення, загальновизнану мовленнєву форму, санкціоновані суспільством і звичні способи об'єднання мовленнєвих одиниць, побудови мовлення і т. д.» [8: 6.]. В основі прагматичного вивчення мовленнєвого жанру лежить розуміння діалогічної природи мовленнєвого жанру, що розглядається як «вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей» [9:6–11].

Бурхливий розвиток Інтернет-комунікації зумовив модифікацію мовленнєвих жанрів, що свідчить про зміну прагматичних установок і цілей учасників цього виду комунікації, про актуалізацію феномена мовної особистості, яка через систему мовленнєвого жанру самопрезентує себе у віртуальному дискурсі [5: 174].

Комп'ютерний дискурс продукує власні жанри. В електронній комунікації межі між жанрами м'якші і різноманітніші, ніж у реальному світі. Це пояснюється незавершеністю формування таких жанрів, подібна ситуація свідчить і про те, що в Інтернеті свої закони спілкування. Тому мова Інтернету не підлягає кодифікації.

Явище трансформації загальноприйнятих мовленнєвих жанрів у віртуальному спілкуванні представляє величезний лінгвістичний матеріал. Дана проблема розглянута в роботах Д. Крістала «Мова та Інтернет», П. Є. Кондрашова «Комп'ютерний дискурс: соціолінгвістичний аспект», Є. М. Вавілова «Жанрова класифікація дискурсу телеконференцій Фідонет», О. М. Галічкіної «Специфіка комп'ютерного дискурсу на англійській та російській мовах», О. І. Горошко «Лінгвістика Інтернету: формування дисциплінарної парадигми».

Російський лінгвіст Л. Ю. Іванов, також намагаючись описати жанри електронної комунікації, спирається на бахтинське визначення мовленнєвих жанрів як висловлювань при «... стійких, закріплених буттям та обставинами формах життєвого спілкування» [1: 99; 4: 45]. У його перелік жанрів комп'ютерної комунікації входять:

- загально інформаційні жанри, або жанри комп'ютерних новин (сайти новин, різновиди деяких PR-сайтів);
- науково-освітні та спеціальні інформаційні жанри (монографії, наукові статті, інтерактивні навчальні курси);
- художньо-літературні жанри, що вміщують всі оцифровані твори світової класики (електронні книги, так звана «мережева література»);
- жанри, які оформляють неспеціальне, непрофесійне спілкування (віртуальні ігри, живі електронні щоденники, чати, гостьові електронні книги і поштове листування);
- жанр миттєвих повідомлень (ICQ);
- ділові та комерційні жанри (дошки рекламних оголошень, корпоративні сайти, банери та інше) [4: 40–41].

Однак, вищенаведена класифікація жанрів комп'ютерного дискурсу все-таки досить умовна, оскільки за багатьма конституційними ознаками ці жанри можуть перетинатися, при цьому на даний момент відсутні чіткі розмежувальні критерії жанрів електронної комунікації.

Для лінгвістичного аналізу електронної комунікації більш підходить класифікація Д. Крістала, в основу якої покладені ситуаційні та стилеутворюючі ознаки. Д. Крістал в монографії «Мова та Інтернет» виділяє ряд жанрів, називаючи їх при цьому ситуаціями використання Інтернету (broad Internet using situations) [10: 10]:

- електронна пошта;
- синхронні і асинхронні чати, включаючи BBS;
- віртуальні світи (MOOs, MUDs, MUCKs, MUSEs і т. д.);
- Web тексти, до яких відносяться електронні тексти з гіпер і лінійною структурою (наприклад, тексти у форматі pdf).

Різнманіття стильових просторів обумовлює різноманітну природу мовленнєвих жанрів. Досить чітко виділяються відмінності у прагматичному формуванні мовленнєвого жанру в Інтернет-комунікації. Більше того, комп'ютерний дискурс в силу свого функціонального і жанрового розмаїття може бути віднесений до спеціальних утворень, що знаходяться над підмовами та окремими їх функціональними різновидами. Мова мережі

об'єднує в собі безліч жанрових підсистем, що діляться на окремі жанри. Так, наприклад, в інформаційній телеконференції переважає інформативний полілог; в фатичній конференції функціонують такі жанри Інтернет-комунікації: обговорення в синтезі з регулюванням відносин: а) обмін думками при нейтральних (апріорі дружніх) відносинах; б) флейм – суперечка із загостренням відносин і поділом на групи; ігровий полілог. В середині системи жанри віртуального спілкування мають свої відмінності від відомих жанрів природного усного мовлення (за метою, структурою, виявленням автора і адресата і т. д.).

Слід проаналізувати роль мовленнєвого жанру у формуванні протиставлень письмовий / усний, офіційний / неофіційний, які здійснюються у віртуальному дискурсі.

Опозиція письмовий / усний. Усне спілкування передбачає прямий контакт співрозмовників, використання невербальних засобів комунікації. У свою чергу, письмова комунікація ґрунтується на максимальному використанні всіх мовних рівнів, що дозволяє вносити виправлення і корективи в написане. Письмові жанри тяжіють до більш жорсткої монологічної форми. Усні – допускають максимальну варіативність у використанні мовних засобів.

Інтернет-комунікація відзначена конкуруючою взаємодією норм писемного та усного мовлення. Даною проблемою зацікавилися не тільки західні науковці, а й вітчизняні лінгвісти. Л. Ю. Іванов відзначає наступні особливості мовлення в Інтернеті: «дейксис «Я – тут – тепер», багатоканальність комунікації (текст – графіка – звук), дизайн реципієнта, чергування ролей реципієнта і продуцента мовлення, активну контекстуалізацію, відтворення ефекту присутності, комунікативної близькості, імітацію постійної готовності до комунікації. Виникає протиріччя між претензією на розмовність і реальною відсутністю конститутивних ознак мовленнєвої ситуації, що зумовлюють використання розмовної мови: невідповідності і невимушеності мовленнєвого акту, а також безпосередньої присутності учасників комунікації» [4]. Отже, риси, характерні для розмовної мови присутні в мові мережі: творчість у процесі спілкування, попередньо не підготовлений характер мовлення, велика кількість незакінчених синтаксичних конструкцій, зупинки, повтори, підхоплення.

Опозиція офіційний / неофіційний близька за своїм характером до категорій формальний / неформальний. Під формальними маються на увазі відносини, закріплені в рамках соціально значущих інститутів суспільства; неофіційні – відносини, що виникають поза формальних соціальних структур.

Жанри, що характеризують офіційне спілкування, мають більший ступінь конвенціональності і стереотипності, ніж жанри неофіційної комунікації [5: 182]. У мережі переважає елемент неофіційності, що обумовлено іллокутивними установками відвідувачів мережі на «живе», неформальне спілкування.

Інформатизація є найважливішим чинником розвитку сучасного суспільства, який впливає на комунікацію різних рівнів, що призвело до розвитку інфосфери, інформаційних структур і систем. Найголовніша мета інфосфери – зробити інформацію доступною різним категоріям користувачів у зручний для них час і в будь-якому місці, тому домінуючим цілям і цінностям в сучасному суспільстві відповідає потреба в інформатизації.

Інтернет-комунікація – найбільш яскравий прояв глобалізації інфосфери. Вона втілює особливість сучасних інформаційних технологій, їх інтерактивний характер, що передбачає неформальність спілкування, здатність самовираження, модифікацію мовленнєвих жанрів. Хоча у сучасних умовах поряд з інформаційною інфраструктурою суспільства відбувається швидке становлення і універсалізація телематики – єдиної комп'ютеризованої системи засобів масової інформації [6]. Це абсолютно нова інфраструктура, де Інтернет являє собою глобальну сферу спілкування, праці, розваг та відпочинку.

Отже, проблема мовленнєвих жанрів комп'ютерного дискурсу до кінця не вирішена. Можна сказати, що в чаті, форумі жанри постійно течуть, переплітаються природно і швидко. Підставою ідентифікації мовного жанру вважаються цілі: є нова мета – є мовленнєвий жанр [3:117].

Комп'ютерний дискурс формується різноманітними іллокутивними установками користувачів, що передбачає жанрову систему, яка постійно розвивається. Комунікативні цілі мовленнєвих жанрів комп'ютерного дискурсу нерозривно пов'язані з прагматичними установками

відвідувачів мережі, які використовують мову як засіб спілкування і які роблять свій вибір при орієнтації в ситуації в цілому, у соціальних ознаках адресата.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусств-во, 1986. – 445 с.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 264 с.
3. Дементьев В. В. Изучение речевых жанров: обзор работ в современной русистике / В. В. Дементьев // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1. – С. 37–35.
4. Иванов Л. Ю. Язык Интернета: заметки лингвиста [Электронный ресурс] / Л. Ю. Иванов // Словарь и культура устной речи. – М.: Азбуковник, 2000. – С. 131–147. – Режим доступа: www.ivanoff.ru/rus/ozhweb.htm.
5. Компанцева Л. Ф. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический аспекты / Л. Ф. Компанцева. – Луганск : Знание, 2007. – 444 с.
6. Пронина Л. А. Глобализация инфосферы: тенденции и последствия [Электронный ресурс] / Л. А. Пронина // Электронное научное издание «Аналитика культурологии». – Режим доступа: http://libconf.s.narod.ru/2005/s1/s1_p24.htm.
7. Серль Дж. Что такое речевой акт / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – № 17. – С. 151–169.
8. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика: Сложное синтаксическое целое / Г. Я. Солганик. – М.: Наука, 1973. – 262 с.
9. Шмелева Т. В. Речевые жанры / Т. В. Шмелева // Культура русской речи : энциклопед. словарь-справочник: проспект / [под ред. А. П. Сковородникова]. – Красноярск : Изд-во Краснояр. гос. ун-та, 1991. – С. 89–91.
10. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 306 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Мойсесенко – здобувачка кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту».

Наукові інтереси: текстологія, дискурсологія, прагмасемантика, прагмастилістика.

ПОРАДА - ПОГРОЗА ЯК ПРАГМАТИЧНА МОДИФІКАЦІЯ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПОРАДИ

Ольга НАУМУК (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто раду-погрозу як одну із можливих прагматичних модифікацій мовленнєвого акту поради в сучасній англійській мові. Рада-погроза аналізується як така, що має більший ступінь категоричності іллокутивної сили. Автор аргументує виокремлення прагматичних модифікацій мовленнєвого акту поради.

Ключові слова: рада, мовленнєвий акт, прагматична модифікація, рада-погроза, іллокуція, іллокутивна сила, перлокутивний ефект.

The present paper deals with problem of advice-threatening as one of the possible pragmatic modifications of advice speech act in modern English. Advice-threatening has greater illocutionary force. The author proves the existence of the different pragmatic modifications of advice.

Key words: advice, speech act, pragmatic modification, advice-threatening, illocution, illocutionary force, perlocutionary effect.

Вивчення прагматичних параметрів ситуацій, в яких функціонує мовленнєвий акт (МА) поради опиняється в центрі наукових розвідок прагмалінгвістики останніх десятиріч. Аналіз прагматичних параметрів комунікативних ситуацій МА поради дозволяє виявити важливі закономірності їх прагматичних модифікацій, що пов'язується зі „зміною категоричності іллокутивної сили висловлювання у бік її зниження або підвищення” [4: 280]. Відсутність дослідження поради-погрози як однієї із прагматичних модифікацій поради в сучасній англійській мові зумовлює *актуальність* нашої статті.

Метою цього дослідження є ідентифікація характерних прагматичних ознак вищезгаданої модифікації поради. Досягнення мети планується за рахунок розв'язання таких *завдань*: обґрунтування існування прагматичних модифікацій та встановлення причин набуття МА поради додаткової іллокуції.

Модифікація (лат. *modification*) означає видозміну, перетворення, появу нових ознак та властивостей [5: 365]. Прагматична модифікація поради визначається нами як набуття порадою нової іллокутивної сили. Як уже зазначалося вище, рада у відповідних контекстуальних умовах може одночасно набувати дві або більше іллокутивні сили, які взаємодіють, посилюють, доповнюють або, навпаки, нейтралізують одна одну. Переважна більшість досліджуваних порад відповідають визначенню „двоактних”, або „двоїллокутивних” [3] висловлювань, тобто таких, що утворюють бінарні мовленнєві

комплекси і сигналізують поряд з основним вторинне прагматичне значення. Обидва прагматичні значення співіснують. Інакше кажучи, тут має місце „транспоноване” [4: 280] вживання різних типів мовленнєвих актів, які набувають непрямого значення поради. Набуття непрямою порадою рис, притаманних іншим прагматичним типам речень, і вираження застереження, наказу, прохання, пропозиції і т.п. знаходить пояснення і в тому, що „форматори прагматичної категорії спонукання та інших прагматичних категорій комбінуються з десигнативними компонентами досліджуваних розповідних та питальних речень / висловлювань в знаки змішаного значення” [2: 172-173]. Існування, дієвість та виокремлення низки прагматичних модифікацій поради вважаємо обґрунтованим на основі того, що характер взаємодії іллокутивних сил залежить від ситуації спілкування і її основних параметрів: соціального статусу, віку, ступеня споріднення, рольових відносин комунікантів [4: 280]. Це в свою чергу передбачає аналіз того, як мовець організовує своє спонукання, враховуючи характеристики адресата, місце, час та інші умови спілкування. Варто підкреслити, що надання мовцем прагматичних модифікацій поради пояснюється його прагненням завуалювати директивний характер висловлювання, змінити іллокутивну силу висловлення робити його ввічливим та більш імпліцитним [9]. Модифікації поради є важливим засобом прагматичного впливу на адресата, що відповідає основному намірові спонукати останнього до виконання бенефактивної рекомендованої дії. Наголосимо, що іллокутивні трансформації є наслідком свідомої мовленнєвої стратегії суб’єкта поради. Прослідковування у модифікаціях поради ознаки “маніпулятивного вживання” [10] дозволяє назвати їх *іллокутивною маніпуляцією* мовця.

Аналіз фактичного матеріалу (5600 контекстів вживання МА поради) уможливило запропонувати декілька модифікацій поради. Із більшим ступенем категоричності іллокутивної сили вирізняємо пораду-наказ (15,8%), пораду-застереження (21,4%), пораду-погрозу (9,3%), пораду-повчання (15%), пораду-рекомендацію (12,5%). До менш категоричних модифікацій належать порада-прохання (7,4%) та порада-пропонування (18,3%).

На особливу увагу заслуговує прагматична модифікація – порада-погроза, в силу того, що поєднує в собі цілком полярні іллокуції. МА порад, так само як МА погрози залишають слухачеві право вирішувати, що йому робити далі. Однак МА погрози здійснюється з позиції сили, тоді коли порада – з вершини життєвого досвіду.

У погрозі превалюють інтереси мовця, а порада повністю оснований на користі для адресата [1: 265]. Ми розглядаємо модифікацію МА поради-погрози як таку, що не є просто прихованою погрозою у вигляді поради, а порадою із нашарованим відтінком погрози, що стає можливим за певних умов перебігу комунікації між інтерактантами. Співіснування двох іллокуцій – поради та погрози – простежується у присутності у висловленні власне поради аргументативної частини, яка є комісивом негативних наслідків для адресата. Розрізнення поради-погрози і власне погрози вважаємо можливим на основі того, що погроза розцінюється адресатом як така, що суперечить його інтересам. Дана модифікація поради характеризується тим, що є спробою примусити адресата щось зробити (або не зробити) задля його ж власної бенефактивності, при цьому у нього залишається право вибору. Не слід плутати цю модифікацію поради з іншою – порадою-попередженням, бо остання лише доводить до відома слухача про можливі наслідки і не є спробою примусити його уникнути можливих неприємностей. Порада-погроза зумовлюється нечемною поведінкою адресата:

(1) *The fat man snorted in rage and got up from the table. He came around in front of it and was about to grasp her by the arm.*

"Watch yourself!" she advised calmly. "You're liable to get a busted nose."

Startled, the fat one dropped his hand, then narrowed his eyes and shouted: "Guard!" [7: 366].

Наведена ситуація поради-погрози стосується неадекватної поведінки адресата. Мовець, висловлюючи власне пораду, долучає аргументативний компонент, який вказує, що адресат буде покараним у разі невиконання рекомендованої дії.

Мовець вдається до поради-погрози, коли висловити власне погрозу йому не дозволяє соціальний статус та вік адресата. Наприклад:

(2) *Bosch looked up. It was O'Grady, the FBI agent. [...] Bosch went back to his desk and sat down. „You better watch him,” he said to Billets as he picked the box up off the counter.*

“You better watch yourself, Agent O'Grady. If I hear anything else about this little disagreement here, I'll file a complaint against you for inciting it” [7: 286-287].

У наведеному прикладі розмова відбувається між поліцейськими, які ведуть розслідування злочину. Неадекватна поведінка агентів викликає у лідера команди – детектива Боша експлікацію поради-погрози. Вибір даної модифікації поради зумовлений соціальним статусом адресата та його віком, що впливає на вираження спонування.

Порада-погроза виникає у ситуації, коли, відповідно до своєї вікової категорії, мовець може вимагати і вдаватися до поради у досить рішучій формі:

(3) *Abruptly, one of the limo's electric doors flopped open to become a ramp. Phoenicia Hanson emerged followed by Lutt's younger brother, Morey.*

“You were running,” Phoenicia said as Lutt slopped below her. “Are you escaping?” “I wanted the exercise,” Lutt said. “Exercise?” Morey sneered. “That's not like you, Lout.” “You had better not call me that again, or I'll teach you the meaning of pain,” Lutt warned [8: 98].

Мовець може висловлювати пораду-погрозу, переслідуючи власні інтереси, які не співпадають з інтересами адресата. Наприклад:

(4) *I knew he couldn't handle himself, but I didn't say that out loud. “It's only your second night on the job. Give yourself and me a break or I'll teach you.” He nodded* [6: 162].

Вищенаведений приклад ілюструє випадок, коли порада-погроза, висловлена співробітнику, націлена швидше на досягнення інтересів мовця, аніж адресата. Такий підхід у вираженні рекомендованої дії досягається завдяки асиметричним соціальним статусам комунікантів, окрім того це стає запорукою досягнення бажаного перлокутивного ефекту. З порадою-погрозою можуть звернутися до незнайомої людини, якщо справа стосується важливих життєвих питань. Наприклад:

(5) *“You had beter form the habit early, of addressing free men as ‘Master,’ Slave Girl, or I'll teach you a lesson.” said the heavy man.*

“I am not a slave girl,” she cried. Then she cried out in pain, as her hair was twisted. Then she added, “ Master.”

The heavy man gestured to the man who held the girl. He released the tension in the girl's hair, but he did not take his hands from it. She gasped. She looked up at the heavy man.

“That is better,” he said.

“Yes,” she said “ Master” [12: 20].

У наведеному прикладі описується ситуація рабовласницьких відносин, де вільні від рабства можуть піддаватися різним способам насильницької експлуатації. Відтак з порадою-погрозою до незнайомої дівчини звертається чоловік, який за соціальним статусом є уповноважений владою. Порада спрямована на те, щоб виробити в адресата звичку звертатися до вільних людей – «хазяїн». Досягнення перлокутивного ефекту стало можливим шляхом долучення сили.

З досліджуваного матеріалу видно, що порада-погроза функціонує як в неофіційній сфері, так і в офіційній. Очевидним є те, що в умовах офіційного спілкування до поради вдається мовець із вищим соціально-рольовим статусом:

(6) *“If you think that's any way to speak to an Accepted, Nicola, you had best learn better quickly, or you will be taught.”*

It was a properly Aes Sedai thing to say, but the slender woman's dark eyes surveyed Nynaeve, weighing and measuring. “I am sorry, Accepted,” she said, curtsying. “I will try to be more careful” [11: 153].

Отже, порада-погроза відноситься до неввічливих спонукальних типів. Будучи однією з модифікацій поради, вона здебільшого покликана корегувати поведінку адресата за рахунок навіювання на нього страху (у разі невиконання спонукуваної дії) або ж силовим превалюванням. Почуття страху, викликане в адресата порадою-погрозою, зупиняє його від подальші дії, що й дозволяє мовцеві досягнути запланованого перлокутивного ефекту. Однак, коли соціальний та рольовий статус адресата вищий, то він може з легкістю проігнорувати надану йому пораду. Розглянута нами модифікація поради вирізняється з-

поміж інших своєю емоційністю, адже мовець вдається до поради-погрози здебільшого будучи дуже збудженим. Аналіз інших виокремлених модифікацій поради окреслює *перспективу* подальших розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 340 с.
2. Вейнрейх У. Опыт семантической теории / У. Вейнрейх ; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X : «Лингвистическая семантика». — С. 50–177.
3. Кобозева И. М. Сложное предложение как форма сложного речевого акта / Ирина Михайловна Кобозева, Ким Гон Сук // Сложное предложение : традиционные вопросы теории описания и новые аспекты его изучения. — М. : Русский учебн. центр, 2000. — С. 95–105.
4. Почепцов Г. Г. Предложение / Г. Г. Почепцов, И. П. Иванова, В. В. Бурлакова // Теоретическая грамматика современного английского языка. — М., 1981. — С. 164–281.
5. Словник іншомовних слів / [уклад. С. М. Морозов., Л. М. Шкарапуца]. — К. : Наукова думка, 2006. — 680 с.
6. Chevalier T. Girl with a Pearl Earring / T. Chevalier. — New York : A Plume Book, 2001. — 233 p.
7. Connelly M. Trunk Music / M. Connelly. — New York : St. Martin's Paperbacks, 1998. — 427 p.
8. Crawford B. K. Crawford G. D. Isuldur / B. K. Crawford. — New York : Penguin Books. — 1997. — 246 p.
9. Flowerdew J. F. Pragmatic modification on the representative speech act of defining / John. F. Flowerdew // Journal of Pragmatics. — 1991. — Vol. 15. — P. 253–264.
10. Habermas J. Handlungen, Sprechakten, sprachlich vermittelte Interaktionen und Lebenswelt / J. Habermas // Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze. — Fr./M. : Suhrkamp, 1988. — S. 63–104.
11. Jordan R. Lord of Chaos / R. Jordan. — London : Warner Books, 1992. — 491 p.
12. Norman J. Fighting Slave of Gor / J. Norman. — New York : E- Rights / E- Reads Ltd., 2001. — 392 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Наумук – старший викладач кафедри романських мов і перекладу Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика.

ДО ПИТАННЯ МОВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Юрій ОБЛОМІЙ (Бердянськ, Україна)

У статті розглядається проблема мовного маніпулювання свідомістю людини в лінгвістичному аспекті. Дасться тлумачення терміна «маніпуляція», а також визначається роль даного феномена в політичному житті суспільства, особливо під час передвиборчого процесу. На основі аналізу тексту агітаційного виступу робиться висновок про маніпулятивний вплив мовних засобів на громадську думку.

Ключові слова: маніпуляція, мовне маніпулювання, політичний дискурс, вплив, свідомість, маніпулятор, реципієнт

The article discusses the problem of linguistic manipulation of human linguistic aspects. We give the interpretation of the term "manipulation" and defines the role of this phenomenon in the political life of society, especially during the electoral process. Based on text analysis propaganda speech concludes manipulative influence of language on public opinion.

Key words: manipulation, linguistic manipulation, political discourse, influence, consciousness, the manipulator, the recipient.

Мова – це головний засіб комунікації. Саме комунікативні функції мови дозволяють охарактеризувати її як один з рушійних важелів впливу на окрему особу чи навіть маси людей. Правильно побудувавши власну думку, адресант має змогу не тільки передати інформацію об'єкту розмови (тобто співбесіднику), але й впливати на нього. Головною метою в такому випадку є переконати реципієнта в достовірності й принциповій істинності викладеного матеріалу, викликати в людини ті емоції або почуття, що змусять її у певній мірі стати одностороннім адресантом, яка говорить. Зрозуміло, що чітко сформульованій промови не достатньо для досягнення поставленої задачі. Задля власного зиску мовець нерідко використовує ті елементи мовного впливу, які дозволяють маніпулювати свідомістю слухача.

Актуальність статті зумовлена стійким зростанням інтересу мовознавців до вивчення політичного дискурсу. Необхідністю виявлення та дослідження особливостей маніпулятивного впливу за допомогою мовних засобів.

Метою статті є вивчення феномену мовної маніпуляції в політичному дискурсі, що дозволяє розкрити нові аспекти взаємодії мови, пізнання та суспільства. Досягнення поставленої цілі реалізується через такі **завдання**:

- дати визначення поняттю маніпуляції;

- виявити й дослідити мовленнєвий вплив тропів, що використовуються в текстах виступів політиків;

- визначити принципи мовної маніпуляції свідомістю;
- зробити лінгвістичний аналіз промови політичного діяча.

Вплив на свідомість за допомогою мови є досить універсальним явищем, оскільки присутній в різних сферах діяльності людини. Саме цей факт зумовлює значний інтерес до зазначеної проблеми для сучасної лінгвістичної науки.

Найбільш поширеними є дослідження мовного впливу в рекламному (О.Домовець, П.Гуревич, Е.Лазарева, Ю.Пирогова та інші), побутовому (Л.Веретенкіна, Ю.Єрмаков, В.Куніцина, К.Сєдов та інші), медіа- (О.Бикова), а також політичному дискурсах (В.Байков, Г.Грачов, С.Кара-Мурза, М. Кочкін, Н.Купіна).

Питання розвитку маніпуляції в політичному дискурсі в Україні значною мірою активізувалося в останнє десятиліття і є досить актуальним. Зокрема, більш глибоке зацікавлення в застосуванні мовного впливу в цій сфері базується на виборчих процесах, які відбуваються в нашій країні. Мовна маніпуляція знаходить широке застосування в засобах масової комунікації і є ефективним інструментом впливу на громадську думку. Знання особливостей мовної маніпуляції та вміння володіти її прийомами – важливий чинник успішної виборчої кампанії, а також досягнення поставлених цілей. Публічні промови політичних діячів є найбільш ефективним і дієвим засобом маніпулювання суспільною свідомістю, відповідно, основним інструментом боротьби за владу.

Поняття маніпуляції сучасна наукова думка визначає досить різнопланово та дещо розрізнено. Так, за визначенням Б. Бессонова, маніпуляція – це форма духовного, прихованого панівного впливу, який здійснюється насильницьким шляхом [1: 117]. В. Сагатовський у розумінні даного терміна акцентує увагу на ставленні до іншого як до засобу, об'єкта, знаряддя [2: 84]. Г. Шиллер визначає маніпуляцію як прихований примус, програмування думок, намірів, почуттів, відношень, установок, поведінки [3: 87]. Т. Сурикова визначає маніпуляцію як прихований вплив маніпулятора, основою якого є навіювання, на емоційно-вольову сферу адресата з метою формування в останнього вигідних маніпуляторів уявлень, поглядів, керуванням його поведінкою [4: 30]. За В. Суздальцевою, маніпуляція – це розповсюджена форма міжособистісного спілкування, що пропонує вплив на співрозмовника (виборця), з метою досягнення власних прихованих намірів [5: 15]. У свою чергу С. Кара-Мурза визначив маніпуляцію як частину технології влади, а не вплив на поведінку друга чи партнера [6: 87].

Незважаючи на різні погляди в питанні визначення зазначеного терміна, дослідників об'єднує думка, що маніпулятивний вплив на свідомість людини є заздалегідь спланований прихований примус, який здійснюється насильницьким шляхом. Причому виконується даний процес на підсвідомому рівні.

У таких умовах маніпулятор (в даному випадку політичний діяч) ставиться до реципієнта (виборця) не як до особистості, а як до об'єкта, за допомогою якого здійснюється реалізація необхідних цілей без урахування волі, побажань та інтересів останнього.

Головна мета мовної маніпуляції в політичному дискурсі являє собою подання інформації в такому вигляді, щоб на її основі електорат самостійно зробив передбачуваний вибір. За подібних умов людина вважатиме його власним, виваженим і коректним, оскільки самостійно, на її думку, дійшла до необхідного висновку. У результаті виборець сприйматиме отриману інформацію з більшою довірою, відкидаючи сумніви в її достовірності й істинності. У такому разі мовна маніпуляція свідомістю здійснюється за допомогою впливу на психоемоційний стан людини. Це зумовлене тим фактом, що в більшості випадків під час визначення власних вподобань людина керується не чіткою та зваженою оцінкою діяльності тих чи інших політичних партій і їх діячів, а ступенем симпатій або ж антипатій до кандидатів.

Особливості мовної маніпуляції у сфері політичної лінгвістики вивчаються за допомогою виявлення та дослідження політичної метафори (А. Баранов, Е. Будаєв, М. Джонсон, Ю. Караулов, Дж. Лакофф та інші), мовленнєвого впливу інших тропів

(М. Желтухіна, В. Костомаров та інші), аналізується вибір номінацій, що використовуються в мові політиків (М. Воеводкін, Н. Руженцева, П. Серіо та інші) [7: 3].

Не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених мовній маніпуляції (Г. Грачов, Є. Доценко, С. Кара-Мурза, Г. Почепцов, Е. Шейгал та інші), специфіка маніпулятивного впливу в політичному дискурсі являється недостатньо вивченою. Лінгвістичні дослідження вербальних ресурсів, що володіють маніпулятивним потенціалом у текстах виступів політичних діячів, є неповними, оскільки зазначений матеріал щоразу набуває нових видозмінених форм.

Однак, висновки дослідження проблемного питання є внеском в розробку комплексу методик вивчення мовної маніпуляції з урахуванням лінгвістичного понятійного апарата. Вони сприяють поглибленню уявлень про мову як засобу формування оточуючої дійсності.

Нерідко для досягнення прихильності й створення хибного авторитету мовець схиляється до вживання абстрактних понять (таких як *воля, віра, справедливість, демократія* тощо), складних або незрозумілих термінів, іншомовних запозичень. Це дозволяє маніпулятору відволікти слухача від основної теми виступу, особливо якщо спостерігається значний інтерес до гострих проблем, чи навпаки, послаблення уваги публіки до особи, яка говорить. Так само доповідач може використати зазначені мовні прийоми з метою створення ілюзії зближення зі своїми виборцями, розуміння їх потреб.

На основі зазначених принципів маніпулювання свідомістю виборців, керуючись мовними засобами, можемо зробити аналіз агітаційної промови кандидата на пост Президента України Олександра Пабата.

О. Пабат (29 серпня 2009 року): «Це велика відповідальність. Добре це розумію і беру її. Час втілювати завдання Народної Армії Спасіння (НАС). Ми маємо підготувати, навчити та озброїти нове покоління управлінців, які працюватимуть на благо країни. Нинішнє беззаконня не повинно повторитися. Кожен держслужбовець має знати правило: «більше влади – більше відповідальності». Він має розуміти, що несе особисту відповідальність за кожен вчинок. Ми починаємо втілювати у життя План спасіння країни» [8].

У самій назві політичної сили (Народна Армія Спасіння) ми бачимо поєднання понять водночас військових (що передбачають бойові дії, войовничість) і, безперечно, близьких пересічній людині. Подібний синтез слів (народ, армія, спасіння) дозволяє політику заздалегідь налаштувати виборців таким чином, щоб його сприймали як діяча, що очолює боротьбу за порятунок простих людей. З цією ж метою мовець використовує лексеми «армія», «озброєння», «план спасіння». Тим самим кандидат нав'язує слухачам героїзм власної особи.

Головною тезою промови політика є «більше влади – більше відповідальності». Маніпулятор наголошує на єдності й нерозривності цих двох понять. Помітний акцент робиться на іменник «відповідальність», який в уривку тексту агітаційного виступу повторюється тричі.

Значна маніпулятивна роль у промові політика припадає на займенники. Кандидат жодного разу не використав займенник «я». Замість того досить часто доповідач говорить «ми». Тим самим спонукаючи виборців вважати себе одним із них, змушуючи вірити, що влада належить народові, а не одній особі. Подібну функцію виконує аббревіатура назви політичної сили (НАС), яка співзвучна із займенником «нас» і в черговий раз підкреслює єдність обранця з народом.

Таким чином, маніпулятор, користуючись мовними засобами, формує в електораті довірливе ставлення до себе як до чесного та порядного кандидата. Що, безумовно, значно зміцнює авторитет і власну позицію на політичній арені.

Отже, робимо **висновок**, що в політичному дискурсі активно застосовується маніпулювання свідомістю електорату у формі вербального впливу. На сьогодні прийоми мовного маніпулювання є різноманітними та досить швидко розвиваються.

Лінгвістичний аналіз уривку політичної промови дозволив засвідчити наявність значної кількості мовних засобів, за допомогою яких маніпулятор здійснює прихований вплив на адресата. Що дозволяє мовцеві здійснювати маніпуляцію свідомістю аудиторії, приховано

керувати психікою виборця задля реалізації поставлених цілей, необхідних політовці в боротьбі за владу.

Знання мовних засобів впливу на суспільну думку є дуже важливим на сучасному етапі розвитку політичного, особливо передвиборчого дискурсу. Це дає змогу не тільки більш свідомо сприймати інформацію, а й раціонально та зважено формувати і контролювати лінію своєї поведінки.

Оскільки засоби та стратегії мовної маніпуляції свідомістю оточуючих постійно оновлюються, вивчення даного процесу є **перспективним** для подальшого дослідження зазначеної проблеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бессонов Б.Н. Идеология духовного подавления / Борис Николаевич Бессонов. – М.: изд-во МГУ, 1971. – 295с.
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Учебное пособие / Сергей Георгиевич Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2004.
3. Катенева И.Г. Механизмы и языковые средства манипуляции в текстах СМИ (на примере общественно-политических оппозиционных изданий): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Ирина Геннадьевна Катенева. – Новосибирск, 2010. – 24 с.
4. Сагатовский В.Н. Социальное проектирование (к основам теории). Прикладная этика и управление нравственным воспитанием / Сагатовский. – Томск, 1980.
5. Суздальцева В. Н. О прилагательном «новый», словах-манипуляторах и о манипулятивной функции языка / В. Н. Суздальцева // Журналистика и культура русской речи. – 2006. – № 1. – С.15
6. Сурикова Т. И. Друг рекламы – враг потребителя: язык как орудие манипулятора сознанием / Т. И. Сурикова // Журналистика и культура русской речи. – 2007. – № 1. – С.30
7. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Герберт Шиллер – М.: «Мысль», 1980. – 326с.
8. Режим доступа: <http://obozrevatel.com/news/2009/8/29/319475.htm>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юрій Обломій – аспірант Бердянського державного педагогічного університету.
Наукові інтереси: соціолінгвістика.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Леся ОВСІЄНКО (Черкаси, Україна)

У статті розглянуто національно-культурну специфіку вираження оцінки в німецькій лінгвокультурі, описано культурологічні категорії цінностей в контексті німецькомовного діалогічного дискурсу.

Ключові слова: культура, комунікація, оцінка, дискурс, цінність

This article deals with the cultural identity of evaluations expression in German linguo-culture. It also dwells on culturological categories of values within the context of German-speaking dialogic discourse.

Key words: culture, communication, evaluation, discourse, value

Увага дослідників, яка прикута сьогодні до проблем міжкультурної комунікації, визначається не тільки вмінням правильного поведіння у ситуації міжкультурного спілкування, а й зорієнтована на зацікавленість та повагу до чужих нам культур. Говорячи про культурологічне вивчення мови, лінгвістами розуміється аналіз мовних явищ, спрямованих на виявлення національно-культурної специфіки [3; 6; 7; 8; 17; 20], вивчення етнокультурних особливостей, закріплених у мові та які проявляються у мовленні комунікантів [1; 4; 12], теорії міжкультурної комунікації [11; 18]. Дослідження мовної свідомості та комунікативної поведінки пояснюється потребою суспільства оптимізувати спілкування у світі, який постійно змінюється в умовах інформаційного вибуху, вторгнення віртуальної реальності в наше життя, збільшення міжкультурних контактів, зміна стереотипів сприйняття дійсності [10, с. 5].

Метою статті є розкриття національно-культурної специфіки вираження оцінки в контексті німецькомовного діалогічного дискурсу.

Основні **завдання** полягають у тому, щоб виявити та проаналізувати національно-культурну специфіку вираження оцінки у процесі міжособистісної інтеракції, встановити культурологічні категорії вияву цінності в контексті німецькомовного діалогічного дискурсу.

Кожен народ специфічно сприймає навколишню дійсність крізь призму рідної мови, адже саме мова є основою формування понять, через які й детермінується процес мислення народу [19, с. 358]. Мова як національно специфічний феномен допомагає особистості

структурувати та пізнавати оточуючий світ, у ній завжди представлена притаманна тільки для певного народу на соціуму картина світу, яка є досить специфічною та різниться для кожної нації. Такі чинники як традиції, спосіб життя комунікантів, історичний період, релігія та кліматичні умови впливають на особистість, диктують умови її сучасного життя.

Різним культурам притаманні певні подібності та розбіжності. Представлені в них мовні знаки мають різну ступінь семіотичної глибини: від мінімального зближення слова до широкого культурно-історичного фону, пов'язаного з подальшим значенням слова [15]. Виходячи із цього твердження можна стверджувати, що смислова несумірність різних мов проявляється досить чітко і значення оцінної лексеми ніяк не можна представити значенням лексичної одиниці іншої, але взаєморозуміння між членами різних етнічних груп все ж досягається тільки завдяки правильно підібраній комбінації слів у оцінних висловленнях. Таким чином, під час культуралізації особистість адаптується до відповідної культури, асимілюючи суспільно вагомий життєвий досвід, звичаї та цінності [1, с. 7]. Під *культурою* прийнято розуміти сукупність досягнень людини в усіх галузях життя, які розглядаються не окремо, а спільно, – у виробничій, соціальній та духовній сферах; а також культура – це високий рівень, який відповідає вимогам цих досягнень (те саме, що культурність) [16, с. 13]. На сучасному етапі розвитку лінгвістики та життя народу ці два поняття тісно переплелися один з одним та співіснують у тісній взаємодії. Культура – це не просто сукупність артефактів, а саме світу речей, створеного руками людини, це світ значень, які людина вкладає як у продукти своєї діяльності так і в саму діяльність [12, с. 17].

Явище культури нерозривно пов'язане з оцінкою – судженням про цінності. У свою чергу цінність може бути визначена як позитивна чи негативна значущість об'єктів навколишнього світу для людини, класу, групи, суспільства в цілому, зумовлена не їх властивостями самими по собі, а їхньою приналежністю до сфери людської життєдіяльності, інтересів і потреб, соціальних відносин [2, с. 39].

Виразення цінності в дискурсивному контексті, можливість її прояву в ситуації спілкування породжує об'єктивну сутність. Різновидом такого вияву прийнято вважати мовне вираження – мовне та мовленнєве втілення людських уявлень про цінності, словесні моделі цінності, які створюються самими носіями мови. Так як оцінка – це форма існування цінності, то вона може бути *емоційно-чуттєвою* (у формі захоплення чи обурення, стремління чи відмова, кохання чи ненависть), *раціонально-вербальною* (у рецензіях, висловленнях, критичних статтях та ін.), *прагматично-поведінковий* (у формі реальних дій чи поведінки) [1, с. 74]. Та найбільш яскраво національно-культурна специфіка вираження оцінки прослідковується тільки тоді, коли оцінка висловлюється словесно, підсилена певними емоціями відповідно до ситуації міжособистісного спілкування.

Із культурологічної точки зору, дослідження оцінних висловлень у дискурсивному контексті можливо лише за умов домінування певного етносу, а також коли етнолінгвістичний компонент проявляється на рівні денотатів. Подібні або навіть одні й ті ж способи та засоби вираження оцінки можуть бути представлені в культурі різних народів, але пресупозиції, що виникають у свідомості носіїв мови завжди різняться між собою. Відмінності в реаліях спричиняють смислові відмінності еквівалентних лексичних одиниць, а лексичний фон перебуває на межі мови та культури [19, с. 360].

Невід'ємною складовою ціннісно-смислового простору особистості виступає ціннісно-символічна інтуїція, яка відповідає за сприйняття та розуміння фундаментальних естетичних та етичних цінностей. Згідно частотності представлення у мові, цінності можуть бути загальнолюдськими, національними, станово-класовими, груповими, сімейними, індивідуально-особистісними [1, с. 7-8]. Їх національно-культурна специфіка та ціннісне значення розкривається за наявності певного дискурсивного контексту. Розглянемо як реалізуються культурологічні категорії цінностей в контексті на прикладі відібраних нами німецькомовних діалогічних дискурсів.

Вітальні цінності приписуються щодо життя, здоров'я, якості життя та оточуючого світу природного середовища. *Цінність життя* – основа нашого існування і тому саме вона як в українській так і у німецькій культурах займає одне із ключових місць. На основі прикладів фрагментів діалогічних дискурсів ми можемо у цьому переконатися:

"Das Leben ist nicht wie ein Film", sagte Elisabeth (Danella, TadR, S. 168).

У процесі інтеракції комуніканти розуміють, що життя це не фільм, щось більше, щось цінніше для них. Оцінка, висловлена мовцем у формі порівняння, спрямовується на співрозмовника (відомого актора) з певною комунікативною метою: переконання співрозмовника припинити плекати марні ілюзії щодо оточуючого його світу, перестати жити у світі мрій та фантазій.

"Lass das, Robby. Du musst noch lange leben. Ich will, dass du gesund bleibst und Kinder hast und eine Frau" (Remarque, DK, S. 434).

Смертельно хворий адресант намагається переконати адресата її залишити, обґрунтовуючи таке рішення небезпечною хворобою. Комунікант хвилюється за здоров'я свого співрозмовника, з допомогою оцінних висловлень намагається вплинути на партнера по комунікації та переконати у правильності такого рішення.

Група **соціальних цінностей** у національно-культурній специфіці вираження оцінки – одна з домінуючих серед усіх цінностей, оскільки процес оцінювання соціальних ролей та соціального статусу комунікантів співвідносяться із становищем особистості у соціальній системі суспільства, включаючи тільки їх права, обов'язки та поведінку. Із відібраного матеріалу витікає, що ознака соціального статусу виступає одним із основних компонентів прагматичного значення, наряду з такими ознаками як оцінка, модальність та емотивність.

Відібрані фрагменти діалогічних дискурсів демонструють такі ознаки соціального статусу особистості як слава, багатство (гроші), професія та шлюб:

"Sie wissen ganz genau, dass wir alle berühmt sind, uns mit der Presse gutzustellen. Nicht weil wir wollen, sondern weil wir müssen" (Danella, TadR, S. 323). Наведений фрагмент дискурсивного контексту демонструє нам, що стиль життя відомих людей (всесвітня слава) змушує їх встановити добрі відносини із пресою не із тих особистих міркувань, що їм це подобається, а тому, що так потрібно чинити у вищому світі.

Кар'єра та професія – ключові соціальні цінності сучасного суспільства, бо саме статус особистості відображається у її життєвому стилі. Оцінний план статусу комунікантів, їх професійної компетентності розкривається у таких поняттях як привілеї, повага серед колег та престиж вибраної професії. Нерівність соціальних статусів комунікантів пояснюється у першу чергу їх нерівністю поведінки, особливими правами та обов'язками, з якими асоціюється місце на ціннісній шкалі у конкретному суспільстві [9, с. 16]. Відібрані нами фрагменти діалогічних дискурсів якнайкраще демонструють нам цінність різних професій, особисті якості працівників різного фаху.

"Du bist der reinste Detektiv!" Er lachte auf sie herab. "Das war wirklich eine schwere Aufgabe, zumal ich mich mit meinem Namen gemeldet habe" (Fischer, SdL, S. 211-212).

"Mein Mann ist ein Würstchen. Er ist herrisch, er ist gemein, er quält alle, die mit ihm zu tun haben. Und er interessiert sich nur für sich selbst. Aber er ist ein Würstchen. Und ein hervorragender Mediziner, wie man mir immer wieder sagt" (Seghers, DBiS, S. 354).

На стику з соціальними знаходяться **політичні цінності**, серед яких ключовими є громадянський мир, законність, свобода слова та відповідальність, елементи вічної правди основних типів політичної свідомості, національна безпека, патріотизм, міжнародна безпека і т.д. Судження щодо політичних цінностей виводиться із співвідношення моралі та політики [5, с. 12], а цінності в політичній діяльності ідентифікуються з моральними, що закладені в основу поведінки та вчинків людей, які займаються політикою. Яскравий приклад політичних цінностей представлений у відібраному фрагменті німецькомовного діалогічного дискурсу, де комуніканти переймаються політичним становищем рідної країни та зачіпають тему війни, її значення для народу. Комуніканти (Карл Цайс та доктор Кох) сподіваються, що політики не допустять війни, бо вона – це розруха та занепад (крок назад) для держави.

"Diese Politiker! Es darf keinen Krieg geben! Krieg bedeutet Tod und Vernichtung, Krieg ist Zerstörung und Rückschritt. Ein Krieg zwischen Frankreich und Deutschland ist einfach Wahnsinn. Auch von meiner Arbeit aus gesehen. Ohne das französische Glas ist alles sinnlos" (Sponsel, MiG, S. 85-86).

Потенціал оцінних суджень щодо теми війни носить політичний характер. Суть оцінних висловлень хоча і демонструє недовіру народу до політиків та все ж спрямована на

переконання співрозмовника щодо сподівання на краще, у можливості попередження війни та її наслідків.

Моральні цінності як орієнтир морального розвитку особистості та всього суспільства визначають рівень встановлених норм моральної культури, яка найчастіше проявляється у спілкуванні комунікантів, їх поглядах на оточуючий світ, манерах поведінки у певній ситуації міжособистісного спілкування. Національно-культурна специфіка процесу оцінювання при вираженні моральних якостей особистості прослідковується за рахунок емоцій та почуттів, які є саме тією сферою, де найбільш чітко проявляється духовна культура народу [6, с. 147]. Аналізуючи представлення моральних цінностей в дискурсивному контексті, звернемося до розгляду комунікативної діяльності у відібраних нами фрагментах діалогічних дискурсів. Традиційно поняття *добра* у німецькій лінгвокультурі асоціюється із оцінним висловленням *ein gutes Herz haben*, що і представлено у наступному фрагменті діалогічного дискурсу: "*Die Schimanowska sieht nur so aus. Sie hat ein gutes Herz*" (Remarque, LDN, S. 71). Комуніканти цим висловленням *ein gutes Herz haben* підкреслюють, що непрямий адресат наділений позитивними моральними якостями, сприймається ними як добра людина.

Кохання як найбільше міжособистісне єднання вважається однією із основних моральних цінностей, яка фокусує етичний вимір людського існування й може слугувати пробним каменем моральності. Кохання – це форма подолання відчуження людини від людини і завдяки цьому ця цінність визнається вершиною морального ставлення до особистості [13]. У німецькомовному дискурсивному контексті ми знаходимо роз'яснення цінності кохання для комунікантів, його роль у їхньому житті. Адресант (Тобіас) намагається переконати дочку поважати кохання чоловіка, який уже багато років у неї закоханий:

"Ist doch wahr, Elisabeth. Ich verstehe gar nicht, dass du so herzlos sein kannst. Man soll Liebe, die einem entgegengebracht wird, immer achten. Liebe ist wertvoll. Das Wertvollste, das es auf der Welt gibt. Und von wem sie auch kommt und auch wenn man keine Verwendung dafür hat, man soll dafür dankbar sein und nicht gleichgültig daran vorbeiblicken" (Danella, TadR, S. 288).

Комунікант, вдало висловлюючи оцінні судження щодо кохання та розцінюючи його як найбільшу цінність світу, здійснює комунікативний вплив на співрозмовницю та переконує її у неправильності прийнятих нею рішень. Оцінка, виражена комунікантом щодо моральної цінності – кохання сприймається адресатом у подальшому розвитку комунікативних подій.

Естетичні цінності – це цінності образного пізнання світу за рахунок діяльності людини (особливо у мистецтві та культурі) на основі встановлених у суспільстві критеріїв щодо краси та досконалості [14]. Під естетичним відношенням розуміється особливий вид зв'язку між суб'єктом та об'єктом, коли незалежно від зовнішнього практичного інтересу особа переживає глибоку духовну насолоду від споглядання гармонії та довершеності. Специфіка вираження естетичної оцінки в культурі німецького народу свідчить у першу чергу про неабияку спостережливість та захоплення прекрасним. Свідченням цьому є контекст відібраних фрагментів діалогічних дискурсів. Комунікант дискурсу подруга Міхаеля (адресант) у розмові з Міхаелем (адресатом) висловлює оцінку по відношенню до непрямого адресата Єви та захоплюється її зовнішністю.

"Du, Michael, die sieht ja fantastisch aus", flüsterte Eva, "noch viel besser als auf den Fotos, und das nach einem Vierteljahr U-Haft ..." (Fischer, SdL, S. 122).

Об'єкт оцінки – привабливий зовнішній вигляд непрямого адресата (Ліліан), яка підпадає під оцінювання, є свідченням заздрості зі сторони адресанта (Єви), яка невдоволена тим фактом, що ця жінка так гарно виглядає навіть після проведеної чверті року за ґратами. Адресант хоч і захоплюється красою Ліліан, все ж прагне показати її тільки із найгіршої сторони. Національно-культурна специфіка оцінних суджень щодо конкуренток в особистому житті просто не може бути іншою, а їх вчинки завжди ґрунтуються на захисті та збереженні власного щастя.

У національно маркованому пласті лексем сучасної німецької мови доцільно виділити географічні реалії, які в залежності від ситуації спілкування здатні підпадати під процес оцінювання в дискурсивному контексті та вносити певне смислове навантаження. **Географічні цінності**, на нашу думку, представлені зазвичай позитивними оцінними

судженнями щодо "об'єктів фізичної географії" [19, с. 360]. Суб'єктивні висловлення щодо об'єкту оцінки висловлюються комунікантами тільки під впливом емоцій, позитивних вражень та спогадів. Приклади географічних цінностей знаходимо у наступних фрагментах діалогічних дискурсів, де комуніканти, опираючись на власний досвід, оцінюють Єгипет та Дрезден:

"... Aber Ägypten ist gut, da wird es wenigstens warm sein. Der weiß schon, warum er ausgerechnet dahin fährt. Wären wir lieber nach Ägypten gefahren" (Danella, TadR, S. 337).

"Ach, Dresden!" Oppenheim strich sich über den glänzenden, kahlem Schädel und seufzte schwärmerisch. "Dresden ist eine herrliche Stadt! Ein Juwel! Diese Brühlsche Terrasse! Etwas Einzigartiges, wie? ... Und der Zwinger – der Schloss – die Galerien – das kennen Sie natürlich alles genau, wie?" (Remarque, LDN, S. 167).

Оцінка, висловлена комунікантами щодо об'єктів географії, вводиться в дискурсивний контекст не тільки для того, аби показати красу визначних місць світу, а й задля здійснення впливу на співрозмовника, переконати у необхідності – обов'язково відвідати ці мальовничі міста.

Отже, поняття культури нерозривно пов'язано з цінністю та супроводжується внутрішньою оцінкою, завжди досить високою і позитивною. Зазвичай національно-культурна специфіка оцінної лексики реалізовується комунікантами тільки в дискурсивному контексті, за наявності певної ситуації спілкування. Саме від вихованості та характеру особистості залежить її мовленнєва діяльність, вживання нею низки оцінних маркованих лексем. Оцінна мовленнєва діяльність комунікантів, представників різних культур, різниться між собою способами та засобами вираження, які притаманні тільки певній нації або особистості зокрема. Оцінка як універсальна, загальнолюдська категорія просто не може існувати поза народним світоглядом. Національно-культурна специфіка вираження цінності в дискурсивному контексті ґрунтується у першу чергу на народних переконаннях, традиціях та світобаченні. Національно-культурна специфіка вираження оцінки в структурі німецькомовного діалогічного дискурсу реалізовується за рахунок вітальних, соціальних, політичних, моральних, естетичних, географічних та інших цінностей, сутність яких якнайкраще розкривається в контексті німецькомовного діалогічного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие / Николай Федорович Алефиренко. – М.: Флинта, Наука, 2010. – 224 с.
2. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.04 / Бессонова Ольга Леонідівна. – Донецьк, 2002. – 463 с.
3. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание: [пер. с англ. Отв. ред. М.А. Кронгауз]. / Анна Вежицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
5. Виноградов В.Д. Политические ценности в жизнедеятельности людей / В.Д. Виноградов // Материалы научной сессии [Тураиновские чтения]. Серия: Мыслители. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – Вып. 1. – С. 11–14.
6. Воркачев С.Г. Оценка и ценность в языке: Избранные работы по испанистике: Монография / Сергей Григорьевич Воркачев. – Волгоград: Парадигма, 2006. – 186 с.
7. Зубач О.А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць із колористичним компонентом сучасної німецької мови в екстралінгвальному ракурсі / О.А. Зубач // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – 2007. – № 3. – С. 371–374.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
9. Карасик В.И. Язык социального статуса: Монография / Владимир Ильич Карасик. – М. ИТДГК "Гнозис", 2002. – 333 с.
10. Карасик В.И. Языковые ключи: Монография / Владимир Ильич Карасик. – М.: Гнозис, 2009. – 406 с.
11. Леонтович О.А. Введение в межкультурную коммуникацию: Учебное пособие / Ольга Аркадьевна Леонтович. – М.: Гнозис, 2007. – 368 с.
12. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
13. Моральні цінності дружби, кохання, сім'ї // Конспект лекцій "Етика". Предмет "Релігія та культура". – [Електронний ресурс] / Режим доступу // <http://readbookz.com/books/159.html>
14. Некрасова Н.А., Некрасов С.И., Садикова О.Г. Тематический философский словарь: Учебное пособие / Н.А. Некрасова, С.И. Некрасов, О.Г. Садикова. – М.: МГУ ПС (МИИТ), 2008. – 164 с.
15. Потенция А.А. Язык и народность / Потенция Александр Афанасьевич. – [Электронный ресурс] / Режим доступа: // http://genhis.philol.msu.ru/article_158.shtml.

16. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.
17. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.
18. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М.: Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
19. Франко О.Б. Мовні одиниці як символи національної культури (на матеріалі сучасної німецької мови) / О.Б. Франко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (1). – С. 358–362.
20. Hansen K.P. Kultur und Kulturwissenschaft / Klaus P. Hansen. – Tübingen und Basel: A. Francke Verlag. – 3. Auflage, 2000. – 407 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. Danella, TadR: Danella U. Tanz auf dem Regenbogen. – München: Franz Schneekluth Verlag, 1974. – 448 S.
22. Fischer, SdL: Fischer M.L. Das Schicksal der Lilian H. – Köln: Naumann und Göbel, 1990. – 256 S.
23. Remarque, DK: Remarque E.M. Drei Kameraden. – Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1960. – 453 S.
24. Remarque, LDN: Remarque E.M. Liebe Deinen Nächsten. – 4. Auflage. –Köln: Kiepenheuer & Witsch Verlag, 2008. – 347 S.
25. Seghers, DBiS: Seghers J. Die Braut im Schnee / Jan Seghers. – Hamburg: Rowohlt Verlag GmbH, 2005. – 479 S.
26. Sponzel, MiG: Sponzel H. Made in Germany: die dramatische Geschichte des Hauses Zeiss / Heinz Sponzel. – Gütersloh: C. Bertelsmann Verlag, 1957. – 336 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Овсієнко – викладач кафедри німецької філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: дискурс, прагматичні та семантичні складові діалогічного дискурсу.

ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА В ОФОРМЛЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ САЙТОВ

Лариса ПАВЛОВА (Харків, Україна)

У статті проводиться аналіз паралінгвістичних засобів оформлення персональних сайтів політиків. На підставі проведеного аналізу робиться висновок, що паралінгвістичні засоби є невід'ємним складником політичного сайту як полікодового простору, вплив якого на аудиторію можна посилити лише синтезувавши вербальний та невербальний компоненти.

Ключові слова: паралінгвістичні засоби, вербальний та невербальний компоненти, політичний сайт, інтернет-комунікація, полікодовий текст, комунікативний простір, імідж політика.

The analysis of paralinguistic means arranging personal sites of politicians is conducted in the article. Upon the analysis the author has concluded that paralinguistic means are considered as an essential part of a political site presented as a polycoded space and the influence of a political site on the audience can be reinforced by synthesizing verbal and nonverbal components.

Key words: paralinguistic means, verbal and nonverbal components, political site, internet-communication, polycoded text, communicative space, politician image.

Интернет является уникальной коммуникативной средой – постоянно эволюционирующим технологическим образованием, которое приобрело черты социального пространства, основанного на общении [9: 18], и кардинальным образом изменило коммуникацию, сделав её быстрее, удобнее и эффективнее. Всемирная сеть привлекает внимание исследователей и учёных, которые сосредотачивают своё внимание на рассмотрении её различных аспектов: когнитивно-прагматических (Л.Ф. Компанцева, О.Ю. Малая), психологических (Е.П. Белинская, А.Е. Войскунский, А.Е. Жичкина), языковых (А.А. Атабекова, Л.Ю. Иванов, Л.Ф. Компанцева), жанровых (Н.С. Андрианова, Е.И. Горошко, С.А. Матвеева, А.Н. Саенко, Л.Ю. Щипицина) и других составляющих.

Актуальность данного исследования обусловлена повышенным интересом к речевым практикам интернет-коммуникации и особенностям общения в сети, а также той значимостью, которую приобретает политическая лингвистика в парадигме современных лингвистических учений.

Г.Г. Почепцов отмечал: «Человек получает информацию по всем имеющимся у него каналам. Но часть из них носит особый характер для общения. Это, в первую очередь, визуальная и вербальная коммуникации... Визуальная коммуникация порождает тексты, которые лучше воспринимаются и лучше запоминаются» [15: 301, 306]. Целостность коммуникации, таким образом, обеспечивается совокупностью условий, которые определяют формирование того или иного речевого произведения адресантом и его соответствующее

восприятие адресатом. Поэтому объектом анализа должна быть коммуникация в её глобальности, и она должна рассматриваться как средство социальной интеракции во всей совокупности её признаков [19].

Целью данной статьи стал анализ паралингвистических средств, которым при оформлении политических сайтов уделяется большое значение.

Объектом исследования стал поликодовый политический текст, размещённый на страницах официальных сайтов политиков, а **предметом** – невербальные средства, оформляющие тексты политического сайта.

Нами было проведено исследование стартовых страниц персональных политических сайтов членов американского конгресса. Материалом для анализа послужила выборка, в которую вошёл каждый пятый (из 100) сайт.

Надо отметить, что исследованию невербального компонента коммуникации посвящено значительное количество работ (Е.Е. Анисимова, А.А. Бернацкая, Г.В. Колшанский, В.А. Лабунская, И.Н. Горелов, Л.В. Солощук и др.). Российский лингвист И.Н. Горелов отмечал: «У человека воспитывается с самого начала жизни навык распределения внимания между вербальной и невербальной частями коммуникативного акта, всегда включённого в более широкую сферу, чем собственно речевая деятельность. Участники коммуникации подсознательно осуществляют учет информативной ценности обеих частей» [8: 98].

Невербальные компоненты по способу передачи информации исследователи разделяют на **изобразительные** (фотографии, иллюстрации, рисунки) и **наборные** (нешрифтовые графические приёмы (подчёркивание), капитализация, декоративные элементы, колористическое и шрифтовое варьирование (выделение увеличенным или уменьшенным кеглем, курсивом, полужирным выделением)) [12].

Анализ политических сайтов показал, что вербальный и невербальный компоненты вступают между собой в *интегративные* отношения» [17], таким образом, формируя коммуникативное сообщение, в котором синтезирован смысл всех использованных средств кода [3: 53].

В ходе нашего исследования был отмечен повышенный интерес исследователей к понятию *«креолизованный текст»* [4; 7; 14; 20]. Актуальность изучения данного феномена подтверждается мнением специалистов относительно того факта, что «глобальный мир, мир постсовременности, ориентируется на визуальный способ представления информации» [10].

В лингвистическую науку термин «креолизованный текст» ввели Ю. А. Сорокин и Е. Ф. Тарасов, которые понимали под креолизованными тексты, «...фактура которых состоит из двух негомогенных частей: вербальной (языковой/речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)» [20]. О.В. Пойманова вводит понятие *«видеовербальный текст»*, который в широком смысле слова представляет любые, обладающие свойствами связанного текста, сочетания зрительных «икон» и языковых знаков» [14: 21]. А.А. Бернацкая «для обозначения синтеза вербальной и изобразительно-графической знаковых систем» использует термин *«изовербальный комплекс»* [там же]. В.Е. Чернявская в своей публикации «Поликодовое пространство текста: лингвосемиотическая парадигма языкознания» рассматривает проблему текстовой смешанности, неоднородности, гетерогенности, прослеживаемой и на уровне содержания, и на уровне формы. Учёная отмечает то большое количество терминов, которые вошли в научный оборот для обозначения паралингвистически активных текстов, подчёркивая, что текст как коммуникативная величина не ограничивается лишь языковой составляющей [22]. Среди таких терминов ею упоминаются *креолизованный текст, гибридный текст, супертекст; бимедиаальный, полимедиаальный, мультимедиаальный; полимодаальный, вербально-визуальный текст*. Сама же исследовательница склоняется к использованию термина *«коммуникат»*, подразумевая под ним многоуровневый полимедиаальный продукт коммуникативной деятельности, вербальное и невербальное – пара- и экстравербальное знаковое множество [там же].

Таким образом, исходя из терминологии и толкования феномена семантически осложнённого текста, можно сделать вывод, что политический сайт тоже относится к категории поликодовых текстов или коммуникатов, поскольку лингвосемиотическую

природу текстов политического сайта определяет взаимодействие вербальных и невербальных знаков. Невербальные знаки, функционирующие на пространстве сайта, можно разделить на:

- иконические (фотографии, рисунки, схемы, таблицы, формулы);
- аудиальные (музыкальные, речевые фрагменты);
- мультимедийные (интеграция графики, звука, динамики) [15].

Человек обязательно должен выдавать определенную информацию невербальным способом, чтобы его не воспринимали отрицательно [15: 302]. Политик использует веб-пространство для создания желаемого имиджа, который представляет собой многофакторный феномен, публичное «Я» человека [16: 72, 8]. С целью создания нужного имиджа на стартовой странице сайта размещаются фотопортреты, призванные высвечивать те или иные черты политического деятеля (силу воли, решительность, добропорядочность, простоту и др.), повышающие привлекательность его образа для избирателей, вызывающие у них уверенность в правильности своего выбора [2: 55].

Фотография позволяет устранить некоторые недостатки внешности, придать образу недостающие качества, так как между имиджем и реальным объектом существует так называемый «разрыв достоверности», поскольку имидж сгущает краски образа и тем самым выполняет функцию механизма внушения [1: 170]. Политические сайты изобилуют фотоматериалом. Сюжеты фотографий различны: политик на встрече с избирателями, политик выступает перед конгрессом, политик-конгрессмен вступает в должность, посещает Белый дом, научный центр, больницу, детские учреждения и т.д. Нами не отмечено размещение на сайте фотографий из семейного архива политика, что свидетельствует о его стремлении позиционировать себя исключительно как общественного деятеля, о его желании разграничить профессиональную и приватную сферы жизни.

Существует точка зрения, что лицо – самая важная часть тела для передачи невербальных сообщений. Важной составляющей имиджа политика является улыбка. Не зря согласно восточной мудрости человек, который не умеет улыбаться, сам по себе уже человек «плохой». У него нет согласия с самим собой, покоя внутри, он постоянно чем-то недоволен и т.д. С такой установкой сложно добиться успеха, где бы человек ни работал: в торговле, в промышленности, в сфере обслуживания, да и в любой другой области [5: 106]. Люди, которые обладают соответствующими умениями, могут придавать своему лицу более тысячи различных выражений. Стереотипное представление об улыбке в первую очередь ассоциируется с выражением положительного эмоционального состояния коммуниканта.

А. Вежбицка отмечает, что улыбка имеет семантический инвариант, который устанавливается независимо от контекста, а основное значение улыбки можно сформулировать следующим образом: «Я чувствую сейчас что-то хорошее» и дальше: «Улыбка служит для передачи позитивных эмоций, которые в данный момент чувствует коммуникант» [цит. по 19]. И хотя «улыбка у американцев далеко не всегда выражает действительное состояние человека, а лишь показывает его внимание и доброжелательность к собеседнику» [23], изображение улыбающегося человека, в данном случае политика, призвано формировать позитивное к нему отношение, создавать психологически комфортную атмосферу общения, настраивать пользователя на волну дружелюбного и благожелательного общения.

Большую смысловую нагрузку в оформлении сайтов несёт графика. В настоящее время использование графических элементов в дизайне веб-страниц является обязательным, и каждый веб-дизайнер использует комбинации цветов, индивидуально подходя к каждому отдельно взятому сайту, стараясь достичь цветового единообразия на всех его страницах и установить фирменный стиль [25: 18]. В аматорском веб-дизайне общепринятым и часто используемым стал графический фон, в среде профессионалов предпочтение отдаётся белому или другому однотонному цвету. Одна из главных причин этого – сложность в нахождении такого графического фона, который не затруднял бы чтение текста на странице сайта [25: 19].

Обращает на себя внимание и способ размещения текстовой информации на сайте. Она сегментируется в виде блоков (может в виде маркированных списков), хотя технические

возможности языка HTML уже давно позволяют подавать информацию в форме, приближенной к стандартному печатному тексту. Это доказывает тот факт, что в дизайне веб-сайтов сформировались свои собственные графологические правила размещения текста, отличные от общепринятых норм [там же]. Текстовая информация размещается на однотонном фоне. Как правило, это белый, голубой, светло-жёлтый, светло-серый цвета с текстом, напечатанным тёмным шрифтом. Или наоборот, светлый тон шрифта размещён на тёмно-синем или тёмно-сером фоне. Вариативность в выборе шрифта, равно как и в размере кегля, позволяет выделить наиболее значимую информацию (названия в меню на панели навигации, названия рубрик, комментарии к фотографиям, заголовки к пресс-релизам, контакты и др.).

Шрифт является необходимым композиционным элементом поликодового текста, строительным материалом для оформления его вербальной части и вместе с тем самостоятельной художественной формой [2: 61]. Особый шрифт заставляет читателя присоединять к информации, непосредственно извлекаемой из высказывания, мысль о важности, срочности, опасности, безотлагательности некоторого действия [11: 57]. Нами было отмечено, что при выборе шрифтов предпочтение отдавалось традиционным для веб-дизайна Times New Roman, Arial, Verdana, Helvetica.

На стартовой странице политического сайта для установления контакта с аудиторией стало традиционным размещение приветственных обращений: «*Welcome to my official United States Senate website. I am extremely grateful for the chance to serve North Carolina in the U.S. Senate, and I am pleased that you have taken the time to visit this site. I hope you will find it useful...*». В конце такого рода обращений подпись политика, которая изображается рукописным шрифтом. Как отмечают исследователи, к рукописному шрифту прибегают тогда, когда хотят подчеркнуть обращение лично к каждому человеку, создать атмосферу доверительности и усилить эмоциональное воздействие [2: 62].

Одним из важных паралингвистических средств, оформляющих политический сайт является цвет. С древнейших времён была замечена тесная связь цвета с психикой, способность его воздействовать на эмоции и даже на физиологические функции человека [13]. Так, *красно-жёлтая* область спектра активизирует и стимулирует; *сине-зелёная* стабилизирует, успокаивает, замедляет [24: 158]. Цветом выделяются важные даты, заголовки к пресс-релизам, панель меню, отдельные фразы, гиперссылки. Таким образом привлекается внимание целевой аудитории и выделяется наиболее важная и релевантная для пользователей информация.

Современные мультимедийные технологии позволяют сделать политический сайт эффективным и удобным в использовании, поэтому практически на каждом сайте присутствуют и страноведческие, и пейзажные слайды, изображения отдельного штата, города, округа или всего государства, встречаются интересные анимационные и графические решения, что создаёт эффект неожиданности. Таким образом, визуальные элементы выполняют просветительскую функцию, предоставляя информацию о географическом положении, ландшафте, климате, памятниках архитектуры. Все вышеупомянутые выделительные приёмы помогают сделать сайт удобным в использовании, а поиск информации на нём оперативным, с минимальной затратой времени.

Для удобства поиска информации, её упорядочивания и облегчения навигации на сайте используется пиктограммы и маркеры. Пиктограмма – сообщение, записанное с помощью условных знаков [6]; одиночные невербальные знаки, визуально-смысловые конструкции, эквиваленты букв, отдельных слов или всего текста [12]. Пиктограммы способны привлечь внимание пользователя, заинтересовать, сделать оформление сайта оригинальным, активизировать механизм запоминания у пользователя, особенно у той категории людей, у которых преимущественным является зрительный канал восприятия внешнего мира.

Неотъемлемую частью любого качественно сделанного веб-сайта являются рубрики, обеспечивающие пользователям обратную связь, а также возможность вести диалог с владельцем сайта и общаться друг с другом. Исследования показывают, что механизмы обратной связи, размещённые на сайте, с одной стороны, свидетельствуют о стремлении к межличностному общению, а с другой, сигнализируют о необходимости в социальном

одобрении [27]. Сегодняшние достижения в разработке и развитии социальной сферы Интернета позволяют общение вывести на качественно новый уровень. Появление технологий веб 2.0 позволило разместить на сайтах ссылки на системы, социальные сети и сервисы, обеспечивающие пользователям как связь с владельцем сайта, так и возможность присоединиться к сетевым сообществам, что повышает интерактивность и открытость сайта. Некоторые западные учёные слишком категоричны в своих высказываниях о том, каким должен быть политический сайт, заявляя, что интерактивность и кооперация с пользователем (user participation) должны рассматриваться как неоспоримое требование для создания сайта [28]. Наиболее часто на страницах политических сайтов можно встретить социальные сервисы YouTube, Twitter, Facebook, Flickr, дающие возможность репрезентировать себя, свою работу, команду единомышленников и налаживать контакт с аудиторией. И если фотографии отображают лишь какой-то момент, статичный фрагмент, выдержку из профессиональной жизни политика, то видеоролики, размещённые на сервисе YouTube, позволяют увидеть сам процесс работы владельца сайта. А по данным исследования такая характеристика политического деятеля как «отдающийся работе» находится в списке приоритетных с точки зрения западных избирателей. Этот список пополняется определениями «искренний», «прямой», «сильный», «уверенный» и т.д. А вот характеристики «привлекательный», «добрый», «скромный» не являются столь предпочтительными и занимают последние позиции в списке [16: 63].

Подводя итог, ещё раз отметим, что в современной межкультурной и интернет-коммуникации постоянно возрастает роль поликодовых текстов, где иконические средства наряду с вербальными воспроизводят картину мира, шкалу ценностей, эстетические идеалы нации [2: 93]. К категории таких текстов относится и политический сайт, на пространстве которого синтезируются элементы языкового кода с невербальными компонентами: визуальными элементами, цветовой палитрой, режимом анимации, графическим оформлением.

И хотя учёные считают паралингвистические средства факультативной формой общения, вспомогательными приёмами языкового общения, чисто надстроечной категорией, не затрагивающей саму основу языковой системы [11: 77], стоит отметить, что лишь удачный синтез вербальных и невербальных компонентов является залогом положительного восприятия сайта, делает политический сайт эффективным средством воздействия и убеждения.

Перспективой дальнейшего исследования может стать жанровый и стилистический анализ текстов, циркулирующих на официальных сайтах политических деятелей, а также выявление характеристик политического текста в Интернете.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Андреева Г.М. Социальная психология: учебник для университетов / Г. М. Андреева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 413 с.
2. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) / Е. Е. Анисимова – М.: Академия, 2003 – 128 с.
3. Бачевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бачевич. – Київ: Академія, 2004. – 344 с.
4. Бернацкая А.А. К проблеме «креолизации» текста: история и современное состояние / А.А. Бернацкая // Речевое общение. – 2003. – № 3. – С. 104–110.
5. Биркенбил В. Язык интонации, мимики, жестов. – СПб.: Питер Пресс, 1997. – 224с.
6. Большой словарь иностранных слов / Сост. А.Ю. Москвин. – М.: ЗАО Центполиграф, 2006. – 816с.
7. Ворошилова М.Б. Креолизованный текст: аспекты изучения / М.Б. Ворошилова // Политическая лингвистика. – 2006. – № 20. – С. 180–189.
8. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации / И.Н. Горелов. – М.: Наука, 1980. – 104с.
9. Горощко Е.И. Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении: монография / Е.И. Горощко. – Х.: ФЛП Либуркина Л. М., 2009. – 816 с.
10. Зенкова А.Ю. Визуальная метафора в социально-политическом дискурсе: методологический аспект / А.Ю. Зенкова // Многообразии политического дискурса. – Екатеринбург, 2004. – С. 39-54.
11. Колшанский Г.В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – Изд. 2-е, доп. – М.: КомКнига, 2005. – 96с.
12. Крутько Т.В. Англомова реклама у віртуальному просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Крутько. – Харків, 2006. – 20 с.
13. Миронова Л.Н. Семантика цвета в эволюции психики человека / Л.Н. Миронова // Проблема цвета в психологии. – М., 1993. – С. 172-188.
14. Пойманова О.В. Семантическое пространство видеовербального текста: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / О.В. Пойманова. – М., 1997. – 24 с.
15. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук» – К. «Ваклер», 2001. – 656 с.

16. Почепцов Г.Г. Профессия: имиджмейкер. / Г. Г. Почепцов. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: ИМСО МО Украины, НВФ «Студцент», – 1998. – 256с.
17. Саенко А.Н. Коммуникативные характеристики немецкоязычных текстов электронного жанра «Профиль компании»: дисс. на соиск. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / А.Н. Саенко. – Х., 2007. – 253 с.
18. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних та невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі: автореф. дис. на здоб. ... док. фил. наук: 10.02.04 / Л.В. Солощук. – К., 2009. – 37с.
19. Солощук Л.В. Посмішка як мімічний жест та її роль в англomовному діалогічному дискурсі / Л.В. Солощук // Новітня філологія. – Вип. 1. – Миколаїв, 2005 – С. 6-13.
20. Сорокин Ю.А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – С. 178–187.
21. Томчаковский А.Г. Креолизованный текст в учебных толковых словарях английского языка: функционально-семантический аспект / А.Г. Томчаковский // Записки з романо-германської філології. – Вип.23. – Одеса: Фенікс, 2009. – С. 204-215.
22. Чернявская В.Е. Поликодовое пространство текста: лингвосомиотическая парадигма языкознания // В.Е.Чернявская / Язык в парадигмах гуманитарного знания: XXI век: Сборник научных статей / СПб.: Изд-во СПбГУЭФ. Изд-во «Лингва», 2009. – С. 23-37.
23. Юрьева О.Ю. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації / О.Ю. Юрьева // Нац. Ун-т «Острожская академия» Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип.11. – 2009. – с. 95-102.
24. Яньшин П.В. Эмоциональный цвет: Эмоциональный компонент в психологической структуре цвета / П.В. Яньшин. – Самара: Изд-во СамГПУ, 1996. – 218с.
25. Boardman M. The Language of Websites / M. Boardman. – London: Routledge, 2005. – 112p.
26. Delaney C.10 (+1) Ways to Build Traffic to a Website. E-politics: online advocacy tools & tactics [Электронный ресурс] / С. Delaney // Режим доступа к журн.: <http://www.epolitics.com/2008/04/15/10-1-ways-to-build-traffic-to-a-website>
27. Paracharissi Z. The Presentation of Self in Virtual Life: Characteristics of Personal Home Pages / Z. Paracharissi // Journalism & Mass Communication Quarterly, 2002. – Vol. 79. – № 3. – P. 643-660.
28. Williams A.P. Blogging and Hyperlinking; use of the Web to enhance viability during the 2004 campaign / A.P. Williams, K. Trammel, M. Postelnicu, K. Landreville, J. Martin. – Journalism Studies, 2005. – Vol 6. – № 2. – P. 177-186.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Павлова – викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: мовні особливості інтернет-комунікації.

АРГУМЕНТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОЇ ЗАЯВИ

Юрій ПОЛЕЖАЄВ (Запоріжжя, Україна)

Статтю присвячено дослідженню мовної комунікації, зокрема стратегії і тактик аргументації, що використовуються у політичному дискурсі. Автор акцентує увагу на конкретних мовних засобах, характерних для побудови такого політичного тексту, як передвиборчої програмної заяви кандидатів у президенти.

Ключові слова: мовна комунікація, аргументація, переконання, тактика, політичний дискурс, політичний текст, програмна заява.

The paper studies language communication, in particular the strategy and the tactics of argumentation which are used in political discourse. The author accentuates on concrete language means typical for the construction of such political text as election programme statement.

Keywords: language communication, argumentation, persuasion, tactic, political discourse, political text, programme statement.

Аргументація є формою діяльності людини, в якій вона реалізує себе як мовна особистість, і в якій опиняються задіяними її знання й уявлення, система цінностей і здоровий глузд, комунікативні навички і логічна культура, її емоційний стан, соціальні параметри аргументативної ситуації. Все це свідчить про складну природу аргументації як процесу і пояснює інтегральний характер теорії аргументації.

Не зважаючи на велику кількість робіт, присвячених різним аспектам дослідження аргументації, таких науковців, як А.П. Алексєєв, Г.А. Брутян, Г. Джонстон, А.А. Івін, В.І. Курбатов, Х. Перельман, Г.І. Рузавін і С. Тулмін, не можна сказати про наявність цілісної теорії. Проблема аргументації залишається однією з самих важких в логіці, і майже не висвітленою в лінгвістиці (А.Н. Баранов, Є.Н. Белова, Т.В. Губаєва, Н.Н. Івакіна, Є.В. Ключєв, Н.Ю. Фанян). У сучасній українській філософії і логіці теорія аргументації розробляється в широкому контексті логічного аналізу дискурсу, семіотики та філософії мови в роботах К.К. Жоля, А.Т. Ішмуратова, А.Є. Конверського, С.Б. Кримського, В.Й. Омелянчика, Б.О. Парахонського, М.В. Поповича, Г.Г. Почепцова, І.В. Хоменко та інших.

Аргументація часто реалізується як аргументативний дискурс (дискурсивний текст), визначальними особливостями якого стають суперечність, що виражається в когнітивному

або аксіологічному конфлікті, в зіткненні думок, і зіставлення як когнітивне моделювання повідомлення, як техніка переконання. Визначальною рисою процесу комунікації в політиці є його спрямованість на адресата з метою домогтися перлокутивного ефекту – спонукати аудиторію до суспільно-політичної реакції. Тому не дивно, що політичний дискурс має високий ступінь аргументації, адже для відстоювання своєї точки зору, виправдання або спростування думки, для отримання схвалення від аудиторії політик має переконати громадян у правильності своєї позиції, щоб заручитися їх підтримкою.

Найяскравіше боротьба за владу проявляється у період виборів, коли кандидати мають заручитися підтримкою якомога більшої кількості співвітчизників, іноземних політиків та впливових міжнародних організацій, а також переконати виборців обрати саме їх. Щоб досягти цієї мети і підтвердити правильність своїх поглядів та вчинків, політик має їх обґрунтувати, тобто навести переконливі аргументи.

Об'єктом дослідження у статті виступають тактики і стратегії аргументації в політичному дискурсі.

Предметом дослідження є система мовних засобів, що несуть аргументативний компонент, характерна для побудови політичного тексту.

Мета статті – виявлення конкретних лінгвістичних засобів аргументації у передвиборчих програмних заявах Б. Обама та В. Януковича.

Учасники політичної комунікації представляють певні суспільно-політичні позиції, а обмін інформацією відбувається з достатньо яскраво вираженими прагматичними цілями, тобто комунікативний процес у політиці завжди має інтенціональний характер. Для досягнення поставленої перлокутивної мети необхідні ретельний відбір і організація мовних засобів різних рівнів, сукупність котрих і створює особливий тип тексту – передвиборчу політичну заяву.

В.І. Курбатовим був запропонований термін “політична аргументація”. Науковець вважає цей тип аргументації важливим елементом суспільно-політичних відношень і стверджує, що роль аргументації в обґрунтуванні політичних програм, маніфестів, у пропаганді дуже велика [2: 67]. Розвиток соціально-політичної аргументації здійснюється у межах конфронтації двох типів світогляду: 1) світогляду, який віддзеркалює дійсні інтереси народу і перспективи суспільного розвитку; 2) світогляду, який пропонує висвітлення історії в межах тієї ідеології, що є вигідною певним соціальним групам і партіям.

Важливою задачею соціально-політичної аргументації є пропаганда і агітація, особливо в період виборчих кампаній. Аргументи, які використовують у соціально-політичній аргументації залежать від концептів, які стають об'єктами дебатів. Ці концепти буквально нескінченні: життя (його походження, доля, права), юриспруденція (її моральна та соціальна сторони застосування на практиці), світ (його форми, умови), нація (цінності), природа (її розробка та захист), свобода, відповідальність, добро, зло, прощення, не говорячи вже про Бога, вічність та ін.

Стосовно різновидів соціально-політичних аргументів слід виділити: оціночні аргументи, підведення політичних підсумків, політичну констатацію, політичне розпорядження. До оціночних аргументів відносять аргументи, які стосуються оцінки політичних програм, лозунгів, ідейних принципів та засобів їх обґрунтування. Оціночні аргументи можуть бути спрямовані як на оцінку політичних, так і особистих якостей прихильників тих чи інших позицій.

Підведення політичних підсумків вважається різновидом політичної оцінки. Аргументи цього типу пов'язані з характеристикою певного рубежу, з реалізацією програми або мети. Підведення політичних підсумків передбачає порівняння і зіставлення, тому використовується при характеристиці тактичних засобів, які орієнтовані на досягнення стратегічних цілей. Політична констатація близька до поняття політичних підсумків і встановлює наявність деякої властивості суспільного явища. Політичне розпорядження висловлює вимогу реалізації на практиці тих сторін суспільних відношень, які усвідомлюються як позитивні або прогресивні. Розпорядження має форму обґрунтування необхідності тієї чи іншої дії, обов'язку її здійснення.

Аргументація, як і будь-яка інша стратегія, має свої методи досягнення цілі – тактики, що спрямовані переконати аудиторію у правильності думок та поглядів політика. Кожна з тактик передбачає використання певних форм аргументації, а також певних раціональних та емоційних аргументів. А.А. Маркович серед основних тактик аргументації зазначає наступні: тактика ототожнення політика з народом, тактика емоційного тиску, протиставлення, апеляція до авторитету, яка реалізується в тому, що промовець наводить в якості аргументів статистичні дані чи результати наукових досліджень, тактика посилення на власний досвід [3: 415]. Лінгвістичні засоби актуалізації цих тактик у політичних програмних заявах Б. Обами та В. Януковича будуть розглянуті нами детальніше.

Під час передвиборчих кампаній кандидати у президенти, з одного боку, прагнуть переконати виборців у власній виключності, а з іншого – залишитися у їхніх очах звичайними людьми. Вважається, що люди більше довіряють тим політикам, які схожі на них, і тому політики прагнуть створити імідж середньостатистичного громадянина, переконати аудиторію в тому, що він – "своя", близька до народу людина. Кандидати прагнуть навіть розмовляти такою ж мовою як їхні виборці, тому в мовленні кандидатів можуть бути присутні елементи розмовної мови, а іноді й слова-паразити: «*You know, Michelle and I..., must take out Osama bin Laden..., gamble your retirement ...*» (2).

Одним із механізмів втілення тактики ідентифікації, тобто ототожнення політика з народом, є використання особового займенника *ми* або присвійного *наш*, щоб підкреслити свою приналежність до суспільства. Наприклад, у політичній програмі 2010 року лідера Партії регіонів, кандидата у президенти Віктора Януковича, ця тактика втілюється у наступних тезах: ... *потребують максимальної концентрації наших спільних зусиль;... наши спільні кроки до світового визнання; ОБ'ЄДНАВШИ НАШІ СПІЛЬНІ ЗУСИЛЛЯ, МИ ПОБУДУЄМО НОВУ – УСПІШНУ ТА ЗАМОЖНУ УКРАЇНУ!* (1).

Багато прикладів зустрічаємо і в програмі Демократичної партії США, від якої балотувався Б. Обама: *We come together at a defining moment in the history of our nation – the nation that led the 20th Century, built a thriving middle class, defeated fascism and communism, and provided bountiful opportunity to many. We Democrats have a special commitment to this promise of America; But today, we are at a crossroads. As we meet, we are in the sixth year of a two-front war. Our economy is struggling. Our planet is in peril; It is time for a change. We can do better* (3). Як бачимо, в основі цієї тактики лежить такий вид аргументації як ствердження, який базується на емоційних аргументах.

Дуже часто тактика ідентифікації доповнюється тактикою протиставлення з теперішньою владою, яка є втіленням антиномії «ми-вони» або «свої-чужі». Аудиторії пропонується опозиція, з якої видно переваги або недоліки обговорюваного явища або предмету, а завдяки оцінному компоненту таке протиставлення набуває впливовості [1: 34]: **БЕЗДАРНА І НЕПРОФЕСІЙНА ВЛАДА ДОВЕЛА КРАЇНУ ДО РУЇНИ; КОЖНОМУ ЗРОЗУМІЛО, ЩО СЬОГОДНІШНІ КЕРІВНИКИ КРАЇНИ НЕ СПРОМОЖНІ ВИКОНАТИ ЦЕ ВІДПОВІДАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ, використати надані їм повноваження на користь держави та людини; ВОНИ ЗАБУЛИ ПРО ДЕРЖАВУ, ДОВЕЛИ КРАЇНУ ДО БАНКРУТСТВА, ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ РУЇНИ, принесли в жертву своїм особистим амбіціям майбутнє України, добробут її громадян; «Вірю в те, що народ України дасть свою категоричну оцінку всій помаранчевій владі, цим бездарним політикам, через вибори ОЧИСТИТЬ УКРАЇНСЬКУ ВЛАДУ ВІД ПОПУЛІСТІВ, ПОЛІТИЧНИХ АВАНТЮРИСТІВ ТА КОРУПЦІОНЕРІВ** і т.д. (Янукович). Як бачимо, у вступній частині своєї програмної заяви В. Янукович не тільки дає розгромну характеристику помаранчевій владі, а й відокремлює власне себе від *них*, при цьому залишаючись одним із *нас*. Він не тільки висловлює свою віру в те, що саме народ може щось змінити, а й вказує на шлях досягнення цієї мети – вибори. Шляхом такої опозиції політик підштовхує виборців прийняти єдине можливе правильне рішення.

У програмі Демократичної партії опонент є чітко визначеним – республіканці, яких вони і звинувачують у всіх негараздах, що спіткали країну протягом їх правління: *The Republican leadership said they would keep us safe, but they overextended our military and failed to respond to new challenges. They said they would be compassionate conservatives, but they failed to rescue our*

*citizens from the rooftops of New Orleans, neglected our veterans, and denied health insurance to children. **They** promised fiscal responsibility but instead gave tax cuts to the wealthy few and squandered almost a trillion dollars in Iraq. **They** promised reform but allowed the oil companies to write our energy agenda and the credit card companies to write the bankruptcy rules.* При цьому також зазначається, що тільки кардинальна зміна влади може допомогти врятувати країну і громадян: *So, **we** come together not only to replace this President and his party – and not only to offer policies that will undo the damage they have wrought. Today, **we** pledge a return to core moral principles like stewardship, service to others, personal responsibility, shared sacrifice and a fair shot for all – values that emanate from the integrity and optimism of our Founders and generations of Americans since. Today, **we Democrats** offer leaders – from the White House to the State House – worthy of this country's trust; **We have a choice to make. We can choose to stay the current failed course. Or we can choose a path that builds upon the best of who and what we are, that reflects our highest values. We can have more of the last eight years, or we can rise together and create a new kind of government. The time for change has come, and America must seize it*** (3).

У наступній тезі В. Януковича водночас втілюються тактики ідентифікації, протиставлення (прийоми контрасту та протиставлення) і посилення на власний досвід: *Впевнений, що у цей складний час народ України довірить мені відповідальну справу подолання катастрофічних наслідків їх злочинного правління. Я готовий використати свій багаторічний досвід та знання на благо людей і країни* (1).

Ефективним прийомом наближення до народу є згадування у промовах членів власної родини, друзів або людей, які допомогли досягти успіхів у житті та кар'єрі. Демонстрація любові до дружини, піклування про дітей, вдячність за підтримку друзям свідчать про людяність кандидата, що справляє значний вплив на виборців [4: 368]. Однак у програмних заявах цей прийом використовується вкрай рідко, що зумовлено специфікою такого типу тексту політичного дискурсу.

У програмній заяві В. Януковича тактика апеляції до авторитетів, на відміну від тактики посилення на власний досвід, взагалі не використовується. Незважаючи на те, що ця тактика справляє значний вплив на аудиторію, бо достовірність джерел інформації не викликає сумнівів, хоча всі знають, що статистичні дані можуть бути неправильними, а науковці можуть помилятися, кандидат у президенти віддає перевагу не раціональним, а емоціональним аргументам: ***Я готовий використати свій багаторічний досвід та знання на благо людей і країни. За роки своєї роботи на різних посадах, під час перебування при владі й в опозиції я сформував монолітну та відповідальну команду однодумців, команду висококласних фахівців, які без зайвої політичної метушні та гучних заяв досягають поставлених цілей, отримують позитивний результат; Я І МОЯ КОМАНДА НЕ ВИТРАЧАЄМО ЧАС НА ПУСТОПОРОЖНІ РОЗМОВИ ТА САМОВИХВАЛЯННЯ. ЗДАВНА ЗВИКЛИ ПЕРЕКОНУВАТИ У СВОЇЙ ПРАВОТІ НЕ СОЛОДКИМИ ОБІЦЯНКАМИ, А РЕАЛЬНИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ*** (1).

У програмі Демократичної партії США тактика апеляції до авторитетів та наведення статистичних даних є доволі популярною: *We will start by renewing the American Dream for a new era – with the same new hope and new ideas that propelled **Franklin Delano Roosevelt** towards the New Deal and **John F. Kennedy** to the New Frontier; **Over the past eight years, our nation's leaders have failed us. Sometimes they invited calamity, rushing us into an ill-considered war in Iraq. But other times, when calamity arrived in the form of hurricanes or financial storms, they sat back, doing too little too late, and too poorly. The list of failures of this Administration is historic*** (3).

Критикуючи опонентів, Б. Обама зазвичай наводить приклади їхньої бездіяльності, вказавши конкретний період: *Washington has been talking about our oil addiction for the last 30 years. And, by the way, **John McCain has been there for 26 of them*** (2). Вочевидь він вказує на рішення опонента, які були не на користь суспільству. Визначення слабких сторін, недоліків опонента здатне зробити його менш привабливим для виборців (лише тих виборців, які позитивно ставляться до тактики нападу). Це означає, що напад здатний підвищити перевагу нападаючого кандидата шляхом зниження привабливості опонентів: чим гірше виглядають

суперники, тим кращим видається промовець на їхньому фоні [5: 16]. Проте, різка критика опонента може здатися аудиторії неетичною і може викликати протест. Тому перед тим, як критикувати опонента, необхідно м'яко вивести його з гри.

Наприклад, проявити до нього повагу, наголосити на тому, що суперник гідна людина і блискучий політик, але потім зазначити, що він також може помилятися: *Now, now, let me – let there be no doubt. The Republican nominee, John McCain, has worn the uniform of our country with bravery and distinction, and for that we owe him our gratitude and our respect. But the record's clear: John McCain has voted with George Bush 90 percent of the time* (2).

Як відомо, сила переконливості промови зростає, якщо вона зачіпає або містить у собі проблеми, які викликають у людей особисту зацікавленість. Іншими словами, індивід, чимось зацікавлений і принципово погоджується з позицією промовця. Саме таку зацікавленість викликає тактика емоційного тиску. Вона реалізується за допомогою такого прийому, як апеляція до емоцій, батьківських почуттів, до страху за життя дітей, посилення на традиційні цінності сім'ї, майбутнє дітей, права жінок, на спокійне життя, рівність перед законом тощо: *Мої програмні положення передбачають проведення СИСТЕМНИХ РЕФОРМ, кардинальних змін у житті суспільства, які будуть уособлювати наші спільні кроки до світового визнання* (1). Серед сфер, що потребують реформування, політик згадує усі проголошені у Конституції України фундаментальні права, свободи та інтереси громадян, обіцяючи стати надійним гарантом їх втілення у життя.

У програмі Демократичної партії також використовується тактика емоційного тиску: *The American Dream is at risk. Incomes are down and foreclosures are up. Millions of our fellow citizens have no health insurance while families working longer hours are pressed for time to care for their children and aging parents. Gas and home heating costs are squeezing seniors and working families alike. We are less secure and less respected in the world. After September 11, we could have built the foundation for a new American century, but instead we instigated an unnecessary war in Iraq before finishing a necessary war in Afghanistan. Careless policies, inept stewardship and the broken politics of this Administration have taken their toll on our economy, our security and our reputation*(Б.Обама). Чітко прописані й цінності, які вони обіцяють захищати попри усе: *We believe that every American, whatever their background or station in life, should have the chance to get a **good education**, to work at a **good job with good wages**, to raise and provide for a family, to live in **safe surroundings**, and to retire with dignity and **security**. We believe that quality and affordable **health care** is a basic right. We believe that each succeeding generation should have the opportunity, through hard work, service and sacrifice, to enjoy a brighter future than the last* (3).

Підсумовуючи, зазначимо, що соціально-політична аргументація реалізується в політичному дискурсі, який є одним із видів аргументативного дискурсу, через ряд тактик, основним призначенням яких є вплив на думки та погляди аудиторії та переконання її в тому, що позиція промовця є єдиною правильною і вартою підтримки. Аналіз основних тактик аргументації у передвиборчих програмних заявах Б. Обама та В. Януковича, показав, що в політичному дискурсі поряд з аргументативними тактиками (ототожнення політика з народом, протиставлення, позитивна самопрезентація, дискредитація опонента, апеляція до авторитету, тактика посилення на традиційні цінності або на власний досвід, тактика емоційного тиску), часто використовуються лексичні й стилістичні тактики аргументації, що може бути пояснене їх великим аргументативним потенціалом і великою образністю, адже ці тексти покликані відразу оволодіти увагою реципієнта, впливати на його почуття й емоції.

Однак не досить лише знання тактик – дуже важливо вміти їх застосовувати і дотримуватися правил аргументації. Політики по-різному застосовують аргументацію і, як наслідок, справляють різне враження на аудиторію. Одним політикам співвітчизники довіряють більше, іншим – менше або і взагалі не довіряють. Саме тому *в перспективі дослідження* – детальний розгляд механізмів втілення стратегій та тактик аргументації, що використовують кандидати у президенти різних країн у своїх передвиборчих програмах і промовах; комплексний аналіз стилістичних (пом'якшення, повтори, оцінні слова та ін.) і семантичних (заперечення, перенесення та ін.) тактик аргументації; питання впливу на застосування аргументації в політичному дискурсі гендерної приналежності політиків. До

того ж розуміння політичного дискурсу передбачає знання фону, очікувань автора й аудиторії, прихованих мотивів, сюжетних схем і характерних логічних переходів, що існують в конкретну епоху.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Емерен Франс Х. ван, Гроотендорст Р. Речевые акты в аргументативных дискуссиях: теоретическая модель анализа дискурса, направленная на разрешение конфликта мнений Франс Х. Ван Ееремен, Р. Гроотендорст. – Санкт-Петербург: «Нотабене», 1992. – 457с.
2. Курбатов В.И. Стратегия делового успеха: Учеб. пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 416 с.
3. Маркович А.А. Аргументативная коммуникация / А.А. Маркович // Методология исследования политического дискурса: Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов: сб. науч. трудов / Белгосуниверситет; под общ. ред. И.Ф. Ухвановой-Шмыговой. – Вып. 1. – Минск, 1998. – С. 144-150.
4. Фоменко О.С. Політична реклама в телевізійних дебатах: лінгвістичні аспекти // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка. – К.: “Логос”, 2000. – С. 365-369.
5. Benoit W. L., Blaney J. R., Pier P. M. Campaign '96: A functional analysis of acclaiming, attacking, and defending. New York: Praeger, 1998. – 342p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Передвиборча програма лідера Партії регіонів, кандидата у президенти Віктора Януковича. Режим доступу: <http://tsn.ua/vybory/programy/peredviborcha-programa-viktora-yanukovicha.html>
2. Barack Obama Acceptance Speech – DNC – 28 August 2008 Campaign. Режим доступу: http://uspolitics.about.com/od/campaign2004/a/quotable_dnc.htm
3. Democratic Party Platforms: "2008 Democratic Party Platform," August 25, 2008. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=78283>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юрій Полжасв – викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного технічного університету.

Наукові інтереси: політична лінгвістика, дискурсологія, лінгвокультурологія.

ПЛЕОНАЗМИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Юлія ПРИСЯЖНЮК (Київ, Україна)

У статті розглядається питання плеоназмів у сучасному англомовному дискурсі. З'ясовується метакомунікативна природа плеоназмів, обґрунтовуються функції надлишковості у комунікації, виявляються та описуються їх основні структурні аспекти.

Ключові слова: плеоназми, надлишкові вирази, метакомунікація, поетична функція, риторичне повторення, ідіоматичні вирази, синтаксичний плеоназм, семантичний плеоназм.

The article deals with the notion of pleonasm in the English contemporary discourse. Metacommunicative pleonastic nature is revealed, the redundant functions are grounded in communication, and the suggested approach is illustrated by the main structural aspects.

Key words: pleonasm, redundant expressions, metacommunication, poetic function, rhetoric repetition, idiomatic expressions, syntactic pleonasm, semantic pleonasm.

Явище плеоназму являється складною проблемою мовознавства, хоча має довгу історію вивчення. В античній стилістиці і граматиці плеоназм оцінювали по-різному: Квінтіліан, Донат, Діомед визначали його як перевантаженість мови зайвими словами, тобто як стилістичний порок; Діонісій Галікарнаський, навпаки, визначив плеоназм як збагачення мови словами, на перший погляд зайвими, але які насправді надають їй ясність, силу, ритмічність, переконливість, певний пафос [1]. У логіці такі висловлювання розглядалися як неінформативні і помилкові визначення концепту. У лінгвістиці в більшості досліджень визнається факт їх смислової значущості, і пропонуються різні моделі їх інформативної інтерпретації (А.М. Пешковский, А.П. Евгеньєва, О.А. Зайц, Л.Я. Костючук, Т.С. Остапенко та ін.). Однак, не дивлячись на величезну кількість робіт, в лінгвістиці досі не існує єдиної теорії плеоназму. Наявність розбіжностей серед вчених, які досліджують поняття плеоназму, проявляється у відсутності загальноприйнятого визначення цього терміну, у постійній плутанині з іншим феноменом – тавтологією, у нерозробленій номенклатурі плеонастичних конструкцій, у різнірідності думок з приводу мовного статусу плеоназмів та деяких інших проблем [6: 3].

Плеоназм – дублювання певного елемента змісту; наявність декількох мовних форм, що виражають одне і те ж значення, в межах певного відрізка мовлення або тексту – а також саме мовне вираження, яке містить таке дублювання. Усі ці надлишкові вирази називаються

плеоназмами: (*advance*) *planning*, *all meet (together)*, (*armed*) *gunman*, (*difficult*) *dilemma*, (*pair of*) *twins* та ін.

У мовознавстві цей термін вживається на позначення мовностилістичної надлишковості, причому як позитивного, так і негативного плану. В системі стилістичної організації фрази й контексту діють дві досить яскраво виражені тенденції: з одного боку, настанова на максимальну виразність, стислість, лаконічність вислову, економію мовних засобів, і з другого — прагнення до словесної надлишковості, просторості і поширеності в оформленні фраз. Тенденції, як бачимо, прямо протилежні. Обидві вони диктуються конкретною стилістичною ситуацією, характером мовлення. Проте треба зауважити, що словесна місткість мовного відрізка не збігається з місткістю змістовою, інформаційною, з його інтелектуальною та емоціональною насиченістю [4: 7].

Плеоназми за своєю природою є метакомунікативними, тобто містять елементи, які нічого не додають до інформації. Надмірність виконує функції на всіх рівнях комунікації та граматичної структури. На найвищому рівні, надмірність забезпечує розуміння навіть у складних умовах комунікації; на рівні комунікативного наміру, вона може бути використана для того, щоб вразити слухача; надмірність за Якобсоном може виконувати поетичну функцію [3: 169; 7: 195] та поєднання частково або повністю синонімічних елементів може виконувати різні граматичні функції. У мові, надмірність це використання дублюючих, непотрібних слів, але деякі науковці розширили це визначення, відносячи сюди також внутрішньо-суперечливі слова.

Надмірність зазвичай приймає форму тавтології: фрази, значення в яких повторюються різними словами. Типовими прикладами є: "*an added bonus*", "*to over-exaggerate*", "*and plus*", "*and etc.*", "*end result*", "*free gift*", "*future plans*", "*hot water heater*", "*unconfirmed rumor*", "*killed him dead*", "*past history*", "*safe haven*", "*potential hazard*", "*completely surrounded*", "*false pretense*". Тавтологією також є: "*ATM machine*", "*HIV virus*", "*PIN number*" та "*RAID array*". Усі ці вирази можна розширити до "*automated teller machine machine*", "*human immunodeficiency virus virus*", "*personal identification number number*", та "*redundant array of independent disks array*".

Структурно плеоназм містить одне, два, три слова і більше:

- *bare naked*: *The old man ran bare naked through the streets* [8: 99];
- *commute back and forth*: *She will commute back-and-forth between New Haven and her home in Southern California before relocating to the Elm City this summer* [8: 289];
- *each and every*: *God bless each and every one of you* [8: 495];
- *earlier in time*: *The Beatles were popular earlier in time than the Rolling Stones* [8: 469];

Плеоназмом може бути не тільки повнозначне слово але й допоміжні та службові слова виражені, наприклад, прийменником:

- *empty space*: *There's nothing but empty space between those ears* [8: 402];
- *face up to*: *You should face up to the facts* [8: 549];

Плеоназм може бути будь-яким зайвим словом (або навіть частиною слова), він також включає діалектні використання непотрібних частин, як "*off of*" vs. "*off*", "*onto*" vs. "*on*", "*know that it happened*" vs. "*know it happened*", і т.д.

- *absolutely sure*: *There's no way to be absolutely sure* [8: 7] – упустивши слово "*absolutely*", вас можуть прийняти за ірландця.

Скорочення можуть також стати основою для плеонастичності:

- I forgot my PIN number for the ATM machin* [8: 1143].
- I upgraded the RAM memory of my computer* [8: 1269].
- She is infected with the HIV virus* [8: 733].

У всіх прикладах, наведених вище, слово за скороченням повторює останнє скорочення: "Personal Identification Number number", "Automated Teller Machine machine", "Random Access Memory memory", "Human Immunodeficiency Virus virus".

Плеоназм іноді виконує ту ж функцію що й риторичні повторення, які визначаються великим зарядом експресії, що підсилює думку, надає писемності ясності і простоти для розуміння. Нижче ми наводимо найбільш поширені плеонастичні вживання.

- Ідіоматичні вирази

Деякі зайві фрази є частиною ідіоми мови, такі "safe haven" і "tuna fish". Вони настільки укріпились в нашій свідомості, що їх використання майже непримітне, хоча в багатьох випадках надмірність може бути вилучена без втрати сенсу. Вирази, такі як "tuna fish", можуть викликати одну з багатьох можливих реакцій:

- а) бути сприйняті як синонім слова тунець;
- б) бути сприйняті як надлишкові (і, отже, бути нелогічними, неефективними, діалектними, або навмисно гумористичними);
- в) читач може правильно задатися питанням: "Is there a kind of tuna which is not a fish?"
- г) можуть бути сприйняті як вербальні уточнення, оскільки слово "tuna" досить коротке і можна його недочути через фонетичну аспірацію наприклад.

Вільні словосполучення за своєю природою є також плеонастичними:

- *different kinds: There were twelve different kinds of ice cream [8: 441].*

Зайві фрази типу "off of" є загальноживаними в неформальній усній та письмовій англійській мові, наприклад, коли використовується така фраза як "keep the cat off of the couch". У англійській мові дієслова-фрази, які позначають напрям руху з частинками-прийменниками усі містять природну надлишковість:

- *fall down: If you trip, you might fall down [8: 593];*
- *lift up: She lifted up her dress to avoid the mud [8: 869];*

- Професійне та наукове використання

Плеонастичні фрази-кліше вживаються також і у професійній та науковій сферах, тоді вони можуть відображати мовний стандарт, який розвинувся з плином часу, або відображати певне значення знайоме тільки фахівцям, працюючим у певній галузі. Одним з таких прикладів є лексика в юридичних документах ("null and void", "terms and conditions", "each and all"):

- *null and void: The contract was declared null and void [8: 915];*
- *terms and conditions: your terms and conditions of employment [8: 1643];*

Хоча таке використання доцільне в певних контекстах, воно також особливо актуальне в природничих дисциплінах, де така неточність може призвести до двозначності. Плеоназми активно використовуються й у повсякденному вжитку:

- *pizza pie: I could really go for a fresh Chicago-style pizza pie [8: 1229];*
- *free gift: At the party, everyone will receive a free gift [8: 593];*
- *pair of twins: He's the proud father of a pair of twins [8: 1663];*

Існує два види плеоназмів: синтаксичний плеоназм і семантичний плеоназм.

1. Плеоназм є синтаксичним, коли сама граматики мови робить певні слова-вирази необов'язковими. Наприклад, розглянемо такі англійські речення:

I know that you are coming.

I know you are coming - у цій конструкції сполучник that є надлишковим, коли сполучає дієслово-фразу I know з you are coming, тому його можна упустити. Обидві фрази-пропозиції граматично правильні, але слово that вважається зайвим в цьому випадку [1].

2. Семантичний плеоназм це питання стилю і використання, ніж граматики. Лінгвісти зазвичай називають цю надмірність, щоб уникнути плутанини з синтаксичним плеоназмом, більш важливим явищем для теоретичної лінгвістики [1]. Вона може приймати різні форми, у тому числі:

— перекриття (семантична складова одне слово поглинуте іншим):

Receive a free gift with every purchase [8: 593].

I ate a tuna fish sandwich [8: 1615].

The plumber fixed our hot water heater [8: 749].

— багатослів'я (фрази можуть мати слова, які нічого не додають до змісту):

I'm going down south [8: 639] – South насправді не down - це всього лише умовно шлях на карті.

I can't seem to face up to the facts [8: 603].

Але не всі конструкції, які є типово плеонастичними у всіх випадках і вислови типу *over there* виступають смисловими уточненнями у реченні та виконують обмежуючу функцію:

Put that glass over there on the table [8: 1079].

Залежно від вмеблювання кімнати цей вислів може означати: *Put that glass on the table across the room, not the table right in front of you* - якщо в кімнаті два столи, то інтуїтивно мовці розуміють, що мова йде про дальній стіл. Проте, якби у кімнаті був тільки один стіл фразу дійсно була б зайвою.

Проте надлишковість у мові — це не тільки спеціальний прийом. Нерідко в усному й писемному мовленні трапляються плеоназми невдалі, які свідчать про мовну і невправність і безпорадність. Такі плеоназми належать до стилістичних помилок. Отже, розглядаючи явище плеонастичності в мові, треба виходити з того, що існує стилістично виправдана надлишковість, яка становить норму, і надлишковість, яка порушує норми стилю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Плеоназм: Значение слова "Плеоназм" в Большой Советской Энциклопедии [Електронний ресурс]. — Режим доступу до книги: <http://bse.sci-lib.com/article089820.html>
2. Вежицка А. Метатекст в тексте / А. Вежицка // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1978. — Вып. 8 — С. 402–421.
3. Глухоман І.В. Взаємозв'язок лінгвістики і поезики у світлі вчень Р. Якобсона / І.В. Глухоман // Вісник Житомирського державного університету — 2008. — № 6. — С. 169.
4. Зайц О.А. Семантика и прагматика тавтологий и плеоназмов: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. „Германские языки” / Зайц Ольга Александровна. — СПб., 2001. — 17 с.
5. Костючук Л.Я. О так называемых тавтологических устойчивых словосочетаниях / Л. Я. Костючук // Герценовские чтения, 25. Филол. науки: Межвуз. конф.: Крат. содерж. докл. — Л: Ленингр. пед. ин-т, 1972. — С. 107 – 109.
6. Остапенко Т.С. Когнитивно-стратегический потенциал тавтологии: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 „Теория языка” / Т.С. Остапенко. — СПб., 2001. — 16 с.
7. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». — М.: Прогресс, 1975. — С. 195.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. — London: Addison Wesley Longman Limited / Pearson Education, 2006. — 1833 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Присяжнюк – аспірант кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лексикологія, прагматика, дискурсологія, історія англійської мови.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ РІЗНОВИДІВ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю

Ольга РУБЧАК (Київ, Україна)

Статтю присвячено аналізу і встановленню основних лінгвістичних, психологічних, психокогнітивних, фізіопсихологічних ознак інтерв'ю, а також систематизації функціональних типів текстів англомовних радіо- і телеінтерв'ю.

Ключові слова: інтерв'ю, стандартизованість, прагматична спрямованість, соціальний статус мовця, емоційний стан.

The article focuses on the analysis and establishment of the basic linguistic, psychological, psycho-cognitive, psychophysiological features of the interview as well as systematization of English interview functional types.

Key words: interview, standardization, pragmatic orientation, speaker's social status, emotional state.

Актуальність вивчення мовних проблем масової комунікації визначається їх соціальною значимістю в сучасному суспільстві. Ця їх властивість спричинена, у першу чергу, тим, що під час спілкування мовці не лише передають і отримують певну інформацію, але й безпосередньо впливають один на одного. Інакше кажучи, масова комунікація є основним засобом спілкування, передачі інформації і впливу на широку аудиторію. У свою чергу, вивчення феномена презентації текстів інтерв'ю займає особливе місце, що зумовлено специфічним комунікативним навантаженням самого явища актуалізації текстів масової комунікації, а також різноманітністю й багаточисельністю засобів реалізації інтерв'ю з урахуванням використання всіх функціональних стилів мовлення. Іншими словами, інтерес до інтерв'ю пов'язаний із розглядом функціонування мови в її співвідношенні до різноманітних сфер соціального, матеріального та духовного життя. При цьому сучасним дослідженням інтерв'ю властивий комплексний характер, що є цілком зрозумілим, оскільки інтерв'ю як досить специфічний комунікативний і пізнавально-виховний засіб відіграє особливу роль у мовленнєвій діяльності людини, а також ефективно використовується в навчанні іноземної мови.

Тому **метою** цієї статті є визначення і детальний аналіз ознак інтерв'ю, розробка класифікації текстів інтерв'ю, що уможливується розв'язанням таких завдань:

- виокремити специфічні риси інтерв'ю як жанру масової комунікації, які впливають на функціональні особливості текстів зазначеного жанру;
- визначити необхідну сукупність характеристик, для розробки класифікації текстів інтерв'ю;
- систематизувати тексти інтерв'ю за вказаними ознаками.

Здійснений нами аналіз спеціальних досліджень показує, що проблема визначення особливостей текстів інтерв'ю як одного з основних жанрів масової комунікації порушується у багатьох працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів [див. напр., 2; 3; 6; 7; 10; 11; 21 та ін.]. У цьому зв'язку не зайво нагадати, що переважна більшість дослідників, вивчаючи проблему встановлення специфічних рис жанрів масової комунікації, у своїх працях лише частково висвітлюють питання виокремлення ознак інтерв'ю, необхідних і достатніх для систематизації функціональних типів текстів указанного жанру.

У комунікативному аспекті текст інтерв'ю набуває певних специфічних ознак, таких як: безпосередність реакції, мовленнєвий портрет героя, поєднання стандарту (тобто типової їх організації) та експресії [7: 4], відсутність прямого зворотного зв'язку зі слухачами/глядачами, спонтанний характер мовлення, відсутність професійної ораторської підготовки учасників передачі, наявність прямого контакту зі слухачем-журналістом і комунікативна настанова, за якої мовець є носієм вузькоспеціальної інформації, певної думки, світогляду [6: 90-92]. Вказується, що в жанрі інтерв'ю поєднується офіційність і псевдоінтимність [1: 659].

Тут слід зауважити, що дослідники вирізняють також такі риси текстів інтерв'ю, як *інформативність*, яка забезпечується його учасниками нерівномірно, позаяк основна частина інформації створюється в секторі опитуваного, а інформативна цінність сектора журналіста зводиться до мінімуму; *завершеність*, що визначається заздалегідь визначеним колом запитань, поставлених репортером, вичерпністю репліки-відповіді; і *єдність*, тобто підпорядкування всіх смислових елементів цільовій установці [16: 8].

Особливої уваги потребує дослідження О. Ф. Архіпова [2: 91-97], який зазначає, що особливості жанру інтерв'ю можна сформулювати як спроектовані на мовлення основні його завдання із забезпечення максимальної дієвості інтерв'ю. Так, на думку автора, відповідно до призначення, інтерв'ю має поєднувати в собі:

1) риси діалогічності, зверненості мовлення до співрозмовника і безпосередності реакції останнього, що сприяє специфічній документальності і динамічності жанру, і водночас риси монологічного напруження, яке забезпечує місткість змісту за часової обмеженості;

2) індивідуалізованість висловлювань учасників інтерв'ю, яка посилює документальну достовірність інформації, і значний ступінь нормативності мовних засобів, що сприяє розумінню змісту передачі максимумом аудиторії, а також виконанню завдань із розвитку культури мовлення;

3) розгорнутість і завершеність мовного вираження для забезпечення компактності й чіткості змісту в умовах дистантного розташування слухачів/глядачів, і разом із тим недопустимість перенасичення фрази предметно-логічним змістом, що може призвести до втрати живості, емоційності, притаманної усному діалогічному мовленню, а також до утруднення сприйняття аудиторією усної односпрямованої інформації в умовах заочності;

4) тональність безпосередності, яка забезпечує щирість самовираження інтерв'юйованого як фактора створення документальної достовірності й індивідуальності інформації, на тлі лейтмотиву поважного ставлення до слухача/глядача і до співрозмовника [2: 94].

Зрозуміло, що ознаки інтерв'ю, які впливають на функціональні особливості інтерв'ю як жанру масової комунікації, виявляються не лише на лінгвістичному, але й на психологічному, психокогнітивному, фізіопсихологічному тощо рівнях.

Так, **лінгвістичними ознаками** текстів інтерв'ю вважають *рівень лапідарності/темпоральність висловлювань*, що зумовлюється обмеженістю часу виступу, яка, в свою чергу, сприяє максимальному інформативному насиченню та переконливості

відповідей [11: 221-223]; *специфічну сферу розмови*, яка включає затверджений зміст [6: 91], *обсяг висловлювань*, і *використання специфічних стилістичних засобів* [7: 6]. Зокрема, стилістичні засоби, які відповідають темі та предмету текстів інтерв'ю, використовуються в них для максимальної реалізації комунікативного наміру мовців [7: 6].

Психологічні ознаки можна розподілити на дві основні групи: з боку *інтерв'юера*: "активне слухання", спрямоване на підтримання бесіди і фокусування її на предметі розмови; його готовність до імпровізації [3: 124-149]; використання певних методичних принципів, спрямованих на розкриття теми (наприклад, підбавлювання, питань-синонімів, прямого прохання розширити відповідь, та ін.) [3: 124-149; 7: 7], правильних переходів у темах, контролю над темою тощо [3: 124-149; 13: 120-122]; інтенція-намір журналіста [10: 118]; з *позиції інтерв'ююваного*: рівень відвертості, індивідуальні психологічні особливості співрозмовників [8: 22; 11: 221-223], знання про правила мовленнєвої поведінки [13: 118], заданість прагматики (за термінологією Л. П. Чахоян "комунікативно-інтенціональна установка") [1: 649; 2: 92; 13: 118; 14: 17].

Щодо визначення функціонального аспекту текстів англomовних інтерв'ю під кутом зору нашого дослідження, зауважимо, що при вивченні закономірностей реалізації мовцем тексту інтерв'ю, однією з найбільш конкретних ознак, які впливають на специфіку взаємодії просодичних засобів є його прагматична спрямованість [1: 649; 2: 92]. Саме цілеорієнтованість допомагає співрозмовникам встановити зв'язок окремих реплік між собою та розрізнити жанр інтерв'ю, в межах якого формуються специфічні рольові структури і види модальностей, а саме певну стратегію спілкування [1: 649], що виражається у відборі манери мовлення, форми і змісту висловлювання тощо. Іншими словами, такий підхід дозволяє під час проведення експериментально-фонетичного аналізу виявити наявну в свідомості мовця кореляцію між його намірами та емоціями, які він передає за допомогою просодичних засобів реалізації інтерв'ю.

Важливої уваги потребує врахування **психокогнітивних ознак** мовців під час інтерв'ю, оскільки коректна фонетична форма і коректна інтерпретація змісту, поза сумнівом, залежать від того, як мовець або слухач сприймає й осмислює навколишнє середовище, як він кваліфікує сказане чи почуте у певній ситуації, що, безумовно, залежить від його комунікативного досвіду, від уміння давати оцінку учасникам комунікації тощо [8: 22].

Отже, такі психокогнітивні феномени детермінують мовну форму в інтерв'ю: *мовна/мовленнєва компетенція* [22: 107, 111-112], тобто знання мовцями певного мовного коду, за допомогою якого вони обмінюються інформацією, а також здатність користуватись літературною мовою і діалектами, вільно змінювати реєстри, тобто користуватись тим функціональним стилем, який відповідає ситуації спілкування [13: 119]; *структури представлення знань, довготривала і оперативна пам'ять, увага* [5: 61] тощо.

Не можна не зважати на **фізіопсихологічні риси** інтерв'ю, які безпосередньо впливають на мовлення учасників інтерв'ю, як от *темперамент* [20: 49], *культура* [13: 118], *соціальний статус мовців* [22: 34], *психологічний тип* та ін. Зазначимо, що без урахування указаних вище факторів у процесі експериментально-фонетичного дослідження текстів англomовних радіо- і телеінтерв'ю неможливо говорити про інтерпретацію мовлення, тобто визначення його смислу, а також про визначення функцій одиниць фонетичного рівня мови, їх різноманітних модифікацій.

Відомо [18], що експериментальному дослідженню просодичних засобів актуалізації висловлювань передують розробка певних теоретичних передумов, у якості яких найчастіше виступають відповідні робочі класифікації. Це дає підстави вважати доцільним розробку схожої класифікації для систематизації функціональних типів досліджуваних нами текстів радіо- і телеінтерв'ю.

Проте за результатами відповідного аналізу стало зрозумілим, що з методологічної точки зору вичерпний опис усіх без винятку чинників, які впливають на вибір мовцем просодичних засобів актуалізації текстів інтерв'ю, практично не є можливим. Тому проведений розгляд теоретичних й експериментальних праць з указанного питання показав, що для започаткованої систематизації функціональних різновидів текстів інтерв'ю, необхідною і достатньою є така

сукупність характеристик: канал передачі, підготовленість/непідготовленість, прагматична спрямованість, соціальний статус героя інтерв'ю, його емоційний стан.

Цілком природно, що інтерв'ю як окремий тип дискурсу має власні "сигнальні знаки", які утворюються маркерами мовного і немовного характеру. Зокрема, Р. К. Потапова наголошує, що вплив тексту, що звучить, залежить безпосередньо від використання арсеналу засобів усіх рівнів мови [9: 97], а просодія дає учасникам розмови першу орієнтацію в смислі висловлювання [там само: 21]. Аналогічної думки дотримується Н. І. Формановська, зазначаючи, що в усному безпосередньому спілкуванні дуже важливу роль відіграють невербальні засоби комунікації. Акустичне (аудіо) і візуальне сприйняття співрозмовника допомагають почути його голосові модуляції, інтонації, тембр та ін., а також бачити його жести, міміку, вираз очей позу тощо. Усе це, на думку дослідниці, активізує, уточнює, підтримує вербальні засоби, а інколи навіть замінює їх [12: 44]

Тому в обґрунтованій нами класифікації за основу систематизації елементів її першого ієрархічного рівня прийнято канал передачі. При цьому тексти інтерв'ю розподілені за способом сприйняття учасників інтерв'ю: *радіоінтерв'ю* (аудіо сприйняття) і *телеінтерв'ю* (аудіовізуальне сприйняття).

Щодо визначення функціонального аспекту текстів англomовних інтерв'ю під кутом зору нашого дослідження, зауважимо, що при вивченні закономірностей реалізації мовцем тексту інтерв'ю, наступною конкретною ознакою, яка впливає на специфіку взаємодії просодичних засобів, є ступінь підготовленості опитуваного до інтерв'ю [15; 22: 102], що, у свою чергу, безпосередньо впливає на вибір мовцями мовних засобів усіх рівнів. Зокрема, Т. В. Шуміліна [15: 17-19] виокремлює такі види інтерв'ю в залежності від ступеня підготовленості мовлення: а) суворо стандартизовані, б) напівстандартизовані, в) нестандартизовані (спонтанні) інтерв'ю.

Рис. 1. Класифікація текстів англomовних інтерв'ю

Підготовлені (суворо стандартизовані) інтерв'ю визначаються заздалегідь встановленим списком питань, де не можна відступати ні від порядку, ні від формулювання. Опитувані можуть отримати список питань і підготувати відповіді на них заздалегідь. Особливістю *частково підготовлених* (напівстандартизованих) інтерв'ю є підібраний заздалегідь список питань, які журналіст може переформулювати, змінювати порядок постановки, додавати додаткові запитання тощо. *Нестандартизовані* (спонтанні) інтерв'ю не передбачають ні заздалегідь складеного списку запитань, ні суворого порядку послідовності тем [15: 18-19].

Не викликає сумнівів, що на ступінь відхилення від норми впливає прагматична спрямованість інтерв'ю [9: 97; 12: 29-30]. Іншими словами, текст інтерв'ю, як і будь який інший текст, зумовлений певним комунікативним наміром автора вплинути на адресата і має прагматичну спрямованість [7: 7; 10: 118; 17: 26 та ін.], яка зумовлює певний спосіб реалізації комунікативних стратегій і внутрішньої програми мовлення. Такий підхід дозволяє під час проведення експериментально-фонетичного аналізу виявити наявну в свідомості мовця кореляцію між його намірами та емоціями, які він передає за допомогою просодичних засобів реалізації інтерв'ю.

Тому наступним рівнем у запропонованій нами класифікації прийнято прагматичну настанову журналіста і його співрозмовника [15: 19-20; 21: 356]. За критерієм прагматичного наміру, як це видно з рисунка, доцільно розрізняти інтерв'ю спрямовані на а) *повідомлення важливої інформації*; б) *її аналіз і коментування*; в) *створення портрета гостя передачі*; г) *розважання аудиторії* [1: 650-652].

Проте урахування інтенцій мовців, як відомо [22: 19], потребує також розгляду їхньої ролі у процесі спілкування. З одного боку, запрошені є людьми у певних питаннях досвідченими, вченими, діячами мистецтва, літератури, коментатори важливих подій у різних галузях науки і техніки тощо. З іншого боку, ці люди не є авторами інтерв'ю, тому їх соціальний статус впливає на мовлення, яке може значно відхилитись від норми. Іншими словами, мовлення кожного індивіда, який актуалізує висловлювання, є за своєю суттю соціомаркованим і може бути описане, певною сукупністю лінгвістичних маркерів соціокультурного статусу мовця [12: 6-74; 20: 3; 22: 34]. До того ж, індивід як представник певної соціальної групи неминуче буде позначати свій соціокультурний статус маркерами всіх рівнів мови. При цьому, необхідно зважати на важливість врахування соціокультурних чинників для коректного вивчення інтонаційної організації дискурсів різних типів, зокрема інтерв'ю. Отже, за критерієм соціального статусу респондента, доцільно розрізняти опитуваних із *високим, середнім і низьким* соціальним статусом.

До того ж лінгвістами визнається, що діалогічне мовлення є емоційно забарвленим, оскільки мовець передає свої думки, почуття, ставлення до того, про що йдеться [19: 8]. Водночас А. А. Борисова [4: 119] вказує на можливість сприйняття емоційного стану мовця саме за інтонаційним рисунком його висловлювань.

Таким чином, можна констатувати, що канал передачі, прагматична спрямованість, ступінь стандартизації, соціальний статус інтерв'ююваних, ступінь емоційності мовлення респондентів, на наш погляд, є оптимальним комплексом характеристик, який дозволяє експериментально визначити провідні просодичні параметри текстів англійських інтерв'ю.

Ми вважаємо, що розроблену таким чином класифікацію функціональних типів і видів актуалізації текстів англійських інтерв'ю як елемент теоретичного осмислення проблеми експериментального вивчення соціокультурних аспектів їх просодичного оформлення доцільно використовувати як методологічну основу планування і реалізації основних процедур експериментально-фонетичного дослідження.

Наступними кроками у дослідженні просодичного оформлення текстів англійських радіо- і телеінтерв'ю є аналіз і узагальнення існуючих в лінгвістичних джерелах уявлень про мовні і позамовні засоби реалізації текстів указанного типу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 894 с.
2. Архипов А. Ф. Некоторые синтактико-стилистические особенности жанра радиointerview в их экстралингвистической обусловленности (на материале радиовещания ГДР) / А. Ф. Архипов // Сборник научных трудов Московского государственного педагогического института иностранных языков им. М. Горького. – 1974. – Вып. 82. – С. 91–97.
3. Белановский С. А. Глубокое интервью / Сергей Александрович Белановский. – М.: Никколо-Медиа, 2001. – 320 с.

4. Борисова А. А. Восприятие эмоционального состояния человека по интонационному рисунку речи / А. А. Борисова // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 117–121.
5. Валиева Л. Ю. Когнитивность и антропоцентризм как важнейшие принципы функционально-семантического описания языка / Л. Ю. Валиева // Коммуникативно-функциональное описание языка. – 2001. – С. 60–63.
6. Василенко Н. В. Дискурсивна модель англомовного радіоінтерв'ю / Н. В. Василенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2001. – Т. 4, № 2. – С. 90–97.
7. Гапотченко Н. Є. Структурні та жанрово-стилістичні особливості текстів інтерв'ю в сучасній французькій пресі (комунікативно-прагматичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / Н. Є. Гапотченко. – К., 2005. – 20 с.
8. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання / Алла Андріївна Калита. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
9. Потапова Р. К. Язык, речь, личность / Р. К. Потапова, В. В. Потапов. – М.: Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.
10. Симонян А. А. Политическое интервью в коммуникативно-прагматическом аспекте / А. А. Симонян // Вестник МГУ. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – № 1. – С. 117–126.
11. Соболева О. В. Функціонально-стилістичний підхід до дослідження текстів інтерв'ю на матеріалі сучасної французької преси для жінок / О. В. Соболева // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л.Українки. – 2008. – № 5. – С. 120–125.
12. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Наталья Ивановна Формановская. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
13. Харьковская А. А. Прагмалингвистические аспекты коммуникации в ситуации интервью (на материале английского языка) / А. А. Харьковская, Н. К. Шуликин // Коммуникативно-прагматические функции языковых единиц. – 1990. – С. 117–123.
14. Чахоян Л. П., Коммуникативная интенция в структуре речевого произведения / Л. П. Чахоян, Г. Д. Невзорова // Речевые акты в лингвистике и методике. – 1986. – С. 17–21.
15. Шумилина Т. В. "Не могли бы вы рассказать..." Метод интервью в журналистике / Татьяна Валентиновна Шумилина. – М.: Издательство Московского университета, 1976. – 136 с.
16. Яшина Н. В. Коммуникативные и интонационные особенности дискурса телеинтервью (на материале американского варианта английского языка): автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. "Германские языки" / Н. В. Яшина. – Иваново, 2007. – 21 с.
17. Brazil D. A Grammar of Speech / David Brazil. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – 264 p.
18. Fedoriv Ya. R. Systematization of Emotional Utterances Types and Their Variants / Ya. R. Fedoriv, A. A. Kalita // Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Teaching Methodology. – 1997. – P. 121–126.
19. Kalita A. Interaction of the Aspects of Meaning in the Utterance Sense Interpretation / Alla Kalita // IATEFL – Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 8–11.
20. Kramsch C. Language and Culture / C. Kramsch. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 133 p.
21. Leuerbach G. Political Interviews as Hybrid Genre / G. Leuerbach // Text. – 2004. – Vol. 24, № 3. – P. 353–397.
22. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society / Peter Trudgill. – London: Penguin Books, 1983. – 204 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Рубчак – аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: інтонація усного мовлення, фоностилістика, соціолінгвістика.

ЖАНРОВА ТА ПРАГМАТИЧНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ АНОТАЦІЙ ДО АНГЛОМОВНИХ КНИГ

Анна СМОЛЯНА (Київ, Україна)

У статті розглядається анотація до книг англомовних видань як особливий тип рекламного дискурсу, а також аналізуються анотації з притаманними їй прагматичним завданням, комунікативною метою. У межах питання прагматичної спрямованості характеризуються комунікативні стратегії та тактики з метою впливу на адресата.

Ключові слова: рекламний текст, анотація, комунікативна стратегія, інференція, пресупозиція, імплікатура, теорія когнітивної метафори.

In the article the blurbs of English editions as a special type of advertising discourse are considered and the blurbs with pragmatic target, communication aim are analysed. Within the issue of pragmatic direction the communication strategies and tactics aimed to affect the addressee are characterised.

Key words: advertising text, blurbs, communication strategy, inferention, presupposition, implicature, theory of cognitive metaphor.

У спектрі лінгвістичних досліджень багато праць присвячено визначенню реклами як типу дискурсу [2; 3; 12]. Проте не достатньо визначеними залишаються аспекти лінгвістичного аналізу та виявлення диференційних ознак у сфері рекламування книг, зокрема англомовних видавництв. Оскільки рекламу відносять до письмового виду аргументованого дискурсу [2: 4] та засобу маніпулювання людиною, то одним з основних знарядь впливу на свідомість адресата є мова і власне текст у рекламному повідомленні [5: 168].

У статті розглянемо анотацію як тип рекламного повідомлення, функцією якої є не лише описати зміст книги, а й оцінити та рекомендувати її, окреслити її переваги, якість та популярність. Нашою метою є охарактеризувати анотацію як мовленнєвий жанр з притаманною йому комунікативною метою, прагматичною ситуацією і урахуванням особистості адресата, контексту та мовними рисами рекламного дискурсу.

Досягнення поставленої мети передбачає застосування методу дискурсивного аналізу для встановлення комунікативних стратегій і тактик побудови анотації. Тому далі детально розглянемо структуру рекомендаційних анотацій, розміщених на суперобкладинках англійських книг. Нами було проаналізовано 60 анотацій англійських видань різних жанрів (художній (*fiction*), науковий (*scientific*), публіцистичний (*public*)) британських та американських видавництв (*Outskirts Press, Publish America, Oxford university Press, Blue Cat Press, Lewis Publishers* та інші) і на основі аналізу детально обґрунтовано жанр анотації.

Анотація (*blurbs*) до книги визначається як рекламне оголошення, розміщене видавництвом в якості позитивної рецензії, яка сприяє комерційному успіху і є коротким описом змісту книги. Відповідно до цільового призначення розрізняють рекомендаційну та довідкову анотації. Метою довідкової анотації є стисло охарактеризувати зміст і особливості видання (характеристика наукових, навчальних, довідкових видань). Такі анотації розміщуються на звороті титульної сторінки. Рекомендаційна анотація спрямована зацікавити читача, виокремити переваги творів, що видаються, зосередити увагу на особливих рисах творчості автора. Вона складається з метою пропаганди науково-популярної та художньої літератури і розміщується видавництвом здебільшого на обкладинці чи суперобкладинці. Анотація характеризується використанням лаконічної, конкретної мовної форми та уникненням зайвої і другорядної інформації. Отже, анотація належить до рекламного тексту, що має комунікативно-прагматичне завдання, спрямоване на забезпечення надійності, тривалості та ефективності процесу комунікації і комунікативним наміром якої є здійснення впливу на реципієнта з метою спонукання до купівлі рекламованого продукту. Тому текст анотації від видавництва є прагматично орієнтованим і всі мовні засоби в ньому спрямовані на те, щоб задовольнити адресата та презентувати продукт його цільовій аудиторії. Таким чином, можемо стверджувати про притаманність рекламного характеру жанру анотації.

Рекламний текст як вербалізований компонент реклами з урахуванням позалінгвальних чинників його породження у відповідному комунікативному середовищі розглядається як рекламний дискурс [1]. Головними факторами рекламного дискурсу є правильно обраний актуальний зміст та вдала форма

повідомлення [3: 5]. До проблематики аналізу дискурсу зверталось багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, сферу комунікації вивчали А.Д. Белова [2], Ф.С. Бачевіч [1], Т. Ван Дейк [4]. Жанрові та функціональні особливості рекламного дискурсу досліджували Дж. Кук [12], А. Годард [13] та інші.

Як зазначав британський мовознавець Дж. М. Свейлс, вирішальним фактором при визначенні жанру тексту є комунікативна мета, яку він втілює [15]. Комунікативна мета є ключовим елементом в теорії мовленнєвих жанрів та відображається в структурі жанру і досягається при використанні спеціально обумовлених мовних одиниць. Комунікативною метою анотації є переконати потенційного читача придбати книгу, надаючи інформацію про неї та її позитивну оцінку.

Лінгвістичний аналіз анотацій ґрунтується на найвиразніших лінгвістичних та дискурсивних рисах цих текстів, які мають завдання: по-перше, розкрити відношення між формою і функцією, тобто формою і мовними засобами та функціональними аспектами, які виявляються у дискурсі; по-друге, дослідити зв'язок анотації з рекламним дискурсом [14: 41].

Здійснення комунікативного впливу на адресата відбувається через залучення таких комунікативних стратегій, як презентації, оптимізації, рекомендації та позиціонування [9: 12-14]. Стратегія презентації забезпечує повідомлення інформації про книгу, цілеспрямоване подання узагальненої інформації у найбільш вигідних позиціях, формування уявлення адресата та втілюється через комунікативні прийоми, такі як опис сюжету, вражаючих подій, особливих рис, ключових частин (у художньому жанрі) або лінію короткого викладу

(публіцистичному, науковому жанрі). Для цього в анотаціях використовують епістемічні (описові) типи повідомлень [1]:

"The Red Lamp at once takes its place as one of the really great mystery novels of modern literature. From the opening page to the final solution of the mystery in the last chapter the reader is spellbound by its intricacies, its romance, and its superb style" (The Red Lamp, by Mary Roberts Rinehart, George H. Doran Company, New York, 1997).

Інформація про те, що читач буде зачарований твором від початку до кінця та його прекрасним стилем спонукає адресата до бажання придбати продукт.

"The classic apocalyptic novel that stunned the nation with its vivid portrayal of a small town's survival after nuclear holocaust devastates the country" (Alas Babylon, by Pat Frank, Harper Collins, 2005).

Опис реальних фактів з історії нації та інформація про те, що роман приголомшив народ своїм яскравим зображенням подій періоду ядерного знищення країни може стати переконливим аргументом у необхідності купити товар, апелюючи до масової думки інших читачів.

Стратегія оптимізації допомагає потенційному адресату виокремити книгу, приділити їй більше уваги та усвідомити її значущість. Ця стратегія реалізується через тактику привертання уваги (*attraction of reader's attention*) та тактику аргументації (*argumentation*).

Тактика привертання уваги здійснюється за допомогою використання впливових, змістовних речень, що підвищують цікавість читача. У фрагменті

"This is how one child star beat the odds and survived the dark side of the Hollywood dream factory – with charm, wit, determination...and big horn-rimmed glasses. This is The Importance of Being Ernie" (This is The Importance of Being Ernie, by Barry Livingston, Citadel, 2011) вплив здійснюється на основі прикладу з життя відомої особи, що стала зіркою та досягла успіху. Вплив на свідомість читача здійснюється імпліцитно, оскільки аналізований текст не містить раціонально-оцінних мовних засобів, які могли б експліцитно надати позитивну характеристику рекламованій книзі. Ефект сугестії (навіювання) розрахований на авторитет згаданої особи.

Привертання уваги здійснюється імпліцитно на підставі пресупозицій і виявляється в інференції адресата *Це престижно/авторитетно/варто придбати*:

"Unfair Competition is an eye-opening look at how business is really done in corporate America" (Unfair Competition, by Dean K. Fieroghe, Blue Cat Press Los Angeles, 2009).

"A risk management tool for managing professionals, who want to know more about the litigation environment, and how the expert witness can make or break a case" (The Real Estate Expert Witness, by Edwin J. Ricketts, 2011).

Оцінна аргументація є важливим параметром рекламного дискурсу. Тактика аргументації визначається тими факторами (мовними засобами), які мають стати вирішальними для адресата при виборі продукту [9: 13]. Стратегічне завдання аргументації – переконуючий вплив – досягається за рахунок достовірності аргументів та їх несуперечливості [7: 161-162]. Тактика аргументації втілюється в реченнях імперативної форми (*imperative*) таких як запрошення придбати книгу, форма звертання «you», риторичні запитання-спонукання, що надають ефект включення читача в історію, ситуацію, його виняткового значення та апелюють до почуттів і емоцій адресата:

"...Are you an experienced real estate professional – a real estate broker, contractor, escrow agent, home inspector, appraiser, title examiner or mortgage broker? An instructor or an author? Then this book is for you" (The Real Estate Expert Witness, by Edwin J. Ricketts, 2011).

"You'll find helpful forms and checklists that will keep you organised and assist you in clarifying your needs. ...covers the most common mistakes that homeowners make and shows you how to avoid them" (Designing Your Dream Home, by Susan Lang, Thomas Nelson, 2008).

"This easy-to-follow program will help readers transcend the boundaries of our genetic legacy and live long enough to live forever" (TRANSCEND: Nine Steps to Living Well Forever, by Ray Kurzweil, Terry Grossman, 2009).

З фрагментів анотацій видно, що аргументація досягається шляхом вживання позитивних раціонально оцінних атрибутів *easy-to-follow, experienced*, що відображають такі

характеристики книги, як доступність, надійність, а також шляхом вживання іменника *professional*, що апелює до професійної сфери вживання товару, та предикативних конструкцій *will keep you organised, will help... transcend the boundaries, shows... how to avoid, will keep you organised*, які привертають увагу до ефективності та ексклюзивної якості.

Можемо спостерігати розміщення рекомендацій до прочитання книги в анотації та причини, що прямо спонукають адресата придбати книгу. В такому випадку застосовується тактика рекомендації (*recommendation*), яка часто реалізується через директивний мовленнєвий акт:

“A little book that every Mother would like to send to every son in camp and abroad and that every son would particularly enjoy receiving” (23 ½ Hours’ Leave, by Mary Roberts Rinehart, George H. Doran Company, New York, 2010).

Рекомендація проявляється в практичному застосуванні книги (*a little book*) та ефекті, який вона справить на читача (*would particularly enjoy receiving*), що викликає позитивне враження та приводить до інференції *Це буде корисно/цікаво*.

У фрагменті анотації *“Read on. It’s Legge at his best”* (It Begins With a Dream, by Peter Legge, Eaglet, Canada, 1996) рекомендація ґрунтується на авторитеті автора та проявляється у директивній формі, повідомляючи про виняткову якість книги, викликаючи інференцію *Це потрібно/варто/бажано придбати, тому що це є найкращим*.

Стратегія позиціонування реалізується через тактику оцінювання (*evaluation of the book*), що виявляється в анотації за допомогою:

- епітетів (*motivational, inspirational, interesting, perfect, enjoyable, practical, superb*):

“Vividly descriptive, helpful and nurturing, this ultimate natural home remedies book arrives just in time to help you change the way you live...” (Mama’s Home Remedies, by Svetlana Konnikova, Aurora Publishers, 2008).

“Unfair Competition is a fast-paced, insightful and occasionally appalling look at business...” (Unfair Competition, by Dean K. Fueroghne, Blue Cat Press Los Angeles).

- порівнянь:

“The Ranks of Jody Brae is as blissfully puzzling as it is engaging: a perfect mix for a suspenseful narrative” (The Ranks of Jody Brae, by Jonathan Michael Cullen, Block Island Books, 2009).

- підсилюючих прислівників (*really, truly, utterly*) та прикметників найвищого ступеня порівняння (*the most popular and successful of mystery plays, one of the best...books*).

- протиставлень:

“This is a grim tale, but also an uplifting one as we see how Roy grows as a human being while dealing with very dark and dangerous circumstances.” (All in His Past, by Tom Fowler, PublishAmerica, 2008).

- метафор:

“...A book is a loaded gun in the house next door. Burn it. Take the shot from the weapon. Breach man’s mind.” (Fahrenheit 451, by Ray Bradbury, Ballantine Books, 1987).

Тут емотивний ефект створюється метафорою, що уподібнює книгу зі зброєю та її рушійним впливом на свідомість людини.

Спонування здійснюється шляхом використання емоційно-оцінних атрибутів *vividly descriptive, insightful, fast-paced, the most popular and successful* актуалізуючи в свідомості адресата інференцію *Це необхідно/варто/можна придбати, оскільки це – вражаюче/неймовірно/прекрасно*. В усіх випадках мотивація до купівлі рекламованого об’єкту прив’язана лише до емоційного підйому, який викликають мовні засоби та стилістичні прийоми в анотації.

Останнім часом розвинулась, але ще не знайшла широкого застосування в лінгвістиці, теорія когнітивної метафори, що полягає у перенесенні ознаки предмета до події, процесу, ситуації, факту, думки, ідеї, теорії концепції, дає мові логічні предикати, що позначають послідовність, причинність, цілеспрямованість, обумовленість [11: 6]. Такий підхід допомагає вичленити інформативний потенціал метафоричних одиниць у тексті в процесі його експлікації.

Для забезпечення зв'язності тексту і його запам'ятовування значну роль відіграють різні типи висунення (*foregrounding*), або актуалізації, що сприяють експресивності, емоційності і естетичному ефекту [8: 38]. Висунення є способом організації тексту, що фокусує увагу читача на певних елементах повідомлення і встановлює семантично релевантні відношення між елементами одного чи частіше різних рівнів. Таким чином, текст анотації створюється з урахуванням сильних позицій як специфічних текстових маркерів, які виділяються за: розташуванням (початок, кінець), способом вираження лексичного значення (мовні факти – метафори, порівняння, лозунги тощо). Між такими смисловими елементами утворюється зв'язок, який сприяє виникненню додаткових смислів, підтексту, емоційного навантаження. Додаткові смисли виникають в процесі інференції, на основі імплікатур рекламного тексту анотації.

Інференція розглядається як мисленнєвий процес адресата, спрямований на встановлення смислів, не виражених вербальними засобами рекламного тексту, і в результаті якого адресат може вийти за межі буквального розуміння одиниць та побачити за мовними формами більше змісту [6: 411]. Під імплікатурами розуміємо смисли, які не знайшли вербального чи іконічного вираження в тексті реклами, і сприймаються адресатом в результаті інференцій. Прагматичний вплив рекламного тексту великою мірою залежить від розуміння адресатом смислів в процесі інтерпретації, і комунікативна ефективність забезпечується передачею імпліцитних установок, що ідентифікуються на основі інферентного висновку. Комунікативною інтенцією адресанта є сприяння ефективній текстовій рецепції:

“Concise...Authoritative...And User-friendly! Effective communication is essential for professionals in every area of business today. Webster’s New World Business Writing Handbook introduces you to the fundamentals of good business writing, offering you expert advice in everything from techniques for forming your thoughts to brainstorming and organizing information to proper grammar, punctuation and usage. ... Richard Worth has thirty years of experience as a writer and trainer. He teaches business writing to Fortune 100 companies in the United States and to major corporations in Europe” (Webster’s New World: Business_Writing Handbook, by Richard Worth, Webster's New World, 2002).

На початку тексту розміщені емоційно переконливі слова, метою яких є привернути увагу реципієнта до інформації та сприяти її ефективному засвоєнню. Наприкінці повідомлення результати та досягнення автора є засобом аргументації, що забезпечує авторитет книги. Через інференцію *Ця книга для професіоналів/експертів, оскільки автор досвідчений/знавець/професіонал* адресат отримує імпліцитно ті знання про книгу, що спонукають його до дії.

Отже, аналіз рекомендаційних анотацій на суперобкладинках англomовних книг показав, що цей текст є типом рекламного повідомлення з притаманною йому комунікативною метою, прагматичною спрямованістю і виконує функцію інформування та здійснює вплив на адресата. У роботі увагу сконцентровано на основних стратегіях комунікативного впливу (оптимізації, позиціонування, інформування, рекомендації) та тактиках оцінювання, привертання уваги, аргументації. Анотації мають свої особливості створення, які в першу чергу стосуються організації їх композиційної будови з урахуванням сильних позицій тексту, а також проаналізовано основні мовні засоби та прийоми впливу на адресата, що використовуються при створенні анотацій, що є структурним компонентом рекламного тексту англomовних видань та ефективним способом привернути увагу до продукту та створити позитивну оцінку.

Оскільки жанр анотації характеризується прагматичною спрямованістю, то виявлені прийоми впливу, мовні засоби, імпліцитні і когнітивні механізми взаємодії адресант-текст-адресат та процеси інференції і пресупозиції сприяють досягненню комунікативної мети і дають підстави розглядати анотацію книг англomовних видань у контексті рекламного дискурсу.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. - 344с.

2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка): Дис. ... д-ра филол. наук. – К., 1998.
3. Булык Ю.В. К вопросу об аспектах изучения рекламного дискурса. // Лінгвістичні студії: Збірник наук. праць. – Вип.9. – Донецьк, 2002. – С. 158-161.
4. Дейк Ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989.
5. Кравчук Н.П. Рекламный текст как фрагмент дискурсу та одиниця комунікації (аксіологічний аспект тексту). // Проблеми семантики слова, речення, тексту: Збірник наук. Праць. – Вип.9. – К., 2003. – С. 168-171.
6. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
7. Мартинюк А.П. Дискурсивний інструментарій аналізу англомовної реклами // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К, 2009. – Вип.3. – С. 159 - 167.
8. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
9. Шевченко В.Е. Рекламный текст как засіб впливу на читача періодичного видання. // Учебные записки. Филология. — Симферополь, 2005. - Том 18 (57). №3. – С. 128-129.
10. Шукало І.М. Англомовний комп'ютерний рекламний дискурс: семантичний та комунікативний аспекти (на матеріалі веб-сайтів британських туристичних компаній) // Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Київський нац. лінгвістичний ун-т. - К., 2008. – 20 с.
11. Ченки А. Современная американская лингвистика: фундаментальные тенденции 2002, - 408 с.
12. Cook G. The Discourse of Advertising. – London & New York: Routledge, 2001.
13. Goddard A. The Language of Advertising: Written Texts. – London & New York: Routledge, 1998.
14. Valor G. L. Advertising Books: a linguistic analysis of blurbs. // Universitat Jaume. – Castello, 2005. – P. 41-62.
15. Swales J.M. Genre Analysis. English in Academic and Research Settings. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Смоляна – аспірант, викладач кафедри романо-германських і східних мов Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: дискурсологія, інтерпретація тексту, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, стилістика.

КОМПАНІЯ ДИТЯЧОГО ОДЯГУ ЯК ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІТЬ: МОДЕЛЬ ДИСКУРСИВНОГО ОТОЧЕННЯ ТА КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ

Юлія СТОДОЛІНСЬКА (Миколаїв, Україна)

Статтю присвячено висвітленню комунікативних стратегій, які реалізуються дискурсивною особистістю у дискурсі маркетингу американських компаній дитячого одягу. Побудовано модель дискурсивного оточення та класифіковано основні стратегії досліджуваного дискурсу.

Ключові слова: дискурс маркетингу, дискурсивна особистість, дискурсивне оточення, комунікативний партнер, комунікативні стратегії, комунікативні тактики, маркетинговий хід.

The article investigates communicative strategies utilized by the discourse personality in the marketing discourse of American children's clothing companies. A model of the discourse surrounding has been created and the main strategies of the discourse under research have been classified.

Key words: marketing discourse, discourse personality, discourse surrounding, communication partner, communicative strategies, communicative tactics, marketing action.

Феномен дискурсу привертає увагу філософії, літературознавства, семіотики, соціальної психології і, насамперед, лінгвістики. У плані об'єкта і предмета вивчення дискурс є багатогранною мовно-когнітивно-комунікативною предметно-пізнавальною сферою і визначається трьома аспектами, одним з яких є соціально-прагматичний [6]. Тому актуальним є дослідження взаємодії комунікантів у певних соціально-культурних контекстах і ситуаціях, комунікативних стратегій і тактик, які використовуються для реалізації інтенцій.

Іntenційна спрямованість дискурсу досліджується у когнітивістиці, прагмалінгвістиці та соціолінгвістиці (І.С. Шевченко, Л.Р. Безугла, В.І. Карасик та ін.). Існують різноманітні підходи до вивчення комунікативних стратегій у когнітивному (Р. Водак, Т.А. ван Дейк, О.С. Кубрякова), комунікативному (Ф.С. Бацевич, О.С. Иссерс, В.В. Красних) та прагмалінгвістичному руслі (Дж. Серль, Н.Д. Арутюнова та ін.). Проте, комунікативні стратегії і тактики, які використовуються дискурсивною особистістю в дискурсі маркетингу американських компаній дитячого одягу ще не вивчені. Тому метою нашого дослідження є висвітлення та класифікація комунікативних стратегій, які реалізуються дискурсивною особистістю у дискурсі маркетингу американських компаній дитячого одягу. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначити дискурсивну особистість дискурсу маркетингу американських компаній дитячого одягу, побудувати модель дискурсивного оточення, класифікувати основні стратегії досліджуваного дискурсу.

У дискурсі маркетингу центральною вважаємо дискурсивну особистість, тобто компанію дитячого одягу. За Л.В. Солощук, дискурсивна особистість – це особистість, яка діє в континуальному комунікативному просторі і здатна поряд із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відносин, у які вона є включеною у певні моменти спілкування [4].

Поняття дискурсивної особистості відображає індивідуальну здатність дискурсивної особистості гнучко реагувати на дискурсивне оточення, зважати на всі компоненти не тільки мовного, але й немовного характеру, з яких складається комунікативний процес і які впливають на його перебіг, тобто дискурсивна особистість здатна до переходу від одного типу дискурсивних відносин до іншого. «Особистість є включеною в дискурс, але разом із тим, вона створює дискурс» [5:15]. Саме компанія дитячого одягу є дискурсивною особистістю, яка реалізує себе в дискурсивному оточенні: уважно відстежує усі зміни в дискурсивному оточенні, постійно реагує на них та підлаштовується під потреби та бажання дискурсивного оточення для задоволення цих потреб і бажань та для досягнення основної мети компанії. До складу дискурсивного оточення входять клієнти компанії – теперішні, майбутні та минулі, з якими компанія підтримує комунікативні відносини протягом життя, та сукупність усіх супутніх факторів вербального та невербального характеру, які впливають на перебіг комунікативного процесу. Склад та кількість комунікативних партнерів, які входять до дискурсивного оточення змінюється залежно від соціальної та комунікативної активності дискурсивної особистості.

Модель дискурсивного оточення, центром якого є дискурсивна особистість, подаємо слідом за Л.В. Солощук у вигляді сфери, яка складається з трьох зон: ядерної, маргінальної та периферійної (Рис. 1).

Рис. 1. Дискурсивне оточення дискурсивної особистості Компанія дитячого одягу.

До ядерної зони відносимо постійних комунікативних партнерів дискурсивної особистості (постійних клієнтів компанії дитячого одягу, які є лояльними обраному бренду продукції). Вони є дуже важливими для компанії, оскільки з ними дискурсивна особистість підтримує постійний соціальний, а отже і комунікативний зв'язок, таким чином набуваючи дискурсивного досвіду стосовно них (отримуючи нову інформацію про інтереси дітей та дорослих, преференції у продукції компанії та про спосіб життя клієнтів). До складу маргінальної зони зараховуємо відносно постійних клієнтів, які є клієнтами компанії, але обмежуються менш регулярними контактами з дискурсивною особистістю.

Для забезпечення лояльності покупців та для підтримки постійного інтересу до діяльності компанії, адресант використовує **стратегію кооперації**, яка складається із тактики підтримки зв'язку з існуючими клієнтами і тактики залучення нових клієнтів. Тактика підтримки зв'язку з існуючими клієнтами реалізується через такі маркетингові ходи:

- запрошення підписатися на електронну розсилку новин про компанію та розпродажі;
- запрошення брати участь у конкурсах та розіграшах;
- надання купонів на знижку постійним клієнтам (для відвідувачів магазину в брошурку включена перепустка зі знижкою (savings pass), яка надає додаткову знижку на придбання товару;

- запрошення приєднатися до клубу Дня Народження (Birthday club);
- запрошення стати власником кредитної картки магазину.

Вербальними маркерами є спонукальні дієслова, які використовуються для запрошення та спонукання до дії (*apply for our card today, take part in the giveaway, use the coupon to get a discount, etc.*). Спонукування до дії використовується разом із наведенням низки аргументів (зазначення матеріальних та нематеріальних переваг), за допомогою яких адресант переконує клієнтів залишатися вірними обраному бренду.

Крім того, адресант використовує *маркетинговий хід здійснення зворотнього зв'язку*, який складається із *запиту «feedback»* та *запиту «review»*. *Запит «feedback»* використовується адресантом для того, щоб дізнатися чи сподобався придбаний товар, що необхідно доопрацювати для надання клієнтам продукції, яка відповідає їх потребам та сподіванням. *Запит «review»* використовується для того, щоб клієнти могли поділитися своїми враженнями від продукції не лише з компанією, але і з іншими клієнтами, оскільки їх думка є більш об'єктивною.

У периферійній зоні перебувають потенційні клієнти компанії та, можливо, минулі клієнти компанії, які з тих чи інших причин припинили підтримувати контакт з дискурсивною особистістю. Комунікативні партнери периферійної зони є не менш важливими для дискурсивної особистості. Тому, компанія дитячого одягу використовує *тактику залучення нових клієнтів*, яка реалізується через маркетингові ходи *надання перепустки зі знижкою для друзів та запрошення придбати подарункову картку (gift card)*, яка надає можливість вирішити проблему подарунку для постійного клієнта та сприяє знаходженню нових клієнтів.

Межі зон розподілення дискурсивного оточення є відносними та підлягають змінам, оскільки комунікативний партнер може переходити з однієї зони до іншої. Завданням дискурсивної особистості є підтримання зв'язку з представниками ядерної зони, налагодження контакту з периферійною зоною, та, найголовніше, контроль маргінальної зони, комунікативні партнери якої залежно від різних соціальних та матеріальних причин схильні до переміщення як до ядерної, так і до периферійної дискурсивної зони. Для виконання цього завдання дискурсивна особистість використовує цілий ряд комунікативних стратегій і тактик.

Залежно від адресата, стратегії пропонуємо поділити на *внутрішні* та *зовнішні*. *Внутрішні стратегії* використовуються в межах компанії для інформування працівників про діяльність компанії, заохочення брати участь у розробці та реалізації стратегій. *Зовнішні стратегії* орієнтовані на клієнтів компанії – реальних (існуючих) та потенційних (майбутніх).

В. Франк, поклавши в основу класифікації інтенціональний критерій, виділяє координаційний, комплементарний та компететивний типи діалогічного дискурсу [7]. Комплементарний діалогічний дискурс спрямований на покриття дефіциту інформації в одного з партнерів, координаційний – на координацію дій комунікантів для досягнення певного перлюкутивного ефекту, тобто вони корелюють із кооперативністю намірів у спілкуванні. Компететивний діалогічний дискурс пов'язаний із конкуренцією думок, знань, настанов партнерів по комунікації. За аналогією, пропонуємо розподілити стратегії дискурсу маркетингу на стратегії координації, інформування та забезпечення конкурентоспроможності залежно від мети спілкування.

В нашому дослідженні вважаємо, що внутрішні стратегії корелюють із стратегіями координації, оскільки керівництво компанії координує та спрямовує діяльність працівників для досягнення головної мети компанії. До стратегій інформування та забезпечення конкурентоспроможності відносимо зовнішні стратегії, а саме стратегії нематеріального заохочення – до стратегій інформування, тому що вони використовуються для забезпечення

клієнтів інформацією про компанію та її продукцію, а стратегії матеріального заохочення – до стратегій забезпечення конкурентоспроможності. Стратегії забезпечення конкурентоспроможності розглядаємо з точки зору конкуренції маркетингових ходів, ідей та матеріальних заохочень для клієнтів (Рис. 2).

Таким чином, робимо висновок, що компанія дитячого одягу - дискурсивна особистість, яка є ключовою в дискурсі маркетингу компаній дитячого одягу, використовує стратегії і тактики для найбільш ефективної комунікації з представниками ядерної, маргіальної та периферійної зон дискурсивного оточення. Відповідно до сфери використання – в самій компанії (серед співробітників) або за її межами (з клієнтами) – розподіляємо комунікативні стратегії на *внутрішні* та *зовнішні* відповідно. *Внутрішні комунікативні стратегії* є частиною стратегій координації дій, *зовнішні стратегії нематеріального заохочення* – стратегій інформування, а *зовнішні стратегії матеріального заохочення* – стратегій забезпечення конкурентоспроможності. Оскільки представники маргіальної зони дискурсивного оточення є найбільш схильними до переміщення, і в периферійній зоні знаходяться потенційні клієнти, дискурсивна особистість, тобто компанія дитячого одягу, використовує *стратегію кооперації* для переведення представників цих двох зон до ядерної зони, тобто до категорії постійних клієнтів.

Рис. 2. Комунікативні стратегії дискурсу маркетингу американських компаній дитячого одягу.

Перспективою подальшого дослідження є виділення та класифікація внутрішніх та зовнішніх комунікативних стратегій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : УРСС, 2002. – 284 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
3. Серль Дж. Природа интенциональных состояний / Дж. Серль // Философия, логика, язык. — М. : Высшая школа, 1987.
4. Солошук Л. В. Вербальні та невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі / Л.В. Солошук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с.
5. Сусов И. П. Личность как субъект языкового общения / И.П. Сусов // Личностные аспекты языкового общения: межвуз. сб. науч. тр. Калинин : КГУ, 1989. – 150 с.
6. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту. – №586. – 2003. – С. 33-38.
7. Frank W. Taxonomie der Dialogentypen / W. Frank // Sprachtheorie, Pragmatik, Interdisziplinäres : Akten des 19. Linguistenkolloquiums Vechta. – 1984-1985. – Bd.2. – S. 213-222.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Стодолінська – викладач, аспірант кафедри англійської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, концептологія, дискурсологія, лінгвокультурологія.

МОВЛЕННЄВІ СТРАТЕГІЇ ВВІЧЛИВОСТІ У ЖАНРІ ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ТЕЛЕПРОГРАМИ “PIERS MORGAN TONIGHT”)

Марія ФЕДИНА (Львів, Україна)

В даній розвідці автор розглядає реалізацію мовленнєвих стратегій ввічливості на прикладі американського ток-шоу “Piers Morgan Tonight” і намагається проаналізувати стиль комунікації Пірса Моргана через призму теорії лінгвістичної ввічливості П. Браун та С. Левінсона.

Ключові слова: категорія ввічливості, «соціальне обличчя», позитивне обличчя, негативне обличчя, мовленнєві акти-загрози (обличчю співрозмовника), позитивна ввічливість, негативна ввічливість, стратегії позитивної ввічливості, стратегії негативної ввічливості.

The given article deals with linguistic realization of politeness strategies in American talk-show “Piers Morgan Tonight”. The analysis of the data has been carried out through the prism of politeness theory. On the basis of the analyzed interviews, the study strives to analyze the communication of Piers Morgan.

Key words: politeness theory, face, positive face, negative face, FTA, positive politeness, negative politeness, positive politeness strategies, negative politeness strategies.

Лінгвістична наука кінця ХХ – початку ХХІ ст. засвідчує важливу ідею: сучасне суспільство стає надзвичайно залежним від комунікації. Тому з'явилася нагальна потреба глибокого розуміння сутності й механізмів живої комунікації.

В даній розвідці ми зробимо спробу проаналізувати індивідуальний стиль комунікації Пірса Моргана через призму теорії лінгвістичної ввічливості П. Браун та С. Левінсона, яка дає нам ефективний інструмент для розуміння комунікативної поведінки співрозмовників в процесі спілкування. Ми також ставимо перед собою завдання простежити як реалізуються мовленнєві стратегії ввічливості на прикладі жанру телеінтерв'ю П. Моргана, і яким чином це допомагає інтерв'юєру досягти поставленої комунікативної мети, а також виходячи із власних спостережень комунікативної поведінки П. Моргана, охарактеризувати його індивідуальний стиль комунікації, беручи до уваги стратегії, котрі він використовує.

Матеріалом нашої розвідки слугуватимуть тексти інтерв'ю Пірса Моргана. Об'єктом дослідження слугують мовленнєві стратегії теорії лінгвістичної ввічливості П. Браун та С. Левінсона. Предмет дослідження – реалізація мовленнєвих стратегій ввічливості на прикладі американського ток-шоу *Piers Morgan Tonight*.

Piers Morgan Tonight – телепрограма на американському каналі CNN за участю відомого британського тележурналіста та ведучого, Пірса Моргана. П. Морган має великий досвід роботи в пресі і на телебаченні, в тому числі і в жанрі телеінтерв'ю. Раніше П. Морган працював у газетах *The Sun* і *Daily Mirror*, а також був членом журі телешоу *Britain's Got Talent* та *America's Got Talent*. Прем'єра *Piers Morgan Tonight* відбулася 17 січня 2011 р. і зайняла час ефіру ток-шоу Ларрі Кінга. Ток-шоу П. Моргана знане відвертими і глибокими бесідами із знаменитостями та публічними особами Америки.

В основу теорії лінгвістичної ввічливості покладене введене І. Гофманом поняття *face*, яке слід розуміти як публічний імідж, на котрий хоче претендувати кожен індивід і який він намагається підтримувати в процесі соціальної взаємодії [2: 66; 4: 5]. Розвиваючи ідеї І. Гофмана, П. Браун і С. Левінсон ввели поняття *позитивного* та *негативного* обличчя (*positive and negative face*). Позитивне обличчя розуміють як бажання індивіда бути визнаним іншими, отримати позитивну оцінку, схвалення від інших, тоді негативне обличчя відповідно як бажання кожного свідомого індивіда діяти без нав'язувань та перешкод, так би мовити на власний розсуд, право на свободу дій [2]. Водночас, в процесі комунікації виникають ситуації, що суперечать тим чи іншим бажанням адресата чи адресанта, у термінології П. Браун і С. Левінсон знаходимо термін *face-threatening acts* (FTA), під яким розуміємо мовленнєві акти, що несуть загрозу обличчю комунікантів.

До мовленнєвих актів, що загрожують позитивному обличчю, відносять мовленнєві акти несхвалення, критики, зневаги, скарги, насмішки, незгоди, торкання табуєваних тем та низку інших актів, котрі є яскравим свідченням того, що мовець негативно оцінює певні аспекти позитивного обличчя співрозмовника або ж мовця взагалі не цікавить позитивне обличчя співрозмовника разом з його почуттями та потребами. Водночас, мовленнєві акти, що несуть загрозу негативному обличчю, виникають внаслідок погроз, наказів, попереджень, нагадувань, пропозицій, обіцянок, компліментів, яскравих емоційних проявів, що, відповідно, засвідчують той факт, що мовець не робить жодних зусиль для того, щоб уникнути зазіхання на свободу дій його співрозмовника. Проте П. Браун та С. Левінсон зазначають, що кожен свідомий індивід буде співпрацювати з іншим в процесі соціальної взаємодії, щоб максимально вберегти позитивне і негативне обличчя від потенційних загроз, котрі зазвичай прагнуть оминати за допомогою мовленнєвих стратегій ввічливості. Таким чином, стратегії спрямовані на «маскування» мовленнєвих актів, що загрожують позитивному та негативному обличчю, відповідно, розуміють як позитивну та негативну ввічливість [1; 2].

Щоб краще зрозуміти стиль комунікації П. Моргана, ми розглянули чотирнадцять інтерв'ю з Опрою Вінфрі (Oprah Winfrey), Вупі Голдберг (Whoopi Goldberg), Говардом Стерном (Howard Stern), Шерон Стоун (Sharon Stone), Євою Лонгорією (Eva Longoria), Енн Колтер (Ann Coulter), Саймоном Ковеллом (Simon Cowell), Родом Стюартом (Rod Stewart), Шарліз Терон (Charlize Theron), Морганом Фріманом (Morgan Freeman), Бейонсе (Beyonce), Хайді Клум (Heidi Klum), Шоном Пенном (Sean Penn) та 50 Cent.

Шляхом аналізу нашого мовного матеріалу і виходячи із запропонованих стратегій мовленнєвої ввічливості П. Браун і С. Левінсон, ми виокремили 4 групи стратегій позитивної ввічливості.

1. До першої групи відносимо стратегії, що мають за мету продемонструвати увагу до співбесідника, його зацікавлень, бажань, потреб, а також виявити увагу до особистих рис характеру співрозмовника, наприклад, коли Морган звертається до Опри – MORGAN to WINFREY: *What I like about you is there's always tough love from you.// I love that honesty about you.* На прикладі цих реплік Морган демонструє увагу до Опри, а також наголошує наскільки йому подобається її чесність.

Відносимо до першої групи також стратегії перебільшення, адже зазвичай щоб продемонструвати свою увагу до співрозмовника, виявити підсилене зацікавлення, Морган використовує стратегію перебільшення, наприклад, коли звертається до 50 Cent – MORGAN to 50 CENT: *I've never been surprised by anybody. You're one of the squeakiest cleanest men I've ever met.* Аналізуючи дану репліку, спостерігаємо явне перебільшення, так як кожен день Морган зустрічається і бере інтерв'ю у відомих людей, тому важко повірити в те, що його ніхто ніколи не дивував окрім 50 Cent, і що 50 Cent є «найчистішим» в тому лише сенсі, що не вживає алкоголь, наркотики і не курить. Очевидно, що Морган хоче задовольнити позитивний імідж свого співрозмовника, таким чином вдаючись до стратегії перебільшення. Або ж коли Морган хоче зробити Опрі комплімент, без сумніву перебільшує, називаючи її американською королевою – MORGAN to OPRAH: *There are two people I would never swear in front of. One is her majesty the queen, and the other is Oprah Winfrey. You are the American queen.*

Мусимо звернути увагу на те, що перебільшення є важливою особливістю англійської комунікативної поведінки, насамперед, в живій комунікації. Мовно перебільшення виражається лексичними суперлятивами, повторами та іншими мовними засобами. Тому знаходимо значну кількість таких висловів у комунікації Моргана, наприклад: *unbelievable//amazing//fantastic, etc.*, проте притримуємося думки більшості дослідників, що ці висловлювання «пусті» за своїм значенням і, на нашу думку, не відносяться до стратегії перебільшення, котра має за мету виявити зацікавлення до співрозмовника та надати йому комунікативну «підтримку», задовольнити в такий спосіб потреби позитивного обличчя співрозмовника.

До цієї групи також відносимо стратегію надання комунікативних «подарунків» співрозмовникові, що може включати компліменти, вияв співчуття. Для прикладу

розглянемо репліку, коли Голдберг розповідає про свої попередні нещасливі стосунки, Морган намагається комунікативно «підтримати» її – MORGAN to GOLDBERG: *I feel quite sad for you*, в такий спосіб надаючи їй комунікативний «подарунок» у вигляді співчуття, щоб позитивно налаштувати співрозмовницю до подальшої бесіди.

2. Друга група стратегій включає спроби віднайти спільну точку зору, спільну думку, ставлення, знання; наголошування на взаємодії, співпраці; створення атмосфери спільної ідентичності. Комунікативна мета даних стратегій полягає в тому, щоб створити і підтримувати гармонію у процесі спілкуванні, покращити взаєморозуміння із співрозмовником. Для прикладу розглянемо репліку – MORGAN to BEYONCE: *Wow, you belted that. I mean, waiting before you went to sing that, knowing the background, knowing what you've known about your parents, the struggle they've had to come through, like so many African-Americans in America and then Barack Obama has become president, this sea change. And on the night that America celebrates, you are selected to sing.*//BEYONCE: *Right*. Отже, цією реплікою Морган хоче сказати, що він розуміє, що Бейонсе відчувала в той момент, коли виступала на інаугурації Обами, а також те, що їй прийшлося пережити перед виходом на сцену, водночас робить їй комплімент, наголошуючи на тому, що серед великої кількості виконавців, все ж вона одна була обрана, щоб заспівати в такий визначний для Америки час. Або ж коли Морган виявляє спільність переживань, тим самим демонструючи солідарність до свого співрозмовника – MORGAN to FREEMAN: *How do you get on with your ex these days? I've been through a divorce. It's not easy with the actual process*. Запитуючи Фрімана про його колишню дружину, він, так би мовити, виявляє солідарність до співрозмовника, наголошуючи на їхньому спільному не зовсім щасливому досвіді з колишніми дружинами, який закінчився в обох випадках розлученням.

До другої групи також відносимо стратегії, що передбачають залучення як інтерв'юера, так і співрозмовника до діяльності, тим самим наголошуючи на взаємодії та співпраці двох співрозмовників в процесі спілкування, для цього Морган використовує наступні висловлювання: *Let's go private... /// Let's start with ...///Let's have a burst* та інші.

3. Третя група включає стратегії підкреслення спільної групової приналежності, що виражається за допомогою маркерів внутрішньо групової приналежності, звертання до співбесідника по імені – MORGAN to WINFREY: *Oprah, what is it you do best?*//MORGAN to FREEMAN: *Because I've always felt with you, Morgan*. Звертаючись по імені, Морган хоче показати, що вони рівні із співбесідником, виявити приналежність до спільної групи, тим самим заперечуючи можливу соціальну дистанцію із співбесідником, таким чином створюючи неформальну, дружню атмосферу в якій легко спілкуватися. Водночас, до цієї групи також відносимо наступні висловлювання – MORGAN to FREEMAN: *Talk me through it.*//*But look me in the eye and tell me this;* MORGAN TO WINFREY: *Feel free to share*//*Oh, please, tell me the truth*//*Come on, humor me...*, що звучить дуже неформально і є свідченням того, що запозичуючи висловлювання характерні для дискурсу дружнього спілкування, Морган прагне наголосити на приналежності до спільної групи, так би мовити, «спільної» ідентичності, тим самим створюючи невимушену атмосферу для спілкування, адже всім відомо, що в студії знаходяться майже невідомі один одному люди.

4. На підставі аналізу текстів інтерв'ю відносимо до четвертої групи – жарти, котрі в лінгвістичній теорії ввічливості відносять до позитивної ввічливості – MORGAN to BEYONCE: *Any truth to the rumor that you and Jay-Z are having joint pyramids built to be remembered? This is rumor?*// BEYONCE: *That's a good one.*//MORGAN: *I just made it up.*//BEYONCE: *OK*. (LAUGHTER) – аналізуючи дану репліку, можемо сказати, що стратегія жарту «розслабляє» атмосферу і створює відчуття комфорту між співрозмовниками, тим самим задовольняючи позитивний імідж комунікантів.

Отже, можемо простежити, що позитивна ввічливість скерована на підтримання позитивного іміджу співрозмовника. Демонструючи її, інтерв'юер виявляє солідарність, зацікавлення, доброзичливе ставлення до співрозмовника та в такий спосіб створює атмосферу спільної ідентичності.

З іншого боку, на думку П. Браун і С. Левінсона, негативна ввічливість служить основою ввічливої поведінки. Під негативною ввічливістю розуміємо добре розроблений набір

стратегій, що спрямовані на виконання чітко встановлених комунікативних цілей, і має за мету продемонструвати співрозмовникові визнання його незалежності, особистої автономії, запевнити співрозмовника у відсутності наміру інтерв'юера «посягати» на його «територію», що в свою чергу демонструє повагу інтерв'юера до співрозмовника [2: 129]. Т.Ларіна називає мовленнєві стратегії негативної ввічливості стратегіями соціального дистанціювання, розуміючи під цим стриманість, офіційність, володіння собою, та підтримання дистанції спілкування [1].

На основі запропонованих стратегій негативної ввічливості П. Браун і С. Левінсона і виходячи з нашого аналізу, виокремлюємо наступні стратегії:

1. Опосередковане висловлювання, питання. Цілком природно знаходимо велику кількість різного типу питань в інтерв'ю П. Моргана – MORGAN: *What is the secret of being a long-time, successful entertainer in America? // What had you done to earn it, do you think? // You are afraid of flying, aren't you?*, що можемо пояснити двома шляхами, насамперед, жанр інтерв'ю вимагає формату питання-відповідь, а з іншого боку П.Морган хоче створити сприятливу атмосферу, намагаючись надати співрозмовникові максимальну свободу дій.

Також простежуємо стратегії негативної ввічливості, коли Морган висловлюється опосередковано за допомогою стверджувального речення, щоб не задавати питання прямо, наприклад, коли він хоче запитати Бейонсе, хто навчив її бути саме такою, якою вона є – MORGAN to BEYONCE: *And it seemed to me they taught you about the importance of when you get there to be humble, to not lose a sense of who you are.* Також можемо спостерігати, як Морган суб'єктивує це речення, висловлюючись через призму власного сприйняття, таким чином зменшуючи «посягання» на співрозмовника.

2. Використання «амортизаційних» виразів (*hedges* в термінології П. Браун і С. Левінсона). Знаходимо приклад – MORGAN to THERON: *You obviously were raised a South African and you presumably came to L.A. with a broad South African accent. And you quite consciously went and taught yourself how to speak in an American accent, right?* За допомогою таких мовних засобів Морган пом'якшує пряmolінійність і категоричність свого висловлювання.

3. Надання вибору співрозмовникові: здійснювати чи не здійснювати мовленнєвий акт – MORGAN to GOLDBERG: *What is it – is your wall of shame we have here or hall of fame, whatever you call it.* Ставлячи запитання таким чином, Морган дозволяє Голдберг самій визначити її стиль життя, або ж взагалі не відповідати на це запитання якщо на те її воля.

4. Висловлювання постійних сумнівів щодо здійснення мовленнєвого акту – MORGAN to THERON: *What is the correct South African, dare I say it, African way of pronouncing this?* Таким чином, Морган вагається, чи може він так висловитись.

5. Мінімізація «посягань» на адресата, або ж своїх припущень щодо можливостей і бажань адресата здійснити мовленнєвий акт – MORGAN to GOLDBERG: *What flaws do you have? If you don't mind me saying too obvious.* Перше запитання виступає загрозливим актом, але відразу застосовується стратегія негативної ввічливості щоб продемонструвати сумнів в бажанні адресата здійснити даний акт і у свій спосіб перепросити.

6. Дистанціювання від твердження шляхом презентації мовленнєвого акту-загрози як загального правила – MORGAN to FREEMAN: *And also if you're in the business where your appearance is part of your business, you have to be vain. And you have to have an ego. You have to walk on set and believe you're pretty good.* Таким чином, ми маємо яскравий приклад, як Морган дистанціює від прямого питання, чи є Фріман пихатим, він подає ФТА як загальне правило, і у такому вигляді мовленнєвий акт значно пом'якшений, виражений непрямо.

Важливо відмітити, що комунікативні стратегії негативної ввічливості тісно переплітаються, тому інколи їх важко розмежувати в межах одного висловлювання. Висловлюючись за допомогою питань, мовець хоче висловитись опосередковано, водночас він надає співрозмовникові вибір здійснювати мовленнєвий акт чи ні, і тим самим виражає невпевненість та постійні сумніви щодо здійснення мовленнєвого акту.

Аналізуючи не одне, а декілька інтерв'ю П.Моргана, ми можемо зауважити до яких саме стратегій ввічливості вдається адресант, і яким чином можна пояснити такий вибір. В даній статті ми більш детально розглянемо перше інтерв'ю П. Моргана із Опрою Уінфрі. Дане

інтерв'ю є дуже цікавим з двох причин. Насамперед, воно в певний спосіб було випробуванням для Моргана, адже перший ефір, стільки очікувань і перший гість сама Опра, як він називає її у інтерв'ю «*the world's most famous interviewer*». З іншого боку, воно виглядає в певних моментах, як «майстер-клас» між двома інтерв'юерами, адже знаходимо випадки, коли Опра аналізує інтерв'ю Моргана і ніби знає, що він має на увазі під кожним запитанням – MORGAN: *Do you like being famous?//WINFREY: That's a good question, provocative question. I'll give you credit for that. However, I'm not going to give you the answer that you want, and that is, you know, a yes or a no, like I love being famous.* Або ж коли Морган хоче випитати у Опри скільки грошей вона заробляє, йому це не вдається, так як Опра відразу бачить його наміри – WINFREY: *I know what you're up to. I know that trick.* MORGAN: *I'm trying to impress the master.* WINFREY: *I knew you were going to go there sooner or later.*

Як зазначає інтернет-видання *The New York Times*, загалом питання під час телепрограми не були особливо гострими і стиль ведення інтерв'ю Моргана був досить розслабленим. Цікаво спостерігати, як Моргану вдається розслабити Опру, вдаючись до стратегій позитивної ввічливості: з одного боку виявляє зацікавлення до її нового проекту, з іншого – тішить компліментами, і раптом зовсім несподівано ставить запитання скільки разів вона щиро закохувалась, або ж чому вона ніколи не виходила заміж за свого постійного партнера Стедмана, з відповіді Опри ми бачимо, що вона приємно вражена стилем комунікації Моргана, а саме його провокаційними питаннями – WINFREY: *Boy, you're good and I'm not just trying to flatter you. That's good.* Також маємо змогу спостерігати, як Морган змінює тактику, зрозуміло, що він хоче максимально близько наблизитись до Опри, адже розуміє що це його 1-й гість, і не будь-хто, а сама Опра Уінфрі, тому використовує різні тактики, щоб досягти свого, а саме, щоб вона максимально відкрилась, була відвертою. Тому Морган намагається застосовувати стратегії позитивної ввічливості, які нерідко стають FTAs, приміром в даному випадку його комплімент явно переходить у лестощі – MORGAN: *The thing I know about you absolutely unequivocally is that everything you touch is a hit,* який Опра відразу ж спростовує – WINFREY: *No. That is not true.* Проте Морган наполягає – MORGAN: *Let's assume it is for a moment.//WINFREY: It is not true.* MORGAN: *Could you just...//WINFREY: Go along with the program?* MORGAN: *Could you just touch me.* (LAUGHTER) WINFREY: *Just go along with it.* MORGAN: *I have got a hit. Oprah Winfrey has touched me.* Але не отримавши очікуваної реакції, зводить все на жарт, таким чином задовольняючи потреби позитивного обличчя своєї співрозмовниці.

Коли Морган спитав Опру, як пройшло його перше інтерв'ю, вона відповіла – WINFREY: *You have been surprising,* цілком природно, що Морган не є до кінця задоволеним такою відповіддю, тому перепитує Опру – MORGAN: *Surprisingly bad?//WINFREY: No. Just surprising. And that's a good thing because, who doesn't want to be surprised. You've been surprising.* І зовсім не дивно, коли Опра виносить такий вирок, зазвичай вкрай самовпевненій Морган, виглядає знічено.

На підставі аналізу текстів інтерв'ю Пірса Моргана, доходимо висновку, що у арсеналі мовленнєвих стратегій П.Моргана мають місце як стратегії позитивної, так і негативної ввічливості, що цілком закономірно, адже стратегії негативної ввічливості демонструють повагу Моргана до його співрозмовників, зрештою це найвідоміші люди з різних сфер життя Америки, а з іншого, позитивні стратегії допомагають йому створити позитивну атмосферу у студії, заохотити співрозмовників до відкритої бесіди. Проте наш аналіз, включаючи і кількісний, показує, що в арсеналі стратегій Моргана чільне місце займають саме стратегії позитивної ввічливості. Пояснюємо це, насамперед, тим, що за допомогою стратегій позитивної ввічливості Пірс Морган прагне виявити солідарність до співрозмовників, продемонструвати спільність інтересів та поглядів, створити «дружню, неформальну» атмосферу, щоб налаштувати співрозмовників до відвертої бесіди. Не менш важливим є той факт, що в ході інтерв'ю П.Морган використовує FTAs, так ніби «підловлює своїх гостей на гарячому», спочатку задовольняє потреби їхнього позитивного обличчя, і знезацька переходить на табуйовані теми. Цікавим є також той факт, що серед комунікативних заборон англійської культури є зовсім неприйнятним перебування і вважається найбільш грубим порушенням норм спілкування, тоді як на прикладі телеінтерв'ю П.Моргана можемо

спостерігати постійні перебивання, несподівані втручання в розмову, нав'язування своєї точки зору, алогічні ремарки або ж свідоме ігнорування реплік співрозмовника, що становить повний перелік *FTAs* зі сторони Пірса Моргана позитивному обличчю його співрозмовників, які описані Браун та Левінсоном, цим самим піднімаючи рейтинг програми, адже мало хто із інтерв'юерів може собі таке дозволити. Ми схильні погодитися з думкою президента CNN Джона Клейна, що Пірс Морган – це справді «свіжий ковток повітря» для CNN, стиль ведення інтерв'ю якого визначаємо поєднанням стратегій позитивної та негативної ввічливості з явним превалюванням стратегій позитивної ввічливості і вважаємо, що таке своєрідне поєднання стратегій ввічливості в стилі ведення інтерв'ю може принести П.Моргану телевізійний успіх в США.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингво-культурных традиций/Т.В.Ларина. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 516с.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Use/P.Brown, S.Levinson. – Cambridge: CUP, 1978. – 345p.
3. CNN Transcripts. Piers Morgan Tonight: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/pmt.html>
4. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-To-Face Behavior/E.Goffman. – NY: Pantheon, 1982. – 288 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Федина – асистент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: соціолінгвістика, комунікативна лінгвістика.

ДО ПИТАННЯ СПОСОБІВ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Ольга ЧИСТЯК (Кам'янець-Подільський, Україна)

У статті розглядаються два види порушень норми мовленнєвої взаємодії: накладання та перебивання. Запропоновано механізм, що дозволяє інтерпретувати їх як один із способів гендерної дискримінації у художньому дискурсі. Висвітлено особливості функціонування зазначених девіацій у текстах німецькою та українською мовами.

Ключові слова: гендерна дискримінація, сексизм, трансакційні порушення, перебивання, накладання, дискурс, гетерогенна комунікація.

The article deals with two types of violations of speech interaction: overlapping and interjection. A methodological technique that allows interpreting them as one of the way of gender discrimination in the fictional discourse is proposed. The features of the functioning of these deviations in the texts in German and Ukrainian are highlighted.

Key words: gender discrimination, sexism, breach of transaction, interjection, overlapping, discourse, heterogeneous communication.

Всебічне висвітлення проблеми гендерної дискримінації у мові виявляє недостатність аналізу фактів вираження дискримінації одиницями певних мовних рівнів, оскільки такий підхід дає можливість дослідити передовсім явні, експліцитно виражені, випадки відкритого сексизму або гендерних асиметрій, які є ознаками андроцентризму мовних систем, німецької та української зокрема. У колі наукових інтересів низки зарубіжних дослідників [1; 3; 5; 7; 10] перебували дискурсивні (імпліцитні) механізми гендерної дискримінації. Одним із них вважають перебивання комуніканта протилежної статі, тобто здійснення одним із комунікантів мовленнєвого ходу до завершення іншим комунікантом власного мовленнєвого акту. Однак, способи вираження сексизму у дискурсі ще не були предметом порівняльного вивчення, зокрема на матеріалі художньої літератури. Тому вбачається **доцільним** дослідження перебивань як способу гендерної дискримінації у німецькому та українському художніх дискурсах. **Актуальність** роботи посилюється низьким рівнем розробки зазначеної проблеми у вітчизняній лінгвістиці.

Поставлена мета визначає наступні **завдання**: з'ясувати специфіку та критерії, що дозволяють інтерпретувати перебивання способом вираження гендерної дискримінації; виявити та систематизувати випадки перебивань протилежного за статтю комуніканта у художніх творах німецькою та українською мовами; висвітлити спільне та відмінне у їх функціонуванні.

Варто зазначити, що інтерпретація перебивань у гетерогенному спілкуванні дослідниками гендерних особливостей комунікації зазнала значних змін, починаючи від

зародження феміністичної критики мови до сучасних праць у царині комунікативної лінгвістики. Основним постулатом феміністичної лінгвістики було припущення про розвиток різних стратегій мовної поведінки жінок та чоловіків у зв'язку із зафіксованими у мові патріархатними гендерними стереотипами [4: 18] – теорія «дефіцитності жіночого мовлення». Іншими словами, йдеться про домінування чоловіків у спілкуванні, вираження у мовному акті влади [16: 121], що порушує один із методологічних принципів дослідження гендеру – його омнірелевантність. Подібні соціальні відносини можливі, але не у кожному акті гетерогенної комунікації, не у кожному контексті, переважно у випадку побутового спілкування у колі сім'ї [6: 175]. Адже чоловікові не потрібно щоразу навмисне с- / відтворювати своє домінування, оскільки поведінка згідно концептів мужності та жіночості стає звичкою та усвідомлюється (на рівні (само)сприйняття суб'єкта та об'єкта дії) частково [7: 570].

Із розвитком теорії гендеру феміністична лінгвістика (Д. Гомбергер, Д. Танен, Д. Мальц, Р. Боркер) відмовились від принципу інтенціональності у спілкуванні та, на заміну гіпотези дефіцитності жіночої мовної поведінки, висунули гіпотезу «відмінностей» [12]. Дебора Танен у книзі «Ти мене не розумієш: жінки та чоловіки у діалозі» (1990) стверджує: «багато непорозумінь виникає через те, що хлопчики та дівчатка ростуть у досить різних культурах, а тому спілкування між жінками та чоловіками є міжкультурною комунікацією» [10: 241-242]. Спілкуючись у одностатевих групах, яким притаманні відмінні правила мовної поведінки, у дівчат та хлопців формуються різні стереотипи та очікування від партнера по комунікації, різні стилі – орієнтований на суперництво у чоловіків та орієнтований на співпрацю у жінок. Як наслідок виникають поняття «жіноча» та «чоловіча» мова [12], а також як чітко фіксований і незмінний набір ознак мовлення чоловіків та жінок – «гендерлект» [4: 23, 10: 415] – утворене за аналогією із «соціолектом» та «діалектом» позначення єдиного статево обумовленого / біодетермінізованого варіанту мови [1: 514], або мовні та комунікативні характеристики кооперативного стилю поведінки (жінок) у так званій «ролі підкореного та підданого» - поняття «жіночого реєстру» [16: 69].

Попри велику кількість робіт із вивчення особливостей гетерогенної комунікації, що на основі виявлення частоти перебивань та інших втручань у перебіг мовної інтеракції комуніканта протилежної статі підтверджують або інтенціональне домінування чоловіків у комунікації, або на основі частотності інших ознак мовлення говорять про існування чоловічої та жіночої мови, якісні дослідження останніх років не дозволяють повністю визнати легітимність поняття гендерлект, тези про «дві культури» [12]. На заміну конфронтативному поняттю «чоловіча – жіноча мова» приходять визнання певних стилістичних особливостей чоловічого та жіночого мовлення [4: 23-24], а емпіричні дослідження виявляють, що в межах певного мовленнєвого жанру представники тієї чи іншої статі обирають певний тип мовної взаємодії» [1: 517].

Так, наприклад, у певних ситуаціях саме чоловіки виступають (і в гомо-, і в гетерогенних групах) у ролі підлеглого, а тому можуть користуватись більш коректними, ввічливими, нормативними засобами мовного коду, тактиками та стратегіями спілкування [16: 69]. Також гомосексуальні чоловіки застосовують результати вивчення жіночого «гендерлекту», щоб с- / відтворювати свою немаскулінну (на відміну від статі) гендерну ідентичність тощо [див. под. 3: 555-557]. Однак необхідно зазначити, що позитивна оцінка стилю мовлення, його престижність завжди корелюють із чоловічою статтю [1: 516]. Отже, гендерна асиметрія проявляється швидше на позамовному рівні в аксіологічному аспекті інтерпретації чоловічого та жіночого стилів мовлення. Йдеться про значно відмінні очікування та оцінки гетерогенних ознак мовлення від фактично майже однакових стилів мовної поведінки осіб різної статі [16: 97].

Незважаючи на суперечливість, недосконалість деяких результатів досліджень гетерогенної комунікації у рамках ранньої феміністичної лінгвістики, цінним внеском до аналізу дискурсу вважається доповнення теорії мовних актів Остіна-Серля суттєвими для інтерпретації висловлювань результатами пізніших емпірично та методологічно досконаліших робіт: вираження у мовленнєвих актах влади та домінантності (не константне), нове бачення умов дотримання принципу кооперації Грайса, розширення уявлення про

комунікативні невдачі (девіації у спілкуванні [2: 238-276, 339]), до яких відносять також перебивання комуніканта, неможливість завершити висловлювання, втрату контролю над тематикою дискурсу, мовчання тощо [4: 18].

Повертаючись до конкретного випадку перебивань комуніканта протилежної статі як одного із способів дискримінації, необхідно звернутись до досвіду вивчення гетерогенної мовленнєвої взаємодії представниками гендерної лінгвістики. Приміром, Дж. Коатс, наголошує на необхідності вивчення мовних фактів не лише з погляду граматико-фонологічних аспектів, а також обов'язково у рамках аналізу дискурсу та прагмалінгвістики із залученням теорії мовних актів тощо [5: 142]. Розвиваючи тему різностатевого спілкування, лінгвістка використовує модель зміни мовця у діалозі Д. Зімермана та К. Уеста (1975), за якою вибір адресантом адресата можливий за допомогою звертання за ім'ям чи ввідного запитання; адресат, своєю чергою, повинен відреагувати відповідною реплікою; якщо перший комунікант не обирає наступного, то один із учасників трансакції отримує можливість висловитись; якщо ніхто з них цього не зробить, то перший мовець має можливість (право) продовжувати [5: 144].

Вивчення трансакційних порушень, тобто моментів переходу, де почерговість не виявляється послідовно за моделлю 1, виділяє два види порушень норми: накладання та перебивання [5: 145; 10: 393-416; 16: 112, 183; 7: 571]. Накладання є прикладом незначного випередження наступним мовцем, що розпочинає свою репліку в кінці попередньої (останнє слово, його частина) [5: 146], це механічна дія, яку можна визначити за звучанням двох голосів одночасно [10: 394]. Накладання (їх різновид – примикання) диференціюють як накладання, орієнтовані на співпрацю (стилі «високої тактовності» та «високого зацікавлення» [10: 399]), які, в свою чергу, можуть мати позитивний (підтримка розвитку теми ініційованої першим мовцем, ефект співучасті наступного мовця) / негативний (утруднення розвитку теми першим мовцем, зниження активності першого мовця від втрати ініціативи до мовчання, ефект агресії, домінування наступного мовця) результат. Дослідження накладань у гетерогенній комунікації не виявило суттєвої кореляції між типами позитивний / негативний результат та гендерним фактором, швидше між відсутністю / наявністю різниці в стилях спілкування та позитивним / негативним результатом [10: 398-403].

У ролі «агресора» в діалозі опосередковано за допомогою накладань частіше виступають особи жіночої статі через переважне використання ними стилю високого зацікавлення, що викликає втрату контролю співбесідника-чоловіка над ініційованою ним темою. Отже, накладання у соціально рівноправній (переважно побутовій) гетерогенній комунікації, де комуніканти володіють однаковим рівнем контекстуальних та ситуативних пресупозицій, можуть трактуватись проявом гендерної дискримінації за умови константного негативного результату: втрата контролю першим мовцем над розвитком ініційованої теми, що веде до зниження його активності та співпраці, довжини мовленнєвих відрізків (не завжди), мовчання.

Однак, зважаючи на механічний аспект накладань, тобто відсутність їх семантико-синтаксичних та пунктуаційних маркерів, виявлення описаного способу гендерної дискримінації у межах художнього дискурсу вбачається неможливим, хоча розуміння специфіки виділених мовленнєвих стилів та типів / результатів порушень допомагає у реєстрації та інтерпретації перебивань з погляду сексизму.

Як зазначалось, перебивання – це недотримання правил почерговості в діалозі: наступний мовець розпочинає репліку тоді, коли попередній ще не завершив висловлювання [5: 146], тобто наступний мовець втручанням не дозволяє попередньому досягти комунікативної мети та одночасно добивається своєї черги. Перебивання не є механічною, а комунікативною дією, вони обов'язково трактуються щодо прав та обов'язків учасників трансакції, пов'язаних із порушенням нормативної моделі та міжособистісними стосунками й відношеннями комунікантів [10: 393]. З огляду на виділені вище характеристики накладань, домінування як прояв гендерної дискримінації «створюється не власне перебиванням, а тим чого досягають мовці у мовленнєвій взаємодії» [10: 398]: негативний

(на відміну від позитивного) результат, опосередкований гендерно стереотипним усвідомленням / інтерналізованим упередженням комуніканта щодо осіб протилежної статі.

Опираючись на зазначене вище, пропонується механізм ідентифікації у художньому дискурсі опосередкованих сексизмом перебивань шляхом аналізу відібраних зразків порушення нормативної моделі змін мовців діалогу Д. Зімермана та К. Уеста щодо наявності та взаємозв'язку гендерно специфічних і загальних критеріїв», тобто перебивання як акт порушення нормативної моделі змін мовців у діалозі, можливо об'єктивно кваліфікувати вираженням сексизму у мовленні, за умови врахування їх гендерної маркованості / опосередкованості, та наступних критеріїв (умови та наслідки (марковані літерами) мовленнєвої взаємодії):

1) **системно-мовні**: (а) семантична, синтаксична та граматична, інтонаційна незавершеність речення-репліки; (б) не- / вербально об'єктивована негативно конотована реакція-емоція перерваного мовця у найближчому контекстуальному оточенні (факультативно); (в) відповідні пунктуаційні маркери у тексті (факультативно); (г) недотримання принципів та максимум ввічливості, правил ведення розмови [2: 145-148];

2) **дискурсивно-позамовні**: *наслідки*: (д) недостатність розкриття пропозиційного змісту висловлювання; (е) недосягнення першим мовцем комунікативної мети; *умови*: контекстуальна систематичність та / або неединичність подібних випадків перебивання (факультативно); (є) соціальна / вікова / етнічна / расова / світоглядна рівність / наближеність комунікантів різної статі або низька релевантність вказаного фактору; (ж) ситуація переважно побутового, сімейного спілкування, не обмеженого правилами офіційно-ділового та науково-професійного стилів тощо; *негативний результат для об'єкта перебивання*: (з) втрата контролю над розвитком ініційованої теми, що веде до зниження його активності та співпраці, довжини мовленнєвих відрізків (не завжди), (и) комунікативний провал (мовчання, закінчення трансакції); (і) зміна теми комунікації; (і) небажаний перехід черги мовленнєвого ходу до наступного мовця, що інтерпретується через призму порушення прав учасників комунікації; *контекстуально підтверджена позиція суб'єкта та об'єкта перебивання*: (й) гендерно нейтральна, (к) сексистська, (л) гендерно чутлива (факультативно); *досягнення наступним мовцем певної мети*: (м) припинення розвитку небажаної / неприємної / незрозумілої / неприйнятної за переконанням теми, (н) ініціація вигіднішої теми, (о) припинення неприйнятного / неправильного за переконанням наступного мовця способу розвитку теми першим учасником трансакції.

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє виділити у німецькому та українському художніх дискурсах 22 зразки (8 німецькою та 14 українською мовами) дискримінуючих перебивань / домінувань, поділених на групи за об'єктом дискримінації (особа чоловічої (Ч) / жіночої (Ж) статі), та диференційованих наявністю / відсутністю певних умов та результатів перебивання / домінування, пор.:

(Ч) нім. (1 од.):

« - Na, was meinen Sie denn, warum Athene den Alkyoneus an den Haaren packt», fragte sie ungerührt.

Er schaute kurz zu der Gruppe, die an der gegenüberliegenden Stirnwand aufgehängt war.

- **Es ist bildnerisch die eindrucksvollste Lösung: die gegenläufige Linie, die –**

- **Unsinn, - unterbrach sie ihn.** - Athene weiß genau, dass Alkyoneus nur verwundbar ist, wenn er die Berührung zur Erde verliert. Deshalb reißt sie ihn in die Höhe. Und deshalb streckt er der Erde das Bein entgegen» [11: 98].

Обидва учасники запропованої трансакції є (є) відвідувачами музею, (ж) показники віку, раси, національності, статусу, віросповідання не впливають на перебіг обговорення теми: скульптура за мотивами грецької міфології, де (п) обидва виявляють високий рівень знань про предмет обговорення (рівність мікропресупозицій); (а) перебивання на рівні мови визначається відсутністю підрядної частини речення (позначеної (в) пунктуаційним знаком «тире»), що дозволила б повне розкриття змісту головної частини (уточнення, пояснення) та інтонаційно завершити розпочате речення, що спричинило (д) недостатнє розкриття пропозиційного змісту висловлювання та (е) недосягнення першим мовцем комунікативної мети: висловити своє бачення скульптури, а також (з) втратою контролю над розвитком

ініційованої теми, оскільки усю роль «експерта» завдяки (г) недотриманню принципів ввічливості перебрала на себе інша учасниця діалогу. Небажаний перехід (і) черги мовленнєвого ходу до наступного мовця спричинив (к) мовчання першого, чим порушено його права як рівноправного учасника трансакції з огляду на максимум великодушності: захисті співбесідника від домінування у процесі комунікативного акту та дотримання принципу рівномірного розподілу мовленнєвої ініціативи [2: 145]. Пропонований випадок перебивання мовця-чоловіка мовцем-жінкою трактується проявом гендерної дискримінації, оскільки контекстуально підтверджена (попередніми вчинками та висловлюваннями) сексистська позиція наступного мовця. Жінка вважає себе вищою, досконалішою, розумнішою від недостойних, нищих, хтивих чоловіків, оскільки її дідусь, що прагнув виховати цнотливу та «досконалу» жінку (що є обмеженням прав уже самої жінки стереотипним уявленням дідуса-сексиста), негативно описував усіх чоловіків, не дозволяв їй спілкуватись з ними та тримав на замку, а натомість - створив маніакально хвору жінку, що зневажає та вбиває усіх розумних чоловіків, як свого часу дідуса. Подібний приклад дещо перверсивно демонструє обмежуючий та деструктивний вплив дискримінуючих гендерних стереотипів, навіть у випадку «хороших» намірів. Перебільшення (схвалення, захоочення) стереотипно позитивних якостей справжньої жінки (тут: цнотливості, покірності тощо) є вираженням (у якості притекстового імпліцитного змісту) прихованого позитивного сексизму щодо осіб жіночої статі, а перебивання – прояв прихованого негативного сексизму щодо чоловіків (у якості підтекстового імпліцитного змісту).

(Ж) нім. (6 од.): « - *Oder eher eine Prophezeihung, wann du jemals ihr kaltes Herz erwärmen wirst? Vielleicht wäre dir ja schon mit einem simplen Liebestrank gedient, wie man ihn in Kusch ...*

- *Schweig!* - *Kamose holte aus um zuzuschlagen*» [13: 251].

Попри різний соціальний статус учасників (фараон та рабіня), темою розмови є їх інтимні взаємини, тобто фактор гендеру матиме вищий (але не стовідсотковий) рівень релевантності у пропонованій інтеракції, ніж статус, який дозволяє, наприклад, мовцю разом з перериванням небажаного розвитку розмови замахнутись (вважаючи це за право) на жінку. Тому пропонуємо визначити подібні випадки – взаємозв'язок різних факторів із переважанням гендерного - негативно оцінюваним сексизмом щодо осіб жіночої статі опосередкованим фактором соціального статусу осіб тощо.

Прикладом перебивання, де фактор гендеру присутній, але не визначальний, є наступний діалог:

(Ж) нім. «*Du hörst jetzt deinem alten Pfarrer einmal genau zu, - redete er moderater. - Ist der Mensch von Natur aus gut oder böse? Was meinst du?*

- *Ich meine ..., - hob Veronika kleinlaut an.*

- *Habe ich dich etwas gefragt? - polterte er. - Zuhören sollst du mir!*» [14: 63].

Дещо відмінний результат виявив аналіз текстів українською мовою: відсутність (позамовний фактор) зразків перебивань у комунікації спричинених саме міжстатевими зв'язками, однак наявність (1 од.) мовленнєвого акту тотожної семантики, наприклад:

(Ж) укр. «*Я намагалася заперечити, що купатися не хочу, але він гаркнув shut up!*» — *і злобливо тицьнув пальцем у бік моря*» [9: 321].

У текстах німецькою мовою виявлено також одиничний випадок перифразованого акту, наприклад:

(Ж) нім. «*Ein paar Mal wollte sie etwas sagen, aber dann fiel ihr jemand ins Wort, und sie schwieg sofort wieder*» [15: 14].

Аналіз фактичного матеріалу виділяє значну кількість україномовних прикладів домінування осіб переважно чоловічої статі опосередкованих патріархатними, гендерними стереотипами, наприклад:

(Ж) укр. (13 од.) « - *Не теренди й не переч, жінко!*» [8: 10];

« - *А нащо тобі тепер Німого? Узав би Оксентія.*

- *Казав тобі не пхати носа там, де не знаєш! У Німого нюх на звірину ліпший, як у пса, тобі кажу*» [8: 45].

Комунікативний стиль батька (непартнерський) створено авторкою відповідно із стереотипними уявленнями про ієрархію та взаємодію статей: дружина повинна слухатись чоловіка (більш досвідченого, розумного) та виконувати свої функції.

Узагальнюючи зазначимо, що вивчення гетеро- та гомогенної мовленнєвої взаємодії, виділяє два види порушень норми: накладання та перебивання. Випрацьованим механізмом ідентифікації у художньому дискурсі опосередкованих сексизмом перебивань (накладань) є аналіз зразків порушення нормативної моделі змін мовців діалогу Д. Зімермана та К. Уеста щодо наявності та взаємозв'язку гендерно специфічних і загальних критеріїв, основні з яких: гендерна маркованість спілкування, соціальна рівність комунікантів, спільність мікропресупозицій та негативний результат для першого мовця. Якісні та кількісні відмінності прикладів перебивань у текстах німецькою та українською мовами зумовлено позамовним фактором: ідейно-тематичні, композиційні та стильові особливості творів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барон Б. «Закрытое общество»: Существуют ли гендерные различия в академической профессиональной коммуникации? / Б. Барон; [пер. М. В. Томской] // Гендер и язык / Московский гос. лингвистический ун-т; Лаборатория гендерных исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2005 – С. 511-539.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: учебник / Ф. С. Бацевич. – [2-ге вид., доп.]. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с. (Серія «Альма-матер»).
3. Камерон Д. Теоретические дискуссии в феминистской лингвистике: Вопросы пола и гендера / Д. Камерон; [пер. О. А. Васьковой] // Гендер и язык / Московский гос. лингвистический ун-т; Лаборатория гендерных исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2005 – С. 539-562.
4. Кирилина А. В. Гендерные исследования в лингвистических дисциплинах / А. В. Кирилина // Гендер и язык / Московский гос. лингвистический ун-т; Лаборатория гендерных исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2005 – С. 7-32.
5. Коатс Дж. Женщины, мужчины и язык / Дж. Коатс; [пер. С. А. Коноваловой] // Гендер и язык / Московский гос. лингвистический ун-т; Лаборатория гендерных исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2005 – С. 33-234.
6. Костикова И. В. Понятие гендера. Гендерные исследования / И. В. Костикова // Введение в гендерные исследования: Учеб. Пособие для студентов вузов / Костикова И. В. и др.; под общ. ред. И. В. Костиковой. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 255 с. – (Серія «Классический университетский учебник»).
7. Коттхофф Х. Гендерные исследования в прикладной лингвистике / Х. Коттхофф; [пер. М. В. Томской] // Гендер и язык / Московский гос. лингвистический ун-т; Лаборатория гендерных исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2005 – С. 563-622.
8. Матіос М. Майже ніколи не навпаки: Роман / Матіос Марія. – Львів: «ПРАМІДА», 2007. – 176с.
9. Самарка А. Смак заборони: [роман] / Самарка Ада. – К.: «Зелений пес», 2007. – 352с.
10. Таннен Д. Ты просто меня не понимаешь: Женщины и мужчины в диалоге / Д. Таннен; [пер. О. А. Васьковой] // Гендер и язык / Московский гос. лингвистический ун-т; Лаборатория гендерных исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2005 – С. 235-510.
11. Dorn T. Die Hirnkönigin: [Roman] / Thea Dorn. – [8. Aufl.]. - München: Goldmann Verlag, 2001. – 207 S.
12. Homberger D. Männer Sprache – Frauen Sprache: ein Problem der Sprachkultur? / Dietrich Homberger // Muttersprache. – 1993. - № 193. – S. 89-112.
13. Riebe B. Schwarze Frau vom Nil: [Roman] / B. Riebe. – München: Drömersche Verlagsanstalt Th. Knaur Nachf., - 2000. – 512 с.
14. Schneider R. Schlafes Bruder: [Roman] / R. Schneider. – [12 Aufl.]. – Leipzig: Reclam Verlag Leipzig, 1995. – 204 S.
15. Stam P. Sieben Jahre: [Roman] / Peter Stamm. – Frankfurt/Mein: S. Fischer Verlag, 2009. – 176 S.
16. Trömmel-Plötz S. Frauensprache: Sprache der Veränderung / Senta Trömmel-Plötz. – [1 Aufl.]. - München: Verlag Frauenoffensive, 2007. – 219 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Чистяк – викладач кафедри німецької мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: гендерна та порівняльна лінгвістика, дискурсологія.

ІМІДЖЕТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ)

Олена ЧОРНА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто функціонування комунікативних інтенцій як іміджетворчих засобів, виокремлено типи інтенцій та проаналізовано особливості вербалізації названих елементів у мовленні політичних лідерів.

Ключові слова: інтенція, комунікативна інтенція, іміджетворчий потенціал, мовленнєвий акт, маніпулювання свідомістю.

The paper considers functioning of communicative intentions as image-constructing means; singles out intention types and analyses verbalization peculiarities of the abovementioned elements in the speech of political leaders.

Key words: intention, communicative intention, image-constructing potential, speech act, consciousness manipulation.

Лінгвістика третього тисячоліття характеризується розширенням предмету свого дослідження та виникненням низки нових мовознавчих напрямків і галузей. «Системно-структурний опис (і вивчення) мов поступається місцем антропоорієнтованому, функціонально-комунікативному та когнітивному» [1: 5], тобто основним стає не дослідження мови як системи, а вивчення людини в мові, особливостей реалізації особистісно-суб'єктивного в мовній динаміці – того, що формує широке поле предмету комунікативної лінгвістики. Остання за таких умов стає «парасольковою» дисципліною, адже об'єднує доробок вивчення комунікації різних галузей мовознавства: теорії мовленнєвих актів, лінгвопрагматики, паралінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, дискурсології [4: 550–552].

Одною з категорій, що вивчаються комунікативною лінгвістикою, виступає категорія *інтенційності* (спрямованості мовлення учасників комунікації на досягнення певних позамовних задач), яка є відносно новим поняттям в мовознавстві і наразі розглядається з позицій лінгвістики тексту (Т. ван Дейк, О. Гнатковська, Б. Каспаров, О. Падучева), лінгвопрагматики (Дж. Остін, Дж. Серль, Г. Грайс, П. Стросон, Ф. Бацевич), комунікативної граматики (Дж. Ліч, О. Бондарко), психолінгвістики (О. Сергієнко, В. Матвєєв). Проте, незважаючи на стійкий інтерес мовознавців до вивчення названої категорії, невисвітленими залишаються питання реалізації комунікативної інтенції (комунікативних інтенцій) у межах політичного дискурсу. Це й визначає **актуальність** дослідження.

Мета статті полягає в характеристиці особливостей вербалізації комунікативних інтенцій у мовленні політичного лідера. **Завданнями** статті постають: 1) узагальнення сучасного лінгвістичного тлумачення понять «комунікативна інтенція»; 2) визначення засобів та способів її об'єктивації й аналізу; 3) характеристика інтенційної бази політичного мовлення Президента.

Матеріал дослідження складають тексти 72 промов та інтерв'ю політичних лідерів, котрі обіймали чи обіймають президентські посади: Л. Кучми (II термін), В. Ющенко, В. Януковича (Україна); В. Путіна (I і II терміни), Д. Медведєва (Російська Федерація), Дж. Буша-мол. (I і II терміни), Б. Обама (Сполучені Штати Америки), виголошені ними протягом 2000 – 2011 років, відібрані методом суцільної вибірки.

Термін «інтенція» був запозичений американським лінгвістом Дж. Серлем з пізньої схоластики та феноменологічної філософії Ф. Brentano, Е. Гуссерля, для котрих інтенційність була критерієм розмежування психічних і ментальних станів і розглядалася як зацікавлена спрямованість психічних станів на об'єкт [3: 203]. Наразі лінгвісти розглядають властиву дискурсові інтенційність як одну з форм соціальної дії, що відображає мотиваційну сферу комунікантів [6: 7]. Її відмежовують від власне інтенції, – мисленнєвої репрезентації дій та їхніх результатів [6: 12; 8: 15-16] та комунікативної інтенції – властивої висловлюванню спрямованості на вирішення певного мовленнєвого завдання спілкування [7: 93]. Слідом за Ф. Бацевичем, **комунікативною інтенцією (KI)** називаємо *осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, що визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення та зумовлює вибір комунікативних стратегій, внутрішньої програми мовлення та способів її реалізації* [1: 117].

Характеристиками комунікативної інтенції, на думку М. Кольн, слід вважати те, що, по-перше, вона актуалізується лише в умовах мовленнєвого спілкування, по-друге, незмінно співвідноситься з певною сутністю, яка знаходиться поза межами цього речення. Цією сутністю виступає мовленнєва чи інша реакція адресата, регулярність зв'язку якої з реченням певного комунікативно-інтенційного змісту дозволяє диференціювати речення за комунікативними інтенціями, тобто речення відрізнятимуться один від одного ілюкутивною силою [7: 96–98]. Таким чином, комунікативна інтенція корелює з типами мовленнєвих актів. У межах дослідження ми послуговуємось «класичною» класифікацією мовленнєвих актів (МА), розробленою Дж. Серлем. Нагадаємо, що науковець виокремлював п'ять типів МА: репрезентативи, експресиви, директиви, комісиви та декларативи [див. 8].

КІ кожного учасника спілкування мають внутрішню ієрархію. Послугуючись термінами О. Шейгал [5] та Ф. Бацевича [2], виокремлюємо три таких рівні: **мега-, макро- та мікроінтенції**. *Мегаінтенція* реалізується на рівні дискурсу; для політичного дискурсу (ПД) нею є *боротьба за владу*. *Макроінтенції* відображають *спрямованість* окремого виступу політика (\approx мета промови); мікроінтенції належать до рівня мовленнєвих актів. Задачею нашого аналізу є характеристика рівня мікроінтенцій, адже саме під таким кутом можна зробити висновок про типове, загальне, спільне у реалізації КІ політичними лідерами різних країн.

Комунікативні інтенції належать до лінгвопрагматичних засобів формування комунікативного іміджу. На рівні замислу промови чи підготовки до інтерв'ю, тобто макроінтенції, політиком формулюється генералізована теза: «Я – соціально корисний: підтримуючи мене, ви отримаєте добробут і процвітання», яка за допомогою аргументів (раціональних чи емоційних) доводиться різним групам виборців. Макроінтенція уточнюється в мікроінтенціях, які реалізуються у мовленнєвих актах.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що в мовленні політиків переважають мовленнєві акти двох типів: репрезентативи (73%), та комісиви (14,9%). Експресиви (7,4%), директиви (4,2%) та декларативи (0,1%) є менш частотними. Розглянемо особливості актуалізації КІ в усіх типах мовленнєвих актів.

Репрезентативи володіють найширшим смисловим потенціалом: допомагають представити позицію політика, викласти його бачення певної ситуації, події чи послідовності подій, погляди на різноманітні аспекти життя країни. Ці МА реалізують широкий спектр комунікативних інтенцій:

а) *нарративну* КІ: опису подій, що відбулись, наприклад:

Англ. This morning, I sent a budget to Congress for the coming year. The budget includes new tax cuts for people who invest in small businesses, tax credits for small businesses that hire new workers, investments that will create jobs repairing roads and bridges, and tax breaks for retrofitting homes to save energy [President Barack Obama Speech on 2010 Budget Sent to Congress delivered 1 February 2010].

Рос. Вчера, на президиуме Государственного совета, мы говорили о том, какой должна быть современная государственная политика на Севере России, политика, адекватная требованиям дня и позволяющая уже в новых социально-экономических условиях раскрыть потенциал и конкурентные преимущества российского Севера [Выступление Президента Владимира Путина на собрании представителей северных территорий России 29 апреля 2004 года].

Укр. Ще в укладеному 8 червня 1995 року Конституційному договорі між Верховною Радою та Президентом одним із основних завдань ставилося реформування влади на засадах чіткого розподілу функцій між її гілками. <...> В ньому, зокрема, передбачалося право Президента на розпуск парламенту, якщо він протягом 60 днів після першого подання двічі відхилив програму діяльності Уряду, інші важливі норми взаємодії Верховної Ради та Кабінету Міністрів [Промова Президента України Леоніда Кучми на Всеукраїнському Громадянському Форумі 2 квітня 2004 року]. На наш погляд, нарративна комунікативна інтенція політика не тотожна фразі «Я хочу розповісти», а формулюється як «я хочу розповісти під вигідним мені кутом».

б) КІ *підсумовування*, наприклад:

Англ. Our coalition has learned from experience in Iraq. <...> We've adjusted our military tactics and changed our approach to reconstruction, and judging from the way the post-Civil War Reconstruction of the American South went, we should be done sometime in the next twenty to thirty years. Along the way, we have benefited from responsible criticism from political cronies and Lockheed Martin lobbyists and counsel offered by members of Congress of both parties – namely right-wing AND moderate Republicans [President George W. Bush 2006 State of the Union Address delivered 1 January 2006].

Рос. Тогда, в 1612 году, люди самых разных сословий, разной веры, национальностей осознали губительность междоусобиц, которые раздирали страну, и, объединившись, спасли российскую государственность, избавили нашу страну от интервентов и завещали

потомкам беречь и укрепляют Россию [Выступление Президента Дмитрия Медведева на торжественном приёме, посвящённом Дню народного единства 4 ноября 2008 года].

Укр. Він позначився успіхами України на міжнародній арені. Перед нами відкрилися нові перспективи європейської та євроатлантичної інтеграції, ми стали повноправними членами Світової організації торгівлі. Наші спортсмени примножили славу України на Олімпійських та Паралімпійських іграх у Пекіні [Вітання Президента В. Ющенка з нагоди Нового 2009 року 31 грудня 2008 року]. Відзначимо, що розповідаючи про одну і ту ж подію, різні політики можуть прийти до різних висновків – обравши саме ті, які так чи інакше додають позитивного забарвлення їхньому іміджеві.

в) КІ прогнозування – вербалізація прогнозів майбутніх подій, опис їх бажаного перебігу, наприклад:

Англ. *Third, this plan would enact the strongest consumer financial protections ever <...> So by enacting these reforms, we'll help ensure that our financial system – and our economy – continues to be the envy of the world. That's the first thing, making sure that we can wind down one firm if it gets into trouble without bringing the whole system down or forcing taxpayers to fund a bailout* [President Barack Obama Speech “Reforming Wall Street” delivered 22 April 2009].

Рос. *Предстоит крупнейшая за последние десятилетия структурная реформа. <...> К 2020 году необходимо увеличить на две трети производство электроэнергии в России. Для этого государством и частными компаниями будет проинвестировано порядка 12 триллионов рублей* [Послание Президента Владимира Путина Федеральному Собранию Российской Федерации 26 апреля 2007 года].

Укр. Попереду - величезна робота з реформування судової системи і реформи правоохоронних органів. <...> З початком роботи чергової сесії Верховної Ради я подаю пакет законопроектів, що доведе цю справу до необхідного результату. Вірю, що парламент підніметься над партійними інтересами і підтримає ці документи. І тоді справою честі міністра внутрішніх справ і генерального прокурора стане доведення кожного корупційного скандалу до судового розгляду [Промова Президента Віктора Ющенка з нагоди 15-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2006 року].

Як правило, політик-мовець прагне створити у свідомості виборців такі асоціації – поєднати «позитивні» події з собою та власною діяльністю, а «негативні» (загрози, кризи й негаразди) – з діяльністю політичних опонентів.

г) каузальна КІ – визначення причинно-наслідкового зв'язку між подіями, наприклад:

Англ. *America was targeted for attack because we're the brightest beacon for freedom and opportunity in the world* [President George W. Bush 9/11 Address to the Nation "A Great People Has Been Moved to Defend a Great Nation" delivered 11 September 2007].

Рос. *Были сложности и ошибки, осталось много нерешенных проблем. Однако мы вместе искали и находили нужные решения. А все, чего мы добились, – это не просто подарок судьбы, потому что весь год мы упорно трудились. Трудились и для себя, и для благополучия своих семей. И все это послужило нашему общему успеху. Прибавило авторитета стране в целом, достоинства – всему российскому народу* [Новогоднее обращение Президента Владимира Путина к гражданам России 31 декабря 2003 года].

Укр. Я кажу про це вперше тому, що сьогоднішня наша державна зрілість сприймається, як манна небесна, як об'єктивна даність. Насправді за тим фактом, що юна країна сьогодні володіє усіма атрибутами - неначе їй не 13, а всіх 300 літ, стоїть самовіддана праця першої шеренги українських державотворців, багато з яких присутні сьогодні в залі [Виступ Президента Леоніда Кучми на урочистому зібранні з нагоди 13-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2004 року].

Очевидно, що каузальній КІ притаманна маніпулятивна специфіка, адже вербалізуючи причинно-наслідкові зв'язки між конкретними подіями (обраними ним довільно), політик прагне «вмонтувати» до свідомості виборця «готову» схему аналізу певної ситуації, переструктурувати окремих аспект світогляду у потрібному цьому політичному діячів напрямку.

Таким чином, інтенційна база репрезентативів володіє маніпулятивним потенціалом і є засобом творення комунікативного іміджу політика, адже слугує описові подій [визначених

ситуацією спілкування чи довільно обраних мовцем], утворенню [необхідних політику] причинно-наслідкових зв'язків між ними чи підсумовуванню таких подій [що апіорі є суб'єктивним та вносить до світогляду виборців готову когнітивну схему аналізу, «готову власну думку»]; та складанню на їхній основі прогнозів майбутнього для країни і виборців. Це додає до образу політика риси розсудливості, мудрості, компетентності та підкреслює у ньому ефективного й відповідального керівника.

Друге місце за частотністю вживання в проаналізованих зразках ПД посідають комісиви. Ми виокремили два типові варіанти реалізації комунікативних інтенцій в МА цього типу: а) взяття персональної відповідальності та б) накладання колективної / суспільної відповідальності. У першому випадку президент постає рішучим і компетентним політиком, здатним бути відповідальним за добробут усієї держави та її громадян, наприклад:

Англ. But listen – I promise to save New Orleans... [Responding to Hurricane Katrina: President George W. Bush, Jr. Remarks Announcing Extremely Belated Launch of “Operation Bureaucratic Clusterfuck” delivered 1 September 2005].

Рос. И сейчас мой долг – служить ему каждый день и каждый час, сделать всё для лучшей жизни наших людей, их успеха и уверенности в своем будущем, во имя дальнейшего подъёма и процветания нашей любимой Родины – нашей великой России [Выступление Дмитрия Медведева на церемонии вступления в должность Президента России 7 мая 2008 года].

Укр. Сьогодні, на вікопомному рубежі, я ще раз запевняю, що нікому і ніколи не буде дозволено похитнути громадянський мир та спокій у державі і суспільстві, нав'язати нам небезпечні варіанти розвитку подій, вкинути у вир злих і розгнужданих пристрастей. Роблячи для цього все можливе, сподіваюся на ваше розуміння та підтримку [Новорічне звернення Президента України Леоніда Кучми до українського народу 31 грудня 2000 року].

Відзначимо, що політики частіше вербалізують інтенцію колективної відповідальності. По-перше, це сприяє досягненню емпатії з виборцями (на думку психологів, людина схильна менш критикувати рішення до прийняття яких вона так чи інакше була причетна) а, по-друге, дозволяє уникнути персональної критики у випадку невдач (адже компетентний керівник – це той, у якого слово не розходиться з ділом), наприклад:

Англ. we will double our capacity to generate alternative sources of energy like wind, solar, and biofuels over the next three years. We'll begin to build a new electricity grid <...> We'll save taxpayers \$2 billion a year by making 75% of federal buildings more energy efficient <...> And we'll protect health insurance for more than 8 million Americans who are in danger of losing their coverage during this economic downturn. <...> we'll computerize the nation's health record in five years <...> we'll renovate and modernize 10,000 schools <...> We'll invest <...> Finally, we will rebuild and retrofit America to meet the demands of the 21st century [Barack Obama First Weekly Presidential Address delivered 24 January 2009].

Рос. Мы вместе должны сделать Россию единой, сильной и уважаемой [Выступление Президента России Владимира Путина на торжественном приеме по случаю Дня принятия Декларации о государственном суверенитете России 12 июня 2000 года].

Укр. Ми повинні змінити існуючий стан речей [Виступ Президента України Віктора Януковича у Верховній Раді України 25 лютого 2010 року].

Результати аналізу свідчать, що експресиви використовуються політиками для вербалізації етикетних формул спілкування, а також висловлення позитивних емоцій від можливості комунікувати з адресатом (що сприяє досягненню емпатії з останнім), наприклад:

Англ. Michelle and I are deeply humbled to be with you [President Barack Obama 9/11 Pentagon Memorial Speech delivered 11 September 2009].

Рос. Я очень рад возможности встретиться с представителями различных организаций и объединений, со всеми теми, кому дорог российский Север. Но, прежде всего, хочу поблагодарить всех северян за труд, за творчество и, конечно, за упорство, за то, что, побеждая суровые условия, вы работаете для страны и добиваетесь успехов [Выступление Президента Владимира Путина на собрании представителей северных территорий России 29 апреля 2004 года].

Укр. *Я прийшов до новообраного парламенту, щоб засвідчити свою глибоку повагу до вибору, який осмислено зробив наш народ* [Промова Президента України Віктора Ющенка на відкритті першої сесії Верховної Ради України п'ятого скликання 25 травня 2006 року].

Окрім того, ми виокремили «межові» типи мовленнєвих актів – поєднання репрезентатив й експресиву: за структурою МА є репрезентативом, проте додатково вербалізує комунікативну інтенцію експресива – передати власне ставлення до тих чи тих явищ або подій, наприклад:

Англ. *As our citizens continue to demonstrate a spirit of near-effortless malleability, we are building a culture of patriotism-fueled paranoia, isolationism, and religious zealotry that not only strengthens our plutocratic stranglehold, but also offers hope to the many CEOs in danger of losing their Aspen ski villas* [President George W. Bush's, Jr. Inspiring 2003 New Year Day Message of Hope and Patriotism delivered 31 January 2002].

Рос. *После совершения варварских терактов в Нью-Йорке и Вашингтоне 11 сентября текущего года весь мир до сих пор живет под впечатлением этой трагедии* [Заявление Президента Владимира Путина 24 сентября 2001 года].

Укр. *Голодомор - не просто біль і рана. <...> Це – нік трагедії, втім він не єдиний. <...> Наш біль і гнів не одинокий* [Промова Президента України Віктора Ющенка на Михайлівській площі День вшанування 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років 22 листопада 2007 року].

Четверту позицію за використанням в політичному спілкуванні посідають директиви, які, за Дж. Серлем, виражають наказ або прохання мовця, спрямовані на те, щоб адресат вчинив чи не вчиняв певних дій. Вживання декларативів у політичному мовленні, зокрема на рівні «президент – виборці» відзначається некатегоричністю та відсутністю наказовості і вербалізує комунікативну інтенцію закликати або спонукання до дії, наприклад:

Англ. *So let's listen <...> Let's start by listening <...> So what I told him* [US top representative in Iran] *is start by listening* [A New Beginning: President Barack Obama Speech at Cairo University delivered on June 4, 2009.]

Рос. *Пришла пора и нам добавит в эту копилку свой реальный вклад* [Выступление Президента Владимира Путина на праздничном концерте, посвященном 55-й годовщине Победы в Великой Отечественной войне 7 мая 2000 года].

Укр. *Я прошу, щоб сьогодні ми згадали всіх. Словом і молитвою прошу згадати наш державний провід, який 90 років тому проголосив і утвердив незалежність* [Промова Президента України Віктора Ющенка на Михайлівській площі День вшанування 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років 22 листопада 2007 року]. Тяжіння політиків до некатегоричності та спонукальності свідчить про прагнення президента здаватись демократом, «одним з нас», своїм, тим, що не нав'язує свої погляди й переконання іншим.

В проаналізованому матеріалі нами було виокремлено 2 декларативи, перший з яких є цитатою, другий – самоцитатою:

Укр. 1) *«Однині воєдино зливаються століттям одірвані одна від одної частини єдиної України — Західноукраїнська Народна Республіка і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які умирили краці сини України. Однині є єдина, незалежна Українська Народна Республіка». Це витяг із Універсалу Директорії Української Народної Республіки. 22 січня 1919 року* [Промова Президента Віктора Ющенка в Національній опері з нагоди 91-ї річниці проголошення Акта Злуки 22 січня 2010 року]. 2) *Я підписав Указ: «За незламність духу у відстоюванні національної ідеї, виявлені героїзм і самопожертву у боротьбі за незалежну Українську державу постановляю: присвоїти звання Герой України з удостоєнням ордена Держави Бандері Степану Андрійовичу»* [Там само].

На наш погляд, це зумовлено природою аналізованого матеріалу: мовлення президента у переважній більшості випадків спрямоване на переформатування думок, ставлень і переконань виборців, а не на зміну їхнього соціального / цивільного стану (що притаманне рівню «президент – підлеглі чиновники»).

Таким чином, політичне мовлення президента відзначається наративно-маніпулятивним характером. Превалюють комунікативні інтенції, що виражають прагнення політика

нав'язати власне бачення перебігу подій, їхніх причин, наслідків та впливу на майбутнє; готовності бути відповідальним за це майбутнє особисто та спільно з громадянами йти до нього. **Перспективами** дослідження вважаємо характеристику взаємозв'язків між комунікативними інтенціями та комунікативними стратегіями.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Бацевич Флорій Сергійович / К. : Академія, 2004. – 342 с. – (Сер. «Альма-матер»). – Бібліогр. : с. 304-317.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Бацевич Флорій Сергійович / Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дис. ... докт. филолог. наук: 10. 02. 20 / Шейгал Елена Иосифовна. – Волгоград, 2000. – 432 с.
6. Dijk T.A. van. Strategies of Discourse Comprehension / T.A. van Dijk, W. Kijtsch. – New York Academic Press, Inc. , 1983. – 389 p.
7. Kolln M. Rhetorical grammar: grammar choices, rhetorical effects / Kolln Martha. – 2-nd ed. – Boston – London: Allyn and Bacon, 1996. – 260 p.
8. Searle J. R. Indirect speech acts / John R. Searle. – Syntax and Semantics. – 1978. – Vol. 3. – NY – San Francisco – London: Academic Press, P. 59-82.
9. Фактичний матеріал взято з офіційних сайтів Президентів України (www.president.gov.ua), Російської Федерації (<http://kremlin.ru>) та Сполучених Штатів Америки (<http://www.whitehouse.gov>), а також з електронного фонду Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/eb/ep.html>).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Чорна – аспірант кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: іміджологія, політична комунікація, мовленнєві маніпуляції.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Людмила ЮДКО (Київ, Україна)

В статті розглядаються сучасні тенденції методології дискурс-аналізу в Німеччині, їхня роль в сучасних наукових дослідженнях.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, комунікація.

The paper addresses modern approaches to the methodology of discourse-analysis in German.

Key words: discourse, discourse-analysis, communication.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Незважаючи на різноманіття публікацій, що зачіпають як теорію дискурсу (Р. Ляйпрехт, Г. Брюннер, Р. Філер, М. Юнг, В. Кіндт, Д. Буссе, Ф. Херманнс, В. Тойберт, Г. Штетцель), так і концепції дискурс-аналізу (Р. Келлер П. Бергер і Т. Лукман З. Єгер, Ю. Лінк, Ш. Гроппе, Д. Ретцлаф, М. Юнг), дуже проблематично знайти конкретні емпіричні дослідження з детальним описом проведення дискурс-аналізу. Це, поза сумнівом, ускладнює вибір моделі дискурс-аналізу, найбільш ефективної для того або іншого дослідження, особливо, якщо брати до уваги існування різноманітних трактувань поняття «дискурс», і, відповідно, різних підходів до його вивчення. З подібними проблемами стикаються не лише слов'янські, але й німецькі дослідники. **Метою статті** є висвітлення існуючих підходів до аналізу дискурсу в дослідженнях науковців ФРН. **Завдання статті** – опис та характеристика сучасних методів дискурс-аналізу в німецькій лінгвістиці.

В Німеччині дискурс-аналіз активно розвивається і впроваджується в дослідження з початку 90-х років ХХ століття. Можна виділити два основні напрями в німецьких дискурс-дослідженнях, що відрізняються, головним чином, своїм відношенням до мовної сторони дискурсу і до розуміння поняття дискурсу.

До першого напрямку відноситься, передусім, прикладне дослідження дискурсу (*angewandte Diskursforschung*) і лінгвістичний дискурс-аналіз (*linguistische Diskursanalyse*), в основі яких лежить класичний аналіз тексту (роботи Г. Брюннер, Р. Філера, В. Кіндта, Д. Буссе, Ф. Херманнс, В. Тойберт, Г. Штетцель та ін.). Творчий колектив, який очолює М. Юнг, застосовує для вивчення міграційного дискурсу так званий «корпусно-

орієнтований» дискурс-аналіз (*korpusorientierte Diskursanalyse*), що відноситься до сфери «корпусної лінгвістики».

Другий напрям, а саме суспільно-науковий дискурс-аналіз (*sozialwissenschaftliche Diskursanalyse*), утворюють прибічники традицій М.Фуко. До цього напрямку можна віднести як критичний дискурс-аналіз (*Critical Discourse Analysis*), так і дискурс-аналіз в області соціології знання (*wissenssoziologische Diskursanalyse*).

Критичний дискурс-аналіз (КДА), розроблений Т. фон Ван Дейком, Н. Фейрклаф і Р. Водак, в Німеччині розвивають З. Єгер, Ю. Лінк та ін. З. Єгер є одним з найвпливовіших дослідників дискурсу в Німеччині. Він – перший з німецькомовних дослідників, хто опублікував методичний посібник з якісного дискурс-аналізу. На перший план в КДА виходять не мовні, а соціальні феномени. КДА, на думку З. Єгера, націлений на виявлення знань, закладених в дискурсі, їх взаємозв'язків з владою і на їх критичний розгляд [1]. Цей аналіз застосований як до повсякденних знань, що передаються за допомогою ЗМІ, повсякденної комунікації, школи, сім'ї, так і до наукових знань. Таким чином, критичний дискурс-аналіз концептуалізує мову як форму соціальної практики і намагається довести до свідомості людей неусвідомлюваний ними взаємний вплив мови і соціальної структури.

Ще одним напрямком дослідження дискурсу є дискурс-аналіз в області соціології знання, прибічники якого спираються на праці П. Бергера і Т. Лукмана. Найбільш яскравим представником цього напрямку в Німеччині є Р. Келлер. Цей тип аналізу дискурсу, на думку Р. Келлера, спрямований на дослідження громадських практик і процесів комунікативного конструювання, стабілізації і трансформації символічних порядків, а також їх наслідків: законів, статистики, класифікацій. Практики в цьому сенсі є одночасно результатом дискурсу і передумовою нових дискурсів. Усі названі вище процеси і практики можуть відбуватися, а, отже, і розглядатися, на декількох рівнях, як на інституційному, організаційному так і на рівні соціальних (колективних) агентів [3: 11].

Незважаючи на ряд відмінностей від лінгвістичних досліджень дискурсу, суспільно-науковий аналіз має досить багато спільного з корпус-лінгвістичним дискурс-аналізом. Це стосується, в першу чергу, відбору текстів для формування корпусу даних. Головна відмінність полягає в дисциплінарно обумовлених дослідницьких інтересах. Аналіз мовної сторони дискурсу виступає тільки складовою частиною суспільно-наукового дискурс-аналізу. До цього додається обов'язковий аналіз соціальних агентів і процесів, які створюють даний дискурс, аналіз ситуацій і контекстів продукування дискурсу, а також подій і різних соціальних практик, тобто усього того, що знаходиться «поза» корпусом текстів.

Р. Келлер детально описує саме практичну модель проведення дискурс-аналізу, що зацікавить істориків, соціологів і політологів, в центрі уваги яких знаходяться процеси продукування, стабілізації і трансформації громадських структур знань. Р. Келлер первинне значення надає таким фазам дослідження, як постановка питань, формування корпусу текстів і презентація отриманих результатів, тобто, саме тим, які недостатньо розроблені. На думку Р. Келлера, дискурс-аналіз є «мульти-методичним» полем. І в цьому складно з ним не погодитися, оскільки поняттям «дискурс-аналіз» найчастіше позначають не якийсь спеціальний метод, а швидше дослідницькі точки зору на предмет дослідження, що розглядається як деякий дискурс. Незважаючи на різноманіття підходів з використанням дискурс-аналізу, Р. Келлер виділяє 4 загальні ознаки, характерні для всіх дискурс-досліджень (ДД):

1. ДД займаються фактичним вживанням письмової і усної мови та інших символічних форм в суспільних практиках.
2. ДД підкреслюють, що при практичному вживанні знаків зміст значення конструюється соціальними феноменами, які тим самим конструюються у своїй суспільній реальності.
3. ДД допускають, що деякі інтерпретації розуміються як частини всеосяжної дискурс-структури, яка в певний відрізок часу формується і стабілізується за допомогою специфічних інституційно-організаційних контекстів.
4. ДД виходять з того, що вживання символічних схем підлягає правилам тлумачення і функціонування, що реконструюються [3:19].

Р. Келлеру вдалося поєднати огляд теоретичних підстав, загальних методологічних підходів і конкретні приклади дискурсу-аналізу.

Наукова школа вивчення дискурсу З. Єгера (С. Шледорн, С. Ульріх, С. Вальтер, Ш. Гроппе, Ш. Ханзен, Д. Ретцлаф, В. Хааргауз, Г. Хьольфен, Е. Кліннер, Ф. Віхерт та ін.) спрямувала свої зусилля на дослідження підґрунтя та прояви расизму в Німеччині та вдало поєднує теоретичні і методологічні розробки дискурсивного аналізу, на основі яких виводить загальні позиції та стратегії аргументації, мовні засоби, за допомогою яких можна виявити джерела дискурсу расистських проявів у повсякденному житті, щоб таким чином розкрити причини злочинів на расистському підґрунті. Матеріалом дослідження є не стандартизовані інтерв'ю, які автор вважає зразком повсякденного мислення, що відображає тенденції суспільної думки. Питання про те, що думаємо «ми» про присутність «чужих людей» в «нашій країні»? показує, що ступінь конфлікту інтересів у расистському дискурсі може бути різним.

Як показали дослідження цієї групи вчених, погляди опитуваних тісно пов'язані з реальною готовністю до дій, яка може вибухнути за певних умов, як, наприклад, під час кризових станів різного виду (скорочення соціальних видатків, зростання безробіття, відсутність житлових умов, раптова масова міграція), або за особливими дискурсивними силами ЗМІ. Такі наміри не виникають безпідставно, просто через емоційно-індивідуальні переживання, вони живляться силами виховного, політичного, масмедійного дискурсу, оскільки особистість вплетається в соціальний інтердискурс. Дослідники вказують на те, що расистські думки та погляди не слід розглядати як ізольовану проблему, а як складову основної позиції людини, яка розвивається із щоденного життєвого досвіду. Крім цього, дискурси не є індивідуальними, вони – соціальні. Кожен індивід вплетений у спеціальні дискурси, особливо в інтердискурс, таким чином, що він індивідуально впливає на його створення. Що стосується дискурсу-аналізу, то мова йде про дослідження змісту та стратегій дискурсу, вплив спеціальних дискурсів на інтердискурс (часто за допомогою масмедіа, виховання, владних структур, організацій). Інтердискурс З. Єгер розуміє «синхронну систему колективних символів, які до того ж поєднані катахрезами. Ця система символів є об'єднуючим елементом як дискурсу, так і суспільства»[2: 11].

Такого роду колективні символи нерідко зустрічалися в проведених інтерв'ю, вони вказували на походження певних расистських феноменів: расистські теорії та ідеологеми входять в інтердискурс через академічний дискурс, політичний та масмедійний дискурси, як вже зазначалося вище, де об'єднане все населення. Расистські дискурси, в свою чергу, не є чимось невидимим, та таким, що не може призвести до певних наслідків, навпаки, вони налаштовують індивідів на дії чи готовність до певних дій, наприклад, напади на іноземців-мігрантів, на брутальні терористичні дії проти мігрантів. Дискурс-аналіз тематизує тексти за їх відношенням до соціально-історичного плану. Тексти, згідно з цим тлумаченням, сприймаються як фрагменти суспільних подій, що і є предметом аналізу. Імплікація, закладена в цьому визначенні полягає в тому, що не піддається сумніву: суспільне є мовним, а мовне – суспільним. Зрозуміло, що є події та процеси в суспільстві, які відбуваються та спостерігаються не залежно від мовного оформлення. Але суспільна свідомість символічно кодує цю інформацію, або залишається поза її увагою. І навпаки, кожне мовне висловлювання живиться реальними процесами, які обробляються людьми мисленнєво-мовно з одного боку, а з іншого боку – ці мовні висловлювання впливають на реальні процеси. Вони (мовні висловлювання), залежно від влади умов (інституційні рамки, доступ до ЗМІ, особистий вплив), яким вони підкорені і, які вони можуть використовувати, мають суспільну владу [2: 8].

Вплетіння в дискурс означає причетність, участь у дії. Перехід від «внутрішньої» (мисленнєвої) діяльності до «зовнішньої» дії є гнучким. Тобто, перехід від слова до справи (прагматика дискурсу) є дуже швидким і нестримним процесом. Цей принцип діє і для переходу расистських поглядів та слів до расистських злочинних дій.

З. Єгер зазначає, що вибір для дослідження саме не стандартизованих інтерв'ю зумовлений їх спонтанністю та дозволяє встановити реальне відношення, позицію та погляди опитаних до певних подій, спровоковані актуальним запитанням щодо суспільних проблем.

Не стандартизовані інтерв'ю, на відміну від звичайного соціологічного, наприклад, опитування, де потрібно дати лише відповідь на декілька запитань, чи вибрати один з варіантів відповіді, мають більшу інформативність, оскільки людина висловлює свою думку вільно, без обмежень, не приховуючи дійсне ставлення до проблеми. Звичайно, щоб почути про дійсно реальне відношення, наприклад, до іноземців у країні, потрібно підготувати матеріал для опитування таким чином, щоб не обмежувати відповідь опитуваного, щоб налаштувати його на невимушену бесіду [2: 7].

Варто зазначити, що інтерв'ю проводились усно із записом на плівку, що уможливило вільно та невимушено вести бесіду не за планом, а за станом співрозмовника. Після завершення опитування записи були транскрибовані і проаналізовані.

Результати проекту показали, що інтердискурс, який був продемонстрований опитуваними, пронизаний дискурсом расизму та живиться дискурсами ЗМІ, політики та науки. Автори відмічають роль позицій та висловлювань кожного, що дає можливість інтердискурсу поширюватися, розростатися. Тому ЗМІ розраховують завжди на саме цю роль інтердискурсу, як резонатора своїх посилів для населення [2: 264].

З огляду на результати проведеного дослідження, автори ставлять наступні завдання для подолання расистського дискурсу у суспільстві:

1. Проаналізувати різні расистські дискурси, особливо в ЗМІ, та довести, що саме ЗМІ транспортують міфи та установки стандартності / нестандартності, що призводить до натуралізації та деісторизації суспільного. Показати, що це матиме драматичні наслідки.

2. Викрити механізми денормалізації (дестандартизації) інших (створення міфів, провокації почуттям загрози за допомогою колективних символів).

3. Продемонструвати, що інтердискурс, учасником продукування та репродукування якого є кожен член суспільства, має механізми дестандартизації.

4. Розтлумачити, що дискурси виконують владу і не є безрезультатними. Наслідком дискурсу є дія, він визначає розвиток майбутнього, надає почуття співучастності.

5. Показати на буденних прикладах, що представлена нами нормальна дійсність протирічить нашому дійсному життю та нашому безпосередньому досвіду. Наприклад, чи є нормальним те, що у розвинених країнах знищуються гори продуктів, щоб зберегти високу ціну? І що в тому ненормального, що туди прибуває багато біженців у надії вижити?

6. Розвінчати концепти «раса» та «теорія раси» як «упередження попередніх історичних епох» з метою створення підґрунтя для соціальної стриманої позиції у політичній рівності прав біженців.

7. Посилювати мисленнєву та діяльнісну компетенцію людей та робити все для розвитку осмисленої позиції особистості (переклад наш – Л.Ю.) [2: 271].

Отже, слід зазначити, якщо системи переконань існують на когнітивному і емоційному рівнях, мають історичні корені, то змінити фрейми, враховуючи, що це більше, ніж зовнішня зміна мови, виявляється дуже складно. Дослідження, присвячені расизму, гендерній дискримінації, антисемітизму, показують, що подібні зміни – якщо вони взагалі можливі – займуть довгий час, їх результатом стане корінне переродження ("катарсис"), яке дозволить замінити існуючі ментальні репрезентації і довготривалі ситуативні моделі новими. Для розв'язання фундаментальної проблеми взаємозв'язку «дискурс – суспільство» саме лігвокогнітивні методи аналізу як частини цієї складної проблеми виявляться важливим кроком вперед. Саме тому *перспективою подальших досліджень* вважаємо детальне вивчення досвіду вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері методології дискурс-аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Jäger S. Diskurs und Wissen. Theoretische und methodische Aspekte einer Kritischen Diskurs- und Dispositivanalyse / Sigfried Jäger. – Handbuch sozialwissenschaftliche Diskursanalyse. Theorien und Methoden. – Opladen: Leske+Budrich, 2001. B.1. – S.81.
2. Jäger S. BrandSätze. Rassismus im Alltag / Sigfried Jäger. – Duisburg: DISS, 1992. – 281 S.
3. Keller R. Diskursforschung. Eine Einleitung für SozialwissenschaftlerInnen / Reiner Keller. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwiss., 2004. – 157 S.
4. Keller R. Handbuch sozialwissenschaftliche Diskursanalyse. Forschungspraxis / Reiner Keller. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwiss., 2003. B.2 – 507 S.
5. Link J. Elementare Literatur und generative Diskursanalyse / Jürgen Link. – München: Carl Hanser, 1983. – 137 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Юдко – старший викладач кафедри теорії та практики перекладу Національної академії Служби безпеки України.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ	3
<i>Colin BROCK</i> . THE PORTRAYAL OF ASPECTS OF ENGLISH UNIVERSITY LIFE IN COMIC FICTION WITH SPECIAL REFERENCE TO THE WORK OF DAVID LODGE AND TOM SHARPE	3
<i>Світлана ІВАНЕНКО</i> . ВИМІРЮВАННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ТЕКСТУ	12
<i>Юрій МАРІНЕНКО</i> . ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНІ ДОБИ МИСТЕЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО РУХУ	17
<i>Анатолій МОЙСІЄНКО</i> . ПОВТОРЮВАНЕ СЛОВО В ДИНАМІЧНІЙ СИСТЕМІ НАРОДНОЇ ЗАГАДКИ	22
<i>Алла ПАСЛАВСЬКА</i> . ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ В ЛІТЕРАТУРІ АВСТРІЙСЬКОЇ ГАЛИЧИНИ	25
<i>Сергей ТУЗКОВ, Інна ТУЗКОВА</i> . МЕЖДУ ИЛЛЮЗИЕЙ И РЕАЛЬНОСТЬЮ: ЛЕГЕНДА СИЛВЕРХИЛЛА В КОНТЕКСТЕ ГОТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ	33
<i>Болеслав КУЧИНСЬКИЙ</i> . ЛИЦАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ФЕОДАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА XII-XIII СТОЛІТЬ	38
<i>Тетяна БОЙКО</i> . ПАТОЛОГІЧНІ МЕТАФОРИ У ЛІРИЦІ МІНЕЗАНГУ	45
<i>Галина БУТКОВА, Маріанна КНЯЗЯН</i> . КРАСА ПРИРОДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ДИТИНИ У ТВОРАХ О. ДОВЖЕНКА ТА М. СТЕЛЬМАХА	48
<i>Оксана ВЕЧІРКО</i> . ЦЕНТРАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ СХІД-ЗАХІД У ТВОРЧОСТІ РЕДЬЯРДА КІПЛІНГА	53
<i>Ірина ГАЛУЦКИХ</i> . СЕМАНТИКО-КОГНИТИВНЫЕ МЕТОДЫ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР	57
<i>Светлана ГЛАДЬО</i> . ЭМОТИВНОСТЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В КОНТЕКСТЕ ПРОГРАММЫ ЕГО ИНТЕРПРЕТАЦИИ	62
<i>Ольга ГРИНЯК</i> . РОЛЬ ИНТЕРТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ ІМПЛІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ	66
<i>Олена ГУНДАРЕНКО</i> . ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ ЯК ОДИНИЦЯ СТРУКТУРУВАННЯ КУЛЬТУРНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ТЕКСТАХ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЦЕРЕМОНІАЛЬНОЇ ПРОМОВИ	70
<i>Маргарита ДАНИЛКО</i> . ФОРМИРОВАНИЕ АБСОЛЮТНОЙ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ПРЯМОЙ РЕЧИ ПЕРСОНАЖА	734
<i>Олександр ЄМЕЦЬ</i> . ТИПОЛОГІЯ ПАРАДОКСУ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	767
<i>Юлія КАЛАШНИК</i> . СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕФРЕНІВ У ПОВІСТІ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА «ВЕРТЕП»	80
<i>Тетяна КІБАЛЬНИКОВА</i> . ІКОНІЧНА СУТНІСТЬ МЕТАФОРІЧНИХ ЗАГОЛОВКІВ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ	83
<i>Раїса КОЗАК</i> . ІНТЕНСИВНІСТЬ ЯК СМИСЛОВИЙ КОМПОНЕНТ ЕКСПРЕСИВНОСТІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	8586
<i>Ольга КОЗІЙ</i> . БІЛІ ПЛЯМИ НА ЗОЛОТОМУ ПЕРСНІ: ДО ПИТАННЯ ПРО КОМПОЗИЦІЙНУ БУДОВУ ТА ОБРАЗИ РОМАНУ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІЄНА «ВОЛОДАР ПЕРСНІВ»	91
<i>Вікторія КОЧУБЕЙ</i> . ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУМНІВУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	96
<i>Елена КУВАРОВА</i> . РЕДУКЦІЯ ВОКАТИВА В ТЕКСТЕ ПИСЬМА	100
<i>Марина ЛУЧИЦЬКА</i> . НАРАТИВНІ МОДЕЛІ СВІТУ ДІТЕЙ У ВЕЛИКІЙ ПРОЗІ Є. ГУЦАЛА ТА М. ВІНГРАНОВСЬКОГО: КОМПАРАТИВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	104
<i>Олена МАРІНА</i> . ПАРАДОКСАЛЬНІСТЬ В СЕМІОТИЧНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ АВСТРАЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ J. WRIGHT)	111
<i>Оксана НИЧКО</i> . ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ ПАРОДІЙНО-САТИРИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. СТЕЙНБЕКА "THE SHORT REIGN OF PIPPIN THE IV")	114
<i>Галина НОВАК</i> . ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АККУЛЬТУРАЦІЇ У НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ МІГРАНТІВ	117
<i>Ганна ПЕРЕДЕРІЙ</i> . РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ГЕРОІКО-ТРАГІЧНОГО АНГЛОМОВНОЇ ПОЕТИЧНОЇ ДРАМИ	119
<i>Алла PERMINOVA</i> . LITERARY DIMENSION OF METAROETIC STUDIES	124
<i>Інна ПЕРЦОВА</i> . АНТРОПОМОРФІЗМ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ БОГІВ В АНТИЧНІЙ МІФОЛОГІЇ	127

<i>Інна ПІДГОРОДЕЦЬКА. МОВНИЙ ОБРАЗ ДУХОВНОЇ КРАСИ В ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ</i>	131
<i>Ірина РОЗОВА. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МОДАЛЬНОСТІ САТИРИЧНОГО ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ)</i>	134
<i>Оксана СЕМИДА. СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕЙ НА УКРАЇНСЬКУ ТЕМАТИКУ</i>	137
<i>Антоніна СТРІЛЬЧУК. СЕМІОЗИС СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ: КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ)</i>	141
<i>Олена ТКАЧИК. КАУЗАТИВНО-ФАКТИТИВНА ЗОНА ДІЯЛЬНОСТІ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ/ГЕРОЇНИ НАРОДНИХ КАЗОК ВЕЛИКОБРИТАНІЇ В ГЕНДЕРНОМУ АНАЛІЗІ</i>	145
<i>Тетяна ТОКАРЄВА. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЧАСОВИХ ФОРМ У ТЕКСТАХ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)</i>	149
<i>Роман ТРИФОНОВ. МЕТАМОВНІ ФРАГМЕНТИ В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»</i>	155
<i>Наталя ХОДАКОВСЬКА. ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЛЕКСИЧНОГО ПОВТОРУ В ТЕКСТАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ РОЗАМУНДИ ПЛЬХЕР "WINTERSONNE")</i>	160
<i>Світлана ЧУГУ. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ И КОГНИТИВНОЕ ПРОСТРАНСТВО ЯЗЫКА</i>	164
<i>Вікторія ШАБУНІНА. ВИЯВИ АВТОРСЬКОЇ МОВНОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ТЕКСТІ</i>	167
<i>Анжеліна ШИШКО, Марина ЛАГЕРЕВА. РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ МЕТАФОРИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛО- ТА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ВИДАНЬ)</i>	170
<i>Юлія ГУРМАК. ФРАНЦУЗЬКА ПРЕЦІОЗНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕНОМЕН ХVІІ СТОЛІТТЯ</i>	173
<i>Наталя ДАШКО. ПРИРОДА У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ</i>	178
<i>Маріанна ДІЛАЙ. ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ПРОПОВІДЕЙ</i>	181
<i>Надія ДОРОНКІНА. АРГУМЕНТАТИВНІСТЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СТАТТІ</i>	186
<i>Віра ДРАБОВСЬКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)</i>	189
<i>Катерина ЖУКОВСЬКА. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТОТИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ТЕКСТІ</i>	193
<i>Марина ЗУБКОВСКАЯ. МЕСТО ТЕКСТОТИПА «МЕДИЦИНСКАЯ ИНСТРУКЦИЯ» В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТИПОЛОГИИ ТЕКСТОВ</i>	194
<i>Святослав ЗУБЧЕНКО. СТРУКТУРА ПРОСТОЇ АНТИТЕЗИ В ТЕКСТІ «ІСТОРІЇ» ГЕРОДОТА</i>	203
<i>Микола КОБЗЄВ. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ РІЗНОВИДИ ЛЕКСИЧНОГО ПОВТОРУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ</i>	207
<i>Марія КРАВЕЦЬ. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІРРЕАЛЬНОГО У ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ ЕДГАРА ПО</i>	213
<i>Олена ЛАЗЕБНА. МЕТАФОРА ЯК ЛІНГВОКРЕАТИВНИЙ ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В БЕСТСЕЛЛЕРІ ГЕРІ ЛІНД "DER MANN, DER WIRKLICH LIEBTE"</i>	217
<i>Юлія ЛЕЩУК. АРХЕТИПНА МЕТАФОРА У ЛІРИЦІ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА</i>	221
<i>Ольга ЛИТВИН, Тетяна ГНАТКОВСЬКА. ТРАНСФОРМОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ТЕКСТАХ ЗМІ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ</i>	225
<i>Тетяна ЛУК'ЯНЕЦЬ. РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ ЯК ВЕРБАЛЬНО-ВІЗУАЛЬНА ЄДНІСТЬ</i>	228
<i>Ліліана МАКОВІЙЧУК. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СТЕРЕОТИПІВ ЖІНОЧНОСТІ У РОМАНІ К. Е. ФРАНЦОЗА «КАМРФ UMS RECHT»</i>	232
<i>Тетяна МАСЛОВА. ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ</i>	235
<i>Ольга МИХНЕНКО. ПРО ДЕЯКІ ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ м. ДНІПРОПЕТРОВСЬКА)</i>	238
<i>Олена МІНІНА. УЧАСТЬ ХРОНОНІМІВ У СТВОРЕННІ ЧАСОВИХ ТА ПОДІЄВИХ ОРІЄНТИРІВ У ТВОРІ КЕНА ФОЛЛЕТТА "СТОВПИ ЗЕМЛІ"</i>	243

<i>Ліна СЕМЕНЕЦЬ. ДІАЛОГІЧНІСТЬ НАУКОВОГО ТЕКСТУ В АСПЕКТІ РЕДАКТОРСЬКОГО ОПРАЦЮВАННЯ.....</i>	248
<i>Євгенія УКРАЇНСЬКА. ФАНТАСТИЧНИЙ ХУДОЖНИЙ СВІТ ЯК КОГНІТИВНИЙ СКЛАДНИК МАГІЧНОГО У ГУМОРИСТИЧНОМУ ФЕНТЕЗІ</i>	252
<i>Олена УЛАНОВСЬКА. КОМПОЗИЦІЯ ДРАМАТУРГІЧНИХ ТЕКСТІВ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА</i>	257
<i>Ольга ФОРГІЛЬ. РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ХРОНОТОП» В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ.....</i>	260
<i>Зоя ЦИГАНКОВА. ПРО ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ ЖАНРУ "ЧИКЛІТ" (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. КІНСЕЛЛИ "МІНІ-ШОПОГОЛІК").....</i>	264
<i>Наталія ЧЕТОВА. РЕКОНСТРУКЦІЯ МОДЕЛІ УЯВНОГО У ТВОРАХ АНГЛОМОВНОГО КЛАСИЧНОГО ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА).....</i>	267
<i>Олена ЧМІЛЕНКО. СУЧАСНІ ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ</i>	271
<i>Мар'яна ШАН. СТИЛЕТВОРЧІ ФУНКЦІЇ СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ У ПЛАТОНА (НА ОСНОВІ VII КНИГИ "ДЕРЖАВИ").....</i>	274
<i>Екатерина ШЕВЧИК. О НЕКОТОРЫХ ЖАНРАХ СЖАТЫХ ТЕКСТОВ В СТРУКТУРЕ УЧЕБНИКА</i>	278
<i>Мальвіна ШЕМЯКІНА. ТОНАЛЬНІСТЬ ДРАМАТИЧНОГО ТВОРУ</i>	282
<i>Ольга ШКОЛІНА. ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТУ В АМЕРИКАНСЬКИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ.....</i>	287
<i>Наталья ЩАСЛИВАЯ. ИМЯ СОБСТВЕННОЕ КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В АВТОБИОГРАФИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В. КАВЕРИНА «ОСВЕЩЕННЫЕ ОКНА»).....</i>	291
ДИСКУРС У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ЛІНГВОПРАГМАТИЧНОМУ, ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ.....	297
<i>Anastasia ZAKARIADZE. CONTEMPORARY ISSUES OF ETHICAL LANGUAGE.....</i>	297
<i>Вера ЗИРКА. РОЛЬ ОЦЕНОЧНОЙ ЛЕКСИКИ КАК МАНИПУЛЯТИВНОГО СРЕДСТВА ПРИ СОСТАВЛЕНИИ РЕКЛАМНОГО СООБЩЕНИЯ.....</i>	300
<i>Лідія ПІХТОВНИКОВА, Олег ГОНЧАРУК. ДИСКУРС БАЙКИ У СИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗОВОЇ БАЙКИ).....</i>	304
<i>Валериан РАМИШВИЛИ. ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЯЗЫКА</i>	309
<i>Світлана ШВАЧКО, Іван ВАЩУК. КОМУНІКАТИВНЕ МОВЧАННЯ: ОНТОЛОГІЧНЕ ТА ЛІНГВІСТИЧНЕ БУТТЯ</i>	312
<i>Надія ГЛАДУШ. СИНТАГМАТИКА МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ</i>	316
<i>Алла АНДРУХОВИЧ. ГЕНДЕР КАК ЛИНГВОКОММУНИКАТИВНАЯ КАТЕГОРИЯ.....</i>	319
<i>Inesa BAUBAKOVA, Oleksandra HASKO. NONVERBAL COMMUNICATION: ITS FORMS AND APPLICATION.....</i>	323
<i>Олена БЕЛОЗЬОРОВА. НАТЯК ЯК ОБ'ЄКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ</i>	326
<i>Світлана БУЧАЦЬКА. ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ У АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ІНТЕРВ'Ю.....</i>	332
<i>Тетяна ВЕРБИЦЬКА, Ірина НИКИФОРЕНКО. MODALPARTIKELN IM NATÜRLICH GESPROCHENEN DEUTSCH.....</i>	335
<i>Сергій ДАНИЛЮК, Тетяна БУНЬ. ФОРМАТ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ ЯК ЖАНР ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ</i>	339
<i>Роксолана КАРАМИШЕВА. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СТИХІЙНІ ЛИХА В СИСТЕМІ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....</i>	343
<i>Ірина КОБЯКОВА, Альбіна КАПЛЕНКО. КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ГРИ АБО ЛІКИ ВІД УСІХ ТУРБОТ</i>	347
<i>Ліана КОЗЯРЕВИЧ. ОСОБЛИВОСТІ ФАСЦИНАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....</i>	350
<i>Ірина ЛЕПЕТЮК. ТЕОРІЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ М. БАХТІНА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ КОМУНІКАЦІЇ</i>	353354
<i>Олена ЛИМАРЕНКО. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ КОНТРАДИКТОРНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....</i>	358
<i>Ірина ЛИСИЧКІНА. ІМІДЖ У СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....</i>	363
<i>Інна ЛВИЦЬКА. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ МАРКЕРІВ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ</i>	367
<i>Ірина МІСЯГІНА. ЕКСПЛІЦИТНІ КВЕСИТИВИ У МЕЖАХ ДІАЛОГІЧНОЇ ЄДНОСТІ „ЗАПИТАННЯ-УХИЛЬНА ВІДПОВІДЬ”</i>	370

Алла МІШЕНКО. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ОСВІТНІЙ СТАНДАРТ	374
Ірина ОСОВСЬКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ВВІЧЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЖАНРУ СІМЕЙНОЇ ВЕЧЕРІ)	380
Тетяна ПЕТРИК. ПОНЯТТЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ЧЕННЕЛІНГ-ДИСКУРСІ	384
Інна ПІРОГ. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ РИТОРИКИ	387
Ірина РЕШЕТАРОВА. МОВНА ГРА ЕВФЕМІСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ	391
Ірина СЕМЕНЮК. ГЕНДЕРНА МАРКОВАНІСТЬ ЕТИКЕТНОГО КОМПЛІМЕНТАРНОГО СПІЛКУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ТА УКРАЇНОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	395
Олеся ЧЕРХАВА. БІБЛІЙНЕ ПРОРОЦТВО ТА ПРОФЕТИЧНИЙ МОТИВ У НЕФІДЕЇСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	398
Татьяна ЧРДИЛЕЛИ. МЕНА КОММУНИКАТИВНИХ РОЛЕЙ В ДЕЛОВОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	400
Олексій АКУЛЬШИН. МЕДІАВІРУС ЯК ЛІНГВІСТИЧНО-ТЕХНОГЕННИЙ МАНІПУЛЯТИВНИЙ ДИСКУРС	403
Інна БІЛЮК. СИНТАКТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В ПОЛІТИЧНОМУ ІНТЕРВ'Ю (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРЕСИ)	408
Svitlana BOBROVNYK. NATIONAL DIFFERENCES IN THE STRUCTURE OF NON-VERBAL MEANS OF COMMUNICATION	412
Інна БОРКОВСЬКА. ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ РИСИ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ	418
Наталія ВАВРЕНТОВИЧ. ТОРГОВА НАЗВА ТА РЕКЛАМНИЙ СЛОГАН ЯК ЗАСОБИ МОВНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ	421
Регіна ВАВРІНЧИК. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВИХ АКТИВ НОВОЗАВІТНИХ СИНОПТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЄВАНГЕЛІЄ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	424
Тетяна ГАВРИЛИШИН. ПАРЦЕЛЯЦІЯ В УСНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ПРОМОВ, ІНТЕРВ'Ю ТА ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЙ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ПОЛІТИКІВ)	430
Юлія ГОРИЦЬКА. ДОСЛІДЖЕННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	435
Інна ГРАБОВСЬКА. ПИТАННЯ-ПОВТОРИ В АНГЛОМОВНОМУ ДИАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	439
Ніна ГУДЗЬ. ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ «ДИСКУРС» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	433
Дарія ГУРСЬКА. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРАГМАТИКИ ДУХОВНОСТІ У МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС	446
Ольга ДЕКАЛО. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ	449
Ольга ДЗИКОВИЧ. ТЕЛЕМОВЛЕННЯ У ПАРАДИГМІ ПРАГМАТИКИ	455
Інна ДОЛЯ. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛЕКСИЧНИХ, ГРАМАТИЧНИХ ТА ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ В АКТУАЛІЗАЦІЇ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ РАДІОДИСКУРСІ	459
Віра ДРІБНЮК. МЕНТАЛЬНІ ОСНОВИ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	465
Вадим Єрмоленко. ПРОЦЕС РЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В БРИТАНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ	470
Ірина ЗАПУХЛЯК. ТЕОРІЯ МОВЛЕННЕВИХ АКТИВ У ДІАХРОННОМУ АСПЕКТІ	474
Тамара ІЩЕНКО. СПЕЦИФІКА ДИСКУРСУ СПОРТУ	477
Олена КЛИМЕНКО. СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МЕТАФОРИ У СОЦІАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ	481
Олег КОМОВ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФЕМІНІСТИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	485
Михайло КОТОВ. ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІСТЬ У СИТУАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ	489
Лідія КРОТЕНКО. ЛІНГВІСТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОМПОНЕНТ „АБ'ЄКЦІЯ” У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ (ЗА ДОПОМОГОЮ СИТУАТИВНОЇ СИНОНІМІЇ ЛЕКСЕМ ТА ЕКСПРЕСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ОДНОГО КОГНІТИВНОГО ПОЛЯ)	495
Мирослава ЛУК'ЯНЕЦЬ. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ	502
Юлія МАКАРЕНКО. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ УЧАСНИКА ІНТЕРНЕТ ДИСКУРСУ	505

<i>Юлія МАКАРОВЕЦЬ</i> . ЕКСПЛІЦИТНІ Й ІМПЛІЦИТНІ ЗАСОБИ НЕГАТИВНОГО МАРКУВАННЯ ІМІДЖУ ПУБЛІЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ	515
<i>Юлія МАСЕЛЬ</i> . ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК МАНІПУЛЮВАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ	515
<i>Юлія МИКИТЮК</i> . ВІДМЕЖУВАННЯ КОПЛІМЕНТУ ВІД СУМІЖНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ	520
<i>Світлана МОЙСЕЄНКО</i> . ЖАНРОВА КЛАСИФІКАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ	525
<i>Ольга НАУМУК</i> . ПОРАДА - ПОГРОЗА ЯК ПРАГМАТИЧНА МОДИФІКАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ПОРАДИ.....	529
<i>Юрій ОБЛОМІЙ</i> . ДО ПИТАННЯ МОВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	523
<i>Леся ОВСІЄНКО</i> . НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	535
<i>Лариса ПАВЛОВА</i> . ПАРАЛИНГВІСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА В ОФОРМЛЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ САЙТОВ	540
<i>Юрій ПОЛЄЖАЄВ</i> . АРГУМЕНТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОЇ ЗАЯВИ	545
<i>Юлія ПРИСЯЖНЮК</i> . ПЛЕОНАЗМИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	550
<i>Ольга РУБЧАК</i> . СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ РІЗНОВИДІВ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю	553
<i>Анна СМОЛЯНА</i> . ЖАНРОВА ТА ПРАГМАТИЧНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ АНОТАЦІЙ ДО АНГЛОМОВНИХ КНИГ	558
<i>Юлія СТОДОЛІНСЬКА</i> . КОМПАНІЯ ДИТЯЧОГО ОДЯГУ ЯК ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІСТЬ: МОДЕЛЬ ДИСКУРСИВНОГО ОТОЧЕННЯ ТА КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ	563
<i>Марія ФЕДИНА</i> . МОВЛЕННЄВІ СТРАТЕГІЇ ВВІЧЛИВОСТІ У ЖАНРІ ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ТЕЛЕПРОГРАМИ "PIERS MORGAN TONIGHT")	566
<i>Ольга ЧИСТЯК</i> . ДО ПИТАННЯ СПОСОБІВ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	572
<i>Олена ЧОРНА</i> . ІМІДЖЕТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ)	577
<i>Людмила ЮДКО</i> . ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	583

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

ВИПУСК 105 (2)

*«Наукові записки. Серія: Філологічні науки» внесені до списку видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень
(постанова Президії ВАК України від 10.03.2010 р. № 1-05/2)*

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»
СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 03.03.2011. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різограф. Ум.др.арк. 60. Наклад 300. Зам. № 6683_2.

РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84.
Факс.: (0522) 24 85 44
E–Mail.: mails@kspu.kr.ua